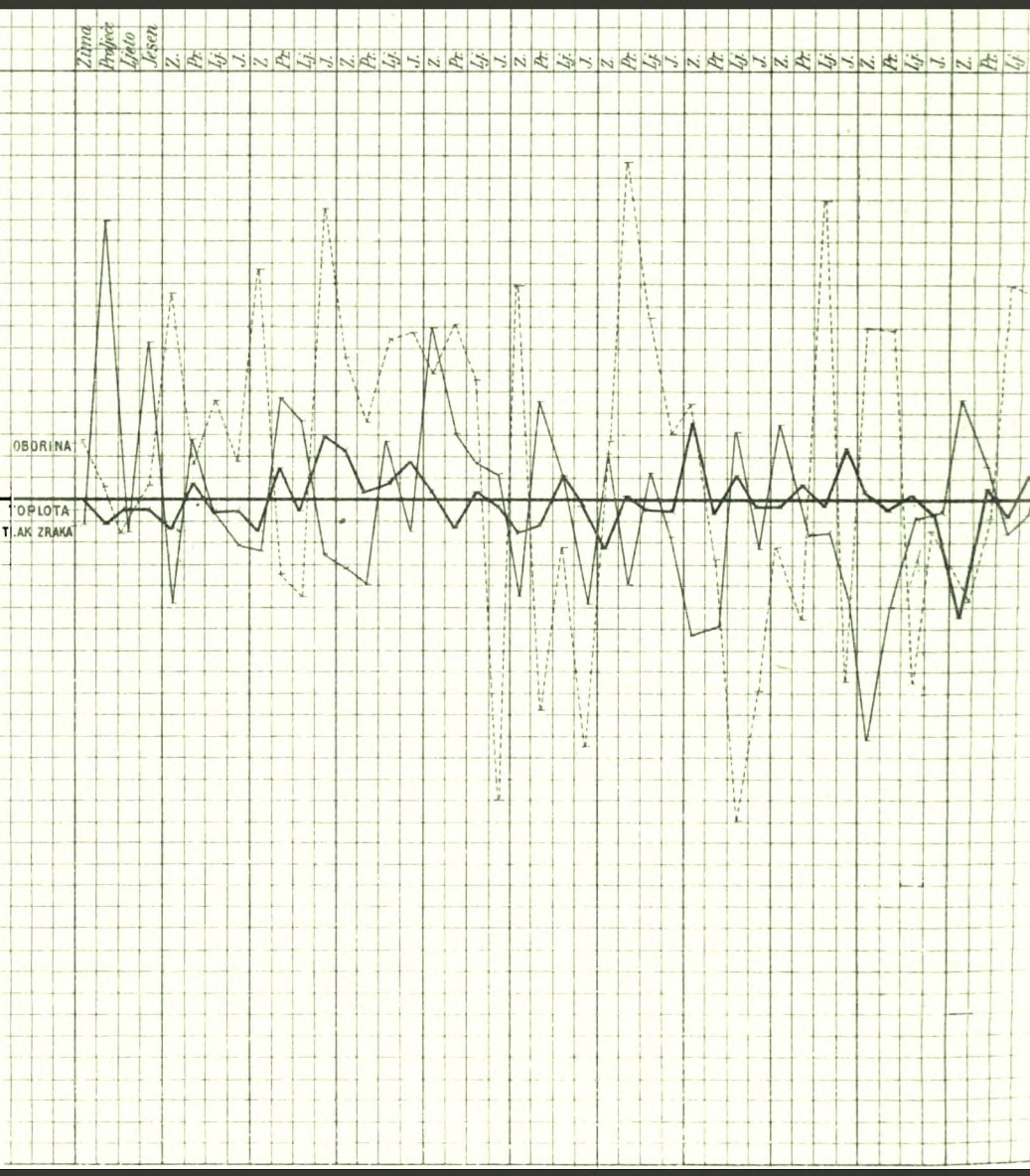

Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti

Jugoslavenska
akademija znanosti i umjetnosti

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

JUGOSLOVENSKA AKADEMIJA
ZNANOSTI I UMJETNOSTI

R A D

VOL. 108-112

Digitized by Google

LIBRARY

OF

PRINCETON UNIVERSITY

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA CVIII.

RAZREDI FILOLOGIČKO-HISTORIČKI I FILOSOFIČKO-JURIDIČKI.

XXXIV.

U ZAGREBU 1892.

KNJIŽARA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE (DIONIČKE TISKARE).

Digitized by Google

LIBRARY OF CONGRESS
RECEIVED
MAR 5 1927
DOCUMENTS D ION

Dionička tiskara u Zagrebu.

Digitized by Google

Sadržaj.

	Strana
O Patricijevoj poetici. Od dra. Milivoja Šrepela	1
Ruske i češke riječi u književnom hrvatskom jeziku. Od dra. T. Maretića	68
Sudbeno ustrojstvo republike Dubrovačke. Od dra. K. Vojnovića	99
Misli o umjetnom svjetskom jeziku. Od dra. T. Maretića . .	182
Paletkovaće. Od Luke Zore	209

0917
.5
v.108-112
759877

Digitized by Google

Digitized by Google

O Patricijevoj poetici.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 2. srpnja 1891.

ČLAN-DOPISNIK DR. MILIVOJ ŠREPEL.

I.

Kad se pod konac četrnaestoga vijeka i u petnaestom obnovila nauka klasične starine u zapadnoj Evropi i pokrenuo boj sa skolastikom, bilo je više učenih Grka, koji su isprvičnu Aristotelovu filozofiju unijeli u Italiju. To su bili Franjo Filelfo († 1480.), Ivan Argiropul († 1486.), Teodor Gaza († 1478.) iz Tesalonike, Georgije Trapezuntski, Georgije Skolarije s pridijevkom Genadije i dr. Oni su u raznim talijanskim gradovima čitali o Aristotelovim knjigama u izvorniku, priregjivali nove popravljene prijevode ili pisali komentare. Megju najodanije i najživlje pomagače ovoga nastojanja ide papa Nikola V. Megju talijanskim njihovim učenicima ističu se Angelo Poliziano u Firenzi, Hermolaj Barbaro, kardinal Bessarion, Donat Acciaiuoli, Pavao Venet, Jakov Faber, Laurentije Valla, Mirandola, Petar Pomponazzi, Iv. Reuchlin, koji su prevodeći Aristotelove spise na latinski, tumačeći ih i raspravljajući o njima mnogo pripomogli, da se razbistri i raširi peripateticizam. Peripateticizam je dakako izišao sada u novu svjetlu oslobodivši se barbarskoga odijela, kojim ga je skolastika zaogrnula. Ali ne samo u Italiji, nego i u ostaloj Evropi vidimo, da se skolastika čisti i pretvara u peripateticizam.

Premda je Aristotelova filozofija u petnaestom i šesnaestom vijeku zadobila toliko pristaša i branitelja, ipak nije prestala njezina borba s Neoplatonizmom, s kabalistikom i s ostalim filozofijsko-mističnim smjerovima ovoga doba.

Megju najžešće protivnike ovoga peripateticizma pripada u sredini XVI. vijeka Hrvat *Franjo Patricij*. Svojim djelom „Discus-

Digitized by Google

siones Peripateticae" (Basil. 1571.) u četiri knjige, izdane po redu, navaljuje na Aristotela isporegjujući ga s Platonom i s drugim filozofima. Iznajprije prikazuje život i značaj Aristotelov na način veoma pogrdan, jer upotrebljava svakakve anegdote, koje se nahode u starih pisaca, ne mareći, jesu li ujamčene. Zatim dokazuje, da su gotovo sve knjige, koje mu se pripisuju, samo Aristotelu podmetnute i da su često veoma nerazborito krpane i sastavljene iz djela starijih grčkih filozofa. Djelo se završuje sa žestokom kritikom Aristotelove fizike. I u drugom djelu „Aristoteles exotericus" udara na Aristotelovu filozofiju, dokazujući, da se ona ne može podudarati s kršćanstvom, pa je naprotiv iznio 43 točke, u kojim se slažu Platonova filozofija i kršćanska nauka. U djelu „Philosophia de universis" iznosi svoje kosmofizične misli, koje se u jezgri podudaraju sa sustavom Bernardina Telesija, a u posveti izrijekom moli papu Grgura XIV., da u svim sveučilištima i školama zabrani predavati Aristotelovu filozofiju i zakonom uvede nauku Platonove filozofije. U Patricija je bilo mnogo dialektične oštrine i golema znanja, pak su zato njegovi spisi svojom kašto varavom kritikom mnogo škodili ugledu Aristotelove filozofije. Patricij znade sebi u prilog istrgnuti citate iz konteksta, ili i krivo navesti, tako da ne dokazuju ono, što bi Patricij htio. Branitelji Aristotelovi tek su zabacivali paradoksije Patricijeve u opće, ali ih nijesu potpuno i temeljito pobijali.

U isto doba nalazimo i u Parizu čovjeka bistra uma, koji je takogjer pobijao Aristotelov sustav, najpače dokazivao, da je nezgodan za znanosti i praktični život, a nije štedio ni značaja Aristotelova. To je Petar Ram (Pierre de la Ramée), koji se za sav život dao na suzbijanje Aristotelovih misli. Našao mu se i protivnik Jakob Charpentier, učitelj Aristotelove nauke u Parizu, koji je s Ramom zametnuo žestok boj. Boj Ramovaca s Aristotelovcima mnogo je pripomogao, da je Aristotelova filozofija sašla sa svoga dotadašnjeg prijestola.

Mnogo jači udarac zadadoše Aristotelizmu novo shvaćanje prirode, različito originalno filozofijsko ispitivanje i njegovi rezultati počevši od XVI. vijeka do danas. U XVIII. vijeku nije štampano ni jedno potpuno izdanje Aristotelovih djela, a to je najjasnije svjedočanstvo, da se nije osjećala potreba. Istom u XIX. vijeku stade nauka opet više cijeniti Aristotelov rad. Najpače je Trendellenburg u Njemačkoj obnovio zanimanje oko Aristotela. (Cfr. Buhle, Ersch-Gruber Enc. I., 5, 302.)

Digitized by Google

Uz Telesija, Giordana Bruna i Campanellu naš je Patricij stup talijanske prirodne filozofije, koja je posljednji članak u preiazno doba filozofije prije, nego će filozofija stati na novo tlo i započeti novu eru[1]. Zato se s pravom drži Patricije jednim od prehodnikâ Bakonove filozofije.

Glavni podaci za biografiju Franje Patricija nahode se u uvodima pojedinih njegovih djela, no budući da nijesam mogao dobiti sviju njegovih djela, prikazaću ovdje glavne crte njegove biografije po Tiraboschi-ju[2].

Megju odlične Platonike XVI. vijeka pripada Franjo Patricij. On je doista bio poštovač i pristaša toga starog filozofa, ali on ne bijaše čovjek, koji bi slijepo slijedio tugje misli. Budući najživljega duha i željan probiti nove putove, prevrnuo je gotovo sav sustav filozofije, iznio nove misli i držeći pretijesnim polje jedne nauke, bio je u isto doba filozof, mjernik, povjesnik, vojnik, govornik, pjesnik. Tiraboschi veli, da se Franjo Patricij rodio na otoku Cresu. Fontanini (Bibl. colle note d'Ap. Zeno I, 100) i još jasnije Alberto Fortis (Saggio d' Osservaz. sopra Cherso ed Osero, p. 157) dokazuju, da je on sam na nekom mjestu svojih djela naznačio svoju domovinu; uza to je Fortis otkrio, da se njegova obitelj zapravo zvala de Petris (Petrić?), a istom kasnije Petrizia i Patrizia. Franjo se uza sve to hvastao, da vuče lozu od „Patricija saneskih", pa je poradi toga Sienu zvao „l' antica sua patria" (Paralleli milit., t. I., l. 3, c. 3). Naprotiv drugi (Buhle l. l.) vele, da se rodio u mjestu Klisu u Dalmaciji (na cesti megju Spljetom i Sinjem). Rodio se je godine 1529., u početku svoje „Nove filozofije" piše „Salutis an. 1588. aetatis suae 58". Bilo mu je devet godina, kad je ostavio domovinu (Epist. nuncupat., t. I., Discussiones peripateticae), i dogje u Padovu, da se dade na nauku. Na više mjesta svojih djela spominje neke profesore, koji su ondje onda bili, i više slavnih drugova, koji su se s njime učili; megju prvima nalazimo Lazara Buonamicija (Epist. nuncup., pars 6, Pascosmiae), a megju drugima Nikolu Sfondratija, koji je kasnije postao papa Grgur XIV., njegova brata Pavla, kardinale Jeronima della Rovere, Scipiona Gonzagu, Augustina Valiera (Epist. nuncup. Nov. Philos. et Pampsychiae, pars 5, Pancosmiae, pars 6, etc.) Ipak ime svoga „maestra" daje samo Franji Robortellu: „Il Robortello

[1] K. Fischer, Geschichte der neueren Philosophie. 1865, I., 1, 97.
[2] Storia della letteratura italiana, Venezia, 1824., VII, 2, 608.

*

Digitized by Google

mi fu maestro, ed io gli son compare" (Dialoghi di Storia, p. 6), i Marku Antoniju Genovi: „Marcus Antonius Ianua, quem nos aliquot annos audivimus" (Discuss. peripat., t. I. l 9, p. 113). Vjerojatno je, da je slušao još druge profesore, a megju drugima napomenutoga Buonamicija, prehodnika Robortellova.

Pod konac godine 1553. objelodani nekoliko djela s natpisom: La Citta Felice, Dialogo dell' onore, Discorso della diversità de' furori poetici, Lettura sopra un Sonetto del Petrarca. Oko godine 1554, svršivši nauke vrati se u domovinu, a o tom svojem putovanju i o bolesti, koja ga je zatekla, pripovijeda sam Patricij (Dial. di Stor., p. 54): „L' anno 50 passato, entrato già il verno, ritornando io da Roma giunsi a Bologna, e fui ad albergo con M. Camillo Strozzi da Mantova, che quivi era a studio". Pošto je ispripovjedio, što mu je rekao Strozzi o svojim zgodama, nastavlja Patricij: „ed io dall' altro canto gli narrai, che partito da Padova, ed ito a casa, assalito da maninconia, era stato preso da febbre quartana, e che dopo undici mesi guaritone per consumare le rimanenzie di quel maligno humore havea cercato (non m' intendo di Medicina) non conveniente rimedio a lui, che fu il ritirarmi in solitudine, nella quale m' era vivuto romito più di un anno, e che quivi in consolazion di quegli umori mordenti a noja quella vita, varcate ottanta miglia di mare, era passato in Ancona, e quindi stesomi fino a Roma, donde spedita una bisogna me ne ritornava allora".

Čini se, da je vrativši se u Italiju i nastanivši se u Padovi mislio steći milost u knezova Ferrarskih pjesmom „L' Eridano in nuovo verso eroico", koju je objelodanio g. 1557. u Ferrari. To je u jezgri panegirik kući d' Este. Ovaj stih, koji ovdje Patricij zove novim, upotrebljavali su već drugi prije njega (trinaesterac s odmorom iza trećega jamba, n p. O sacro Apollo tu, che prima in me spirasti). Ipak se Patriciju želja ne ispuni za sada. God. 1560. bijaše u Mlecima, kako se razbira iz početka njegovih „Dialoga o povjesti", koji su iste godine onamo štampani. Zatim se uputi na Cipar godine 1561.; iz nekoga pisma Luke Contila saznajemo, da je došao onamo nekoliko mjeseci prije svršetka godine (Contile Lett. t. 2, p. 331), a iz drugoga pisma razabiramo, da se vratio odanle u kolovozu druge godine (ib. p. 389). No iste godine on se onamo povrati, kako veli sâm (Pancosm. l. 24): „Anno MDLXII nos in Cyprum navigaturi ec." Ovaj drugi boravak bio je mnogo duži, jer Patricij ostavi Cipar istom godine

Digitized by Google

1568. s Filipom Mocenigom, nadbiskupom i primasom ovoga otoka (ib.) Ova dva svoja puta i boravka na Cipru spominje Patricij i drugdje (ib. l. 30), i ujedno žali, što je potratio sedam i pola godina bez ikakvoga ploda na tom otoku, uklonivši sve misli od omiljelih nauka, da ide za drugim probicima. (Praef. ad vol. 4. Discuss. peripat.) Povratak u Italiju nije mogao podati Patriciju mira, za kojim je čeznuo. Ma koji bio uzrok, on morade putovati Francuskom i Spanijom, a taj će se put biti dogodio prije godine 1571, jer ga spominje u uvodu prve knjige svojih „Diskusija peripatetskih", iste godine štampane i veli, da je šest mjeseci probavio na putu. K nezgodama puta pridruži se rat ciparski, za koji se tuži, da mu je zadao veoma teških udaraca, i čini se, da je megju drugim strarima izgubio u toj zgodi neke knjige; napominjući neku knjigu Ivana Filopona veli: „Quem nos ex Cyprica calamitate eripuimus" (Discuss. peripat. vol. I., lib. 10). Bio je dakle nazočan, kad je otok Cipar prelazio u ruke Turaka, a to se dogodilo godine 1570. i 1571. Vrativši se u Italiju dogje u Modenu, gdje priznaje da je našao pouzdan mir i ugodnu odmjenu za prepaćene neprilike u društvu Aleksandra Baranzona, plemića modenskoga, i čuvene Tarkvinije Molze i drugih svojih otmenih prijatelja (praef. ad vol. 4. Discuss. peripat.) No ovaj počitak nije dugo trajao; već godine 1574., ne znajući za razlog, nalazimo ga na putu iz Genove u Spaniju (Pancosm. l. 24). O tom drugom putovanju u Spaniju govori sâm Patricij i spominje štetu, koju je pretrpio: „Rapito da fiero vento delle mie disavventure fui portato un' altra fiata in Ispagna, donde dopo tre anni di continui travagli, privo di un tesoro di antichi libri Greci scritti, ritornato in Italia sono chiamato, — piše Ferrarskomu knezu Alfonzu II, — sotto la sua magnanima protezione, sotto la quale ella ha raccolto tanti huomini egregi in ogni nobile disciplina, che non è Principe alcuno, che possa dire di andarle di pari" (Posveta Milizia rom.) Doista Borsetti ga pozove u Ferraru godine 1578., da tumači filozofiju u sveučilištu. Tamo je ostao Patricij do 1592. Patricij posvećujući svoje djelo „Nuova Filosofia" Grguru XIV. god. 1591. moli ga, da bi odredio, da se u sve katoličke škole uvede Platon, i veli: „quod nos per annos XIV fecimus Ferrariae". Klemento VIII., čim postade papa, pozove Patricija u Rim, i učini ga javnim profesorom Platonove filozofije, premda su se neki učeni Peripatetici tomu opirali, budući uvjereni, da se samo Aristotelova filozofija podudara sa kršćanskom naukom; Patricij je u tom zvanju uz naj-

Digitized by Google

veća priznanja ostao do svoje smrti, koja se dogodi u Rimu u veljači godine 1597.

Takav je život Franje Patricija. Kako se vidi, sudbina mu je samo za posljednjih godina priuštila miran život. Njegov je književni rad razne struke. Najviše se istakao u filozofiji, dva glavna njegova djela tiču se filozofije, a natpisi su im „Discussiones peripateticae" i „Nova de universis Philosophia". Prvo je djelo razdijeljeno u četiri toma, prvi je tom izišao u Mlecima godine 1571., a zatim svi zajedno u Basileji deset godina kasnije. U početku želi najprije prikazati Aristotela, pa s neobičnom erudicijom, Tiraboschi veli, možda do tada nevigjenom, opisuje njegov život, značaj, djela i razne zgode njegove nauke, ali u tom poslu navaljuje bijesno na Aristotela pokazujući, da se Aristotel odmakao od najboljih filozofa, da je nihove misli prevratio i pokvario, i da su sama Aristotelova djela patvorili njegovi učenici i pristaše. Oborivši ovako peripatetsku filozofiju htio je Patricij, da osnuje novu filozofiju ili bolje rekavši da obnovi Platonovu, ali s promjenama, koje su mu se činile zgodne. A to je pokušao učiniti u onom drugom djelu, koje je nazvao „Nova Filozofija". Ovo se djelo dijeli u četiri česti; prva se zove „Panaugia" ili o svjetlu, druga „Panarchia" ili o početku stvarî, treća „Pampsychia" ili o duši, a četvrta „Pancosmia" ili o svemiru. Patricijeva je filozofija u jezgri kao i Platonova, ali je koješta dodao svoga i to udešena prema načelima savremenoga filozofa Telesija. O tom piše K. Fischer[1]: „Die Grundzüge dieser italienischen Naturphilosophie in ihrer fortschreitenden Ausbildung sind einfach und leicht erkennbar. Soll die Natur lediglich aus sich selbst erklärt werden, so darf ihr nichts anderes zu Grunde liegen, als die Materie mit den ihr inwohnenden Kräften. Dieses Princip spricht Telesius aus. Aber die Kraft ist nicht materiell, denn sie ist nicht theilbar, sie ist ein unkörperliches Wesen, sie verhält sich zur Materie, wie die Seele zum Körper. Darum muss der Inbegriff der Weltkräfte als die Weltseele gefasst werden, welche den Weltstoff durchdringt und bildet. In dieser Vorstellungsweise verbindet sich die italienische Naturphilosophie mit dem Platonismus: diese Fortbildung geschieht durch Franciskus Patricius". Ako i nije bio Patricij uvijek sretan u svojim mislima, treba mu priznati, da je suzbio neke pogrješke Aristotelove, i ne može mu se nijekati slava, da

[1] Gesch. der neuern Philosophie. I., 1, 95.

Digitized by Google

je megju prvima počeo pomno promatrati prirodne pojave. U raznim prigodama u svojim djelima iznosi nam svoja opažanja na putovanjima po Cipru, po Krfu, po Spaniji, u domovini i po modenskim gorama (Panaug. l. 3; Pancosm. l. 15, 27); ta se opažanja tiču svjetla, plime i osjeke, slanoće mora, i drugih problema astronomije, meteorologije i prirodne znanosti. On nam pokazuje mnoge misli u starih pisaca, koje su moderni ispitivači ponovili i sretno uzdržali, a megju inim vidimo, da je on natuknuo sustav o različitom spolu bilinâ (Discuss. peripat. t. 2, l. 5 sub fin.) On se ujedno podigao nad obične predsude zabacujući sudsku astrologiju, koja je tada imala mnogo pristaša (Pancosm. l. 21). Golemu erudiciju pokazuju djela Patricijeva ne samo u staroj književnosti, nego i u novoj. On raspravlja o astronomijskim sustavima učenjaka Kopernika, Tiha de Brache, Fracastora, Giambatista Torre-a (ib. l. 12); napominje sve pisce moderne, koji su pisali o plimi i osjeci, a to su Federigo Crisogono, Federico Delfino, Giulio Cesare Scaligero, Agostino Cesareo, Giammaria Benedetti, Girolamo Borro, Annibale Raimondi, Niccolò Sagro; Patricij se pokazuje sasvim upućenim u gragji, koju raspravlja.

Patricij nije iznio svoje velike vještine samo u one dvije napomenute radnje. U djelu „Dialoghi della Storia", koje se takogjer zove „Contarino", uvodi stara pustinjaka Egipćanina, koji govori o staranju svijeta i o budućoj obnovi svijeta u tamnim platonovskim izrazima, ali na način takav, da kroz ovu maglu probijaju stalne zrake svjetla, koje vode k otkrivanju prirode. Zanimljiv je takogjer prvi dijalog u njegovu djelu „Dialoghi sulla Rettorica", s natpisom „Lamberto". Poznat je sustav Engleza Burneta, koji je godine 1681. objelodanio u Londonu djelo „Telluris Theoria sacra"; on uči, da je zemlja isprvice bila sasvim ravne površine, bez dolina, bez gora i bez vodâ; vode bijahu zatvorene u zemlji; istom za općenitoga potopa otvorili su se ovi izvori i ova bezdna, iz kojih dolaze vode; u početku su vode sve prekrile, istom kasnije nastala su od njih mora, rijeke, pojavile se gore i postale sve one raznolikosti na površini zemaljskoj. Ovaj sustav, kojemu se svijet divio kao domišljatu snu engleskoga pisca, vas je uzamljen iz napomenutoga dijaloga, gdje Patricij izmišlja, da se takovo pričanje čita u starim egipatskim analima i da ga ponavlja neki Egipćanin u Spaniji Baldassaru Castiglione-u. Istina je doduše, da je u Patricija pripovijest izmiješana sa mitologijskim pričama, i da se potop

Digitized by Google

pripisuje Saturnu i Jupiteru; ali je trebalo da bude tako, jer Patricij daje poganinu, da pripovijeda. Inače je sustav u jezgri isti.

Nije za čudo, što čovjek, koji je bio tako slobodan u mišljenju i tako očit protivnik peripateticizma, kakav bijaše naš Patricij, imadijaše svu silu protivnikâ. Teodoro Angellucci, na glasu u svoje doba liječnik i filozof, rodom iz Belforta blizu Jakina, bio je jedan od najžešćih Patricijevih protivnika, koji su ga pobijali. Patricij se sam branio upravivši apologiju Cesaru Cremoninu, koja je štampana godine 1584. No još žešće brani Patricija Francesco Muti iz Cosenze, koji je godine 1588. objelodanio štampom u Ferrari pet knjiga „Disputâ", ili pravije govoreći, invektivâ naperenih na Angeluccija. Francuz de Thou veli, da je Patricij pred smrt bio prisiljen opozvati više stvarî, koje je ustvrdio u novoj filozofiji (Hist. l. 119), ali Tiraboschiju se to ne čini vjerojatno; kasnije je ovo djelo objelodanjeno zajedno s bilješkama Jakoba da Lugo s tom svrhom, da se u Patricija ispravi ili rastumači, što se činjaše, da se ne podudara s naukom katoličke crkve. Patricij je takogjer preveo s grčkoga na latinski djela Proklova i komentar Filoponov o Aristotelovoj „Metafizici".

U fizici se istakao Patricij izragjenom doktrinom o emanaciji svjetla. Kao i u mnogim drugim naukama: tako je i u geometriji htio da probije nove putove, te je g. 1587. izdao „Nuova Geometria", u kojoj ispravlja pravila starih učenjaka[1]. Bavio se i vojničkim graditeljstvom, te je godine 1594. objelodanio djelo „Paralleli militari", no davši se na polje, koje mu je bilo tugje, uza svu golemu erudiciju zalutao je u himerične projekte i bezuspješne spekulacije[2]. Pobio ga je Gabriele Busca pokazavši pogrješke, koje je počinio Patricij u svojem djelu. Tiraboschi[3] veli o tom djelu Patricijevu: „opera assai erudita ed ingegnosa, se qui ancora, come in quasi tutte le altre, non si lasciasse l'autore travolgere dal genio di cose nuove". U XVI. je vijeku cvala historiografija, pa uporedo s time javljaju se spisi o metodi historiografije. U taj niz idu „I dieci Dialoghi della storia" Franje Patricija, gdje pisac o tom opsežno raspravlja, te pokazuje, kao i u drugim djelima, oštrinu uma i veliku naobrazbu. Djelo je izišlo u Mlecima godine 1560. s natpisom „Della Historia dieci dialoghi". U posveti veli

[1] Tiraboschi, o. c., VII., 712 dalje.
[2] Tiraboschi, o. c., VII., 752.
[3] Ib., VII., 1161.

Digitized by Google

pisac za te dijaloge „questa prima decina della sua impresa del l' eloquenza". I u uvodu veli izdavač, da su dijalozi dio Patricijeva pothvata „di tutta Eloquenza". Osim ovih djela, što ih spominje Tiraboschi, ima još i drugih, koja pokazuju plodovitost Patricijeva pera. Godine 1562. izagje u Mlecima djelo Patricijevo „Della retorica dieci dialoghi", gdje se već u samom natpisu dodaje, „nelli quali si favella dell' arte Oratoria con ragioni repugnanti all' opinione, che intorno a quella hebbero gli antichi scrittori", a u posveti veli „queste sue fatiche sopra la retorica degli antichi, principio della sua retorica". Nadalje je u Ferrari godine 1583. štampano njegovo djelo „La milizia romana di Polibio, di Tito Livio, e di Dionigi Alicarnaseo da Francesco Patricii dichiarata e con varie figure illustrata. La quale a pieno intesa, non solo darà altrui stupore de' suoi buoni ordini e disciplina. Ma ancora, in paragone, farà chiaro, quanto la moderna sia diffetosa ed imperfetta". Patricij u 14 odsjeka navodi citate iz napomenuta tri pisca, pa ih tumači.

Ima i drugi Patricij, na glasu pravnik[1]. Godine 1545. izagje u Alda (bez naznake mjesta) „De discorsi del reverendo Monsignor Francesco Patricij Sanese Vescovo Gaiettano, sopra alle cose appartenenti ad una città libera e famiglia nobile; tradotti in lingua toscana da Giovanni Fabrini Fiorentino, à beneficio de figliuoli di messer Antonio Massimi nobile Romano, M. Domenico e M. Horatio, *libri nove*". A godine 1577. štampano je u Parizu djelo „Compendiosa Epitome commentariorum Francisci Senensis Episcopi, in duas partes secta: quarum prior novem librorum de Reipublicae institutione atque administratione summam complectitur; posterior, novem item aliorum de Regno et Regis institutione anacephaleosin exhibet. Accedit his De institutione Principis Christiani ex lib. Des. Erasmi brevis collectio et insuper ex Stobaeo, Quid optima sit monarchia" (Omnia diligentius et accuratius recognita).

To valja lučiti. Premda je ovaj rad našega Patricija već sâm sobom golem i obilat, opet ne prikazuje svega, što je Patricij napisao. Patricija nalazimo i na polju književne povjesti grčke i latinske kao i poetike, te je u području poetike imao zgode, da navali opet na glavni protivnički stan, na Aristotelovu filozofiju. Aristotelova je poetika bila na glasu, ljudi su je marljivo komentovali,

[1] Voigt, Die Wiederbelebung des classischen Alterthums oder das erste Jahrhundert des Humanismus. Berlin 1880. I², p. 414.

Digitized by Google

humanisti u prvom stoljeću humanizma drže ju svetim kanonom, ali to ipak smionoga mislitelja Patricija ne smeta, da joj objavi rat. Odabrali smo svojom zadaćom, da u ovom članku pokažemo, kako je Patricij navalio na Aristotela i koliko vrijedi njegovo oslabljivanje Aristotelovih pravila za poetiku.

II.

Danas se drži zadaćom književne povjesti, da promatra pojave književne ne kao slučajne, nego kao pojave, koje je izazvao vas značaj neke epohe: i politički život i društvene prilike i književna struja u ovo ili ono doba pored ličnih spisateljskih sposobnosti. Prečesto bi nam ostalo zagonetnim ovo ili ono djelo kojega pisca, da ga ne posmatramo u savezu s ostalim faktorima. Da se n. p. ne opomenemo političke atmosfere u Rimu za punskih ratova, ne bismo mogli shvatiti, zašto u tadašnjoj komediji nema slobode i zašto je podvrgnuta strogoj aristokratskoj cenzuri Političke prilike carske epohe lako nam objašnjavaju uzroke, s kojih propada govorništvo, kao što nam opet stanje na koncu republike najljepše razbistruje prave uzroke, zašto u isto doba govorništvo cvate. Ne zaboravljajući dakako na samoga pisca, na njegove lične prilike, počevši od poroda do smrti, ne smijemo smetnuti s uma, da je svaki pisac, bud Ciceron ili Tacit, bud Pakuvije ili Horacije, dijete svoga vremena, te da se ne može njegovu utjecaju oteti. Tacit nije mogao da se razvije u Ciceronovo doba, ni Demosten u Homerovo!

Trebalo je mnogo vremena, dok se povjest književnosti grčke i rimske od prvoga kronologijskog nabrajanja pisaca razvila malo po malo do prave nauke. Prvu joj klicu nahodimo u preporodu klasične starine.

Tko prati povjest klasičnih književnosti u srednjem i u novom vijeku, lako opaža, da je književna povjest bila dugo zanemarena. Pojedine škole i umnici idu jedino za kritikom i tumačenjem teksta, za jezičnim i antikvarskim razabiranjem starih pisaca, pak u doba humanizma još i za tim, da se što bolje usavrše u latinskom slogu Ciceronovu. Nije se još osjećala tijesna sveza literature sa kulturom. U to doba hladnoga entuziazma sva se književna povjest zbijaše u repertorije, u kojima se u kratko spominju autori i njihova djela.

Brunetière u svojem djelu „L' évolution des genres dans l' histoire de la littérature“, Paris 1890., I., p. 47, s pravom nalazi

Digitized by Google

postanje moderne kritike u prvom osvitu renaissance. Ova je kritika u početku bila filologijska, ali je od onda prevalila mnogo raznih faza, dok se razvila u modernu književnu povjest, koja književnost drži ogrankom narodne kulture u isto doba. Taj spori napredak vidi se u tom, što iza renaissance istom u početku XVIII. stoljeća izlaze djela Fabricijeva „Bibliotheca latina“ i „Bibliotheca graeca“; to je prvo skupno djelo, gdje se prikazuju sve grane latinske i grčke književnosti; pa opet ova djela nijesu drugo nego kronologijski popis grčkih i latinskih spisatelja s njihovom biografijom i sa naznakom djelâ, izdanjâ i prijevodâ. U tim djelima nema još ideje o *razvoju* grčke i rimske književnosti. Istom XIX. vijeku ostade pridržana slava, da iznese čiste i jasne pojmove o zadaći literarne povjesti. Metodska obradba literarne povjesti grčke i rimske potječe istom od Fr. A. Wolfa, koji je kao i u drugim disciplinama klasične filologije tako i ovdje zahtijevao, da se mjesto gologa nabrajanja stane gragja sistemski regjati i proučavati njezin organični razvoj; jer je književnost pojava, koja je tijesno svezana s narodnim životom, te napreduje uporedo s umnim, društvenim i političkim razvojem naroda.

Ne ćemo se dakle čuditi Patricijevu postupku, kad nam u historijskom dijelu svoje „Poetike“ nabraja grčke i latinske pisce i njihova djela bez ikakova osvrta na kulturne prilike njihovih epoha.

Djelo Patricijevo ima dvije česti, prvi je dio historijski, a drugi disputacioni. Prvomu je natpis: „*Della poetica* di Francesco Patrici *la deca istoriale,* nella quale con dilettevole antica novità, oltre à Poeti, e lor poemi innumerabili, che vi si contano: si fan palesi, tutte le cose compagne, e seguaci dell' antiche poesie. E con maravigliosa varietà e notizia di cose, maraviglioso piacere ed utile, si pone avanti à Leggitori. E si gittano i veri fondamenti all' arte del poetare alla serma. Madama Lucrezia da Este, Duchessa d' Urbino. In Ferrara, Per Vittorio Baldini, stampator ducale, con licenza de' Superiori MDLXXXVI“ (406 str. u 8°), a drugoj je česti natpis: „*Della poetica* di Francesco Patrici *la deca disputata,* nella quale e per istoria e per ragioni e per autorità de' grandi antichi si mostra la falsità delle più credute vere opinioni, che di Poetica à dì nostri vanno intorno. Et vi è aggiunto il *Trimerone* del medesimo in risposta alle oppositioni fatte dal Signor *Torquato Tasso* al parer suo scritto in diffesa dell' *Ariosto.* All' Illustriss. ed Eccellmo. S. D.

Digitized by Google

Ferrando Gonzaga. In Ferrara, per Vittorio Baldini, stampator ducale 1586. Con licenza dei Superiori" (250 str. u 8°).

Pjesnicima XVI. vijeka bila je Aristotelova poetika ono, što je pravnicima Justinijanov kodeks, pa je bila teška i neoprostiva pogrješka, ako se je tko od nje ma u čemu udaljio. Zato ju je trebalo iznova prevesti na latinski jezik, jer stariji prijevodi nijesu zadovoljavali, a toga se posla latio Alessando de' Pazzi, Firentinac, u doba Klementa VII.; on je, kako pripovijeda Pier Vettori (Epist. l. 3, p. 86) revno uredio tekst i dao se na latinski prijevod, ali zatečen smrću ne uzmognu objelodaniti svoje djelo, nego ga je dovršio njegov sin Guglielmo. Isto tako je pod konac istoga vijeka ponovno preveo Aristotelovu poetiku Antonio Riccoboni. Ipak i latinski prijevodi nijesu zadovoljavali sve potrebe, pak je trebalo, da se prevede i na talijanski jezik. To učini Bernardo Segni objelodanivši talijanski prijevod prvi put u Firenzi godine 1549. Mnogo znatniji je napredak u tom poslu privrijedio Castelvetro prevedavši tekst Aristotelove poetike i dodavši veoma obilat komentar. Ovaj je komentar izišao prvi put štampom u Beču godine 1570. i odgovorio je glasu, koji je Castelvetro već drugim učenim radnjama stekao; pisac je veoma uman i pronicav, ali gdjekad ipak zalazi u pretamne i prefine tančine, a to vrijedi u opće za njegov kritički rad. I Alessandro Piccolomini, možda ne znajući za prijevod Castelvetrov, priredi nov prijevod godine 1571 i za godinu dana objelodani ga u Sieni. Francesco Buonamici napisa obranu Aristotelove poetike i objelodani je u djelu „Discorsi poetici". Bilo je u isto doba i drugih učenjaka, koji su tumačili Aristotelovu poetiku latinski, a megju njima se navode Francesco Robortello, Vincenzo Maggi i Pier Vetttori[1]. Historik Robortello objelodanio je godine 1548. svoje najbolje djelo „Aristotelovu poetiku", koju je izdao po najboljim rukopisima i razjasnio bogatim komentarom, a dodao je takogjer parafraze o Horacijevoj poslanici „De arte poetica" uz nekoliko drugih traktata o poeziji. Mnogo je važnije djelo Vincenza Maggija, koje i Patricij često cituje. On je prvi javno kao profesor tumačio Aristotelovu poetiku u Ferrari. Počeo ju je proučavati, dok je još bio u Padovi, a bio mu je pomagač, kako sâm veli, Bartolommo Lombardi. Kad je Lombardija stigla prerana smrt, izradi Maggi sâm započeto djelo, i upotrebivši Pazzijev prijevod, dodao je mnoge bilješke i komentare, u kojima isporegjuje

[1] Tiraboschi. o. c. p. 1975.

Digitized by Google

nauku Aristotelovu s naukom drugih starih pisaca, gradeći pravila na taj način više po autoritetu, nego po razlogu i po prirodi[1]. Čini se, da se Robortello poradi toga djela ljutio na Maggija, jer piše Vettoriju: „Cogor praeter naturam institutumque meum . . . dicax esse in Madium illum importunissimum hominem. Nosti corniculam illam . . . .“ ec. (Cl. Viror. Epist. ad Vict., t. I, p. 83). Ali bi moglo biti, da se to tiče kojega drugog Maggija.

Tiraboschi[2] navodi mnogo traktata o poeziji, koji su u to doba ugledali svjetlo. Najvažniji su pisci megju njima na svaki način Trissino, Vida, Muzio, Tasso i Patricij. Trissino je napisao „poetiku“, Vida „Ars poetica“ u tri knjige u latinskim heksametrima, Muzio tri knjige o istom predmetu u talijanskim stihovima („sciolti“), Torquato Tasso raspravlja o tom u raznim djelima (neki „Dialoghi“ i drugi „Opuscoli“, pa „Lettere poetiche“), a Patricij je sastavio svoja dva djela (Poetica disputata i istoriale). Jedini Patricij megju njima znatno odstupa od Aristotelove nauke, inače se svi prislanjaju uz ono, što je stari filozof izložio u svojoj poetici. Patricij se i opet pokazao novotarem. Izim ovih pisaca nalazimo još trojicu, a to su Antonio Minturno, koji je pisao „De Poetica“ u latinskom jeziku i kasnije to isto djelo preradio u talijanskom jeziku; zatim Giason de Nores, koji je takogjer pisao o tom predmetu, i to „Discorso“ o koristi, koju dobiva poezija od filozofije, i „Poetiku“, a najzad važniji je od sviju do sada napomenutih slavni Giulio Cesare Scaligero. On se rodio u Rivi na Gardskom jezeru godine 1484, u početku je bio vojnik, živio je do 42. godine u Mlecima ili Padovi, bio je od 1529. u Agenu liječnik, a umro je godine 1558. Svojom mukom steče golemo znanje starine; djela su mu ili gramatična ili retorična. Najznatnije mu je djelo svakojako „Poetices libri VII.“ Lugd. 1561. godine. Dakle je Scaligerovo djelo izišlo prije Patricijeva. Tiraboschi veli, da se ne može poricati, da je to jedno od najučenijih djela ove struke, koja su do tada objelodanjena; pokazuje veliku studiju grčkih i rimskih pjesnika i snažni duh Scaligerov. Ali, dodaje, s erudicijom i talentom ne podudara se kritika i ukus. Da mu nedostaje ukusa za poeziju, najbolje pokazuje činjenica, što se Scaligeru ne čini Seneka manjim u veličanstvu nego neki grčki tragici, što u Katula nalazi samo niskoću i trivijalnost, što Juvenalove satire uzdiže nad Horacijeve, a Horacijeve nad Lucilijeve. „L' ordine inoltre è intral-

[1] Ib., p. 1979.
[2] Ib., p. 1981.

Digitized by Google

ciato e confuso, le osservazioni son tutte sul materiale, per così dire, della poesia: nulla vi ha intorno alle intriseche sue belezze, nulla del genio e dell' entusiasmo poetico; ma vi si veggon soltanto minuzie grammaticali che invece de addestrare i giovani poeti a un nobile e ardito volo, ne incatenano in certo modo l' ingegno, e il fanno schiavo di quella puerilità delle quali un vero poeta non soffre il giogo". Zato se čine Tiraboschiju[1] pretjerane hvale, kojima su Voss, Casaubonus, Lipsius i drugi pisci obasuli Scaligera proglasujući ga za božanskoga čovjeka i ujedno najučenijega megju dojakošnjim ljudma. Ako Tiraboschi i pravo pobija pretjeranu hvalu Scaligerova djela, opet joj se ne može poreći cijena. Njegova se poetika dijeli u 7 knjiga, koje imaju ove natpise: 1. Hystoricus, 2. Hyle, 3. Idaea, 4. Parasceue, 5. Criticus, 6. Hypercriticus i 7. Epinomis; ovi natpisi dobro označuju sadržaj i plan cijeloga djela, izuzevši posljednju knjigu: U 1. knjizi govori o svima vrstama poezije, koje se nalaze u starini, ujedno o glumištu i igrama u starih naroda; u 2. knjizi iznosi svu starinsku metriku; u 3 pokazuje „quid imitandum nobis sit" i raspravlja o tropima; u 4. govori o svojstvima i razlikama sloga, te o figurama; u 5. isporegjuje grčke i latinske pisce: Homera i Vergilija, Teokrita i Vergilija, Horacija, Ovidija i grčke pjesnike, Lukana i Nikandra i dr.; u 6. de aetatibus poeseos Latinae, gdje karakteriše pojedine latinske pjesnike, ponajpače sa stilističnoga gledišta; a u 7. knjizi skuplja okratko neka prijeporna pitanja, protivi se Aristotelu, koji uči, da je sva poezija mimetična, i veli s Horacijem, da je svrha pjesnikova docere cum iucunditate, govori o koru stare komedije, o podjeli poetike, o mjerilu Plautovih i Terencijevih komedija (protiv Erazma) i dr. Scaliger se sâm u posvetnici (sinu Silviju) ponosi, da je odabrao bolji metod nego Horacije, a i Vida, koji je doduše točniji, ali ut optimus poeta in theatro, claudus Magister in schola; za Aristotela pak veli, da su rukopisi njegove poetike krnji. Pored svega toga, ima neka zbrka u njegovoj knjizi. Scaliger je „ekcerpovao" starinske književnosti, kako bi radio za rječnik, pa je onda ove izvatke poregjao prema svojemu planu. Ipak je djelo postiglo velik uspjeh. Scaliger, kako veli Brunetière, c' est un définiteur exact; c' est un classificateur ingénieux; c' est enfin, si je puis risquer le barbarisme, un infatigable comparateur; exemples et comparaisons, classifications, définitions, voilà

[1] O. c., p. 1997.

Digitized by Google

toute sa Poétique: l'antiquité mise en morceaux, disions-nous, décomposée dans ses moindres parties; et la matière entière de la poésie systematiquement ordonée[1]". To je upravo karakter kritike u XVI. vijeku, pa ćemo ga naći i u Patricija, premda se on razilazi sa Scaligerom u shvaćanju pojedinostî. Osobito je u tri točke Scaligerovo djelo osobito. On veli nekom zgodom: Figuras quidem ante nos ad certam speciem nemo deduxit, i govori istinu, jer ih stara retorika nije tako suptilno razlikovala i poregjala. A druga je njegova zasluga u bogatoj komparaciji pjesnikâ kojom se u kritiku unosi suptilnost analize. Najzad treća je osobina: Scaligerova poetika pokazuje tendenciju, da potpuno zamijeni grčke modele latinskima. Scaligerova je poetika posmrtno djelo.

U uvodu, što ga piše štampar čitatelju, čujemo, da je bilo ljudî, koji su Patriciju zamjerali, što se poslije Scaligera i Castelvetra daje na pisanje poetike, budući da se ne može više ništa novo reći poslije Aristotela i njegovih novih komentatora; ali je štampar dao ulomke djela Patricijeva, da čitaju neki autoriteti, te su mnogi pohvalili rad Patricijev. Zato se i štampa. Mnogi su mu prigovarali i to, što ne piše latinski, nego talijanski. Patricija brani štampar veleći, da to nije učinio iz neznanja, jer je napisao djelo „Discussiones paripateticae" u latinskom jeziku; Patricij piše talijanski zato, jer nije znao, kako bi latinski okrstio sonete, ballate, madrigale i druge vrste. Njegov je toskanski jezik onakav, kakovim su pisali pisci izmegju 1300. i 1400. godine, a i tomu su mnogi prigovarali. Najzad su mu neki prigovarali i tvrdoću slogu, a štampar (ili zapravo sâm Patricij na njegova usta) ističe, da je slog različit i da ne mogu svi pisci pisati jednakim slogom; zato Patricij ne će da koga posljeduje, nego svojim slogom piše. Ujedno dodaje, da se Patricij navlaš, koliko je mogao, obazreo na pjesnike kaldejske, feničke, egipatske i keltske, da bude slika stare poezije što potpunija. (On se toga doista i drži u historijskoj dekadi, ali dakako mnogo ne govori o njima, nego samo pripadom.) Patricij znade, da mu neki prigovaraju opširnost, ali mu se lako obraniti od toga prigovora; pa najzad priznaje i to, da mu djelo ne će biti ostalo bez pogrješaka, ali uvjerava, da ga vodi težnja na istinu, pa će dobrostive upute zahvalno primati, a zlobne klevete odbijati, uzdajući se, da će se naći tko, da ga i poslije smrti brani, ako bi bilo nepravedne navale na njegov trud.

---

[1] O. c. p. 47.

Digitized by Google

III.

U I. knjizi svojega djela „*Della poetica la deca istoriale*“ raspravlja Patricij o porijetlu i napretku poezije (Origine e progressi della Poesia). U toj nam knjizi Patricij podaje kronologijskim redom imena starih pjesnika grčkih i latinskih i napominje njihova djela, navodeći sve vijesti, koje se u starini nahode.

Iznajprije veli, da su poetiku pisali mnogi stari i moderni pisci. Prvi ju je pisao filozof Demokrit, a onda je i mnogo raspravljao o njoj, pa je to ponukalo njegove učenike, poimence Kritona, Simona, Simiju, Antistena i Aristipa, da se bave oko te gragje. I božanski Platon razasu mnoge misli o poetici u svojim dijalozima. Istakao se osobito Aristotel svojim djelom, a za njim rade Teofrast, Fanija, Heraklid, Dikearh, Demetrije iz Falerona. Nadalje je raspravljao o tom osnivač Stoe Zenon i nastavljač njegov Kleant. Ali to nijesu svi. Većina je ovih radnja izgubljena, te se novi ispitivači povode najpače za Aristotelom ili za Horacijem. Ali se Patriciju čini, da ima u novim djelima mnogo krivoga shvaćanja i raznih nedostataka, pa se zato dao sam na taj posao, da napiše poetiku, pa ako se danas ljudi više klanjaju autoritetu (misli, Aristotelovu) nego razlozima, on se ipak nada, da će potomstvo biti sklonije, da sluša istinu samih činjenica nego da se pokorava tugjemu autoritetu.

Patricij dobro shvaća svoju zadaću, da će prije svega prikazati prošle dane poezije; tako ćemo se najlašnje pripraviti, da upoznamo jezgru i oblik poezije. Patricij dijeli povjest poezije u 7 odsjeka, osvrćući se dakako najviše na grčku i rimsku poeziju. *Prvi* je odsjek vijek djetinjstva, prije nego se poezija javlja u Grka. Patricij na ime u taj period meće istočnu poeziju ne znajući još, da je i grčka poezija u narodu grčkom živjela od vajkada; on ne zna za narodnu poeziju. *Drugi* odsjek seže do razora Troje, *treći* do prve Olimpijade, *četvrti* do Aristotela i Aleksandra Velikoga, *peti* do smrti Augustove, *šesti* do Heraklija, a u *sedmom* se javlja poezija „vulgarna“ (talijanska) i traje do Patricijevih vremena.

U prvom perijodu napominje sasvim dobro, da je poezija u početku bila nerazdružno spojena sa glazbom, te je u glazbi prvi zarod poezije. Pa tako ističe imena pjevača-pjesnika hebrejskih, kaldejskih, egipatskih, asirskih, navodi, da se pjevalo i u Arapa i Skita, pa veli, da su Sibile iz istoka došle Grcima.

Drugi odsjek pripada samo Grcima, a Patricij zbija u njemu pjesnike, koji su bili prije Homera. Patricij je, kako vidi se iz

Digitized by Google

svega djela, poznavao dobro sva starinska djela, u kojima imade vijestî za književnu povjest, ali se ne ćemo čuditi, što nije mogao svagdje razlučiti istinu od anegdota. Retorske su škole podupirale nekritični sustav laži, koji se ušuljao u književnost počevši od Isokrata i poslije Aristotela najviše krivnjom peripatetikâ, koji su išli u potjeru za anegdotama, a kasnije se to još jače razbujavalo s opreke Stoikâ i Epikurovaca. Osobito su rado kitili biografije znamenitih ljudî. Lijepo raspravlja Wolf[1] o akriziji starih ili o njihovoj dobroj vjeri u povjesti velikih pjesnika. Naivni su i prozirni njihovi mitski nakiti ili crte simbolike u životu starinskih pjesnika, kao n. p. u životu Arionovu, Stesihorovu, Epiharmovu; svršetak se života pojedinim pjesnicima rado kiti (n. p. Eshilu); život i smrt Sapfina postala je po srednjoj komediji roman; no većinom se tiču ove fantazme samo pojedinostî, pa je kadikad lako razumjeti njihovo postanje i odrediti im vrijednost. Lehrsu se činilo ovo upletanje fabula i anegdota tako velikim zlom u povjesti grčke poezije, da je čak zahtijevao, da bi se grčka književna povjest gradila na sasvim promijenjenoj osnovi. Istom XIX. vijeku pošlo je za rukom, da u ovu tminu unese luč kritike i da razabere fantazme od istine. Zato se ne ćemo čuditi, da Patricij prema starim mislima drže Muze prvim pjesnikinjama stare Helade, koje su stanovale na Helikonu.

Grci su prije Homera pored narodne junačke i ženske poezije imali i vjerskih pjesnika, pa su nam se sačuvala mnoga imena, od kojih su najznatnija Orfej, Musej, Eumolpo, Tamira, Filamon, Lino, Olen. Kako je *danas* kritično stanje, sve pjesme, koje se pripisuju ovim pjesnicima, drže se za djela mlagjih falzifikatorâ, što je već Herodot opazio, dok II., 53 veli: οἱ πρότερον ποιηταὶ λεγόμενοι τούτων τῶν ἀνδρῶν (Ὁμήρου καὶ Ἡσιόδου) γενέσθαι, ὕστερον ἔμοιγε δοκέειν ἐγένοντο Aristotel je na priliku za Orfeja već mislio, da u opće nije ni živio. Danas se za mnoga ova imena drži, da su reprezentanti raznih božanskih kulta ili vrstâ pjesama; tako bi Orfej bio isto što i vedski Ribhus (božanski umjetnik), Lin je samo personifikacija stare pjesme λῖνος (αἴλινος od semitskoga ai le-nu „jao nama“ po umnoj kombinaciji Moversovoj). No bilo kritično stanje o ovoj apokrifnoj književnosti kakovo mu drago, ne može ipak biti sumnje, da su ove tradicije dokaz, da je prije Homera bilo

[1] Kl. Schriften, p. 201.

Digitized by Google

hijeratične poezije[1]. Isto je tako danas ujamčeno, da je prije Homera kao i za Homera cvjetala megju Grcima junačka i ženska prostonarodna pjesma uz razne prigode života. Istina je, što je rekao Ciceron (Brut 71): Nec dubitari debet, quin fuerint ante Homerum poetae. Patricij u ovom odsjeku najobilatije govori o Orfeju, jer su se sačuvale mnoge pjesme pod njegovim imenom, koje danas držimo falsifikatima, nastalim iza Isusa.

U trećem perijodu navodi Patricij 30 pjesnika, a megju prvima po redu nalaze se Demodok i Femije, pjevači poznati iz Homera, koje Patricij s pravom drži za historijske ličnosti. Najvažniji su mu u tom perijodu Homer, Hesijod i Terpandro. Homer nije bio Patricijev ljubimac. Pisac o njemu ponavlja poznate anegdote, koje se tiču njegova života, spominje njegove šaljive pjesme, ali na koncu pristaje rek bi uz (Pseudo-)Plutarha, koji „assai constantemente" tvrdi, da je Homer napisao samo Ilijadu i Odiseju. O himnama ne govori. O Hesijodu veli po Plutarhu i po Pausaniji, da je živio u isto doba, kad i Homer. Patricij pobija tradiciju, koja se nalazila u Beotâ na Helikonu (Paus. IX, 31, 4), na ime da su samo ἔργα καὶ ἡμέραι Hesijodovo djelo. Glavni mu je dokaz, što Hesijodu ne bi mogli stari gramatici dati drugo mjesto megju pjesnicima odmah iza Homera i što se spominju njegova natjecanja, gdje je znao pobijediti. Od ostalih pjesnika u ovom perijodu nešto opširnije govori Patricij o Terpandru, o kojem ističe, da je bio i glazbenik na glasu i usavršio kitarodsku glazbu. Njegovi su se nomi i proemiji (k himnama) pjevali.

Četvrti perijod započinje Patricij s Taletom i Eumelom, pa odmah prelazi na nove stihove, na jampsku poeziju, kojoj je prvi radnik Arhiloh. Patricij ne naslućuje, da je jambâ bilo u grčkoj poeziji i prije Arhiloha uz neke božanske kulte (novih bogova Bakha i Demetre). Uporedo sa starim piscima ponavlja glavne crte njegova života i tvrdi zajedno s njima, da je ishitrio nove metre (jampski trimetar i tetrametar, pentametar iza heksametra, peon) i da je osnivač melike (lirike). Nadalje veli, da je uveo novi način predavanja (parakataloge), a pisao je osim jamba i drugačije pjesme. Patricij na ovom mjestu ne ističe velike važnosti njegove poezije, koja je bila uzorom staroj komediji (Aristofan je uzimao cijele stihove iz njegovih pjesama) i rimskomu pjesniku iz Venusije. Starina je mnogo cijenila Arhiloha i držala ga osnivačem subjek-

[1] Christ, Griech. Litteraturgeschichte. p. 17.

Digitized by Google

tivne poezije i griske poruge u stihovima (Marius Vict. III. 2), kao što je Homer bio otac epike. Starinska je to kiparska umjetnost izrazila u poznatoj dvostrukoj hermi vatikanskoj, gdje su zajedno prikazani Homer i Arhiloh. Govoreći o zastupniku korske lirike Alkmanu Patricij je veoma kratak; veli, da ga neki drže iznašaocem lirike, ali budući da se to pripisuje Arhilohu, biće da je prvi ljubavne predmete počeo u drugom mjerilu pjevati nego u heksametru. Isto je tako kratak o Simonidu iz Amorga, kojemu neki prisvajaju, da je iznašao jambiku. S istom brzinom opravlja Alceja, Sapfu, Anakreonta, za koga misli, da je doista spjevao sve pjesme, koje su nam pod njegovim imenom sačuvane. Megjutim se danas vjeruje, da su t. zv. Anacreontea poznijim poslje-dovanjem nastala[1]. Samo za djelo, koje raspravlja o rezanju korijenja, čini se Patriciju, da ne pristaje čovjeku, koji je „dato al buon tempo, e a godimenti degli amori e del bere" (p. 73). Elegike Tirteja, Mimnerma, Solona crta kratkim potezima. Poznato je, da je Platon zanosnim riječima hvalio Solona veleći u Timaju p. 216: τά τε ἄλλα σοφώτατον γεγονέναι καὶ κατὰ τὴν ποίησιν αὖ τῶν ποιητῶν πάντων ἐλευθεριώτατον· κατά γ' ἐμὴν δόξαν οὔτε Ἡσίοδος οὔτε Ὅμηρος οὔτε ἄλλος οὐδεὶς ποιητὴς εὐδοκιμώτερος ἐγένετο ἄν ποτ' αὐτοῦ. Neki su, veli Patricij, prigovarali tomu sudu Platonovu, a tumačili su ga tako, što je Platon po materi potjecao od Solona. Premda to Paricij priznaje, opet, budući zanosan Platonovac a protivnik peripateticizma, dodaje značajne po njega riječi: ma grandissima stima si dee fare del giudicio d'huom si divino! Od korskih lirika pored Alkmana navodi Stesihora, koga zove po starini „stabilitor di choro", jer je prvi u Siciliji uveo korove, a Patricij mu pripisuje, da je prvi proveo podjelu u strofu, antistrofu i epod, ova je misao nastala od poslovice: οὐδὲ τρία τῶν Στησιχόρου γινώσκεις, ali je O. Crusius dokazao, da je to krivo shvaćanje poslovice. (Comm. Ribb.) O glavnim stupovima korske lirike, o Simonidu i o Pindaru ima vrlo malo. Napomenuvši još i druge pjesnike i pjesnikinje epskoga lirskoga smjera (kasnije epike, melike, jambike, korske lirike i atičke lirike), a ne držeći se kronologije upleće biografije dramatika grčkih, i to naprije spominje Tespisa za tragediju, a Epiharma za komediju. Govoreći o Tespisu dobro primjećuje Patricij, da mu se ne čini vjerojatna Horacijeva misao (Ars poetica V. 276), kao da je Tespis putovao po gradovima sa

[1] Christ, o. c, p. 116.

*

Digitized by Google

kolâ prikazujući drame. Ona je misao Horacijeva očito nastala tako, što su se rugalice σκώμματα ἐξ ἀμάξης pomjerile sa tragedijom. Ogledajući stare vijesti o Tespisu drži Patricij, da Tespis nije iznašalac tragedije, nego prvi recitator tragedije u Ateni. Navedavši ostale tragike prije Eshila spominje po Suidi, da je Eshil prvi doveo žene na pozornicu. U životu Eshilovu ponavlja poznatu priču o njegovoj smrti, da je orao kornjaču iz pandža leteći u visini pustio na glavu pjesnikovu, te tako razmrskao njegovo tjeme. Do sad su tumačili postanje ovoj priči iz grobnoga reliefa, na kojem je orao s kornjačom kao simbol pjesništva lebdio nad glavom božanskoga pjesnika, ali ima i drugi pokušaj, da se protumači[1]. I kod Sofokla i kod Euripida nabraja samo podatke iz njihova života i natpise njihovih tragedija, pa u kratko spominje njihovu privredu za usavršavanje glumišta. Krupnim potezima prikazuje ostale tragike iza triumvirata Eshilova, Sofoklova i Euripidova. Za Agatonovu dramu Ἄνθος (Fiore) propušta istaknuti po Aristotelu (Poet. 9), da se pjesnik usudio sasvim slobodno izmisliti fabulu. Patricij samo veli, da u toj drami „molte cose misticamente disse". Slažući se s Platonom hvali Epiharma, koji je prvi započeo njegovati komediju, i veli, da se u njegovim komedijama nalazi mnogo duboke mudrosti. Poradi mudrih rečenica postavlja ga Platon (Theaet. 152 e) o bok Homeru. U napomeni komikâ Patricij već ne može biti kraći, o Aristofanu ima samo 7 redaka. — U ovom perijodu cvala su po Patricijevu računu 234 pjesnika, koji su spjevali više od 4000 pjesama. Taj perijod traje 454 godine.

U petom odsjeku, veli Patricij, javljaju se mnoge nove (t. j. didaktične) pjesme, koje su daleko od Aristotelovih pravila i od mišljenja njegovih tumačitelja, pa će se s vremenom vidjeti, da su te misli neosnovane. U tom se perijodu od znatnijih pjesnika rišu Filemon, Menandro, Rinton i znamenitiji Aleksandrinci, od kojih se najviše riječi daje Teokritu i Moshu. Patricij pita na koncu, zašto u ovom perijodu nazaduje poezija, te veli: il caldo de favori verso i poeti non passò di molto i terzi successori di Alessandro, a osim toga: cosi pare, che i poeti sieno stati prole di poch' altre Republiche, che di quella d' Atene, ma si de Principi; il favor de quali, e'l disfavore e sorgere fa i poeti e mancare, ed anche risorgere e ristinguere.

[1] Christ, o. c., p. 158.

Digitized by Google

U šestom odsjeku grčka poezija već izumire, Patricij može samo nekoliko neslavnih imena napomenuti. Ali se zato javlja poezija latinska, koja se razvila mnogo kasnije nego grčka; bilo je doduše pjesama latinskih i prije Livija Andronika, ali prava književnost razvija se istom počevši od Livija Andronika. Stariju poeziju, veli Patricij, napominje Enije govoreći o starim stihovima u Laciju, Dioniz Halikarnašanin govori o pjesmama uz pobjede Romulove, Ciceron ističe salijske i druge pobožne pjesme: „tutto ciò si puo dire, principio piu tosto che intera poesia". To isto, misli Patricij, vrijedi za pjesme uz razne glumišne igre i za fescenine. Naprije spominje Livija Andronika, da je pisao „anch' una Odissea forse traslatandola da Omero". O Enijevim Analima pripovijeda, da su se po načinu Homerovih pjesama na svečane dane pjevali ulomci. Ovdje je Patricij krivo shvatio Svetonija (gr. 2) i Gellija 18, 5 2, jer su se ovi ulomci čitali, a nijesu se pjevali. Za Cecilija sasvim pravo s reservom prima riječi Ciceronove, da je malus latinitatis auctor (ad Att. 7, 3, 10). Pakuvija opravlja Patricije u 3 retka. O Akciju, koji je doveo rimsku tragediju do vrhunca[1], netočno veli: niente facendo egli di suo, ma solo traducendo in Latino di Sofocle gli venne fatto d' essere duro. U biografiji Nevijevoj ne ističe Patricij kontaminacije njegove. Za Plauta dobro veli: fu comico, o piu veramente traducitore di comedie greche; prevodio je, veli P., osobito iz Epiharma, Difila i Filemona (danas možemo pouzdano ujamčiti kao njegove izvore Menandra, Filemona, Difila i Demofila; Posidip za Menehme i Kurkulijona nije sasvim stalan.) Za Terencija veli, da je sve do naših dana u velikoj cijeni (a dì nostri è tanto in pregio), ali i on je prevodilac Menandrovih i Apolodorovih komedija. Nešto više govori o Lukreciju i veli, da se još i danas čita; on je prvi počeo pjevati megju Latinima o prirodi. Za M. Varona veli, da je najučeniji Rimljanin, a o Ciceronu, da je htio biti sve: i orator i filozof i pjesnik. Bilješke su o rimskim pjesnicima kud i kamo oskudnije nego o grčkim; za Vergilija, Horacija, Tibula i Propercija veli, da su odviše poznati, pa zato i ne govori o njima puno. O Ovidiju ima nešto više, a završuje ovim značajnim riječima: In guisa che se si paragona Ovidio ad Omero in novero di poemi che l' uno certo fece, e all' altro furono in dubbio attribuiti, egli gli è superiore di gran lunga; e a tutti gli Epici ed Elegiaci, cosi Greci come

[1] Schmalz, Röm. Litteraturgeschichte, p. 76.

Digitized by Google

Latini, eccetuato un solo Orfeo e fuora multi Scenici. Megju posljednjima napominje pjesnički rad Augustov i Mecenatov. Više nego polovica ovih latinskih pjesnika nijesu drugo nego prevodioci grčke poezije. Mnogo je pomoglo cvjetanju rimske poezije, što ju je zakriljivao car August. To je prvi perijod rimski, a peti grčki.

U posljednjem odsjeku navodi u kratko pjesnike iza Augustove smrti, gdje se javljaju već kršćanski pjesnici, a megju njih uvrštava Patricij n. p. Ambrozija, koji je spjevao himne za crkvu, Gregorija, za koga veli, da je „poeta non comparabile".

Kad se raspalo rimsko carstvo, nestalo je poezije, koja je i onako već dugo zamirala. I grčka i rimska poezija izdahnuše, premda se mislilo, da su vjekovite. „E la Latina se risorse mai, fu Barbara del tutto, e quasi Balbettante e scilinguata, e da porre in conto. De quali se bene qualche memoria facciamo, si la facciamo, non perche la ricordanza loro sia da essere tenuta cara, ma perche per mancanza di questo libro non sia desiderata".

Zato navodi nekoliko samo „pjesnika" iz srednjega vijeka. Sâm Patricij veli, da su bili „barbari" i da ih ne ide ime pjesnika. Tako je od Heraklijeva vremena ostala poezija udovica sve do triumfa Petrarkina, triumfa do onda nevigjena i nečuvena, urešena trima pjesničkim vijencima: bršljanovim, lovorovim i mrčinim, jer je Petrarka prvi poslije toliko vijekova svojom „Afrikom" (g. 1341) oslobodio latinsku poeziju od barbarstva. Patricij ne govori više o daljnom napretku poezije, jer mu je bilo načelo, da prikaže poetiku samo na antiknim uzorima.

U II. knjizi počinje Patricij nadopunjati ono, čega nije rekao u kratkim biografijama grčkih i rimskih pjesnika. U drugoj knjizi govori o podjeli stare poezije (partimento dell' Antiche Poesie). Sam Patricij priznaje, da je njegova napomena onih 560 pjesnikâ gotova konfuzija (p. 153) i da treba taj kaos urediti. Patricij pomišlja *tri* roda (generi) *gragje*: pjesme *božanske*, pjesme o *prirodi* i pjesme o *ljudskim* stvarima; to su jednostavne pjesme, ali mogu biti i sastavljene na četiri načina: od gragje božanske i prirodne, ili od božanske i čovječje, od čovječje i prirodne, ili od sviju triju zajedno.

Patricij počinje najprije raspravljati o „božanskoj" poeziji, pa u tom razlikuje više vrstî (spezie). Prva su mu vrst proročanski rijekovi (χρησμοί). Glavno je mjesto ovim proročanstvima bilo u Delfima u hramu boga Apolona, no Patricij im traži starije postanje. Orfici su mnogo pripomogli, da se umnožala književnost

Digitized by Google

ovakovih proročanstava u epskom mjerilu[1]. Navodeći sva važnija mjesta iz starih pisaca o toj vrsti božanske poezije napominje Patricij, da je od načina, kako je Pitija na tronogu sjedeći izricala rijekove, nastala općenita misao o „pjesničkom bjesnilu". Patricij ujedno pripovijeda, kako su se kasnije ova proročanstva skupljala u knjige. Poznato je danas, da su mnoga ova proročanstva podmetnuta u kasnije doba, a to vrijedi najpače za ona, koja su jampskim trimetrima ili drugim neepskim mjerilima sastavljena (Hendess, oracula graeca, Halle 1877.) Ova vrst potječe od samoga božanstva, od Apolona. Prema tomu izvodi Patricij svoju strogu klasifikaciju i prelazi na drugu vrst božanske poezije, koja pripovijeda o božanskima starima: ili o postanju bogova sviju ili pojedinih, ili pak pripovijeda o njihovim djelima; ili najzad iznosi njihove razne patnje i dogagjaje. Po tom imademo teogoniju, te nam Patricij navodi pjesme, koje pripovijedaju porod sviju ili pojedinih bogova, a napominje i takove, koje su nam poznate samo iz pisaca (n. pr. Parmenidovu pjesmu o Amoru po svjedočanstvu Platonovu). U istu vrst pripada kosmogonija, uz koju napominje rad Linov i Orfejev i navodi redom sve pjesme, u kojima se pripovijeda o radu bogova; u istoj se vrsti nahode i patnje bogovâ, n. p. Melampova pjesma o otmici boginje Proserpine. Treća je vrst božanske poezije, koja hvali bogove: to su himna, prosodij, pean, peon, nom, proemij, ditiramb, iobakhi (ἰόβακχοι) i hiporheme. Usvajajući definiciju Proklovu o himni razlikuje himne fizične (Empedoklove) i apopemptične (Bakhilidove); prvi se pjevaju bogovima, koje se brinu čovjekom, a drugima — pomišlja Patricij — mole se bogovi, da bi dali molitelju sretno putovati i povratiti se. Prosodij je pjesma pred himnom. Žaleći, što se izgubila monografija Deljanina Sema o peanu, skuplja Patricij vijesti, koje su nam se sačuvale o sadržaju i obliku ove melske vrste, a glavno nam podaje Proklo 11 Chrest. veleći: ὁ δὲ παιάν ἐστιν εἶδος ᾠδῆς, εἰς πάντας νῦν γραφόμενος θεούς· τὸ δὲ παλαιὸν ἰδίως ἀπενέμετο τῷ Ἀπόλλωνι καὶ τῇ Ἀρτέμιδι, ἐπὶ καταπαύσει λοιμῶν καὶ νόσων ᾀδόμενος· καταχρηστικῶς δὲ καὶ τὰ προοίδιά τινες παιᾶνας λέγουσιν. Za peon (παιών) dobro veli Patricij, da je to ista riječ kao pean. Nome dobro razlikuje Patricij (kao i kasnije Böckh de metr. Pind. p. 201) aulodične i kitarodične po vrsti glazbila. Ovdje mu je i opet pouzdan vogja Proklo chrest. 14. Držeći se Plutarha veli Patricij,

[1] Christ, o. c., p. 81.

Digitized by Google

da su proemiji preludij noma, dok ga danas držimo za preludij himne. Za ditiramb upotrebljava u glavnom opet Prokla, koji je karakteristiku ditiramba crpao iz dobroga vrela (c. 14) i zgodno ga stavlja u opreku s nomom; a tako se povodi za Proklom i u oznaci hiporheme, naznačujući svagdje i glavne pjesnike ovih vrsti. Još i danas nam je Proklova hrestomacija za najstariju grčku epiku, himne i orakule jedno od najglavnijih pomagala za poznavanje, osobito od kad je Welcker dokazao, da je novoplatonik Proklo doista pisac napomenute hrestomatije; jer po njemu imamo stručnjački autoritet iz valjanoga vremena[1]. Njegovo je djelo preveo na latinski sâm Patricij i zato razumijemo, što ga toliko cituje. Četvrta su vrst božanske poezije molitve, peta: telete, misterije (Eleusinske ili Bone Dee u Rimu), orgije (ceremonije Bakhove) i katarmi (uz očišćivanje). Šesta su vrst ove poezije: prikazivanja na pozornici, jer se bogovi mogu iznijeti i u dramatskoj poeziji, o tom megjutim kani Patricije kasnije govoriti.

Drugi je rod prirodna poezija. Ovdje Patricij navodi sve, što je bilo u prirodi predmetom poezije i uza to uvijek napominje glavne pjesme. U prirodi su bili predmetom pjesme: svijet, nebo, počela (n. pr. megju Latinima pjesma Lukrecijeva), uzduh, voda, zemlja (n. pr. Georgika Vergilijeva), kamenje, bilje, zmije četveronošci, ptice. Poznate Aristofanove komedije mješavina su prirodne i ljudske poezije. U drugi rod može pripadati i čovjek, ako se prikazuje kao prirodno stvorenje n. pr. u Aratovoj Antropogoniji. Zanimljiva je činjenica, da se u ovom rodu mnogo ističu Latini, mnogo više nego u prvoj. To je u svezi s time, što su Rimljani imali mršaviju mitologiju nego Grci i što su bili praktičnije ćudi.

Treći je rod — ljudska poezija, koja po sadržaju ili pripovijeda stvari ljudske ili iznosi lica ljudska, ili oboje; a po obliku ili priča ili hvali ili kori ili nuka ili poučava ili nariče ili je šaljiva ili ljubavna ili raskalašena ili reprezentativna. Po tom imademo 10 kategorija ovoga roda, koje Patricij redom opisuje. Prva je kategorija „narrante", u koju ide historija i fabula; Patricij s velikom oštrinom dijeli pojedine slučajeve i navodi mnogobrojne primjere takve poezije. Druga je kategorija „lodante", naprotiv treća „biasimo", gdje n. pr. navodi sve oblike, u kojima poezija može grditi, (epski oblik — Margit, komediju, satiru, jamb i dr.). „Esortante" mu je četvrta kategorija, za koju veli: sotto questo nome io comprendo

[1] Bernhardy, Grundriss d. griech. Litt.[3], II, 1, 237.

Digitized by Google

quello, che appo Greci fu Parenesi e Nutetesi; to su na priliku Tirtejeve pjesme ili neke Katulove. U petoj kategoriji „insegnante" navodi megju inim Horacijevu poetiku i Ovidijeva Remedija. Šesta je kategorija „lamentevole", to je ponajpače tren, koji je „iznašao" Lin, i elegija, za koju veli: „Mida volendo indeare la madre mortagli sópra il sepolcro piangendola e replicando spesso questa dolente voce E, E da lei e dal dirla, legon, dinominò quel pianto Elego; za epikedije (ἐπικήδεια) drži se Prokla, koji ih ograničuje na vrijeme, dok se pjeva nad mrtvacem. Ovoj kategoriji oprečna je sedma: šaljiva, kamo ubrojava Patricij epitalamij, himenej (karakterišući obje vrsti po Proklovoj hrestomatiji), zatim gentliak (kakva je poznata ekloga Vergilijeva o porodu Polionova sina), „ob prolem" pjesmu Menekratovu, pjesme uz gozbu, parenije (uz vino), skolije, za koje iznosi definiciju Proklovu i veli, da su se pjevale takve pjesme i u Rimu za Saturnalija, a bila je te vrsti Statijeva pjesma „Risus Saturnalium" (u njegovim Silvama); nadalje idu amo parodije, pošalice i epinikiji (Pindarovi). Osma su kategorija ljubavne pjesme, koje kazuju ili tugju ljubav (n. pr. Ovidijeve heroide) ili ljubav samoga pjesnika (Tibul, Propercije i dr.). U devetu kategoriju raskalašenicâ pripadaju pjesme n. pr. Priapejske pjesme, od kojih su neke nepravo pripisivali i Vergiliju.

Posljednja su kategorija drame u najširem opsegu. Ovdje sasvim općenito napominje tragediju i komediju ističući njezino cvjetanje poimence u Ateni gdje je bilo veoma plodnih pisaca; tako neki pripisuju atenskomu piscu Antifanu 365 komedija. Kasnije se javlja drama u Rimu, ali se ne čini Patriciju, da je „propria invenzione" Italaca nego prijevod grčke drame. To vrijedi samo donekle, jer su Rimljani imali i klicu svoje narodne drame. U toj kategoriji napominje mime, koji su bili u časti osobito u Cezarovo doba, zatim raspravlja o pantomimima, koji su poimence u Augustovo doba uspijevali.

Dovršivši ovaj prijegled materije dodaje Patricij ovo: „Dalle sopronarrate e dichiarate poesie più cose io raccolgo. E la prima prima si è, che molte più poesie furono da poeti ad Aristotile anziani scritte ch' egli non più che XII in ispezie non nominò, tutto che arte di poesia havesse impresso a scrivere. E la seconda, che qualunque dopo lui prese a memoria farne, tra Greci o tra Latini, Proclo e i due fratelli Zezzi e Diomede e Lilio Giraldo e finalmente Giuglio Cesare Scaligero, che tanto fece del facente, fu cosi

Digitized by Google

in noverarle, come in ordinarle sommamente difettuoso. E terzamente, che tra quelle che noi sotto a loro facitori habbiamo riposte, alcune sono che per niuna notizia da più vecchi lasciataci, ne per veruna congiettura, possiamo sospettare cio ch' elleno fossero. E tra queste sono i Tronissimi di Orfeo e l' Amocopia e l' altre dette ne gli Entronismi di Pindaro. Ne la Diasceue, ne la Finida di Timoteo, ne i Delti di Antimaco, ne il Dalmas di Timone, ne la Eteriumena di Nicandro, ne la Trochilias di Teodoro, ne il Trierico di Apollonio, se non fu cosa di Galee. Ne gli Spondofori di Pindaro e di Arato, se non furono ode cantate da coloro che portavano o conduceano i Libamini e cosi di Sacrificare. Ne il quasi Ditirambo di Antea seguito da Asopodoro, e per aventura altri cosi fatti. E per quarto, che oltre a poemi sopranarrati, a quali si sono assegnati i loro compositori, ne furono degli altri e divini e umani, che cantati da gente vile, non poterono conservare i nome de loro genitori". Tako su pjevali svoje pjesme pastiri, žeteoci, mlinari, tkalci, lovci, djeca i djevojke i dr., ali ovakvih pjesama nijesu umjetni pjesnici gradili. Tu očito misli Patricij na prostonarodnu poeziju.

Zatim govori samostalno još o jednom obliku pjesme: o odi, kojoj dobro tumači etimologijsko porijetlo i iznosi njezine pjesnike. Najzad napominje pisce, koji su pisali poetike ili o njezinim djelovima, pa žali, što sva ova djela grčkih pisaca nijesu sačuvana, jer bi mu bila mnogo olakšala posao. U ovom se odsjeku Patricij najviše koristio slavnim Neoplatonikom Proklom (413.—483.) Proklo se dao na filozofiju, te pogje iz Carigrada, svoga rodnoga grada, u Atenu, da sluša glasovite Platonike onoga doba Sirijana i Plutarha Atenjanina. Kao nasljednik Plutarhov predavao je do smrti Platonovu filozofiju. U životu je bio asket, pa je svoj imetak upotrebio za dobra djela. Što je više kršćanstvo upiralo svoju snagu o svjetovnu vlast, to je življe nastojao Proklo, da poganstvo u plemenitom obliku uzdrži i osvježi. Radio je gotovo na svim književnim područjima. Od gramatičnih radnja najznatnije su: tumačenje Hesijodovih „Djela i dana", onda hrestomatija, iz koje nam je Fotije priredio ekscerpt, te su ovi ekscerpti glavno vrelo za naše oskudno znanje o kiklicima, i napokon pjesnička ispitivanja.

U III. knjizi raspravlja Patricij o podjeli starinskih stihova (partimento per versi dell' Antiche Poesie). U uvodu ističe, da se u istočnih naroda, a isto tako u Grka javlja najprije božanska poezija, i to najprije pjesme epske, a onda istom pjesme unutrašnjega

Digitized by Google

života. Od najstarijih vremena spojena je poezija sa stihom, a istom kasnije pomalja se proza, ali se prozaici, i ako im je poetična gragja, ne drže pjesnicima.

Najstariji je stih heksametar, u koga ima neko veličanstvo i „certa, per cosi dire, magnaminità". On je kao junak u narodu, a u svojoj jednoličnosti bijaše vrstan za svaku vrst poezije. Nije takav pentametar, koji se javlja iza heksametra. Za tim imademo Arhilohov jamb, u početku za ugrižljivu poeziju. Ali budući da se jamb dade mijenjati (dimetar, trimetar, holijamb i dr.), dade se upotrebiti i za drugu poeziju (n. pr. u drami) Elegijski stih ima dva brata, ali je pentametar sluga heksametrov, pod njegovom samo sjenom može živjeti; tako je elegijski stih upotrebljavan ne samo za elegije, nego i za mnoge druge pjesme; Patricij navodi osam funkcija njegovih. Najzad je forma melska, gdje su kombinacije gotovo beskrajne. Patricij nabraja najobičnije lirske stihove i strofe (i to pet glavnih vrsti). Na koncu dodaje: „Ma questa parte noi per aventura haveremmo più nota, se que' libri, che Democrito e Simmia Tebano che del verso e della belleza, e canto suo filosofando scrissero, a nostri tempi fossono pervenuti". Danas je nauka znatno razbistrila starinsku metriku, ali uza sve to treba priznati, da je Patricij prema tadašnjemu stanju kritike ne samo dobro nego i živahno prikazao glavne crte starinske metrike.

U IV. knjizi prelazi Patricij na to, da prikaže prigode, u kojima su se starinske pjesme izvodile (de gl' usi dell' Antiche Poesie). Patricij navodi Platona, Aristida retora, Aristotela i dr., i napominje, kako oni tumače svrhu poezije (spojene sa glazbom). Patricij cituje grčke pisce bez točne naznake mjesta uvijek u *talijanskom* prijevodu, da ga razumiju i oni, koji nijesu vješti grčkomu jeziku. Na zanimljiv način nabraja Patricij razne prigode, pošto ih je po običaju svojem podijelio u kategorije. Prvo su svetkovine u čast bogova, zatim su žrtve (himne, misteriji i dr., a amo unosi Patricij i psalme), prohodi (pompe) uz pjevanje i plesanje, gdje dodaje Patricij (p. 219): E noi habbiamo veduto in Madrid in Ispagna nella processione del dì di corpo di Cristo e sonarsi e cantarsi e danzarsi, ed anco rappresentarsi alcune istorie del testamento vecchio; takove su pompe u Grčkoj mnogobrojne i različite, te po Proklu opisuje dafniforije, tripodiforije, oshoforije i hiankitije. Zatim opisuje predstave raznih božjih dogagjaja i patnja, gdje po starim piscima podaje živu sliku o tim predstavama, uz koje prislanja sa Proklom i Adomidije i Pitijski Nom. Zatim dolaze glumišna pri-

Digitized by Google

kazivanja, a iza njih kazivanja herojskih pjesama (n. pr. Homerovih pjesama); iza toga navodi Patricij pjesme, kojima se slave junaci, pa uz tu zgodu po Ateneju opisuje, kakva jo to svečanost Karnejâ u Sparti; zatim imade pjesama, kojima se osokoljuju vojnici: Pausanija svjedoči, da Spartanci idu u boj „non a suon di tromba, ma a modi della Tibia ed a canzonelle della lira". Pjesme se pjevaju u slavu pobjede i uz triumfe, nadalje uz gozbu (već u Homera pjeva uz formingu Femije i zabavlja goste), na piru, pri porodu, za razbibrigu, za šalu, gdje dodaje Patricij iz savremene književnosti „le Bernesche e Burlesche poesie", Makaronske farse i komedije Zannesche. Pjesma može biti i za utjehu, ima ih mrtvačkih i bolesničkih, zatim čarolijskih („Carmina de caelo possunt deducere lunam"). Ali osim toga pjevaju se pjesme u filozofijsku svrhu, gdje pripovijeda Patricij, kako su Pitagorinci običavali pjesmom (uz glazbu) stišavati duševnu buru; zato je u njih glazba bila na odličnu mjestu megju nastavnim predmetima, i filozofiju nazivahu Velikom glazbom, odatle njihova nauka o harmoniji u svemiru. Patricij uza to veli lijepo, da najstarija filozofija nije drugo nego ujedinjenje poezije i glazbe. Poezija je važna i u državi za to, što se njome podržava i jača krepost, ako se dobro upotrebljava, ali će uroditi zlim, ako se navrati na krivu stazu, kako je to dobro razložio Aristotel. Najzad mogu pjesme imati pohvalnu ili pokudnu svrhu, odatle su nastali enkomiji i mnoge rugalice. Ovim je odsjekom Patricij rasvijetlio rek bi psihologijsku snagu pjesme, prislanjajući svoje refleksije uz prilike, kad se pjesma u staro doba pjevaše.

U V. knjizi, koja prikazuje natjecanja starinske poezije (de gl' Agoni dell' Antiche Poesie), nadopunja Patricij ono, što je obradio u četvrtoj knjizi. Kako je poznato, bila je osobina grčkoga naroda, da je osim gimnastičnih i konjaničkih agona imao takogjer muzične agone, koji su tako važni poimence u povjesti grčke drame. Patricij najprije u opće govori u povodu starih pisaca, ponajpače Prokla i Diodora, o muzičnim agonima i prelazi na to, da sabere glavne vijesti o njihovu postanju, a pošto je uza to ogledao muzične agone po ostaloj Grčkoj, razmatra atenska Λήναια, u čast boga Dioniza, uz koja su se prikazivale tragedije i komedije, zatim Παναθήναια, kod kojih je Periklo po svjedočanstvu Plutarhovu (Perikl. 13) uveo muzični agon, premda su se već i prije bar neko vrijeme rapsodirale Homerove pjesme; od Perikla počevši natjecali su se u Odeonu kitaredi i kitaristi, auledi i auleti, pa i

Digitized by Google

drugi muzici; nadalje napominje Ἀνθεστήρια i onda Διονύσια, kad su se prikazivale tragedije i komedije, i to nove u dva dana uzastopce, najzad navodi Targelijske igre u čast Apolonu i Artemidi. Zatim govori o načinu toga natjecanja, o predsjednicima, horagu, o sudijama i drugim ljudima zabavljenim oko toga posla. Prikazujući samo prikazivanje, nadaje mu se prilika, da govori i o tamnim riječima Suide, koji o Sofoklu (v. l. τετραλογίαν) veli: ἤρξε τοῦ δράμα πρὸς δράμα ἀγωνίζεσθαι, ἀλλὰ μὴ τετραλογεῖσθαι; navodeći Patricij razna mišljenja veli, da ne umije presjeći ovaj čvor: „altri la gloria se n' abbia, se unqua avviene, che alcuno il comprendesse". Ni danas nije se taj čvor razvezao. Jesu li iza Sofoklove novotarije bile tri drame jedne trilogije na 3 dana podijeljivane, pa se sud o pojedinim dramama istom na koncu izricao, o tom se može samo nagagjati. Poznato je, da su neki učenjaci (Schöll i Vischer) ovo mjesto Suidino proglasili kasnijom interpolacijom. Najzad pregledava Patricij, koje su se sve vrsti poezije mogle natjecati.

U VI. knjizi govori Patricij o pjevanju u starinskoj poeziji (del Cantare l'Antiche Poesie). Patricij dobro polazi od osnovne misli, da je poezija u početku spojena s pjevanjem, a melika pored toga spojena i sa plesom. Po tom imade ritmika tri dijela: metriku, harmoniku i orhestriku (ili u užem smislu ritmiku), to jest: ritam može biti ili u riječima ili u zvukovima ili u kretnjama ljudskoga tijela. Upotrebljavajući ritmičnu teoriju Aristoksena iz Tarenta, koji nam je svojom terminologijom i sistematikom najbolje vrelo, poriče, da bi slog mogao biti mjera u ritmici, nego je vrijeme. Zatim prelazi na samu metriku, te veli, da je metrika dobro prikazana u djelu Aristida Kvintilijana, ali je na žalost ovo djelo previše nepoznato i čami u knjižnicama. U ovom sudu o Aristidovu djelu (περὶ μουσικῆς) iz bizantinskoga vijeka podudara se s Patricijem moderna nauka[1], jer se ovo djelo jedino ne osniva — kao ostala djela istoga doba — na radnji aleksandrinskoga učenjaka Hefestiona, koji je živući u doba Antonina Pija napisao u 48 knjiga Ἐγχειρίδιον περὶ μέτρων καὶ περὶ ποιήματος, pa je ovo djelo pobolje o starinskoj metrici. Patricij zatim govori o slogovima, o stopicama i o stihovima u opće, pa onda prelazi na daktil, anapest, jamb, trohej, horijamb, antispast (teorija o antispastima nije osno-

[1] Gleditsch, Metrik der Griechen und Römer u Müllers's Handbuch, II, p. 496.

Digitized by Google

vana na staroj ritmičnoj tradiciji, nego na gramatičnoj refleksiji poznijih vremena, te je unijela mnogo zbrke u obradbu metrike), zatim napominje jonike i peon (s kretikom); najzad spominje kompozicije drugih stihova; od stihova postaje pjesma. Patricij pokazuje u poglavlju „Canto" sve one stare i jake veze, koje su spajale pjesmu s pjevanjem, megju inim ističe svjedočanstvo Aristotelovo u Problemima, da su se i tragedije pjevale. Najzad raspravlja o melodiji, po kojoj su se pjesme pjevale, navodeći svu silu potvrda iz starine. Ne treba istom isticati, da je Patricijeva nauka o metrici prema sadašnjemu stanju nepotpuna. U doba Aleksandra Velikoga rastale su se tri sestre metrika, ritmika i harmonika, pa se počela metrika promatrati samo s gledišta lektire i recitacije. Kasnije nastade zabuna još veća. Istom filologija novoga vremena stade dublje pronicati starinsku metriku i jasnije razabirati njenu gradnju, a taj je pokret započeo Bentley, a nastavili su ga filolozi XIX. vijeka, koji poimence idu za tim, da upotrebe što više staru tradiciju, koja potječe od Aristoksena.

VII. je knjigu namijenio Patricij harmoniji, pratilici stare poezije (dell' Armonia dell' Antiche Poesie). Patricij ističe najprije pisce, koji su u starini pisali o glazbi. Patricij dopušta, da neki grčki pjesnici nijesu imali napjevâ za svoje pjesme, ali većina ih je imala. Naprotiv Latini su imali harmoniku samo u drami. Zatim govori o etosu harmonija i to: dorske, eolske, jonske, lidijske i frigijske, ostalih ne napominje. Zatim govori o diatonskom, hromatičnom i enharmoničnom rodu tonova osvrćući se na njihovu povjest u Grkâ: najstariji je rod diatonski, a najmlagji je enharmonični, koji je najbrže izginuo, jer se već u Aristoksenovo doba gubi. Po tom prikazuje glavne glazbene strojeve i njihovu povjest u Grka. Grčka je glazba bila vokalna (μέλος) i instrumentalna (κροῦσις). Vokalna je ili monodijska ili zborna, a instrumentalna je opet ili na žice (κιθάρισις) ili na frulu (αὔλησις). Spojidba vokalne i instrumentalne glazbe zvaše se kitarodika ili aulodika, prema tomu, da li prati pjevače stroj na žice ili limen. O svemu tomu jasno i opširno raspravlja Patricij, pa najzad u posebnom poglavlju skuplja iz povjesti grčke poezije, uz kakav su se stroj razne vrsti pjesništva pjevale i najzad kakvim pjesmama pristaje ova ili ona harmonija pokazujući to redom za pet glavnih harmonija. U posljednjem poglavlju govori o tom, da se mora ritam riječi slagati s ritmom zvukova, i potvrgjuje to starim piscima. Patricijeva je slika stare harmonike jasna, ali nije potpuna, jer premalo govori o samim tonovima i

Digitized by Google

intervalima, o tonskim sistemima i o transpozicionim skalama. O starim kajdama u opće ne govori, premda smo o njima točno i pouzdano upućeni.

VIII. je knjiga posvećena orhestrici (della Ritmica Compagna dell' Antiche Poesie). Premda su se glavna djela o orhestrici izgubila, nada se ipak Patricij, da će moći koješta sastaviti iz starih pisaca o tom predmetu, bar toliko, koliko treba za poetiku. Progovorivši o važnosti orhestrike u starini navodi nekoliko zanimljivih anegdota o tom, kako su stari Grci mnogo cijenili orhestriku. Patricij počinje s najstarijim vijestima o plesu u Homera i drugih pjesnika, pa prelazi na misli Platonove o orhezi. Platon na ime želi u državi tri orheze: ratnu, mirnu i bakhičnu. Držeći se ove podjele govori Patricij najprije o ratnoj, zatim o mirnoj i najzad o bakhičnoj, koja je namijenjena slavi bogova. U tom raspravljanju iznosi Patricij svu silu citata iz starih pisaca miješajući historijske dogagjaje s mitskim predajama o Orfeju i dr. Na koncu mu samo još preostaje govoriti o specijalnom ritmu orheze, pošto je njene historijske faze potanko prikazao. Kao što je pjesma i harmonija vezana o glazbeno vrijeme, tako treba da je orheza ritmična; jer, veli Patricij, kao što bi bilo ružno čuti, da jedan pjeva ovako, a drugi ga prati sasvim drukčije, isto bi tako bilo ružno vidjeti kretnje jednoga čeljadeta ili više njih bez reda i vremena, konfuzne i slučajne. Orheza imade (po Platonu) tri dijela, a to su: fora (kretnje), shema (figura plesa) i deiksa, koja nije imitativna, nego deklarativna, te se njom očituju same stvari. Na taj način, veli Patricij, spojene su bile u starih Grka poezija, harmonija i orheza; svaka od njih podaje užitak, jer je takav utjecaj ritma na ljudsku dušu, ko što je to već Aristotel rekao, a od svega zajedno postaje takav užitak najveći.

Obično se u poetikama ne govori o plesu, ali Patricij je pokazao vještu ruku, što je upleo nekoliko riječi o plesu u poetiku stare poezije, jer je grčka poezija doista u najužoj svezi s glazbom i plesom. No i moderna poetika trebalo bi da se obazire na ples, jer govoreći o počelima „poezije" mora spomenuti korsku pjesmu, koja je jedna od najstarijih naslaga u povjesti poezije, a u početku bijaše svakako spojena s plesom. Dapače ritam u opće imade svoje porijetlo u plesu, a ritam je duša metrike! Zato se moderni empirijski poetičari osvrću na ples, koliko je nužno, da se razumije razvoj poezije; to na priliku čini Scherer u svojoj na žalost krnjoj, posmrtnoj knjizi „Poetici" (Berlin 1888). On sasvim zgodno raz-

Digitized by Google

likuje tri historijska stupnja poezije: 1. je plesna poezija, 2. je pjevana, a 3. nepjevana poezija (o. c. p. 16).

U IX. knjizi govori Patricij o korovima, pratiocima stare poezije (de' Chori, Compagni dell' Antiche Poesie). Patricij s velikim trudom sabira bilješke iz raznih starih pisaca o korovima, budući da se izgubilo samostalno djelo Aristoklidovo o tom predmetu. Najprije navodi Platona, koji izvodi riječ χορός od χαρά (radost): bogovi su na ime dali ljudima za naknadu raznih patnja radost, koja se pokazivaše u pjevanju, plesanju i kretanju; no kako čovjek jedini od stvorova imade osjećaj reda, pojavi se red (ritam) u riječi, plesu i kretnji. Dobro tumači Patricij postanje ove nauke Platona, koji glazbu u opće mnogo cijeni. Ogledavši i ostale pisce, koji su nam štogod o tom zabilježili, prelazi na prigode, kad se javlja kor. Najprije imademo svečane kore (za svetkovina i svečanih prohoda) i onda korove u agonu. Zatim govori o horodidaskaliji i o pjesmama, koje korovi u raznim prilikama pjevahu. Pošto je protumačio i figure korova, tumači, što je to horag, demosion, korifej, epimelet i horostata. Zbor je u povjesti grčke poezije veoma znamenit faktor, poimence u povjesti grčke drame zapada ga najvažnije mjesto, pa je zato i ovaj odsjek u poetici Patricijevoj bio ne samo opravdan nego i potreban prema svrsi, koju je htio Patricij polučiti svojom historijskom dekadom. On je na ime htio prikazati prošli život grčke i rimske poezije u svim njihovim dijelovima, a da je u tom njegovu prikazivanju premalo historijskoga pragmatizma, nije toliko kriv pisac, koliko u opće smjer tadašnje kritičke nauke, koja je voljela klasificirati nego ispitivati organične sveze historijskih pojava.

Patricij je do sada prikazao sumarni prijegled grčkih i rimskih pjesnika, pregledao je gragju starinske poezije, nacrtao glavne stihove, nanizao prigode, u kojima su se pjesme pjevale, naslikao karakteristične po grčku poeziju agone, podao u jezgri sliku starinske metrike, harmonike i orhestrike, opisao značenje starinskih korova, pa je još trebalo, da navede glavne predstavnike starinske poezije. To je učinio u posljednjoj, X. knjizi (de' Rappresentatori dell' Antiche Poesie). Patricij nalazi ovih 10 vrsti; a jesu: pjesnici, svećenici, rapsodi, citaredi, citaristi, lirodi, auledi, aulete, orheste i hipokrite. Poznato je, da tekst i melodija u grčkoj poeziji sve do peloponeskoga rata idu uporedo, tako da je redovno onaj, koji je tekst sastavljao, izmišljao takogjer melodiju. Najprije govori o pjesnicima, te uči, da su pjesnici monodijske svoje pjesme sami pratili

Digitized by Google

melodijom, a istom kasnije pjevali su ih drugi. Megju ove „druge“ idu iznajprije svećenici, zatim rapsodi, o kojima mnogo raspravlja, a uz njih prislanja Homeride. Citaredi uz citaru pjevaju svoju ili tugju pjesmu, a citariste udaraju samo u citaru. Tako i lirod pjeva uz liru svoju ili tugju pjesmu. Megjutim dobro zamjećuje Patricij, da je lira isto što i kitara. Stari stroj u Homera zove se forminga, uporedo dolazi u Homera citara, a u himni, Hermu posvećenoj, nalazi se riječ lira, koja je kasnije najviše raširena. Ne može se dokazati, da bi izmegju ove tri riječi bilo kakve razlike u stroju: u himni, Hermu posvećenoj, upotrebljavaju se citara i lira sasvim sinonimno. Auled je onaj, koji prebire frulu, dok drugi pjeva pjesmu, a auleta, koji bez pjevača fruli, poimence su to bilo žene (auletrije). Oni, koji su orhezu vršili, zvahu se orheste. Najzad govori o hipokritama (glumcima); raspravljajući o tom predmetu navodi citate iz starih pisaca i priznaje, da ne razumije, što znači vijest, da je Eshil dao prvi figure koru, najzad govori o tom, kako se povećavao broj glumaca (do trojice) u drami.

Tako završuje Patricij svoju historijsku dekadu, u kojoj je spoljašnji život grčke i rimske poezije prikazan veoma obilato. Napredak je Patricijev znatan prema Scaligerovoj poetici u tom, što je svezu plesa, pjeva i pjesme bolje shvatio i proveo. Inače je sama metoda ispitivanja ostala ista. Patricij piše u obliku rasprave, diskusije, koja mu je više prijala od stroge sistematike. Ovaj mu je način osobito vrijedio u drugom dijelu njegove poetike, gdje je Patricij pokazao svu samostalnost svoga suda i neustrašivu opoziciju spram Aristotelu. Historijska dekada nije podavala zgode, da se mnogo protivi Aristotelu, jer mu je bila u prvom redu zadaća, da iznese historijske podatke, pa gdje je bilo tamnoće, da ih konjekturama razjasni. On je taj posao svršio s velikom vještinom, a bez sumnje i sa golemom erudicijom, jer se mnogobrojni citati, koji obuhvaćaju svu klasičnu književnost od najstarijih vremena Homerovih sve do posljednjih dana bizantinskoga perijoda, osnivaju na vlastitom čitanju i sabiranju. Gdje se pisci ne slažu, Patricij uvijek pomno razabira sve razloge, koji komu u prilog govore ili ga pobijaju, ali da ipak nije svagdje pogodio prave istine, treba da odbijemo na to, što je prekratko vrijeme proučavana klasična književnost, da bi već onda mogao biti u Patricija siguran i potpun sud o većoj ili manjoj historijskoj vrijednosti pojedinih pisaca. To vrijedi osobito za kompilatore bizantinske, kojih svih još ni moderna filologijska nauka u detalju nije proučila s ovoga gledišta.

Digitized by Google

Istom u najnovije doba počinje se u kaos bizantinske književnosti unositi nešto više svjetla i reda. Ako danas pisac „povjesti bizantinske literature“ (1891. u Monakovu) Krumbacher, navedavši radnje za neke česti ove književnosti, mora dodati: „Die *weitesten* Strecken waren freilich ohne Führer zu durchwandern, und auf manchen Gebieten wie in dem Urwald der vulgärgriechischen Literatur fehlte es sogar an den nothdürftigsten Wegweisern“, onda se ne ćemo čuditi Patriciju, što je prije 300 godina koje u čemu pogriješio ne poznavajući vrijednosti pojedinih bizantinskih pisaca, koji su nam zabilježili što iz povjesti grčke književnosti, metrike i ritmike!

IV.

Kako već sam natpis svjedoči, Patricij istom u disputativnoj dekadi svoje „Poetike“ pokazuje svu snagu svoje slobodne misli. Dok je u historijskom dijelu bio upućen, da obragjuje poznatu gragju, mogao je u ovoj dekadi iznijeti svu dijalektiku s potpunom oštrinom. Kako je u tom uspijevao, pokazaće analiza pojedinih knjiga.

U I. knjizi odmah daje se Patricij na zanimljivo i teško pitanje o „pjesničkom bjesnilu“ (del furore poetico) pretresajući u glavnom misli starih dvaju filozofa, koji su se bavili tim predmetom, Platona i Aristotela. Nauka jednoga i drugoga helenskog filozofa nije potpuna, pa Patriciju nije bilo mučno, da iznese svu silu sumnja i objekcija, a vodi ga u tom empirija, jer zazire od auktoriteta.

Platon je promatrao ne samo predmet umjetnosti, nego i duševnu radinost, po kojoj umjetnost (pa i poezija) nastaje. No ipak što nam Platon u raznim spisima o tom govori, nije potpuno i daleko je od potanje analize i oštre odredbe o biću pjesničke fantazije. Platon uči, da je vrelo svega umjetničkog i pjesničkog stvaranja neki viši zanos, pa je po tom umjetnost istoga porijetla kao i filozofija, ali dok u filozofiji entuziastični nagon stroga dijalektika razbistruje i razvija u znanje, umjetnik i pjesnik ostaju u nejasnim predstavama i slutnjama, oni nemaju jasne svijesti o svom stvaranju (Phaedr. 245 A, Apol. 22 B, Meno 99 D, Zakoni IV, 719 C, Io 533, D sqq.), nemaju točnih pojmova o predmetima, koje prikazuju (Rep. X, 598 B — 602 B, Zak. VII., 801 B), zatim ih u stvaranju ne vodi znanstveno nastojanje, nego tek nesigurna empirija. Tim ipak Platon nije razjasnio bića umjetničke fantazije[1].

[1] Zeller, Die Philosophie der Griechen, II[3], 1, 797.

Digitized by Google

I Aristotelova nauka o proizvagjanju umjetnika i pjesnika nije potpuna, ali imademo rastresenih izjava, iz kojih se može sastaviti slika njegove nauke. Zanimljivo je, da Aristotel ne govori o razlikama u proizvagjanju raznih umjetnosti. Aristotel ne govori o tom, da bi za umjetničku produkciju bio nuždan kakav božanski ili demonski uzrok, nego ište upoznaju, vještinu i osobitu nadarenost (εὐφυΐα), bez koje upoznaja i vještina ne pomažu. Upoznaja je općenita, a ne mora biti ni historijska ni filozofijska; vještina se dobiva vježbom, pa je zato Aristotel i pisao poetiku, jer se neka pravila mogu naučiti, i jer je uvjeren bio, da će pjesnik znajući pravila lašnje raditi; no najvažnija je nadarenost (talenat, genij). Pita se, što je mislio Aristotel o pjesničkom entuziazmu. Entuziazam shvaća Aristotel kao i Platon i ostali stari pisci nekom vršću ludila. Platon je zaoštrio ovu misao u Fedru (245) veleći: τρίτη δὲ ἀπὸ Μουσῶν κατοκωχή τε καὶ μανία, λαβοῦσα ἁπαλὴν καὶ ἄβατον ψυχήν, ἐγείρουσα καὶ ἐκβακχεύουσα κατά τε ᾠδὰς καὶ κατὰ τὴν ἄλλην ποίησιν, μυρία τῶν παλαιῶν ἔργα κοσμοῦσα τοὺς ἐπιγιγνομένους παιδεύει. ὃς δ' ἂν ἄνευ μανίας Μουσῶν ἐπὶ ποιητικὰς θύρας ἀφίκηται, πεισθεὶς ὡς ἄρα ἐκ τέχνης ἱκανὸς ποιητὴς ἐσόμενος, ἀτελὴς αὐτός τε καὶ ἡ ποίησις ὑπὸ τῆς τῶν μαινομένων ἡ τοῦ σωφρονοῦντος ἠφανίσθη. Ipak se iz ostalih dijelova Fajdra, iz Republike i ostalih dijaloga razabira, da Platon sve filozofije i umjetnosti ne skučuje pod jaram božanske inspiracije, i da sve ovo područje duha priznaje samo čežnjom i nagonom za istinom, te ga u uregjenoj republici podvrgava razumnomu zakonodavstvu i filozofiju označuje jedinom, koja upoznaje pravu istinu; zato i goni hvaljenoga Homera iz svoje države. Aristotel veli u Retorici (III, 7): ἔνθεον γὰρ ἡ ποίησις i u Poet. (17) διὸ εὐφυοῦς ἡ ποιητική ἐστιν ἢ μανικοῦ, a u Problemima (36, 1): Μαρακὸς δ' ὁ Συρακούσιος καὶ ἀμείνων ἦν ποιητής, ὅτ' ἐκσταίη. On dakle uporedo s eufijom napominje entuziazam, ali ne izvodi poezije u opće iz entuziazma, nego iz nadarenosti. Isto tako je poznato, da Aristotel u Politici ističe sumnju, je li Homer po umjetnosti i po prirodi pravu mjeru pogodio u kompoziciji. Aristotel ne odbija entuziazma, ali ga jamačno ni ne drži jedinim vrelom poezije[1].

Ove je nedostatke u nauci obojice filozofa uhvatio Patricij, pa nastoji dokazati, da ni jedan ni drugi svojim općenitim okvirom nije mogao obuhvatiti sve pjesničke produkcije. Patricij navodi citate obično samo u talijanskom prijevodu, a tek neredovno dodaje

[1] Teichmüller, Aristot. Forschungen, II, 419 dalje.

*

Digitized by Google

i grčki tekst. Iznajprije ističe bogatstvo grčkoga jezika, kojim označuje nadahnute pjesnike, a siromaštvo latinskoga jezika, koji za sve to ima samo Deo afflati, Deo pleni. Budući da je neki savremeni tumač Platonove nauke izrekao misao, da je Platon one misli o pjesničkom mahnitanju izrekao od šale, nastoji to Patricij pobiti iz samoga Platona i to mu dakako nije bilo mučno dokazati. Onaj se tumač najviše oslanjao na to, što mu se ne čini vjerojatno, da bi Platon tjerao iz svoje republike pjesnike, kad bi bili doista po njegovu sudu — djeca božja. Patriciju je to lako suzbiti, jer su sasvim drukčiji razlozi, zašto Platon goni pjesnike iz svoje republike. Homera tjera već zato, što neprilično govori o bogovima, a uza sve to na mnogo mjesto govori o božanstvenosti poezije. Patricij pokazuje, da su i drugi u starini pisali o pjesničkoj maniji (n. p. Demokrit). Skupivši sve, što o maniji pjesničkoj pišu Platon, Aristotel, i drugi stari pisci, pokazuje nesklad njihovih mišljenja. Platon smješta pjesničku sposobnost u jetra, a Aristotel opet izvodi genijalnost iz osobite topline crne žuči i tvrdi, da su svi genijalni ljudi melanholici. Patricij Aristotelovu misao pobija najviše tim prigovorom, što se to ne može ticati sviju pjesnika, a dodaje uza to: zašto takvi ljudi ne pjevaju uvijek? Patricij ovdje spaja proročanski i pjesnički talent. O prorocima navodi Strabona, koji veli, da se podiže neki pneuma, dok proročice s tronoga proriču u Delfima, a tako od prilike kazuje i Pausanija. To pobija Patricij tim, što ima proroka, gdje se iz zemlje nikakav „pseuma“ nije podigao. Patricij čini krivo, kad Aristotelu podmeće, kao da entuziazam pripisuje svim ljudima. A s pravom odbija Platonovo precjenjivanje entuziazma. Dobro razlaže Patricij, kad veli: Platon ište vrelo poeziji u maniji, a Aristotel u prirodi (nadarenosti) pjesnikovoj, dok Plutarh oboje spaja. Demokrit je tražio tri uvjeta: talenat (prirodu, nadarenost), umjetnost (vještinu) i maniju. Platon govori o svima trima uvjetima, ali ne cijeni vještine, dok Aristotelu valjaju umjetnost i priroda, ali napominje i maniju. Po tom starina iznosi tri uvjeta: maniju, prirodu i vještinu. Tomu dodaje Patricij i Horacijev *sapere*, čemu nalazi potvrdu i u Platonovoj riječi (u Lizisu), da su pjesnici učitelji mudrosti. Ovdje je Patricij pomjerio posljedicu s uzrokom, jer je smisao Platonove rečenice, da su pjesnička djela zgodna za upoznavanje mudrosti, a ne veli Platon, da je mudrost roditeljka poezije. Sasvim je krivo, kad Patricij sebi u prilog navodi i Strabona, koji veli, da je stara poezija — filozofija.

Digitized by Google

Patricij na posljetku izvodi iz svega, da ima različitih vrela poezije, t. j. da je jednomu pjesniku ponukom mudrost, drugomu manija, trećemu prirogjena inklinacija (Aristotelova), a četvrtomu vještina u invenciji i versifikaciji. Tim je zašao Patricij na polje klasifikacije, jer doista ima različitih stupanja u vrijednosti pjesničkih produkcija i osim toga ima prerazličitih pjesnika po njihovoj vrijednosti. Da to dokaže, pozivlje se Patricij sasvim dobro na razliku izmegju Ovidija, koji veli: quidquid conabar dicere versus erat, i Horacija, koji lagano dotjerava svoje pjesme, ili pak na još golemiju izmegju Homera i Vergilija, za koga se znade, da je sporo gradio stihove, dapače da je najprije pisao u prozi, a onda istom prozu obraćao u stihove. Najzad napominje savremene pjesnike Bojarda i Ariosta, koji lako stvaraju miješajući moguće i nemoguće, istinito i neistinito bez ikakove teškoće. Ima pjesnikâ, veli Patricij, koji s pomoću svoje velike vještine skladaju *takove* pjesme, kojih najveći učenjaci uz sav mar ne bi mogli napisati. Hoće se još nečega, da mudar čovjek može i graditi pjesme, dakako dobre pjesme. Bilo je u Patricijevo doba, a i prije i poslije, ljudi, koji su bez talenta gradili pjesme, ali su to radnje, koje mogu samo za čas živjeti. Uzbugjenost fantazije ostaje vrelo poezije. Nema li u toj radnji fantazije volje, onda je to san. Zato i moderna empirijsko-psihologijska poetika mora priznati, da pored nesvijesne fantazije u poeziji radi i svijesni razum. O srodnosti genija i ludila moderna je nauka iznijela svu silu dokaza (Maudsley, Die Zurechnungsfähigkeit der Geisteskranken, Intern. Bibl. Lpzg. 1875, p. 46), ali to se tiče obično najvećih umova, da im je umjetnička sposobnost genijalna; uz ovu malobrojnu četu ima sva sila manjih pjesnika, gdje su razlike nebrojene, a ovim su opet razlikama često tako mnogobrojni uzroci, da je upravo poradi toga veoma mučno sastaviti dobru karakteristiku pojedinih pjesnika. Patricij je osjećao potrebu individualizacije, te je i opet pokazao empirijski smjer svoje metode, koja ga je često dovela do valjanih konkluzija. Svakako mu je pošlo za rukom, da dokaže nesklad starih pisaca o „pjesničkoj maniji“ i da suzbije misao, da je nužna za sve vrste pjesništva. Didaktična se pjesma može spjevati i bez te pretjerane uzrujanosti fantazije, bez ove manije, pa da ipak takovo djelo može pripadati u poeziju. Bar danas nije više ništa na putu, da i didaktičnoj poeziji dopustimo mjesto uz ostale njene drugarice, premda Aristotel ne priznaje, da su didaktici pjesnici. U isti mah Aristotelu su sicilijski mimi (dijaloške moralne slike u

Digitized by Google

prozi) i sokratski dialozi — poezija. Aristotel veli, da su objekt pjesničkog prikazivanja lica, koja rade, i za to, da didaktika nije poezija. Megjutim se danas ova misao pobija[1], a najzad ju je pobila i povjest svjetske književnosti.

U II. knjizi ispituje Patricij, je li se poezija doista porodila s onih uzroka, koje navodi Aristotel (se la poesia nacque per le cagioni, da Aristotile assegnate). U ovoj knjizi već se čuje oštriji ton, kojim govori Patricij o Aristotelu, razabira se ona reska struja, koja je u početku novoga vijeka s tolikom silom navalila na Aristotelov ugled, dok ga nije najzad potkopala. Ovu oštrinu treba da odbijemo na prilike onoga doba, u koje su se neki filozofi slijepo povodili za onim, što uči Aristotel. Patricij ide megju najžešće protivnike njegove. Patricij ističe najprije „mističnu" nauku Platonovu o porijetlu poezije, Platon na ime u II. knjizi Zakona piše, da su bogovi, smilovavši se na naše ljudske boli i patnje, dali ljudima za lijek poeziju i glazbu. Patricij odmah prelazi k nauci Aristotela, koji porijetlu poezije ište *prirodne* uzroke, i to na broj dva.

Aristotel naime piše u Poetici 4 (po Christovu izdanju): τό τε γὰρ μιμεῖσθαι σύμφυτον τοῖς ἀνθρώποις ἐκ παίδων ἐστί, καὶ τούτῳ διαφέρουσι τῶν ἄλλων ζώων ὅτι μιμητικώτατόν ἐστι καὶ τὰς μαθήσεις ποιεῖται διὰ μιμήσεως τὰς πρώτας, καὶ τὸ χαίρειν τοῖς μιμήμασι πάντας, a malo dalje veli: κατὰ φύσιν δὴ ὄντος ἡμῖν τοῦ μιμεῖσθαι καὶ τῆς ἁρμονίας καὶ τοῦ ῥυθμοῦ — τὰ γὰρ μέτρα ὅτι μόρια τῶν ῥυθμῶν ἐστι φανερόν — ἐξ ἀρχῆς πεφυκότες πρὸς αὐτὰ μάλιστα κατὰ μικρὸν προάγοντες ἐγέννησαν τὴν ποίησιν ἐκ τῶν αὐτοσχεδιασμάτων. Patricij najprije razlaže nesklad tumača u ovom pitanju, pa najzad veli, da je nauka Aristotelova jasna: čovjeku je prirogjeno posljedovati i čovjeku se mili gledati, što je posljedovano. No Patriciju se čini prvi uzrok neistinit, to izlazi na onu Horacijevu: Amphora coepit institui, currente rota cur urceus exit? Patricij na ime veli: ako je svaka poezija prirogjena ljudima, a svaka je poezija imitacija, onda je svaka poezija prirogjena ljudima. To nikako ne priznaje Patricij. Iznajprije razmatra Patricij, što je „naturale" i navodi sedam raznih značenja riječi „prirogjeno" i „prirodno". Patricij nastoji sofistično izvesti iz Aristotelove rečenice, da su svi ljudi pjesnici, premda Aristotel samo veli, da je posljedovanje, porijetlo poezije, prirogjeno čovjeku. Patricij već ovdje odbija misao, da bi

[1] Cfr. Scherer, Poetik p. 38.

Digitized by Google

sva poezija bila mimeza, pa se oslanja na povjest njezinu veleći: non la imitazione partorì la poesia, ma la poesia generò la medesima, e nel suo ventre la poetica imitazione. Tomu nalazi dokaz u najstarijem sloju poezije, na ime u božanskoj poeziji. Isto tako pobija misao Aristotelovu, da je harmonija prirogjena čovjeku, kao i ritam, jer veli, da je malo ljudi vještih za glazbu. Ovdje ujedno pobija mišljenje, da je poezija čedo harmonije, jer veli, da je čovjek najprije umio pjevati, a onda istom iznašao strojeve, dok je već poezija rogjena. Očito je, da ovdje Patricij nepravedno zamjenjuje harmoniju s gotovom instrumentalnom glazbom. Tako postupa i u pitanju ritma. — Aristotel veli u istom poglavlju svoje Poetike, da se čitavo pjesništvo razdijelilo po prirogjenim značajevima pojedinaca: na ime ozbiljniji ljudi posljedovahu lijepa djela i djela takovih ljudi, a ljudi vjetrenjastiji djela prostih i surovih, isprva posljedujući pjesme rugalice, kao oni drugi himne i enkomije. Tomu se Patricij odrešito protivi, premda se ovoj rečenici Aristotelovoj duboko klanjaju svi savremeni tumači, izuzevši jednoga. S tim je u svezi, što Aristotel malo dalje veli, na ime da su se u ono doba, kad su nastajale tragedija i komedija, po svojoj inklinaciji jampski pjesnici dali na komediju, a epski na tragediju. Patricij oštro pobija i jednu i drugu misao. On pita, jesu li pjesnici himna za to prigrlili ovu vrstu, jer su srodni bogovima. Najvažnije je to, što je bilo pjesnika božanske poezije (prije Homera), koji nisu ni u kakovoj svezi ni s dramatičnom ni narativnom ni izmiješanom imitacijom. Isto tako ne dopušta, da bi samo ozbiljni mogli lijepa djela imitovati, a manje ozbiljni samo prostačka djela. Patricij svoje prigovore zbija u pitanje: Kakav je onda pjesnik Aristotelov „obožavani" Homer, kad je pjevao i Ilijadu i Margita? Svoju strast pokazuje Patricij, kad je izjavu Aristotelovu, da ni od jednoga pjesnika prije Homera ne možemo navesti nikakove pjesme, kaže bez mnogo okolišenja: è grande la bugia, i navodi Amfiona, Orfeja i dr. Krivo čini Aristotelu, kad pobija njegove riječi, da se za rugalačku poeziju usvojilo po naravi predmeta jampsko mjerilo. Patricij se poziva na heksametar u Homerovu „Margitu". Smisao je Aristotelove rečenice, da je jamb zgodniji za ruganje nego heksametar. Isto tako se našemu piscu ne svigjaju riječi Aristotelove u istom poglavlju, da je Homer dao prvi primjere za komediju, jer je njegov Margit prema komediji, kao Ilijada i Odiseja što su prema tragediji. Patricij sa svom žestinom udara na to, pa veli, da Odiseja

Digitized by Google

nema tragične gragje, jer nitko u njoj ne umire — izuzevši neke sitnije ljude; i doista nijedan tragik nije posegao za Odisejom, nego imamo samo Euripidova Ciklopa, a to je satirska drama. U Ilijadi doduše imade tragičnih lica, osobito su to Patroklo i Hektor, ali se od njihova slučaja ne može sagraditi dobra tragedija prema pravilima Aristotelovim, budući da nema peripetije ni prepoznaje. O dogagjajima, koji se upravo opisuju u Ilijadi, ne poznaje Patricij tragedije u starini, pa pozivlje braniče Aristotelove, da mu je napomenu. Isto vrijedi i za Margita. Zatim se daje na analizu one misli Aristotelove, da je tragedija postala od improvizacije onih, koji vogjahu ditirampsko pjevanje, a komedija od improvizacije onih, koji su pjevali falske pjesme. Patricij tvrdi, da je ovo nejasno, te ne može pojmiti razvoj tragedije iz ditiramba. Najpače ga smeta, da se tragedija razvija iz svetkovine boga Bakha, koja jamačno nije bila ozbiljna i mirna. Zato veli, da je isprazno, što neki izvodi riječ tragedija od jarca, posvećenoga Bakhu, a drugi od τρύξ (Hefe), jer je Aristofan od šale napravio riječ τρυγῳδία. Sve bi se to protivilo značaju tragedije. Ni misao o razvoju komedije ne svigja se Patriciju, pa se krivo oslanja na činjenicu, da kasnija komedija nema više nikakove sveze s falskim zborovima. U cijeloj ovoj raspravi ističu se dva glavna prigovora: prvi se tiče onih dvaju Aristotelovih prirodnih uzroka o postanju poezije, a drugi Aristotelove misli o razvoju tragedije i komedije.

Prvomu je prigovoru glavna osnova u tom, što Patricij u opće poriče, da bi mimeza bila glavni izvor poezije. Aristotel je ovu misao o mimezi našao u Platona, a poznata je bila već i starijim filozofima. No ipak je razlika izmegju Platonove i Aristotelove mimeze. Platon pomišlja na mimezu spoljašnje pojave, pak zato i ne cijeni mnogo umjetnosti, koja mu je neistinita i nevrijedna: naprotiv Aristotel uči, da nam umjetničko prikazivanje iznosi općenite istine, pak ju zato i cijeni više nego empirijsku upoznaju pojedinosti; Aristotelu je poezija filozofičnija i dostojnija nego historija.

Sumnje Patricijeve potvrgjuje novija nauka, pa danas nalazimo, da je Aristotelov pojam o mimezi preuzak. No o tom će biti govora u trećoj knjizi. Ovdje treba da napomenemo radost, koju uživa čovjek s mimeze. Scherer, zastupnik empirijske i donekle hedonističke poetike, u svojoj Poetici (p. 73) s pravom veli, da je ova radost sasvim intelektualno zadovoljstvo, pak da se već sâm Aristotel ispravlja govoreći o samilosti i strahu, kad gledamo trage-

Digitized by Google

diju; pa osim toga ova radost razmjerno je kasna pojava, premda je i ova radost *jedan* od momenata, zašto volimo poeziju, ali nije jedan od dvaju glavnih uzroka, s kojih postaje poezija. Najzad dodaje Scherer: „Aristoteles setzt von vornherein voraus, dass eine nachahmende Darstellung von einem Publicum beurtheilt wird, und das Publicum sie mit dem Urbild vergleicht. Aber das ist doch nur eine Folge der Poesie. Wie kommt der Dichter dazu, seine Freude und seinen Schmerz in einem Lied auszudrücken? Thut er das fürs Publicum, damit dieses sich von der Wahrheit seiner Darstellung überzeuge? Gewiss ist doch eines der Grundverhältnisse der Poesie dies, dass eine innere Nöthigung für den Dichter vorliegt, gleichviel ob andere da sind seine Gefühle zu theilen oder nicht. Hier könnte die Ansicht des Aristoteles immer nur für einen kleinen Theil der Poesie gelten. Und wahrscheinlich hat er auch hier schon das Drama im Auge". Kao što je preuzak pojam Aristotelov, da je poezija mimeza, tako je i njegovo tumačenje o porijetlu poezije preusko, jer je udešeno samo prema onoj definiciji poezije u opće.

Zanimljiva je i Patricijeva sumnja o razvoju tragedije iz ditiramba i komedije iz falskih pjesama. Da je drama doista u svez s korskom lirikom, o tom danas nema sumnje, svjedoče tu svezu korske pjesme i monodije ne samo sadržajem i načinom pjevanja, nego i metrikom i jezikom. No još je i drugo ovdje po srijedi: Patricij pomišlja, da je tragedija od početka bila ozbiljna, pak zato odbija svezu s Dionizovim kultom. No da spasemo riječi Aristotela, koji je jamačno u tom poslu bio dobro upućen, kad se radi o tako poznatoj stvari, treba da okrenemo, pa da protiv običnoga mišljenja ustvrdimo da je tragedija bila u početku manje ozbiljna, a u istom malo po malo zadobila onaj značaj, koji je Aristotel u Poetici (pogl. 6) definirao slavnim riječima. Ditiramb je bio u početku pjesma u čast vinskoga boga Dioniza, a koliko znamo o njemu, bio je to pjev dosta bučan, kako već može biti uz rogoborne vinopije. Osim toga vrijedno je istaknuti, da je satirska drama, koja je najvjernije sačuvala značaj Dionizove slave i igre, imala zbor kao i tragedija, na ime članovi zbora bijahu i ovdje i ondje odjeveni u jarčje kože, kao pratioci Dionizovi. Zato se i drži, da je satirska drama prelazan stupanj do tragedije[1]. Ako je tako, onda nam se čini veoma vjerojatno, da je tragedija u po-

[1] Christ, o. c., 143.

Digitized by Google

četku *manje ozbiljna,* nego se obično misli, pa da se istom *s vremenom* unijela u nju „tragika“ u poznijem smislu riječi. Tomu su mogla biti dva uzroka: jesen, kad se slavila Dionizova slava, i razlika spram komedije, koja je bila sve veselija.

Ne zadovoljivši se Aristotelovom naukom o uzrocima poezije pristaje Patricij na koncu knjige uz ono, što veli Plutarh: „Dice Teofrone (havendo ciò scritto Teofrasto nel libro della Musica) i principii della Musica essere tre: *Dolore, Allegrezza, Entusiasmo.* Ciascun de quali trae del suo costume altrui mutando la voce. Percioche i dolori hanno il lamentevole e il pianto, che leggiermente sdrucciolano in canto. E perciò gli Oratori ne gli Epilogi e gli Istrioni ne lutti a poco a poco passano in melodia, alzando più la voce. E le allegrezze grandi dell' animo, di que' che piu leggieri sono di costumi, anco tutto il corpo muovono a saltare, e l' invitano a moversi con movimento fatto a ritmo, e battonsi le mani, quando danzar non possono. E come dice Pindaro, e pazzie fann' il collo alto, muovendo. Ma i graziosi mossi di questa passione, muovono solamente la voce a cantare, ed à dir alto, e far meli. Ma lo Entusiasmo massimanente trae di se, e trasmuta cosi il corpo, come la voce dall' usato e dal consueto. E quindi è, che le Bacchie usano ritmi, ed al cantare oracoli verseggiati dà a gli Enteazomeni, e di più, de gli infuriati pochi si veggono, senza canto vaneggiare“.

Ta ista tri uzroka, koja imade glazba, tugu, radost i zanos suponuje Patricije i za postanje poezije. Zanimljivo je, što i moderna nauka traži bitno porijetlo poeziji ne u mimezi, nego u ritmu i harmoniji upravo onako, kako je to Patricij učio. I Aristotel priznaje, da su ritam i harmonija prirogjeni čovjeku, ali kad dolazi mimeza ljudi, koji rade, napušta Aristotel ritam, dakle za Aristotela nije to bilo bitno, nego samo sporedno. (Scherer o. c. p. 73.) U povodu Darwinovih teorija uči Scherer, da poezija potječe iz izraza zadovoljstva, koji se pokazuje u skakanju, pjevanju i smijanju, i da je isprvični sadržaj poezije bio erotske prirode, premda su i drugi predmeti mogući. Primitivni će izraz radosti biti porijetlo poezije, a najjače je ugodno čuvstvo u primitivnoga čovjeka — erotsko. S tim je u sukobu činjenica, da nam neugodnost u poeziji postaje ugodna i da nam prikazivanje boli podaje neko zadovoljstvo. Scherer je iznio svu silu dokaza, da bi nam tu činjenicu protumačio, ali za pravo to mu nije pošlo za rukom; u tom postupa Scherer sasvim hedonistično. Ovo je pitanje do danas neistumačeno, pak ćemo možda biti prisiljeni, da pored radosti i za-

Digitized by Google

nosa ipak suponujemo i *tugu* kao osnovu neke vrsti poezije. Istina je, da se tužbalicom olakšavaju boli, ali je ipak vjerojatno, da je ovdje to malo udovoljstvo ne uzrok, nego posljedica. Predaleko bi nas zavodilo, da idemo u potanju analizu Schererovih dokazivanja, da je i prikazivanju neugodnosti psihologijski uzrok u radosti. No bilo kako mu drago, Patricij se ingeniozno približio pravoj istini u pitanju o porijetlu poezije, a to je tim vrednije istaknuti, što je u njegovo doba auktoritet Aristotelov bio u zenitu svoje slave. Patricij se ipak nije zaplašio, nego je samostalno nastojao otkriti istinu, premda se ne može poricati, da je u tom poslu znao biti i prežestok.

U III. knjizi raspravlja Patricij o tom, je li poezija doista imitacija, kako uči Aristotel (se la poesia sia imitazione). Ovdje skuplja Patricij sva mjesta, gdje Aristotel govori o mimezi. Pokazavši, koliko se Aristotel povodi za Platonom u nauci o mimezi, iznosi razna značenja, koja podmeće Aristotel mimezi: 1. riječi su mimemati, 2. enargija (evidenza) je mimeza, 3. fabula (μῦθος) je mimeza, 4. tragedija i komedija imitacija su radnje i 5. epopeja i ditiramb takogjer su imitacije, i 6. ponajveći dio auletike i kitaristike i orhestike takogjer posljeduje. Najprije pobija Patricij misao, da bi svaka riječ, svaka vrst poezije (dakle i nomi) mogli biti poezija; onda bi, veli Patricij, i govornici i filozofi takogjer bili — pjesnici. Aristotel hvali u Homera enargiju, koja se javlja osobito u metafori, ali se ta enargija nalazi u Demostena i Cicerona, u Herodota i Livija i dr. Ima „fabula", koje nijesu poezija, a to su n. p. basne Ezopove, koje je Sokrat istom obratio u stihove. O ovom će prigovoru biti još kasnije govora. Za tragediju i komediju vrlo zgodno ističe Patricij, da su doista imitacije, i pogagja pravu istinu, kad veli, *da se odatle ne smije sva poezija proglasiti mimezom.* To je doista i bio put, kako je Aristotel pojam mimeze neopravdano raširio i pripisao poeziji u opće ono, što se u prvom redu tiče samo drame. Za petu signifikaciju veli, da Homer u mnogim čestima svoje Ilijade nije imitator, u nekima pak jest, a naprotiv u Odiseji veći je dio imitacija, manji pak dio nije; za ditiramb nikako ne dopušta, da bi bio imitacija. Najzad za pjesme, koje su u svezi sa glazbom i plesom, na ime za himne, trene, elege, asmate, mele, nome, epigrame, epicedeje, prosodije, enkomije, ode ljubavne, partenije, himeneje, epitalamije, peane, peone, skolije, jambe, elegije, epode, enfimnije, hiporheme, propemptike, apopemptike, monodije, parodije, paredije, parenije, pronomije, dafni-

Digitized by Google

forske i falske pjesme s pravom poriče Patricij, da bi se bez izuzetka sve ove manje vrsti poezije mogle držati za puku mimezu. Posljedak je Patricijeva razlaganja, s kojim se i mi danas poduda-ramo, da mimeza nije bitno obilježje cijele poezije u opće, „ma ella sarebbe una particolare imitazione quella dell' Epopea diversa, e molto più dalla Scenica della Tragedia, e dell' altre montanti in palco." U kratko uza svu obranu Aristotelovih tumača Patricij odrešito tvrdi, da ne može naći imitacije, koja bi bila općenito svojstvo cijele poezije.

S ovom je knjigom u najužoj svezi ono, što nam Patricij raspravlja u IV. knjizi o tom, je li pjesnik imitator (se il poeta sia imitatore), kako izrijekom veli Aristotel. Prema tomu je Plutarh rekao, da je poezija govorna slikarija, a slikarstvo mučaljiva poezija, a i Horacije veli: Pictoribus atque poetis quidlibet audendi semper fuit aequa potestas. Sva trojica pozajmiše ovu misao u Platona, koji u 10. knjizi Republike više puta isporegjuje pjesnika sa slikarem. Premda je ovo pitanje riješeno već time, što je pobita misao, da je poezija — imitacija, Patricij ipak ide za tim, da s najvećom dijalektikom prikaže neistinitost tvrdnje, da je pjesnik u opće imitator. Ishodište mu je Platonova misao (u III. knjizi Republike), da imitacija mora biti *nalična*, dakle i poezija treba da ide za sličnosti (ili nalikovanjem). Patricij ne dopušta, da bi n. pr. i „mala poezija" (lirske vrsti) bila nalikovanje, i ako se to može priznati za dramu; megjutim veli Patricij, da su i u drami aparati, kojim se polučuje nalika, tjelesa, a poezija su riječi. Dopuštajući donekle, da je drama doista nalika, veli za epsku poeziju, da to ne vrijedi, jer u onim dijelovima, gdje pjesnik sâm u svoje ime govori, nema nalikovanja, kako to tvrdi i sâm Aristotel. Još manje može se pomišljati kakovo nalikovanje u pjesmama, koje se pjevaju uz kitaru ili frulu. Ako je fabula („mit") imitacija radnje, zašto se ište samo vjerojatnost? Ni enargija nije imitacija i kao takova obilježje poezije, jer enargiju nahodimo i u historika i govornika i filozofa. Uz takovu nauku „sembra, che navighiam in scura notte il verno, senza lume e senza scorta". Sâm Platon veli, da su Homerove i Hesijodove pjesme najviše radnje grčke poezije, pa ipak ih mora koriti, što su prikazali bogove razvraćenim i izopačenim bićima, premda su bogovi poštena bića. Dakle su Homer i Hesijod, premda su najbolji pjesnici, prikazali nešto, što ne odgovara pravoj slici. Po tom ne bi Homer mogao da se zove pjesnik, ako je bitna biljega poezija — nalikovanje. Pa uza

Digitized by Google

sve to Aristotel nada sve uzvisuje Homera. Sam Platon razlikuje imitaciju ikastičnu, koja stvara istinite likove, i fantastičnu, koja ne stvara istinitih likova, nego samo nalike na istinite. U tom nalazi Patricij kontradikciju s pregjašnjom mišlju. Patricij tvrdi, da je neistinita tvrdnja Aristotelova, da je sva poezija „favolosa" i da je poezija u opće posljedovanje. Kad pjesnici n. p. opisuju zoru ili sunce ili noć, to je imitacija direktna, dakle historija sama, a ipak Aristotel veli, da historija nije poezija. Herodotova povjest, pretvorena u stihove, po sudu Aristotelovu ne bi postala poezijom; to potpisuje i Patricij, ali dodaje, da nalikovanje nije bît poezije. Eshil opisuje Gorgonu sa zmijskom kosom; pomislimo, da su ove zmijske vlasi historijska istina; u tom bi Eshilovo povijedanje bila historija; za sâm opis vlasi ne može se reći, da je imitacija kakove radnje. Ako bi možda tko rekao, da je Vergilije zato pjesnik, jer je Eneida imitacija Homerovih pjesama, a Georgika Hesijodove didaktične pjesme, varao bi se, jer su to činili i prozaici, pa zato nijesu pjesnici. Neki odgovaraju Patriciju, da pjesnik — po nauci Platonovoj — može imitovati stvar iz svoje duše; megjutim to bi se moglo isto reći i za druge pisce, jer i oni izražavaju ideje svoje duše, a to nije karakteristika poezije. Završujući veli Patricij: kao što se ne može dokazati, da je poezija u opće mineza, isto tako nije opravdano tvrditi, da je pjesnik u opće imitator. U ovom odsjeku nema ništa novo, jer je samo posljedica svega onoga, što je u III. knjizi rekao i dokazao Patricij o mimezi.

U V. knjizi raspravlja Patricij zanimljivu temu, može li se poezija graditi u prozi (se poesia si possa fare in prosa). Pjesnik izražava svoje misli govorom, a govor imade dvije glavne manire: prozu i stih; dugo su vremena držali ljudi, da je samo stih vrstan, da izražava poeziju. No u novije doba, veli P., našlo se ljudi velike naobrazbe, koji tvrde, da stih nije bitna biljega poezije. Oni držeći se Aristotelove poetike iznose četiri mjesta iz Aristotela, kao da su našli „četiri proročanstva". Aristotel na ime u početku poetike veli: sve (umjetnosti) posljeduju ritmom, govorom i harmonijom, nadalje uči, da epopeja posljeduje samo govorom „τοὶς λόγοις ψιλοὶς ἢ τοῖς μέτροις", zatim: a ipak nema megju Homerom i Empedoklom ništa zajedničko do metra, pa je zato pravo, da onoga zovemo pjesnikom, a ovoga pravije fizijologom nego pjesnikom (sva tri mjesta nalaze se u 1. poglavlju); najzad na četvrtom mjestu (u poglavlju 9.) veli Aristotel, da pjesnik treba da bude više stvarač fabula (mita) nego li metara, jer ga posljedovanje čini pjesnikom,

Digitized by Google

a posljeduje radnje (fabule). Za prvo mjesto veli Patricij, da ovdje govor znači stih. Tamnije je drugo mjesto: λόγοι ψιλοί može značiti „gole riječi" to jest bez glazbene pratnje, ili kako misle neki tumači Aristotelovi n. p. Castelvetro, proza. Sama riječ „epopeja" upućuje nas, veli Patricij, da pomišljamo na stih, kako megju inima i Filipon u tumačenju 24. knjige Metafizike veli, da epos partikularno znači heksametar. (Ovaj je komentar preveo Patricij). Platon u 2. knjizi Zakona govori o „goloj" citarizi ili aulezi odijeljenoj od pjevanja. Epopeja se megjutim nije pjevala bez pratnje forminge ili lire ili citare. To nam svjedoči sâm Homer pripovijedajući o Ahilu, da je uz formingu pjevao slavna djela junakâ; a to potvrgjuju i pjevači na dvoru Alcinojevu Demodok i Femije. Osim toga ima i drugih dokaza, koji pobijaju misao, da bi se bila epska poezija pjevala bez instrumentalne pratnje. Isto tako se čini neistinito i drugo tumačenje, da epopeja može biti u prozi, a to dokazuje Patricij iz samoga Aristotela, kad veli (u pogl. 24. svoje poetike): Kad bi tko u drugom kojem metru (a ne u heksametru) posljedujući nalikovao ili u njih više, bilo bi nedolično; heroični je metar na ime najstalniji i najdostojanstveniji; . . . jampski su su metar i tetrametar nestalni. No ovdje hotice mimoilazi Patricij početak ove perijode, gdje Aristotel veli: τὸ δὲ μέτρον τὸ ἡρωικὸν ἀπὸ τῆς πείρας ἥρμοκεν. A to znatno mijenja situaciju. Važnije je, što nastavlja Aristotel u istom poglavlju: još bi neumjesnije bilo, kad bi tko ove metre pomiješao kao Heremon; s toga nijedan pjesnik ne sastavi dugačke pjesme u drugom no u heroičnom metru, jer i sama priroda upućuje, da se odabere ono, što je zgodno. Na to odvraća Patricij: kako bi se onda mogla epopeja spjevati u prozi, kad se ne može ni u jambu? Isto tako pobija tvrdnju Aristotelovu, da su se dugačke pjesme pjevale samo u heroičnom metru, kad znamo iz povjesti grčke poezije za takove dugačke pjesme, koje su složene u elegijskom stihu ili kojem drugom. U drugu opet ruku znamo, da je Heremon sastavio rapsodiju Herkula (koju Patricij zove epopejom) u svim metrima. — Aristotel veli u Poet. 1: Ne bismo mogli ništa nazvati zajedničkim megju mimima Sofronovim i Ksenarhovim te megju Sokratskim govorima, sve kad bi tkogod trimetrima ili elegijskim ili kojim drugim metrom što takovo posljedovao. O tim mimima i Sokratskim govorima, veli Patricij, velika je konfuzija i prepirka megju tumačima. Robortello, Lombardo, Maggio i Castelvetro tvrde, da su mimi Sofronovi i Ksenarhovi pisani u prozi, ali Patricij drži, da ih tu

Digitized by Google

zavodi Suida. Patricij se oslanja na Demetrija i Ateneja, da su bili u stihovima. Danas se megjutim drži, da su Sofronovi mimi (pa i Ksenarhovi) pisani u prozi; ipak poradi sholijasta Greg. Naz. Müller pomišlja sredñju formu izmegju proze i stiha[1]. Dirnuvši se u kratko pitanja, što su to Sokratski govori, veli P., da Robortello, Maggio i Castelvetro drže, da su to dijalozi Platonovi; naprotiv drugi misle, da su pjesme Sokratove. Patricij pak drži, da se tom riječju označuju dijalozi ne samo Platonovi, nego u opće svih Sokratika poradi toga, jer se u ovim dijalozima prikazuje način, kako je Sokrat općio sa učenicima. To uči i moderno doba[2]. Odatle, što su Sokratski govori u prozi, nalazi Patricij, da Aristotel onom razlikom upravo misli na to, da su Sofronovi i Ksenarhovi mimi u stihovima, a Sokratski govori u prozi. Megjutim nema razloga, da se mimi navode uz epopeju, kad su posebna vrst komedije. Neki su tumači Aristotelovi izvodili iz ovih rečenica Aristotelovih, da su ne samo Platonovi dijalozi nego takogjer Ciceronovi i Lucijanovi poezija, ali ogledajući pojedine Platonove dijaloge pokazuje, da se to ipak ne može tvrditi. Ujedno se osvrće na neke prigovore Tassa, koji tvrdi, da je poezija imitacija. Pjesma se u početku pjevala, a proza se nije pjevala, zato Aristotel i sâm Platon, pa i drugi grčki i latinski pisci drže stih pravom manirom pjesničkom. Proza pak, krivo misli Patricij, rodila se mnogo kasnije nego stih, te se ne prilagogjivaše pjevanju. Patricij se oslanja na povjest poezije — umjetne, jer za prostonarodnu nije mario. U kratko: „la prosa non è essenziale alla poesia". O tom mogu biti tri sumnje: 1. hoće li pjesma, iz stihova premetnuta u prozu, ostati pjesmom? 2. hoće li fabula napisana najprije u prozi, a onda pretvorena u stihove, postati pjesmom? 3. jesu li komedije, ako je koja u starini pisana bila u prozi, kao što su u Patricijevo doba mnoge u prozi (pastoralne), poezija? Komedije, veli Patricije, u prozi nijesu poezije, isto tako i Homerove pjesme, pretvorene u prozu, prestaju biti poezija; isto tako: dijalozi Platonovi, Ciceronovi, Lucijanovi, Apulejeva Psiha, Boccaccijeve novele, i drugi „romanzi spagnuoli o francesi" — poesie senza dubbio non sono. I Vergilijeva Eneida, dok je bila u prozi, ne bijaše poezija.

A jesu li pjesnici oni, koji miješaju stih i prozu, kao n. p. Boetije, Marcijan i Sannazaro? Patricij odgovara: njihovi su spisi

[1] Bernhardy, Grundriss der griech. Lit. II, 23, p. 530.
[2] Christ, o. c., 332.

Digitized by Google

sastavljeni od poezije i nepoezije, kao čovjek od tijela i duše. U kratko: bez stiha nema poezije!

Ovdje je Patricij zabrazdio predaleko. U prastaro doba nalazimo u poeziji dva sloja: vezanu i nevezanu poeziju. Priča je prastari tip nevezane poezije. Iz male prozaične pripovijesti razvila se istom malo po malo epska pjesma, ali tim nije prestala živjeti i nevezana priča. Gdje se pojavi ep, ondje je već stih pretegnuo prozu. Uza sve to trebalo je mnogo vremena, dok je prozaična priča, živući od pamtivijeka u prostom narodu, zadobila literaturni oblik. No kad jednom pjesnička proza uhvati korijen i u književnosti, onda se sve više širi i istiskuje stihove. Mnogi predmeti, koji su se nekoč samo u stihu pisali, javljaju se u prozi, pa danas vidimo, da je roman glavna forma moderna za ep. Zanimljiv je pojav, da su grčki filozofi prije upotrebljavali stih nego prozu. Danas je rijetkost: drama u stihovima, a redovna je drama u prozi. Dapače Scherer[1] zgodno ističe i psalme, koji su u prozi, a ipak su puni najdivnije lirske poezije. Ova je knjiga psalama najviše čitana, pa su se pojedini psalmi i uglazbljivali: po tom dobivamo primjer pjevane lirike u prozi! Recitativna je proza u crkvi još i starija, na ime tako zvana psalmodija, gregorijansko pjevanje. Scherer tvrdi (p. 27): „Alle lyrischen Gattungen könnten auch in Prosa versucht werden ohne Zwang von Metrum und Reim".

Osim toga pored priče moglo bi se pomišljati, da su i mimske predstave, komični prizori i drugo slično bili isprvice u prozi, jer su imitacija života. Megjutim je ovo samo nagagjanje, za koje nema potanjih dokaza.

Patricija je zavela činjenica, što se umjetna proza vrlo kasno javlja i što je običaj pjesnikom držati onoga, koji gradi stihove. Uza svu oštrinu svoje dijalektike nije mu pošlo za rukom dokazati, da je stih bitno obilježje poezije, ako se i može za staru grčku i latinsku poeziju reći, da im je stih *obično* obilježje. Precijenivši vrijednost stiha za poeziju zapao je Patricij u pogrješku, s kojom ćemo se još sresti u daljnom razlaganju njegove poetike. Patricij pobija netočnu misao Aristotelovu (u Pavićevu prijevodu): „samo neuka svjetina, pridodavajući metru riječ ποιεῖν, zove jedne ἐλεγειοποιούς, a druge ἐποποιούς, ne nazivajući pjesnika po posljedovanju pjesnikovu, već u opće po metru; ta oni, ma ko šta o liječništvu ili muzici u glazbi pisao, tako običaju nazivati", netočnu

[1] Poetik 26.

Digitized by Google

poradi one riječi — po posljedovanju, jer ima pjesnikâ, koji nijesu imitatori; ali je Patricij u tom pobijanju predaleko zalutao, kad je išao braniti „neuku svjetinu“ i tvrditi, da je metar glavno obilježje poezije i da nema poezije u prozi. Tako vidimo, da je on mjesto preuskoga pojma Aristotelove mimeze uzeo drugi preuski pojam metra za glavnu oznaku poeziju.

U VI. knjizi govori Patricij o tom, da li je fabula (mit) znatnija u pjesnika nego stih (se la favola più che il verso sia propria del poeta). Patricij najprije navodi već napomenuto mjesto iz poetike, da pjesnik treba da bude većma sačinjač fabule nego metra. S tim je u svezi, što je rekao Platon u Fedonu, da je pjesniku ποιεῖν μύθους, ἀλλ' οὐ λόγους. A treći je Plutarh, koji veli: sacrifici senza chori, e senz' auli sappiamo, ma non sappiamo poesia senza favola e senza menzogna. Najprije pobija Aristotela. Prije toga pokazuje Patricij, da Aristotel riječ μῦθος upotrebljava u dvostrukom smislu, jedan put mu je ono, što zovemo soggetto (sujet), fabula, „radnja“, a drugi put mu je ono, što velimo kompozicija (σύνθεσις τῶν πραγμάτων). Vahlen je u svojim radnjama pomno i potpuno razložio sve, što je Aristotel rekao i mislio, bez obzira na to, imade li Aristotel pravo, pa i on izvodi istu razliku u upotrebi riječi μῦθος[1]. No u nazočnom slučaju znači, kako dobro veli Patricij, ova riječ „sujet“, fabulu. Sad ide Patricij ogledati pojedine vrste poezije i to po historijskom redu, pa pokazuje, da Aristotel krivo uči. Najstarije vrsti poezije: hresmi, himne, rugalice, treni i nutetične pjesme nemaju radnje, a ne nalazi se radnja ni u jambima ni u prvoj pojavi komedije od Susarijona do Krata, dok su jamb i komedija polemične prirode. Istom iza ovih 7 vrsti javlja se „fabulozna“ poezija, ali u isti mah i takova, gdje nema radnje, a to su pojedine lirske pjesme, koje redom izbraja Patricij. On navodi 54 vrsti bez „radnje“. Zato veli, da ima poezije i bez radnje, pa da bi bilo pravije reći, da je poeziji preči metar nego radnja. Ćešće navodi Patricij primjer, da su Ezopove basne istom onda postale poezijom, kad ih je Sokrat prometnuo u stihove. Ova je činjenica po svoj prilici mnogo pripomogla, da je Patricij okrenuo tvrdnju Aristotelovu i rekao, da je poezija bez stiha nemoguća, a moguća bez radnje. U prvom dijelu nema pravo, ali u drugom ima. Za Platona veli, da je bliži istini nego Aristotel, jer on fabuli stavlja u opreku govore (λόγοι), a to je bolje, nego kad Ari-

[1] Vahlen, Beiträge zu Aristoteles I, 31 dalje.

Digitized by Google

stotel oprečuje „mit“ i metar. Patricij se ne može dosta načuditi Plutarhu, što mu se potkrala ona izjava. Ako je Plutarh živio u Rimu za vremena Trajanova, i čitao latinske pjesnike (Katula, Tibula, Propercija, Horacija, neke pjesme Ovidijeve n. p. Faste, Tristia, ex Ponto), kako je mogao, pita Patricij, ovakovo što napisati? Na svršetku prelazi Patricij u pozitivnu nauku, te veli: pjesnik ili *izražava* ili *opisuje* ili *pripovijeda*. Prema tome dopušta Patricij „radnju“ samo za neke vrsti poezije, u prvom redu za dramu.

Kad Aristotel previše ističe radnju, jamačno misli na dramu, ali nema sumnja, da je periferija poetične gragje mnogo šira. Göthe je područje gragje podijelio na tri grane: 1. fizički svijet, 2. momoralni ili unutrašnji i 3. svijet fantazija, slutnja, pojava, slučajeva i sudbina, dakle u kratko: svijet religijoznih predstava. Prema tomu bi područje gragje bilo u cjelini isto, koje je i znanosti. Epika u glavnom *pripovijeda* prošle čine, drama posljedovanjem prikazuje radnju u sadašnjosti, tako da u monologu i pretežito u dijalogu upotrebljava izražavanje, a u nekim partijama pripovijedanje ili opisivanje; veća je razlikost u lirici, u kojoj neke vrste doduše i pripovijedaju, ali prava lirika *izražava* stanje, koje se upravo dešava, ili izražava želje za budućnost; najzad didaktika u glavnom *opisuje*, premda ima opisivanja dakako i u drugim glavnim vrstama poezije. Patricij je, kako vidimo, mjesto pretijesnoga okvira Aristotelova volio istaknuti razliku poezije po njezinoj spoljašnjoj formi, kako svoju gragju iznosi. Valja priznati, da je ispravak Patricijev bio opravdan. Scherer (o. c. p. 43) s pravom veli, da je Aristotelova poetika neobično djelo, gdješto vječne vrijednosti, ali ipak veli, da je Aristotel previše — zakonodavac, a premalo prirodoslovac. „Er behandelt mir nicht hinlänglich die *vorhandene* Dichtung mit der kühlen Beobachtung, Analyse und Classification des Naturforschers. Es ist mir zu sehr Gesetzgeber. Er sucht die *wahre* Tragoedie und das *wahre* Epos; er macht Werthunterschiede, die sich entschieden bestreiten lassen; er ist nicht unparteiisch gegenüber den Erscheinungen, die er findet, und verwirft vorschnell, wie sie noch nachweisen lässt, vielbehandelte Gattungen; z. B. die Erzählung, in die der Erzähler seine Persönlichkeit einmischt. Wir brauchen ja nur den Homer anzusehn: jedes Epitheton, das er seinen Helden beilegt, ist doch ein Urteil, das der Dichter abgiebt. Aristotel hat einseitige Ideale; so auf dem Gebiete des Dramas: namentlich ist er dem Aristophanes abgeneigt

Digitized by Google

und begünstigt die mittlere attische Komoedie, wie denn die neuere attische Komoedie unter seinem Einfluss zu stehen beginnt (Bernays, Zwei Abhandlungen über die Aristotelische Theorie des Dramas Berlin 1880 p. 152). Also er ist zu sehr Gesetzgeber; aber ich gebe zu: er ist ein massvoller Gesetzgeber (Bernays ib. 184) und darauf beruht nicht zum geringsten Theile seine Grösse".

U VII. knjizi govori Patricij o tom, je li Empedoklo bio manji ili veći pjesnik nego Homer (se Empedocle fu poeta minore o maggior di Omero). Aristotel u prvom poglavlju poetike veli: Ipak nema ništa zajedničko do metra izmegju Homera i Empedokla, pa je s toga pravo, da onoga zovemo pjesnikom, a ovoga pravije fizijologom nego pjesnikom. Na osnovu ove rečenice protjerali su tumači Aristotelovi iz carstva poezije svu didaktičnu poeziju, pa su izagnali ne samo Empedokla nego i Hesijoda, Arata, Nikandra, Lukrecija, Varona, Vergilija (Georgika), Serena, Manilija, Pontana (pjesnika Uranije) i Frakastora (pjesnika Sifilisa). Megjutim su drugi stari pisci drukčije sudili: Ciceron zove Empedoklovu filozofijsku pjesmu „Egregium poema", Horacije napominje Cicilijanskoga pjesnika, a i Kvintilijan ga broji megju pjesnike. Patricij se ne da zaplašiti autoritetom Aristotelovim. Značajne su po njegovo znanstveno stanovište ove riječi: „Il qual modo di procedere in iscienza, di sola autorità, s' egli biasimò in Pitagora e in altri Filosofi anziani, perche si dee tanto lodare in lui (Aristotile), e tanto a suoi detti intronarsi, che senza ragione addurre, il tutto credere gli si debba? e volontariamente spegnere quel lume, che la natura e Dio ne nostri intelletti ha acceso, perche il camino scorgiamo, che al vero ci conduce? Ma noi per favor divino, di questo servaggio fatti liberi, posposta ogni autorità, esaminiamo sopra la proposta e la costanza della dottrina Aristotelica e i fatti stessi e i fatti della ragione". Dapače sam Aristotel dva puta ubraja Empedokla u pjesnike: Similmente è da ridere, se havendo detto alcuno il mare essere sudore della terra, si pensi di haver detto alcuna cosa chiara, si come Empedocle, perche quanto a poesia, dicendo cosi peraventura disse a bastante. Percioche la metafora è poetica cosa; a drugi put u Retorici veli: Imperoche i tali in poesia dicono queste cose si come Empedocle. Zašto su Aristotelovi pristaše pregledali ova mjesta? Misao je, veli Patricij, Aristotelova i Platonova, da „la forma è quella, e non la materia, che principalmente le cose, di qualunque genere elle sieno, di essere e di nome e informa e dall' altre le divisa". Jedan od tumača veli, da

Digitized by Google

vuk i u jagnjećoj koži ostaje vuk, a jagneća koža da je pjesnička forma Empedoklove pjesma, koja već tim ne postaje poezija, nego ostaje filozofija. Patriciju se čini, da po *radnji* ide prednost Empedokla pred Homerom. Ilijada je pripovijest o jednom velikašu, a u Odiseji se prikazuje još manja i neznatnija radnja. Naprotiv dok Homer pjeva u prvom redu čine ljudske, Empedoklo obragjuje najvišu radnju „della fabrica del mondo, dal sommo Dio tratto dallo sfero, per opera di Filia e di Ate". Po tom veli Patricij, gragja je Empedoklova uzvišenija nego Homerova, te je Empedoklo ne samo jednak Homeru, nego dapače nad njim. Aristotelovi branitelji navode protiv toga tri dokaza: 1. Empedoklo pjeva stvari, koje su drugi našli, a pjesnici izmišljaju novu gragju. Patricij odgovara, da je i Homer uzimao od drugih, a da nije svega izmislio. 2. Empedoklo ne ide za nalikovanjem, dakle nije pjesnik, jer ne vrši pjesničkoga posla. I to poriče Patricij. 3. Branitelji tvrde, da je poezija iznagjena, da zabavlja prostu svjetinu, a Empedoklo i drugi didaktici ne zabavljaju proste svjetine; tomu se prigovoru Patricij smije veleći, da onda i Dante nije pjesnik, a to bi bila ludorija i pomisliti; pa ipak njegove astrologijske opise mogu s nasladom čitati samo vješti ljudi, a neuka ih čeljad ne razumije.

Patricij imade potpuno pravo, kad odbija Aristotelovu nauku, da didaktika nije poezija. I Lessinga, koji je bio duha veoma samostalna, zavela je Aristotelova nauka, ali danas nema sumnje, da i didaktici treba dati mjesta u području poezije. Danas ne zaziremo više od one Horacijeve, da je poeziji svrha ili delectare ili prodesse ili jedno i drugo. Što se pak tiče pitanja, je li Empedoklo u istini veći ili manji pjesnik nego Homer, Patricij polazi bez sumnje od krive premise, da je onaj pjesnik veći, koji pjeva uzvišeniju gragju. Ako u opće govorimo o tom, je li koji pjesnik od drugoga veći ili manji, onda to možemo opravdano činiti samo u području iste pjesničke vrste: možemo pitati, je li Sofoklo veći nego Eshil. U nazočnom slučaju još je i ta nevolja, što nam se Empedoklova pjesma nije sačuvala. Po načinu Patricijevu bio bi Deržavin kao pjesnik ode „Bogu" bez ikakova pitanja veći nego Shakespeare. Zgodnije je razdijelio pjesnike i u opće umjetnike *Taine* po vremenu, kako dugo traje njihov utjecaj, i po opsegu, gdje se oni cijene: najniži su pjesnici modne, dnevne ili prigodne poezije; viši su oni, koji žive više decenija u svojem narodu, kao n. pr. romantici; na trećem su stupnju oni, koji traju po čitave historijske epohe, na

Digitized by Google

priliku: pjesnici renesance; na četvrtom su stupnju oni, kojim pjesme kroz vijekove imadu biljeg svoga naroda; na petom, koji pripadaju skupini narodâ n. pr. indoevropskomu plemenu u opće; a na najvišem su mjestu oni pjesnici, koji svojim radom obuhvaćaju opće ljudstvo, n. p. Goethe u „Faustu“ ili Dante.

U VIII. knjizi govori Patricij o tom, može li se od historije graditi poezija (se d' istoria formar si possa Poesia). Aristotel u poglavlju 9. svoje poetike veli, da se historik i pjesnik ne razlikuju megju sobom tim, što onaj piše u prozi, a ovaj u stihu, jer bi čovjek mogao Herodotova djela svesti u stihove, pa bi ipak ostala povjest; nego da se razlikuju tim, što historik pripovijeda, što se dogodilo, a pjesnik, što bi se moglo dogoditi. Aristotel po tom veli, da pjesnikova zadaća nije pripovijedati, što se dogodilo, nego οἷα ἂν γένοιτο καὶ τὰ δύνατα κατὰ τὸ εἰκὸς ἢ τὸ ἀναγκαῖον. Ovu rečenicu prevodi Patricij ovako: (cose) quali dovrieno farsi e le possibili, secondo il verisimile, o necessario. Patricij prigovara tomu, pa tvrdi, da poezijà može radnju crpsti i iz povjesti, dakle uzimati čine, koji su se doista dogodili. Neki tumači vele, da je Homer slikajući Agamemnona nacrtao ideal, tip kralja, crtajući Odiseja podao tip pametnoga čovjeka, a da nije mario za historijsku istinu. Patricij to odbija veleći, da Homer nije u Ahilu, Agamemnonu i Odiseju prikazao idealâ. Važnije je drugo, što prigovara rečenici Aristotelovoj. Patricij na ime tvrdi, da u Odiseji i u Ilijadi imade sva sila nevjerojatnosti u razvoju radnje, a to se još više nalazi u drugim vrstama stare poezije. Polazeći od krive misli, da je sve poezija, što je u stihovima, tvrdi Patricij, da bi Herodotova povjest u stihovima postala poezija, a još prije bi se to moglo reći za pojedine jedinstvene odsjeke u povjesti, kao što su Salustijeve monografije o Jugurti i Katilini. Sâm Aristotel, veli Patricij, tvrdi u istom poglavlju: „ako pjesnik kadikad opjeva dogagjaj, koji se u istinu zbio, ostaje ipak pjesnik, jer ništa ne smeta, da neki od tih dogagjaja budu takovi, da se čini vjerojatno ili moguće da su se zbili, prema čemu ih pjesnik izvagja“. Po tom sâm Aristotel dopušta, da se i historija može upotrebiti za poeziju. Homerova je Ilijada dijel trojanskoga rata, dakle dijel povjesti same. Tako sudi i Platon. Patricij veli, da je Aristotel onu rečenicu o mogućnosti radnje napisao zato, jer se osvrće samo na narativnu poeziju, a tko hoće da piše poetiku, treba da se osvrće na sve vrsti poezije, dakle i na one, gdje nema radnje. Da na to paze novi tumači, ne bi zaslijepljeni ugledom Aristotelovim tvrdili, da je „l' istoria cosa rappresentata,

Digitized by Google

e la poesia cosa rappresentante", jer se to protivi prirodi većine lirskih pjesama. Patricij pobija pojedine posljetke, koje su tumači Aristotelovi, a megju njima i Torquato Tasso, izveli iz pojedinih mjesta, pa veli, da je napomenuta rečenica Aristotelova nepotpuna. Na koncu završuje Patricij, da je gragja pjesnikova mnogo obilatija nego bi to htjeli dopustiti Aristotelovi braniči, jer gragjom poezija može biti: la favola, la cosa avvenuta, la cosa presente, ciò che la fama porta, la credenza altrui, il dovero, quale debba essere, il migliore, il necessario, il possibile, lo 'mpossibile, il contingente, il verisimile, il credibile, lo incredibile, e il convenevole, dakle 16 kvaliteta; pa ako sve kvalitete ne pristaju svakoj gragji, sve kvalitete jamačno pripadaju svim vrstama poezije.

Iz mnogih se mjesta Aristotelove poetike vidi, da namjenjuje poeziji zadaću idealizacije, poimence to potvrgjuje i ono mjesto, gdje veli, da je poezija više filozofična i dostojna nego povjest, jer poezija uzimlje stvari više općenito, a povjest pojedince. S tim je u svezi i njegova nauka o tipima. Prema tomu nam je jasan i smisao njegove izjave o mogućnosti radnje, koju pjesnik prikazuje. Ali je očito, da ima i takovih vrsti poezije, gdje se o mogućnosti radnje ne može govoriti, jer u opće nema „radnje". Tragedija je Aristotelu najsavršenija vrst poezije, te mu je zato često, pa tako i u ovom našem slučaju paradigma u opće za poeziju. Patricijev je dakle prigovor opravdan, ali je neopravdana i nedokazana njegova konkluzija, da je izmegju historije i poezije jedina razlika — u prozi i stihu.

U IX. knjizi govori Patricij o tom, je li starinska poezija posljedovala harmonijom ili ritmom (se l' antiche poesie imitarono con armonia e con ritmo). Platon, Aristotel i drugi stari pisci vele da je poezija u staro doba za svoju imitaciju pored stihova i riječi upotrebljavala harmoniju i ritam. Odatle su tumači Aristotelove poetike izvodili, da su riječi, harmonija i ritam sredstvo, kojima pjesnik posljeduje u svojim pjesmama. Patricij veli, da Platon i Aristotel različito o tom govore, a noviji tumači da su to zbrkali. Najprije ogleda mjesta u Platona, pa onda u Aristotela, pokazujući, kako treba da se shvate pojedina mjesta, koja govore o tom.

Patricij dopušta, da glazba može na neki način polučivati imitaciju, ali to nije svojstvo samo pjesnika, nego takogjer sviju govornika i pisaca. Isto tako i ritmika može po neki način biti imitacija, n. pr. u pantomimima. Ali ne priznaje, da bi glazba i ples bila staroj poeziji, dok su spojeni bili stih, zvuk i ples, sredstva

Digitized by Google

imitacije, nego veli, da su staroj poeziji harmonija i ritmika bile pratilice. Ove su pratilice, veli Patricij, malo po malo ostavljale poeziju, dok nije u kasnije doba poezija ostala sama. Istina je svakako, koju je priznao Patricij u prvoj dekadi svoje poetike, da su u početku harmonija, ritmika i poezija bile spojene, ali je osobina Aristotelove nauke o umjetnosti u opće, kad se tvrdi, da je *sva* umjetnost gola imitacija. Glazba, ples i pjevanje sami sobom mogahu u prvo doba podavati slast, premda se mora dopustiti, da se megju prvim klicama nalazi i nagon imitacije, ali to nije *jedina* pobuda, nego jedna izmegju više drugih, da su se rodile harmonija, ritmika i poezija. U porijetlu grčke drame pobuda je imitacije očita, ali se to ne može reći za svu poeziju. Porijetla lirike jamačno ne ćemo tražiti u imitaciji. Ako netko od radosti stane pjevati i skakati, jamačno ne posljeduje, pa ipak je u načinu, kako on svoju radost izražava, klica jednoj vrsti lirike. I erotskoj pjesmi, i onda kad je spojena s glazbom, za cijelo nije mati imitacija, nego ljubavna strast.

U posljednjoj, X. knjizi raspravlja Patricij o tom, jesu li tri načina imitacije (se sono tre i modi dell' imitazione). Kao što tumači Aristotelovi pomišljaju tri sredstva pjesnička, isto tako uče, da pjesnik posljeduje na tri načina. Patricij ogleda sva mjesta Platonova i Aristotelova, koja se navode toj nauci u prilog, pa pokazuje, da imade megju njima nesklada. Tri pak načina pjesničke imitacije jesu po nauci Aristotelikâ ova: prvi je narativan s pomoću apangelije, drugi je reprezentantivan ili dramatičan, a treći je sastavljen od jednoga i drugoga načina; narativni se način dijeli u nepotpuni, kad pjesnik govori u svoje ime, i u potpuni, kad pjesnik govori u tugje ime; treći se način zove „similitudinario", kad pjesnik ne govori otvoreno u svoje ime, n. p. Vergilije kad iznosi svoje misli pod imenom Melibejevim. Patricij stojeći na stanovištu, da poezija nije imitacija, pobija najprije narativni način, pa veli, kad bi naracija bila zapravo imitativna, onda bi Eneja morao govoriti trojanski, a ne latinski; a pored toga iznosi svjedočanstvo samoga Aristotela, koji u Poet. 4 veli za Homera, da je on jedini ne samo dobro nego i *dramatično* nalikovao. Za Vergilijeve ekloge veli, da su alegorijske, a da se ne može za tu alegoriju upotrebljavati riječ imitacije, jer u tom slučaju Vergilije ne posljeduje drugoga, nego izražava svoje osjećaje pod tugjim imenom. Tumači Aristotelovi uče, da je sva poezija imitacija, a ta opet imitacija da biva na tri načina: narativni samo riječima posljeduje čine i riječi,

Digitized by Google

representativni aparatom, gestima i riječima posljeduje osobe, čine i riječi, a similitudinarski činima i riječima, koje su nalik na istinite, posljeduje istinite riječi. Patriciju se s pravom čini, da ova nauka u cjelini nije osnovana. Manje je kriv Platon, jer govori o tim stvarima samo pripadom, veći je krivac Aristotel, koji je pisao upravo poetiku, pa ne bi smio tako griješiti. Bilo je i *drugih* načina pjesnikovanja pored narativnoga i dramatičnoga, a to su načini pohvale, ukora, pouke, ponuke, molbe i ostali, koji se tiču najstarije lirike. Tako Patricij opet dobro nadopunja nedostatke Aristotelove, a završuje svoju disputu ovim oštrim riječima: „Con le quali tutte cose, a dietro, e dette, e disputate, conchiudiamo brievemente raccogliando di haver assai chiaramente fatto palese, che gl' insegnamenti Aristotelici più communi e quei, che quasi principi presupposti sono dell' arte sua poetica, non sono veri ne quanto all' origine sua universale, ne quanto a di molte spezie particolari, ne veri eziandio, ne propri, in quanto viene detto, ch' ella tutta sia imitazione, ne che ogni poeta sia stato imitatore o sia; ne quanto è, che l' Epopea si possa in prosa comporre; ne meno, in quanto che la favola sia più propria opera del poeta, che il verseggiare; ne similmente, quanto è alle materie al poeta sottoposte, che non possano essere, ne naturali, ne di istoria, ne di altra o scienza od arte. Et appresso, che egli non è vero, che l' armonia e 'l ritmo fossero a pieno stati stormenti di poetica imitazione; e che finalmente de modi dell' imitare, ne a compiuto, ne vero, fu da Aristotile trattato. Tra le quali universali disputazioni, non poche altre ci son venute fatte più al particolare: dimostranti, che ne questi ne i generali precetti Aristotelici predetti non sono ne veri, ne propri della poetica, ne bastanti." Ako i ne možemo reći, da je Patricij u svojoj raspravi doista sve ovo dokazao, opet nema sumnje, kako smo i pokazali, da je Patricij neke nedostatke Aristotelove poetike s velikom slobodom mišljenja i neobičnom oštrinom duha ne samo otkrio, nego i gdješto dobro nadopunio u doba, kad je Aristotelov ugled bio tako silan, da su njegovi braniči držali riječi stagirskoga filozofa nepogrješivom istinom. U tom je velika privreda Patricijeva rada na polju poetike, što je polazeći s empirijskoga gledišta samostalno nastavljao našu nauku, koja je u Aristotelovoj poetici našla velik prirast, ali nije u njoj dostigla svoga završetka.

Digitized by Google

V.

Na koncu disputativne poetike nalazi se kao dodatak: „Trimerone, risposta al signor Torquato Tasso; che è parte di questo Libro".

Uz mnoge neprilike, koje su progonile Torquata Tassa, pridruži se i poznata Salviatijeva pedantna kritika Tassova pjesničkoga rada u ime akademije Crusce, pak pored toga suvišnja prepirka o tom, tko je veći pjesnik, da li Ariosto ili Tasso. Tasso je u tom povodu pisao svoje glasovite članke „Discorsi sul poema epico" braneći svoja djela, a poimence „Gerusalemme liberata". Pored svih pravila svoje poetike, pored sve strogosti svoje logike, realističnoga mišljenja i klasičnih uzoraka Tasso je ipak romantičan i fantastičan, pa se kreće u svijetu kontradikcijâ ne mogavši naći izmirnoga i harmoničnoga središta. Kao u praktičnom životu, tako je i u svojem pjesničkom radu, po riječima književnoga historika de Sanctisa — raskoljen, nemiran i pun pokajanja.

Kad je izišla Tassova epska pjesma „Gerusalemme liberata", probije Tassovo ime u sve krajeve Italije, triumf njegov bijaše silan, ali tim veća bijaše i zavist njegovih protivnika. Godine 1584. objelodani Pellegrino dijalog o epskoj poeziji s natpisom „Carrafa", gdje u opreku stavlja Tassovo djelo „Gerusalemme liberata" i Ariostovo epsko djelo „Orlando furioso". To je bio prvi signal za boj. Akademici „della Crusca" ozlovoljeni na Tassa poradi nekih njegovih riječi u dijalogu, koji je napisao o „piacere honesto", bili su prvi, koji su izišli na bojno polje kritikom „Difesa dell' Orlando furioso". Ovo se djelo pripisuje Lionardu Salviatiju, a nije mu na diku. Tako nastane opća mješavina, te se podignu najbolji umovi talijanski, jedni da navaljuju na Tassa, a drugi da ga brane. Salviati, Bastiano de' Rossi, Francesco Patricij, Orazio Ariosto, Orazio Lombardelli, Orlando Pescetti bijahu glavni pobijači Tassovi, jedni su od njih otkrivali i pobijali pogrješke u djelu „Gerusalemme liberata", a drugi dokazivali, da je ovo djelo kud i kamo manje poetično i vrijedno nego „Orlando furioso". Naprotiv Pellegrini, Ciro Spontone, Giulio Ottonelli, Lodovico Bottonio, Niccolò degli Oddi, Giulio Guastavini, Malatesta Porta ustanu na obranu Tassove pjesme. No življe nego drugi lati se Tasso sâm oružja u svoju obranu, te je u samostanu sv. Ane, a i kasnije, kad je bio oslobogjen, napisao više spisa, da odgovori na pojedine

Digitized by Google

optužbe[1]. Poznato je, da je Tasso najzad popustio i g. 1593. objelodanio „Gerusalemme conquistada", gdje je svoje djelo „Gerusalemme liberata" lišio njenih najdivnijih pjesničkih krasota.

Megjutim nama je ovdje do toga, da prikažemo prepirku Tassovu s našim Patricijem, jer je ona u najtješnjoj svezi s Patricijevom naukom o poeziji, pa je to i uzrokom, zašto je Patricij svoj odgovor Torquatu Tassu dodao svojoj poetici, kao da je njezin dio.

Prije nego će se objelodaniti „Stacciata prima", htjeli su akademici Crusce u Firenzi saznati, što se misli u Ferrari o nazorima Camilla Pellegrina o epskoj poeziji; zato Giovanni Bardi pošalje Pellegrinov dijalog „Il Carrafa" Franji Patriciju i zamoli ga, da napiše svoje „mnijenje" osobito o isporedbi, koju je Pellegrino učinio izmegju Lodovica Ariosta i Torquata Tassa. Patricij sastavi svoje mnijenje (il Parere) s najvećom brzinom, i to od 6. do 13. siječnja 1585; i bi štampano ovo mnijenje s Apologijom Tassovom megju raznim manjim djelima — kako se veli na pročelju — „parte in accusa, parte in difesa" pjesama: Orlando Furioso, Gerusalemme Liberata i Amadigi. Tasso nije htio da ostane dužan Patriciju, pa upravi odgovor Bardiju, koji je izazvao Patricijevo mnijenje. Ova je poslanica preštampana u Guastijevu izdanju Tassove različite proze pod natpisom: „Discorso sopra il parere fatto dal signor Francesco Patricio in difesa di Lodovico Ariosto". (I, 417—429.) Poslanica je datirana u Ferrari 8. septembra 1585, a evo u glavnom onoga, što piše Tasso: . . . Da je Patricij branio samo Ariosta, a da nije navalio na njega i Homera, Tasso mu ne bi odgovarao. Patricij navaljuje na Aristotela, osugjuje Homera, jer ga kori Platon. Ipak su principi Aristotelove poetike vlastiti (jer se tiču samo poetike, a ne likovnih umjetnosti), istiniti i dovoljni, da te nauči umjetnosti poezije i graditi pjesme, pa da ti pokaže način prosugjivanja. Patricij bi htio, da pisac poetike gradi pravila secondo l'uso, ali to zabacuje Tasso. Nije istina, što veli Patricij, da je vrst epika (genere d'epico) dvoznačna. Isto tako pravo uči Aristotel, da je poezija imitacija, a to dokazuje već sam korijen riječi „poeta"; historik pripovijeda, a pjesnik imituje; i Platon drži pjesnika imitatorom. Sâm Patricij dopušta, da *dobar* pjesnik mora posljedovati, zašto dakle ne gradi pravilâ po dobrim pjesnicima? Nije istina, što veli Patricij: prije nego se na pozornici pojaviše tragedija, satira, ko-

[1] Tiraboschi o. c. 1709.

[2] Tasso, Le prose diverse. Nuov. raccolte ed emendate da C. Guasti I, 415. Firenze 1875.

Digitized by Google

medija, mimi, hilarodi i magodi, nije nijedna vrst poezije bila imitacija. To pobija Tasso, veleći, da je bilo pjesama i prije, koje su imitacije na pr. Ilijada i Odiseja i drugi. Neki danas hoće na svu silu, da poeziju razdvoje na dvije vrsti: Tasso veli, da bi mogle biti l'imitazione i l'armonia, a tomu se ne protivi Platon ni Plutarh, ni drugi filozofi Platonici i Paripatetici, pa ni sam Aristotel u Problemima. Ali sama harmonija (glazba, stih) nedostaje: hoće se ipak imitacije, kako i veli Aristotel, da je pjesnik više pjesnik fabula nego stihova. Sofista može biti takogjer imitator, ali to nije prava imitacija, jer su dva načina imitacije: jedan zaslužuje hvalu, a drugi prijekor. — Patricij veli, da Aristotel nije podao definicije heroične pjesme, ali Tasso misli, da se iz oprekâ i sličnosti tragedije i epopeje u Aristotela najbolje upućujemo u to, što je epopeja. Zatim govori o riječi „romanzo", i veli, da te riječi ne treba upotrebljavati namjesto stare „eroico". Ovo je megjutim „lite del nome" i tiče se više Ariosta, a njemu je u ovoj poslanici svrha ne pobijati Ariosta, nego braniti Aristotela i Homera. Patricij nema pravo, kad veli, da sujet Odiseje i niskoća osoba nijesu za epsku pjesmu; Tasso to poriče. Tasso prigovara Patriciju, što ruši Aristotelom uregjene granice radnje (sreća i nesreća sudbine, od kojih jedna prelazi u drugu). Tasso veli, da bi se po Patriciju mogle uvesti u pjesmu nebrojene fabule bez kraja i konca; „ma se 'l letteratissimo signor Patricio volesse far alcuna azione determinata da la mutazione della fortuna, e l'altre indeterminate, la comporebbe del termino ed indefinito, secondo la dottrina forse di Proclo Licio, ch'egli ha tradotto, o d'altro Platonico: ma di questi misteri ora non intendo favellare".

Tasso pobija prigovore Patricijeve Homeru. Patricij na ime tvrdi, da je Ilijada bez radnje, sama epizoda; i kad Ahil izagje na rad, nije više srdžba, koja ga nuka, nego žalost, i da posljednja pjevanja nemaju nikakve sveze s glavnom akcijom. Tasso to poriče: Aristotel nije mogao u malo riječi prikazati sadržaj Ilijade, kao što je učinio za Odiseju; više je gnjev nego žalost pokretač Ahilov, jer od žalosti plače nad mrtvim drugom, a od gnjeva prkosi Agamemnonu, navaljuje na Trojance, mrcvari Hektora. Nije dakle pravo govorio Patricij, da je glavno u Ahila tuga. Isto tako krivo kori Patricij, što je Ilijada prozvana po mjestu. Patricij hvali Ariosta, što nije uzeo po toj slučajnosti natpis pjesme, pa je u tom bolji od Homera, koji u uvodu više obećava a manje daje, dok Ariost manje obećava a više daje. Tasso se protivi tomu (jer je i on svoj ep po mjestu označio) i veli, da je Homer mnogo dao,

Digitized by Google

baš koliko je obećao, dapače „come dice Dione Crisostomo, la morte d'Ettore fu data per guinta, oltra le promesse". Patricij kori ne valjali značaj osoba uvedenih Homerom u pjesmu (n. p. značaj Odisejev), ali mu Tasso doziva u pamet ono, što je pisao Plotin, „ch' il poema non saria bello, s' alcuno ne togliesse i peggiori". Ako Aristotel ište dobrotu na prvom mjestu, kad govori o karakteristici, to ne vrijedi — veli Tasso — za sva lica ni uvijek. — Ovdje se ne pita o dobroti Ahilovoj, nego o vrijednosti Homera kao pjesnika: o toj je vrijednosti obilato govorio Platon u Republici, ali je Homer kasnije našao i mnogo branitelja. Tassu se čini, da je posve suvišno misliti, da mora prezirati Homera, tko se divi Platonu, i naprotiv ne mariti za Platona, ako se diviš Homeru. Homera je izagnao doduše Platon iz svoje republike, ali je našao dostojno mjesto u kraljevstvu Aleksandrovu. Homera je za života, kažu, natkrilio Hesijod, ali da su kraljevi sudili, ne bi bio pobijegjen, jer je Homerova poezija kraljevska. Poslije smrti Homer je postao slavniji nego je bio za života, pa su ga štovali ne samo Grci i Macedonci, nego i Tračani, Skiti, Indi; barbarima je uljevala Homerova poezija krepost, jer njegova poezija nije drugo nego pohvala kreposti; pa ako je megju ljudima što besmrtno, nijedna se pjesma k vječnosti ne približava više nego Homerova: zato i jest Homer sigurniji od nepravednih opozicija i opadanja, nego vrhunac brijega Olimpa od vjetrova i oluja. S ovom krasnom mišlju završuje Tasso svoju poslanicu.

Na ovu mu poslanicu odgovara Patricij u svojem Trimeronu. Patricij veli, da je pisao svoje mnijenje u obranu Ariostovu, a Tasso prenosi boj na drugo polje: na obranu Aristotelove nauke i Homerove slave. Patricij odgovara Tassu od prilike ovako: Patricij veli, da je njemu filozofija ljubav k istini, a ni Platonizam ni Aristotelizam, te zatim pobija pojedine izjave Tassove u poslanici. Najprije dokazuje, protiv Tassa, da Aristotel pišući poetiku nije iznio stvari, koje pripadaju samo poeziji, te ponavlja dokaze, koji su nam poznati već iz disputativne dekade. Isto tako pobija Tassovu tvrdnju, da nauka Aristotelova vrijedi za svu poeziju. Patricij s pravom odgovara: Zar može vrijediti za himnu ili hrezam ili drugu lirsku koju vrst ono, što je Aristotel napisao u prvom redu za tragediju i epopeju? A po gotovo se osjeća nedostatak Aristotelove nauke, veli Patricij, ako se pridodadu i moderne vrsti, n. pr. soneti, madrigali i dr. Tasso je, veli Patricij, propustio priliku, da to dokaže, što govori u prilog Aristotelove nauke. No

Digitized by Google

sâm Tasso svojim pjesničkim radom pobija svoju tvrdnju, jer jamačno male pjesme ne pjeva po istom kalupu kao epsku veliku pjesmu. Ako pak Tasso veli: što se protivi Aristotelovoj nauci, to u poeziji ne valja, onda sâm nepravedno osugjuje svoga Amintu i sonete.

Tasso griješi, kad veli, da poetike ne treba graditi „secondo l' uso", kako uči Patricij. Patricij mu dobro odgovara, da je tako radio i Aristotel, i da je to *jedini* pravi put, samo što je Aristotel previše cijenio Homera i Sofokla i samo prema njima napisao svoja stroga pravila za epopeju i tragediju. Kao medicina, tako i poezija praksom dolazi do savršenstva, a to potvrgjuje i Aristotel, koji veli, „che l' arti sono nate dalle osservazioni delle cose mostrate dalla esperienza e dalla memoria raccolte". Tasso prigovara Patriciju, što dokazuje brojem pjesnika i pjesama, a Patricij veli, da to čini zato, jer su to Aristotel i Pellegrino zanemarili. Tasso griješi, kad tvrdi, da nema vrsti u poeziji, koja ne bi bila imitacija; jer sam Aristotel, koji je tolik uglednik Tassov, dopušta, da tada nema imitacije, kad pjesnik govori u svoje ime. Još je čudnija Tassova etimologija riječi „poeta", koji bi značio „imitatora". Patricij ne zna, umije li Tasso grčki, ali je svakako grdno posrnuo, jer bi iz svakoga rječnika mogao naučiti, da poeta znači činilac, sačinjač. Isto tako ne mili se Patriciju Tassova distinkcija, da pjesnik imituje, a historik pripovijeda. To pobija odlučno i pokazuje, da se Tasso slijepo povodi za autoritetom. Prigovara Tassu, što je izvrnuo njegovu tvrdnju, da i pjesnik može imitovati, u priznaju, da pjesnik u opće mora imitovati, i po tom da Aristotel pravo zove poeziju imitacijom. Patricij oštro dodaje: „Il che stando il troncare l' altrui parole, e dar loro altro senso è opera non di loico veritiere, ma di Sofista cavilloso".

Upozoruje Tasso na razliku izmegju „recitovanja" i „prikazivanja", kad se radi o recitaciji Homerovih stihova u glumištu. Patricij tvrdi, da i u Homera imade nedostataka, dok Tasso drži Ilijadu i Odiseju pjesmama bez pogrješaka. Nije li onda pogriješio, što je uzimao toliko mjesta iz Eneide a ne iz Homera? Tasso previše hvali veličinu Homerovih pjesama, jer Rafael Urbinac naslikao je i velike i male slike s jednakom hvalom; veličina ne odlučuje. Tasso prigovara Patriciju, što uči, da je stih dovoljan za poeziju, i tvrdi, da su sastavljači madrigala, soneta, stanza i canzona daleko od savršene umjetnosti. Na to će mu Patricij: Per grazia si dica, quando egli cantò e scrisse tante *divine* composizioni

Digitized by Google

in canzoni, in sonetti e in madrigali, che pensì di essere? Istorio o Filosofo o Sofista o Oratore? Ariostov „Furioso", Tassova oca „Amadigi", Tassov „Rinaldo" i „Gerasulemme" jesu poemi, jer su imitacije, i nijesu poemi, jer imaju stanze — eto to je posljedak Tassove tvrdnje. Pobijajući nadalje pojedine izjave Tassova dolazi i do one definicije Tassove: „l' Epopea sia imitazione d' azione prestante, e perfetta havente grandezza, con parlar soave", pa pitâ, što je onda n. p. Margit Homerov, koji nema te „grandezze". Ovu je definiciju skrojio Tasso po Aristotelovoj definiciji tragedije, ali mu ne valja. Zatim prelazi na „romanzo", pa veli, da nije rekao, što mu podmeće Tasso. Galski i kastilijanski iskvareni su rimski govor. Rimljani su nametnuli svoj govor raznim narodima, ali je ostalo koješta od barbarskih idioma. Protivi se Tassu i tvrdi, da su „romanzi" pisani nekoč i u stihovima, a kasnije je pretegla proza; dapače za Tassov „Gerusalemme" usudio bi se (prema duhu jeziku) reći, da je „romanzo" (što danas velimo roman) u stihovima.

Zatim ispravlja Tassa, koji je, veli, neke njegove tvrdnje krivo ili nepotpuno navco, poimence on nije nigdje tvrdio, da u epopeji može biti radnja neograničena. Ne dopušta Tassu, da je pokretačica Ahilova više srdžba nego bol. Njemu se čini, da je upravo protivno. Sasvim pravo prigovara Patricij natpisu Ilijade, i Tassu nije pošlo za rukom pobiti tvrdnju Patricijevu, da bi bolje pristajao naziv „Ahileida"; Ariost je bolje nazvao svoje djelo „Orlando furioso", pa i Tasso svoj ep „Goffredo" ili Vergilije „Eneidu". Isto tako brani svoju staru tvrdnju, da je Ariosto bolje nego Homer ispunio ono, što u uvodu obećava. Krivo čine, koji kore Ariosta poradi značajeva, a u isti mah brane Homera, jer se samo za Odiseju, a nipošto za Ilijadu, smije s Basilijem reći, da je pohvala kreposti. Ne može više Homer odolijevati prigovoru kao Olimp buri, otkako ne vjerujemo slijepo Aristotelovu ugledu.

Pošto je pregledao redom sve točke Tassove obrane, navodi Patricij 43 opozicije, koje je učinio Pellegrinovu dijalogu, a na koje Tasso ili nije htio ili nije umio odgovoriti: 1. dvoznačno je rečeno, da pjesnik posljeduje riječima, 2. isto čine historik, govornik i sofista, 3. isto nalazimo u Lukrecija i Demostena i u Livija i dr., 4. trebalo je odrediti takvu imitaciju riječima, koja bi vrijedila samo za pjesnika, 5. Tasso nije pokazao, kako fabulu stvara pjesnik, 6. ni kako ju stvara bez stiha, 7. niti je definirao pjesničke imitacije, 8. niti pokazao, što je poezija, 9. niti obranio Pellegrinovu defini-

Digitized by Google

ciju heroične pjesme, 10. niti obranio, da je romanzo canzone „di canta in banco", 11. niti ispričao Odiseja u borbi s Irom, 12. niti dokazao, da su Homerove niske osobe plemenite, 13. niti utvrdio, da je heroičnoj pjesmi potrebna fabulozna gragja, 14. niti ujamčio, da Lukrecije, Lukan i Vergilije u Georg. nijesu pjesnici, 15. niti pokazao, ima li po Aristotelu biti u epu kao i u tragediji samo jedna radnja, 16. ni što je radnja, 17. kakova je jedna radnja, a kakve više njih, 18. da je u Ilijadi samo jedna radnja, 19. da je Aristotel gradio pravila po ovoj ideji, 20. da je u Furiosu više radnja, kako tvrdi Pellegrino, 21. da je Ariost nije sličan Homeru, što se tiče radnje, 22. da ima epizodâ, koje u Ariosta nijesu u svezi sa radnjom, 23. niti je dokazao, da su sve epizode Homerove potrebne, 24. da su sve ili nužne ili vjerojatne, 25. da su Aristotelova pravila o značajima vrijedna za sve vrsti poezije, 26. da su istinita ova pravila, 27. ne ispričava Homera, što Odisej tako dugo boravi kod Cirke i Kalipse, 28. ne dokazuje ništa o činu Ricciardettovu, 29. ne oslobagja Homerovih bogova od prijeljuba i drugih poroka, 30. ne govori, jesu li alegorije dobro ili zlo iznagjene, 31. ne veli, jesu li opravdani prigovori Pellegrinovi o Ariostovim nepristojnostima, 32. niti pobija Patricija, koji tvrdi, da ih ima više u Homera, 33. ne govori ništa o Pellegrinovu tumačenju one Horacijeve: Aut sequere famam, 34. ne pokazuje, u kojoj je povjesti rečeno, da je Orlando čist i razborit, 35. ne pokazuje nikakvim primjerom, da čistota i ljubav ne bi mogle uporedo biti, 36. i da ne bi bilo dopušteno i mudru ludovati od ljubavi, 37. i da ljubavna strast Orlandova nije bar vjerojatna, 38. ne pokazuje, da Ariost ne prikriva njegovih pogrješaka, 39. i zašto ne bi bila lijepa invencija, da Orlando postane mudar, 40. nije dokazao, da je Ariosto pogriješio u Rodomontu, kako tvrdi njegov pristaša Pellegrino, 41. zašto toliko hvali Ahila, 42. zašto nije oprao s Ahila ljagu lakomosti, i najzad 43. zašto nije dokazao, da Homer „constabat sibi" u crtanju junaka Hektora?

Na koncu veli, da Tasso nije na ove opozicije odgovorio, te veli: „(io) cercherò ne seguenti libri a propri luoghi, di mostrare, quanto contra ragione egli (Tasso) habbia creduto, nel suo poema di hauer seguito gli insegnamenti d'Aristotile e le pedate d'Omero. E ciò forse con maggior consolazione e gloria sua, che se seguiti gli habbia. E per ora dee bastar loro ciò che in questo Trimerone, in tre giorni da noi disteso, è stato detto."

Digitized by Google

Premda Patricij na više mjesta zove Tassa „l' amico nostro", ipak je ton njegove rasprave dosta oštar. Za samu poetiku ne nahodimo u Trimeronu novih misli, nego tek nalazimo aplikacije njegove teorije, koja je osnovana na pobijanju Aristotelove nauke. Prema tomu se vrijednost pojedinih njegovih tvrdnja u Trimeronu može lako omjeriti po onome, što smo pokazali u analizi njegove disputativne dekade.

* * *

U svijetu je veću slavu polučila Scaligerova poetika nego Patricijeva. Mnogo je tomu pripomoglo, što je Scaligerova pisana u latinskom jeziku i što je u njoj spojena poetika sa retorikom. Scaligerova poetika po tom postade priručnom knjigom poimence za retoriku i metriku. I u Scaligera ima literarno-historijske i antikvarske gragje, ali je Patricij ovomu dijelu dao mnogo više prostora, na ime u 10 knjiga historijske dekade, a retoriku je sasvim izostavio. Patricijeva je poetika natkrilila Scaligerovu osobito u tom, što je Patricij pokušao dublje prodrijeti u biće i pojavne oblike poezije i to sasvim samostalno. To je velika zasluga, pa se doista mora priznati, da se Patricij u mnogim pitanjima približio istini. U tom je poslu prema duhu onoga vremena najpače pretresao Platonovu i Aristotelovu nauku, jer je bio običaj njegove epohe, da se filozofija drži ove dvojice, pa da ih tumači i isporegjuje. Dok se Patricij u historijskom dijelu drži strogo klasifikacije kao i Scaliger, i u opće učenjaci onoga vremena, u disputativnom je dijelu poletio svojim krilima. Glavni mu je posao, da pobije neke tvrdnje Aristotelove o umjetnosti i da postavi novu teoriju na osnovi iskustva. Aristotelova je škola bila u Patricijevo doba mnogo jača nego Platonova, pa je to Patricija podjarivalo tako, da je kadikad preoštar ili prenagao u izricanju svojih misli. Svakako je velika njegova privreda u poetici, što je *prvi* opširno dokazao, da je stanovište Aristotelove poetike preusko. To je tim vrednije istaknuti, što je još u prošlom stoljeću tako samostalan duh, kakav je Lessing, zaveden vrlinama Aristotelove knjige, pregledao njezine nedostatke i držao Aristotelovu knjigu nepogrješivom. Ipak je moderna nauka, kako smo vidjeli, nakon tri stotine godina ponovila mnoge prigovore Patricijeve, postupajući istom induktivnom metodom, koje se držao Patricij. Patricijevo djelo nije savršeno, a i nije moglo biti, jer još ni danas ne možemo reći, da je nauka dovršila poetiku. Patricij nije tražio „prave poezije", nego je držao,

Digitized by Google

da je posao poetike tumačiti one pjesme, koje su se doista pojavile. A toga se stanovišta drži i moderna poetika.

VI.

Godine 1811. izišla je u Dubrovniku knjiga „Opuscoli del signor Rados Antonio Michieli Vitturi". Na strani 26 (dalje) priopćuje Trogiranin Vitturi „Saggio sopra Francesco Patrizio Dalmatino".

Vitturi tvrdi, da se varaju oni, koji vele, da se Patricij rodio u Klisu, kao i oni, koji ga pomjeraju s nadbiskupom Gaetskim istoga imena; ovaj je nadbiskup, veli pisac, živio sto godina prije našega filozofa, a bio je ubit u nekoj pučkoj buni. Nastavljač djela „Epitome Mss. degli uomini illustri di Spalato", veli, da je rodno mjesto našega Patricija Klis (blizu Spljeta), pa i o. Ladvocat (Dizionario Stor. Tom V. pag. 108) misli, da je rodom iz Klisa, samo što taj Klis stavlja u Istru. Annibale Romei u svojim „Discorsima" (Giornata I., pag. V., izdanje 1585) zove ga plemićem iz Dalmacije, Ciro Spontone u dijalogu „Bottringero" (p. 2.. izdanje 1589) veli, da mu je rodno mjesto „Ossero (otok Osor) in Ischiavonia", a Pietro Bayle u svojem „Rječniku" (III., 620) veli općenito, da je rogjen u mletačkom području godine 1529. ili 1530., a umro u Rimu 6. veljače 1597. Lodovico Zoccolo, znalac Patricijev, pomišlja njegovim rodnim mjestom Cres („Dialoghi" Venezia 1625.)

Sâm Patricij u svojem „Bidernuccio" (Dialog. II. historije) pripovijeda, da je „frate Antonio Marcello Patrizio", koji bijaše biskup „di Cittanuova nell' Istria", bio brat njegova djeda, veleći za nj, da je bio čovjek veoma učen i divne rječitosti.

Ovaj „Antonio Marcello Patrizio" po svjedočanstvu analista reda Male braće, Vadinga (Tom. VIII, 1517. god.) bijaše sa otoka Cresa, gdje je takogjer umro godine 1526. i zakopan u samostanskoj crkvi.

Fortis se trsi, da ga izvede iz plemićske obitelji de Petris najprije na otoku Osoru, a onda na Cresu, kao da mora takav čovjek, kakav bijaše Patricij, potjecati od plemenita roda. No Vitturi se tomu protivi. Znanje i krepost dostaju pravoj veličini i bez otmena roda. Zatim nastavlja Vitturi u kratko Patricijev život do njegova odlaska u Rim. Ovdje dodaje pisac: „Il dotto mio amico Abbate Fortis, dalla di cui Appendice alle „Osservazioni sopra le Isole di Ossero e Cherso" ho tratto molte notizie in riguardo al Patrizio,

Digitized by Google

mi pare che abbia preso uno sbaglio nell' asserire che appena fatto Papa l' Aldobrandini lo chiamò a Roma, e lo destinò Professore di Filosofia Platonica in quella università. Egli in ciò si è riportato a Tomco Marnavizio, che fa nascere bastardo il nostro Patrizio colla istessa facilità colla quale fu santo Costantino il grande, in quella Storia de „Caesaribus Illyricis" Mss. riportata dal Fortis, e nell' altra „Regiae Sanctitatis Illyricanae Fecunditas" stampato in Roma l' anno 1630. Io sono di parere che Gregorio XIV. Sfondrati, che fu conorato Papa li 8. Decembre 1590. e visse dieci mesi, e altro tanti giorni nel Papato lo abbia chiamato a Roma, combinando ciò con l' epoca, in cui egli fu in quella grande Città, giacchè lo Sfondrati pure era amico, e Condiscepolo, come ho accennato, del nostro Patrizio, e l' Aldobrandini divenuto Papa lui conferì la Cattedra di Filosofia con generosa pensione. Il Patrizio protesta di aver avuto dei benefizj da Papa Gregorio XIV. nel breve suo Pontificato, e che ne sperava di maggiori se la morte non lo avesse rapito".

Spominjuć okratko sadržaj glavnih djela i najvažnije zasluge Patricijeve zgodno veli Vitturi: „in tempi, in cui lo spirito umano era ristretto fra i ceppi del Peripato, questo uomo fu un vero prodigio di sapere, *e se fosse nato un poco più tardi, sarebbe stato un inestinguibile luminatore della risorta Filosofia*". (p. 33.)

Ako imade i pogrješaka u njegovim djelima, pogrješke su velikih umova takogjer nešto vrijedne. Platonova i Aristotelova nauka nije u svemu održala pobjede, pa ipak su njihove zasluge neprolazne u povjesti čovječanstva. Zato i slave Patricija Bruker, Vogt, Crenio i dr. osobito poradi njegovih „Peripatetičnih diskusija". Jedan od njih veli za njega: „Non hujus modo sed longe superioris aevi Italorum omnium multo doctissimus".

Nije lasno, veli Vitturi, naći i sabrati sva njegova djela, a ovu poteškoću osjećamo mi danas još više. Megju objelodanjenim djelima, veli Vitturi, nalazi se takogjer „Commentario sopra Omero". Bar to tvrdi Capasso, koji Patricija zove „omnium sui aevi litteratissimum". (Histor. Philosoph. Lib. IV., cap. 4.) Slaveći Patricija natječu se, veli pisac, Bayle, Tuano (de Thu) (Hist. lib. XIX.), Eritreo, Crasso, Teisser, Fabrizio, Launojo, Sorello, Morosio, Popeblount i Bruker.

Hrvati se mogu s pravom ponositi, što su općoj znanosti dali takova čovjeka, kakav bijaše Patricij, a ovaj je ponos tim oprav-

Digitized by Google

daniji, što Patricij nije jedini radnik iz hrvatskih zemalja, koji je proslavio svoju domovinu na polju opće ljudske kulture!

* * *

Čitatelj će biti za cijelo opazio neku nestalnost u pravopisu, kojom Patricij piše talijanski; navodeći njegove riječi ostavio sam ih onako, kako su štampane u napomenutom izdanju Ferrarskom, jer sam držao, da mi nije dopušteno ništa mijenjati. To ne bi bilo ni potrebno, kad se i ovako svagda razumije, što Patricij misli kazati.

---

*

Digitized by Google

Ruske i češke riječi u književnom hrvatskom jeziku.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 14. Svibńa 1891.

PRAVI ČLAN DR. T. MARETIĆ.

Mislim, da mi ovdje ne treba razlagati, koliko su znatna u filologiji istraživańa o tuđim riječima, jer i nestručńak lasno dokučuje, da su vaļani popisi tuđih riječi, što se nalaze u kojem jeziku, lijep materijal za različna kulturno-istorička pitańa. Gdjekoji su filologički trudbenici već obradili s većom ili s mańom potpunošću naše riječi tuđice prema jezicima, iz kojih su uzete. Koje je riječi naš narod uzeo od Turaka, to su pokazali F. Miklošić i Đ. Popović, prvi u nizu rasprava: Die türkischen Elemente in den südost- und osteuropäischen Sprachen, 1884—90 (štampano u organu bečke akademije: Denkschriften, sv. 34—38), drugi u raspravi: Турске и друге источанске речи у нашем језику, 1884. (štampano u Glasniku srpskog učenog društva, kń. 59); oko italijanskih se riječi trudio F. Kurelac u raspravi: Vlaške rěči u jeziku našem 1872. (štampano u Radu jugosl. akad. kń. 20); maģarski filolog B. Munkači (Munkácsi Bernát) napisao je god. 1883. raspravu o riječima, što su ih južni Slaveni uzeli iz maģarskoga jezika: Magyar elemek a déli szláv nyelvekben (štampano u Nyelvtudományi közlemények, kń. 17).

Velika je razlika među riječima uzetima iz jezika što sam ih do sad spomenuo, i među onima, što smo ih primili iz ruskoga i češkoga jezika. Dok je iz drugijeh jezika uzimao sam narod, a ono su od Rusa i od Čeha riječi uzimali, a i jednako uzimaju književnici; one su dakle prve riječi, da tako rečem, naturalne t. j. došle su u jezik prirodnijem putem, dočim su ove druge riječi umjetnoga izvora. Iz te sada izrečene razlike istječu i sve druge. Naturalne tuđice ostaju u narodu, on među ńima i među svojim

Digitized by Google

pravim narodnim riječima ne čini razlike, on jedne i druge osjeća kao svoje i jednako ih upotrebljava bez ikakvoga purizma. Mańe su sreće te naturalne tuđice u književnom jeziku, jer što koji pisac nastoji umjetnije pisati, s tijem se više kloni tijeh tuđica i gleda ih zamjeńivati domaćim riječima. Budući da dobri hrvatski pisci, u opće govoreći, više idu za umjetnijem jezikom nego li dobri srpski pisci, za to je u onijeh mańe riječi iz turskoga i maǵarskog jezika nego li u ovijeh, a ima pisaca i na jednoj i na drugoj strani, koji će samo u prijekoj nuždi upotrebiti naturalnu tuđicu t. j. kada joj u jeziku nema nikakve zamjene ili kada se u jeziku tako ukorijenila, da je nije moguće iščupati. Narod je uzeo od Turaka dosta riječi, kojih mu nije trebalo uzimati, jer ima i imao je već prije turske invazije za dotične pojmove lijepih svojih riječi; takve su n. pr. nepotrebne turkińe: burgija, kazan, komšija, konak, mehana, oǵak, oroz, penǵer, peškir, terzija itd. Te su i slične riječi odavno izagnane svuda, gdje se ide za čistoćom i biranošću jezika i sloga, a zadržana je možda jedva jedna od dvadeset turkińa kao: ćelav, duvan, lepeza, torba, zanat itd. Isto se tako izgone iz književnosti i riječi uzete iz maǵarskoga jezika; tako danas ne će ni jedan hrvatski pisac upotrebiti rijèčî kao: beteg, čalaran, falat, kinč, oroslan, orsag, tolvaj, sabov, alas, šor itd., koje su k nama došle od Maǵara; rijetke su riječi-maǵarice prodrle i u književnost kao n. pr. čopor, korov, rudo, kip, varoš, utanačiti i dr. Ali ako književnici slabo primaju narodne turkińe, maǵarice, italijanke itd., a ono narod još mnogo slabije prima književne ruskińe, kako je n. pr. primio: činovnik, zastupnik, sveštenik (svećenik), nužda, odobriti, izvoleti, vazduh (uzduh), jarost, razjariti se, a možda i iskren, — a što je to prema onijeh 130 (od prilike) riječi, što su ih po mojem računu naši književnici uzeli iz ruskoga jezika! Češkińa sam našao u književnom hrvatskom jeziku oko 70, a koliko ja znam, još ni jedna od ńih nije prodrla u narod. Nema sumńe, da će s vremenom uz veću prosvjetu i češkińa i ruskińa biti više u narodnom nekńiževnom govoru, ali tomu vremenu nemamo razloga mnogo se veseliti, jer će onda u opće u narodnom govoru biti do duše više duha evropskoga, ali mańe hrvatskoga.

Malo prije smo rekli, da je narod uzeo od Turaka dosta riječi posve zališnijem načinom, jer bi bez ńih vrlo lako mogao biti, kad za ńih ima dobrijeh zamjena u svojem jeziku; ali nije narod uzimao takve riječi samo od Turaka, već i od drugijeh naroda, s kojima je u susjedstvu; tako n. pr. posve su zališne maǵarice: beteg,

Digitized by Google

tolvaj, alas, utanačiti i dr., kad imamo svoje riječi: bolest, razbojnik, ribar, uglaviti i dr. U tu pogrješku rijetko padaju književnici, kada uzimaju riječi iz drugijeh jezika, jer oni, ili bar boļi od ńih, traže pomoći u drugijem jezicima, kada nemaju za dotični pojam riječi u svome jeziku ili kada za tu narodnu riječ ne znaju. Ovo izlazi iz same naravi umjetnoga do duše, ali opet čistoga i biranog narodnog jezika, jer nepotrebne tuđice ne služe jeziku i slogu na ures. Među onijem riječima, što su u našu knjigu došle iz ruskoga i češkoga jezika, ima ih samo ńekoliko nepotrebnijeh, jer za ńih imamo dobre domaće riječi. Takve ruskiće i češkiće tijem što su nepotrebne, već su i pogrješne, pa bi ih trebalo izgoniti iz jezika. Što će nam ruskiće: dozvoliti, izlišan, izviniti, ogroman, opširan, pobornik, pokroviteļ, posjetiti, kad imamo svoje riječi: dopustiti, zališan, oprostiti (ispričati), golem, prostran, zatočnik, zaštitnik (zakrilnik; u Mikaļinu rječniku: zakriliteļ — protector), pohoditi? Ne bi nam trebalo ni češkića: dostatan, opetovati, pronevjeriti, veleban, kad se mjesto ńih može lijepo hrvatski reći: dovoļan, ponavļati, potkrasti, veličanstven.

Što su riječi tuđice, koje sam narod uzima, naturalne, a umjetne su, koje uzimaju književnici, otud se samo po sebi razumije ovo, što ću sada reći. I narod i književnici uzimaju iz tuđih jezika riječi samo za one pojmove, koje imaju ili koji su im potrebni. Za to se narod nije trudio, da od Turaka ili Maģara ili Talijana itd. uzme riječi za pojmove, koji mu nigda na um ne padaju, a književnik, koji piše o apstraktnijem predmetima, ne može bez ńih biti. Kada se hrvatski narod u ovom vijeku probudio iz sredovječnoga sna i počeo stvarati svoju novu književnost, onda su se književnici svaki čas nalazili na muci, kako će što izreći, jer u narodnom jeziku nije bilo za to riječi. Kada se nikako nijesu mogli domisliti pravoj riječi, onda je ostajalo samo da pogledaju, kako se to veli u kojem slavenskom jeziku. Šulek u predgovoru svojega ńemačko-hrvatskog rječnika među ostalijem veli: „Gdě nisam našao potrebite rěči u književnom narěčju, potražih ju u srodnom razrěčju, i onda stoprv prigrlih noviju već upotrebljavanu rěč, kad me i razrěčja izdadoše. Pa kad mi ni odkuda nije naspěla pomoć, utekoh se drugim slavenskim jezikom, gdě je uvěk nadjoh". Slično veli i Veber u „Radu" *29*, str. 152, da treba uzimati pomoć iz slavenskijeh jezika, kad nema za što riječi ni u književnom ni u nekńiževnom narječju. Jednako su za cijelo mislili također Mažuranić i Užarević, koji su god. 1842., dakle na početku hrvatskoga

Digitized by Google

preporoda, izdali na svijet svoj rječnik. Pače mnogo godina prije našega preporoda već je Dubrovčanin Stulić (Stulli) u svoje „Rječosložje" god. 1806. unio mnoštvo ruskijeh riječi, ali dakako posve nekritičnijem načinom, kako je u opće čitav ńegov rječnik izrađen traļavo. Stulić kod svijeh riječi, što ih je uzeo iz ruskoga jezika, ima biļešku „lex. r.", koja znači, da ih je izvadio neposredno iz ruskoga rječnika. Mnoge ruskiňe u Mažuranićevu i Užarevićevu, za tijem u Šulekovu rječniku nijesu za cijelo neposredno uzete iz ruskoga rječnika, već iz srpskijeh pisaca, koji su bili udomili mnoštvo ruskijeh riječi već prije hrvatskoga preporoda. Druge su dakako ruskiňe rečeni hrvatski leksikografi vadili neposredno iz rječnika, a da su tijem načinom uzimali i češke riječi, to se samo po sebi razumije, jer ńih nije bilo u srpskijeh pisaca. Iz Mažuranićeva i Užarevićeva, za tijem iz Šulekova rječnika prodrle su ruskiňe i čcškiňe u hrvatsku kńiževnost, a iz hrvatskih kńiga prodrle su češkiňe, a po svoj prilici i gdjekoje ruskiňe u srpsku kńiževnost.

Malo ima češkiňa, a još maňe ruskiňa, koje su hrvatski pisci sami unijeli u kńigu, koje dakle nijesu prešle preko rječnika pomenutih naših leksikografa; takve su iz češkoga jezika riječi: dojam, doživotan, geslo, zasada, a iz ruskoga nebosklon i dr. Bez obzira na način, kojim su pojedine ruskiňe i češkiňe ušle u našu kńiževnost, većina ih se do danas tako ukorijenila, da ih svi naši pisci osjećaju kao prave narodne riječi, i za cijelo će se čitateļi, osobito nefilolozi, za mnogu riječ začuditi, kada je nađu u popisu, koji daļe dolazi, zabiļeženu, da smo je uzeli od Rusa ili od Čeha. Kašto se našim leksikografima i kńiževnicima dogodilo, te su za isti pojam uzeli dvije tuđice, jednu iz ruskoga, drugu iz češkoga jezika, i obje su se utvrdile u kńiževnosti. Tako n. pr. za ńemačke riječi Vorzug, Begriff, Sammlung, Grundsatz mi upotrebļavamo ne ne samo *preimuć(s)tvo, poňaće, zbornik, načelo,* koje smo riječi primili od Rusa, već također *prednost, pojam, zbirka, zasada,* koje smo uzeli iz češkoga jezika.

Ja sam do sad od slavenskijeh jezika spomińao samo ruski i češki, iz kojih nam je došlo mnogo riječi. Za što nijesam spomińao i poļskoga jezika? Tomu je razlog posve jednostavan, jer iz toga jezika nijesmo po svoj prilici uzeli ni jedne riječi. Ima, istina, slavenskijeh tuđica u kńiževnom našem jeziku, za koje bi se moglo misliti, da smo ih uzeli od Poļaka, jer se u poļskom jeziku doista nalaze; ali ako se pogleda u ruski ili u češki rječnik, vidi se, da

Digitized by Google

ih i ti jezici imaju. Hrvatske književne riječi: ogroman, podl, poredak, surov, tokar nalaze se, istina, u poljskom jeziku: ogromny, podły, porządek, surowy, tokarz, ali su one vrlo dobro poznate i u jezicima češkom i u ruskom: ohromný — огромный, podlý — подлый, pořádek — порядокъ, surový — суровый, tokař — токарь; za to treba reći, da smo te i slične riječi uzeli ili od Rusa ili od Čeha kao i mnoge druge, a ne od Poljaka, od kojih u opće nijesmo valjada ništa uzeli. Druge su opet gdjekoje riječi zajedničke češkomu i poljskomu jeziku, n. pr. dostatný — dostatni, skromný — skromny, úřad — urząd, živel — żywioł, a tu ćemo reći, da su riječi *dostatan, skroman, ured, živalj* uzete iz češkoga, a ne iz poljskog jezika. Riječ je *strog*, istina, poljskog izvora, ali mi je nijesmo uzeli neposredno iz poljskoga jezika (srogi), već iz ruskoga (строгій), a Rusi su je dobili od Poljaka. Meni je za sad poznata samo jedna hrvatska književna riječ, koja se nalazi u poljskom jeziku, a nema je ni u češkom ni u ruskom, a to je riječ: *krajobraz*. Ali opet nije sigurno, da smo tu riječ uzeli od Poljaka, jer bi mogla biti i domaća kovanica; ta je sumńa dosta osnovana za to, jer u poljskom jeziku krajobraz znači ńem. Landschaft, a rječnici Mažuranić-Užarevićev i Popovićev pišu joj značeńe Landkarte. Dogod se dakle ne nađe koja posve sigurna poljakińa u našem književnom jeziku (a ja sam se dosta trudio, da koju nađem), dotle ja tvrdim, da naše književne slavenske tuđice potječu samo iz češkoga i ruskog jezika. Mislim, da se lasno može odgovoriti na pitańe: za što naši leksikografi i književnici nijesu tražili pomoći također u poljskijem rječnicima, kada im je za što trebao izraz? Nijesu je za to tražili, jer je od vremena našega preporoda do danas poljski jezik u nas vrlo malo poznat; ako naši književnici i ostala inteligencija uče koji slavenski jezik, onda je to obično ruski ili češki, a poljski u rijetkijem slučajevima. A ako tko (obično u mlađahnom slavenskom zanosu) i počne učiti poljski jezik, malo ga tko valjano izuči, jer je taj jezik južnijem Slavenima znatno teži i od ruskoga i od češkog. Može se dalje spomenuti, kako su pokretači našega preporoda slavensku uzajmičnost držali gotovo samo s Česima i s Rusima, vrlo malo s Poljacima, koji su u ono doba veoma slabo marili za opće slavenske interese. Ali kako ovaj drugi razlog nije tako očevidan kao onaj prvi, ne ću dalje da ga razvijam.

Nije čudo, što smo uzimajući riječi od Čeha i od Rusa uzeli gdjekoju i takvu, koja već u svojem jeziku nije domaća, nego je uzeta iz drugoga kojeg jezika. Rusi su n. pr. od ńemačke riječi

Digitized by Google

Quaste načinili кисть, od ńem. Helm — шлемъ; rusko je рисовать i češko rýsovati od ńem. reissen; u ruskom важный i češkom vážný nije korijen slavenski, već ńemački, koji je u riječima n. pr. Wage, wägen itd., rusko янтарь uzeto je iz litavskoga jezika, u kojemu se veli gentaras ili gintaras ili jentaras. Mi smo neposredno od Rusa ili od Čeha uzeli svoje današńe riječi: kist, šļem, risati, važan, jantar. — Za tijem ima u ruskom i u češkom jeziku riječi, koje su književnici načinili ugledajući se u drugi koji jezik ili su je naprosto skovali više ili mańe zgodno. Tako n. pr. naše češkińe *došļedan, osloviti, upliv* ne potječu iz čistoga narodnog češkog jezika, jer su svoj adjektiv důsledný češki književnici za cijelo načinili po uzoru latinsko ńemačke riječi consequent; glagol osloviti nalazi se istom u novijoj čoškoj književnosti, a načińen je prema ńem. anreden; supstantiv vplyv nije ni u češkom jeziku ni malo originalan, već je u novije doba skovan prema ńem. Einfluss, franc. influence; isporedi i varvarsko-latinsku riječ influxus. Govorimo i pišemo: *izraziti se* mjesto samoga *izraziti*, to je do duše prema ruskomu изразиться ili выразиться, ali je sva prilika, da tako Rusi govore povodeći se za ńem. sich ausdrücken i francuskijem s' exprimer. Ruske riječi относиться — отношение za cijelo nijesu narodne, već su ih ruski književnici načinili prema ńem. sich beziehen, Beziehung, franc. se référer ili se rapporter, relation, rapport, — a mi smo od Rusa uzeli *odnositi se* i *odnošaj*. Tako je u Rusa равновѣсie, умѣстный načińeno prema ńem. Gleichgewicht, statthaft, a naše riječi *ravnovjesje, umjestan* upravo su ruskińe. Prema grčkomu adjektivu νικηφόρος imaju Rusi побѣдоносный, a naš *pobjedonosan* samo je prenesen iz ruskijeh rječnika.

Ali pri ovakijem nenarodnijem ruskińama i češkińama treba biti na oprezu, jer je često i moguće i vjerojatno, da smo mi ovu ili onu riječ uzeli ne iz ruskoga ili češkog jezika, već smo je sami t. j. naši su je leksikografi i književnici načinili prema ńemačkomu jeziku. Tako n. pr. naše se riječi *lakouman, neophodan, posrednik, zakļučiti* ili *zakļučivati* nalaze i u ruskom književnom jeziku: легкоумный, необходимый, посредникъ, заключать ili заключить, ali nas ništa ne nagoni, da pomenute hrvatske riječi držimo za ruskińe, jer se može s isto takvijem pravom reći, da su načińene neposredno prema ńemačkijem riječima: leichtsinnig, unumgänglich, Vermittler, schliessen. Govorimo i pišemo: *glasovati, polumjer, predstava, vlak,* ali i Česi imaju riječi hlasovati, poloměr, představa, vlak, pa tko bi znao reći, jesmo li mi te riječi uzeli od Čeha, ili

Digitized by Google

smo ih sami skovali po uzoru ńemačkijeh: stimmen, Halbmesser, Vorstellung, Zug? Ima i takvijeh primjera, gdje se i u češkom i u ruskom jeziku nalaze riječi, koje posve t. j. etimologijom i tvorbom i značeńem odgovaraju našima, ali budući da su i češke i ruske načińene prema ńemačkima, prosto nam je misliti, da mi dotičnijeh riječi nijesmo uzeli ni od Čeha ni od Rusa, već su nam ih pomogli skovati Nijemci. Ispor. *naklonost, odstraniti, punomoć, zavisan, zastupati:* ruski наклонность, отстранить, полномочіе, зависимый, заступать, češki náklonosť, odstraniti, plnomoc, závisný, zastupovati, ńemački Neigung, beseitigen, Vollmacht, abhängig, vertreten. Gdjegod se može misliti, da je ova ili ona naša riječ prevedena iz ńemačkoga jezika, premda joj se nalaze družice u ruskom ili u češkom ili u ta obadva jezika, takvijeh riječi nijesam uzimao u svoj popis hrvatskijeh ruskińa i češkińa, koji dale dolazi, da mi se ne bi s pravom prebacivalo, da sam se previše zaletio.

Ima dosta (oko 70) riječi u književnom našem jeziku, za koje se ne može (ili bar ja ne mogu) reći, jesu li ruskińe ili su češkińe, dok se nalaze u ta obadva jezika, a gdjekoje još i u poljskome, kako smo malo prije vidjeli. Za gdjekoje se, istina, zna, da su ih Česi u novije vrijeme uzeli od Rusa (n. pr. bodrý, poručík, předěl, rukovodstvo, věrojatný), a za druge se to može misliti (n. pr. prvobytný), ali kad bi se za sve odredilo, jesu li prave narodne češke riječi ili su uzete iz ruskoga jezika, opet se ne bi moglo za mnoge znati, jesu li u naš književni jezik provalile neposredno iz ruskoga ili posredno preko češkoga. Za to sam mislio, da je dosta, da u svojem popisu u takvijem slučajevima uz našu književnu riječ zabilježim, kako ona glasi u ruskom i češkom jeziku bez osobitog dodatka, iz kojega smo je upravo uzeli.

Sam natpis ove moje radńe odgovara na pitańe, za što se nijesam obazirao na riječi, koje su do duše u nas tuđice i nalaze se u ruskom jeziku, ali se također nalaze u crkvenoslavenskome. Za sve se takve riječi može reći, a za mnoge se može i dokazati uz pomoć Daničićeva rječnika i akademičkoga, koliko ga je do sad na svijet izišlo, da tijeh riječi nijesmo uzeli od Rusa, već neposredno iz crkvenoga jezika, iz kojega su dakako i sami Rusi mnogo uzeli, još više nego mi. Među crkvenijem i među pravijem ruskijem riječima u hrvatskom književnom jeziku razlika je ta, što ove druge imamo istom od vremena književnoga našeg preporoda, a crkvenoslavenske imamo od davnina, n. pr. *brak, glagol, kumir, lihva, licemjer, stih* (grč. στίχος) i dr.

Digitized by Google

Dalje su izostavljene iz mojega popisa one ruskiće, koje nam služe samo kad govorimo o Rusima i Rusiji, n. pr. *rubalj, samovar, stepa, ukaz, votka* (vodka), *vrsta* (ruska milja). Ove bismo riječi upotrebljavali i onda, da nijesmo u svoj književni jezik ni jedne druge ruskiće primili, kako ih doista upotrebljavaju i drugi evropski narodi, koji inače nijesu od Rusa ni jedne ili gotovo ni jedne druge riječi uzeli. Napokon ostaje još jedna kategorija ruskijeh riječi, kojih nijesam primao u svoj popis. To su riječi, koje se veoma rijetko nalaze u hrvatskijeh pisaca, a često u srpskijeh, n. pr. *gord, svirep, vospitati, jestastvo (jestastvenica), ubijediti* (= uvjeriti), *skaska, sačinitelj, suštastvo (suštastvovati), nabljudavati, spisak, čas* (u značeńu: ura, sahat), *priležan* i dr. Za većinu ovijeh srpskijeh ruskića može se reći, da dobro čine hrvatski pisci, što ih ne primaju, kad imaju za ńih valjanih domaćih zamjena; ali gdjekoje ne bi zlo bilo da primimo n. pr. *suštastvovati* i *suštastvo*, mjesto kojih još i sada gdjekoji naši pisci pišu nakazne riječi: *bitisati, bitisańe*. Iz ovoga se po sebi razumije, da u moj popis nijesu ušle ruskiće, koje već i sami srpski pisci rijetko upotrebljavaju ili su ih već posve ostavili, n. pr. *izuć* ili *izućan* (изящный), *hudožestvo, nadežda, slovar, slovesnost, tolkovati, živopisac* i dr.

Ovdje ne bi izlišno bilo pitańe: kada smo mi svoje leksikalno blago umnožali tolikijem brojem ruskijeh i češkijeh riječi, a jesu li Rusi i Česi unijeli u svoje jezike štogod iz našega? Na to pitańe odgovaram, da meni nije poznata ni jedna riječ, koju bi Rusi uzeli od Hrvata i Srba, a samo mi je jedna za sad poznata, koju su od nas uzeli Česi, i to je riječ *porota*. Ova je riječ u češkom jeziku neologizam, a našemu je narodu ona bila vrlo dobro poznata u davnini već prije turske invazije; to dokazuje obilno Daničićev rječnik iz knjiž. starina srpskih.

Nitko neka ne misli, da sam ja ovu raspravu za to napisao, da bih našim piscima, koji mare za čistoću jezika, pokazao veliku čitulu barbarizama kojih se treba čuvati kao jezičnijeh nagrda ili „mulja“ kako bi rekao pokojni Kurelac. Kada se pomisli, da mnogo veći i mnogo znatniji narodi od našega imaju u svojim jezicima svu silu tuđih riječi i to više nego li ih mi imamo, onda se, mislim, lasno dokučuje, da ni mi ne možemo biti bez tuđica i ne smijemo tuđice a priori osuđivati. Samo u primańu tuđih elemenata u književni jezik treba kao i u svakom poslu postupati prema zlatnomu pravilu: est modus in rebus t. j. uzimati samo ono, što je doista potrebno i što duh dotičnoga jezika može podnijeti. Ako

Digitized by Google

se na to dvoje pazi, onda primańe tuđica nije ni nagrda jeziku ni sramota narodu, koji ih prima. Protiv drugoga pravila malo su zgriješili naši leksikografi i književnici, n. pr. duh hrvatskoga jezika ne podnosi češkińa *osloviti, upliv,* jer naši glagoli, koji znače *govoriti, besjediti,* nemaju nigda uza se u akusativu ono čeḷade, kojemu se govori kako imaju Nijemci sa svojim glagolima sprechen i ansprechen, dakle je češkińa *osloviti* (koga) isto tako rđava riječ kao i naša domaća ropska kovanica *nagovoriti* koga = ńem. anreden. *Upliv* bi hrvatski jezik samo onda podnosio, kad bismo imali glagol *uplivati* n. pr. u vodu, u more i t. d. Za to je svakako boḷa riječ *utjecaj,* koja se već u Šulekovu rječniku nalazi s. v. Einfluss (samo je tamo griješkom „uticaj" mjesto „utjecaj"), jer prema supstantivu *utjecaj* imamo glagol *utjecati* (influere). Ovako će se možda naći još gdjekoja češkińa ili ruskińa, koja se ogrješuje o drugo pravilo; ali ih je svakako više, koje se protive prvomu pravilu t. j. koje su zališne, jer za ńih imamo svojih domaćih riječi s istijem značeńem. Ja sam ih ńekoliko naprijed spomenuo, a drugi gdjekoji primjer mogu čitateḷi sami naći u popisu.

Ovdje ću još navesti osobite vrste nepotrebnijeh češkińa, koje su se na žalost tako ukorijenile u našu kńiževnost, da ih već upotrebḷavaju i gdjekoji pisci, kojima inače čistoća jezika nije deveta briga, te nema nade, da bi se mogle iščupati. Mislim ńemačka imena ḷudi i gradova u češkom obliku. Česi kao susjedi Nijemaca imaju za ńeke ńemačke gradove kao Dresden, Lajpcig, Minhen svoja narodna imena: Dráždďany, Lipsko, Mnichov onako kako i naš narod govori Beč, Bukreš, Jakin, Pećuh, Rim mjesto imena, kako se već u dotičnijem jezicima ti gradovi zovu. Ja mislim, kada nam ništa ne smeta govoriti i pisati Berlin, Hamburg, Štutgart, da bismo mogli bez najmańega uštrba čistoće našega jezika također pisati i govoriti: Dresden, Lajpcig[1], Minhen. A komu se baš ne da upotrebḷavati Lajpcig, eno mu *Lipiska,* koje je ime i Vuk upotrebḷavao i unio ga u svoj rječnik, dakle je za cijelo naše narodno ime. Od „Minhen" smo nepotrebnijem načinom načinili Monakov,

[1] Neka mi nitko ne prebacuje, da su imena Dresden i Lajpcig slavenskoga izvora i da ti gradovi leže na zemḷištu, koje je ńegda bilo slavensko. Ime je Dresden izvedeno od slav. riječi, koja u staroslov. jeziku glasi дрѣзга (šuma), a Lajpcig od slav. riječi липа. Ali to su već ńekoliko vijekova ńemački gradovi, i onoga slavenskog naroda nema već odavno na svijetu, koji je živio ondje, gdje su danas ta dva grada.

Digitized by Google

a priznajem, dosta pravilno, jer ńemačko ime toga grada doista je u savezu s riečju „Mönch", *monak*, češki mnich. Ali kad smo već hotjeli prevoditi ime toga grada, bolje bi bilo, da smo mjesto češkoga nastavka *-ov* uzeli *-ovo* ili *-ovac*, dakle Monakovo ili Monakovac, jer su u našem jeziku to nastavci za izvedena mjesna imena. Ja bih ipak najvolio Minhen. Druga je stvar s onijem gradovima, gdje su Nijemci slavensko ime okrenuli na svoju i gdje još i danas ima Slavena, koji za dotične gradove imaju svoja prava narodna imena; tako mi je n. pr. milije Gdansk ili Poznań ili Vratislava nego li Dancig, Posen, Breslava itd. — Dalje držim, da su nepotrebna i imena Hinko, Vilim mjesto Henrik, Vilhelm. Kada govorimo Hinko, Vilim, onda s tijem nijesu pomenuta ńemačka imena pohrvaćena, već su počešena (češ. Hynek, Vilim). — Za tijem je previše povođeńa za Česima, kada govorimo i pišemo: *francuština, latinština, čakavština, kajkavština* mjesto da lijepo rečemo: francuski jezik, latinski jezik, čakavsko narječje, kajkavsko narječje itd. Nije nikakav razlog, što Česi imaju: čeština, francouzština, latinčina itd., da i mi moramo imati takvijeh riječi. Mi, istina, imamo dosta pravijeh narodnijeh riječi na *-ština*, n. pr. *valpovština, đakovština, hrvaština, lukavština, nevaljalština* itd. (vidi ih više u Daničića, Osnove 169. 170), ali se ni jedna od ńih ne upotrebljava za jezik ili govor; tko dakle hoće da bude što vjerniji čistomu narodnomu jeziku, taj ne će nastavku *-ština*, kao i ni jednomu drugomu, podmetati onoga značeńa, za koje narod ništa ne zna. Vuk i Daničić u svojem finom i do sad ni od koga drugoga nedostignutom osjećańu duha narodnog jezika svagda su pisali, a jamačno i govorili: *latinski jezik, čakavski govor*, a nigda ni *latinština* ni *čakavština* ni drugo slično tomu. — Napokon mislim, da smo od Čeha uzeli ružne naše barbarizme kao: *velevlast, veleum, veletržac, veleposjednik, veleizdaja* i dr. Česi imaju dosta takvijeh složenica n. pr. velechrám (saborna crkva), velekříž (veliki krst), veletok (glavni tijek), velezrada (državna izdaja). Ja ne ću ovdje da istražujem, jesu li te riječi načińene prema duhu čistoga narodnog češkog jezika, samo to znam, da su takve složenice posve protivne narodnomu hrvatskom jeziku, jer ćemo im uzalud tražiti analogija u čistijem narodnijem složenicama.

Još mi treba kazati koju riječ o glasovnijem promjenama naših ruskińa i češkińa. Ja bih u tom poslu postavio ovo pravilo: dajimo ruskijem i češkijem riječima onaj glasovni oblik, koji bi im davao i narod, da je neposredni susjed Čeha i Rusa, pa da od ńih sam

Digitized by Google

prima riječi. Narod bi n. pr. za cijelo od češkoga vzor načinio *uzor*, jer češki prijedlog *v* u nas svuda glasi *u;* od ruskoga ущербъ načinio bi narod *uštrb* po zahtevima ne toliko svoje fonologije, koliko jezične fisiologije. Dalje bi narod rusku ili češku riječ prekrojio prema svojim glasovima i ondje, gdje dobro osjeća rodbinsku svezu dotične riječi s kojom svojom domaćom riječju. Mislim, da bi narod od ruskoga glagola сообщить načinio *saopćiti* poradi svojih riječi *opći, općina.* (Vuk istina piše u rječniku također *opšti, opština,* ali to će biti pokńiški kao i *sveštenik.*) Za to ja posve odobravam pisańe *točka, točan, vjerojatan,* jer bi te riječi za cijelo i narod tako primio od Rusa; on ne zna i ne sluti da prve dvije riječi imaju isti korijen, što ga ima i hrv. glagol *taknuti* i da bi treća riječ po glasovnijem zakonima našega jezika morala glasiti *vjerojetan.* I narod bi rusko мечта promijenio u *mašta* poradi riječi *maštanije,* koja je crkvenoga izvora; narod bi također govorio *otmjen,* a ne *odmjen* prema ruskomu отмѣнный, jer tu ne bi sloga от osjećao u svezi se svojim prijedlogom *od.* U ostalom moram priznati, da pravo čine i oni, koji držeći, kako i treba, naše ruskińe i češkińe za riječi umjetnoga izvora mijeńaju ih ne kako bi ih mijeńao narod, već po zahtevima glasovnijeh zakona, koji jesu ili bi trebalo da budu kńiževnicima poznati, koji dakle govore i pišu *tačka, tačan, vjerojetan* i dr.

A sada evo popisa ruskijeh i češkijeh riječi u kńiževnom hrvatskom jeziku. Za veću sigurnost, da se u nas doista te riječi nalaze, mislio sam, da će biti dobro potvrđivati ih rječnicima od Mažuranića i Užarevića (Deutsch-ilirisches Wörterbuch, — Němačko-ilirski slovár, Agram 1842), Šuleka (Deutsch-kroatisches Wörterbuch, — Němačko-hrvatski rěčnik, u Zagrebu 1860). A da pojedine riječi doista i Srbi upotrebļavaju, to sam potvrđivao rječnikom Đ. Popovića (Wörterbuch der serbischen und deutschen Sprache, — Речник српскога и немачкога језика; — I. dio t. j. ńemačko-srpski u Pančevu 1886, — II. dio t. j. srpsko-ńemački u Pančevu 1881). Skraćenice *MU, Š, P* služe mi za oznaku tijeh triju rječnika; skraćenica *č.* znači mi češki, a *r.* ruski jezik. Dalje sam mislio, da ne će biti zališno, ako pri pojedinijem ruskińama ili češkińama naznačim, da ih je i Daničić upotrebļavao. Tko zna, koliki je Daničić bio probirač u upotrebļavańu nenarodnijeh riječi, taj će se sa mnom složiti, da one tuđice, što ih je on upotrebļavao, jamačno može podnijeti i najčišći naš slog. Ja ne ću ovdje navoditi potvrda iz svijeh Daničićevijeh djela, jer za to nemam materijala, već samo iz ńegove kńige „Istorija srpskoga naroda", II. izd. u

Digitized by Google

Biogradu 1876, koju je preveo iz ruskoga jezika, a original je od A. Majkova. Skraćenica za to Daničićevo djelo jest *Dan.*, a priloženi broj znači stranu knige[1].

---

bajoslovje, bajoslovan, Mythologie, mythologisch Š: č. bajesloví, bajeslovný. — *bars,* Panther Š: r. барсъ. — *basna,* Fabel Š, MU, P: r. баснь, баcня, č. báseň; češka riječ obično znači „pjesma“,

---

[1] Prihvaćam ovu priliku, pa iz iste Daničićeve knige navodim i druge riječi, kojih nema u Vukovu rječniku. Dijelim ih u dvoje: u tuđe i u domaće riječi. Od jednijeh i od drugijeh navešću samo znatnije, koje po čemugod zaslužuju da se spomenu. Gdje zatreba, napisaću citat, inače će biti dosta dodati uz dotičnu riječ broj, koji znači stranu drugoga izdaña. Pri riječima druge kategorije zvjezdica znači, da se riječ do duše nalazi u Vukovu rječniku, ali ne u onom značeńu, u kojemu je upotrebljava Daničić.

I. *Austrijanac* 121, *austrijski* 121, *Azijat* (čovjek iz Azije) 118, *azijatski* 126. 236, *bagrenorodni* 185, *benediktinac* 21, *benediktinski* 20. 35, *ćirilovski* (ćirilovski spomenici) 145, *ćirilski* (ćirilska slova) 120, *dobrodjetelj* (velika dobrodjetelj vladalačka) 55, *dogmat* (o dogmatima vjere) 57, *esnaf* (skuplali su se u esnafe, ruski цѣхъ) 335, *evropski* 124. 224, *hercegovski* (izmoli u cara hercegovsko ime) 161, *istorički* 336, *istorijski* 11. 30. 344, *istorik* 3. 25. 27, *Italijanac* 98, *italijanski* 96. 231. 326, *jednodržavnost* (единодержавие) 11. 127, *jednoplemenik* (одноплеменникъ) 124, *jednovjerac* (единовѣрецъ) 120. 124, *jednovjeran* (единовѣрный) 137, *jeres* (jeres, koja bješe osilila u Bosni, — u Srbiji ne vidimo ni jeresi ni raspre, — koja se držaše bogumilske jeresi) 15. 57. 146, *jevanđelski* 122, *juridički* 299, *muhamedanstvo* 117, *orden* (orden sv. Stefana) 51, *papinski* 191. 315, *Persijanac* 32, *pojeta* (najstariji dubrovački pojeta) 199, *prvomučenik* (p. Stefan) 155, *rimokatolicizam* 38. 151. 153, *rimokatolički* 15. 19. 24, *rimokatolik* 151. 153, *samodržac* (самодержецъ) 18. 50. 132, *samodržavni* (самодержавный) 8. 9, *samodržavnost* (самодержавие) 38, *sistema* (ne treba tražiti punine ni prave sisteme) 56, *spisak* (списокъ) 22, *stihija* (стихія) 118. 220. 303, *suštastvo* (najživlji dio narodnoga suštastva, — существо) 137, *titula* (u titulama nekih vladalaca, iz titule Stefanove, — ime i titula onoga, ko je pismo davao) 11. 19. 283, *titulovati* 164. 166, *trakijski* (trakijsko poluostrvo) 1. 44, *vizantijski* 1. 3. 256.

II. *bestjelesan* 48, *besavjestan* 135, *bezmjeran* 121, **bilješka* (u svojima istoričkim bilješkama o Dubrovniku) 336, *bogoslovski* 282, *bolnica* (r. больница) 87. 108. 342, *borac* (r. поборникъ) 118, *braniteljь* 57, **bratinstvo* (dobivši pravo na očevinu i na bratinstvo: r. братнино наслѣдство) 207, *briježni* (briježno pravo, r. береговый) 304, *brisati* (što je poslije brisano, — mnoge su okolnosti brisale razliku između ńih) 147. 327, *budućnost* 135, *cijelost* 192. 299, *cjelina* 51. 67. 299, *crta* (poštovao je onu slovensku crtu, — prekrasna crta narodnog svojstva) 124. 291, *čas-čas* (čas pripadaše

Digitized by Google

ali se nalazi i u značeńu, koje je navedeno. Isporedi: basna ili pripovijetka o Pavlimiru, Dan. 326. — *bilina*, *bilinstvo*, Pflanze,

k Ugarskoj, čas se odvajaše od ńe, čas se podvrgavaše Srbiji, r. то-то) 188, **član* (članovi jednoga doma, — članovi Stefanove porodice, — član jeresi patarenske), 18. 183. 273, **članak* (zakonik ne razlaže potpuno svojih članaka, — s nekim člancima mļetskoga statuta) 56. 204, *čovječnost* 74. 316, *dar* (u značeńu talent, r. даръ) 30, *djedina* (patrimonium: r. дѣдина; ovu riječ ne upotrebļava Dan. kao svoju, već kao juridički termin starijeh srpskijeh pisaca) 19. *dobijati* (= dobivati) 129. 183. 236, *dobrotvoran* 56, *dobrovoļan* (dobrovoļni svjedoci, — dobrovoļno biran) 286. 399, *dokučivati* (= shvaćati) 3, *dolaz* (= dolazak) 37, *dovoļan* (sufficiens) 54. 68. 241, *dragocjen* (Vuk nema ove riječi u azbučnom redu, već s. v. „zaklad“) 55. 182, **družina* (vlasteoska družina: r. боярское сословіе) 51. 187, *družinski* (r. сословный), 79. 133. 191, **dužan* (r. долженъ, ńem. verpflichtet) 18. 54. 58. 75. *dvoranin* (Vuk ima ovu riječ samo u množini) 274. 302, **glava* (u kńizi) 271, *građanstvo* (r. право гражданства) 221. 223. 229, **granica* (bijaše im ostavļeno na voļu s nekom granicom: r. ограниченіе) 240, *groziti* (od pogibli, koja mu grožaše) 136, *gusa* (tuđa je do duše riječ, ali se osjeća kao domaća: r. разбой) 9. 318, *gusariti* (po moru) 1. 26, *hitrina* (= lukavost) 30, *isprekidati* 3. 322, *ispremetati* 22, *istrebļavati* (počeše obarati gradove i istrebļavati Rimļane) 324, *izbliže* (trebalo je izbliže odrediti, — pa se izbliže kaže) 254. 255. *izdajstvo* 62. 87. 185, *izdavač* (kńige ili spomenika) 147. 338, *izdavati se* (premda se izdavao za rimokatolika) 146. 323, *izgnanik* 215. 242. 346, *izjednačivati* (oni se izjednačuju s vlastelima) 14, *iznevjeriti se* (što se bješe iznevjerio sultanu) 170, *izobražen* (r. образованный) 53, *izobraženje* (r. образованность) 327. 330, *izricati* 14. 182. 268, *izuzetak* 302, *izuzeti* (despot je Smederevo izuzeo ispod toga zakona) 239, *izvanredan* 341, *izvod* (iz kńige, r. выводъ) 340, **izvoditi* (iz toga se može izvoditi, da . . .) 29, **izvor* (t. j. istorički) 22. 55, *izvozan* (glavna izvozna roba) 258, **jasan* (prava su bila jasno određena, — zakonik nije jasan) 59. 61. 68, *jednoglasan* (s jednoglasnim kazivańem, — svi jednoglasno kažu) 102. 108, *jemstvo* (r. ручательство) 53. 54. 132, *jugoistočni* 127, *jugoistok* 7, *jugozapad* 7, *jugozapadni* 4. 129, *kazan* (određene su različne kazni, — za ńega bi određena žestoka kazan) 57. 297, *kazniti* (ne može se razabrati, je li Daničiću ovaj glagol perfektivan ili imperfektivan) 57. 61. 300, *kneževina* 128. 141, *knežev-ski* 191, *književnost* 58, 331. *koristiti se* (da su se tijem plodom koristili) 111, *krajište* (već je bilo u Bosni tursko krajište; — ova je riječ uzeta iz starijeh spomenika) 166, *krajnost* (r. крайность) 83. 133. 141, *kratkovid* (pod slabim i kratkovidim Urošem) 79, *krivica* (svaku krivicu od sebe odbija, — svu krivicu za svoju šļepoću baca na oca, — nije krivica Lazareva zadala Srbiji udar na Kosovu, — tri krivice, za koje sudi svojim podanicima sam

Digitized by Google

Pflanzenreich Š: č. bylina, bylinstvo. — *bitan, bitnost,* wesentlich, Wesen Š, MU, P: č. bytný, bytnosť. Premda se po svjedočanstvu

car) 39. 40. 105. 261, *krstonosan* (k. rat) 36. 165. 178, **kvar* (= iskvarenost: r. порча) 31. 104. 187, **ličiti* (sjajan znak liči radńu ovoga plemena; r. отличать) 172, **ličiti* (= sličnu biti: što je god i najmańe ličilo na samostalnost, — porota je ličila na najstariji sud) 184. 262, *ļetopis* 15. 22. 335, *ļetopisac* 1. 5. 22, **mah* uzeti ili uzimati (jeres uze mah, — kvar uzimaše mah) 88. 146, **metati* kletvu na koga (t. j. prokliňati ga) 153, **metati* ili *metnuti* u zaborav (t. j. zaboravļati, zaboraviti) 182. 218. 228, *mjesni* (mjesne vlasti) 60, *mjestašce* 21. 162. 198, *molba* (r. просьба) 42. 46. 81, **naći* (sve zemļe, koje sud nańe, da su kraļeve) 29, **nagovješćivati* (r. намекать) 8 345, *nahvalice* (u Vuka: navalice) 314. 315. 336, *naimenovati* (Dušan naimenova Uroša kraļem) 131, *naknađati* (u Vuka: naknađavati) 60. 67. 301, *namišļati* (što je Dušan namišļao) 132, *namjerati* (nije ga ńegova voļa namjerala, da čini onako, — sama zemļa namjeraše ih, da rade) 111. 138, *naoružati* 166, *naravan* (vlast je naravno išla i na to: r. естественно) 136, *narodnost* 39. 43. 62, *naseļavati* 347, *nasilan* 241. 309, *nasiļe* 57. 71. 119, **nastati* (nastane oko kćeri Filipa tarentinskoga, da se oženi ńom, — nasta oko toga jedan Dubrovčanin) 38. 201, **nastaviti* (nastaviše opet slobodni život) 1, *našļedni* (r. наслѣдственный) 13. 54. 63, *natražak* (ne imajući pravoga natraška: r. наслѣдникъ) 68, *natražje* (= potomstvo) 69, *navoditi* (t. j. citirati, r. приводить) 22. 308, **nedjelo* 77, *nedorastao* (t. j. maloļetan) 61. 70. 286, *nemaran* 178. 231, *nemirnoća* 154, *neograničen* (neograničena vlast) 82, *nepokolebļiv* 104, *nepokretan* (nepokretno imańe) 35. 68. 204, *neprimirļiv* (neprimirļiva mržńa) 118, *nepristupan* (nepristupna zemļa) 104, *nerazdjelan* (r. нераздѣльный) 67. 101, *nered* (r. безпорядокъ, неурядица) 32. 50. 95. 287, *neslagańe* (ovo se neslagańe može razumjeti: r. противорѣчіе) 34, **nevjeran* (falsus, ne infidus: r. невѣрный) 21. 336, *nevjernost* (r. невѣрность) 172, *nezadovoļan* (Jelena bijaše s ńim nezadovoļna, — budući nezadovoļan odgovorom, — Zećani nezadovoļni despotom; u I. izdańu, str. 104 stoji na ovom trećem mjestu: s despotom) 30. 38. 99, *nezadovoļnik* 44. 153. 216, *nezakon* (illegitimus) 35, *nezakonit* 3. 36. 76, *nezavisan* 50. 63. 95, *nezavisnost* 88. 141. 183, *neznatan* 41. 272. 282, **novina* (r. новость новизна, нововеденіе) 5. 54. 133, **obarati* (Engel pravedno ga obara: r. дѣлаетъ ему возраженіе) 231, *obećati se* 154. 167. 210, *obećavati se* 225, *obezglaviti se* (kad se država obezglavi, — kad se carstvo obezglavi) 89. 234, *običajan* (običajno pravo) 55, 261, *obići* (r. обыкнуться, u Vuka: obići se ili obiknuti se) 64, *očajavati* 112, **očevidan* (u Vuka je ovaj adjektiv samo određen: očevidni) 317, *odanost* 83. 111. 122, **odgovarati* (čemu t. j. slagati se s čim) 24. 56. 308, *odgovornost* (r. отвѣтственность) 294. 303, *odviknuti se* (u Vuka: odviknuti) 36, *ogled* (ogleda radi evo riječi iz pisma) 209, *ograničen* 59. 124. 313,

Digitized by Google

akademičkoga rječnika adj. *bitan* nalazi u rječnicima Bjelostijenčevu i Jambrešićevu, a subst. *bitnost* u Stulićevu, ja opet mislim,

---

ojačati (ojačaše državna načela, — jeres ojača za Ninoslava) 127. 146, *okrug* (u sadašńem rudničkom okrugu, — tako je u II. izdańu) 23, *okružje* (u sadašńem rudničkom okružju, — tako je u I. izdańu) 27, *okružni* (okružni načelnici) 61, *olakšavati* 296, *olakšica* 23. 245. 257, *opadnik* (r. наговорщикъ, клеветникъ) 180. 315, **opraštati* (Dušan opraštajući im carinu, — tako su ga opraštali globe) 246. 290, **oprostiti* (on da im oprosti sav danak, — Balšići im oprostiše carinu) 225. 243, *opustošavati* 97. 108, *oruđe* (r. орудіе) 341. 343. **oslabiti* (u Vuka je ovaj glagol neprelazan; — šta su Nijemci radili, da oslabe Slovene) 128. 168, *oslabļavati* (tri načela oslabļavaju i ustavļaju jedno drugo) 186, **osloboditi* (r. освободить, liberare) 23. 28. 167, *oslobođavati* 48. 241. 329, *osnovateļ* 17, *ostavļati se* (dosta im je sama globa pa se sa svijem ostavļaju krivca) 300, *osvjedočavańe* (takovo se osvjedočavańe zvalo u srpskom pravu lice: r. улика) 290, *otkazati* (Stefan otkaza sultanu danak) 168, *otpravļati* (poslove, r. отправлять) 61. 64. 330, *otuđivati* 118, *otvoriti* (rat) 210, 226, **padati* (u ovo vrijeme padaju ratovi Stevanovi, — u to vrijeme pada pismo S. Lazarevića) 20. 107, **pažńa* (istoriku se pažńa jednako pribira oko roda Nemańina, — ne bi se onako bez pažńe upotrebļavale riječi) 3. 337, *pčelar* 63, **pisac* (r. писатель, авторъ) 146. 197, *pismen* (iz pismenijeh spomenika) 27, *plemićki* 331. 336, *plemstvo* (dobivši plemstvo: r. право благородства) 330, *pobjeg* (r. бѣгство) 71, *pobrinuti se* 31, *pobuniti se* (govoreći, kako se Mihailo pobunio, — Vuk ima samo: pobuniti) 10, *počastan* (počasnoga vlastelina dubrovačkog, r. почетный) 345, *podatak* (što nema podataka, s toga je teško kazati, r. данныя) 245, **podbiti* (pod čiju vlast) 210, *podjednako* (r. поровну) 264. 277, *podosta* (imaše podosta naroda) 189, *podržavati* (r. поддерживать) 35. 53. 118, **podvrći* (Srbija je oslabila, podvrgla se Turcima i pala, — podvrgavši se Ugarskoj poče raditi, — samo je ostrvo podvrgao Dubrovniku pod vrhovnu vlast) 134. 146. 203, *podvrgavati* (r. подчинять) 186. 188. 239, **pogovor* (r. послѣсловіе) 38, **pohod* (r. посѣщеніе) 47, *pohvalan* (r. похвальный) 137, *pojarļivati se* 2, 14. 23. 51, *pokaluđeriti se* 25. 30. 106, *poklad* (javļa da je primila poklad, — što je dato na ostavu, — muža svojega) 68. 69. 175, **poklonik* (poklonici koranu: r. поклонникъ) 118, *pokolebati* (r. поколебать) 5. 135. 230, *pokoravati se* (komu) 1. 18. 85, *pokoriti se* (komu) 86. 160. 174, *pokretan* (pokretno imańe) 35. 69, *polunezavisan* 275, *poluostrvo* 1. 44. *polusamostalan* 61, *pomorje* (r. поморіе) 9, *poništiti* (uvrijedivši mu i poništivši temeļ, — u Vuka poništiti se) 36, *popis* 23, *poražati* (ko ne bi poslušao, poražao se silom životvornoga krsta) 285, **poreći* (pismo porečeno zakonikom) 280, **poricati* (što pisma naša dokazuju poričući) 279, *porodični* 3. 5. 18, *poslanički* 64, *posrednik* 274, *postrići se* (u kaluđerstvo) 15. 25. 106, **postup* (r. посту-

Digitized by Google

da su te obje riječi u novije vrijeme uzete iz češkoga jezika. — *blagoglasan, blagoglasje* wohllautend, Wohllaut Š. MU: r. благопокъ) 114. 303, *postupak* (поступокъ) 114, *posvećivati* 50, *posvjedočavati* (koje posvjedočavaju ńihova pisma) 121, *potanko* 115. 199. 210, *pothvatati se* (pothvatali su se Dubrovčani, da će prodavati, — u Vuka: pothvaćati se) 246, **potkrasti* (da se ime Matej potkralo griješkom u pismo) 148, *potomstvo* 18. 69. 70, *potpun* (Vuk ima samo adv. potpuno) 48. 55. 95, **potvoriti* (ako bi se u pismu dokazalo da je što potvoreno) 280, *poveļa* (r. грамота) 11. 16. 61, *poviše* (r. подробнѣе) 41, *povjeravati* 123. 218, *povjereńe* (r. довѣріе) 97, *pozivati se* (poziva se na ustav cara Stefana) 90, *požeg* (поджигательство) 60. 71. 299, *praotac* 135, *praroditeļ* 159. 202, **praštati* (danci ako se i praštaju Dubrovčanima) 245, **pravica* (opiru se na stare pravice, koje su bile između Dubrovnika i Srbije) 197, *pravilan* 296. 317, *pravilnik* (r. правильникъ) 58. 316, *pravina* (darova selo Jelčanicu sa svima međama, pravinama i zaseocima: r. правина) 87, *pravo* (subst., r. право) 1. 5. 25, *(naj)preći* (najpriličnije i najpreće bijaše udariti na Skadar, — sinovima je bilo preće nego braći) 10. 36. 70, *prebjegavati* 332, *predgovor* 17, *predgrađe* 205, *predsjednik* 342, *predstavļati* (koga ili što t. j. representirati: r. представлять) 104. 132. 188, *predstavnica* (r. представительница) 141. 191, *predstavnik* (r. представитель) 56. 114. 137, *pređašńi* 16. 20. 48, *pregovor* (Dušan bez pregovora pripada među najznatnije ļude: r. безспорно) 53, *pregrada* (kao što je svako brdo pregrada) 201, *preinačiti* 70. 91, **prekratiti* (ove je ratove prekratiti pomagao Sava, — to prekrati život Tvrtku) 20. 155, *preļuba* (r. блудъ) 71, *premučati* (r. умолчать) 54, *preobražavati* (kao što je od iskona živjela jednako ne preobražavajući života) 187, *prepisivač* 50, *preporučiti* 219, *prestupnik* (sude samo prestupniku) 74, **prevlaka* (na atonskoj prevlaci, — blizu stonske prevlake: r. перешеекъ) 47. 197, *prevodilac* 93 (u prvom izd. str. 98 stoji: prevoditeļ), *prevrat* (u državi) 31. 49. 79, *pribavļati* (od kojih je on pribavļao zemļe) 229, **pribrati* (bi pribran među osnovateļe: r. причесть) 17, *prihod* (t. j. dohodak u novcu ili u čemu drugom) 47. 174. 183, **prijepis* (t. j. kopija) 18. 62 232, *prijestolni* 14. 18. 79, *prijevod* (iz jednoga jezika u drugi) 227. 330, *priklańati se* (stade se priklańati zapadnome sveštenstvu: r. склониться на сторону) 20, *priličiti* (za što bi priličilo sinu ostaviti svoju mater, — u smislu, koji bolje priliči uređenoj državi) 173. 310, **primijeniti* (premda ime knez dolazi iz jednoga izvora — starješinstva, opet je primijenivši se redovima dobilo neke razlike) 61, *primjeńivati* (Arsenije primjeńuje na despota jevanđelske riječi, — pazili su, da se pravilno primjeńuju zakoni: r. примѣнять) 122. 343, **pripadati* (u što: r. принадлежать) 272. 330, *pripis* (t. j. postscriptum: r. приписка) 35, **pristav* (pristavi i globari izvršivali su presude: r. приставъ) 281, **pristojati* (kao što pristoji caru, — u Vuka pristojati se) 29. 51, *pritvarati se* (što se pritvarao, da je rad primiti)

*

Digitized by Google

гласный, благогласіе. — *bodar, bodrost, bodriti* munter, muthig, Munterkeit, Muth einflössen Š: r. бодрый, бодрость, бодрить, č. bodrý, bodrosť.

20, **privići* (u Vuka privići se, — vlastelstvo priviklo gledati) 132, *privjesiti* (pečati privješeni ili prilijepljeni na onome, na čemu je pismo pisano, — šta je bilo običnije: privjesiti pečat ili prilijepiti) 289 (bis), *priznanica* (r. расписка, ńem. Quittung, Empfangschein) 183, *progon* (r. изгнаніе) 311, **prolaziti* (kako su prolazila vlastelska plemena: r. судьба боярскихъ родовъ) 168, *promjenljivost* 111, **prosjaivati* (u Vuka prosjaivati se, — gdjegdje prosjauje u zakoniku misao nova) 74, **prosto* (ovdje ih naziva prosto neprijateljima: r. просто) 6, *prosvjetljivati* (po koja riječ ljetopisaca prosvjetljuje gdjegdje ove zemlje, — pošledńe riječi prosvjetljuje što Radoslav veli, — najviše istorika ne prosvjetljuju sebi imena Balšina) 1. 26. 94, *provoz* (provoz robe) 242, *provozan* (provozna roba) 244, **prvenac* (kojega naziva prvencem: r. первенецъ) 24, *psar* (sokolari, psari, sviňari: r. псарь) 63, *punina* (t. j. potpunost, r. полнота) 56. 322 *punomoćnik* 125, **pust* (ljubav k samostalnosti i pustom životu po moru: r. буйной морской жизни) 1, *pustošiti* 60, **raditi* (zemlju, vinograde) 59. 235, *rashod* (t. j. trošak) 341, **raskida* (podržavalo je u državi raskidu: r. разъединеніе) 136, **raskoš* (bilo je za raskoš svašta dosta: r. роскошь) 239, **raspraviti* (svađu t. j. svršiti je) 21, *rasprostrijeti* (Srbija se rasprostrije i na jug u Maćedoniju) 139, *razmiriti se* (s kim t. j. posvaditi se) 229, *razvitak* 75. 125 323, *rizničar* (r. казначей) 341, *roditeljski* 71, *ropstvo* (kad je utekao iz turskog ropstva, — misle u ropstvu zadržati narod) 94. 113. 124, *rudnik* (rudnici bogati metalima) 251, *rukopisni* 84, *sajediniti* (u Vuka sjediniti) 35 (u I. izdańu također na str 98. 157, a II. izd. ima na tijem mjestima: sjediniti), *samostalnost* 1. 9. 37, *samovlasnost* (Dušan osnova u upravi samovlasnost i jednodržavnost) 11, *samovoljstvo* 82. 339, *satnik* (r. сотникъ) 63. 286, *saveznik* 232, **sitnica* (i najmańe su sitnice stavljene u zakoniku) 58, *sjetiti* (da bi ga sjetio obećańa) 46, *sjeverozapad* 100, **skoro* (t. j. za kratko vrijeme: nadaju se skoro ratu) 28, **skoro* (t. j. gotovo: r. почти) 253. 273. 297, *slabiti* (debilitari, — u Vuka je ovaj glagol prelazan) 128. 317. 328, **slobodan* (liber) 58. 167. 211, *služitelj* (r. служитель) 20. 57, *smańiti* 339, *smetnuti* (r. низвергнуть) 3. 148, *sokolar* (sokolari, psari, sviňari) 63, *spoljašńi* (Vuk nema ove riječi u azbučnom redu, već s v. izvańi) 4. 14. 31, *spomenik* (r. грамота, памятникъ) 27. 56. 60, *srdačan* (da će biti u srdačnoj vjeri i pravdi) 217, **sreća* (od toga doba nastaje dr ga sreća Dalmaciji, a druga Dubrovniku: r. участь) 230, *stańe* (r. положеніе, состояніе) 104. 120. 318, **starina* (ko razbira slavenske starine) 104, *starosjediostvo* 191, *stranac* 63. 66. 132, **stupati* (na prijesto) 3, *sudijski* (sudijska vlast, dužnost) 64. 75, *sudstvo* (u razvijańu sudstva) 259, *suočavańe* (r. очная ставка) 262, *suprotan* (проти-

Digitized by Google

čaj Thee Š, MU, P: r. чай, č. čaj. — *časopis* Zeitschrift Š, MU, P: č. časopis. — *čin* Rang Š, Amt P: r. чинъ. Ispor. kad

ворѣчащій, противуположный) 186 318, *susjedni* 17. 25. 88, **svečan* (r. торжественный) 123. 281. 282, *svešteničkі* 21. 40. 102, *sveštenstvo* (r. духовенство) 20. 25. 36, *također* 4. 7. 38, **težiti* (za čim: r. стремиться) 33. 49. 183, *ticati se* (koga ili čega: r. касаться) 11. 34. 64, *tisućnik* (vojvode, tisućnici i satnici) 63, *tužilac* 293. 294, **ubijstvo* (u Vuka: ubištvo) 261. 299, *učen* (učeni Nijemac) 75, *učenost* 102, *udaļavati* 101, **udariti* (carinu) 244, *udvoj* (mejdan između dvojice: r. поединокъ) 73, *ugao* (u Vuka ugal) 4. 129, **ugled* (da dokuči najsavršenije uglede državnoga života, — Vukašin prvi dade ugled, kako se samo za se radi, — pokvareno grčko carstvo bijaše ugled na zlo) 75. 104. 118, *ugledańe* (na susjedno carstvo, — na rimske patricije) 88. 328, *uglédati se* (na koga, Vuk ima samo ùgledati se) 84. 115, *umaļavati* 318, *umjetnost* 330, *umnožavati se* 71. 102 198, *usmeni* (s usmenim porukama) 219, **ustaviti* (za sebe ustavi Murat samo Bugarsku: r. оставить) 112, **ustavļati* (ustavļa sebi pravo, da može . . . .) 69, **ustupati* (ustupaju državnoj misli) 3, **ustupiti* (što komu: r. уступить) 153. 205, *utančati* (još nema utančanih prijestupa: r. утонченный) 71, *uveličati* 14. 126, *uveličavati* 318, *uvjenčati* (uvjenča se slavom i sveštenstvo) 119, *uvoz* (robe) 242, *uvozan* (uvozna roba, trgovina) 66. 244, *uvreda* (r. обида, оскорбление) 57. 71. 161, **uvrijediti* (r. оскорбить) 36. 110. 227, *uzajmičan* (r. взаимный, ńem. gegenseitig) 70. 225. 304, **uzeti* (t. j. pomisliti: vaļa uzeti, da je Stefan umŕo god. 1353) 152. 245, *uzgredan* (ostavivši na stranu uzgredne uzroke) 186, **uzimati* (t. j. misliti: Engel i Jukić uzimaju, da se Tvrtko zakraļio 1376 godine) 154, *veličanstven* 133, *velikožupanski* 14. 18. 49, *vijećnica* (r. вѣчница) 344, **vjenčan* (vjenčani ļetopisac, — misli se Stefan prvovjenčani) 5, **vjenčańe* (t. j. krunisańe) 18. 21. 165, **vjenčati* (t. j. krunisati) 18. 20, **vjenčavati* (t. j. krunisati) 23. 42, *vladalački* 3. 29. 55, *vladin* (ban kao predstavnik i oruđe vladino) 343, **vlastel(in)* (nom.-pl. vlasteli, acc.-pl. vlastele, instr.-pl. vlastelima) 4. 25. 39, *vlasteoka* (женщина властельскаго сословія) 315, *vojvotkiňa* 149, *vozilac* 335, **vrijeđati* (krivica je vrijeđala cijelu družinu) 318, **zabava* (oslobodi dubrovačke trgovce od sviju danaka i od svake zabave: r. притѣсненіе) 29, *za cijelo* (r. непремѣнно) 111, *zadovoļavati se* 109, **zadržati* (u drugih je ļetopisaca zadržano, — trebalo je kazni izmijeniti način zadržavši istu mjeru) 22. 74, **zadržavati* (isti spisak zadržava i Engel) 22, *zadužiti se* (Dubrovčani se zadužiše činiti kraļu počast: r. обязаться) 29, *zagrebački* 153. 271, *zakonik* (r. законникъ) 38. 55. 62, *zakonit* (r. законный) 24. 36. 90, *zakonitost* 36. 70. 264, *zakraļiti se* (r. сдѣлаться королемъ) 154. 161 189, *zakupac* (r. съемщикъ) 331, *zaludu* (u Vuka zalud) 54. 123, *zamišļati* (kako je Dušan duboko zamišļao) 136, *zamjeńivati* 11. 63. 67, **zapis* (r. запись, грамота) 30. 38. 68, *zaprećivati* (zaprećuje, da

Digitized by Google

se dostaviše činovi i nagrade za lične zasluge, Dan. 132, sveštenicima se uzimao čin 314. — *činovnik* Beamte Š, MU, P: r. чиновникъ. Ispor. postavio je osobite upravitelje i činovnike, Dan. 64, svi su oni bili činovnici 65, trebaše više troška na činovnike 248.

dojam Eindruck: č. dojem. — *doslovan, doslovno* wörtlich P (samo u ńemačko-srpskom dijelu): r. дословный, č. doslovný. — *dostatan, nedostatan* hinlänglich: č. dostatný, nedostatný. — *dostaviti, dostavļati* zustellen Š, P, liefern Š: r. доставить, доставлять, č. dostaviti, dostavovati. — *došļedan, došļednost* folgerecht Š, MU, folgerichtig Š, consequent P, Folgerichtigkeit Š, Consequenz P: č. důsledný, důslednosť. — *dotičan* betreffend Š, P: č. dotyčný. — *dozvoliti, dozvola,* erlauben MU, P, Erlaubniss P: r. дозволять, дозволеніе. — *doživotan* (n. pr. doživotna tamnica) lebenslänglich: č. doživotný. — *dražba* Licitation Š, P, Versteigerung P: č. dražba. — *drevan, drevnost* sehr alt P, Altertum Š, P, Vorwelt P: r. древній, древность, č. dřevní, dřevnosť Ispor. u Vukovu rječniku staròdrêvan alterthümlich.

geslo Losung, Parole, Devise: č. heslo. Vidi, što o riječi „geslo" piše naš akademički rječnik. — *glup, glupost, glupak* dumm Š, P, einfältig P, Dummheit Š, P, Thor P, Einfaltspinsel MU, P: r. глупый, глупость, č. hloupý, blouposť Vidi akad. rječnik. — *gorļiv, gorļivost* eiferig Š, MU, Eifer Š, MU: č. horlivý, horlivosť. Vidi akad. rječnik. — *granostaj* Hermelin Š: r. горностай, č.

---

ne diraju) 34, *zaratiti se* (s kim) 82. 95. 148 *zarobļavati* 114. 335, *zaštita* (r. защита) 55, *zatajiti* (u Vuka zatajati) 250, *zatresti* (Tatarin zatrese srpske zemļe) 32, **zauzimati se* (kako se zdravo Petar zauzimao za stvar despotovu) 124, *zavisjeti* (Dubrovnik ne zaviseći ni od koga) 212, *zavisnost* (koji bi pokazivao zavisnost od Srbije) 50. 96. 185, **zavjet* (voļa i zavjet pokojnoga cara, — Kosača je umirući ostavio Dubrovčanima, da mu izvrše zavjet: r. завѣщаніе) 69. 76. 183, *zavjetovati* (Stefan zavjetova Srbiju Đurđu Brankoviću: r. завѣщать) 109, **zavladati* 287. 328, *zlatika* (darovala je 500 zlatika) 115, *znatan* (Vuk nema ove riječi u azbučnom redu, već u dodatku s. v. glasan) 2 10. 39, *zvaničan* (od svake zvanične sudne radńe: r. должностьный) 319, **životan* (životna radńa naroda: r. жизненный) 75, *životvoran* (silom životvornoga krsta: r. животворящій) 285, *županstvo* 3. 5, *župļanin* (za parnice između sebe ili sa župļanima: r. жупный житель) 60, **župni* (župna uprava, župni upraviteļi) 60. 64.

Napomena. Popis riječi, koje je Daničić upotrebio u prijevodu staroga zavjeta, a Vuk ih nema u rječniku, priopćio sam u biogradskom časopisu „Kolo", u broju od 13. Maja 1889.

Digitized by Google

hranostaj. — *gromada, gromadan* Haufe Š, P, Masse P, Gruppe P: громада, громадный, č. hromada, hromadný.

iskren, iskrenost aufrichtig S, MU, P, Aufrichtigkeit Š, MU, P: r. искренній, искренность. Ispor. bio je iskren i plemenit. Dan. 113, nije imao ni iskrenosti ni odanosti 83. — *izjaviti (se), izjavljivati (se), izjava* äussern Š, erklären P, sich erklären Š, P, Erklärung P: r. изъявить(ся), изъявлять(ся). — *izlišan* überflüssig P: r. излишній. — *izraziti, izražavati, izraz* ausdrücken Š, MU, P, Ausdruck Š, MU, P: r. изразить, изражать ili običnije выразить, выражать. Rječnici do duše nemaju „izraziti se" sich ausdrücken, ali se govori i piše, a to je prema ruskomu изразиться, выразиться, — *izviniti, izviňavati* entschuldigen Š, P: r. извинить, извинять. — *izvjestan, izvješće, izvijestiti* bestimmt Š, gewiss P, sicher P, Referat Š, Nachricht MU, Benachrichtigung MU, benachrichtigen MU, P, referiren Š: r. извѣстный, извѣстие, извѣстить. — *izvoljeti* belieben Š, MU, P: r. изволить. Isporedi u Vukovu rječniku: izvòljeti - ìzvolîm belieben, sich würdigen (in den Klöstern und in den Städten), placeat, dignetur (in Ungarn). Vuk ima i imperfektivni oblik izvolijèvati.

jantar Bernstein Š, MU, P: r. янтарь. — *jarost* Wuth Š, MU, Grimm Š, MU, P, Zorn P: r. ярость. Češko *jarosť* znači drugo, na ime: jugendliche Stärke, Frische. Isporedi u Vukovu rječniku: „jârôst (ponajviše u vojv. po varošima) vide gnev". Vidi razjariti se.

kist Pinsel Š: r. кисть. I češki jezik ima riječ kysť, ali u značenju njemačke riječi Quast (ili Quästchen), od koje je i postala. Kao ruska tako je i češka riječ ženskoga roda. — *kosnuti se* berühren Š, anrühren P: r. коснуться. Uzeli smo samo perfektivni ruski glagol, a imperfektivnoga касаться nijesmo. — *krajolik* Landschaft Š: č. krajolik.

latak Stoff Š, Zeug Š: č. látka. — *ličiti, ličilo* schminken Š, Schminke Š: č. ličiti, ličidlo. — *lični, ličnost* persönlich P, Persönlichkeit P: r. личный, личность. Ispor. otvori se polje ličnim zaslugama, Dan. 54, bili su lično samostalni 62, od lične njegove mržnje 114, sjajna ličnost njegova 53, za zaštitu ličnosti i imanja 55, gdje se ticalo ličnosti, savjesti i družinskih stvari 275. — *listina* altes Schriftstück: č. listina. — *luđba (lučba)* Chemie Š, MU, P: č. lučba.

ljubopitan, ljubopitnost neugierig Š, MU, P, Neugierde, Š, MU, P: r. любопытный, любопытность.

Digitized by Google

mašta Phantasie Š, P (ovaj drugi ima i adj. maštav phantasiereich): r. мечта. Vuk u rječn. bilježi màštanije kao crnogorsku riječ sa značeńem „sijeri“ t. j. Spiegelfechterei, Taschenspielerei, ali ta je riječ prodrla u narod iz crkve; ispor. crkvenoslav. мьчьтание (мъчьтание) phantasia, imaginatio, dolus, varietas. — *mučaljiv, mučaljivost* verschwiegen Š, P, Verschwiegenheit Š, P.: r. молчаливый, молчаливость.

nabožan, nabožnost fromm, andächtig, Frömmigkeit, Andacht: č. náboţný, náboţnosť. — *nacrt, nacrtati* Entwurf Š, Plan P, entwerfen Š, MU, P: r. начертаніе, начертать. — *načelo, načelan* Grundsatz Š. MU, Prinzip P, prinzipiell: r. начало. Ispor. uvođeńe državnog načela, Dan 11, načela prekrasnoga samostalnog razvijańa 75. — *načitan, načitanost* belesen P, Belesenheit P: r. начитанный, начитанность. — *nadležan, nadležnost:* competent P, Competenz P: r. надлежащій. — *nagrada, nagraditi, nagrađivati* Belohnung MU, P, lohnen Š, belohnen MU, P: r. награда, наградить, награждать. I češki jezik ima riječ náhrada, ali u značeńu Ersatz, Entschädigung, isto tako nahraditi u značeńu ersetzen, entschädigen, vergelten. Ispor. nagrade za lične zasluge, Dan. 132. — *naklada, nakladnik* Verlag Š, P, Verleger Š, P: č. náklad, nákladník ili nakladatel. — *narječje* Mundart Š, MU, P: r. нарѣчіе, č. nářečí. Ovu je riječ upotrebljavao i Vuk kad mu je god trebalo. — *naslov* Titel Š, MU, P: č. náslov. — *nastupiti, nastupati* beginnen, n. pr. nastupilo je proljeće, nastupa zima: r. наступить, наступать. I Vuk ima ova dva glagola, ali dakako s drugijem značeńima. — *nauka, naučan* Wissenschaft MU, P, wissenschaftlich P: r. наука, научный. I češki jezik ima ove riječi, ali Česima náuka (nauka) znači Lehre, Lehrsystem, a náučný (naučný) belehrend, Lehr-. Ispor. potpomagaše nauke i umjetnosti, Dan. 330. — *nazor* Ansicht P: č. názor. — *nebosklon* Gesichtskreis, Horizont: r. небосклонъ. — *negodovati, negodovańe* Unwille Š, Missbilligung P, Unmuth P, missbilligen P, missmuthig sein P: r. негодовать, негодованіе. — *nevježa* Unwissender, Dummkopf P: r. невѣжа. — *nuždа, nuždan* Noth Š, MU, P, nöthig Š, MU, P: r. нужда, нужный. Ispor. u Vukovu rječniku: „nûžda (u vojv. po varošima) vide nevolja; nužda zakon izmeńuje“.

ńežan, ńežnost zart Š, MU, P, Zartheit, Š, MU, P: r. нѣжный, нѣжность, č. něžný, něžnosť.

obitavati wohnen Š, MU, P: r. обитать. — *objam* Umfang Š: č. objem. Isporedi u Popovićevu rječniku: obim Umfang, Peripherie,

Digitized by Google

obimati umfangen, enthalten. — *objasniti, objašńavati* erklären Š, MU, P: r. объяснить, объяснять. Vidi „razjasniti“. — *oblast, oblastan* Gebiet Š, MU, P, Provinz P, Territorium P: r. область, областный. Ispor. svaka oblast srpskoga naroda, Dan. 2., u istom se pismu Hum i Zeta nazivaju srpske oblasti 25., došavši do Zete vrati se u svoju oblast 76., oblasni namjesnici otpadoše 79., oblasnim upraviteļima bijaše dana velika vlast 133. — *obmana, obmanuti, obmańivati* Täuschung Š, MU, Bethörung P, Betrug P, täuschen Š, MU, bethören P, betrügen P: r. обманъ, обмануть, обманывать. — *obnarodovati, obnarođivati* publiciren Š, P, veröffentlichen P: r. обнародовать, обнародывать. — *obrazac* Formular Š, P, Modell Š, P, Muster Š, P, Ideal P, Original P: r. образецъ. č. obrazec. — *obrazovati, obrazovanost* bilden Š, MU, P, ausbilden Š, MU, aufklären P, civilisiren P, Bildung Š, MU, Aufklärung P, Cultur P, Civilisation P: r. образовать, образованность. — *obred* Caeremonie Š, MU, P: r. обрядъ, č. obřad. — 1) *obzor* Rundschau P: r. обзоръ. — 2) *obzor* Horizont Š, MU, Geschichtskreis Š MU, P: č. obzor. — *odličan, odlika, odlikovati* vornehm Š, MU, ausgezeichnet P, Auszeichnung Š, MU, auszeichnen Š, MU, P: r. отличный отличіе, отличать. Ispor. koji se od drugih odlikovahu ļubavļu k samostalnosti, Dan. 1., srpsko se sveštenstvo odlikovalo tijem 135. — *odnosan, odnošaj* bezielich Š, beziehend MU, P, relativ Š, P, Verhältniss Š, P, Beziehung P: r. относительный, отношеніе. — *odobriti, odobravati* billigen Š, MU, gutheissen Š, MU, P: r. одобрить, одобрять. Ispor. u Vukovu rječniku: odȍbriti (u vojv. po varošima) gutheissen, odobrávati (u vojv.) — *odraziti, odražavati* reflectiren Š, P, zurückwerfen Š, P: r. отразить, отражать (o svjetlu). — *odsutan, odsutnost, odsustvovati* abwesend MU, P, Abwesenheit MU, P, abwesend sein P: r. отсутственный, отсутствіе, отсутствовать. — *oduševiti, oduševļavati, oduševļeńe:* begeistern P, Begeisterung Š, P: r. одушевить, одушевлять. — *odvažan, odvažnost* entschlossen Š, P, Entschlossenheit Š, P, kühn Š, P, Entschlossenheit Š, P, Kühnheit Š, P; u rječniku MU stoji odvažen, odvaženje entschlossen, Entschlossenheit: r. отважный, отважность. — *ogavan, ogavnost* abscheulich Š, Abscheulichkeit Š: č. ohavný, ohavnosť. — *ogroman, ogromnost* ungeheuer Š, grossmächtig P, Grossmächtigkeit P, Grösse P: r. огромный, огромность, č. ohromný, ohromnosť. — *okolnost* Umstand Š, MU, P: č. okolnosť. Ispor. što okolnosti ištu, Dan. 31., i okolnosti potvrđuju 35., gdje su im okolnosti pomagale 61. — *opasan, opasnost*

Digitized by Google

gefährlich Š, MU, P, Gefahr Š, MU, P: r. опасный опасность. Ispor. koristan, ali opasan stanak, Dan. 101., nekoristan, ali bezopasan 101. — *općinstro* Publicum Š, MU, P: č. obecenstvo. — *opetovati* wiederholen Š, P: č. opětovati. — *opredijeliti, opredjeljivati, opredjeljenje* bestimmen Š, P, Bestimmung P: r. опредѣлить, опредѣлять, опредѣленіе. — *oprovrći, oprovrgavati* widerlegen Š, P; u rječniku MU stoji opovrći, opovrgavati: r. опровергнуть, опровергать — *opseg, opsežan* Umfang Š, MU, P, umfangreich P: č. obsah, obsahlý. — *opširan, opširnost* umständlich Š, MU, P, ausführlich Š, weitläufig MU, P: r. обширный, обширность, č. obširný, obširnosť. Ispor. razloživši opširno svu stvar, Dan. 124., carina u opširnom smislu 246., Lukari opširno opisuje 342. — *osloviti* anreden: č. osloviti. — *osnova* Stamm (u gramatičkom smislu): r. основа. Narodu je našemu dakako dobro poznata riječ osnova, ali u drugom značeńu. — *osujetiti, osujećivati* vereiteln Š, P: r. осуетить. Treba dodati, da ruski glagol ne znači upravo „vereiteln", nego „eitel machen". Mi smo dakle značeńe malo promijenili. — *otmjen* vornehm P: r. отмѣнный. Ruski adjektiv upravo znači „ausgezeichnet, vorzüglich"; i tu smo dakle značeńe malo promijenili. — *oživotvoriti, oživotvorivati* verwirklichen P: r. оживотворить, оживотворять.

pitomac Zögling Š, MU, P: r. питомецъ. — *platež, platežan* Zahlung Š, Zahlungs- Š, zahlungspflichtig P: r. платежъ, платежный. — *ploha* Fläche Š: č. plocha. — *pobjedonosan* siegreich Š, P: r. побѣдоносный. — *pobočni, pobočnik* Seiten- Š, P, Adjutant Š, P; rječnik MU ima: pobočna linija Seitenlinie, pobočno rodbinstvo Seitenverwandtschaft: č. poboční, pobočník. I ruski jezik ima ove riječi, ali s drugijem značeńima: побочный abseitig, neben-, побочникъ Seitenverwandter. — *pobornik* Verfechter P: r. поборникъ. — *podal, podlost* niederträchtig Š. P, Niederträchtigkeit Š, P: r. подлый, подлость, č. podlý, podlosť. — *podanik* Unterthan Š, MU, P: r. подданникъ ili подданный, č. poddaný. Ispor. u očima svojih podanika, Dan. 25., kao i na druge podanike 51., kao vjeran podanik 110., podaničke dužnosti 114., izjednačivši sve redove u narodu jednakim podanstvom 55, prijeđe u podanstvo bez osjećańa 105. — *podčiniti, podčińenost* subordiniren Š, unterordnen P, unterwerfen P, Unterordnung P: r. подчинить, подчинять, č. podčiniti. — *podnebesje* Luftkreis, Raum unter dem Himmel: r. поднебесье, č. podnebesí. Ispor. u Mažuranićevu Čengijć-agi stih 321: crkva mu je divno podnebesje.

Digitized by Google

— *podnebļe* Clima Š, Klima MU, P, Himmelstrich P.: č. podnebí ili podnebení. Ova se riječ nalazi i u ruskom jeziku, ali u posve drugom značeńu: поднебье Gaumen, Gaumengewölbe. Isporedi u Mikaļinu rječniku: podnebje baldachino, umbella, podnebje od kuće sottocielo, laquear, lacunar, tectum laqueatum vel coelatum. — *podražavati, podražateļ* nachahmen („komu u čemu") P, Nachahmer P: подражать (кому), подражатель. — *podroban, podrobnost* umständlich Š, MU, Detail- P, Umständlichkeit Š, MU, Detail P: r. подробный, подробность, č. podrobný, podrobnosť. Ispor. u mnogima se hrisovuļama podrobno uređuje, Dan. 56. — *pograničnі* angrenzend MU, P: r. пограничный, č. pohraničný. — *pojam, pojmiti, poimati* Begriff P, begreifen Š, P: č. pojem, pojímati. — *pokost* Firniss Š: č. pokost. — *pokroviteļ* Protector Š, P: r. покровитель. Ispor. Nemańa je izabrao za pokroviteļa svojoj zemļi arhanđela Mihaila, Dan. 33. — *pokus* Versuch Š, MU: r. покусъ, č. pokus. — *poňati, poňaće* begreifen P, Begriff Š, MU, P („poňatije" u Š i u P): r. понять, понятіе. Ruski je glagol понять perfektivan prema imperfektivnomu понимать, a mi smo glagolu poňati dali imperfektivno značeńe. — *poprište* Laufbahn Š, Schauplatz P, Tummelplatz P: r. поприще. — *poprsje* Brustbild Š, MU, P: č. poprsí. — *poredak* Ordnung Š, P: r. порядокъ, č. pořádek. Ispor. to je temeļ svakome državnom poretku, Dan. 14., unutrašńi građanski poredak 51., padao je stari poredak 79. — *poriv* Affect P: r. порывъ Drang, Andrang, Aufschwung. — *porok, poročan* Laster Š, MU, Makel P, Fehler P, Unart P, Untugend P, sündhaft P, mit moralischem Gebrechen behaftet P: r. порокъ. I češki jezik ima riječ porok, ali u značeńu Schimpf, Tadel. — *poslovica* Sprichwort Š, MU, P: r. пословица. Ispor. u Vuka, posl., str. VII: „Koliko je meni do sad poznato, u narodu našemu nema imena za poslovice, nego kad se koja hoće da rekne, obično se govori: Štono (ima) riječ; ili: Štono stari vele; ili Što no babe kažu i t. d." — *poručnik* Lieutenant Š, P (ovaj drugi pored „poručnik" ima također „poručik"): r. поручикъ, č. poručík. — *posjetiti, posjećavati* besuchen Š, P: r. посѣтить, посѣщать. — *postepeni, postepenost* stufenweise P, progressiv P, Progression P: r. постепенный, постепенность. — *posvetiti* widmen Š, MU, P: r. посвятить, посвящать, č. posvětiti. Narod ima dašto glagol „posvetiti", ali ne u značeńu widmen, dedicare. — *povod* Anlass Š, MU, Veranlassung Š, MU, P: r. поводъ, č. původ. — *površina* Oberfläche Š, P: r. поверхность, č. povrch ili površek. U rječ-

Digitized by Google

niku MU za Oberfläche stoji „površaj“. — *površan, površnost* oberflächlich Š, MU, P, Oberflächlichkeit Š, P: r. поверхность, поверхностный, č. povrchní. — *predio (predjel)* Gegend Š, P: r. предѣлъ Grenze, Gebiet, Ende, č. předěl Abtheilung, Region. — *predložiti, predlagati* vorschlagen Š, MU, P: r. предложить, предлагать. Ispor. knez predlaže, o čemu će se vijećati, Dan. 339., predlagańa austrijske vlade 122. — *predmet* Gegenstand Š, MU, P: r. предметъ, č. předmět. — *prednost* Vorrang Š, P, Vorzug Š, P: č. přednosť. — *pregovor* (obično u množini: pregovori) Unterhandlung Š: r. переговоръ (obično u množini переговоры). Ispor. s ńima Dubrovčani činiše svoje pregovore, Dan. 185., pregovorima i novcima znao se oprostiti 212., kad bi svi pregovori bili zaludni 224., pored pregovarańa s papom 46. — *preimuć(s)tvo* Vorrecht Š, MU, P: r. преимущество. — *prepona* Hinderniss Š, P: č. přepona. Ispor. u Ńegoševu „Gorskom vijencu“ stih 14: al' heroju topolskome Karađorđu besmrtnome sve prepone na put bjehu (ovdje će ‚prepona‘ biti iz crkvenoslavenskoga jez.). — *pretpoložiti, pretpolagati* voraussetzen MU, P; u Š stoji „pretpolagańe“ Voraussetzung: r. предположить, предполагать. — *prevaga*, Uebergewicht Š, MU, P: č. převaha. — *primijetiti, primjećivati, primjedba* bemerken Š, P, Bemerkung Š, P: r. примѣтить, примѣчать, примѣчаніе. — *primjeran, primjernost* angemessen MU, Angemessenheit MU; rječnici Š i P imaju „primjeren“ i „primjerenost“: č. příměrný, příměrnosť ili příměřený, přiměřenosť. — *priopćiti* vidi „saopćiti“. — *priroda, prirodan* Natur Š, P, natürlich Š, P: r. природа, природный, č. příroda, přírodní. Ispor. priroda, vjera i nepromjeniti duh narodni, Dan. 101, mnogo prirodnijeh uzroka 73., gdje se unutrašńi red razvijao prirodnim putem 336. — *prirodopis, prirodopisac* Naturbeschreibung Š, Naturgeschichte P, Physiker P: č. přírodopis, přírodopisec. — *prisutan, prisutnost, prisustvovati* anwesend Š, MU, P, Anwesenheit Š, MU, Gegenwart P; u Š stoji „prisućan“, „prisućnost“: r. присутствіе, присутствовать. — *pritok* Zufluss Š, P: r. притокъ, č. přítok. — *pritoman, pritomnost* gegenwärtig Š, MU, P, Gegenwart Š, MU, P: r. притомный, č. přítomný, přítomnosť. — *privržen, privrženost* anhänglich Š, MU, P, Anhänglichkeit Š, MU, P: r. приверженный, приверженность. Ispor. č. přívrženec Anhänger, Parteigänger. — *proisteći, proistjecati* herrühren, entspringen: r. проистечь, проистекать. — *proizvesti, proizvoditi proizvod* erzeugen Š, MU, P. Erzeugniss Š, MU, P: r. произ-

Digitized by Google

вести, производить, произведеніе. — *pronevjeriti* veruntreuen Š, P: č. pronevěřiti i zpronevěřiti. — *pronicav, pronicavost, pronicati* durchdringlich MU, durchdringend P, Durchdringlichkeit MU, scharfer Verstand P: r. проницательный, проницательность, проникать i проницать, č. pronikavý, pronikati. U Vukovu rječniku nalazimo do duše glagol „pronicati" ili „proniknuti" ili „pronići" ali sa značenem durchwachsen, n. pr. kroz kosti joj trava pronicala. — *proslov* Prolog Š, P: č. proslov. U rječniku MU stoji „proslovje". Isporedi u Vukovu rječniku: „proslòviti, pròslovîm vb. pf (osobito u Srijemu) vide progovoriti (n p. da nisi reči proslovio; ne ume reči prosloviti)". — *prostodušan prostodušnost* geradsinnig Š, schlicht P, naiv P, offenherzig P, Geradsinn Š, Naivität P, Offenherzigkeit P: r простодушный, простодушность, č. prostoduchý. — *prosvjeta, prosvjetitelj, prosvijet(l)iti, prosvjetljivati* Aufklärung Š, MU, P, Aufklärer Š, MU, Civilisator P, aufklären Š, MU, civilisiren P: просвѣщеніе, просвѣтитель, просвѣщать, просвѣтить. Ispor. prosvjeta i građanski red, Dan. 73., podizaše prosvjetu 127., u istoriji prosvjete srpskoga naroda 253., misao nova, jača i prosvijećena 74., preko prosvijećenoga Joanikija 136., trgovački i više prosvijećeni gradovi 260., sveštenstvo prosvještavaše narod 136. — *prozračan, prozračnost* durchsichtig Š, MU, P, Durchsichtigkeit Š, MU, P: r. прозрачный, прозрачность, č. prozračný ili prozračitý. — *prvenstvo* Vorzug MU, P, Vorrang MU, Priorität P: r. первенство, č. prvenství. — *prvobitan, prvobitnost* ursprünglich MU, P, Ursprünglichkeit P: r. первобытный, первобытность, č. prvobytný, prvobytnosť. — *prvotan* ursprünglich Š, P: č. prvotní. — *pukovnik* Oberst Š, P: r. полковникъ, č. plukovník. Ispor. *pukovnija* Regiment P: r. полкъ, č pluk.

rasijan, rasijanost zerstreut Š, MU, P, Zerstreuung P: r. разсѣянный, разсѣянность. — *raskol, raskolnik* Schisma Š, Kirchenspaltung P, Schismatiker Š, Ketzer P: r. расколъ, раскольникъ, č. rozkolí, rozkolník. — *raspolagati, raspoloženе* verfügen Š, P, disponiren Š, P, Disposition Š, P: r. располагать, расположеніе. Ispor. kojom je mogao raspolagati drukčije, Dan. 13., mogao je raspolagati Zetom kao svojom osobinom 19. — *ratoboran, ratobornost* kriegerisch Š, P, Kriegslust Š, P: r. ратоборный, ратоборность. — *ravnodušan, ravnodušnost* gleichmüthig Š, gleichgiltig P, Gleichmuth Š, P, Gleichgiltigkeit P: r. равнодушіе, равнодушность, č. rovnodušný, rovnoduší. — *ravnovjesje* Gleichgewicht P („ravnoves"): r. равновѣсіе. — *razjariti (se), razjaren* in Zorn bringen P, er-

Digitized by Google

grimmen Š, in Zorn gerathen P, wüthend Š, zornig P, grimmig P: r. разъярить(ся), разъярять(ся), č. rozjařiti (se). Vidi „jarost“. Ispor. u Vukovu rječniku: „razjáriti se (ponajviše u vojv. po varošima) vide rasrditi se, ražļutiti se“. — *razjasniti, razjašńivati* erklären Š, MU, P: r. разъяснить, разъяснять. Vidi „objasniti“. — *razočarati, razočaravati* enttäuschen P (samo u ńemačko-srpskom dijelu): r. разочаровать, разочаровывать. — *razuvjeriti (se), razuvjereńe* umsatteln P, Umsatteln in der Meinung P: r. разувѣрить, разувѣрять enttäuschen, vom Gegentheil überzeugen. — *razvratiti, razvraćivati, razvratan, razvratnost* sittlich verderben P, verdorben P, unsittlich P, Unsittlichkeit P, Verdorbenheit P: r. развратить, развращать, развратный, развратность. — *revan, revnost* eifrig MU, Eifer Š, MU, P; mjesto „revan“ imaju Š i P „revnostan“: r. ревностный, ревность. — *riješiti, rješavati* entscheiden Š, MU, P, erledigen Š, MU, P: r. рѣшить, рѣшать. Ispor. u Vuka „drijèšiti auflösen, losbinden“. Vuku je taj glagol imperfektivan, a naši književnici upotrebļavaju „riješiti“ u perfektivnom značeńu. — *risati* zeichnen Š, MU, P: r. рисовать, č. rýsovati. — *rukovoditi, rukovodstvo* anleiten Š, MU, P, Leitfaden Š, MU, Anleitung MU, P: r. руководить, руководствовать, руководство, č. rukovodstvo.

sadra Gyps Š, MU, P (ovaj treći ima i „sedra“ Kalksinter): č. sádra i sadra. Ispor. u Vukovu rječniku „sȅdra f. (u Hrv. u Uni) vide siga“. — *saopćiti, saopćivati* mittheilen P (također „saopštiti“), u Š. stoji „sobćiti“ i „priobćiti“, u MU. samo ovo drugo; „priopćiti“ ima i P: r. сообщить, сообщать. — *savjest* Gewissen Š, MU, P: r. совѣсть. Ispor. ļudi dobre savjesti, Dan. 273, gdje se ticalo ličnosti, savjesti i družinskih stvari 275., tražila se pomoć u savjesti 291., za savjesne poslove trebaše izabrati plemiće 273. — *savršen, savršenstvo* vollkommen Š, MU, P, Vollkommenheit Š, P; u rječniku MU mjesto „savršenstvo“ stoji „savršenost“: r. совершенный, совершенство. Ispor. da dokuči najsavršenije uglede državnoga života, Dan. 75., da najsavršenije pokaže načela dobro uređene opštine 137., do koga je savršenstva stigao 55, trudeći se upravo k savršenstvu 126., stajaše visoko u savršenstvu 259. — *seļanka* Idylle Š: č. selanka. — *skladńa* Syntax Š: č. skladna ili skladba. Ispor. u Vuka „skladńa“ ili „kladńa“ Garbenschober. — *skroman, skromnost* bescheiden Š, MU, Bescheidenheit Š, MU, discret P, Discretion P: r. скромный, скромность, č. skromný, skromnosť. — *skupina* Gruppe: č. skupina. — *Slaveniu, slavenski:*

Digitized by Google

r. Славянинъ, славянскій. — 1) *slog* Silbe: r. слогъ — 2) *slog* Stil Š, P, Schreibart Š, MU, P: r. слогъ, č. sloh. I narodu je dobro poznata riječ „slog", ali mu posve drugo ńešto znači, na ime Ackerbeet. — *sloj* Schichte Š, P, Lage Š: r. слоій, č. sloj. — *slučenina* chemische Verbindung Š: č. sloučenina. — *smjer* Richtung Š, P: č. směr. — *snabdjeti, snabdjevati* versorgen Š, P, versehen Š, P: r. снабдѣть, снабжать. — *snimak* Facsimile Š, Abbild P, Copie P: r. снимокъ, č. snímek. — *sobol* Zobel Š, P (ovaj drugi piše „sobo|"): r. соболь, č. sobol. — *sopstven* eigen Š, MU, P: r. собственный. — *spis* Schrift Š, MU, P: č. spis Schrift, Aufsatz, Werk, Akt. — *spor, sporan* Streit P, streitig P, strittig P: r. споръ, спорный, č. spor, sporný. — *sposoban, sposobnost* fähig Š, MU, P, Fähigkeit Š, MU, P: r. способный, способность, č způsobný, způsobnosť. — *sravniti, sravńivati* vergleichen Š, P: r сравнить, сравнивать, č. srovnati, srovnávati. Ispor. u Vukovu rječniku: „srávniti v. pf. gleich machen, cf. poravniti". — *sraziti se* zusammenstossen P: č. sraziti se. — *sredstvo* Mittel Š, P: r. средство. — *stanovište* Standpunkt Š, P: č. stanoviště ili stanovisko — *stanovit, stanovitost* bestimmt, Bestimmtheit Š: č. stanovitý feststehend, ustanovitý bestimmt. — *stepen* Stufe Š, Stiege P, Treppe P, Grad P, Potenz P: r. степень. Ruska je riječ ženskoga roda, a naša je muškoga. Ispor. kist. — *stolica* Residenz Š, MU: r. столица, č. stolice. Vuk nema dakako u rječniku ove riječi s navedenijem značeńem u azbučnom redu, ali je ima s. v. Bihać, gdje piše: „zidine od staroga grada, za koji se pripovijeda, da je bio stolica Hrvatskijeh kraļeva". Ispor. vrativši se u stolicu, Dan. 4, gdje bješe stolica Rasa 12., Žiča posta stolica srpskih arhijepiskopa 23. — *strast* Leidenschaft Š, MU, P: r. страсть. Ruska riječ upravo znači „muka" (ńem. Leiden), a što se tiče prijelaza značeńa iz „muka" u „strast", ispor. gr. πάθος, franc. passion. Ispor. vlast nad strastima, Dan. 53. — *strog, strogost* streng Š, MU, P, Strenge Š, MU, P: r. строгій, строгость. — *stroj* Maschine Š, P: č. stroj. — *strop* Zimmerdecke Š, Plafond P: r. стропъ, č. strop. — *stupań* Stufe Š, MU, P, Grad P, Potenz P: r. ступéнь (fem., gen. ступени) Stufe, Schritt, ступень (masc., gen. ступня) Fussstapfen, č. stupeň (masc., gen. stupně) Stufe, Grad. Vidi „stepen". — *sudba, sudbina* Schicksal Š, P (ova dva rječnika imaju i „sudba" i „sudbina", a MU samo „sudbina"): r. судьбá, судьбина. Vuk ima u rječniku „sudbina", ali izrijekom veli, da je u običaju „kod kńiževnika", a to znači: samo kod kńi-

Digitized by Google

ževnika. — *suglasje, suglasan* Uebereinstimmung Š, MU, übereinstimmend MU: r. согласіе, согласный, č. souhlas, souhlasný. — *sukroman* privat Š: č. soukromý ili soukromný. — *suprug, supruga* Gemahl Š, MU, Ehegemahl P, Gemahlin Š, MU, Ehegemahlin P: r. супругъ, супруга. — *surov, surovost* roh P, Roheit P: r. суровый, суровость, č. surový, surovosť. Narod poznaje adj. „sirov", ali ga upotrebljava u drugom značeńu, na ime o drvetu ili o mesu. — *sustav* System Š, P: č soustav. — *suvisli, suvislost* zusammengehörig P, Zusammengehörigkeit P: č. souvislý, souvislosť. — *suvremeni* gleichzeitig Š, MU, P: r. современный. Ispor. u živome suvremenom izvoru, Dan. 104. U I. izd. Daničićeve knige stoji „savremenom". — *svemir, svemirni* Weltall P, Kosmos P, kosmisch P, svemirna istorija Weltgeschichte P: r. всемірный, č. vesmír. — *svepći* allgemein P: r. всеобщій, č. všeobecný. — *sveštenik* (svećenik) Geistlicher Š, P, Priester Š, MU: r. священникъ. Ispor. u Vukovu rječniku „svèštenîk, der Geistliche". — *svjež, svježina* frisch Š, P, Frische P: r. свѣжій, č. svěží. — *svojstvo* Eigenschaft Š, MU, P: r. свойство. Ispor. prekrasna crta slavenskoga narodnog svojstva, Dan. 291.

šlem Helm Š, P: r. шлемъ.

tlak, tlakomjer Druck Š, Barometer Š, P: č. tlak, tlakoměr. — *točka, točan* Š, MU, P, pünktlich Š, MU, P (ovaj treći pored „točka", „točan" ima također „tačka", „tačan"): r. точка, точный. — *tokar* Drechsler Š, MU, P (ovaj treći ima „tokar" samo u ńemačko-srpskom dijelu pored „strugač"): r. токарь, č. tokař. — *tronuti, tronut, tronuće* rühren Š, MU, gerührt P, Rührung Š: r. тронуть, тронутый.

ubjel Alabaster Š, P: č. úběl. — *učesnik, učestvovati, učešće:* Theilnehmer S, P, theilnehmen P, sich betheiligen P, Theilnahme Š, P, Antheil P: r. участникъ, участвовать, участіе, č. účastník, účestenství. — *učinak* Wirkung Š, MU, P, Effect P: č. účinek. Ispor. u Vukovu rječniku: „ùčin (u C. G. t. j. Crnoj Gori), stiga' ga učin (što je on ili mu ko od starijeh zlo činio) die That, factum". — *učtiv, učtivost* höflich P, Höflichkeit P: r. учтивый учтивость — *udav* Riesenschlange Š: r. удавъ. — *udoban, udobnost* bequem Š, MU, P, Bequemlichkeit P: r. удобный, удобность, č. údobný. — *ukus, ukusan* Geschmack Š, MU, P, geschmackvoll Š, MU, P: r. вкусъ, вкусный, č. vkus, vkusný. — *uloga* Rolle P: č. úloha. — *umjestan, neumjestan, neumjesnost* statthaft Š, unschicklich P, unpassend P, Unschicklichkeit P: r. умѣстный, не-

Digitized by Google

умѣстный, неумѣстность. — *umotvor* Kunstwerk MU, P, ovaj drugi ima također „umotvorina“ Kunstproduct: č. umotvor. — *uobraziti, uobražavati, uobražene* sich einbilden P, Einbildung P: r. вообразить, воображать, воображеніе. — *upliv* Einfluss MU, P: č. vplyv. — *ured* Amt Š, P: č. úřad. — *usavršiti, usavršivati* vervollkommnen Š, P: r. усовершить, усовершать. — *ushititi, ushićavati, ushićene* entzücken Š, MU, P, Entzückung Š: r. восхитить, восхищать, восхищеніе. — *uslov, uslovan* Bedingung P, bedingt P; u rječniku MU stoji „uslovje“: r. условіе, условный. — *usluga, uslužan* Dienst Š, MU, P, Gefälligkeit P, dienstfertig Š, P, bereitwillig P: r. услуга, услужливый, č. úsluha, úslužný. — *uspjeh, uspješan* Erfolg Š, MU, P, erfolgreich Š, P: r. успѣхъ, успѣшный, č. úspěch. — *uspjeti, uspijevati* gedeihen Š, MU, P, aufkommen P: r. успѣть, успѣвать. — *usredotočiti, usredotočivati* concentriren P: усредоточить, усредоточивать ili сосредоточить, сосредоточивать. — *ustanoviti, ustanovljivati, ustanova* festsetzen, Š, verordnen Š, gründen P, stiften P, bestimmen P, Institution P: r. установить, установлять, č. ustanoviti ili stanoviti. — *ustav* Verfassung Š, MU, P: r. уставъ Statut, č. ústava Verfassung, Konstitution. Ispor. poziva se na ustav cara Stefana, Dan. 90., kaluđeri, koji bi učinili što protiv manastirskog ustava 314. — *ustroj* Organ Š, *ustrojstvo* Einrichtung Š, P, Organisation P, System P: r. устрой, устройство, č. ústroj. — *ustrojiti, ustrojavati* organisiren Š, P, einrichten P. Taj je glagol neposredno načinen od primljenoga supstantiva „ustroj“; ima do duše ruski jezik glagol устроить, устроивать i češki ústrojiti, ali ni jedan ni drugi jezik u značenju organisiren, einrichten. — *uštrb* Nachtheil Š, P, Schaden P: r. ущербъ, č. úštěrb. — *uvažiti, uvažavati* würdigen Š, achten Š, P, erwägen Š, MU, P: r. уважить, уважать. — *uzakoniti, uzakoňivati* zu Gesetz machen P: r. узаконить, узаконять. — *uzduh, uzdušni* Luft Š, P: r. воздухъ, воздушный. — *uzor, uzoran* Muster Š, MU, P, musterhaft Š, MU, P: č. vzor, vzorný. Ispor. u Vukovu rječniku ùzorit = ugledan. — *užs, užasan* Entsetzen Š, Schrecken P, Angst P, entsetzlich Š, schrecklich P: r. ужасъ, ужасный, č. úžas, úžasný.

vajati, vajar in Stein hauen P, Bildhauer P; u Š. stoji „vajac“ Bildgräber: r. ваять, ваятель. — *vzduh* vidi „uzduh“. Vuk u rječniku piše „vàzdûh“ (u Kotoru) die Luft, aër. — *važan, važnost* wichtig Š, MU, P, Wichtigkeit Š, MU, P: r. важный, важность, č. vážný, vážnosť. Ispor. ovaj je kraj za nas važan,

Digitized by Google

Dan. 10., drugo je važnije djelo 21., osobito je važno, što je pokazivao narodnu samostalnost 53., kakvu je važnost u ńima nalazila 71., po važnosti papinih zapovijesti 189., ne dajući mu osobite važnosti 224. — *veleban* majestätisch: č. velebný. — *vjeroispovijed*, *vjeroispovijest* Glaubensbekenntniss P, Religion P; u rječniku MU stoji „vjeroispovijedańe“ Glaubensbekenntniss: r. вѣроисповѣданіе. — *vjerojatan*, *vjerojatnost* wahrscheinlich Š, MU, Wahrscheinlichkeit Š, MU; u P. stoji „verovatan“ wahrscheinlich, „verovatnost“ Wahrscheinlichkeit: r. вѣроятный, вѣроятность, č. věrojatný.

zadaća Aufgabe Š, MU, P: r. задача. — *zamak* (gen. zamka) Schloss Š, P, Zitadelle P: r. замокъ, č. zámek. — *zanimati*, *zanimļiv (zanimiv)* interessiren Š, MU, P, interessant Š, MU, P: r. занимать, занимательный. — *zaraza*, *zaraziti*, *zarazan* Ansteckung Š, P (u rječniku MU stoji „zaraz“), anstecken Š, MU, P, ansteckend Š, MU, P: r. зараза, заразить, заражать, заразительный, č. záraza. — *zasada* Grundsatz, Prinzip: č. zásada. — *zavod* Anstalt Š. MU, P: r. заведеніе. Ispor. r. заводъ Fabrik, č. závod Fabrik, Etablissement. — *zbirka* Sammlung Š, MU, P: č. zbírka ili sbírka. — *zbornik* Sammlung P, Sammelwerk P: r. сборникъ. — *zdravstvovati* (u pozdravļańu): r. здравствовать. — *zemļovid* Landkarte Š, P: č. zeměvid. — *zvonki*, *zvonkost* glockenhell P: r. звонкій hellklingend, звонкость. — *zvuk*, *zvučan*, *zvučati* Schall Š, MU, P, Laut P, Ton P, tönend Š, MU, P, laut P, schallen Š, MU, tönen P: r. звукъ, звучный, звучать, č. zvuk, zvučný, zvučeti.

živaļ Element Š, P: č. živel.

Izpravak. Kod riječi *nabožan*, *nabožnost* ima se umetnuti: r. набожный, набожность.

Digitized by Google

Sudbeni ustroj republike dubrovačke.

Priobćio u sjednici filosofičko-juridičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 22. listopada 1891.

PRAVI ČLAN DR. KOSTA VOJNOVIĆ.

Prva perioda od godine 1272. do 1459.

Drugo razdobje od godine 1358. do 1459.

Prelistajuć *Zelenu knjigu* dubrovačkoga zakonarstva[1] da nacrtam drugo razdobje prve periode sudbenog ustrojstva republike, od godine 1358 kad mletački knezovi bijaše odpremljeni iz Dubrovnika, te pravosudje zadobi svoju nutarnju nezavisnost, do preustrojstva sudova g. 1442—1459, razdobje koje se može slobodno

[1] *Zelene knjige,* tako zvane po prvobitnoj zelenoj korici, u kojoj bijaše vezana, dvie su redakcije, stara upotrebljena do vrlog dubrovačkog pravnika Frana Gundulića, koja sadržava samo tekst zakona sa rubrikama, mladja, koja osim teksta ima *„summaria"* i dva obširna kazala latinski sastavljena po Gunduliću. Najvažniji rukopis prve redakcije nalazi se kod c. kr. okružnog suda u Dubrovniku, a čuvao se prije u državnome arkivu republike. Pisan je na koži, ima 390 listova u velikome formatu, te ga Bogišić pripisuje koncu XV. ili početku XVI. vieka *(Bogišić, Pisani zakoni na slovenskom jugu,* Zagreb 1872, s. 108—111). Akademija je nastojala dobiti u ruke taj važni rukopis kroz bečko ministarstvo, da ga čini prepisati, ali njezina molba bi zabačena, i tako nije mi pošlo za rukom njim se služiti za ovu razpravu. K mladjoj redakciji spada rukopis nalazeći se u knjižnici najvišega suda u Beču, pisan XVIII. vieka, koji ima 394 lista *in folio,* od kojih 292 zauzimlju zakoni, a na listu 293 ima izjava latinski pisana po Franu Gunduliću, upravljena na dubrovačkoga vlastelina Gjura Gučetića, kojemu on posvećuje kazala velikom pomnjom i točnošću sastavljena. Slični su ovome eksemplaru *knjige zelene,* oni koji su pripadali nedavno umrlim dubrovačkim knezovima, vrlim rodjacima Niku Velikome i Rafu Puciću, prepisani XVIII. vieka, i rukopis još živućega podkonzula belgijskoga Dubrovačanina *Pera Negrini,* koji ga

*

Digitized by Google

zvati *razdobjem Zelene knjige*, jer ona baš obuhvaća epoku od g. 1358 – 1460, tako me se dojmiše zakonodavna djelatnost i mudrost Dubrovnika za ovo doba, da mi se činilo kao da bi pokvario sliku koju nam Zelena knjiga predočuje, kad bi od nje uzeo samo crte sudbenoga ustrojstva. Držao sam dapače, da pošto ona nosi pravno uredjivanje dvajuh važnih prediela republike *Novih Zemalja (Terre nove)* i *Konavala*, a ovo povećanje teritorija stoji u tiesnom svezu sa njezinom vanjskom politikom, samo sudbeno ustrojstvo ne bi se dalo dovoljno ocieniti, niti razumjeti, ako ga se ne bi razsvietlilo čitavim vanjskim i nutarnjim životom Dubrovnika. Evo zašto sam raširio okvir svojih študija o sudbenome ustrojstvu republike dubrovačke pogledom na vanjsku politiku i na nutarnji njezin napredak.

I.

Vanjska politika Dubrovnika. (1358—1500).

Oslobodjenjem Dubrovnika od mletačkih knezova počima u svakom pogledu novo razdobje u poviesti dubrovačke republike. Stonom i Ratom bijaše ona, navlastito posredovanjem braće *Bucchia (Buča)* iz Kotora, protovostiarâ srbskoga kralja Uroša, znamenito raširila svoje granice put zapada (1332), pruživši se u Jadransko more, koje su Mletke držale gotovo *mare clausum* po njima izključivo vladano. Trebalo je dakle nasloniti se na drugu jaku kršćansku

---

je najučtivije posudio jugoslavenskoj akademiji, te sam se njim i služio za svoju radnju. Ima mu 465 listova *in folio*, od kojih 340 sadržavaju zakone, a ostala dva bogata kazala, na čelu kojih stoji napisana kratka posveta Gjuru Gučetiću. Naš rukopis, kako kaže Bogišić, spada po svoj prilici k XVIII. vieku, liepo je i čitljivo prepisan i dobro uzčuvan. Ima mu tamo amo, istina, malih praznina u *sommaria* i u zakonima, ali nijesu u obće znatne, ne prieče, da ih čitatelj sam popuni, te bi se rukopis lasno, pomoću *Zelene knjige* okružnoga suda dubrovačkoga, dao izpraviti. Zakoni su pisani izključivo latinskim jezikom do zaključka Velikoga Vieća od 30. aprila 1390., koji sadržava potvrdu povlasticâ otoka Lastova tičućih se poljskih šteta, napisanih talijanskim jezikom, dok svetčana potvrda je latinska. Odtolen sve do konca zakoni se izmjenjuju talijanskim (zvanim koji put *volgare* po talijanskom književnom nadzivu) i latinskim jezikom, ali vazda je latinskim napisan uvod s naznačivanjem godine, u koju je zakon sastavljen, vieća, u kojemu bi stvoren, broja viećnika prisutnih i onih, koji su pravili većinu, krepošću koje zakon nastade. Gotovo svi zaključci su od Velikoga Vieća, malo koji od Maloga (L. V. C. 423), a ima jedan zaključak Senata potvrdjen po Velikom Vieću (Id. C. 438).

Digitized by Google

silu, ne tako daleku, da ne bi do potrebe mogla suzbiti mletačke napadaje, a niti tako na blizu da bi izložila pogibi nezavisnost Dubrovnika. Četiri mjeseca poslje odlazka mletačkih knezova jur je bila republika sklopila 27 junija *1358 višegradski ugovor* s Ljudevitom Velikim kraljem ugarskim i hrvatskim. Muževi od najslavnijih dubrovačkih obitelji, *Ranjine, Gundulići, Bunići i Ćerve*, riedkom diplomatičkom vještinom pribaviše dubrovniku jaki protektorat ugarsko-hrvatskih kraljeva te uz neznatni tribut od 500 dukata, i uz obećanu pomoć galijâ za slučaj rata, osiguraše mu zemljište, ustav i slobodu trgovine, a ovu posljednju i za slučaj, u poviesti neznamo ako igda zabilježen, da bi buknuo rat izmedju protektora i drugih europejskih sila. Moći će dakle Dubrovnik uz te uvjete, a da se neponizi, tri puta na godinu držati javne molitve za kralja ugarsko-hrvatskoga, te izvjesiti barjak njegov uz svoj.

Ali budno oko republike vidi iz daleka gdje na istoku neprijatelj daleko opasniji prieti grčkom i slavenskom kršćanstvu, koji bi joj mogo s vremenom raditi o glavi; vidi gdje bizantinsko carstvo leži na umoru, a kad ovo padne, slavenske države, medjusobnom zavisti i nutarnjim razdorom oslabljene, neće se moći dugo uzdržati. Još Turčin nije prebrodio Bosfora, još pribiva u Asiji odakle se grozi kao daleka tutnjava groma Europi, a Dubrovnik jednu godinu samu poslije višegradskoga ugovora sklapa u Brusi s Orhanom II. trgovački ugovor, koji zajamčuje Dubrovniku uz podanak od 500 dukata slobodu trgovine u svim sadanjim i *budućim zemljama* Turčina, te dobiva povlasticâ, koje će mu kasnije zaviditi prve europejske sile. Turski *Aktnamé* biti će štitom, kojim će se republika braniti protiv polumjesecu, kad će ovaj zamjeniti križ na svetoj Sofiji, kad Grčka, Bugarska i Srbska budu izdahnule pod turskim kopitom[1]. A da suzpregne navale koje predvidja iz istoka, Dubrovnik ne razbija na zapadu odnošaje sa samim Mletcima, kojih se jedva otresla, upire se na kralja ugarsko-hrvatskoga,

[1] Tri stoljeća i pô poslje, kad je Turska na zenitu svoje sreće zahtievala od republike *milijun dukata* podanka, Dubrovnik, koji je bio jedva pomolio glavu izpod razvalina velikoga potresa, dovikuje ponosito kroz svoga poslanika Marojcu Kaboga velikomu veziru Kari Mustaphi: „Dubrovčani su najstariji podanici sultanâ od vremena kad nijesmo imali potrebe tražiti njihovu zaštitu. Tadar bijasmo slobodni gospodari, pak i sada po božijoj milosti uživamo jednako slobodu“. I sbilja republika junačtvom i vještinom svojih poslanika, te mučeničkom smrti Nikole Bunića odoli zahtievu, prietećemu njezinomu obstanku, te se obveza platiti danak od 100.000 dukata, koje pak nigda ne plati!

Digitized by Google

na Napulj, a još više na Papu, čija otčinska briga neće nigda malaksati za ovu tvrdjavu vjere na istoku, kojoj će pribaviti i jakih prijatelja i materijalnih sredstava za sve vrieme turske premoći.

Ali pripravljajući se sgodnim svezama da odoli musulmanskoj poplavi, Dubrovnik radi iz petnih žila kako će je obustaviti, nastojeći da sjedini srbske knezove, koji svojom neslogom utiraju put turčinu. Jer se katastrofa primiče poslje nikopoljske bitke (28 septembra 1396), gdje kršćanska vojska, na čelu joj kralj Sigismund, sa cvietom francuskih viteza bi hametom potučena. Baš ovu sgodu Dubrovnik upotrebljava da izkaže ugarsko-hrvatskome kralju, pribjeglome medju njegove zidine, najviše časti kao svome zaštitniku, a medjutim ne sluša niti njega niti papu Bonifacija IX, te ponavlja s Turčinom ugovor Brusse, dok potajno šalje k srbskom despotu i bosanskom banu poklisare da ih sveže protiva zajedničkom dušmanu. Ali sve je bilo truležno na istoku, i crkva i država, i patriarke i knezovi, te uzalud nastojanje Dubrovnika da poslje uzeća Carigrada, učini od Srbske i Bosne zadnji nasip kršćanstvu protiv poplavljajućemu Osmanliji. Treba dakle od srbskih knezova dok je vrieme iztrgnuti toliko zemljišta koliko je nuždno republici da zaokruži svoju državicu. Opasa se ona prije na zapadu primorjem (*Nove zemlje — Terre nuove* nazvane u *zelenoj knjizi*) dobivenim od srbskoga cara Stefana i od kralja bosanskoga Ostoje (1399), koji joj zadaje kasnije velikih jada pomoću nutarnjih izdajnika (1400), i sili je da mačem u ruci pod vodstvom Marina Gučetića i Jakobice Gundulića zadrži i utvrdi novu stečevinu. Na istoku kupuje od Sandalja Hranića, Humljanskoga vojvode, gornju stranu Konavala te njega i braću uvršćuje u dubrovačku vlastelu (1419)[1], a od Radoslava Pavlovića kneza popovskoga i trebinjskoga, kojega da pridobije bijaše takodjer upisala u zlatnu knjigu, donju stranu (1427), ali samo velikom mukom podje joj za rukom poslje pet godina ratovanja i diplomatisanja protiv iznevjerivšemu knezu, pomoću kralja Sigismunda, zadobiti priznanje svojih prava na Konavlje od istoga sultana, koji bijaše jur dopro do Jedrena[2]. Manje sretan bi Dubrovnik sa dalmatinskim otocima, sa Korčulom, Farom, Bračom, i Visom poklonjenim po kralju Sigismundu (1413),

[1] *Luccari, Copioso ristretto degli annali di Rausa,* in Venetia, 1605, p. 83, 90,

[2] Id. p. 87—90.

Digitized by Google

za tri godine zaposjednutim, te izgubljenim nesklonošću samih ostrvljana i intriguama kraljice ugarske[1].

Zaokruživši državu, Dubrovnik odbacuje naslov občine (Communis) u javnim spisima, koje će unapried *rektor i viećnici dubrovačke republike (nos Rector et Consiliarii reipublicae Rhacusinae)* izdavati (1420). A mogao je pravedno nositi svoje novo dostojanstvo, jer nezaboravlja po sriedi vanjske i nutarnje djelatnosti i pokraj širenja države, senatskom odlukom od 27 januara 1416 ukinuti i strogo kazniti sramotno trgovanje s robovima, i predteći na tom polju za četiri stoljeća Englešku. Bog je blagosivao ovu svietiljku vjere i kulture na jadranskoj obali: njezine ladje brodile su po sredozemnom moru sve do atlantičkog oceana, glavni grad je brojio 40.000 stanovnika, a u državnoj blagajni ležaše sahranjeno sedam miliona dukata, kojim će on višekrat odkupiti svoju nezavisnost i slobodu.

Rašivši državu i utvrdivši je obranama i svezama, Dubrovnik može mirnije, gotovo pod svojim očima, gledati gdje Murad II navaljuje na Srbiju (1439), pošto mu ne podje za rukom razbiti savez Dubrovnika sa ugarsko-hrvatskim kraljem. Despot Gjuro Branković zakloni se u Dubrovnik, i tim veliku mu opasnost izazivlje, a ne manjoj napasti izlaže kriepost i poštenje njegovo. Sultan mu šalje poslanika, da pobere danak, i da u šake dobije *despota*. Senat prima poklisara velikom počasti, plaća danak, ali ne predaje gosta. Murad nudja Dubrovniku svoju zaštitu i neke hercegovačke gradove, napokon sve blago Brankovića, samo da mu ga izruči, — a u isto vrieme primiče se vojskom dubrovačkim medjama. Senat, prem da je iznemožen kugom, koja mu izcrpljuje novčana sredstva, zaklanja kod kralja Ugarskoga *despota*, odbija ponude i zadivljuje samoga Murata II, koji mu kliče: „država koja tako štuje zakone gostoljubivosti ne može poginuti“ te prima dubrovačke poklisare i sklapa s njima mir (1441).

Nego novčani zahtievi Turske rastu s naporom i zamašajem njezinih osvajanja, od 500 dukata na 1500 pod Muhamedom II (1451), a malo kasnije (1454) na 5000, te će danak iznositi 10.000 dukata pri smrti onoga orijaškog pobjeditelja (1481). Dubrovnik ga plaća, ali ne mukte, te znade viešto upotrebiti ne jedan put i tursku silu na svoju korist. Tako njezinom pomoći i onom kralja ugarsko-hrvatskoga suzbija pogibeljnu navalu vojvode Zahumlja

[1] Id. p. 81 – 83.

Digitized by Google

Kosače, kojega briše kao buntovnika iz zlatne knjige u koju ga bijaše upisao. Ove iste godine kada je Osmanlija gotovo na vratama Carigrada, republika kuša da spasi što se još dade od srbskih zemalja, pomoću Gjura Brankovića i kralja bosanskoga, te sudjelovanjem same Turske. Da barem Bosna ne propadne, snuje diobu Hercegovine, tadar vladane po Stjepanu Vukčiću, izmedju srbskog despota, kralja bosanskoga i Dubrovnika. Republika u tu svrhu sklapa kroz svoga poklisara Luja Gučetića savez s kraljem bosanskim (18 decembra 1451), koji će dati vojsku, zapremiti će Trebinje, Klobuk i Bileće, a Dubrovnik će dati novce, te će dobiti Župu Dračevicu, Sutorinu, Novi i Risan. Da se izvede ta smiona osnova, republika šalje k Muhamedu II samoga despota Brankovića, žalibože nespretnoga i omraženoga poklisara, muža slaboga i privrtljivoga[1]. Sultan neće više da ugovara s nevjernicima i odbija osnovu za sreću republike, jer da se rasprostranila u Hercegovini, bila bi privlačila k sebi turčina i stavila na kocku svoj obstanak. „Zahvaljujemo Bogu i sv. Vlahu", senat piše Brakoviću, „na protivštini sultanovoj, jer bi savez bio malo trajao." Hitro se Dubrovnik obraća, kao da nije ništa bilo, na hercegovačkoga vladara, podpisuje s njim u Novome ugovor od 10 aprila 1454, na temelju *Status-quo'a,* dobiva od njega priznanje posjeda Konavala, i tako osigurava ovu najnoviju stečevinu od najpogubnijega neprijatelja, i stane za uviek u svome teritorialnome razvitku. A sad neka svak čuva glavu od turčina kako bolje može i znade. Sve je dozrelo kod srbskih knezova za osvajanje. *„Zabaciše vladu i državu. — Za pravilo ludost izabraše"* — pjevati će nad razsulom srbske države poslje četiri vieka pjesnik Gorskog Vienca, kad će navjestiti zoru oslobodjenja.

Medjutim pada Carigrad (29 maja 1453). I Dubrovnik mu ugošćuje književnike bjegunce Ivana Lascaris'a, Dimitra Calcondilas, Pavla Tarcagnota, i rodbinu Paleologa, Bali 'a, Boccali-a i Cataccusina[2], koji doprinašaju ukusu za grčku i latinsku književnost, u kojoj će se Dubrovnik natjecati slavno s Italijom, a medju slavenskim narodima ovaj će mezimac zapadne kulture svietliti kao još nijedan. Osvojena je konačno Srbija (1459), a Dubrovnik sam jedva uteče udesu kad ga Isak paša po nalogu Muhameda II na-

[1] Историја српскога народа, napisao A. Maikov — Daničićev prievod — malo izdanje, s. 111.)

[2] *Luccari,* o. c. p. 100.

Digitized by Google

padne (1462), te papa Pio II javlja *urbi et orbi* da će se zatvoriti u obsjednutom gradu eda bi tako prisilio kršćanstvo priskočit mu u pomoć[1]. Osvojena je Bosna (1463) odakle se otmene obitelji zaklanjaju u grad (Luccari, o. c. p. 139), a zadnja i Hercegovina (1483). Dubrovnik spasava se povisući danak Turčinu na 10.000 dukata i tako opet zlatom sakupljenim krvavim znojem svojih mornara i gradjana i požrtvovnošću svojih velikaša odkupljuje slobodu. Pošto se pak istok pretvorio za slavenske narode u veliko groblje, a pobjedonosnog Osmanliju za kratko će moći Hrvat sustaviti na putu koji će ga dovesti do Bude i do Beča, gdje će biti prvi put slomljen junačtvom Poljaka, Dubrovnik traži i nahodi izmedju starih povelja turski *Ahtnamé*, i gleda prošuljati se trgovinom, novcem i diplomacijom u Biograd, Sofiju i Jedren do vrata Carigrada, te mukle držati zapaljenu zadnju iskricu vjere i kulture u svojim naselbinama pod stiegom sv. Vlaha. A neće ga u tomu padu grčkoga i slavenskoga svieta, koji drma i njegovim temeljem, smesti niti vatra koja zapali grad s kneževskom palačom (8. augusta 1462), niti opetovane kuge i gladi (1464—1466 i 1480—1482). Sliediti će on spasiti, koliko do njega stoji, vjeru i slobodu, kulturu i bogastvo, postavši kao pohranitelj najviših dobara čovječanstva za slavene od juga.

Uspored s vanjskom politikom Dubrovnika razvija se, pomagajući se medjusobno, njegova trgovačka djelatnost, koja obuhvaća istok i zapad. Šest godina poslje nego je s Orhanom II u Brussi steko slobodu trgovine, kojom će se poslužiti sto godina poslje na cielom balkanskom poluotoku, dobiva posredovanjem Ljudevita kralja ugarsko-hrvatskoga od pape Urbana V povlasticu da može trgovati s nevjernicima (1365), koju će mu Baselski sabor (1431)[2] i Pavao II (1469) potvrditi. Prema tomu sklapa trgovačke ugovore sa sulta-

[1] Tom prilikom bi gradjena po glasovitom inžiniru Malatesti utvrda *Revelino*, još obstojeća, zvana takodjor *tvrdjava Pijina (forte Piano)* na uspomenu pape, koji bijaše poslao Dubrovniku sredstva, da je sgradi.

[2] *Luccari* (o. c. p. 89, 90) pripovieda, da otci baselskoga sabora naložiše tadanjemu argentinskomu biskupu, a poslje kardinalu Ivanu Stay (Stoiću), Dubrovčaninu, književniku na glasu, ne bi li Dubrovnik nastojao da skloni Tvrdka, bosanskog kralja, vojvodu Hranića, Radoslava Pavlovića, Gjura Vukovića, despotu srbskoga, da bi ostavili Nestorijanske bludnje. Ali svi napori izjaloviše, te republika posla Martula Gjorgića i Lovra Sorgoevića k saboru, da ga izviesti i da mu se pokloni.

Digitized by Google

nima Egipta, Sirije, Ikonije i Bitinije i tako nadoknadjuje na sjevernoj obali Afrike i u Maloj Asiji, štete koje će mu zavidne Mletke zadati otegotivši brodarenje i trgovanje na Jadranskom moru (1484). Koraca dalje po sredozemnom moru, došavši u savez sa genueskom republikom, neprijateljicom Mletaka, i uzevši s njom u ruke trgovinu k Indiji. Poslje odkrića amerike sklapa ugovore sa Ferdinandom V Aragonskim i s kastilanskom Isabelom (1494), udara temelj svome trgovačkome poletu u novi sviet i svojim odnošajima sa Španjom, kojoj se bio rodio (1500) zlosretni za Dubrovnik Karlo V. Vrieme je, koje će još malo trajati i neće se više vratiti, kad trista trgovačkih ladja brode po svim tada poznatim morima pod barjakom republike.

II.

Unutarnji napredak.

Uzpored sa vanjskom dielatnosti išlo je unutarnje učvršćenje i poboljšanje državnoga stroja, te svestrano unapredjenje grada Dubrovnika, koji bijaše glava i srdce ciele domovine. *Zelena knjiga* nam predočuje na tom polju podpunu, poučnu i krasnu sliku Zakoni koji se stvaraju, ustanove koje prvom nastaju ili se usavršuju, nijesu, sa malo iznimaka, po kakvome tudjemu uzoru skrojene, — nego crpljene iz živih potreba naroda, iz opažanih mâna, iz iskušanih nevolja, iz novih stečevina krvavom mukom i okretnom vještinom pribavljenih. Duh kršćanske naobrazbe vije neprestano iz zapada, te je jur osvojio i primjesio ovu slavensku državicu, kako ni prije ni poslje nijedne druge. Vladajuća aristokracija ima pred očima nepomičnu ciel, koja provira iz svega zakonodavnoga i upravnog rada: čuvati neoskvrnjenu katoličku vieru, i nastojati o njezinoj obrani i razprostranjivanju dok dopire upliv republike, — obraćati vlast na korist naroda kroz zakone i zavode koje stvara, znajući da će joj sreća svega puka a ne pojedinih njegovih razreda moći vladanje podržavati, — spasiti koliko se da, na sve moguće načine i saveze, silom i milom, krvlju, novcem i lukavštinom, čuvajući se dobro razbiti glavu o zid, slobodu i nezavisnost domovine. Poviest Dubrovnika može s te strane biti i sada *magistra vitae* malenim slavenskim narodima. Ali još jedna težnja i vrlina probija iz ovoga najizvornijega vrela nutarnje poviesti Dubrovnika, koja je u podpunom skladu sa njegovom vanjskom djelatnosti. On se osieća članom kršćanske republike, u čijemu

Digitized by Google

kolu znade da mu pripadaju prava koja vrši, i dužnosti više puta pogibeljne, koje će, makar mu bio obstanak na kocki, ispuniti. Naravno da nam lebde XIV i XV, a ne XIX stoljeće, i da imamo suditi razdobje koje izpitujemo obzirom na tadanji štadij naobrazbe, i na sredstva napredka kojim je ova mogla u ono vrieme razpolagati. „Kako bismo bo htieli, kaže Macaulay, da nas potomci sude, tako imamo i mi suditi otce svoje. Da uzmognemo stvoriti točnu ocienu njihovih zasluga, treba da sebe stavimo u njihov položaj, i da smetnemo za čas s pameti sve ono znanje, koje oni nijesu mogli imati prem da su revno tražili istinu, a mi, pokraj sve naše lienosti, ipak posjedujemo[1]".

Ustrojstvo državnih sborova.

Počmimo s ustrojstvom državnih sborova i službe. Ništa pogubnijega u republici one dobe od nečistih načina, i stranačkih saveza kojim su se proturali u skupštinama javni urednici. Ovomu zlu nastojalo je veliko vieće stati na put g. 1394, koje, s iznimkom ciglog jednog glasa, bi odredjeno da u svrhu te bi izbori činovnika izpali čisti i bolji, svake godine kad se budu imali obaviti, velikim viećnicima je dužnost zakleti se, da će vršiti svoje pravo izbora čistom namjerom i saviesti, a da se ne osvrte na prijateljstvo ili neprijateljstvo, a još manje na kakvo učinjeno *obećanje*. Jer su se bile počele potajno sklopiti *bagre*[2], urotni savezi naime, kojimi bijaše svrha činiti okrenuti u Velikom Vieću izbore na korist ili na štetu pojedinih osoba ili obitelji. S toga veliko vieće udara pedepsu od 1000 ipperpera protiv kolovodjama *bagre*, od 100 protiv svakomu dioniku, a to u novcu, drugačije krivac će ostati u tamnici sve dokle ne bude platio, a može biti oprošten samo kad bi ga pomilovale tri četvrtine svih velevićnika. Naredjuje se u isto vrieme da za valjanost zaključaka Velikoga Vieća treba prisutnih najmanje 60 članova[3]. Veliko će vieće unapried (1395) birati odvjetnike državne, glavne blagajnike, upravitelje žitnica *(massarii bladorum)*, solinare, glavne carinare *(dohanerii dohanae maioris)*, kovatelje novca *(zecherii zechae* et *monetae Racusii)*, carinare žitnice kad nije dotična carina dana u zakup, nadzornike državnih radnja, i zastupnike sv. Vlaha[4]. Niži činovnici poslje svoje

[1] *Macaulay, Critical and historical essays.* Vol. II, p. 292, 293. Leipzig, Tauchnitz 1850.

[2] Ova rieč upotrebljena je po F. Gunduliću u *summario* dotičnog poglavja, te je ostala u dubrovačkom nariečju, po kojemu *bagra* znači družtvo ljudi razkalašenih.

[3] *Liber Viridis, Caput* 83.

[4] Ibid. C. 87.

Digitized by Google

godine službe imali su se podvrgnuti potvrdi maloga vieća. Ali pošto je ovo zanemarivalo tu svoju dužnost, a činovnici držeći se za uviek imenovani, olienili bi se, — bi naredjeno da oni koje bi Malo Vieće na godinu izabralo, kako čuvari tamnica i arsenala, kancelar Stona, imadu se podvrgnuti potvrdi senata po većini glasova, drugovačije smatraju se kao brisani; podvornici, *riverii* i drugi činovnici koje bi malo vieće izabralo na mjesec, imadu se podvrgnuti potvrdi maloga vieća u prisutnosti *deset* maloviećnika po većini glasova (1414)[1]. Kasnije (1424) veliko vieće pritegne k sebi izbor senata, kojega do sada biraše Malo Vieće[2]. Broj senatora povećava se prvo (1393) od 30 na 40, a opredieljuje se na 27 broj potrebit za valjanost senatskih zaključaka[3], poslje (1424) umnaža se do 45, a za *plenum* zahtieva ih se 31[4]. Da se stane na put inadu medju vlastelom, i da se osigura sloboda izbora, stvoren je zakon (1388), da se svi izbori obave tajno, te se propisuje način po kojemu neće nitko znati za izbor drugoga[5]. Da se ugled i sposobnost senata iskustvom državnih dostojanstvenika umnoži, rektor, maloviećnici i konsuli *(judices curiae)* poslje polaganja svoje časti ulaze u Senat za jednu godinu. U obće senatori izlaze iz službe nakon godine dana, ali mogu biti opet izabrani, samo što im je dužnost prijaviti u 8 dana iztečenje službe, a malo vieće ima za 15 dana sazvati veliko vieće za novi izbor (1436)[6]. Do sada bijaše dovoljan broj 60 velevićnika *za plenum*: umnažanjem pučanstva i vlastele povećava se njihov broj, te bi ustanovljeno da ih treba najmanje *sto* (1452)[7]. Važna je naredba Ve-

[1] Ibid. C. 188.
[2] Ibid. C. 82.
[3] Ibid. C. 188.
[4] Ibid. C. 146.
[5] Ibid. C. 65. Evo razloga: „ut recte et salubriter respublica gubernetur et remotis erroribus bonum commune multiplicetur et crescat, et ut omnis materia scandali, indignationis et odii inter cives nobiles, possibilis evenire totaliter auferatur, quae per antea usitatum electionis modum interdum videbatur oriri, et ut cuilibet consulenti liber sit animus in consulendo secundum suum verum et rectum conscientiae juditium amotis amore, odio atque timore, verum per saepe juditium subvertentibus, — moti et exemplo urbium famosarum, servetur a modo in antea ordo proxime subscriptus in electionibus eligendorum quacumque de causa . . .“. Koliko nauka u tim riečima i za način izbora našega vremena.
[6] Ibid. C. 294.
[7] Ibid. C. 424.

Digitized by Google

likoga Vieća (1455), po kojoj vlastelin dubrovački neće više poslje prevaljene 18, nego 20 godine uniči u suvreni sbor, „jer svaka republika, kaže se, toliko je bolje upravljena, koliko su vladaoci zdreliji i krepostniji". Nijedan pak velevićnik neće moći obnašati državne službe, ne bude li znao *čitati i pisati*, „jer oni, koji toga ne znadu, sposobniji su biti vladani nego da vladaju, a nemože biti na čast službe i vladavine, gdje se nalazi neznalica, koji nije viešt čitanju i pisanju[1]." Slaboća je velikih sborova, što članovi malo pohadjaju sjednice, a bila se ta mana uvukla i u Dubrovnik. Tim bi se prekršila zakletva propisana u statutu (Lib. IV c. 4, 5). Promjenjuje se usljed toga nemara službena prisega (1451) *„ad honorem et reverentiam Dei ac animarum salutem"* da velevićnici ne postaju *perjuri „quod cedit in Dei displicentiam et maximum animarum periculum"*, ali ostaju podvrgnuti kazni propisanoj po statutu ili po običaju[2]. Kasnije (1455) zaoštruje se pedepsa, uvadja se čitanje imena svih članova ako ih ne bude bilo *sto* prisutnih, te prieti se nemarnicima, da će im se uzkratiti novčana podpora, ako je budu tražili od države, ili da će ova strogo utjeravati od njih što bi joj dugovali[3]. Na koncu ovoga razdobja (1458) toliko se broj vlastele umnožio, da ih ima mnogo sposobnih upravljanju, te veliko vieće nalazi pravedno *da, po mogućnosti, kako trudi tako i časti budu medju mnoge razdieljene*, te odredjuje da sve službe izvan grada, kao kneza, kapetana Trstena, kaštelana itd. poslje običnog trajanja jedne godine, ne smiju po istim osobama biti pokrivene prije nego su minule dvie godine[4].

Do godine 1395 Malo Vieće je podieljivalo državljanstvo[5]. Veliko Vieće, opazivši da se ne gleda potanko u tom poslu, te da bi se mogli uvlačiti iz Dalmacije tudji, navlastito mletački elementi, priteže k sebi tu vlast, a ostavlja Malome Vieću da prima u državljanstvo Slavene iz kopna[6]. Ali i ovo ovlaštenje bijaše mu g. 1452

[1] Ibid. C. 459.
[2] Ibid. C. 419.
[3] Ibid. C. 465.
[4] Ibid. C. 484. Ova ustanova puno se mienjala: tako zvana *vacatio* službe g. 1460. opet se ograničila na jednu godinu, pak se vratila na dvie, kako je opaženo u rubrici poglavja 484 i 506 pozivom na *Žutu knjigu (Liber Croceus)*.
[5] Rad jugosl. akad., knj. CIII., §. 43.
[6] L. V. C. 86. „Salvo quod minus Cons. habeat libertatem faciendi cives Racusii illos sive ex illis qui per civitatem Racusii habentur et reputantur *pro sclavis* cum modis et conditionibus quibus hactenus

Digitized by Google

oduzeto, i evo zašto. Veliko Vieće bijaše g. 1449 snizilo carinu u korist dubrovčanima na robu, koju bi oni izvažali i uvažali iz Srbije i Bosne *(alle parti di Schiavonia et di Bossnia)*, a podvostručilo za Slavene, da tako promakne interese svojih gradjana[1], sliedeći krive ekonomičke nazore onog vremena. Ali Srbi i Bošnjaci da uteču povišenoj carini, stadoše u velikom broju zamoliti Malo Vieće, te lukavo od njega dobiti državljanstvo. Toj zloporabi stade na put Veliko Vieće odredivši, da unapried dotične molbe imadu biti istina Malome Vieću predane, ali ovo će ih dalje uputiti na Veliko Vieće budu li za to *osmerica* od svih dvanaest prisustvujućih malovićnika. U tome slučaju samo Veliko Vieće u prisutnosti barem sto članova može primiti Srbina ili Bošnjaka (*Sclavonus*) u državljanstvo bude li dvie trećine njih pristale[2].

Iskustvo bilo je naučilo Dubrovčane, da je tajna, po talijanskoj poslovici, duša posala toli privatnih koliko i još više javnih. „Republike, kaže se u motivaciji zakona od 20 marta 1428, u tajnim i važnijim poslovima imadu se ograničiti na najmanji broj osoba". Ustrojavaju se dakle dva kancelara za Malo Vieće, za Senat i za notariju, t. j. za izdavanje pogodaba, osuda i ostalih službenih spisa. Za Veliko Vieće, gdje se tajna ne može uz toliki broj članova čuvati, ustanovljena su dva dvorska kancelara (*duoi Cancellieri della Corte*), koji su samo bilježnici Velikoga Vieća, a u slučaju nužde mogu zamjenjivati prva dva u poslima, *koji niesu tajni*. Ali ni toga je dosta. Rektor i njegovi sudci, ili rektor sam može povjeriti prepisivanje spisa *komu hoće*, a svak mu je dužan pokoravati

---

sclavi facti et recepti fuerint ad civitatem Racusii. Et in dictis sclavis *non intelligantur aliqui qui sint de civitate maritima*".

[1] Ibid. C. 401. Ovo je ona *dohana schiava*, na koju se pozivlje zaključak Velikoga Vieća od godine 1452. Dubrovnik je u tom sliedio primjer Mljetaka one dobe, o kojim evo što kaže glasoviti talijanski pravnik *Sclopis:* „Il vero cittadino Veneziano non pagava generalmente che la metá delle gravezze imposte sulle mercatanzie, e rispetto a certi dazii godeva ancora di una compiuta esenzione". *(Storia della Legislazione Italiana,* Torino, G. Pemba e Comp. editori. Vol. II. p. 184.)

[2] L V. C. 428. „Prima pars est quod cum plures *ex Sclavonibus terrae firmae* ad Consilium Minus convenire coeperunt, se in cives nostros Racuseos creari supplicantes *ea quidem astutia* ut solutione dohanae sclavae noviter per ordines conditos constitutae, hoc modo subterfugere et evitare veniant in diminutionem ipsius dohanae sclave et nostrorum Racuseorum, quorum causa atque favore ipsa dohana sclava facta et constituta est...". Ovaj zaključak bi prihvaćen sa 114 glasova protiv 2!

Digitized by Google

se[1]. Uvedena je uz to g. 1443 *knjiga posebna za tajne zaključke Maloga Vieća i Senata,* koji bi se do onda uvrščivali skupa sa zaključcima velikoga vieća, čim bi se odkrivale tajne državne na veliku *sablazan* i *štetu* republike[2].

Veliko vieće napokon ustanovljuje g. 1435, da će praznikovati od 15 augusta do 15 septembra, te za ovo vrieme malo vieće ne smije ga sazivati osim slučaja nužde[3].

Crkva i država.

Repuklika uvidi da izvršivanje najviše crkovne oblasti po članu domaće aristokracije, u čijoj ruci ležaše suvrenstvo države, dizalo bi u velike ugled i moć obitelji na koju bi pala nadbiskupska čast, te bi izlagalo, obzirom navlastito na trajnost crkovnog dostojanstva, državu pogiblji da zavlada oligarkija plemenska, i da se tim poremeti ona jednakost izmedju nosioca suvrene vlasti, koju je ona revno čuvala, i na kojoj je počivao temelj države. Evo zašto nam se čini da je stvoren znameniti zakon od 29. augusta 1409, po kojemu bi, prigodom imenovanja Mata Gjorgjića, dubrovačkoga vlastelina, za nadbiskupa glavnog grada, zabranjeno pod strogom pedepsom da unapried dubrovčanin, ili tko bi u Dubrovniku stanovao, postane nadbiskupom. „*Quod nullus Racuseus vel habitator Racusii possit esse arhiepiscopus*[4]". A i drugi razlog, koji stojaše u savezu s prvim, skloni Dubrovnik na taj zamašni zakon. Pokraj sve revnosti države za uzčuvanje i razprostranjivanje katoličke viere, pokraj velikoga štovanja koje bi ona izkazala crkvi i njezinim predstavnicima, a to ne samo riečima, nego sjajnim činima, — ona je vršila nad njom neku vrst tutorstvenog patronata, koji bi se protegao na sve grane crkovne uprave, koji put i do samoga oltara. Koncentracijom nadbiskupske i metropolitske oblasti u rukama člana suvrene aristokracije, naravno je bilo da bi nosioc arhibiskupske vlasti pomoći obitelji u koju je spadao i često mnogobrojne rodbine njezine, nastojao uteći tomu nadzoru i staviti se na svoje noge, čemu se opirala crkovna politika republike.

Tom koncentracijom mogla se lasno ušuljati neka vrst teokracije na korist obitelji, kojoj bi pripadao arcibiskup, i tim se stopiti dvie vlasti crkovna i državna, koje su bile sustavno razdieljene. Zakonom od g. 1409 Dubrovčanin ili koji boravi u Dubrovniku ne

[1] L. V. Ib. C. 223.

[2] Ib. C. 342. Je li tko ušo u trag tajnoj knjizi? Nahodi li se ova u arkivu dubrovačkom ili u bečkom?

[3] Ibid. C. 290.

[4] L. V. C. 219.

Digitized by Google

smije pod globom od 1000 zlatnih dukata ili tamnice dok ih ne izplati, tražiti za sebe nadbiskupiju Dubrovnika, da pače je dužan pod zakletvom prijaviti krivca, kojemu će, ako se ne bi moglo sviedocima ili drugim načinom dokazat krivnja, suditi Senat, tako rekuć *ex informata conscientia*, kako bi to činio koji put protiv urotnicima države. Senatu je takodjer povjereno da upotrebi sva sredstva i posegne u državnu blagajnu, kako će stati na put redovniku ili svetčeniku, djakonu ili poddjakonu koji bi radili za sebe da ih zapane nadbiskupska čast. Dubrovčanin pako, kojemu bi za rukom pošlo da domaći sin sbilja bude imenovan arkibiskupom, ima pod istom pedepsom *uspješno* nastojati, da se zahvali časti ili da izmjeni nadbiskupsku stolicu sa drugom po volji Velikoga Vieća. Ne bude li uspio, platiti će globu, — a izabranik neće ipak ostati u nadbiskupskoj časti. Uz to sva rodbina njegova, koja bi spadala u Veliko Vieće ima pod istom pedepsom raditi, da se izabrani nadbiskup zahvali, a zakon ima dielovati natrag glede imenovanoga nadbiskupa Mata Gjorgjića. Da ne bude lako ukinuti zakon, bi ustanovljeno da dotična preinaka ne smije doći pred Veliko Vieće, ako nije primljena sa devet glasova Maloga Vieća, a kad je iznešena pred Veliko Vieće, tri četvrtine velevićnika imadu na nju privoliti u skupštini, kojoj će prisustvovati barem osamdeset članova.

Aristokraciji bi do nekle nadoknadjen ovaj gubitak zakonom od 22. novembra 1442 kojim bijaše naredjeno, da nitko ne smije biti kanonikom prvostolne crkve ako nije vlastelin, „jer je to, kaže zaključak, i dostojno i razložno, pošto su vlastela utemeljili grad i stolnu crkvu, te nose sve brige i trude za grad i republiku". Kaptol bi birao kanonike. Onaj će član kaptola, koji bi dao glas svoj za drugoga a ne za vlastelina, izgubiti vas imetak, makar bi ga zapao po nasljedstvu, a država će ga za sebe uzeti, a uz to će biti izagnan iz države kroz deset godina. I ovaj zakon ime retroaktivne moći za kanonike, koji nijesu vlastela, a bijaše izabrani. od g. 1441, te se imadu odreći časti pod prietnjom viečnoga izgona, a ne smije ga se promjenuti ako predlog ne bude podnešen po svim malovićnicima Velikome Vieću, a ovo ne bude ga prihvatila sa tri četvrtine svih prisutnika[1].

Kad se republika, povećavši svoj teritorij *Konavlima*, latila diobe dotičnog zemljišta, svetčanim načinom priznade da je Bog vrhovni

[1] L. V. C. 338.

Digitized by Google

gospodar sve zemlje, te zakonom od 25. februara 1427 pokloni prvu desetinu dobivenoga zemljišta *Bogu svemogućemu*[1]. Ovaj d'o bi opredieljen blizu crkve sv. Gjorgja i u Uskopju, gdje republika postavi bosanske fratre[2], pribjegle od Turskog zuluma, da ustroje manastir sa župom, kojoj dopita 200 ipperpera godišnjih, prvo u sv. Gjorgju, a kasnije (g. 1429) u sv. Martinu, a tri svietovna zastupnika izabrana na 5 godina po Velikome Vieću imala su opravljati prihodom one desetine za uzdržanje fratara i crkve[3].

Veliko Vieće drugim samašnim zakonom služi se suvrenom svojom vlasti da pokaže crkvi svoju sklonost a narodu primjer revnog bogoljubja, kad 27. oktobra 1431 odredi na korist crkvama, samostanima i pobožnim zavodima, da unapried posjed izvršen po bud kojoj osobi, spadala ova u kojkakav stali[4], obnašla kojekavno dostojanstvo, na dobru crkve, manastira, bolnice i drugih pobožnih mjesta, nemože biti na štetu njihovu ili na uštrb pravâ blagajnika i zaotupnika prvostolne crkve sv. Marije, tako da iztečenje roka za vršenje dotičnih prava, ustanovljeno po bud kojemu zakonu, neće im biti na štetu. *Tim bi proglašena nezastarivost imovinskih prava svih crkovnih i pobožnih zavoda*[4].

---

[1] Ovim zakonom, kako ćemo dalje vidjeti, zemljište konavosko bi razdieljeno u deset diela izmedju države, vlastele i puka. Prva desetina bi odlučena iz zemljišta te posvećena Bogu ovim riečima: „de dando *omnipotenti Deo unum decenum integrum prout datum fuit in alia parte,* sed non habeat partem in Obod et cum hac additione quod antequum sortes ponantur, nostra Dominatio deliberet in quo loco debet esse dictum Decenum, et quod ut in libertate Majoris Consilii dandi postea dictum decenum cuicumque voluerit. (L. V. C. 214.)

[2] „*Della vicaria di Bosna*" kaže se u zakonu od 15. jula 1429. (L. V. C. 241.)

[3] Idem., ibid.. c. 242.

[4] Evo razlogâ, koje prevadjamo iz talijanskog jezika dotičnog zakona: „Da se pokažemo zahvalni stvoritelju i spasitelju našemu Isusu Kristu radi milosti i dobrote koje nam On najvidljivijim znakovima i uspjesima dokazuje, treba nam svim silama nastojati, da učinimo što je na slavu Veličanstva Njegovoga, a to na blagodat i uzdržavanje onih, koji sazivaju Njegovo Ime, predstavljaju Njegovu Osobu, te mu pobožnim vršenjem redovničkih pravila i strogošću života služe, moleći Ga svaki dan za spas čovječjeg roda. Obzirom dakle na prevelike štete koje su za prošlih vremena pretrpili samostani, crkve, bolnice i druga crkovna mjesta našega grada i države usljed usvajanja njihovih prava obradjivanjem zemalja i drugim radnjama učinjenim na njihovome imetku, obzirom da redovničke osobe ili njihovi zastupnici s neznanja, s nemara ili sa zle nakane da budu na ruku privatnicima, ne bi na

Digitized by Google

Obsluživanje dana Gospodnjega i u obće blagdanâ strogo je zaštićeno, a država dava prva dobar primjer zabranivši zakonom od 20. aprila 1446 *iz štovanja Svemogućemu, i da ovaj svojim milostima obaspe grad*[1], pro lavati u te dane žita iz državne žitnice *(fonticum)*. Zabranjuje se dalje „*sub paena indignationis nostrae Dominationis*" *iz štovanja i časti prama Bogu svemogaćemu i na izvršivanje njegovih zapovjedi*[2], nodarima i kancelarima državnim bud za koju osobu sastaviti ili izdavati u nedjelju pisma, izuzam slučaja nužde i ovjerovljenja testamenata, ili za državne svrhe u kojemu slučaju imadu se držati naredbe rektora, Maloga Vieća ili Civilnih Konsula. Kasnijim zakonom od 10. marta 1459, iz razloga *što svi zakoni i običaji bud kojega grada i mjesta u toliko zaslužuju hvale i mogu se trpjeti u koliko se slažu sa voljom božijom, te njegovoj časti i bogoslužju nijesu ni najmanje protivne*[3]" zabranjene su zakupne dražbe državnih daća, ili za privatne svrhe, makar bio zavladao običaj „*quod magis abyssus quam consuetudo appellari debet*", *jer se ne smije zaboraviti da je sam Bog* „*omnium rerum opifex*" *odpočinuo sedmi dan, te nedjelja (Dominica) znači dan Gospodnji.* Ne žaca se s toga Veliko Vieće posegnuti u zli običaj, koji se bio uvuko u crkvu s. Vlaha, gdje su se držale u nedjelju mukle dražbe „*incantus taciti et deliberationes*" te izrično spomenuvši *da je Bog i spas naš izagnao iz hrama prodavaoce i knpce, i reko da je kuća Gospodnja kuća molitve,* i da „*profanum*

---

vrieme prijavili svoja prava niti bi ih branili; — razmišljajući s druge strane koliko se milost božja, ne po našim zaslugama, nego po samoj Njegovoj dobroti razlila na nas, umnoživši svako dobro našega grada i uzdržavši ga zdrava; — priznavajući blagotvornost onih, koji sazivaju Njegovo sveto ime za naš spas, te su posrednici toliko darova i dobara, koje dobismo po njegovoj ljubavi a ne po našim zaslugama, te pravednost od naše strane da ih uzdržimo u njihovim pravima, tako da se još višom revnosti i pobožnosti mole Spasitelju našemu . . .".

[1] L. V. C. 373. „Ad reverentiam omnipotentis Dei et ut Civitas nostra in dies suis gratiis superabundari possit".

[2] Id. C. 374. „Ad reverentiam et honorem omnipotentis Dei et pro observatione mandatorum suorum quod Notarii et Cancellarii nostri Communis non debeant neque presumant sub paena indignationis nostrae Dominationis in diebus Dominicis scribere neque aliquam scripturam specialium personarum facere vel scribere".

[3] Id. C. 488. „Quoniam omnes leges et omnes consuetudines cujuscumque Civitatis et loci in tantum sunt laudabiles et tollerandae quantum sunt cum Dei voluntate conformes et ipsius honori et cultui minime refragantes".

Digitized by Google

est ipsam Domini Domum alicui seculari negotiationi deputari" zabranjuje da bud u kojoj crkvi budu držane dražbe, pod pedepsom zatvora kroz 15 dana za krivca, i gubitkom zanata za mešetara. Osim dana Gospodnjega, republika je naredjivala budi iz zahvalnosti na primljenim blagodotima, budi iz bogoljubnoga štovanja, da se stanoviti blagdani, po crkvi odobreni, imadu *upisati u koledar svetkovina, koje se imadu obslužiti po državnom zakonu*[1]. Republika sama u svojoj kolektivnosti, zastupana po vrhovnim oblastima, izkazuje u svim tim pobožnim činima svoju zavisnost od Boga, svoji posluh crkvi, te u ime harnosti Onome, koji domovinu čuva i usrećuje, prenaša mu za vas narod žrtvu. Tako čini i sada najnovija i najčudnovatija po svome organizmu i po gorostaznome brzome cvatu državna tvorba, sjevero-amerikanska republika.

Velika Svetčanost zaštitnika republike Sv. Vlaha bi za prvi put sjajno obavljena 3. febrara 1306., a g. 1348. podignut po državi krasni hram njemu posvećen, vatrom g. 1706. uništen, za kojim daleko stoji novi gradjen o polovici prošloga vieka.

Za razdobje *Knjige Zelene* vidimo gdje Veliko Vieće g. 1416. u priznanju blagodati primljenih u vrieme prošle kuge na dan SS. Apoštnla Petra i Pavla i u znak pobožnosti, naredjuje da rektor sa Malim Viećem ima svatke godine poći na taj dan u Crkvu Sv. Petra i Pavla, prisustvovati Misi, za koje će na državne troškove goriti *dvanaest dubliera*[2]. Naredjuje se g. 1418. da bude uvrsten u koledar državnih blagdana ime S. Šimuna proroka, zaštitnika grada Zadra[3]. Ali državni blagdan nad svima, uredjen zakonom od 13. junija 1488., bijaše *Tielovo,* zvano u dubrovačkom nariečju „*Korósanta*" Veliko Vieće ga ustanovljuje „*kao najsvetčaniji od svih blagdana našega Gospodina Isusa Krista, koji valja prema tomu i častiti, kako čine svi dobri kršćani u svim pobožnim gradovima, da svemogući Bog svojim milosrdjem i milosti uzdrži sve to bolje ovaj grad u zdravlju, u dobrom stanju i u mirnome vladanju*". S toga ono naredjuje, da se svi redovnici i bratovštine imadu naći toga dana u prvostolnoj Crkvi Svete Marije, a rektor neka zvonom sazove sve velevićnike, da se okupe i podju tamo,

[1] L. V. C. 160: „*de faciendo scribi in Calendario festorum celebrandorum secundum ordines Racusii*".

[2] Id. C. 159. Upotrebljena je talijanska riječ „*dopieri*" — pohrvaćena u dubrovačkom nariečju „*dublieri*" — naime *debele voščene svieće.*

[3] Id. C. 160.

*

Digitized by Google

on sam da nosi dublier od 3 libre, a svi maloviećnici i ostali činovnici (*salariati*) *četrdeset* na broju od 2 lib., na državne troškove, a dublieri će ostati poslje obavljene svetčanosti za stolnu Crkvu. Veleviećnici imadu na svoj trošak nositi dublier od najmanje jedne libre, te se njihove svieće imadu poslje razdieliti izmedju Arkibiskupa, Kaptola, crkve Sv. Vlaha, Franovaca i Dominikanaca. Nitko ne smije faliti, ako nije bolestan, pod globom V ipp. Veleviećnik koji se nalazi u oči Tielova u gradu ne smije ga ostaviti, a da prvo ne preda pod odgovornosti rektora svoga dubliera. Rektor, maloviećnici i veleviećnici sa užeženim sviećama sliede procesiju[1].

Veliko Vieće uvadja u znak harnosti Svetome Ivanu Krstitelju, *tajniku Isukrstovome* (*secretario del nostro Gesú Cristo*), koji je oslobodio grad od kuge, procesiju na njegov blagdan, koju će slieditи rektor i Malo Vieće a nositi će se glava, ruka i noga zaštitnika grada sv. Vlaha (*del nostro confalone S. Biagio* (g. 1436.)[2]. Rektor i Malo Vieće vazda će u svetkovinama Sv. Vlaha izaći za procesiju sa svetim Moćima iz prvostolne crkve, te će obhodivši rektorsku palaču, uljezti u crkvu Sv. Vlaha, a odovle vratiti se u stolnu Crkvu (1456.)[3]. Ustanovljuje se kao obvezatni blagdan, *dan Začeća slavne Bogorodice,* a to za uviek vieka na dan 8. decembra svake godine (1413.)[4]. Uvadja se blagdan Svetih Apoštola Šimuna i Tadije sa procesiom u kojoj će se nositi moći „*gloriosessimi martyris et protektoris nostri S. Blasii* (1430.)[5]. Odredjuje se da bude za svu državu svetčani nerabotni blagdan 30. septembra svake godine, kao dan sv. Jeronima", koj se ima i od nas i od ostalih Dalmatinaca (*a nobis et caeteris Dalmaticis*) iz kojega je naroda potekao, štovati i svetkovati (1445.)[6]. Obskrbljuje se du-

[1] Id. C. 177.
[2] L. V. C. 305.
[3] Id. C. 416.
[4] Id. C. 139: „Quod ad honorem et reverentiam Virginis gloriosae singulo anno in perpetuum celebretur dies Conceptioni praescriptae Virginis, videlicet octavus mensis Decembris. Et scribatur in libro nostro Cancellariae et in tabula nostri cathalogi ubi sunt descripta nomina Sanctorum celebrandorum ad perpetuae rei memoriam". Ovaj blagdan spada još u Dubrovniku u najsvetčanije.
[5] Id. C. 245.
[6] Id. C. 365: „Dignum esse censentes diem gloriosae festivitatis S. Hieronimi et potissime *a nobis ac caeteris Dalmaticis, de quorum natione fuit,* excolendam et celebrandam fore, quod inter coeteros

Digitized by Google

hovnikom crkva Sv. Vlaha u Stonu, te mu se same crkvene dužnosti propisuju, kako n. pr. da u stanovite dane ima služiti misu, držati pred Svetotajstvom kandjelu užeženu, čistu i u redu crkvu i posudje crkovno, a to na svoje troškove, jer mu se omjerava plaća od 200 ipp. na godinu, kojom će još morati neke kancelariske poslove obaviti kod stonskog kneza (1449.)[1]. Ustrojava se nova parokija u Župi (Breno), jer se pokazala potreba, budući da bi mnogi žitelji ostali s jednim samim župnikom brez duhovne pomoći (1449.)[2]. Crkvi Sv. Križa u Gružu, utemeljenoj iste godine po *Marinu de Bissia*, odredjuje tri zastupnika, koje će Veliko Vieće svako pet godina izabrati[3].

Premda bratovštine (*scole e fratiglie*) stoje pod nadzorom crkovne oblasti, ipak zakonom od 30. januara 1441. zabranjuje se njima, svim korporacijama (*collegio, università*), i njihovim starešinama (*gastaldi, officiali*), da se primaju izvršivanja zadnjih oporuka, ne dozvolivši da se pod krinkom saviesti vriedja čast vlade i vlast blagajnika Sv. Marije, koji bijahu *epitropi* obćeniti a navlastito za pobožne zapise." Jer, kaže zaključak, u Dubrovniku jedna je vlada, jedna republika, jedan blagajnički ured (*officio di tesoreria*) ustrojen velikom mudrosti po našim predcima, koji bijahu muževi ozbiljni, učeni i rodoljubni, a to se zabranjuje ne samo na spas duša pokojnika nego na dobro i čast dubrovačke države, a ponajviše na uzdržanje siromakâ." S toga slobodno budi svakome imenovati *epitropom* (ovršitelja oporuke) koga hoće i koliko ih hoće, ali svako imenovanje bratovštine ili korporacija biti će ništetno, te mjesto njih stupiti će blagajnici Sv. Marije, ili drugi zastupnici po volji Velikoga Vieća[4]. Država vrši vrhovni nadzor okolo groblja, te zakonom od 23. marta 1433. propisuje se, da nitko brez privole Maloga Vieća ne smije kupiti groba pod prietnjom ništetnosti pogodbe, gubitka ciene, i jednog mjeseca tamnice,

doctores Ecclesiae idem Sanctus plurimis meritis, exemplis et doctrinis ipsam Ecclesiam Dei militantem gloriosissime illustravit, cujus rei gratia omnium bonorum operum remunerator Deus ejus venerandum corpus in hoc mundo multis et variis miraculis corruscare et splendere fecit". Znamenito je, što u ovom zakonu Veliko Vieće broji i Dubrovčane u Dalmatince, te za to navlastito usvaja blagdan štitnika Dalmacije. Tako učini i sa sv. Šimunom štitnikom glavnog grada dalmatinskoga.

[1] Id. C. 396.
[2] Id. C. 302.
[3] Id. C. 407.
[4] L. V. C. 326.

Digitized by Google

ili 50 ipp. globe. A starešina crkve ili samostana, koji bi privolio na prodaju ili na radnju groba, biti će za dvie godine izagnan iz države[1].

Pravo utočišta zločinaca i dužnika, koje su uživale crkve i samostani u srednjem vieku, dapače u kojoj državi ćak do polovice našega stoljeća, nije bilo u običaju u Dubrovniku[2]. Zakonom od 6. novembra 1397. izrično se zapovieda da rektor, sudci i ostali *officiales*, koji će dieliti pravdu u Dubrovniku i okolici, u Stonu i u Ratu dužni su narediti uhićenje bud koje osobe radi duga ili zločinstva u svakom mjestu i kući, makar bilo u crkvi i u manastiru. Tko ne bi izvršio zapovjed, biti će pedepsan u razmjerju zločina ili duga, radi kojih bijaše naredjeno uhićenje.

Ukinuće trgovanja robovima.

Dubrovnik ima slavu da je izmedju prvih država zabranio trgovanje robovima, okolo kojega nastoje još sada naobražene sile europejske u Africi. Toliko truda vremena i krvavih borba stoji čovječanstvu ostvaranje velikih načela slobode i jednakosti po kršćanstvu proglašenih! Mletci još g. 864. pod duždom *Orso Partecipazio* bijahu ukinuli trgovanje robovima. Dužd Pietro Candiano IV. g. 960. ponovi naredbu te pod težkim pedepsama zabrani ukrcavati na brod robove, ili samo davati novaca u tu svrhu[3]. U Bologni republica g. 1283. odkupi sve robove koji su se nalazili u njezinom teritoriju, a glasovit je zakon Florentinske republike od 6. august 1289., kojim bijaše zabranjeno kupovanje i svakojako stečenje robova i kmetova. Pod konac XIV. vieka jur je bilo nestalo pravoga robstva u Italiji, prem da je do početka našega vieka ostala *servitus glebae*[4]. U Dubrovniku nigda nije bilo robstva, niti kmetova prikovanih zemlji. Kmetski odnošaji bili su najblažiji, kako na drugom mjestu spomenusmo[5]. Ali kad raširenjem države do Neretve, dubrovački trgovci počeše se na onoj strani

---

[1] Id. C. 274.

[2] Id. C. 94: *„Cum semper fuerit consuetum capi homines pro debitis et maleficiis in quocumque loco Civitatis et districtus Racusii"*.

[3] *Romanin*, Storia documentata di Venecia (Vol. I., p. 245). Tip. Naratović. U istoj knjizi nahodi se znamenita isprava podpisana po duždu Candianu, po patriarki gradskom *(Gradensis ecclesiae patriarcha)* prije nego se preselio u Mletke, po svim sufraganim biskupima i drugim otmenim mletačkim licima, kojom se ukinuće robstva potvrdjuje (ib., p. 370).

[4] *Sclopis*, o. c, vol. I, p. 153—155.

[5] Rad jugosl. akad., knj. CIII, p. 66, 67.

Digitized by Google

nastaniti, lasnije i češće obćenje sa podanicima srbskim napastovaše ih na trgovanje s ljudima onih zemalja. Prispješe tužbe dubrovačkoj vladi, te Veliko Vieće zakonom od 27. januara 1417., žigošivši ovako trgovanje kao odurno, opako i nečovječno na štetu i na sramotu republike, jer da čovječi rod bi stvoren na sliku i priliku božiju a takim trgovanjem ponizuje ga se na stepen životinja, zabranjuje svakomu Dubrovčaninu, te i tudjincu koji pribiva u državi kupiti ili prodati roba, ili posredovati kod take trgovine, ili biti u družtvu s gradjaninom ili sa tudjincem, koji se takim poslom bavi, a to od Budve do Spljeta pod pedepsom 6 mjeseca tamnice i globe od 25 ipp. za svakoga roba. Svakomu brodu je zabranjeno ukrcati roba, pod istom pedepsom za kapetana, a tri mjeseca tamnice za mornare, a isto tako ne smije tudjinac u teritoriju dubrovačkome voditi taku trgovinu[1]. Dozvoljeno je samo gradjaninu ili žitelju dubrovačkomu kupiti roba za svoju porabu, jer bi tim postanuo slobodnim u zemlji koja nije trpila robstva. Kako se vidi načela kršćanstva, kojim je bio proniknut vas javni i privatni život Dubrovnika, te primjeri Italije, odakle dah kulture bijaše upitomio slavensku ovu državicu, vodili su ruku otaca Dubrovnika kad napisaše ovu neizbrisivu stranu njegove poviesti.

Bolnica od milosrdja.

Sjajna je druga stranica u kojoj se daje izraz a potvrdjuju se velikim činom najplemenitija čuvstva kršćanske ljubavi. Zakonom od 9. februara 1432. Veliko Vieće *„u znak zahvalnosti Spasitelju svieta, koji je prosuo toliko blagodati na Dubrovnik i uzčuvao ga od toliko nevolja“* ustraja jednu od prvih bolnica u Europi za primanje i prihranu stoprv rodjene djece, koja bi se tadar često iz siromaštva ili iz sramote izložila. *Hoće tim uzvratiti dielom milosrdja, milosrdje koje je grad našo kod Isusa Krista*, i za to će se taj pobožni zavod zvati *„bolnica od milosrdja“* (*ospitale della misericordia*). Hoće te nesretne stvorove, osudjene više puta umrieti brez krštenja, oživiti, *te umnožiti sinove katoličkoj vjeri, da njihovim posredovanjem Dubrovnik bude oslobodjen od svakoga zla*, te unapredi u svemu onomu što može biti na hvalu i slavu Boga vječ-

[1] L. V. C. 162. Evo motivacije: „Considerantes talem mercantiam esse turpem, nefariam et abhominabilem et contra omnem humanitatem et cedere ad non parvam onus et infamiam Civitatis nostrae, inde quod humana species facta ad imaginem et similitudinem creatoris nostri converti debeat in usus mercimoniales et vendatur tamquam si essent animalia bruta“.

Digitized by Google

noga[1]. *Sazivajući dakle ime Božije* Veliko Vieće svetčanim načinom odredjuje kuću, koja je svojna države, ležeću *na placi* (na trgu) suprot franovačkom samostanu, da se ima pregraditi čim prije za bolnicu, a novac potrebiti ima se skupiti milostinjama. S jedne i s druge strane kuće ima biti *rota* na koju će se staviti izložena djeca. Sa strane *place* ima biti mjesto odredjeno za tri činovnika, koje će Veliko Vieće na godinu izabrati, za gradjenje i upravljanje bolnice. Svake će godine dvojica odstupiti, a treći, stariji, ostati će da uputi i uvjezba nove.

Ta tri vlastela ravnatelja bolnice primiti će djecu iz rote, dati će ih krstiti te izručiti dojkama. Djeca će biti hranjena kroz šest godina. Budu li roditelji pod zakletvom tražili natrag svoje diete, povratiti će im se uračunavši *deset ipp.* na godinu, a i manje po njihovom stanju, a i ništa ako su ubogi. Budu li dostala sredstva, — ravnatelji će nastojati žensku djecu udati kad dodju na godine, te im dati *50 ipp.* za prćiju. Djeca hranjena u bolnici imadu biti obučena u bieloj vuni, a na haljinama s traga i s prieda biti će izvezana golubica od svite *u znak milosrdja* (*E in sula vesta a lato di dreto o d'innanti farli si debbia una colomba de panno in segno de misericordia*)[2].

[1] L. V. C. 252. Evo motivacije: „Obzirom na velike blagodati koje je Bog i Spas naš prosuo na naš grad, kojega uzdržava u zdravlju, čuva od svakoga zla, te mu umnaža pučanstvo i blagostanje pred bližim gradovima: razmišljajući, da sve to imamo zahvaliti ne svojim kriepostima i svome znanju, nego božijoj bezkrajnoj dobroti i milosrdju, te nam je dužnost uzvratiti na tolikom dobru svim srdcem i nastojanjem tražeći način koj bude na hvalu i slavu Njegovu, a na korist, dobro i milosrdje navlastito onih nesretnih stvorova, koji ipak predstavljaju Njegovu sliku, te dolaze na ovaj sviet neimajući druge pomoći i ufanje osim u milosrdje i u dobrotu Njegovu: promišljajući kako je odurno i nečovječno izlagati po ulicama budi s ubožtva, budi s drugih razloga malu djecu, koja više puta ne bi niti pobrana bila, niti pomožena kako su čovječanstvo i nužda zahtievali, te bi poginula brez krštenja: — htijući iz štovanja napram dobromu Isusu pružiti tomu zlu liek obskrbivši čovječno i milosrdno te nesretnike: dozivljujući u pamet one evangjelske rieči, da tko čini milosrdje, naći će milosrdja: — u svrhu da naš grad po božijoj milosti bude sačuvan od svakoga zla i uznapredi sve to bolje u svemu onomu što može biti na hvalu i slavu Boga vječnoga, te da oni nesretni stvorovi, postavši dionici nasega milosrdja, budu uzhranjeni na korist i umnažanje katoličke vjere, i tako budu vazda posrednici pred Bogom za nas, — sazivajući ime Boga svemogućega, te da se na korist onih nesretnih stvorova uzmogne graditi bolnica, koja će se zvati *bolnica od milosrdja*, naša država odredjuje . . .".

[2] Postoji još u Dubrovniku taj zavod.

Digitized by Google

Poslje svršene sgrade, bude li preostalo od sakupljenih novaca do 10.000 ipp., vlada će uzeti ovu svotu na nepovratljivi zajam, a platiti će bolnici za njezino uzdržavanje 4% u ime dobitaka. U isto vrieme da se poluči sigurnija svrha zavoda, te da ne bi nitko bio zapriečen ili smetan kad bi stavio diete na *rotu*, udara se pedepsa od dva mjeseca tamnice protiv svatkomu koji bi iztražio, zapitao ili preprečio drugoga koji nosi djecu na *rotu*, a ravnatelji bolnice su ovlašteni u tom slučaju voditi iztragu i postupati po svojoj uvidjavnosti. Dužnost je pak njihova svake godine položiti račune pred državnim računarskim dvorom.

Kasnijim zakonom od 17. marta 1435. bi naredjeno, da se imadu pokriti rastući troškovi uzdržavanja bolnice od uprave vunenog obrta, koji se bio počeo liepo razviti, a to sa *sto ipp.* svake godine od čistoga dohodka[1].

Razne grane uprave.

Dubrovnik, dok je čvrstio shodnim zakonima stožere vjere i ustava, nastojao je usavršiti razne grane uprave. Vlada preuzme u svoje ruke uredjivati u ovo vrieme *obrt vune* (*l' arte della lana*) unešen iz Firenze[2] za kojega stranom je dobivala tvorivo iz susjednih zemalja, a stranom iz Italije i Španje. Ovim obrtom htijela je otvoriti vrelo prihoda radničkoj ruci, i u isto vrieme osloboditi se od teškoga podanka tudjinskome obrtu u jednoj od najprostranijih svakdašnjih potreba. Nalazimo u *Zelenoj knjizi* cieli upravni ustroj i potanko uredjivanje te unosne grane obrta, a brez

Obrt vune.

---

[1] L. V. pod istim poglavjem 252.

[2] Luccari spominje, da je *Pietro del Bantella* uveo u Dubrovnik god. 1490 „*l' arte di fabbricare i panni alti di lana, cosa che fra breve portò grossi guadagni alli mercanti, e lanajuoli e sostenne le povere famiglie*". Ako se ne radi o kakvoj posebnoj vrsti visoke svite, o kojoj nema traga u *Zelenoj knjizi* da je uvedena u ono vrieme, valja reći, da se *Luccari* prevario glede dobe, *(Luccari, Copioso ristretto degli annali di Rausa, — Venetia, Leonardi 1605).* U Firenzi još XIII. vieka bujno su cvietale tvornice vunenih tkanina, te je tomu bio puno doprinio red *Umiliata,* kojega je za to vlada bila oslobodila od svakoga javnoga tereta. Slične povlastice uživali su tudjinci, koji bi došli u Firencu raditi u tom obrtu. Radnici nisu smjeli prenieti svog zanata drugamo, te s jedne strane bilo je zabranjeno izvažati vunu, a s druge bijaše uvoz inozemske svite ili posve zabranjen ili teškom carinom udaren. Zalog orudja toga zanata nije hio dozvoljen. Napokon ustrojio se posebni sud *dell' arte della lana* za sporove, *koji bi nastali od dotičnih odnošaja. Firenza* izvažala je XIV. vieka 100.000 peča svite od svojih 300 tvornica (Sclopis, o. c., vol. II, p. 195—197). Dubrovnik više manje je sliedio florentinske ustanove.

Digitized by Google

dvojbe da je vlada kako prve radnike tako i zakone uzajmala iz Florence. A lasno je razumjevati velike i česte promjene dotičnih propisa, pošto prilike, potrebe i sredstva Dubrovnika posve su različite bile od Florentinskih.

Obrt vune imao se ugnjezditi u Dubrovniku još u drugu polovicu XIV. vieka, jer zakon od 30. januara 1416. kojim se ustrojava *ured činovnika vunenog obrta* kaže da mu je svrha *bolje i koristnije uzdržavati taj obrt i njim upravljati*[1]. Spominje se dalje u zaključku Velikog Vieća od g. 1452., da je grad u *prošla vremena* bio podignuo mnogo tvornica i učinio puno troškova da se umnoži i da bolje uspije taj obrt[2]. I sbilja obrt se razvijaše sve to više na korist sve zemlje[3], a navlastito na veliku pomoć maloga puka (*per sovvegno e Sostegno del popolo minuto*)[4]. Za bolje rukovodjenje obrta Veliko Vieće ustroji ured trojce činovnika (*officiales artis lanae*), podielivši im u svemu onomu što se tiče toga obrta upravnu i sudbenu nadležnost. Bijahu izabrani izmedju vlastele svake godine po Velikom Vieću, te kod prvoga ustanovljenja bijaše im zadatak upravljati novcima posudjenim za promaknuće obrta, staviti pečat na svitu, te vršiti sve ono što bi vlada u tom poslu naredila. Tvorničar ne bi sada točnije uredjivao svoj obrt, nego je Veliko Vieće raznim potankim propisima vuneni. Vidi se iz raznih zakona kako iskustvo bi ga vodilo propravljivati svoje naredbe, stati na put zloporabama i revno štititi ovaj obrt, koji je pribavljivao kruh puku, a udobnost i bogatstvo jednome dielu gradjanstva[5]. Bilo je posve naravno da država, urediviši tvornice svite, preuzme u svoje ruke i uredjivanje maščenja vune. Vlada je bila s početka podupirala novcem javne mastionice i čistionice vune, ali nije branila ustrojenja privatnih. Posljedica bi, da prve bijaše zapuštene, i da se vuna mastila i čistila kod privatnih tvornica, ali se opazilo da iz oskudice nadzora vuneni obrt nazaduje. Usljed toga privatne radionice za maščenje i čišćenje vune biše ukinute, te nitko nije se mogo služiti u tu svrhu drugom nego javnom. Evo dakle potrebe uredjivati i ovaj novi uzgredni

[1] „Quod ut ars lanae melius et salubrius atque utilius conservetur et gubernetur per manus oficialium Communis". (L. V. C. 152).

[2] Id. C. 426.

[3] L. V. C. 173.

[4] Id. C. 239.

[5] Id. C. 283, 284 od god. 1434. — C. 458 od god. 1455. — C. 426 od god. 1452.

Digitized by Google

obrt, što bi učinjeno zakonom od 21. maja 1445.[1], a zakonom od 15. januara 1454. bijaše opredieljeni odnošaji izmedju obrtnika vune i mastioca[2]. Kako je svita imala služiti za pokriće domaće potrebe, tako udara se carina od jednoga dukata na peču sukna za uvoz, a na izvažanje vune $^1/_2$ groša na libru[3]. S druge strane oslobadja se svake carine na tri godine uvoz vune (1440.)[4]. Svom zapletenom upravom ovog obrta upravljali su *officiales artis lanae*. O njihovoj sudbenoj djelatnosti na drugom mjestu[5].

Uredjivanje državne žitnice. (Ordo pro fontico)

Dubrovnik sagradjen na moru i na hridima, obuhvaćaše se svim svojim teritorijem, poslje stečenja Stona, Punte, Primorja i Kanavala, jedva 340 morskih milja. Ako su ga resile palme i limuni pod grčkim podnebjem, te lijepa prihoda bi mu davale masline koje se sve to više sterahu po otocima i po Primorju, — radjaše malo vina, a žita jedva za pokriti potrebu države za četiri mjeseca na godinu[6]. Jedna od prvih vladinih skrbi bijaše uzeti na vrieme na početku godine sve mjere kako providiti grad i državu potrebitim žitom, da ne bi nestalo kruha. Iz reformacija XIII. i XIV. vieka vidi se kako su Veliko i Malo Vieće očinskom brigom nastojala obskrbiti na vrieme grad žitom, poslati u tu svrhu u Italiju i na istok vlastelu i gradjane da ga nabave, otvorila im kredita, učinila do potrebe zajmova i promicala na svaki način uvoz hrane, te potanko opredieljivala, kako bi se ova medju pučanstvo tako dielila, da svaki gradjanin dodje do svoje mjere. Razne ove naredbe, koje su *Marmontu*, kad je dao smrtni udarac republici, iztrgnule pri-

[1] Id. C. 239.

[2] Id. C. 493.

[3] Id. C. 239.

[4] Id. C. 324.

[5] Lukarić (o. c. 139) pripovieda, da jedan njegov predšastnik, Nikola Lukarić uvede u Dubrovnik obrt tkati svilu, čim su se i on i radnici obogatili. Ne kaže kad, ali biti će na koncu XV. ili na početku XVI. vieka. O tomu nema rieči u *Zelenoj knjizi*, te je po svoj prilici toga obrta brzo nestalo, drugovačije bio bi uredjen po primjeru Firence, kako je Veliko Vieće uredilo *obrt vune*. U tome potvrdjuje me okolnost, što iz dopisâ blagajnikâ sv. Marije XVI. i XVII. vieka, koje sam prelistao, čita se, kako su često naručivali u Firenci tkanine od svile *(rasi fiorentini)*.

[6] „Il paese è sterile, perche tutto quello che s'include dal Promontorio Cumano, sin' al Golfo Rizzonico, che può circondare 340 miglia con tutte l' isole marittime, non produce, nè fa più di grano, che per quattro mesi". (Luccari, o. c., p. 153.)

Digitized by Google

znanje da su sbilja Dubrovčani imali otčinsku vladu, bijaše popunjene ovoga vieka (1431.) ustrojstvom *javne žitnice* čija svrha bijaše otvoriti skladište, u koje bi i gradjani i tudjinci pod vladinim nadzorom donieli žita, sočiva i brašna na prodaju, da se tim olakoti promet hrane i obskrbljivanje pučanstva. Veliko Vieće bira svake godine činovnika, koji će voditi knjigu u kojoj biti će zabilježeno koliko je svaki trgovac donio hrane, koliko i pošto je ova prodana[1]. Drugim zakonom od g. 1455. bi ustanovljeno, da ne smiju žene dalje prodavati u žitnici, nego da u tu svrhu Senat ima birati svake godine osam vlastelina, koji su prevalili 30 godina, te imadu položiti na sigurnost trgovaca jamčevinu od *50 ipp.* svaki, a trgovcima slobodno dat prodat hranu po kojemu od njih hoće, uz pristojbu od 3% na *star* hrane, što imadu platiti svi oni koji je uvažaju u Dubrovnik[2].

Skladišta ulja.

Okolo ovo doba (1434.) bijaše uredjena četiri skladišta za pohranu ulja u *sestieru* S. Nikole, ali samo za tudjince, u svrhu da bi se olakotio promet, te da bi se ulje laglje prodavalo, a plaćalo bi se za porabu skladišta 30 groša na mjesec. Istim zakonom stalo se na put pogiblji, da bi vatra buknula od pohrane ulja domaćega, te bi naredjeno da nitko ne smije staviti ulje drugamo nego u svodjene državne podrume[3].

Uredjivanje zeke.

Veliku je brigu posvećivala republika uredjivanju kovačnice novca (*Zecca*). Da bude trgovina providjena potrebitim novcem, kojega je potreba rasla u razmjerju razvitka prometa i pomorstva, Veliko Vieće zakonom od 4. marta 1433. naredi, da svaki gradjanin koji bi htio izvažati iz Dubrovnika ili iz ostale države srebra, ima položiti u *zeku* 2% dotične količine preko onoga što bi se do sada davalo, a inostranac 5%. Iz ovoga tako prikupljena srebra, činovnici postavljeni nad kovačnicom imadu kovati novce po dubrovačkom kalupu (*alla stampa di Ragusa*) u razmjerju od XXII ipp. na libru srebra, te platiti ga trgovcima u istoj mjeri za mjesec dana odkad je srebro unešeno u *zeku*, sve pod prietnjom globe u iznosu toliko srebra, koliko ga se imalo položiti. Slobodno je gra-

---

[1] L. V., c. 249.

[2] Id. C. 475. Propisi o žitnici bijahu popunjeni i preinačeni zakonima od 24. novembra i 14. decembra god. 1457. — C. 476, 477. *Star — stajo* — bila je mjera mletačka za žito, sočivo itd.

[3] L. V. c. 239.

Digitized by Google

djaninu dati finoga srebra *Zeki* da se njim kuju dubrovački novci, a *Zecchieri* dužni su platiti ga u razlogu od 22 ipp. libru[1].

Najstroži i najshodniji propisi su izdani po Velikom Vieću (1443.) za uzčuvanje gradskoga vodovoda. Jur su prije bili za to odredjeni *činovnici nad vodovodom*, kojim bijaše naloženo bditi da se ne bi pokvarile cievi, niti potajno od njih crpala voda, koje tako bijaše nestalo onoj fontani (vodometu) na istočnoj strani *place*, koja i sada najviše vode baca. Onomu koji bi začepio vodovod ili odvratio vodu odkle počima ciev sve do točka, biti će odsiečena ruka, a prijavitelj dobiti će 50 ipp. nagrade, a bude li više krivaca, onaj koji drugoga tuži oprošten je. Ne nadje li se krivca, odgovaraju za štetu sve one pet obitelji, koje pribivaju blizu mjesta gdje bi začepljena ili odkrivena ciev, a uz to starešine njihove plaćaju pet ipp. globe svak, a leži li blizu koje selo, ovo ukupno odgovara za štetu, te svaki kućestarešina plaća globu od 5 ipp. Nadzornici vodovoda imadu poslati svakoga tjedna zanatliju, koji će pregledati sve cievi, da razgleda, nije li koja začepljena, ili odkrita, dali se kod cievi pere, jer nitko ne smije broz dozvole vlade prati pod globom od 25 ipp., ili jednog mjeseca tamnice[2]. Nije čuditi se ovakim strogim propisima, kad se misli kojoj pogiblji mogo je grad biti izložen radi oskudice vode u ono vrieme, kad je tako teško bilo obćenje s teritorijem, a tako lako da neprijatelj bud s mora bud s kopna obkoli grad. Sagradjenje i nadziranje vodovoda.

I tako voda ne bijaše obilata, te je trebalo naći način kako bi se u većoj mjeri dotjerala u grad. Senat bijaše poslao vodovodne nadzornike u Šumet, da pregledaju bili se našlo obilatijega vrela, a oni sbilja odkriše ih pet, jedno izpod zemlje Frana Benese i brata mu, te proučiše kako bi se vrela kroz cieve duge jednu milju spojila sa *reservoirom* vode, koja ide na gradsku fontanu. Veliko Vieće, potvrdivši što je Senat bio učinio, naredi zaključkom od 26. novembra 1453. da se imadu ona vrela ograditi zidom, a trošak za postavljenje nove cievi nositi će za jednu polovicu grad, a za drugu oni koji će se vodom okoristiti[3]. Ovo nas sieća na

[1] Id. 324. O uredjivanju zeke po statutu i po ostalim dubrovačkim sbornicima ima jako zanimiva razprava u ovogodišnjemu „*Bollettino Archeologico*" spljetskom, pokojnoga okružnog kapetana viteza Rešetara, koji velikom ljubavi i pomnjom znao je časove odmora svoje službe upotrebljivati u proučavanje i uredjivanje dubrovačkoga arkiva.

[2] L. V. C. 241.

[3] Id. C. 438. *Ordo super aquis Gionchetti conducendis Racusium.*

Digitized by Google

idrauličko dielo izvanrednom vještinom izvedeno po *Onofriju Onosiforo de La Cava iz Napulja*, koji potroši 12.000 dukata za vodovod i za zgradu onoga monumentalnog vodometa, koj se, jako oštećen potresom, vidi na zapadnoj strani *trga* napram zavjetnoj crkvi Spasovoj, te nosi nadpis na njegovu čast urezan, iz kojega se razabira da njegovim umom i revnosti, te nastojanjem dubrovačke vlastele, zapovjedi državnih sborova i javnim novcem bi dotjerana voda na dalečini od osam milja od grada velikim trudom preko strmih briegova, 26. januara 1438. pod carem Albertom[1].

Kanalizacija grada.

Sa obskrbljivanjem vode stoji u savezu kanalizacija grada. Čistoća glavnoga trga jako je bila manjkava, te i pristojnost i zdravlje zahtievala su da se grade kloake, i da se uredi kod pojedinih kuća iztjeranje smeće. Za to trebalo je shodne osnove, puno novaca, nadzora i osjetljivih kaznih. I u tom poslu Veliko Vieće svojim zakonom od 1. marta 1436. učinio je toliko, da još dandanas Dubrovnik uživa blagodati riedke čistoće usljed kanalizacije osnovane pred više od četiri stoljeća. Osnova je nacrtana u gorespomenutom zakonu i ustanovljeno tri činovnika izberivih svake tri godine po Velikom Vieću, koji će sve zahode popisati, glavne podzemne cievi naznačiti, te stroge mjere narediti za točno izvšivanje osnove na trošku stranom pojedinih obitelji, a stranom grada[2].

Računarski dvor i državna blagajna.

Znajuć — kaže Veliko Vieće u zakonu od 23. decembra g. 1438. — da od rukovodjenja državnih ručuna visi sve uzdržavanje prihoda i razhoda naše republike, prem da stari propisi imadu puno toga kako se imadu polagati, izpitivati i riešavati, ipak pošto su se ovi umnožili, a vremena su se promjenila, da se pomnjivije i brže pregledaju i dokončaju, nove naredbe se izdavaju, izvršivanje kojih povjereno je petorici računarskih savjetnika, zvanih po mietačkom nazivu „*li cinque officiali delle ragioni*[4]“.

---

[1] *Prof. G. Gelcich, dello Sviluppo Civile di Ragusa considerato ne' suoi monumenti istorici ed artistici. Ragusa.* Pretner 1884, pag. 53—54.

[2] L. V. C. 296.

[3] L. V. C. 314. Na okrajku čita se sliedeća primjetba, ne zna se čija, da se opravda preinačivanje zakona: „*Ex Decretal. Crep. De consang. et affinit.* Non debet reprehensibile judicari si secundum varietatem temporum statuta quandocumque varientur, humana praesertim cum urgens necessitas vel evidens utilitas id exposcit, quum ipse Deus ex his quae in veteri testamento statuerat nonnulla mutavit in novo“. Izreka je izvadjena, kako se vidi, iz *Corpus Juris Canonici.*

[4] Id. C. 361.

Digitized by Google

Veliko Vieće preinačuje takodjer zakonom od 19. januara 1453. nutarnji red državne blagajne upravljene po *Camerlenghi*, te se naredjuje da svi uredi, koji utjeravaju za državu novaca imadu ih poslati na blagajnu, a *Camerlenghi* za tri dana imadu ih pod globom izručiti blagajnicima i zastupnicima Svete Marije, gdje bi se čuvalo sve državno blago. Budu li ovi zanemarili primiti novce u gori odredjeni rok, *Camerlenghi* imadu ih prijaviti Velikome Vieću, te ne budu li primili novac još za tri dana od prijave, podpadaju kazni, koja bi stigla *Camerlenghe* kad ne bi svoju dužnost izvršili[1].

Giustitieri nadzirali su *annonu*, te su vršili protiv prekršiteljima dotičnih propisa policajnu sudbenost. Prosti ljudi kako su bili, bilježili su na brzu ruku iztrage, osude i sve spise svoga uredovanja. Utjeravali su globe i pristojbe, ali u takom neredu, da računarski dvor nije mogo imati pregled dotičnih računa. Zakonom od 28. junija g. 1460. bi naredjeno u svrhu evidencije, da se ima voditi knjiga po *Marinku*, kancelaru za slavenski jezik (*in mano di Marinco Cancelliere in lingua schiava*), te sve što će taj *Marinko* zabilježiti, biti će valjano, a tim Veliko Vieće ukida zakon po kojemu kancelar za slavenski jezik ne može sastaviti pisma preko X. ipp. Iz ovoga vidimo, da poraba hrvatskog jezika bila je uzakonjena za jednu, istina, od čednih grana uprave, koja bi odgovarala ipak potrebama svakog dana svega pučanstva, i da nužda je prisilila Veliko Vieće raširiti mu granice[2]. Annona.

Još imamo spomenuti, jednu vrlo važnu uredbu, koje nije imala dugoga života. Zakonom od 19. marta 1429. bi ustanovljen godišnji izbor prije 15. aprila, a to trostrukim glasovanjem (*per tre mani d' elegione*) trih *Sindika*, čiji zadatak bijaše proputovati državu, ispitivati vladanje svih ladanjskih činovnika, počamši od knezova, primiti sve tužbe koje bi se protiv njih podigle, da pače i brez prijave ureda radi postupati, te uspjehe istrage predati odvjetnicima državnim (*Avogadori del Comune*), da podnesu pak svoje predloge Velikome Vieću, koje će riešiti dotične pritužbe, i krivce osuditi. Ova ustanova u jezgri bila je uzeta iz mletačkog statuta, a nalazi se pod raznim oblicima i u drugim talijanskim. Bijaše Sindikat.

[1] L. V. C. 439.

[2] Id. C. 493: „*Non ostante l' ordene il quale vuole che il Cancelliere in luiqua schiava non possa fra scrittura che passi ipp. X^a*. Pitanja o jeziku, kojim su se služili u Dubrovniku javni uredi, pridržavamo razpravljati na kraju ovih študija.

Digitized by Google

jako providna, ali je po svoj prilici davala povoda velikim zloporabama od strane Sindika, postavljenih da nadziru sve državne činovnike osim onih glavnoga grada, a valjda je podkopana po samoj vlasteli, nad kojom visijaše mač tih državnih Inkvisitora. Vidi se da je zakon našo protivštine, jer bijaše prihvaćen sa 62 glasova od 84 i to samo za dvie godine. Produljen g. 1431. za deset godina, bi ukinut 30. januara 1441. sa sto glasova protiv petnaest. Velikovićnici kako se vidi dodjoše u velikom broju na sjednicu, u kojoj bi ukopan toli omraženi po njima zakon[1].

Zdravstvena uprava. Naredbe protiv kugi.

Dva prirodna neprijatelja prietila su kroz viekove obstanku Dubrovnika, kuga i trešnja. Ako ih je on svladao, ima zahvaliti napornom i neprestanome izvršivanju mudre one poslovice: „pomozi se sam, a Bog će te pomoć.“ Sve što je ljudsko znanje onoga vremena, sve što može snaga i požrtvovnost pojedinaca i države Dubrovnik je učinio od svoje strane da ukroti ona dva biča, a u isto doba pouzdavao se u Boga sa nepokolebivom vjerom, kako da čovječih sredstava nema, te ostavio je u spomenicima pobožnim i gradjanskim još obstojećim tragove one dvojake pomoći, po kojim izkopavši se od nevolja, nije još izbrisan iz lica zemlje. Za ovog razdobja koje ispitujemo od g. 1348. do 1456. *dvanaest* kuga je poharalo Dubrovnik i državu, ali ponajviše Grad. Prva kuga od g. 1348. pokosila je 160 vlastelina, a od ovih 110 velevićnika, 300 gradjana i 7000 od prostog naroda; one od g. 1363., 1381. i 1374. stojaše 80 vlastelina, a od ostaloga naroda 18.000. God. 1400. i 1401. bilježe jednu kugu svaka, a neki drže da to je bila jedna sama kuga, koja odnese, samo u gradu 2500 žrtava, a od ovih 160 od vlastele, 207 gradjana, a u svemu obsegu države 4000. Kuga od g. 1416. proguta 3800 žrtava. Ona bi došla češće iz istoka, kako na primjer posljednja unešena, čini se, po Pavu Gunduliću, dočim kuga od g. 1348., koja zarazi svu Europu, dodje od Italije. Prostor i predmet kojim se glavno bavimo nedopušta nam, da se potanko upuštamo u poviest iskustava, skupo plaćenih, kojim je republika tapajući u tmini, kako sve države one dobe, došla do razvitka podpunoga ustroja zdravstvene službe, u kojoj nije bila nadkriljena od drugoga osim od Mletaka, od kojih dosta

[1] L. V. C. 238. Stega i jamstvo za izvršivanje uredovnih dužnosti bile su globe protiv nemarnim činovnicima, kako to vidimo za vrieme reformacijâ i Zelene knjige. A taj sustav bijaše i na tom polju kako i na kaznenom jako uspješan, kako dobro opaža *Sclopis*, u vrieme kad novac bijaše riedak i skup.

Digitized by Google

nauka je crpila[1]. Vrhunac toga razvitka bijaše sgradjenje glasovitoga lazareta na Pločama g. 1590.

Ostajući u okviru našega razdobja, nalazimo zakone od 5. januara, 25. maja i 28. junija 1397., kojim Veliko Vleće daje podpunu vlast rektoru i Malome Vieću da imenuju toliko činovnika koliko će im se svidjati, čija je vlast naperena protiv onim, koji bi prekršili naredbe o kugi, a ostaje im slobodno opredieliti koju god globu, te kad prekršitelji ne bi je platili u stanovito vrieme, moći će protiv njima udariti i tjelesnu kaznu do odkinuća uha. Svi oni koji dolaze iz okuženih mjesta neće smijeti pristupiti u Dubrovnik pod globom od 100 dukata, nego morati će za jedan mjesec dana pribivati izvan grada i države, izuzam, ako bi htieli ostati u Markani, otočiću blizu Cavtata, ili u benediktinskom samostanu Mljeta. Ali im je slobodno — a tu ležaše nedostatnost naredbe i najglavniji uzrok čestome pohadjanju kuge — iskrcavati u Dubrovniku i u državi žita i ostale trgovine, osim haljinâ i upotrebljena pokućstva. Onaj pak koj bi iz Dubrovnika ili iz države otišo u okužena mjesta, ne smije se za dva mjeseca vratiti, niti išta svoga unositi pod globom od 100 dukata, a, i plativši ovu, morati će prebivati za dva mjeseca u Markani ili u Mljetu, to jest praviti kontumaciju. Ova kontumacija bi zaoštrena zakonom od 25. maja iste godine, te zagrožena pedepsa tamnice fidejusoru, koj ne bi za mjesec dana platio globu, za koju bijaše jamčio, a kasnije bi zakonom od 28. junija zabranjeno uvažati bud žita, bud voća ili haljina, bud koje druge stvari, dok ne bude u onim mjestima prestala kuga[2]. Na obranu otokâ, zakonom od 19. maja 1436. (L. V. C. 305.) naredjeno je, da vlastelin izabran Senatom u ladji na šest vesala ima stražiti po danu i po noći, da ne bi tko iz okuženih mjesta pristupio. Izabrani vlastelin ne može se zahvaliti prije nego izteče mjesec dana. Trošak pokriven je posebnim porezom, kojega će knez i Malo Vieće razpisati izmedju svih ladja i kućâ otočana.

Kuga g. 1438. bila je svela svu upravu Grada, usljed strašnoga pomora, *na cigloga jednoga vlastelina* koji je vladao, te je prietila Dubrovniku uništenje. Da se skrajnome ovomu zlu stane na put

[1] Ovu zadaću je ispunio prof. Gelčić u svom djelu: „*Delle Istituzioni Marittime e Sanitarie della Republica di Ragusa*“ na temelju isprava crpljenih iz arkiva dubrovačkoga. Crpio sam iz te knjige gore navedene podatke. (Trieste, Hermanstorfer 1882.)

[2] L. V. C. 91.

Digitized by Google

Veliko Vieće uzme izvanrednih mjera za slučaj, da bi se povratio bič. Još prigodom kuge g. 1416. bijaše Senat stvorio službu dvojce „*Offiziali cacciamorte*“ koji su imali bditi nad sumnjivim dolazkom putnika i brinuti se za razdieljenje okuženih[1]. Po novome zakonu od 27. marta 1439. netom bi zdravstveni činovnici prijavili dva ili tri sumnjiva slučaja epidemičke smrti Malome Vieću, ovo čini razviditi po liečnicima, da li se radi o kugi, te budu li potvrdili da jest, Malo Vieće pozivlje Senat, koji odma naoružava *galeru* na stražanje grada i okolice od Molonte do *Capo Cumano*, i bira pet vlastelina iz raznih obitelji, koji će si pridružiti od 10 do 15 patricija i 20 pučanina da straže zemlju (*per la guardia della terra*). U toj petorici se za vrieme kuge koncentrira vladavina. Rektor ostavlja grad, ako ne spada u onu četu, koju su *petorica* pozvala na stražanje. Za čuvanje teritorija izvan grada ona petorica pozivlju od 5 do 8 vlastelina. *Vlada petorice* ostaje u gradu da upravlja, ali može pozvati vlastelu odredjenu za čuvanje teritorija, koja, na zapovjedi da se primiče gradu, ima joj se pokoriti, te je vlastna dati nužne naredbe seljacima *Astaree*[2] i Konavala, kojim razpolaže kako bi to redovita vlada mogla, te ih može za slučaj neposluha kazniti do odkinuća uha i nosa.

Za slučaj da bi pomrla od kuge sva petorica koja su upravljala gradom (*governatori et rettori dentro della terra*), *Malovićnik* ili *Sudac*, koji bi se našo izvan grada, ima sazvati senatore raztrgane po teritoriju, da u vrieme od 5 dana dodju u kakvo zdravo mjesto, ili na *Lokrum*, te, sastavši najmanje u broju od 85, preuzimaju vladanje te odredjuju vlastelu, koja će mjesto poginule upravljati gradom, propisuju mjere i stvaraju zakone, koje nadju potrebitije s istom nadležnosti Velikoga Vieća, sve dok se povrati redovito stanje. Nijedan Senator ne smije ostaviti državu pod globom 1000

[1] *Gelčić* o. c., p. 40, 41.

[2] *Astarea* je potalijančena rieč iz hrvatske rieči „*od Starine*“. U vrieme statuta obuhvaćala je samo *Zaton* (Malfi) i *Osojnik*, te je označivala prvo raširenje Dubrovnika god. 1050. i sliedećih. Kasnije pod tim imenom razumjevale su se dubrovačke zemlje od Rijeke (Ombla) do Slanoga uključivo. (Statut Dubr. L. VIII, 24 — *Reformationes* tiskane po akademiji *passim*, a navlastito II, 324, 344, 360. Lib. Vir. C. 328). One zemlje pako, koje ja republika god. 1399. kupila od bosanskih vladara *izmedju Astaree i Stona*, zvaše ih službeno „*Terre nove*“ kako ćemo vidjeti na drugom mjestu. Samo iz Astaree bijaše dopušteno u vrieme trganja unositi vino u grad, te bi Senat svake godine ponovio naredbu na zaštitu vina gospară *starine*.

Digitized by Google

ipp. Istim zakonom bijaše nametnuti novi porezi za pokriće troškova u slučaju da bi buknula kuga, a kad ne bi dostali, Senat je ovlašćen sklopiti poslje utrnute kuge zajam, te se naredjuje kako će ovaj biti povraćen[1].

Pokraj svih najstrožijih mjera protiv kugi, pokraj neumornoga nastojanja vlade i požrtvovnosti vlastele, ipak bi se ona znala ušuljati, a to jer se krivo držalo da s uvozom trgovačke robe zaraz nemože unići, a interes trgovački podržavao je valjda to mnenje. Prošlo je više od sto godina, dok je vlada g. 1546. došla do uvjerenja, da se može samo očišćenjem trgovine u Lazaretu podignuti nasip protiv navali kuge.

Naredbe protiv gubi.

Druga nevolja je kvarila u isto vrieme zdravlje i nagrdjivala ljudsko lice, a to bijaše *guba*, unešena u Dubrovnik XIII. vieka iz istoka, odakle u vrieme križara dodje u Europu. Gubavci imali su na mjestu zvanome u reformacijama „*Sánctus Michael de bresta*“ ne daleko od grada, svoje zaklonište, odakle nijesu smjeli doći u grad, pod prietnjom izgona. Još pod koncem XIII. vieka vidi se primjer zapisa od 5 ipp. ostavljena gubavcima, a drugi o polovici XV. Senat se smiluje tim nesretnicima, te dozvoljava isto kao siromašnim redovima Franovaca i Dominikanaca, da mogu iz Stona i Rata brez potrošarine dobiti do neke mjere vina za okriepu. Napokon god. 1463. gradi se za gubavce *lazaret*, okolo sto godina prije onoga za okužene[2].

---

[1] L. V. C. 219. Evo motivacije zakona: „Pošto u životu sadanjemu nema stvari sladje i dostojnije slobodnoga čovjeka, nego je sretno stanje domovine, nad koju dobar gradjanin ima u svaki čas bditi za njezin spas, toliko slave i dobroga glasa radi, koji mu od toga dolazi, koliko *radi naše neoskvrnute slobode i jedinstva (per la nostra immacolata libertá et unitá)*, — obzirom na skrajnu nevjerojatnu i nečuvenu pogibelj, kojoj ovaj naš grad i domovina bijaše *prošle godine* izvrgnuti radi nenadne i velike nadošle epidemije, s razloga što naredbe za to vrieme izdane, premda svete i dobre, nijesu bile dosta da uzčuvaju naš grad i domovinu, da nije bilo velikoga milosrdja božijega, koje nas je brez naših zasluga spasilo, jer je naša domovina bila dotjerana na cigloga jednoga vlastelina, koji je njom vladao, kad svi ostali bijahu umrli,“ — izdavaju se nove naredbe, koje u bitnosti gore priobćismo. Senat dubrovački u listu upravljenom caru Albertu kaže o strašnoj kugi godine 1437. sliedeće: „*Civitas nostra incendio pestilentiae destructa, non est nobis visa civitas, sed nec simulacrum civitatis apparuit*“. *(Gelčić*, o. c., p. 43.)

[2] *Gelčić* o. c.. p. 56. — *Documenti* p. a38.

Digitized by Google

Financijalna uprava.

Kuga, ratovi, te raširenje teritorija i umnoženi tim upravni troškovi siliše republiku na povišenje poreza, upravljanju kojega i njegovom sviestnome i shodnome ulaganju posvećivala je velike brige. U raznim financijalnim zakonima stvorenim za ovo razdobje po Velikom Vieću opaža se pomnja opravdati zamašniim uzrocima povišenje poreza, te se ističe kad i kad i rasteće bogastvo zemlje, koje umiruje zakonotvorce kad se spremaju obteretiti narod. Usljed velikoga ekonomičkoga napredka Stona i Punte, koji se ima zahvaliti miru i rastećoj trgovini, uvadja se carina od 4% *ad valorem* za robu koja se morem unaša od neretvanskih trgovaca u Ston, a odovle iz Punte se izvaža. Roba u suprot izvažana po stanovnicima Stona, Punte ili Neretve put Italije plaća 1%. Roba koja plaća carinu u Stonu ne plaća je više u Dubrovniku (1445)[1]. Poslje zaposjednuća Konavala Veliko Vieće povišuje izvoznu carinu za robu koja ide na iztok do 3%, a za onu koja se izvaža iz Dubrovnika i teritoria morem na 1% na temelju vriednosti robe (1427), „iz razloga što božijom milosti zemlja se raširila, i napreduje sve to bolje, a kako se teritorij povećao u svemu, tako su narasli i troškovi, te pošto sadanji prihodi zemlje ne bi ih mogli pokriti, ni zadovoljiti svim potrebama države, valja ih umnožiti[2].“ Uredjuje se strogim postupkom utjerivanje zakupnine za potrošarinu vina (1435), koja se ne bi redovito plaćala. Zakupnik ima platiti mjesečni obrok svakoga prvoga od mjeseca, izuzam prvoga obroka koji se plaća na početku drugoga mjeseca poslje dražbe. Ne bude li plaćena obročna zakupnina niti po zakupniku niti po njegovom jamcu, — rektor i Mala Vieća stavlja obojicu u tamnicu (u *kaštio*), dok se ne bude platio zakupni dug i globa[3]. Na zaštitu domaće svite, udara se carina na inostranskoj (1433)[4]. Usljed rata koji je morala republika voditi g. 1451 sa buntovnikom *Kosačom*, gdje bijaše oslobodjena od pogiblji, koja joj prietijaše, posredovanjem kralja ugarsko-hrvatskoga i sultana Muhameda II, a pak i drugih zamašnih uzroka, — Veliko Vieće g 1452 bi usiljeno povisiti

[1] „Deo auctore et beati Blasii martiris hujus nostrae Civitatis Racusanae protectoris suffragiis sub nostra tranquila gubernatione contrata nostra Stagni pace fovens de bono in melius dietim crescit, adeoque per habitatores ejus multae negotiationes et mercantiae exercentur de quibus usque huc provisum non est“. (L. V. c. 366.)

[2] Id. C. 216.

[3] Id. C. 291.

[4] C. 261.

Digitized by Google

razne daće na javnoj žitnici, na mesarenju, na vunenome obrtu i na izvažanju srebra. Kod stvaranja dotičnoga zakona, Veliko Vieće se pozivlje i na to, što za pokriti povećane troškove *treba učiniti što svi gradovi ovoga svieta čine kad se nalaze u sličnim neprilikama, te neznadu kako naći novaca*[1].

Sô bijaše unosna grana príhoda za Dubrovnik. Državne soline proizvadjale su soli za nutarnju potrebu, i za izvoz u Dalmaciju i u Bosnu (*Luccari* o. c. p. 83) Protiv kriomčaranju poprimljene su najstrožije mjere. Svi ladanjski knezovi imadu prijaviti kontrabande Malome Vieću. Jer sô ne smije se izkrcavati brez dopušta vlade od Omiša do Stona, niti na Korčuli, niti do Budue pod globom, koja, ne bude li plaćena, postupati će se s prekršiteljem kao s lupežom. Rektor s desetoricom Maloga Vieća nadležni su o tome suditi, pod globom od 100 dukata za svakoga. Oklevaju li vršiti svoju dužnost, odvjetnici državni imaju sazvati Veliko Vieće, pod predsjedničtvom konsula, jer rektor i malovićnici, koji su svoju dužnost zanemarili, ne smiju upravljati vićanjem. Samo onaj malovićnik koji je podignuo prosvjed proti nemaru rektora i Vieća, te ga dao bilježiti u zapisniku po kancelaru, može ravnati dotičnim vićanjem Velikoga Vieća, koje će proti kriomčarima udriti osudu (1429)[2]. Od javnih prihoda bi naredjeno, da jedan dio bude položen kod blagajnika sv. Marije, a drugi stavljen kod kamerlenga na razpoloženje vlade za svakdanje potrebe, navlastito za plaće činovnika (1455)[3]. Jako providna bi odredba, da se iz prihoda soli, carina i drugih poreza ima skupiti reservna svota, prije svega za uplatu javnog duga pred skoro učinjena a još ne sasvim utjerana, a poslje toga za svaku eventualnu potrebu. Samo kad bi buknuo rat iti kuga, ima biti obustavljena naredba. Knez sa dva malovićnika ima dati pregledati svakoga mjeseca, da li se vrši zakon (1432)[4].

Utvrda novoga teritorija.

Stečenjem *novih zemalja (Terre nuove)* od Astaree do Stona (1399), i Konavala (1419—1427) republika bijaše svršila razpostranjivanje svoga teritorija za uviek. Trebalo je utvrditi i jednu i drugu stranu svoga novoga posjeda Ston je ostao na zapadu glavno uporište, te bi pretvoren u tvrdjavu, opasavši ga zidom, a

[1] L. V. C. 281.
[2] Id. C. 239.
[3] Id. C. 305.
[4] Id. C. 258: „*Ordo pro assumandis et conservandis pecuniis Comunis*".

Digitized by Google

obrana povjerena redomice svoj dubrovačkoj vlasteli od 18 do 60 godina. Bi takodjer utvrdjen kaštio *Posvisd* s početka po šest *balestriera* (1440)[1], ali kasnije biše pozvani na njegovu obranu svi muški stanovnici trijuh otoka i Astaree, a s prvice jedan pak dva vlastelina poslana kao zapovjednici (*Castellani*), od kojih jedan imao čuvati gornju a drugi donju stranu tvrdjave (1446, 1448)[2]. Od strane *Konavala* bi učvršćena tvrdjava *Sokol* naredbom g. 1423, preinačenom g. 1449[3]. Bi takodjer poboljšana uprava arsenala (*armamentum*) zakonom od 30. jula 1453. Veliko Vieće naime, vidivši da nema dovoljnog nadzora glede stvari koje su se imale čuvati u arsenalu, naredi da rektor i Malo Vieće sa Senatom nadju vieštu i pouzdanu osobu sa plaćom od 150 ipp. godišnjih, koja ima biti svake godine potvrdjena Velikim Viećem, te njoj biti povjerena uprava arsenala. Nositi će naslov: *Upravitelja Arsenala (Massaro dell' Armamento)*, te će mu biti služba voditi točan račun svih stvari, koje će se iz arsenala predati državi za potrebu, i nadzirati osoblje, koje će se postaviti u njemu. Pomoću trih častnika, izabranih po Malome Vieću, sastaviti će se inventar svih stvari i oružja koje se nalazi u arsenalu, a to u tri eksemplara za upravitelja, za tri častnika, i za državu[4]. Takodjer bi odredjeno, da za slučaj rata i kuge bude obskrbljen grad debelijem drvama, a to prodajom putem zakupa one pristojbe u tankijem drvama, koju bi ladje plaćale državi kad bi pristupile u gradsku lûku (1445)[5].

Uprava Arsenala.

U prvoj polovici XIV. vieka dok je Dubrovnik primao knezove od Mletaka, pomorstvo je propadalo[6]. Protektorat ugarsko-hrvatskog kralja i savez sa Gjenovom, koja pokaza dubrovčanima nove puteve u Tirensko more, podignuše ga. Pod mletačkom zaštitom, bijaše dozvoljeno dubrovčanima biti u družtvu sa inostrancima u brodovima, te reformacijom od 20. oktobra 1358 bi providjeno, da kod takih brodarskih družtava sa tudjincima, dubrovčanin pod globom od 500 ipp. ima staviti na zajednički brod ťoliko mrnara dubrovačkih koliko će karata (dielova) imati u brodu. Kasnije da se oslobodi mrnarica od tudjega upliva, navlastito mletačkoga kroz dalmatinske mrnare, te da se otvori vrelo dobitka višemu dielu domaćega pučanstva, bi naredjeno, da nijedan Dubrovčanin ne smije imati karata u tudjem brodu pod globom 500 ipp.[7] Kad je

Brodarstvo.

[1] Id. C. 322.
[2] Id. C. 378, 379.
[3] L. V. C. 435.
[4] Id. C. 362.
[5] *Gelčić*, o. c. — *Documenti* p. 67, 68.

Digitized by Google

Turčin sve to više osvajao obale Sredozemnog mora, kršćanskim narodima bijaše zabranjeno po papima obćiti s nevjernicima, s razloga osobito, što premoći turskoj i arapskoj lasno je uspjevalo zarobiti trgovce, te ih staviti na muke ili ih zavesti na odpadništvo. Samo onim narodima, koji su bili dorasli, barem do nekle, teškoj borbi, i o kojim se moglo pouzdano držati dokazanom jakosti u obrani vjere, da će se čvrsto braniti, dozvoljavala je crkva trgovačko obćenje s nevjernicima. Dubrovnik još je bio podvrgnuť obćenitoj zabrani u drugoj polovici XIV. vieka, kako se vidi iz zaključka Velikoga Vieća od 16. februara 1376, gdje je zabranjeno svakomu trgovcu Dubrovčaninu brez dozvole papine pristupiti *ad loca saracinorum prohibita per ecclesiam romanam*, pod globom 500 dukata, te bi pod razmjernu globu padali gospodar broda, kormilar i častnik (scribanus)[1]. Ali odanost rimskoj crkvi, vjernost prama ugarsko-hrvatskom kralju, i ugled koji republika bijaše stekla svojom mudrom politikom i svojim prostranim trgovačkim svezama, skloniše pape i baselski sabor podieliti joj povlasticu, da njezini brodovi mogu putovati do Svete Zemlje i lûka nevjernika u svrhu prenosa hodočastnika i trgovine, te da vlada postavi konsulâ i podigne crkava, kako se vidi iz papine bule „*in Coena Domini*“ od 5. maja g. 1434[2]. Tako dubrovačka mornarica počme otvoriti trgovini nova vrela dobitka razmjenom proizvoda jadranskog mora s dalnjim Istokom.

Veliko Vieće da zaštiti mrnaricu protiv gusarima, koji bi zaplienili brodove po Jadranskom i po Sredozemnom moru, svojim zaključkom od 15. decembra 1405., dozvoli trgovcima da uzmu u posudu od vlade ratne brodove *(ex brigantinis vel galeottis)* za

[1] *Gelčić*, o. c. — *Documenti* p. 116, 117.

[2] Id., o. c., p. 19. Evo glavnih rieči papine bule: „Gradu Dubrovniku, koji leži na obali mora, čijoj srčbi je izložen, a počiva na tvrdim hridima i na neplodnoj zemlji, preodanom i preposlušnom svetoj rimskoj crkvi, a uviek vjernom napram kralju ugarskome . . . dozvoljava se, da njegovi brodovi mogu putovati do prediela Svete Zemlje i do luka nevjernikâ, za prenieti hodočastnike i za trgovati, da namjesti konsulâ, sgradi crkve i postavi groblja . . .“. Bulla in *Coena Domini* posiže u stara vremena, te joj je glavni temelj ona nezavisnost crkovne vlasti od svietovne za koju se veliki Grgur VII. borio. Pod raznim papama tekst bule bi više ili manje preinačen. U onoj Klementa XI. izdanoj u Rimu 24. marta 1701. zapriečeno je, medju ostalim, izobćenjem, onim, koji bi obskrbili oružjem ili sličnim sredstvima nevjernike i krivovjerce, te ovim dali viesti štetne kršćanima. (Sclopis, o. c., III., p. 57—59.)

Digitized by Google

putovanje u Mletke ili u Jakin, a to pod uvjetima koji dokazuju, da mu nije stajalo do žrtava kad se radilo olakotiti trgovini i brodarenju poslovanje[1].

Još u drugu polovicu XIII. vieka počme se republika baviti *lučkim redarstvom* zabranivši u Statutu (L. VI., c. 23) bacanje smeća i kamenja u gradsku luku pod pedepsom globe 2 ipp. ili tielesne kazni. Iz reformaciia vidi se, da bi se u ono vrieme svake godine uložilo trošaka na uzdržavanje i poboljšanje luke. Godine pak 1365. Senat nametne u tu svrhu posebnu pristojbu — *stata* — u iznosu 18 *folara* na dan na sve brodove nadmašujuće sadržinu od 50 stara. God. 1485. po nadpisu, koji se još čuva u sakristiji dominikanske crkve i po predaji, bio bi *Pasko Miholić (Pasqualis Michaelis)* sgradio onaj tvrdi nasip (*le casse del porto*) koji brani i sada malu luku gradsku od morske južine (scilocco). Da je nije dogradio vjerojatno je, jer ima isprava od polovice XVI. vieka, iz kojih je dokazano, da još je tada sliedila radnja okolo nasipa na troškove državne[2].

Mejaši sa razdobjem *knjige zelene,* koja svršuje sa god. 1460., vrlo važan zakon stvoren u Velikom Vieću g. 1462., uvršten u početak *žute knjige,* po kojemu bi naredjeno da svi veći brodovi, koji prekoračuju stanovitu sadržinu (*XL carrum*), imadu uzeti za častnika (*scribanus*) vlastelina, kojega kapetan ima naći pod globom 25 ipp. za svako putovanje na potvrdu Maloga Vieća. Njegova je dužnost, za koju se ima pred ovim zakleti, voditi knjigu o svim računima broda, i o ukrcatoj robi, a imati će jedan dio dobitka broda kao svaki mrnar. Nemože li kapetan naći častnika, koji bi se izmedju vlastele htio primiti, ima to prijaviti Malome Vieću, koji će nastojati da ga nadje, a nepodje li mu za rukom, odriešiti će kapetana dužnosti za ono putovanje[3].

---

[1] L. V. C. 115. „Quod cum propter damna facta nostris Civibus per piratas, mercateres nostri non audeant navigare dubio dictorum piratarum et aliarum malarum gentium ex quo Commune nostrum in specialitate recipit grandia damna et Interesse, et propterea ut nostri mercatores navigare possint cum maiori securitate consueto, quod toties quoties mercatores nostri pro eorum opportunitate peterent a Regimine nostro aliquem ex brighentinis vel galeottis pro eundo vel mittendo Venetias vel Anconam, quod Commune nostrum dictis petentibus debeat mutuare fustum . . .“.

[2] Gelčić o. c. p. 33. Evo nadpisa: „**Pasqualis. Michaelis. — Racusinus. — Plura. Ingenio. Clara. Inveniens. — Anno. Quo. Portum. Edidit.** — MCCCCLXXXV“.

[3] Id. ibid. p. 72, 73.

Digitized by Google

Nema u *Zelenoj knjizi* tragova pomorskoga prava. Sliedile su dakle imati kriepost ustanove Statuta i običaji pomorski. Tadar na polju pomorskog prava imali su Mletčići prvenstvo. Jur godine 1215. Mletci ostaviše svoje stare običaje, da se late onoga sbornika pomorskih običaja, koji pod imenom „*Consolato del Mare*“ vladaše Sredozemnim morem, o stvaranju kojega otimaju se Talijanci i Španjolci. Ali orijaški napredak mletačke mrnarice učini, da se republika otrese brzo (g. 1255.) *morskog konsulata*, te izdade svoje „*Capitulare nauticum*“, prvi tekst savršenoga zakona o vojničkoj i trgovačkoj mrnarici, koji se poznaje. Samo ljudi od dugoga svietskoga iskustva na moru mogli su riešiti toliko dvojbenih važnih slučajeva. Vjerojatno je, kaže Sclopis, da su sva trgovina i brodarenje, koje se činilo u Jadranskom kufu uzeli pravila iz naredaba kraljice onog mora. Mletačkome *capitulare nauticum* biti će crpili i Dubrovčani, koji nijesu se žacali poprimiti od Mletaka sve dobre ustanove, prikrojivši ih po svojim potrebama, a kad se Mletčići opet, kako se čini pokoriše *morskomu konsulatu* da se drže istog zakona kojim su se služili narodi na Sredozemnom moru, i Dubrovniku je red bio slieditи isti primjer[1].

Civilni zakoni.

Prije nego predjemo na glavni predmet naših študija iztaknuti ćemo još neke zamašne zakone na polju privatnoga prava stvorene za ovoga razdobja. Težnja da se koncentrira domaći imetak u muškarce vlasteoske ruke, koja je vršila suvrenstvo u republici, te je za sve visoke službe bila odredjena, kako je nosila i najviše državne terete, a i drugi uzroci ležeći u interesu obiteljskoga gospodarstva i moralnoga reda, skloniše zakonotvorce na ograničenje prćijâ. Ovim zadnjim razlozima nadahnut je zakon od 10. marta g. 1423. (*ordo pro dotibus*), koj naredjuje da nitko ne smije dati niti primiti u ime prćije više od 2300 ipp. (što nije malo bilo za ono vrieme) a to u novcima i u ruhu, izuzam slučaja da bi prćija zapala nasljedstvom ili da bi se radilo o udovi. A navadja se kao razlog, da otci i braća radi prevelikih prćija ili bi ostali brez imetka, ili bi kćeri krutno stavili u samostan[2]. Ali zlu nije se

[1] *Sclopis*, o. c. Vol. I. p. 165—167, 161—172: „È probabile che tutto il commercio e la navigazione che si facevano nel golfo Adriatico prigliassero norme dagli ordini della Regina di quei mari“. (Secoli XII. e XIII.).

[2] Lib. Vir. C. 180. Sclopis kaže o talijanskim statutima da: „furono intenti a far primeggiare su tutti gl' interessi di famiglia il favore delle agnazioni. L' esclusione delle feminine dalla participazione ugnale

Digitized by Google

stalo tim na put. U novome zakonu od 15. marta 1446. Veliko Vieće je prisiljeno, podignuvši *maximum* prćije na 2600 ipp. sa haljinama i nakitom (*vestimenti et ornamenti*), nadovezati kaznenu sankciju od 1000 ipp. globe i 6 mjeseca tamnice protiv prekršiteljima. Bude li posredovao redovnik ili redovnica, biti će izagnani iz države, izuzam osoba spadajućih u sedam gradskih samostana, glede kojih naredjeno je njihovim starešinam pod prietnjom izgona, da ih imadu zatvoriti za dvie godine. Zavoditelji plaćaju dvostruku globu. Samo tudjinci koji dolaze u Dubrovnik sklopiti ženitbu, izključeni su od toga zakona. Ovaj obuhvaća *devet poglavja*, od kojih smo najvažnije označili, te sadržava sva jamstva kojim su htieli zakonotvorci osigurati izvršivanje tako zamašne naredbe, od koje je visila, kako kažu, čast i mir države po Nodárima i kancelarima, po Rektoru i Malome Vieću, kojim zadnjim je povjereno strogo vršenje zakona pod nadzorom odvjetnika državnih i Velikoga Vieća, koje će im u slučaju nemara suditi. Znamenit je onaj propis VIII. poglavja, da usljed riešenje ženitbe smrti, za slučaj da se prćija ima povratiti odgovara vas imetak muža, a da nijesu izključena sama dobra Punte, Stona i Konavala. Ponavlja se u IX. poglavju propis, da ograničenje prćije ne proteže se na udove, na kćeri koje su preživile muškarce (*delle giovane che foscero runaste per maschio*), niti na one ženske kojim je ostavljena prćija po testamentu[1].

Diše očinskom brigom zakon od 28. januara 1458. na korist udovama. „Pošto je iskustvo dokazalo, kaže zakon, da udove, slobodne kako su, preduzimaju čina kojim se lišavaju svojih nekretnina, svoje četvrtine i drugih dobara, tko iz lakoumnosti tko po nagovaranju djece i drugih osoba, što je na sramotu našega grada, na veliku štetu udove i protiv volji njihovih muževa, — zabranjuje im se unapried svako otudjivanje gore rečenih dobara preko 20 ipp. brez dozvole Maloga Vieća, čiji zaključak ima biti

---

coi maschi nelle successioni legittime, *il divieto ai padri ed ai mariti di favorirli di lucri eccedenti una ristrettissima quota,* erano precetti che ad onta della voce della natura e dell' autorità della ragione s' inculcavano da un male inteso ordine domestico, e da un inconsiderato zelo per la concentrazione delle forze nelle famiglie". (Ib. Vol. II. pag. 105, 106. — Secoli XIII.—XV.). Slična se težnja vidja u dalmatinskim statutima.

[1] Lib. Vir. C. 245: „*Ordine della limitazione delle doti che si ponno dare nella città di Ragusa*". Ib. b. 457.

Digitized by Google

stvoren po devetorici od 12 prisutnih članova, izuzam kad bi se to učinilo radi udaje kćeri ili nećakinje". Svaki protivni spis biti će ništetan, a nodar biti će pedepsan sa 50 dukata globe[1].

Veliko Vieće predteče Tridentinski sabor za preko jedno stoljeće, zabranivši unutra granica svietovne nadležnosti tajne ženitbe znamenitim zakonom od g. 1429., kojim se pedepsuje krivac na jednu godinu tamnice, a sveštenik koji bi sudjelovao u prekršaju na izgon iz države. Osim toga supruzi gube pravo na vas imetak, koji bi mogo zapasti ženu usljed zadnje oporuke, i koji će ostati za njihovu djecu kad budu prevalila 18. godinu, a biti će dotle povjeren skrbniku, te Rektor i Malo Vieće odrediti će za nju potrebitu hranu[2].

Da *budu zrelije ženitbe, te da zaručnici znadu što čine kad se vjenčaju,* na predlogu Rektora i Maloga Vieća stvara se zakon od 13. januara 1458. po Velikom Vieću, da Dubrovčanin ne smije ako je muškarac prije 20 svršene godine, a ženska prije 14. sklopiti ženitbu pod globom 50 ipp. i 6 mjeseca tamnice za zaručnika i za okrutnog otca vjerenice, ili ako ga nema, pedepsa će pasti na najbližjega rodjaka, te ako ih ima više koji su u istom stupnju rodbine kako braća, na sve. Isti zakon zabranjuje pod jednakom pedepsom, da se preda prćija prije *šest* dana pred ženitbom, a to s razloga, što se bilo više puta dogodilo, da dobivši prćiju dosta vremena prije vjenčanja, zaručnik bi zatezao sa ovim, te bi je dielom i potrošio. Zaručnik u suprot ima pravo šest mjeseca prije ženitbe navjestiti otcu, da na vrijeme spravi ruho i prćiju, a otac ili tko zastupa zaručnicu, ne bude li toga učinio, podpastiti će istoj pedepsi, te će mu se dati opet i drugi i treći rok s istim posljedicama. Ako bi se pak zaručnik, primivši prćiju, zatezao u sklapanju ženitbe za opredieljeno vrieme, trpiti će istu kazan, a uz to će morati vratiti prćiju[3].

---

[1] L. V. C. 479. *Ordo super viduas.*

[2] Lib. Vir. C. 237. Evo glavnog razloga, koji se susreta s onim, koji je sklonio crkvu, da utanači „*impedimentum clandestinitalis*": s razloga, što ima lopovâ, koji zavadjaju zlim sredstvima djevojke dobrih kuća, da se vjenčaju protiv volji roditelja, a ženitba bi ustanovljena u raju nebeskome medju praroditeljima sveta i neoskvrnjena, te taki zločin ne samo što je na štetu djevojaka nego i vriedja Boga, te je protiv dobrim običajima i na veliku pogibelj grada . . . . . ." Dotično poglavje nosi naslov: „*Ordo pro matrimoniis clam non contrahendis*".

[3] Id. C. 478. *Ordo super matrimoniis, dotibus et consummationibus ipsorum.*

Digitized by Google

Da se preprieče zlobne štete i sablazni — kaže se u zakonu od 5. decembra 1453. — na predlogu Rektora i Maloga Vieća bi naredjeno da Dubrovčanin ne smije sklopiti kod kuće darovštinu nepokretnina medju živima nego kroz Nodariju i kancelariju, u inozemstvu pako gdje nema Nodara, kako u Bosni ili u Srbskoj *(Schiavonia)* i u podobnim mjestima, ako zna pisati treba da učini vlastoručnu darovštinu, ako nezna kroz ruku drugoga uz podpis sposobnih svjedoka, drugačije neće biti valjana. A ostaje u krieposti ustanova statuta (L. IV. C. 58), po kojoj tko ima nasljednika nesmije činiti u obće takih darovština[1].

Spomenuti je još zakon, koji uredjuje odnošaje vjerovnika napram bankrutiranome dužniku, koj u jezgri sadržava načelo izvedeno na tom polju u modernom pravu. Dogadjalo bi se — pripovjeda se u motivaciji zakona od 14. novembra 1458. — da bi prezaduženi dužnik izčeznuo, a jedan dio vjerovnika htio bi mu dati vremena da se pogodi i da plati, ali ih je bilo tvrdokornih i krutnih koji ne bi ga htieli počekati, što bi donielo štete i jednomu i drugim. Da se tomu doskoči bi naredjeno, da se vjerovnici, koji bi htieli dužniku dati *„salvum conductum"* imadu obratiti na Malo Vieće u svrhu da bi ovo polučilo od Senata tu povlasticu. Malo Vieće izťražuje, da li vjerovnici koji su podnieli molbu prave većinu po iznosu svojih tražbina, te u jestnom slučaju budu li oni potvrdili zakletvom svoja prava, — njihova molba biti će po Malome Vieću podastrta Senatu, a ovomu je slobodno dozvoliti *„Salvum conductum"* za vrieme i uz uvjete, koji će mu se činiti shodni, ali uz izjavu, da bude li se odkrilo da se je koj vjerovnik krivo zakleo, platiti će u ime globe svotu koju je skrivio, polovica koje zapasti će državu, a njega će proglasiti *nepoštenim i krivotvorcem* (*per infame et falsario*) i da ga se dalje neće pripuštiti k svjedočanstvu. Budu li svi vjerovnici pristali na *Salvum conductum*, ne treba se obratiti na vladu. Ovaj zakon bi prihvaćen — što se vrlo riedko sbivalo — jednodušno, a na okrajku *Zelene knjige* opaža se, da je bio kasnije preinačen u tome, da ove blagodati ne smije dozvoliti senat nego jedan put, a najdulje za tri mjeseca, kako to stoji u Žutoj knjizi[2].

[1] Id. C. 437.

[2] L. V. C, 485. *Sclopis* pripovjeda, da XIII i XIV vieka u Firenci i Milanu bijaše zavladao običaj, po kojemu privola dvih trećina vjerovnika bankrutiranoga dužnika obvezala bi ostale vjerovnike makar bili nepozvani, i ne obznaajeni o nagodbi (o. c. Voi. II. p. 213, 214).

Digitized by Google

Kako vidismo gotovo svi zakoni, kojim se državni organizam preinačuje ili usavršuje, stvoreni su za ovoga razdobja po Velikome Vieću. Ovršujuća vlast, Rektor i Malo Vieće, više puta uzimaju inicijativu zakonskih osnova[1], jer bolje poznavaju kako se uprava kreće, na koje poteškoće nabasuje, i ljude kojim može razpolagati. Koji put bi dapače Veliko Vieće, stvarajući za ograničeno neko vrieme zakon, naložilo Rektoru i Malome Vieću, da mu prije nego iztiče rok polag izkustva predloži eventualne reforme (1449)[2]. Još češće osnove dolaze pred Veliko Vieće po predlogu državnih službenika *u tu svrhu* izabranih[3]. Kad bijaše ustrojeni *čuvari pravde* (*Proveditori*) [1467.], ove je zapao važni zadatak sastavljanja zakonskih osnova[4].

III.

Sudbeni ustroj.

Sa svršetkom prve periode sudbena vlast stiče u Dubrovniku prvi uvjet svoje nezavisnosti tim, što izbor sudaca, poslje odpreme zadnjeg mletačkog kneza g. 1358., ne spada više u dielokrug ovršujuće vlasti (Maloga Vieća), nego Velikoga Vieća, kao suvrena tiela države. Nego ostade još za 64 godine spojena sudačka vlast sa upravnom u Malome Vieću, na čelu kojega bijaše Rektor, vrhovni predstavnik države i starešina eksekutione vlasti. Nezavisnost sudbena učini veliki korak napried, kad bi zakonom od 17. oktobra 1422. oduzeta Malome Vieću sudbenost u civilnim poslovima, te stvoren kolegialni sud *dvora konsulâ za civilne pravde* (*Curia Consulum Causarum Civilium*). Ovim počimajućim odieljenjem sudačke od političke vlasti bi u isto vrieme polučeno strukovno i brzo obavljanje jedne od najvažnijih funkcija države. Udara u oči da je ta zamašna reforma uvedena brez ikakve mo-

Dvor konsula za civilne poslove.

[1] Obična je formula, koja se često nalazi, sliedeća: „*pare a messer lo Rettare col Minor Consiglio di portar a proceder in questo modo*“. *L. V. C. 361.*

[2] Id. C. 401.

[3] Formula obična je bila: „*pare alli officiali a ciò deputati che si debba provveder in questo modo*“. Tako se dogodilo kod uredbe vunenog obrta (god. 1449. L. V. C. 399), kod ustroja carinarskog ureda (god. 1449. L. V. C. 401), kod novoga uredjivanja tvrdjave Sokol (g. 1449. L. V. C. 408) i u sudbenoj struci (g. 1456. L. V. C. 415).

[4] Rad jug. akad. knj. 103 s. 60: „*državno ustrojstvo republike Dubrovačke*“.

Digitized by Google

tivacije, dok zakonima od jako male važnosti predhodaju, kako vidismo, uzroci na koje se osniva „ratio legis“[1]. Veliko Vieće stupa odma *in medias res,* te odredjuje, da se u vrieme ostalih izbora mjeseca decembra, imade izabrati šest sudaca iz šest vlasteoskih kuća za sve civilne pravde *(fieri debeat electio de sex judicibus de sex progeniebus ad omnes casus civiles).* Bi umnožen uz to za dva broj privatnih odvjetnika, kojim bi odredjena pristojba od tri groša za pravdu do vriednosti 50 ipp., a od četiri groša za one od 50 ipp. napried. *Kaznene parnice ostadoše za sada još pridržane Rektoru i Malome Vieću.* Služba konsula traje godinu dana, ne smije se odkloniti, a praznikuju *(vacant)* kroz dvie godine. Poslje iztečenja službe, — imadu pravo sjedati jednu godinu u Senatu isto kao rektor i Malovićnici[2]. Najstariji izmedju konsula, zvan „*Consul Curiae*“, predsjeduje za jedan tjedan sudu, te se po staršinstvu mienja svako sedam dana. Predsjednik ima jednak glas sa ostalima, a daje ga posljednji. Zaključci se stvaraju većinom glasova. Sjedaju u novoj dvorani Velikoga Vieća, a to najmanje tri dana na tjedan, u ponedielnik, u sriedu i u petak, a ispitivaju parnične svjedoke svake subote, a više ako uztreba, izuzam blagdana i kad bi imali sjednicu u Velikom Vieću[3]. Predsjednik vrši karnostnu vlast nad sudcima i odvjetnicima, te im može udariti globu do 25 ipp., a vas sud je vlastan globiti stranke, koje bi se pred njim riečima ili činima nepristojnim i uvriedljivim zlo vladale, do 100 ipp., da pače ih dati i zatvoriti[4].

Nadležnost u sitnicama.

Za manje pravde, koje ne nadmašuju vriednost od deset groša, a ne tiču se nepokretnina, sam rektor je nadležan, a skupa sa dva konsula sudi o tražbinama, koje se osnivaju na isprave, imajuće podpunu dokaznu moć, te može dužnika staviti u tamnicu[5].

[1] L. V. C. 164. Jednostavno se kaže: „Anno a nativitate MCCCCXXII. die 17. Octobris in Mai. Cons. in quo interfuerant Consiliarii LXV. captum re fuit capitulum infrascriptum de modo ordine atque tempore eligendi judices Curiae propriae, quae Curia vocabitur Domini Consulis et eorum jurisdictione, et de quatuor advocatis propriis ultra consuetos elligendis“.

[2] Id. C. 294.

[3] L. V. C. 165.

[4] Id. C. 166.

[5] Id. C. 167: „*Cum carta Renuntiando testata secundum ordines et consuetudines Racusii*“ Kasnijim zakonom od 30. junija 1431 rektor sam mogao je osuditi dužnika, te ga i staviti u tamnicu na temelju isprave izdane po kancelaru javne žitnice imajuće istu dokaznu moć kako notarijski spisi. (Id. C. 249).

Digitized by Google

Da pače u tim slučajma, budu li konsuli odsutni, može Rektor sa maloviećnicima, ako bi vjerovniku prietila od čekanja šteta, vršiti njihovu vlast[1]. Pošto se pak uvidilo, da Rektor, zabavljen viećima i državnim poslima, te obterećen kriminalnom sudbenosti, ne može u isto vrieme vršiti jurisdikciju u sitnicama, za ove bi stvoreno g. 1432. mjesto „*Vice-Rectoris*" uz plaću od 150 ipp., koji sudi svaki dan, dvie ure u jutro, a dvie popodne, u svim parnicama *do deset ipperpera*, a dužnost mu je sve osude nadmašujuće jedan ipp. dati upisati u posebnu knjigu, koju ima voditi *kancelar slavenski*[2].

Rektor vrši i unapried osude, a nastaje li dvojba o smislu njihovom, pozivlje sudce koji su je izdali, da odluče[3].

Sve pravde izmedju Srba, Bošnjaka ili Arbanasa sa Dubrovčanima, izuzam stanovnika gradova *(exceptis hominibus civitatum)* spadaju u nadležnost Rektora i njegovih kriminalnih sudaca[4], a to vjerojatno jer su se lasno kod takih pravda, u koje su bili inostranci navlastito slavenskih susjednih država upleteni, politički razlozi mogli mješati, a valjda i radi bržijega odpravljanja, jer, kako smo vidjeli, Dubrovnik u sporovima sa tudjincima, ovima je više nego domaćima išo na ruku.

U isto vrieme bi providjeno stalnoj plaći konsula u iznosu od 25 godišnjih ipp., a uz to bi im odredjena pristojba od 2% na svakoj osudi koju bi izdali, izuzam osude koje se osnivaju na isprave podpuno dokazujuće, ili na mirazno pismo, ili kad bi se radilo o izjavi tičućoj se zaposjednuća nepokretnina, u koliko ne bi kasnije od toga nastala parnica. I ovaj važni zakon ne nosi motivacije, a razlog mu je bio brez dvojbe onaj naznačeni po *Cervi* „*ne quis scilicet temere alicui litibus vexare audeat*"[5] a i drugi, da

---

[1] Id. ibid.

[2] Id. C. 257. „*El tutte le sententie che darà da ipp. uno et da lì su in debba far scriver in uno libro ordinatamente per lo cancelliere nostro in schiavo*". Dakle u sudbenoj struci unutra nekih granica i hrvatski jezik bio je služben u prvu polovicu XV. vieka.

[3] Id. C. 168.

[4] Id. C. 169.

[5] L. V. C. 170. I Lukarić (o. c. p. 162) i Cerva *(Prolegomena in Sacram Metropolim Ragusinam* MS. Jugosl. Ak. Cap. XV. pag. 52—74) krivo drže, da je sudčeva pristojba uvedena god. 1462; nastala je sa sudbenim ustrojstvom od g. 1422. Prvi ovako kaže o toj pristojbi: „e tirano (li Giudici) per li carati due per cento. La qual imposizione cominciò nel 1462. Perchè inanzi avevano il salario dal

Digitized by Google

bi se vabilom interesa pospješilo riešenje parnica. Pristojbu (*carati*) plaća strana koja dobije parnicu, uz pravo regresa protiv gubitniku, a prosto joj je uteći se Rektoru i Malome Vieću, ako je nepravedno omjerena. Starešina suda, predsjednik nazvan *per antonomasiam konsul*, ima još polovicu posebnih pristojba za stanovite parnične čine[1], dok se druga polovica dieli medju državne blagajnike, kancelare kurije, i njezine trubače (*praecones*). Ovaj je bitni sadržaj novoga sudbenoga ustrojstva od g. 1422., koje bi popunjeno g. 1428. ustanovljenjem dvajuh sudbenih kancelara, jedan za civilni, a drugi za kazneni sud, koji su imali dužnost izdavati sudbene spise (*le polize — cedulas* po Fr. Gunduliću) uz potvrdu kancelara tajnika, i iznieti kad treba pred sud notarijske knjige, a pristojbe bi medju sobom dielili[2]. Dalje zakonom godine 1448. konsuli bijaše ovlašteni potvrditi testamente sastavljene po knezu Stonskome, kad bi vriednost ostavštine sastojala u nepokretninama, ili bi prekoračila u obće 100 ipp.[3]

Dioba konsularnog dvora u dva senata.

Ustrojstvo konsularnog dvora bi znatno preinačeno zakonom do 19. oktobra 1459. Prvomolbeni sudci, kaže se u motivaciji, prem da su brzi, nemogu odoljeti množtvu parnica, koje rastu u našem gradu, te odbornici izabrani da prouče kako bi se omogućilo svakome parničaru da dodje do brzoga riešenja svoga spora, predložiše te bi i prihvaćeno, da se unapried mjesto šest izabere *dvanaest konsula (duoi mani de Consoli)*, a to *šest* za riešenje parnica tičućih se *nekretnina*, a šest za parnice o *pokretninama*, sa plaćom od ipp. 25 za svakoga. Jedna ruka konsula, ili, kako bi smo sada rekli, jedan Senat zvati će se „*konsuli za civilne pravde o pokretninama*“ *(Consoli della cause civili del mobile)*, a druga ruka „*konsuli za civilne pravde o nekretninama*“ *(Consoli delle cause civili del Stabile)*. Nema zaprieke da dvojica od iste kuće budu izabrana, jedan za Senat o nekretnim a drugi za Senat o pokretnim stvarima. Imadu prednost konsuli za nekretnine, koji

publico; et la cagione dicono essere stata questa, d ch' alcuno confidato nell' inganno, non ardisse temerariamente tentar l' impresa“. I ovdje Cerva sliedi Lukarića. Ne valja zaboraviti, da je knez do god. 1328 imao pravo na sličnu pristojbu *(aptagi)* od 1% kako smo to obrazložili u Radu jug. ak. knj. CV u razpravi *o sudbenom uztrojstvu rep. Dubrovačke.*

[1] L. V. C. 170.

[2] Id. C. 223.

[3] Id. C. 392.

Digitized by Google

su prvi izabrani, te u njihovu nadležnost spadaju sve pravde tičuće se nepokretnina, sve prodaje i sve što visi od prodaje, i potvrda zadnjih oporuka. U nadležnost Senata za pokretnine spadaju sve pravde, koje se tiču pokretnina u obće. I jedni i drugi konsuli ovlašteni su ovjeroviti testamente i pisma tičuća se pokretnih i nepokretnih stvari, a spadaju svi u senat.

Sudci za nekretnine sjedaju *pro tribunali* kao do sada u ponedielnik, u sriedu i u petak: sudci za pokretnine u utornik, četvrtak i subotu. Jedna i druga ruka konsula ostaju podvrgnute istim dosadanjim zakonima. Barem trojca imadu biti prisutna za *plenum*, a imadu se složiti za konačnu osudu[1].

Inostrancima koji putuju (*forestieri viandanti*) daje se kratki rok od *dva dana* mjesto *četiri* opredieljenih za ostale[2], da podnesu tužbu, a još jedan ako žele što pristaviti tužbi po odvjetniku.

Kako su dvie ruke konsula, *dva dvora*, biti će i dvie ruke odvjetnika, koji će biti umnoženi još za dva, u svemu će ih biti dakle osam, četiri opredieljena za svaki dvor; mogu biti dvojca od iste vlasteoske kuće, ali ne smiju biti dodieljena istome senatu. Imadu plaću od 25 ipp. i obične pristojbe od stranaka, te dužni su prisustvovati svim sjednicama dotičnoga dvora.

Kako pak ima mješovitih pravda, koje se tiču i pokretnina i nepokretnina (*le quali simul partecipano del stabile et del mobile*), n. pr. one osnivajuće se na mirazna pisma, ostavinske i slične, *pošto nepokretnine dostojnije su od pokretnina* (*attento che il stabile è più degno che il mobile*), bi naredjeno, da kad bi se radilo o takoj mješovitoj parnici, koja bi se ticala pokretninâ i nepokretninâ, imati će prednost glede nadležnosti dvor za ove posljednje[3].

Reforma kako se vidi izvadjala je diobu radnje kod prve molbe, što je pospješivalo riešenje parnica, a usavršivalo takodjer sposobnost sudaca. Ali se ona nije mogla uzdržati, te su se opet u treću periodu dva dvora stopila u jedan (Croceo Ch. 23).

---

[1] L. V. C. 493.

[2] L. V. C. 357. Ovo poglavje sadržava kratak postupak kod prvomolbenoga suda neshodno uvršten u *red priziva*. Po njemu konsuli davaju tužitelju rok od 4 dana, da podnese tužbu *pred kancelara*, gdje tuženik može uzeti prepis, te ima odgovoriti tužbi *pismeno* za 4 dana, i odgovor podnieti kancelaru. Dan poslje slobodno je tužitelju predati svoju opetovnicu, na kojoj može tuženik *duplicirati* sutradan. Tim je razpravni štadij svršen. Sliedi za tim osuda — koja po *Croceo* imala je biti izdana za dva mjeseca.

[3] L. V. C. 493. *Ordo separans mobilia a stabilibus.*

Digitized by Google

Ovdje je spomenuti da se Veliko Vieće staralo bolje urediti i disuplinirati *rivere* državne (*li fanti et rivieri del nostre Comune*) zakonom od 28. kolovoza 1449. Bili su malaksali u posluhu, a globili su nemilo stranke. Bi dakle naredjeno da mjesto što su se po zakonu od 30. oktobra 1414. imali podvrgnuti potvrdi jedan put na godinu, unapried će četiri puta, to jest mjeseca februara, maja, augusta i novembra. Dvojca njih imadu se vazda naći na vratama Rektorove palače, gdje će noćiti ako nijesu u službi. Da se stane na put njihovoj novčanoj nesitljivosti bi odredjeno, da kad idu *Astareom* u službi republike, imati će *jedan groš* na dan, a *dva groša*, ako idu za privatnike. Jesu li poslani na otoke, dobivaju u prvom slučaju dva groša, a u drugome četiri[1].

Bi takodjer g. 1452. ustanovljen za *riviere* potanki cienik, navlastito kad idu obaviti ovršne čine „da privatnici — kaže zakon — ne budu preko dužnosti obterećeni plaćanjem *rivera*, koju su pohlepni za novce[2]“.

Sudbena nadleć-nost u drugoj molbi.

Dok su Rektor s Malim Viećem izvršivali civilnu sudbenost, bilo je naravno da se redovito nije dalo mjesta prizivu proti osudama izdavanim poglavarom države. Jedan put kad bi stvoren sud posve nezavisan od njega i od eksekutivne oblasti, trebalo je ustrojti *drugu molbu*, kojoj bi se mogle stranke redovito uteći protiv osudama konsula. To bi sbilja i učinjeno odma, ali o prvome ustrojstvu prizivnog suda nemamo u Zelenoj knjizi drugo nego ono malo što čitamo u novom redu priziva (*ordo Appellationum*) od 23. januara 1445.[3] Kaže se naime u motivaciji, da pošto je pravni liek priziva nuždan, bijaše izradjen i prije zakon onako kako se bilo našlo pravedno, obzirom na vrieme i na druge prilike. Ali se uvidilo po iskustvu, *koje je učitelj stvari*, kako je veći dio onih ustanova manjkav, jer se nije bilo providjelo svim slučajevima, s toga odbornici kojim bi povjereno izradjivanje novog pravilnika gledali su ne samo ustanoviti taj pravni liek, nego ga tako urediti, kako bi stranki nezadovoljnoj prvom osudom bio lasniji i udobniji put priziva, te bi je ovaj priveo k žudjenoj svrsi. Brez dvojbe da i po starom zakonu senat bijaše prizivni sud. Stari red je svršavao 23. marta 1445., a novi bijaše gotov tri mjeseca prije. Sgotovljen je s velikom točnosti, jasnosti i prav-

[1] Id. C. 404.
[2] Id. C. 424 *bis*.
[3] L. V. C. 357.

Digitized by Google

ničkim znanjem, te spada u najbolje zakonotvorne plodove Dubrovnika na pravosudnom polju. Vidi se, da su zamašne reforme sudbenog postupka, uvedene kanoničkim pravom po Inocenciju III. i po četvrtome lateranskomu saboru, razpravljene i uporavljene po pravdoznanstvu one dobe, bile pronikle medju dubrovačke pravnike, gojenike tadar cavtujućih talijanskih sveučilišta Bologne i Padove. Red priziva dieli se u dvadeset poglavja, iz kojih ćemo izvaditi samo ono što spada u okvir naše razprave. Razlikuje se *priziv protiv interlokutornoj, od priziva protiv konačnoj osudi.* Stranka nezadovoljna interlokutornom osudom prve molbe, netom joj je oglašena, ima prijaviti priziv pred kancelarom, položiti sutradan prizivnu pristojbu u iznosu od 2% vriednosti spornog predmeta (*carati*) ili ekvivalentan zalog. Na vrieme je ona odreći se priziva dok ga nije formalno uložila kod Maloga Vieća, što ima učiniti istoga dana kad je položila *karàte.* Malo Vieće za osam neferijalnih dana ima ga proslediti *Senatu.* U ovome ima biti prisutnih 15 senatora neodklonivih. Stranke i njihovi odvjetnici imadu pristupa k raspravi, a uz to jedan ili više konsula, da brane napadnutu osnovu. Mogu biti samo dvie sjednice. U prvoj stavlja se na glasovanje: „*ima li se odgoditi riešenje priziva ili ne?*" Za slučaj odgode, u drugoj sjednici glasuje se o pitanju: „*Je li ili nije pravedno udarena prva osuda?*" Senat odlučuje većinom glasova. Ako su glasovi jednaci ostaje tvrda prva osuda. Je li ukinuta prva usuda, položeni *karati* imadu se dobitniku vratiti: ako je potvrdjena, padaju u korist države. (Poglavje I.)

Priziv proti meritornoj osudi ulaže se u isto vrieme i na isti način uz uplatu *karata,* kako proti interlokutornoj. Senat, pred koji Malo Vieće podnaša priziv, može držati ob ovome pet viećanja[1], te u petome samo je držan izdati osudu. Apelanta je dužnost pozvati na razpravu protivnu stranku, i sudce prve molbe (konsule), kojih barem dvojca imadu *za čast i poštenje svoje* doći da brane svoju osudu[2]. (Pogl. V.) I ovdje ima biti prisutno 15

[1] Po Gundulićevom *summario* pet viećanja su se imala sliediti jedan dan za drugi, ali nije tako brzo išlo.

[2] „*Delli quali judici* — kaže tekst — *duoi de loro per l' onor et honestà del suo officio esser et venir debbiano a far le sue difese ed allegar delle sue ragioni*", a to pod globom pet ipp. Razlog tome biti će bio, što se nijesu još po prvim sudcima motivirale osude. Dužnost motivacije bi uvedena u Italiju zakonom od 14. maja 1542 po Florentinskoj roti, čiji primjer sliedište rota Rimska, Genoveska, Luke, Siene, a kasnije Napuljski sudovi. (Sclopis o. c. III. Vol. p. 87).

*

Digitized by Google

senatora. Konsuli mogu *jednoglasno* odstupiti prije riešenja priziva od prve osude uz povratak *karáta*, a stranke tim su povraćene na pravno stanje prije nego su zametnule pravdu. (Pogl. XIII.) U prvome viećanju čitaju se svi parnični spisi s osudom, slušaju se stranke i konsuli, ali se ne stvara nikakav zaključak. Kod susljednih tri viećanja stavlja se pitanje, *ima li se konačno riešiti pravda*, ili *odgoditi riešenje*. Ako se glasovalo za riešenje, prije ovoga treba opet čitati sve parnične spise i osudu prve molbe. (Pogl. VII.) U petome, posljednome, viećanju stavlja se pitanje, *da li je napadnuta osuda pravedno udarena ili ne*, a zaključak se stvara većinom glasova, jer kod jednakih ostaje tvrda prvobitna osuda, odakle se vidi da pošto i kod jednoga i kod drugoga priziva imalo je biti 15 viećajućih senatora, predsjednik nije imao glasa. Glasovalo se tajno *in bussulis*, koje bi nosili na okolo Maloviećnici. (Pogl. IX.) Je li uništena prvomolbena osuda, *drži se da je svaka stranka povraćena u ono pravno stanje, u kojemu se nalazila prije nego je prva osuda oglašena*. Ne budeli tužitelj opet pred sud pozvao tuženika za mjesec dana, ovaj može odkloniti sudce i tražiti odgode, kako da je prvi put utužen. (Pogl. X.)

Civilne pravde su kako vidismo dvojake, *de re stabili et mobili*. Dok visi priziv, dobitnik u prvoj molbi *de re stabili* može polučiti posjed nepokretnine, — a dobitnik *de re mobili* može voditi ovrhu na svim stvarima svoga dužnika, da pače ako nema imetka dati ga metnuti u tamnicu, samo što tuženik može zahtievati od dobitnika poručanstvo, koje imadu konsuli odobriti, ili zalog u srebru ili u zlatu. (Pogl. XI.) U pravdama *de re stabili*, trebali nepokretninu pregledati, najmanje sedam Senatora imadu poći sa strankama i sa sudcima prve molbe na lice mjesta, da pregledaju stvar, te svoje opazke činit bilježiti u zapisnik. (Pogl. XII.)

Poglavje XIV. ne spada u prizivni red, nego se tiče ovrhe i propisuje, da su konsuli nadležni izvršivati sve osude, da pače i arbitramentalne od X. ipp. napried, a to, kaže se, jer rektor ne može se baviti radi svojih velikih državnih posala ovrhom osuda dobrih ljudih.

Ovaj bijaše u jezgri prizivni red, iz kojega se vidi da se sve težište civilnoga postupka koncentriralo u prizivu kod kojega razpravno i ustmeno načelo bilo se jako razvilo, kako ga ne vidimo izvedeno još sada u dosta modernih država, a medju ostalim u našoj, a to u formi koja je bila sasvim podobna da se nadje istina, i da se na njezinom temelju kroji pravica. Senatsko tielo, iz kojega

Digitized by Google

bi se vadili prizivni sudci, pružaše visokim svojim položajem u državi, godinama, iskustvom, učenošću, moralnom svojom vriednosti, koja stajaše nad svakom sumnjom, i podpunom nezavisnosti, najjače jamstvo zrelomu i pravednome presudjivanju. Sustav je imao dvie glavne mane. S jedne strane postupak mogo se raztezati u dugo kroz dva viećanja u interlokutornom, a kroz pet u meritornome prizivu. Ovo skloni Veliko Vieće zakonom od 1. aprila 1454. odrediti, da sve parnice inostranaca medju sobom, ili izmedju inostranaca i dubrovčanina imaju prednost kod prizivnog suda, jer, kaže se, teško je inostrancima čekati propisani red[1]. Druga je još jača mâna bila, da senatska osuda, za slučaj da bi ukinula prvomolbenu, ne bi riešila za uvjek spor, koji mogaše opet biti po strankama ponovljen, te nije bilo zavladalo još u postupku ono načelo, kojim se dokončavaju gradjanske parnice: „res judicata pro veritate habetur". Ukinućem naime prve osude vraćale su se stranke na pravno stanje prije *contestatio litis*, što bi podkapalo načelo obveze *ex judicato*, koja leži u naravi svakoga postupka, netom su stranke prepuštile da sud rieši njihov priepor. A protiv toj mukloj obvezi stranaka stojaše i drugi propis, kojim bijaše slobodno konsulima jednoglasnim zaključkom odustati od svoje prve osude dok ne bi Senat riešio priziv, usljed česa takodjer bi se stranke povratile na prijašnje pravno stanje.

Kazneni sud.

Blizu trideset godina prodje, dok se odieljenje sudstva od eksekutivne vlasti posve izvelo u glavnim granama pravosudja, ustrojstvom posebnoga kolegialnoga suda za kaznenu struku zakonom od 19. oktobra 1459. Veliko Vieće ovako obrazlaže uzroke toj zamašnoj reformi: „Pošto je naš grad božijom milosti tako uzrasao sa velikim množtvom stanovnika, a zlobom ljudi danomice se počinjaju svakojaka bezdjela, te s toga je nužno providjeti *popravljanju zločinaca*, da se poredak u našoj republici uzdrži, odbornici na to izabrani drže da se ima providjeti na sliedeći način".

Po toj osnovi, mjesto Velikoga dvora sa rektorom na čelu, birati će se unapried šest plemića, koji će se zvati „*Giudici del Crimi-*

[1] L. V. C. 450. Liepo se kaže u motivaciji, da su zakoni o parnicama tudjinaca u Dubrovniku liepi, pošteni i pristojni, osim kod priziva, gdje se ne pravi razlike izmedju tudjinca i gradjanina: „Perchè li ordeni nostri son assai belli, honesti et convenienti sopra li piaidi delli forestieri, eccetto che in fatto delle Appellazioni non è ordine el quale faccia alcuna distinzione nè differenza da fuorestieri a cittadini Ragusei, la qual cosa non è ragionevole nè conveniente".

Digitized by Google

nale" kriminalni sudci, izmedju kojih jedan ima biti prvak, nazvan *capo* (starešina, poglavar), koji ima sboru predsjedovati *za jedan tjedan,* a svakoga tjedna po dobi ima se predsjednik promjeniti. Viećati će najmanje dva puta na tjedan u jednoj strani kneževske palače, i svaki put kad treba. Pošto je bilo zaostalo kazneno iztraživanje od ogromnog posla, novim sudcima podieljuje se vlast, da ispituju svjedoke istragâ visećih od god. 1450. toliko u gradu, koliko izvan grada. *Po slobodnoj svojoj sviesti* neka traže, istinu i udare osudu u onoj formi i po onim naredbama i običajma, kojih se dosada držao Rektor sa svojim sudcima[1].

Neka daju ustmeno svoj glas kao dosada. Kad ispituju ne smiju biti manje od trojce, kad sude od četvorice, a držati se imadu većine glasova. Radi li se o smrtnoj kazni, ne smjedu je proglasiti a da im se ne pridruži Rektor, ili kad bi on bio bolestan, ili izključen radi rodbinstva, najstariji Maloviećnik će ga zamjeniti, *jer od sada u Malome Vieću neće biti više sudaca nego viećnika.* Najmanje četvorica sa Rektorom imadu se složiti za udriti kaznenu smrt. Izabrani sudac ne smije pod globom odkloniti čast, a uživa 10% onoga što će osudama utjeravati. Ostaje jednu godinu u službi, a kad ju je svršio, može praznikovati dvie godine. Rektor sa najstarijom petoricom od Maloga Vieća sliedi vršiti kaznenu sudbenost izmedju Slavena medjusobno, te izmedju njih i Dubrovčana, a to s istih ovdje još jačih razloga gore navedenih glede civilnih pravdâ. Ipak Rektor ne ostaje posve izključen od svakoga utjecaja u kazneno pravosudje, pošto na tom polju sigurnost države toga ne dopušta. Kaznene prijave mogu se dakle učiniti i pred njim, a vidi li on da javni red zahtieva uzapćenje okrivljenika, izvršiti će ga i predati će ga sudcima. Ovi imadu barem dva puta na mjesec *držati kazneni dvor* (*far la corte del maleficio* — t. j. kako bi se sad reklo *držati razprave*) a to pod globom, izuzam augusta i septembra, gdje im je ostavljeno na slobodu. Bude li koji sudac radi rodbinstva odklonjen, najstariji maloviećnik ga zamjenja. Za vrieme službe spadaju u senat. Usljed ustrojstva novog suda Senat ima naći trećega kancelara, koji ima biti usporedjen sa onom dvojcom, koju jur spomenusmo[2].

---

[1] L. V. C. 492: „*Et habbiano libertà per trovar la verità proceder et sentcntiar in quel modo forma et sotto quelli ordini et usanze come da qui in dietro soleva farsi per Messer lo Rettore con cinque giudici*" — naime sa pet maloviećnika, koji su prije činili *veliki dvor.*

[2] L. V. ibid.

Digitized by Google

Ne nalazi se u *Zelenoj knjizi* zakona kojim bi se uredio priziv u kaznenim poslima, kako ga vidismo u civilnim. Ostalo je dakle u krieposti poglavje 68 knjige VI. Statuta pod naslovom „*de modo et ordine servando in petitionibus et gratiis condemnatorum*“ koje vjerojatno spada u ovo razdobje, te bi izdano poslje g 1358., kako obrazložismo na drugom mjestu[1]. Po tom zakonu osudjenici nalazili su liek proti prestrogoj ili nepravednoj prvoj osudi u Velikome Vieću, kojemu je pripadalo suvreno pravo, putem milosti oprostiti, ili preinačiti udarenu posredu.

Policajna vrhovna nadležnost Rektora i Maloga Vieća.

Ustrojstvom kriminalnoga suda nijesu bili Rektor i Malo Vieće sasvim lišeni kaznene sudbenosti, navlastito kao vrhovna policajna vlast. Oni su vlastni po zakonu od 5. januara 1397. iztraživati i pedepsati prekršitelje reda izdana protiv kugi globom od 100 dukata, a kad ova ne bi bila plaćena, tjelesno ih kazniti „*usque ad incisionem auriculi*“. Da pače za taj slučaj bi zaoštren zakon naredbom od 25. maja iste godine, te ovlašteni Rektor i Malo Vieće žigositi krivca na obrazu[2].

Tako su Rektor i Malo Vieće nadležni suditi o kriomčarskim prekršajima soli pod globom od ipp. C protiv svakomu nemarnome članu vieća, usljed zakona od 29. marta 1429.[3] a na isti način protiv kriomčarima vina zakonom od 8. aprila 1432.[4] i protiv kriomčarima kod izvoza šumskih korjena, zakonom g. 1449.[5] Vjerojatno je da i poslje ustrojstva kriminalnoga suda Rektor i Malo Vieće ostadoše nadležni usljed zakona od 30. jula 1453. iztraživati i pedepsati lupeža stvari spadajuće u arsenal[6], a Rektor sam kazniti činovnika javne žitnice, te ga staviti u tamnicu ili u kaštio, kad bi se uzkratio predati račune trgovcu, koji mu je povjerio žita na prodaju, krepošću zakona od 14. augusta 1455.[7]

---

[1] Rad jugosl. akad. knj. CV: „*Sudbeno ustrojstvo rep. dubr.*“. *Lukarić* o tomu nema ništa pod naslovom: „*Il Consiglio de' sei del Criminale*“ (o. c. p. 161), iz kojega je ivvadio svoje podatke *Cerva* (o. c. ibid.), te se glede priziva oba pozivlju na kasnije vrieme, kad su bili ustanovljeni *Proveditores, čuvari pravde.* U *Libro delle cariche della repubblica* pod naslovom: „Giudici sei del criminale“ nema takodjer ništa o prizivu.

[2] L. V. C. 91.

[3] L. V. C. 239.

[4] Id. C. 253.

[5] Id. C. 417.

[6] Id. C. 435.

[7] Id. C. 475.

Digitized by Google

Redarstvena sudbenost.

Sudbenost redarstvena bijaše izvršivana i po drugim organima. Još zakonom od 1. oktobra 1358. bijaše ustrojeni izmedju vlastele *noćni čuvari mira* (*Domini de nocte*), da nadziru kriomčarenje, unos oružja u grad po seljacima (*forenses*), i poremetitelje noćnog mira, te su ih bili ovlašteni uzaptiti, i pred rektora ih dovesti[1]. Zakonom od 28. decembra 1359. bijaše noćno redarstvo bolje ustrojeno, te vlast „*dominorum de nocte*" raširena, tako da su mogli prekršitelja uzaptiti u samoj kući, i kazniti one koji bi uznemirili po noći pučanstvo kričanjem ili tučom. Oslobodjeni su od svake odgovornosti kaznene, ako su kod izvršivanja svoje službe kojega zlostavili ili makar ubili, kad bi se krivac opro njihovim naredbama ili se stavio u bjeg[2].

Vidjelismo da su takom redarstvenom vlasti bili obskrbljeni i *nadzornici bolnice od Milosrdja* zakonom od 9. februara 1432. protiv onim koji bi bud kako zapriečili polaganje *u rotu* izložene djece, ili tražili odkriti dotične tajne. Bilo im je po tom dozvoljeno *voditi iztragu, i postupati kako će se njima svidjeti*[3].

Vrazda.

Vrazda[4] bijaše uredjena usljed čestih umorstva i grabeža u zemlji, zakonom od 9. novembra 1423., te razdieljena zemlja u tri prediela (*contrata*) *Konavala, Rieke* i *Slana*. Svaki prediel odgovorio bi za svu štetu počinjenu otimačinom, kradjom itd., ako ne bi se

[1] Reformationes, II, 242.

[2] L. V. C. 5.

[3] Id. C. 252.

[4] Jako zanimive su s pravno-historičkoga stanovišta glede *vvazde* glava 58 *de poena Vrasdae*, i glava 59 *de justitia facienda de illis qui occiderint Sclavos*, VIII. knjige Dubrovačkoga statuta, iz kojih se vidi, kako je Dubrovnik uzaludu nastojao, u svojim odnošajima sa slavenskimi državami, imenito sa srbskim kraljem Urošom, ukinuti *vrazdu* od 500 ipp. za slučaj ubojstva počinjena po Slavenu na štetu dubrovčanina i obratno.

Po statutu Dubrovačkome naime (L. VI, c. 50) ubojstvo bijaše pedepsano smrću kako u svim naprednim državama one dobe, koja nije trpila, da se novcem odkupi život ljudski. Poljički statut u slučajevima najopasnijim ubojstva grabežnoga i iz zasiede kaznjivao ga je takodjer smrću (*Poljički statut* §§ 37b, 38 po Jagiću izdan u *Statuta lingua croatica conscripta* Jugoslavenske Akademije, — *dionička tiskara* 1891—3, 50). Slavenske susjedne državice držale su se usuprot čvrsto vrazde, kako se vidi iz primjera srbskog kralja Uroša navedena u glavama 58, 59 statuta Dubrovačkoga, gdje se čita, kako ovaj kralj ne htiedne popuštati dubrovačkim poslanicima, kad se, poduprti svom moći Mletačke republike, obratiše na njega molbom, da prihvati i on smrtnu pedepsu za slučaj, da bi koji njegov podanik

Digitized by Google

odkrio krivac[1]. Pošto su se bile umnožile u *Astareji* paljevine, kradje i druge zlobne štete, bi naredjeno zakonom od 21. februara 1441.[2] da se ima kroz *kaznačinu* prijaviti vladi zločinac, te bude li se našo u 4 mjeseca krivac, palikuća ima biti obješen, a s ostalim zločincima ima se postupati po statutu. Ne bude li se odkrio za to vrieme krivac, Rektor i Malo Vieće ovlašteni su pedepsati *kaznačinu* (selo u kojemu se zločinstvo počinilo), da naknadi svu štetu počinjenu paljevinom, a glede šteta proizlazećih od ostalih zločinstva, *kaznačina* ne može biti pedepsana na više od 50 ipp.

Kazneni materialni zakoni.

Da bude podpuna slika kaznenog pravosudja ove dobe, iztaknuti ćemo neke ustanove kaznenog materialnog prava. U istom onome zakonu kojim bijaše uveden posebni kazneni sud, bi ustanovljena pedepsa od jedne godine tamnice za onoga koji bi kradimice ili silimice prodro u tudju kuću od jedne ure noći do jutrnje zdravemarije, a vjerovati će se jednome samome svjedoku, koji bi to potvrdio. Ista pedepsa će zateći onoga koji, *instigante diabolo*, stavlja ruku na otca ili na majku, a neće mu se podieliti milosti, ako ne pristaju jednodušno sva vieća[3].

Zakonom od 30. maja 1450. stalo se na put javnom nasilju oštrim zakonima. Tko je drugoga ranio sabljom, nožem ili drugim oružjem, tako da izgubi jedno udo tiela (*izuzam uho koje se ne smatra takim*), biti će pedepsan odkinućem ruke Je li usljed toga ranjenik poginuo, odrubiti će se krivcu glava. Je li tko drugoga tako ranio u obraz, da mu je teklo krvi, platiti će globu od 100 ipp., a uz to će biti pedepsan ostati 6 mjeseca *u jednoj od trih tamnica put mora* (*in una delle tre preggioni verso il pelago*), i

---

ubio Dubrovčanina. Ali kralj odgovori na tome, da nepristaje „*quod nolebet spargere sanguinem suorum, sed volebat servare et tenere antiquam consuetudinem Vrasdae, et quod aliud non faceret aliquo modo, quia hoc etiam firmavit saeramento*“ a Dubrovčani neka učine sa svojim gradjaninom što hoće (Stat. Dubr. L. VIII, c, 58). Usljed toga zaključkom od 29. rujna 1308 stvorenim po velikome i malome vieću: „*cum laudo populi in concione publica in platea Comunis ad sonitum campanarum congregati*“ bi ustanovljeno, da kad bi Dubrovčanin podanika *de Sclavonia vel de toto regimine* ubio, ima platit 400 ipp. „*pro Vrasda secundum dictam antiquam consuetudinem Vrasdae*“ te kad ne bi vrazdu platio, ima biti izagnan iz države, dok je ne bude podpuno namirio (Dubr. stat. L. VIII, c. 58).

[1] Id. C. 182.

[2] Id. C. 328.

[3] L. V. C. 492.

Digitized by Google

više po sudu kriminalnoga dvora, obzirom na okolnosti mjesta i vremena toliko uvrieditelja koliko ranjenika. Je li krivac pobjegao, biti će pozvan da se prikaže za tri dana, drugovačije biti će mu pedepsa podvostručena. Onima koji budu po ovome zakonu kažnjeni, ne smije se podieliti milosti, ako nijesu na to pristali *deset* Malovićnika, i *tri četvrtine svih Velevićnika*, te se ima tajno glasovati pod globom 25 ipp. i ništetnosti glasa, a kancelari imadu prijaviti pod kazni kršitelja tajne[1].

Salvus Conductus.

Obustava sudačke djelatnosti — *salvus conductus* — sliedi postojati i za vrieme *Zelene knjige*, ali nešto preinačena. Godine 1453. produlji se ta povlastica, koja se počme zvati „*povlastica barjaka*“ *(la franchigia del stendardo)* jer na dva blagdana Sv. Vlaha izvjesila bi se *na stendardu* zastava. Do te godine trajaše tri dana[2], a sada se produlji na sedam, prije i poslje jedne i druge svetkovine za sve dužnike, koji bi došli u grad, da pače jasnije se pokazuje obseg njihove nepovriedljivosti, obuhvaćajuće osobu, oružje, i konje koje bi vodili sobom[3]. Nego s druge strane povlastica nije uporavljena na slučaj da se dužnik obvezao *pod stendardom*, jer se tim nje odreko.

Imamo iste godine historički *salvum conductum*, koji se širi do prave *amnistije*. Republika bijaše g. 1453. u ratu sa vojvodom Hercegom *(nella presente guerra di Herzegh)*, usljed česa puno Dubrovčana bilo je uteklo u Novi, neki da ne plate svoje dugove državi i privatnicima, a neki jer su bili počinili raznih prekršaja i zločina. Usljed toga Veliko Vieće, da po mogućnosti doskoči tim nesretnicima a utrne u državi sjeme razdora, zakonom od 23. februara 1453. proglasi *salvum conductum* do konca junija za sve bjegunce, osim buntovnika konavoskih, koji se pokušaše tom sgodom osloboditi od dubrovačkoga gospodstva još dobro ne utvrdjena, i ubojcâ. Slobodno im je dakle vratiti se u Dubrovnik, ili ako vole u Cavtat, te ostati godinu dana, da se pogode sa svojim vjerovnicima, a biti će im oprostena svaka pedepsa za učinjene zločine. Ne budu li se vratili u opredieljeni rok, Senat im može kao buntovnicima suditi, metnuti cienu na njihovu glavu, dat ih uloviti

[1] Id. C. 497.

[2] Rad jugosl. ak. Knjiga CV: „*sudbeno ustrojstvo republike Dubrovačke*“.

[3] L. V. C. 432: *Ordo super franchigia sancti Blasii*: „*non potendo esser costretto in la persona, vestimenti, armi, nè cavalii li quali avessero per alcun modo*“.

Digitized by Google

i pedepsati radi zločinstva počinjena protiv državi, a svojta njihova neće smijeti ostati u Dubrovniku. Bio tko od njih paka opet pošo nastaniti se u Novome, ili u Dračevici, biti će pozvan da se vrati za 8 dana u Dubrovnik, drugovačije postupati će se po Senatu protiv njemu po rečenom zakonu[1].

Priepori izmedju Dubrovčana i Kotorana.

Odnošaj izmedju Kotora i Dubrovnika bili su se XIV. vieka pomutili, kako se razabire iz reformacija, počamši od godine 1303. gdje vidimo da je bilo zabranjeno Dubrovčanima poći u Kotor[2], a god. 1323. Malo Vieće, pošto utaman bijaše poslalo u Kotor svoga punomoćnika Domanju Minčetića *(Domagna de Menze)* da utjera svotu od 225 ipp. posudjenih obćini, piše joj 24. oktobra one godine neka u 8 dana od primitka lista povrati novce „*alioquin procedetur contra ipsum Comune et homines ejus prout uobis videbitur esse justum*“[3]. Kotor se tada nalazio pod gospodstvom srbskoga kralja Uroša, koji *sa svojim ljudima,* pokraj mira sklopljena sa Dubrovnikom, bijaše protiv ovome počinio svakojakih globljenjâ i otimačinâ, te s toga bi Veliko Vieće prisiljeno odaslati, usljed zaključka od 2. oktobra 1325., dva poslanika k duždu mletačkome, da ga zamoli ne dopuštiti svojim podanicima *poći, ostati i nositi* trgovine u Kotor ili u koje primorsko mjesto „*regni Sclavoniae*“ ufajući, da kad bi se razbili trgovački odnošaji sa Mletcima, koje Kotor trebovaše, Uroš bi prestao harati dubrovačke zemlje[4]. Sa Mletcima nije bilo šale, te nužda bijaše poboljšala za koje vrieme odnošaj Kotora sa Dubrovnikom, jer vidimo gdje Veliko Vieće zaključkom od 8. decembra 1326. ukida zabranu vjenčati se sa Kotoranima, „*jer da je to protiv Bogu i pravici, i protiv slobodi svete majke crkve*“[5]. Godine 1334. uzpostavljeno je prijateljstvo iz-

[1] Id. C. 431. „*Ordo super debitoribus fugitivis*“. Taki pozivi i oglasi bi se ustmeno učinili izpod triema (*loggia*) kneževske palače po *riveru.*

[2] Ref. I, 301.

[3] Ibid. p. 88.

[4] Ref. II, 318: „quad duo nobiles et solemnes ambaxiatores civitatis nostrae Ragusii mittantur ad illustrem et magnificum dominum nostrum Ducem et Comune Venetiarum ad nos condolendum et lamentandum de enormissimis et illicitis extorsionibus et ablationibus nobis factis et quae contiuuo perpetrantur per dominum regem Urosium et gentem suam contra Deum et justitiam et contra formam pacis et pactorum initorum inter nos et ipsos . . .“

[5] Ibid. p. 321: „cum sit contra Deum et justitiam et contra libertatem sanctae matris ecclesiae“.

Digitized by Google

medju susjedâ, jer Senat zaključkom od 17. oktobra iz osobite milosti *(de gratia speciali)* dozvoljava na molbi kotorske općine i Kotorana „*naših prijatelja*“ *(amicorum nostrorum)*, da im se predaje ladja krcata ječmom, koja je bila došla u luku Dubrovnika[1]. Još do početka godine 1358. doticaji izmedju jednoga i drugoga grada bijahu prijateljski, jer vidimo gdje 23. januara one godine Malo Vieće oslobadja Kotorane od svake carine u Dubrovniku, pošto je kotorska općina obećala postupati na isti način s Dubrovčanima u Kotoru[2]. Ali se one iste godine opet zamrsiše prijateljski odnošaji izmedju onih dvajuh gradova, jer Dubrovčani ne bi našli u Kotoru dovoljno zaštite kod utjerivanja svojih tražbina. I sbilja Veliko Vieće 4. augusta 1358 naloži Malome Vieću neka traži od *Kotora i njegovih ljudi,* da plate polag obveznice blagajnicima S. Marije dug Frana *Marini de Filippo* do Mihajla, jer drugovačije, poslje minuća roka, jur od sada dozvoljavaju se *represallie* protiv Kotoranima i njihovom imetku[3]. Prietnja ne prudi, da pače Kotorani neprijateljski postupaše protiv životu i dobru Dubrovčana, a Veliko Vieće 24. augusta 1358. daje pisati Rektoru i općini moleći ih, da vrate podpuno što njihovi ljudi su oteli Dubrovčanima, i da pušte u slobodu čovjeka po njim porobljena, drugčije, *da će se grad skrbiti na svaki način za njihov spas (quod omnimodo intendimus dare salvamentum nostris)*[4]. Ali sve ovo ne koristi, otimačine sliediše od strane Kotorana, tako da Veliko Vieće izgubivši uztrpljivost, 6. septembra 1358. naredi da se ima postupati protiva Kotoranima što su oteli dubrovačkim trgovcima *(procedere contra Catharenses pro eo quod acceperunt nostris mercatoribus)*, i u obće neka se prave *represallie,* dok se ne vrati sve što su uzeli Dubrovčanima, i ne pušti na slobodu „*illum de Liu-*

[1] Ibid. p. 351.

[2] Ref. II, p. 207. Kako je Dubrovnik gojio dobre odnošaje s Kotorom vidi se po zaključku maloga vieća od 23. decembra 1230, gdje poklanja kotorskom biskupu *tri ipp.,* a ultramontanskome biskupu, koji nije imenovan, šest ipp., da podje propovjedati u Srbiji, u Tatarskoj, i u drugim krivovjerskim predielima: „*domino episcopo oltramontano, qui vadat, ad predicandum Verbum Dei in Rascia, Tartaria et aliis partibus sismaticus*“. Osim ovim dvim biskupima malo vieće podieli još devetorici samostana milostinjâ, a sve to „*ut Deus conservet nostram civitatem in bono et pacifico statu*“. (Ref. II, p. 331).

[3] Ref. II, p. 232.

[4] Id. p. 235.

Digitized by Google

stica"[1]. *Represallie* bile su XIII. i XIV. vieka izvanredni liek pružen po državi prostomu gradjaninu, koji, bivši tražio uzalud pravicu od sudca tudje zemlje, i ne mogavši se uteći starešini njegovome, zamolio bi od svoga vlastitoga sudca, da mu dozvoli nadoknaditi se na osobama i na stvarima one zemlje, gdje mu je bila pravica uzkraćena. *Represallie* bi se dozvolile toliko javnoga koliko privatnoga interesa radi, ali vazda obzirom na pravo pojedinca, jer kad bi se radilo o uvriedi nanešenoj občini, nastalo bi *pravo rata*, mjesto kojega bi stale *repressalie*. Kod ovih bila je vazda javna oblast koja bi ustala na obranu privatnih prava protiv tudjincu, koji bi ih uvriedio[2]. Dubrovnik nosi barjak pred svim talijanskim najslobodnijim občinama, što je ne samo dielio jednaku pravdu gradjanima i tudjincima, nego raznim ustanovama, koje navedosmo, ovim zadnjima bio više na ruku nego svojima, a gledao pako *stancima* izgladiti priepore privatne izmedju svojih podanika i onih susjednih državica, daleko izostalih u naobrazbi i u običajima. *Represallie* bile su skrajnost kojoj bi se republika utekla za veliku nevolju, i pošto bijaše izcrpila sve pomirljive načine. One s Kotoranima ponoviše se kroz više od 30 godina, za kojih občina kotorska zlostavljaše dubrovačke gradjanine, *ne htievši im krojti pravde (non ministrando eis debitium rationis)*, a Dubrovčani uzvratiše im istim novcem, *tako da nijesu Kotorani mogli vršiti protiv Dubrovčanima svoja privatna prava u Dubrovniku, niti obratno Dubrovčani u Kotoru protiv Kotoranima, usljed česa bijahu s jedne i s druge strane uzapćena dobra Kotoranina u Dubrovniku, i obratno*[3]. Dubrovnik je nastojao riešiti sporove sredstvom dobrih ljudi, stancima, ali Kotor, ako slušamo Dubrovčane, znao bi vazda prigovarati i cipodlačiti. *Ipak* Veliko Vieće *želeći pokazati svietu da nije do njega* ako se ne podieljuje pravica Kotoranima, ovlasti Senat, a ovaj kneza Mata Gjorgjića i Malo Vieće sklopiti s poslanicima Kotorskim Vasilijem Abrae (Abramovićem?) i Jakobom

[1] Id. p. 236. Republika vodila je takodjer *represallie* protiv Budvanima, s kojim bijaše od g. 1324 ćak do 1359 u svedjernom inadu, jer su krutno zlostavljali Dubrovčane, a ovi nemanje krutno Budvane. (Ref. I, 105 — II, 273—275).

[2] *Sclopis*, o. c. Vol. II, p. 31—34. *Represallie* dokazuju slabi ustroj tadašnjih slobodnih občina, koje nijesu mogle ili nijesu htiele dieliti jednaku pravicu domaćim i inostrancima. Svi statuti najstarijih talijanskih občina, kaže Sclopis, bili su oskvrnuti tom ljagom, a uzalud pape, kako Pio II, nastojaše prepriečiti tu anarkiju zakonom ovlaštenu.

[3] L. V. C. 75.

Digitized by Google

Tripo (Tripkovićem?) primirje. Dne 8. aprila 1392. bijaše u Dubrovniku prije svega učinjen u skupnom sastanku prosvjed svih šteta nanešenih po jednoj i drugoj općini dotičnim gradjanima, i ugovoreno da će Dubrovnik poslje osam dana ukinuti zabranu, suditi Kotoranima, te će im krojiti pravicu za sve tražbine viseće od 30 godina, a da im Dubrovčani ne smiju suprotstaviti zastaru, uz obvezu Kotorana prijaviti svoja prava u dvie godine od prosvjeda. Na isti način Kotorska općina ima postupati sa Dubrovčanima, i tim će se uzpostaviti mir izmedju jednoga i drugoga grada. Bude li Kotor uzkratio pravicu Dubrovčanima, Rektor sa Maloviećem unapried prosvjeduje pred poslanicima Kotorskim svih šteta radi, koje bi mogle tim nastati Dubrovčanima, te će postupati sa *represaliis* protiv svemu imetku Kotoranînâ, koji bi se našo u Dubrovniku i u ostaloj državi, a to do podpune namire svoga prava. Za to će se ustrojti posebni sbor od pet sudaca, izabranih po Senatu, pred kojim će Dubrovčanin, kojemu će biti Kotor uzkratio pravdu, izvesti svoju tražbinu, te bude li se sud sbilja osvjedočio da mu je učinjena u Kotoru nepravica, grad Dubrovnik dati će praviti i učiniti će sam *represallias et pignora* na tražbi Dubrovčanina protiv imetku Kotoranina u osobi i u stvarima koje bi se našle u Dubrovačkoj državi, a to do podpune uplate onoga što će biti gorepomenuti sud priznao[1]. Dalnjim zaključkom Senata od 19. novembra iste godine bi utanačen način kako gore spomenuti sudci imadu postupati kod saslušanja tužbâ Dubrovčana proti Kotoranima. Dužnost im je naime sastati se najmanje dva puta na tjedan, utornika i četvrtka jedan put trojca njih, a drugi put sva petorica. Kad su trojca, uvide li potrebu da budu svi skupa, pozvati će ostale sudce da dodju, pod globom 25 ipp. Je li se koji sudac razbolio, imade se u njegovoj kući držati sjednica, ali bolestni sudac ima potvrditi zakletvom, da je nemoćan. Tužba ima biti iznešena pred svu petoricu, a osuda izdana čim prije unutra granica postavljenih gorim navedenim pri-

[1] L. V. C. 75. „Et quod per judices Ragusii deputatos vel deputandos terminabitur et cognoscetur pront vult et mandat aequitas et justitia, quod Comunitas pro suis indebite gravatis provideat de indemnitate". Pod ovim ugovorom izmedju Dubrovnika i Kotora podpisani su *Magister Christoforus de Benevento* liečnik po državi plaćen, *Andreas Dominici iz Bologne*, notar i kancelar, *Bartolomeus della Donna Consul Venetiarum in Rausii*, dva florentinca i jedan Jakinjanin kao svjedoci.

Digitized by Google

mirjem[1]. *Zelena knjiga* ne nosi daljnjih viesti o prieporima izmedju Dubrovnika i Kotora kroz blizu 70 godina. Mir se dakle bio uzpostavio izmedju Dubrovnika i Kotora, kojemu ima onaj zahvaliti nekoliko otmenih plemićkih obitelji, ponos obajuh tih slavnih gradova.

Sud vunenog obrta.

Množtvo posebnih sudišta bijaše oznaka pravosudja srednjega vieka, koja se vukla kroz moderno doba, ćak do XVIII. vieka u najprosvjetljenijim državama Europejskim. Autonomija, koju uživahu razne korporacije obrtne i trgovačke, i ne spominjući sveučilišta, jako ograničeni djelokrug državne vlasti i dosljedna njezina decentralizacija, tumače taj pojav. *Firenze* još od XIII. vieka imadijaše posebnih sudova za sve obrtne korporacije, medju kojimi i za vuneni obrt[2]. U Rimu bijaše podieljena sve do XVIII. vieka posebna sudbenost nadzornicima puta, konsulima za poljodjelstvo, justicierima, carinarima i kovačima novca[3]. U Napulju izmedju XVI. i XVII. vieka bilo je 39 posebnih sudišta, ne brojeći crkovnih, te bi se koj put za pol vieka pravdalo, koji sud je nadležan. *Sclopis* pripovjeda, da nije lasno nabrojiti posebnu nadležnost svih tribunala i nižih magistrata Mletačkih. Okolo polovice XVIII. vieka bilo ih je 130, od kojih 64 izabranih po Velikome Vieću, 62 po senatu, a 4 po Vieću Desetorice *(Consiglio dei Dieci)*[4].

Isti uzroci proizvedoše iste učinke u Dubrovniku, gdje osim velikih sudova, koje nacrtasmo, bijaše ih posebnih, koji bi vršili bud upravnu, bud redarstvenu nadležnost, dotaknušivši se često, po naravi stvari, i privatopravnog djelokruga. Vršili su i u Dubrovniku jurisdikciju *justicieri, vodovodni nadzornici, carinari, kovači novca (zeccheri), čuvari noćnog mira (domini de nocte), nadzornici bolnice od Milosrdja,* ali nad svima se iztiču svojim ugledom i važnosti dielokruga *nadzornici vunenoga obrta.* Interesi brojne i možne ruke pučanstva, dapače sve zemlje[5], kako vidismo, bili su spleteni u tomu obrtu, nad kojim država neumorno i neprestano bdijaše. Kroz dobar dio *Zelene knjige* počamši od g. 1421. do 1460. vidimo sliediti zakon za zakonom, kojim se ustanovljuju, popunjuju i popravljuju naredbe tičuće se ovog obrta. Po zakonu od 2. jula

[1] L. V. C. 76. Oba ova zaključka spadaju u one riedke naredbe senata, nalazeće se u zelenoj knjizi, koja sadržava skolo izključivo zaključke velikoga vieća.

[2] *Sclopis* o. c. Vel. II, p. 197, 198.

[3] Idem, Vol. III, p. 78—82, 89.

[4] Id. Ibid. p. 233.

[5] L. V. C. 173.

Digitized by Google

1421. *nadzornici obrta vune (officiales artis lanae)* vršili su *redarstvenu oblast*, te su kaznili kao prekršaj svaku mânu u tkanju i maščenju vune, koju bi našla tri zakleta vještaka, a u isto doba i *civilnu oblast* osudivši, poslje saslušanja vještaka, na naknadu štete po obrtniku počinjene zločestim tkanjem ili maščenjem[1]. Nadležnost njihova bi bolje opredieljena zaključkom od 22. novembra 1432., koji davaše im vlast suditi do ipp. X, ali samo što se tiče vunenog obrta, te majstore globiti prvi put do X, drugi do XX ipp., a treći put lišiti ih obrta za dvie godine[2]. Zakonom pako od 13. marta 1449. bi uredjen priziv protiv njihovoj osudi na Malo Vieće *kako je bio vazda običaj*, uz pristojbu od 2%[3]. Nadležnost vunenog suda bi dalje potvrdjena zakonom od 25. februara 1455.[4], te ustanovljena dva posebna odvjetnika, koji će braniti stranke na ovom sudu. Vriedno je ovdje spomenuti, da su se vodile kod ovoga obrta četiri obrtničke knjige, koje su, unutra nekih granica opredieljenih zakonom od 22. novembra 1427. imale do V ipp. dokaznu moć. I Rektor bi se uplićao u jurisdikciju vunenoga suda kad bi majstor zakasnio predajom vune njemu povjerene za maščenje[5].

Sud za državne tražbine.

Zatezalo se sa utjerivanjem državnih tražbina na temelju testamenta ili drugoga naslova, te je bio dug privatnika jako rasao. S toga Veliko Vieće bi prinuždeno ustrojiti *posebni sud od petorice*, sa zadaćom viećati tri puta na tjedan o ispitivanju knjige dužnika državnih *(Specchio)*, te bude li se vidjelo da je izostavljen koji dug od 25 ipp. niže, red je utužiti dužnika ili nasljednike mu. Ako dužnik priznaje svoj dug, sudci će ga dati upisati u *zrcalo*, drugovačije, odvjetnici državni će ga progoniti pred *sudom petorice*, koji saslušav razloge jedne i druge strane suditi će, da li i u koliko postoji preporni dug na temelju *zrcala*. Vieće ima biti sastavljeno iz najmanje tri sudca. Za slučaj zaprieke kakve imadu zapriečena sudca zamjeniti u prvom redu *voditelji računa (gli ufficiali alle ragioni)* u drugom redu *nadzornici žita (i massari alle biave)*, a napokon *carinari (dohanieri)*. Protiv osudi, toliko odvjetnik državni, koliko dužnik mogu se uteći *Senatu*, ovaj

[1] Id. ibid. „*Ordo artis lanae*".

[2] Id. C. 283: „*intendendose solo in quello s appartiene dell' arte della lana, e non ad altro*".

[3] Id. C. 399.

[4] Id. C. 239.

[5] L. V. C. 173.

Digitized by Google

posljednji položivši prvo *pristojbu* od 1% ili zalog u srebru kod Maloga Vieća, s istim postupkom valjanim pred dvorom civilnih konsula. Malo Vieće ima podnieti priziv Senatu, te spješiti riešenje najdulje za drugo viećanje Senata, kako se čini kod interlokutornih osuda. Da se potakne revnost odvjetnika državnoga, ovaj ima pravo u ime nagrade na 2% od utjerane tražbine[1].

Odvjetnici privatni (avvocati del proprio).

Zakonom od 14. junija 1365. bi odredjeno, eda bi Veliki Dvor poduprt bio valjanim odvjetnicima, da Veliko Vieće imenuje četiri njih za godinu dana *iz Malovićnika sudaca one godine*[2]. Ali iskustvo je bilo dokazalo, kako je teško višeputa izmedju ovih naći sposobnih lica na štetu klienata, te novim zakonom od 2. decembra 1432. bi odredjeno da se imadu izabrati iz Velikoga Vieća[3].

Republika revno je nastojala, da svak koji bi trebovao odvjetnika u svojim privatnim poslovima uzmogne ga naći za svoju obranu uz umjerenu nagradu. Smatrajući odvjetovanje kao *munus publicum*, najviše državno tielo biralo bi odvjetnike, a država bi ih platila. Tome nastojanju ima se pripisati zakon od 14. oktobra 1444., kojim, u svrhu da odvjetnici, drugim poslima zabavljeni, ne bi zanemarili svoje kliente, bijaše ustanovljeno, da odvjetnik ne smije tkoga zastupati osim u odvjetničkim poslima, a tko bi se u gradu primio takoga šta prije izbora, ima se odreći naloga, te mu je samo slobodno pridržati punomoćje osobe, koja bi stanovala izvan grada[4].

Zabranjeno bijaše još po štatutu[5], a potvrdjeno je po prizivnom redu od g. 1445.[6], da odvjetnik ne smije protiv svojoj bližijoj rodbini i tatbini braniti kliente, a to valjda namjerom da se ne bi uzdrmali obiteljski odnošaji vladajuće aristokracije ako bi odvjetnik strogo vršio svoju dužnost, ili da ne bi napastovan bio obiteljskim obzirima slabo braniti svojega klienta.

---

[1] Id. C. 386.
[2] Id. C. 42.
[3] Id. C. 259.
[4] Id. C. 355.
[5] Po glavi VI knjige II statuta odvjetnik bi se zakleo: „*non advocabo contra fratrem, cognatum, consobrinum, germanum, generum, vel nipotem filium fratris, vel sororis suae*".
[6] L. V. *Ordo appellationum*, XIX.

Digitized by Google

Vidjeli smo da kad se *Curia causarum Civilium* godine 1459. razdieli u dva Senata, broj odvjetnika bi umnožen od četiri na osam, tako da ih zapadne četvorica za svaki Senat, a mogli su biti od iste vlasteoske kuće, samo što nijesu smjeli odvjetovati u istom Senatu.

Na taku važnost je bio skočio vuneni obrt, i tako su se umnožili bili dotični sporovi, da Veliko Vieće vidivši da redoviti odvjetnici nijesu se mogli tim baviti, naredi zakonom od 25. februara g. 1455., da se imadu svake godine izabrati u Velikom Vieću dva odvjetnika za vuneni obrt izmedju vlastele različitih kuća od 25 do 45 godina, s plaćom od 15 ipp. iz blagajne vunenog obrta, kojim će biti dužnost braniti kliente pred vunenim sudom, a dobivaju za svaku pravdu od X ipp. gore *dva* groša, a od X ipp. dolje *jedan* groš[1].

Novim prizivnim redom ustmeno i kontraditorno razpravljanje bijaše učinilo veliki korak napried, te otvorilo vrata riečitosti sudnice, i podiglo ugled odvjetničke ruke u civilnim poslovima. Ali rek bi da joj ostadoše zatvorena vrata kriminalnoga dvora, jer u *Zelenoj knjizi* ne nalazimo traga zakonu, kojim bi se odvjetnicima povjerila obrana kažnjenika. Čudno je kako republika nije se ugledala u primjer Mletaka, gdje je načelo obrane u kriminalnim poslima bilo u ovo vrieme tako zavladalo, da obrana ubogih okrivljenika bijaše povjereno po Velikome Vieću dvama patricima, plaćenim mjesečno po vladi, zvanim *„plemeniti odvjetnici tamnica“ (avvocati nobili delle prigioni)*, a desetorici odvjetnika izmedju najglasovitijih u gradu gdje je riečitost sudnice bila poznata, naloženo da se imadu primiti za siromake bezplatne obrane pod prietnjom suspensije kroz pet godina[2].

Odvjetnici državni (avogadori del Comun).

Odvjetnici državni sliediše za ovo razdobje igrati znatnu ulogu kod potjerivanja i zastupanja državnih interesa. Sve se to više širi u tom pravcu njihov djelokrug, te oni bdiju da službenici državni vrše svoje zvanične dužnosti, i prijavljuju nemarnike i prekršitelje. U obće dalje i obsežnije njihova se djelatnost pruža. Očito je da ova državna služba bijaše ustrojena u statutu[3] po mletačkom kalupu, jer ona obstojaše u Mletcima još XIII. vieka, samo što ondje *gli avogadori del Comun* bijahu pravi javni tužitelji u kriminalnim

[1] Id. C. 458.
[2] *Sclopis* o. c. Vol. III, p. 236, 237.
[3] Stat. Lib. II, c. 7.

Digitized by Google

istragama[1] česa nijesu bili u Dubrovniku, gdje raspravno načelo nije bilo prodrlo na kaznenom polju. Dubrovnik upotrebljava svoje državne odvjetnike i za čuvanje ekonomičkih interesa. Tako Malo Vieće, ovlašteno po Velikome Vieću, g. 1362. naredi, da nijedna ladja ne smije izaći iz luke dubrovačke brez dozvole carinara i jednoga od odvjetnika državnih, a kad se ne bi našao carinar, imadu biti dva odvjetnika, koji će ispitivati pod zakletvom, da li brod kani izvažati toliko vina, koliko je dopušteno po zakonu. Ne bude li carinar učinio svoju dužnost, ima ga prijaviti odvjetnik državni[2].

Povlastice crkvene.

Bacilismo pogled na odnošaje izmedju crkve i države za ovo razdobje, te smo iztaknuli da zakonom od g. 1397. bi ustanovljeno da crkve i samostani ne uživaju pravo utočišta, u ono vrieme obćenito za zločince i dužnike. Navedosmo takodjer zamašnu povlasticu uzakonjemu g. 1431. na korist crkvama, samostanima i pobožnim zavodima, po kojoj njihova imovinska prava bijaše priznata nezastariva. Bilježiti ćemo ovdje da g. 1426., za slučaj kriomčarenja vinom od strane svetčenika ili redovnika, bi po Velikom Vieću naredjeno, da ovi ne podpadaju kazni globe i tamnice, nego će biti za jednu godinu izgonjeni iz države[3]. Izgonom takodjer, a ne globom i tamnicom kako ostali gradjani, pedepsani su redovnik ili redovnica, koji bi sudjelovali u povriedi zakona ob ograničenju prćijâ[4]. Izgon od deset godina je izmienice mjesto globe takodjer zagrožen zakonom od 28. februara 1455. svim religioznim osobama, koje bi kršile naredbu zabranjujuću sklapanje družtva izmedju više mastionica, za slučaj da bi se bud kako pačale u takav nedopušteni posao[5].

Dugi i razni priepori izmedju republike i opata Lokruma, tičući se i duhovnih i privatnih intesresa, bijaše izravnani usljed posredovanja arkibiskupa dubrovačkoga Ilije, ugovorom od 1359. godine, kojim vlada i opat preuzimaše medjusobnih obveza. Radilo se u njemu i o ulaganju svote od 200 ipp., koju je država svake godine davala samostanu, o polaganju dotičnoga računa po opatu, o predaji svih zemalja i kuća ležećih na Lokrumu na upravljanje

[1] Sclopis, III, p. 230, 231.
[2] L. V. C. 44.
[3] Id. C. 294.
[4] L. V. C. 371.
[5] Id. C. 458.

Digitized by Google

i uživanje samostana, o dužnosti opata držati broj redovnika polag sredstava samostana. Opat primivši se svih obveza *podvrgava se nadležnosti arkibiskupa*, koji uzima na se pram vladi dužnost činiti ih izvršiti. Ovdje mješovitost interesa državnih i crkvenih i ugled najvišega dostojanstvenika crkovnoga, skloniše republiku na priznanje crkovne jurisdikcije. Ali u Mlietu, gdje su benediktinci imali takodjer zemaljâ, bivši došli u sukob sa težacima, država vindicira svoju izključivu nadležnost, te zakonom od 4. maja 1451 šalje sud od tri senatora u Mliet, da razvidi i rieši raspru, a pridržava sebi konačnu prizivnu osudu[1].

Ladanjski sudovi Primorje (terre nuove) i Ston.

„Od mnogo vremena — kaže Veliko Vieće u svome znamenitome zaključku od 23. maja 1399. — dobre uspomene car Stefan *„Imperator Rasciae, Serviae et Bulgariae"* bijaše podielio Dubrovniku povlasticu nad zemljama pram Stonu i Punti, kasnije potvrdjenu *per Regiam Maiestatem Hungariae*, ali usljed raznih zaprieka niesu mogle te zemlje doći u posjed Dubrovniku. Pošto je ovaj božjom milosti sad zapremio taj posjed usljed darovštine kralja i velmoža bosanskih, *„ad bonum statum et augumentum Civitatis et Comunnis Racusii"* laća se Veliko Vieće da uredi tu novu stečevinu[2], koju će Dubrovnik sliedeće godine svojom krvi zapečatiti, kad bi prinuždjen vojevati protiv kralju bosanskom Ostoji, koji, pokušavši pomoću nutarnjih nezadovoljnika oteti natrag darovane zemlje, bi po Dubrovčanima hametom potučen (1400). Republika ustroji Primorje po primjeru Stona i Punte. Trebalo je prepriečiti daljnjih ustanaka i učvrstiti stečevinu, te i s toga bi odredjeno da *Vulahi* (Vlasi), kako ih zovu, ostave *Nove Zemlje*. A kad se kasnije *bošnjaci* dodjoše naseliti, bi godine 1406 naredjeno po Velikome Vieću da svi oni koji su se bili nastanili od kada je Niko Gučetić, poslanik Dubrovački, došo sa ugovorom mira od 18. augusta 1405,

---

[1] Id. C. 418.

[2] L. V. C. 96. XXIII Maji . . . infrascripti ordines et provisiones capti et firmati fuerunt super terris noviter aequisitis per Comune Rausii de Curila (!) *versus Stagnum et Puntam prout sequitur"*. A dalje se kaže: *„in terris nostris de Curilla versus Punctam Stagni Communi nostro donatus per regem et proceres Bossinae"*. Pak napried kaže: *„in terris novis Slani et Ripariae"* — i *„terrae novae Ripariae"*. Bosanski kralj Ostoja naime priečio je Dubrovniku zaposjednuće Primorja raznim nazivima u izvorima označena, ustupljena mu po caru Stefanu dok se s njim ne pogodi, te ga tobož pokloni republici. Kasnije se pokaja i pokuša ga zadobiti natrag, dokle ne bi g. 1400 poražen.

Digitized by Google

imadu ostaviti Primorje, te poći u Dubrovnik ili drugamo po volji. (L. V. pod istim poglavjem 96). Dapače bijaše s početka naredjeno da seljaci iz Astaree, Otokâ, Stona i Punte ne smiju poći na Nove Zemlje, ali zabrana, krutna i štetna, bi g. 1417. po Velikom Vieću ukinuta[1]. Za upravu Primorja bi poslan knez s pučaninom kao kapetanom na obranu onog prediela, a to na šest mjeseca uz plaću od 200 ipp. Knez imati će podpunu vlast u Novim Zemljama, ovim će upravljati, suditi će u svim civilnim i kaznenim stvarima, kao knez stonski i po stonskim običajima[2].

Kao Ston i Punta[3] tako i primorske zemlje po istim zakonima bijaše razdieljene medju Dubrovčanima. Za dugo vrieme svaka promjena posjeda, svaka raspra tičuća se novo zaposjednutih zemalja bijaše državni posao, nad kojim vlada je vršila strogi nadzor. S početka rek bi da se bila povjerila pučanstvu, te zakonom od 30. marta 1433. bi ustanovljeno da u svim pravdama zametnutim radi posjeda ili uživanja zemalja u Konavlima, u Stonu i u Ponti, te u kapetaniji Trstenika, da ne budu knez i Malo Vieće preko načina obttrećeni, — ovi će narediti na prijavi stranaka, da svaki parac izabere za 5 dana po jednog sudca za riešenje spora, a dužni su u isto vrieme sazvati Senat, kojega ide izbor trećega sudca, ili sve trojce, ako stranke ne mogu naći tko bi se primio. Izabrani sudci za 15 dana imadu poći na mjesto spora, stvar ispitivati, te izreći neprizivnu osudu, a za 15 dana poslje izreke imadu doći u Dubrovnik, te dati uvrstiti osudu u dotičnu knjigu. Tko gubi pravdu ima platiti svakomu sudcu u ime pristojbe X ipp., a uz to 6 groša na dan[4]. Ali taj sud dobrih ljudi ne ostade za dugo. Zakonom od 24. maja 1466. prijašnji zakon bijaše *radi više neprilika, koje su se pripoznale iskustvom,* preinačen. Od sada će sam

[1] L. V. C. 112: „Quoniam ordo de villanis qui veniunt ab extra ad habitandum ad terras novas videtur esse ultra modum erudelis et in damnum Communis et civium nostrorum et sinistrum et incommodum pauperum omnium et contra humanitatem propter crudeles et magnas paenas impositas illis qui contrafacerent . . .“

[2] Id. 96: „Comes dictarum terrarum habet merum et liberum arbitrium et plenariam potestatem per dictas terras et villas, regendi, cognoscendi, procedendi et sententiandi, ac condemnandi in omnibus causis civilibus et criminalibus in totum et per totum sicut comes Stagni in Stagno cum consuetudinibus Stagni“.

[3] Rad jug. akad. knj. CV: „*Sudbeno ustrojstvo republike Dubrovačke*“.

[4] L. V. C. 263.

Digitized by Google

Senat na prijavi stranaka izabrati tri sudca izmedju vlastele od 30 do 60 godina. Počamši od aprila mjeseca do decembra svake godine sudci imadu poći kad uztreba na lice mjesta, pomno ispitivati stvar prepornu, te po saviesti svojoj jednodušno ili većinom glasova riešiti je pismenom osudom, te vrativši se za tim u Dubrovnik, proglasiti je pred strankama, a ove mogu se prizvati kroz Malo Vieće na Senat, kod kojega će se postupati kako u prizivima protiv osudama civilnih konsula. Postupak bijaše kako se vidi dug i tegotan za stranke, koje se ne mogaše uteći sudu u posjedovnim razmiricama za mjeseca decembra, januara, februara i marta, u koje izabrani vlasteoski sudci nijesu bili dužni radi teškoćâ morskog putovanja poći u Primorje. Sva je prilika da je ovom reformom vlada htiela iz političkih razloga uzeti u svoje ruke riešenje posjedovnih parnica[1].

Ston. Kancelarija Stonska.

Kancelarije državnih ureda bijaše vazda velika briga republike, te tko sada prelistava stari politički i sudački arkiv dubrovački, divi se redu, točnosti i jasnosti kod bilježenja, sahranjenja i uredjivanja javnih spisa. Zanemarenje te dužnosti očevidan je znak barbarstva, dočim pomnjivo nje izvršivanje izdaje napredak u naobrazbi, koja Dubrovniku i u toj uzgrednoj s ruci dodje iz zapada. U malenome Stonu kancelarija kneza potanko je velikom pomnjom uredjena zakonom od 18. aprila 1436.[2]

Pošto nije bilo lasno naći sposobnoge i vjernoga svietovnjaka (*persona mondana sufficiente et fidele*), bi ustanovljeno, da kapelan, dobar i neporočan sveštenik, sliedi po običaju biti ujedno i kancelar za plaću od 140 god. ipp., a svake godine ima biti izabran ili potvrdjen po Senatu. Osim njegovih duhovnih dužnosti, koje mu se propisuju, kao kancelar dužan je sastaviti zadužnice u pokretnim stvarima do 50 ipp., a to sam do 20 ipp., dalje uz stonskog kneza, ili uz njegovoga zamjenika, koji će podpisati ispravu. Za kaznene stvari ima se naći pošten svietovnjak, koji će biti *kriminalni kancelar (cancelliero del maleficio)* a u isto vrieme zapoviednik stražara, te će imati plaću od 36 ipp.

Knez stonski sa svojim sudcima ovjerovljuje testamente, gdje se radi o pokretnim stvarima i do 50 ipp., a ostale šalje konsulima na potvrdu u Dubrovnik, pridržavajući prepis[3]. Pošto se pak vi-

[1] Id. C. 376.
[2] Id. C. 300.
[3] L. V. C. 300.

Digitized by Google

djelo da se konsuli u gradu nijesu tim puno bavili, niti se starali saslušati oporučne sviedoke, a odovle bi nastalo štete i nevolje jadnoj čeljadi (*gran danno et sinistro delli poveri huomini*), Veliko Vieće novim zakonom od 11. januara 1448. ovlasti stonskog kneza, da sa svojim sudcima i sa većim djelom stonskih činovnika može ispitivati testamentarne svjedoke, te dotične zapisnike poslati dubrovačkim konsulima, da potvrde oporuku polag resultata saslušavanja[1].

Dalje bi još bolje uredjena stonska kancelarija g. 1447. zaključcima od 24. maja i 10. jula, kad je nestalo potrebe upotrebiti kapelana stonskoga za kancelara. Novi kancelar ima biti svietovnjak, od 30 godina najmanje, uz plaću od 150 ipp., i svoje privatne zasluge, a vrši službu toliko u civilnim koliko u kaznenim poslima. Ima voditi *četiri kancelarijske knjige:* u prvoj s jedne strane imadu biti sva pisma, punomoćja i drugi akti (*atti de diversi*), a s druge sve zadužnice *de aptaj:* u drugoj knjizi sve zadnje oporuke: u trećoj sve civilne i kaznene osude izrečene po knezu: u četvrtoj sve prijave, tužbe i iztrage kaznene vodjene po knezu. Senat imenuje i potvrdjuje kancelara[2].

Ali nije ostao brez posala kapelan stonski. Osim što ima vršiti svoje duhovne i pastirske dužnosti, te na svoje troškove držati čistu i pristojnu crkvu, ruho i posudje crkovno, red mu je poučavati djecu, *koja bi se htiela naučiti čitanju i pisanju* uz nagradu 1—2 groša po učenika na mjesec, sastaviti testamente za one koji bi se na njega obratili uz nagradu, i napokon zamjeniti kancelara stonskoga ako bi se razbolio ili bio inače zapriečen, te na zahtievu kneza preuzeti sve kancelarske proslove u *civilnoj struci,* uz onu nagradu koju bi mu dale stranke. Svešteničko zvanje ne dopušta mu da preuzme niti za nevolju kriminalnu kancelariju. Plaća mu je snižena na 100 god. ipp., a ima biti potvrdjen svake godine po Senatu[3].

Jedanaest godina kasnije bi zakonom od g. 1460. preustrojen *sud stouski.* Vidjeli smo na drugom mjestu[4], da je Veliko Vieće biralo od g. 1349. svake godine ponajviše tri, a kadkad dva sudca za posjedovne poslove. Kasnije sam knez Stonski bi birao sudce za Preustroj Suda.

[1] Id. C. 392.
[2] Id. C. 388, 389.
[3] L. V. C. 396.
[4] Rad jugosl. akad Knj. CV: „*Sudbeno ustrojstvo republike Dubrovačke*".

Digitized by Google

obće priepore gradjanske i kaznene. Ne dirajući u tu ustanovu na koju se pozivlje zakon, bi naredjeno da u svim kriminalnim poslovima, a u civilnim od XX ipp. gore, četiri činovnika stonskih (*officiali de lavorieri di Stagno*)[1] imadu se pridružiti knezu kod sudjenja. Knez, *officiali* i sudci riešavaju sporove većinom glasova (*si regano per maggior parte*), a gdje su jednaki glasovi mnenje kneza odlučuje. Sudce stonske, koje je do sada knez sam birao, birati će ih on unapred skupa sa stonskim *officialima*, a od ovih će četvorica biti *čuvari noćnog mira* (*signori di notte*) polag dubrovačkih, da ulove zločince, koje će izručiti knezu.

Konavlje. Primorjem Dubrovnik bio se raširio napram zapadu, Konavlima pružio se napram istoku, te se tako obranio koliko je bilo moguće od Mletaka i od Turčina, upotrebiyši novac i diplomaciju za nove stečevine, koje do potrebe znaše i mačem čuvati. Uredjenje posjedovnih odnošaja bilo je tamo i amo pitanje sigurnosti države. Razvlastivši urodjenike srbske, i razdielivši zemljište medju svoje podanike, Dubrovnik je htio iztriebiti iz svoga teritorija one elemente, koje on uzalud, dok je mogo, pokuša spasiti, a sada prietili su navrnuti svoju bolest njegovome zdravome tielu, te su lasno mogli s razpadnućem srbstva privlačiti turčina. Htio je takodjer, odaljivši patarenske i pravoslavne sliedbenike, sačuvati u jedinstvu viere jedinstvo domovine. Vidjelismo diobu zemljišta u Stonu, u Punti i u Primorju, a sad dodje red na Konavle. God. 1419. Dubrovnik kupi od Sandalja Hranića Humljemskoga vojvode (*a Magnifico Vojvoda Sandaglio*) gornju stranu uz obvezu primiti njega, braću i nećake medju vlastelu, te mu dati kuću u Dubrovniku, a zemlju u Župi[2]. U ovome dielu Konavala lasno se nova vlada mogla utvrditi i ustrojti; jer Sandalj bijaše iskreni prijatelj Dubrovniku i poštena duša, te prije smrti g. 1435. preporuči nećaku da uzdrži mir s Dubrovčanima, da ostane odan kralju bosanskome čiji bijaše vojnik, i kralju ugarskomu, čiji bijaše vasal[3]. Nova

---

[1] S početka (g. 1414) veliko vieće bi izabralo *dva* solinarska činovnika (*officiales Stagni super salinas*), a kasnije (g. 1441) *četiri* zvana „*officiales super laboreriis nostris Stagni*“ nad radnjama okolo stonskih solina (L. V. C. 143, 327).

[2] *Luccari*, o. c. p. 83.

[3] Id. o. c. 90: „Et nel 1435 mori Sandad Hranich, huomo interamente buono, il quale amava le persone virtuose, et aveva misericordia di coloro, che caminano fuori di strada civile. Sequitò iu luogo

Digitized by Google

vlada dobivši polovicu Konavala od Vojvode primi Konavljane medju gradjane, podieli podpunu amnistiju onim koji su se protiv Dubrovniku bili digli, ili počinili kakvo zločinstvo, da pače im dozvoli *salvum conductum*, da mogu za jednu godinu dana brez ikakve smetnje od strane njihovih dužnika, doći u Dubrovnik, osigura im da će im poštivati vjeru i dopuštiti da se po svojim običajma vladaju, te ih oprosti za jednu godinu od podanaka jednog dukata po kući koji su plaćali Vojvodi[1]. Veliko Vieće bira na šest mjeseca kneza Konavaskoga, te mu odredjuje kapelana za kancelara kako u Stonu, a Malo Vieće bira *podkneza* (*vicecomes*). Ovaj nije s početka smio biti Konavljanin (1427.)[2], ali kad se vlada uvjeri o vjernosti Konavljana ukinu zabranu (1435)[3]. Kasnije dva su bila podkneza, koje bi bi biralo Veliko Vieće na predlog Maloga[4].

Slični odnošaji prouzročiše, da upravno ustrojstvo Konavala bude uredjeno prama onomu Stona i Punte, te zakonom od 8. januara 1423. bi Velikim Vićem ustanovljeno, da knez Konavoski ima podpunu vlast upravljati, suditi i pedepsati u svim civilnim i kaznenim parnicama isto kako knez Stonski i po običajma Stonskim[5] izuzamši one propise, kojim po naravi stvari nemože biti mjesta u Konavlima[6].

Druga polovica Konavala, donja, bi kupljena Dubrovnikom g. 1427. od Radovana Pavlovića, kojega republika počme dobiti za sebe g. 1422. kad ga uvrsti u zlatnu knjigu[7]. Ali Pavlović pokaja se prodaje i pokuša dobiti natrag zemlju, te stade republiku tri godine rata da uzdrži stečevinu, i sva diplomatička vieština da dobije za sebe Sultana Murata, i da mu ovi dosudi posjed Kona-

---

suo Stefano figliuolo di Vukaz suo fratello; alla cui cura lasciò Helena sua moglie, et lo pregò mantenesse la pace a'Ragusei, honorasse il re di Bosna, et riverisse il Re d'Ungaria, perchè dell'uno era soldato et dell'altro feudatario".

[1] L. V. C. 173: „Item quod omnes personae quae in dicta parte (Canalis) ad presens habitant et habitare volent *cujusvis legis et fidei* existant, eorum fidem tenere possint et secundum eorum legem vivere absque aliquo nostrae Dominationis impedimento".

[2] Id. C. 212.

[3] Id. C. 285.

[4] Id. C. 286.

[5] Id. C. 179.

[6] Id. C. 214.

[7] *Luccari*, o. c. p. 85.

Digitized by Google

vala[1]. Tako dozrije vrieme za diobu *u desetine* Konavoskog zemljišta, koja se obavi zakonom od 25. februara 1427.[2] izmedju države, vlastela i puka, a prva desetina kako vidismo bi posvećena Bogu, da se njom gradi crkva svetome zaštitniku republike (1442)[3]. Svakomu dubrovačkome vlastelinu, kuće starešini, a broji sa tamo kralj bosanski, vojvoda Stjepan s djecom i vojvoda Ivanis Pavlović s braćom, ima se dati jedan dio i četvrt (*parte una et quarta una*), — vlasteli koja su prevalila 18 godina samo jedan dio, od 14 do 18 godina dvie četvrtine (*quarte due*), — a od 14 godina niže jedna četvrtina (*una quarta*). *Sto i četrdeset obitelji prostoga naroda* bi dano zemljišta u razlogu jedne četvrtine po kuću (*a CXL del popolo a quarta una per casa*) a trideset kuća imati će polovicu diela po kuću (*et per lo simile a XXX altre case del popolo nostro* $^1/_2$ *parte*). Što će ostati poslje toga, zapasti će državu. Petorica vlastele izabrane po Velikome Vieću preduzeti će diobu[4]. *Vulahi*, kako ih zovu, sa njihovom životinjom ne smiju se nastaniti niti pâsti u Konavlima[5]. Vidismo gori da i ovdje vlada htiede posebnim sudom ustrojenim 30. marta 1433., preinačenim g. 1466., vršiti kroz Senat nadzor, da se posjedovno stanje ne bi poremetilo na štetu državnih interesa. Pravde koje bi nastale, Senat bi konačno riešio[6].

Otoci. Do godine 1449. knez Šipanski upravljao je trim Elafitskim otocima, trim biserima dubrovačkoga mora, *Šipanom* (Giuppana), *Lopudom* (Mezzo) i *Kalamotom* (Calamotta), te je vršio svu civilnu i kriminalnu sudbenost u prvoj molbi sa prizivom na stariji sud u Dubrovnik, već kako je ovaj bio ustrojen. Imao je s početka kancelara sveštenika. Zadnji bijaše neki *Dum Ilija*, koji se od starosti zahvali, te Veliko Vieće imenova 28. novembra 1449. za prvi

[1] Id. ibid. p. 89.

[2] L. V. C. 214.

[3] Id. C. 337: „Prima a honore et reverenza del omnipotente Dio si debbia dare alla Chiesa di m. S. Biagio in Canal *uno Deceno intero* in quel luoco dove parera alli officiali partitori, ch' eleti saranno sopro di ciò".

[4] Id. Ibid.

[5] Id. C. 214: „Item quod nulli *Vulahi* cum eorum animalibus possint venire ad standum et pasculandum in dictam contratam nostram Canalis et si quis veniret expellatur protinus, et quod nullus possit retinere illum vel illos in partem suam sub paena ducatorum auri pro quolibet contrafaciente et qualibet vice . . ."

[6] Id. C. 263, 286.

Digitized by Google

put svietovnjaka (*uno mondano*) sa 50 ipp. plaće na godinu, koji je mogo sastaviti zadužnicâ do 50 ipp. *u pokretnim stvarima*, ali samo do *10* ipp. brez supodpisa kneza. Sudjelovaše i u kaznenim stvarima, te nije smio brez njega knez utjeravati globe, a oba skupa imala su u Dubrovniku polagati račune. Senat bi ga potvrdio svake godine[1]. Kad tri otoka pučanstvom i blagostanjem ojačaše, Lopud i Kalamota dobiše (1447.) svoga kneza sa residencijom na Lopudu, izabrana na šest mjeseca Velikim Viećem uz istu plaću Šipanskoga, i s istom njegovom jurisdikcijom. Svako deset dana imao je poći na Kalamotu da dieli pravdu, te ostanuti najmanje dva dana, a četiri kad bijaše zapriečen u opredieljeni rok tamo poći. Malo Vieće izabralo bi na jednu godinu izmedju sveštenika Lopudskih uz plaću od 20 ipp. kancelara sa istim dielokrugom šipanskoga[2].

Mliet, veliki prostorom ali maleni pučanstvom, te izostali kulturom, a ipak upravljen posebnim statutom, podpadne god. 1410. jurisdikciji Šipanskog kneza, ne izgubivši puno od svoje autonomije. Tri mjeseca poslje dolazka svoga u Šipanj, knez prijavljuje Mliećanima, da je nastupio vlast i da mu pošlju ladju na šest vesala da dodje k njima. Prispjevši u Mliet imenuje sudce, koje do tada biraše Malo Vieće, pak i druge činovnike otoka polag mlietskih obićaja (*secundum eorum consuetudines*). Ostaje u Mlietu najmanje deset dana, za kojih vrši civilnu pravdu po mlietskim zakonima i običajima (*secundum ordines et consuetudines Insulae Melitae*), a u kriminalnim stvarima po zakonima valjanim u svim trim otocima. Vrativši se u Šipan, Mliećani će mu izabrati zamjenika (*locumtenentem*), koji će sa sudcima vršiti svu civilnu sudbenost, a kriminalnu u koliko zločin ne bijaše pedepsan odkinućem uda, jer tadar ostaje nadležan sam knez, koji daje naputak sudcima. Proti osudi kneza i sudaca mlietskih slobodan je priziv na Malo Vieće (kasnije na civilne konsule), a protiv osudi zamjenika, na kneza Šipanskoga. Osude i isprave izdane po nodaru i kancelaru Mlietskome *in publicam formam* smatrati će se valjane i pred Dubrovačkim sudom, ako su podpisane knezom[3]. Barem tri puta za svoga upravljanja red je bio knezu Šipanskomu poći na Mliet da vrši službu[4].

---

[1] L. V. C. 410.
[2] L. V. C. 473.
[3] L. V. C. 360.

Digitized by Google

Važnost posjedovnih razmirica nastavših izmedju Mlietske općine (*tra l' huomini et Università di Melida*) i benediktinskoga opata skloni g. 1451. Veliko Vieće narediti, da se imadu birati u Senatu tri sudca od 30 do 50 godina, koji ne smiedu biti izvadjeni iz Maloviećnika, konsula i odvjetnika, a jedan mjesec poslje izbora imadu poći na Mliet, ispitivati pomljivo stvar, te jednodušno ili većinom glasova riešiti je, izdati pomoću svoga kancelara pismenu osudu, pak je u Dubrovniku za osam dana proglasiti. Stranka nezadovoljna ima pravo prizvati se na Senat, isto kako bijaše naredjeno za Ston. Ovaj zakon izdan prigodom zadievice izmedju opata Mlietskoga i općine bi proglašen da se uporavi na sve parnice koje bi nastale u Mlietu radi zemalja[1]. Tim bi jako saužena civilna nadležnost Šipanskoga kneza.

Lastovo, ova izgubljena straža Dubrovnika na Jadranskom moru, neugladjen otočić ali ponosit svojim povlasticama ugovorenim prigodom svoga podvrgnuća republici (1216.)[2], prem da svakim južnim plodom bogat, bijaše izvrgnuto za jula, augusta i septembra mjeseca epidemičkim bolestima, te odvraćaše primiti se knežije. Vlastelu, koja voljaše platiti globu nego se zatvoriti u nezdravom mjestu posred morske pučine[3]. Veliko Vieće zakonom od 7. aprila 1445. spretno rieši ovo dosta teško pitanje načinom, da Lastovci ne bi ostali brez uprave. Knez Lastovski naime za tri spomenuta mjeseca poći će u Babinopolje na otok Mliet, gdje će dieliti pravdu i Lastovcima i Mliećanima, po njihovim običajima a za to vrieme jurisdikcija Šipanjskoga kneza na Mlietu biti će obustavljena. Poslje iztečenja septembra, knez se ima vratiti u Lastovo te ostanuti tamo dokle god mu ne dodje zamjenik[4].

IV.

Inozemski konsuli.

Kako se približavala na balkanskom poluotoku katastrofa, koja je imala uništiti i ono malo javnog poredka i pravice koje bijaše

[1] Id. C. 270.

[2] Veliko vieće potvrdi neke povlastice lastovske općine zaključkom od 30. aprila 1390 (L. V. 71), gdje se prvi put upotrebljava talijanski jezik uz latinski. Izmedju povlastica bijaše i ona da lastovske ladje starosiediocâ, koje su lovile koral, bijahu proste od lučke pristojbe „*l'arboracio*“ (L. V. C. 334 g. 1442).

[3] L. V. C. 400.

[4] Id. C. 366.

Digitized by Google

niklo pod srbskim vladarima, tako je republika nastojala da sve to bolje učvrsti svoje kolonije uredjivanjem konsularne službe. Svaka bo njezina naselbina, bijaše *in miniatura* Dubrovnik, koji bi se pod barjakom Sv. Vlaha vladao istim zakonim i običajima. To je ona učinila zakonom od g. 1387. čijim spretnim uredbama čovjek se može još diviti. Skloniše se otci na taj posao jer, kažu, Dubrovčani sklapaju puno pogodaba u slavenskim zemljama (*in partibus Sclavoniae*), a pod ovim razumjevahu Bosnu, Srbiju i Bugarsku, a nijesu mogli utjeravati svoje tražbine, jer bi dužnik bježao od mjesta do mjesta, a nije o tomu ništa bilo odredjeno. Osim toga vlast Dubrovačkog konsula i njegovo službovanje nije bilo pismeno ustanovljeno, nego ravnalo se po običajma, što je dalo povoda razmiricama. Usljed toga odsada unapried Rektor i Malo Vieće birati će po ovlaštenju Velikoga Vieća *proste konsule i generalne konsule* bezplatne „*in Sclavonia, Bosnia, Servia et Bulgaria*“ a to vlastelina ako ga ima na mjestu, drugovačije pučanina, koji će vršiti konsularnu službu *dok bude uzhtio Rektor i Malo Vieće*, da može ovo odma smetnuti konsula, koji bi u inozemstvu izložio interese republike. Gdje nema konsula, jer je mjesto maleno, Malo Vieće je ovlašteno imenovati za posebne poslove konsula, koji će se istim propisima vladati. U Humlju i u Zeti (*in terra Chelmi et Centae*), gdje Dubrovčani čine malo posala, neće biti konsula, izuzam u Neretvi, gdje može biti imenovan konsuo ili tri sudca.

Jeli dakle sklopljena kakva pogodba *izmedju Dubrovčana* u gore pomenutim zemljama, vjerovnik može, ako hoće, (jer mu je slobodno vazda nastupiti *forum* matere zemlje u Dubrovniku) tužiti pred konsulom dužnika kad su i stranke nastanjene u istom mjestu. Konsuo će sebi pridružiti dva sudca vlastelina ako ih ima, ako ne dva pučanâ izmedju najboljih, pred kojim će se razpravljati pravda. Konsularni sud izdaje osudu i vodi ovrhu realnu, a kad gubitnik ne bi imao imetka, sud će dužnika doznačiti vjerovniku da ga zatvori dokle ne bude zadovoljio svojoj dužnosti[1], a kad bi se opirao ovrhi, konsul ga može osuditi na globu do 25 ipp. Ako dužnik ne pribiva u istome mjestu vjerovnika, ovaj ga može tužiti pred konsularnim sudom, ako dokaže vjerojatnost svoje traž-

[1] L. V. C. 63: „ . . . *debeat intromittere personam debitoris et assignare eam creditori ad custodiendum eum donec sibi (ei) fecerit satisfactum de debito in sententia contento*“.

Digitized by Google

bine[1], te sudci će pozvati dužnika gdi god se našo, naznačivši mu na kojemu temelju bi utužen, te ne bude li se odazvao u propisanom roku, osuditi će ga *in contumaciam*, te će dati izvršiti osudu.

Ne bude li mogo konsularni sud izvršiti osudu jer se gubitnik nalazi u drugom slavenskom mjestu, tadar, uzhtiebude li dobitnik, može se obratiti na dotičnoga slavenskoga vladara, ili na njegove činovnike ili carinare (*ad officiales seu dohanerios suos*), te ih zamoliti da prisile dužnika zadovoljiti vjerovniku po osudi. Ali pošto Slaveni neće da izvrše osude brez dobre ruke koju zovu *isdaaštinom*, ovlašćujemo, kaže Veliko Vieće, vjerovnika dati onome slavenu ili činovniku, koji će mu izvršiti pravo proti dužniku najviše 10% od presudjenog mu duga, što će mu biti povraćeno po dužniku kao i ostali dug[2]. Može u tu svrhu vjerovnik tražiti od konsularnog suda preporučno pismo (*literas raccomendatorias*) za slavensku gospodu, ili za stanovitoga činovnika ili carinara, u kojemu ima se na kratko kazati kako i na što je konsularni sud osudio dužnika, te ih zamoliti da zadovolje vjerovniku imetkom i osobom osudjena dužnika[3].

Nego vjerovnik, neće li ili ne može li tražiti namirenje osudjene mu tražbine kod slavenske oblasti, slobodno mu je obratiti se na konsularni sud s molbom, da bi se poslala osuda Rektoru republike. U tom slučaju sud je dužan za godinu dana poslati Rektoru prepis osude od rieči do rieči po jednome sudcu sastavljen sa svim dotičnim bilježkama upisanim u posebnoj knjižici (*quadernetto*, *quaternulus*), te za tim brisati iz nje osudu. Prispje li ova u propisani rok u ruke Rektora i Maloga Vieća, tadar će ovo dati po kancelaru registrirati osudu u knjigu za to odredjenu. Ne bude li osuda upisana tamo iza godinu dana, smatrati će se *ništetnom u Dubrovniku*[4] (ne dakle u naselbini gdje je po konsulu izdana), —

[1] Id. ibid. „ . . . *et faciat eis (judicibus) aliquam claritatem vel fidem de debito* . . .“

[2] L. V. ibid.: „*Sed quia Sclavi nolunt mandare sententias executioni sine aliquo pretio quod dicitur izdaustina* . . .“ Daničić u *riječniku stare srpske književnosti*, pod rieči „*Izdavština*“ navadja isti tekst, te je ne točno tumači „*pretium traditionis*“, dočim je *izdavština* bila *pretium executionis* (p. 160).

[3] Id. ibid. „ . . . *quod faciat satisfacere illi creditori de suo debito super bona et personam ipsius debitoris sententiati*“.

[4] Id. ibid. . . . „*dicta sententia habeatur pro nulla quantum in Racusio*“.

Digitized by Google

ali je slobodno vjerovniku utužiti svoga dužnika pred dubrovačkim sudom, kako da je nije konsularni sud izreko.

Ako se stranka nahodi oštećena po konsularnoj osudi, može se za jednu godinu dana uteći dubrovačkom dvoru, kojemu je slobodno uništiti, potvrditi ili preinačiti osudu kako je po pravu[1]. Nego u tome slučaju stranke ne smiju odkloniti nijednoga dubrovačkoga sudca, osim ako se nebi koji sam izvadio, budi jer se stvar njega tiče, budi što je u rodbinskoj svezi s jednom strankom.

Pošto se konsularna jurisdikcija ticala zamašnih privatnih, a i javnih interesa, pošto su po sriedi bili i ugled i trgovina republike, pak i sami mir sa susjednim državama, Veliko Vieće odredi da zakon ima biti kriepostan samo za tri godine, a na koncu treće ima biti iznesen pred istu skupštinu da ga potvrdi, bude li se pokazao koristan[2]. I sbilja vidi se iz bilježke stojeće ispod nacrtana zakona, da ovaj bijaše godine 1398. po Velikome Vieću potvrdjen za pet godina u svemu, samo što nije smijelo više biti generalnih konsula[3].

Amo spada jako važan zakon, kojim je Veliko Vieće odustalo od jednoga izmedju najčvršćih načela, kojih se do sada držaše na polju, kako se sada zove, medjunarodnoga privatnoga prava. Po statutu[4] i po reformacijama prve polovice XIV. vieka[5] Dubrovčanin nije smio sugradjanina svoga utužiti nego pred domaćim sudom. Na balkanskom poluotoku gdje pravosudje slavenskih vladara ne pružaše nikakvog jamstva, — Dubrovnik ustroji konsulate pred kojim će gradjanin izgladiti svoje razmirice. Ali u Italiji

---

[1] Id. ibid. . . . „*habeat liberam potestatem et baliam revocandi sententiandi aut corrigendi dictam sententiam, sicuti de jure est*".

[2] L. V. ibid.: „*Et praedicta omnia durare debeant annis tribus, tamen in fine trium annorum reducantur ad Majus Consilium ad confirmandum ea, si dicto Maiori Consilio videbuntur utilia et conservativa*".

[3] Zakon o konsularnom sudu nije datiran u *zelenoj knjizi* u dotičnom poglavju 63, ali mu se datum razabire iz pogl. 66, gdje veliko vieće daje rektoru i malomu vieću vlast za pet godina imenovati konsule *in partibus Sclavoniae, Bossinae, Sriemi* (rectius *Serviae*) et *Bulgariae* sa naredbama sadržanim u reformacijama velikoga vieća od *18. decembra 1387*, koja bijaše potvrdjena za pet daljih godina, izim što ne smije biti generalnih konsula, a takodjer ovlašćuje ga izabrati i potvrditi sudce (konsularne) u Neretvi. (L. V. C. 116).

[4] Stat. L. VIII C. 25.

[5] Ref. I, p. 54 — II, 286, 287. Gledaj „Rad jugosl. akad. Knj. CV: „*Sudbeno ustrojstvo republike Dubrovačke*".

Digitized by Google

i u Dalmaciji sudbenost civilna pod uplivom uskrsnula rimskoga prava i kršćanske naobrazbe osiguravala je dovoljno tudjincima svojim štatutima i običajma ostvaranje privatnoga prava. Dubrovnik je prednjačio dobrim izgledom zapadnim slobodnim občinama, davši inozemcu prednost mimo same svoje gradjane kod zaštite privatnoga prava. Nije se imao dakle bojati, da će ovo biti prikraćeno kad se budu gradjani Dubrovački pravdali u tudjini, — a republika je toliko ugleda uživala u Italiji i u Dalmaciji, da nije se imala strašiti da će ga tim izgubiti, polag presudâ stare medjunarodne škole. Veliko Vieće dakle zakonom od 17. decembra 1393. utvrdi, da, bude li se na istom mjestu Dubrovčanin obvezao napram Dubrovčaninu u Italiji, u Siciliji, u Mletcima i u donjoj Dalmaciji, vjerovnik može, ako hoće, utužiti svoga dužnika pred tudjinskom vladom dotičnoga mjesta, te dati izvršiti osudu samo u onom gradu ili mjestu, gdje je izdana osuda ili učinjena pogodba. Izvršivanje osude inozemskoga sudca u Dubrovniku nije se moglo zahtievati u ono vrieme gdje je teritorialni sustav bio gotovo vladajući. S toga je u istom zakonu nadodano, da ako Dubrovčanin nemože ili neće da u inozemstvu, gdje je sklopljen ugovor, tuži dužnika, ili ako je tamo izišla osuda, a ipak vjerovnik nije bio namiren, — tadar mu je dozvoljeno utužiti dužnika pred Dubrovačkim sudom, ali ne na temelju osude izrečene izvan Dubrovnika, nego po zakonima Dubrovačkim[1].

Ovdje se ustavljamo, da si predstavimo cielovitu sliku Dubrovačke republike za ovo stoljeće. Stanuvši ona na svoje vlastite noge kad odpremi god. 1358. mletačke knezove, naslanja se na moćnu zaštitu ugarsko-hrvatskih kraljeva, kao na silu koja posreduje izmedju istoka i zapada, te joj može pružiti i na jednoj i na drugoj strani pomoćnicu ruku, jer i Dubrovnik tamo i amo spada. Višegradski ugovor ipak ne smeta joj, da divinatornim nagonom sklopi s Orhanom II. u Brusi, prije nego je Turčin prebrodio Bosfor, *Ahtnamé*, i da obrani ledja protiv najpogibeljnijemu i najosvajačijemu neprijatelju, koji je igda kršćanstvu i kulturi prietio. Pasti će bizantinsko carstvo, pasti će Bugarska, Srbska i Bosna, — Slavonija, Erdelj i dio Ugarske s Budom biti će podjarmljeni, ali ona oaza vjere, naobrazbe i slobode izmedju Ne-

[1] L. V. C. 64: „*De debitis contractis inter Racuseos in Italia, Sicilia, Venetiis et Dalmatia inferiori et ibi conveniendis*".

Digitized by Google

retve i Sutorine cvasti će, prem da opasana varvarstvom sa tri strane, kao da leži izpod Apenina. U osjećaju svoje vjerske i kulturne zadaće, ne zaboravljajuć niti zapadnoga poriekla niti slavenske smjese, mudrosću stečenom višestoljetnim obćenjem sa naobraženom Europom, uplivom pribavljenim svojim napornim radom uzpored s kulturnim narodima, — nastoji spasiti bližu braću od katastrofe koja ovoj prieti na istoku, jer se odtrgla od vrela prosviete, te kao čokot odrezan od trsa osudjen je na vatru. Ne podje Dubrovniku za rukom smioni podhvat, ali će uspjeti, da spasi i okolo svoga zdravoga tiela stisne dio zapadnog ruba Bosne i Hercegovine, Primorje i Konavle, i da ih pretvori svojom vjerom i kulturom u najpitomije i najnaprednije prediele, koje još sada imadu Slaveni na jugu. A po sriedi onih razvalina carstva i kraljestva na Balkanu, Dubrovčanin pod štitom siene svoga grada posaditi će tamo i amo šatore, da se svojim zakonom upravljaju, da pokažu Bošnjaku, Srbinu i Bugarinu, da nije sve izumrlo slobodi što govori njihovim jezikom, da trgovinom unese bogastvo u zavičaj i naznači put koji će dosta slavenskih velmoža voditi u Dubrovnik, da se preporode i da sudjeluju u njegovoj moći i slavi. Evo zašto Dubrovnik stvara svoj konsularni red, uzornu osnovu za ono vrieme, a ne bi bila nedostojna našega. Ali sva snaga da ispuni svoj kulturni zadatak dolazi Dubrovnika iz zapada, iz one vrhovne duhovne moći, koja iz Rima bliesta i sprema se da potakne vas sviet na oslobodjenje istoka, te upire oči na tu zadnju stražu vjere i prosviete, da ju obrani svom moći svoga svietskoga upliva, i da je upotrebi za svoje visoke svrhe. Snaga mu dolazi od mora, na kojemu Dubrovnik više živi i dieluje, nego na svojim hridima, koje ga veže s Mletcima, s Napuljom, s Gjenovom, sa Španijom i sa novim odkrivenim svietom. I za to tudjinac dobro je došo u Dubrovnik, te ne samo što nije zapostavljen domaćemu sinu, nego uživa povlastice gosta, a Dubrovčanin, noseć svuda ponosno svoje ime, naći će na zapadu pravice, te će mu dozvoljeti otačbina da je može tražiti od onih vladara, koji pružaju jamstvo pravedne sudbenosti. — Sve niti politike Dubrovnika idu na to, da se u onome komešanju istoka i zapada spasi: tomu cilju sve ima biti podredjeno. sve osim poštenja. Neće on ludo nositi u torbi glavu na pazar, ali neće je niti sramotom odkupiti, jer se naučio od vjere koju sliedi, da *i u životu naroda tko mrzi na svoju dušu spasiti će je.* Sjajan primjer tomu je dao u ovo razdobje (a ima

Digitized by Google

ih dosta u poviesti Dubrovnika), kad je volio igrati svoj obstanak protiv Muradu II, nego mu predati prebjegla srbskog despotu.

Prem da je Dubrovnik više puta od vanjskih i nutarnjih nevolja, od rata, od kuge, od glada i od vatre bio na rubu propasti, svojom neuzdrmljivom vjerom u Boga, i neslomivom eneržijom i požrtvovnosti, te najspretnijom diplomatičkom vještinom, znao je svaka nesreću svladati, a višeputa obratiti u sreću. Iz vjernoga zrcala u kojemu ga ogledasmo razabire se, da je za ovo stoljeće zemlja u obće napredovala, prem da nije bila brez znatnih poroka. To izvira od onih čestih oduševljenih izraza zahvalnosti napram Onomu koji diže i sniži kraljevstva, kad se otci Dubrovnika vesele, puni harnosti pram Bogu, napredku države. Napreduju Ston, Punta i otoci; Nove Zemlje i Konavli uredjuju se i priljubljuju se državi. Grad cavti, množi se pučanstvom, obogaćuje se obrtom vune i solinama, trgovina se na iztoku razmaha, a mrnarica jedri od Male Azije do Gibiltere, i preko Atlantskoga Oceana. Ali ne smijemo zatvoriti oči porocima, koji probijaju iz dosta važnih zakona stvorenih u ovo stoljeće. Obiteljski odnošaji nijesu najuredniji, kako se vidi iz zakonâ kojim se ograničuju mirazi, i obuzdavaju se brze i potajne ženitbe. Zločini protiv imetku i osobi, navlastito u novim stečevinama, prouzročuju uporabu vražde, i ustrojstvo kriminalnoga suda. Još se hoće truda i upliva kršćanske prosviete, da dubrovačka država postane svojim običajima tako pitoma, kakvu ju je republika predala svojim nasljednicima, kakva je u Europi bila Toskana pod I. i II. Leopoldom, i kakav se Dubrovnik i sada može ponositi hvala svojoj *starini*.

Pokraj svih nedostataka, jedna vrlina, koja se opaža svuda dje se utaborila kršćanska uljudba, počima se za ovo razdobje razviti. Prem da aristokracija vlada Dubrovnikom, osjeća se neki duh milosrdne djelatnosti napram prostome narodu, a osobito napram nevoljnicima Zakoni u obće ne traže biti na ruku jednome stališu, nego svima. Ne vidiš u njima traga nastojanja podignuli jednu ruku ljudih na štetu druge. Prem da se cieni puno novac i trgovina, prem da je Dubrovnik mogao jeftino kupiti robova iz podjarmljenih susjednih zemalja i otvoriti još liepo vrelo dobitka trgovajuć njima, kako su to učinile Ingleška, Španja a još čini Holandija, — toliko je on proniknut načelom kršćanske jednakosti, da ne okleva jednog časa *u prvu polovicu XV. vieka* strogo zabraniti to gnusno baratanje. Otvarajući, jedan od prvih u zapadnoj Europi, bolnicu za izloženu djecu, piše prvi list one poviesti po-

Digitized by Google

božnih zavoda Dubrovnika, koja nije manje slavna od političke, čije plodove, prem da pripolovljene francuskim osvajanjem, još uživaju crkve, samostani, bolnica, djevojke siromašnih, plemićkih i gradjanskih obitelji i toliko drugih dobrotvornih zavoda.

Nego sva djelatnost politička i trgovačka visila je od čvrstoga ustroja i napredka glavnog grada, jer tadar daleko više od danas život naroda koncentriralo se u njegovoj glavi. A na tom polju *Zelena knjiga* nam raztvara neumornu djelatnost. Državni veliki sborovi triebe se, ojačajaju se i postaju ugledniji. Izbori državnih uredbenika čiste se od potajnih upliva, a da ne donesu razdora postaju tajni. Koliko je moralna i politička izobraženost vladajuće aristokracije velika, — toliko je još nizoka literarna kad vidimo gdje se izdaje zakon, da će se za službu državnu zahtievati, da tko vlada ima znati čitati i pisati. (Ne zaboravimo da se Karlo Veliki nije znao podpisati.) Ali i u tome ima napredka, kako ga ima u zahtievu, da plemić stupi zreliji u Veliko Vieće te da postaje dionikom suvrene vlasti poslje 20, a ne više nakon 18 godine. Senat stiče iskustva i ugled, jer se umnaža rektorom, maloviećnicima i konsulima poslje obavljene po njima službe.

Crkva i država žive u podpunom skladu, jedna drugoj pomaže jer im je zajednički cilj, a nema traga da bi jedna vlast nastojala krnjiti drugu. Obe dobivaju zakonom, kojim domaći sin ne smije biti nadbiskupom, a rekli smo za što. Začepilo se tim vrelo nezasitljivim ambicijama, kojim se crkva mogla pokvariti, a država razbiti ono ravnotežje vlasteoskih kuća, na kojoj je počivala.

Nema grane nutarnje uprave, koja se ne bi usavršila, a mnogih je nastalo za ovo razdobje. Civilno sudstvo u konsulima stiče svoje posebno tielo, nezavisno od uprave. Ova reforma ne sprovadja se istina na izvangradskome teritoriju republike, ali čemu se čuditi kad je ono prodrlo u europejskim državama, prem da ne svuda, gdje u prvoj, a gdje u drugoj polovici ovoga vieka. Ali prizivni sud je oličen za cielu državu u Senatu, t. j. u najneodvišnjemu i najmudrijemu državnome tielu, pred kojim konsuli imadu braniti svoju prvu osudu, a stranke kroz svoje odvjetnike uživaju podpunu slobodu. Prizivni red uz sve svoje mane pruža jemstvo ozbiljnoj, svestranoj i dobro promišljenoj osudi.

Dva velika načela prodiraju kod ustrojstva kriminalnoga suda, — da se vršenjem ove grane pravosudja ima nastojati o poboljšanju krivca, što se bilo stopra pomolilo u glavnom gradu katoličkoga svieta, i da sudci uživaju slobodu, po svojoj saviesti iztra-

*

Digitized by Google

žiti istinu i suditi okrivljenicima. Sva zemlja uživa donekle blagodati kriminalnih konsula, a po gotovo prizivnoga suda. Mnoge sudbenosti, koje su resultatom tadanjega socialnoga ustrojstva, umanjuju po nešto uspjeh zamašnih reforma na pravosudnom polju, a još nestalni politički odnošaji u Primorju i u Konavlima čine osjetiti ruku države kod podieljivanja civilne pravde u tamošnjim nepokretnim razmiricama.

Zdravstvena uprava čestom pohadjanjem kuge, pošto je tapala u tmini iz oskudice iskustva, u svojoj mreži obuhvaća zemlju, stvara svoje organe i zavode, pravi čudesa djelatnosti i požrtvovanja, ali nije još došla da obezbiedi narod strogom kontumacijom trgovine.

Financije zapremaju jednu od prvih briga republike. Usavršenjem računarskog dvora i blagajne kontroliraju se utjeravanje i razpačanje porcza i uprava pojedinih državnih ureda. Poboljšanjem *Zeke* gleda se obskrbiti državu dovoljnim, dobro i pošteno kovanim novcem, — kako uredjivanjem javnih žitnica, da narodu nigda ne manjka kruha. Preduzima se velikim troškom i mukom uredjivanje vodovoda i kanalizaciju grada. Štite se domaća trgovina i domaći obrt, onako kako su se u ono doba kod obraženih naroda štititi, i kako se opet kuša da se sada štite, pošto neograničena sloboda jedne i drugoga nije odgovorila očekivanju teoretikera.

Mornarica ponarodjuje se i umnaža se odkad bi zabranjeno Dubrovčaninu imati djela u tudjemu brodu. Slobodne su joj sad ruke na istoku, gdje smije trgovati i s nevjernicima, a prijateljstvo sa takmicom Mletaka i sa Španjom otvaraju joj nove puteve na zapadu. Dobiva inteligentan elemenat s plemićkim poručnicima, a ovi crpe iz obćenja s morem i svietom, iz zajedničkoga života patnje i truda s narodom s kojim žive na brodu, velikih vrlina, koje čuvaju aristokraciju od lienčarenja i mekoputnosti, po kojim je vazda stradala. Obranjena ratnim brodovima, a još više mudrim zakonima i neprestano bdijućim okom države, diže se na veliki polet, a uzvraća domovini što od nje prima, unoseći bogastvo i razprostranjujući ime Dubrovnika do najdaljnjih krajeva.

Bivši tako zaokružila svoj teritorij i obranila svoja ledja protiv Osmanliji vieštom trgovačkom politikom, a još bolje prijateljstvom zapadnih sila, koje podržava i širi jako i na široko ploveće brodarstvo, sviestna da zaprema u kolu kršćanskih naroda ugledno mjesto te pokazavši im da znade i hoće vršiti teške dužnosti koja mu taka zadruga nalaže, unaprediviši svoju nutarnju upravu usta-

Digitized by Google

novama i zavodima proniknutim onim duhom kršćanske prosviete, koja je sve to više približava zapadu, niti precienivši niti omalovaživši svoje snage, — Dubrovačka republika je za ovo doba raširila i učvrstila temelj trajnom i slavnom životu. Kad bude iz toga tla, koje ona silnim naporom obradjuje znajuć da služi vjeri i slobodi, bujno procvatila književnost, slavenski Dubrovnik neće moći puno zavidjeti najslavnijim talijanskim republikama.

Château de la Sauge (Jura), 24. rujna 1891.

Digitized by Google

Misli o umjetnom svjetskom jeziku.

Čitao u svečanoj sjednici jugoslavenske akademije 10. Prosinca 1891.

PRAVI ČLAN DR. T. MARETIĆ.

Primiče se koncu veliki XIX. vijek, za koji pjesnik reče: Nek se ovaj vijek gordi nad svijema vjekovima! Ponos XIX. vijeka stoji u mnogobrojnijem izumima, o kojima će kulturni istorici budućih vijekova s dužnijem priznanjem i divljenem pripovijedati svojim suvremenicima slaveći trijumfe ljudske misli. Možda će koji budući kulturni istorik, kojemu se danas još ni šukundjedov šukundjed nije rodio, napisati u kojoj svojoj knizi ili raspravi ove riječi: ‚najjaču i najblagotvorniju svezu među narodima čitavoga kulturnog svijeta čini jezična zajednica; mi danas ne možemo sebi pravo ni predstaviti, kako je negda bilo neudobno na svijetu, dok nije bilo jednoga općenog svjetskog jezika. A oko te velike blagodati počeli su ljudi raditi u zadnja dva decenija XIX. vijeka. Suvremenici su se dakako rugali i smijali samoj ideji umjetnoga svjetskog jezika, ali smijeha i rugla bilo je svagda dosta i pri drugijem izumima, koji su se počinali s pokusima i nijesu se odmah pokazali u svoj svojoj veličini'. — Te ili slične riječi budućega pisca nalaziće se u uvodu njegovu djelu: ‚Istorija općenoga svjetskog jezika'. Mi danas od te istorije dakako znamo samo prvijeh nezinijeh 12 godina, a ovoj je mojoj raspravici zadaća, da pokaže u glavnijem crtama, što se u tijeh 12 godina učinilo i dokle se došlo; iz ne će se vidjeti, imaju li se svi dojakošni pokusi ili osnove umjetnoga svjetskog jezika zabaciti kao prazne tlapne zajedno sa samom idejom, ili se ima reći, da ideja nije baš loša i da koji pokus zaslužuje obzira i od strane onijeh ljudi, koji su u nauci i u životu trijezni realisti.

Kako se sve u svijetu dâ pretjerivati, tako i realistička treznoća u nauci. Ja dobro znam, da gdjekoji ozbiljni jezikoslovac drži, da nije dostojno njegove nauke pisati rasprave o takvoj fantaziji, ka-

Digitized by Google

kva je umjetni svjetski jezik. Za ovu svoju tvrdńu nalazim ja razlog u tome, što s jednijem jedinijem izuzetkom nije u ovijeh 12 godina ni jedan naučńak, kojemu je ime poznato u lingvističkoj knńiževnosti, napisao nikakvoga članka o umjetnom svjetskom jeziku i o pokusima oko te ideje. Izuzetak čini samo gradački profesor H. Šuhart (Hugo Schuchardt) sa svojom knńižicom: Auf Anlass des Volapüks. Berlin 1888. Mnogi jezikoslovci ne diraju u rečeno pitańe za to, što su zabavļeni drugijem poslovima, za koje misle, da su im preči, ali gdjekoji jamačno za to ne pišu ništa o tom predmetu, jer ga drže igračkom velike djece. Šutńa onijeh prvijeh lingvista razumije se sama po sebi, i ona je potpuno opravdana, a što se tiče onijeh drugijeh naučńaka, reći ću, da u privatnom, u javnom i u knńiževnom životu može biti neozbiļnijeh, smiješnijeh i djetińskijeh pojava, ali ozbiļan i pametan čovjek ne će ni malo povrijediti svojega dostojanstva, ako o takvijem pojavima javno gdje uzgovori ili uspiše, već ako ni poradi čega drugoga, a ono za to, da dokaže ńihovo ništavilo. Nakon ovoga, što sam sada rekao, mislim, da mi se ne treba daļe ispričavati, što sam odlučio ovaj svoj članak čitati u ovoj odličnoj učenoj skupštini.

Najprije treba da se upitamo, protivi li se ili ne protivi ļudskomu razumu misao umjetnoga jezika? Tko bi rekao, da umjetnoga jezika nema na svijetu, dakle da nije ni moguć, ńega bismo lasno umučkali s činenicom, da umjetnijeh jezika ima na svijetu ńekoliko, i ti jezici ne suštestvuju samo na papiru, već ih upotrebļavaju stotine i hiljade ljudi. Među te umjetne jezike brojimo t. z. mješovite jezike (Mischsprachen), za tijem dogovorne. Mješoviti jezici nastaju ondje, gdje se sastanu dva naroda, koji govore jezicima posve različnima, a nužda ih nagoni na međusobno općeńe (osobito trgovačko), pa da bi se mogli razumjeti, pomiješaju svoja dva jezika tako, da iziđe treći novi jezik. Kojega jezika elementi u tome novom većma pretežu, onome se narodu novi taj jezik čini kao vrlo pokvareni ńegov domaći. Od tijeh umjetnijeh, mješovitijeh, pokvarenijeh jezika najpoznatiji je onaj, što ga još i danas zovu lingua franca, a upotrebļava se na istoku. To je pokvareni talijanski jezik, a nastao je još u sredńem vijeku, kada su Mlečići i Genovļani trgovali s narodima po Levantu. Daļe ide ovamo crnačko-engleski jezik, koji se govori u zapadnoj Indiji i Guiani, pa pokvareni portugalski jezik, koji je nastao u XVI. vijeku, kada su Portugalci došli u doticaj s Kinezima, Malajima, Tamulima, Indijancima te im je trebalo op-

Digitized by Google

ćiti s tijem narodima, za tijem kinesko-engleski jezik na obalama kineskoga carstva, kojim se u velike služe Kinezi i Evropļani i kojemu je ime pidgin. U novije vrijeme razvio se rusko-kineski jezik, koji se zove majmačinski po kineskom gradu Majmačinu. Taj grad stoji blizu ruske granice ne daleko od sibirskoga ruskog grada Kjahte. Tamošńi se Rusi i Kinezi mnogo druže poradi trgovine i govore jedni s drugima majmačinskijem jezikom. Ja ću ovdje sada iz časopisa Русскій филологическій вѣстникъ (1884) XII. 160 dd. navesti ńekoliko riječi iz toga jezika ne samo da se vidi, kakav je on, već da čitateļ može imati pojam, kakvi su u opće ‚mješoviti' jezici. Rusko хорошо veli se majmačinski *kalasó*, rus. прекрасно = majm. *pilikalásyna*, rus. добрые люди = majm. *tópyla ļúći*, rus. я ходилъ = majm. *majá chaći pylá* (t. j. моя ходь была), rus. главный прикащикъ = majm. *kylávyna pilikásyk*, rus. ты когда пришелъ? = majm. *ty katá pylisóla* itd. U majmačinskom govoru nema konsonanta *b, g, d, r,* jer ńih ne poznaje ni kineski jezik, već mjesto tijeh ruskijeh glasova stoje *p, k, t, l.* Fleksija je veoma jednostavna, jer jedan oblik služi za ńih ńekoliko; i to se lasno razumije, kad se pomisli, da u kineskom jeziku nikako nema fleksije. O mješovitijem jezicima napisao je u novije vrijeme ńekoliko rasprava (Kreolische Studien) pomenuti već Šuhart u sjedničkijem izvještajima bečke akademije (Sitzungsberichte der kaiserl. Akademie, philos.-historische Classe), kń. 101. 102. 105. 116.

Pod dogovornijem jezicima razumijevam one, koje su sebi sastavili ļudi ovoga ili onoga staleža, pa se ńima služe, da ih drugi ne razumiju. Među takvijem je jezicima na glasu lupeški jezik, što ga Nijemci zovu Rotwelsch ili Gaunersprache, Francuzi argot, Talijani gergo, Česi hantýrka itd. U Nijemaca ima ńekoliko što kńiga što rasprava o lupeškom jeziku; ovdje će biti dosta spomenuti raspravu A. F. Pota u drugom tomu ńegova djela: Die Zigeuner in Europa und Asien. Halle 1845, str. 1 dd., a obilnu literaturu o tom predmetu navodi Miklošić, Sitzungsberichte, philos.-hist. Cl., kń. 83, str. 535–537. Otud se vidi, da je lupeški jezik sastavļen od velikoga mnoštva više ili mańe promijeńenih tuđih riječi, osobito jevrejskih, i od domaćih što pravih, što skovanih riječi; nalazi se i čitavijeh fraza od domaćih riječi, kojima smisao samo onaj zna, kojemu je poznat lupeški jezik. Ja ću ovdje iz rotvelša i iz hantirke ogleda radi navesti samo dva tri primjera domaćih riječi: rotv. *regierung* znači onaj konopac, kojim lupeži svežu čeļad, kad hoće da otimaju;

Digitized by Google

tiefe je orman; *griffling* je prst; *röthling* krv; *windfang* plašt; *die suppe ist kalt* znači: sve je propalo, ili sve je odano; hant. *požirák* = vreća (jer sve u se prima i kao proždire), *kohout* (pijetao) = ogań (ispor. ńem. rother Hahn = ogań); *liška* (lisica) = dukat (ispor. u hrv.-srpskom jeziku *lisičje oko* = dukat); *kaliti* (upravo: mutiti) = trovati; *rybník páliti* = varati (ispor. u poļskom jeziku *paliwoda* = varalica); *kozy pásti* (t. j. koze pasti) = krasti po vašarima itd. — I u našemu se narodu nalazi dogovorni jezik, pače ne samo jedan, nego dva. Iz Vukova je rječnika poznat g e g a v a č k i jezik, o kojemu Vuk piše da ńime govore kašto između sebe slijepci, da ih drugi ļudi ne mogu razumjeti. Mladi je jedan slijepac u Vukovaru kazao Vuku ńekoliko gegavačkijeh riječi, koje je Vuk sve metnuo u rječnik pod riječ ‚gegavački'. Ńekoje su gegavačke riječi jasne, jer potječu iz narodnoga jezika, n. p. *prošlica* = kiša, *zrnija* = sô, *zrakavica* = oko, *treskavice* = kola, *risovče* = goveče i druge ńeke, ali otkle su ostale, to mi za većinu nije poznato, n. pr. *zunija* = riba, *murivo* = sir, *vanta* = glava itd. Dvjema je Vuk zapisao izvor: *jarba* = trava, iz rumuńskoga jezika (lat. herba), *urviz* = vino, iz maģarskoga jezika, gdje ta riječ znači ‚gospodska voda'; a riječ *miškra* = meso mogla bi biti arnautska, jer se u tom jeziku ‚meso' veli *miš*. Sva je prilika, da će u gegavačkom jeziku biti i više arnautskijeh riječi, samo su jako promijeńene i u glasovima i u značeńu. Htjelo bi se, da nas o tom pouči koji dobar znalac arnautskoga jezika, jer je slabo pomoći od površna zavirivańa u rječnik Gust. Majera (Meyer). Možda i samo ime *gegavački* jezik potječe od plemenskoga imena *Gege* t. j. sjeverni Arnauti. Drugi dogovorni jezik u narodu našemu spominje Milićević u svojoj slavno poznatoj knizi: Kneževina Srbija, str. 566. U Bosni na srpskoj granici ima kut, što ga čini rijeka Drina od Rače do blizu Ļudoviđe. Taj se kut zove *Osat*, a ļudi u ńemu *Osaćani*. Oni su većinom zidari pa prelaze u Srbiju i grade po selima zgrade. Osaćani imaju svoj osobiti zidarski jezik, kojega drugi ļudi ne razumiju. Milićević je zabiļežio 25 osaćanskijeh riječi, od kojih su 4 arnautske: *miša* (meso), arn. *miš*, — *moriza* (uš), arn. *mor̄*, — *trem* (čovjek, tremka = žena, tremče = dijete), arn. *trim* (mlad čovjek), — *kalac* (koń), arn. *kāl'*. Čisto je narodna riječ *žarenik* = dukat, a možda su istoga postańa i riječi *štititi* = dati, *šumni* = dobar. Otkle su druge, ne mogu reći, n. pr. *čkodrić* = groš, *čkojka* = noga, *čatrļ* = pop, *kećurati* = gledati, *kećije* = oči itd. U novije vrijeme obilno je opisao ruski pisac E. Romanov u časo-

Digitized by Google

pisu Живая Старина I. отдѣлъ 2, str. 9—16. dogovorni jezik, kojim se služe šeširǵije varošice Dribina u mogiļevskoj guberniji. U istom časopisu, выпускъ IV. str. 202—203. priopćuje se ńešto o umjetnom jeziku staklarâ u olonjeckoj guberniji. Ove činenice dakle dokazuju, da na svijetu ima umjetnijeh jezika, i ja sada pitam: ako lupeži, slijepci i zidari[1] mogu sebi stvoriti nov jezik, zar je onda nesmisao reći, da nov jezik može složiti kakav pametan i učen čovjek, koji gramatičkijem i u opće jezičnijem znańem stoji vrlo visoko nad svijem lupežima, slijepcima i zidarima? Ne će li takav čovjek, osobito ako je velikoga talenta, moći složiti jezik, koji će biti pravi remek prema svijem mješovitijem i dogovornijem jezicima? Pače ja idem još i daļe te velim: umjetni jezik takvoga čovjeka može biti savršeniji od ikojega prirodnog jezika. Hajde da to razložimo.

Sjećam se, da sam ńegdje u Voltaire-ovijem djelima čitao rečenicu, da ni jedan jezik nije savršen. Nije teško dokazati, da je veliki francuski knńiževnik s tom rečenicom istinu pogodio. Često je šupļa fraza, kada tko veli: ‚toga čuvstva ne može jezik izreći ni pero opisati', ali je istina, da ni najbogatiji i najnapredniji jezici nemaju izraza za mnogu i mnogu ļudsku misao i osjećańe, i na taj se jezični nedostatak često tuže veliki pjesnici i pisci, koji inače vaļano poznaju svoj jezik. Lijepo je ta tužba izrečena u Preradovićevoj pjesmi ‚Radost i muka pjesnikova'. Čuveni literarni istorik G. Brandes u djelu ‚Hauptströmungen der Literatur des XIX. Jahrhunderts' I. 142. ističe nepotpunost svakoga ļudskoga jezika i osim drugoga veli: Jedva u jednom slučaju među tisućom ima jezik izraz za niansu čuvstva, za posve čudno raspoloženje, za osobiti poriv, što ga čovjek hoće izreći. Sav je naš govor samo približivańe k onomu, što mislimo, netočan je, slab i mlitav. — Tako Brandes, a ja sjećam čitateļa na svakomu poznati pojav, da u svakom jeziku ima množina riječi, koje imaju više nego jedno značeńe. Svakomu se čovjeku kašto dogodi, da krivo koga razumije, koji mu govori u ńegovu materinskom jeziku, i to samo za to, jer ovu ili onu riječ slušač shvaća u drugom značeńu nego li je govorniku na umu. U drugu opet ruku ima u svakom jeziku pojava, da po dvije ili više riječi služi za jedan te isti pojam. Ni

[1] O dogovornom jeziku mutavǵija u okolici Vrańe vidi u Milićevića: „Kraļevina Srbija" str. 317. Vidi također člančić K. Jirečeka u Jagićevu Archivu, VIII. str. 99—102, gdje se spominje i dogovorni jezik bugarskijeh zidara u zapadnoj Rodopi.

Digitized by Google

to se ne može dakako zvati znakom savršenstva. U kratko veleći: potpuno savršen jezik morao bi biti kao savršen pravopis, u kojemu svaki glas ima svoje osobito slovo, a svako slovo odgovora samo jednomu glasu; savršen bi dakle jezik bio onaj, u kojemu bi isti odnošaj bio među pojmovima i riječima, koji je u savršenu pravopisu među glasovima i slovima. Ali takav je jezik samo filosofički desiderat.

Ima u svijem jezicima još i gorijeh pogrješaka, koje se protive zdravomu ļudskomu razumu, i koje se samo za to drže, jer ļudi ne misle u običnom govoru na zahteve stroge logike. Među jezične nesmisle brojimo n. pr. u francuskom jeziku izraze *café chantant, thé dansant,* kao da kava može pjevati, a čaj plesati! I to je nesmisao, kad se franc. veli *plus de pain* u značeńu ‚nema kruha', a pravo je značeńe ‚više kruha'. U Boci kotorskoj govore: *ciknu zora, u cik od zore,* premda još nitko nigda nije čuo zore cičati. A sav naš narod govori: *zobļem* trešńe, *zobļem* grožđe, premda se samo *zob* može zobati. Ništa nije boļa ni ńemačka riječ *Frauenzimmer*, koja upravo znači ‚ženska soba', ali danas se govori za ‚žena', ni ruska riječ виноградъ, koja bi morala značiti ‚vinograd', a ne ‚grozd', što doista znači. Ako je išto na svijetu ženskoga spola, onda su riječi ‚žena' i ‚djevojka', a Nijemci ipak vele *das* Weib, *das* Mädchen. Mnogi se od nas nasmiješi, kada tko veli: *zdravo bolestan,* a isto je tako smiješno, ili boļe: nelogično, kad se veli *jako slab*, pa ipak ova sveza nije nikomu smiješna. Još su čudniji i još maņe logični oni primjeri, gdje ista riječ ima dva protivna značeńa. Vuk u svojem rječniku za glagol *izobičajiti se* piše, da znači ‚uči u običaj' (izobičajilo se — es ist Sitte geworden), ali ja za cijelo mislim, da se taj glagol u narodu govori također za ‚izići iz običaja', a to je protivno onomu prvom značeńu. Tako i glagol *doteći* ima dva protivna značeńa: 1. sufficere, 2. deficere, te rečenica ‚doteklo mu je žita' može značiti, da ga je dosta bilo, ali i da ga je nestalo. Za glag. *zagŕnuti, zàgrtati* piše Vuk značeńa: 1. zudecken, 2. entblössen. Riječ *dužnik* znači dvoje protivno: 1. debitor, 2. creditor. Ruski glagol запомнить ima dva protivna značeńa: 1. sjetiti se, 2. zaboraviti. Litavci govore *verti* u dva protivna značeńa: 1. otvoriti, 2. zatvoriti. Dva protivna značeńa: lijek — otrov sjediņena su u grčkoj riječi φάρμακον. U češkom jeziku glagol *loučiti* znači: 1. sastavļati, 2. rastavļati. Latinski adjektiv *altus* znači također dvoje protivno: 1. visok, 2. dubok, tako i *sacer* znači: 1. posvećen, 2. proklet. — Istorička gramatika

Digitized by Google

ne samo da može, već i mora znati, kako su nastali čudni ovi jezični pojavi, ali makar ih kako lijepo filolog protumačio, oni opet ostaju što jesu, na ime velika jezična mana, jer mogu biti uzrok, da se što razumije ne kako treba, već protivno.

Svatko će mi lasno dopustiti, da bi se izumitelj umjetnoga jezika znao očuvati od takvijeh pogrješaka, kakve su sada navedene, da bi dakle njegov izum bio savršeniji od prirodnijeh jezika. Potpune savršenosti ne bi dakako bilo ni u djelu najgenijalnijega izumitelja, jer složiti rječnik, u kojemu bi svaki pojam imao svoju i to samo jednu riječ, — to nadilazi ljudsku snagu. Ali do potpune savršenosti nije nama ovdje ni stalo, već smo htjeli samo pokazati, kako su prirodni jezici nepotpuni i nesavršeni. Za to neka nitko ne misli, da bi umjetan jezik morao biti krpež prema prirodnijem jezicima; samo se dakako hoće, da se toga posla primi pravi majstor.

Umjetni jezik može i mora biti lakši od ikojega prirodnog jezika: njegovi glasovi moraju biti takvi, da ih svi narodi, kojima je namijenjen, mogu tako lasno izgovarati kao i svoje domaće glasove. A koji je prirodni jezik takav, da ga mogu i drugi narodi lijepo i glatko izgovarati? Gotovo ni jedan! Često gdjekoje glasove ovoga ili onog jezika i posve srodni narodi mogu samo s mukom izgovarati; n. pr. Hrvati se dosta moraju promučiti, dok valjano nauče izgovarati rusko л i ы, a Rusi opet imaju veliku muku s hrvatskijem *đ* i vokalnijem *r*. Kako bi umjetni jezik sam sa sobom stajao u protivurječju, kad bi imao pomenuta četiri glasa ili druge jednako teške onijem narodima, koji ih nemaju, tako bi isto sam sebe potkopavao, kad bi imao tešku gramatiku. Vidjećemo, da onomu prvomu zahtevu (o lakoći izgovora) ne odgovaraju u jednakoj mjeri svi dojakošnji pokusi oko umjetnoga jezika, ali za to su u ovom drugom zahtevu svi potpuno složni t. j. svi idu za što lakšom i što kraćom gramatikom, koju stisnu svu u nekoliko pravila bez ikakvijeh izuzetaka. Osim glasova i gramatike ima svaki jezik još nešto treće, s čime ima svatko najduļu i najveću muku, kad uči tuđi koji jezik, — a to je rječnik. Glasove i gramatiku svakoga jezika čovjek nauči za vrijeme razmjerno kratko prema onomu vremenu, koje je potrebno, dok čovjek steče potrebno obiļe rijèčî. Kad bi čovjek tako brzo i tako lasno mogao svladati rječnik svakoga jezika, kako može gramatiku i glasove, onda bi na svijetu bilo mnogo Mezzofantija. Budući da je dakle rječnik u svakom jeziku najteža stvar, za to nema sumńe, da bi onaj umjetni jezik bio najlakši i za cijelo

Digitized by Google

primljen od čitavoga kulturnog svijeta s najvećim oduševljenem, kojega bi izumitelju pošlo za rukom složiti takav rječnik, koji bi se mogao naučiti za dva tri dana. Svi se dojakošńi izumitelji umjetnijeh jezika hvale, kako se ńihova gramatika može naučiti za ńekoliko ura, ali za učeńe rječnika svakoga dojakošńeg umjetnog jezika treba ili isto toliko ili neznatno mańe vremena koliko za rječnik makar kojega prirodnog kulturnog jezika. Ako je koji umjetni jezik sagrađen na romanskoj osnovi t. j. gramatika je vrlo jednostavna i kratka, a rječnik je uzet iz romanskijeh jezika, onda će dakako romanski narodi veoma lasno moći naučiti taj jezik, ali ne će Germani ni Slaveni ni drugi Evropljani, bar ne oni, kojima nije poznat ni jedan romanski jezik. Promijenivši imena vrijedi ovo za svaki umjetni jezik, kojega je rječnik osnovan na kojemu prirodnom jeziku ili na ńekoliko ńih, a takvi su, koliko ja znam, svi pokusi oko umjetnoga jezika, što ih ima do danas. Ni jedan se izumitelj do sad nije usudio, da pored potpune gramatike izmisli i potpun rječnik, a nigda se valjada i ne će nitko na to djelo zakaniti. Izmisliti koji desetak najobičnijih riječi, nije Bog zna kolika muka, ali izmisliti čitav rječnik bio bi posao nadčovječan. No dopustimo slučaj, da se danas sjutra primi tko toga posla. Koliko ljudska pamet može dokučiti, tome bi čovjeku stajala na voļu samo dva puta, kojima će udariti. Ńegovi bi korijeni svakako bili originalni, ali riječi iz tijeh korijena bile bi načińene ili prema uzoru kojega kulturnog jezika ili isto onako originalno, kakvi su i korijeni. Recimo, da bi se taj čovjek u izvođeńu riječî držao grčkoga jezika. Videći on, da od grčkoga korijena θη (postavljati) postaju riječi τίθημι (postavljam), θήκη (spremica, kovčeg), θέμις (zakon), θεμέλιον (temelj), θέμα (tema, zadatak) i dr., on bi od svojega korijena, koji bi značio ‚postavljati', izvodio riječi, koje isto znače, što i ove sada navedene grčke. Ako li se u izvođeńu riječî ne bi držao ni jednoga jezika, već bi išao svojim putem, onda bi mu posao bio dakako sa svijem originalan, ali upravo poradi toga za učeńe veoma težak, i nitko se ne bi išao mučiti, da taj jezik uči. Izum bi dakle bio sa svijem nepotreban, a u prvom slučaju ne bi drugo ńegov rječnik bio do prijevod rječnika onoga prirodnog jezika, kojega bi se već držao, a kad bi to djelo bilo samo prijevod, onda se pita: koji bi smisao i koja bi svrha u tom bila, da se za prevedeni jezik izmišljaju korijeni? Tako smo evo svakako u dilemi, jer izmišljati korijene za umjetni jezik ne će nigda čovjek, kojemu je mrsko baviti se nepotrebnijem poslovima i takvima, koji

Digitized by Google

su bez smisla i bez svrhe. Baviti se takvijem poslom samo bi onda bilo pametno, kad bi bilo vjerojatno, da se mogu izmisliti korijeni, koje je dosta samo čuti, pa da im odmah znaš i za svagda zapamtiš značeńe. Ali to ne samo da ni malo nije vjerojatno, već je upravo nemoguće. U svakom jeziku istina ima po gdjekoja riječ, kojoj se značeńe odaje iz samoga ńezina zvuka. Takve su n. pr. hrvatske riječi *tandrk, kokot, kukavica, mrmļati, mumļati, kreketati* rus. колоколъ, ńem. *Uhu, plappern, knarren, summen,* lat. *coaxare* itd. Ali u golemoj većini riječi svakoga jezika ne vidimo nikakvoga saveza među zvukovima i značeńem. Ničije oštroumļe ne će nigda odgonenuti, za što n. pr. indoevropski korijen *bher* znači ‚nositi', za što *mer* znači ‚mrijeti', *dhē* — postavļati, *dō* — davati itd. Kad bi čitavo ļudstvo ovoga svijeta imalo samo jedan prajezik, još bismo ńekako možda mogli tajnu naslućivati, ali kad samo za jezike danas poznate treba pretpolagati od prilike 100 prajezika (Friedr. Müller, Grundriss der Sprachwissenschaft, I. Band, Einleitung, 77), od kojih svaki ima druge korijene, onda treba priznati, da pitańe o savezu između zvukova i značeńa pripada među najveće tajne, što ih ima u ikojoj nauci. Moglo bi se do duše reći, da su korijenima značeńa dana samovoļno, ali s tijem se nazorom ne može nauka sprijateļiti, već voli priznati svoju nemoć, da prodre u tajnu. — Sve je ovo za to rečeno, da bi se vidjelo, kako je apsurdno misliti, da bi tko mogao izmisliti korijene ili, što je isto, rječnik, koji bi se mogao za kratko vrijeme od ńekoliko dana naučiti. A tko bi pored svega ovoga, što je rečeno, držao pomenuto djelo za moguće, bio bi nalik na one, koji vjeruju u četvrtu dimenziju ili u lijek panaceu, i što još ima sličnijeh tlapńa.

Ako je dakle uzaludan posao izmišļati rječnik umjetnoga jezika, onda potpuno ne samo razumijemo, već i odobravamo postupak dosadašńih izumiteļa takvoga jezika. Oni uzimaju, kako sam već rekao, leksičko blago iz prirodnijeh jezika. U principu su samom složni svi, ali u provođeńu principa ima velikijeh razlika među ńima, jer jedni postavļaju za temeļ latinski jezik, drugi koji od živijeh romanskijeh jezika, treći engleski jezik s romanskima i s ńemačkijem, četvrti dodaju tomu još slavenske itd. Želimo li znati, koji je od tijeh putova najboļi, moramo izići na čistac s pitańem: za koje narode treba složiti svjetski jezik? Na to je odgovor jednostavan: za one, koji osjećaju ńegovu potrebu, a to su samo kulturni narodi, jer divļi i varvarski nemaju voļe dolaziti u što jači i živļi doticaj s naprednijim narodima. Dok se divļaci i varvari

Digitized by Google

ne prosvijetle, ńima ne treba umjetnoga svjetskog jezika; da im ga tko i donese, oni bi za ń isto tako malo marili kao i za druge kulturne tečevine. Izumiteļima se dakle svjetskoga jezika treba ograničiti samo na kulturne narode. Iz ńihova kola treba izuzeti kulturne do duše, ali nekršćanske narode (Indijance, Arape, Kineze i dr.), jer je ńihova kultura posve različna od naše evropske; pa kako oni do sad nijesu prigrlili evropske prosvjete, tako oni ne bi primili ni umjetnoga svjetskog jezika, koji bi im se donio iz Evrope. Obzir na kulturne narode ima se očitovati u glasovima, koji treba da su tako izabrani, da ih svi kulturni narodi mogu vrlo lako izgovarati. Kako je za gramatiku umjetnoga jezika prvi zahtev, da je što lakša i što kraća, tako ona otpada iz računa. Ostaje rječnik. Koji će umjetni jezik biti najzgodniji? Da li onaj, koji bude uzimao riječi iz svijeh kulturnijeh jezika? Ili onaj, koji ih bude uzimao iz jezika najznatnijih naroda? Ili napokon onaj, kojega čitav rječnik bude uzet samo iz jednoga kulturnog jezika?

Svatko može lasno dokučiti, da tko bi s rječnikom svojega umjetnog jezika hotio ugoditi svijem kulturnijem narodima, da ne bi ugodio ni jednomu. Kulturnijeh jezika u Evropi s literaturom više ili maňe znatnom ima oko 20, a kad bi se brojili jezici i onijeh naroda i narodića, koji do duše pripadaju u kolo evropskoga kulturnog svijeta, ali im je literatura neznatna, izišlo bi i preko 30 jezika. Ali ostanimo samo pri broju 20. Ala šarena rječnika, koji bi bio skrpan iz dvadeset jezika! Pored šarenila bilo bi u tom rječniku i drugo još veće zlo, na ime potpuna samovoļa, jer nije moguće domisliti se, po kojemu bi sistemu složiteļ umjetnoga jezika uzimao jedne riječi iz jednoga, druge iz drugoga, treće iz trećega jezika itd. Jezik tako šaren i tako nesistematičan jamačno nigda ne bi mogao postići svoje svrhe t. j. postati svjetskijem jezikom, jer bi se neprestano dizali novi izumiteļi, od kojih bi svaki išao svojim putem slažući rječnik iz onijeh 20 jezika, jer ništa nije lakše nego raditi što bez plana i sistema. Sve ove nevoļe u ńešto maňoj mjeri donosi sa sobom i drugi princip, na ime, da se rječnik umjetnoga jezika ima složiti samo iz jezika najznatnijih naroda. Tu najprije nastaje prijepor, koji su najznatniji narodi? To je pitaňe dosta škakļivo, ako se pomisli, kako su svi današńi kulturni narodi, i mali i veliki, osjetļivi, kada im se govori o ńihovoj znatnosti ili neznatnosti. Francuzima i Englezima priznaju prvenstvo po svoj prilici svi evropski narodi, u maňoj mjeri Nijemcima i Talijanima, u još maňoj Špaňolcima i Rusima.

Digitized by Google

Američki pisac D. G. Brinton izdao je god. 1889 u New-Yorku brošuru: Aims and traits of a World-Language, u kojoj razlaže, kako bi se mogao složiti umjetni svjetski jezik iz jezika onijeh 6 naroda, što smo ih sada spomenuli, ali Ruse je pripravan i Brinton izostaviti iz računa. Recimo, da tko posluša Brintonov savjet i da složi nov jezik iz onijeh 6 ili 5 jezika. I tu bi nemoguće bilo po kakvom sistemu slagati rječnik, samovolja bi udarala u oči možda pri svakoj riječi. Ako li se Brintonov broj jezika, na kojih se osnovi ima složiti nov jezik, snizi na 4 ili na 3 ili na 2, uvijek još ostaje dosta samovolje i nesistematičnosti. Jedne i druge može samo onda nestati, ako se rječnik umjetnoga jezika strogo sagradi na osnovi jednoga jedinog kulturnog jezika. Ovdje opet nastaje veliko pitaće: kojega? Koliko sam god ja mislio o tom pitaću, sve su me misli i svi razlozi navodili na latinski jezik. Budući da je taj jezik mrtav, ne može protiv sebe uspirivati onoga nepovjereća i antipatije, što bi ih svaki živi jezik uspirivao u ovom ili onom narodu. Ni jedan drugi mrtvi jezik ne bi se mogao izabrati, da služi za osnovu umjetnom jeziku. Starogrčki jezik svakako je u svome rječniku (kao i u gramatici) teži od latinskoga, a to se vidi otud, što je svagda bilo i jest po Evropi mnogo ljudi, koji su umjeli i umiju pisati i govoriti latinski, kako treba, a ljudi, koji bi se usudili pisati i govoriti starogrčki, nije gotovo nigda ni bilo, otkad je taj jezik mrtav. Drugi koji mrtvi jezik (n. pr. staroćemački ili staroslovenski) uzeti u rečenu svrhu, ne bi imalo nikakvoga smisla, jer ti jezici niti su dovoljno poznati niti su igda bili onako uglađeni i zgodni za svaku struku književnosti kao grčki i latinski. Dalje u latinskom jeziku nema ni jednoga glasa, kojega ne bi lasno izgovarali svi evropski narodi, jer *ae* i *oe*, koji bi ńekijem narodima bili pomučni, mogli bi se i u govoru i u pismu zamijeniti glasom *e*. S jednakom se lakoćom izgovora ne može pohvaliti možda ni jedan drugi evropski jezik. U klasičnom latinskom jeziku istina nema izraza za mnoge i mnoge današńe naše pojmove, ali tu je lasno pomoći, jer se u umjetni jezik mogu uzeti sve riječi latinskoga i grčkog izvora, koje su do sad ušle u običaj po Evropi, pa i one, koje su do duše drugoga kojeg izvora, ali su se u sredńem i novom vijeku upotrebljavale u latinskom govoru i pisaću. Tako n. pr. u umjetni jezik, koji je osnovan na latinskom, mogu ući riječi kao: internationalis, constitutio (u značeńu: ustav), resultatus, initiativa, literatura, photographia, electricitas, neuralgia, mariscalcus (maršal) itd. Ovdje se

Digitized by Google

treba sjetiti stotina i hiljada kojekakvijeh životińa i biljaka, za koje nema imena ni jedan moderni jezik, već su naučńaci skovali za ńih imena iz latinskoga i grčkog jezika. A gotovo svaka nauka ima u svojoj terminologiji množinu riječi iz ta dva jezika. Treba uzeti na um, da grčke riječi latinski jezik vrlo lasno prima i podnosi. Svaki svjetski jezik, koji nije osnovan strogo na latinskom, nalazi se u velikoj nevolji poradi naučnijeh termina, jer treba ili grčko-lat. riječi primati, ili mjesto ńih druge kovati. Neka nitko ne prebacuje svjetskomu jeziku na latinskoj osnovi, što ne će biti nikomu lak do romanskijem narodima i onijem ljudima iz neromanskijeh naroda, koji znaju latinski, jer iz onoga, što smo naprijed razložili, izlazi, da nije moguće složiti rječnik, što bi ga brzo i bez muke mogli naučiti ljudi iz svijeh naroda.

Mogao bi tko reći: kad latinski jezik pokazuje tolike prednosti, da se na ńemu osnuje umjetni svjetski jezik, zar ne bi onda bolje bilo taj jezik bez ikakve promjene uvesti opet u općenu internacionalnu porabu, kako je ńegda bilo? Na to odgovaramo: u današńe željezno doba treba čovjeku, koji hoće pravo da bude obrazovan, učiti od rane mladosti svu silu predmeta, makar većinu i površno. A latinski je jezik sa svojom fleksijom, a osobito sintaksom i stilistikom bar tako težak kao ikoji moderni evropski jezik, te treba mnogo vremena, dok ono troje čovjek svlada, i velika većina ljudi slabo ima vremena za taj posao. Stvar dobiva posve drugo lice, ako se fleksija, sintaksa i stilistika mogu naučiti za jedan dan i sve tri se smjestiti na dvije ili na tri strane. Poslužiti se dakle može svijetu samo s umjetnijem jezikom, i to onakvijem, kako smo naprijed razložili.

Ne smijemo mukom mimoići pitańa: je li u opće nužno, da se itko trudi oko umjetnoga svjetskog jezika? osjeća li kulturni svijet ńegovu potrebu? Da ikoji jezik ima danas u Evropi onaj položaj, što ga je ńegda imao latinski jezik, onda bi gotovo bilo bezumlje misliti na umjetni jezik. Ali danas su evropski narodi pocijepani kao nigda; gotovo svaki ńeguje svoj jezik i svoju književnost i ne će duševno da robuje drugomu narodu. Ta jezična pocijepanost čini danas bez sumńe najveću zapreku, da se narodi što više upoznadu, što više približe jedan drugomu. Danas se svaki obrazovani (a kamo li neobrazovani) čovjek Evroplanin osjeća tuđincem u većini evropskijeh zemalja, jer ne razumije ńihova jezika. A kako bi lijepo bilo, kad bi osim materinskoga jezika čovjeku dosta bilo znati samo još jedan jezik, pa bi s ńime mogao putovati po svoj

Digitized by Google

Evropi svuda ļude razumijevajući i svuda od ńih razumijevan! Onda bi svatko izučivši onaj svjetski jezik mogao reći sa Sokratom: građanin sam čitavoga svijeta t. j. čitavoga kulturnog svijeta. Nema sumńe, da bi neutralni svjetski jezik izgladio među pojedinijem narodima mnogu zadjevicu i mnogi nesporazumak, jer bi se boļe poznavali, i u tom bi stajala jedna od najvećih blagodati svjetskoga jezika. U svojem ushitu gdjekoji prijateļi toga jezika govore, da bi ńegovi plodovi bili tako blagoslovni, da bi među kulturnijem narodima u opće nestalo neprijateļstva, kavge i bojeva. Ja tako daleko ne mogu ići, jer znam iz istorije i sadašńosti, da pravo prijateļstvo može biti samo među onijem narodima, koji jedan drugom ne smetaju u onome, što se danas po Evropi zove zvučnom frazom ‚vitalni interesi'. Dogod bude nárôdâ, dotle će među ńima biti i antagonizma, koji će svagda davati povod što krupnijim što sitnijim razmiricama, kojih ne će ukloniti ni najsavršeniji svjetski jezik. U tom međunarodnom antagonizmu nalazimo najboļi odgovor za one, koji vele: kad već treba kulturnomu ļudstvu zajednički jezik, čemu da se takav jezik izmišļa, za što da se ne uzme koji od živijeh kulturnijeh jezika, n. pr. engleski ili francuski? Do toga ne može doći, jer se svaki narod boji, da bi u tom slučaju Englezi ili Francuzi previše osilili i mogli potkopavati druge narodnosti i jezike. Umjetni jezik ne bi nikojemu narodu bio opasan, jer s ńime ne bi bila svezana ni jedna narodnost, kako je svezana sa svakijem živijem jezikom.

Na pitańe: u koje bi se svrhe upotrebļavao umjetni svjetski jezik, odgovaramo: u one, i samo u one, za koje je potreban, na ime: u tome bi jeziku usmeno i pismeno općili jedni s drugima obrazovani ļudi čitave Evrope, kad se ne bi mogli razumjeti u kojemu živom jeziku; drugo, u ńemu bi naučńaci pisali ona svoja djela, za koja bi želeli, da budu poznata ļudima od nauke i u drugijem evropskijem narodima, ne samo u jednome Nitko se ne bi ogriješio o dužnosti prema svomu narodu, kad bi svoje djelo, u kojemu se raspravļaju opća ļudska, svjetska pitańa, napisao u neutralnom svjetskom jeziku. To bi imalo bar toliko smisla, koliko kad danas slavenski filolozi pišu svoja djela ńemački! Narodnijem bi se jezicima pisala naučna djela, koja nemaju osobite važnosti za druge narode, i ona, koja su više popularne nego naučne naravi, te poradi toga nijesu namijeńena svijetu, već samo ovomu ili onomu narodu. Sámo se po sebi razumije, da bi se lijepa književnost u svakom narodu i na daļe služila samo dotičnijem narodnijem je-

Digitized by Google

zikom, jer pravu narodnu književnost u najčišćem značeńu riječi čini samo beletristika, kojoj je zadatak odgajati i oplemeńivati svoj narod i svijetu pokazivati duševnu ńegovu fisiognomiju. Lijepa se dakle književnost ne bi mogla služiti svjetskijem jezikom, jer bi to bilo protivurječje. Otud se vidi, kako je prazan strah onijeh, koji u svjetskom jeziku naziru ńeku kosmopolitičku neman, koja bi mogla progutati ako ne sve, a ono sitnije i slabije narodnosti. Mi smo sada rekli, da bi se i pored umjetnoga svjetskog jezika beletristika t. j. prava narodna književnost pisala u narodnijem jezicima, a dok koji narod ima i ńeguje svoju narodnu književnost, dotle se ne treba bojati, da će mu narodnost propasti. Ńekoji se opet boje, kad bi Evropa primila umjetni svjetski jezik, da bi se onda mańe učili tuđi jezici i literature nego danas, i tako bi se umańili oni blagotvorni plodovi, što ih otud imaju obrazovani ļudi. Ja se ni toga ne bojim, jer držim, da će se i pored svjetskoga jezika svagda u svakom kulturnom narodu naći dosta ļudi, koji će izučavati inozemske jezike i literature. Gospodska će mladež po svoj prilici onda mańe ‚parlirati' francuski i natucati engleski, ali će imati vremena, da mjesto tijeh dvaju i drugijeh kulturnijeh jezika boļe uči svoj materinski.

Ali vrijeme je već, da prestanem braniti i hvaliti ideju umjetnoga svjetskog jezika, da ne bi tko pomislio, da se možda kanim i ja istaći s kakvijem izumom. Na to ja ni u snu ne mislim osim drugijeh razloga već za to, što je već drugi ńetko izradio projekt, koji se meni potpuno sviđa, te sam ga naprijed razložio. Taj drugi ńetko je Italijanac Dr. Danilo Rosa. Prije nego prikažem ńegov projekt, prikazaću ńekoje druge, da bi se vidjelo, koliko zaostaju za Rosinim.

* * *

Sama ideja predmeta, kojim se ovdje bavimo, nije istom u naše vrijeme pala kao iz neba; poslovače našega doba na tom poļu ide samo priznańe, da su ideju počeli oživoťvorivati, ali ona je od ńih mnogo starija. Ńoj, istina, ni traga ne nalazimo u starome vijeku ni u djelima grčkijeh i rimskijeh mislilaca; isto ćemo je tako uzalud tražiti u djelima pisaca sredoviječne Evrope. Rečena je ideja prvi put sinula u umovima velikijeh filosofa XVII. vijeka Descartesa i Lajbnica, ili boļe govoreći: u ńihovijem se djelima prvi put na ńu namjeravamo, jer je moguće i vjerojatno, da je i prije ńih dvojice možda na ńekoliko stotina godina koja pametna

*

Digitized by Google

glava pomislila, kako bi lijepo bilo, da svi narodi imaju jedan jezik. Ele ako je tko tako i pomislio, nitko nije te misli dalje tjerao i napisao što o ńoj. Ne treba se u ostalom ni čuditi, što se ideja umjetnoga svjetskog jezika pomaļa istom u XVII. vijeku, jer civilisirana Evropa staroga i sredńeg vijeka nije poznavala drugijeh kulturnijeh jezika osim grčkoga i latinskog; za ostale — varvarske — jezike nije se onda pitalo, niti se u ńima pisalo što učeno i što bi imalo svjetsko značene. (Ovdje nama nijesu dakako na umu stari kulturni narodi Azije i Afrike, kojih kultura nije potekla iz grčke i rimske). U doba pomenutijeh dvaju filosofa već je u zapadnoj Evropi bilo više kulturnijeh jezika od dva; narodni jezici talijanski, francuski, španjolski i engleski sve su više otimali zemļište mrtvomu latinskom, ali ga još nijesu mogli istisnuti, i tako je s ńim zajedno bilo pet velikijeh kulturnijeh jezika, a moglo se vidjeti, da će u ńihovo kolo do mala ući i ńemački. Nije dakle čudo, što je među kulturnijem narodima općeńe bivalo u XVII. vijeku sve teže, te je posve prirodno, što su pomenuti filosofi zamislili ideju umjetnoga svjetskog jezika. Iz onoga, što je malo prije rečeno, izlazi, da su je oni samo zamislili i samo natuknuli, a nijesu je ni pokušali izvesti. Držim, da će dosta biti, ako rečem, da su Descartes i Lajbnic napisali svaki samo ńekoliko riječi, kojima vele, kako oni misle, da bi se svjetski jezik mogao umjetno složiti, dotične citate iz te dvojice umnika može svatko naći u ńemačkom prijevodu lekcija Maksa Milera (Vorlesungen über die Wissenschaft der Sprache von Max Müller, für das deutsche Publicum bearbeitet von K. Böttger, II Serie, zweite Auflage, Leipzig 1870, str. 52. 69.).

Ideja navedenijeh filosofa nije s ńima u grob legla, jer se i u XVIII. i u XIX. vijeku dosta ļudi ńome bavilo, ali plodovi su ńihova rada tako neznatni i tako su već zaboravļeni, da ih nama ne treba ni spominati[1]. Tako ide s potpunijem pravom Ivana Martina Šlajera (Schleyer) slava, da je prvi izdao na svijet gotovu izradbu umjetnoga svjetskog jezika, što ga je sam izmislio i složio. Bilo je to god. 1879. Prvo se vrijeme činilo, da će Šlajerov izum ostati glas onoga, koji viče u pustiňi, jer je za ń malo tko mario. Istom god. 1885. svanuše Šlajerovu jeziku boļi dani:

[1] Ti su pokusi navedeni u knjižici: Grundriss einer Geschichte der Weltsprache von Hans Moser 1888. Ta je knjižica gdješto upotrebļena za ovu radńu u prijegledu projektâ svjetskoga jezika.

Digitized by Google

inteligentni ljudi gotovo čitave obrazovane Evrope stadoše se zanimati za taj izum, veći pregaoci počeše učiti gramatiku i rječnik novoga jezika, a najveći pokušaše pisati i govoriti u tom jeziku, izdavati njegove gramatike ne samo u njemačkom, već i u drugijem evropskijem jezicima, tako da do danas ima jamačno preko 20 gramatika Šlajerova jezika u različnijem jezicima, pače jedna i u hrvatskom: *Svjetski jezik.* Napisao prof. Juraj Bauer, Zagreb 1885. Šlajer je prozvao svoj izum ‚volapük', a to upravo znači ‚svjetski jezik', jer riječ ‚vol' u njegovu jeziku znači ‚svijet', a pük' znači ‚jezik' ili ‚govor'. A sada da vidimo volapükovu gramatiku i rječnik, ali dakako što je moguće u kraće.

Temeljna je misao Šlajerova i svijeh onijeh, koji su poslije njega izdali na svijet kakav projekt svjetskoga jezika, da gramatika mora imati što manje pravila, a izuzetaka nikakvijeh. Šlajer je prema tomu svu gramatiku volapükovu tako udesio, da je svatko može lasno upamtiti za nekoliko ura. Deklinacija je u volapüku samo jedna, broja su dva, a padeža četiri. Tako n. pr. od riječi ‚man', koja znači ‚čovjek' glasi gen. sing. man*a*, dat. man*e*, acc. man*i*; — plur. nom. man*s*, gen. man*as*, dat. man*es*, acc. man*is*. (Nastavak za gen. sing. *a* uzet je iz slavenskijeh jezika, dativno *e* iz njemačkoga, pluralno *s* je opći indoevr. nastavak, akusativno *i* stoji poradi azbučnoga reda: kad je u genitivu *a*, u dativu *e*, neka bude u akusativu *i*!). Upravo se tako dekliniraju i svi drugi supstantivi, a adjektivi su indeklinabilni. Prema jednoj jedinoj deklinaciji stoji i jedna jedina konjugacija. Nastavci su u svijem verbalnijem oblicima uvijek isti, n. pr. infinitiv pen*ön* (pisati), praes. pen*ob* — pen*ol* — pen*om* — pen*obs* — pen*ols* — pen*oms* (pišem, pišeš itd.). Ista je jednostavna tvorba i ostalijeh vremena i načina i participa. Akcent je svagda na zadnjemu vokalu. Iz ovoga se maloga ogleda volapükove gramatike vidi njezina velika jednostavnost i lakoća, kakvijeh nema ni u jednom pravom narodnom jeziku. Ali pored svega toga ima u Šlajerovoj gramatici stvari, koje vrlo slabo ili nikako ne odgovaraju ideji umjetnoga svjetskog jezika, koji ima biti veoma lagan i za učenje i za izgovor.

Najprije treba zabaviti glasovnomu blagu Šlajerovu. Osim poznatijeh 5 vokala *a—e—i—o—u*, koji se nalaze gotovo u svijem jezicima ovoga svijeta, dakle ih svi ljudi vrlo lako izgovaraju, ima volapük i tri preglašena vokala *ä—ö—ü*, koji su mnogijem narodima pomučni za izgovor, te mjesto njih izgovaraju čiste vokale *e—i*. I sami Nijemci slabo razlikuju *ä* od *e*. Šlajer se ne može dakle pohvaliti, da gla-

Digitized by Google

sove ńegova jezika mogu svi narodi lasno izgovarati, i to s tijem maňe, što su rečeni preglašeni vokali u volapüku veoma obični. Ne može se reći, da se izumiteļ volapüka ni malo nije obazirao na to, što su gdjekoji glasovi gdjekojim narodima neobični. Ali u toj svojoj pažńi nije bio dosta sretan; tako u volapüku izuzevši veoma rijetke slučajeve nema glasa *r*, a nema ga za to, što ga teško izgovaraju Kinezi, koji ga nemaju u svome jeziku. Kad svi evropski narodi vrlo lasno izgovaraju konsonant *r*, trebalo ga je uzeti i u volapük, a Kineze ostaviti na miru, jer kako oni ne primaju ništa evropskoga, tako jamačno ne će primiti ni volapüka, makar sva Evropa govorila i pisala u tom jeziku. Verbalnijeh oblika ima volapük previše; prošavša vremena bila bi dosta dva: imperfekt i perfekt, a buduće bi dosta bilo samo jedno; Šlajer se nije s tijem zadovoļio, već je u svoj jezik uveo još pluskvamperfekt i eksaktni futur. Još se rasipniji pokazao Šlajer u verbalnijem načinima; osim imperativa i kondicionala, koji bi mu po svjedočanstvu slavenskijeh jezika mogli potpuno dostajati, on je volapük nakitio još optativom i konjunktivom, kao da je htio da se ńegov jezik ne stidi ni sanskrta, a sve druge indoevropske jezike u tom obziru da nadmašuje. Svakako je ta rasipnost u umjetnom jeziku suvišńa i na uštrb je ńegovoj lakoći. Sintakse volapüku nije Šlajer napisao držeći, da mu je i ne treba, jer da će svatko znati dobro upotrebļavati oblike. To je mnijeńe krivo, jer svaki volapükovac ne znajući, koje bi se sintakse držao, držaće se svoga materinskog jezika i po ńegovijem će pravilima namještati volapükove riječi. Kako se evropski jezici dosta razlikuju u sintaksi, tako je posve prirodno, da će gdjekoju sintaktičku konstrukciju drukčije složiti jedan, drukčije drugi volapükovac. N. pr. glagol, koji znači ‚slijediti' ńemački će volapükovac složiti s dativom, jer on u svojem materinskom jeziku veli ‚einem folgen', dočim će hrvatski volapükovac rečeni glagol složiti s akusativom. Daļe se može pitati, kako će bez osobitijeh sintaktičkijeh pravila slavenski volapükovci znati, kada im treba upotrebļavati kondicional, kada li optativ, kada li konjunktiv? Izumiteļ volapüka nije po svoj prilici za to napisao sintakse, samo da bi se vidjelo, kako je ńegov jezik lak i prirodan, ali mjesto toga dvojega izlazi nužno konfuzija.

Sada ńekoliko riječi o leksičkom blagu Šlajerova jezika. Ono je od najveće česti uzeto iz engleskoga, t. j. iz najraširenijega kulturnog jezika, a ńekoje su riječi uzete iz romanskijeh jezika, ńekoje iz ńemačkoga, iz slavenskijeh jezika upitna partikula *li* i drugo

Digitized by Google

gotovo ništa. Ni u tom poslu nije bio Šlajer ni malo sretne ruke; da je iz pomenutijeh jezika uzimao riječi čuvajući što više ńihov izgovor, onda bi znatan dio evropskoga ļudstva vrlo lasno pamtio volapükovo blago, ali Šlajer je malo koju riječ tako primio; veliku je većinu riječi prema svojemu shvaćańu jezičnoga blagozvučja tako obrezao i osakatio, da je Englezu riječ engleskoga izvora isto tako nova kao Hrvatu ili Grku. N. pr. engleske riječi world (svijet), speak (govoriti), teach (učiti), brother (brat) glase u volapüku: vol (svijet), pük (govor, jezik), tid (nauka), blod (brat) itd. Ima smiješnijeh primjera, kako je Šlajer bivši usilovan sam svojim sistemom kovao riječi za svoj jezik. Evo dva takva primjera. Riječ za ‚nožice' glasi u volapüku *šim*, a to je postalo iz ńemačke riječi ‚Scheer' ili ‚Scheere'. Budući da Šlajerov jezik ne trpi glasa *r*, za to nije htio reći *šer;* očekivali bismo dakle *šel*, ali ta već riječ ima u volapüku drugo značeńe, na ime ‚obrana' (engl. shelter); tako nije bilo druge nego promijeniti vokal, te *šel* pretvoriti u *šil*, ali *šil* ima već značeńe ‚žena' (engl. she); tada Šlajer ni pet ni šest, pa promijeni skrajńi konsonant *l* u *m* t. j. u onaj, koji je prvi iza ńega u azbuci. Tako je napokon volapük dobio riječ *šim!* — ‚Žeļezo' se veli u volapüku *lel*, a to je postalo od francuske riječi *fer;* od *fer* je s poznatoga razloga postalo najprije *fel*, ali to se nije moglo uzeti, jer to znači ‚poļe' (ńem. Feld); nije bilo pomoći ni od *gel—hel—jel—kel*, gdje mjesto početnoga *f* stoje po redu konsonanti, koji su mu u azbuci najbliži, jer *gel* već znači ‚orguļe' (ńem. Orgel), *hel* znači ‚kosa' (engl. hair), *jel* — godina (engl. year, ńem. Jahr), *kel* — koji (franc. quel). Tako je istom riječ *lel* mogla biti uzeta u volapük, da znači ‚žeļezo'. Mi smo naprijed razložili, za što se ne može odobriti princip, da se riječi uzimaju iz više nego iz jednoga jezika. A iz ovoga, što smo sada pokazali, vidi se velika Šlajerova samovoļa i subjektivnost, vidi se, da se čitavo leksičko blago mora prepustiti odluci jednoga čovjeka. Na takav apsolutizam ne će i ne može svijet pristati, jer svjetski lagani jezik mora biti takav, da novu riječ, koja komu zatreba, može svatko sam u duhu izumiteļa načiniti.

Videći mane Šlajerova izuma ńekoji su pisci počevši od godine 1885. kušali sreću, ne bi li sastavili što boļe od volapüka. Ti se ļudi mogu razdijeliti u dvije grupe: jedni kao i Šlajer uzimaju leksičko blago iz engleskoga i ńemačkog jezika i iz romanskijeh (bez obzira, iz kojega jezika upravo pretežno), a drugi ga uzimaju samo iz latinskoga i gledaju latinsku gramatiku učiniti što jedno-

Digitized by Google

stavnijom i lakšom. — U prvu grupu ide osim drugijeh pisaca P. Štajner (Steiner), koji je god. 1885—1888. izdao četiri ńemačke knjižice o svojemu jeziku. Taj je Štajner svoj jezik prozvao pasilingua. Dok volapük hoće da bude jezik čitavoga kulturnog a možda i nekulturnog, svijeta i poradi toga nastoji biti što neutralniji i po mogućnosti zadovoljti sve kulturne narode (premda mu to slabo polazi za rukom), a ono pasilingua hoće da bude jezik samo zapadne Evrope ili romansko-germanskog svijeta. Po svoj prilici misli Štajner, i to ne bez razloga, ako Romani i Germani, koji zajedno po svojoj mnogobrojnosti i kulturi sačińavaju danas najznatniji dio čovječanstva, prime pasilingvu, da će je onda primiti i ostali evropski narodi. Ali kako je svijeh romanskijeh i germanskijeh jezika dosta veliki broj, za to se Štajner stegnuo na tri najznatnija, t. j. na engleski, ńemački i francuski, i iz ńih vadi leksičko blago za svoju pasilingvu. Poznato je, da engleski jezik ima na jednoj strani s francuskijem, a na drugoj s ńemačkijem svu silu zajedničkijeh riječi; one ulaze u pasilingvu, i to u onom obliku, koji je jasniji etimologijom i izgovorom. Štajner ne će da bude Prokrust poput Šlajera t. j. on ne kvari i ne sakati riječi, i za to je romansko-germanskijem narodima pasilingva mnogo lakša i razumljivija od volapüka. Englez može bez ikakve priprave razumjeti gotovo svaku riječ Štajnerova jezika, a Francuz i Nijemac svaki možda do tri četvrtine, i tako im ne ostaje mnogo, što im treba posebice pamtiti. Štajner dopušta, da se od svake osnove stvori nova potrebna riječ pomoću nastavaka, koji u pasilingvi imaju svaki svoje stalno značeńe i svaki može prionuti uz svaku osnovu. Na taj način može svatko umnožavati po voli i prema potrebi rječnik pasilingve, i svaki će ga pasilingvist razumjeti. To je velika prednost u jednu ruku pred volapükom, a u drugu pred prirodnijem jezicima. Riječi na ime volapükove gradi sam Šlajer, i kada kojemu volapükovcu treba riječ, koje nema u volapükovu rječniku, mora pitati samoga izumitelja, kako se to ili ono veli. To je posve razumljivo, jer kad bi svatko kvario i sakatio riječi, kako čini Šlajer, to bi se za kratko vrijeme volapük pretvorio u gori haos nego li je bio kod babilonske kule. U drugu ruku pasilingva je što se tiče tvorbe riječi savršenija i od prirodnijeh jezika, jer u ńima ne može prionuti svaki nastavak uz svaku osnovu. Taj je nedostatak prirodnijeh jezika osjetio svaki pisac, kada mu zatreba nova riječ, koju bi sam htio načiniti, ali mu jezično osjećańe često dovikne: ne ide svaka čizma na svaki kalup! Štajnerova je dekli-

Digitized by Google

nacija još jednostavnija od Šlajerove, a konjugacija po gotovu. Riječ n. pr. medico (liječnik) deklinira se u pasilingvi ovako: sing. n. medico, g. medico-*de*, d. medico-*bi*, a. medico-*n*; plur. n. a. medicos, g. medicos-*de*, d. medicos-*bi*. Vidimo dakle, da supstantiv ima upravo samo dva oblika: medico i medicos, a *de*, *bi*, *n* jesu poznati prijedlozi: franc. de, engl. by (ńem. bei), ńem. (a)n. Isto je tako jednostavna i konjugacija; n. pr. sing. 1. mi morter, 2. tü morter, 3. il morter; plur. 1. mis morters, 2. tüs morters, 3. ils morters (mrtav sam, mrtav si itd.). Riječce, što stoje pred glagolskijem oblicima, jesu, kako se svatko može sam domisliti, lične zamjenice. I ostali su verbalni oblici tako jednostavni, ali se mora reći, da i pasilingva ima vremena i načina više nego treba. Sada ćemo navesti dvije tri riječi uporedo u volapüku i u pasilingvi, da bi se vidjela naprijed pomenuta razlika: ‚životińa' je u volapüku *nim*, u pasilingvi *animalo*; ‚car' vol. *limep*, pas. *imperaro*; ‚vrt' vol. *gode*, pas. *gardena*, ‚kruh' vol. *bod*, pas. *broda* itd. Još ćemo reći, da pasilingva u potpunoj konsekvenciji s jezicima, iz kojih je složena, ima artikuo, koji glasi *to* (masc.), *te* (fem.), *ta* (neutr.), a volapük ga nema; za tijem: pasilingua ima samo dva preglašena vokala, na ime *ä—ü*, ali su mnogo rjeđi nego u volapüku. U opće je pasilingua blagozvučnija od volapüka.

U nastojańu oko izuma svjetskoga jezika istakao se i jedan Hrvat, na ime J. Bauer. On je bio iz početka volapükovac i napisao je gramatiku toga jezika, ali je po malo uvidio ńegove nedostatke pa je pokušao složiti boļi jezik. God. 1888. izdade on knižicu u ńemačkom jeziku, kojoj je natpis: Spelin, eine Allsprache auf allgemeinen Grundlagen. Otkle je Bauer uzeo ime spelin za svoj izum, to nam veli na 2. strani svoje knižice: *lin* je skraćeno od lat. riječi ‚lingua', *pe* je prefiks, koji znači ‚svaki' (grčki πᾶς), a *s* je integralni znak s kolektivnijem značeńem kao *ge* u ńem. Gebirge. Dakle je *spelin* = pasilingua — Allsprache. Već se iz samoga imena spelin vidi, da i Bauer trga i sakati riječi drugijeh jezika, koje prima u svoj. I spelinov rječnik potječe najvećim dijelom iz engleskoga jezika; osobito su mile Baueru one riječi, koje se pored engleskoga nalaze i u francuskom jeziku. Ali u spelinu ima dosta i čisto romanskijeh, pače i slavenskijeh riječi: *pied* (noga), *mili* (ļubiti). Tijem spelin ima još šareniji oblik nego li volapük, i to mu je velika mana. Da bi Neenglezi imali što lakši posao učeći spelinove riječi, uveo je Bauer u mnogo slučajeva derivate mjesto rijèčî od osobitoga korijena. Tako n. pr. ‚lajati'

Digitized by Google

veli se u spelinu *dogi*, jer se ‚pas' veli *dog*; za supstantive: vô—krava—tele ima spelin riječi od istoga korijena: *bif, jobif, jubif* itd. Rekli smo, da i Bauer sakati riječi, pa što nijesmo povladili Šlajeru, ne ćemo ni Baueru; ispor. *nim* (životińa) od ‚animal' (franc. i engl.), *mik* (prijateļ) od ‚amico' (talij), *plav* (istina) od ‚pravda' (ruski), *mav* (mrav) od ‚muravej' (ruski) itd. — Baueru i ne ostaje drugo nego riječi tako stiskivati, jer među ńegove jezične ideale pripada i što veća kratkoća rijèčî, pa se on i hvali, kako ńegovu spelinu treba 20% maňe slova nego volapüku, da izraze istu misao, i kako u spelinu ima vrlo malo riječi od 4 sloga, a od pet ili više slogova nema ni jedne. Ovaj je Bauerov ideal bludńa, jer onda bi izolirači jezici kao n. pr. kineski bili uzor ļudskoga govora, a nagrda bi bio starogrčki jezik, u kojemu ima veliko mnoštvo riječi od četiri i više slogova; pa opet je po sudu svijeh priznatijeh jezikoslovaca starogrčki jezik ili najsavršeniji ili pripada bar među najsavršenije jezike čitavoga svijeta, a za kineski mislim da to nitko ne veli. Tko ne zna precizno pisati, taj će i uz najkraći jezik trebati više riječi od onoga, koji piše u jeziku dugijeh riječi, ali se zna kloniti svega, što je suvišńe. — Deklinaciju nam spelinsku može prikazati ovaj primjer: sing. n. a. mik, g. doe mik, d. tu mik; plur. n. a. mikoes, g. doe mikoes, d. tu mikoes. (*doe* je poznati romanski prijedlog *de*, a *tu* je engl. *to*). Konjugacija je jednostavnija nego li i u volapüku i u pasilingvi; n. pr. ļubim, ļubiš itd. veli se: i mili, e mili, a mili, is mili, es mili, as mili, gdje riječce *i, e* itd. znače *ja, ti* itd. Sa sličnom se jednostavnošću tvore i ostali verbalni oblici, koje sačińavaju: perfekt, pluskvamperfekt, futur, futur drugi. Optativ i imperativ se opisuju: me is mili (ļubili bismo), let is mili (ļúbimo). Rječce *me, let* jesu engleskoga izvora: may, let. Akcenat je u spelinu špańolski. Glas je *r* Bauer primio istom u najnovije vrijeme (u brošuri: Verbesserungen und Zusätze zu meinem Weltsprache-Projecte, Agram 1891). Sintakse nema spelin kao ni volapük; Bauer na prosto veli: piši kako ti zdrav razum veli, i gledaj, da te svatko razumije. Ali to je pravilo kud i kamo nedostatno i neodređeno.

Sastaviti svjetski jezik samo na osnovi latinskoga jezika pokušalo je ńekoliko pisaca, koji se zovu I. Eichhorn (1887), A. Liptay (Eine Gemeinsprache der Kulturvölker, Leipzig 1891), J. G. Henderson (*Lingua*, an international language, London 1888), E. A. Lauda (I. Darf Volapük die Weltsprache werden? II. *Kosmos* oder neuste Lösung des Weltspracheproblems, Berlin

Digitized by Google

1888), Dr. Esperanto (jezik toga pisca izišao je također god. 1888, ali meni je u rukama bilo samo: Die Weltsprache *Esperanto*. Nach der russischen Ausgabe von Dr. L. Samenhof. Nürnberg 1891), Dr. D. Rosa (*Le nov latin*, international scientific lingua super natural bases. Torino 1890). Ja ću ovdje prikazati u kratko samo jezik Laudin, Esperantov i Rosin, a prije toga ću o onoj drugoj trojici reći dvije tri najnužnije riječi. — Ajhhornov pokus čini mi se najmanje vrijednosti, jer premda mu je temelj tobože zgoljа latinski, opet u njemu ima dosta i izmišljenijeh ili bar nelatinskijeh riječi. Tako n. pr. brojevi 1—9 vele se u Ajhhornovu jeziku *ak—ek—ik—ok—uk—ök—ük—auk—aik;* on—ona—ono veli se *ro—ra—re* itd. Osim toga i Ajhhorn dosta sakati i mijeња latinske riječi. Pokuditi treba Ajhhornove glasove; u vokalizmu ima ne manje nego 4 prijeglasa, na ime ä—ö—ü—äu; u konsonantizmu nedostaju glasovi t—p—g—c, a gdje u latinskijem riječima ti glasovi dolaze, zamijeњeni su glasovima d—b—k—dz; n. p. ‚pater' je pretvoreno u *badro*, ‚centum' u *dzend*, ‚gaudium' u *kaudi*. Vidi se, da je Ajhhorn svoj jezik sastavljao samo za Nijemce, koji pomučno razlikuju konsonante jasne i mukle, dok drugijem narodima ne čini to razlikovanje ni najmanje teškoće. A ima li ikakvoga smisla sastavljati umjetni svjetski jezik samo za jedan narod? O Liptajevoj ću knjizi samo reći, da je do duše najdebља od svih dojakošnjih gramatika umjetnoga svjetskoga jezika, ali i najkonfuznija. Njegov jezik, koji se zove lingua catolica t. j. sveopći jezik, inače stoji najbliže Laudinu. Hendersonova ‚lingua' stoji sa svojim leksičkim blagom posve na latinskom temelju kao i jezik Rosin, s kojim se dosta slaže u deklinaciji, ali je u konjugaciji posve drukčija, pače je Hendersonova konjugacija sa svijem neindoevropska, gotovo turanska, jer ona ne prikazuje pravu fleksiju, već više aglutinaciju. To je dobro opazio Rosa, koji u ostalom priznaje, da ga je Henderson sa svojom ‚linguom' naveo, da misli o umjetnom jeziku, i tako je nastao njegov ‚nov latin'.

Laudin kosmos hoće da bude potpuno latinski jezik samo s mnogo jednostavnijom fleksijom, ali s tom se težnjom slabo slažu kosmosovi glasovi, jer se i u njegovu vokalizmu namjeravamo na nesretne prijeglase *ä—ö—ü*, pored kojih se još nalazi i latinsko *ae*. Za supstantive ima Lauda ovo pravilo: svaki se uzima iz latinskoga jezika u onom obliku, što ga ima nominativ sing. (ili nominativ plur., ako je dotični supstantiv plurale tantum). Tako uzeti supstantiv ima jedan jedini oblik za sva četiri padeža i za obadva broja, deklinira se samo artikuo, kojemu je mjesto ispred supstan-

Digitized by Google

tiva i ima samo jedan rod i glasi: sing. n. *ta*, g. *tio*, d. *te*, a. *tan*, plur. n. *tas*, g. *tios*, d. *tes*, a. *tans*. Adjektivi svi izlaze na *ic* i nemaju fleksije, n. pr. bonic (dobar), liberic (slobodan). Lične zamjenice glase *mi—si—ti* (ja, ti, on, ona, ono), *mis—sis—tis* (mi, vi, oni, one, ona). Sadašńe vrijeme ima znak *o*, koji stoji iza osnove, a ispred ličnijeh zamjenica, koje služe za nastavke. Prema tomu ļubim, ļubiš itd. veli se u kosmosu: *amomi—amosi—amoti—amomis—amosis—amotis*. Praes. pass. *amomai—amosai—amotai* itd. (Ispor. grč. φέρομαι φέρεσαι-φέρεται). Prošlo vrijeme ima znak *u*: *amumi—amusi—amuti* itd. (ļubio sam), buduće vrijeme znak *a*: *amami—amasi—amati* itd. (ļubiću), konjunktiv i imperativ znak *ö*: *amömi—amösi* itd. Imperfekt i pluskvamperfekt imaju augment, i to vokal *ē*, n. pr. *ē amomi* (ļubļah) itd. Participi glase: *amontic* (amans), *amuntic* (koji je ļubio), *amantic* (amaturus), *amontaic* (koji biva ļubļen), a infinitivi *amomin* (amare), *amumin* (amasse), *amamin* (amaturum esse), *amomain* (amari) itd. Ne može se nijekati, da su oblici kosmosove konjugacije umno složeni, ali broj bi im se mogao umańiti: čemu n. pr. 6 infinitiva, kad ih je toliko potrebno samo u grčkom i latinskom jeziku poradi konstrukcije accus. cum infinitivo; čemu konjunktiv ne samo presenta i perfekta, već još i futura? Memorija se svakako tolikijem brojem bez potrebe oteščava.

Dok se u kosmosu deklamira artikuo, a supstantiv i adjektiv ostaju bez promjene, a ono je u esperantu obratno: artikuo *la* ostaje svagda nepromjenit bez obzira na rodove, padeže i brojeve. Supstantivi izlaze svagda u nom.-sing. na *o*, u acc.-sing. na *on*, u nom.-pl. na *oj*, u acc.-pl. na *ojn*. Za druge se padeže uzimaju dotični prijedlozi, n. pr. *de*, *kun* (= cum), koji se svagda slažu s nominativom. Adjektivima je sada zadńi vokal *a* mjesto supstantivnoga *o*. U svakom vremenu ima glagol samo jedan oblik; n. pr. praes. *mi faras* (činim), *la patro faras* (otac čini), *la patroj faras* (oci čine). Perf. izlazi na *is* n. pr. *mi faris* (činio sam), futur na *os* n. pr. *la patro faros* (otac će činiti), kondicional na *us* (farus), imperativ na *u* (faru), infinitiv na *i* (fari). Pasiv se opisuje: *mi estas amata* (bivam ļubļen). Esperanto ima 6 participa kao i kosmos: presenta, perfekta i futura u aktivu i u pasivu: *faranta* (faciens), *farata* (ποιούμενος), *farinta* (πεποιημώς), *farita* (factus), *faronta* (facturus), *farota* (faciendus). Među glasovima esperanta ima ih ńekoliko nelatinskijeh: *č*, *š*, *ž*, *ď*, *c*, koje slabo koji jezik u Evropi ima sve na okupu, dakle ih bez vježbe ne mogu svi evropski narodi lasno i glatko izgovarati. To je mana esperantova.

Digitized by Google

Dobra je stvar u tom jeziku, što se s vrlo malijem promjenama mogu od istoga korijena izvoditi supstantiv, adjektiv i glagol; n. pr. *skribi* (pisati), *skribo* (pismo), *skriba* (pismen), — *morti* (mrijeti), *morto* (smrt), *morta* (smrtan). U riječima, koje imaju više od jednoga sloga, akcenat je svagda na drugom od kraja.

Kosmos i esperanto pored svega nastojańa, da budu latinski jezici, ne postižu toga ciļa, već mu se samo približuju. Oni sami sebi put do cilja zakrčuju nelatinskijem glasovima i oblicima. Jezik, ka kojemu sada dolazimo, primiče se svomu ciļu mnogo bliže od ńih. Rosin na ime jezik (mi ćemo ga daļe zvati neolatin', premda ga sâm izumiteļ zove ‚nov latin') ima samo one glasove, koji se nalaze u latinskom jeziku, a oblici ako mu i nijesu baš posve latinski, a oni se bar iz čisto latinskijeh oblika izvode mnogo prirodnijim putem nego oblici kosmosa i esperanta. U neolatinu nalazimo samo ili prave ili pokraćene latinske oblike, u ńemu nema oblika s nelatinskijem nastavcima, kako je, n. pr. u kosmosu infinitiv *amomin* i perfekt *amumi* ili u esperantu nominativ plur. *patroj* i futur *faros* i dr. Neolatin ima do duše u konjugaciji većinu opisanijeh oblika, ali ńihovi su dijelovi opet pokraćeni latinski oblici bez nelatinskijeh nastavaka. Rosa pokraćuje latinske riječi samo na kraju odbacujući nastavke; u sredini i na početku ne razlikuju se ńegove riječi od latinskijeh. U kratko rekavši: Rosa samo pokraćuje riječi, ali ih ne sakati, kako čine drugi izumiteļi umjetnijeh jezika. Budući da ja po ovome, što sam već prije rekao, i po onome, što ću još reći, držim Rosin neolatin za najboļi umjetni jezik, što ga je do sad itko izumio, za to ću ńegovu gramatiku prikazati u svoj potpunosti.

1. Neolatinski supstantivi imaju samo dva oblika, jedan za singular, drugi za plural. — 2. Genitiv se i dativ označuje tijem, što pred ńima stoje prijedlozi *de* i *ad*. — 3. Znak je plurala *es* ili *s;* supstantivi i artikuo imaju svagda plural, a adjektivi i zamjenice samo onda, kad se uz ńih ne nalazi supstantiv. Kad se ima uzeti *es*, kad li *s*, to ovisi o fonetičkijem razlozima. — 4. Osobiti oblik za ženski rod imaju samo pokazne zamjenice i samo onda, kad se govori o čeļadima ili životińama, koje su po prirodi ženskoga spola: inače je samo jedan gramatički rod. — 5. Određeni artikuo glasi u sing. *le*, u plur. *les;* neodređeni ima samo sing. i glasi *un*. — 6. Supstantivi postaju iz latinskijeh tako, da se od genitiva sing. odbaci -e, -i, -is, -us; dakle *tabula, domin, libr, die, corpor, fruct* (= lat. tabula, dominus, liber, dies, corpus, fructus).

Digitized by Google

— 7. Tako se tvore i adjektivi, koji plural imaju samo u slučaju, koji je rečen pod 3. — 8. Komparativ se i superlativ ili opisuju adverbima *plus, mult, vere* itd., ili se tvore prema lat. jeziku. — 9. Kardinalni su brojevi pokraćeni latinski, dakle: un, du, tre, quat, quinq. sex, sept itd. — 10. Ordinalni se brojevi tvore ili nastavkom *esim*, n. pr. duesim, treesim, quatresim itd., ili prema lat. jeziku, dakle: prim, secund, terti itd. — 11. Distributivnijeh brojeva nema neolatin, a mulitiplikativni su semel, bis, ter, daļe se opisuju riječima *vices* ili *tempor;* n. pr. quat vices îli quat tempor = lat. quater. — 12. Lične zamjenice glase *me, te, il-ila, nos, vos, ils-ilas*; refleksivna je zamjenica *se,* a posesivne su *mei, tui, sui, nostr, vestr, lor* (ova je pošļedńa riječ postala od lat. illorum, pa da ne bude nepotrebnoga sakaćeńa, boļe bi bilo *illor*). Ostale zamjenice glase *ist, id, qui, quicunq, aliq* itd. — 13. Glagoli se u infinitivu svršuju na *ar, er, ir.* — 14. Osim infinitiva prosti su oblici samo još present, imperfekt, particip praes. act. i particip praet. pass. Present se ne razlikuje od infinitiva, glasi n. pr. *me amar, te amar, il amar, nos amar* itd. (ļubim, ļubiš itd.). Imperfekt izlazi na *aba* ili *eba* ili *iba;* n. pr. *me amaba, te amaba, nos amaba, vos amaba* itd. (ļubļah). Partic. praes. act. izlazi na *ant* ili *ent* ili *ient,* n. pr. *amant, scribent, finient.* Partic. praet. pass. svršuje se na *a* ili *e* ili *i*, n. pr. *ama, scribe, fini.* Rosa meće akcenat u ovijem participima na skrajńi vokal, i to po svojem akcenatskom pravilu, koje glasi: akc. stoji u neolatinu na onom slogu, na kojem i u latinskom; dakle *amá, finí:* amátus, finítus. — 15. Ostali se verbalni oblici opisuju, i to ovako: perfekt *me haber ama* (ļubio sam); pluskvamperfekt: *me habeba ama* (bio sam ļubio), futur: *me vol amar* (ļubiću), futur drugi: *me vol haber ama* (budem ļubio), kondicijonal sadašńi: *me vell amar* (ļubio bih), kondic. prošavši: *me vell haber ama* (bio bih ļubio), partic. perf. act. *habent ama* (ļubio ili ljubivši). Svatko zna, da su *haber* i *habent* oblici glagola, koji u lat. jeziku glasi ‚habere' i koji u romanskijem i germanskijem jezicima s pasivnijem participom tvori složena vremena; kondicijonalno *vol* postaje od lat. volo, a *vell* od lat. vellem. — 16. I pasiv se opisuje u neolatinu, i to tako, da se glagol *star*, koji znači ‚biti', slaže s pasivnijem participom; n. pr. *me star ama* (ļubļen sam), *me staba ama* (bijah ļubļen), *me haber sta ama* (bio sam ļubļen), *me vol star ama* (biću ļubļen). — 17. Za tvorbu neolatinskijeh glagola iz latinskijeh postavļa Rosa ova pravila: a) pravilni lat. glagoli gube samo skrajńe infinitivno *e*, dakle *amar,*

Digitized by Google

timer, *finir* od amare—timere—finire; b) nepravilni lat. glagoli izlaze na *er*, n. pr. *poter*, impf. *poteba* od posse, *voler*, impf. *voleba* od velle, *ferer* od ferre, *oder* od odisse, *meminer* od meminisse; c) glagol ‚esse' poradi svoje velike nepravilnosti zamjeńuje se glagolom ‚stare', koji u neolatinu glasi dakako *star* (ispor u franc. jeziku j' étais, étant od lat. stare); d) odložnijeh glagola nema neolatin, dakle n. pr. *uter* = lat. uti, *hortar* = lat. hortari. — 18. Kada latinski pasivni oblik stoji bez subjekta, u neolatinu se uzima ili pasivni oblik n. pr. *star dice* = dicitur ili se uzme aktiv, kojemu je subjekt riječca *hom* (= franc. on, koje je postalo od lat. ‚homo', ńem. man, koje je ista riječ kao i Mann), n. pr. *hom dicer*. — 19. Adverbi su i veznici kao i u lat. jeziku, isto tako i prijedlozi, samo ovima potońim ne treba davati svijeh značeńa, što ih imaju latinski prijedlozi: n. pr. *in* neka ima samo značeńe ‚na, u', a ne ‚protiv', *ob* neka znači samo ‚radi', a ne ‚pred' itd.

Rosina sintaksa veoma je kratka. On veli: neka se piše po pravilima engleske ili kojegod romanske sintakse pazeći na ovo troje: 1. red riječi neka je logičan, 2. neka se ne uzimaju idiotizmi i metafore, koje nijesu općeno poznate, 3. neka se izostavljaju sve riječi, koje nijesu prijeko nužne za razumijevańe. Ovo je svakako premalo sintakse, osobito za one, koji ne znaju latinski ili engleski ili romanski, ali to je nedostatak, koji se uvijek može popraviti. Isto je tako nedostatak, što je Rosa zaboravio reći, kako se u neolatinu tvori imperativ. Riječi uzima Rosa ne samo iz klasičnoga lat. jezika, već i sve moderne riječi, koje su načińene od latinskijeh i grčkijeh osnova, onako, kako smo mi naprijed rekli, da treba činiti.

Da bi se vidjelo, kakav je neolatin u govoru i u pismu, gdje riječi stoje u savezu jedna s drugom, evo za ogled jedna rečenica iz pomenute Rosine knjižnice (str. 3.): Le latin haber stá mult seculs le universal lingua de les doctes, il haber nunc stá relinqué ob mult causas, praesertim ob le sui difficultát et quia il non staba apt ad exprimer le modern forma de cogitation. Ta rečenica glasi s latinskijem oblicima ovako: Latina lingua fuit multa saecula universalis lingua doctorum, ea nunc relicta est ob multas causas, praesertim ob suam difficultatem et quia non erat apta ad exprimendam modernam formam cogitationis.

Možda će se tkogod, tko ovo uščita, ironički nasmiješiti i reći: ta neolatin nije ništa drugo do pokvareni latinski jezik! Ali treba pomisliti, da se ljudima često čini koji jezik pokvaren, a nije

Digitized by Google

ni najmaňe; tako se n. pr. Hrvatima čini, da je češki jezik pokvaren hrvatski, Španolcima, da je portugalski jezik pokvaren španolski, ali obratno misle i Česi i Portugalci itd. — To je mišļeňe posve nefilologično, pa ako već hoćemo nefilologički govoriti o jezičnoj pokvarenosti, zar današńi romanski jezici ne zaslužuju većma nego neolatin prijekor, da su pokvareni iz latinskoga? Pa opet za to nitko ne poriče romanskijem jezicima pravo na eksistenciju. Neka se dakle ni neolatin ne boji pomenutoga prijekora.

Mislim, da sam dokazao svoje mnijeňe, da je neolatin najsavršeniji pokus umjetnoga svjetskog jezika. Ali iz toga neka još nitko ne zakļučuje, da ja držim, da će neolatin doista i biti ono, što bi trebalo da bude; to zavisi ne od Rose i od ńegovijeh pristalica, što ih možda ima, već od mnogo milijuna ļudi, koje je teško i u drugom čemu složiti, što bi bilo još korisnije i potrebnije nego li je svjetski jezik; n. pr. da prestanu za uvijek ratovi, da se mirnijem putem riješi socijalno pitańe, da se sjedine u vjeri svi kršćanski narodi itd.

* * *

Još mi treba dodati, da naprijed nijesu navedeni svi projekti umjetnoga svjetskog jezika, već samo oni, koji su makar po čemu znatni i karakteristični. Devetorici već poznatijeh izumiteļa treba dodati još ove zajedno s imenima ńihovijeh jezika: Bernhard — Lingua franca nuova 1888., (svjetski jezik na talijanskoj osnovi); F. W. Dyer — Lingualumina; Maldant — Langue naturelle 1886. (jezik veoma fantastičan); A. Melville Bell — World-English; Menet — Langue universelle 1886; Volk und Fuchs — die Weltsprache 1883. Tako bismo dakle imali već 15 svjetskijeh jezika, a po svojoj naravi može to samo jedan biti! Ali znam za cijelo, da još ima i drugijeh, jer Bauer u predgovoru svojemu ‚Spelinu' navodi još ova dva pisca, ali ne veli, kako im se jezici zovu: Verheggen, Sotos-Ochando. Po ńekijem drugijem biļeškama, što sam ih kojegdje našao, sudim, da će biti još koji svjetski jezik, tako da možemo mirne duše reći, da do sad ima 20 takvijeh jezika! Toliki broj je u jednu ruku dokaz, kako ļudi lako izumļuju nove jezike, a u drugu, da se potreba i korist umjetnoga svjetskog jezika osjeća po Evropi. Ali hoće li se igda ispuniti nada, koju možemo izvoditi iz toga osjećańa, to se mora ostaviti odluci možda istom daleke budućnosti.

Digitized by Google

Paļetkovańe.

Priopćio akademik Luka Zore.

Predano u sjednici razreda filologičko-historičkoga jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 17. prosinca 1891.

S voća zapadnice knige lice našega jezika ko bijaše zdravo i rumeno, sada je žuto i uvelo.

Kurelac.

Pokojni Fr. Kurelac[1], g. J. Bošković[2], g, T. Maretić[3], i g. J. Živanović[4] marno su trgali po narodnom vinogradu i lučili dobro od nevaļala grožđa. Evo moga *paļetkovańa* poslije ńihova *trgańa*. Da se otresem alegorije, reći ću da i ja iznosim ńekoliko riječi i frazâ čisto narodnijeh. Ove, mislim, da su zgodnije od onijeh što se sad ńima služimo. Ovako prebirańe jezika može bit u velike korisno po čistoću jezika, ako je rad pomļiv i pouzdan. Radujmo se da je i ovo kod nas dozorilo; znak je, da smo se rastrijeznili i da nastaje i u nas ono doba, kad nauka stane na stražu književnosti, da ne zalazi stramputicom.

Pabirčio sam u tri đimnazijska Dubrovačka programa gg. 1888, 1889 i 1890. Još kad je izlazio *Slovenac*, bilo je u ńemu kad i kad riječi i frazâ. Napokon u rukopisu imao sam ńekoliko toga bira, pače veći dio, što sad iznosim. Iz te tri torbice evo skupļeno

[1] V. Nize i koļenca Fr. Kurelca u Radovima Jugoslavenske Akademije prvijeh godinâ.

[2] Јована Бошковића скупљени списи у осам свезака, свеска I. о српском језику, у Београду у штампарији краљевине Србије 1877.

[3] U „Viencu“ pod rubrikom „filologičko iverje“.

[4] О српском језику написао Јован Живановић, издање српске књижаре и штампарије Браће М. Поповића у Новом Саду. г. 1888.

Digitized by Google

sve ujedno pod imenom *Paļetkovańa*, a nadam se da u ńemu naći će štogod i učiteļ i učenik, i domaćin i javni službenik, i književnik i učeńak, te će se tako naš jezik malo po malo opraštati od umeticâ, što ga krńe i kvare. Sve sam izredio po latinskijem slovima, a pisao sam akademijskom azbukom Daničića, jer je smatram naj boļijem dosadašńijem uporavļeńem latinskijeh slova na naš jezik. U fonetičkom pisańu po Vukovijem stopama idući, skupine *ts* i *ds* ispred guturale prometnuo sam u *c*, n. p. *hrvatski* pisao sam *hrvacki*. Još sam naslutio dvije preinake u pisańu fonetičnom, ali se nijesam usudio ih uvesti prije presude boļijeh i znanijeh od mene. Riječima sam udario akćenat, da im se zna izgovor. Sastavio sam sve onako prosto da i težu stvar svak razumije; i ako sam gdje te gdje prekratio razglabańe, to je za to da prištedim vremena i prostora.

No prije nego se oprostim, red mi je osvrnuti se opet na trijebļeńe jezika, i preporučiti u opće ovaj posao svakome te je na prigodi. A ko naj boļe može pomoći u tome našoj knizi? Sveštenici[1] i učiteļi[2], i to kupeći riječi i fraze *tačno, vjerno* i *pouzdano*. *Tačno*, biva biļežeći čisto i bistro; *vjerno*, ne dodavajući ništa; *pouzdano*, ne izmišļajući od sebe riječi ni frazâ. Kad su toga ńekoliko skupili, mogu se sami baviti prebirańem, ili poslati taj bir vještijemu od sebe. Naš je jezik vrlo lijep, a to je već učena Evropa izrekla, i sve što ga više odabiraš, srcu ti tješńe priańa. Bila bi prava grehota, kad svak koliko može ne bi priložio ńešto svome narodnomu jeziku, da je zgodniji i ļepši pred bijelijem svijetom. Radimo na ovom poļu, pa smo naj svetiju dužnost ispunili.

U Dubrovniku o Lučinu dne 1891.

Luka Zore,
c. i k. Đimn. učitelj.

---

[1] Sveštenik g. V. Medini u *Narodnom Listu* Zadarskom prva tri mjeseca ove godine prebirao je moje krńasto *Paļetkovańe* rastrkano u spomenuta tri programa. Kritika mi se ńegova ne čini zdrela; no ipak ima i on koje zrnce, što sam drage voļe unio u svoje *Paļetkovańe*. Od srca mu hvala.

[2] Tri su se učitelja već odazvala, gg. Vice Adamović iz Dubrovnika Vlaho Fortunić iz Stona i Antun Mustahinić s Grude. Velika im hvala.

Digitized by Google

A.

Alaš (*aláša*) zove se u puku visoki koń a gotovo divļi.

Àlat (*aláta*) turska je riječ i znači *das Werkzeug, instrumenta* — Bez *aláta* nema zanata. — Vrlo su lijepe kod nas kad i kad turske riječi ako nema našijeh, ali taj *àlat* zovu u Dubrovniku *grȏžđa*(à) ili *gvozdîva*(à) plur. tantum, pa ako se radi osobito o gvožđima što režu i sijeku, kažu po narodu *sjȅčiva*(á). plur. tantum.

Àlito u Dobroti kod Kotora znači *stȍprva.*

Àmošńi je nepravilni kroj i nenaravni, jer ga u puku nema. *Àmo* je adverbije i nema drugijeh oblikâ. Ovo je postalo po krivoj analođiji drugijeh sličnijeh adjektivâ kao n. pr. *tàdašńi, sàdašńi* od *tàdâ* i *sàdâ.* V. tamošńi.

Arbànaški kokot, tica *otis,* talij. *otarda.*

Argati(à) plur. tantum grčka je riječ a tako zovu u Dubrovniku drvene sprave oko kakve zgrade. V. Koze, lazila, vlakala.

*Àsaǵ'*a) od talij. riječ *assaggio* podmjerivańe mjerâ. V. *podmjerivati* i *baždar.*

Ati v. . . . izati.

Àtene(â)[1]. Naši pomorci zovu glavni grad grčke kraļevine *Àtene* plur. tantum, što odgovara grčkom i latinskom jeziku. N. p. Bio sam u *Àtenama*, idem u *Àtene,* rodom iz *Àtenâ.* Poredi *Mleci* (Mletaka) i *Venetiae* (arum).

B.

Babùštine(â) plur. tantum. Ova riječ ne znači, kako bi ko mogao misliti, kakve ludosti, kao babine priče[2], nego baš ono što je u Talijanaca *pregiudizio* a u Nijemaca *Vorurtheil*; odatle je prevedena u nas grdna riječ *predsuda* ili *predrasuda.* Puk veli, kad ko što zla misli, čeka i vjeruje: Biće što Bog da, to su sve *babuštine* luda svijeta.

Bacańe zovu u Stonu ribańe na osti, kad se vozi.

Bädavica je na otoku Mļetu *ječam.*

Bâh u pjesmici ńekoj iz okoline Dubrovačke — ni od zore *bäha* ni bijeloga danka — znači

---

[1] U Vuka mjesna imena ženskoga roda, koja se upotrebļavaju samo u množini imaju oblik za jedninu. (v. br. 32 Vienca 1889.)

[2] I ako ima u Stulinu rječniku da znači *res nauci, ciarle;* pa tu ima i jedninu.

*

Digitized by Google

početak, zametak, talij. *idea, sentore.* Osim toga *bâh* znači *infitiae* u frasi: *udariti u bah,* pak i *strah*[1].

Bàhmat je adjektiv dodan konju i znači *cavallaccio.*

Bàkļa i *bàkļada,* tuđe su riječi od *fackel, fackolade. F* se promeće u *b* i *p* po našijem pravilima zvukova kako *pîkat* (fegato), *pòsat* (fossato), *podùmjenat* (fondamento) i ost. Naša je riječ za to *zûbļa,* a u množini *zûbļe* je *fackolade,* n. p. nosili su mu *zubļe* na čast[2].

Bàla je tuđa riječ *balla* sa riječima *kože, postava* ili česa gôd. V. *truba.*

Bäpstvo ili *bästvo,* pa i *bästo* narodna je riječ i znači posao ili zvaňe babe, biva dojiļe, a upotrebļava se i za *baliatico.* N. pr. — Susjeda je pošla u *bästvo* — i — primili smo za *bästvo* toliko i toliko — kad koja kuća hrani nahode.

Bâr i *bârem.* Mnogo su puta naši učeńaci uzalud kazali da je *bar* i *barem* tuđa riječ, a da je naša *daj dajbudi*[3]. Ako je teško narodu odviknuti se od toga, dajbudi nije piscima, kojima je na ovo pomļivo paziti.

Barôtok u Konavlima znači mali potok u poļu.

Barúli(â) je podkit povrh bječve gdje su jedan ili više zametaka s lica i s naopaka.

Bàstâh. V. telećak.

Bäština. V. posjed.

Bätala i *bätalina* zove se u Konavlima gdje je močvarna zemļa. A u Gružu po dno poļana kraj mora zove se mjesto *batala;* ali po spomenicima Dubrovačkijem živļela je ńekoć porodica *Batalo.*

Batàluga je u Konavlima bačvica za vodu.

Bàtić vrsta tičice nalik brglijezu[4].

Bàtisati (n. pr biće) u Konavlima znači propasti, dakle isto što i *bitisati.* Pravilno je *a* kako što je isto *bak* i *bik* poradi ъı.

Bàtočka je u Konavlima igla s glavicom.

Bàtokļun je *fringilla coccortraustes, frisone comune*[5].

Bàtvača je vrsta velike kruške na otoku Mļetu.

Bavàrin se prije u Dubrovniku zvao *zastiràčić,* biva onaj pleteni podvratnik te se zastire djetetu niz prsi da ne mrļa povoje; a sad su uvell tuđi *bavarin.* Ko ne će *zastiračić,* eto mu *òpršňâk* što je općenita riječ u narodu.

Bèdrenice zovu se na razboju dva prļa (*stanghe*).

Bèra je *pecora grigia.*

Besjeda, besjediti, besjednik, dobre su riječi i ako nijesu slo-

[1] V. u Vuka tu riječ.
[2] V. *päļa* u Vukovu rječniku.
[3] V. tu riječ u Akademijskom rječniku.
[4] V. Slovinac g. 1880.
[5] Ibidem.

Digitized by Google

venskoga izvora, za *oratio* i *orator* i *concionari*, a *besjediti* i *izreći besjedu* treba da istisnu tuđe i nevaļalo *držati govor*, jer i *govor* i *govornik* nije tu na mjestu. Vidi ove obje potońe riječi.

Bèskvasnica je domaći kruh bez kvasa, *pane azimo*. V. *uskvasnica*.

Bespameštiua narodna riječ i znači *neopreznost*.

Bèžļusak (*bežļuska*) je jaje bez ļuske, što perad izmetne. To se čuje po svoj Dubrovačkoj okolici.

Bèznišńak (*beznišńaka*) narodna je riječ i znači ko nema ništa, ni kuće ni baštine.

Bìčilo(a) je držak bića.

Bijeda i *bijediti*. V. pobjeda i pobjediti.

Bijèlnica = vrst veza na crnijem konavoskijem košuļama.

Bijèliti rubļe. V. popirati.

Bijelka je bijelo grožđe velike jagode.

Bìjelo more. V. Sińe more.

Bìka je koza a *bìkan* jarac.

Birnica je kovčežić u koji se kupi po crkvi zadužbina i milostińa. Koliko boļe od tuđe *škrińice* i *kašetine!*

Birúkati je pretraživati.

Bisaci, bisag, bisage od tuđe riječi *bisaccium*, dvije torbe sastavļene, što se nose preko ramena. To se ńegda zvalo *dvańke* (dvańaka)[1], n. p. u Marulića[2]. A zašto nebi mogla ova riječ uskrsnut po onoj Horatijevoj: *Multa renaccentur quae iam cecidere* i ost.

Bitbícati onomatopejiski glagol u Konavlima. Kad kažu kako *bìtkavac*[3] pjeva, reku *bitkavac bitbiče*.

Bìti se coire o kobili i końu. — Koń i kobila se *biju*, — često se čuje[4].

Biva je treće lice jednine glagola *bivati*, i služi u Hercegovini mjesto književnoga *to jest (id est, das ist, cioè)*. N. p. — Bio sam u susjeda i kazao sam mu, što si mi preporučio, *biva* da kupi kolača u gradu. — *Biva* je još umet u govor, pravi *interkalar* i kad se čeļade domišļa što će kazat; n. p. — Bio sam u Petra, pa sam mu *biva* kazao da dođe, i da dovede *biva* dva bratanića — i ost. Gotovo kao talijanski *il coso*. — Ovo *biva* čuje se i pri zbrajańu, odbijańu, množeńu i dijeļeńu; n. pr. triput 25 *biva* 75. Dakle u aritmetici za znak = mješte *jednako* ili *ravno* moglo bi se kazat *biva*. — Ńeke gramatike imaju ovaj glagol kako pomoćni u pasivnijem oblicima; n. pr. — On *biva* ļubļen. — To je uvedeno po ńemačkomu *werden*, ali se u nas to ne može, jer *bivati* nije pomoćni glagol i ako je izveden iz glagola *biti* koji služi kao po-

[1] Poredi Broz: crtice iz hrvatske književnosti.
[2] Stari pisci hrvatski.
[3] Ima ga Stuli, *fringilla coelebs, fringuello comune*.
[4] U Vuka je tako za ribe, a u Konavlima se veli da se ribe *mrijeste*.

Digitized by Google

moćni glagol. Prezenat i imperfekat pasivnog oblika čini se participijem pasivnijem imperfektivnoga glagola i prezentom i imperfektom glagola *biti*, n. p. *kupovan sam* i *bijah kupovan;* a perfekat i pluskvamperfekat partićipijem perfektivnoga glagola, *kupļen sam* i *bijah kupļen.*

Bîž(a) od mletačkoga *bisi*, talij. *piselli;* ova je riječ preotela mah, a naša *loznac* zaboravļa se i pomeće.

Bjelîčan (*bjelîčana*) u Konavlima zove se blato na poļu zimi.

Bjelîčin(a) je ovan bijeli, a *bîjela* je ovca bijela.

Bjelòlasica se zove u Hercegovini mlado sireńe (sir) u mijehu.

Bjèlorosa je u Konavlima slana.

Bjelòvedrina je kad ima po nebu bijelijeh oblaka. To obično talijanci vele *tempo fosco.*

Blàgodaran je prava riječ talij. *liberale,* što sad zovu *darèžļiv,* a *blagòdarnost* je *liberalità.* To i stare poslovice potvrđuju[1]: — *Blàgodaran* iskrńemu ima Boga druga u svemu. — Dakle je lijepo kazat *blàgodarni prilog,* pa bi se moglo reći i *blàgodar* za *obolo* u opće. V. *Milodar. Blagòdarnost* u današńem jeziku postala je zahvalnost, jer dobročinstvo porađa harnost.

Blàzina. v. tudjela i tunđela.

Blážilo. V. trko.

Blîžik i *blîžika* je uprav čeļade koje je blizu drugome, a naši pisci miješaju *bližika* ili *bližiku* sa *susjedom. Susjed* je koji je naseļen kućom uz koga. Dakle je naopako rečeno n. p. u učionici: — Pitaj pero u *susjeda* — nego treba reći — u *bližika* ili *bližike.*

Bļêšńaci (*bļêšńakâ*) plur. tantum narodna je riječ i odgovara talijanskoj *le traveggole.*

Blúde majčina je u Dubrovniku *enfant gaté.* V. maza materina.

Bočina je primorska riječ i odgovara talij. *insenatura,* a to sam čuo od ribara vozeći se za Lokrumom.

Bôd(a). Evo našijem šavčicama i vezilicama u Dubrovniku narodne riječi za tuđi *ponat* (talij. *il punto*)[2]. Riječ i po korijenu odgovara talijanskoj. *Šav,* što ńeki uzimļu u ovome smislu, nije za to zgodna, jer je *šav* niz *boda.* Za to uzimļu riješ *šavak* za bod. No na Braču je *šav bod* a *šavina* je šav, biva niz boda.

Bog, božji. Naš puk uzimļe za istinu i prostotu *Boga.* Odatle se tumači dubrovačka riječ *pred Bogom,* što znači *u istinu: na božju* je prosto; imao je *štap božji* biva prosti[3].

Bòjana zovu u Konavlima maglu kad prekrili poļe. Naši po-

[1] V. Daničić. Poslovice 196.

[2] U Vuka je *bod* eine art stickerei *ope acus.*

[3] Naprotiv kaže se *božje vrijeme* neobično ružno vrijeme.

Digitized by Google

morci vele da je rijeka *Bojana* gospodarica našega mora, odatle magle, južine, struje i ost.

Bòkan vo kažu u puku kad je putast po bokovima, ili kad je druge dlake na boku nego po ostalom životu.

Bosiok je u Dubrovniku nepravilni oblik, postao od gen. *bosioka* komu je nominativ *bosilak*. Tako se čuje *nosioc* mjesto *nosilac*. I ako je *bosilak* tuđa riječ, davno se je udomazetila.

Bràdovnica je druga narodna riječ za *mlàdež, neo, naevus*.

Bràhûr (*brahùra*) je komad mijeha na obruč prišvena, čim seļaci vodu crpu.

Bràna. V. Domobranstvo.

Bràničь. V. Domobranstvo.

Bránica je voćka n. p. maslina koja dozdri i bere se; a naprotiv *kùpļenica* koja opade i kupi se.

Brašenica i *brašno* nije samo mûka i kruh, nego svaka hrana i piće, ali samo za put; dakle *viaticum*[1]. Ostavimo dakle *pudbinu* i *popudbinu*, koje riječi boļe gađaju uopće za putne troškove.

Brat i *bratim*. V. član.

Brati. V. parati.

Brâzda je ušla i u učionicu, i tako zovu crtu u aritmetici kad zbrajaju, n. pr. povuci *brazdu*. Nije loše.

Brčin(a) je u Stonu gvozdeno zavinuto rebro od svjećala.

Bremènoša. V. telećak.

Brglijez(a) *je sitta syriaca*, tica kod nas domaća, drži se kamenita brda i ne slazi u poļe. Ńešto je mańa od kosa cikeļa, peruši plavo-modre, repa prema kalupu kratka, kļuna poduļega i jaka. Gradi gnijezdo po škripima u zaklonitu mjestu od dažda od gńilaste zemļe poput lonca izvraćena sa šuplotinam na boku kuda uľazi i izlazi[2].

Brĺčevina je vuna u Konavlima koja se diže sa odrtijeh koža.

Brïčke (*brïčâkâ*) i *brïške* (*brïšâkâ*) plur. tantum. Tako na Korčuli zovu *Komine*.

---

[1] Hercegovac, prije nego će umrijeti, pred kućom pije čašu vina, gleda na nebo i veli: — Duga puta, male brašenice! — Pa i Čubranoviću je *brašno* hrana za put.

. . . . . planin hvojke
Bile su mi *brašno* hode,
I poskupo hladne vode
Ja trim dajuć čedom dojke.

[2] V. Mato Vodopić u Slovincu godine 1880 str. 33. Kazaše mi primorski čobani, a čuo sam i od seļanâ, da ne vaļa razbiti brgljiježevo gnijezdo, kada se nađe — er da je grehota i da će tica ukleti onoga, koji mu ga razbije. Kako to — zapitah — kada tica ne može govoriti? — Može lijepo — rekoše mi — er uzme u kļun kamičak, pak se popne na klisuru, te pjeva: „Ko mi razbi lonac, crkao mu mati i otac, otišao potur, kako ovi kamen pokotur“. Pak onda pusti kamen iz kļuna niz klisuru i ukune.

Digitized by Google

Briga, brižan. V. revan.

Bŕkļača. V. hmućak.

Brodàrica. V. prijehod.

Brôci (*brȍdaca*). V. prijehod.

Bŕzil (*brzíla*) zovu naši pomorci *il Brasile.* Čemu mi nebi primili ovu riječ kad je narodna. Kogod kaže da tuđe riječi treba ostavit kakve su, a najskoli đeografijska imena. To nije istina, jer talijanci n. p. u svomu jeziku zovu tuđe gradove na svoju, n. p. Parigi, Londra, Vienna, Aquisgrana i ost.; zašto mi ne bi mogli kazat *Brzil*? Poredi *Rim, Norin, Prcaloña* i ost.

Bŕžola je tuđa riječ i to je dijalekta Mletačkoga. Ostavimo je kad imamo naš *popečak*, biva mesa, *frustum assandum, ein Stück Fleisch um es zu braten*[1].

Bŭca ovca je ona kojoj je gubica otečena.

Bucâń (*bucńa*) je vrsta jeja; narodna je riječ.

Búcat (*bŭcata*) je drveni sud za vodu u lađi.

Búdeļ — hòndeļ se zvao visoki naglavak udatoj ženskoj glavi iz Konavala, što se sad već pometnuo. Malo po malo opala je prva riječ pa ostao sam *hondeļ.*

Bugàcati. V. Šugava.

Bugàčica. V. upijačica i šugava.

Bŭkariti se je *coire* za bika i kravu; n. pr. goveda se *bukare*[2].

Bûklo (*bûkla*) rupa na bačvi, na prohodu, gdje se sjedi. Ova se riječ u Dubrovniku često čuje.

Bùsula. V. Sjevernica.

Bùšina zovu ovcu ako je grdna. Dakle je ovo pogrdno ime.

Bŭtarag, bŭtargana riba. V. ikra i ikraš.

Bùtiga je prodavaonica ili prodaja uopće, dućan. Kad su Talijanci i ostali prosvjetni narodi prisvojili grčku riječ ἀποθήκη i prekrojili je po svom jeziku, n. p. *bottega, boutique* i ost. možemo i mi zvat *butigu* snos svakoga trga na prodaju.

Bùtruga je narodna riječ za plosnast sud od vina[3].

Bùžeta je tuđa riječ iz dijalekta mletačkoga, koja se u Dubrovnik uvriježila. Uprav je grdna prama lijepome narodnomu *zapučku.*

C.

Càklâr je koji prodava *caklo*, a u Konavlima *cklâr* bio je ńegda drvodjeļa, te je radio prozore s caklom.

Carević nije deminutiv, kako ko misli, nego patronimik; biva sin carev ili u širem smislu doglavnik carev[4]. *Carić* je deminutiv, biva

[1] V. Vukov rječnik.

[2] U Vuka je za svińe. V. *hrupati se.*

[3] Poredi st. sl. бътаръ, πιθος, *dolium.*

[4] Poznata je ńekadašńa poruka Krivošijska: „Nijesmo mi ustali na Cara nego na Careviće".

Digitized by Google

biva mali car. Poredi *kraļević* i *kraļić*.

Cerka je talijanska riječ, koja je gotovo istisla našu *prošńu* u fratarskom poslu kad kupe bir.

Cijèdinac (cijèdinca) narodna je riječ i znači *deliquio*, mala snaga, iščez.

Cĭjeđ(a) je *cinis liscivia*. Imamo još za taj posao narodnijeh riječi, a ipak držimo tuđu *liksiju*. Vidi još *lužńa*. No po radu kako žene vrše ovaj posao zgodno bi pala riječ za *filtrato* u himici.

Cĭkavica isto što i *cĭkuša*, vrsta tičice, *merula*[1].

Cĭkuša. V. cikavica.

Cĭp(a) je tičica *Emberiza citrinella, zigolo delle Siepi*[2].

Cipòlaš (*cipoláša*) je jastreb, *laudion Haliaetus, falco pescatore*[3].

Cjèpanice. V. oblice.

Cklâr. V. caklar.

Crevļòkrp. V. kotlòkrp.

Crjèvad narodna riječ u Hercegovini za donošńe *makarule*.

Cŕkavac (*cŕkavca*) je bolest od koje krupna stoka crkava, biva mazge i goveda, a to u dubrovačkoj okolici.

Crļénak (*crļenka*) vrsta crvenoga grožđa.

Crļènguza je tičica, *Nuticilla Phoenicurus codirosso*[4].

Crļenko je crvenkast vo, a te dlake je krava *riđova*.

Crna daska je najboļi naziv za današńu *tablu* ili još gore *ploču* u učionicama. *Tabla* je nepoznata tuđinka u puku, a *ploča* je od kamena ili kakva kova, pa kad bi bila od škriļevca, kako ih i ima, gađalo bi joj ime *ploča*, ali ne gađa za drvo. Ni *štica* (deminutiv od daska дъштица) ne udjeva, jer ima osobito značeńe. I Nijemci kažu *schwarzes Brett*, a Talijanci *tavola nera*, što odgovara uprav *crnoj daski*.

Crnad(i) je narodna riječ za maglu tamnu kad pane nizoko, n. p. na poļe.

Crnilo naopako nazivļu onu crnu mast kojom pišemo (vidi ingvast), a *crnilo* je u puku crna šara, n. p. — *Crnilo* je grdi (haļine) —; pa je *crnilo* osobito crna krv u oligńu i hobotnici, a u opće crna mast, a ne ingvast. A kad je ingvast crļen ili modar onda bi trebalo kazat crvenilo ili modrilo.

Crno. V. Korot.

Crnoglav je tičica *fringilla, Emberiza, ortolano*[5].

---

[1] M. Vodopić. V. Slov. 1880.
[2] Ibidem.
[3] Ibidem.
[4] Ibidem.
[5] V. Mato Vodopić u Sl. 1880. Po ńegovu pjevańu seļaci vele da ono znači:

Sit, sit tuđe muke,
Niť sam orô ni kopô,
Sit se jesam nazobô.

Digitized by Google

Crnòmańast. V. šara.

Cŕta. V. potez.

Cŕtalo. V. ređalica.

Cŭca. V. Čučka.

Cùkar. V. Slador, zahara.

Cvijet i *cvjètovi* je potkit bječvi obično mišiocima napravļen, i to od klina do buta s obje strane. Mješte te narodne riječi čuju se, ima ńeko doba, talijanski *trafori.*

Cvijètak je nakit u vezivu Konavoskom. V. izmet.

Cvjètńak (*cvjètńaka*) je boļa riječ za tuđu *serra di fiori* nego *shrànа* ili *sprèma* za cvijeće. Riječ je skrojena polag druge narodne biva *rìbńaka. Cvjètńak* bi dakle mogao služiti nazivom kuće jali sobe gdje zaklańamo cvijeće i čuvamo,

Cvòlika je narodna riječ za *cicuta.* V. sjekavica.

Č.

Čàčkalica je lijepa narodna riječ za *curadenti.*

Čàđavac je kos, *turdus iliacus, tordo del pino*[1].

Čakàtaltca. V. vrča.

Čàkļe (*čàkâļâ*) zovu u narodu osim običnijeh značeńa, primorsku (grčko-talijansku riječ) *paranak.* Ne bi li se ova riječ mogla uvesti u učionice za kakvu fisikalnu spravu ili za teoriju poluge?

Casni (*hod, polaz, post, put* i ost.) V. Hodočasnik.

Čast. Po našijem kńigama kad je riječ o kojekakvijem poklonima sveđ se veli *dar*, a niko ne kaže *čast,* što je najboļa riječ za poklone u hrani i piću[2]. Ima i glagol *počastiti*, biva odnijet komu *čast.*

Čàšica dio od ožice, kojim se zahvata hrana.

Čèđe narodna riječ, il *bambinello.*

Čèkļun(a) zovu u puku još, osim ostalijeh značeńa u rječnicima, ono što ostane od drška pri voćki kad se voće ubere, n. pr. od smokve.

Čelòzobac (*čelozopca*) je tica *merops apiaster, lupo delle api*[3].

Ceļáde. V. Muž.

Čèona. V. Načelnik.

Čèonik. V. Predsjednik.

Čèp(a) ńeka vrsta ribe, što se talijanski zove *il sardone.*

Čèpar. V. izvijač.

Čeràrija. Ostavimo se jednom ove tuđe riječi kod naše lijepe *voštarnice.*

Čèsanica je melem za iščašeńe. Smiješa se od sapuna i jaja.

Čèstica. V. ulomak.

---

[1] V. M. Vodopić u Slov. 1880.

[2] Za to su obične ove narodne frase: — Primio sam *čast;* na *čast* mi je došlo jagńe; pošļi mu *čast;* danas su mi došle tri *časti* i ost.

[3] V. M. Vodopić u Slov. 1880.

Digitized by Google

Česnik. V. ulomak.

Čestit, a, o, pravi je adjektiv što narod pridava kralju i caru na čast. Sve ostalo što se kuje po tuđijem jezicima protivi se duhu našega jezika, a to je n. p. *Ńegovo, ńezino, ńihovo Veličanstvo* i slična donoščad. Narodno se govori *čestiti car* i to odgovara tuđemu *Ńegovo Veličanstvo.* Čuje se *i svijetla kruna,* a kad govore o mańoj gospodi reku *velika vrata*[1]. No i mańoj gospodi pridjene se *čestiti,* n. pr. *Čestiti pašo, kneže,* ali ima i *svijetli,* što opet pristoji i caru, n. p. — *svijetli care,* kao i *kneže.* Pomaļa i *silni* i *sileni,* ali ne u apostrofi[2]. Velikijem svešteničima narod kaže *sveti,* n. pr. — *sveti vladiko, patrijare,* a *presvijetli* latinskomu biskupu, *poštovani* (fratrima) oče, pa *časni* i *prečasni* i ost. Ako ćemo dakle iti po duhu jezika treba se otresti i *Veličanstva,* i *svijetlosti,* i *Visočanstva,* i *uzoritosti,* i *svetosti,* i *preuzvišenosti,* a i ostalijeh sličnijeh razmazanijeh primetaka iz sredńega vijeka, jer i ovo nas dijeli od puka, koji za to nezna ništa.

Čestita, obilna Arabija. V. pitom.

Čestito je sredńi rod adjektiva *čestit,* koji je postao supstantivom u frazi n. p. — došao mu je na *čestito,* biva da mu čestituje jeli čestiti ili čestita, jer ima dva glagola perfektivna *čestitìti* i *čestitovati,* pa imperfektivni *čestitati.* Ne treba dakle popravļati onu gorńu izreku, kako ńeki pisci rade, i kazat: — Došao sam ti na *čestitańe,* ili da ti *čestitam* — i ost *Čestito* je ostalo i kao adjektiv u frazi: — *Čestito* ti novo ļeto i godište!

Čestòskočac. V. skočac.

Četverati je narodni glagol o końu, *trottare.*

Četveroručke. Evo zgodne riječi za talijansku *a quattro mani* na pjanofortima; sastavļena je kao *objeručke* i *četveronòške.*

Četvorak s prijedlogom *u, u četvorak* isto je kao *u četvero,* n. p. spresti *u četvorak,* biva četiri žice.

Četvrtaš. V. osmaš.

Čigović je narodna riječ i znači *čiji sin.* N. pr. — *Čigović si,* momče.

Činit pravdu. V. Istraga.

Činovnik. V. Ured.

Činit vodu pomorska je fraza za ladu, u koju curi kroz daske more. Prevedena je iz talijanskog *far aqua.* Čisto se to naški kaže *teče;* dakle *brod teče.*

Čiopa. V. Sipokril.

Čist. Ovijem se adjektivom ocjeńuje u školskijem svjedoģbama vański oblik pismenoga učeničkoga rada; ali mislim da to ne odgovara zamjerku zakona. Nije dosta da je čista hartija i pismo,

[1] N. p. Zakucao sam na *velika vrata.*
[2] O. p. Ne bojim se cara silenog.

Digitized by Google

nego treba još da pismo bude pristojno napisano, a ne krivo ili jedno slovo više a drugo mańe. Pošto je naslov te ocjene *oblik*, najbolje bi bilo uzet riječ *priličan*, jer je isti korijen u riječi, i odrediti ove ocjene: veoma *priličan*, *priličan*, malo *priličan* i *nepriličan*.

Čitaći sto. V. štionik.

Čitaonik je *il leggio.* V. štionik.

Čitnuti govori se još u Dubrovniku u smislu talijanske fraze *fare un fioretto*, n. pr. — *Čitni* nas čijem; *čitnuo* nas je danas. — Korijen je чьт, što je u *počitati, poštovati* i ost.

Čkvŕlj(a). V. Kriješvar.

Člân je u narodnom govoru dio vinograda a *skļên* u Dubrovniku *articulus; članak* i *škļanak* zglob od noge povrh pete. Za te razloge *član* za talij. *membro* kakva družtva ne vrijedi. Ako je kakva bratovština, zove se *bratim* i *brat;* ako je društvo *drug;* ako je djelo ili poduzeće *udiqnik* i ost.

Čmăriti je narodni glagol i znači *mumati ustima* a i *potezati;* n. p. — dijete *čmari* sisu — kad nema dosta mlijeka.

Čôčo je ńeko dragahno ime od *čok*, a *čok* sliveno je od *čoek*; te *čočo* je isto što *čovuļak.*

Čôrka je tičica, *garrulus glandarius, ghiandaja comune.* V. Krakelica[1].

Čòrojica[2] se zove po Neretvi *maškara, la maschera.* Ostavimo se dakle nespretne *krinke* i grdne *krabuļe.* Vidi još i *navlaka.*

Čòviļa je ŏtok na glavi od udarca. V. vrka.

Čovjek. V. Muž.

Čovuļak. V. Čočo.

Čŭbra je u puku koza bez uši, a *čŭbrilo* je jarac.

Čubrilo. V. Čubra.

Čŭčka je *silvia rubecola* il *pettirosso.* V. cuca.

Čûnak je narodna i osobita riječ za cijev kad se voda navrača, *tubus aquae ducendae*[3]; dakle olovni, gvozdeni, drveni *čunak.* Što će nam dakle tuđi *tun* ili u svačem naša *cijev?*

Čŭpka je na Braču *lupar.*

Čuvárnica zovu sad kućicu, gdje se skloni vojnička straža od zla vremena; pa i na gvozdenom putu tako zovu sad onu kućaricu otkle viri stražanin i kaže put. Mislim da nije dobra riječ, jer *čuvati* ima šire značeńe, a ne osobito straženja, što puk tanko razlikuje. Sveđ su u staro doba tu kućaricu zvali stražanicom[4], a *stražanina, stra-*

---

[1] V. M. Vodopić u Slov. 1880.

[2] V. Akademijski rječnik. Čuje se i *čarojica.* V. Vukov rječnik pod riječi *obrazine* i *čuvida* koja je potońa po svoj prilici od talij. *civetta.*

[3] Vukov rječnik.

[4] Stulin rječnik.

Digitized by Google

žara ili *stražu* onoga koji *straži*. *Čuvarnica* je priličnije za mjesto gdje se što hrani da se uzdrži, a to se dobro razumije iz glagola *čuvati*, kad se o zdravļu govori; n. pr. *čuvaj* zdravļe, i *čuvaj* se. Još se boļe to odabira iz sastavļenijeh glagola *sačuvati* i *očuvati*. Poredi poslovicu: Ko se *čuva* i *sačuva*.

Ć.

Latinsko slovo *c* po zetaćizmu[1] ispred *e* i *i* (*y* u grčkijem riječima) *ae* i *oe*, sad se izgovara na razne načine. Nijemci ga izgovaraju u rečenijem prilikama kako naše *c*, Talijanci kako *č*, Francezi kako *s* i ost., n. pr. ńemački je *celer* (izgovoreno po našu), talijanski *čeler* a franceski *seler*. A mi? Kako ga mi izgovaramo? Mi idemo za Nijemcima ili Talijancima, a po našu trebalo bi ga izgovorit *ć*, dakle *ćeler*[2]. I u istinu latinski *caesar* u nas je *ćesar*, pak odatle *ćesarski*, *ćesarevina*, *ćesarstvo*, *ćesarica* i ost.; lat. *bucephalus* (βουκέφαλος), u nas *bućifalo*; lat. *cella* (κέλλιον), u nas *ćelija*; lat. *cedrus* (κέδρος) u nas *ćedar*; lat. *ceramicus* (κέραμις), u nas *ćeramida*[3]; grčki κυπαρισσος, u nas *ćeparis*[4]; lat. *cyriacus*, u nas *ćirijak*; pers. *kard*, u nas *ćorda*; grčki προικιόν, u nas *prćija*; ngr. βύκιον (ampulla), u nas *viča*; grčki χιβωτός, u nas *ćivot*; lat. *cyrillus* (κυρίλλος), u nas *ćiril (ćiro)*[5]; grčki τρικήριον, u nas *tričida*; grčki κεφαλή, u nas *ćefalija* ili *ćepalija*; t. pers. *kîse*, u nas *ćesa*; lat. *navicella*, u nas *navći* ili *naćvi* i ost.

Po tomu je bistro da *c* (*k*) latinsko i grčko mi imamo pisati i izgovarati *ć*; n. p. *ćitara*, *partićipije*, *dećimetar*, *dećembar*, *ćilo* (kilo), *zetaćizam*, *ćematorije*, *akćenat* i ost.

Ćáće dragahno ime *otac*. Ovdje spomińem ovo samo za to, da razjasnim riječ dubrovačku *pošlo je na ćaću*, biva vino; i to znači da se pokvarilo. Tu se puk igra

---

[1] To je ono doba, kad guturalna slova počeše se u izgovoru prometat u palatalna i sibilantna. Kod nas je to doba ono dok nijesmo još bili razgrańeni, biva dok je naš jezik jedno bio sa litavskijem. Netom se je odvojio, eto zetaćizma i kod nas.

[2] Guturalna *c* (*k*) ovdje se smatra jednakoga zvuka kako u riječima iz latinskoga, tako iz grčkoga, turskoga, persijskoga i sličnijih jezika.

[3] U Crnoj gori.

[4] Poredi od lat. *cypressus*, u nas *kupres* (selo u Dalmaciji), a od talij. *cipresso*, u nas *čempres*.

[5] Odatle *ćirilica*, ili *ćurilica*, jer u Konavlima vele *ćurilovo poļe*, gdje je ńegda bila bogomoļa sv. Ćirila. Pak i prezime *Ćurlica* prokraćeno od *ćurilica* to potvrđuje.

Digitized by Google

po svoj prilici riječju *ocat* (kvasina), koja prometnutijem slovima postaje *otac*, a ipokoristično *ćaće*.

Ćàrica je u Konavlima putni list.

Ćédan. V. tijedan.

Ćepékati narodni glagol i znači *trtati, tapati*.

Ćesar je već narodna riječ i ńom zovu u Hercegovini i Crnoj gori našega Austrijskoga cara, a *carem* zovu ruskoga i turskoga, koji potoni u puku ima i drugijeh imena n. p. *sultan, padišah*.

Ćòsati je u puku *far il buffone* potječe od ćosa, poznatoga pučkoga galca.

Ćudòredan, ćudoređe. V. djeloredan, djeloređe.

Ćùrkut(a) na Korčuli po opisu znači *kut* oštri u isoskelnom trokutu a u učionicama zove se *istostranični*.

Ćurlìnkavac (*ćurlinkavca*) je tičica, *Emberiza hortulana*, koju po tome pišu *vrtnik*[1].

Ćùvida. V. čorojica. Po svoj prilici ime izlazi iz talij. *civetta*.

D.

Dàća. V. zadaća.

Dàdba narodna riječ, ono što se obično dava, pa u opće davańe. N. p. — To je naša seļačka *dadba*.

Daj i *dajbudi*. V. bar i barem.

Dànašńî dan. Naš puk nema u svom jeziku, kao što pisci u knigu unose, današńi način brojeńa danā, n. p. — do osam danā, do petnaest danā — ili po ńemački — do četrnaest danā — i ost. — *U današńi dan* — znači do osam danā, — *druge nedjeļe* — do petnaest danā, — *treće nedjeļe* — do dvadeset i jedan dan, ili do *nedjeļu, dvije, tri* danā.

Dánce je deminutiv *dna*, što se još čuje gdjegdje za dno od bačve. Uz riječ *podanak* brda, što je nizina po dno brijega, nižu se po svoj prilici i dubrovačke *Danče*, jer topografijska riječ odgovara smislu. Sličan položaj na otoku Korčuli zovu i danas *Dance*, a u Mletačkom dijalektu *le Danze*. U Dubrovniku izgubio se je trag deminutivu toga mjesnoga imena, i riječi se podaje ženski oblik u pluralu *Danče* (*danača*). Zamjena slova *c* u *č* može bit otuda da prešavši ime u latinski jezik povratilo se je u nas tom promjenom, kao što je *palatium* postala naša *polača*. U primorju dubrovačkom ima još *Prodanče* i *Dančaļe*, oba mjesna imena.

Dárba narodna riječ, ono što se obično dariva, pak u opće dar. N. p. — To je primorska *darba*.

Dárnica je košuļa što dariva nevjesta ženama u kući mladoženje.

Dàrovina. V. dobre ruke.

[1] V. M. Vodopić u Slov. 1880.

Digitized by Google

Dati se razlogu je narodna fraza, koja odgovara talijanskoj *arrendersi al ragionamento.*

Debelòkļun je tičica, *fringilla, coccotraustes, frisone comune*[1].

Dèri. I danas živi ova stara riječca u Dobroti kod Kotora, i znači talijanski *persino;* n. p. — on je *deri* došao.

Desétak. Rekao bi da je *deset* u nas ńeki zaobļeni broj kao kod Nijemaca i Talijana *dutzend* i *dozzina*, odakle naše grdno *tuce* (*tuceta*). Naši broje po *deset* onako na krupno, kao što Talijani po *dvanaest, a dozzine.* N. p. — Ponesi mu *desetak* jajā — prevelo bi se — portagli *una dozzina* d' uova. — Od tijeh desetica čuje se u puku osim *desétak*, još *dvaéstak*, *trièstak* i *stotińak.*

Dijevna narodna riječ, isto što dijeva.

Divļan (*divļana*) je narodna riječ preostala iz našega basnovita vremena i odgovara grčkomu *kiklopu*[2]. Riječ je dakle zgodna da se ńom *kiklop* tako i prevodi.

Djelòredan i *djeloređe* zove se i danas u Bosni *moralis* i *moralitas*[3].

Djèļaonica je vrlo dobra riječ za radionicu drvodjeļe, a osobito pak za onu trpezu na kojoj drvodjeļa radi[4]. Ostavimo se dakle *djelaćega stola* i sličnijeh kovanica.

Djèļke (*djèļâkâ*) bi trebalo nazvati *škar*, gdje se brodovi grade, jer se to tako zove u hrvackom primorju u ikavskoj formi *diļke.*

Djètińâci (*djètińâkâ*), isto što mladijenci, četvrti dan po Božiću[5].

Djever. Sad kad je u naprednom svijetu veliki zanos za mačevańem i megdanima, eto narodne riječi *djever* za druga i prijateļa jednome od suparnikā, a ńegov je rad *djeverovati*[6]. Ostavimo se dakle tuđega *sekundanta*, što se nalazi u ńekijem pripovijestima.

Dobar sam nepravilno se u Dubrovniku govori mjesto *dobro sam* (o zdravļu).

Dobre ruke je prijevod iz talijanskoga *di buona mano* (bakšiš). N. p. — Dao sam šesticu *dobre ruke* — To se zove *darovina.*

Dobriji, a, e ostarjeli je oblik komparativa i još se čuje u Dubrovniku, ali se govori samo o ćudi djeteta ili djevojčice, kad se poprave. Dakle u moralnom smislu.

---

[1] V. M. Vodopić u Slov. 1880.
[2] V. Vukov rječnik.
[3] V. Akademijski rječnik.
[4] V. Vukov rječnik.
[5] U Vuka je *djetinci.*
[6] Narodna pjesma veli:

Pa *djeveri* od ńih odstupiše,
A oni se udarat stadoše. —

Digitized by Google

N. p. — Sad je ńešto *dobriji, dobrija, dobrije.* — U fizičnom smislu noviji je oblik *boļi* u službi.

Dobròǵodnica i *dobròslutnica.* V. zlogodnica i zloslutnica.

Dobromìsalan i *dobromisônstvo.* V. zlomisônstvo.

Dobròta se nazivļe i vrijednost u stvarima, u smislu kakva je koja stvar; n. p. *dobrota* koje voćke, rude, trgovine i ost. V. *kakvoća* i *kvalitat.*

Dobròvoļac i *dobròvoļan* znači ko je dobre voļe, a ne ko od svoje voļe bez nevoļe ide u vojnike. Protivi se ovoj riječi *zlovoļac* i *zlovoļan.* V. Svojevoļac.

Dóbud. V. pobjediti, slava.

Dočim veli učeni g. Bošković[1] da je melez (hibrida) kao *dotim*, jer se *do* ne slaže sa šestijem padežem. Ali se je ova riječ udomazetila već u srednju literaturu[2], pa i u latinskom jeziku ima takijeh hibridā, n. p. *adeo* mješte *ad id.* No mislim i ja da je boļe kazat *a*, a ne *dok* ni *dokle;* n. p. — On je bio u gradu, *a* sin mu je bio u selu — mjesto *dočim* mu je i ost.

Dòhitac (*dohica*) je lijepa narodna riječ u frazi *dati se na dohitac,* i znači *pustiti se uhvatiti;* n. p. — Ne daj mu se na *dohitac.*

Dojdući, a, e je grdna riječ za dva razloga. Naj prije trebalo bi da bude *dođući*, jer *dođem, dođeš* i ost. *dođu;* dakle *dođući.* Za tijem taj oblik ne može bit u sadašńem đerundiju, jer *doći* je glagol perfektivni. Naj boļe je kazat *nastajni*, a može se reći i *prvi,* n. p. — doći u *prvu* nedjeļu — ili — koja *prva* dođe.

Dojka je mjera od jedne do druge plutanice i od jedne do druge olovnice na mreži.

Dokaz je kovana riječ, a nije ni *dokazati* narodna u smislu *provare*, jer *dokazati* je ńešto sočiti i očito ńešto učiniti[3]. Oba su se ova značeńa razvila iz *kazańa do svrhe.* Narod ima riječ *tvrđu* i služi se ńom za pismenu kakvu uvjeru, svjedočbu jali ispravu, ali i za prosti *dokaz,* jer čuje se u seļačkome razgovoru n. p. — Iznesi *tvrđe* — a to bi značilo talijanski — *Adduci le prove.* Ali kako ćemo bez glagola? *Dokazati* je više *demonstrare, perspicuum facere* nego *utvrditi tvrđama.* Po *tvrđi* čini mi se *utvrditi* najzgodniji glagol. Poredi i *isporaviti.*

Dokle je isto što *dok* a ne može služit kao adverbije poput ńemačkoga *während,* ovako: — On je zvao Petra, *dokle* je imao zvati

[1] O srpskom jeziku str. 28.

[2] Poredi Gundulićev Osman (XI. str. 45):

— Po pustińah nag *dočime*
Isukrsta naga slîdi — i ost.

[3] V. Vukov rječnik.

Digitized by Google

Pavla. — Ipak ima i ovijeh grdoba u našijeh pisaca, pa i u onijeh koji trijebe jezik. Ono gore se kaže ovako: — On je zvao Petra, *a* imao je zvati Pavla, ili *kad* je imao zvati Pavla.

Dokònčiti upotrebļava se, osim ostalijeh značeńa, i za *dotužiti*, n. p. *dokònčilo* mi je.

Doļe potpisani pišemo obično na početku molbenica, a ne stavļamo se da je to nespretni pleonazam, jer tu znači n. p. talijanski *il sotto sottoscritto*, ili *il giù infrascritto*. Dosta je dakle kazat *potpisani il sottoscritto*. To isto opazi i za *niže potpisani*, što bi značilo *il più giù* ili *l' inferiormente sottoscritto*. Ovaj je način pisańa prodro po svoj prilici iz ruskoga[1], ali nije po duhu našega jezika; dakle treba ga se otresti.

Domobranstvo. I po drugoj riječi po nastavku, pa za to i po cijelome kroju sklop je nepriličan, jer nevješto preveden iz ńem. *Landwehr*; za knigu ne vaļa. Najboļe je kazat *obrana zemaļska* ili *brana*, a *Landwehrist zemaļski obraniteļ, branič*. Može se sastaviti riječ, pak se ispresti *domobrana* i *domobranič* po nadihaju narodne pjesme[2].

Dònos i *pònos* ńegdje na našem primorju puk je vješto skovao za *pagata risposta*, što se piše na telegramima, ili za *recepisse di ritorno*.

Dònošče (*donošćeta*) je dijete u vremenu, a *nedonošće* kad se rodi prije vremena. Govori se i o teletu[3]. V. prenošče.

Dopadati se, *dopasti se* glagol je skrojen po ńemačkom *gefallen*[4]. To se u nas kaže: *militi se* (to mi *se milî*), *biti drago*, *milo*, *ugađati* i ost.

Dopisni, *dopisujući*. Akademija u Biogradu zove jednu vrstu svojijeh drugova, *dopisne članove*[5] a Zagrebačka *dopisujuće članove*. *Dopisni* je adjektiv postao od supstantiva *dopis* s običnijem nastavkom[6]. *Dopisujući* ne vaļa za to što nema u jeziku nego gdjekoje đerundije da se još partićipije, a po smislu *dopisujući* odgovaralo bi ideji, za koju je riječ skrojena, jer *dopisivati se* ima u puku *litteras dare et accipere*. Naj boļe je po analođiji koje na-

[1] Rusi pišu: ниже подписайшися.

[2] Poredi nar. pjesmu:

Ko je *branič* doma i ogńišta —
Na *obranu* doma i ogńišta —

[3] V. Vukov rječnik, gdje ima samo *nedonošče*.

[4] I Vuk ima ovaj glagol u smislu *gefallen*, ali kaže samo za *Vojvodinu*, gdje ga je čuo po svoj prilici od građanske ruke, a ne od prostoga naroda.

[5] Za *član*. V. *drug*.

[6] V. *upisni*, a ovo od *upis*.

Digitized by Google

rodne riječi skrojit to ime. *Prepisnik*[1] je onaj koji *prepisuje* desetinu; za što ne bi mogli učinit od *dopis dopisnik*, i kazati drug *dopisnik*; ta u nas i onako mogu dva supstantiva bivati u rečenici a da je jedan od ńih zamjenik adjektiva, n. pr. *ļepota djevojka* mjesto *lijepa djevojka*, *žena mužatica* mjesto *žena mužata* i ost[2].

Dopusno pismo ili *dopust pismeni* načini su govora što su se uvukli, vaļa da iz talijanskoga *licenza in iscritto* kod obrtnika i trgovaca, pak u opće kad vlasti što dopuste. Narod za to ima riječ koja glasi *isprava*, a *dobit* ili *imat ispravu* obične su pučke fraze.

Dòstatno je ocjena u učionici, ńem. *genügend*, talij. *sufficiente*. Riječ je ispredena od *dosta*, a *dosta* je od *do sita*[3], te bi za to boļe odgovarala talijanskomu *sodisfacente*, jer *satis faciens*. No kad je uvedeno, pravilnija je riječ *dostojno*, a to od glagola *dostajati sufficere*, kako što ima *nastajno*, biva buduće, od *nastajati*. Od adverbija *dosta* nema adjektiva *dostatan*. Kad bi i *dòstôjno* bilo komu neobično, eto mu narodne riječi *dȍvôļno* (do voļe).

Dòšļedan svojoj dužnosti. Vidi svijestan svoje dužnosti.

Dotičan je iz ńemačkoga *betreffend*, što puk ne razumije. Isto je tako grdna riječ *dotičnik*. Puk ima ovu frazu: — *Opovidjeti što pristojnomu sudu* ili *čeļadetu* —; po tome *prístojan* i *prístojnik* za to su zgodne riječi. Kad bi tko kazao da *prístojan* znači još štogod, odgovorimo mu, da i talijanski n. p. *legato* znači *poslanik*, *zapis*, *vezan*, pa ipak to ne smeta ništa talijanskomu govoru.

Dròbnica je vrsta masline visoke i granate, lista produga. Zrno joj je osredńe veličine.

Drûg ili *drugar* zove se jedan prama drugomu čeļadetu u družini i u društvu. Tako i na brodu i u ribarici lađi jedan od družine zove se *drûg*. Zameće se radničko društvo, a starac iz prikrajka sjekne: — Eto i mene za *druga*. — Ženska je *drúga*. V. član.

Drugaš. V. osmaš.

Drugòženac. *Prvoženac* je *qui primas nuptias facit*[4]; po tome je *drugoženac*, koji se drugi put ženi.

Društvo je apstraktna riječ kao prijateļstvo, biva ona sveza što nastane među ńekoliko ļudi kad im je jednaka svrha. Za to je dobro rečeno: *Društvo* narodne čitaonice, crvenoga krsta i ost. Ta sveza među drugovima porodi ļubav i prijaznost, i za to se veli: — Učini mi *društvo*. — Živļeńe jednoga druga s drugijem zove

[1] V. Vukov rječnik.
[2] Pogledaj Miklosich, vergl. gramatik 4 str. 3—4.
[3] Biva *ad satietatem*. Pogledaj latinski *satis* sliveno od *satiis*.
[4] V. Vukov rječnik.

Digitized by Google

se *drugovańe* i *družba*, i za to se djetetu kriči: — Čuvaj se zle *družbe*. — Ako pak ideja društva pređe u konkretnost, i nekoliko čeļadi u slozi radi ńešto: tada *društvo* postaje *družina*; za to je družina na brodu i u ribarici lađi a *društvo* je pomorsko ili ribarsko skup ļudi te se bavi trgovinom i obrtom. Teatarska *družina*, kako su stari Dubrovčani govorili, to su glumci, a teatarsko *društvo* biće poduzetnici teatarski ili provoditi i promicateļi teatarske vještine.

Drvèńak (*drveńáka*) zovu brod od drva.

Država i *državina* znači talij. *possesso*, *tenuta*. Sad znači *stato* te je otuda, što su bile krajine *possesso* vladalaca[1]. Ali to ne smeta ništa da mi upotrebimo, kad hoćemo, riječ u prvom smislu, jer je u puku ima[2]. V. posjed, posjedovati i ost.

Ds. V. ts.

Dubrovnik. Ńekijem učeńacima postańe ovoga imena nije jasno[3]. No mislim da nije tako ako se malo zadubemo u razglabańe imena *Dubrovnik*.

U Miklošića[4] ima osim дъбъ i дъбръ *silva*, a isti učeńak veli drugovdje[5] da nastavkom икъ adjektivi i particípija postaju supstantivi. Po tome razdrobimo časom riječ *Dubrovnik*. Od дъбръ imamo adjektive дъбрьнъ ili дъбровьнъ, a odatle дъбрьникъ ili дъбровьникъ, biva *Dubrnik* (*dubarnik*) ili *dubrovnik*. Po istom načinu sastavļańa od riječi боръ

---

[1] Vladari su govorlli o zemļama i krajinama: *i miei possessi*.

[2] U narodnijem pjesmama nalazimo:

— Hoću tebi, slugo, pokloniti
U *državu* zemļu Bosnu slavnu —

Pogledaj po tome i stare poslovice (Daničića): — U *države* plandovańa na zlatnijeh kolih ulazi se. —

[3] Akademijski rječnik veli da postańe nije jasno, a mnogo učeni gosp. Konst. dr. Jireček u svome djelu „Die Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Mittelalters“ veli na strani 11: — Die Slaven nennen Ragusa, seit jeher *Dubrovnik*, eine Benennung, deren wahrer Ursprung nicht weniger als *Ragusa* dunkel ist. — Za tijem malo niže opaža da Diokleas tumači *Dubrovnik* ovako: — id est sylvester sive sylvestris, quoniam quando eam aedificarunt, de sylva venerunt. — Pak nadodaje: — Aus *dubrava* (nemus) könnte nur *Dubravnik* entstehen, eine Form, die nie vorkommt. — G. Jireček nije se stavio da ńegov zemļak knez Lobkovic u svojim putopisima (v. Slovinac br. 5. str. 72. god. 1879.) kaže baš *Dubravnik*.

[4] Lex. Palaeosl.

[5] Stammbildungslehre 1875 str. 246. — Das suffisc *ukr* ist meist secundär. Es dient I . . . . . II zur substantivierung adjektivischer wörter, adjektiva und participija, i ost.

*

Digitized by Google

bio bi adjektiv боровьнъ[1], a odatle supstantiv *borovnik*. Tako postaje i *bobovnik* od *bob*, *bobovan; glogovnik* od *glog*, *glogovan; darovnik* od *dar*, *darovan*. *Dubrovnik* bi dakle po mome mnijenu bio *locus silvestris*[2]. Da je riječ postala od *dubrave*, bilo bi *Dubravnik* kao što od *trave* dolazi *travnik pratum*, a da je od *duba* bilo bi *dubnik* Eichenhain[3]. A ovdje se ne može izvrnuti da kako što ima *ļubovnik* i *ļubavnik*, tako isto može bit sastavļen *dubrovnik* i *dubravnik*, jer ondje imamo strsl. любовь amor, odakle *ļubovan* i *ļubovnik*, i любъı amor, odakle po pravilima *ļubavan* i *ļubavnik*.

Mislim dakle da je bistriji naziv grada *Dubrovnika* u našem jeziku nego u tuđemu *Ragusa* (što vidi).

Dùdav, a, o u puku znači *pedantesco*, a *dùdati*[4] je radit *dùdavo, agire pedantescamente, dùdav jajar, il pedante*.

Dúdati. V. dudav.

Dugùļast je narodna riječ i odgovara talijanskoj *ovale*. Ostavimo se dakle nenarodne riječi *jajast*.

Dúńiti je narodni glagol, i veli se o zvonu da *dúńi* kad prestavši zvoniti još jek proteže.

Dŭpko ogledalo u učionicama je *specchio concavo*. To je adjektiv skovan, jer ga u puku nema, a imao bi glasiti *dûbak*, *dŭpka*, *dŭpko;* no *dúbak* je deminutiv *dûba*, kao i *dúbac;* pa *dúbak* je adverbije u frazi *stati dúbak*, stati ispravno, što se djetetu govori. Narodna je riječ za to *ùbočit*, dakle *ùbočito oglèdalo*.

Dupla šestica. V. dvogroška i dvoňak.

Duša odgovara lijepo talijanskoj riječi *anima* u smislu stanovnika *abitante*, n. p. — U našem selu ima trista duša. — Čuje se za to i riječ *puk* za gradove i kraļevine: — Koliko ima *puka* u Beču, u Ćesarovini? — te tako ta riječ odgovara talijanskoj *popolazione*. Klonimo se dakle *pučanstva*, jer znači ńešto treće. V. Pučanstvo.

Duša znači još ono gvožđe vruće što se utisne u utiju; pak i ona prtenina što se uvuče u navlaku za zaleđe djetetu.

Dušica je puce od kosti prošupļeno. V. Šupļikaš.

Dŭtko. I ovaj se adjektiv pridjeva ogledalu i protivno je dupkomu, biva ubočitomu, i znači *convesso*. Ovaj je još grdniji od prvoga, jer je sklopļen od infinitiva *dŭt* s nastavkom *ko*. Adjektiva *dŭtak* nemamo. Narodna je riječ za ovo *izbočit*, dakle *ìzbočito oglèdalo*.

---

[1] Lex. Palaeosl.

[2] Pogledaj španjsku Maderu, Madeira arbor, lat. materia.

[3] Miklošić, Stammbildungslehre str. 251.

[4] U Vuka je *segni gradu incedo*, a adjektiva nema.

Digitized by Google

Dùžica maslina, vrsta te voćke duga je a debela.

Dužitelj. U narodu je *dùžnîk* i onaj koji duguje i onaj koji duži. Kad je potreba razlike, ima *dùžitelj*[1] za *creditor*, kao roditelj, učitelj i ost. Osim toga ima drugijeh riječi, kao: *rukodávalac, rukodávac* i *rukòdâvnik*[2].

Dvòboj je kovana riječ da odgovara talijanskoj *duello*. Neznalice su je gradile cijeneći da *duellum* nije isto što *bellum*[3]. Osobita je riječ u puku za to turski *megdan* u frazama: *izaći* i *pozvati* na *megdan*. A ima i naša *prijègon* (Što vidi). No ta ideja se kaže i inače, a to samijem glagolima, n. pr. *ògledati se s kijem, posjeći se s kijem*.

Dvògovor. V. razgovor.

Dvògroška nova narodna riječ kojom zovu dvije srebrne šestice u tvrdu. Što u Dubrovniku zovu *dupla šestica*. I *dvóńak* (*dvońka*) isti novac nazivlu. V. samac.

Dvojèkročke narodna je riječ u Konavlima i znači *a galoppo*, n. p. — *koń igra dvojèkročke*.

Dvóńak zovu još i *blizanca*. N. pr. — ovo mi je *dvońak*, a drugi je umro.

Dvópek. I ova je riječ skrojena po talijanskoj *biscotto*, biva dva puta pečen, a čuje se i talijanska riječ ńešto izvrnuta *béškot*, pa je ima i u narodnijem pjesmama. To se u nas zove *tvrdi kruh;* ali kad bi ipak ko htio služiti se osnovom glagola *peći*, tad bi trebalo kazat *pópek*, jer se meki kruh *popeče*, pošto je već pečen. Isto tako veli se *poispovidjeti se* (riconciliarsi) pošto si se već ispovidio.

Dvòrište. V. Kolodvor.

Đ.

Đ je postao od *g* u tuđijem riječima grčkoga, latinskoga i istočnijeh jezika. Ono što sam kazao za *c* (k) iz tuđijeh jezika ispred *e, i, y, ae, oe*, to treba isto ponovit i za *g*. U nas se dakle taj *g* promeće u *đ*; n. pr. *anđe* od *angela*, *anđeo* od *angelus*, *aksađ* od ἔξαγιον, *đeona* od *gehenna; đemija* od turs. *gemmi; jeđupak* i *jeđupka* od ἀιγύπτιος; *Kaluđer* od ngr. καλόγερος; slov. *konđ* od *congius; mađupac* od ngr. μάγκυφ; *mađije* od μαγία; *međuo* od *margin* (is)[4]; *panađur* od πανήγυρις i ost.

Po ovome je bistro da *g* latinsko, grčko i tursko u riječima što smo poprimili iz tijeh tuđijeh jezika mi imamo izgovarat i pi-

[1] V. Stulin rječnik.
[2] Sve ove tri riječi vidi u Vukovu rječniku.
[3] *Bellum* postalo je od *duellum*, kao *bis* od *duis*, *bini* od *duini*.
[4] Ima odatle i *mrgiń* u narodnijem pjesmama, a to prije zetaćizma.

Digitized by Google

sati *đ*; n. p. *Đimnazije* od gimnasium, *Đimnastika* od gimnastica, *đeografija* od geografia, *đeometrija* od geometria, *amfibolođija* od amfibologia, *analođija* od analogia, *liturđija* λειτουργεῖα i ost.

Đèr i *đèričina* je kamenita pepeljasta zemlja u Konavlima i za to neplodna.

Đèstro je od talijanske riječi *il destro*, biva *comodo*, jer što je desno običnije je od lijeva. Dubrovčani su ovu riječ uzeli iz Toskane, kad se tako govorilo u onoj krajini[1]. Narodna je za to riječ *záhodnica* ili *záhod*, a i *próhod*.

Đìmnazije(a) je najboli oblik i izgovor za *gimnasium*. Što se tiče slova *đ*, već je gore rečeno, a za sredńi rod iz latinskijeh i grčkijeh riječi na *ium* i τον, kazat mi je da u nas obično padaju na *ije*; n. pr. *ćematorije* (coemeterium), *rozarije* (rosarium), *ofićije*[2] (officium), *fastidije*[3] (fastidium), *orlođije*[4] i ost. Oblici *Đimnazij* i *Đimnazija* ne odgovaraju našoj morfolođiji.

Đùđelj (*đuđélja*) divlja mačka *filis catus*, *gatto selvatico*[5].

F.

F nemamo u našoj azbuci, za to se *f* u tuđijem riječima u nas obično promeće u *p*, rjeđe u *b*. Evo primjera: talij. *fegato*, u nas *pîkat*, talij. *fondamento*, u nas *podùmjenat*; ńem. *stiefel* u nas *štòpele*; talij. *fossato* u nas *pòsat* (u Dubrovniku); ahd. *scif*, u nas *škìp*; lat. *frater* u nas *prátar*; talij. *finestra*, u nas *pònistra* i *pùńestra*; ńem. *fasten* u nas *pôst*; lat. *sulfur* u nas *sûmpor*; mlet. *fersora*, u nas *pròsulja* i *prèsura*; talij. *fatica*, u nas *pàtîga*; latin. *febris* u nas *pébra*; ńem. *fakel* (lat. *facula*), u nas *bäkļa*; lat. *frigere*, u nas *prìgati*; ahd. *flasca*, u nas *plösca*; talij. *focaccia*, u

---

[1] Ima još takijeh riječi u Dubrovniku što se sad ne govore u Italiji, a onda su bile u ustima puka, n. pr. *pantaruo* (il puntaruolo) *viļuške*, *intela* (entela) vrata s caklom.

[2] Tako se zove u Dubrovniku večerńa velike nedjele u crkvi. Uprav se u Dubrovniku izgovara *ofičije*, ali je poznat nepravilni izgovor našega grada toga zvuka, koji često stoji za *ć*. Tako i *j* zamijeńa kadkada *đ*, n. pr. *orloǰije* za *orlođije* i ost.

[3] V. Akademijski rječnik.

[4] U Dubrovniku nepravilno *orloǰije*. V. opasku [2].

[5] V. Mato Vodopić u Sl. 1880. Ima o ńemu poslovica: — Plače kao da *đuđélja* dere. — Ovako reče primorac u šali kad komugod same suze udaraju iz oči, er ova zvjerka tako udara divlači i klapi po očima, da baš bude do suza onomu koji joj kožu sadire.

Digitized by Google

nas *pògača;* grč. κεφαλή, u nas *ćepálija*[1] i ost.

Frâja tuđa riječ, slivena od *fratiglia*, i gozbe bratovštinâ zvale su se tako, pak prešlo ime i na druge užine. U velike se sad čuje ova tuđinka, a naša se *ûžina* zaboravila i pometla[2].

Frĕšak (*frišak*) talijan. *fresco*, ńem. *frisch*. Ova se riječ uvukla u naš jezik i zasjela na mjesto naših i ńih istisla. *Frĕška* voda kod nas *hládna* (protivno vruća ili mlaka); *frĕški hruh* je *prijesni* (za to *prijèsnac*) ili *méki* (protivno je tvrdi ili usjedeni); *frĕški sir* je *mlâdi* (protivno suhi i prosuhi); *frĕško* cvijeće je *svjĕže* (istom ubrano) (protivno je uvenuto) ili *živo* (pravo) (protivno je mrtvo); *frĕška* rana je *prijèsna* (protivno zastarjela ili zapuštena) i ost. I kao adverbije u nas se *frĕško* na različiti način izriče; n. p. *frĕško* je došô, *istom* ili *skoro* je došô; *frĕško* sam ga (cvijet) ubro, *istom*, *tek* sam ga ubro; *frĕško* je (o pismu, masti, slici i ost.), *mokro* je; *frĕško* je (o studeni), *hladno* je, *studeno* je i ost.

Fùndati. V. podušiti.

G.

Gâk (gáka) je velika tica, *ardea nycticorax, sgarza cinerina*[3]. V. pupar. Zove se *gak* onomatopejski po ńegovu glasu.

Gûla je u puku ovca crna.

Galàtina od *gelatina*, a to u Dubrovniku i to od vremena prije zetaćizma, jer inače riječ bi glasila ġalatina. To se naški zove *hladètina* i *hladnètina*.

Gàlebina, tica *larus canus, glaucus, gabbione*[4].

Gàrava (krava), biva crna, a taki je vo *gárońa*.

Gladòtiña narodna riječ, isto što glad.

---

[1] Sad smo već obikli naš organ izgovarańu konsonante *f*, dapače u Hercegovini vele *laf* mjesto *lav*, a u Kotoru s razloga fonetičnijeh gen. *Tifta* od nom. *Tivad* (mjesno ime). Usporedi za to žen. *mazga*, a mušk. *mazak*. Za to može i ostati. I u Dubrovniku već su obikli tuđemu govoru, pa vele n. p. *faca* od *faccia, faculet* od *fazzoletto, fineca* od *finezza* i ost. No s razloga fonetičnijeh treba preinaci Vukovoj udariti priložak za *f* ispred tvrdijeh mjesto sadańega *v*. Dakle nom. *Tivad* gen. *Tifta*; poredi *Jefto* a ne *Jevto* i ost. (V. M. Kušar u Programu Dubr. Gimn. za god. 1888—89 str. 9).

[2] Još je običaj u Dubrovniku *poć s ûžinom*, biva ponijeti užinu na mladu travu o *Đurđevu danu*, pa i vaļati se po ńoj; onda poć sa *užinom* na Goricu i ost.

[3] V. M. Vodopić u Slov. 1880.

[4] V. M. Vodopić u Slov. 1880.

Digitized by Google

Glâr(a) zovu u Stonu onoliko mreže, što čovjek jednom preko škafa složi, kad prebira. To raditi je *glarìžati.*

Glàsovîr. I drugi su trgaoci i paļetkovaoci osuđivali ovu riječ, koja se ne bi razumjela o čem se govori, da je nije služba silom naturila. Vir (vrelo) glasa može bit svaki instrumenat i još kojekakva stvar, iz koje glas izlazi. I mi smo i živine *glasovir.* Držimo se dakle *pjanoforta* ili *pijana.* I tuđi narodi naše gusle zovu guslama.

Glàvara je drvo od samara što stoji na vratu kończetu.

Glâvna vojska. V. stajaća.

Glàvnik (*glàvnîka*) je u Konavlima naj gorńi obruč na bačvi.

Glèdalište. V. metaļka.

Glèdati i *glèdati se* talijanski je *vagheggiare* i *vagheggiarsi.* — Petar *gleda* Anicu; ono dvoje mlado *glèdaju se.* — Ostavimo se dakle tuđega *vagìģati* i *vagìģati se.*

Gńéčak (*gńéčka*) zove se u Dubrovniku dijete dobro hrańeno.

Gôd(a) znači svečanost i svetkovinu, a *godòvnô* (*godovnoga*) znači ono što se talij. zove *onomastico*, a ne nikako *anniversarium.* Ipak se u ovom potońemu smislu neprestano piše i jedna i druga riječ. V. obļetnica.

Gòdan (*gòdna*, *o*) gotovo kao zgodan, a upotrebļava se u riječi: — *Gòdan* kao vila.

Gòdišnica je u Dubrovniku djevojka (službenica) uzeta na godinu a ne na spravu.

Golòkud tuđa riječ κολοκυνθα; a i *kukuruz* je tuđ, pa i *rumetin* (formentone).

Gombańe je grdna riječ za đimnastiku. *Gòmbati se* znači *turati se u svađi.*

Gòmulica je na Mļetu svaka glavica što se usadi, samo ne patata (krtola).

Gòniti na kraj. U Hercegovini kad u skupu ko govori, pak svrne, a napomenu ga za to; on reče: *Gonim na taj kraj* i znači talijanski *vengo all' argomento.*

Gòńač (*gońáča*) je u puku isto što mazgar.

Górak (*górka*, *o*). Ovo nije naša forma, nego bi trebalo da bude *grk*, *a*, *o*; ali te forme ima već i u starom slovenskom jeziku (горъкъ), pak se riječ udomazetila u našu literaturu sredńega vijeka a otale prešla u narod.

Gôrd (*a*, *o*) ruski je oblik i značeńe, jer u nas je *gŕd* (*a*, *o*), i znači *deformis*, a u starom sl. jeziku (гръдъ) i u ruskom je *superbus.* Ova se riječ uvukla iz liturđije.

Gorùšica je narodna riječ za *sinapi.* V. *Senapa* i *slačica.*

Govèdâr. V. gòvedarica.

Gòvedarica je vrsta narodne proste prikle (priganice) od tijesta uskisnuta i prigana u uļu. Tako se može bit zovu jer ih *govedári*, čobani goveda, prigaju na paši.

Digitized by Google

Obično se riječ upotrebļava u množini *gòvedarice.*

Gȍvor je *il parlare,* a ne *l' orazione.* V. besjeda.

Gòvorac isto što i gòvornik, jer kad ima *zlogòvorac* (*il calunniatore*) može bit i *gòvorac.* Tijem *gòvorac* i *gòvornik* biće *il parlante.* V. besjeda.

Grâd je najboļa riječ za grdnu. loptu ili krugļu[1].

Gráditi se. Narodna je riječ za *simulare,* što se u knizi zove *pretvárati se*[2]. Ovo je pošļedńe više *trasformarsi;* za to su stari i prevodili *le metamorfosi Prítvori*[3]. Kako je lijepo čut: — *Grâdi se* bolan a nije.

Gráditi vodu lijepa narodna fraza u Konavlima za *dupsti čatrńu.*

Grâđa narodna riječ za učeni *sustav,* što je prevedeno po grčkom sistematu za talij. *costituzione.* I *kôv* se čuje u istijem prilikama. Dakle: Čovjek slabe *grâđe,* staroga *kȍva.* — Klonimo se *sustava* što puk ne razumije. Ako se pak *sustav* meće za *sistemat,* kako ga talijanci upotrebļuju, n. p. *solare,* ili za kakvu drugu struku nauke, tad je naj boļe držat grčku riječ u obliku *sistemat* (*sistemata*) i tijem je sadržava osnova imena kakva je u izvorniku.

Grâđanskâ skula je osnovana za radnike, obrtnike, trgovce i ost. koji obično stanuju u gradu, te su *grâđâni,* za to se i ta učionica zove *grâđanskâ.* No adjektiva *grâđanskî* u puku nema[4], a ta riječ, kad bi se i primila, odgovarala bi apstraktnoj ideji *civile;* ali je loše sreće u najzgodnijoj knizi, u zakoniku našega čuvenoga Bogišića, gdje je bila na mjestu; pa on to zove *imovinski* zakonik (*codice civile*). Za što se nema zvat ta učionica *grâcka*? No kad bi bila u kakvom velikom selu, kako ih i ima, tad nebi imao smisla ńe naziv; pa svaka je učionica *grâcka* koja je u gradu. Kako ćemo dakle? Ako se obazdremo na stari Dubrovnik i na ńegove redove stanovnika, naći ćemo *púčanina, púčânku* ili *pûčku* i *púčanstvo.* Ovo potońe nije bilo *vlâsteostvo,* a *púčani* nijesu bili ni *vlastèla* ni *vlâdike,* no nijesu bili ni *sèbri* (svjetina i kmeti). Tu treba da nađemo riječ novoj učionici. Dakle je *púčanskî*[5] ta riječ i znači *bürgerlich, civilis.* Za što se dakle ova učionica ne bi mogla zvat *púčanskâ,* a mala, što se sad zove *púčka, národna,* jer je uprav za narod i osnovana, a tako se već gdje te gdje i zove? Tijem bi se udarila naravna granica iz-

[1] V. Gorski vijenac, st. 115: Kâ se *grâda* vješto izigraše.
[2] Ipak v. Vukov rječnik.
[3] Po Dubrovačkom dijalektu *prítvori* mjesto *prétvori.*
[4] U tome smislu. U Vuka je *grâđanskî* adjektiv *gráda (arcis).*
[5] Zabiļežena je i u Vukovu rječniku.

Digitized by Google

među *národa* i *pûka* (*plebs* i *populus*) i namijenile bi se prave međe zamašaju obiju učionica i značeńa riječi. Kad bi kogod opazio, da je kasno, jer je riječ odavna uvedena; ja bi odgovorio, da nema bit nikad kasno čistiti se od poroka u svemu, jer boļe ikad nego nikad.

Gřb(a) iz ńem. *Erbe* preko ruskoga герóъ. Boļi je naš *štit*, kako je u Gundulića.

Grébac je u puku ona mala pločica na otarima, na čemu se čini posvetilište. Osim toga *grébac* u Blatu na Korčuli zovu pokopańe u crkvi.

Grĭjati se gdje komu. Obično u negativnoj rečenici veli se: — Ovdje mu se ne *grĭjê* — i znači da mu je ružno u ovom mjestu, da mu se ne vikne.

Grîńac (*grińca*) je narodna riječ *columba palumbus*, *colombaccio*[1]. V. glušaš i želudar.

Gřk. V. gorak,

Gřlica. U ńekijem novinama i kńigama nalazimo *difteritis* nazvanu *gřlicom.* Može bit da se gdje tako i govori, ali riječ je po svoj prilici skovana, i nije je puk načinio, jer se narod, kao eno ti prosti kovač, jako čuva u svom govoru od amfibolođije. I ako biva za ńešto ista riječ, izgovor i akćenat je razlikuje; n. p. *plâkati*, *plȁkati*, *mûka* i *mŭka* i ost. Rijetke su riječi dvaju značeńa a istoga akćenta, kao n. p. *sûd.* I u oblicima narod pregori i pravila da ne bude amfibolođije; n. pr. *bol* (*dolor*) ne sliva u *bo*, da se ne pobrka sa partićipijem *bo* od *bosti*; *val* (*onda*) ostaje nesliven, da ne postane *vo* (*val*, *vao*, *vo*). Pošto dakle ima tica razglašena grlica, boļe je uzet za onu grlenu bolest riječ *pódušice* (a), što je veoma lijepa.

Grȍčić (*grȍčića*) je mali bario.

Grûž je mjesto na moru na zapadu Dubrovnika, daleko od grada po ure hoda; pače je Gruž prava luka grada Dubrovnika, jer gracka luka je posve malena, a za velike trgovine i obrta nije. Što se imena tiče, još je pravo trtańe u mraku i šļepilu[2]. Svak zna za grčke stare naseobine na našoj obali, pa i na zamorskoj. Dapače zna se i za ńeke sveze između tijeh naseobina, koje je more i kopno dijelilo sveze stvarne prometa i trgovina, pa sveze osjećaja, iz čega odsjeva

[1] V. M. Vodopić u Slov. 1880.

[2] Akademijski rječnik veli ovo: — Nejasna postańa, po svoj prilici tuđa je riječ. Jeli postala od osnove koja je u latinskoj i talijanskoj riječi? ili je od latin. *crux* (boļe od romanskoga oblika *cruce*) jer se i sada zove talijanski ne samo *Gravosa* nego i *Santa Croce* (vidi i u Mikaļinu rječniku)? Istina da se crkva od koje prima to ime ne zove *križ* nego *krst.* Ako bi ovo bilo pravo postańe, oblici bi latinski i talijanski postali od našega.

Digitized by Google

često i jednako ime. Dosta je spomenut *Bari* i *Antivari* (βάριον i ἀντιβάριον) *Malfi* i *Amalfi*, *Ragusa* i *Ragusa*, *Canosa* i *Canosa*[1] i ost. No nije sve tuj, no što je znamenitije mnogo puta u tijem naseobinama zrcali se ista narav prvijeh naseļenika. *Ragusa* u Sićiliji dvojni je grad, gorńi i dońi. Kad tu topografiju *Raguse* u Sićiliji usporedimo s našijem gradom *Ragusom*, odma će nam svanut i o imenu *Gruža*, ako za čas pomislimo da je i u nas dvojni grad *Ragusa* i *Gravosa*. Naj stariji latinski oblik imena *Gruža* jest *Gravosium*, komu je podloga zanago starije grčko ime γραύσιον. Ako se pak obazdremo na ime *Ragusa*, poznato je da imamo različitijeh oblika u starini, a osobito mi služi *Rauggia*, oblik koji po poznatijem pravilima postaje od *Rausa*[2]. No je ovaj oblik noviji, jer imamo i stariji *Rausium*, a kasnije *Ragusium*, gdje je opet pomolio *g*, što se zanago s početka izgubio *Grausium*, pak upao po srijedi *Ragusium*. I tako bi se primakli i u imenu *Gruža*, te bi grad bio u dvoje razdijeļen i po imenu. Ovo je, istina, prosto nagađańe, ali grehota da ovdje neimam na ruci starijeh grčkijeh *onomastikon-â*, iz kojijeh moglo bi se što pobliže razabrati, i ustanoviti ńeko uspoređeńe imena na seobina sa materom zemļom[3]; jer odista biće bilo u matere zemļe kakvo ime, komu je ista osnova kako i imenu našega grada; a poznato je da su Grci svojijem naseobinama nadjevali imena svoga mjesta odkuda su se iseļivali, kao i ostali narodi, pa i Dubrovčani u Bosni.

Gùžvača je narodna riječ za vrstu preslačke, koja bi po obliku sličila ńem. *strudl-u*. Zove se *povìtica* i *zavìjača*. Eto našijem gostionicama riječi za ńihove oglede jelâ.

Gvozdèńača je *penna d' acciajo*. Namjestimo našu riječ gdje je kukavni prijevod *ocalno pero* ili recimo prosto *pero*.

Gvozdèńâk (*gvozdeńáka*) je u Konavlima ožeg u ogńištu, a primorci tako zovu brod od gvožđa.

Gvozdîva (â) plur. tantum. To su gvozdena oruđa isto što *gvôžđa*.

Gvôžđa(â). V. alat, gvozdiva i sječiva.

[1] Kad bi nabrajali, ima i *Vergato* (naš Brgat) kod gvozdenog puta iz Bolońe u Toskanu na Apeninima; *Breno* na sjeveru od *Breše;* istoga postanka biće i vranceski *Brienne*, jer se sredńega vijeka piše *comes Brennensis*.

[2] Usporedi *causa* i *cagione*.

[3] Dovodit ime našega grada od *Lavre*, *Lava*, što bi bio isti korijen kao u *lavina*. a to sve, kako filolozi govore od osnove što je u glagola lat. *labor*, čini mi se sańarija. Po ovijem nagađańima oblik bi *Lausa*, potvrdio značeńe *strmine*, *hridi* i *lomine*, što potječe od osnove glagola *labor*, i što je u riječi *lavina*.

Digitized by Google

Ǵ.

Ǵàndaram (ǵàndarma) poznata franačka riječ preko talijanskoga jezika *gendarme*, a upravo iz franačkoga bilo bi *žandaram*, i tako se gdje i govori. U Konavlima je za to narodna riječ *hvàtalac*.

Ǵenèrô (ǵenerála). I ova je riječ iz talij. *generale*, poznato u puku, pak se čuje i kad pjevaju uz gusle. Ovako bi se u knigama i u novinama imao zvati taj vojnički zapovjednik, a ne *genèrao (generála)* za koju riječ puk nezna.

H.

Hńiti narodni glagol u Konavlima, znači mamiti koga da što proda.

Hìńuša je onaj koji *hîńi*. V. Hińiti.

Hìriti koga, narodni glagol, i znači bahoriti, *coccolare* a *hîro* je *coccolo*.

Hlâd ispod oči narodni naziv za *várke* pod očima. V. varka.

Hladètina i *hladnètina* je *galàtina*, što vidi.

Hlìpača je u Konavlima velika ožica, kojom se na trpezi svakomu dijeli.

Hmŭćak (hmŭćka). Osim običnoga značeńa[1], *hmŭćak* je granica ļeskovine, kojom se mete kaša, što narod inače zove *bŕkļača*.

Hoće reći obični je na primorju način govora mjesto *znači*, a to je prijevod s talijanskoga *vuol dire*.

Hodòčasnik, hodòčašće. Ove su riječi sasma grde i u svome sklopu i u svojijem svršecima, a navlaš druga. Nalaze se u Stulinu rječniku, ali su veoma nepouzdane. Može bit je prvomu izumiocu ovijeh riječi lebdio pred očima. *čàsnî hôd*. Koliko bi boļe bilo kazati *čàsnî pòlâz, čàsnî pòlaznik, čàsnî pût, čàsnî pûtnîk* kako što imamo *čàsnî pôst, čàsnî pŏsnîk*, ili baš tuđe riječi *hàǵija* i *haǵîluk* boļe su od *hodòčasnika* i *hodòčašća*. Ali čemu će nam svi ovi načini, i ako dobri, kad imamo narodnu riječ *poklònîk*[2] za *hodòčasnika*, a odatle *pŏklôn* za *hodòčašće*. — *Pokloníci* idu na *pŏklôn* V. Oprošteńe.

---

[1] *Ovum sterile*. V. Vukov rječnik gdje je *mućak* bez *h*; i ako mu je osnova *mut* u glagolu *mutiti*, tad je boļe bez *h*, jer uprav u *mućku* nađe se pomiješano žumance i bjelance.

[2] V. Vukov rječnik.

(Ostatak sliedi.)

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA CIX.

RAZRED MATEMATIČKO-PRIRODOSLOVNI.

XIV.

U ZAGREBU 1892.

KNJIŽARA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE (DIONIČKE TISKARE).

Digitized by Google

na.

LIBRARY OF CONGRESS
RECEIVED
MAR 5 1927
DOCUMENTS D

Dionička tiskara u Zagrebu.

Digitized by Google

Sadržaj.

	Strana
Potresi u Hrvatskoj. Od dra. M. Kišpatića. (Svršetak I. diela.) .	1
Obćenite vitopere plohe četvrtoga stupnja. Od dra. Davida Segena	80
Aigialosaurus, novi gušter iz kre[illegible]ih škriljeva otoka Hvara s obzirom na opisane jur lacertice Komena i Hvara. Od dra. D. Gorjanović-Krambergera	96
Prilog geoložkom poznavanju Psunja. Od dra. M. Kišpatića . .	124
Dokle se može dokazivanje krvi spektralnim načinom i po Teichmannu smatrati pouzdanim? Od dra. Gustava Janečka . . .	182

Digitized by Google

Digitized by Google

Potresi u Hrvatskoj.

Čitao u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 4. travnja 1891.

PRAVI ČLAN R. MIŠO KIŠPATIĆ.

(Svršetak I. diela.)

1846.

7. siečnja u 11 s. 33 m. prije podne u *Spljetu* valovit potres od njekoliko sekunda. Gibanje išlo je od J—S. (La Dalmazia).

12. siečnja nješto prije 9 s. prije podne na *Rieci i u okolici* vrlo jak potres od 2 sekunde (Perrey).

19. ožujka u 7 s. prije podne u *Zadru* vrlo žestok potres, koji da je bio i okomit i valovit. (Perrey).

21. ožujka u 7 s. prije podne u *Zadru* jak okomit potres, koji je završio valovitim gibanjem. Potres je trajao 4 sekunde, a pred njim se čula podzemna tutnjava. (P).

24. ožujka u 7 s. prije podne u *Zadru* jak potres sa prediućom podzemnom tutnjavom; on je bio s početka okomit, a onda valovit. (Perey).

Vjerojatno je, da su sva tri ova potresa (19., 21. i 24. ožujka) samo jedan potres, a da je pogrieška samo u datumu.

7. srpnja u 3 s. po podne u *Dubrovniku* osjetiše mnogi dva okomita udarca, koja su bila dosta laka i kratka. (Zad. arkiv).

8. srpnja, u $1^1/_4$ prije podne u *Dubrovniku* vrlo jak valovit potres, koji je trajao 6—7 sekunda. Prije i poslje potresa čula se u zraku buka, kao kad šušti suho lišće na drveću. Kažu, da je potres taj mnogo jači bio u mjestih, koja su na sjeveru od Dubrovnika. (Zad. ark.)

17. kolovoza u 1 s. prije podne u *Dubrovniku* osjetiše okomit i slab potres od 2 sekunde;

Digitized by Google

oko 4 s. prije podne osjetio se drugi jači potres, koji je trajao 3—4 sekunde, te je takodjer bio okomit. (Zad. ark.)

22. kolovoza osjetio se u veče uz desnu obalu rieke *Krke* potres. (Zadarski arkiv.)

1847.

15. svibnja izmed $^1/_4$ i $^1/_2$11 prije podne u *Križevcu* osjetio se uz velik šum lagan potres, koji je jedno 3 sekunde trajao. (Nar. nov.)

29. studenoga oko $2^1/_2$ prije podne u *Križevcu* lagan potres, koji je 5 sekunda trajao. (Nar. nov.)

1848.

2. kolovoza u 10 s. 35 m. po podne u *Dubrovniku* okomit potres, koji je trajao 2—3 sekunde. Odmah iza njega navalio je drugi isto tako okomit, ali jači potres, koji je po prilici 3 sekunde trajao. Pred jednim i drugim potresom čula se jaka podzemna tutnjava. — U *Spljetu* oko 10 s. po podne jak valovit potres, koji je trajao više sekunda i išao smjerom od SI—JZ. (Zad. arkiv.)

3. kolovoza u 0 s. 5. m. prije podne u *Dubrovniku* osjetio se treći okomiti potres i to mnogo jači ali istog trajanja. I pred njim se čula jaka podzemna tutnjava. Do jutra osjetiše još dvie trešnje, ali mnogo slabije. Od potresa ovih ostavio je veliki dio pučanstva svoje kuće, pa je probavio noć u Pilah. — U *Spljetu* osjetiše ovaj potres po polnoći dosta jako i u istom pravcu. (Zad. arkiv.)

25. rujna u 4 s. 5 m. po podne u *Zagrebu* zašumi pod zemljom usred najveće tišine kao silni vihar i odmah za tim stane se zemlja pod nogama previjati i u kućah sve štropotati. To je trajalo 10 sekunda. Potres dolazio je od S—J i nije počinio nikakve štete. (Nar. nov.)

1849.

14. travnja u 3 sata po podne u *Dubrovniku* lagan potres. (Perrey.)

15. travnja oko 4 ili 5 s. prije podne u *Dubrovniku* vrlo jak potres sa valovitim gibanjem, koje je jedno 5 sekunda trajalo. Pred njim čula se vrlo jaka tutnjava. (Perrey). — Ova dva potresa navodi Perrey u svojih spisih na tri mjesta, dva put u travnju, a treći put na 14. i 15. ožujka.

Digitized by Google

20. svibnja u 11 s. 5 m. po podne u *Dubrovniku* jak potres, a pred potresom grmljavina. (Nar. nov.)

21. svibnja u 3 s. 50 m. po podne u *Dubrovniku* valovit potres kao i prijašnji. (Nar. nov.)

30. lipnja u *Dubrovniku* dosta jak valovit potres od 3 - 4 sekunde, a pred njim podzemna tutnjava. (Perrey.)

U noći od *13.* na *14. rujna* u *Kraljevici* potres. (Randić.)

21. prosinca na *Krku* potresi u $7^3/_4$, $8^1/_2$ i u 9 s. prije podne. (Perrey.)

27. prosinca nješto pred podne na *Krku* vrlo jak potres. (P.)

28. prosinca u 6 s. po podne na *Krku* nješto slabiji potres. (Perrey.)

1850.

17. siečnja u *Dubrovniku* potres. (Boué).

7. travnja u $9^1/_2$ s. po podne u *Dubrovniku* kratak potres, koji je išao smjerom od I—Z. (Perrey).

13. travnja u 11 s. 45 m. po podne u *Obrovcu* tri jaka udarca od JZ—SI uz muklu podzemnu tutnjavu. Potres se taj osjetio u *Zadru* i u cieloj okolici. (Perrey) I zadarski arkiv ima ubilježen taj dan potres u Obrovcu.

14. travnja u *Dubrovniku* 10 minuta pred 1 sat u jutro mnogo žešći potres od onoga od god. 1843. Potres je počeo valovitim gibanjem i trajao više sekunda, te je cielo stanovničtvo od sna probudio. Gotovo sve kuće budu oštećene. Gradu otvoriše vrata, da mogu ljudi iz grada pobjeći. (Perrey).

U isti čas osjetio se i u *Zadru* potres od više sekunda. (P.)

U *Kotoru* pred 1 s. u zoru probudiše se ljudi na podzemnu, veoma jaku tutnjavu, iza koje je sliedio potres od 7—8 sekunda. (Perrey.)

Ognjište cielom potresu — piše *Perrey* — kao da je bilo kod *Stona,* gdje je isti potres najjači bio, pa gdje se je kasnije tako često opetovao. Pred 1 s. u jutro navalio je vanredno žestok valovit potres, koji je trajao 10 sek. Potres je išao od I prama SZ. Na prvi udarac srušile su se četiri kuće do temelja, a mnogo bje vrlo oštećeno. Ljudi je bilo mnogo ozledjenih, a samo trojica ostadoše mrtva. Cielo jutro sve do 9 sati navaljivahu gotovo bez prestanka tutnjave i potresi. Od toga dana pa do 19. travnja računaju, da je bilo jedno 50 potresa, a od 19. do 29. travnja iznova 63 potresa.

*

Digitized by Google

Pred svimi potresi, a kadšto i za njimi čula se strašna podzemna tutnjava.

Agramer Zeitung piše o tom potresu: Po noći u *Stonu* potres, koji je trajao 10 sekunda. Odmah pri prvom udarcu srušiše se mnoge kuće, a mnogi ljudi ostadoše pokopani. Od 14. do 21. travnja zbilo se u Stonu mnogo strašnih potresa; računaju ih oko 50. Grad je opustošio, kuće se porušile. U službenom izvješću se veli, da je od 151 zgrade 5 sasvim, 25 dielomice porušeno, a 27 je tako oštećeno, da se po zapovjedi moraju porušiti; 85 se dade popraviti, a samo 10 je sasvim za stan. Poginuo je jedan čovjek, a tri su ranjena.

Iz *Malog Stona* izviestiše *27. srpnja 1850.* u Dubrovnik ovo: „Potres, koji je počeo u noći od 13. na 14. travnja, kad se je dogodila strašna katastrofa u Stonu i njegovoj okolici, nije sve do danas prestao, nego se gotovo svaki dan opetuje; gdjekad ga prati tutnjava, a gdjekad se opet čuju samo tutnjave. Sve tutnjave i svi udarci drže se uviek istoga pravca, te idu od *zapada ili sjevera prama jugu.* Bilo je doduše gdjekada mira, al taj nije nikad trajao dulje od 30 sati. Premda se ne ima oplakivati nijedan ljudski život, ipak se mora žaliti siromašno stanovničtvo radi straha, u kom živi, pa što je većim dielom prisiljeno stanovati u drvenih barakah, koje se rad slabe njihove gradje ne će moći upotrebiti, kad nastupe hladna i kišovita vremena; isto tako žaliti se moraju i oni, koji moraju stanovati u kućah, koje su više ili manje stradale, a i još uviek stradavaju od neprestanih potresa". (Zad. ark.)

Iz ove potresne periode imamo napose ubilježene potrese i dane ove:

Isti dan u 2 s. prije podne u *Dubrovniku* mnogo slabiji potres. (Perrey.)

15. travnja u 1 s. prije podne u *Zadru* valovit potres od više sekunda. (P.) Iz Stona i Dubrovnika nije ovaj potres ubilježen. Uz taj potres spominje Perrey, da su cielo proljeće i ljeto trajali potresi u Velikom Stonu, dok su u Malom Stonu bili nješto rjedji i laganiji, pa da ćemo u katalogu od g. 1851. vidjeti, da su potresi iznova počeli na isti dan (13. travnja), no da su poglavito uznemirivali Mali Ston, tako da se je potresno ognjište, koje je bilo 1844. u Dubrovniku, dalje preselilo.

17. travnja u $3^1/_2$ po podne u *Dubrovniku* slab, valovit potres. (P.) — *Petter* spominje, da je 17. travnja u $11^1/_2$ s. u noći bio u Stonu i Dubrovniku vrlo jak potres, pa da su uz njega još i

Digitized by Google

sliedeći potresi porušili u Stonu silu kuća. Bit će to po svoj prilici isti onaj potres, koji je bio u noći od 13. na 14. travnja.

19. travnja u 9 s. 54 m. prije podne u *Dubrovniku* okomit i vrlo žestok potres, koji je trajao 6 sekunda. (P.)

U *Stonu* ubilježiše taj dan potrese u:

9 s. 54 m. prije podne,

$7^1/_2$ s. po podne i

$11^3/_4$ s. po podne. (P.).

20. travnja u 1 s. 50 m. prije podne u *Stonu* prvi, a u

2 s. 25 m. prije podne drugi potres. (P.)

21. travnja nabrojiše u *Stonu* 12 potresa. (P.)

22. travnja u *Stonu* četiri potresa. (P.)

23. travnja u *Stonu* četiri potresa, a od njih bio je jedan vrlo žestok (P.) „Agramer Zeitung." piše, da su potresi od 23. travnja Ston posve uništili, tako da on više ne postoji, nego je rpa kamenja (!), a i u *Dubrovniku,* da je sve u strahu, jer da ne prodje dan bez potresa.

24. travnja potres u *Stonu.* (P.)

25. „ „ „ „ „

26. „ „ „ „ „

27. „ „ „ „ „

29. „ u *Stonu* deset potresa, a medju njimi je bio jedan i to u 9 s. prije podne veoma žestok, od koga ne osta nijedna kuća za obitavanje. — U *Dubrovniku* bio je u 9 s. dosta slab potres. (P.) I u zadarskom arkivu spominje dubrovački izvještaj taj potres u 9 s. prije podne, gdje se ujedno veli, da od 14. travnja još nisu prestali potresi.

U *svibnju* i *lipnju* opetovaše se potresi u *Stonu* i *Dubrovniku,* no ipak ne tako često kao u prijašnjem mjesecu. Pobilježeni su samo jači potresi.

1. svibnja u *Malom Stonu* jak okomit potres. (Zad. arkiv.)

3. svibnja u 5 s. 10 m. prije podne u *Stonu* i *Dubrovniku* vrlo jak valovit potres, koji je trajao 5—6 sekunda. (P.) — U Dubrovniku nije taj potres počinio znatnije štete, al su se pobojali za Ston, jer su znali, da su tamo užasni i onakvi potresi, koji se u Dubrovniku jedva osjete. (Zad. arkiv.)

21. svibnja u noći potres u *Kraljevici.* (Randić)

17. lipnja pred 1 s. prije podne u *Dubrovniku* jak potres probudio i uznemirio cielo stanovničtvo. Potres je počeo laganim valovitim gibanjem, onda je gibanje bivalo sve silnije, a završilo je

Digitized by Google

napokon jakim okomitim udarcem. Ciela trešnja trajala je 6—8 sekunda. (P.) — Po danu opetovali su se potresi, al su bili mnogo slabiji. (Agr. Ztg.)

U noći od *28.* na *29. lipnja* u *Malom Stonu* jak okomit potres. (*Z.* a.) — U *Dubrovniku* spominje Perrey potres, koji je bio u noći od 26. na 27. lipnja, te je trajao 6—8 sekunda. Lako je moguće, da je tu pogrieška u datumu, dok je datum zadarskoga arkiva siguran, jer se u službenom izviešću naročito veli: u noći u oči sv. Petra i Pavla.

7. srpnja oko 1 s. po podne u *Stonu* potres osrednje jakosti uz podzemnu tutnjavu. (P.)

25. srpnja u 10 s. 25 m. prije podne u *Malom Stonu* jak okomit potres. (Z. a.)

26. srpnja oko 1 s. po podne u *Malom Stonu* jak okomit potres. (*Z.* a.)

28. srpnja u *Stonu* dva laka udarca, jedan u jutro, a drugi u $2^1/_2$ po podne. (P.)

29. srpnja oko 3 s. po podne u *Stonu* lako drhtanje zemlje. (P.)

30. srpnja oko 11 s. prije podne u *Stonu* lako drhtanje zemlje kao i prijašnji dan. (P.)

2. kolovoza oko 1 s. u *Stonu* jaka duga tutnjava, a uz nju potres osrednje jakosti. Svi ovi potresi, što ih je P. ubilježio, bili su bez žalostnih posljedica. *Važno je*, piše P., *da su se sve te tutnjave i svi potresi slabije osjetili u samom Stonu, nego u obližnjih selih.*

3. kolovoza osjetila se u *Malom Stonu* pri svitanju zore vrlo jaka trešnja uz podzemnu tutnjavu;

u $3^1/_4$ po podne osjetila se druga trešnja. — 3. i 4. kolovoza bila je zemlja mirna. (Z. a.)

6. kolovoza u *Malom Stonu* oko 1 s. prije podne slab potres uz muklu tutnjavu; pred zoru bio je drugi potres, a pred njim jaka i duga tutnjava;

u 2 s. 20 m. po podne osjetio se treći potres. (Z. a.)

9. kolovoza u $2^3/_4$ po popne u *Malom Stonu* duga tutnjava uz osrednji potres;

u $3^1/_2$ po podne potres sa tutnjavom;

u $4^1/_4$ po podne opet slab potres s tutnjavom. Smjer tutnjave bio je uviek isti, a potresi gotovo uviek okomiti. (Zad ark.)

13. kolovoza u *Malom Stonu* potres. (Boué.)

14. „ „ „ „ „ „

16. „ „ „ „ „ „

Digitized by Google

17. kolovoza u *Malom Stonu* potres. (Boué.)

19. „ „ $8^1/_4$ prije podne u *Malom Stonu* veoma žestok potres pred kojim se čula mukla, duga tutnjava. Ljudi se veoma uplašiše ne samo u Stonu, nego i u *Imotici* i *Lescu*. Zidovi se porušiše; kuće, koje su bile već oštećene, stadoše se još više razpadati, a jedna se kuća sasvim srušila, dok su joj stanovnici u taj mah sjedili vani u hladu pod dudom. Premda je potres bio tako jak kao i onaj 14. travnja, ipak je počinio malo štete, jer je manje trajao. — Po noći opet potresi. (Z. a.) — U *Dubrovniku* taj dan potres. (Boué.)

20. kolovoza u *Malom Stonu* novi potresi, no puno slabiji. (Z. a.)

U *Dubrovniku* toga dana u 8 s. po podne potres. (P.)

„U toku sliedeće nedjelje nije se u Stonu ništa izvanredna dogodilo. Obične tutnjave i udarci proizvele su neizbježiv strah i pobunu". (Z. a.)

26. kolovoza u 11 s. po podne u *Malom Stonu* čula se duga tutnjava u pravcu od JI—SZ i uz nju jak potres. (Z. a., P.)

U *Dubrovniku* u 10 s. 50 m. po podne potres. (P.)

27. kolovoza u 1 s. prije podne u *Malom Stonu* čula se samo tutnjava;

u $6^1/_2$ prije podne opet tutnjava, a uz nju osrednji potres. (Z. a.)

29. kolovoza u *Malom Stonu* tri laka udarca sa tutnjavom u stankah od pol ure. (Z. a.)

3. rujna oko 7 s. prije podne u *Malom Stonu* tri laka potresa sa tutnjavom. — 4., 5. i 6. rujna bilo je mirno. (Z. a.)

7. rujna oko $2^1/_2$ u zoru u *Malom Stonu* veoma jak valovit potres uz dugu tutnjavu. Valovito gibanje trajalo je više sekunda;

oko 7 s. prije podne drugi, ali slabiji i kraći potres. (Z. a.)

9. rujna u 1 s. prije podne u *Malom Stonu* vrlo jak potres, koji je mnoge tako prestrašio, da su poskakali iz postelje. Potres je bio vrlo kratak i nije počinio nikakve štete. (Z. a.)

10. rujna u *Malom Stonu* slabi potresi s muklom tutnjavom. (Z. a.)

11. rujna u *Malom Stonu* slabi potresi s muklom tutnjavom. (Z. a.)

16. rujna u *Malom Stonu* u 1 s. prije podne jak ali kratak potres sa tutnjavom. (Z. a.)

17. rujna u *Malom Stonu* u jutro potres sa tutnjavom. (Z. a.)

Digitized by Google

19. rujna u *Malom Stonu* u jutro potres sa tutnjavom. (Z. a.)

Od *21.* do *28. rujna* u *Stonu* čule su se kadšto samo slabe, mukle tutnjave ali bez potresa.

30. rujna u $9^1/_4$ prije podne u *Malom Stonu* jak potres, no koji je tako kratko trajao, da nije nikakve štete počinio. (Z. a.)

4. listopada u *Malom Stonu* pod večer čula se podzemna tutnjava bez potresa. (Z. a.)

5. listopada oko 7 s. prije podne u *Malom Stonu* veoma slab potres. (Z. a.)

Nedjeljno izviešće iz Stona od 5. do 11. listopada ne nalazi se u arkivu.

12. listopada oko 11 s. po podne u *Stonu* čula se mukla i duga tutnjava. (Z. a.)

13. listopada oko 5 s. prije podne u *Stonu* jak potres bez štete. (Z. a.)

16. listopada u $7^1/_4$ prije podne u *Stonu* lagan potres. (Z. a.)

19. listopada u 5 s. po podne u *Stonu* osrednji potres i uz potres podzemna tutnjava. (Z. a.)

Od 19. listopada do 23. studenoga manjkaju službena izviešća. U izviešću od 23. studenoga pišu, da su se dotad malo ne svaki dan čule tutnjave.

22. listopada u *Stonu* potres. (Perrey.)

24. listopada u *Dubrovniku* u 7 s. 10 m. po podne potres pravcem od Z—I. (P.)

27. listopada u *Stonu* potres. (P.)

23. studenoga oko 11 s. prije podne u *Malom Stonu* potres uz dugu tutnjavu. (Z. a.)

25. studenoga u $7^1/_2$ po podne u *Malom Stonu* osjetio se jak potres uz tutnjavu. (Z. a.)

26. studenoga u 11 s. prije podne u *Malom Stonu* potres sa tutnjavom;

u $7^1/_4$ po podne iznova potres s tutnjavom. (Z. a.)

29. studenoga u *Malom Stonu* jaka i duga tutnjava uz slab potres. (Z. a.)

Od *1.* do *7. prosinca* u *Malom Stonu* svaki dan potresi, sad sami sad uz podzemnu tutnjavu. (Z. a.)

Dalnjih izviešća iz Stona ne ima u arkivu.

Digitized by Google

1851.

28. siečnja u 11 s. po podne u *Križevcih* potres. (Perrey) — U *Zagrebu* u isto vrieme (11 s. po podne) potres, koji je trajao 2 sekunde. Isti potres osjetio se i u *Nespeši.* (Boué.)

5. veljače u $1^1/_4$ po podne u *Malom Stonu* čula se jaka tutnjava. (Nar. nov.)

6. veljače u $4^1/_2$ po podne u *Malom Stonu* jak potres, koji je trajao 4 sekunde; pred njim se čula podzemna tutnjava. (N. n.)

20. veljače u *Dubrovniku* po podne slab potres. (Schmidt)

13. travnja (isti dan kad i god. 1850.) počeše u *Malom Stonu* potresi. U $6^1/_4$ prije podne jaka tutnjava i laka trešnja zemlje;

u 4 s 23 m. po podne potres bez tutnjave. Potres taj bio je veoma jak u njekih obližnjih mjestih, pa je i razrušio više kuća. U Hercegovini je oštetio mnogo sela. (Perrey, N. n.)

14. travnja u 2 s. 20 m. prije podne u *Malom Stonu* u dva puta jaka tutnjava. (N. n., P.)

16. travnja u 11 s. 55 m. prije podne u *Malom Stonu* jak potres; u 11 s. 45 m. po podne slab potres. (N. n, P.)

17. travnja u 1 s. 30 m. prije podne u *Malom Stonu* jak potres a pred njim tutnjava. (N. n., P.)

23. travnja u 0 s. 45 m. prije podne (Schmidt: po podne) u *Dubrovniku* slabo titranje zemlje. (P.)

1. svibnja potres u *Stonu* i *Zadru.* (Schmidt.)

5. „ u *Malom Stonu* tri potresa. (P.)

6. „ „ „ „ jedan potres. (P.)

10. „ „ „ „ dva potresa. (P.)

15. „ „ „ „ potres. (P.)

18. „ „ „ „ u 1 s. 20 m. prije podne tutnjava uz slab potres;

u 5 s. prije podne jači potres bez tutnjave;

u 8 s. po podne jak potres sa predhodećom tutnjavom od 5 sekunda. (N. n.)

19. svibnja u 1 s. 20 m. po podne u *Malom Stonu* duga tutnjava bez potresa. (N. n.)

24. svibnja u 5 s. 5 m. po podne u *Malom Stonu* potres bez tutnjave. (N. n.)

6. lipnja u *Malom Stonu* jak potres. (Zad. a.)

7. lipnja u *Malom Stonu* jak potres. (Zad. a.)

Od *19.* na *24. lipnja* u *Malom Stonu* novi potresi. (P.)

Digitized by Google

25. srpnja u *Stonu* potres. (N. n.)

28. srpnja u *Stonu* potres. (N. n.)

19. kolovoza u 3 s. 25 m. po podne u *Malom Stonu* jak okomit potres i uz potres podzemna tutnjava (P.);

u 11 s. 55 m. po podne jak potres uz tutnjavu. (N. n.)

20. kolovoza u 7 s. prije podne u *Malom Stonu* potres uz tutnjavu. (N. n., P.)

21. kolovoza u 10 s. 10 m. po podne u *Malom Stonu* dug potres s tutnjavom. (N. n., P.)

22. kolovoza u 2 s. prije podne u *Malom Stonu* slab potres; *isti dan osjetiše nebrojene potrese i tutnjave.* (N. n., P.)

23. kolovoza u 4 s. prije podne u *Stonu* potres s tutnjavom;

u 4 s. 55 m. po podne potres s tutnjavom. Svi potresi (od 19. do 23.) dodjoše od južne i zapadne strane. (N. n.)

24. kolovoza u *Malom Stonu* potresi i tutnjave. (P.)

25. „ „ „ „ „ „ „ „

26. „ „ „ „ „ „ „ „

28. „ „ „ „ u 2 s. prije podne tutnjava i slaba trešnja zemlje. (N. n., P.)

31. kolovoza u 10 s. 30 m. po podne u *Malom Stonu* ojači potres uz dugu tutnjavu, a odmah za tim slabiji potres; oba potresa trajala su 7 do 8 sekunda. Od toga časa pa sve do 1 s. u jutro *1. rujna* čulo se preko 20 tutnjava i uz to gotovo svaki put slab potres. (N. n., P.) — Prva dva potresa u 10 s. 30 m. osjetiše dobro i u *Dubrovniku.* (Jahrb. d. C. f. M.)

1. rujna u 2 s. 56 m. prije podne u *Dubrovniku* potres od 3 sekunde. (Jahrb.)

Isti dan u 3 s. 30 m. po podne u *Malom Stonu* još jači potres od jučerasnjega uz podzemnu tutnjavu; on je trajao 6—8 sekunda;

u 5 s. 30 m. po podne u *Malom Stonu* potres uz tutnjavu;

u 9 s. 25 m. „ „ „ „ „ „ „ „

u 9 s. 45 m. „ „ „ „ „ „ „ „

u 11 s. 57 m. „ „ „ „ „ „ „ „

(N. n., P.)

2. rujna u 1 s. prije podne u *Malom Stonu* duga tutnjava i slab potres.

u 3 s. 30 m. prije podne duga tutnjava i slab potres;

u 8 s. 35 m. prije podne potres bez tutnjave;

u 1 s. 55 m. po podne potres uz tutnjavu;

u 5 s. 30 m. „ „ „ „ „

Digitized by Google

u 8 s. 49 m. po podne potres uz tutnjavu;

u 10 s. 15 m. po podne potres uz tutnjavu;

oko 12 s. po noći potres uz tutnjavu. (P.) Svi potresi od 1. 2. rujna išli su od S—J. (N. n.)

3. rujna u *Malom Stonu* u 1 s. 2 m. prije podne tutnjava;

3. „ „ „ „ u 1 s. 40. m. prije podne tutnjava

3. „ „ „ „ 5 s po podne potres i onda njekoliko tutnjava;

u 10 s. 10. m. po podne potres bez tutnjave. (P.)

4. rujna izmed 1 i 2 s. prije podne u *Malom Stonu* tri potresa sa tutnjavom. (P.)

5. rujna u 8 s. 45 m. po podne u *Malom Stonu* dosta jak potres. (P.)

6. rujna u *Malom Stonu* u 0 s. 25 m. po podne potres bez tutnjave;

0 s. 30 m. po podne vrlo jak potres, no koji nije ipak nikakve štete počinio;

10 s. 45 m. po podne potres uz tutnjavu;

11 s. 23 m. „ „ „ „ „

12 s. „ „ „ „ „ (P.)

7. rujna u *Malom Stonu* od 1 do $7^1/_2$ u jutro mnogobrojne tutnjave i samo jedan okomit potres.

u 10 s. po podne potres uz tutnjavu;

„ 11 s. 15 m po podne potres uz tutnjavu (P.)

U *Dubrovniku* osjetiše taj dan tri laka potresa. (Jahrb. d. C. M.)

8. rujna u 1 s. 30 m. prije podne u *Malom Stonu* jak valovit potres uz tutnjavu;

u 1 s. 55 m. prije podne jak valovit potres uz tutnjavu;

u 2 s. prije podne jak okomit potres uz tutnjavu;

od 2 s. prije podne do 1 s. 10 m. po podne dva druga potresa i preko 40 odugih tutnjava u kratkih razdobljih.

Sve ove potrese osjetiše u *Dubrovniku* i *Opuzenu*. U ovom zadnjem mjestu očutiše u noći od 7. na 8. rujna tri jaka i jedan slab potres; svi bijahu valoviti i idjahu od JZ—SI.; uz tri potresa čula se podzemna tutnjava. Peti potres osjetio se pri svitanju dana. (P.)

9. rujna u 3 s. prije podne u *Malom Stonu* potres s tutnjavom;

9. „ u 4 s. 45 m. pr. podne u *Malom Stonu* potres s tutnjavom;

9. „ u 1 s. 45 m. po podne u *Malom Stonu* potres s tutnjavom;

9. „ u 5 s. po podne u *Malom Stonu* potres s tutnjavom; svi potresi počevši od 1. rujna išli su smjerom od S—J. (P.)

Digitized by Google

12. rujna u $6^1/_2$ prije podne u *Dubrovniku* lako i kratko drhtanje zemlje. (P.)

18. rujna potres u *Stonu, Dubrovniku* i *Opuzenu.* — Taj dan pišu iz Zadra: „Iz Stona dolaze nam najtužnije viesti. Potresi se opetuju svaki dan sad jače sad slabije. Stanovnici postali su posve malodušni, pa u najvećem strahu izčekuju katastrofu, kao što je bila 14. travnja 1850.“. (Perrey.)

22. rujna u *Malom Stonu* dva puta tutnjava sa potresom. (N. n.)

23 rujna u *Malom Stonu* jak potres. (P.)

26. rujna u *Malom Stonu* u 1 s. prije podne potres sa tutnjavom. (Nar. nov.)

27. rujna u *Malom Stonu* tri tutnjave bez potresa. (N. n.)

8. listopada u *Malom Stonu* u 9 s. po podne potres s dugom tutnjavom; u 11 s po podne opet potres s muklom tutnjavom. (P.)

9. listopada u *Malom Stonu* u 6 s. prije podne tutnjava;

u 5 s. 15 m. po podne jaka tutnjava sa potresom;

u 9 s. 15 m. „ „ „ „ „ „

11. listopada u *Malom Stonu* u 11 s. po podne jak potres sa muklom tutnjavom. (P.)

12. listopada u 6 s. prije podne u *Malom Stonu* valovit potres od 6 sekunda bez štete. (P.)

U *Dubrovniku* u 6 s 30 m. prije pod. slab potres. (Jahrb. f. Met.)

Isti dan silni potresi u Albaniji, gdje je mnogo ljudi poginulo. (P.)

19. listopada u $8^1/_2$ po podne u *Zagrebu* i *Križevcih* potres. (P., Boué).

Istoga dana u 11 s. 45 m. po po podne u *Malom Stonu* jak potres s tutnjavom, a o polnoći druga tutnjava. (P.)

20. listopada u $4^1/_4$ s. prije podne u *Malom Stonu* dvie tutnjave; oko 12 s. o podne tutnjava sa slabim potresom. (P.)

24. listopada u *Malom Stonu* potresi. (P.)

4. studenoga u *Zadru* jak potres. (Schmidt.)

17. studenoga u 4 s. prije podne potres u *Zadru.* (P.)

1. prosinca u *Malom Stonu* potres. (P.)

2. „ „ „ „ „ „

3. „ „ „ „ žestok potres (N. n., P.)

4. „ „ „ „ „ „ „ „ „

17. „ „ „ „ u 1 s. 40 m. po podne jaka tutnjava sa potresom;

u 6 s. 30 m. po podne opet jaka tutnjava sa potresom. (P.)

U *studenom* i *prosincu* mnogi i jaki potresi u *Hercegovini.* (P.)

Digitized by Google

1852.

10. siečnja u 5 s. 44 m. po podne u *Zadru* potres, koji je išao smjerom od I—Z. (Smidt.)

23. siečnja u 5 s. 44 m. po podne u *Dubrovniku* potres od 2 sekunde; pravac potresu bio je od I—Z. 'Jakost potresa naličila je onom udarcu, što ga oćutimo na parobrodu u onom času, kad se stane kretati. (Jahrb. f. Met.). — Čini se, da su ova dva potresa njekako pomiešana,

Isti dan potres u *Zagrebu.* (Boué.)

9. veljače u 5 s. po podne u *Malom Stonu* tutnjava sa slabim potresom. (Nar. nov., P.)

10. veljače u 5 s. 30 m. po podne u *Malom Stonu* drugi potres uz dugu muklu tutnjavu u pravcu od J—S. Dva mjeseca pred tim nije bilo u Stonu potresa. (P.)

11. veljače u 0 s. 30 m. po podne u *Dubrovniku* prvi, a u 8 s. po podne drugi potres. (Jahrb. f. Met.) — Ista ova dva potresa zabilježena su kod Perreya na dan *11. travnja.*

17. veljače slab potres u *Stonu* i *Zagrebu.* (P)

7. ožujka u 1 s. 30 m. po podne u *Mostaru* vrlo jak potres. (P.)

8. ožujka u $6^1/_2$ prije podne u *Mostaru* drugi potres, koji je pučanstvo u još veći strah natjerao, koje je i onako još od studenoga i prosinca prošle godine bilo zastrašeno od mnogih žestokih potresa. (P.)

U *travnju* osjetiše u *Kraljevici* više slabih potresa. (Randić.)

7. lipnja u 4 s. 2 m. po podne u *Otočcu* i *Zavalju* potres od 3 sekunde. (Boué).

8. lipnja 0 s. 50 m. prije podne u *Zadru* dosta jak potres, pred kojim se je čula podzemna tutnjava. (P.)

16. kolovoza u 0 s. 30 m. po podne u *Dubrovniku* titrajući potres. (Jahrb. f. Met.)

30. rujna oko 9 s. prije podne po *Korčuli* lagan potres. (Jahrb f. Meteorol.)

1853.

7. siečnja u 0 s. 42 m. prije podne u *Zavalju* dizajući potres od 2—3 sekunde, potres je bio dosta jak i išao je od J—S. (Jahrb. f. Meteorol.).

16. siečnja u $^1/_2$3 prije podne u *Zagrebu* osjetio se dosta jak potres. U *Samoboru* bila je u isto doba trešnja tako silna, da su se dimnjaci na više kuća srušili i prozori polupali. (Nar. nov.)

Digitized by Google

1. svibnja u 11 s. 45 m. prije podne u *Dubrovniku* vrlo slab potres, tako da ga je samo njekoliko ljudi osjetilo. (Jahrb. f. M.) — Bio je to prvi potres, koji se je te godine u Dubrovniku osjetio. (P.)

24. svibnja začeše u *Dubrovniku* iza duga mira opet novi potresi, koji iznovice uznemiriše pučanstvo. Taj dan osjetiše tu dva potresa, o kojima piše službeno izviešće iz Dubrovnika (Zad. ark.) ovo: „Prošlo je njekoliko mjeseci, od kako potres nije uznemirivao pučanstvo, nu tu neobičnu stanku kao da je htio nadoknaditi u veče 24. svibnja, kad su Dubrovčani uživali u prekrasnoj svibanjskoj večeri. — U 7 s. 50 m po podne osjetiše toga dana časovit, okomit potres, koji je bio tako lagan, da su ga samo njeki očutili. Bilo je vedro i posve tiho; more je stajalo više, nego što običaje u to vrieme bivati; barometar pokazivaše 28′ 3″, a toplomjer 16° R. Ne bijaše nikakva znaka, koji bi predkazivao potres u 9 s. 10 m. isto veče. Pred njim se čula strašna tutnjava. Trešnja bijaše u prvi kraj valovita, a svršila je strašnim okomitim udarcem. Nije trajala više od 4—5 sekunda, a imala bi užasne posljedice, da je nješto dulje potrajala. More bijaše u taj čas uzburkano, pa su vidjeli, kako ribe iz vode skaču. Gotovo svi stanovnici ostaviše grad i probaviše većim dielom noć u predgradju Pile. Šteta, što je potres bio počinio, bila je u tom, što su popucali gdjekoji zidovi, što je odpao komad zabata od zvonika sv. Franje, što su popucale njeke grede, koje vežu glavu okružne palače i što su se srušili njeki suhi zidovi po vrtovih".

„Jahrbuch der k. k. C. f. M." navodi, da je prvi potres bio u 8 s. 30 m. po podne, a drugi u 9 s. 15 m. Ova druga trešnja bila je valovita, premda njeki tvrde, da su osjetili okomit udarac, koji da je došao od Z ili od SI. Pred njim se je čula tutnjava, a trajao je 3—4 sekunde. — Perrey spominje, da se je taj potres osjetio prama JI sve do *Kotora*, gdje je bio mnogo slabiji, a prema sjeveru u *Stonu*. Na Mljetu i Korčuli nisu potresa osjetili.

25. svibnja bio je, kako njeki kazivahu, oko 1 s. prije podne u *Dubrovniku* slab udarac (Jahrb f. M.);

u 6 s. 45 m. prije podne opet slab okomit udarac; njeki hoće, da se kasnije preko dana zbilo više slabih udaraca;

u 7 s. 52 m. po podne nješto malo jači okomit potres od 2 sekunde, rad kog su sliedeću noć mnogi u predgradju prenoćili. (Zad. arkiv.)

Digitized by Google

14. lipnja u 4 s. prije podne u *Zagrebu* dosta jak potres od 4 sekunde; potres bio je mnogo jači u *Karlovcu.* (P.) Taj dan potres i u *Sisku.* (Boué.) — U *Sveticah* u pol 5 (ne veli se u koje doba dana, ali će biti valjda u jutro, jer bi to mogao biti isti potres, koji je opažen u Zagrebu i u Karlovcu) vrlo jak potres, kakva skoro nije bilo. Potres je došao od iztoka. Župna kuća se vrlo zibala i praskala i na njekoliko mjesta izpucala. U crkvi pokazalo se takodjer više pukotina. (Liber memorabilium.)

25. srpnja u 10 s. 5 m. prije podne u *Kotoru* jak potres na čas okomit i valovit. Trajao 1 sekundu, a išao pravcem od S—J. (P.) „Nar. nov." navode, da je ovaj potres bio 25. kolovoza 10 s. 3 m. prije podne.

U *Dubrovniku* u 10 s. 17. m. prije podne lagan ali odulji potres, koji je trajao 10 sekunda. Valovito gibanje toga potresa išlo je od I—Z. (Jahrb. f. M, P.)

3. rujna u 6 s. 30 m. prije podne u *Pločah* očutiše šest udaraca. Drugi udarac navalio je 3 minute poslje prvoga, a ostali po 1 minutu jedan za drugim. Dodjoše od zapada, nalik na grmljavinu, koja bi postajala izpod morskog površje. (Jahrb. f. M.)

9. listopada u *Mostaru* jak potres. (Nar. nov.)

20. listopada u 3 s. 25 m. po podne u *Dubrovniku* lagan valovit potres sa burnim svršetkom. On je došao SI i trajao je 3—4 sekunde. U isto vriemo bio je veoma žestok potres u *Mostaru,* koji je po kućama dosta štete počinio. (Jahrb. f. M.)

25. listopada na 7 s. po podne na *Rieci* potres. (Boué.)

11. prosinca u 4 s. 5 m. po podne u *Dubrovniku* potres, a u 6 s. navalio je drugi, no nješto slabiji. Štete nije počinio druge, do njekoliko pukotina u zidinah. U *Spljetu* bio je isto po podne u 3 s. 58 m. potres, al nije nikakve štete počinio. (Zad. arkiv.)

Perrey piše: u 4 s. 5 m. po podne u *Dubrovniku* lagan valovit potres, koji je gotovo 20 sekunda trajao; pravac mu je bio od SI—JZ. Tako dugotrajna potresa nije bilo u Dubrovniku. Malena ptica, zatvorena u krletci, nije se ni prije ni poslje trešnje ni ganula. Isti dan bio je u *Ercegnovom* kod Kotora u $4^1/_2$ po podne vrlo jak potres, koji se je opetovao u $5^1/_2$, ali u puno slabijoj mjeri. Obje trešnje bijahu valovite i pred njim se čula podzemna tutnjava. Mnogi zidovi bjehu oštećeni. U Baošiću po prilici jedan sat na iztoku od Ercegnovog bje oštećen jedan dimnjak i dva magazina. Na jednom mjestu te občine pri moru pridigla se zemlja i voda se uzdigla (!) na pol hvata visine. U drugoj

Digitized by Google

jednoj občini, Bieli pri moru stradaše njeke kuće. Na zapadu od Ercegnovog nije bio potres tako jak, ali se je osjetio u Konavlih, koji su na sjeveru. Smjer kao da je bio od I—Z.

1854.

8. veljače u 9 s. 27 m. po podne u *Dubrovniku* lagan potres. (Uebersichten.)

3. ožujka u 12 s. 19 m. o podne u *Staroj Gradiški* potres sa valjajućim gibanjem od JJZ kroz 3 sekunde. Potres se osjetio i *Novoj Gradiški.* (Ueb.)

12. ožujka u 4 s. 11 m. prije podne u *Staroj Gradiški* slab kotrljajući potres od JJZ, pa koji je trajao 2 sekunde (Ueb.)

15. ožujka u 4 s. 17 m. prije podne u *Stonu* jak valovit potres, iza koga se u kratkih stankah osjetiše još tri laka udarca. Svi ovi potresi idjahu od Z—I. Mnogi bojazljivi pobjegoše iz svojih kuća. (Zad. arkiv.)

3. travnja u 4 s. 20 m. (doba dana nije označena) u *Šibeniku* potres, koji su i u okolici osjetili. (Zad arkiv.)

20. svibnja po noći u *Kraljevici* dva potresa, koja su došla, kao što i svi drugi potresi u Kraljevici, od zapada. (Randić.)

8. kolovoza u 6 s. 10 m po podne u *Dubrovniku* lagan valovit potres, koji je išao od S—J (Ueb.)

Opuzen oko 6 s. po podne vrlo jak potres, koji je trajao 2 sekunde. (Zad. arkiv.)

8. rujna u 7 s. prije podne u *Spljetu* lagan potres sa tutnjavom. (Zad. arkiv.) — Po „Uebersichten . . .“ bio je taj potres 18. rujna u 7 s. po podne, no službeni spis iz Spljeta datiran je od 18. rujna, pa spominje izrično „dana 8“, što je i vjerojatnije, jer bi inače po običaju pisali „danas“, i onda veli izviešće, da je potres bio prije podne

21. listopada u 1 s. 20 m. prije podne u *Dubrovniku* potres od SI, koji je trajao 2—3 sekunde. (Ueb.)

23. listopada u 4 s. prije podne u *Bakru* potres. (Boué.)

30. listopada u 6 s. 48 m. po podne u *Dubrovniku* potres od S—J. (Ueb.)

21. studenoga oko 10 s. prije podne u *Zagrebu* osjetio se slab potres, koji je više sekunda trajao, te zanihao predmete po sobah. (Agr. Ztg.)

22. studenoga u 10 s. prije podne u *Sveticah* vrlo jak potres; vrata, prozori i čaše zatreptaše i zazvečaše, a onda se stalo zibati

Digitized by Google

kao da je čovjek na ladji. Cieli pojav trajao je 1 minutu, a došao je sa sjeverne strane. U župnikovoj kući padao je zamaz, a zidovi pokazaše pukotine. (Liber memorabilium.)

4. prosinca u $^1/_2$l po podne u *Sveticah* potres od pol minute, došavši od zapadne strane. (Liber memorabilium.)

1885.

8. veljače u 12 s. 8 m. o podne na *Rieci* jak potres od 2 sekunde. (Falb.)

9. veljače u 3 s. 38 m. prije podne na *Rieci* jak potres, koji je trajao 2—3 sekunde. U *Trstu* bio je potres u 3. s. 55 m., te je bio dosta žestok. (Falb.)

7. ožujka u 4 s. prije podne na *Rieci* jak potres od I—Z. (Mercalli.)

11. ožujka u 8 s. 37 m. prije podne u *Zagrebu* potres u pravcu od S—J. (Boué.)

19. travnja u 9 s. po podne u *Dubrovniku* potres. (Jahrb. f. Met.)

20. travnja u 2 s. 10 m. prije podne u *Dubrovniku* baš ne slabi valovit potres, koji je mnoge od sna probudio;

u 2 s. 30 m. prije podne okomit potres, ali slabiji od prvoga;

u 4 s. prije podne slab potres s tutnjavom;

u 5 s. „ „ „ „ „ „

u 9 s. „ „ „ „ „ „

u $9^1/_4$ s. „ „ „ „ „ „ (Z. a.)

Jahrbuch d. Centralanstalt f. Met. und Erd. spominje od toga dana iz Dubrovnika potrese u 2 s. 8 m., 8 s. 50 m. i 8 s. 55 m. prije podne.

23. travnja u 10 s. prije podne u *Dubrovniku,* valovit potres sa podzemnom tutnjavom, koji nije bio jači od prva dva, što su predjašnji dan osjetili. (Z. a.) Potres je trajao 8 sek. (Jahrb. f. Met.)

U 8 s. po podne osjetiše drugi potres. (Jahrb. f. Met.)

24. travnja u 1 s. 55 m. po podne u *Dubrovniku* dva udarca koja su naglo jedan za drugim sliedila. Potresi od 19., 20., 23. i 24. travnja osjetiše i u *Cavtatu,* gdje je onaj od 20. travnja u 2 s. 10 m. bio najjači.

18. svibnja u 3 s. 31 m. prije podne u *Dubrovniku* valovit potres od SI—JZ na 2—3 sekunde, a iza toga za 5 minuta drugi slabiji potres. I u *Cavtatu* osjetiše taj potres. (Jahrb. f. M.) — Po službenom izvješću osjetio se je potres u Dubrovniku u $3^1/_4$ u jutro, a bio je okomit; pred njim se čula podzemna tutnjava.

Digitized by Google

31. srpnja na *Korčuli* potres. (Uebersichten.)

23. kolovoza u *Dubrovniku* valovit potres sa tutnjavom. (Boué.)

1856.

4. siečnja u 2 s. 25 m. prije podne u *Dubrovniku* potres od 3 sekunde; uz potres se čula slaba tutnjava. Iste noći bio je u *Albaniji* jak potres sa silnom tutnjavom. (J. f. M.)

16. siečnja u 7 s. 50 m. po podne u *Dubrovniku* potres u titrajih; trešnja trajala je 2—3 sek. (J. f. M.)

26. siečnja u 1 s. 30 m. prije podne u *Dubrovniku* jak potres od 4—5 sekunda sa silnom tutnjavom. Tri minute iza toga osjetio se drugi slabiji potres.

Ova tri potresa od 4., 16. i 26. siečnja navode se u „Uebersichten . . ." na iste iste dane u mjesecu ožujku.

13. kolovoza u 2 s. 15 m. prije podne u *Dubrovniku* titrajući potres uz tutnjavu. Njekoliko minuta kasnije drugi potres. (Jahrb. f. Met.)

1. rujna u *Kraljevici* potres. (Randić.)

12. listopada u 2 s. prije podne u *Dubrovniku* jak titrajući potres od J—S, koji je trajao 5—8 sekunda; uz potres čula se tutnjava;

u 2 s. 8 m. prije podne drugi potres bez tutnjave;

u 3 s. 45 po podne treći potres, koji je trajao 2—3 sekunde. (Jahrb. f. M.)

Za drugi potres toga dana vele, da je bio lagan, ali da je dulje trajao, nego i jedan potres, za koji se ljudi sjećaju, naime 30 sekunda. (Nar. nov.)

Na *Korčuli* medju 2 i 3 sata u jutro u vremenu od 13 sekunda dva valovita potresa; drugi je bio jači i išao je od SI—JZ. (Jahrb. f. Met.)

U *Spljetu* u noći od *11.* na *12. listopada* valovit potres. (Z. a.)

U *Zadru* u isto vrieme potres. (Nar. nov.)

U *Kninu* po noći valovit potres. (Z. a.)

Mercalli piše: 12. listopada oko 2 s. prije podne užasan potres na otocih Malta i Gozzo. Bila su dva udarca jedan za drugim, drugi je bio mnogo žešći i pratila ga je užasna tutnjava. Potres se protegnuo Sicilijom; osjetiše ga u Sirakuzi no bez štete. U Napulju osjetiše oko 2 s. prije podne više vrlo jakih udaraca, koji zahvatiše: Puzzuoli, Castellamare, Avellino i Bari. Slabe udarce osjetiše u Ankoni u 2 s. 10 m. prije podne i u Parmi u 2 s. U

Digitized by Google

isto vrieme osjetiše dosta jake udarce na Krfu, u Prevesi, Dubrovniku, Spljetu itd. Oko 3 s. prije podne istoga dana opustošio je vrlo žestok potres Kandiju i druge otoke grčkog arkipelaga. Mercalli misli, da je potres na Malti imao svoje, a potres na Kandiji svoje posebno ognjište.

13. listopada u 5 s. prije podne u *Dubrovniku* lagan valovit potres. (J. f. M.)

14. listopada u 7 s. 20 m. prije podne u *Dubrovniku* potres od 2—3 sekunde. (J. f. M.)

15. listopada u *Dubrovniku* slab potres. (Kukuljević, Putne uspomene.)

16. listopada u *Dubrovniku* slab potres. Kukuljević piše: Za moga boravljenja pojavila se neznatna trešnja tri dana zasebice, 14., 15. i 16. listopada, o kojoj ne držaše za vriedno ni govoriti u Dubrovniku, tako se stanovničtvo s nekim lakomišljenim priegorom iza stanovitih potresa, koji su bili uništili skoro sav grad, priučilo k njemu.

9. studenoga poslje 11 s. po podne u *Karlovcu* osjetio se dosta žestok potres od 5—6 sekunda. Pravac trešnji bio je od S—J. (Nar. nov.)

10. studenoga oko 3 s. prije podne u *Karlovcu* osjetiše njeki, da se je zemlja u dva puta zaljuljala. (Nar. nov.)

20. prosinca u 5 s. 22 m. 30 čas. po podne u *Zagrebu* potres s tutnjavom u pravcu od JI—SZ. Trešnja trajala je 3 i pol sekunde. (Boué.)

1857.

7. ožujka potres u *Zagrebu,* na *Rieci* i *Krku.* U Dubrovniku nije se osjetio. Ovaj potres ide med najrazširenije u Štajerskoj i Kranjskoj. On se je osjetio u Cjelovcu u $^3/_4$4 u jutro uz znatnu tutnjavu, te se je gibao od Z—I, tako da su se stvari po sobah uzdrmale. U Ljubljani u 3 s. 58 m. bio je slab. Osjetili su ga nadalje osim po Kranjskoj i Štajerskoj još i u Trstu, Kopru, Mljetcih i Padui. (Hoefer.)

3. travnja u 11 s. po podne u *Dubrovniku* valovit potres od 3 sekunde. 10 minuta kasnije osjetio se *drugi* slabiji potres. (Uebers.)

22. svibnja u 7 s. 54 m. po podne u *Dubrovniku* valovit potres od 3 seknnde. (Uebers)

10. lipnja na *Rieci* potres. (Mercalli.)

*

Digitized by Google

12. srpnja u 12 s. 50 m. po podne u *Dubrovniku* jak potres od 2—3 sekunde, za njim je došao drugi udarac, koji je trajao 2 sekunde;

u 1 s. 25 m. jači potres od prijašnjega, bez tutnjave (Uebers.)

13. srpnja u 10 s. 30 m. po podne u *Dubrovniku* podzemna tutnjava. (Uebers.)

9. rujna u 2 s. 5 m. po podne u *Dubrovniku* valovit potres od 3—4 sekunde, a pred tim se osjetio kratak i slab udarac od 1 sekunde. (Uebers.)

7. listopada u 7 s. 45 m. u *Dubrovniku* valovit potres od 1—2 sekunde. (Uebers.)

16. listopada u zoru u *Kraljevici* ojak potres. Istoga dana oćutiše kašnje još četiri slabija potresa. (Randić.)

11. prosinca u noći u *Kraljevici* dva potresa. (Randić.)

14. prosinca u 1 s. prije podne na *Rieci* potres. (Mercalli.)

Boué piše: u *prosincu* na *Rieci* potres.

20. prosinca u 5 s. 22 m. 30 sek. po podne u *Zagrebu* jaka trešnja sa valovitim gibanjem od JJZ—SSI. Uz potres čuo se muklo zvečeći glas kao kad kola idu preko hrapava druma. Potres je trajao 3 i pol sekunde. (Uebers.)

Po „Nar. nov." bio je pravac ovomu potresu od SI—JZ.

26. prosinca u *Kraljevici* po noći žestok potres. (Randić.)

28. prosinca u 5 s. 14 m. prije podne u *Zadru* valovit potres, koji je išao smjerom od SZ—JI. (Boué.)

U *jeseni* ove godine bio je u *Osieku* potres. (Boué.)

1858.

19. siečnja u 5 s. prije podne u *Zagrebu* potres uz tutnjavu. (Boué.)

22. siečnja u 5 s. 50 m. po podne u *Požegi* potres, koji se je uz podzemnu grmljavinu od SI—JZ gibao. Valovito gibanje trajalo je $2^1/_2$ sekunde, pri čem su prozori zveketali i vrata lupala. U južnom dielu grada nisu potres osjetili. (Agr. Ztg.)

U *Oriovcu* u 5 s. 32 m. po podne potres, koji se je opetovao u 7 s. 37 m. u večer, ali je bio slabiji. (Agr. Ztg.)

21. veljače u 8 s. prije podne u *Gradiški* valovit potres. (Boué.)

25. studenoga u 7 s. 35 m. prije podne u *Dubrovniku* slab valovit potres od 2—3 sekunde. (Uebers.)

28. studenoga u *Tuzli* jak potres. (Schmidt.)

5. prosinca u *Dubrovniku* potres. (Uebers.)

Digitized by Google

13. prosinca u *Dubrovniku* potres. (Uebers.)

24. prosinca u *Dubrovniku* potres. (Uebers.)

U *prosincu* 185^{3}. bio je u *Kašini* — po pripoviedanju tamošnjeg župnika — dosta jak potres, da su svodovi na crkvi popucali. (Torbar.) Vrlo je vjerojatno, da je ovaj potres bio god. 1857. (20. prosinca), kad je i u Zagrebu zabilježen.

1859.

29. siečnja u 10 s. po podne u *Zadru* vrlo jak potres. (Bianchi.)

30. ožujka u 8 s. 4 m. po podne u *Dubrovniku* lagan udarac, pred kojim se je čula mukla tutnjava. Trešnja trajala je 2—3 sek. (Uebers.)

31. ožujka u 5 s. prije podne u *Dubrovniku* lagan udarac od 2—3 sekunde. (Uebers.)

Isti dan u $11^{3}/_{4}$ po podne na *Rieci* vrlo kratak ali jak potres. (Agr. Zeit.)

16. lipnja u 6 s. 20 m. prije podne u *Oriovcu* čula se kratka mukla tutnjava i na to odmah navališe tri udarca od JZ. Trešnja je trajala 4 sekunde. U isto vrieme osjetiše isti potres i u *Požegi*. (Agr. Ztg.)

8. srpnja u 2 s. 35 m. po podne u *Hvaru* osjetiše prvi udarac, koji je bio okomit i trajao 3 sekunde. Potres pratila je okratka tutnjava nalik na tutnjavu topa;

u 2 s. 56 m. po podne čuo se drugi potres, jači od prvoga, ali istoga trajanja. On je bio horizontalan, a došao je od ZSZ. Tutnjava uz ovaj potres bila je veoma jaka i prijašnjoj nalik. Od potresa ovoga popadalo je njeko kamenje na starih, trošnih zgradah, inače nije potres imao nikakovih posljedica. Premda bijahu ovi potresi dosta slabi, kao što su oni obično na Hvaru, bila je ipak tutnjava tako jako, kakve nisu ljudi na Hvaru nikad čuli. (Uebers.)

10. srpnja u 2 s. 20 m. po podne u *Hvaru* osjetio se opet lagan okomit potres od 4 sek., a uz potres se čula slaba buka. Kako mnogi kažu, osjetilo se je prije i poslje potresa od 8. i 10. srpnja u kratkih stanka više slabih potresa. (Uebers.)

22. kolovoza u 5 s. 20 m. po podne na *Hvaru* dva okomita udarca, a uz svaki udarac čuo se jak tutanj kao od topa, a svaki tutanj ponovila je jednostavna jeka. Svaki udarac trajao je 2 sek. a od jednoga do drugoga udarca prošle su 4 sekunde. Oba udarca bila su jednake jakosti, kako se je dalo suditi po slabom gibanju pokućtva. (Uebers.)

Digitized by Google

3. rujna u 2 s. 5 m. po podne na *Hvaru* potres, koji kao da je bio okomit, a uz potres čula se jaka tutnjava, a prije i poslje toga mukla huka, koja je od Z došla. (Uebers.)

9. listopada u *Dubrovniku* valovit potres. (Uebers.)

23. listopada u 10 s. prije podne u *Osieku* potres, koji su i u Djakovu osjetili. (Boué.)

25. studenoga u 5 s. 25 m. po podne u *Dubrovniku* lagan valovit potres od 1—2 sekunde. (Uebers.)

1860.

21. siečnja u 3 s. 5 m. po podne u *Dubrovniku* valovit potres do 2—3 sek. (Uebers.)

22. siečnja u 9 s. 50 m. po podne u *Dubrovniku* opet valovit potres od 2—3 sek. (Uebers.)

23. siečnja u 1 s. 45 m. po podne u *Dubrovniku* lagan potres od 1 sekunde;

u 5 s. po podne lagan potres od 1 sekunde;

u 9 s. „ „ „ „ „ 1 „ (Uebers.)

8. ožujka u 2 s. 25 m. po podne u *Nespeši* (blizu sv. Ivana) potres sa grmljavini naličnom tutnjavom. Potres je trajao 2 sek. i išao pravcem od S—J. Jednu minutu iza prvoga potresa navalio je *drugi* potres. (Agr. Zt.)

27. ožujka u 1 s. 15 m. po podne u *Nespeši* potres sa tutnjavom u pravcu od S—J. Jači je bio od prvoga potresa od 8. ožujka i trajao je 3 sekunde. (Agr. Ztg.)

11. travnja u 7 s. prije podne na *Rieci* dosta jak potres, a pred potresom podzemna tutnjava. (Agr. Ztg.)

10. srpnja u 3 s. 30. m. po podne na *Hvaru* okomit potres. (Uebers.)

11. kolovoza u 7 s. prije podne na *Rieci* jak okomit potres. (Mercalli.)

26. rujna u $^1/_2$2 s. po podne u *Popovcu* (županija zagrebačka) jak potres, koji je samo 1 sek. trajao. (Agr. Ztg.)

3. prosinca u 9 s. po podne na *Rieci* dva udarca. (Boué.)

1861.

12. veljače u Sriemu oko *Sarengrada* i *Šida* potres. (Kukuljević, bilježke.)

31. ožujka u $^1/_2$1 prije podne u *Sveticah* jak potres. (Liber memorabilium.)

Digitized by Google

15. svibnja u $^1/_2 2$ s. prije podne u *Novoj Gradiški* osjetiše ne samo u mjestu nego i u obližnjoj okolici jak potres smjerom od JI. Uz potres se čula podzemna grmljavina i podzeman prasak. Kažu, da je pri tom Burcingrad u Ljupini jako stradao. (Agr. Ztg.)

18. prosinca u 9 s. 20 m. prije podne u *Zagrebu* potres sa horizontalnim brzim titranjem. Trešnja je trajala 3—4 sekunde i išla smjerom od JJZ – SSI. (Uebers.) Agr. Ztg. navodi, da je potres trajao 6—8 sekunda i išao smjerom od I—Z, te da je bio jak.

U *Kostajnici* u 9 s. 20 m. prije podne osjetiše strašan potres. Na občinskoj zgradi, na carinari i mnogih drugih kućah, te na crkvah popucaše zidovi, a mnogi se dimnjaci porušiše. (Agr. Ztg.)

U *Petrinji* u 9 s. 29 m. u jutro osjetila su se dva dosta jaka udarca, tako da su čvrste zgrade stale se nihati. Izmedju jednog i drugog udarca prošle su 2 sekunde, a ciela trešnja je trajala 8 sekunda. Za potresa da se je osjetio miris po sumporu. (Agr. Ztg.)

U *Vojniću* u isto vrijeme žestok potres. (Agr. Ztg.)

U *Bešlincu* u 10 s. prije podne osjetio se u vremenu od god. 1861. do 1874. prvi najjači potres, koji je dosta štete napravio. Mnoge slabe kuće u *Bolibi* se porušiše. Na solidnih gradnjah popucaše zidovi. Pravac potresa bio je JII—SZZ. Od to doba pa do god. 1874. osjetilo se u Bešlincu svake godine od polovice studenoga do konca prosinca 2—3 potresa. Prvom potresu od 18. prosinca 1861. bila su po jakosti najbliža dva potresa u god. 1868. Ravnatelj rudokopa, Schönbucher osjetio je za 13 godina više od 20 potresa, a svi ti potresi imali su isti pravac, naime od JII—SZZ. (Zeitschr. f. Met.)

U *Dubici* razpukao se je toranj katoličke crkve tako, da su ga morali srušiti. (Zeitschr. f. M.) Narodne novine od g. 1880. br. 262. spominju krivo, da je potres bio 8. prosinca, no navode, da je bacio s tornja župne crkve krst i jabuka na zemlju.

Falb spominje, da je 18. prosinca 1861. u $9^1/_4$ prije podne bio potres u *Trientu, Trstu, Bologni* i *Zagrebu* i ujedno provala Vezuva. Sudeć po učincih potresa u Hrvatskoj, ne bi mogli ovaj potres dovesti u neposredni savez sa potresi na istarskom i apeninskom poluotoku. Falb navodi, da je i *17. prosinca* oko 9 s. po podne bio jak potres u *Trstu, Ljubljani* i *Zagrebu,* no potvrdu za potres toga dana u Zagrebu nisam mogao naći.

Digitized by Google

1862.

15. siečnja u 4 s. po podne u *Dubici* potres. (Boué.)

16. siečnja u 1 s. 10 m. prije podne u *Dubici* dva do tri udarca sa tutnjavom u pravcu od J – S; trešnja trajala je 8 – 10 sekunda. (Boué.)

2. veljače, Buk u Bosni jak potres. (Schmidt.)

21. veljače u 1 s. 30 m. po podne u *Korčuli* potres od 2 sek. sa okružnim valovitim gibanjem. (Uebers.)

9. srpnja u 0 s. 45 m. prije podne u *Hvaru* lagan potres sa jakom tutnjavom. (Uebers.)

25. srpnja u *Hvaru* slab potres sa tutnjavom, kako je ona značajna za to mjesto. (Uebers.)

Isti dan u 3 s. 55 m. po podne u *Imotskom* vrlo žestok potres, koji je trajao 15 sekunda; potres je bio valovit i išao je smjerom od I—Z. (Zad. arkiv.)

10. kolovoza u *Kraljevici* dva potresa. (Randić.)

11. kolovoza u *Kraljevici* potres. (R.)

16. listopada u 2 s. 11 m. prije podne potres u *Petrovaradinu,* Kronstadtu i Ibraili. (Schmidt.)

18. studenoga u $^1/_2$6 prije podne u *Klanjcu* dosta jak potres od J—S. (Agr. Ztg.)

1863.

22. siečnja u $^3/_4$11 prije podne u *Karlovcu* potres sastojeći od dva naglo jedan za drugim sliedeća udarca. (Uebers.)

1864.

12. siečnja u 2 s. po podne u *Dubrovniku* i onda oko pô noći vrlo jak potres (Boué.)

„Osservatore dalmato" piše: *12. siečnja* u 1$^3/_4$ prije podne u *Dubrovniku* kratak no toliko jak potres, da su se mnogi od sna probudili; jedno vrieme pred njim, kažu, da su bila dva slabija potresa.

13. veljače u 8$^1/_2$ prije podne u *Kotoru* dosta jak valovit potres, koji je potrajao nekoliko sekunda. U *Dubrovniku* malo iza 8 s. prije podne lagan potres. Vrieme liepo, more mirno, vrlo slab iztočnjak. (Osserv. dalm.)

8. srpnja u 3 s. prije podne u *Zadru* jak, ali kratak potres, a pred njim podzemna tutnjava. (Agr. Ztg., Boué.)

Digitized by Google

1865.

1. kolovoza u 9 s. 15 m. po podne ($9^3/_4$ po podne, Boué) u *Zadru* potres sa tutnjavom. (Schmidt.) Osservatore dalmato piše od 1. kolovoza: jučer oko $9^1/_4$ po podne poskočan potres, a pred njim tutnjava.

23. prosinca u $7^3/_4$ prije podne u *Sveticah* jak potres, koji je došao od iztoka. (Liber memor.)

24. prosinca u 4 s. 35 m. prije podne u *Sveticah* mnogo jači potres; čaše zazvečaše, vrata se otvaraše i zidovi izpucaše. (Liber memorab.)

28. prosinca u 2 s. prije podne u *Sveticah* dosta osjetljiv potres. (Lib. memor.)

1866.

5. ožujka u 4 s. 30 m. po podne na *Rieci* potres. (Schmidt.)

15. srpnja u *Tešnju* u Bosni potres. (Blau.)

18. „ u 8 s. po podne u *Gradačcu* jak potres;

18. „ u 9 s. po podne u *Jajcu* jak potres;

18. „ u $10^1/_4$ s. po podne u *Maglaju* jak potres;

18. „ u $11^3/_4$ s, po podne u *Sarajevu* jak potres (Blau.)

8. kolovoza u $^1/_2 1$ po podne u *Sveticah* jak potres s tutnjavom od juga; trajao je 2 časa; zibao je, kao da je čovjek na barki na moru. — Svodovi u župnom stanu i crkvi popucaše. (Liber memorab.)

4. rujna u 7 s. 52 m. prije podne u *Banjaluci* potres. (Blau.)

11. rujna u $^3/_4 12$ po podne u *Osieku* dva jaka udarca sa tutnjavom u pravcu od J—S. — Zeit. d. ö. G. f. Met. navodi: 12. rujna oko 2 s. u noći potres, koji je trajao 1 sek. — Boué: 11. rujna izmedju 11 i 12 s. po podne slab potres uz horizontalno gibanje; trajanje 2 sek.

1. prosinca na *Rieci* više udaraca (Mercalli.)

3. prosinca u 9 s. po podne na *Rieci* dva naglo jedan za drugim sliedeća udarca, od kojih je osobito drugi vrlo jak bio. Dva ili tri dana prije toga osjetiše po noći više sličnih udaraca. (Agr. Ztg.) Mercalli navodi za isti dan u 9 s. po podne više jakih udaraca.

15. prosinca na *Rieci* jak potres smjerom od SSZ—JJI. (Mercalli.)

Digitized by Google

1867.

3. siečnja u 3 s. 30 m. prije podne na *Rieci* dva udarca smjerom od SSZ—JJI. (Mercalli.)

26. siečnja u 10 s. prije podne u *Prijedoru* u Bosni potres. (Blau.)

8. veljače u noći na 9. u *Dubrovniku* potres. (Schmidt.)

11. veljače po noći u *Dubrovniku* potres. (Sch.)

14. veljače po noći u *Dubrovniku* potres. (Sch., Zeit. f. M.)

15. veljače u $2^1/_4$ po podne u *Banjaluci* potres. (Bl.)

17. veljače po noći u *Dubrovviku* potres. (Sch., Z. f. M.)

20. veljače po noći u *Dubrovniku* potres. (Sch., Z. f. M.)

3. travnja u 10 s. po podne u *Sveticah* kratak al vrlo jak potres, tako da su se u župnom stanu i u crkvi pokazale pukotine. (Liber memorab.)

12. travnja u 2 s. 10 m. prije podne u *Dubrovniku* jak potres. (Schmidt.)

15. svibnja u 7 s. 25 m. prije podne u *Nespeši* kod Psarjeva (blizu sv. Ivana, 4 milje od Zagreba) jak potres sa podzemnom grmljavinom. Gibanje zemlje trajalo je 2 sek. i išlo je od S—J. (Agr. Ztg.)

U noći od *11.* na *12. rujna* u *Osieku* potres od 3 sek. u pravcu od Z—I. (Boué.)

21. rujna u *Visokom* u Bosni potres. (Blau.)

30. listopada u 8 s. 20 m. po podne u *Sarajevu* potres. (Blau.)

1868.

3. siečnja u 5 s. po podne u *Visokom* potres. (Blau.)

10. siečnja u 7 s. prije podne u *Visokom* i *Sarajevu* potres. (Bl.)

12. travnja u *Sarajevu* dva jaka potresa. *Prvi* je bio u 7 s. 20 m. po podne uz podzemnu tutnjavu smjerom od JZ—SZ. *Drugi* potres bio je u 9 s. 12 m. po podne; valovito mu gibanje trajalo je samo malo sekunda. (Blau.)

14. rujna u 11 s. 8 m. po podne u *Zagrebu* osjetio se jak valovit potres u smjeru od SI—JZ. Potres je trajao 1 sekundu. Pred njim velika zapara, kiša i bljeskanje. (Agr. Ztg) Falb je ovaj potres krivo zabilježio na 15. rujna.

16. rujna u 4 s. 45 m. prije podne u *Hvaru* osjetio se okomit udarac, praćen podzemnom detonacijom. (Zeitschrift f. M.)

10. listopada u 2 s. 40 m. prije podne osjetio se po cieloj *Dalmaciji* ojak potres. (Zeit. f. M.) — Agr. Ztg. navodi, da je potres bio u *Šibeniku, Zadru* i *Drnišu.*

Digitized by Google

16. listopada u 5 s. po podne u *Dubrovniku* lagan potres. (Schmidt.)

U *Hvaru* po podne dosta jak okomit potres. (Zeit. f. M.)

7. studenoga u *Sjenici* u Bosni više jakih potresa. (Zeit. f. M.)

9. studenoga u *Sjenici* u Bosni više jakih potresa. (Zeit. f. M.)

5. prosinca u 11 s. 15 m. po podne u *Senju* jak potres od 4—5 sekunda. Pet minuta iza toga zaljuljala se po *drugi* put zemlja, što je 2 sekunde trajalo. Pol sata iza toga došao je *treći* potres od 3 sekunde. Zadnja dva potresa pratila je podzemna tutnjava, kao kad se čuje daleka grmljavina. Potresi su išli smjerom od JZ—SI. (Zeit. f. M.)

1869.

16. siečnja izmed 3 i 4 s. prije podne u *Jajcu* slabiji potres. (Zeit. f. M.)

15. veljače u 6 s. 50 m. prije podne u *Sarajevu* dosta jak potres, koji je trajao 5—6 sekunda. (Zeit. f. M.)

30. ožujka u 10 s. 35 m. prije podne u *Senju* čulo se kotrljanje, kao da se iz daljine čuje brza tutnjava kola, a 3 sekunde iza tutnjave osjeti se udarac, od koga se stade po kućah pokućtvo micati. Poslje prvoga udarca ponoviše se potresi u vremenu od 15 sati do devet puta, a med njimi bijahu najznatniji onaj u:

$^1/_2$11 s. po podne istoga dana, te

31. ožujka u 1 s. 5 m. prije podne, premda bijahu slabiji od prvoga udarca. (Zeit. f. M.). — Ovi potresi osjetiše se još i u Otočcu. (Falb.)

9. travnja izmed 2 i 3 s. prije podne u *Senju* osjetila se tutnjava a uz nju laka tutnjava. (Agr. Ztg.)

U *svibnju* započeše u *Dubrovniku* novi potresi. U cielom mjesecu nabrojaše oko 60 potresa. Mnoge kuće nastradaše, a sviet morade često noći pod vedrim nebom probaviti.

1. svibnja osjetiše u *Dubrovniku* prve potrese, a poslje toga dana ubilježeni su napose samo ovi potresi. (Zeit. f. M.)

2. svibnja u 1 s. 25 m. prije podne u *Dubrovniku* jedan jak okomit i dva slabija potresa.

5. svibnja u 5 s. 30 m. po podne u *Dubrovniku* jak okomit potres;

isti dan u 6 s. 15 m. po podne slabiji potres.

Izmedju *5.* i *14. svibnja* nabrojaše u *Dubrovniku* 18 slabijih potresa;

Digitized by Google

14. svibnja u 7 s. prije podne u *Dubrovniku* jak okomit potres, a do jutra sliedećega dana nabrojaše još 5 drugih potresa.

Izmedju *14.* ili *20. svibnja* bilo je 11 lakih potresa;

Izmedju *20.* i *25. svibnja* bilo je 7 lakih potresa;

Izmedju *25.* i *28. svibnja* bila su 3 laka potresa.

29. svibnja u 1 s. 52 m. po podne u *Dubrovniku* jak okomit potres, koji je došao od SSI; te u

4 s. 10 m. po podne drugi okomit potres.

Izmedju *29.* i *31. svibnja* osjetiše u *Dubrovniku* 5 lakih potresa.

10. kolovoza u 2 s. 55 m. prije podne u *Zagrebu* dosta jak potres, koji se je njekoliko sekunda od I prema Z širio. (Agr. Ztg.) Falb navodi za ovaj potres pravac S—J.

U *listopadu* god. 1869. — pisao mi je Marko Bodulić, učitelj, — bilo je u *Korčuli* jednoga dana, kojega, to se više točno ne sjeća, od 3 sata po podne pa do sliedećega dana u jutro više slabih potresa, med kojimi je prvi bio najjači i vrlo dugotrajan. O ponoći bio je opet jedan, koji je vrlo dugo trajao. Gibanja su bila valovita, te su išla od J—S.

5. prosinca u 0 s. 48 m. po podne u *Novom Marofu* vrlo jak potres od 2 sekunde. Potres se je osobito osjetio na uzvisi, na kojoj je grofovski grad. Tu se stadoše zidovi nihati prozori zveketati, slike ljuljati i zvonca na kapeli zvoniti. (Agr. Ztg.)

1870.

2. siečnja u noći na *Rieci* slab treptajući potres. (Bakotić, Stur.)

3. siečnja u 2 s. prije podne u *Senju* probudio i prestravio je stanovnike dosta jak potres. Gibanje je bilo valovito, a trajalo je 1—2 sekunde. (Zeit. f. M.) — U isto vrieme osjetio se jak potres od 2—3 sekunde u *Sv. Jurju* kod Senja, u *Otočcu* i *Švici*. (St.) — Na *Rieci* po noći slab tresući potres. (B.) Od toga dana osjetiše na Rieci mnoge potrese, ali ih sve ne ubilježiše. (S.)

4. siečnja u *Sv. Jurju* kod Senja, u *Otočcu* i *Švici* ponješto slabiji potres od prijašnjega. (S.) Da li se taj potres osjetio u Senju kao i dan prije nije nitko ubilježio.

5. siečnja u 2 s. prije podne u *Sv. Jurju*, u *Otočcu* i *Švici* lagan potres. (S.)

6. siečnja u 2 s. prije podne u *Sv. Jurju*, u *Otočcu* i *Švici* vrlo slab potres. (S.)

30. siečnja izmed 2 i 3 s. prije podne u *Senju* osjetila se podzemna tutnjava, a za njom lagan potres; za tim u:

Digitized by Google

9 s. 22 m. po podne u *Senju* opet tutnjava al bez potresa. Tutnjava kao da je došla od JZ. (Zeit. f. M.)

27. veljače u *Idriji* u 11 s. 45. m. prije podne slab potres; a u *Lazu* istoga dana izmed 12 i 1 s. po podne prvi potres, a u 8 s. po podne drugi potres, koji je 5 sekunda trajao. (S.)

28. veljače započela je glavna perioda potresa, koji su se u *Klani* i na *Rieci* mjesece ponavljali. Taj dan u 0 s. 22 m. po podne osjetio se na *Rieci* potres od 4—5 sekunda, a pred potresom se čula duga podzemna tutnjava. Udarci bijahu jaki i idjahu od SZ—JI (Bakotić. Zeitsch. f. Met.), SI-JZ (Stur). — U *Trstu* u 0 s. 20 m. po podne valovit potres, koji je trajao 2 sekunde i i išao smjerom od Z—I. — U *Kopru* valovito gibanje od 2 sekunde. — U *Gorici* jako valovito gibanje od 2—3 sekunde u pravcu od S—J. — U *Idriji* (11 s. 45 m. prije podne) slabiji potres. — U *Ljubljani* u 0 s. 30 m. po podne slab potres. — U *Trnovu* i *Ilirskoj Bistrici* u 0 s. 25 m. po podne više udaraca, koji su s početka bivali sve jači, a onda prama kraju opet slabiji, tutnjave ne čuše; slike se zanihaše, njeke se ure nihalice zaustaviše, boce se porušiše, a zidovi zaljuljaše; potres je trajao 3 sekunde, a išao je u smjeru od JZ—SI. — U *Malobrezovu* tunelu, u okolici Pasjaka i Sapjana čula se jaka tutnjava kao da grmi, al se potres nije osjetio. Tutnjava je išla od JJI—SSZ. (Stur, Zeitsch. f. M.)

Isti dan u 8 s. 45 m. po podne u *Krku* rotatorni valovi. (S.)

1. ožujka u 6 s. po podne na *Rieci* slab potres (S.)

Isti dan u 8 s. 57 m. po podne u *Klani glavni najjači potres*, gdje je i najveću štetu počinio. Župnika i šumara digao je potres sa posteljom u vis, pa ih onda stresao. U župnom dvoru su dvie boce tako jako jedna o drugu udarile, da se je jedna polupala. Od 150 kuća u Klani ostade netaknutih samo 5; 40 nije bilo nikako za stanovanje prikladno. Ostale kuće su malo ne sve izpucane i razklimane. Kuća jedna, koja je imala $3^1/_2$ stope debele zidove, srušila se sasvim. Kažu, da je potres trajao, dok bi se 7 izbrojilo. Potres je započeo dizajućimi udarci, a na to su sliedili tresući udarci, koji su najveću štetu počinili. Tresuće gibanje, čini se, kao da je u najvećem dielu slučajeva išlo pravcem od SI-JZ. Uz potres čula se podzemna tutnjava. U selih Studena, Skalnica, Lipa, Lisac, Šušak, Novokračina, Zabiće i Podgraje, koja u polukrugu sa juga, zapada i sjevera Klanu obkoljuju, bio je potres, sudeć po šteti, nješto malo slabiji. — Na *Rieci* u 8 s. 57 m. po pod.

Digitized by Google

čula se ponajprije jaka tutnjava, a onda navalio vrlo žestok valovit potres, koji je trajao 5—7 sekunda i sastojao od 3 vala. Pravac potresu bio je po Sturu SSZ—JJI, po Zeitsch. für Metereologie SZ—JI, a po Bakotiću SI—JZ. Bio je to na Rieci najjači potres ove potresne periode. Po kućah se na tavanicah ukazaše pukotine; zvona zazvoniše. — U *Bakru* i *Senju* osjetio se ovaj potres dobro, no potanjih viesti odatle ne ima. — U *Brinju, Prokikah Sv. Jakobu* i *Ledenici* osjetiše potres, kako to javiše u službenom izvješću na Stura. — U *Virginom mostu* osjetiše potres, koji ali nije nikakve štete počinio — U *Glini* osjetiše potres oko 9 s. 10 m. u veče, kao što i u cielom *lasinjskom* okružju; osjetiše tri udarca, kojim je jakost bivala sve veća, ali štete nepočiniše ipak nikakve. Samo su prozori i stakla zveketala, a slike se slabo zanihale samo na onih zidovih, koji su bili istosmjerni sa pravcem potresa. Pravac potresa pako kao da je bio od JZ—SI. Trešnja trajala je 2 sekunde. Pred glavnim udarcem osjetiše dva slabija udarca. Izmed prvog i drugog udarca bila je odulja stanka, nu iza drugog udarca odmah je navalio treći udarac. Iza zadnjeg udarca moglo se je opaziti, kako zemlja još lako i sve slabije drhće. Za cielo vrieme trešnje čula se podzemna tutnjava. — U *Karlovcu* osjetiše u vremenu od 10 sekunda dva valovita gibanja i za tim jedan udarac, a iz *Rakovca* javljaju, da je potres trajao 15 sekunda i da je išao pravcem od JI—SZ. — U okolici *Kostanjevca* i *Vališsela* u isto vrieme potres. — U *Tornju* i *Mostanju* kod Karlovca počinio je potres po službenom izvješću na Stura veće štete, jer da su se tri zida porušila, a u mnogih drugih obližnjih mjestih, kao i u Karlovcu, da su predmeti po ormarih popadali. — U *Zagrebu* u 9 s. 8 m. po podne osjetio se potres sa tri udarca, koji su jedan za drugim brzo sliedili. Kod urara Königa zaustaviše se tri najteže ure. Pravac potresu kao da je bio od od I—Z. — U *Trnovu* i *Ilirskoj Bistrici* (9 s. 2 m. po podne) osjetiše četiri valovita gibanja, od kojih je drugo i treće vrlo jako bilo. Uz to se čula podzemna tutnjava, kao kad se kamenje ruši. Ljudi, koji su sjedili ili hodili, izgubiše ravnotežje. Zidovi i svodovi stadoše se ljuljati i pucati, a dimnjaci padati. Potres je trajao 4 sekunde i išao od JJZ—SSI. — Na *Čresu* osjetiše valovito gibanje kroz 4 sekunde. — U *Volovskoj* (9 s. po podne) poplašiše se ljudi od užasne podzemne tutnjave i dvostrukoga potresa, koji je išao od I—Z. Jedno 5 minuta kasnije navalio je drugi neznatno slabiji ali mnogo dulji valovit potres. — U *Pulju* i u cielom okružju osjetiše potres, ali nije tu počinio

Digitized by Google

nikakve štete. — U *Kopru* potres uz tutnjavu u pravcu od ISI—ZJZ. — U *Sežani* i cieloj okolici osjetio se potres i počinio omanje štete, tako da su popucali zidovi i cisterne. Potres je išao od SI—JZ i trajao 5—6 sekunda. — U *Gorici* (8 s. 55 m.) prva trešnja sastojalo je od 7—8 uzastopce sliedećih udaraca, iza kojih je nastala mala stanka od 2—3 sekunde i onda navališe još 3—4 udarca. Cio potres je bio jak i trajao je u svem 25 sekunda; štete nije počinio. Osjetiše ga i u cielom okružju, a osobito u Cormonsu. — U *Tolmezzu* potres u isto vrieme. — U *Idriji* bila su tri dosta jaka udarca od njekoliko sekunda u pravcu od JZ—SI; pokućtvo se stalo micati. — U *Ljubljani* išlo je valovito gibanje pravcem od SZ—JI; s početka je bilo ono vrlo slabo, u petoj ili šestoj sekundi kao da će se smiriti, a onda opet navali novom silom, tako da su stakla zveketala, a gdjekoja vrata otvarala. Jedna kuća na kaštelu toliko se razklimala, da su joj se zidovi osam dana kasnije srušili. — U *Sv. Jurju* kod Kranja potres od juga. — U *Begunju* kod Radovlica (8 s. 49 m. po podne) dosta jak potres uz silnu tutnjavu, ali bez ikakovih štetnih posljedica. Gibanje od I prama Z išlo je tako lagano, da se je moglo točno viditi, kako se stolovi i stolci ljuljaju. — U *Kamniku* i *Mengešu* potres. — U *Rudolfovu* oko 9 sati po podne osjetiše valovit slab potres od 5 do 6 sekunda. Dosta brzo iza toga došao je drugi potres, koji je bio vrlo slab, te je jedva trajao 2 sekunde i išao pravcem od S—J. — U *Slateneggu* (1 sat iztočno od Rudolfova) u $9^1/_2$ s. po podne jak potres od 8—10 sekunda; prema JZ stojeći prozor zadnji je zazvečio. — *Kostanjevac* pred 9 s. po podne dosta jaki potres od 6—10 sekunda. — U *Morobitzu* (župa u *Kočevju*) odmah poslje 9 s. navali više sekunda trajući potres, koji je išao od Z—I (ili JZ—SZ); prozori zazveketaše, a stolovi se stadoše pomicati. Kuće i pokućtvo se nihalo, no štete ne bje nikakve. — U *Lazu* (8 s. 45 m. po p.) potres sa slabom muklom tutnjavom. (St., B., Z. f. M.)

Isti dan u 9 s. 15 m. po podne na *Rieci* vrlo lagan udarac u pravcu od SZ—JI. (B., Stur navodi pravac od SI—JZ.)

Isti dan u 9 s. 30 m. po podne na *Rieci* nješto malo jači udarac u pravcu od SZ—JI. (B., S.)

U 9 s. 40 m. po podne u *Trnovu* slab udarac od $^1/_2$ sekunde u pravcu od JJZ—SSI. Poslje toga još više slabijih udaraca.

Isti dan u 9 s. 48 m. po podne na *Rieci* lagan udarac u pravcu od SZ—JI. (B., S.)

Digitized by Google

2. ožujka u 1 s. 5 m. prije podne na *Rieci* pet naglih ali lakih udaracah. (S.)

Isti dan u 1 s. 15 m. prije podne na *Rieci* lagan udarac u pravcu od SZ—JI po Bakotiću, a po Sturu od SI - JZ.

Isti dan osjetiše još potrese u *Sežani* (1 s. 48 m. pr. p.) i *dolnjoj savskoj dolini.* (S.)

3. ožujka u 2 s. prije podne u *Krku* slab potres; u *Kopru* valovit potres. (S.)

Isti dan u 7 s. 5 m. po podne na *Rieci* osjetiše lako gibanje zemlje, koje je uz malo prekidanje do 2 sekunde trajalo;

u 11 s. 14 m. po podne osjetiše sličan pojav. (Zeit. f. M.)

4. ožujka u 1 s. 45 m. prije podne u *Trnovu* i *Ilirskoj Bistrici* slab potres. (S.)

U 2 s. 45 m. prije podne na *Rieci* lagana trešnja od 3 sekunde sa prediućom tutnjavom u smjeru od SZ—JI; u *Trnovu* i *Ilirskoj Bistrici* lagan potres od 1 sekunde uz tutnjavu, pravac potresu je bio od JJZ—SSI. (S.)

Isti dan u 4 s. prije podne na *Rieci* lagan udarac u pravcu od SZ—JI (B.), SI—JZ (S.)

5. ožujka u 1 s. 44 m. prije podne u *Trnovu* osrednji potres od pol sekunde u pravcu od JJZ—SSI. (S.)

U 2 s. 17 m. prije podne u *Trnovu* vrlo slab potres od pol sekunde, u pravcu od JJZ—SSI. (S.)

U 6 s. 30 m. prije podne na *Rieci* vrlo lagan potres u pravcu od SZ—JI (B.), SI—JZ (S.).

U 11 s. 15 m. (S.), 11 s. 45 m. (B.) po podne na *Rieci* vrlo lagan udarac od SI—JZ (S.), SZ—JI. (B.)

6. ožujka u 2 s. 45 m. prije podne u *Trnovu* i *Ilirskoj Bistrici* laka trešnja od 2 sekunde u pravcu od JJZ—SSI. (S.)

U 3 s. 41 m. prije podne u *Trnovu* lagan udarac od 1 sek.; JJZ—SSI. (S.)

Na *Rieci* u noći osjetiše dva vrlo lagana potresa. (S, B.)

U *travnju* osjetiše u *Trnovu* više slabijih potresa, no koje nije nitko ubilježio. (S.)

10. travnja u 4 s. prije podne u *Radovlicah* dva udarca. (S.)

28. travnja u 3 s. 25 m. prije podne na *Rieci* dosta jak valovit potres od 4 sekunde; pred potresom čula se jaka tutnjava. Ciela trešnja sastojala je od dva udarca, koja su jedan za drugim u stanci od 2—3 sekunde sliedili. Udarci ti kao da su bili dosta

Digitized by Google

okomiti, jer je postavljeno nihalo pravilo kratke nihaje; SI—JZ (S.), SZ—JI (B.).

29. travnja u 7 s. 30 m. prije podne na *Rieci* laka valovita trešnja (S.) u pravcu od SZ—JI. (B.)

U 2 s. 28 m. po podne na *Rieci* drugi valovit potres u istom pravcu. (B., S.)

4. svibnja u 2 s. 30 m. prije podne na *Rieci* lagan valovit potres (S.) u pravcu od SZ—JI. (B.)

9. svibnja u 4 s. 16 m. prije podne na *Rieci* slab potres.

10. svibnja u 2 s. 51 m. (2 s. 56 m. po Bak.) prije podne na *Rieci* vrlo slab potres, da su ga jedva osjetili. (S.)

Isti dan u 9 s. 19 m. prije podne na *Rieci* isto tako slab potres kao i prijašnji. (S., B.)

Isti dan u 4 s. 5 m. po podne na *Rieci* jači potres uz podzemnu tutnjavu. (S., B.) — U *Trnovu* i *Ilirskoj Bistrici* slab udarac, koji se izvan kuća nije osjetio. — U Postojni dosta jak potres. (S.)

Isti dan u 5 s. 4 m. po podne u *Bitinju* i *Volovskvj* potres. (S.)

Isti dan u 5 s. 56 m. po podne *drugi glavni potres* u ovoj potresnoj periodi. Potres taj bio je ipak nješto slabiji od onoga na 1. ožujka. U *Klani* i *Skalnici* prestrašiše se od potresa ljudi tako, da su cielu noć probdili na ulici, moleć se neprestano na glas bogu. Šumar Braunitzer iz Klane nalazio se za potresa u šumi Dletvo, pa pripovieda, da je od Trestnika (ISI) dolazila lagana podzemna tutnjava prama njemu (ZJZ), te se najednom pretvorila u jaku trešnju, od koje je zatreptilo granje i lišće na drveću. Kad je trešnja došla do mjesta, gdje je šumar stajao, osjetio je udarac, i onda se je tutnjava dalje prama ZJZ valjala. — U *Kastvu* je na tornju batvo, koje udara četvrte, njekoliko puta o zvono udarilo. — Iz *Volovske* javljaju: Poslje kako su kroz više dana potresi postajali rjedji i slabiji, prem nije bilo dana posve mirna, to je 10. svibnja jakost udaraca postigla svoj vrhunac. Točno u 6 sati navali nov udarac, koji je jakošću i trajanjem nadmašio sve ostale. Potres je bio u početku okomit, a onda je prešao u kotrljajuće gibanje. Cielo gibanje trajalo je 10 sekunda. U kućah se sve zanihalo, tako da su kućna zvonca zazvonila. Od straha pobjegoše svi ljudi na ulicu. — Na *Rieci* bio je potres po jakosti nalik onom od 1. ožujka, jer su zvonca zazvonila, zamazi na kućah popucali. Potres je trajao 5 sekunda; išao je od SZ—JI. Pred potresom čulo se, kako podzemna tutnjava dolazi od Klane. Profesor *Bakotić* bio je za potresa u fizikalnom kabinetu, pa je točno

Digitized by Google

zapazio, kako se je najprije uzdigao zid, koji je stojao prema SZ, pa dok se je isti zid spuštao, stao se protivni dizati: bio to očit val; njemu se čini, da za ciele potresne periode nije bilo potresa, koji ne bi imao pravac od SZ—JI. — U *Ilirskoj Bistrici* bio je potres žestok i trajao 1 sekundu. — U *Bitinju* (5 s. 42 m.) potres sa zaokružujućim gibanjem. Slike i zidovi se zanihaše. — U *Trstu* u 6 s. po podne lagan potres. — U *Postojni* dosta jak potres. (S.)

Isti dan oko 9 s. po podne osjetio se u *Kočerju* slab potres. (S.)

11. svibnja u 1 s. 30 m. prije podne na *Rieci* slab potres. — U *Kočerju* slab potres. (S.)

Isti dan u 2 s. 15 m. prije podne na *Rieci* slab potres. (S., B.)

Isti dan u 2 s. 50 m. prije podne *treći slabiji glavni udarac* u ovoj potresnoj periodi. U *Klani* zatreptala je zemlja u tri put. — U *Trnovu* i *Ilirskoj Bistrici* (2 s. 36 m.; 2 s. 39 m.) jedan od najjačih potresa sa vrtećim i dizajućim gibanjem uz dva kratka ali jaka udarca. — U *Volojskoj* osjetiše do 3 sata u jutro više potresa, a točno u tri sata navali opet vrlo žestok potres od 5 sekunda. Ne prodje niti jedna minuta, pa navali drugi isto tako jak potres. Od toga časa pa do 5 sati u jutro nije prošlo ni pet minuta, a da se ne bi osjetio bar po jedan potres. — Na *Rieci* vrlo jak potres, najjači toga dana; bio je valovit i trajao je dosta dugo. Prije i poslje potresa čula se jaka tutanjava, a poslje tutnjave navalio je opet potres od 1 sekunde. — U *Trstu* (2 s. 45 m.) dvie trešnje u vremenu od 40 sekunda, a svaka je trajala 4—6 sekunda. Valovito gibanje je išlo JI–SZ. Malo ne cielo stanovničtvo se bilo probudilo; po kućah se laglje stvari pomicale; štete nije bilo nikakve. — U *Postojni* (u 3 s) dosta jak potres, koji je medju svimi, što su ih dotle opazili, bio najjači. — U *Idriji* (2 s. 55 m.) potres, koji je pokućtvo uzdrmao. Pred potresom čula se tutnjava nalik dalekoj grmljavini. Potres je trajao 2—3 sekunde i išao je od JI—SZ. — U *Ljubljani* ($2^3/_4$ s.) dosta jak potres od 3 sekunde. — U *Altlaacku* kod *Kočevja* (3 s.) slab potres od 3—4 sekunde, mnogo slabiji od onoga na 1. ožujka. (S., B.)

Isti dan u 4 s. 15. m. prije podne na *Rieci* lagan potres. (S., B)

Isti dan u 4 s. 30 m. prije podne na *Rieci* lagan potres. (S.)

Isti dan u 5 s. prije podne na *Rieci* lagan potres. (S.)

Isti dan u 8 s. prije podne u *Volovskoj* lagan potres. (S.)

Isti dan u 9 s. 15 m. prije podne na *Rieci* lagan potres. (S.)

Isti dan u 9 s. 30 m. prije podne na *Rieci* lagan potres (S., B.); u *Volovskoj* kratak jak udarac (S.)

Digitized by Google

Isti dan u 9 s. 50 m. prije podne na *Rieci* slab potres. (S.)

Isti dan u 11 s. 38 m. prije podne na *Rieci* slab potres. (S., B.)

Isti dan u 1 s. po podne na *Rieci* slab potres. (S.)

Isti dan u 2 s. 18 m, po podne na *Rieci* slab potres. (S.)

Isti dan u 2 s. 45 m. po podne u *Trstu* slab potres. (S.)

U noći od *11.* na *12. svibnja* na *Rieci* dva udarca. (Zeitsch. f. M.)

12. svibnja u 9 s. 5 m. prije podne na *Rieci* slab udarac. (Zeitsch.) f. M.) Stur ima ovaj potres ubilježen na 13. svibnja. Bakotić ga ne spominje.

13. svibnja u 11 s. 19 m. po podne na *Rieci* potres srednje jakosti. (S., Zeitsch. f. M.)

14. svibnja u 0 s. 50 m. prije podne na *Rieci* potres srednje jakosti. (S., Zeitsch. f. M.)

16. svibnja u 10 s. po podne na *Rieci* mukla tutnjava. (S.)

Isti dan u 10 s. 25 m. po podne na *Rieci* dosta jako valovito gibanje od 4 sekunde, a pred njim podzemna tutnjava. (S., B., Zeitsch. f. M.)

18. svibnja u 10 s. 57 m. po podne na *Rieci* lako titranje sa predidućom tutnjavom. (S., B., Z.)

19. svibnja u 9. 26 m. prije podne na *Rieci* slab potres. (S., Z.)

21. svibnja u 1 s. 5 m. prije podne na *Rieci* duga tutnjava i na to vrlo slab udarac. (S., Z.)

Isti dan u 1 s. 45 m. prije podne na *Rieci* slab potres. (S., Z.)

Isti dan u 2 s. 5 m. prije podne na *Rieci* ponješto jači potres. (S., B.)

Isti dan u 4 s. 48 m. po podne u *Zvečevu* potres od 3 sekunde i uz to mukla tutnjava, koja je naličila dalekoj grmljavini. (Zeitsch. f. M.)

23. svibnja u 8 s. 25 m. po podne na *Rieci* slab udarac. (S., Zeitsch. f. M.)

Isti dan u 10 s. 45 m. po podne na *Rieci* slab udarac. (S., Zeitsch. f. M.)

26. svibnja u 4 s. prije podne u *Klani* slab udarac. (S.)

Isti dan u 3 s. po podne u *Volovskoj* lagan valovit potres. (S.)

27. svibnja u $11^1/_2$ prije podne u *Volovskoj* i u *Kastvu* lagan potres. (S.)

30. svibnja u 3 s. prije podne u *Klani* i *Studenoj* slab potres. (S.)

2. lipnja u 0 s. 27 m. prije podne na *Rieci* dosta jak potres od 3 sekunde. (Z. f. M.)

4. lipnja u 10 s po podne u *Volovskoj* slab potres. (S.)

*

Digitized by Google

9. lipnja u 8 s. 30 m. prije podne u *Krku* kratak udarac. (S.)

13. lipnja od 4 do 6 s. prije podne u *Volovskoj* šest raznih slabih udaraca. (S.)

8. srpnja po podne u *Klani* slab potres. (S.)

29. srpnja u 5 s. 40 m. po podne u *Visu* slab udarac.

Isti dan u 5 s. 45 m. po podne u *Visu* nješto jači udarac.

Isti dan u 5 s. 46 m. po podne u *Visu* vrlo jako valovito gibanje. Potresi ti nisu se osjetili u Dubrovniku, Spljetu, Mljetu, Korčuli i Lastovu. (Verhandlungen d. geol. Reichsanstalt.)

U *Hvaru,* piše Bučić u Zeitschrift f. Met., začu se u $5^3/_4$ s. po podne jaka detonacija, da su se prozori tresli. Za njekoliko minuta začu se druga, a na to i treća detonacija, no sve bez potresa.

30. srpnja u 2 s. 20 m. prije podne u *Hvaru* jak okomit udarac. (Zeit. f. M.)

Isti dan u 3 s. 49 m. po podne u *Visu* jak udarac sa detonacijom u pravcu od SI—JZ. (Verh. d. g. R.)

31. srpnja u 2 s. 15 m. prije podne u *Visu* slab udarac. (Verh.)

3. kolovoza u 1 s. prije podne u *Visu* okomit potres. (Verh.)

6. kolovoza u 4 s. 50 m. po podne u *Visu* slab okomit potres sa tutnjavom; potres trajao je 2 sekunde. (Verh.)

Isti dan u 9 s. 20 m. po podne u *Visu* jak potres sa tutnjavom. Potres je bio u prvom kraju okomit, a onda se je valovito gibao od Z—I. Potres je trajao 3 - 4 sekunde. Ljudi od straha stadoše bježati iz kuća. (Verh.) — U *Hvaru* u 9 s. 22 m. po podne vrlo jak potres, a uz potres pokazala se druga oscilacija plime od 4 palca. Ova sekundarna plima počela je u 6 s. po podne, postigla svoj vrhunac u 9 s. na večer, a prestala oko pol noći. Ovakva oscilacija zapaža se inače kod jake bure ili kad koji jaki vjetar prestane i ustupi svoje mjesto drugom vjetru od protivna pravca, no ovaj put toga na Hvaru nije bilo. (Z. f. M.)

Isti dan u 9 s. 35 m. po podne u *Visu* treći slabiji udarac. (Verhandl.)

7. kolovoza u *Visu* potres (Verh.)

8. kolovoza u *Visu* potres. (Verh.)

9. kolovoza u 8 s. 58 m. prije podne u *Hvaru* potres. Potresi od 6. i 9. kolovoza osjetiše se na *Visu* i *Braču,* a od Brača počam sve slabije. U Visu bio je broj udaraca i detonacija tako velik a uz to bijahu tako jaki, da su se stanovnici prestrašili. U Spljetu, Dubrovniku i na Korčuli ne osjetiše te potrese. (Zeit. f. M.)

Digitized by Google

10. kolovoza potres u *Visu.* (Verh.)
11. kolovoza potres u *Visu.* (Verh.)
12. kolovoza potres u *Visu.* (Verh.)
13. kolovoza potres u *Visu.* (Verh.)
29. listopada u 9 s. 21 m. prije podne u *Dubrovniku* valovit potres od 20 sekunda. (Adamović.)
30. listopada u 4 s. 30 m. po podne u *Dubrovniku* poskočno gibanje, koje je potrajalo 10 sekunda. (Adamović.)

1871.

2. travnja u 3 s. 15 m. prije podne u *Kninu* potres sa tutnjavom, koja je na grmljavinu nalikovala, potres je trajao 2 sekunde.
Isti dan u 4 s. prije podne u *Kninu* nova jaka trešnja od 4 sekunde; pokućtvo i vrata zaškripaše.
Isti dan u 4 s. 45 m. prije podne u *Kninu* vrlo slab valovit potres. — Sva tri potresa imala su pravac od JI—SZ. (Zeitsch. f. Metereol.)
9. kolovoza oko 2 s. prije podne u *Zagrebu* probudio je ojak potres, koji je jedno 5—6 sekunda potrajao, malo ne sve stanovničtvo. Osobito jak potres, kažu, da je bio u *Turopolju,* gdje su se ljudi od titranja zemlje vrlo prestrašili. (Agr. Ztg.)
25. rujna u 3 s. 10 m. prije podne u *Dubrovniku* pojača valovita trešnja od SI. (Adamović.)

1872.

6. veljače potres u *Mostaru.* (Schmidt.)
7. veljače kratki valoviti potresi u *Mostaru.* (Sch.)
13. veljače u veče u *Mostaru* jak i dug potres. (Sch.)
25. veljače u veče potres u *Mostaru.* (Sch.)
27. veljače u 12 s. o podne jak potres u *Mostaru.* (Sch.)
2. ožujka potres u *Mostaru.* (Sch.)
3. ožujka potres u *Mostaru.* (Sch.)
22. ožujka u 11 s. 59 m. prije podne u *Zadru* jak potres od JZ—SI. (Sch.) — Oko podne u *Zadru* žestok poskočan potres, koji je potrajao 2—3 hipa; osim gdjekoje male pukotine na zidovima, nije bilo veće štete. (Avvisatore dalm.) — *Benkovac* oko podne poskočan zemljotres, koji je oko 5 sekunda potrajao, te bio bez tutnjave, a išao od I—Z. Od drmanja pade križ sa župne crkve, a srušio se i gdjekoji suhozid. (Avv. dalm.)
5. travnja u 3 s. 55 m. prije podne u *Zadru* potres. (Sch.)

Digitized by Google

4. rujna u $5^1/_4$ po podne u *Zadru* lagan potres. (Avv. dalm.)

31. listopada u 0 s. 15 m. po podne u *Zagrebu* osjetio se prvi potres uz podzemnu buku. On je bio dosta slab, tako da ljudi, koji su ga i osjetili, nisu mislili, da je potres.

Isti dan u 11 s. po podne u *Zagrebu* drugi veoma jak potres od 4 sekunde. Prozori zazveketaše, a slike na zidovih stadoše se nihati.

Isti dan u 11 s. 21 m. 30 sek. u *Zagrebu* treći slabiji potres od 2 sekunde. Jednu sekundu iza toga osjetio se jedan dosta jak udarac. Oba ova potresa išla su u pravcu od JJZ—SSI.

Isti dan u 11 s. 50 m. 30 sek. osjetio se u *Zagrebu* jedan jedini udarac od 1 sekunde u pravcu od JZ—SI. (Zeitsch. f. M., Klaić.)

Pilar (Grundzüge der Abyssodynamik) spominje, da je jasno razabrao, kako je potres u 11 s. 21 m. 30 sek. imao pravac od SSI—JJZ, a isto tako da je potres u 11 s. 50 m. 30 sek. imao isti pravac od SSI—JJZ.

1. studenoga u 0 s. 24 m. 40 sek. prije podne u *Zagrebu* peti potres od $1^1/_2$ sekunde.

Isti dan u 2 s. 3 m. prije podne u *Zagrebu* šesti potres, koji je s toga znamenit, što mu je valovito gibanje bilo ponajprije od SSI—JJZ, pa se onda promjenilo u SI—JZ.

Isti dan u 3 s. 14 m. prije podne u *Zagrebu* čula se podzemna tutnjava, al bez potresa.

Isti dan u 8 s. 1 m. 40 sek. prije podne u *Zagrebu* potres od $1^1/_2$ sekunde sa pravcem od SI—JZ.

Isti dan u 12 s. o podne u *Zagrebu* čulo se više slabih udaraca. (Zeitsch. f. M., Klaić.)

2. studenoga u 6 s. 24 prije podne u *Zagrebu* tutnjava bez potresa. (Klaić.)

1873.

12. ožujka u 9 s. 11 m. po podne u *Zadru* slab potres od 10 sekunda u stankah od 2 sekunde. Pravac je bio od SZ—JI. — U *Šibeniku* u 9 s. 10 m. po podne jak potres od 4—5 sekunda; pravac SZ. — U *Spljetu* u 9 s. 18 m. po podne jak valovit potres od 4—5 sek. uz muklu tutnjavu; pravac SZ. — U *Kninu* u 9 s. 5 m. po podne dosta jak potres. — U *Trstu* 9 s. 10 m. po podne jak potres, isto tako u *Mljetcih, Pisanu, Umagi, Ankoni.* — U *Rimu* u 9 s. 3 m. po podne i cieloj Italiji jak potres. — U *Grabhofu* u Salzburžkoj mukla podzemna tutnjava, trajanje 4—5 sekunda. (Zeit. f. M.) — U *Dubrovniku* u 9 s. 18 m. po podne dosta jaka valovita poskočna trešnja od SI. (Adamović.)

Digitized by Google

O tom potresu piše Fuchs: 12. ožujka u 9 s. 10 m. po podne dosta jak potres u Trstu, u Tirolu, Štajerskoj, Kranjskoj i Italiji. Potres je trajao 15 sekunda, a širio se u velikom krugu, a osobito u smjeru sjevero-zapadnom, ali se je osjetio i u iztočnom smjeru daleko prama jugu n. pr. u *Spljetu* i *Dubrovniku*. U *Ankoni* čulo se ponajprije u zraku žviždanje, a onda je navalio okomit udarac iza koga se je onda zemlja valovito tresla. — U *Rimu*, u cieloj Umbriji i Albanskom gorju bio je potres dosta jak. Vrlo je vjerojatno, da je taj potres bio predteča onih potresa, koji su se tako jako i tako često opetovali u Bellunu.

13. ožujka u 9 s. prije podne u *Zadru* potres, pri kom se je zemlja s početka kotrljala, a onda uzdizala. Trajao je $1^1/_2$ sekunde i išao pravcem od S—J. Prozori i čaše zazveketaše. (Fuchs.)

27. ožujka u *Dubrovniku* nješto jača trešnja od one na 12. ožujka a i u drugom pravcu, naime od zapada. (Adamović.)

18. travnja u 8 s. po podne u *Senju* jak potres sa dva okomita udarca. Potres je trajao 2—3 sekunde. Pred trešnjom i za vrieme trešnje čuo se oštri zvuk, koji je nalikovao na tutnjavu, kada kola brzo lete po tvrdu kamenitu putu. U Senju su potresi obično valoviti, no ovaj je bio jasno okomit. (Agr. Ztg.)

19. travnja u 0 s. 30 m. prije podne u *Senju* osjetio se drugi potres, jači od prvoga; on je bio valovit.

Isti dan u 4 s. 15 m. po podne u *Senju* čula se kao iz daljine podzemna mukla tutnjava, koja se je neizmjerno brzo približavala od JI, pa onda završila jakim valovitim potresom od 4—5 sekunda. Predmeti po kućah stadoše se gibati, a na pojedinih kućah pojaviše se pukotine. (Agr. Ztg.)

29. travnja u 0 s. 20 m. prije podne u *Senju* dva dosta slaba udarca uz muklu tutnjavu.

Isti dan u 5 s. 15 m. prije podne u *Senju* pet valova bez tutnjave. (Agr. Ztg.)

28. lipnja u 11 s. po podne u *Krapinskih Toplicah* slab potres. (Bittner.)

29. lipnja poslje 3 s. prije podne u *Krapinskih Toplicah* nješto jači potres, da se je pokućtvo zanihalo, a grede zaškripale. Topli izvori ne pokazivahu ništa neobična (po Neue fr. Presse). Kupališna uprava piše: Potresi bijahu vrlo slabi, da ih je malo ljudi primjetilo. Prvi potres bio nješto prije polnoći, te je trajao jedva

Digitized by Google

2 sekunde, a od njega je samo slabo zaškripalo pokućtvo. Drugi potres bio je u $^1/_2$3 u jutro isto takav; napokon u:

$^1/_2$6 u jutro osjetio se nješto jači potres od njih. (B.)

U *Karlovcu* osjetiše u 5 s. 26 m. prije podne jak potres, koji je minutu potrajao, tako da je pokućtvo škripalo, prozori zveketali, a jedna lampa tako se je žestoko stresla, da je cilindar pukao. Iza jakih i dugih udaraca sliedilo je više slabijih i kraćih. — Bartulić izviešćuje: Iza prve žestoke trešnje sliedilo je više slabijih, onda opet jača, koja je u jakosti prvoj naličila, a iza toga dodjoše opet slabije. Cielo trajaše jedno 2 minute. Prozori zveketaše, pokućtvo se zibalo; mnoge ure stadoše. Čovjek jedan, koji je u isti mah zvonio, pobježe pod vedro nebo, jer je mislio, da se toranj ruši. Na gdjekojih mjestih pojaviše se na zidovih pukotine. (Bittner.)

Na *Rieci* kao da je u to doba bila dosta jaka trešnja, no ne ima o njoj potanjih viesti. (B.)

Oko 5 s. prije podne bio je velik potres, koji je imao svoje sjedište kod *Quantina* blizu Belluna. Osjetiše ga u cieloj Koruškoj, Kranjskoj, Štajerskoj, Salzburgu, Bavarskoj, Tirolu, gornjoj Austriji, Gorici, Mljetačkoj, Hrvatskoj i Primorju. (Bittner, Hoefer.)

1874.

13. veljače u 1 s. 20 m. prije podne u *Kraljevici* dosta jak potres, koji je išao od kopna prama moru. (Agr. Ztg.)

18. ožujka u 1$^1/_2$ prije podne u *Bosiljevu* navalio je tako jak potres, da su se i najčvršće zgrade tresle. (Nar. nov.)

6. lipnja u 11 s. 30 m. po podne u *Hvaru* jak horizontalan potres u smjeru od JZ—SI, a uz potres podzemna tutnjava. (Z. f. M.) Sličnu viest ima i Avvisatore dalmato.

11. rujna oko 9 s. u *Kraljevici* dva potresa od SI—JZ; prvi je bio jači. (Agr. Ztg.)

27. studenoga u 12 s. o podne u *Koprivnici* potres od 2 sekunde. Prvi udarac bio je tako jak, da su se potresli zidovi, vrata i prozori. Iza njega dovaljalo se još nekoliko slabijih udaraca. (Agr. Ztg.)

30. prosinca u 1 s. 13 m. po podne u *Bešlincu,* u rudari u Petrovoj gori jak potres od 4 sekunde. Prije njega čula se kroz 4 sekunde podzemna tutnjava. Sve gibive stvari stadoše se micati. Pravac bio je od I—Z. (Z. f. M.)

Digitized by Google

1875.

3. siečnja u 0 s. 23 m. po podne u *Bešlincu* slab potres uz tutnjavu. Potres i tutnjava trajaše 6 sekunda. Pravac trešnji bio je od I—Z. (Z. f. M.)

4. siečnja u 11 s. 54 m. po podne u *Bešlincu* slab potres uz podzemnu tutnjavu. Pravac bio je od I—Z. (Z. f. M.)

7. lipnja u 0 s. 30 m. po podne u *Sudovcu* kod Križevca dosta jak potres od J—S, koji je trajao 10 sekunda. (Fuchs.)

11. prosinca u 5 s. 10 m. po podne u kaštelu *Klišu* potres od 1 sekunde uz muklu tutnjavu u pravcu JZ. Potres osjetiše i u okolici. (Z. f. M.)

1876.

6. siečnja u 10 s. po podne u *Bakru* dosta okomit potres u pravcu od J—S. Pred potresom a i njekoliko sekunda poslije potresa čula se podzemna tutnjava. (Z. f. M.) — U *Kraljevici* u 10 s. po podne tutnjava i potres. Isti potres osjetiše u cielom *Primorju*. (Primorac.)

15. siečnja u $11^1/_2$ po podne u *Bakru* potres sa tutnjavom opet u pravcu od J—S. (Z. f. M.) — U *Kraljevici* pred pol noć dosta jak potres. (Primorac.)

24. veljače jak potres u *Dubrovniku* i *Mostaru*. (Schmidt.)

25. veljače potres u *Dubrovniku* i *Mostaru*. (Sch.)

1. ožujka po noći potres u *Mostaru, Metkoviću, Sinju* i *Dubrovniku*. (Sch.)

13. srpnja u *Kraljevici* podzemna tutnjava. (Randić.)

14. srpnja u *Kraljevici* podzemna tutnjava. (R.)

19. srpnja oko 12 s. po podne u *Bosiljevu* dosta jak potres, tako da su se najčvršće zidine tresle, kao da će se porušiti. Potres je išao pravcem od S—J. — U *Ogulinu* u noći od 19. na 20. srpnja jak potres. (Primorac.)

20. listopada u 10 s. 21 m. prije podne u *Petrinji* potres, koji je trajao 2 sekunde i išao pravcem od JZ—SI. Uz potres čula se mukla tutnjava. Pričinjalo se kao da će se kućne grede razstaviti; prozori zazveketaše, a sami ljudi se zanihaše. (Agr. Zeit.)

Isti dan u *Koprivnici* potres, koji je trajao 10 sekunda i išao pracem od I—Z. (Agr. Zeit.)

21. listopada u 2 s. po podne u *Koprivnici* tresla se zemlja ojako u smjeru od I—Z. (Nar. Nov.) Da li to nije isti potres,

Digitized by Google

koji je i dan prije ubilježen? Fuchs spominje isti potres, da je bio 22. listopada.

22. listopada u 4 s. 22 m. prije podne u *Kninu* dosta jak potres, koji je trajao 3–4 sekunde, te je išao smjerom od S—J. (Nar. nov.) Hoefer spominje, da je u Kninu bio potres 22. i 23. listopada i oba dana u isto vrieme (4 s. 12 m. p. p.), što je nedvojbeno pogriešno, kao što i Fuchs krivo dovodi ovaj potres u savez sa onim u Koprivnici.

12. prosinca u 0 s. 35 m. prije podne u *Zagrebu* ojak potres, koji je trajao 6 sekunda. (Agr. Zeit.) Ovaj potres osjetio se još u ovih mjestih:

Veleševac kod Velike Gorice nedaleko od Zagreba u $^1/_2$1 u jutro dosta jak potres, koji je trajao 6–8 sekunda, a išao od JZ—SI. Jake kuće se uzdrmaše, a ljudi se probudiše od sna. Potres osjetiše sva obližnja sela. (Agr. Zeit.)

Kloštar Ivanić, u $^3/_4$1 u jutro tako jak potres, da se sve pokućtvo treslo; potres je trajao 4 sekunde. (Nar. nov.)

Čazma oko $^1/_2$1 u jutro potres, uz koji se čula stahovita podzemna tutnjava. Zgrade i pokućtvo se od trešnje uzdrmalo. Pravac trešnji bi je od JZ—SI. (Nar. nov.)

Kostajnica, u $^3/_4$1 u jutro osobito jak potres, tako da su stvari u sobi popadale. (Nar. nov.)

Križevac, $^3/_4$1 u jutro zatresla zemlja u tri put. (Nar. nov.)

Isti dan u 1 s. 45 m. prije podne u *Zagrebu* osjetiše drugi ali slabiji potres. (Agr. Zeit.)

1877.

9. siečnja u $^1/_2$7 s. prije podne u *Otočcu* dosta žestok potres od 4 sekunde u pravcu od Z—I. (Primorac). — *Lapac*, u $^1/_2$8 s. prije podne bio strašan potres, koji osjetiše u cielom okolišu; trajao je 7—8 sekunda. (Agr. Zeit.)

Isti dan po podne u *Otočcu* drugi sabiji potres. (Primorac.)

24. veljače u 8 s. 35. m. po podne u *Zadru* poskočni potres, komu predidjaše slaba tutnjava od SSI. (Avvisatore dalmato.)

30. ožujka u $^1/_2$2 s. prije podne u *Senju* jak potres od S–J; trajao je samo malo sedunda, a ipak se ljudi ne sjećaju tako jaka potresa. (Agr. Zeit.)

4. travnja u 8 s. 55 m. po podne u *Zagrebu* dosta jak potres, koji je trajao 3—4 sekunde i išao pravcem od I—Z. — *Krapinske Toplice* oko 9 s. po podne potres od 10 sekunda. Pred potresom

Digitized by Google

se čula podzemna tutnjava, kao da dolazi bura ili kao da se čuje jaka daleka grmljavina. Pravac potresu bio je od J—S, a horizontalno titranje bilo je tako jako, da su stakla zazveketala. — U *Taborskom* u Zagorju u isto doba potres. — U *Sisku* u veče potres. — U *Karlovcu* u 8 s. 56 m. po podne potres. — Ovaj potres bio je veoma jak u Štajerskoj i Kranjskoj. Zabilježiše ga u *Zidanom mostu* (Z—J), *Celju* (SI—JZ), *Tüfferu* (vrlo žestoko sa mnogo štete), *Cjelovcu*, *Mariboru*, *Unter-Draubergu* (JZ—SI), *Völkermarktu* (Z—I), *Bleiburgu* (SZ - JI), *Ljubljani*, *Rogatcu*, *Luttenbergu*, *Windisch-Landsbergu* itd. (Agr. Zeit. Fuchs, Hoefer.)

11. lipnja u 9 s. 40 m. po podne u *Bešlincu* u Petrovoj gori potres od 4—5 sekunda u pravcu od SZ—JI. Jedan udarac bio je veoma jak, ali ne učini na zgradah ipak nikakove štete. (Agr. Zeit.)

17. lipnja oko 10 s. po podne u *Zadru* slab potres od JZ. (Av. dal.)

14. srpnja u 8 s. 12. m. prije podne u *Zadru* lagan potres. (Avvis. dalm.)

4. kolovoza u $^1/_2$1 po podne u *Kraljevici* lagan potres (Primorac.)

10. kolovoza u 11 s. 36 m. po podne u *Kotoru* jak potres od dva udarca, koji potrajaše par sekunda. Potres taj osjetiše u *Risnu*, *Budvi*, *Perčanju*, *Kaštilu* (Lastva) i u *Crnojgori*. (Fuchs.)

19. kolovoza oko 12$^1/_2$ o podne u *Zadru* potres. (Avvis. Dalm.)

14. listopada u 3 s. po podne čuo se u *Zadru* trus. (Avvis. dalm.)

2. studenoga iza 8 s. po podne u *Zadru* lagan poskočni trus. (Avvis. dalm.)

10. studenoga u veče u *Zadru* potres i to treći put u mjesec dana. (Primorac.)

12. studenoga u 1. s. 30 m. prije podne u *Zagrebu* slab potres od 1$^1/_2$—2 sekunde u pravcu od Z—I. (Agr. Zeit.)

16. studenoga u 9 s. 20 m. po podne u *Imotskom* jak potres. (Zeitsch. f. M.)

1878.

13. veljače izmedju $^1/_2$ i $^3/_4$2 po podne u *Koprivnici* potres, da su se predmeti tresli. Potres je trajao više sekunda i išao pravcem od JI—SZ. Uz potres čula se podzemna tutnjava. (Agr. Zeit.)

16. svibnja u 5 s. 33 m. po podne u *Stonu* i *Metkoviću* jak potres. U Metkoviću čula se uz trus podzemna tutnjava. (Zeitsch. f. M.)

25. kolovoza u 11 s. po podne u *Trakošćanu* jak ali kratak potres uz podzemnu tutnjavu, koja je nalikovala na grmljavinu. Pravac trešnji bio je od SI—JZ. (Fuchs.)

Digitized by Google

23. rujna u 7 s. 4 m. po podne u *Senju* valovito gibanje, koje je trajalo 2 sekunde; uz potres čuo se podzemni šum, kao da se kola voze; pravac bio je od JZ—SI.

Isti dan u 7 s. 47 m. po podne u *Senju* mnogo jači okomit potres.

Isti dan u 7 s. 49 m. po podne u *Senju* još jači okomit udarac.

Isti dan u 9 s. 5 m. po podne u *Senju* tri jaka udarca, da su se prozori tresli, a čaše na stolu zvečale.

Isti dan u 9 s. 10 m. po podne u *Senju* neznatan valovit udarac.

Isti dan u 9 s. 20 m. po podne u *Senju* najjači valovit udarac, koji je trajao 5 sekunda i išao od JZ—SI. Kuće su se tresle, a njeke i popucale. Tri dimnjaka se porušila. Stanovnici u velikom strahu pobjegli iz kuća na ulice i trgove, a mnogi od straha prenoćiše u gornjem gradu, zvanom „Varošu".

Isti dan u 9 s. 30 m. u *Senju* slab udarac.

Isti dan u 9 s. 32 m. u *Senju* isto tako slab udarac.

Isti dan od 9 s. 45 m. do 10 s. u *Senju* 5 udaraca.

Isti dan od 11 s. 30 m. do pol noći u *Senju* opet 3 udarca.

24. rujna u 2 s. prije podne u *Senju* slab udarac.

Isti dan u 2 s. 30 m. prije podne u *Senju* isto tako slab udarac.

Isti dan u 3 s. 40 m. prije podne u *Senju* zadnji i prilično jak udarac. — Veći dio ovih potresa osjetiše u riečkoj županiji, u ogulinskom, otočkom i gospićkom kotaru, te na kvarnerskih otocih. (Torbar.)

Isti dan oko 9 s. po podne u *Zadru* valovit potres, koji je trajao 4 sekunde. (Avv. dalm.) Ako to nije potres od 23. što je u Senju toli žestok bio?

8. listopada u noći na *9. listopada* izmedju 12 i 1 sat u *Severinu* strašan okomit udarac, kao da je top pukao. U Karlovcu raznieše pred tim glas, da Turci dolaze, pa sad pomisliše, da su već tu. (Vranicanji.)

1879.

21. siečnja oko $1^1/_2$ po podne u *Zadru* poskočan potres. (Avv. dalm.)

12. veljače u 2 s. 44 m. po podne na *Rieci* slab potres u pravcu od SI—JZ. — U *Postojni* u 2 s. 46 m. po podne dva okomita udarca sa tutnjavom u pravcu od J—S. Potres taj osjetiše u Krajnskoj, Koruškoj, dolnjoj Štajerskoj i Primorju. Fuchs misli, da je sjedište ovomu potresu bilo kod *Ljubljane*, gdje je potres bio osobito jak i uz to okomit. 2 do 3 sekunde iza prvoga potresa došao je tu drugi udarac. Potres taj bio je vrlo jak još u *Oster-*

Digitized by Google

burgu kod *Sallocha* (I—Z), u *Kamniku*, u *Idriji*, *Kočevju* i *Bljedu*. (Fuchs; Zeitsch. f. M.)

14. svibnja izmedju 5 s. 20 m. i 5 s. 22 m. prije podne u *Sarajevu* dosta jak potres, a jedno 2 do 3 sekunde pred potresom čula se mukla podzemna tutnjava. Sama trešnja je trajala 1—1½ sekunde. Valovito gibanje kao da je išlo od J—S. (Presse.)

21. lipnja u 8 s. 53 m. 45 sek. prije podne u *Zagrebu* okomit potres, koji se je širio, kako jedni vele od Z—I, a drugi od J—S. — U *Velikoj Gorici* u isto doba potres, koji je išao od SI—JZ (njeki vele od Z—I). — Potres osjetiše još u *Samoboru*, *Sv. Nedelji* i *Karlovcu*, al mu tu nije pravac ubilježen. — U *Kraljevom Vrhu* u ¾9 prije podne tako silno titranje zemlje, da je sa župne kuće dimnjak pao a criepovi padali s krova. Zidari, koji su taj dan zgotavljali toranj župne crkve, pobjegoše sa skela, pa se cio dan ne usudiše na posao. — U *Stubici gornjoj* i *dolnjoj* bio je potres valovit i uz potres čuo se strašan štropot. Potres je išao od I—Z. — U *Stubičkih Toplicah* zazvonila su zvonca od potresa. — U *Krapinskih Toplicah* bio je potres valovit i išao je pravcem od JI—SZ. — U *Zaboku* potres smjerom od I—Z. Isti taj potres osjetiše još u *Bistrici* i *Jakovlju*. — Iz *Križevca*, *Siska* i *Ogulina* mi javiše, da potresa nisu osjetili.

22. lipnja u 1 s. 42 m. prije podne u *Zagrebu* osjetiše valovito gibanje, koje je sastojalo od tri vala, te trajalo 1½ do 2 sek. i išlo smjerom od JZ—SI. Drugi val bio je najjači. — Potres taj osjetiše još u *Krapinskih Toplicah*, *Stubici*, *Zlataru*, *Bistrici*, *Jakovlju*, *Kraljevom Vrhu*, *Zaboku* i *Velikoj Gorici*. — U *Krapinskih Toplicah* bilo je gibanje valovito i išlo je pravcem od JI—SZ. — U *Stubici* išlo je valovito gibanje od SZ—JI. — U *Zlataru* imao je valovit potres pravac od SZ—JI.

Isti dan u 3 s. 45 m. prije podne u *Zlataru* iznova valovit potres od SZ—JI. (Jurčić.)

15. srpnja u 10 s. 50 m. prije podne u *Zagrebu* osjetiše vrlo slab potres, koji je sastojao od jednog udarca, koji da je trajao 1½ sekunde. — U *Sv. Ivanu Zelini* bio je isti potres dosta jak i trajao je 5—6 sekunda, a pravac kao da mu je bio od S—J. — U *Kašini* čula se uz potres ojaka podzemna tutnjava; pravac trešnji išao je od S—J.

21. srpnja u jutro u *Zagrebu* kažu, da je bio vrlo slab potres.

22. srpnja u jutro u *Zagrebu* kažu, da je bio vrlo slab potres.

Digitized by Google

23. srpnja u $^1/_2$9 i 11 s. prije podne u *Zagrebu* tvrde njeki, da je bio potres.

29. rujna u 6 s. 31 m. 40 sek. prije podne u *Zagrebu* osjetiše dosta slab okomit udarac. Pravac vele da je bio od SZ—JI.

10. listopada u 4 s. 36 m. po podne u *Zemunu* valovit potres, koji je išao od JI—SZ. (Ivić M.) Isti potres osjetiše i u *Karlovcih*. Iz *Petrovaradina* mi javiše, da ga tamo nisu osjetili. Glavno sjelo ovoga potresa bilo je na dolnjem Dunavu. Osobito jaku trešnju osjetiše u Drenkovi, Moldavi, Bazjašu i Bieloj Crkvi. Potres širio se velikim dielom južne Ugarske, jednim dielom Sedmogradske, Moldavijom, Vlaškom sve do Besarabije. — U 7 s. 30 m. po podne istoga dana osjetiše na dolnjem Dunavu drugi još jači potres, no kod nas ga nigdje ne oćutiše.

11. listopada u 4 s. prije podne u *Zemunu* potres od JI—SZ. (M. Ivić.) Potres taj osjetiše u Beogradu (SSI—JJZ), Riečici, Staroj Moldaviji, Izbišću, Orahovici, Oršavi, Mehadiji, Bieloj Crkvi (kuće popucaše), Temešvaru, Lugošu, Turn-Severinu, po Rumunjskoj i Srbiji. U ugljeniku u Anini kod Orahovice u dubljini od 40 do 50 hvati ne osjetiše potresa, dok je on u Orahovici iztjerao ljude iz kuća.

19. studenoga u 4 s. 16 m. na *Rieci* slab potres.

7. prosinca u 10 s. 59 m. po podne u *Zagrebu* potres gotovo okomit sa dva udarca, od kojih je prvi bio dulji od drugoga. Potres je trajao 3 sekunde i išao je pravcem od JJZ—SSI. Po kućah se sve treslo, da su se ljudi uplašili. — Isti potres osjetiše u *Sv. Ivanu Zelini* u pravcu od JZ. — U *Sv. Križu* (podžupanija krapinsko-toplička) potres od 2 sekunde uz podzemnu tutnjavu. — U *Mokricah* potres.

18. prosinca u 3 s. prije podne u *Zagrebu* vrlo slab potres.

1880.

12. siečnja u 3 s. prije podne u *Senju* dosta jak potres od Z—I. Obseg mu je bio — piše Fuchs — tako malen, da mu je po svoj prilici povod posve mjestne naravi.

27. siečnja u 4 s. 30 m. po podne u *Nevesinju* jak potres. (Fuchs.)

11. veljače u 3 s. 20 m. prije podne u *Senju* vrlo jak potres, a odmah za njim drugi slabiji; te u

6 s. 40 m. prije podne iznova opet nješto jači potres u smjeru od J—S. (Obzor.) Narodne Novine imadu ta dva potresa (u 3 s. i 6 s. prije podne) u broju od 13. veljače, pa vele, da su bili

Digitized by Google

„jučer", dakle 12. veljače, što nije vjerojatno; jer iz Senja u Zagreb treba list bar 2 dana.

12. veljače u $^1/_4$6 po podne u *Ogulinu* jak potres, koji je trajao 3—4 sekunde, te došao od SZ. Svi su se predmeti po kućah tresli, a gdjegdje su i boce po stolu poskakivale. Jedni vele, da je potres bio okomit, a drugi da se je valovito širio. (Vrbanić.) — U *Karlovcu* u 5 s. 44 m. po podne ojak valovit potres uz podzemnu tutnjavu u pravcu od JJZ—SSI. Potres je trajao 8 sekunda. (Nar. nov.) — U *Severinu* oko $^1/_2$6 po podne tako silan potres, da se je sve treslo, pa su gdješto i zidovi popucali. Potres je dolazio od mora. (Nar. nov.) — U *Hrnetiću* oko $^1/_2$6 po podne tako silan potres, da je sviet pomislio: sve će se porušiti.

Isti dan u 10 s. po podne u *Severinu* opet jak potres. Od prvog potresa u $^1/_2$6 pa do ovoga osjetiše u Severinu još osam drugih slabih potresa, pri čem se činilo, kao da se u zemlji nješto ruši. (Vranycany.)

13. veljače u $^1/_2$1 prije podne u *Severinu* opet jak potres. — U *Ogulinu* oko 1 s. u jutro potres u dva maha u pravcu od SZ. (Vrbančić.)

Isti dan u 6 s. prije podne u *Severinu* opet jak potres, a poslje toga osjetiše istoga dana više potresa.

Isti dan oko $^3/_4$10 prije podne u *Hrnetiću* potres, pa kako je u isto vrieme stao na Savi led pucati i micati se, ušao u narod silan strah.

14. veljače u 3 s. prije podne u *Severinu* tako jak potres kao onaj od 12. veljače u $^1/_2$6.

U noći od *22.* na *23. veljače* u *Severinu* dva potresa. (Vranycany.)

17. ožujka u $^1/_2$1 prije podne u *Karlovcu* ojak valovit potres Pravac mu je bio od JJZ—SSI, a trajao je jedno $1^1/_2$ do 2 sek. (Nar. nov., Šebišanović.)

20. ožujka u $5^1/_2$ prije podne u *Ključu* jak potres od 3 sekunde u pravcu od JZ—SI. (Fuchs.)

12. lipnja u 10 s. 38 m. prije podne u *Dubrovniku* slab potres od 6 sekunda. Osjetiše ga još u *Stonu, Slanom, Trebinju* i *Bileću.* U Bileću bio je dosta jak. (Presse.)

25. lipnja u 5 s. 40 m. po podne u *Zagrebu* tako slab potres, da ga je samo malo ljudi osjetilo.

11. kolovoza u 11 s. 36 m. po podne u *Kotoru* potres od 2 sekunde. Bili su to okomiti udarci, koji su s početka bili vrlo jaki

Digitized by Google

pa onda postajali sve slabiji. Potres taj osjetiše još u *Prčanju*, *Risnu*, *Budvi*, *Kastilu*, te u Crnoj Gori u *Cetinju*, *Virbazaru*, *Danilovgradu*, *Ostroju* i *Grahovi*. (Fuchs.) — Sumnjivo mi je, što je Fuchs za god. 1877. na 10. kolovoza u isto doba dana, naime u 11 s. 36 m. po podne ubilježio potres u istih mjestih.

19. rujna u $^1/_2$11 po podne u *Sarajevu* kratak ali žestok potres od J—S.

Isti dan u $^1/_2$12 po podne u *Sarajevu* drugi slabiji udarac. (Novinarska viest.)

21. rujna u *Kraljevici* potres. (Randić.)

5. listopada u *Sarajevu* kažu njeki, da je bio slab potres. (Wähner.)

7. studenoga u $^1/_2$7 po podne u *Severinu* potres, a kašnje u noći iznova potres. (Wähner.)

8. studenoga oko 10 s. po podne kažu njeki, da su u *Bartolovcu* (kraj Varaždina) ocutili potres. (Torbar.)

9. studenoga u 7 s. 33 m. 53 sek. prije podne u *Zagrebu* užasan potres. Učinke i širenje mu opisaše u posebnih djelih Jos. Torbar i dr. Fr. Wähner. (v. Lit.)

Isti dan 4 minute iza velikog potresa u *Zagrebu* valovit slab potres. (Stožir, čije bilježke su upotriebili Torbar i Wähner.) *Gornja Stubica* (W.); *Sv. Križ-Začreće* (5 poslje glavnoga potresa, W.); *Sv. Ivan Zelina* (8 s., T.); *Krško*, 7 m. poslje prvog potresa nov kratak potres (W.); *Zdole* jedno 10 m. poslje glavnog potresa sa tutnjavom. (W.)

Isti dan u 8 s. 27 m. 55 sek. prije podne u *Zagrebu* kratak, slab, valovit potres (S); *Gornja Stubica* (W.); *Sv. Križ-Začreće* pol sata iza glavnog potresa (W.); *Sv. Ivan Zelina* u 8 s. 30 m. (T.); *Velika Gorica* jedno pol sata iza glavnog potresa nov slab potres (W.); *Brckovljani* jedno $^3/_4$ sata poslje glavnog potresa slaba trešnja (W.); *Miholjanac* oko 8 s. drugi ojak udarac (W.); *Krško* u 8 s. 25 m. vrlo slab potres (W.)

Isti dan u 10 s. 3 m. prije podne u *Senju* slab valovit potres. (T, W.)

Isti dan u 3 s. po podne u *Bisagu* potres. (W.)

Isti dan u 7 s. 55 m. po podne u *Sv. Ivanu Zelini* nov potres. (T.)

Isti dan u 9 s. 26 m. po podne u *Sv. Ivanu Zelini* potres. (T.)

Isti dan u 10 s. 50 m. u Zagrebu vrlo slab potres (S.); *Sv. Ivan Zelina* u 11 s. 3 m. potres. (T.)

Digitized by Google

10. studenoga u 0 s. 30 m. prije podne u *Senju* slab valovit potres od 15—20 sekunda. (T.)

Isti dan oko 6 s. prije podne u *Zagrebu* vrlo slab potres (S.); *Sv. Ivan Zelina* u 6 s. 5 m. (T.)

Isti dan u 4 s. 3 m. po podne u *Sv. Ivanu Zelini* potres. (T.)

Isti dan u 10 s. 30 m. u *Gornjoj Stubici* slab potres od 3—4 sekunde. (W.)

Noću od *10.* na *11. studenoga* u *Sv. Šimunu* sedam osjetljivih udaraca. (T., W.)

11. studenoga u 0 s. 30 m. prije podne u *Varaždinu,* kažu, da je bio vrlo slab udarac. (W.)

Isti dan u 3 s. 10 m. prije podne u *Gornjoj Stubici* potres od 3—4 sekunde (W.); *Bisag* u $^3/_4$2 prije podne prilično jak potres, od koga je križ s gradske kapele pao smjerom JZ, bivši već potresom od 9. studenoga u istom smjeru nagnut (T.); *Križevac* u 3 s. prije podne slab potres od 4 do 5 sekunda u smjeru od JZ - SI. (T.)

Isti dan u 4 s. prije podne u *Samoboru* potres. (W.)

Isti dan u 5 s. 40 m. prije podne u *Zagrebu* dva slaba valovita udarca od Z—I. (S.) — *Sv. Ivan Zelina* u 5 s. 45 m. prije podne potres. (T.) — *Bedekovčina* oko 6 s. u jutro dva udarca. (W.) —

Isti dan u 6 s. prije podne u *Sv. Ivanu Zelini* potres. (T.) — *Gornja Stubica* u 6 s. prije podne 4—5 sekunda trajući potres, koji je bio jači od zadnja dva. (W.)

Isti dan u 11 s. 1 m. 10 sek. prije podne u *Zagrebu* ojako valovito gibanje od 1 sek. (S.) — *Sv. Ivan Zelina* u 11 s. 10 m. prije podne potres. (T.) — *Kraljev Vrh* u 11 s. prije podne potres. (T.)

Isti dan u 11 s. 26 m. prije podne u *Zagrebu* valovito kotrljanje od Z—I; trajanje do 3 sekunde; skrivene pukotine na zgradah se sad odkriše; nova strava u pučanstvu. Potres je bio jak u Remetah i Sv. Šimunu, a slabiji u Velikoj Gorici, Križevcu i Varaždinu. (S.) — *Vrabče* u 11 s. 30 m. ojak valovit potres. (W.) — *Sv. Šimun* u 11 s. 30 m. jak valovit potres, da je criep sa krovova padao, a stare se pukotine još više razširiše. (T., W.) — *Sv. Ivan Zelina* 11 s. 35 m. potres. (T.) — *Kraljev Vrh* u 11 s. 30 m. potres jači ali kraći od onoga od 9. studenoga. (T.) — *Bedenica* u $^1/_2$12 potres. (W.) — *Gornja Stubica* u $^1/_2$12 kraći al jači potres od onoga od 9. studenoga. (W.) — *Bedekovčina* pred podne jaka tutnjava, a na to potres od 10 sekunda slabiji od

Digitized by Google

glavnoga potresa; pukotine se još više razširiše; ljudi pobjegoše iz kuća. (W.) — *Zabok* u $^1/_2$12 jak potres, da su se predmeti rušili. (W.) — *Zlatar* pred podne jak potres, da su se kuće tresle i pucale, valovito gibanje došlo je sa juga od Zagrebačke gore. (W.) — *Konjšćina* u $^1/_2$12 najjači potres iza glavnoga. (W.) — *Sutinske Toplice* u 11 s. 30 m. dosta jak potres od 3 sekunde pravcem od SZ—JI. (T.) — *Krapina* u $^1/_2$12 ojak potres od 3 sekunde. (W.) — *Bednja* $^1/_2$12 lagan potres. (W.) — *Trakošćan* $^3/_4$12 ojak udarac, a za njim dva sve slabija. (W.) — *Lepoglava* u 11 s. 30 m. nješto jači potres od 2 sekunde; od prvoga pa do ovoga potresa bilo je više tako slabih potresa, da ih nisu svi osjetili. (T., W.) — *Varaždin* u 11 s. 45 m. slab potres. (T., W.) — *Varaždinske Toplice,* kažu njeki, da je bio pred podne potres. (W.) — *Gornja Rieka* u 11 s. 35 m. potres od 2 sekunde. (W.) — *Križevac* u 11 s. 30 m. slab kratak udarac bez tutnjave, (T.) — *Velika Gorica* u 11 s. 7 m. slab potres od 3 sekunde. (T., W.) — *Nove Čiče* oko $^1/_2$12 ojači potres. (T., W.) — *Samobor* u $^3/_4$12 slab potres. (T., W.) — *Jaska* u 11 s. 30 m. vrlo slab potres. (T., W.) — *Petrinja* u 11 s. 25 m. lagan potres. (T., W.) — *Pisarovina* poslje 11 s. vrlo slab potres. (T., W.) — *Glina* u 11 s. 30 m. vrlo slab potres. (W.) — *Čazma* u 11 s. 25 m. slab udarac, da su prozori zazvučali (W.) Potres ovaj osjetiše još u ovih mjestih: Čakovac, Moschganzen, Optuj, Maribor, Pösnitz, Radkersburg, Brunnsee, Strass, Spielfeld, Leibnitz, Kirchbach, Gradac, a *nisu* ga osjetili u Bartolovcu, Belovaru, Bribiru, Brodu, Daruvaru, Djakovu, Osieku, Staroj Gradiški, Karlovcu, Koški, Kostajnici, Kutini, Ladjevcu, Dolnjem Lapcu, Martinskoj Vesi, Miholjancu, Mitrovici, Novigradu kod Koprivnice, Otočcu, Pakracu, Rakovcu, Riečici, Severinu, Senju, Sveticah, Topuskom, Virovitici, Zidanom Mostu.

Isti dan u 5 s. 26 m. po podne u *Zagrebu* slab potres s tutnjavom, do 3 seekunde. (S.) — *Sv. Ivan Zelina* u 5 s. 15 m. po p. potres. (T.) — *Sv. Šimun* u 5 s. 15 m. po p. potres. (T., W.) *Križevac* u 5 s. 30 m. po podne slab udarac bez tutnjave. (T.) — *Bedekovčina* u $^1/_2$6 po podne potres, da su bježali iz kuća. (W.)

Isti dan u 6 s. po podne u *Sv. Šimunu* potres. (T., W.)

„ „ „ 6 s. 30 m. po podne u *Sv. Šimunu* potres. (T., W.)

„ „ „ 8 s. „ „ „ „ „ „ „ „

„ „ „ 9 s. „ „ „ „ „ „ „ „

„ „ „ 9 s. 15 m. „ „ „ „ „ „ „ „

Digitized by Google

Isti dan u 10 s. po podne u *Sv. Šimunu, Bazju, Budrovcu* i *Dugom Selu* kod Virovitice potres od 2 sekunde. (T., W.)

Isti dan u 11 s. po podne u *Zagrebu* vrlo slab potres. (S.) *Trakošćan,* poslje 11 s. po podne ojak potres, da su stakla zazvečala. (W.)

12. studenoga u 2 s. 15 m. prije podne u *Zagrebu* laka valovita trešnja. (S.) — *Sv. Šimun* oko 2 s. prije podne. (T.) — *Bisag,* u $^3/_4 2$ spominje Wähner isti potres, što smo ga po Torbaru naveli za 11. studenoga.

Isti dan u 5 s. 15 m. prije podne u *Zagrebu* laka valovita trešnja. (S.) — *Sv. Šimun* u 6 s. prije podne prilično jako drmanje od SZ—JI. (T., W.) — *Bisag* u $^3/_4 6$ jak potres. (W.) — *Trakošćan* u $^1/_2 6$ slab potres. (W.)

Isti dan u 10 s. 30 m. prije podne u *Zagrebu* laka valovita trešnja. (S.) — *Sv. Ivan Zelina* u 10 s. 5 m. prije podne potres (T.)

Isti dan u 11 s. 30 m. prije podne u *Karlovcu* kratak slab potres. (W.)

Isti dan u 6 s. 30 m. po podne u *Zagrebu* laka valovita trešnja. (W.)

Isti dan u 10 s. 3 m. po podne u *Senju* vrlo slab potres. (W.)

13. studenoga u 3 s. 15 m. prije podne u *Zagrebu* vrlo slab potres. (S.)

Isti dan u 3 s. 20 m. prije podne u *Senju* dva okomita udarca. (T., W.)

Isti dan u 4 s. prije podne u *Zagrebu* vrlo slab potres. (S.) — *Sv. Ivan Zelina* u 4 s. 20 m. prije podne slab potres. (W.)

Isti dan u 10 s. 15 m. po podne u *Zagrebu* slab valovit potres. (S.) — *Sv. Ivan Zelina* u 10 s. 30 m. po podne potres. (T., W.) *Sutinske Toplice* u 10 s. 55 m. po podne jako kolebanje od 4 sekunde, smjerom od SZ—JI; bio je to najjači potres, što su ga tu u obće osjetili. Iz staklene posude pljuskala je voda preko ruba, koji je nad vodom bio 12 cm., na SZ; pukotine od 9. studenoga se razširiše i nove se pojaviše. (T., W.)

Isti dan oko 12 s. u noći u *Zagrebu* slab valovit potres. (S.) — *Sv. Ivan Zelina* u 12 s. 30 m. noću slab potres. (W.)

14. studenoga u 3 s. 30 m. prije podne u *Sv. Ivanu Zelini.*

Isti dan oko 5 s. prije podne u *Bedenici* potres. (W.)

Isti dan oko $^1/_2 12$ prije podne u *Kostajnici* vrlo slab potres. (T., W.)

*

Digitized by Google

Isti dan oko $^3/_4$4 po podne u *Butkovcu* jaka tutnjava. (W.)

Isti dan u 6 s. 11 m. po podne u *Zagrebu* slab potres. (S.)

15. studenoga u 1 s. 30 m. prije podne u *Zagrebu* slab potres. (S.) — *Martinska Ves* u 1 s. 32 m. prije podne jedan udarac. (T., W.)

Isti dan u 4 s. prije podne u *Zagrebu* trešnja, koja da je bila u blizini gore jača. (S.)

Isti dan u 11 s. 18 m. prije podne u *Zagrebu* slab potres. (S.)

Isti dan u 9 s. 15 m. po podne u *Senju* vrlo slaba trešnja. (T., W.)

Noćju od *15.* na *16. studenoga* u *Novigradu* kod Koprivnice potres. (W.)

16. studenoga u 0 s. 4 m. prije podne u *Zagrebu* dosta jaka valovita trešnja od SI—JZ uz neobičnu tutnjavu; iza nje osjetiše u kratkih stankah više slabih titraja, gotovo se činilo, da zemlja neprestano titra i tutnji. Kao osjetljiviji titraji zabilježeni su ovi, što ih odmah spominjemo (S.) — Na *Sljemenu* u Zagrebačkoj gori u 0 s. 20 m. prije podne dosta jaka trešnja od 2 sekunde. (W.) — *Sv. Ivan Zelina* u 0 s. 15 m. prije podne potres. (T.) — *Velika Gorica* u 0 s. 12 m. prije podne potres. (W.)

Isti dan u 0 s. 44 m. prije podne u *Zagrebu* slab potres. (S.) — *Sljeme* 0 s. 23 m. prije podne slab potres. (W.)

Isti dan u 0 s. 49 m. prije podne u *Zagrebu* slab potres. (S.) — *Sljeme* 0 s. 24 m. prije podne slab potres (W.)

Isti dan u 1 s. 9 m. prije podne u *Zagrebu* slab potres (S.) — *Sljeme* 1 s. prije podne dosta osjetljiv potres. (W.) — *Varaždin* u 1 s. prije podne, kažu njeki, da je bio vrlo slab potres. (W.)

Isti dan u 1 s. 3 m. prije podne na *Sljemenu* slab potres. (W.)

„ „ „ 1 s. 5 m. „ „ „ „ „ „ „

„ „ „ 1 s. 27 m. „ „ „ „ „ „ „

„ „ „ 4 s. 24 m. „ „ u *Zagrebu* „ „ (S.)

— *Sljeme* u 4 s. 40 m. prije podne dosta jak potres. (W.) — *Sv. Ivan Zelina* u 4 s. 30 m. prije podne potres. (T.) — *Velika Gorica* u 4 s. 25 m. prije podne potres. (W.) — *Varaždin* u 5 s. prije podne da je bio potres. (W.)

Isti dan u 6 s. 30 m. prije podne u *Zagrebu* slab potres (S.)

Isti dan u 7 s 5 m. prije podne u *Senju* vrlo slaba trešnja. (T., W.)

Digitized by Google

Isti dan izmed 11 i 11 s. 15 m. po podne u *Zagrebu* vrlo slabo titranje sa podzemnom grmljavinom. (S.) — *Pregrada* u 11 s. 15 m. po podne žestok potres smjerom od S—J; ovaj potres bio je poslje onoga od 9. studenoga najžešći, te je nadmašio onaj od 11. studenoga i 11. prosinca; poslje 9. studenoga mal koji dan i noć, da ne ima potresa, a najviše u 11 s. noćju i 5 s. u jutro. (T.)

Isti dan u 12 s. po noći u *Dolnjem Lapcu* slab potres od 2 sekunde. (T., W.)

17. studenoga u 4 s. prije podne u *Zagrebu* slaba trešnja. (S.) — *Sv. Ivan Zelina* u 3 s. 50 m. prije podne slab potres. (W.)

Isti dan u 5 s. (T.), 5 s. 25 m. (W.) prije podne u *Sv. Ivanu Zelini* nješto jači potres.

Isti dan u 9 s. 15 m. po podne u *Sv. Ivanu Zelini* potres od SI – JZ. (T.)

Isti dan u 10 s. 35 m. po podne u *Dolnjem Lapcu* slab potres. (T., W.)

18. studenoga u 1 s. 30 m. prije podne u *Sv. Ivanu Zelini* kratko kolebanje. (T., W.)

Isti dan u 5 s. 45 m. prije podne u *Sv. Ivanu Zelini* dosta osjetljivo drmanje. (T., W.)

Isti dan u 3 s. 13 m. po podne u *Sv. Ivanu Zelini* osjetljiv potres. (T.)

Isti dan u 3 s. 28 m. po podne u *Sv. Ivanu Zelini* osjetljiv potres. (T.)

Isti dan u 6 s. 40 m. po podne u *Makarskoj* vrlo slab potres. (W.)

Isti dan u 8 s. 35 m po podne u *Kašini* dosta jak potres. (W.)

Isti dan u 9 s. po podne u *Kašini* dosta jak potres. (W.)

Isti dan u 10 s. 35 m. po p. u *Zagrebu* vrlo slab potres. (S.) U *Bukovcu, Biškupcu* i *Psarjevu* izmed 10 i 11 s. po podne dva ojača potresa. (W.)

Isti dan u 3 s. 13 m. prije podne u *Sv. Ivanu Zelini* dosta jak potres. (W.)

Isti dan u 5 s. 15 m. prije podne u *Zagrebu* vrlo slab potres. (S.) — *Sv. Ivan Zelina* u 5 s. 28 m. prije podne dosta jak potres. (W.)

Isti dan u $^{3}/_{4}7$ prije podne u *Vrbovcu* slab potres. (W.)

Isti dan u 11 s. 26 m. po podne u *Zagrebu* vrlo slabo valovito gibanje od JZ—SI. (S.) *Sv. Ivan Zelina* oko po noći dosta jak

Digitized by Google

potres. (T.) *Križevac* u 11 s. 24 m. po podne posve slabo talasanje bez tutnjave. (T.)

20. studenoga u 0 s. 2 m. prije podne u *Zagrebu* vrlo slab potres. (S.)

Isti dan u 0 s. 32 m. prije podne u *Zagrebu* vrlo slab potres. (S.) Isti potres osjetiše u svih mjestih sve do Siska. (W.)

Isti dan u 1 s. 30 m. prije podne u *Sv. Ivanu Zelini* osjetljiv potres. (T., W.)

Isti dan u 2 s. prije podne u *Novigradu* kod Koprivnice slab potres. (W.)

Isti dan u 3 s. prije podne u *Sv. Ivanu Zelini* osjetljiv potres. (T., W.)

Isti dan u 3 s. 28 m. prije podne u *Martinskoj Vesi* jedan udarac. (T., W.)

Isti dan u 4 s. prije podne u *Sv. Ivanu Zelini* osjetljiv potres. (T., W.)

21. studenoga u 3 s. 17 m. po podne u *Zagrebu* slabo titranje. (S.) — *Sv. Šimun* u $^1/_2$4 po podne dva vrlo jaka udarca sa tutnjavom, da je u školi sa stropa zamaz padao. (W.) — *Dolnja Stubica* oko $^1/_4$4 po podne dosta jak potres. (W.) — *Kraljev Vrh* u isto doba vrlo žestoko titranje od 4 sekunde, bio je to po jakosti treći potres. (W.)

22. studenoga u 4 s. 36 m. prije podne u *Zagrebu* vrlo slab potres. (W.)

Isti dan u $^1/_2$12 o podne u *Trbljanu* kod Koprivnice slab potres. (T., W.)

Isti dan u 12 s. 38 m. po podne u *Petrinji* podzemna tutnjava sa laganim drmanjem. (W.)

Noću od *22.* na *23. studenoga* u *Gornjoj Stubici* dva potresa. (W.)

23. studenoga u 4 s. prije podne u *Dolnjoj Stubici* slab potres. (W.)

Isti dan u 11 s. 10 m. prije podne u *Zagrebu* slaba tutnjava i slabo titranje. (S.)

24. studenoga u 2 s. prije podne u *Erpenji* ojak potres od 5 sekunda, da su ljudi iz postelja poskakali. (W.)

25. studenoga poslje 10 s. po podne u *Bistrici* najjači potres poslje 9. studenoga, jer su od njega nastale u zidovih nove pukotine. (T.)

26. studenoga u 0 s. 10 m. prije podne u *Bistri* dosta jak potres. (W.)

Digitized by Google

Isti dan nješto pred 1 s. prije podne u *Bistri* nješto slabiji potres. (W.)

Isti dan u $^1/_2$2 prije podne u *Bistri* slab potres; osim ova tri potresa nabrojaše u Bistri 25 muklih tutnjava. (W.)

Isti dan u $^3/_4$5 po podne u *Sv. Šimunu* neznatna trešnja sa tutnjavom. (W.)

Od *27. studenoga* u jutro do *4. prosinca* po noći u *Zagrebu* čula se vrlo često tutnjava bez trešnje. Od *23.* do *27. studenoga* bilo je u *Zagrebu* mirno. (S.)

27. studenoga u 9$^1/_2$ prije podne u *Livnu* žestok potres, uz tutnjavu u pravcu od I—Z. Njekoliko minuta za tim nov slabij potres. Od to doba tresla se zemlja uz malene stanke sve do 8 s. u jutro sliedećega dana, (Novinarska viest.)

30. studenoga oko 5 s. prije podne (3 s. Torbar) u *Bistrici* slab valovit potres. (W.)

Od *2.* na *3. prosinca* u noći u *Bistrici* potres. (W.)

4. prosinca poslje 2 s. prije podne u *Zagrebu* slabo drhtanje, a za njim tutnjava. (S.)

Isti dan oko 11 s. 55 m. po podne u *Sv. Ivanu Zelini* trešnja. (W.)

5. prosinca u 3 s. 5 m. prije podne u *Zagrebu* slab potres. (S.) — *Kašina* u 3 s. prije podne slab potres. (W.) — *Sv. Ivan Zelina* u 3 s. prije podne potres. (W.)

Isti dan u 3 s. 35 m. prije podne u *Zagrebu* slab potres. (S.)

Isti dan u 9 s. 45 m. po podne u *Zagrebu* dosta jak potres. (S.) *Kašina* u 9 s. 30 m. po podne jak potres. (S.) *Garešnica* u 9 s. 26 m. po podne jak potres od JI. (W.)

Isti dan u 11 s. po podne u *Zagrebu* slab udarac; od $^1/_2$11 do do $^1/_2$12 čula se u deset puta u razdobljih od njekoliko minuta mukla tutnjava i lako titranje. (S.) *Kašina* oko $^3/_4$11 po podne slab potres. (W.) *Garešnica* u $^1/_2$12 slab potres. (W.)

6. prosinca u 3 s. prije podne u *Zagrebu* vrlo slaba trešnja. (S.)

Isti dan poslje 6 s. prije podne u *Kašini* slab potres. (W.)

Isti dan u 7 s. 45 m. prije podne u *Zagrebu* vrlo slab udarac. (S.)

Isti dan u 8 s. 10 m. prije podne u *Zagrebu* vrlo slab udarac. (S.)

Isti dan u 8 s. 18 m. prije podne u *Banjaluci* potres od SI prema JZ uz podzemnu tutnjavu. Viseći predmeti stadoše se nihati. (Nar. nov.)

Digitized by Google

Isti dan u $^3/_4$11 po podne u *Sv. Ivanu Zelini* slabo gibanje. (T., W.)

7. *prosinca* u 3 s. 20 m. prije podne u *Zagrebu* dosta jak potres od SSZ—JJI sa tutnjavom. (S.) *Sv. Ivan Zelina* u $^3/_4$4 prije podne slab potres s tutnjavom. (W.)

Isti dan u 5 s. 30 m. prije podne u *Zagrebu* dosta jak potres od SSZ—JJI sa muklom tutnjavom (S.)

Isti dan u $^1/_4$7 prije podne u *Trbljanu* slab potres. (T., W.)

Isti dan u 7 s. 45 m. prije podne u *Zagrebu* vrlo slab potres. (S.)

Isti dan u 5 i 6 s. po podne u *Zagrebu* slaba tutnjava. (S.)

8. *prosinca* u 0 s. 28 m. prije podne u *Zagrebu* jaka trešnja od SI—JZ; trajanje 4 sekunde; pred potresom tutnjava, koja se čula i poslje potresa dulje vremena uz prekidanje od njekoliko minuta. (S.) *Vrabče* u 0 s. 25 m. prije podne uz tutnjavu i pucnjavu ojak potres od 2 sekunde; bio je kraći ali jači od onoga 11. studenoga. (W.) *Sv. Šimun* u $^1/_2$1 prije podne tutnjava sa dva udarca (W.); od 23. studenoga do 8. prosinca čuše gotovo neprestano tutnjavu pod Zagrebačkom gorom. (T.) *Sv. Ivan Zelina* oko $^1/_2$1 prije podne tutnjava kao od topa i na to valovito gibanje od S—J, 2 sekunde; predmeti u sobah se zatresoše, stakla zazvečaše i popadaše; na njekih zgradah se pukotine razširiše; u *Beloraru moravečkom* dobila je občinska kuća novu pukotinu, a i u *Moravču* je bila trešnja isto tako jaka; vele, da je trešnja bila isto tako jaka, kao ona od 9. studenoga samo kraća. (W.) *Prozorje* u $^3/_4$1 prije podne jak potres, kažu da je $^1/_4$ sata pred tim bio slabiji. (W.) *Dugo Selo* u 0 s. 41 m. prije podne jak potres, da se je sve treslo i zamaz padao; pol sata kasnije iznova potres. (W.) *Zaprešić* poslje pol noći dosta jak potres. (W.) *Bistra* po pol noći potres. (W.) *Gornja Stubica* u $^1/_2$1 prije podne dosta jak potres. (W.) *Bistrica* u $^1/_2$1 prije podne jak potres. (T., W.) *Zlatar* u $^1/_2$1 tutnjava i na to dosta jaka trešnja od 3 sekunde. (W.) *Krapinske Toplice* oko $^1/_2$1 prije podne slab potres. (W.) *Križevac* u $^1/_2$1 potres. (W.) *Samobor* u $^1/_4$1 prije podne potres. (W.) *Velika Gorica* oko polnoći ojači potres. (W.) *Sisak* poslje polnoći dosta osjetljiv potres. (W.) Negativne vieste zabilježene su iz Krapine, Ivanca, Varaždina, Koprivnice i Karlovca. (W.)

Isti dan u $^1/_2$6 prije podne u *Sv. Šimunu* potres. (W.)

Isti dan u 6 s. 34 m. prije podne u *Zagrebu* slaba tutnjava. (S.) *Križevac* u 6 s. prije podne potres. (W.)

Digitized by Google

Isti dan u 7 s. 52 m. prije podne u *Zagrebu* slaba tutnjava, (W.) *Sv. Ivan Zelina* u $^3/_4$8 prije podne slabiji potres. (W.)

Isti dan u 6 s. 25 m. po podne u *Zagrebu* dosta oštar udarac. (S.) *Sveti Šimun* u $^1/_2$7 u jutro potres. (W.)

Isti dan oko $^3/_4$8 po podne u *Gornjoj Stubici* slab potres. (W.)

Isti dan u $^1/_2$10 po podne u *Sv. Šimunu* potres. (W.)

Isti dan u 11 s. 58 m. u *Zagrebu* vrlo slaba trešnja. (S.)

9. prosinca u 11 s prije podne u *Sv. Šimunu* potres. (W.)

Isti dan u $^1/_2$10 po podne u *Sv. Šimunu* potres. (W.)

10. prosinca u 0 s. 30 m. prije podne u *Zagrebu* vrlo slaba trešnja. (S.)

Isti dan u 2 s. prije podne u *Klanjcu* ojak potres. (W.)

Isti dan u 3 s. 24 m prije podne u *Zagrebu* žestok potres sa tutnjavom; trajanje 2 sekunde. Po jakosti bio je nalik onom od 11. studenoga u 11 s. 26 m. prije podne. (S.) *Vrabče* u $^3/_4$4 u jutro tri okomita udarca bez ljuljanja i tutnjave. (W.) *Sv. Šimun* u $^1/_2$4 u jutro tutnjava i na to jako drmanje. (W.) *Dugo selo* u $^1/_2$4 u jutro potres. (W.) *Sv. Ivan Zelina* u $^1/_2$4 u jutro jak potres. (W.) *Zaprešić* oko $^1/_2$4 u jutro dosta jak potres. (W.) *Bistra* u $^1/_2$4 u jutro potres. (W.) *Gornja Stubica* u $^3/_4$4 u jutro dosta jak udarac i dva slabija (W.) *Samobor* oko $^1/_2$4 u jutro ojači potres. (W.) Ovaj potres je još ubilježen za *Sesvete*, *Erpenje* (3 s. 10 m.) i *Rakorpotok*, a negativne vieśti su ubilježene iz Krapinskih Toplicah, Krapine, Ivanca, Varaždina, Križevca, Koprivnice, Siska i Karlovca (W.)

Isti dan u 11 s. po podne u *Kraljevom Vrhu* bio je četvrti potres, što ga je župnik Večković osjetio. (T.) *Sv. Šimun* u 11 s. po podne tutnjava i na to drmanje. (W.)

11. prosinca u $^3/_4$1 prije podne u *Bistrici* osjetljiv potres. (T., W.) *Zlatar* oko $^1/_2$1 u jutro potres srednje jakosti. (W.)

Isti dan u 5 s. 2 m. prije podne u *Zagrebu* dosta jako valovito gibanje od 3 sekunde u smjeru od SI - JZ. (S) *Sv. Šimun* u $^1/_4$6 u jutro tutnjava i na to drmanje. (W.) *Bistrica* u 5 s. 15 m. prije podne osjetljiv potres. (W.) *Kraljev Vrh* u 4 s. 30 m. prije podne grozan šum i trešnja zemlje od JI—SZ. (T.) *Zlatar* u 5 s. 30 m. prije podne ojači potres od 4 sekunde, koji je po jakosti nalikovao na onaj od 11. studenog o podne. Kuće su se zatresle i popucale; trešnja došla je od J, od Zagrebačke gore. (W.) *Sutinske Toplice* u 5 s. 15 m. prije podne (12. prosinca bit će krivo ubilježen) dosta osjetljiva trešnja od SZ—JI do 4 sekunde (T.) *Krapina*

Digitized by Google

u $^1/_2$6 u jutro dosta jak potres od S—J, koji je potrajao do 4 sekunde. (W.) *Klanjac* oko 5 s. u jutro vrlo jak potres, da su se pukotine od glavnoga potresa razširile. (W.) *Varaždinske Toplice* potres. (W.) *Gornja Rieka* oko $^1/_2$6 u jutro dosta jak potres, da se je po kućah sve treslo. (W.) *Križevac* u 5 s. 28 m. u jutro slabo kolebanje. (T.)

Isti dan u 7 s. 23 m. prije podne u *Zagrebu* vrlo slabo valovito gibanje od SI—JZ. (S.) *Kraljev Vrh* u 7 s. 15 m. prije podne potres od 4 sekunde. (T) *Gornja Stubica* u $^1/_2$8 u jutro potres od 2 sekunde. *Bistrica* u 7 s. 30 m. u jutro osjetljiv potres od 5—6 sekunda. (T, W.) *Zlatar* oko $^3/_4$8 potres od 2—3 sekunde. (W.) *Klanjac* u 7 s. 15 m. prije podne potres. (W.) *Varaždinske Toplice* u jutro drugi potres. (W.)

Isti dan u $^3/_4$12 po podne u *Bakru* drmajući potres od 2—3 sekunde u pravcu od SI—JZ; njeke ure stadoše od trešnje. (W.)

Od *11.* do *14. prosinca* čula se u *Zagrebu* kadikad po noći slaba tutnjava bez trešnje. *14. prosinca* u veče, te u noći na 15. u velikih razdobljih primjetiše vanredno slabo titranje, a isto tako u noći od *15.* na *16. prosinca.* (S.)

13. prosinca u 5 s. prije podne u *Oriovcu* potres. (W.)

14. prosinca izmed 3 i 4 s. prije podne u *Sv. Ivanu Zelini* slaba trešnja. (W.)

15. prosinca u 4 s. 30 m. prije podne u *Oriovcu* jak potres, da su gdjekoje ure stale, a poštarska kola tako su se potresla, kao da ih je njetko digao i stresao. (W.)

16. prosinca u 11 s. 10 m. po podne u *Zagrebu* ojak potres pri kom je titranje sve jače bivalo; pravac od SI—JZ. (S.) *Sv. Ivan Zelina* u 11 s. 32 m. po podne jak potres od 2 sekunde. (W.) *Kraljev Vrh* u 11 s. 45 m. po podne znatan potres od 3 sekunde. (T) *Bistrica* oko 11$^1/_4$ u veče jak potres. (W.) *Zlatar* oko $^1/_2$12 noću uz tutnjavu potres od S—J; bio je tako jak ako ne još jači od onoga 9. studenog; on nije bio kao ostali valovit, nego okomit sa 5—6 udaraca; zamaz je padao a pukotine se razširiše; velika strava. (W.) *Sutinske Toplice* u 11 s. 10 m. u noći jak potres od SZ—JI do 5 sekunda; nove pukotine (T.) *Zaprešić* pred 12 s. dosta jak potres. (W.) *Krapinske Toplice* pred polnoć dosta jak, no kratak potres sa tutnjavom. (W.) *Sv. Križ* kod Krapine u $^1/_2$12 u noći vrlo jak potres od 3 sekunde. (W.) *Krapina* u $^1/_2$12 ljuljala se zemlja dosta jako od S—J kroz 5 sekunda; ljudi skočiše iz postelja na ulicu. (W.) *Lepoglava* poslje $^1/_2$12 dosta

Digitized by Google

jaka valovita trešnja od J do 2 sekunde. (W.) *Bedanj* u $^1/_2$12 u noći tako žestok potres kao onaj od 9. studena. (W.) *Ivanec* oko 11 s. 25 m. u noći jak potres, koji je jedva bio slabiji od onoga 9. studena, samo je bio kraći, 4—5 sekunda. (W.) *Križevac* u 11 s. 24 m. u noći valovito gibanje 3—4 sekunde od JZ—SI uz tutnjavu. (T., W.) *Gornja Rieka* u $^3/_4$12 u noći jak potres od 3—4 sekunde bez tutnjave. (W.) *Varaždinske Toplice* u 11 s. 40 m. u noći potres od I—Z bez tutnjave, 2—3 sekunde. (W.) *Vidovec* u $^1/_2$12 u noći šum i ujedno jak potres od JI, da se je sve treslo, 1 sekundu. (W.) *Varaždin* u 11 s. 18 m. u noći dosta znatan potres uz tutnjavu od 2—3 sekunde. (W.) *Kloštar Ivanić* njekoliko minuta pred $^1/_2$12 u noći jak potres, da je sve zveketalo u pravcu od S—J; nove pukotine, stare se razširiše (W.) *Čazma* u 11 s. 20—30 m. najjači potres poslje 9. studenoga; pravac od JZ—SI; zamazane pukotine se otvoriše (W.) *Vinica* u 11 s. 15 m. u noći dosta osjetljiv potres od 1$^1/_2$—2 sekunde. (W) *Samobor* pred polnoć dva jaka udarca. (W.)

Isti dan u 11 s. 15 m. po podne u *Zagrebu* slab udarac od 1 sekunde. (S) *Bistrica* 7—8 minuta poslje prijašnjeg nov, slab potres. (W.) *Kloštar Ivanić* oko po noći opet potres. (W.)

17. prosinca poslje polnoći u *Sv. Ivanu Zelini* dva potresa. (W.)

Isti dan u 2 sata prije podne u *Križevcu* potres. (W.)

Isti dan u 3 s. 5 m. prije podne u *Sutinskih Toplicah* u malom razdoblju tri osjetljiva udarca uz tutnjavu. (T.) *Sv. Ivan Zelina* oko 3 s. u jutro potres. (W.) *Bistrica* u 3$^1/_4$ u jutro dosta jak potres. (W.)

Isti dan u 5 s. 15 m. prije podne u *Križevcu* potres. (W.) *Krapina* pred zoru potres. (W.)

Isti dan u 11 s. 30 m. prije podne pa do 2 s. 3 m. po podne u *Sutinskih Toplicah* gotovo neprekinuta tutnjava, sad jaka, sad slabija. (T.)

19. prosinca u 8 s. 10 m. po podne u *Zagrebu* slab okomit udarac. (S.)

20. prosinca u 1 s. 10 m. prije podne u *Zagrebu* vrlo slaba trešnja. (S.)

21. prosinca u 0 s. 55 m. prije podne u *Sv. Ivanu Zelini* i *Orešju* dva neznatna udarca uz tutnjavu. (W.)

Isti dan u 3 s. prije podne u *Sv. Ivanu Zelini* i *Orešju* opet dva udarca sa tutnjavom. (W.)

Digitized by Google

Isti dan u 10 s. 15 m. po podne u *Sv. Ivanu Zelini* ljuljanje i slaba tutnjava sa udarcem. (W.)

22. prosinca u 0 s. 51 m. prije podne u *Zagrebu* slabo valovito gibanje. (S.)

Isti dan u 3 s. 15 m. prije podne u *Sv. Ivanu Zelini* tutnjava sa neznatnom trešnjom. (W.)

Isti dan u 4 s. 15 m. prije podne u *Sv. Ivanu Zelini* tutnjava sa neznatnom trešnjom. (W.)

Isti dan u 6 s. prije podne u *Sv. Ivanu Zelini* tutnjava sa neznatnom trešnjom. (W.)

Isti dan u 7 s. 30 m. prije podne u *Sv. Ivanu Zelini* tutnjava sa neznatnom trešnjom. Po danu se radi buke ništa ne čuje. (W.)

23. prosinca u 2 s. 10 m. prije podne u *Zagrebu* slab udarac. (S.)

Isti dan u 5 s. prije podne u *Zagrebu* slabo titranje. (S.)

24. prosinca izmed 12 i 1 s. prije podne u *Zagrebu* vrlo slabo titranje. (S.) *Sv. Ivan Zelina* oko pol noći dvie trešnje. (W.)

Isti dan prama jutru u 3 s. prije podne u *Sv. Ivanu Zelini* slaba trešnja. (W.)

Isti dan u 5 s. prije podne u *Zagrebu* vrlo slabo titranje. (S.)

25. prosinca u 0 s. 15 m. prije podne u *Sv. Ivanu Zelini* potres. (W.)

Isti dan u 2 s. prije podne u *Zagrebu* osjetljiv okomit udarac, koji su oćutili i u *Nartu*. (S.)

Isti dan u 11 s. 55 m. po podne u *Zagrebu* osjetljivo ljuljanje bez tutnjave; 3 sekunde (S.)

27. prosinca u 1 s. prije podne u *Zagrebu* lagano ljuljanje od SZ—JI. (S.)

28. prosinca u 4 s. 26 m. prije podne u *Zagrebu* kotrljanje, da su prozori zazvečali, 2 sekunde. (S.)

30. prosinca u 7 s. prije podne u *Ključu* jak potres od I—Z. (Dnevni listovi.)

31. prosinca u 2 s. 10 m. prije podne u *Zagrebu* tutnjava i na to lagan udarac. (S.)

Isti dan u 10 s. 30 m. po podne u *Zagrebu* slabo gibanje. (S.)

1881.

1. siečnja u 2 s. 10 m. prije podne u *Zagrebu* slab okomit udarac. (S.) *Bistrica* u 2 s. 10 m prije podne prilično jak potres. (T.) *Sv. Šimun* u 2 s. u jutro potres. (T.) *Remete* potres. (S.)

Digitized by Google

Isti dan u 4 s. 30 m. prije podne u *Zagrebu* slabo titranje uz neobičnu zuku; dosta jak potres u *Sv. Šimunu*, *Remetah* i *Bistrici*. (S.)

2. siečnja u 3 s. 50 m. prije podne u *Zagrebu* slab udarac. (S.)

3. siečnja u 2 s. prije podne u *Zagrebu* slab udarac. (S.)

Isti dan u 5 s. 20 m. prije podne u *Zagrebu* tri dosta jaka okomita udarca; 2—3 sekunde. (S.)

4. siečnja u 3 s. 15 m. prije podne u *Zagrebu* dosta jako valovito gibanje od SZ—JI. 2 sekunde. (S.)

Isti dan u $^1/_4$9 po podne u *Kraljevom Vrhu* udarac s malim nihanjem. (Večković.)

5. siečnja u 3 s. prije podne u *Zagrebu* tri dosta jake trešnje u kratkih razdobljih. (S.)

Isti dan u 4 s. 44 m. po podne u *Zagrebu* jak udarac, a za njim kotrljanje od 3 sekunde od SZ—JI; ljudi počeše iz kuća bježati. (S.)

6. siečnja u 0 s. 45 m. prije podne u *Zagrebu* tutnjava sa slabim udarcem. (S.)

Isti dan u 2 s. 50 m. prije podne u *Zagrebu* tutnjava sa slabim titranjem. (S.)

Isti dan u 6 s. 45 m. prije podne u *Zagrebu* dva ojaka udarca. (S.)

7. siečnja u 2 s. 53 m. prije podne u *Zagrebu* ojako titranje. (S.)

„ „ u 3 s. 4 m. prije podne u *Zagrebu* udarac s tutnjavom. (S.)

8. siečnja u 1 s. 10 m. prije podne u *Zagrebu* ojaka trešnja. (S.)

„ „ u 3 s. prije podne u *Zagrebu* slab udarac s tutnjavom. (S.)

9. siečnja u 1 s 30 m. prije podne u *Zagrebu* tri slaba udarca. (S.)

„ „ u 4 s. 55 m. prije podne u *Zagrebu* slaba trešnja. (S.)

10. siečnja u 0 s. 30 m. prije podne u *Zagrebu* slaba trešnja. (S.)

„ „ u 2 s. 45 m. prije podne u *Zagrebu* slaba trešnja s tutnjavom. (S.)

Isti dan u 2 s. 30 m. po podne u *Sv. Šimunu* jaka trešnja. (W.)

11. siečnja u 3 s. 20 m. prije podne u *Otočcu* jak potres od 2 sekunde u pravcu od SZ—JI sa jakom tutnjavom. Iza toga u razdobljih od $^1/_2$ sata oćutiše još četiri druga slabija potresa uz znatnu tutnjavu. Zadnji bijaše u $^1/_2$6 u jutro. (T., W.) Po drugoj viesti bio je prvi potres u 3 s. 10 m., drugi u 3 s. 15 m. a treći u 6 s. u jutro. (T.)

Isti dan u 3 s. 30 m. prije podne u *Zagrebu* slaba trešnja. (S.)

Digitized by Google

Isti dan u 5 s. 28 m. prije podne u *Bakru* jak potres. *Otočac* u $^1/_2$6 prije podne. (W.)

Isti dan u 5 s. 50 m. prije podne u *Zagrebu* slabo valovito gibanje, koje je završilo udarcem. (S.) *Kraljev Vrh* u $^1/_2$7 u jutro valovit potres od 2 sekunde, JI—SZ. (Večković.)

12. siečnja u 3 s. po podne u *Sv. Šimunu* slab potres. (T., W.)

Isti dan u 6 s. 10 m. po podne u *Senju* dosta jak okomit potres (T.)

Isti dan u 11 s. 30 m. po podne u *Senju* valovit, jači potres, 2—3 sekunde. (T.)

13. siečnja u 3 s. prije podne u *Zagrebu* dosta jako valovito gibanje od SSI—JJZ. (S.)

Isti dan u 6 s. 30 m. po podne u *Sv. Šimunu* dosta jaka trešnja. (T., W.)

Isti dan 11 s. 20 m. po podne u *Zagrebu* dosta jaka trešnja. (S.) *Sv. Šimun* u 11 s. u veče drmanje od 2 sekunde. (T., W.)

14. siečnja u 2 s. 30 m. prije podne u *Zagrebu* dosta jaka trešnja. (S.) *Sv. Šimun* u 2 s. 15 m. prije podne kratak drmaj. (T., W.)

15. siečnja u 9 s. 45 m. po podne u *Sv. Šimunu* slabo drmanje s tutnjavom od JZ—SI. (T., W.)

16. siečnja u 1 s. 15 m. prije podne u *Sv. Šimunu* slabo drmanje s tutnjavom od JZ—SI. (T., W.)

Isti dan u 1 s. 25 m. prije podne u *Sv. Šimunu* slabo drmanje s tutnjavom od JZ—SI, dok su svi prijašnji potresi bili protivna pravca. (T., W.)

18. siečnja u 11 s. prije podne u *Zagrebu* ojaka trešnja. (S.) *Sv. Šimun* u 11 s. prije podne trešnja bez tutnjave; bio je to najjači potres poslje 11. studenoga, da su ljudi iz kuća bježali. (T., W.)

Isti dan u 2 s. 40 m. po podne u *Zagrebu* pojaka trešnja. (S.)

Isti dan u 11 s. 20 m. po podne u *Banjaluci* dva jaka udarca od JI—SZ. (W.)

19. siečnja u 4 s. 45 m. po podne u *Zagrebu* valovito gibanje. (S.)

Isti dan u 10 s. 10 m. po podne u *Zagrebu* tri uzastopce sliedeća ojaka udarca sa tutnjavom; u svem 3 sekunde; na gdjekojih zidovih pojaviše se pukotine; osobito jak bio je potres u iztočnom dielu grada (Nova Ves, Kaptol, Potok). *Sv. Šimun* u 11 s. 30 m. po podne 2—3 sekunde trajuća trešnja, koja je sastojala od tri okomita udarca; poslje tog čula se svaki čas podzemna tutnjava

Digitized by Google

sad od SZ, sad od J. (T, W.) *Sv. Ivan Zelina* u 11 s. 10 m. u noći jaka tutnjava uz dva dosta žestoka udarca; 2 sekunde. Potresi traju uviek, te ne ima dana bez potresa. (T, W.) *Kraljev Vrh* u $^1/_4$12 u noći jak potres od 3 sekunde u smjeru od JI—SZ. (Večković.)

Isti dan u 11 s. 35 m. po podne u *Novoj Gradiški* slab okomit udarac. (W.)

20. siečnja u 0 s. 25 m. prije podne u *Novoj Gradiški* slab potres od S – J. (W.)

Isti dan u 6 s. 40 m. prije podne u *Zagrebu* dva znatnija titraja od S—J bez tutnjave. (S)

21. siečnja u 11 s. 30 m. po podne u *Zagrebu* slabo nihanje. (S.)

22. siečnja u 4 s. 30 m. prije podne u *Zagrebu* dosta jako gibanje. (S.)

Isti dan u 6 s. po podne u *Zagrebu* jedan dizajući udarac i na to vrteće gibanje. (S.) *Kraljev Vrh* u 6 s. u veće jak potres od 2 sekunde u smjeru od JI—SZ. (Večković.)

23. siečnja u 0 s. 15 m. prije podne u *Zagrebu* slab potres. (S.)

Isti dan u 5 s. 30 m. prije podne u *Zagrebu* slab potres. (S.)

24. siečnja u 3 s. prije podne u *Zagrebu* slab potres. (S.)

Isti dan u 1 s. 46 m. po podne u *Zagrebu* slab potres sa tutnjavom. (S.)

25. siečnja u 6 s. prije podne u *Zagrebu* ljuljajuće gibanje od 2 sekunde. (S.)

27. siečnja u 4 s. 30 m. prije podne u *Zagrebu* dosta jak potres. (S.)

28. siečnja u 0 s. 52 m. prije podne u *Sv. Ivanu Zelini* potres. (W.)

Isti dan u 3 s. prije podne u *Zagrebu* dosta jake dvie uzastopce sliedeće trešnje. (S.) *Sv. Ivan Zelina* oko 3 s. prije podne dosta jak ali kratak udarac. (T., W.) *Bistrica* pred 3 s. u jutro ojak potres od 4 sekunde; mnogi potresi odavde nisu ubilježeni. (T., W.)

Isti dan u 4 s. 32 m. prije podne u *Sv. Ivanu Zelini* potres. (W.) *Bistrica* jednu uru iza zadnjega potresa podzemna tutnjava. (T., W.)

30. siečnja u 5 s. 30 m. prije podne u *Zagrebu* slabo valovito gibanje. (T.) *Kraljev Vrh* u $^1/_4$6 u jutro podzemna tutnjava i pucanje. (V.)

Isti dan u 11 s. 30 m. po podne u *Zagrebu* nješto jače gibanje. (S.)

31. siečnja u 6 s. 10 m. prije podne u *Zagrebu* slabo nihanje. (S.)

Digitized by Google

Isti dan u 11 s. 30 m. prije podne u *Zagrebu* drhtanje s tutnjavom. (S.)

Isti dan u 2 s. 40 m. po podne u *Zagrebu* slabo drhtanje. (S.)

Isti dan u $^1/_2$10 po podne u *Kraljevom Vrhu* tutnjava i udarac. (V.)

1. veljače u 0 s. 15 m. prije podne u *Zagrebu* dosta jak udarac i na to ljuljanje; 2 sekunde. (S.)

2. veljače u 6 s. prije podne u *Zagrebu* vrlo slabo titranje bez tutnjave. (S.)

3. veljače u 5 s. prije podne u *Zagrebu* vrlo slabo titranje bez tutnjave. (S.)

Isti dan u 0 s. 30 m. po podne u *Zagrebu* dva naglo uzastopce sliedeća jaka kotrljanja s tutnjavom; 2–3 sekunde; SI—JZ. (S.)

Isti dan u 4 s. 15 m. po podne u *Zagrebu* ljuljanje od 1 sek. sa tutnjavom; SI—JZ. (S.)

4. veljače u 2 s. 24 m. 40 sek. prije podne na *Rieci* dosta jak potres s tutnjavom. (W.) *Klana* u 2 s. 20 m. jak valovit potres od SZ–JI sa više udaraca u 15 sekunda; mnoge kuće dobiše pukotine, mnogi iztrčaše na ulice. (Dnevni listovi.) *Trst* i *Postojna* jak potres. (W.) *Bakar* u 2 s. 25 m. u jutro u mjestu i cieloj okolici jak potres sa tutnjavom i neobičnim zujanjem; SI—JZ; 5 sekunda. U mnogih kućah otvorila se vrata, boce i drugi predmeti popadaše sa škrinja; mnoge ure stadoše; kuće drhtale su kao šiba u vodi, inače ne bje štete. (S.) *Jablanec* u 2 s. prije podne dosta jak potres sa tutnjavom; JJZ—S. (S.) *Zadar* oko 3 s. u jutro jak potres. (Nar. list.) *Hreljin* u 2 s. 20 m. u jutro jak potres s tutnjavom; 5 sekunda. (Nar. nov.) *Grižani* u 2 s. 15 m. u jutro dosta jak potres, nješto slabiji od onoga 9. stud.; poslje potresa tutnjava; $1^1/_2$ sekunde; JZ–SI. (Nar. nov.) *Fužine* u 2 s. 45 m. u jutro dosta jak potres od više sekunda. (S.) *Delnice* u 2 s. 45 m. u jutro dosta jak potres u tri udarca od 4 sekunde. (Nar. nov.) *Prezid* u 2 s. 30 m. u jutro jak potres s tutnjavom od JZ–SI. (N. n.) *Brod na Kupi* u 2 s. 30 m. prije podne jak potres od 3 udarca sa tutnjavom od SZ–JI; pokućtvo se nihalo, a gdjekoji predmeti popadali su s njega na zemlju. (N. n.) *Mrzla Vodica* pred 3 s. u jutro dosta jak potres od 2—3 sekunde sa tutnjavom; SI—JZ. (S.)

Isti dan u 2 s. 50 m. prije podne u *Zagrebu* slaba trešnja. (S.)

Isti dan u 4 s. prije podne na *Rieci* slab potres. (W.)

Isti dan u 6 s. 15 m. prije podne u *Zagrebu* slaba trešnja. (S.)

Digitized by Google

5. veljače u 0 s. 27 m. prije podne u *Zagrebu* slaba trešnja sa tutnjavom, 1 sek. (S.)

Isti dan u 11 s. 40 m. po podne u *Zagrebu* slabo ljuljanje sa tutnjavom. (S.)

6. veljače potres u *Zlataru.* (W.)

7. veljače u 10 s. 53 m. po podne u *Zagrebu* znatna trešnja od SSI—JJZ, 1 sek. (S.)

9. veljače u 3 s. prije podne u *Zagrebu* znatna trešnja od SI prama JZ, 1 sek. (S.)

10. veljače u 2 s. prije podne u *Zagrebu* lako titranje od 3 sekunde. (S.)

Isti dan u 4 s. prije podne u *Zagrebu* slabija trešnja. (S.)

Isti dan u $^3/_4$5 prije podne u *Kraljevom Vrhu* slab potres. (V.)

12. veljače u 0 s. 3 m. prije podne u *Zagrebu* 4 sekunde trajuća tutnjava sa slabom trešnjom. U *Sv. Šimunu* u isto doba jak udarac. (S.)

13. veljače 0 s. 10 m. prije podne u *Zagrebu* 3 sekunde trajuća tutnjava sa slabom trešnjom. (S.)

Isti dan u 3 s. 20 m. prije podne u *Zagrebu* 2 sekunde trajuće lako titranje. (S.)

Isti dan u 4 s. 25 m. po podne u *Zagrebu* slabo drhtanje od 2 sekunde. (S.)

Isti dan u 10 s. 10 m. po podne u *Zagrebu* slabo drhtanje sa jakom tutnjavom. (S.) *Kraljev Vrh* u 10 s. u veče šum i nihanje od JI—SZ. (V.)

Isti dan u 11 s. 52 m. po podne u *Zagrebu* jaka tutnjava sa slabim titranjem. (S.)

15. veljače u 1 s. 25 m. prije podne u *Zagrebu* 3 sekunde trajuća tutnjava sa slabim titranjem. (S.)

16. veljače u 11 s. 15 m. po podne u *Zagrebu* jaka tutnjava sa slabim titranjem. (S.)

20. veljače u 1 s. 50 m. prije podne u *Zagrebu* tutnjava sa vrlo slabim titranjem. (S.) *Kraljev Vrh* u noći od 19. na 20. veljače četiri put potres. (V.)

Isti dan u 9. s. prije podne u *Kraljevom Vrhu* dva put potres. (V.)

21. veljače u 2 s. prije podne u *Zagrebu* slaba trešnja. (S.)

22. veljače u 5 s. prije podne u *Zagrebu* dosta jako titranje sa slabom tutnjavom. (S.)

Digitized by Google

23. veljače u 1 s. 30 m prije podne u *Zagrebu* slabo drhtanje. (S.) *Bistrica* u 1 s. 15 m. prije podne prilično jak okomit udarac do 3 sekunde. (T., W.)

Isti dan u 4 s. prije podne u *Zagrebu* dosta slabo drhtanje sa slabom tutnjavom. (S.)

24. veljače potres u *Zlataru*. (W.)

25. veljače u 3 s. 40 m. po podne u *Zagrebu* 1 sekundu trajuća tutnjava i na to okomit udarac i odmah znatno drhtanje. (S.) *Sv. Ivan Zelina* u 3 s. 45 m. po podne dosta žestok potres od 2 sekunde u smjeru od SZ—JI; zgrade se uzdrmaše, a na stolovih i ormarih zazveketaše stvari. (T., W) *Bistrica* u 3 s. 34 m. okomit i valovit potres, koji je poslje 9. studenog bio najjači; trajao je 3—4 sekunde i išao od JZ—SI; tutnjava prije i poslje potresa. (T., W.)

1. ožujka u 0 s. 30 m. prije podne u *Zagrebu* dulje slabo drhtanje s tutnjavom. (S.)

2. ožujka u 1 s. prije podne u *Zagrebu* slabo titranje. (S.)

Isti dan u 5 s. 25 m. poslje podne u *Sv. Šimunu* 2 sekunde tutnjava sa slabom valovitom trešnjom. (T., W.)

Isti dan u 11 s. 50 m. po podne u *Zagrebu* 2—3 sekunde trajuća tutnjava sa vrlo slabim titranjem. (S.) *Sv. Šimun* u 11 s. 20 m. u noći tutnjava sa slabom valovitom trešnjom. (T., W.)

3. ožujka u 0 s. 5 m. prije podne u *Zagrebu* tutnjava od 2 sekunde sa vrlo slabim titranjem. (S.)

Isti dan u 4 s. 50 m. po podne u *Zagrebu* tutnjava sa slabim titranjem. (S.) *Bistra* u 4 s. 10 m. po podne jaka tutnjava sa valovitim gibanjem. (W.)

4. ožujka u 11 s. 56 m. prije podne u *Zagrebu* 1 sekundu trajuće dosta jako valovito gibanje sa jednim okomitim udarcem; SII—JZZ. (S.) *Bistra* nješto pred podne nješto jači potres od jučerašnjega; 5 sekunda; zidovi dobiše nove pukotine. (W.) *Kraljev Vrh* o podne jaka grmljavina i prasak. (V.)

8. ožujka u 4 s. 15 m. po podne u *Zagrebu* slaba trešnja sa tutnjavom. (S.) *Sv. Ivan Zelina* u 4 s. po podne jak potres. (T., W.)

Isti dan u 8 s. 45 m. po podne u *Zagrebu* tutnjava sa slabim titranjem. (S.) *Sv. Ivan Zelina* oko 8 s. u večer jak potres. (W.) *Bistra* u 8 s. 55 m. po podne dva jaka okomita udarca, da se je sve treslo; po jakosti sličan potres onom od 11. studenoga; poslje

Digitized by Google

potresa navališe dva slabija udarca, a cielu noć čula se jaka tutnjava. (W.) *Kraljev Vrh* u $^3/_4$9 na večer nihanje od 2 časka od I—Z. (V.)

9. ožujka u 2 s. 53 m. prije podne u *Zagrebu* znatna trešnja od 2 sekunde. (S.)

10. ožujka u 0 s. 15 m. prije podne u *Zagrebu* tutnjava sa osjetljivom trešnjom. (S.)

Isti dan u $^1/_2$6 prije podne u *Kraljevom Vrhu* podzemno pucanje. (V.)

Isti dan u $^1/_2$10 po podne u *Kraljevom Vrhu* slab potres. (V.)

12. ožujka u 1 s. 25 m. prije podne u *Zagrebu* slaba trešnja s tutnjavom. (S.)

Isti dan u 4 s. 14 m. prije podne u *Zagrebu* slaba trešnja. (S.)

Isti dan u 5 s. 15 m. po podne u *Zagrebu* tutnjava sa slabim titranjem. (S.)

15. ožujka u $^1/_2$4 prije podne u *Kraljevom Vrhu* jak potres od JI—SZ. (V.)

Isti dan u 10 s. 25 m. prije podne u *Zagrebu* kratko drhtanje. (S.)

Isti dan u 11 s. 20 m. po podne u *Zagrebu* slabo titranje. (S.)

16. ožujka u 4 s. 15 m. prije podne u *Zagrebu* znatna trešnja. (S.)

Isti dan u 2 s. 15 m. po podne u *Zagrebu* dosta znatna kratka trešnja. (S.)

17. ožujka u 1 s. 40 m. prije podne u *Zagrebu* tutnjava sa slabim titranjem. (S.)

Isti dan u 3 s. 2 m. po podne u *Zagrebu* dosta jako valovito gibanje od SSI—JJZ svršivši okomitim udarcem, 2 sekunde uz slabu tutnjavu. (S.)

Isti dan u 4 s. 20 m. po podne u *Zagrebu* slabije drhtanje. (S.)

18. ožujka u 11 s. 10 m. po podne u *Zagrebu* slaba trešnja (S.)

21. ožujka u 4 s. 10 m. prije podne u *Zagrebu* osjetljiva trešnja. (S.)

23. ožujka u 1 s. 30 m. prije podne u *Zagrebu* osjetljiva trešnja. (S.)

Isti dan u 2 s. prije podne u *Zagrebu* ljuljanje od 2 sekunde smjerom od S—J. (S.)

24. ožujka u 6 s. 45 m. po podne u *Zagrebu* dva okomita udarca; prvi osobito jak, da su predmeti na stolovih poskakivali. (S.)

Isti dan u 8 s. po podne u *Zagrebu* slabo gibanje. (S.)

25. ožujka u 2 s. 45 m. prije podne u *Zagrebu* slabo gibanje. (S.)

*

Digitized by Google

26. ožujka u 3 s. 15 m. prije podne u *Zagrebu* dosta dugo drhtanje uz tutnjavu. (S.)

27. ožujka u 1 s. 30 m. prije podne u *Zagrebu* slabo drhtanje. (S.)

Isti dan u 4 s. 50 m. po podne u *Zagrebu* slabo drhtanje. (S.)

29. ožujka u 11 s. 30 m. prije podne u *Zagrebu* slabo ljuljanje. (S.)

30. ožujka u 4 s. prije podne u *Zagrebu* slaba trešnja. (S.)

4. travnja u $^1/_2 2$ po podne u *Kraljevom Vrhu* titranje i valovito gibanje od JI—SZ. (V.)

6. travuja u 4 s. prije podne u *Zagrebu* slab okomit udarac. (S.)

8. travnja u 2 s. 45 m. prije podne u *Zagrebu* slaba trešnja. (S.)

10. travnja u 7 s. prije podne u *Visokom* jaka tutnjava, na što je zemlja jako zadrhtala u smjeru od SI—JZ; poslje drhtanja čulo se kao da se nješto u zemlji srušilo. (S.)

Isti dan u 9 s. 15 m. po podne u *Zagrebu* slaba trešnja. (S.)

11. travnja u 3 s. 20 m. prije podne u *Zagrebu* slaba trešnja. (S.)

15. travnja u 5 s. 38 m. prije podne u *Zagrebu* slabo kotrljanje. (S.)

18. travnja u 4 s. 52 m. prije podne u *Zadru* dosta jak potres s tutnjavom u pravcu od S—J. (Dnevni listovi.)

23. travnja oko 12 s. u noći u *Sjenici* jak udarac uz prediduću tutnjavu, smjerom od J—S; isti dan u 1 s. po polnoći drugi, a u 3 s. po polnoći treći slabiji udarac. (Dn. l.)

24. travnja u 6 s. 10 m. prije podne u *Zagrebu* jaka trešnja, da su zidovi škripali (S.) *Kraljev Vrh* u 6 s. 20 m. u jutro slab potres. (V.)

Isti dan u 11 s. 57 m. po podne u *Zagrebu* slaba trešnja. (S.)

26. travnja u 2 s. po podne u *Kraljevici* slab potees od Z. (Dnevni listovi.)

2. svibnja u 7 s. prije podne u *Stonu* jak potres. — *Pjavičina* na Pelješcu u $6^1/_2$ u jutro od juga jak potres u 4 sekunde uz tutnjavu od 40 sekunda; ure se obustaviše. (Dn. listovi.)

7. svibnja u 6 s. po podne u *Kraljevici* tutnjava od sjevera. (Randić.)

8. svibnja u *Kraljevici* tutnjava. (Randić.)

19. svibnja u 1. 15 m. po podne u *Glini* potres od 3 sekunde, pred potresom tutnjava. — *Topusko* u 1 s. po podne potres od 1 sekunde. (Dn. l.)

20. svibnja u *Janjini* potres. (Nar. list.)

Digitized by Google

21. svibnja u *Janjini* potres. (Nar. list.)

23. svibnja potresi u *Janjini, Pjavičini, Stonu, Korčuli* i *Metkoviću.* U *Janjini* od 10 s. 15 m. prije podne sedam slabijih i jačih potresa uz podzemnu tutnjavu (Presse); druga viest navodi, da je taj dan bilo šest potresa i to u 10 s. 45 m. prije podne slabiji, u 1 s. 50 m. po podne opet slabiji, u 8 s. 40 m. po podne najžešći, oko 9 s. po podne opet dva slabija, a 10 s. 30 m. po podne opet žešći potres; svi su išli od Z—I. (Nar. list.) — U *Stonu* bio je u $8^1/_2$ po podne jak potres uz tutnjavu, u $9^1/_2$ po podne slab, a u $10^1/_4$ po podne slabiji od prvoga; druga viest navodi za Ston dva potresa i to u 8 s. 23 m. i 9 s. 3 m. po podne. — U *Pjavičini* u 8 s. 20 m. po podne žestoka tutnjava s juga, malo za tim se je tako silovito treslo, da je sve skakalo kao na valovih; zemlja je na mnogo mjesta popucala; sve je trajalo 7 sekunda. U 9 s. 10 m. po podne opet zatrusilo uz veću tutnjavu ali slabiji potres od prijašnjega. U $9^1/_2$ po podne opetovala se trešnja, al je bila slaba. U $10^1/_4$ po podne najslabija trešnja, te u 11 s. po podne opet slaba trešnja. — *Korčula* u $8^1/_2$ po podne kratak al jak potres od sjeveroiztočne strane. — *Metković* u 8 s. 21 m. po podne jak valovit potres prama jugo-zapadu od 8 sekunda. U 9 s. 45 m. drugi potres od 5 sekunda u istom pravcu. — U *Dubrovniku* i južnije nisu potres osjetili. (Dn. listovi.)

24. svibnja oko 2 s. prije podne u *Janjini* slab potres. (Nar. list.) *Ston* u 2 s. u jutro slab potres. (Dn. listovi.)

Isti dan u 10 s. prije podne u *Pjavičini* slab potres bez tutnjave. (Dn. listovi.)

1. lipnja u 8 s. prije podne u *Zlataru* vertikalan udarac, koji su osobito prema Ivančici osjetili. (Dn. listovi.)

2. lipnja u 4 s. 27 m. prije podne u *Sarajevu* oštar valovit potres od 3—4 udarca u pravcu prama SI. (Dn. listovi.)

12. lipnja u 6 s. prije podne u *Bistrici* jak potres uz predhodeću tutnjavu. U noći pred tim, kažu, da su bila dva udarca. (Dn. listovi.)

14. lipnja potres u *Metkoviću.* (Torbar.)

16. lipnja oko $4^1/_2$ po podne u *Sv. Nedelji* kod Samobora slab potres od S—J. (Dn. listovi.)

Isti dan u 7 s. 30 m. po podne u *Kraljevici* potres. (Dnevni listovi.)

19. lipnja u *Glini* dosta jak potres od 3 sekunde. (Torbar.)

Digitized by Google

23. lipnja u 5 s. 46 m. prije podne u *Zagrebu* dosta jaka trešnja sa jednim udarcem. (S.) *Kraljev Vrh* u $^1/_4$6 u jutro podzemna grmljavina, na to titranje i onda opet tutnjava, koja je do 4 sek. potrajala. (V.)

1. srpnja u 5 s. 45 m. prije podne u *Zagrebu* dva slaba udarca. (S.)

5. srpnja u 10 s. 28 m. prije podne u *Dubrovniku* slab valovit potres od 2 sekunde; u isto vrieme potres i u *Budvi.* (D. l.)

28. srpnja u 11 s. 4 m. 10 sek. prije podne u *Zagrebu* dosta jako kotrljanje uz dva udarca od 2 sekunde uz slabu tutnjavu. (S)

29. srpnja u 4 s. 15 m. prije podne u *Zagrebu* dosta jak udarac sa tutnjavom. (S.)

3. kolovoza u 2 s. 20 m. prije podne u *Zagrebu* dosta jak udarac i na to trešnja od SI—JZ; trešnja trajala je 1 sekundu, a uz nju jaka tutnjava od 3 sekunde. (S.)

2. rujna u 11 s. 48 m. prije podne u *Sinju* i dalmatinskih gradovih i otocih jak valovit potres od 5 sekunda. (Dnevni listovi.) Torbar navodi toga dana potres u *Spljetu, Makarskoj, Šibeniku* i *Braču.*

13. rujna u 9 s. 30 m. po podne u *Bistrici* jak potres od 3 sekunde sa podzemnom tutnjavom. (Kirin.)

3. listopada u 9 s. po podne u *Bunjeku* kod Sv. Ivana Zeline potres. (Dn. listovi.)

7. listopada u 5 s. 55 m. prije podne u *Zagrebu* slab valovit potres od SII—JZZ. *Kraljev Vrh* u $^3/_4$6 u jutro jak šum od 2 sekunde i onda trešnja od I—Z. (V.)

21. listopada u 6 s. 30 m. prije podne u *Zagrebu* trešnja uz dosta osjetljiv udarac; pravac SII—JZZ; trajanje 2 sekunde. (S.)

23. listopada u 10 s. 8 m. prije podne u *Zagrebu* jak udarac i na to trešnja od SI—JZ uz podzemnu tutnjavu; stakla zazvečaše, mnogi se prestrašiše; 2 sekunde. (S.)

26. listopada u 2 s. prije podne u *Zagrebu* tutnjava bez potresa.

Isti dan u 3 s. 20 m. prije podne u *Zagrebu* tutnjava bez potresa.

Isti dan u $^1/_4$12 prije podne u *Sv. Šimunu* ojak potres s tutnjavom. (Župnik Jagić.)

31. listopada u 0 s. 7 m. po podne u *Sv. Šimunu* dvie tutnjave, jedna za drugom. (Jagić.)

Digitized by Google

1. studenoga u 7 s. 20 m. po podne u *Sv. Simunu* tutnjava od 1 sekunde. (J.)

6. studenoga u 11 s. 25 m. po podne u *Zagrebu* slaba trešnja od SI—JZ. (S.)

8. studenoga u 5 s. 38 m. prije podne u *Zagrebu* jak okomit udarac i titranje od 2 sekunde od SI—JZ. (S.)

11 studenoga u 4 s. 45 m. prije podne na *Rieci* valovit kratak potres od I—Z. (Dn. listovi.)

13. studenoga u $^3/_4$12 o podne u *Sv. Šimunu* jak udarac. (Jagić.)

30. studenoga u 8 s. 27 m. 30 sek. prije podne u *Zagrebu* podzemna tutnjava i na to jak potres od 3 udarca od SI—JZ; trajanje 3 sekunde; dieca od straha pobjegla iz škola. — *Kraljev Vrh* u $^1/_2$9 u jutro drmanje od 1 sekunde. (V.)

9. prosinca u 9 s. 51 m. prije podne u *Zagrebu* valovit potres od 2 sekunde, slabiji od prijašnjega, pravac od SI—JZ. — *Kraljev Vrh* u 9 s. 35 m. prije podne jak potres od 2 sekunde i jaka podzemna tutnjava. U Kraljevom Vrhu bilježeni su samo jači potresi, na slabije nije se izvjestitelj obzirao. (V.)

16. prosinca o podne u *Livnu* dosta jak potres. (Obzor.)

27. prosinca u 0 s. 37 m. prije podne po peštanskom vremenu u *Sisku* potres od SII—JZZ: na sisačkom brdu (Vojni Sisak) nješto vrteće gibanje prama SSZ; trajanje 12 sekunda; trešnja se završila dvama udarcima, gdje je drugi jači bio. (Schönbuchner.)

28. prosinca u 7 s. 27 m. prije podne na *Oštrom* (Punta d'Ostro) potres od 2 sekunde. (Fuchs.)

1882.

6. siečnja u 2 s. 29 m. prije podne u *Zagrebu* ojak valovit potres, koji je završio udarcem, pravac bio je od SII—JZZ, trajanje 2 sekunde; uz potres se čula tutnjava.

8. siečnja u 10 s. 20 m. po podne u *Zagrebu* drhtanje, koje je svršilo udarcem; uz trešnju čula se jaka tutnjava; pravac od SII—JZZ.

12. siečnja u $^3/_4$6 prije podne u *Sv. Šimunu* tutnjava sa slabim udarcem. (Jagić.)

21. siečnja u 7 s. 55 m. po podne u *Zagrebu* jako drhtanje, koje je svršilo udarcem; pravac trešnji, koja je trajala 3 sekunde, bio je od SII—JZZ, te se je čula tutnjava. — *Kraljev Vrh* u $^3/_4$8 u večer dosta jak potres od 3 sekunde. (V.)

Digitized by Google

22. siečnja u 5 s. 15 m. po podne u *Severinu* jak potres. (Vranycany.)

Isti dan u 5 s. 30 m. po podne u *Severinu* još jači potres, tako da je u vlastelinskoj kapelici zvono zazvonilo. (Vr.)

30. siečnja u 5 s. 10 m. prije podne u *Priedoru* vrlo jak potres od 2 sek. (Fuchs.)

20. veljače u 3 s. 44 m. prije podne u *Metkoviću* dosta jak potres uz podzemnu tutnjavu; valovita trešnja, koja je išla od S—J, trajala je 3 sek. (Fuchs.)

10. ožujka u 1 s. 30 m. prije podne u *Opuzenu* slab valovit potres od Z—I; isto tako i u Nevesinju. (Fuchs)

Isti dan u 2 s. 55 m. prije podne u *Metkoviću* valovit potres od 3 sekunde u pravcu od S—J. (Fuchs.)

14. ožujka u 7 s. 15 m. prije podne u *Zagrebu* slaba kratka trešnja.

18. ožujka u 3 s. 4 m. (srednje bečko vrieme) prije podne u *Nevesinju* žestok potres od 3 sekunde. (Fuchs.)

20. ožujka u 1 s. po podne u *Opuzenu, Metkoviću* sve do Mostara jak valovit potres od Z—I, koji je trajao 7 sekunda. (Nar. nov. od 23. ožujka.)

25. ožujka u 6 s. 2 m. po podne u *Ljubinji* u Hercegovini 3 sekunde trajući potres. Osjetiše ga i u *Trebinju* i *Bileću,* gdje je 5 sekunda trajao i išao od Z—I. (Fuchs.)

26. travnja u 1 s. 55 m. prije podne u *Zagrebu* slab potres. — *Kraljev Vrh* oko $^3/_4$2 u jutro podzemni tutanj i nihanje zemlje od 2 sekunde. (V.)

26. svibnja u 0 s. 4 m. prije podne u *Fužinah* dva slabija i jedan jači udarac. (Nar. nov.) U občini *Belgrad-Grižane* i *Hreljin-Krasica* odmah poslje pol noći četiri put potres sa jakom podzemnom tutnjavom, koja je išla od JI—SZ; prvi i treći bio je najjači. (N. n.)

Isti dan u 8$^1/_2$ prije podne u občini *Belgrad-Grižane* i *Hreljin-Krasica* slabiji potres. (N. n.)

Isti dan u 3 s. po podne u občini *Belgrad-Grižane* i *Hreljin-Krasica* nješte jače micanje zemlje. (N. n.)

8. lipnja u 8 s. 45 m. prije podne u *Zagrebu* vrlo slabo drhtanje s tutnjavom. — *Kraljev Vrh* u $^3/_4$9 u jutro jak udarac i drhtanje od 2 sekunde. (V.)

Digitized by Google

26. lipnja u 11 s. 5 m. po podne u *Čavlih* (podžupanija riečka) podzemni prasak, za kojim je sliedio potres sa muklom tutnjavom u smjeru sjeverozapadnom; trajanje 4 sekunde. (N. n.)

19. rujna u 9 s. 50 m. prije podne u *Karlovcih* ojači potres od 1 sekunde u pravcu od I—Z. (N. n.)

9. listopada u 4 s. 30 m. prije podne u *Bistrici* ojači potres sa podzemnom tutnjavom. (Kirin.) — Vele, da su taj potres očutili i u *Zagrebu.*

10. listopada u 0 s. 30 m. prije podne u *Bistrici* nješto slabiji potres. (Kirin.)

11. listopada u 3 s. 7 m. po podne u *Zagrebu* dva laka udarca. — *Bistrica* u 3 s. po podne jak potres uz podzemnu tutnjavu; potres je bio tako jak, da je criep sa krovova padao i da su se vrata nezaključanih ormara otvarala. (Kirin.) *Kraljev Vrh* u 3 s. 10 m. po podne potres od 4 sekunde; najprije drhtanje a onda jako nihanje; učitelj, koji je brao jabuke, malo da nije sa drveta pao. (V.)

13. listopada u 7 s. 15 m. po podne u *Zagrebu* slab potres od SI—JZ uz tutnjavu.

18. listopada u 1 s. prije podne u *Zagrebu* dosta jak potres uz tutnjavu, da su se ljudi probudili.

25. listopada u 1 s. 26 m. po podne u *Sarajevu* potres od Z—I uz muklu podzemnu tutnjavu; trajao je 2—3 sekunde. (Fuchs.) *Prieboj* u 1 s. 26 m. podne potres od 2—3 sekunde uz tutnjavu; smjerom od Z—I. (D. l.)

28. studenoga u 1 s. po pol noći u *Zadru* kratka ali jaka tutnjava, a za tim u tri sekunde žestok potres, koji je bio okomit. (Nar. list.) U *Zadru* i *Spljetu* u 0 s. 8 m. prije podne jak valovit potres od J—S, trajanje 2-3 sekunde. (Fuchs.)

19. prosinca u 10 s. 24 m. prije podne na *Rieci* uz kratak podzemni tutanj valovito nihanje zemlje u smjeru od JZZ-SII. (Nar. novine.)

Godine 1883.—1890. vidi moja izvješća, tiskana u spisih ove akademije.

Digitized by Google

Dodatak.

1632.

Uz godinu 1631. naveo sam uz Petterovu viest, da je te godine u Dubrovniku bio potres, još i kratku ubaviest kotorskog namjestnika Franje Tiepola, gdje on 17. veljače 1632. piše u Mljetke, kako se Kotor neprestano popravlja od šteta, što je potres počinio, jer sam mislio, da su ti potresi bili u to doba, kad i u Dubrovniku. Prijašnji dio moje razprave bio je već tiskan, kad sam pri mom boravku u Kotoru doznao, da je god. 1632. bio vrlo jak potres u Boci Kotorskoj, no kako nisam mogao saznati točno za dan i mjesec kad je potres bio, ne mogu reći, da li se spomenuto izvješće kotorskog namjestnika proteže na godinu 1632. premda je vrlo vjerojatno. U rukopisu od Tripe Smeće iz Perasta, gdje se obširno opisuje potres od god. 1780. (vidi tu godinu nješto dalje), nalazimo ovu viest: „Potresi uznemirivahu kad i kad ove krajeve; sad bijahu užasni, da su rušili, a sad opet bijahu obični udarci. Reći se može za sigurno i ne ima sumnje, da su god. 1632. bili udarci tako žestoki, da su do temelja razrušili znatan broj kuća, pa da je poginulo više od koje tisuće ljudi".

Drugu viest o ovom potresu našao sam u knjizi „Gospa od Škrpjela, napisao Srećko Vulović, Zadar 1887., pag. 39", gdje se navode rukopisne bilježke zadarskoga nadbiskupa Zmajevića iz početka XVIII. stoljeća. U njima piše Zmajević: „S ovoga prizora svrnimo oko na godinu 1632., kad Dubrovnik, Kotor, Ercegnovi i Budva silnim potresom bijahu na pola uništeni. Istina je, ovaj pojav obično zavisi od prirodnih uzroka, al je u isto doba znak srčbe Gospodinove, koji potresom kazni narode sbog njihovih bezzakonja. Ne ću vam opisivati strah, užas i pomor, što je za tom nesrećom sliedio, imadoste jedan dokaz u onom potresu, što ga oćuti i ovo mjesto (Perast) pred nedavno. No dok je spomenutim

Digitized by Google

gradovom bio malne obćenita grobnica, ovdje (Perast) našim praotcem nije donio nego strah i trepet, ali ne prouzrokova ni jednu žrtvu . . .".

1780.

1. svibnja prije ½10 po podne u *Boci Kotorskoj* slab, no osjetljiv potres. (Tripo Smeća.)

7. ili *8. kolovoza* oko 2½ po podne u *Boci Kotorskoj* slab potres. (T. S.)

21. rujna izmed 2 i 2½ po podne u *Boci Kotorskoj* vanredno žestok potres, koji je počinio dosta štete, te zatukao tri osobe. Potres, koji se je u više mahova opetovao, širio se je sa podzemnom tutnjavom od SZ—JI. More je od obale uzmaklo i velikom se silom natrag vratilo. Sa gorskih obronaka u Boci kotorskoj srušilo se mnogo kamenja, a po obalah ukazaše se mnoge pukotine. Prema SZ zahvatio je potres nješto dalje od Korčule; prama JZ znade se, da je potresao i Bar. Osam mjeseci poslje glavnog potresa vraćali su se još kad i kad slabiji udarci. O potresu ovom imamo veoma zanimive bilježke od kneza Tripe Smeće (Smecchija) iz Perasta. Bilježke te pod naslovom: „Fenomeni nelle Bocche di Cattaro" nalaze se u izvornom rukopisu u prof. Srećka Vulovića u Kotoru. Prof. Vulović dao mi je poznatom svojom ljubezljivošću i pripravnošću cio rukopis prepisati, tako da ga mogu ovdje u jednom dielu priobćiti, na što mu se i ovdje toplo zahvaljujem. Rukopis opisuje ponajprije meteor, koji je pao god. 1728. u Boci kotorskoj, te onda prelazi na potrese, za koje veli, da se u Boci kotorskoj dosta često osjećaju, a med njimi ističe užasne potrese od godina 1632. i 1667., a iza toga opisuje potres od godine 1780. po prilici ovako:

21. rujna, na dan sv. Matije izmed 2 i 2½ po podne za vedra neba uz slab povjetarac od sjevero zapada začu se od sjeverozapadne strane (maestro) podzemno tutnjanje, koje je, šireć se prema jugo-iztoku neznatno zadrmalo zemlju; bijaše to tek predteča od onoga, što će tek doći. To je bila tutnjava iz neobične dubljine, prouzrokujuć užas i strah onim, koji ju osjetiše. Malo za tim stade se zemlja tresti od SZ (maestro) prama JI (silloco). Trešnja bijaše valovita i u početku lagana, tako da sam ja u razgovoru sa mnogimi odgovorio onima, koji me pitahu, što je to bilo, da je bio potres, a da se nisam od toga ni maknuo sa stolca. I već sam htio reći, da je potres prošao, kad al trešnja tako ojača,

Digitized by Google

da su svi stali bjegati. Ja sam bio u blizini jednoga svoda, pa sam se pod njega sklonuo; medjutim padahu cigle i zamaz iznad kućnih skalina, koje bijahu otvorene te se nisam podufao ići po skalinah, držeć uviek, da će udarci skoro prestati. Njeki iduć po skalinah nisu htjeli ići stubu po stubu, nego su pravili velike skokove. Postupično bučeći sliedili su neprestano valoviti udarci, tako da sam njeko vrieme bio zamišljen, što bi uradio, te sam odlučio, ako bude stalo padati gornje kamenje, da pokušam skakati preko skalinah ili da bježim kroz koji prozor. Moj brat, koji je s drugimi pobjegao u susjedni vrt, te koji je vidio veliko ljuljanje zgrade, vikao je iz svega grla, da se bježi, al se od štropota nije mogao njegov glas čuti. Ja sam bio u kući sa sestrom i sa sobaricom. Ne znam, s čim bi mogao sravniti štropot kuće, koju potres drma. Škripanje greda, tavanica i stiena pričinjalo se, kao da postaje od množine jakih i urlikajućih glasova, kojim jošte da se je pridružio dubok i jak šum.

Napokon prije nego što prestade potres, navališe još tri ili četiri najjača udarca, tako da se je činilo, kao da je kuću popala kakva ruka, pa da ju trese najvećom brzinom sad ovamo sad onamo od SZ—JI (maestro—silloco).

Iza dvie minute, kako sam gledao, gdje padaju cigle s krova i zamaz, prestade trešnja. I sada poletih najvećom brzinom dvoranom koja me je dielila od stuba, te prešavši preko njih odoh u vrt, gdje sam našao sve ostale, koji su onamo bili pobjegli. Na polovici stubah osjetio sam iznovice udarce, koji su uz malu stanku trajali jednu minutu. I ovi udarci bijahu valoviti, te su bili istoga smjera, ali nisu bili odveć jaki. U neizvjestnosti, što bi se moglo dogoditi, stajali smo u vrtu, te smo razgovarali o pojavu, koji se je zbio, kad al iza 4 minute čusmo vanredno jaku tutnjavu od sjevero-zapada, dugu i duboku, da nam je prietila veoma kobnim posljedicami, pa smo s najvećim strahom izčekivali svršetak. I vrlo se utješismo, kad je tutnjava prošla bez ikakvih posljedica. Izadjosmo izvan ograde van. Ja sam otišao na morsku obalu, te sam vlastitim očima vidio, da je more skočilo za poldrug stopu više, nego je bilo prije potresa. Ljudi od jednoga broda, koji je bio uz obalu, rekoše mi, da se je more diglo do ondje, dokle se vidi trag vode na piesku, pa da se je onda s takvom silom vratilo, da je na brodu otrglo uže, kojim je bilo pričvršćeno, te brod od obale odmaklo. Naša mala barčica bje nješto pomaknuta sa mjesta, gdje je bila nješto malo na suho izvučena.

Digitized by Google

Učinci ovoga pojava bijahu ovi: U svih bujicah, osobito u onih od Kumbora, Biele i Jošice opazilo se, da su im se vršci spustili za 8, 10, 12 a i 14 koračaja u more. Sve ove bujice napraviše na hiljadu jaraka s pukotinami, koje su išle od SZ—JI, te bile izprekrižane sa drugimi od sjevera prama jugu. U kombursкoj bujici bile su pukotine najveće i najmnogobrojnije, te su se razprostirale sve do med vinograde, koji su uz njezin tok. Ja sam ih vidio dan iza potresa. Nisam znao, kamo bi stao nogom, jer sam opazio, da mi je pod nogama zemlja meka i da upada. Vidio sam pukotine, koje su mogle biti tri stope, a i dvie stope široke, al je malo bilo od jedne stope širine. Razmak izmed jedne i druge iznosio je 2 ili 3 stope uz tu razliku, da je svaka od sjevera prama jugu bila za $^1/_2$ ili za 1 stopu niža. Uz cielu obalu Ercegnovog i po svoj Boci bila je zemlja na obali razpucana, al sve te pukotine nisu bile šire od jedne crte. — Iz pukotina spomenutih bujica izticali su mlazovi vode, koji su se na kratak čas slievali prama moru. Na gdjekojih drugih mjestih izlazio je iz malih rupa po koji ključ vode. I u blizini moga dvorca na ladanju jedno 150 koračaja prema iztoku vidio sam rupu i oko nje vlažno tlo, te trag, kojim je voda tekla. Tekuće vode i izvori bijahu posve mutni i tekli su tako njekoliko ura.

Sa bregova srušilo se mnogo kamenja. Gdje su bregovi strmiji, tu su se srušili veći komadi a i veća množina. Poslje trešnje nije se čulo nego strašno kotrljanje osobito u bregovih unutar kanala, a nije se vidio nego dim, koji je nastao odatle, što su se trle pećine jedna o drugu, te što je u zrak skakala zemlja, gdje je kamenje udaralo. U Pachinellu, med Cavtatom i Molontom, odvališe se dvie velike pećine sa briega i odkotrljaše se u more. Ovo opaziše sa broda, koji je putujuć prama Boci nalazio se u blizini dotičnoga mjesta. Sve ovo padanje kamenja ne učini nikakve štete, samo su se ljudi prestrašili. Samo jedna pećina, koja se je srušila sa kotorskoga briega, učini nješto malo štete na utvrdi sa gorske strane.

Učinci ovoga pojava na kućah bili su ovi: Kuće gradjene suhim zidom srušile su se mnoge, no štete od tog pada bile su neznatne, ako se ne uzme u obzir smrt jedne djevojčice od 11 godina, koju su u Bieli zatrpale ruševine, te jednog malenog dječaka, kog izvukoše poluživa, da je za njekoliko dana izdahnuo. U kućah zidanih vapnom ukazaše se u glavnom pukotine po zidovih. U Kotoru se srušilo njekoliko najstarijih dimnjaka. U Ercegnovom pao je

Digitized by Google

svjetionik i pokopao siromašnu staricu iz gradjanske obitelji, koja je iza dvie ure umrla. U okolici Župe srušiše se dvie kućice vapnom zidane; one stajahu na malenom strmom brezuljku, pa su se skoturale, jer je zemlja popustila, a rekoše mi, da je jedan čovjek ostao pod ruševinami. Stolna crkva u Kotoru dobila je pukotine u postranih zidovih, a gdjekoja se pukotina vidila i na svodovih njenih ladja. U okolišu Ercegnovog kao da je potres više bjesnio i da je više štete počinio, nego drugdje. Jedan dvorac kod Biele razpukao se od iztoka prama zapadu od vrha do dna, a pukotina je imala preko pol stope širine; jedan svod od prozora pod tom pukotinom srušio se. U smjeru od sjevera prema jugu imala je zgrada takodjer štete ali ne toliko. Kad sam ovamo išao njekoliko ura poslje potresa, vidio sam, što sam dalje dolazio, da je more za svoje uzburkanosti to dalje u kopno zadrlo bilo. Na gdjekojih mjestih diglo se ono na 2 stope okomite visine, a na drugih opet na 3, a negdje i na 4 stope; izmedju dvie bujice i to med većom bujicom od Biele i onom, koju opažaš, čim prodješ dvorac grofova Burovića, gdje je jedna od druge 200 koračaja odaljena, uzdiglo se more na 5 do 6 stopa, zalivši obalu daleko na 8 do 9 koračaja, to jest sve do vinogradâ. Poradi toga ne mogu, a da ne držim, da se je na njekih mjestih, gdje more ima malo stopa dubljine, pri prvih udarcih potresa povuklo od obale za 10 do 12 koračaja, jer je pri bujanju isto toliko u kopno zahvatilo. U ovom kraju sam opazio, da je obala, koja se od vrška bujice širi prama jugu, utonula u more za dva koraka u duljini od 50 koračaja; uz to sam još opazio jednu pukotinu od 2 stope širine. Sve me ovo sili, da mislim, da je na ovom mjestu bila snaga potresa najjača. Uz to sam doznao iz izvještaja sa drugih strana, gdje su potres osjetili, da mu je bila žestina manja nego u Boci Kotorskoj, i to me dovede na misao, da je u tom kraju bilo pravo sjedište potresa; gdje se je više našlo munjevne materije, koja se je mogla užeći, pa se i užegla, tamo su morali udarci bili i snažniji.

Prema zapadu širio se potres nješto dalje od Korčule, koja je 100 milja daleko od Boke, prama iztoku ne znam sigurno, samo znam, da je prešao preko Bara, koji je 35 milja udaljen od Boke.

Osam mjeseci iza toga vraćali su se kad i kad potresi, koji su bili slabi, ali su ipak zastrašivali one, koji su se sjećali na ono, što se je prije dogodilo. Moram spomenuti, da su pred potresom od

Digitized by Google

21. rujna bila druga dva slaba potresa". Ovdje navodi sada ona dva potresa, koja smo na početku spomenuli, te onda opisuje veliku oluju, koja je bjesnila po Boci Kotorskoj 22. rujna iste godine Sravnujuć razmak izmed potresa od godina 1632., te 1667. i 1780. te njihovu snagu, dolazi Smeća do zaključka, da potresi bivaju u Boci Kotorskoj ne samo rjedji nego i slabiji, da stvari dakle na bolje idu.

1850.

14. veljače u 1 s. u noći potres u *Dubrovniku, Stonu* i *Zadru.* (Prof. dr. Th. Plieninger: Meteorologischer Jahresbericht; Jahreshefte des Vereins für vaterländische Naturkunde in Würtenberg, 1850.)

16. veljače potres u Dubrovniku. (Plieninger.)

1851.

15. kolovoza u 6 s. prije podne u *Malom Stonu* jak udarac; iza toga sve do 16. kol. u 3 s. prije podne još osam udaraca sa poduljom tutnjavom. (Plieninger, Jahresheft 1852.)

2. rujna navodi Plieninger za *Dubrovnik* iste potrese i tutnjave točno u isto doba, koje je Perrey ubilježio za Ston. Isto tako su *3. rujna* kod Plieningera ubilježeni isti potresi za *Dubrovnik*, koje Perrey navodi za Ston. Sve ostale viesti, što ih spominje Plieninger za Dubrovnik i Ston iz god. 1851., a tih ima priličan broj, slažu se u svem sa viestmi, što ih navodi Perrey.

Digitized by Google

Obćenite vitopere plohe četvrtoga stupnja.

Čitao u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 3. studenoga 1891.

dr. David Segen.

1. U CIV. knjizi „Rada“ promatrasmo onakove vitopere plohe četvrtoga stupnja, gdje je dvostruka krivulja, što se na tih vitoperih plohah nadje, razpala na tri dvostruka pravca. Ako se pako pomisli, da su takova tri dvostruka pravca u svojoj zajednici samo degeneracija obćenite zavinute krivulje trećega stupnja, onda nastane pitanje: kakove su one obćenitije vitopere plohe četvrtoga stupnja, koje imadu zavinutu krivulju trećega stupnja za geometrijsko mjesto sviju dvotočaka. Prije svega pako treba dokazati da imade zbilja takovih obćenitijih vitoperih ploha. Ovaj posao obavismo već u razpravi, što se nalazi u CIV. knjizi Rada i to u 13 članku. Tamo pokazasmo, da pravocrtni traci, koji spajaju pridružene točke dviju projektivno pridruženih točkovnih nizova, što se nalaze na dvijuh krivuljah drugoga stupnja, zaista proizvadjaju takovu vitoperu ili tračnu plohu četvrtoga stupnja Π^4 (ovo slovo neka bude odsele njena oznaka), koja imade svoje dvotočke u zavinutoj krivulju trećega stupnja. Time je direktno utvrdjeno, da takovih ploha ima. Što više, obrazložismo u istom članku, kako bi trebalo udešavati na njeki poseban način pridružbu projektivnih nizova na krivuljah drugoga stupnja, a da nastaje onakova vitopera ploha četvrtoga stupnja Σ (to bijaše već u prvoj razpravi njena oznaka), koja imade tri dvostruka pravca. Nema dakle sumnje, da su prije promotrene plohe samo posebna vrst obćenitijih vitoperih plohâ, a ove potonje ogledati ćemo nješto bolje u ovoj razpravi.

2. Ako ma kojom god pravocrtnom izvodnicom plohe Π^4 položimo ravninu, to nastaje krivulja prosječnica, koja je trećega stupnja.

Digitized by Google

Ova krivulja k^3 i pravocrtna izvodnica i sieku se u tri točke. Položena ravnina dotiče plohu u jednoj od ovih triju točaka, dočim su ostale dvie dvotočke proreza. I tako vidimo, da ploha Π^4, t. j. vitopera ploha četvrtoga stupnja, nastala ona na ma kakav god način, jamačno imade dvostruku krivulju. Ova je naime geometrijsko mjesto sviju dvotočaka, što ih pokazanim sad postupkom dobijamo. Nadalje vidimo, da ma koja god izvodnica plohe Π^4 tu dvostruku krivulju u dvie točke sieče, mi velimo, da su izvodnice bisekante dvostruke krivulje.

Kad smo na ovaj način na novo utvrdili, da ploha Π^4 imade dvostruku krivulju, to preostaje sada, da ustanovimo red ove krivulje.

Taj redni broj saznademo tako, da prosječemo plohu Π^4 ma kako god položenom ravninom. Krivulja prosječnica, koja tada nastaje, jamačno je četvrtoga reda, a kako takva krivulja ne može imati više nego tri dvotočke, to upoznajemo time i redni broj ove dvostruke krivulje na Π^4. Jer ovu dvostruku krivulju sieče prije položena ravnina upravo u dvotočkah njene krivulje prosječnice, a budući da se pokažu najviše tri dvotočke, to razabiramo, da i ta ravnina dvostruku krivulju plohe Π^4 najviše u tri točke sieče, što nam dakle veli, da je dvostruka krivulja trećega reda.

Pod konac ovoga članka budi spomenuto, da bi ona krivulja prosječnica ma koje ravnine i plohe Π^4 doduše mogle imati i više nego tri ovotočke, al onda bi se takova krivulja prosječnica razpala ili izrodila u više krivulja nižih redova, a sbroj njihovih rednih brojeva bio bi redni broj za čitavu krivulju prosječnicu. Nu taj poseban dogadjaj neka se ostavi po strani, jer bi se tada i ploha Π^4 razpadala na više pojedinih ploha nižih stupnjeva, recimo primjerice na dva vitopera hiperboloida ili na koji drugi već način. Jamačno ne bi onda imali posla sa obćenitom vitoperom plohom Π^4, a mi željasmo saznati redni broj od dvostruke krivulje takove vitopere plohe. Tako je ono naše prijašnje razmatranje osjegurano protiv ovakova prigovora.

3. Iz dosadanjega promatranja sliedi, da ćemo upravo zgodno uz pomoć zavinute krivulje k^3 trećega reda proizvadjati vitopere plohe Π^4.

Dosadanji bo izvodi dozvoljuju i obraćaj.

Neka bude naime rečeno, da imademo njekakvu plohu četvrtoga stupnja, o kojoj ne znamo da li je vitopera ili ne, al o kojoj ipak znamo, da imade dvostruku krivulju k^3 trećega stupnja, što je

Digitized by Google

jamačno dopušteno, to nema sumnje, da takova ploha mora biti tračnom plohom, t. j. plohom koju izvadja pravocrtan trak, dakle vitoperom ili možda kadikad razvojnom. O tom se osvjedočavamo ovako: Pomišljamo li na plohi ma gdjegod tačku T, to možemo iz ove točke položiti samo jednu jedincatu bisekantu, t. j. takav trak, koji krivulju k^3 u dvie točke sieče, (ovo nas uče poznate vlastitosti zavinutih krivuljâ trećega stupnja), a budući da imade takav trak s plohom Π^4 pet zajedničkih točaka (one dvie na dvostrukoj krivulji broje dvostruko) to sliedi nužno, da je taj trak posvema na promatranoj plohi Π^4.

Svaka ploha četvrtoga stupnja, koja imade dvostruku krivulju k^3 trećega reda, mora biti tračnom plohom; obćenito je dakle ona vitopera ploha.

Još treba spomenuti, da pripada vitopera ploha Π^4, ako imade dvostruku krivulju trećega stupnja onakovim ploham, za koje velimo da su ništoga roda. To znači, da prosječnica ove plohe i ma kojegod ravnine zaista imade toliko dvostrukih točaka, koliko ih ona prema svojemu rednomu broju imati može, a da se ne razpadne. Za Π^4 je taj broj „3^u". (Sravnajte s br. 2.)

4 Pošto ćemo dakle na osnovu zavinute krivulje k^3 konstruirat vitoperu plohu Π^4, to treba najprije ustanovit tu krivulju. Mi ćemo to učinit analitičnim načinom, uzevši naime, da su koordinate x, y i z ma kojegod točke u krivulji k^3 dane jednačbami:

$$x = \frac{f_1(\lambda)}{f(\lambda)},$$

$$y = \frac{f_2(\lambda)}{f(\lambda)},$$

$$z = \frac{f_3(\lambda)}{f(\lambda)},$$

gdje su $f_1(\lambda)$, $f_2(\lambda)$, $f_3(\lambda)$ i $f(\lambda)$ funkcije trećega stupnja obzirom na parametar λ.

Ove jednačbe možemo predočiti suveznim omjerom:

$$x : y : z : u = f_1(\lambda) : f_2(\lambda) : f_3(\lambda) : f(\lambda).$$

Ako pako pridržimo λ^3, λ^2, λ^1 i λ^0 kao nepoznanice, to ćemo imat sustav od četiri jednačbe prvoga stupnja, a onda ćemo moći ove naše nepoznanice izraziti kao funkcije olinâ:

$$x, y, z \text{ i } u.$$

Digitized by Google

Ako se sada učini zgodna projektivna transformacija koordinatnoga sustava, uzevši takodjer četvrtu ravninu osnovnoga tetraedra u bezkonačnoj udaljenosti, to bude:

$$x = \lambda^3,$$
$$y = \lambda^2,$$
$$z = \lambda, \text{ ili}$$
$$x : y : z : u = \lambda^3 : \lambda^2 : \lambda : 1.$$

Ovim su koordinate, ma koje god točke u k^3, zadane najprikladnijim načinom[1].

Ovakova se krivulja k^3 prikazuje sada kao prosječnica triju plohâ drugoga stupnja. Iz gornjih jednačaba sliedi naime, da je:

$$\left.\begin{aligned} xz - y^2 &= o \\ yz - x &= o \\ z^2 - y &= o \end{aligned}\right\} \ldots k^3.$$

Sad pako neće bit težko, da nadjemo jednačbu onakove plohe Π^4, za koju bude krivulja k^3 dvostrukom krivuljom. A kako će, poradi prije utvrdjenoga, takova ploha Π^4 zaista bit vitoperom plohom, to smo onda našli, analitični izražaj vitopere plohe Π^4.

5. Ovu našu najbližu zadaću rješavamo pomoću obćenitoga razmatranja, koje ćemo umetnut na ovom mjestu.

Ako su $A, B, C, A', B', C', P, Q$ i R ciele funkcije ma kojih stupnjeva od olina x, y, z, pak učinimo jednačbu

$$AP^2 + BQ^2 + CR^2 + 2A'QR + 2B'PR + 2C'PQ = o \ldots (1)$$

tad će time prikazana ploha, ma bila ona kojega god stupnja i kakva god, za cielo imat dvostruke točke, a te su jamačno upravo one, koje sa svojimi koordinatami zadovoljuju sustav jednačaba:

$$P = o, \; Q = o \text{ i } R = o.$$

Da se o tom osvjedočavamo, to treba samo ma koju god točku, koja tom uvjetu zadovoljava, odabrati za izhodište koordinatnoga sustava. Izrazi, koje tom transformacijom dobivamo iz $P = o$, $Q = o$ i $R = o$, neće imat u sebi konstantni član, a gornja će

[1] Vidi: „Salmon-Fiedler: Analyt. Geom. d. Raumes". 2. izdanje. 2. dio, pag. 378.

Digitized by Google

jednačba (1) uslied te transformacije zadobit takav oblik, da se u tom novom obliku ne nadje niti konstantni član, niti članovi prvoga stupnja, već će biti kvadratični članovi u koordinatama najniži po stupnju.

Time je pako jamačno dokazano, da je točka, koju odabrasmo za izhodište, dvostrukom točkom plohe. Buduć pako da se isti zaključak stvara, ako samo odabiramo izhodište tako, da sa svojim koordinatama zadovoljuje sustavu:

$$P = o, \; Q = o \text{ i } R = o,$$

to sliedi: Sve točke, kojim su koordinate zadane sa sustavom $P = o$, $Q = o$ i $R = o$, jesu dvostruke točke one plohe, kojoj je jednačba učinjena prema obličku:

$$AP^2 + BQ^2 + CR^2 + 2A'QR + 2B'PR + 2C'PQ = o.$$

6. U prijašnjim smo člancima upoznali, da je zavinuta krivulja trećega stupnja dana jednačbami:

$$\left.\begin{aligned} x &= \lambda^3 \\ y &= \lambda^2 \\ z &= \lambda \end{aligned}\right\} \ldots k^3,$$

a da je ona zato medjusobna prosječnica triju plohâ drugoga stupnja. Jednačbe tih plohâ izvedu se shodnom kombinacijom ovih jednačaba. Ako su dakle P, Q i R simboličke oznake tih triju plohâ drugoga stupnja, to će biti njihove jednačbe:

$$\left.\begin{aligned} P &\equiv xz - y^2 = o \\ Q &\equiv yz - x = o \\ R &\equiv z^2 - y = o \end{aligned}\right\} \ldots k^3.$$

Na osnovu općenitoga razmatranja, koje obavismo u članku 5., prikazuje se jednačba onakve vitopere plohe Π^4 sa dvostrukom krivuljom k^3 u obliku:

$$\alpha P^2 + \beta Q^2 + \gamma R^2 + 2\alpha' QR + 2\beta' RP + 2\gamma' PQ = o \ldots \quad (2),$$

gdje su α, β, γ, α', β' i γ' kostantne oline, koje možemo po volji odabirati.

Digitized by Google

Nema sumnje, da je ta ploha zaista vitopera, jer treba samo pomisliti na ono, što bje već prije utvrdjeno obćenitim promatranjem u 3. članku. Tamo naime obrazložismo poučak: „imade li ploha četvrtoga stupnja dvostruku krivulju k^3, to je ona sjegurno nastala micanjem traka, koji je u svakom svojem položaju bisekanta krivulje k^3."

7. Pošto smo ustanovili, da je jednačbom *(2)* analitički predočena vitopera ploha Π^4, treba pitati, koliko točaka smijemo od plohe Π^4 po volji odabrati, ako je njena dvostruka krivulja k^3 dana?

Odgovor na to pitanje dat će nam jednačba *(2)* takove plohe. Ona imade u sebi šest konstantâ; ako podielimo tu jednačbu s jednom od njih, to preostaje zaista samo pet konstantâ.

To nam veli, da smijemo osim k^3 po volji odabrati jošte pet točaka plohe Π^4. Umetnemo li naime redom koordinate tih točaka u jednačbu *(2)*, postat će sustav jednačaba, u kojem će bit ovi postojani koeficiente nepoznate oline. Njihove su dakle vriednosti time ustanovljene.

Neka bude dopušteno, da ovu važnu činjenicu jošte čisto geometrijskim načinom utvrditi smijemo.

Mi velimo, da je ploha zadana, ako smo kadri ustanoviti krivulju prosječnicu plohe ma kojom god ravninom. Siečemo li pako plohu Π^4, od koje smo do sada odabrali samo krivulju k_3, to će krivulja prosječnica biti četvrtoga stupnja, a od ove krivulje imali bi tri dvotočke. Te su naime dvotočke tamo, gdje će ravnina sieći krivulju k^3. Poznato je, koliko točaka ustanovljuju posve izvjestno ravnu krivulju četvrtoga stupnja. Mi znamo da ih ukupno treba 14, no pošto svaka dvotočka zastupa tri jednostavne točke, preostat će za slobodan izbor njih pet.

Pet po volji odabranih bisekanta, ili što je isto, pet po volji odabranih točaka plohe Π^4 ustanovljuju zajedno sa k^3 samo jednu stanovitu plohu Π^4.

Prije pomišljena ravnina sieče naime svaku od odabranih izvodnica u jednoj točki, pa tako bi za svaku krivulju prosječnicu imali upravo toliko točaka, koliko ih treba. Ako smo kadri ustanoviti ma koju god krivulju prosječnicu plohe, bit će posve izvjestno zadana sama ploha.

8. Ako preko iste krivulje k^3 položimo dvie razne plohe Π^4, kojim je dakle ta krivulja zajednička dvostruku krivulju, to će se ovakove dvie plohe sjeći jošte uzduž četiri izvodnice.

Digitized by Google

Ako je naime T njeka zajednička točka obiju plohâ, to znamo, da će bisekanta, koju iz točke T preko k^3 položimo, jamačno bit izvodnicom obiju ploha. Osim zajedničke krivulje k^3 preostaju dakle samo pravocrtne izvodnice, kao ostala čest medjusobne prosječnice. Takovih pako zajedničkih izvodnica ne može biti više nego četiri, jer sa pet bisekanta krivulje k^3 ustanovljena je jedna jedincata ploha Π^4.

Poznato je, da se dvie plohe četvrtoga stupnja sieku u krivulji 16. stupnja. Nadalje se znade ovo: ako imadu dvie plohe zajedničku krivulju, koja je za prvu plohu ρ-strukom krivuljom, a za drugu ρ'-strukom, to moramo ovu djelomičnu čest njihove čitave prosječnice u račun uzeti kao $\rho \,.\, \rho'$-struki dio.

Ovo treba imati na umu, kada ustanovljujemo red one krivulje, koja se pokaže, kao preostali dio čitave prosječnice, uzevši već u račun zajedničku krivulju plohâ[1].

Kako već obje vitopere plohe Π^4 imadu zajedničku *dvostruku krivulju* k^3, to ju moramo, prema navedenomu poučku, uzeti u račun kao *četverostruki* dio čitavoga prosjeka, a budući da je ta krivulja *trećega* reda, to vriedi ona za krivulju *dvanajstoga* reda, te uvaživši ovo, razabrat će se, da je preostali dio čitave prosječnice *četvrtoga stupnja,* koja po prijašnjemu nuždno se razpane na četiri zajedničke pravocrtne izvodnice..

Naša se prijašnja tvrdnja liepo slaže s navedenimi općenitim poučkom, koji govori o rednomu broju medjusobne prosječnice dviju plohâ.

9. Već u drugom članku ove razprave upoznasmo, da su izvodnice plohe Π^4 jamačno b i s e k a n t e ili t e t i v e dvostruke krivulje k^3. Sad se pako pita: dozvoljuje li ovaj sud obrat, t. j. jesu li naime s v e bisekante jednom zadane krivulje k^3 izvodnicami jedne te iste vitopere plohe Π^4. Na to pitanje odgovorit ćemo analitičnom metodom tako, da velimo: ako su λ_1 i λ_2 parametri dviju točaka T_1 i T_2 na krivulji k^3, to će koordinate za ma koju god točku T bisekante $T_1\ T_2$ izražene biti sa:

[1] Cremona: Grundzüge einer allg. Theorie d. Oberflächen. Njemački prevod Curtzeov. Pag. 23.

Digitized by Google

$$\left.\begin{aligned} x &= \frac{\lambda_1^3 - \theta\lambda_2^3}{1-\theta} \\ y &= \frac{\lambda_1^2 - \theta\lambda_2^2}{1-\theta} \\ z &= \frac{\lambda_1 - \theta\lambda_2}{1-\theta} \end{aligned}\right\} \ldots T.$$

Takova tetiva $T_1 T_2$, sieče dvostruku krivulju k^3 u dvie točke, te imade za to s plohom Π^4 već četiri zajedničke točke i ne može sgadjati tu plohu u još kojoj točki. Ako bi se dakle imalo odgovoriti na prijašnje pitanje, to treba samo ustanoviti onu relaciju, kojoj moraju paremetri λ_1 i λ_2 zadovoljavati, ako želimo, da bude točka T na plohi Π^4.

Ovu relaciju nadjemo, ako koordinate ove točke ponajprije umetnemo u izraze za P, Q i R, zatim pako tako dobivene izraze u jednačbu (2) plohe Π^4 uvrstamo:

$$\begin{aligned} P \equiv y^2 - zx &= \frac{(\lambda_1^2 - \theta\lambda_2^2)^2 - (\lambda_1 - \theta\lambda_2)(\lambda_1^3 - \theta\lambda_2^3)}{(1-\theta)^2} \\ &= \frac{-2\theta\lambda_1^2\lambda_2^2 + \theta\lambda_1^3\lambda_2 + \theta\lambda_1\lambda_2^3}{(1-\theta)^2} \\ &= \frac{\theta(\lambda_1 - \lambda_2)^2}{(1-\theta)^2} \cdot \lambda_1\lambda_2; \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} Q \equiv yz - x &= \frac{(\lambda_1^2 - \theta\lambda_2^2)\cdot(\lambda_1 - \theta\lambda_2)}{(1-\theta)^2} - \frac{\lambda_1^3 - \theta\lambda_2^3}{1-\theta} \\ &= \frac{\theta(\lambda_1 - \lambda_2)^2}{(1-\theta)^2} \cdot (\lambda_1 + \lambda_2); \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} R \equiv z^2 - y &= \frac{(\lambda_1 - \theta\lambda_2)^2}{(1-\theta)^2} - \frac{(\lambda_1^2 - \theta\lambda_2^2)}{(1-\theta)} \\ &= \frac{\theta(\lambda_1 - \lambda_2)^2}{(1-\theta)^2}. \end{aligned}$$

Držeći na umu jednačbu (2), koja stoji u 6. članku, dobit će se, pošto se bude prije skratilo sa zajedničkim činbenikom $\frac{\theta(\lambda_1 - \lambda_2)^2}{(1-\theta)^2}$ ovih triju izrazâ, željena relacija u obliku:

Digitized by Google

$$\alpha(\lambda_1\ \lambda_2)^3 + \beta(\lambda_1 + \lambda_2)^2 + \gamma + 2\alpha^1(\lambda_1 + \lambda_2) + 2\beta^1(\lambda_1\ \lambda_2) + 2\gamma^1\lambda_1\lambda_2(\lambda_1 + \lambda_2) = 0 \ldots\ldots\ldots\ldots (3).$$

Ovoj osnovnoj jednačbi treba da zadovoljavaju parametri λ_1, λ_2 dviju točaka u k^3, ako želimo da bude ovimi točkami ustanovljena tetiva zaista izvodnicom plohe Π^4.

10. Ako velimo, da je krivulja k^3 dvostrukom za plohu Π^4, onda to znači, da iz svake njene točke izlaze dvie izvodnice. A ako si u točki dvostruke krivulje konstruiramo njenu tangentu, to će ova sa onimi izvodnicami, koje iz nje izlaze, ustanoviti dvie tangencijalne ravnine za plohu. Za to i zovemo takove točke biplanarnami.

Veoma važna jednačba (*3*) daje iste rezultate analitičkom metodom.

Neka bude λ_0 parametar ma kojegod točke T_0 u krivulji k^3, to sliede iz jednačbe (*3*) parametri onih točaka, koje treba sa točkom T_0 spajati, a da dobijemo one izvodnice plohe. Rekosmo već unapred, da imademo više takovih točaka i to jamačno dvie. Ovaj, čisto geometrijskim načinom dobiveni rezultat, utvrdjuje i jednačba (*3*).

Jer ona glasi:

$$\alpha\lambda_0^2\lambda^2 + \beta(\lambda_0 + \lambda)^2 + \gamma + 2\alpha'(\lambda_0 + \lambda) + 2\beta'\lambda_0\lambda + 2\gamma'\lambda_0\lambda(\lambda_0 + \lambda) = o.$$

Ako ju poredamo po potencijâ nepoznatoga parametra λ, dobivamo:

$$(\alpha\lambda_0^2 + 2\gamma'\lambda_0 + \beta)\lambda^2 + 2[\gamma'\lambda_0^2 + (\beta + \beta')\lambda_0 + \alpha']\lambda + (\beta\lambda_0^2 + 2\alpha'\lambda_0 + \gamma) = o.$$

Ovo je pako kvadratična jednačba, a eto na novo dokaza, da iz svake točke T_0 u dvostrukoj krivulji k^3 izlaze dvie izvodnice.

Da bi odsele ovu jednačbu što kraće pisati mogli, rabit ćemo kratice. I to:

$$\alpha\lambda_0^2 + 2\gamma'\lambda^0 + \beta = A_0,$$
$$\gamma'\lambda_0^2 + (\beta + \beta')\lambda_0 + \alpha' = B_0,$$
$$\beta\lambda_0^2 + 2\alpha'\lambda_0 + \gamma = C_0.$$

Ova kvadratična jednačba prima dakle oblik:

$$A_0\lambda^2 + 2B_0\lambda + C_0 = o \ldots\ldots\ldots\ldots (4).$$

Digitized by Google

Riešimo li pako ovu jednačbu, to će nam ona dati dva parametra λ' i λ'', koji spojeni sa parametrom λ_0 posve izvjestno ustanovljuju tražene dvie izvodnice plohe Π^4.

11. Koreni kvadratične jednačbe *(4)* ili su realni i različiti ili su realni i jednaki ili su napokon imaginarni. O tom odlučuje diskriminanta $\Delta \equiv B_0^2 - A_0 C_0$.

Odatle sliedi, da imade jedan dio dvostruke krivulje k^3 tu osobitu vlastitost, da iz točaka u tomu dielu ne izlaze realne izvodnice. Takva čest krivulje nije zbiljska krivulja za plohu Π^4, već samo umišljena.

Zanimat će nas one točke, iz kojih izlaze dvie realne izvodnice, koje se sudaraju; u tih točkah imade ploha samo jednu tangencijalnu ravninu; takove točke zovu se uniplanarnami ili kuspidalnimi.

Parametar ovih točaka dat će uvjet:

$$\Delta \equiv B_0^2 - A_0 C_0 = o.$$

U tom naime slučaju imade kvadratična jednačba *(4)* dva jednaka, realna korena. Uporabimo li sada vriednosti kratica A_0, B_0, C_0, to će gornji uvjet dobiti ovaj oblik:

$$[\gamma' \lambda^2 + (\beta + \beta')\lambda + \alpha']^2 - (\alpha\lambda^2 + 2\gamma'\lambda + \beta)(\beta\lambda^2 + 2\alpha'\lambda + \gamma) = o,$$

gdje smo pisali λ namjesto λ_0.

Ovo je jednačba četvrtoga stupnja. Imade dakle četiri kuspidalne točke u dvostrukoj krivulji k^3.

12. Obzirom na kuspidalne točke mogu nastati razni osobiti slučaji; o tom ćemo nješto kasnije razpravljati, a sad pitamo, kad bi sve točke krivulje k^3 imale vlastitost, koja pripada uniplanarnim točkam? Uz koje uvjete imat će dakle ploha Π^4 u svakoj točki dvostruke krivulje k^3 samo jednu tangencijalnu ravninu?

Ove uvjete dat će diskriminanta.

Ako je naime ova identično jednaka ništici za svaku vriednost oline λ, tad je ploha zadobila ovu osobitu vlastitost.

Izračunamo li dakle tu diskriminantu i poredamo ju po potencijâ oline λ, to ćemo dobit pet članova, a da izrazimo, što se želi,

Digitized by Google

trebat će koeficiente pojedinih potencija λ^4, λ^3, λ^2, λ^1 i λ^0 izjednačiti sa ništicom.

Tako će nastat sustav sastojeći iz pet jednačaba, u kojih su oline α, β, γ, α', β', γ'. Evo tih jednačaba:

$$\gamma'^2 - \alpha\beta = o \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots (1)$$
$$\gamma'\beta' - \alpha\alpha' = o \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots (2)$$
$$(2\beta + \beta')\beta' - 2\alpha'\gamma' - \alpha\gamma = o \quad \ldots\ldots\ldots\ldots (3)$$
$$\alpha'\beta' - \gamma\gamma' = o \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots (4)$$
$$\alpha'^2 - \gamma\beta = o \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots (5)$$

Dozovemo li si u pamet jednačbu *(2)* plohe Π^4, koja glasi:

$$\alpha P^2 + \beta Q^2 + \gamma R^2 + 2\alpha' QR + 2\beta' RP + 2\gamma' PQ = o,$$

to ćemo opazit, da će ona, ako uvažimo relacije izražene s ovimi pet jednačbami, zadobit oblik:

$$(\sqrt{\alpha}\, P + \sqrt{\beta}\, Q + \sqrt{\gamma}\, R)^2 = o^*.$$

Ovaj nješto čudni rezultat veli, da bi takova ploha bila njeka ploha drugoga stupnja s jednačbom:

$$\sqrt{\alpha} \,.\, P + \sqrt{\beta} \,.\, Q + \sqrt{\gamma} \,.\, R = o,$$

al treba uzeti, da je ona dvoguba, a da tako prikazuje dvie identične plohe, koje se podudaraju.

Ovaj se odgovor ne može smatrat dostatnim, jer takav osobiti razrješaj nije podao njeku vitoperu plohu četvrtoga stupnja.

Tražimo dakle dalje, uz koje bi uvjete diskriminanta Δ zadobila identično vriednost ništice. Opazit ćemo, da se to sbude ako bi stavili:

$$\alpha = o, \ \gamma = o, \ \alpha' = o, \ \gamma' = o,$$

$$\text{a } (\beta + \beta')^2 = \beta^2,$$

---

* Iz (1) sliedi naime: $\gamma' = \sqrt{\alpha\beta}$;
iz (5) pako: $\alpha' = \sqrt{\beta\gamma}$;
a uporabom ovoga sliedi iz (2):

$$\beta' \sqrt{\alpha\beta} - \alpha \sqrt{\beta\gamma} = o, \text{ ili}$$
$$\beta' = \sqrt{\alpha\gamma}.$$

Uvaživši ovo, dobit će se gornja tvrdnja.

Digitized by Google

dakle:

$$\beta + \beta' = \pm \beta.$$

Da je zaista uz ove vriednosti diskriminata zadobila vriednost ništice, bila vriednost od λ koja mu draga, to nam pokazuje pogled na onaj izraz, kako stoji u 11. članku.

Uzmemo li:

$$\beta + \beta' = \beta,$$

to sleduje:

$$\beta' = o,$$

a jednačba se *(2)* reducira na:

$$Q^2 = o.$$

I taj nas odgovor ne zadovoljuje, jer $Q = o$ je jednačba poznate plohe drugoga stupnja.

Ako se pako stavi:

$$\beta + \beta' = -\beta,$$

ili

$$2\beta + \beta' = o,$$

tad će jednačba *(2)* dobiti oblik:

$$Q^2 - 4PR = o$$

Ako pako zamjenimo kratice P, Q, R sa dotičnimi izrazi, dobit će se jednačba takove tračne plohe, koja imade uzduž ciele dvostruke krivulje k^3 uniplanarne točke.

Ova važna jednačba glasi:

$$(yz - x)^2 - 4\,(y^2 - zx)\,(z^2 - y) = o \ldots \qquad (4).$$

Ta je ploha zaista tračna ploha četvrtoga stupnja, ali ona nije više vitopera, već razvojna, t. j. dvie i dvie susjedne izvodnice sieku se u točkama krivulje k^3. Ta osobita ploha četvrtoga stupnja je mjerstveno mjesto sviju tangenata zavinute krivulje k^3.

13. Zanimiva ploha četvrtoga stupnja, koju sada upoznasmo, kao mjerstveno mjesto sviju tangenata kubična čunjosjeka, pomoći će nam, da odgovorimo na novo pitanje.

Digitized by Google

Imademo li u krivulji k^3 takovih točaka, koje će imati tu osobitu vlastitost, da su tangente, kojim su te točke stikom, ujedno i izvodnice vitopere plohe Π^4?

Takove izvodnice daje nam direktno prije nadjena razvojna ploha. Ona je naime mjerstveno mjesto sviju tangenata; a prema onome što bje prije ustanovljeno o dvjema plohama četvrtoga stupnja sa zajedničkom dvostrukom krivuljom k^3 sliedi, da će ta ploha sjeći svaku drugu takovu vitoperu plohu Π^4 uzduž četiri izvodnice. Te izvodnice vitopere plohe Π^4 imadu dakle tu osobitu vlastitost, da su uz to tangente za krivulju k^3. Imade ih u svem četiri, a zovu se kuspidalnimi.

Isti rezultat našli bi i analitičnim putem, ako u jednačbi (3) stavimo $\lambda_1 = \lambda_2$.

Uz taj uvjet nastat će naime iz bisekante tangenta za krivulju k^3.

Pišući odmah na mjesto λ_1 ili λ_2 u kratko λ dobiva se iz jednačbe (3) ova:

$$\alpha\lambda^4 + 4\beta\lambda^3 + \gamma + 4\alpha'\lambda + 2\beta'\lambda^2 + 4\gamma'\lambda^3 = 0.$$

To je jednačba četvrtoga stupnja, koju bi morali razriešiti, ako želimo imati parametre onih točaka, koje su stikovi tih osobitih tangenata. Imade četiri takovih točaka. Tim smo ovjerovili prijašnji rezultat analitičkim putem. Ako bi gornja jednačba četvrtoga stupnja poradi osobitoga izbora pojedinih koeficienata postala identično jednaka ništici, tada bi sve točke u dvostrukoj krivulji imale onu osobitost, da su naime njezine tangente ujedno i izvodnice plohe. Ta pako ploha bila bi razvojna, jer je mjerstveno mjesto tangenata.

Da se to sbude mora dakle biti:

$$\alpha = 0,\ \gamma = 0,\ \alpha' = 0,\ \gamma' = 0 \text{ i } 2\beta + \beta' = 0,$$

a jednačba plohe glasi, obzirom na jednačbu (2),

$$Q^2 - 4PR = 0.$$

Ovaj isti rezultat pojavio se već u članku 12.

Digitized by Google

14. U 10. članku upoznasmo, da je jednačba:

$$(\alpha\lambda_0^2 + 2\gamma'\lambda_0 + \beta)\,\lambda^2 + 2\,[\gamma'\lambda_0^2 + (\beta + \beta')\,\lambda_0 + \alpha']\,\lambda + (\beta\lambda_0^2 + 2\alpha'\lambda_0 + \gamma) = o,$$

koja je uporabom poznatih kratica pisana bila jošte u obliku:

$$A_0\lambda^2 + 2B_0\lambda + C_0 = o \quad \ldots\ldots\ldots\ldots \quad (4)$$

ustanovila parametre λ' i λ'' onih točaka u krivulji k^3, koje treba spojiti sa točkom T_0 (kojoj pripada parametar λ_0), a da dobijemo izvodnice vitopere plohe Π^4.

Imajući ovaj rezultat na umu, vriedno je, da se zabavimo jošte s ovom jednačbom, jer izvija iz sebe zanimivo pitanje.

Koliko imade točaka T_0 u krivulji k^3, te osobite vlastitosti, da bi spojnica točaka T' i T'', kojim pripadaju gornji parametri λ' i λ'', opet bila izvodnicom iste plohe Π^4?

Iz jednačbe *(4)* crpamo, uporabivši poznate odnošaje izmedju korenâ kvadratične jednačbe i koeficienata sadržanih u samoj jednačbi sliedeće:

$$\lambda' + \lambda'' = -\frac{2B_0}{A_0}$$

i

$$\lambda'\,\lambda'' = \frac{C_0}{A_0}.$$

Ako želimo, da bude bisekanta $\lambda'\,\lambda''$ zaista izvodnicom plohe, to moraju ovi parametri zadovoljavati jednačbu *(3)*, kako smo to već jednom u 9. članku utvrdili. Ako se umetnu za $\lambda' + \lambda''$ i $\lambda'\,\lambda''$ gornji izrazi u jednačbu *(3)* članka 9. i ako se množi odmah ciela jednačba sa A_0^2, to ćemo dobit jednačbu:

$$\alpha C_0^2 + 4\beta\,B_0^2 + \gamma\,A_0^2 - 4\alpha'\,B_0\,A_0 + 2\beta\,A_0\,C_0 - 4\gamma'\,B_0\,C_0 = o \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots \quad (5)$$

Ova je jednačba obzirom na parametar λ_0, koji se u njoj nalazi, četvrtoga stupnja. Ako je dakle taj parametar λ_0 nepoznat, to dobijemo, rješavajući ovu jednačbu, četiri točke T_0, koje imade tu osobitu vlastitost, da je i ona bisekanta, koja spaja točke T', T'' (njihovi su parametri λ', λ'') takodjer izvodnicom iste plohe Π^4.

Digitized by Google

Da bi mogli jednačbu *(5)* poredati po potencijâ parametra λ_0 treba umjesto kratica A_0, B_0 i C_0 pisati njihove vriednosti, pa kad se svi naznačeni računi podpunoma izvedu, dobit će jednačba *(6)* ovaj oblik:

$$\begin{aligned}
&\alpha(\beta^2 + \alpha\gamma - 4\alpha'\gamma' - 2\beta\beta')\lambda_0^4 \\
&+ 4\gamma'(\beta^2 + \alpha\gamma - 4\alpha'\gamma' + 2\beta\beta')\lambda_0^3 \\
&+ (4\beta + 2\beta')(\beta^2 + \alpha\gamma - 4\alpha'\gamma' + 2\beta\beta')\lambda_0^2 \\
&+ 4\alpha'(\beta^2 + \alpha\gamma - 4\alpha'\gamma' + 2\beta\beta')\lambda_0 \\
&+ \gamma(\beta^2 + \alpha\gamma - 4\alpha'\gamma' + 2\beta\beta') \qquad = o.
\end{aligned}$$

Taj nam oblik pokazuje, da će ova jednačba onda zadobiti identično vriednost ništice, kad bi oline α, β, γ, α', β', γ' tako odabrali, da bude

$$\beta^2 + \alpha\gamma - 4\alpha'\gamma' + 2\beta\beta' = o.$$

U tom slučaju imala bi svaka točka T_0 u dvostrukoj krivulji onu osebitu vlastitost. Predočimo si sada trokut takove trojine točaka $T_0\ T^v\ T^{v'}$, gdje su stranice toga trokuta ujedno izvodnice plohe, to opazimo, da je ravnina ovoga trokuta tritangencijalnom za vitoperu plohu. Ona sieče plohu u jošte jednom četvrtom pravcu, koji se sa izvodnicami sieče u tangencijalnih točkah ove tritangencijalne ravnine.

Taj četvrti pravac, u kojem je tritangencijalna ravnina siekla tu vitoperu plohu, ne sieče dvostruku krivulju; on nije obična izvodnica plohe, već ravnalica.

Mi dobivamo dakle ovaj zaključak:

Ako imade vitopera ploha Π^4 tu osobitu vlastitost, da se točke njene dvostruke krivulje k^3 slažu u trojine točaka, gdje nam svaka trojina ustanovljuje tritangencijalnu ravninu, tada imade ploha jednu pravocrtnu ravnalicu.

Položimo li ovom ravnalicom na koju god ravninu, to će ova sjeći plohu u krivulji trećega stupnja. Ova ista ravnina sjeći će pako dvostruku krivulju k^3 u tri točke, koje su jamačno dvotočke za tu ravnu krivulju prosječnicu, iz čega nuždno sliedi, da je ta krivulja prosječnica razpala se u tri pravca. Tako vidimo, da će svaka ravnina, koju bi položili ravnalicom, sjeći dvostruku krivulju k^3 u trojini točaka. Ova osobita vitopera ploha, sastavljena je dakle iz sviju bisekanata krivulje k_3, koje sieku njeku stanovitu pravocrtnu ravnalicu.

Digitized by Google

Time obavismo klasifikaciju obćenitih vitoperih ploha četvrtoga stupnja, koje imadu kubičan čunjosjek k^3 za dvostruku krivulju.

Pod konac ove razprave upozorujemo na razpravu u CIV. knjizi „Rada“, koja razpravlja o takovim plohama Π^4, gdje se je kubičan čunjosjek k_3 razpao u tri pravca. Mnoge vlastitosti ovih osobitih ploha sliede iz poučaka, koji se odnose na obćenite vitopere plohe četvrtoga stupnja.

Digitized by Google

Aigialosaurus,

novi gušter iz krednih škriljeva otoka Hvara s obzirom na opisane jur lacertide Komena i Hvara.

Aigialosaurus

ignotus saurus e cretaceis lapidibus fossilibus insulae Lesinae, habito quoque respectu in descriptorum jam lacertidarum Comeni et Lesinae.

Čitao u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 7. studenoga 1891.

DR. D. GORJANOVIĆ-KRAMBERGER.

Ostanci dobro konserviranih guštera velike su riedkosti, pak je s toga i svagda ovakav nalazak, od neobične znanstvene vriednosti. — Kad no je prof. dr. *Kornhuber* godine 1872. opisao na dvih pločah sačuvane, ter se popunjujuće ostanke guštera *Hydrosaurus lesinensis* sa otoka *Hvara*, bio je to onda jedan od bolje poznatih fosilnih lacertida. — Sretnim baš slučajem naišao sam na veći i bolje konserviraniji skelet potičući takodjer sa otoka *Hvara*. U kamenari sela *Vrbanj*, našao je žitelj *Ivan Račić* oveliku ploču sa kosturom guštera, kojemu fali jedino prednji okrajak gubice i veći dio repa. Sav ostali skelet jest suvisal t. j. neporemećen i vrlo dobro sačuvan. Taj krasni fosil vlastničtvo je revnoga sakupljača prirodninâ g. *Ivana Novaka*, sada učitelja u *Zadru*. — Poslan proljetos po ravnateljstvu našega mineralogičko-geologičkoga muzeja u Dalmaciju da posakupim za muzej paleontoložke gradje, posjetio sam i spomenutoga gosp. *Novaka*, u kojega smotrih lijepu kolekciju fosilnih riba pa i nekoliko fragmenata reptilskih, medju kojima i rečenoga krasno sačuvanoga *Lacertida* zajedno sa otiskom. G. Novak bio

Digitized by Google

je tako dobar, pak mi je sav neopisani još materijal pozajmio u ime znanstvenoga proučavanja, i tako sam evo iz zanimive te kolekcije izabrao ono, što mi se je svidjelo najprešnije da priobćim javnosti.

Na koncu te razpravice spomenuti ću još i fragmenat druge neke gušteriče, od koje se je već prije više godina našao kod *Komena* u Istri oveći odlomak.

U sliedećem evo nekoliko riječi u ime lagljega shvaćanja organizacije te medjusobnog odnošaja naših hvarskih guštera.

Za vrieme taloženja današnjih vapnenih škriljeva sa ribami, živilo je na otoku *Hvaru* poviše guštera, koji se odlikovaše dugačkim vitkim tjelom i repom, nu različito uredjenimi ekstremiteti. Prema ustrojstvu ovih zaključiti nam je, da su na rečenom otoku boravila dva srodna nu oštro lučena roda. Representanti jednoga imali su kraće prednje ekstremitete od otražnjih, te malenu glavu *(Hydrosaurus)*; pripadnici drugoga roda *(Aigialosaurus)*, imadjahu gotovo jednako razvite ekstremitete i dugačku glavu. Oba ta roda življahu pretežno u vodi.

Uz ova dva vrlo dobro lučena roda živio je i neki treći *(Mesoleptos)*, o kojem ne mogu ništa dalje reći, nego da su mu vrsti bile znatne veličine, i da su bile širjega tjela (sudeći po dugih im rebrih) no representanti predidućih dvajuh rodova.

Vrlo srodne gušterice živiše su za vrieme taloženja istodobnih naslaga *Komena* kod *Gorice*, koje ćemo radi toga češće spominjati. Tako je komenski rod *Acteosaurus* H. v. M. vikarirajući hvarskomu rodu *Hydrosaurus*, i kad ne bi *Acteosaurus* imao užjih neurapofiza na repnih kralježih, morao bi se *Kornhuberov Hydrosaurus* generički identificirati sa komenskim rodom *Acteosaurus*.

Glede roda *Adriosaurus*, Seeley sa Komena reći mi je, da je vrlo srodan rodu *Hydrosaurus* resp. *Acteosaurus*, ali ga valja ipak od ovih lučiti s razloga, koje ću kasnije napomenuti.

Rod *Mesoleptos*, Cornalia živio je i oko Komena, pak je bio gledom na dugačka rebra i dobro razvita gibala očito srodniji porodici *Varanidae*, no ostali napomenuti rodovi.

U ovoj razpravi spomenuti su i resultati dosadanjih iztraživanja palaeontoložkih i stratigrafskih i to od ležišta *Komena* i *Hvara* a pridao sam tim razmatranjima i ležište *Hakel* na *Mte. Libanonu* u *Siriji*. Izim toga ocrtao sam kritički sve dosada sa Komena i Hvara

Digitized by Google

opisane guštere, koncu te razprave pako pridao sam sistematski priegled svih tih guštera sa nuždnimi preinakami, jer se je pokazalo, da dosadanja pridjelba komenskih guštera porodici *Dolichosauridae* (vidi: *Zittel,* Handbuch der Palaeontologie, Bd. III, pag. 606) nije naravna, akoprem postoje izmedju tih guštera, roda *Dolichosaurus* i onih Hvara, nedvojbeno srodstvene veze, koje sam u konačnom t. j. sistematskom priegledu i uvažio, stvoriv za sve te guštere novu grupu unutar podrazreda *Lacertilia*, koja grupa spaja rečeni taj podrazred sa onim *Pythonomorpha.*

Konačno izreći mi je usrdnu hvalu: veleslavnomu predsjedničtvu jugoslavenske akademije, što je dozvolila, da se namah, čim je stigao u toj razpravi opisani gušter, zanj priredi litografirana tabla u naravnoj veličini, i slavnomu ravnateljstvu c. kr. državnoga geologičkoga zavoda u Beču za posudjena mi njeka djela, kojih ne ima u naših domaćih biblioteka.

Priegled rabljenih knjiga.

1836. *Cuvier:* Recherches sur les Ossemens fossiles. 4 Ed. Paris. Tom. X. i Atlas II. *(Des Lezards.)*

1851. Giornale dell' I. R. Instituto Lombardo, Tom. III., pag. 35, Tav. II. (*Mesoleptos,* Cornalia.)

1851.—1852. *Bronn:* „Lethaea geognostica". Vol. II, dio V., pag. 397 et Atlas. Tab. XXXIII., ⁴, Fig. 4. *(Dolichosaurus.)*

1860. Jahrbuch d. k. k. geologischen Reichsanstalt. Wien. (Verhandlungen, pag, 22—24.) *[Acteosaurus* H. v. M.]

1860. Palaeontographica. Vol. VII., pag. 223, Tab. XXIV. *(Acteosaurus.*

1873. *Kornhuber:* „Ueber einen neuen fossilen Saurier aus Lesina". — Abhandlungen der k. k. geologischen Reichsanstalt. Wien. — Bd. V., Heft 4.) *(Hydrosaurus lesinensis,* Kornh.)

1875. *Cope:* Report of the United States geolog. Survey of the Territories. 1875., Vol. II. — The Vertebrata of the cretaceous formations of the West.

1879. *Bassani:* „Vorläufige Mittheilungen über die Fischfauna der Insel Lessina". — Verhandlungen d. k. k. geologischen Reichsanstalt. Wien, pag. 161—168.

1880. The Quarterly Journal of the Soc. London. Vol. XXXVII., pag. 52. Tab. IV. *(Adriosaurus Suessi,* Seeley.)

Digitized by Google

1883. *Bassani:* „Descrizione dei Pesci fossili di Lesina". — Denkschriften der k. k. Akademie der Wissenschaften, math.-naturw. Cl. Wien. Bd. XLV., pag. 195–288. Tab I—XVI.
1884. *Gorjanović-Kramberger:* „Palaeoihtiološki prilozi. — Rad jugoslavenske akademije. Zagreb. Vol. LXXII., pag. 28.
1885. *G. A. Boulenger:* Catalog of the Lizard in the British Museum. Vol. II.
1886. *Gorjanović-Kramberger:* „Palaeoichyologische Beiträge". Societas historico naturalis Croatica. Vol. I., pag. 126.
1888. *R. Lydekker:* Catalogue of the fossil Reptilia and Amphibia in the British Museum. London.
1889. *Zittel:* „Handbuch der Palaeontologie". Bd. III., pag. 606 et 608.
1889. *Stache:* „Die liburnische Stufe". — Abhandlungen der k. k. geologischen Reichsanstalt. Wien. Bd. XIII. Heft 1.
1891. *Stur:* Jahresbericht 1890. — Verhandlungen der k. k. geologischen Reichsanstalt. Wien, pag. 13.

I.

Stratigrafički i faunistički odnošaji Hvara, Komena i Hakela.

Hvarski pločasti vapnenci sa ostanci ribâ proučeni su u dva smjera: *faunistički* i *stratigrafski.* Premda su zaključci izvedeni na temelju jedne i druge vrsti iztraživanja posvema istovjetni, ipak se još do danas nije moglo definitivno riješiti pitanje o starosti ovih pločastih vapnenaca.

Sravnivajuća študija prof. *Bassani-a* o ihtiofaunah *Hvara, Komena* i *Hakela* i t. d., koja je objelodanio godine 1879.[1] i 1883.[2] uče nas, da su faune rečenih lokaliteta *suvremene* (isokrone). Bassani ih označuje kao *Aptian,* pak veli još naposeb za faunu *Hvara,* da stoji medju onom *Komena* i *Hakela.* — Sa timi sravnivajućimi resultati Bassani-a slažu se i stratigrafski momenti, da naime horizonti ribjih škriljeva okolice Komena, Hvara i t. d. leže *izpod gornje krede,* te da pripadaju ili još *Cenomanu* ili pako gornjemu

[1] *Bassani:* „Vorläufige Mittheilungen ü. d. Fischf. d. Insel Lesina", l. c., pag. 168.
[2] *Bassani:* „Descrizione dei Pesci fossili di Lesina", l. c., pag. 280 [88].

Digitized by Google

Urgonicn-u (Piano Aptiano po *Bassani-u). [Stache:* „Die liburnische Stufe", pag. 41.] Ta evo izražena neizvjestnost u fiksiranju starosti vapnenih škriljeva istarskih ležišta, poimence pako otoka Hvara potiče od tuda, što se do sele nije jošte našlo valjano konserviranoga gradiva *(Rudistah)* u onih vapnencih, koji leže na ili izpod vapnenih škriljeva sa ribami. (*Stache:* „Die lib. Stufe", pag. 40.)

Kao što smatra *Bassani* ležišta *Komen, Hvar* . . . raznimi etažami unutar jednog te istog kronološkog odsjeka, tako nas opet poučavaju najnovija iztraživanja *Stache-a* gledom na otok Hvar, da mu ribe (poimence kod *Citta vecchia*) potiču iz dva razna nivoa krednoga sistema. Jedan njih je uložak (Zwischenlagerung) gornjemu odielu moćnih pješčanih dolomita . . ., drugi leži na odebeloj partiji, rudistična vapnenca . . . *(Stache:* Verhandlungen d. k. k. geol. R. A. 1891, pag. 13.) — Nu izim toga valja nam još zabilježiti mnienje gosp. *Stachea,* prema kojemu nam pločasti vapnenci *Lemeša* predočuju po svoj prilici dublji nivo od onoga na otoku Hvaru.

Spomenem li konačno i važna ležišta ribâ na sirskoj obali naime: *Hakel* i *Sahel-Alma,* od kójih je na temelju faunističkih i stratigrafičkih študija normirano, da je *Hakel* starije ležište od onoga *Sahel-Alma,* tad vidimo: da imademo (u Dalmaciji, Istri i dr.) ne samo po više ribjih horizonta unutar jednog te istog odsjeka krede, već po svoj prilici i po više horizonta raznih odiela toga sistema.

Ja sam tečajem ovoga razmatranja gotovo uviek spominjao ležišta *Komen, Hvar* i *Hakel* (u Siriji), a to s razloga, jer ćemo se u buduće na prva dva ležišta i onako gotovo izključivo obazirati radi njihove faune reptilâ, a pridao sam tomu razmatranju *Hakel,* jer su na Hvaru nadjena dva nova, u fauni toga otoka još nepoznata ribja tipa: *Chirocentrites* i *Platax,* koja nam upodpunjuju faunističku vezu *Komena, Hvara* i *Hakela*

Već sam godine 1884.[1] spomenuo, da su na otoku Hvaru nadjena dva eksemplara vrsti *Chirocentrites Coroninii,* Heckel (to ne spominje Bassani u svojoj radnji), koja je riba bila poznata lih iz *Komena.* U najnovije pak doba primio sam od g. *I. Novaka* na proučanje krasan otisak nove vrsti roda *Platax* našast takodjer na

[1] „Paleoihtiološki prilozi", l. c., pag. 28 i „Palaeoichtyoiogische Beiträge" 1886, pag. 126.

Digitized by Google

otoku Hvaru. Te dvije ribe otoka Hvara pako popunjuju dokazni materijal, da su faune Komena, Hvara i Hakela veoma srodne; one nam dapače predočuju gotovo neprekidni prelaz starije faune Komena ka onoj Hvara i Hakela Da taj prelaz nije bio prekinut, govore zajednički tipovi i vrsti ovih trijuh ležišta. Ja ću u sliedećem priobćiti preglednu tablicu zajedničkih rodova i vrsti rečenih trijuh lokaliteta, a pridati ću toj tablici i pregled gušterică Komena i Hvara, jer će nam i ove zasvjedočiti veliku srodnost i neznatnu vremenu diferenciju izmedju fauna Komena i Hvara naposeb. Valja naime znati, da su si gušteri ovih ležišta mnogo srodniji, no što se je do danas mislili:

Hvar	Komen	Hakel
Pisces:		
Belonostomus lesinensis, + 1 sp.	Belonostomus sp.	Belonostomus (?) hakelensis
Coelodus, 3 sp.	Coelodus, 2 sp.	
	Palaeobalistum goedeli	Palaeobalistum goedeli
Holcodon lycodon, + 2 sp.	Holcodon lycodon	
Leptolepis neocomiensis, L. neumayri	Leptolepis neocomiensis	Leptolepis neumayri
Thrissops microdon, Thr. exiguus	Thrissops exiguus, Thr. microdon	Thrissops microdon
Chirocentrites coroninii	Chirocentrites coroninii	
Elopopsis haueri	Elopopsis haueri, + 3 sp	
Prochanos rectifrons		Prochanos (?) sp.
Clupea brevissima, Cl. gaudryi, + 1 sp.	Clupea brevissima	Clupea brevissima, Cl. gaudryi, + 6 sp.
Scombroclupea macrophthalma	Scombroclupea macrophthalma	Scombroclupea macrophtalma
Beryx subovatus	Beryx dalmaticus	Beryx vexillifer
		Pseudoberyx syriacus, Ps. Bottae
Platax Novaki (Ms.)		Platax minor
Reptilia:		
Hydrosaurus lesinensis	Acteosaurus Tommasinii	
	Adriosaurus suessi	
Aigialosaurus dalmaticus, Aig. novaki		
Mesoleptos cf. zendrini	Mesoleptos zendrini	

Digitized by Google

Po svem do sada rečenom dolazim do sliedećih zaključaka, koji su — kako ćemo viditi — posvema identični sa onimi, koje jest moj vrstni kolega *Bassani* već godine 1879. objelodanio:

1. Faune *Hvara, Komena* i *Hakela* jedinstvenoga su karaktera, ter pripadaju jednomu te istomu kronološkomu odsjeku.

2. Fauna otoka *Hvara* vezana je nekimi tipovi starijega habitusa o faunu *Komena,* dočim ju opet zajednički neki oblici mladjega habitusa vežu o *Hakel.*

3. Samo po sebi sliedi, da nam naslage *Komena* predočuju *doljnju,* one *Hvara srednju,* a one *Hakela* pako *gornju* etažu jednoga te istoga kronološkoga odsjeka.

Konačno mi se je izjaviti i glede ihtiofaune *Sahel-Almae* u Siriji, da se posvema priključujem mnienju *Picteta, Humberta* i *Bassania,* prema kojim se imadu naslage toga lokaliteta smatrati mladjimi od onoga *Hakela.*

II.

Kritičan priegled opisanih jur gušterah otoka Hvara i Komena kod Gorice.

Dosele bio je poznat iz krednih naslaga otoka Hvara lih *Hydrosaurus lesinensis,* Kornhuber i to po dvim pločama sa popunjujućim se ostancima te gušterice. Te su ploče nadjene god. 1869. i 1870. u *Planivatu* kod *Vrboske,* a neki *Julio Begoni* poklonio ih je zbirci c. kr. geološkoga zavoda u Beču. Godine 1873. opisao jest prof. dr. Kornhuber te ostanke u razpravi: „*Über einen neuen fossilen Saurier aus Lesina*". — U istodobnih naslagah susjednoga *Komena* u Istri našlo se je — kako već spomenusmo — takodjer gušterićê, pa već godine 1851. opisuje nam odavle *Cornalia* fragmenat nekog većeg guštera pod oznakom *Mesoleptos Zendrini.* — Godine 1860. publicirao jest *Hermann von Meyer* sa istoga ležišta malenog guštera *Acteosaurus Tommasinii,* a iza publikacije *Kornhubera* i to godine 1880. objelodanjen bude i treći gušter iz *Komena: Adriosaurus Suessi,* Seeley.

Mi ćemo svaku tih komenskih gušterica naposeb iztaknuti, ter ju prispodobiti sa Kornhuberovim oblikom *Hydrosaurus lesinensis,* pak tom prilikom naročito napomenuti stepen srodnosti komenskih vrsti sa onom otoka Hvara.

Digitized by Google

1. Mesoleptos Zendrini, Cornalia.

1851. *Mesoleptos Zendrini,* Cornalia. — Giornale dell' I. R. Instituto Lombardo. Tom. III., pag. 35, Tav. II.
1889. *Mesoleptos Zendrini,* Cornalia. — Zittel: Handb. d. Palaeontol. Bd. III., pag. 606.

Jest fragmenat ovelikoga guštera iz dorsalne česti tjela sa dielomice sačuvanim desnim otražnjim extremitetom i nekolicinom vrlo manjkavo sačuvanim repnim kralježcima. Taj se fragmenat odlikuje svojimi velikimi kralježci ter dugimi jednostavnimi rebri. Premda je taj komenski gušter već na prvi pogled različit od ostalih komenskih a i lesinskih reptila, to ga ipak spominjem, jer nalazim u opisu *Cornalievu* nekoliko posve krivih navoda gledom na osteološki karakter toga guštera. Tako spominje Cornalia, da njegov *Mesoleptos* imade, „kako se čini 5 lumbarnih kralježaka iza kojih sliedi 9 caudalnih". Taj je navod ne samo neizpravan već i nemoguć, jer je bezdvojbeno bilo prisutnih i *sacralnih* kralježa, pošto imade na ploči toga fragmenta — i to na naravnom svom mjestu — otražnji extremitet. Ako taj ostanak zbiljam potiče od guštera, tad on u obće nije imao ni lumbarnih kralježaka, već su se dorsalni sa svojimi jednozglobnimi rebri, vukli do sakralnih (2) kralježaka. Pošto je ploča baš pred extremitetom oštećena, to su samo slučajem daljnja rebra dorsalnih kralježa se izgubila, što se dade napokon (ako je slika točna) suditi i po posliednjih još rebrih, koja su svakako prejaka, a da bi ih već mogli smatrati posljednjimi. Još veću čini pogrieška *Cornalia,* kad veli, da je *Mesoleptos* naličan *Raphiosaurus-u,* samo što ovaj imade konkavno konveksne kralježe. Prije svega valja znati, da Cornalicv fragmenat na hrbtu leži, pak da onaj prividni konveksitet na prednjem kraju kralježa potiče od napried stršećega doljnjega ruba kralježka, nad kojim tek rubom se nalazi konkavitet kralježnog korpusa. — U zbirci g. *Novaka* u Zadru, nalazi se fragmenat bezdvojbeno identičan Cornalievom iz *Komena* — i taj nam pokazuje baš onakove kralježke kao opisani fragmenat, al je ujedno i opaziti, da su kralježci bili *procelni* kakovih je bez dvojbe posjedovao i *Mesoleptos* iz *Komena.* — Trouglasti oblik kralježaka, kako ga opisuje *Cornalia* za svoj *Mesoleptos,* nije ništa označujućega, jer je taj oblik uvjetovan lih položajem hrbtenjače. U tom pogledu sjećam na Kornhuberov *Hydrosaurus lesinensis,* i to na sliku B (Tab. XX.), gdje vidimo istoga gotovo oblika kralježke, al nam ovi pokazuju

Digitized by Google

samo svoju unutarnju ili doljnju stranu, dočim im je profil posve inoga lika. Cornalievi kralježci predočuju nam dakle svoju unutarnju ili doljnju stranu, pošto životinja na hrbtu leži. S razloga, što ne možemo *Mesoleptos Zendrini,* Corn. sbog svojih dugih rebara identificirati sa nijednim opisanih komenskih ili hvarskih guštera, to ga valja od njih svakako izlučiti.

---

2. Acteosaurus Tommasinii, H. v. Meyer.

1860. *Acteosaurus Tommasinii,* H. v. M. — Jahrb. d. k. k. geolog. R. A. Wien. (Verhandl., pag. 22—24.)
1860. *Acteosaurus Tommasinii,* H. v. M. — Palaeontographica. Vol. VII, pag. 223. Tab. XXIV.
1889. *Acteosaurus Tommasinii,* H. v. M. — Zittel: Handbuch d. Palaentologie. Bd. III., pag. 606.

Jest vrlo karakteristična spružena gušterica, koja se odlikuje jako reduciranimi prednjimi ekstremiteti (za polovicu su kraći od otražnjih), odugačkim repom pak hrbtenjačom, koja je gradjena onako kao i ona današnjih *Varanida.* Žalibože fali tomu liepomu gušteru glava, pak je s toga absolutno nemoguće opredieliti broj cervikalnih kralježaka, što bi bilo svakako od nužde, da ga možemo uvrstiti medju *Dolichosauridae* t. j. u porodicu gušterică, koja se odlikuje znatnim brojem vratnih kralježaka (preko 9; *Dolichosaurus* 17!). Ja ga uvršćujem u posebnu porodicu (*Aigialosauridae:* vidi sistematički pregled), u koju sam metnuo i sliedeću vrst, s kojom imade ta gušterica posve analogno gradjen skelet, kako će nas poučiti razmatranje sliedeće vrsti.

---

3. Hydrosaurus lesinensis, Kornhuber.

1873. *Hydrosaurus lesinensis,* Kornhuber. — „Ueber einen neuen foss. Saurier aus Lesina. (Abhandl. d. k. k. geolog. R. A. 1873. Bd. V. Heft 4.)
1889. *Hydrosaurus lesinensis,* Kornhuber. — Zittel: Handbuch d. Palaentol. Bd. III., pag. 608.)

Već smo u uvodnoj česti te razprave iztaknuli veliku srodnost ove *Kornhuberove* vrsti sa Komenskom vršču *Acteosaurus Tommasinii,* H. v. M., pak se samo čudim, kako je mogao Kornhuber posvema mimoići prije njega opisane gušterice susjednoga, *istodobnoga* ležišta *Komena,* naposeb pako napomenuti, već 13 godina

Digitized by Google

pred njim publicirani rod *Acteosaurus!* Ne dvojim ni najmanje, da bi i Kornhuber bio upoznao uzku srodnost obih napomenutih vrsti. — Prispodobimo li indi sliku malene vrsti *Acteosaurus Tommasinii*, H. v. M. sa onom velikoga *Hydrosaurus lesinensis*, Kornh., tad ćemo viditi, da prem su ta dva guštera gledom na veličinu si vrlo nejednaka, da su osteološkim ustrojstvom *malo ne identični.* Ne samo da su oba guštera dugorepati te vitka tjela, već posjeduju gotovo jednako ustrojene ekstremitete t. j. kod jednoga i drugoga guštera odnosi se duljina *Humerus-a* prama onoj *Femur-a* kao 1 : 2. — Pripomenuti mogu još to, da veći dio cervikalnih kralježaka obih guštera ne nosi rebra. Jedino uže neurapophyse caudalnih kralježaka komenskoga guštera suzdržavaju me, da ne identificiram Kornhuberov *Hydrosaurus* sa rodom *Acteosaurus!*

---

4. Adriosaurus suessi, Seeley.

1880. *Adriosaurus Suessi*, Seeley. — The Quarterly Journal of the Soc. — London. Vol. XXXVII., pg. 52. Tab. IV.
1889. *Adriosaurus Suessi*, Seeley. — Zittel: Handb. d. Palaeontol. Bd. III., pag. 606.

Srodan je Kornhuberovomu *Hydrosaurus lesinensis*, od kojega se generički svakako luči nu ne gledom na maleni broj dorsalnih kralježaka, već samo prisutnošću koštanih štitaca pod repom. Broj dorsalnih kralježaka osobito je unutar porodice *Varanidae* (kako ćemo to kasnije razabrati) vrlo promienliv faktor, pak mu nesmijemo pridati veću no specifičnu vriednost. Upozorujemo glede svega ostaloga na obširan opis te vrsti u gori navedenoj knjizi.

Pošto smo tako svaku opisanih gušterica sa *Komena* i *Hvara* imenovali, te joj nuždne primjetbe dodali, možemo namalt preći na naš novi hvarski fosil, koj je u mnogom obziru veoma zanimiv. Ustrojstvo bo ekstremiteta te hrbtenjače našega petrefakta, napose pak okolnost, što su svi kralježci *procelni* t. j. spreda konkavni, straga konveksni, zatim što manjkaju abdominalni a motrimo dva sakralna kralježka, što su rebra providjena jednostavnim sglavkom za artikulaciju o kralježak, pak konačno i okolnost što bijaše tielo pokriveno ljuskami: poučava nas, da je naš fosil pravi pravcati *gušter.* Tjelesna pako veličina, duljina repa, ustroj glave te kralježaka sa svojimi apofizami govorili bi za uvrstbu našega objekta u porodicu *Varanidae,* dočim opet oblik *Quadratuma*, prisutnost

Digitized by Google

Hypapophysah na cervikalnih kralježih, reducirani ekstremiteti, te vrlo protegnuto tjelo sjeća na guštere iz grupe *Pythonomorpha.*

Ocrtav si tako općenito obilježja našega novoga guštera, prispodobiti nam ga je sa vršću *Hydrosaurus lesinensis* Kornh., kojoj je vrsti na oko vrlo srodan. Potanja nam pako proučavanja izkazuju veoma znatne diferencije, uslied kojih nam se namiče osvjedočenje, da imademo posla sa gušteri, koji pripadaju dvim raznim rodovima. Te su pako diferencije:

1. *Hydrosaurus* imade od glave pak do repa 41 kralježak, naš pako fosil samo 29! — Oduzmemo li od toga broja svakomu gušteru vratne i sakralne kalježe, tad nam preostaje za *Hydrosaurus* 30, a za našega lacertida samo 20 dorsalnih kralježaka!

2. Glava *Hydrosaurusa* je obzirom na duljinu tjela kraća od one našega fosile, u čem vidimo vrlo znatnu diferenciju.

3. *Hydrosaurus* posjeduje rebra samo na otražnjih 3 vratnih kralježih, dočim motrimo na našem reptilu nastavke (bud rebra bud *Hypapophyse)* na svih vratnih kralježih.

4. Dočim je odnošaj *Humerusa* prema *Femuru* kod *Hydrosaurusa* = 1 : 2, iznaša to razmjerje kod našega guštera $1 : 1_1$, koju nam je diferenciju smatrati svakako generički važnom.

Osvjedočeni tako, da se naš gušter generički luči od onoga *Kornhuberom* opisanoga, nuždno je zanj kreirati novi genus, kojega imenujem:

Aigialosaurus, Kramb. Gorj.

Signum generis: Corpus valde tenue cum longa cauda, caput prolongatum ex anteriore parte acutum et structura capitis Varani capiti similis. Os quadratum latum. Extremitates quidem satis magnae sed tamen certe reductae et aequae fere (Humerus: Femur = 1: 1_1). Columna vertebralis firma cum vertebris procelibus; cervicales vertebrae cum Hypapophysibus et costis. Numerus dorsalium vertebrarum reductus. Costae firmae, cum uno artu, curvae et exacutae. Corpus sqaamis opertum.

---

1. Aigialosaurus dalmaticus, Kramb. Gorj.

(Tab. I. Sl. 1, 2; Fab. II. Sl. 1, 2, 4).

Signum speciei: Longitudo sauri, cujus imago expressa est, cuique solum anterior pars maxillarum et major pars caudae deest, est 77 c/m; veri simile est ejus longitudinem 134 c/m fuisse. Solum caput circa 14 c/m longum est, relatio autem capitis

Digitized by Google

longitudinis erga corporis longitudinem (sine cauda) = 1: 4.₂. (Apud Hydrosaurum *relatio est 1: 7.₂.) Singulare est latum* os quadratum. *Nihil minus singulares sunt et* Hypapophyseis *in vertebris cervicalibus. — Numerus vertebrarum est: 7 cervicalium, 20 dorsalium, 2 sacralium et 15 + x caudalium.*

Longitudo anterioris pedis (sine carpo) est: 7.₅ %m; longitudo posterioris (sine tarso) est: 8.₄₅ %m.

Hujus lacertidis totum fere exemplum superest, quod singulas partes reliquiarum supplet.

In cretaceis lapidibus fissilibus ad Vrbanj *in insula* Lesina. — *Proprietas* I. B. Novak *magistri* Jaderae.

Glava.

Glava pokazuje nam svoju gornju ploštinu a utisnula se je ponešto koso u kam i to tako, da nije posvema pokrila doljnju čeljust, već se je preko ove nešto odmakla tako, da nam je vidljiva desna čeljustna polovica, koja leži tik glave. — Na površini *Parietalie* i *Frontaliah* motriti je nekoliko doduše nejasnih, nu dosta pravilno ponamještenih utisakah trouglastoga, trapezoidičnoga i pentagonalnoga ocrta, koji po svoj prilici potiču od velikih dermalnih štitah, koji pokrivaše glavu. — Kosti, koje nam zaostaviše jasnijih ocrtah ove su:

Condyllus occipitalis doduše odlomljen, nu uzčuvao mu se je ipak oris jednostavnoga zglavka koj je 4.₃ $^{m}/_{m}$ širok.

Parietalia je sredinom sužena a spreda i straga razširena kost, koja imade u prednjoj polovini *Foramen.* Ova je kost spreda 29.₃ $^{m}/_{m}$ široka.

Frontalie karakteristične su tim, što se pram spreda brzo suzuju, te širina obim kostima iznaša kod početka predčelnih kostih samo 10 $^{m}/_{m}$.

Postfrontale takodjer su dobro markirane i to tim, što su u tri kraka razciepane; prednji tih krakova priljubio se je o vanjski rub *frontalne* kosti, drugi o *parietale* a sa točke, gdje se ta dva kraka sliju, izlazi treći smjerom pram natrag nu tako, da zajedno sa košću *Squamosum* te s uženom parietaliom zatvara odugačke te velike luknje sliepočicah. — Dobrahno pred prednjim krajem postfrontaliah začimlju *Praefrontalia*, koja se protežu duž frontaliah. One su trapezoidičnoga lika 29 $^{m}/_{m}$ duge, a na najprostranijoj česti 6.₃ $^{m}/_{m}$ široke. — U nivou sredine tih kostih pak medju frontaliami vidimo nedostatno sačuvani *Nasale.* — Podpunoma nejasan je i

Digitized by Google

Intermaxillare dočim se je opet veoma dobro konservirao desni *Suborbitale*, koj ima straga s uženi nastavak. Ta je kost u duljini od 12 $^{m}/_{m}$ priljubljena o postfrontale, pak je nešto preko 20 $^{m}/_{m}$ dugačka i 6 $^{m}/_{m}$ široka. Prednjih krajevah praefrontalea i suborbitalea tiče se *Maxillare* (dakako desni), koj bijaše nešto preko 50 $^{m}/_{m}$ dugačak. Fali mu samo prednji kraj. Ta je čeljustna kost straga široka (14 $^{m}/_{m}$) te se s uzuje prema sredini (7.$_{5}$ $^{m}/_{m}$), odkuda se opet prama prednjemu si kraju razširuje (c. 8.$_{5}$ $^{m}/_{m}$). Zubi se žalibože nisu sačuvali. U velikoj orbitalnoj luknji vidimo lamelozne kosti, koje inače zapremaju osrednju čest glave, a te su kosti *orbito sphenoidalna krila.*

Izim ovih jasno sačuvanih kostih motrimo još nekoliko ih, koje nismo kadri sigurnošću opredjeliti, te bi pako bile: *Transversum* i *Pterygoideum* zatim *Occipitale laterale, Mastoideum* i jedna kako se čini *Hyoidna* kost, koja sada leži nuz *Articulare* doljnje čeljusti.

Jedna od najvažnijih kostih naše glave je kost, koja zglobno spaja doljnju čeljust sa lubanjom a to je *Os quadratum.* On je prilegao o doljnju čeljust te nam pokazuje vanjsku svoju stranu. Kost ta je plosnata, te obrubljena debelim, zaokruženim porubom, uslied čega joj je sredina konkavna; u blizini doljnjega nešto s uženoga kraja bio je *quadratum* kako se čini probušen. Ta je kost nešto preko 22 $^{m}/_{m}$ visoka i 14.$_{5}$ $^{m}/_{m}$ široka.

Pošto smo tako imenovali sve kosti lubanje, prelazim na desnu doljnju čeljust, za koju mi je reči, da je duboko utisnuta u vapnenu ploču a izim toga joj pokrivaju njezin gornji rub kosti lubanje i to tako, da nam nije vidljiv ma ni jedan zub. Vitka čeljust bila je nešto preko 138 $^{m}/_{m}$ dugačka (fali joj prednji kraj) te je ponešto *f* savita. Od njenih sastavnih čestih spominjem: *Articulare, Angulare, Subangulare, Coronoideum i Dentale.*

Te kosti doljnje čeljusti analogno su razporedane kao i kod *Varanidah*, samo mi nije posve jasno, nije li ona dugačka kost izpred *Angularea, Operculare,* kako to vidimo kod *Pythonomorphah* poimence kod oblika *Clidastes propython* Cope[1]. U jestnom slučaju imali bismo uz *Quadratum* i *Operculare* onoga položaja i oblika kako ga motrimo u *Phythonomorphah.*

---

[1] *Zittel:* Handbuch der Palaeontologie. III., pag. 616. — *Cope:* l. cit. Tav. XIV. *(Clidastes stenops).*

Digitized by Google

Hrbtenjača.

Hrbtenjača našega guštera ostala je neporemećenom počamši od glave pak sve do 15 repnoga kralješka. Pošto je hrbtenjača jednom t. j. lievom i doljnjom stranom utisnuta u ploču, to nam ona pokazuje svoju desnu i gornju stranu sa apofizama dotično rebri, a pošto je skelet po nešto na koso utisnut, to su u dorsalnoj česti hrbtenjače vidljiva i rebra lieve strane. — Veliki dio kralježakah doduše je više manje razlomljen, nu zato ih imade još uvjek dostatan broj neoštećenih, koji nam omogućuju pravi im oblik prikazati. Ja ću ih opisati počamši spreda, te ih prema odsjeku tjela u kojem se nalaze razlučiti u: *cervicalne, dorsalne, sacralne i caudalne* kralješke.

a) Cervikalni kralješi.

Broj kralježaka koji sastavljaju ponešto saviti vrat našega guštera, nisam kadar točno ustanoviti, jer nevidimo *Sternum,* pak nemožemo označiti prvi dorsalni kralježak, koj je rebrima prikopčan o grudnu kost. Spomenuti mogu samo to, da se *Scapula* (Vidi odnosni dio skeleta na Tab. II.) proteže od polovice 5. pak do kraja 7. vratnog kralježka natrag. Mogli bismo indi najviše 7 članaka uzeti da pripadaju vratnomu odsjeku hrbtenjače. Tih pako 7 kralježaka zaprema duljinu od 97 $^{m}/_{m}$, nu primjećujem, da su prednja četiri kralježka ponešto razmaknuta. Posliednja 3 kralježaka mjere 42 $^{m}/_{m}$ u duljini, prema tomu je svaki od njih oko 13—13.$_{5}$ $^{m}/_{m}$ dugačak; pripominjem, da su dulji kralježci u sredini vrata. — Prednja četiri kralježka vrlo su dobro markirana; svi imadu jake neuralne nastavke, koji su znatno iza tjelesine kralježa protegnuti. Izpod *Atlasa* motrimo (?) nepodpuni dugoljasti komad kosti, koji nam morda predočuje neparni dio kralježa *(Hypapophysa).* Na *Epistropheus*-u vidimo već jasnije kako je srasla Hypapophysa sa Centrumom, samo što je taj hemalni nastavak kratak. Kod trećega vratnoga kralježka već je Hypapophysa (zajedno sa *nastavkom)*[1] vrlo krepka i duga; od zglobne bo površine, o koju artikulira predhodeći kralježak, pak do otupljenoga kraja te Hypapophyse mjerimo 24.$_{5}$ $^{m}/_{m}$. Kod četvrtoga vratnoga kralježka mjeri ova hemalna apofiza 29.$_{3}$ $^{m}/_{m}$. Glede *neurapophysah* spome-

[1] *Hypapophyse* trećega i četvrtoga vratnoga kralježka imadu jasno prikopčan nastavak, kako me to poučiše sadreni odlievci, koje sam načinio po prepariranomu patisku.

Digitized by Google

nuti mi je, da postaju počam od ovoga kralježka ponešto kraće nu zato i robustnije. Uslied toga su sliedeći vratni kralježci svi masivniji, a neurapofiza, koja im se vuče po cieloj tjelesini, strši nešto natrag pak je romboidalnoga ocrta. — Hemalne apofize 5. i ostalih vratnih kralježakah doduše su vrlo nedostatno sačuvane, ali pokazuju već ustrojstvo i gladku jednostavnu sglobnu plohu, kako to vidimo na rebrih dorsalnih kralježah.

Prema motrenomu valja daklem zabilježiti, da vratni kralježi roda *Aigialosaurus* — i to prednji — imadu *Hypapophyse* t. j. jednostavne hemalne nastavke centruma, a stražnji opet *parne* nastavke t. j. *rebra*. Tako uredjene t. j. sa Hypapophysami providjene vratne kralježe motrimo kod *Pythonomorpha*, primjerice na *Cope*-ovom rodu *Clidastes*. — Gledom na rečeno, luči se naš novi rod vrlo oštro od *Kornhuberovog Hydrosaurusa* (ili *Acteosaurusa*), kao što i od recentnih *Varanidah* u obće, kod kojih tekar posliednji 1—3 kralježaka nose rebra. *Kornhuber* spominje doduše (l. cit. pag. 81), da se od doljnje strane vratnih kralježaka *uzdižu prečkasti ili grebenasti nastavci*, nu to nisu ali *Hypapophyse* (kako to smatra Kornhuber) u smislu *Copea*, već *parapofize*, kakovu vidimo (okrhanu) i na 3. cervikalnom kralježu našega guštera, te koja je apofiza baš za vratne kralježe karakteristična. Jedino onaj maleni prama dole smjerajući trouglasti nastavak, kojega Kornhuber napominje na prednjem kraju 2. vratnog kralježka, mogao bi se smatrati hypapophysom, u kom bi ali slučaju bilo svakako čudnovato, što takovoj — dakako većoj i jačoj — apofizi više neima traga na sliedećih t. j. na 3. itd. kralježu!

b) Dorsalni kralježi.

Dorsalni odsjek tjela sastoji se od 20 kralježaka, koji zapremaju duljinu od 32.6 $^{c}/_{m}$. Duljina pojedinih kralježaka različita je, kako će nas to poučiti sliedeće izmjere:

1.	dorsalni	kralježak	dug	je: $12._{5}$ $^{m}/_{m}$.
6.	„	„	„	„ $15._{3}$ „
9.	„	„	„	„ $16._{6}$ „
12.—16.	„	„	„	„ 18—19 $^{m}/_{m}$.
18.	„	„	„	„ $16._{2}$ $^{m}/_{m}$ i napokon
19.—20.	„	„	„	„ c.$14._{5}$ „

Po tom vidimo, da duljina kralježakah raste od spreda prama straga tako, da se najdulji kralježci nalaze u trećoj četvrtini dor-

Digitized by Google

salne česti hrbtenjače i da im se duljina prama straga polaganije umanjuje, nego li prama napred, pošto je posliednji (dotično predposliednji) kralježak za $2^{m}/_{m}$ dulji od prvoga.

Dorsalni su kralježci jasno *procelni* t. j. spreda su plitko konkavni, straga pako konveksni. Na svojoj gornjoj strani nose neurapofizu, koja imade vrlo zdebljanu bazu a strši koso prama natrag, pak je romboidalnoga lika. Gornji rub apofizah tvori ponešto zaokruženi greben, a sva im je površina hrapava.

Visina neurapofize 5. kralježka mjeri: $10._{5}\,^{m}/_{m}$.
„ „ 9. „ „ $9._{0}$ „

Pošto su kralježci svojom doljnjom stranom utisnuti u kam, a inače hrbtenjača nešto na koso preložena, to vidimo uz spomenutu neurapofizu vrlo dobro i dio korpusa kralježaka sa obimi *zygapophysami*. Od ovih osobito je markantna prednja, koja je u formi noge napried protegnuta, ter podhvaća otražnju zygapofizu predidućega kralježka.

Rebra.

Rebra su malo ne sva dobro uzčuvana i to ne samo s desne strane hrbtenjače, već dielomice i s lieve; ona su vrlo kriepka te savita. Začimlju jednostavnim ravnim ili ponešto konkavnim zglavkom, kojim su prikopčana o stražnju stranu zygapophysah; početno su ravna a onda se ponešto razšire i izvinu a da se opet prama kraju si zašilje. Na stražnoj strani, počam od zglavka vidimo srh, nuz kojega se vuče plitka brazdica, a osim toga mi je napomenuti, da je vanjska strana deblja no nutarnja, pak bi nam stoga rebro pokazalo u popriečnom prosjeku jajolik ocrt. — Da kako da nisu sva rebra jednaka, jer su ona prednjih dorsalnih kralježaka vitčija, a tekar ona iz sredine dorsalnoga odsjeka posjeduju orisana svojstva. Rebra posliednjih kralježaka kraća su od odgovarajućih prednje česti hrbta. Kraj svega toga su rebra našega fosilnoga guštera mnogo jednoličnija gledom na duljinu nego li kod živućih *Varanidah*, pak je zato i taj tjelesni odsjek bio više valjkast te kud i kamo vitčiji od onoga napomenutih recentnih guštera. — Pošto se krajevi rebarah prekrivaju, nismo im kadri ustanoviti tačno njihove duljine; ja sam izmjerio najbolje vidljiva rebra te našao, da rebra 7. kralježka mjere preko $51^{m}/_{m}$, ona $13.:54^{1}/_{2}$, a ona $16.:32_{3}\,^{m}/_{m}$ duljine. — Širina im se mienja izmedju $3._{5}$—$5^{m}/_{m}$. Broj rebarnih parovah odgovara onomu dorsalnih kralježaka t. j. 20. (Rebra zadnjega kralježka nisu vidljiva, jer se tamo nalaze odlomci kostih kuka.)

Digitized by Google

c) Sacralni kralježi.

Sacralni odsjek hrbtenjače sastavljaju dva slobodna kralježa, koja su inače posve nalična posliednjim dorsalnim kralježom, samo što zapremaju manji prostor. Dočim posliednja dva hrbtena kralježa mjere 29 m/m., mjere naša dva sacralna članka samo 23.$_3$ m/m. Uslied toga prikazuju nam se ovi znatno manje masivnimi no dorsalni, a osobito ih dobro karakterišu užje *neurapophyse* pak i *parapophyse,* koje su preložene na ventralnu stranu.

d) Caudalni kralježi.

Caudalni su kralježci manjom samo češću sačuvani a i od ovih samo je nekolicina ih nešto jasnije konservirana. Ovi se kralježi odlikuju visokimi *neurapophysami,* koje su koso natrag upravljene ter početno posve nalikuju onim dorsalnih kralježakah, dočim su one kasnijih užje i višje od onih. Kriepke *parapophyse* preložene su na hemalnu stranu, a otražnji još na ploči vidljivi kralježi zaostaviše i fragmentarne ostanke svojih *haemapophysah.* Vrlo su jasno vidljive prednje *zygapophyse* tih repnih kralježakah, koje su kljunasto napred protegnute. (Prispodobi odnosna mjesta na Tab. II.)

Prvi caudalni kralježak sa neurapofizom i preloženom parapofizom mjeri 40.$_6$ m/m., pak se ta visina do kraja sačuvanopa repa gotovo za ništa neumanjuje. Viditi je potom, da je rep našega guštera morao veoma dugačak biti. Živući representanti roda *Varanus* imadu u repu 83 pa i 117 kralježaka. Uzmemo li za našega fosilnoga guštera samo 85 kralježaka (kao što ih imade primjerice *Sidneyski Varan),* tad je — uzev još u obzir razne relacije — rep našega guštera morao biti kojih 74 %. dugačak. Cieli pako skelet mjerio je najmanje 1 m/ 34 %.

Ekstremiteti.

Nuz desnu stranu hrbtenjače motrimo dosta dobro sačuvane, ter natrag upravljene noge zajedno sa čestima odnosnog pojasa t. j. plećnoga i onoga kuka. Ekstremiteti razmjerno su jednako kriepki, samo su prednji neznatno kraći, kako ćemo to naskoro vidjeti. U ostalom možemo tu još pripomenuti, da su gibala našega fosilnoga guštera, prispodobiv ih sa onimi recentnih *Varanidah,* bezuvjetno *reducirana.*

Digitized by Google

a) Plećni pojas.

Od kostih plećnoga pojasa vidimo fragmentarno sačuvanu *Scapulu*, koja je 3.$_5$ c/m. duga, te koja nam još pokazuje zglobnu ploštinu za *Humerus*. Scapula nalazi se u nivou polovine 5. pak kraja 7. kralježka, ter leži nuz hrbtenjaču, s kojom imade uzporedan položaj. Od *Sternuma* nije vidjeti ništa, jedino motrimo izmedju Humera i hrbtenjače fragmentarnu 17.$_5$ m/m dugačku kost hrapave površine, koja imade na oko zglavak, kojim se tiče rebra, koje izlazi iz 6. kralježka. Ako bi tomu u istinu tako bilo, tad bismo imali pred sobom prvi dorsalni kralježak, kojega rebro jest pomoću onoga sternuma, pripojeno o grudnu kost. Naš bi gušter po tom imao kratak nu kriepak vrat sastavljen od 5 kralježakah, dočim bismo u hrbtenjači ih brojili 22. Ja tu okolnost ovdje samo u toj posve neizvjestnoj formi bilježim, jer je ona hrapava kost ipak vrlo problematične naravi, a da bi mogli definitivno izvesti zaključak da je ono zbiljam sternalno rebro i da je potom *Aigialosaurus* imao u vratu samo 5 kralježakah!

Prednji ekstremiteti.

Tik zglobne plohe *Scapule* vidimo namah zglavak *Humerus-a*, pak je po položaju tih kostih verovatno, da su na svom naravnom mjestu. Desna noga guštera ponešto je u zglobu previnuta, pak su samo distalne česti podlaktnih kostih razmaknute. Od *Carpusa* vidljivi su ocrti nekih *Carpaliah*, dočim su *Metacarpalia*, prem nešto razmaknuta, ipak u podpunom broju (5) prisutna. Vrlo su loše sačuvane falange.

Ja ću redom svaku tih kostih naposeb iztaknuti i izmjeriti.

Humerus je kriepka 44 m/m dugačka te osobito kod zglobovih sploštena kost. Širina mu iznaša gori 13.$_5$ m/m, u sredini 7.$_6$ m/m, doli pako 15 m/m. — O distalan kraj stoje mu razmaknute kosti *Radius* i *Ulna*. Dimenzije ovih kostih ove su:

	Radius.	Ulna.
duljina:	31.$_2$ m/m	31.$_0$ m/m.
širina gori:	7.$_0$ „	8.$_2$ „
„ u sredini:	3.$_3$ „	4.$_4$ „
„ doli;	c.5.$_0$ „	4.$_5$ „

Na proximalnom kraju *Ulne* vidimo trouglastu, od Ulne odieljenu košticu a to je: *processus Ulnae*. Taj je *processus* primjerice kod oblika *Varanus australis* srasao sa Ulnom, ter nam jedino

Digitized by Google

jošte šav naznačuje, da je Ulna sastavljena od dvijuh kostih. (Tab. II., Sl. 2. i 3.) — Na *Carpusu* vidimo fragmentarne *Carpalne* koštice; *Metacarpaliah* bilo je 5, a najveća njih mjeri $16._5$ m/m. *Falange* najvećim dielom manjkaju.

b) Pojas kuka.

Od kostih koje sastavljaju kuk, vidimo lih *Ilium* i taj se proteže uzduž ona dva sakralna kralježka duljinom od 43 m/m. Na njem jasno je vidljiva zglobovina za *Femur*.

Otražnji ekstremiteti.

Od otražnjih je ekstremitetah takodjer samo desna noga dobro sačuvana, dočim od lieve noge motrimo samo posve nejasne i nepodpune česti izmedju hrbtenjače i desne noge.

Femur je najveća kost gibalah; on mjeri u duljini 52 m/m. pak je doli $17._0$ m/m, a u sredini $7._5$ m/m. širok. Gornji mu je zglavak okrhan, pak mu nemožemo točno izmjeriti širine. Nad distalnim zglavkom jest kost uzduž kratko prugasta. Vrlo su dobro sačuvane: *Tibia* i *Fibula*. Za Tibiju mi je naposeb reći, da joj je površina tik do proximalnoga zglavka vertikalno na kratko prugasta, kako to i na Femuru primjetismo. Dimensije tih dvih kostih ove su:

	Tibia.	Fibula.
duljina:	$33._0$ m/m	$34._2$ m/m.
širina gori:	$8._5$ „	$6._5$ „
„ u sredini:	$5._6$—$3._0$ m/m . .	c.$4._0$ „
„ doli:	$7._0$ m/m	$6._5$ „

Od *Tarsusa* zaostalo je samo nekoliko fragmentarno sačuvanih *Tarsaliah*, koje dalje ni nespominjem. Iza ovih sliedilo je 5 *Metatarsaliah*, od kojih su četiri vrlo dobro sačuvane; najdulja njih mjeri kojih $20._5$ m/m u duljini. *Falange* doduše nisu ni na toj ekstremiteti podpuno konservirane ali ipak jasno razabiremo, da je bio četvrti prst najdulji i da su prsti bili providjeni kandžami.

Prispodobimo li prednje gibalo sa otražnjim, to ćemo opaziti, da je prednje nešto kraće od otražnjega; duljina *Humerusa* naime, odnosi se prema onoj *Femura*, kao = 1 : $1._1$.

---

2. Aigialosaurus Novaki, Kramb. Gorj.

(Tab. I. Sl. 3. a, b).

Pošto imade ovaj ostanak onako gradjene kaudalne kralježe i nastavke kao prijašnja vrst, to uvršćujem taj fragmenat u genus

Digitized by Google

Aigialosaurus. Guštera taj morao je biti vrlo dugačak (sigurno oko $2^1/_2$ metara), a vrlo je zanimiv s toga, što su mu se na repu uzčuvali otisci ljusakah.

Preostali komad repa sastoji od 38 kralježaka u ukupnoj izmjeri od 70 $^c/_m$; prednji kralježci mjere 17 $^m/_m$ u duljini, pak su c. 14.$_3$ $^m/_m$ visoki. Ovi se kralježci prama straga polagano umanjuju tako, da su otražnji članci na toj ploči 12 $^m/_m$ dugački te oko 10.$_5$ $^m/_m$ visoki.

Svi su kralježi većim djelom razlomljeni, pak im je vrlo težko upoznati pravi lik. Naše su slike kombinirane ali zato ipak posve točne[1].

Kaudalni su kralježci prije svega vrlo karakteristični svojimi vrlo dobro razvitimi apofizami, od kojih nam ponajprije padaju u oči lamelozne, koso natrag stršeće, visoke, pram gore se stanjujuće *neurapofize*. Prednji im je rub ponešto valovito savit, dočim je gornji stražnji kraj zaokružen i zaoštren; tim naliči ta apofiza nožu. Površina joj je kvržičasta a izim toga na bazalnoj česti uzduž zdebljana.

Visina neurapofizah na koncu 1. trećine našega fragmenta iznaša ća do 35 $^m/_m$ uz 10.$_6$ $^m/_m$ širine; prednje su apofize nješto širje ($11^1/_2$ $^m/_m$, nu zato nižje). Visina tih apofiza spala je pred koncem naše ploče na c. $19^1/_2$ $^m/_m$ duljine i 7.$_3$ $^m/_m$ širine.

Na podanku neurapofiza njekih još kralježaka motrimo kukaste, te u predstojeći kralježak zahvaćajuće *zygapophyse*. Na doljnoj strani svakoga kralježka vidimo dugačke, uzke ter na otražnjoj mu polovici fixirane, koso pram natrag smjerajuće *haemapofize*. Kod prednjih kralježih opaziti je jošte jasno oba apofizalna kraka medju kojima se je povlačila krvna ciev, i dugačku *haemalnu spinu*. — Prednje haemapofize mjere u duljini malo ne 48 $^m/_m$, ter se prama straga prikraćuju sve na c. 21 $^m/_m$. Sve se apofize prama distalnomu kraju nješto suzuju. Najveća širina prednjih iznaša zgora oko 4.$_5$ $^m/_m$, zdola pako 2 $^m/_m$, najveća širina otražnjih jest zgora $3^1/_2$ $^m/_m$, zdola 1.$_9$ $^m/_m$. Svim je površina uzduž brazdičasta i kvržičasta.

[1] Pošto su svi elementi te česti hrbtenjače jednako uredjeni, to bi bilo suvišno za taj 70 $^c/_m$ veliki fragmenat dati narisati tako veliku tablu. Smatrao sam stoga dostatnim, izvaditi iz tog fragmenta 3 prednja i 3 stražnija kralježka sa svojimi nastavci, kojim sam još dodao ocrte ljusakah, jer nam i u tom skraćenom obliku posve dobro karakterišu ustroj repa našega guštera.

*

Digitized by Google

Najzanimivije na cielom tom fragmentu su za cielo ostanci *ljusakah.* Vidjeti ih je na više mjestih izmedju apofizah, dapače i na ovih a i izvan obsjega okostnice. One su rombična lika ter nam na spomenutih mjestih zaostaviše vrlo jasne ocrte svojih rubova. Inače bile su veoma nježne, jer ona mjesta na kamenu, gdje su se nalazile, nisu utisnuta a i površina bila im je po svoj prilici gladka, ili pako neznatno granulirana; to posliednje neda se stalno uztvrditi, jer bi te površne nejednakosti mogle poteći i sa hrapavosti kamena. Te ljuske repa bile su poredane u kose redove, a išlo ih je u jedan takav kosi red po prilici 17. One nebijahu svuda jednake veličine; tako motrimo na dorsalnoj strani takove, kojim stranica romba mjeri 6.$_3$ $^m/_m$, dočim na ventralnoj strani mjeri takova stranica po 5 $^m/_m$. Te stranice ljusaka pretežno su lahko savite.

Opisani komad repa predočuje nam samo manju polovicu, a bio je za stalno 1.$_5$ $^m/_m$ dugačak. Prema tomu moglo je čitavo tjelo guštera (uzev da se odnosi duljina repa prema onoj tjela kao 1 : 1.$_{75}$) 2.$_5$ $^m/$ mjeriti, veličina, koju danas živući najveći *Varanidi* kao: *Varanus giganteus* sa 206 $^c/_m$ i *Var. salvator* sa 220 $^c/_m$ jedva dostizavaju!

Taj fragmenat potiče sa otoka *Hvara*, pa je vlastničtvo gosp. *Novaka.*

Fam. **Varanidae.**

Gen.: *Mesoleptos,* Cornalia.

Mesoleptos cf. **Zendrini,** Cornalia.

(Tab. I. Sl. 4.)

1851. *Mesoleptos Zendrini* Corn. — Giornale dell' I. R. Inst. Lomb. Tom. III. pg. 35. Tav. II.

1889. *Mesoleptos Zendrini* Corn. — Zittel: Handb. d. Palaeontol. Bd. III. pg. 606.

Tomu rodu čini mi se pripada narisani vrlo fragmentarni ostanak skeleta dorsalne česti tjela, a potiče od nekog velikog guštera, koj se gledom na svoja dugačka rebra ponajbolje sudara sa Cornalijevom vrsti *Mesoleptos Zendrini* iz *Komena.* — Fragmenat taj leži na hrbtu ter nam pokazuje 2 ciela i 2 polovine odlomljenih kralježaka; duljina jasno procelnih kralježa je 31.$_5$ $^m/_m$. Rebra su tanka, dugačka, savita te preko 90 $^m/_m$ dugačka. Nuz hrbtenjaču te preko rebrih leže veoma nejasni ostanci prednjih ekstremiteta: *Humerus, Radius, Ulna* i dvije *Metacarpalie;* sve te kosti zajedno mjere

Digitized by Google

$93._3$ % duljine. Taj je gušter imao bez dvojbe dobro razvita gibala te uzmemo li još u obzir dugačka i tanka rebra, tad se on dobro sudara sa odnosnim ustrojstvom *Varanidah.* Definitivno će o tom odlučiti dašto kasniji kompletniji ostanci.

Fragmenat taj potiče iz krednih škriljeva otoka *Hvara* pak je vlastničtvo gosp. *Novaka.*

Srodstveni odnošaji recentnih Varanida sa krednimi gušteri otoka Hvara i Komena.

Kako je poznato uvrstio je *Kornhuber* lesinskoga guštera recentnomu rodu *Hydrosaurus* (= *Varanus*) i to na temelju zajedničke sličnosti u ustrojstvu glave. — *Herman v. Meyer* pako prispodabljao jest svoj rod *Acteosaurus* (koj je, kako znademo veoma srodan Kornhuberovomu Hydrosaurusu) sa rodom *Dolichosaurus* (iz gornje krede Englezke), t. j. sa gušterom, koj se odlikuje protegnutim, valjkastim tielom, uslied česa sjeća na one guštere, koji čine prelaz k zmijama. Takav gušter je i *Seeley*-ev *Adriosaurus.* — Naša će biti zato zadaća, izpitati s jedne strane stepen srodnosti naših fosilnih guštera sa onimi porodice *Varanidae,* s druge pako strane fiksirati diferencije, koje postoje izmedju fosilnih i recentnih respektivnih guštera. U to mi je ime ponajprije — i to obzirom na glavu naših fosilnih lacertida *(Hydrosaurus* i *Aigialosaurus)* — reči: da je ista ustrojstvom si zbiljam veoma nalična onoj *Varanida* u obće, naposeb pako glavi *Sidneyskoga* i *Nilskoga Varana,* samo što su one naših fosilnih ostanaka vrlo nejednake veličine; tako se odnosi duljina glave vrsti *Hydrosaurus lesinensis* prama duljini tjela (bez repa) kao = $1:7._2$, dočim to isto razmjerje glasi kod oblika *Aigialosaurus dalmaticus* = 1:4. — I kod recentnih *Varanidah* nalazimo u tom pogledu znatnih diferencijah, koje se kreću unutar razmjerja 1 : 5 — 1 : 7. Kad nebi bilo daljnjih oprieka izim veličine glave, morali bismo posvema odobriti postupak *Kornhubera* gledom na pridjelbu njegovog guštera recentnomu rodu *Hydrosaurus* (= *Varanus*), nu mi ćemo se na skoro osvrnuti na jednu veoma važnu kost glave t. j. na *Os quadratum,* koja je kako smo to tečajem opisa kostih glave već opazili, posve inoga lika no *quadratum Varanidah!*

Prelazim sada na hrbtenjaču, od koje ćemo za sada u obzir uzeti lih broj kralježaka i oblik rebara.

Digitized by Google

Recentni *Varanidi* posjeduju kriepku hrbtenjaču, kojoj je broj kralježaka vrlo promienljiv. Poimence variraju u tom pogledu kralježi hrbta i repa, premda nije ni broj vratnih kralježaka konštantan. Ja ću u to ime spomenuti samo njeke vrsti, koje nam je već i *Cuvier* iztaknuo u 10. svezci svoga znamenitoga djela[1]; tomu ću pregledu dodati i brojke, koje sam snimio sa skeleta 155.$_5$ ^{cm} dugačkog eksemplara vrsti *Varanus australis*, koj mi je u svrhu prispodabljanja u velike služio[2]. Da pako bude ta skrižaljka podpunoma odgovarala svrsi, pridao sam joj i odnosne brojke čitane na skeletih fosilnih guštera:

Ime vrsti	Broj kralježaka					Opazka
	cervikalnih	dorsalnih	lumbarnih	sacralnih	caudalnih	
I. Recentni gušteri:						
Monitor du Nil	9	30	0	2	88	
» de Java . . .	7	22	0	2	117	
» de la Nouvelle-Hollande . . .	8	22	0	2	65	in compl.
» piqueté de blanc.	8	21	0	2	—	
Varanus australis . . .	8	21	0	2	68	
II. Fosilni gušteri:						
Hydrosaurus lesinensis .	9	30	0	2	24+x	
Acteosaurus tommasinii	8	27	0	2	17+x	
Aigialosaurus dalmaticus	7	20	0	2	15+x	
Adriosaurus suessi	—	12	0	2	65+x	

Toj skrižaljci netreba posebna komentara, jer jasno razabiremo, da je broj kralježaka — izuzam konstantnoga broja 2 kod sacralnih — veoma promienliv faktor, te da mu nesmijemo pripisati veću no specifičnu vriednost.

Mnogo karakterističnija od kralježakah su rebra, koja su primjerice u rodovih *Hydrosaurus* i *Aigialosaurus* jednako gradjena ter se odlikuju jednoličnošću, razmjernom kratkoćom, te znatnom jakošću a pripomenuti se može, da su na kraju zašiljena. Rebra

[1] Recherches sur les Ossemens foss. — IV. Edit. 1836., pag. 77.

[2] Evo mu nekih važnijih izmjerah: totalna duljina 155·$_5$ ^{cm}; duljina glave 12.$_{75}$ ^{cm}; duljina prednjih ekstremitetah 28, ona otražnjih 33 ^{cm}; rep mjeri 86 ^{cm}.

Digitized by Google

recentnih Varanida dulja su i tanja, te inoga lika u obće. Po raznom ustroju rebarah već lasno razabiremo, da je morao i oblik srednjega djela tjela biti različit; dočim je taj dio tjela bio kod naših fosilnih gušterah vrlo vitak te valjkast, bio je on kod recentnih Varanida više manje trbušast. S tim ustrojstvom hrbtenjače i rebarah stoje u skladu i ekstremiteti. Na kosturu živućih Varanida vidimo vrlo dobro razvita gibala, nejednake veličine t. j. gotovo uvjeke su prednje noge ponešto kraće od otražnjih. Razlika u duljini obih vrstih ekstremitetah iznaša $^1/_3$—$^1/_{11}$. — Uzporedimo li duljinu otražnjih gibalah sa totalnom tjelesnom duljinom, tada nam se pokazuje, da im duljina iznaša 5—6. dio posvemašnje tjelesne izmjere. I na naših fosilnih gušterih motrimo nejednake ekstremitete, samo što je kod njih odnošaj duljine otražnjih gibala prama totalnoj duljini tjela mnogo veći t. j. = 1 : 11—14, to će pako reći da su ekstremiteti tih fosilnih lacertida znatno reducirani. Ta je redukcija išla kod nekih rodovah kao: *Acteosaurus* i *Hydrosaurus* tako daleko, da su te životinje postale gotovo nesposobne za pravilno gibanje po kopnu, ter nose uslied svojih na polovicu kraćih prednjih noga, jasan biljeg akvatičnog načina života.

Srodnost naših fosilnih Lacertidah sa recentnimi *Varanidi* temelji se daklem ponajviše samo na analognom ustrojstvu glave. — Izpitajmo sada i diferencije, koje postoje medju timi gušteri. Prije svega iztičem spomenutu jur kost *Quadratum*. Ta je u Varanidah doduše jaka nu stabčasta, dočim je ona primjerice kod našega *Aigialosaurusa* velika i široka (kao D), a kako se čini na doljnjem kraju probušena. Takav *os quadratum* motrimo kod *Pythonomorpha*, poimence kod roda *Clidastes* (vidi: *Clidastes tortor*. — *Cope* l. c. Tab. XIV. Fig. 1), daklem kod roda, kod kojega nahodimo na veoma reducirane ekstremitete uz vrlo protegnuto tjelo, a sve to akomodirano za povodni način života. Još je jedan veoma važan moment, koj veže genus *Aigialosaurus* o *Pythonomorpha*, taj pako jest, prisutnost *sa nastavkom providjenih Hypapophysah* na prednjih cervikalnih kralježcih, kako to i opet vidimo kod roda *Clidastes* (Vidi: *Clid. stenops*, *Cope:* Tab. XVIII.) Ako i nisu jošte gibala naših krednih gušterah tako jako reducirana kao kod *Pythonomorpha*, to je ipak nedvojbeno, da oni čine prelaz k tomu zmijolikomu podrazredu *Lepidosauria*, taj pako prelaz naših guštera očituje se osobito: u protegnutom tjelu, jasno izraženom tendencijom za redukcijom gibalah, prisutnošću *Hypapophysah* i orisanog *Quadratuma*.

Digitized by Google

Prigodom opisa kostih glave napomenuo sam, da nisam posve stalan, nije li ona dugačka kost pred *Angulareom* (Vidi: Tab. II. Sl. 1. [Op.]). *Operculare*. Ako bi tomu bilo tako, što u ostalom držim veoma verovatnim, tad bismo imali i opet dokaz, da je *Aigialosaurus* srodan *Pythonomorphom*, jer ovi imadu onako dugačak Operculare, kako ga mislim imade moj *Aigialosaurus*.

Premda nepoznamo od Kornhuberovog *Hydrosaurusa* niti *os Quadratum*, nit nam je što pozitivna znano o prisutnosti *Hypapophysah*, to nam ipak svjedoči posve isto gradjena hrbtenjača sa rebri, da taj rod nedvojbeno pripada istoj porodici kojoj *Aigialosaurus*. To isto možemo uztvrditi i o rodovih *Acteosaurus* i *Adriosaurus*.

Iz naših razlaganjih pako proizlazi jasno, da se navedeni fosilni rodovi nemogu uvrstiti ni u porodicu *Varanidae*, a niti uzravno medju *Pythonomorpha*. Oni su donekle kolektivni tipovi, koji nose biljege dvajuh podrazreda t. j. *Lacertida* i *Pythonomorpha*. Nuždna posljedica naših razmatranja je i ta, da konstatujemo, kako nije naravna pridjelba Kornhuberovog hvarskog guštera recentnomu rodu *Hydrosaurus* (= *Varanus*), na koji rod ga veže lih slični ustroj glave. Ja ću zaoto ovo generičko ime kao neprikladno i neizpravno napustiti, te umjesto njega stvoriti novo: *Pontosaurus*. — Za sve pako iztaknute rodove (izuzam *Mesoleptos*) kao: *Acteosaurus*, *Aigialosaurus*, *Pontosaurus* i *Adriosaurus* kreiram novu porodicu, koju nazivljem po najodličnijemu rodu: *Aigialosauridae*. Toj porodici pridajem jošte onu *Dolichosauridae*, a za obje pako ustanovljujem zajedničku grupu: *Ophiosauria*, koja se grupa imade — kao prelazna — staviti medju podrazrede *Lacertilia* i *Pythonomorpha*. — Genus *Dolichosaurus* obuhvaća naime dugovrate, zmijolike guštere dostatno razvitih ekstremitetah[1], koji se cielom svojom fizionomijom bezuvjetno priključuju našim *hvarskim* i *komenskim* lacertidom.

Glede roda *Mesoleptos* konačno reči mi je, da ga smatram pripadnikom porodice *Varanidae* i to gledom na njegova dugačka rebra i dobro razvite ekstremitete.

[1] Potiču iz gornje krede *Buhama* u *Kentu* (Englezka).

Digitized by Google

Sistematski priegled spomenutih krednih guštera.

Ordo: Lepidosauria.
Subordo: LACERTILIA.
Fam.: **Varanidae.**
Gen.: *Mesoleptos,* Cornalia.
Mesoleptos Zendrini, Corn. — Comen, Lesina.

Grupa: Ophiosauria.

Parvi aut magni sauri, prolongato corpore cum longa cauda. Caput parvum aut longum et exacutum. Collum elongatum aut curtum cum 7, 8, 9, aut 17 vertebris. Vertebra proceles. Extremitates plus minus reductae cum quinque digitis.

I. Fam.: **Aigialosauridae,** Kramb. Gorj.
Divido eam in duas partes:

A. Sauri parvo, acuto capite; extremitates anteriores dimidio fere curtiores posteriores.

Gen.: *Acteosaurus,* H. v. Meyer.
Acteosaurus Tommasinii, H. v. M. — Comen.
Gen.: *Adriosaurus,* Seeley.
Adriosaurus Suessi, Seeley. — Comen.
Gen.: *Pontosaurus,* Kramb. Gorj.
Pontos. (= *Hydrosaurus)* lesinensis Kornh. sp. — Lesina.

B. Sauri longo, acuto capite, et aequis fere extremitatibus.

Gen.: *Aigialosaurus,* Kramb. Gorj.
Aigialosaurus dalmaticus, Kramb. Gorj. — Lesina.
Aigialosaurus Novaki, Kramb. Gorj. — Lesina.

II. Fam.: **Dolichosauridae.**
Gen.: *Dolichosaurus,* Owen.
Dolichosaurus longicollis, Ow. — Buham.

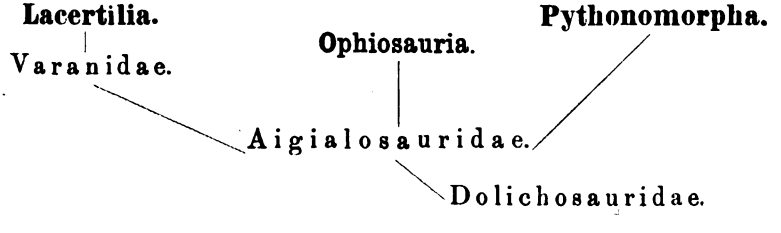

Digitized by Google

Tumač slika.

(Explicatio figurarum.)

Tabla I.

Sl. 1. *Aigialosaurus dalmaticus,* Kramb. Gorj. — [Magn. nat.] — *Vrbanj.* Insula *Lesina.*

Sl. 2. *Aigialosaurus dalmaticus* Kramb. Gorj. — Os quadratum, $1^1/_2$ mult.

Sl. 3. *Aigialosaurus Novaki,* Kramb. Gorj. [1/I]. — *a* = 3 caudal. vertebr. ex anteriore parte caudae; *b* = 3 caud. vertebr. ex poster. parte caudae. — *n. a* = neurapophysis; *h. a* = haemapophysis; *z. a* = zygapophysis; *sq* = squamae. — Insula *Lesina.*

Sl. 4. *Mesoleptos* cf. *Zendrini,* Cornalia. — Magn. nat. — Insula *Lesina.*

Tabla II.

Sl. 1. *Aigialosaurus dalmaticus* Kramb. Gorj.

a. Calva:

P = Parietalia.
Fr = Frontalia.
f.p. = Foramen Parietale.
N = Nasale.
C. o. = Condyllus occipitalis.
pst. F. = Postfrontale.
sq = Spuamosum.
p. F. = Praefrontale.
s. O = Suborbitale.
Mx = Maxillare sup.
Q = Quadratum
occ. l. = Occipitale laterale
m. = Mastoideum.
Pt. = (?) Pterygoideum.
trans = Transversum.

b. Maxilla inferior dext.

art. = Articulare; *s. ang.* = Subangulare; *ang.* = Angulare; *Cor.* = Coronoideum; *D.* = Dentale; *[Op.]* = Operculare (?); *Hy.* = Hyoid.

c. Columna vertebralis:

$c_1 - c_7$ = Cervicales vertebrae; *p. a.* = Parapophysis; *hypap.* = Hypapophysis.

$d_1 - d_{20}$ = Dorsales vertebrae; *n. a.* = Neurapophysis; *z. a.* = Zygapophysis ant.; *z. p.* = Zygapophysis post. — *co.* = Costae.

Digitized by Google

$s_1 - s_2$ = Sacrales vertebrae.
$c_1 - c_{14}$ = Caudales vertebrae; *n. a.* = Neurapoph.; *pa* = Parapophys.; *h. a.* = Haemapoph.; *z.* = Zygapophysis.

d. Cingulum pectorale:

Sc. = Scapula.
H = Humerus.
U = Ulna.
R = Radius.
proc. U. = Processus ulnae.
carp. = Carpalia.
m. carp. = Metacarpalia.
Ph = Phalange.

e. Cingulum coxae.

I = Ilium.
Fem. = Femur.
T = Tibia.
F = Fibula.
Tars. = Tarsale.
M. tars = Metatarsale.
Ph. = Phalange.

Sl. 2. *Aigialosaurus dalmaticus.* — Ulna, dext. [m. nat.].
U. = Ulna; *proc. U.* = Processus ulnae.
s. a. U. = Superficies articularis Ulnae pro Humero.

Sl. 3. *Varanus australis.* — Ulna, dext. [magn. nat.].
U. = Ulna; *proc. U.* = Processus ulnae;
s. a. U. = Superficies articularis Ulnae pro Humero.

Sl. 4. *Aigialosaurus dalmaticus.* — 3. cervic. vertebr. in magn. nat. *na.* = Neurapophysis; *p. a.* = Parapophysis; *hy* = Hypapophysis; *ap. hy.* = Appendix hypapophysae.

Digitized by Google

Prilog geoložkom poznavanju Psunja.

Čitao u sjednici matematičko-prirodopisnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 18. lipnja 1891.

PRAVI ČLAN DR. MIŠO KIŠPATIĆ.

Zapadno-slavonsko gorje veoma je slabo proučeno ne samo u geoložkom, nego i u geografskom pogledu. Karta geografskoga zavoda u Beču dala bi dakako danas puno jasniji uvid u orografski razvoj spomenutoga gorja, nego što su ga prije mogli pisci dobiti po površnih opisih i slabijih kartah. Kako sam jedan dio toga gorja u svih smjerovih poprieko i naokolo obišao, pa kako sam već u jednoj svojoj prijašnjoj razpravici upotrebio za taj dio gorja ime Psunj, koje se doslje u literaturi nije rabilo, potaknuo me je član ove akademije, dr. P. Matković, da ovom zgodom ma u njekoliko rieči opišem granice i snošaj Psunja prama obližnjem gorju.

D. Stur je u svom izvještaju o preglednom geoložkom iztraživanju zapadne Slavonije zapadno-slavonsko gorje ovako razglobio (Verhandlungen der k. k. geologischen Reichsanstalt, 12. Band, Jahrg. 1860 und 1861, H. 1. p. 115): „In dem west-slavonischen Berglande, dessen Ausdehnung durch die Orte Novska, Daruvar, Virovitica, Našice, Djakovo, Brod und Nova Gradiška angedeutet ist, lassen sich drei Berggruppen, die durch deutliche Einsenkungen des Terrains von einander getrennt erscheinen, unterscheiden. Die bedeutendste darunter ist diejenige Berggruppe, in welcher die Flüsse: Orljava, Biela und Pakra ihren Ursprung nehmen und die östlich bei Daruvar und Pakrac beginnend sich nach Ost immer mehr verengend bis nach Kutjevo und Gradišće fortläuft. Sie liesse sich unter dem Namen *Orljava-Gebirge* zusammenfassen. Die zweite Berggruppe liegt im Süden von Požega, *Požeganer-Berggruppe* und erstreckt sich aus der Gegend von Cernik nördlich bei Nova Gradiška bis nach Pleternica an dem Zusammenfluss der Orljava mit der Lonja. Von dieser Berggruppe durch den Engpass der Orljava

Digitized by Google

zwischen Pleternica und Oriovac getrennt, liegt nördlich von Brod am linken Ufer der Lonja die dritte: *Broder-Berggruppe,* sich von Pleternica bis in die Gegend von Djakovo ausdehnend".

Stur dakle skuplja pod imenom Orljavske gore nesamo sjevernu povorku, koja se vuče od Daruvara do Našica, nego i južnu povorku od Novske do Cernika, jer ponajprije spominje Novsku kao graničnu točku zapadno-slavonskoga gorja, te onda veli, da je tu i vrelište Orljave. *Ž. Vukasović* držao se u svojih: „Pabircih za zemljoslovlje Dalmacije, Hrvatske i Slavonije" (Rad jugosl. akademije, XLVI) gotovo sasvim razredbe Sturove. On spominje Brodsku goru, Požežku goru i Orljavsku goru kao dielove zapadno-slavonskoga gorja, te veli, da sjeverna grana Orljavske gore počinje kod Daruvara a južna kod Okućana. Kao ogranak Orljavske gore spominje još i *Šujnik,* no koji da je odieljen od nje Orljavskom kotlinom. Što je Vukasović pod Šujnikom razumjevao, neznam; da je pod njim mislio Psunj ili, kako su ga kasnije zvali, Šujnik, ne bi n. p. Brezovo polje itd. navodio kao vrhunce Orljavske gore.

Najbolju razdjelbu zapadno slavonskoga gorja razvio je dr. P. Matković u svojoj razpravi: „Razgloba i hipsometrija slavonskoga gorja" (Rad jug. akademije XXXII, p. 151.) Po njemu ide na slavonskoj medji razvodno bilo oko vrelišta Ilove na jug razstavljajuć pritoke Drave (Breznica, Čadjavavica i Vučinska) od pritoka Save (Biela, Pukra i Orljava). Ta gora zove se *Crni Vrh.* Ona se dieli na vrelištu Biele i Orljave na dvie grane. Jedna grana vuče se kao nastavak glavnoga razvodja pod raznimi imeni, med kojimi su najobičnija *Papuk* i *Krndija.* Drugi ogranak iduć od vrelišta Orljave, zatvara u polukrugu požežku kotlinu; zapadni gorski rub požežke kotline odtiskuje se u više krakova, „prostirućih se medju dolinami Ilove, Biele i Pakre, a navlastito kao *Sujnik-gora,* koja se zapadnim pravcem proteže medju Pakrom i Savom, odnosno medju cestom iz Požege u Novu Gradišku". Od novo-gradiške ceste u Požegu širi se na iztok *Požežka gora* sve do Orljavskoga klanjca. Zapadni rub požežke gorske kotline još se razgranjuje „u gorovinu s visinami nad Grdjevicom Ravna gora, Glavica, nad Vučjakom Mrkopje, Vrhovci i Klisa", a odatle se otiskuju gorski ogranci stvarajuć med Pakrom, Bielom i Ilovom *Pakračku goru.* Na vrelištu Biele i Vučinske otiskuje se gorski ogranak, koji tvori med Bielom i Ilovom *Bielu goru.* Ako još spomenemo *Dilj,* koji se s jedne strane hvata Orljavskoga klanjca, a s druge strane ide uz lievu obalu Londžine doline prama vrelištu

Digitized by Google

Londže i Vuke, onda smo spomenuli cio razglob zapadno-slavonskoga gorja, kako ga je Matković razvio. Prema tom razredjuje Matković ovo gorje u Crni Vrh, kojeg se hvata Papuk, ovoga opet na iztoku Krndija, a na nju Dilj, zatim natrag prama zapadu Požežka gora i onda Sujnik; zapadne strane toga lanca zakapča Ravna gora, Glavica itd. Izvan toga lanca stoje Pakračka gora i Biela gora.

Sve ove gore tvore očito jedno pogorje. Nazvasmo ga zapadno slavonsko gorje. Kako je ono dosta dobro razglobljeno, naravno je, da mu u narodu ne ima zajedničkog imena. Stur je nazvao Psunj zajedno sa gorjem iznad Daruvara i Našica Orljavskom gorom; Matković opet misli, da bi se Orljavskom gorom mogla zvati Požežka gora sa Sujnikom, a ja držim, kad bi baš trebalo ukupnoga imena za zapadno slavonsko gorje, da bi se ono cielo moglo zvati *Orljavskim gorjem,* jer Orljava prima najviše pritoka iz najznačajnijih i najglavnijih dielova ovoga pogorja. Što se same razglobe tiče, moram spomenuti, da mi je onaj dio, koji leži sjeverno od Pakre i Orljave, slabije poznat, jer sam ga samo na njekoliko točaka poprieko prošao, no ipak mislim, da se on ne bi smio dieliti na Crni Vrh, Papuk, Krndiju i Ravnu goru, jer je to sve jedna gora, za koju bi nam valjalo odabrati zgodno zajedničko ime. Razloge za to, mislim, da ću moći drugi put bolje prikazati. Razgloba u Dilj, Požežku goru, te onda Pakračku goru i Bielu goru, mislim, da je osnovana. Ovamo ide napokon još i naš *Psunj.* Matković ga zove, kako već spomenusmo *Sujnik-gora,* te veli, da ona nastaje na vrelištu Pakre i Orljave, te da joj razvodno bilo raztače pritoke Pakrine od Orljavinih (Orljavice) i Savinih neposrednih pritoka (Šumetlice, Sloboštine i dr.). Goru ovu, bar viši iztočni dio, zove narod *Psunj,* a to ime zabilježeno je i u karti geografskoga zavoda. Južnu i zapadnu granicu mu na karti lako razabiremo. Tu je na jugu najiztočnija točka Nova Gradiška ili točnije Rešetari. Odavde prama zapadu vuče se cesta tik uz južno podnožje Psunja preko Okučana, Raića i Novske sve do Lipovljana. Sjeverno od Lipovljana završuje zapadna strana Psunja. Odatle vuče se sjeverni rub Psunja prama iztoku uz Pakru i tu mu je granica sve do Pakraca očita. Od Pakraca dalje na iztok vuče se sjeverna granica cestom, koja vodi preko Buča, Kamenskoga, Vilić-sela sve do Brestovca. Ciela ova cesta od Pakraca usjekla se je duboko izmed Psunja i Daruvarsko-našičke gore, te jednu od druge jasno dieli, što se na karti baš osobito lako ne vidi, jer se je jedna drugoj vrlo blizu primakla. U geložkom pogledu stoje ove dvie gore u toliko u savezu, što

Digitized by Google

su obronci jedne i druge gore izgradjeni od istoga filita, a orografski hvata se jedna druge samo kod Buča. Buč je ujedno najviša točka pakračko-kamenske (požežke) ceste i tu je razvodje izmedju Pakre i Orljave sa njihovimi pritoci. Na svih drugih točkah je gora od gore očito odieljena. Od Brestovca vodi cesta na Cernik i Novu Gradišku, odnosno na Rešetare i na toj cesti je jugoiztočna medja Psunja. Tu se stiskuju zadnji ogranci Požežke gore, pa kao što je na pakračko-kamenskoj cesti Buč, tako je ovdje Bieli breg, koji veže Psunj sa Požežkom gorom.

Glavno bilo Psunja počinje nješto južno od Kamenskoga, te se vuče dosta pravilno do Brezovog polja. Najviši dio toga bila je Javorovica (911 m.); s njega se otiskuje na sjever i na jug cio niz kosa, a med njimi je najvažnija Ivanska Krst, koja se spušta prama Bjelajcem, jer se ona svojom visinom uzdiže i nad glavno bilo. Brezovo polje tvori čvor, koji se poglavito prama zapadu razriešuje u cio niz vrlo visokih i strmih kosa. Od Brezovog polja ide glavni hrbat jedan komad prema sjevero-zapadu, onda se okreće prama sjeveru, tvoreć tu Hajdučku kosu, koja se onda ravno prama zapadu do Omanovca vuče, da odatle opet na jug okrene, te tim obidje izvore Rašaške i Rogoljice, koji su se duboko u sjeverni dio gore zasjekli. Dalje prema jugu tvori glavni hrbat Kučerinu, Pasjan, te prelazi cestu, koja vodi od Okučana u Lipik, tvori dalje Konjsku glavu, te se onda prama zapadu vijugajuć pri Novskom brdu razilazi u više kosa. Lubardenik, Jamarička i Blatuška brda, koja je Subocka odsjekla od južne grane, hvataju se iznad Dolnjeg Čaglića jedne kose, koja se od Kučerine pokraj Skenderovca na sjever i onda na zapad spušta.

Psunj je sav gustom šumom obrasao. Svimi glavnijimi bili i kosami prolaze staze i putevi. Potočni prosjeci su malne uviek vrlo strmi, a prolaz uz potoke sa silnimi zapriekami skopčan i upravo timi prosjeci morao sam po gori prolaziti, jer je samo tu stojalo otvoreno kamenje, od koje je gora izgradjena. Gora obiluje izvori i potoci. U Psunju ima Orljava svoje vrelište, a Pakra dobiva iz Psunja svoje najglavnije pritoke. Najdulji potok u samom Psunju je Subocka, a najvažniji Sloboština, jer ona sa Rogoljicom i Rašaškom razsjeca najviše kose, a za njom dolazi odmah Šumetlički potok.

Izuzevši neogenske naslage, koje jednim dielom obrubljuju i zalaze u Psunj, postoje o geložkom sastavu Psunja u literaturi samo kratke viesti i to od *D. Stura,* koji je godine 1861. imao u ime

Digitized by Google

geološkog zavoda u Beču da pregledno pretraži zapadno slavonsko gorje. U spisih istoga zavoda (Verhandlungen der k. k. geologischen Reichsanstalt, Band 12, H. 1, p. 115, 116) izviešćuje *D. Stur* ovo: „Granit und Gneiss bilden die Hauptmasse des Orljava-Gebirges (Psunj sa Daruvarsko-našičkom gorom), und erscheinen sehr untergeordnet auch im Požeganer Gebirge. Krystallinische Schiefer, darunter namentlich Glimmerschiefer und Hornblende-Gesteine, herschen an den südöstlichen Rändern der Orljava-Gebirges: Gegend von Šagovina, Orljavac, Kutjevo, während sie in den beiden anderen Berggruppen (Požežka gora i Brodska gora) fehlen".

Na drugom mjestu (Verhandlungen der k. k. geol. Reichsanstalt, B. 12, H. 2 p. 200) piše *D. Stur* ovo:

„Die *krystallinischen Gesteine* bilden den grössten Theil des *Orljava-Gebirges* und erscheinen auf einen sehr beschränkten Raume in der Požeganer Berggruppe. In der Brooder-Gruppe fehlen sie gänzlich.

„Der Pass westlich bei *Kamensko* aus dem Požeganer Kessel in die Gegend von Pakrac, theilt das Orljava-Gebirge in einen *südlichen,* östlich von Pakrac liegenden (naš Psunj), und in einen nördlichen östlich von Daruvar sich erhebenden und bis Gradac nach Ost fortziehenden Theil.

„Im südlichen Theile der Orljava-Gebirge finden sich folgende hierher gehörige Gesteinsarten:

„*Granit* bestehend aus rauhgrauem Quarz, gelblichem Orthoklas, braun- bis goldgelben Glimmer, gewöhnlich grobkörnig, mit eingewachsenen grossen Orthoklaszwillingen. Quarz und Orthoklas sind gewöhnlich inniger mit einander gemengt, während der Glimmer in grösseren Anhäufungen vorhanden, den Granit ein flaseriges Ansehen verleiht.

„Dieser Granit erfüllt das, oberhalb Rogolje gelegene Wassergebiet des Sloboština-Baches, der bei Okučane sich in die Save-Ebene ergiesst, und reicht nach Norden bis an die Orte Brusovac, Lipovac und Bielajci, östlich von Pakrac.

„Im Gebiete dieses Granits wurde südlich von Lipovac, östlich von Pakrac ein feinkörniges Gestein beobachtet, ein *Syenit,* der aus gelblichen Orthoklas, dunkelgrüner, vor dem Feldepath vorherschender Hornblende und sehr wenigem Glimmer zusammengesetzt ist. Quarz scheint gänzlich zu fehlen.

„Sowohl im Norden als auch im Osten und Süden ist dieses Granit-massiv von krystallinischen Schielfergesteinen umgeben. Die

Digitized by Google

herrschende Gesteinsart ist hier ein schieferiger, sehr feinkörniger *Gneiss* mit Uebergängen in *Glimmerschiefer.* Das Gestein besteht vorherrschend aus rauhgrauem Quarz, wenigem, weissen, Feldspath und noch selteneren Glimmer, der letztere meist in ganz kleinen und mikroskopischen Schüppchen vorhanden. Das Gestein hat eine dunkle, grünlich graue Farbe. Dem Gneisse untergeordnet treten *Hornblendegesteine* auf. Ein Vorkommen derselben von grösserer Ausdehnung ist bei Šagovina, nordwestlich von Cernik besonderer Erwähnung werth. Das hier, in den Bächen überall aufgeschlossene Gestein besteht vorherrschend aus dunkelgrüner bis schwarzer Hornblende, stellenweise ausgeschiedenem Feldspath und ebenfalls in veränderlicher Menge vorhandenem dunkelgrünem feinschuppigem Glimmer.

„*Körniger Kalk* fehlt diesem Gebirge gänzlich bis auf ein eigenthümliches glimmerschieferartiges Gestein, dass nördlich bei Orljavac an der Strasse nach Kamensko, eine halbe Klafter mächtig ansteht und das in Berührung mit Säuren aufbraust.

„Im Süden und Osten streichen diese Gesteine von Südwest nach Nordost und fallen nach Südost mehr oder minder steil. Im Norden des Granitmassiv fallen die krystallinischen Schiefer nach Süden".

Ovoliko Stur o kristalinom kamenju Psunja. Slika je ta vrlo skladna i jednostavna, samo nije istinita. Ja nisam u cieloj gori našao ni traga granitu, koji bi imao po Sturu zauzimati ogroman prostor izmed Rogolja, Pakraca, Brusnika i Bielajaca. U tom prostoru našao sam raznovrstne filite, kloritoidne škriljavce, grafit, gnajse, amfibolite, kloritno kamenje, pa i samo zrnato kristalino vapno, o kom Stur veli, da ga u cieloj gori ne ima. Kako je Stur isto ljeto imao proći velik prostor a i zadaću, da samo stvori preglednu sliku o geoložkom sastavu ovih krajeva, to lako vjerujem, da on kroz samu goru nije mnogo prolazio, jer bi njegovo izkusno oko odmah uvidjelo, kako je raznovrstno složen sastav gore. Meni se čini, da je Stur njeke vrsti svjetloga i dosta zrnatoga biotitnoga gnajsa shvatio kao granit. Vidjet ćemo kasnije, da amfibolno kamenje nije tako ograničeno, kako Stur spominje.

W. Zsigmondy, koji je god. 1869. i 1870. pri toplih izvorih u Lipiku izvodio bušenja, ne spominje u svom djelcu „Mittheilungen über die Bohrthermen zu Harkony, auf der Margaretheninsel nächst Ofen und zu *Lipik* und den Bohrbrunnen zu Alicsúth, Pest, 1873" o geoložkom sastavu Psunja ništa novoga. O okolici pakračkoj i Psunju piše *Zsigmondy*: „Das Grundgebirge dieser Gegend besteht

Digitized by Google

aus Granit, welcher eine Meile östlich von Lipik einen Flächenraum von einer Quadratmeile einnimmt. Um den Granit lagert sich Glimmerschiefer, welcher nordöstlich von Lipik zwischen Kusonja und Šumetlica, dann südlich bei Biela stiena und zwar an beiden Orten mit westlicher Neigung auftritt.

„Der Glimmerschiefer wird von Tertiärgebilden umlagert, deren ältestes Glied hierorts aus Leitha-Kalk besteht, welcher bei Kusonja unmittelbar auf den Glimmerschiefer aufgelagert ist, und ausserdem hinter der Hauptkirche von Pakrac und zwischen Rogolje und Čaglić auftritt.

„Jüngeres Eruptivgestein wurde erst in neuerer Zeit dureh Herrn Bergingenieur Blaschka in dem zwischon Lipik und Lipovac vorhandenen Trachyte entdeckt. Dieses Gestein, welches zweifelsohne mit dem bei Vučin mächtig auftretenden Trachyte gleichzeitigen Ursprunges ist, dürfte die Bildung jener tiefen Spalte veranlasst haben, in welche die Wässer der Lipiker Wasseransammlung behufs ihrer Erwärmung gelangen.

„Die soeben geschilderten geologischen Verhältnisse — mit Ausnahme des Lipovacer Trachytfundes, welchen zu sehen ich keine Gelegenheit hatte — lernte ich übrigens erst bei später vorgenommenen Excursionen kennen . . .“

Po cielom opisu vidi se, da je *Zsigmondy* u geložkom shvaćanju Psunja sliedio posve *Stura*. I njemu sastoji gora od granita, koji je obkoljen sa tinjčevim škriljavcem, a kako *Stur* ističe amfibolite poglavito za okolicu Šagovine, *Zsigmondy* ih ni ne spominje, jer su mu ovi preveć odaljeni od mjesta, za koje se zanimao. U knjižici „Das Jodbad Lipik“ od dra. *H. Kerna* spominje se za geložki sastav Psunja gotovo od rieči do rieči sve ono, što je naveo *Zsigmondy*. Druge viesti, koje bi se ticale geložkog sastava Psunja, nisu mi poznate.

Da proučim geložki sastav u kristalinskom trupu Psunju i da sakupim potrebiti materijal za mikroskopsko iztraživanje prošao sam u gori ove puteve:

1. Od Biele stiene pokraj stare gradine prama potoku Rogoljici i onda preko potoka prama selu Rogolje; odatle prelazeć više puta preko potoka Rašaške uzkim dolom potoka pokraj rudokopa grafita na Hambašitu sve do prve široke doline uz Rašašku.

2. Od Rogolja uz potok Rogoljicu pokraj slapa Buka; iz Rogoljice spustio sam se u potok Riečicu i onda se popeo na hrbat Tanke kose. Sa Tanke kose dospio sam na hrbat Oštrenjaka, a

Digitized by Google

odatle sam se spustio u dol potoka Srednjz Raztoka, koji teče izmed Marine kose i Lipove kose i utiče u Rašašku. Srednjom Raztokom dospjeh do pod Brezovo polje. Uz potok vratio sam se natrag u dol Rašaške sve donde, dokle sam na prijašnjem putu dospio. Odatle podjoh u Riečicu, lievi pritok Rašaške.

3. Pri izlazu Rašaške u dol uzpeh se na kosu uz lievu obalu potoka, na Obradovicu, ondu na Bukovicu, Kukuruzovinu, Javorik, te na Ravnu kosu. Sa Ravne Kose dospio sam preko Crne Kose na Mužki bunar. Od Mužkog bunara prešao sam preko Gjakine livade i dva brežuljka do Dobre vode i odatle na Brezovo polje.

4. Od Rogolja na Ljuljalku, gdje je bio rudokop grafita, te onda na Omanovac, odkle dodjoh u Lipovac i Brusnik; potokom Brusnicom uzpeh se na razvodno bilo blizu Hajdučke kose.

5. Od šokačke Šagovine potokom Snaš-kosa do mjesta, gdje se sastaju potoci Crljenkin dol i Jezerski potok i tvore Šnaš-kosu; Jezerskim potokom sve do Gjakine livade i Ravne kose.

6. Izpod Marine kose pram Cicvaram preko Brezovog polja.

7. Potok Rikavica, koji protiče iztočno od šokačke Šagovine.

8. Šaunetličkim potokom u Veliku rieku, koja se sastaje sa Begovicom; iz Velike rieke u Sivnjački potok (lievi pritok Velike rieke), a onda opet natrag u Veliku rieku, te gore dok se ne sastaju potoci Javorica i Strmac i tvore Veliku rieku. Gore se uzpeh po Javorici do hrbta u blizini Kapetaničina zdenca.

9. Od Kapetauičina zdenca u potok Vodostaj, a onda preko Ivanske krsti u Sikiljački potok, te uz potok pokraj Bjelajaca u Buč.

10. Od Mihača Bukovačkim potokom prama Javorovici, za tim Šnjegavičkim brdom u Šnjegavić.

U cielom ovom obsegu, koji sam pregledao, nisam nigdje našao kamena, o kom bi bio uvjeren, da ide med eruptivno kamenje. Ima tu doduše obilje kamenja, osobito med amfiboliti i gnajsi, koje je posve zrnatoga lica, al tu sam našao cielu rpu prelaza i odlika, kako ih pri kristalnom škriljavom kamenju obično vidjamo. Tko točno promatra one prelazne oblike, kako se poglavito na dolnjem toku Rašaške redaju, bit će uvjeren, da ima pred sobom škriljavce ma da i pokazuju vrlo riedko očitu škriljavost. Gdje amfiboliti ne obiluju velikom množinom otegnutih amfibola, ili gdje je u gnajsih tinjac vrlo riedak i vanredno sitan, naravno je, da će takvo kamenje pokazivati zrnatu strukturu.

*

Digitized by Google

Pokazalo se je često, da su stariji petrografi mnoge škriljavce krivo med erupetivno kamenje uvrstili, a ja mislim. da nisam ovom zgodom pao u drugi ekstrem.

Sve kristalino kamenje Psunja dade se razlučiti na filite, kloritoidne škriljavce, tinjčeve škriljavce, kloritne škriljavce, gnajse, epidotne škriljavce, kristalinično vapno i na amfibolite. Ja ću ovdje pojedine vrsti iz ovih rpa u što većem broju sa raznih nalazišta opisati, da se vidi, kolika sličnost i raznoličnost tu vlada.

A. Filiti.

Filiti i to sivi i crni, grafitični filiti su u gori veoma razširenі. Mi ih susrićemo na Hambarištu kod Rogolja, gdje je u njem uložen dosta liep grafit, koji su jednoč kopali, pa se još vide stari rovovi i izvežen materijal. Sličan grafit nalazimo u filitu kod Ljuljajke prama Omanovcu. Sjeverni obronci Psunja osobito prema dolovom izgradjeni su ponajviše od filita i onda od tinjčevih škriljavaca. Tako ih u Sikiljačkom potoku susrićemo niže izpod litavskoga vapna, te velikim dielom Brusnice, za tim na Obradovici u blizini Marine kose i na Brezovom polju.

1. **Grafitični filit od Hambarišta.** Na ovom mjestu, koje leži uz Rašašku, nalazi se, kako sam već spomenuo, grafit uložen u crnom filitu, tvoreć sad poveće leće, sad tanke prevlake. Kamen, što sam ga odavde za iztraživanje uzeo, vrlo je jedar i čvrst, te velike tvrdoće, tako da mu sa bridovi možemo rezati staklo. Škriljavost mu je kao kod sličnoga kamenja savršena i pločasta. Boje je sivkasto crne, a crta biela.

Mikroskopske sastavine kamena su *tinjac, kremen, organska tvar* i kako se čini *klorit.*

Tinjac je najglavnija i najobilnija sastavina kamena. On se pojavljuje tu u neizmjerno sitnih listićih, koji su posve bez boje; u polarizovanu svjetlu pokazuje žive boje, a med nakrštenimi nikoli potamnjuje paralelno. Tinjac je dakle taj *muskovit.* Tinjac je u kameuu dosta nepravilno razbacan, no ipak med timi različitimi smjerovi, u kojih leži, iztiču se ipak dva smjera, i to smjer same škriljavosti i okomito na te ležeći smjer, u kojih je najveći dio listića tinjca poredan.

Kremen, što se je u kamenu razvio, zaostaje u svojoj množini dosta znatno za tinjcem. On je tu vrlo sitan i nepravilna zrna, te po cielom obličju sudeć, mora da je on tu sav autigen.

Digitized by Google

Izmed tinjca nalazimo u preparatu dosta često pojedina mjesta, koja ostaju med unakrštenimi nikoti u svakom položaju uviek tamna. Ako točnije razmotrimo takova mjesta i uz to upotrebimo veća povećanja, zapazit ćemo, da ona sastoje od bliedih krpa jedne rude, a ja sam vrlo sklon, da tu rudu smatram kao *klorit,* koji i inače riedko kada u filitih manjka. Prema tomu bi bile bitne sastavine ovoga kamena kremen, muskovit i klorit. U kamenu ima još i sekundarna klorita, koji se je razvio po žicah, koje se kamenom vuku. Žice te obično su vanredno tanke i izpunjene kremenom, uz koji se pridružuju listovi liepa zelena klorita.

Organska tvar razasuta je dosta jednolično po kamenu, te se pojavljuje i sitnih nepravilnih zrnih, koja se mjestimice gomilaju u veće nakupine.

Rutila, koji je inače u filitih vrlo značajna primjesina, ovdje ne ima.

2. **Filit sa Obradovice.** Kad se u blizini Rogolja uzpnemo na kosu, koja stoji na lievoj obali Rašaške, te se po njoj uputimo do Ravne kose, proći ćemo redom ponajprije Obradovicu, onda Bukovicu, zatim Kukuruzovinu i Javorik. Na tom putu naći ćemo raznovrstne filite, koji su sad crni i grafitični, a sad opet svjetli, te filite, u kojih sve više mah preotimlje sad klorit, a sad opet tinjac, tako da nastaju prelazi u kloritne i tinjčeve škriljavce. Na Ravnoj kosi nalazimo u velike razvijene tinjčeve škriljavce, koje ćemo kasnije opisati.

Kamen, što sam ga sa Obradovice za iztraživanje uzeo, tamno je sive ili gotovo crne boje; škriljavosti nije osobite; na prelominah je kamen kvrgast, jer tu proviruju zrna kremena, koja su nješto krupnija.

Pod mikroskopom vidi se na preparatu, da je kamen skroz kristalin. On sastoji od *kremena, svjetloga tinjca i organske tvari.*

Kremen se je ponajviše za sebe odlučio i skupio u pojedine nakupine. Zrna su mu obično velika i nepravilna; obrisi su nepravilno izrezuckani i savijeni, a u te zavoje ulaze podpuno obrisi obližnjih zrna.

Tinjac povlači se za sebe u gustih nakupinah izmed kremena. On sastoji od vanredno sitnih listića, koji su posve svjetlo bojadisani. Med nakrštenimi nikoti pokazuje tinjac vrlo žive boje i paralelno potamnjenje; tinjac je to dakle muskovit.

Digitized by Google

Organska tvar usuta je u kamenu u znatnoj množini; ona je sitna i nepravilna oblika, te je nepravilno razbacana.

3. **Filit iznad Marine kose** na glavnom hrbtu, gdje susrećemo u velike razvit crn, brusilovast kamen, komu su kalotine vrlo svietlucave. Na tih kalotinah razpoznaju se makroskopski oveće ljuštice svjetloga tinjca.

Pod mikroskopom nalazimo u izbrusku kao glavne i bitne sastavine kamena *kremen, tinjac i organsku tvar*, a kao uzgredne sastavine *glinenac, klorit* i *rutil.*

Kremen je najobilnija sastavina. On je dosta sitnoga zrna, te nepravilna oblika, kao što je u obće u sličnih škriljavcih, gdje je autigene naravi.

Glinenac je u kamenu vrlo riedka sastavina. On je uviek raztrošinom pomućen, čim se lako od kremena razpoznaje. Gdjekoja zrna imadu liepo razvijene sraslačne lamele.

Tinjca nalazimo u kamenu dvie vrsti, ima naime svjetloga i tamnijega tinjca.

Svjetli tinjac, muskovit pojavljuje se u dvie različite veličine. Ponajprije ga ima u vanredno sitnih listićih, kako ga obično u filitih nalazimo, te u tom obliku izpunjuje on mal ne sav prostor izmed kremena. No osim ovoga sitnoga tinjca nalazimo u preparatu dosta često muskovit i u ovećih listovih, kako ih nalazimo u pravih tinjčevih škriljavcih. Kako je na tih listovih razvijena savršena bazalna kalavost, to su liepo izprutani. Oni su posve bez boje, te pokazuju sva optička svojstva običnoga muskovita.

Tamniji tinjac je u kamenu takodjer dosta obilan i prilično sitan. Boje je bliedo žute. Na uzdužnih prorezih dobro se razpoznaje bazalna kalavost. Plechroizam mu je posve očit, no ipak nije tako jak, kao što ga obično pri smedjem biotitu susrećemo. Pleochroizam taj očituje se u svjetlo žutoj i smedje žutoj boji. Takovi uzdužni prerezi potamnjuju paralelno. Bazalni listovi ne pokazuju nikakva pleohroizma, a ostaju med nakrštenimi nikoti u svakom položaju tamni.

Klorit je u kamenu vrlo riedak, boje je kao trava zelene, a očita pleohroizma u zelenoj i bliedo žutoj boji.

Organska tvar, od koje ima kamen svoju crnu boju, posvuda je nepravilno razbacana, a pojavljuje se u obliku sitnoga trunja i nepravilnoga zrnja.

Rutila ima u ovom kamenu, ali ne toliko, kako ga zna biti u sličnom kamenju. Nalazimo ga samo na pojedinih mjestih i onda

Digitized by Google

u većoj množini, a razabiremo ga tek pri najvećem povećanju. On se pojavljuje u veoma sitnih i tankih iglicah poznate žute boje. Sraslaca nisam med njima vidio.

4. **Filit iz Brusnice**. Odmah na dolnjem kraju Brusnice susrićemo sad svjetlije sad tamnije filite, koji se u izmjeni sa kloritoidnimi škriljavci vuku prama hrbtu gore. Filiti ovi imadu uviek u sebi organske tvari, ali u različitoj množini, tako da su oni jednom posve crni, grafitični, a drugi put opet svjetli i sivkasti. Na svjetlo sivom kamenju je škriljavost dosta slabo razvijena. Površje preljeva sivkasto srebrnim sjajem od vrlo finoga tinjca, koji se jednolično po kamenu vuče kao da tvori tanke kožice. Veći listovi tinjca su riedki, al ih ipak ima. U izbrusku od jednog takvog filita našao sam kao glavne sastavne dielove *kremen* i *tinjac*.

Kremen tvori velika nepravilna zrna, a oko njega povlače se uže i šire povorke od *tinjca*. Tinjac taj je sav *muskovit*. On je vrlo sitan, tako da se tek pri većem povećanju bolje razabire. U tih povorkah nalazimo uz tinjac gotovo svuda vrlo sitna zrnca kremena, koja su se na gusto sa tinjcem smiešala. Tu u povrkah tinjca ima i nješto malo *organske tvari*, te njekoliko zrnaca *rutila*.

5. **Filit iz Sivnjačkog potoka**. Iduć od Šumetlice gore Velikom riekom susrićemo poglavito samo amfibolite. Kad stupimo u prvi lievi pritok Velike rieke, u Begovicu susrićemo med amfiboliti kao valutice u potoku tinjčaste i filitične škriljavce. Kad stupimo više gore u Sivnjački potok, opet lievi pritok Velike rieke, onda već dosta nizko nalazimo u izkonskom položaju (anstehend) sivkaste filite, koje ovdje želim opisati.

Kamenje ovo je tamno sive boje, te je slabe škriljavosti, tako da se tek u debele ploče ciepa. Na jedroj i gustoj površini kamena svjetlucaju pojedini listići svjetloga tinjca, koji nije ovdje, kako se vidi, preveć obilan, pa zato i nije kamen osobite škriljavosti.

U izbrusku tvore sastavni dielovi kamena sad guste i gotovo nerazriešive nakupine, a sad su opet te česti nješto veće i očitije. Kao sastavne dielove nalazimo *kremen, glinenac, klorit, muskovit, granat, organsku tvar* i vrlo riedko *rutil*.

Kremen je najobilniji sastavni dio kamena. On dolazi sad u sitnijih sad u krupnijih zrnih posve nepravilna oblika.

Glinenac je u kamenu dosta riedak, al se je gotovo uviek razvio u povećem zrnju. Med tim zrnjem, koje već po mutnijem licu od kremena lako razpoznajemo, ima kadšto liepih plagioklasa. Sra-

Digitized by Google

slačke lamele su tu oširoke, a kut, što ga tvore medjusobna potamnjenja izmedju izmienitih individua, tako je velik, da moramo ove plagioklase smjestiti u blizinu labradora, ako ne med same labradore.

Klorit nije u kamenu preobilan, al je ipak svuda jednolično razasut. On se pojavljuje u sitnih listićih zelene boje, a u uzdužnih prerezih očita pleohroizma. Sad tek upozoren po izbrusku, može čovjek i na kamenu vidjeti, da mu iz tamno sive površine izbija nješto malo zelenila, koje inače ne bi tako lako primjetio.

Tinjac se pojavljuje u izbrusku u znatnijoj množini, nego što bi to po vanjskom licu kamena očekivao. Ima ga tu nješto manje od klorita. On je tu vrlo sitan i listnat, te je bez boje i pokazuje sva optička svojstva *muskovita*.

Granat je riedko u kamenu usut, te gotovo uviek tako sitan da riedko kada u izbrusku cielu debljinu preparata izpunjuje, pa gdjegod je pokriven kojom dvolomnom rudu, ne ostaje dakako med nakrštenimi nikoli uviek taman. No gdje toga nije, tamo se pokazuje izotropan. Na zrncih granata ne razpoznaju se ledčani obrisi, nego ona nalikuju na sitne kapljice, kao što to obično biva pri granatih u filitih. Granat je ovdje slabe crvenkaste boje.

Organska tvar je u obliku sitnoga trunja i nepravilnoga zrnja svuda jednolično razasuta.

Rutil se pojavljuje u filitu veoma riedko i onda samo u sitnih nepravilnih zrnih.

B. Kloritoidni škriljavci.

Godine 1881. prošao sam jednom u brzom letu Psunj, te sam u potoku Brusnici našao tipičan kloritoidni škriljavac. Ja sam taj kamen iztražio i opisao, te malenu razpravu o njem predao akademiji još početkom god. 1890., kad još nisam znao, da će mi se doskora desiti zgoda, da ću moći dulje vremena boraviti u Psunju, te bolje proučiti odnošaje, u kojih se kloritoidno kamenje u gori nalazi. Kad je spomenuta razprava (Kloritoidni škriljavac iz Psunja. Rad jugoslavenske akademije CIV.) bila pod tiskom, bio sam već donio veliku množinu petrografskoga materijala iz Psunja, no kako nisam dospio, da ga odmah izradim, pustio sam, da se spomenuta razprava onakva kakva je, tiska. Opisu fiziografskih svojstva pojedinih sastavina i samoga kamena, ne imam ni sada ništa nova dodati, nego samo imam spomenuti odnošaje, u kojih se kloritoidni

Digitized by Google

škriljavac nalazi, i opisati njeke njegove odlike, kako se u Psunju nalaze.

Med poznatimi kloritoidnimi škriljavci sa drugih mjesta najneobičniji su oni, kako sam već u spomenutoj svojoj razpravi spomenuo, koji se nalaze u Wurmalpe, te u Paltenthalu i Ennsthalu, te koje je baron Foullon opisao (Ueber die petrographische Beschaffenheit der krystallinischen Schiefer der untercarbonischen Schichten etc. Jahrbuch d. k. k. geol. Reichsanstalt, 1883, 33 B, 1 H, 207.). To kamenje ide u karbonsku formaciju, te obiluje znatnom množinom grafita, a kloritoid je u njem bez boje, te nalikuje u velike na muskovit. U opisanom kloritoidnom škriljavcu iz Psunja ne ima organske tvari, no kasnije sam našao, da i u Psunju ima grafitična kloritoidna škriljavca, no naše kamenje je starije, a kloritoid je u njem bojadisan. Kloritoidni škriljavci sa otoka *Groix (Ch. Barois;* Jahrbuch für Mineralogie und Geologie, 1884, II, 68.) sastavni su dio kristaliničnih škriljavaca kao što i naše kamenje. Oni leži tamo uz amfibolite, a u njemu su uloženi glaukofanski škriljavci. Med raznimi odlikami tamošnjega kloritoidnoga kamenja imadu tinjčasti kloritoidni škriljavci, koji sastoje u glavnom od kremena, kloritoida, svjetloga tinjca, rutila i grafita, posve srodan i sličan kamen u Psunju, kako ćemo odmah čuti. I kloritoidni škriljavac od Dürrenschöbera, što ga je baron Foullon opisao (Ueber die Verbreitung und die Varietäten des Blasseneckgneiss und zugehörige Schieffer; Verhandlungen d. k. k. geol. Reichsanstalt, 1886, Nr. 5, p. 115.), imadu u Psunju posve sličnoga zastupnika, kako sam to u spomenutoj razpravi pokazao.

Kloritoidno kamenje u Psunju našao sam samo u potoku Brusnici. Brusnica izvire izpod razvodnoga bila, koje se vuče od Hajdučke kose prama Omanovcu, te u svom toku ostavlja na desno Lipovac i onda Brusnik, te se izmedju Kusonja i Dragovića izlieva u Pakru. U gori se dolinom Brusnice veoma težko prolazi, jer su joj postrane bočine strme i nablizu stisnute. Odozdol počevši susrićemo ponajprije crne grafitične filite, a onda filiti postaju svjetliji i tu onda nalazimo uložene kloritoidne škriljavce. Med njimi našao sam tri odlike. Dvie vrsti ne imaju u sebi organske tvari, te su posve svjetle boje, dok je treća vrst tamne boje i puna organske tvari. Prve dvie vrsti razlikuju se u tom, što jedna ima u sebi siderita, a druga je neima.

Ovu zadnju vrst kloritvidnoga škriljavca opisao sam već u prije spomenutoj razpravi. Kamen je taj — da samo u kratko opetujem

Digitized by Google

najbitnija njegova svojstva — žućkasto sive boje sa svjetlucavom površinom; škriljavosti je dobro razvijene. Iz kamena proviruju sitne kvrgice zelenkasto modroga kloritoida. Na izlupljenih komadih kloritoida moglo se je ustanoviti, da mu izkalani listovi pokazuju kadšto heksagonski lik i da heksagon sastoji od prizme i jednoga pinakoida. Kloritoid pokazuje dvie kalavosti, jednu bazalnu a drugu prizmatsku. Bazalni listovi ne lome svjetlo jedan put, nego potamnjuju pravcem, koji ne ide pravcem prizmatskog obrisa; bazalni listovi pokazuju i očit pleohorizam. Uzdužni prorezi pod mikroskopom pokazuju uzdužnu i poprečnu kalavost, jak pleokroizam (žuto, modro zeleno i svjetlo zeleno) i koso potamnjenje. Na uzdužnih ovakvih prirezih vidi se obično, da mal ne uviek sastoje od više individua, koja su se srasla u jednu cjelinu po poznatom sraslačkom zakonu, što ga kod tinjaca više puta nalazimo, gdje je naime ravnina srašćenja osnovni pinakoid, a sraslačka ravnina ploha prizme (m). Kloritoidni ovaj škriljavac sastoji osim od kloritoida još od sitnoga muskovita, od malene množine sitnoga kremena i od rutila.

Druge dvie odlike kloritoidnoga škriljavca pokazuju u svem veliku srodnost sa prvom odlikom.

1. **Kloritoidni škriljavac sa sideritom iz Brusnice.** Kamen je sivkaste boje kao i prijašnji, a površje mu prelieva ponješto svilenastim sjajem, a i u škriljavosti se od prijašnjega u ničem ne razlikuje. I ovdje se prostim okom uočuju tamnije kvrgice, koje iz kamena proviruju, a iztraživanje nas upućuje, da te kvrgice sastoje od pločastoga kloritoida, koji je u kamenu u svih smjerovih usut. Izlupljeni listovi pokazuju pod mikroskopom sva ona svojstva, koja sam u spomenutoj razpravi obširno opisao, te ih ovdje ne moram iznova navoditi, da njimi dokažem, da je ova ruda u istinu kloritoid. Osim kloritoida je još jedna ruda, koja nam na kamenu već makroskopski u oči udara. Kamenom se naime povlače pruge i vrste jedne sivkasto i crvenkasto žute rude; vrste te su 1 do 4 milimetra debele. Da li je ta ruda i izvan tih vrsta u kamenu u sitnijih čestih usuta, to se prostim okom ne vidi. Ako žutkastu tu rudu pred puhaljkom žarimo, onda ona pocrni. Solna kiselina obične temperature kao da ju ne dira. Kad sam pročišćenu rudu u prah satro i onda držao u vreloj solnoj kiselini, stala se ruda uz šumljenje raztapati, kao što to karbonati čine. Iztražujuć raztopinu poznatimi metodami kemijske analize, našao sam u njoj samo željeza. Vapna nije bilo. Ruda ta je dakle karbonat željeza, siderit.

Digitized by Google

U izbrusku pod mikroskopom vidimo, da su sastavni dielovi ovoga kamena *kloritoid, muskovit, kremen, rutil* i *siderit.*

Kloritoid pojavljuje se u izbrusku u bazalnih i uzdužnih porezi. Uzdužni prorezi pokazuju, kako se je kloritoid u kamenu uložio u svih mogućih pravcih, neobziruć se na škriljavost njegovu. Na njima se vide dvie kalavosti. Jedna ide smjerom duljine, te odgovara bazalnoj kalavosti; druga prosjeca stupove kloritoida poprieko i odgovara prizmatskoj kalavosti. I ovdje pokazuje kloritoid opisane sraslace. Stupasti naime prorezi sastoje od razno orientiranih listova, koje bazalna kalavost luči. Pri okretanju preparata uz jedan nikol vidimo, kako ti pojedini listovi u jednom stupu pokazuju svojim pleohroizmom razne boje. Med nakrštenimi nikoli vidimo, kako stupovi obično sastoje od više sraslačkih lamela. Po kom su zakonu ovdje pojedini listovi srasli, spomenuli smo već prije. No jedno je ipak, u čem se ovaj kloritoid od onoga, što sam ga prije opisao, razlikuje. On je ovdje boje bljedo zelene sa slabim modrušim svjetlom, tako da ponješto na klorit nalikuje. Toga radi mu je i pleohroizam slabiji, a i drugčiji, pa prolazi bliedom, žuć kastom i slabo modrušastom bojom.

U kloritoidu nalazimo kadšto uklopljene iglice od rutila.

Muskovit je najobilnija sastavina i ovog kloritoidnog škriljavca. Listovi su mu dosta pravilno poredani, te stvaraju kamenu podpunu škriljavost. Oni su vrlo sitni i bezbojni, te pokazuju u polarizovanom svjetlu vrlo oštre boje i paralelno potamnjenje.

Kremen je i ovdje vrlo riedak i vanredno sitan.

Rutil, koji je u prijašnjem kamenu bio vrlo obilan, ovdje je puno rjedji. On se pojavljuje u tankih iglicah i kadšto u kolenčastih sraslacih. Boje je žute.

Siderit je ovdje najzanimivija sastavina. On je tu vrlo obilan; te se sad vuče u posebnih vrsta, kao da tvori žice, a sad je opet jednolični usut med ostalimi sastavnimi dielovi kamena. Gdje se on u vrstah proteže, nije ipak posve sam, jer se izmed njega vidi uviek po koje sitno zrnce kremena. Inače je usut u kamenu uz muskovit i kloritoid. Siderit dolazi u zrnju svjetlo i bliedo žute boje, rjedje da je žućkasto rdjast. Na zrnih se vide često rombski obrisi, a kadšto se dobro razabiru i pravilni romboedri. U mnogom zrnu razvijena je i romboedrijska kalavost u dva smjera. Siderit lomi svjetlo vrlo jako, tako da se zrna prividno uzdižu iz preparata. Pri okretanju preparata uz jednu nikol, pokazuje siderit onu istu promienu u svjetlu, koju nalazimo pri vapnencu. Med na-

Digitized by Google

krštenimi nikoli pokazuje sive boje kao i vapnenac. Vrela solna kiselina raztapa zrna siderita. Sva ova svojstva zajedno sa kvalitativnom analizom, što sam ju na izlučenom materijalu izveo, govore nedvojbeno za to, da je to u istinu siderit.

2. **Grafitični kloritoidni škriljavac iz Brusnice.** Kamen ovaj je tamno sive boje. Skriljavost mu je još savršenija nego u prijašnjih odlikah, sam ne ide ravno, nego je valovito zavinuta Tipičan je to filit, u kom je kloritoid bitna sastavina. Kloritoid se na kamenu ističe u sitnih kvrgah, no te kvrgice se ovdje svojom bojom tako ne ističu, jer je i kamen tamnije bojadisan.

U izbrusku nalazimo kao sastavne dielove kamena *kloritoid, tinjac, kremen, grafit* i *rutil.*

Kloritoid je ovdje modrušasto-zelene boje. Pleohroizam mu je vanredno jak i pokazuje pri tom žutu, modro zelenu i svjetlo zelenu boju. Uzdužni prorezi pokazuju bazalnu i prizmatsku kalavost, sraslačke lamele i koso potamnjene. Bazalni prorezi imadu oblik nepravilnih listova, na kojih se vidi po gdjekoja crta, koja odgovara prizmatskoj kalavosti; oni ne ostaju med nakrštenimi nikoli tamni, no položaj potamnjenja ne da se mjeriti. U kloritoidu ima kadšto uklopljena rutila.

Kremen je ovdje obilniji nego u oba prijašnja kamena, te ga ima više nego tinjca, al je, kao i prije, vrlo sitna zrna.

Tinjac je i ovdje vrlo sitan, te pokazuje sva svojstva muskovita.

Grafit je obilno po cielom preparatu razasut, pa odtle kamenu tamnija boja. Oblik mu je sitno zrnje i trunje.

Rutil nije ni u ovom kamenu preveć obilan. Iglice njegove su sad vrlo tanke sad opet razmjerno odebele. Med njimi vidjeti je kadšto i kolenčastih sraslaca. Rutila ima ovdje i u obliku sitnog, nepravilnog zrnja.

C. Tinjčevi škriljavci.

Kao što su filiti, tako su i tinjčevi škriljavci u gori vrlo razšireni. Svjetli tinjčevi škriljavci hvataju se gotovo svuda filita, dok biotitni škriljavci stoje poglavito u blizini amfibolita. Kako ću ovdje opisati tinjčeve škriljavce iz svih važnijih točaka, to će se u pojedinih opisih najbolje vidjeti, kako su u gori razšireni.

1. **Svjetli tinjčev škriljavac iz Brusnice.** Filiti i kloritoidni škriljavci prelaze iduć iz Brusnice prema hrbtu u svjetle tinjčeve škriljavce. Kamen, što sam ga odatle za iztraživanje ponio, osobito je dobro izražene škriljavosti, jer obiluje velikom množinom

Digitized by Google

tinjca, koji na površini razlomljena kamena prelieva srebrnastim sjajem. Sam tinjac je vanredno sitan, tako da se ne može odlupiti veći listić za iztraživanje. Uz srebrnastu boju prodire iz kamena i nješto zelene boje, koja potječe, kako se tek pod mikroskopom vidi, od klorita, koji je u kamenu u pojedinih vrstah obilnije usut.

Pod mikroskopom nalazimo u izbrusku kao glavne sastavine *kremen, tinjac* i *klorit,* a kao uzgredne sastavine *glinenac* i *rutil.*

Kremen je u kamenu vrlo obilan, a razvio se u obliku nepravilnoga zrnja, koje je gotovo uviek neizmjerno sitno.

Tinjac se je ovdje razvio kao svjetli tinjac, kao muskovit. Listovi su mu, kako se već makroskopski po vanjskom pogledu dade zaključiti, vrlo sitni i uzki. U polarizovanom svjetlu pokazuje sva svojstva muskovita.

Klorit se osobito u pojedinih vrstah po preparatu u većoj množini povlači. I on se je razvio u vrlo sitnih listovih. Klorit je liepe zelene boje. Pleohroizam mu je dosta jak i pri tom pokazuje zelenu i bliedo žutu boju. U polarizovanom svjetlu ne pokazuje one oštre boje, što ih ima muskovit; potamni paralelno. Radi sitnoće je iztraživanje na bazalnih listovih težko, no ipak se kadšto vidi, da ostaju med nakorštenim nikoli tamni.

Glinenac je vrlo riedka uzgredna sastavina, i onda je obično razvijen kao plagioklas, na kom se vide mnogobrojne sraslačke lamele. Po kutu potamnjenja, što ga pojedine lamele medju sobom pokazuju, približuje se taj plagioklas albitu.

Rutil se je ovdje razvio samo u nepravilnih zrnih, crvenkasto smedje boje; iglica nisam vidio.

Kako se i ovoga opisa razabrati može, ovaj je škriljavac vrlo srodan kloritoidnom škriljavcu iz Brusnice, te stoji na granici izmedju filita i pravih tinjčevih škriljavaca.

2. **Tinjčev škriljavac iz Bukovačkoga potoka.** Kad podjemo na sjevernoj strani Psunja od Mihača, koji leže na cesti blizu Kamenskoga, uz potok Bukovački, susrest ćemo doskora tinjčeve škriljavce, gdje u golih stienah proviruju. Oni će nas jedan komad puta pratiti, da onda ustupe mjesto amfibolitu, koji se gore vuče gotovo do hrbta, no ipak prije dolaze iznova tinjčevi škriljavci, koji nas onda prate po Snjegavičkom brdu prama južnim dolovom. Ovdje na južnoj strani bivaju tinjčevi škriljavci vrlo često crvenkasti od željezne raztrošine.

Kamen, koji sam na sjevervoj strani gore i to u Bukovačkom potoku našao, listićeve je škriljavosti Boje je svjetlo sive, koja je

Digitized by Google

pomućena hrdjastom bojom, što je znak, da je kamen dosta raztrošen. Listovi svjetloga tinjca svietlucaju na površju u obilju.

Kao bitne sastavine nalazimo pod mikroskopom u izbrusku *kremen* i *muskovit*, a kao uzgredne glinenac, po koje zrnce *granata* i nješto *magnetita*.

Kremen je u preparatu dosta obilan. Zrna su mu vrlo sitna i nepravilna.

Muskovit se je razvio obično u oširjih listovih, koji su sad kraći, sad duži. Oni su bez boje, a bazalna kalavost im je razvijena savršeno.

Glinenac pojavljuje se samo mjestimice i to u isto tako sitnih zrnih kao i kremen. On je mal ne uviek posve mutan i raztrošinom izpunjen, tako da se po tom dade lako od kremena razpoznati. Individua su mu uviek, u koliko se to razabrati može, jednostavna, bez sraslaca.

Granat je u kamenu riedak, tako da sam u cielom preparatu našao samo dva zrna. Granat je bliedo crvene boje i nepravilna oblika.

Magnetit je takodjer riedak, al za to ima obilje rdjaste raztrošine, koja bojadiše žućkasto smedje ciele komade preparata.

3. **Tinjčev škriljavac sa Ravne kose**. Ako se čovjek iztočno od Rogulja uzpne na Obradovicu, naći će putem sve do Ravne kose samo filitno kamenje, dok je Ravna kosa sva izgradjena od tinjčeva škriljavca. Kamenje ovo je tamno sive boje i dosta dobre škriljavosti. Na kalotini svjetlucaju srebrnasti listovi muskovita, koji dosižu veličinu od $^1/_2$ milimetra. Točnijim promatranjem se opaža, da je kamen na popriečenoj prelonimi prugasto izšaran. Inače je ovaj kamen po vanjskom licu vrlo sličan onom, što smo ga malo prije iz Brusnice opisali, samo što se iz njega ne iztiče zelenkasta boja.

Kamen ovaj sastoji, kako pod mikroskopom u izbrusku vidimo, od *kremena*, *muskovita* i *klorita* kao glavnih sastavina, a k tomu se kao uzgredne sastavine pridružuje *glinenac*, *zirkon* i jedna *željezna ruda*.

Kremen je najobilniji sastavni dio kamena. On se pojavljuje sad u sitnijih, sad u krupnijih zrnih, te se vuče poglavito u otegnutih redovih, koji su postrance omedjeni povorkami muskovita i klorita, pa taj poredjaj stvara kamenu prugastu šaru, koja se i makroskopski vidi.

Digitized by Google

Muskovit se pojavljuje sad u velikih listovih, sad opet vanredno sitan u posebnih agregatih. Veliki listovi nisu osobito mnogobrojni; oni su bazalnom kalavošću liepo izprutani; u polarizovanom svjetlu pokazuju sva karakteristična svojstva muskovita. Znatno više je sitnoga muskovita. Taj se skuplja sad u lećaste i otegnute, sad nepravilne nakupine, u kojih listiće muskovita razpoznajemo tek pri najvećem povećanju. Sred takvih nakupinah teže kadšto i veliki, liepi listovi.

Klorit je u preparatu vrlo obilan. Boja mu je bliedo zelena. Pleohroizam je dosta očit, te se prikazuje u bliedo zelenoj i bliedo žutoj boji. Takvi pleohroitični listovi potamnjuju med nakrštenimi nikoli paralelno. Bazalni listnvi ne imaju pleohroizma i ostaju med nakrštenimi nikoli u svakom položaju tamni. Klorit je vlaknasto razčihan i često snopasto poredan, a tim se dobro razlikuje od biotita, komu je inače u boji i pleohroizmu ponješto sličan.

Glinenac je u kamenu vrlo riedak. Dolazi uviek u jedinstvenih individuih bez sraslačkih lamela, te se svojim mutežom i nesjajnim licem od kremena lako razpoznaje.

Zirkon je riedak, a pojavljuje se u jajolikih zrnih, koja uz svoj jak lom svjetla imadu crn rub, te u palarizovanom svjetlu pokazuju vrlo žive boje.

Željezna ruda je usuta u riedkih i vrlo sitnih zrnih nepravilna oblika, a sastojat će po svoj prilici od magnetita.

4. **Biotitni škriljavac iz Bukovačkoga potoka.** Malo prije opisao sam (muskovitni) tinjčev škriljavac iz Bukovačkoga potoka kako ga nalazimo u dolnjih dielovih potoka. Više gore, kako sam već rekao, pojavljujuju se amfiboliti (jedan ću iz ovog kraja kasnije opisati), a onda dolaze iznovice tinjčevi škriljevci i tu se nalazi biotitni škriljavac, što ću ga ovdje opisati.

Kamen je svjetle smedje boje, a škriljavost mu je dobro izražena. Sa površine se osobito ističu listići muskovita svojim srebrnastim sjajem, pa ipak je, kako izbrusak pokazuje, biotit mnogo obilniji u kamenu od muskovita.

Pod mikroskopom nalazimo u izbrusku kao glavne sastavine *kremen, biotit, muskovit* i *granat*, dok su se kao uzgredne primjesine razvile *glinenac, klorit* i *zirkon*.

Kremen se je od svih sastavnih dielova razvio u najvećoj množini, a pojavljuje se poglavito u velikih i nepravilnih zrnih.

Biotit je druga najobilnija sastavina kamena. Bazalni listovi prikazuju se u velikih i nepravilnih krpah crvenkasto smedje boje;

Digitized by Google

pleohroizma ne imaju i ostaju med nakrštenimi nikoli u svakom položaju tamni. Uzdužni prerezi pokazuju puno očitije svojstva biotita nego poprečni. Na njima se vidi savršena kalavost i jak pleohroizam, koji ide od žute boje u tamno crvenkasto smedju ili u crnu boju, te paralelno potamnjenje.

Muskovit zaostaje daleko u množini za biotitom, a pojavljuje se takodjer u ovećih krpah i listovih. Na njem se vide sva značajna svojstva, koja obično pri moskovitu nalazimo.

Granat se je u ovom kamenu razvio u znatnoj množini On se pojavljuje malo ne uviek u velikih zrnih, no zrna ta ne pokazuju nikad ledčanih obrisa, nego su uviek nepravilna. Granat je putenasto crvene boje, te je sav izpleten uzkimi pukotinami, koje su izpunjene crnom raztrošinom.

Glinenac nije u kamenu osobito riedak. On je ponješto raztrošinom pomućen, te tvori ili jednovita individua ili polisintetijske sraslace sa vrlo finimi lamelami. Po kutu potamnjenja kao da ide u rpu oligoklasa.

Klorit je u kamenu u vrlo malenoj množini. Zeleni njegovi listovi pokazuju očit pleohroizam u žućkastoj i zelenoj boji.

Zirkon se ne pojavljuje nikad u razvijenih ledcih, nego u vrlo sitnih okruglih zrnih, koja su obično u kremenu uklopljena. Ne ima ga mnogo.

5. **Biotitni škriljavac iz Crljenkina dola i Jezerskoga potoka.** Iduć iz Šokačke Šagovine Šagovačkim potokom (Snaš-kosa), dolazimo na mjesto, gdje se rastaju dva potoka, Crljenkin dol i Jezerski potok i tvore Šagovački potok. Uz cio put, pa i ovdje susrićemo neprestano amfibolite. Odavde, gdje se potoci sastaju, ponio sam više komada kamenja i za sve sam po makroskopskom pogledu mislio, da su amfiboliti, neslutećí, da imam med njimi i tipičan biotitni škriljavac. Tek proučavajuć kamenje u izbruscih, vidio sam, kako sam se prevario. Amfibolite iz ovoga kraja i sa ovoga mjesta opisat ću kasnije, no moram već sada spomenuti, da u tih amfibolitih ima uviek biotita, i to sad više sad manje, pa mi se čini, da ovaj biotitni škriljavac tvori samo prelazni oblik, koji je u amfibolitu uložen. Da sam to mogao slutiti, svakako bi više pažnje na samom mjestu na prelazne oblike obratio.

Kamen ovaj je crnkasto siv sa nješto malo zelenkasta sjaja. On je gusta i jedra sastava, a škriljavost mu je onakva, kakvu pri amfibolitih susrićemo. Makroskopski ne možemo razpoznati ni tinjac ni koju drugu sastavinu, a po vanjskom licu ne bi tako lako po-

Digitized by Google

mislili, da je to tinjčev škriljavac, nego bi ga uviek držali za amfibolit, osobito kad ga nalazimo u obsegu tipičnih amfibolita. Tek kad u izbrusku vidimo, kako se je tu tinjac razvio, onda razumijemo, zašto je kamen takvoga obličja.

Pod mikroskopom nalazimo u izbrusku kao bitne sastavine *biotit* i *kremen*, a kao uzgredne *glinenac, klorit* i *zirkon.*

Kremen je najobilniji sastavni dio kamena. On tvori tako rekavši bielu osnovu, u kojoj ostale sastavine plivaju. Zrna su mu nepravilna, srednje veličine i ojednaka.

Biotit je ovdje neobično sitan, kako ga inače riedko u sličnom kamenju susrićemo. U prvi mah bi, promatrajuć ga u običnom svjetlu, pomislili na amfibol, komu je on ne samo po boji nego i po pleohroizmu donjekle nalik. Sitni su to listovi i nepravilne krpe, koje su dosta jednolično med kremenom usute. List se doduše lista hvata, ali se ipak ne gomilaju listovi u povorke i vrste. Točnim promatranjem u polarizovanom svjetlu možemo se dakako podpuno uvjeriti, da je to biotit. Boje je smedje. Pleohroizam mu je posve očit, te se prikazuje u svjetlo žutoj i tamno smedjoj boji. Na uzdužnih prerezih je lističava kalavost s obzirom na veličinu i debljinu listova dosta slabo razvijena. Listovi ti potamnjuju uviek paralelno. Bazalni listovi su krpasta oblika, ne pokazuju nikakva pleohroizma, te ostaju med nakrštenimi nikoli u svakom položaju tamni.

Muskovit je u izbrusku vrlo riedak, te je kao i biotit dosta sitan. Posve je bez boje; dobro je bazalno izkalan, paralelna potamnjenja i oštrih boja u polarizovanom svjetlu.

Glinenac je posve staklenasta lica kao i kremen, tako da se ne da od njega uviek sigurno razlučiti, pa se čini, da ga ima više, nego što bi čovjek mislio. Lako je dakako, gdje se je razvio u polisintetijskih sraslacih. Tu su mu lamele vanredno fine, a kut potamnjenja vrlo malen.

Klorit je u kamenu još rjedji od muskovita. I on je u sitnih listovih, a razpoznaje se od biotita po zelenoj boji i značajnom pleohroizmu.

Zirkon je takodjer riedak, a dolazi u sitnih okruglih zrnih tamnih obrisa.

6. **Biotitni škriljavac iz Javorovice.** Velika rieka, koja se spušta prama Šumetlici postaje od dva potoka, od Javorovice i Strmca. Javorovica ima svoj izvor pod glavnim bilom u blizini Kapetaničina zdenca. Na dolnjem kraju susrićemo amfibolitno ka-

Digitized by Google

menje, a onda se ono gore izmienjuje sa filiti i tinjčevimi škriljavci. Filit ovaj je posve nalik onom, što smo ga opisali iz obližnjega Sivnjačkoga potoka. Sam biotitni škriljavac iz ovoga potoka je filitična lica, tako da tvori prelaz od filita u biotitni škriljavac. Kamen je jedar i tvrd. Škriljavost mu je valovito razvijena, a površje mu prelieva svilenastim sjajem.

U izbrusku nalazimo pod mikroskopom, kremen, biotit, muskovit, granat i organsku tvar.

Kremen je vrlo obilan, al ga ima ipak manje od biotita. On se pojavljuje u vrlo sitnih zrnih nepravilna oblika.

Biotit je najobilniji sastavni dio kamena. On se pojavljuje ponajviše u vrlo sitnih listićih i krpah, a samo mjestimice su se razvili vanredno dugi i otegnuti listovi. Boja biotitu je crvenkasto smedja. I pri sitnih listovih se može uz veliko povećanje jasno razabrati značajan pleohroizam i način potamnjenja.

Muskovit je, ako ga poredimo sa množinom biotita, dosta riedak, no ipak ga možemo gotovo svuda sresti. Listovi muskovita su vrlo sitni, te bez boje.

Granat se je u kamenu razvio u dosta znatnom broju, al je gotovo uviek tako sitan, da riedko kada izpunjuje debljinu cieloga preparata. Oblika je zrnata, tako da nalikuje na sitne kapljice. Zrnca su mu kadšto izpucana. Boje je slabo putenaste.

Organska tvar, koja se u kamenu nalazi, gubi se dielomice, ako preparat žarimo. Ona se pojavljuje sad u vrlo sitnih a sad opet u nješto krupnijih zrnih, a nalazi se u preparatu u dosta znatnoj množini posvuda jednako usuta.

7. **Biotitni škriljavac iz Rašaške.** Od Brezovog polja spušta se filitično kamenje prama jugozapadu u potoke Rašašku i njezin pritok Srednju Raztoku, te prelazi u tinjčeve škriljavce i gnajse. Izpod utoka Srednje Raztoke nalazimo u Rašaški biotitni škriljavac, koji tvori prelaz u gnajs. Kamen je tamno sive boje, te uz to gust i jedar. Biotit se na njem ne može prostim okom uočiti.

Pod mikroskopom nalazimo u preparatu kao bitne sastavine *kremen* i *biotit,* a kao uzgredne sastavine *plagioklas, klorit, granat* i *zirkon.*

Kremen je najobilniji sastavni dio kamena. On se pojavljuje uviek u sitnih i nepravilnih zrnih.

Biotit se je razvio u znatno manjoj množini od kremena. On se pojavljuje uviek u obliku nepravilnih krpa i listova, te je obično vrlo sitan. Boje je smedje žute. Pleohroizam mu je u uzdužnih

Digitized by Google

prorezih vrlo jak; takvi listovi potamnjuju paralelno, dok bazalni listovi ne imaju pleohroizma i ostaju med unakrštenimi nikoli u svakom položaju tamni.

Glinenac se je ovdje razvio kao *plagioklas* i to u vrlo malenoj množini. Sraslačke lamele su veoma tanke, a po kutu potamnjenja sudeć idu ovi plagioklasi u rpu, koja je blizu oligoklasu. Plagioklasi su ovdje vrlo svježi i staklenasti.

Granat je dosta običan sastavni dio kamena. On je u kamenu usut poglavito u redovih, koje idu paralelno sa škriljavošću. Zrna granata su sitna i okrugla. Boja im je tako slabo crvenkasta, da bi mogli gotovo reći, da su bez boje. Na mnogih zrnih se vide očiti proizvodi metamorfoze, a ti su dvovrstni. Na rubovih se naime vrlo često granat pretvara u *klorit,* dok unutri u zrnu susrićemo listiće biotita, koji su tu metamorfozom postali. Gdjekada se je granat razpucao i raztrgao na manja zrnca, a prostor u ovih pukotinah izpunjen je biotitom i kloritom.

Klorit je veoma riedak. Spomenuli smo, da se kadšto vidi kao proizvod pretvorbe u granatu, a inače u kamenu vidi se samo gdješto po koji zeleni listić uz biotit.

Zirkon je dosta riedak, a pojavljuje se u sitnih, okruglih zrncih u kremenu.

8. **Biotitni škriljavac iz Rogoljice kod Rogulja.** Kamen ovaj proviruje iz potoka Rogoljice na putu izmed Biele Stene i Rogolja. On je žutkasto smedje boje i savršene listićave škriljavosti, površje mu svietli vrlo sitnimi listići žućkasto smedjega tinjca. Na kamenu se jasno vidi, kako je složen od pojedinih vrsta, kojim je debljina nješto manja od jednoga milimetra. Po vanjskom licu pričinja se, kao da kamen sastoji samo od tinjca.

Pod mikroskopom u izbrusku vidimo, da kamen sastoji od *kremena* i *tinjca,* a tomu se pridružuju samo još jedna *željezna ruda.*

Kremen je u kamenu svuda jednolično razasut, a pojavljuje se u vrlo sitnih i nepravilnih zrncih.

Tinjac je osrednje veličine, a boja mu je crvenkasta ili žućkasto smedja. Iz kamena izlupljeni listovi ostaju med nakrštenimi nikoli u svakom položaju tamni. U preparatu leže gotovo svi listovi paralelno osnovnom pinakoidu, imadu oblik nepravilnih krpa, ne pokazuju nikakva pleohroizma i ostaju med nakrštenimi nikoli tamni. Vrlo riedko nalazimo tu po koji uzdužni prerez i takvi listovi onda pokazuju očit pleohorizam u žuto bliedoj i krvavo smedjoj boji i potamnjuju paralelno.

*

Digitized by Google

Željezna ruda pojavljuje se obično u sitnih i nepravilnih zrnih, a med njimi se samo kadšto vide oktaedrijski oblici. Bit će to dakle *magnetit.*

I na putu od sela Biele Stiene prama Rogoljici nalazimo na lievoj strani u brežuljku kamen srodan i sličan prijašnjem. Žućkasto smedja boja kamena prelazi ovdje već nješto u sivu boju, čemu poglavito doprinosi *muskovit*, koji se na kamenu makroskopski vidi, kako u pojedinih većih listovih svjetluca.

Pod mikroskopom vidimo ovdje *biotit* upravo u onakvom obličju i boji, kako smo ga u prijašnjem kamenu opisali, a takav je i *kremen.* Kao novu sastavinu nalazimo ovdje samo *muskovit*, gdje se je u ovećih listovih sad sporedno sa škriljavošću sredao, a sad poprieko izpriečio. *Željezna ruda* je ovdje vrlo riedka.

D. Kloritni škriljavci.

Klorit je u kristalinih škriljavcih Psunja vrlo obična sastavina. Mi ga nalazimo u filitih, tinjčevih škriljavcih i veoma često u gnajsih, gdje više puta tvori, kako ćemo odmah viditi, kloritne gnajse, no pravi i tipični kloritni škriljavci su vrlo riedki. Ja sam ih našao jedino u Jezerici, lievom pritoku Rašaške. Tu sam našao najniže dole kristalini vapnenac i uzanj kloritne škriljavce. Ponajprije se je tu razvio pravi kloritni škriljavac, a onda kremenasti kloritni škriljavac, koji onda prelazi u gnajs. Ja ću ove dvie vrsti kloritna škriljavca ovdje opisati.

1. **Kloritni škriljavac iz Jezerice.** Kamen ovaj ima isto ono obličje, što ga pokazuju svi tipični kloritni škriljavci. On je tamno zelene boje. Škriljavost mu je savršena i listićava. Tvrdoća mu je vrlo malena.

U izbrusku pod mikroskopom nalazimo kao bitnu sastavinu *klorit,* a kao uzgredne sastavine pridružuju se *epidot* i *vapnenac.*

Klorit razvio se je posvuda u velikih listovih. Uzdužni prorezi kao što i bazalni listovi pokazuju pri optičkom iztraživanju svojstva heksagonske rude. Bazalni naime listovi ne imaju nikakva pleohroizma, a ostaju med nakrštenimi nikoli u svakom položaju tamni. Uzdužni prorezi pokazuju vlaknastu kalavost, jak pleohroizam u zelenoj i bliedo žutoj boji, te paralelno potamnjenje.

Epidot razbacan je sad rpimice i u povorkah a sad opet pojedince dosta jednolično po kamenu. Zrna su mu sitna i nepravilne, te su ponajviše gotovo bezbojna ili su slabo žuto bojadisana. U

Digitized by Google

polarizovanom svjetlu pokazuju značajne oštre boje. On leži po listovih klorita.

Vapnenac izpunjuje ono nješto malo prostora, što ostaje izmed klorita, a pojavljuje sad u ljepših zrnih sa romboedrijskom kalavošću, a sad opet u gustih, zemljastih nakupinah. Pri okretanju preparata pokazuje poznatu promienu u svjetlu, a med nakrštenimi nikoli sivu boju. Solna ga kiselina šumom raztapa.

Nješto više u potoku biva kloritni škriljavac znatno čvršći i jedriji. Po vanjskom licu prikazuje nam se i on kao pravi kloritni škriljavac. On je sivkasto zelene boje i ponješto prugasto izšaran i vrstan. Na površini mu se svietlucaju vrlo sitni listići klorita. Mineralne sastavine su nješto druge. On sastoji od *klorita, vapnenca, glinenca, epidota* i *titanita.*

Klorit je ovdje znatno sitniji, te se poglavito ograničuje na pojedine dielove preparata.

Vapnenac je tu mnogo obilniji i liepoga sitnoga zrna. I on se ponajviše sam za sebe skuplja, stvarajuć posebne vrste, ali ga ima i uz klorit usuta.

Glinenac je tu dosta obilan, a pojavljuje se obično u velikih zrnih nepravilnih obrisa. Med njimi ima riedko kad polisintetijskih sraslaca, a obično su raztrošinom znatno pomućeni.

Epidot se je ovdje razvio u vanredno sitnih zrncih, koja su gotovo bez boje.

Titanit se ne pojavljuje u velikom broju individua, no za to su individua znatne veličine. Na njemu prevladjuju plohe dome, te tako dobivaju kadšto klinast oblik, koji je tako značajan za titanit. U ledcih dobro je izražena jedna kalavost, koja tvori uzke i fine pruge; na to ide druga koso, položena kalavost, koja je vrlo nesavršena i izražena sa njekoliko neravnih crta. Titanit pokazuje vrlo jak lom svjetla; površje hrapavo; boje je bliedo žute; pleohroizam mu je slab, al se ipak jasno opaža. Med nakrštenimi nikoli pokazuje sivkastu boju. Položaj potamnjenja tvori sa spomenutom izraženom kalavošću kut od jedno 40°, a po tom zaključujem, da ta kalavost odgovara prizmatskoj kalavosti. Ledci titanita leže gotovo uviek po više na okupu.

2. **Kremenasti kloritni škriljavac iz Jezerice.** Kamen ovaj je tamno sive boje, te dosta jedar i tvrd, tako da ga po njegovom licu ne bi smjeli med kloritne škriljavce uvrstiti, da ne leži u tipičnih kloritnih škriljavcih i da nije samo prelazan oblik.

Digitized by Google

Pod mikroskopom nalazimo u izbrusku kao bitne sastavine *kremen* i *klorit*, a kao uzgredne sastavine *glinenac, biotit, amfibol, zirkon* i *željeznu rudu.*

Kremen je najobilniji sastavni dio kamena, jer tvori najmanje polovicu ciele tvari. On je tu uviek vrlo sitnog i nepravilnog zrna.

Klorit dolazi po množini odmah za kremenom. Pojavljuje se uviek u sitnih i posve nepravilnih krpah zelene boje, koja je nuzgavo onečišćena. Bazalni listovi su bez pleohroizma i ostaju med nakrštenimi nikoli tamni. Uzdužni prosjeci pokazuju dosta jak pleohroizam i paralelno potamnjenje.

Med kloritom nalazimo po gdjekoji list, koji u velike na klorit nalikuje, al mu je boja čista i nije muzgavo zamazama; pleohroizam takvim listovom je nješto drugčiji u smedjoj boji, a najznačajnije na tih listovih je to svojstvo, da koso potamnjuju i da je kut potamnjenja malen. Ne ima sumnje, da su ti listovi *amfibol*

Glinenac je u kamenu dosta riedak. U cielom preparatu našao sam samo dva očita polisintetijska sraslaca. Jednovitih glinenaca ima nješto više. U gdjekojih glinencih nalazimo uklopljena zrna od drugčije orientirana glinenca, kako to pokazuju mnogi glinenci u kamenju iz Psunja, a ja ću ih kasnije točnije opisati. Gdjekoji glinenci su pretvoreni posve u listnatu nakupinu jedne rude, koja u polarizovanom svjetlu pokazuje oštre boje; bit će to muskovit.

Zirkon je dosta riedak. Pojavljuje se u vrlo sitnih jajolikih zrnih na kojih se vide crni rubovi. U preparatu bio je i jedan igličasto produljen ledac od zirkona, no jedan i drugi kraj mu je bio zaokružen.

Magnetit zastupa ovdje željeznu rudu, koja je dosta riedko u nepravilnih zrnih usuta.

E. Gnajsi.

Gnajsi, što su se u Psunju razvili, jesu biotitni i kloritni gnajsi. Nalazimo ih poglavito na južnoj strani Psunja. Ima ih, koji su u obsegu amfibolita, dok se drugi naslanjaju na tinjčave škriljavce i filite. Najglavnija nalazišta i odlike gnajsa jesu ove.

1. **Biotitni gnajs iz Rašaške.** Iduć od Rogolja uz Rašašku, dolazimo najprije do Hambarišta, gdje se nalazi zapušten rudokop grafita. Odatle postaje dolina Rašaške uzka i tu onda nalazimo redom amfibolite, koji su sad škriljavi sad zrnati, a med njima leži porfirni biotitni gnajs, što ga želim ovdje opisati.

Digitized by Google

Kamen ovaj je svjetlo sive boje. Iz njega se ističu oveća zrna staklenastoga glinenca, a izmed tih zrna izplele su se i razvukle tanke crne žilice.

U izbrusku pod mikroskopom vidimo ponajprije velika izlučena zrna *glinenca* i *kremena*, pri čem je uviek glinenac mnogo obilniji od kremena. Izmed ovih, porfirno izlučenih dielova vidimo kao njeku osnovu, koja sastoji od vrlo sitnoga zrnja. Med tim sitnim zrnjem vidimo, da je *kremen* najobilniji, a njemu da se pridružuje samo po gdjekoji *glinenac*. Napokon nalazimo u izbrusku još nepravilno poredane povorke tinjca i to povorke od *biotita*, i rjedje i tanje povorke od *muskovita*.

Glinenac, što se je u kamenu razvio u velikih zrnih, pokazuje nepravilne obrise, te se prikazuje gotovo uviek kao plagioklas sa sraslačkimi lamelami. Razne lamele, koje su umetnute u pojedinih glinencih, nisu jednake duljine i ne prolaze uviek cielim ledcem, jer se stanjuju i onda gube. K ovom albitnom sraslačkom zakonu, pridružuju se obično još i srasl'aci po periklinskom zakonu, gdje se je drugi niz lamela u ledac poprieko umetnuo. I te lamele su nejednake duljine i ne prolaze cielim ledcem. Po dva ovakva sraslačka individua sraščuju se kadšto po karlsbadskom zakonu u nov sraslac. Po optičkih svojstvih sudeć, približuju se svi ovi plagioklasi oligoklasu. Plagioklasi su dosta svježi i staklenasta lica. Gdje kad samo su oni izpucani, a uzke pukotine izpunjene su kremenom.

Kremen u većem zrnju nije tako obilan, kako smo već spomenuli. Mnogo više ga je u sitnom zrnju, koje se povlači u gustih nakupinah izmed velikih plagioklasa. Tu se nalazi, kako već rekosmo, i po koje zrnce plagioklasa.

Biotit tvori vrlo tanke i uzke povorke, koje se kamenom nepravilno provlače. Tu se listovi biotita tek uz veliko povećanje jasno razabiru, te nam tu dobro u oči zapinju svojom bojom i pleohroizmom.

Muskovit tvori obično za sebe druge povorke, koje su još sitnije a i puno rjedje, tako da ih čovjek može lako pregledati.

Klorit se pojavljuje samo u po gdjekojem sitnom listiću, pa i tu se čini, kao da je postao metamorfozom od biotita.

2. **Biotitni gnajs iz Rogoljice.** Iduć od Rogolja uz potok Rogoljicu susrićemo cielim putem biotitni gnajs. Taj kamen je po svom obličju i po svojih sastavinah sličan onom, što smo upravo sada iz Rašaške opisali. U tom kamenju leže kod slapa Buka lećasti komadi amfibolita uklopljeni.

Digitized by Google

3. **Biotitni gnajs iz Srednje Roztoke.** Sa Oštrenjaka (u karti Oštri Vrh) došao sam u dol Srednje Raztoke, koja prolazi izmed Marine kose i Lipove kose i utiče u Rašašku. Na putu me je vodio državni lugar iz Rogolja, koji okolicu dobro pozna i po kom sam točno ubilježio imena pojedinih mjesta. Tek poslje sam opazio, da je u karti vojnog zavoda potok, koji teče izmed Marine kose i Lipove kose označen imenom Rašaške, dok je iztočni pritok izmed Male lipove kose i Lipove kose ostao bez imena. Po tom je u karti označen i onaj dio kao Rašaška, koji sam ja ubilježio kao Srednja Raztoka. Ja ne mogu ovaj par odlučiti, tko ima pravo, al dužan sam to iztaknuti, da se zna odkle ovo kamenje potiče.

Kamenje ovo u velike nalikuje na ono, što sam ga iz Rašaške opisao, te je ponješto i porfirna lica. Ja medju tim neću da se zadovoljim tim, da samo konstatiram tu sličnost, nego ću radje u par redaka opisati kamen, da čitatelj sam o tom svoj sud stvori. Ja volim, da mi se prigovori, da sam preobširan, nego da sam površan, pogotovo u takvom slučaju, gdje se prvi put petrografski opisuje koji kraj, koji je dotle bio vrlo slabo i površno poznat.

Biotitni gnajs, koji pred sobom imam, tamno je sive boje i ima biele pjege, koje obično sastoje od jednoga zrna glinenca. Skriljavosti ne ima gotovo nikakve.

Kamen sastoji većim dielom od *glinenca;* za njim dolazi u puno manjoj množini *kremen,* a najmanje ima *biotita* i *klorita.*

Glinenac razvio se često u velikih ledcih, no izmed njih ima ih i sitnijih. Oni se vrlo često prikazuju kao liepo razvijeni plagioklasi. Kako su gdjekad sraslačke lamele kao skrivene, da se jedva vide, pa kako su često sitne i malene, te pri kraju smještene, rekao bi, da su svi glinenci ovdje plagioklasi, ako i ne pokazuju jasnih lamela. Što se razvoja samih lamela tiče, to pokazuju iste one nepravilnosti, što smo ih pri prijašnjem kamenu uz Rašaške opisali. Uz sraslace po albitnom zakonu pridružuju se i lamele, koje su umetnute po periklinskom zakonu. Po optičkih svojstvih sudeć i ovi se plagioklasi približuju oligoklasu. Glinenci su ovdje staklenasta lica, no ipak su nješto mutežom onečišćeni. Uz veliko povećanje se vidi, da taj mutež sastoji od vanredno sitnih listića muskovita.

Kremena je u kamenu znatno manje, a ima ga sitnijega i krupnijega. Rjedje, da je nepravilno med glinencem usut, nego obično tvori za sebe pomanje nakupine.

Digitized by Google

Biotit tvori i ovdje nepravilne povorke, koje se izmed kremenca i glinenca vuku, no ovdje ih ima više. Biotit je i tu tako sitan, da se tek uz veliko povečanje jasno razabire. Boje je žućkasto smedje, jaka pleohroizma, paralelna potamnjenja i dobre kalavosti.

Klorit se gotovo svuda u povorkah pridružuje biotitu. U pojedinih slučajevih se vidi, da je postao od biotita, no većim dielom ipak kao da je primaran.

Neizmjerno tanke iglice, koje su poprečnom kalavošću razčlanjene, te leže u glinencu, mogle bi biti apatit.

U jednom drugom kamenu iz istoga potoka, koji je po vanjskom licu u mnogom prijašnjem nalikovao, našao sam kao sastavne dielove *kremen, glinenac, biotit* i *titanit*. *Glinenac* je bolje raztrošen i pomučen, al je inače posve nalik prijašnjem. *Kremen* je tu vrlo riedak. Biotit tvori takodjer uzke povorke. *Titanit* dolazi ili u sitnih, ponješto zašiljenih zrnih ili u ovećih ledci sa izrazitom kalavošću. Boje je sivkasto žute, a površine hrapave.

4. **Biotitni gnajs sa Lipove kose.** Pod kraj Lipove kose nalazimo šaren kamen, koji je sličan onom iz Rašaške, samo što ovdje crne žile od biotita ne pokazuju toliku pravilnost u poredanju, pa što su te nakupine nješto deblje.

Kao sastavine ovoga kamena nalazimo *glinenac, kremen* i *biotit*, a k tomu se još pridružuju njeki mikroliti, koji bi mogli biti *amfibol*.

Kremen je ovdje ponajviše nješto većeg zrna.

Glinenac koji se je ovdje razvio, prikazuje se malo ne sav kao plagioklas. Sraslačke lamele pokazuju u duljini, debljini i razvoju sve moguće nepravilnosti, a tu se osobito ističu oni plagioklasi, u kojih se nalazi velika množina neizmjerno tankih lamela. Pojedini dielovi u plagioklasih, gdje su se jednolično razvile lamele po albitnom i periklinskom zakonu, pokazuju liepu mrežu, koja nas ponješto sjeća na mikroklin.

Biotit se ne pojavljuje samo u sitnih nego i u krupnijih listovih, koji se u povorke redaju.

U izbrusku susrićemo još njeke mikrolite, koji se mjestimice u rpe skupljaju. Ti mikroliti imadu oblik vanredno sitnih iglica, te su zelenkaste boje. Vjerojatno je, da su to amfiboli, no dokaza za to ne ima, jer im se optička svojstva ne dadu iztraživati radi sitnoće individua.

5. **Biotitni gnajs iz Riečice.** Riečica je lievi pritok Rogoljice, koji teče izpod Tanke kose, te se iznad Buka izlieva u Rogoljicu.

Digitized by Google

Na početku u Riečici nalazimo amfibolite, a gore više pojavljaju se gnajsi.

Biotitni gnajs iz Riečice je tamno sive boje i slabe škriljavosti. U boji i škriljavosti nalikuje dosta na kloritne gnajse, samo da ne izbija iz njega zelenkast sjaj. Uzrok slaboj škriljavosti je taj, što je biotit u kamenu neizmjerno silan, te u razmjerno malenoj množini, tako da nije mogao škriljavosti stvoriti.

Pod mikroskopom nalazimo u izbrusku kao bitne sastavine *glinenac*, *kremen* i *biotit*, a kao uzgredne primjesine *zirkon* i *epidot*.

Glinenac je po množini najglavniji i najobilniji sastavni dio kamena. On se pojavljuje u povećih zrnih nepravilna oblika. Veći dio je posve pomućen od silne množine raztrošine, al ga ima i nješto svježijeg. U svježem susričemo obično umetnute sraslačke lamele sa malenim kutem potamnjenja, no mi ih nalazimo kadšto i u pomućenom glinencu. Vrlo je vjerojatno, da tu imalo i ortoklasa. Mutež u glinencu sastoji obično od muskovita, jer kad glinenac postavimo u taman položaj, onda se vide u njem nebrojeni listići oštrih boja, i ti listići potamnjuju paralelno.

Kremen izpunjuje kao zamaz prostor izmed glinenaca. On je obično neizmjerno sitan, tako da med nakrštenimi nikoli tvori šaren mozaik. Veća zrna su vrlo riedka.

Biotit. Pri manjem povećanju vidimo u preparatu, kako izmed kremena i glinenaca prolaze sad šire sad uže povorke njeke muteži, koja je tamno žute ili žućkasto zelene boje. Tek pri velikom povećanju razriešuje se mutež u bezbroj neizmjerno sitnih listova biotita. I na tih presićušnih listićih zapažamo žućkasto smedju boju, dosta jak pleohroizam na uzdušnih prerezih i paralelno potamnjenje dok se bazalni listovi pokazuju kao izotropni.

Zirkon nije baš riedak. Obično ga vidimo u okruglih zrnih, no ima ga i u tankih igličastih ledcih, kojim se krajevi zaoštruju u vrlo dobro izražene piramide.

Epidot se pojavljuje u mutežu, što ga je biotit stvorio. Ima ga vrlo malo, a žućkasto blieda zrna pokazuju u polarizovanom svjetlu oštre boje.

6. **Biotitni gnajs na putu od Gjakine livade prama Dobroj vodi.** Na putu ovom razvio se je u znatnoj množini biotitni gnajs, koji je posve svjetle bjeličaste boje, te samo neznatno zelenkasto prosieva. Kamen je vrlo slabe škriljavosti. Po svom sastavu stoji on med biotitnim i kloritnim gnajsom, jer su mu bitne sastavine

Digitized by Google

kremen, glinenac, biotit i *klorit*. Kao uzgredne sastavine nalazimo tu *epidot, magnetit* i *hematit*.

Kremen je najobilnija sastavina, a ima ga u krupnijih i sitnijih, nepravilnih zrnih.

Glinenci razvili su se u znatno manjoj množini. Oni su ili jednostavna individua ili liepi polisintetijski sraslaci sa malenim kutem potamnjenja. Mnogi glinenci su raztrošinom pomućeni, a raztrošina sastoji većim dielom od vrlo sitnoga muskovita.

Biotit i *klorit* razvili su se u neizmjerno sitnih listićih, da ih čovjek tek pri najvećem povećanju bolje razabire. Po množini bit će isto toliko biotita koliko i klorita. Biotit se dobro razpoznaje po žuto smedjoj boji, lamelarnoj kalavosti i jakom pleohroizmu. Klorit dolazi u nepravilnih krpah. Kao trava je zelene boje, pleohroizam mu se očituje u zelenoj i žućkastoj boji.

Epidot je ovdje dosta obilan, a pojavljuje se sad u sitnih zrncih gotovo biele boje, a sad opet u većih zrnih žučkaste boje. U polarizovanom svjetlu pokazuje epidot značajne oštre boje.

Željezna ruda je vrlo riedka. Nalazi se tu po gdjekoje zrnce nepravilna oblika i po koji oktaedrijski oblik od magnetita, te po koji krvavi list od *hematita*.

7. **Kloritni gnajs sa Snaš-kose**. Šagovački potok postaje, kako smo već prije spomenuli od Jezerskog potoka i Crljenkinog dola. U ovom kraju je najpretežniji kamen amfibolit. Ako se od lieve obale Crljenkina dola uzpnemo na kosu Snaš-kosu, susrićemo ponajprije opet amfibolite, a onda nailazimo na kloritne gnajse, koji nas onda prate do izvora Zapode.

Kloritni gnajs sa Snaš-kose srodan je biotitnom gnajsu, što smo ga opisali iz potoka Riečice (br. 4). Kamen je tamno sive boje. Škriljavost mu se očituje samo u tom, što se u njem protežu uzke, tamnije i svjetlije pruge. Ovo prugasto poredanje još se bolje vidi u preparatu.

Glavne sastavine kamena su *kremen, glinenac* i *klorit* i te sastavine nisu jednolično izmiešane, nego se redaju u povorke, koje se kamenom vuku.

Kremen, koji se ponajviše za sebe drži, pojavljuje se u zrnih srednje veličine, te se lako razpoznaje već po svom čistom, staklastom licu. U njem leže uklopljeni mikroliti od klorita.

Glinenac dolazi po množini odmah za kremenom. Lako ga razpoznajemo po mutnom licu. U njem nisam vidio nikakvih sraslaca, ali zato ima u njem uklopljenih zrna drugčije orientiranih glinenaca

Digitized by Google

Klorit je po množini treći sastavni dio kamena. I on se reda u povorke. Boja mu je liepa zelena; pleohroizam očit u zelenoj i žućkasto bliedoj boji. Uzdužni prorezi potamnjuju paralelno, dok bazalni listovi ne imaju pleohroizma i ostaju med nakrštenimi nikoli u svakom položaju tamni. Listovi klorita su sitni i gdjekad bazalnom kalavošću upravo razčihani.

Kao uzgredne sastavine nalazimo u kamenu *biotit, muskovit, epidot, granat* i *magnetit.*

Biotit je vrlo riedak, a pojavljuje se usut izmed klorita. Listovi su mu kratki, no prama kratkoći znatno široki i uz to liepo izkalani. Jak pleohroizam se očituje u žuto smedjoj i crnoj boji.

Muskovit je još rjedji od biotita, a dolazi takodjer u družtvu sa kloritom.

Epidot se pojavljuje sad u vrlo sitnih a sad opet u nješto krupnijih zrnih. Boje je bjeličaste ili žućkaste.

Granat se pojavljuje u izbrusku samo sa dva, tri vrlo sitna zrnca, koja su nješto izpucana. Boje je bliedo crvene.

Magnetit se nalazi usut u nakupinah klorita u pojedinih nepravilnih zrnih.

8. **Epidotni kloritni gnajs od Zapode.** Put po Snaš kosi doveo nas je do izvora „Zapoda". Tu pa i dalje više od njega razširio se gnajs posebnoga lica.

Sve ovo kamenje posve je bjeličaste boje, iz koje proviruje samo nješto malo zelenkasta sjaja. Škriljavost kamena je samo kadšto u tom izražena, što se na njem vide nejasno izražene pruge sad biele sad ponješto zelenkaste boje. Na površini kamena vide se kadšto sitna crna zrna magnetita i riedko posijani sitni listići muskovita.

Pod mikroskopom u izbrusku nalazimo kao sastavne dielove *glinenac, kremen, klorit, epidot* i *magnetit.* Kremen i glinenac tvore u dosta sitnozrnoj smjesi najveći dio preparata, a kroz tu smjesu protiskuje se epidot i klorit u povorkah.

Glinenac je najobilnija sastavina kamena, te se pojavljuje u sitnijih a i u krupnijih zrnih. On je dosta svjež i staklenast, te je samo malo mutežom onečišćen. Većina glinenaca se prikazuje kao plagioklasi; da li tu ima i ortoklasa, ne može se reći. Umetnute lamele u plagioklasih su sad neizmjerno tanke, a sad opet kratke, a gdjekad se umiću lamele po albitnom i periklinskom zakonu ujedno.

Kremen se pojavljuje u manjoj množini od glinenca, a ima ga u krupnijih i sitnijih zrnih.

Digitized by Google

Klorit i *epidot* tvore zajedno povorke, koji se stanovitim izraženim smjerom u preparatu vuku, te stvaraju njeku vrst muteža. Lice toga muteža ovisi o tom, da li se je u njem pretežnije razvio klorit ili epidot. Ima kamenja, gdje sam u preparatu našao, kako klorit tvori izrazitije česti u mutežu, dok je epidot tako sitan, da i pri velikom povećanju nalikuje na prašak. U drugom opet kamenju ističe se u povorkah epidot nesamo množinom nego i veličinom zrna, dok se klorit med njim gotovo gubi. Klorit je ovdje uviek vrlo sitnoga lista, liepe zelene boje i očita pleohroizma. Epidot se pojavljuje obično u nepravilnom sitnom zrnju, a rjedje u oduljih stupastih oblicih, koji su po duljini kalavošću izprutani. Boje je bliedo biele, bliedo žute ili žućkasto zelene. Pleohroizam mu je vrlo slab. U polarizovanom svjetlu pokazuje vrlo žive boje.

Magnetit dolazi obično u velikih nepravilnih zrnih ili u četverostranih presjecih; u odruženom svjetlu pokazuje kovnu sivu boju.

F. Epidotni škriljavci.

Epidotni škriljavac iz Javorovice. Prama gornjem kraju potoka Javorovice, koji zajedno sa Strmcem tvori Veliku rieku, koja onda prelazi u Šumetlički potok, dakle na iztoku od onoga mjesta, gdje sam našao kloritne gnajse sa epidotom, sreo sam kamen, koji je doduše epidotnom gnajsu srodan, al ga ipak nemogu nazvati gnajsom. Kamen je to tvrd, kremenat, te slabo žućkaste boje. Na popriečnoj prelomnini se vidi, kako je kamen fino vrstan, jer se tu vide na izmienu zućkaste i sivkaste vrste, koje su jedno 1 milimetar široke.

Kamen sastoji poglavito od *kremena* i *epidota*, a tomu se pridružuje nješto malo *amfibola*.

Kremen je vrlo sitna i nepravilna zrna, te je samo u pojedinih prugah, koje se vuku cielim preparatom, nješto krupniji.

Epidot je razasut svuda obilno po preparatu, no ipak se mjestimice kao u pruge većma gomila. On je sad sitniji sad krupniji. Boja mu je ili bliedo žuta, kao što to i inače biva, ili je posve blied i bezbojan. Zrna su mu nepravilna, a samo veća zrna pokazuju kadšto jednim smjerom savršenu kalavost. U polarizovanom svjetlu pokazuje oštre boje.

Amfibol razasut je po kamenu u manjoj množini od epidota. On se pojavljuje u obliku uzkih listova, koji su na krajevih razčihani. Listovi su ti dosta sitni, a gdješto i pravi mikroliti. Boja amfibolu je zelenkasta. Pleohroizam mu je jak i očituje se u modro zelenoj,

Digitized by Google

žuto zelenoj i svjetlo zelenoj boji. Amfibol je svježega lica, a uz to mu oblik i položaj kaže, da epidot nije postao raztvorbom od amfibola; epidot je tu primaran.

Da li ima med kremenom glinenca, ne može se sigurno dokazati.

G. Kristalini vapnenac.

Kristalini vapnenac iz Jezerice. Na dolnjem kraju Jezerice, koja utiče u Rašašku, nalazimo zajedno sa kloritnimi škriljavci kristalini vapnenac, koji nije velika obsega. Sam vapnenac je sad sitnijega sad krupnijega zrna. Mjestimice je kamen slabo zelenkasto bojadisan. Mikroskopski se na gdjekojih komadih razpoznaju listići muslovita.

Pod mikroskopom vidimo, da izbrusak sastoji gotovo jedino od vapnenca, jer sve ostale sastavine pred njim izčezavaju.

Vapnenac se je razvio u liepih zrnih sa dobro razvijenom romboedijskom kalavošću.

Klorit je dosta riedak, al ga ima ipak mjestimice toliko, da može pojedine dielove kamena zelenkasto bojadisati. Oštro zelene krpe sastoje od agregata najviše vlaknasto poredanih čestica, što se lako vidi po nejednoličnom potamnjenju med nakrštenimi nikoli. Pleohroizam mu je znatan i to u žućkastoj i zelenoj boji.

Muskovit je najredji sastavni dio kamena. Tek pomnijim motrenjem zapazit ćemo med zrni vapnenca po koji listić bezbojne, krpaste rude, koja med nakrštenimi nikoli pokažuje žive boje i paralelno potamnjenje.

H. Amfibolno kamenje.

Amfiboliti su se u Psunju u velikoj množini razvili. Kristalini trup Psunja obrubljen je na južnoj strani gotovo neprekinutim pojasom amfibolita. Taj pojas počinje izmed Šnjegavića i Šumetlice, te se vuče preko kosâ iznad Šagovine. Kod Crne kose počinje drugi niz amfibolita, koji sa zapada ograničuje kristalini trup Psunja, hvatajuć se dolnjega toka Rašaške, za tim mjestimice, Rogoljice, i prelazi u gornji dio Brusnice. Na sjevernoj strani pojavljuju se amfiboliti u Vodostaju i svih obližnjih potocih i onda u Bukovačkom potoku, gdje se hvataju tinjčevih škriljavaca, koji prelaze na južnu stranu gore. U obsegu tom opisat ću redom razne odlike amfibolita iz najglavnih nalazišta.

1. **Amfibolit iz Velike rieke.** Duž Velike rieke sve do Javorovice i Strmca izgradjene su obale potoka od šljunka, a u samom

Digitized by Google

potoku leže silne valutice od amfibolita. Izmed tog snešenog materijala ponio sam jedan komad amfibolita, koji bio pjegavo izšaran. U tamno zelenom kamenu leže naime 3—5 milimetra široke bjeličaste i žućkaste pjege. Pod mikroskopom razriešuju se tamni dielovi kamena kao *amfibol*, koji je sad u sitnijih listićih sad u ovećih kristaloidih. Kristaloidi sami su ili kompaktni ili vlaknasto izkalani. Biele i žućkaste pjege prikazuju se kao posve raztrošeni *glinenci*, koji su se pretvorili u nakupinu epidota, ili epidota i tinjca a i kaolinaste tvari. Željezna ruda razvila se je poglavito kao *titanovo željezo*, koje je raznovrstno izrezuckano i gdješto na rubovih u bielu raztrošinu pretvoreno.

Drugi jedan kamen odatle bio je bez pjega i gušćeg sastava, al je bio mikroskopski srodan prijašnjem. *Amfibol* je tu kao i u prijašnjem kamenu u sitnijih listićastih ili ovećih kristaloidih, no ovdje se vidi, kako se metamorfozom na rubovih stvaraju vrlo sitni listići *biotita*, koji u amfibol nepravilnimi rubovi zadiru. Sav prostor izmedju pojedinih amfibola izpunjen je jedino raztrošinami. Tu nalazimo listove i krpe od klorita, sitnija ili krupnija zrna epidota, te najčešće vrlo sitne listiće muskovita. Sve te raztrošine postadoše, kako se vidi, od glinenaca. Gdjekad se može razabrati, da su ti glinenci imali *produljene stupaste ledčane oblike*, kako to kod eruptivnog kamenja nalazimo. *Pirit* se već mikroskopski na kamenu razpoznaje, a u izbrusku nalazimo izrezuckane šibkaste komade *titanova željeza*, koje je često u veliko raztrošeno.

2. **Aktinolitni škriljavac iz Javorovice.** Na vrhu Velike rieke, gdje se sastaju potoci Javorovica i Strmac, stoji na izkonskom mjestu aktinolitni škriljavac, a iznad njega se gore u Javorovici redaju tinjčevi škriljavci, koje smo prije opisali.

Kamen ovaj je crna, amfibolitična lica, te pločaste škriljavosti. Pod mikroskopom nalazimo u preparatu kao sastavne dielove *igličast amfibol, kremen* i *glinenac.*

Amfibol se ovdje razvio poglavito u obliku *aktinolita.* Iglice njegove su sad tako sitne kao pravi mikroliti, a sad su opet nješto krupnije. One su uviek bazalnom kalavošću poprieko razčlanjene, a gdje igle bivaju šire, tamo se bazalnoj kalavosti pridružuje i prizmatska.

Izmedju aktinolita leže *kremen* i *glinenac* u znatnoj množini. Kremen je neizmjerno sitan. Nješto krupniji je glinenac; on je obično vrlo raztrošen, a kao raztrošinu nalazimo u njem sad epidot,

Digitized by Google

a sad opet sitne listove muskovita. Sitna željezna ruda, koja je u kamenu usuta, je *magnetit.*

3. Aktinolitni škriljavac od Hrastika. Iduć od potoka Rikavice prama Sv. Lenartu i Cerniku, nailazimo odmah sprva kraja prama Hrastiku aktinolitne škriljavce listićave škriljavosti. Kamenje nalikuje po strukturi i vanjskom licu posve na brusilovasto kamenje. Ono je tamno zelenkaste boje, pa kako je savršene listićave škriljavosti, pomislili bi, da je to filit, koji obiluje kloritom.

Pod mikroskopom u izbrusku nalazimo ovdje *aktinolit, kremen, epidot, glinenac* i *željeznu jednu rudu.*

Aktinolit je vrlo obilan, te tvori gotovo devet desetina cielog preparata. On ima oblik tankih i dugih igala. Sve gotovo igle leže jednim smjerom, a riedko da je koja poprieko položena. Na riedkih poprečnih prorezih vide se samo plohe prizme, koje tvore kut od jedno 120°. Prizmatska kalavost nije nigdje razvijena, al je za to dobro izražena kalavost, koja iglice razčlanjuje. Aktinolit je modrušasto zelene boje. Pleohroizam mu je očit, te se prikazuje u modrozelenoj, svjetlo zelenoj i žućkasto zelenoj boji. Kut potamnjenja siže do 19°. Vrlo riedki su krpasti komadi aktinolita.

Kremen izpunjuje gotovo posve ono malo prostora, što je ostalo izmed aktinolita, a pojavljuje se u vrlo sitnih i nepravilnih zrnih. Iglice aktinolita zalaze u kremen i leže u njem.

Glinenac je uz kremen veoma riedak, te je sitna zrna, a razpoznaje se od kremena po svojem raztrošenom obliču.

Epidot je u vrlo sitnih, nepravilnih zrnih i gomilah posvuda jednolično razasut. Boje je bjeličaste, žućkaste ili zelenkaste.

Željezna ruda razvila se u nepravilnih zrncih, med kojimi kao da ima i oktaedrijskih oblika. Zrna ta su često omotana lupinom, koja nalikuje na epidot, koji se je samostalno u kamenu razvio.

4. Aktinolitni škriljavac iz Rikavice. Kamen, što se ovdje nalazi, jedar je i tamno siv, a uz to je slabe škriljavosti, tako da se po vanjskom licu znatno razlikuje od prijašnjega; u njem nalazimo iste mineralne sastavine, samo su one u drugom omjeru. Nalazimo tu *aktinolit, kremen, glinenac, epidot* i *magnetit.*

Aktinolit se je ovdje razvio u znatno manjoj množini, tako da ne tvori više od jedne desetine cieloga kamena. Iglice aktinolita su obično vrlo sitne i tanke, rjedje da su nješto dulje. Na njima se je poprečna kalavost uviek dobro razvila. Iglice su zelene boje, te slaba pleohroizma, koji prolazi raznimi stupljevi zelene boje. Kut potamnjenja neda se točno mjeriti, jer su iglice odveć sitne,

Digitized by Google

te jer leže ili iznad ili izpod kremena. Vrlo je riedko, da se je amfibol razširio u krpaste oblike, no i ti pokazuju istu boju kao i iglice.

Kremen je vrlo obilan, te je u gustoj izmieni sad sitnijeg sad krupnijeg zrna.

Glinenac je svjež i liepo staklasta lica, pa ga je vrlo težko razlikovati od kremena, a čini se, da ga ima u jednostavnih individuih znatno više, nego što bi čovjek pomislio. Polisintetijski plagioklasi su vrlo riedki.

Epidot se pojavljuje u izbrusku samo na pojedinih mjestih; mjestimice se naime šire otegnute nakupine njeke bjeličaste, sitnozrne i neopredieljive muteži, a u njoj nalazimo poveća nepravilna zrna žućkasto bliedog epidota. Vrlo je vjerojatno, da i sam mutež sastoji od epidota.

Magnetit je dosta obilan, a pojavljuje se obično, u nepravilnih zrnih, koja su često na pojedine rpe nagomilana; u tih rpah nalazimo više puta sitne oktaedre.

5. **Aktinolitni škriljavac iz Šagovačkog potoka.** Odmah iznad sela Šagovine proviruju iz potoka amfibolni škriljavci, koji tvore *prelaz* od aktinolitnih škriljavaca u obične amfibolite. Kamenje to je posve srodno i slično onom iz Rikavice. Svu razliku možemo u njekoliko rieči opisati. *Amfibol* je tu dosta riedak; aktinolit je igličast i vrlo sitan, no osim njega ima nješto više listnatoga i krpastoga amfibola, i taj je vrlo sitan. *Kremen* je obilan i sitan kao i u prijašnjem kamenu. *Glinenac* se ovdje bolje razabire, jer se je ovdje razvio veći broj liepih polisintetijskih sraslaca; umetnute lamele su razne debljine i duljine i pokazuju malen kut potamnjenja. Vrlo je vjerojatno, da su i jednostavna individua plagioklasi. Glinenci su staklenasti i samo malo raztrošinom pomućeni. *Epidot* se pojavljuje upravo onako, kao i u prijašnjem kamenu. *Magnetit* je ovdje nješto rjedji.

Ovakav *prelazni oblik* našao sam dalje gore i to na kosi *Snaškosi* med običnimi amfiboliti. On je ovom posve sličan, samo što tu ima i pojedinih listića *biotita* i što se je kremen više odielio u posebne rpe.

6. **Amfibolit iz Šagovačkog potoka.** U Šagovačkom potoku, koji se zove i Snaš-kosa, razvio se dalje od sela sve sam amfibolit. Odatle imam jednu valuticu, koja potječe od obližnjega kamenja. Kamen je dobro škriljav, čemu najviše doprinosi znatna

Digitized by Google

množina biotita, koji se osobito na kalotinah u većoj množini svjetluca.

Pod mikroskopom nalazimo u izbrusku kao sastavne dielove *glinenac, kremen, amfibol, biotit, apatit, zirkon* i *magnetit.*

Glinenac je najglavnija sastavina kamena, te je veoma zanimiv. Glinenci su nepravilna oblika i srednje veličine. Prikazivala se ta zrna ili kao jednovita individua ili kao polisintetijski sraslaci, nalazimo u njima uviek veliku množinu sitnih i obično nepravilno uobličenih uklopaka od glinenca i taj pojav je medju amfiboliti iz Psunja vrlo običan. Glinenci ovi sjećaju nas donjekle na *mikropertit*, kako ga je *Becke* opisao (Gneissformation des niederösterreichischen Waldviertels, Tschermak's Mineralogische und petrographische Mittheilungen, 1881. p. 196.), al se od njeg ipak bitno razlikuje. Mikropertit pokazuje prutasto (faserig) lice, koje u preparatu već makroskopski u oči udara, tako da svjetluca kao dialag ili broncit. Osnovna tvar tih glinenaca je ili ortoklas ili mikroklin, te često pokazuje valovito potamnjenje. U toj tvari leži drugi jedan glinenac urasao. U izbruscih, koji idu uzporedno kalitini M vide se po duljini umetnute lamele, koje ne prolaze cielim ledcem; one su na krajevih zašiljene, a u sredinih razno udebljale i kao natekle, a često se na njima vidi, kako su poprieko sitnimi sraslačkimi lamelami providjene. U prerezih, koji idu uzporedo plohi P, prikazuju se umetnute lamele u obliku razno zavinutih i nepravilnih prugah, pa i na tih prugah vide se kadšto nove sraslačke lamele. Becke vrsta te umetnute lamele u rpu albita ili oligoklas-albita. Mikropertit sastoji dakle od ortoklasa ili mikroklina, u kom su se uložile pruge od albita ili oligoklas-albita.

Naš glinenac i uklopci u njem pokazuju sve moguće nepravilnosti, no različiti pojavi dadu se ipak na ove četiri rpe razrediti.

1. Glavna tvar glinenca je jednovita, te ne pokazuje nikakvih sraslačkih lamela; u njoj leže okrugli i nepravilni uklopci od glinenci, koji nalikuju iztegnutoj i zavinutoj kapljici. Kad glavna tvar potamni, ostanu uklopci svjetli. Sami uklopci pako vrlo često u povećih skupinah ili svi u jedan mah zajedno potamne.

2. Glavna tvar glinenca je bez sraslačkih lamela. Uklopci su produženi u obliku kratkih stupića, te se *redaju u redove jedan za drugim*, a pojedini *redovi idu* jedan uz drugi *uzporedno.* Svi uklopci potamnjuju u isti mah. Kut, što ga tvori potamnjenje glavne tvari sa potamnjenjem uklopaka iznosi jedno 13°.

Digitized by Google

3. Glavna tvar pokazuje vrlo fine sraslačke lamele; radi velike tankoće vrlo je težko mjeriti kut potamnjenja izmed jednih i drugih izmeničnih lamela; taj kut izmjerio sam na 13—17°. Uklopci, koji leže u takvih sraslacih, prekidaju lamele, koje se onda na drugoj strani uklopka istim smjerom nastavljaju, no lamele ne idu kroz uklopke.

4. Glavna tvar sastoji od sraslaca. K jednom sistemu lamela po albitnom zakonu pridružuje se drugi sistem po periklinskom zakonu. Kut potamnjenja izmed jednih i drugih lamela u jednom te istom sistemu iznosi opet jedno 17°. Uklopci kao i u prijašnjem slučaju stoje tako, da se na njima lamele prekidaju i za njima opet pravilno nastavljaju.

Meni se čini, da je glavna tvar svih ovih glinenaca plagioklas, no da je lamelatura ili skrivena ili nije razvijena. Uklopci se neće mnogo razlikovati od glavne tvari, jer ne pokazuju znatne razlike u lomu svjetla.

Ovi uklopci glinenca u glinencu ne manjkaju nikada, no u većih zrnih se kadšto pojavljuju još i drugi uklopci. Nalazimo tu kadšto uklopljena zrna *kremena*, za tim tanke ledce *apatita* i iglice *amfibola*.

Kremen se je u kamenu razvio u manjoj množini od glinenca, a pojavljuje se u nepravilnih, staklenastih zrnih srednje veličine.

Amfibol, što ga ovdje susrićemo, vrlo je svjež i liepe zelene boje. Obrisi su mu nepravilni, a pojavljuje se obično u povećih kristaloidih, ali ga ima i sitnijega sve do najsitnijih mikrolita. Prizmatska kalavost je bar na većih amfibolih savršeno razvijena. Pleohroizam mu je jak, a očituje se u žućkasto zelenoj, žutoj i modro zelenoj boji. Kut potamnjenja siže do 18°.

Biotit razvio se u manjih listovih, u preparatu ga susrićemo u bazalnih listovih i uzdužnih prorezih. Boje je žuto smedje i poznata jaka pleohroizma. Bazalni listovi su dakako bez pleohroizma i ostaju med nakrštenimi nikoli u svakom položaju tamni, dok uzdužni prorezi paralelno potamne. Snošaj biotita prama amfibolu nije onaj, da bi mogli zaključiti, da je postao metamorfozom iz njega. Biotit dolazi obično samostalno usut u kamenu, a gdje ga nalazimo uz amfibol, tamo je on uz njega naslonjen kao i druge sastavine kamena. Riedko je, da se on nalazi kao uklopak u amfibolu. Iz svega se jasno razabire, da je tu biotit primaran.

Apatit nije u kamenu odveć riedak. Kratke njegove iglice razčlanjene su poprečnom, bazalnom kalavošću; med nakrštenimi nikoli pokazuju sive boje i paralelno potamnjenje. Poprečni prorezi

Digitized by Google

pokazuju sad heksagonske sad nepravilne obrise, te ostaju med nakrštenimi nikoli u svakom položaju tamni.

Zirkon dolazi u sitnih jajolikih zrnih, te pokazuju tako jak lom svjetla, da su rubovi zrnâ tamni, pa da u polarizovanom svjetlu svietle vrlo živimi bojami.

Magnetit dolazi prilično mnogobrojno u nepravilnih zrnih, siva sjaja u odraženom svjetlu.

Opisani ovaj kamen našao sam u potoku, kako sam već spomenuo, kao valuticu, a opisao sam ga obširnije samo radi toga, što sam u njem našao najraznoličnije uklopke u glinencu. Da ovaj kamen potječe iz samoga Šagovačkoga potoka, uvjerio sam se po drugom jednom komadu, koji sam odatle sa izkonskoga položaja odbacio. Medjutim mislim, da ne moram napose naglasiti, da se amfibolno kamenje ovdje kao što i svagdje drugdje gotovo svaki korak ponješto mienja. Od trećeg jednog komada iz istoga potoka napravio sam takodjer izbrusak, pa našao, da je u bitnom posve sličan onomu, što sam ga opisao, samo da u njem nisam našao biotita. To je gotovo posve crn kamen, iz kog svjetluca tolika množina amfibolnih iglica, da bi rekao, da u kamenu ni ne ima druge rude do amfibola. Najglavnija sastavina kamena je dakako *amfibol*, no za njim dolazi po množini odmah *glinenac*, a uz to nješto malo *kremena*, *magnetita* i *apatita*. *Amfibol* je tu krasne, kao trava zelene boje, a pojavljuje se u ponješto oduljih stupovih sa dobro izraženom prizmatskom kalavošću, čemu se riedko kad pridružuje i bazalna kalavost. Pleohroizam je vrlo jak i to u zelenoj kao trava, žućkasto smedjoj i zeleno žutoj boji, kut potamnjenja siže do 16°. *Glinenac* je posve srodan onom, što smo ga opisali iz istoga potoka. Samo posve sitna zrna ne imaju spomenutih uklopaka. *Kremen* dosta riedak, pa se neda uviek razlučiti od glinenca, osobito ako ovaj ne ima uklopaka i sraslačkih lamela. *Magnetit* pojavljuje se uviek u vrlo sitnih zrnih. *Apatita* ima samo u njekoliko značajnih iglicah.

7. Amfibolit pri sastanku Jezerskoga potoka i Crljenkina dola. Pri opisu biotitnoga škriljavca broj 5. spomenuo sam njeke važnije odnošaje, te ih ne moram ovdje opetovati. Kamen sa ovoga mjesta vrlo je nalik na kamen, što sam ga malo prije opisao (br. 6.). Razlika, što se ovdje pokazuje, je nebitna. Makroskopski se vidi, da u njem ima manje biotita i da je kamen gušći. Pod mikroskopom vidimo, da tu ima više kremena nego u prijašnjem kamenu, ali su mu sastavine iste.

Digitized by Google

U *glinencu* ne ima toliko onih uraslih uklopaka, kao što smo tamo našli, te ih je mnogo, koji su posve bez njih. Polisintetijski sraslaci, koji se ovdje dosta često pojavljuju, imadu veoma uzke sraslačke lamele, a kut medjusobnoga potamnjenja iznosi 13—15°. Gdjegdje se združuju oba sraslačka zakona, albitni i periklinski, tako da bivaju glinenci mrežasto izprutani.

Amfibol je ovdje nješto sitniji, no po obliku, boji, pleohroizmu, potamnjenju i kalavosti nalikuje posve na amfibol iz opisanoga kamena.

Kremen je ovdje, kako već spomenusmo obilniji, al je puno sitnijeg zrna.

Biotit je ovdje dosta riedak; za njega vriedi sve ono, što smo pri prijašnjem kamenu spomenuli.

Zirkon je vrlo riedak i u vrlo sitnih okruglih zrnih.

Magnetit se pojavljuje u velikih nepravilnih zrnih i u vrlo sitnih oktaedrih. Uz magnetit nalazimo po koji listić *hematita*.

Apatita nisam ovdje vidio.

8. **Amfibolit iz Crljenkina dola.** Nješto više od onoga mjesta, gdje se sastaju Jezerski potok i Crljenkin dol, nalazimo u potoku na izkonskom mjestu amfibolit, koji se prikazuje kao prelazni oblik od onog pod brojem 6. Kamen je tamno sive boje. Na kalotinah, što ih škriljavost stvara, nalazimo silnu množinu vrlo sitna, žućkasto smedja biotita, koji prelieva kovnim sjajem. Na popriečnoj prelomini vidi se jedra amfibolitična masa, koja je tamno i svjetlo prugasta, i u njoj se tinjci ne razabiru. Žute pruge i piknje, koje se na kamenu vide, odaju nam, da u kamenu ima epidota.

Kremen tvori, kako vidimo u izbrusku pod mikroskopom, najveći dio kamena, a pojavljuje se u dosta sitnih i nepravilnih zrnih.

Glinenca je u kamenu znatno manje, a pojavljuje se u vrlo sitnih zrnih. Glinenac se je razvio najviše u obliku polisintetijskih sraslaca, koji se po svojih svojstvih približuju oligoklasa.

Biotit se obično ograničuje na pojedine partije, koje se ravnim pravcem duž izbruska šire. U tih partijah vide se tragovi velikog raztrošenja. Tu je *glinenac* sav izpunjen zrnci epidota i nerazrieživa praha, tu se povlače mnogobrojne krpe *klorita*, tu nalazimo krupnija zrna *epidota*, te sitne i nepravilne listove *biotita*.

Apatit je u kamenu vrlo riedak.

Magnetit dolazi u nepravilnih zrnih, a uzanj susrićemo i po koji listić hematita. Gdje je raztrošina veći mah preotela, tamo nalazimo obilje željeznog hidroksida.

Digitized by Google

9. **Amfibolit sa Snaš-kose iznad Crljenkina dola.** Iz Crljenkina dola diže se amfibolit na kosu Snaš-kosu, te se vuče velik komad puta, da onda ustupi mjesto kloritnom gnajsu. Amfibolit iz ovoga kraja je tamno sive boje. Poredanje crnoga amfibola i svjetlih mineralnih sastavina stvara na kamenu izraženo škriljavo lice, premda se kamen ne može ciepati u ploče a još manje u listove. U izbrusku pod mikroskopom nalazimo, da kamen sastoji od amfibola, glinenca i kremena. Po množini gotovo da je amfibol jednak glinencu, dok kremen daleko za glinencem zaostaje. Po sastavu ovom tvori kamen prelaz u amfibolni gnajs, a takve prelaze susrićemo u gori često. Kamenje je sastavni dio amfibolita, pa se ima kao posebna odlika med amfibolite uvrstiti.

Amfibol pokazuje pod mikroskopom svojom bojom i poredanjem prekrasnu sliku. Tu se liepo vidi, kako se on u nizove reda. Kristaloidi su osrednje veličine i nepravilnih obrisa. Prizmatska kalavost je dobro razvijena. Boja mu je zelena kao trava. Pleohroizam je jak, te se očituje u modro zelenoj, žućkastoj i smedje zelenoj boji. Potamnjenje siže nješto preko 20°. Amfibol je sav vrlo svjež.

Glinenac je u kamenu vrlo obilan. Samo u dva tri slučaja vidimo u njem sraslačke lamele, a sav ostali je u jednostavnih individuih, te se taj dade od kremena razlučiti jedino mutežom i raztrošinom, koja ga izpunjuje. Jedan dio te muteži čini se da sastoji od epidota, dok se drugi gusti, bieli dio muteži pričinja kao da je kaolin. Med glinencih ima njekoliko individua, u kojih vidimo cio niz uraslih uklopaka glinenca. Ti uklopci imadu ponajviše oblik otegnutih i zavijenih kapi, te nalikuju u velike na umetnute sraslace, kako ih na njekih prerezih mikropertita vidimo, samo da oni ovdje ne pokazuju nikakvih sraslačkih lamela.

Kremen je u znatno manjoj množini od glinenca, od kog se razpoznaje po svom čistom staklastom licu.

Zirkona ima samo u njekoliko sitnih zrna.

Magnetit razasut je dosta jednolično posvuda po kamenu, a pojavljuje se u nepravilnih zrnih, koja u odraženom svjetlu pokazuju osobit siv sjaj.

10. **Amfibolit sa Crne kose.** Južni povor amfibolita presječen je povorom filita, tinjčevih škriljavaca i gnajsa, koji se vuče od Brezovog polja na jugo-zapad prema Ravnoj kosi. Preko toga povora susrićemo amfibolite opet na Crnoj kosi, koja leži na sjeveroiztoku od Ravne kose. Amfibolit ovaj je zelenkasto sive boje sa

Digitized by Google

bielimi, vrlo sitnimi ljagami. Pod mikroskopom nalazimo u izbrusku kao sastavne dielove *amfibol, glinenac, kremen, magnetit, apatit* i *zirkon.*

Amfibol je najobilniji sastavni dio kamena, jer tvori preko polovicu izbruska. On se pojavljuje u produljenih kristaloidih, kojim su obrisi nesamo na krajevih nego i postrance nepravilni. Kristaloidi su malo ne svi jednim redom poredani. Amfibol je zelene boje. Pleohroizam mu je jak i očituje se u modro zelenoj, smedje zelenoj i žuto zelenoj boji. Kut potamnjenja dosiže mu do 20°. On je svjež i neraztrošen, a samo kadšto mu je nutrašnjost izprekidana nepravilnimi prostori, koji su izpunjeni zrnci glinenca.

Glinenac razvio se u znatno većoj množini od kremena, a lako se razpoznaje već u običnom svjetlu po muteži, koja ga izpunjuje. On se obično pojavljuje u manjih zrnih. Na njima se kadšto vidi fina sraslačka lamelatura sa malenim kutem potamnjenja. U drugih pako zrnih vidi se cio niz uklopljenoga zrnja od drugog glinenca. Ta zrna su okrugla, te nas i opet sjećaju donjekle na mikropertit, kako sam to već prije spomenuo i opisao.

Kremen je ovdje rjedji, te je uviek bistra lica; zrna su mu srednje veličine.

Magnetita ima prilično mnogo. On se u nepravilnih i otegnutih zrnih vuče poglavito smjerom škriljavosti. Kad kamen u prah sataremo, možemo magnetit sa magnetom lako izvući; izlučeni taj prah se u solnoj kiselini raztapa.

Apatit je vrlo riedak, al ga ima u izbrusku u popriečnih i uzdužnih prerezih, na kojih se vide sva značajna svojstva apatita.

Zirkon je takodjer riedak, a pojavljuje se u sitnih okruglih zrnih, tamnih rubova.

11. **Amfibolit iz Jezerice.** Jezerica je lievi pritok Rašaške, a spušta se izmed Crne kose i Ravne kose. Pri dolnjem kraju Jezerice našao sam kristalini vapnenac i kloritne škriljavce. Na gornjem dielu spuštaju se sa Crne kose amfiboliti u Jezericu. Amfobiti iz Jezerice spajaju u sebi kloritne škriljavce i amfibolite. Kamenje to je jedro i crne boje sa zelenkastim sjajem, te je vrlo sitnoga zrna. Vrlo tanke pruge bieličaste boje, koje se kamenom vuku, stvaraju mu škriljavo lice.

Ako razmatramo izbrusak pod mikroskopom u običnom svjetlu, onda zapinje u oči njeka biela i muteži izpunjena ruda, koja tako rekavši njeku osnovu kamenu stvara. Mjestimice povlače se oko te pomućene rude cieli nizovi jedne druge rude, koja je čista i

Digitized by Google

bezbojna. U toj bezbojnoj rudi lako ćemo prepoznati *vapnenac*. Ruda ta pokazuje naime jak lom svjetla i uz okretanje jednoga nikola očitu promienu u svjetlu; na njoj se vidi romboedrijska kalavost i sive boje uz iriziranje med nakrštenimi nikoli. Solna kiselina ju šumom raztapa.

Pomućeno polje izbruska razpada med nakrštenimi nikoli ponajviše u velike i nepravilno iztegnute ledce *glinenca*, rjedje da su ti glinenci sitni. Glinenci su obično jednostavna individua, a samo je njekoliko očitih plagioklasa sa mnogobrojnimi sraslačkimi lamelami. Mutež u glinencih prikazuje se pri velikom povećanju ponajviše kao klorit, koji se je razvio u sitnih šibkah slabe zelene boje, a nješto manje kao epidot, koji ima oblik sitnoga zrnja.

Klorit dolazi, kako spomenusmo u sitnih krpah u glinencu, no ima ga tu i u velikih listovih, koji se već pri manjem povećanju dobro razpoznaju. No klorit dolazi i samostalno ponajviše uz vapnenac, al ga valja dobro razlučiti od drugih zelenkastih krpa, koje ne pripadaju kloritu. Klorit u bazalnih listovih ne ima pleohroizma, a med nakrštenimi nikoli ostaje u svakom položaju taman. Gdje su prerezi uzdužni, vidi se na njima kadšto bazalna kalavost, uviek poznat pleohroizam u žućkastoj i zelenoj boji, te paralelno potamnjenje.

Amfibol se pojavljuje uz klorit u sitnih igličastih i krpastih oblicih, pa treba pomno motriti, da ga čovjek med kloritom uoči i prepozna. On ima očit pleohroizam i koso potamnjenje, a kut potamnjenja dosiže do 25°.

Biotit pojavljuje se uz klorit i amfibol, al je vrlo riedak. Nalazimo ga tu u veoma sitnih krpah, na kojih se vidi dobro razvijena bazalna kalavost. Pleohroizam mu je jak i očituje se u svjetlo žutoj i smedjoj boji, a potamnjuje u uzdužnih prorezih paralelno.

Titanita ima u izbrusku samo 5—6 ledaca neobične veličine. Ledci ti jesu do $1^1/_2$ milimetra dugi i 1 milimetar široki. Na njima vidimo plohe dome, koje ledcem daju donjekle klinast oblik, te plohe prizme. Fina i dobro razvijena kalavost ide uzporedo plohi dome. Površje titanitu je hrapavo, a boja mu je bliedo žuta. Pleohroizam nije jak ali je očit i prikazuje se u raznih promienah žućkaste boje.

Vrlo sitna, nepravilna zrnca, koja su u kamenu jednolično usuta, bit će *magnetit*.

Digitized by Google

12. **Amfiboliti iz Rašaške.** U najdolnjem dielu Rašaške iznad Hambarišta prislanja se na filite amfibolno kamenje, te se vuče daleko gore, da onda ustupi mjesto gnajsu i tinjčevim škriljavcem. Na amfibolnom kamenju u Rašaški izražena je kalavost vrlo slabo i samo na gdjekojih mjestih. Vrlo često pokazuje ono posve granitično lice, jer su mu glavni sastavni dielovi, amfibol i glinenac, razvijeni u ovećih zrnih. No ova struktura i od toga potičuće lice kamena neprestano se uz potok mienja. Koliko sam ja na samom mjestu razabrati mogao, mislim, da ovo kamenje ide med amfibolite. Ja sam sa desne obale potoka pokupio nješto tipičnog kamenja, te ću ga ovdje redom opisati, kako sam ga odozdol iduć prema gornjem kraju skupio.

a) Na crn grafitni filit naslanja se amfibolit, koji je razcjepan u isto tako debele vrste kao i obližnji filit. Druge kakve škriljavosti na njem ne ima. Kamen je šarena lica, jer se u njem iz crne njeke osnove ističu ovelika zrna glinenca. Ta zrna su mutne biele boje.

Pod mikroskopom u izbrusku vidimo, da kamen sastoji od *glinenca* i *amfibola*, te nješto *pirita* i *apatita*, a k tomu se pridružuju kao sekundarni proizvodi još i *biotit*, *epidot*, *vapnenac*, *kremen* i *klorit*.

Glinenac se pojavljuje u velikih i nepravilnih zrnih, a prikazuje se uviek u jednovitih individuih bez ikakvih sraslaca. On je znatno raztrošen. Kao raztrošinu nalazimo u njem sad krupnija sad sitnija zrnca *epidota;* nadalje susrićemo tu gotovo uviek i sitne listiće od svjetloga tinjca; mjestimice je opet glinenac kaolinozovan, tvoreć biele zemljaste nakupine.

Amfibol se je razvio u povećih zrnih, a u preparatu susrićemo uzdužne i poprečne prereze, na kojih vidimo poznatu značajnu kalavost. Amfibol je ponajviše smedje zelene boje. Često se vide u smedje-zelenom amfibolu paralelno sredane, razno uobličene partije svjetlo zelenoga amfibola, kojim je, kako se po svem vidi, optičko orientiranje drugčije. Pleohroizam amfibola je vrlo jak, a kut potamnjenje siže do 28°. Amfibol je gdjekad posve kloritozovan. Na jednom takvom *kloritu*, koji je postao na račun amfibola, vidi se vanredno fina i savršeno izvedena lineatura u tri smjera, koja med sobom tvore gotovo istostrane trokute, t. j. da se režu pod kutem od 60°. Lineatura nas ta sjeća na ovu, koja je poznata i opisana na biotitu (Gleitflächen).

Digitized by Google

Na drugih mjestih nalazimo nakupine od *klorita* i *biotita*, pa kako med njima susrićemo preostatke od amfibola, to moramo doći na tu misao, da je tu klorit i biotit postao metamorfozom od amfibola. Biotit pojavljuje se tu u liepih listovih, na kojih se vidi savršena bazalna kalavost; boje je žuto smedje i jaka, poznata pleohroizma.

Pirit susrićemo ovdje sad u heksaedrijskih oblicih sad u nepravilnih zrnih.

U preparatu nalazimo uzke *žice*, koje su izpunjene produkti raztvorbe. Tu vidimo zrnca *kremena*, velika zrna i ledce *epidota*, koji u polarizovanom svjetlu pokazuje žive boje, za tim listove *klorita* i velika kristalina zrna *vapnenca* sa romboedrijskom kalavošću i sraslačkimi lamelami.

b) Odmah iza krupnozrnoga amfibolita, što smo ga sada opisali, nalazimo sitnozorn amfibolit, na kom se je šareno lice gotovo sasvim izgubilo, jer su glinenci ovdje postali znatno sitniji. Kamen je vrlo jedar i tamno sive boje.

Pod mikroskopom nalazimo u izbrusku kao sastavne dielove *amfibol, glinenac, biotit, titanit, apatit* i *željeznu rudu.*

Amfibol se pojavljuje u ovećih i oširokih kristaloidih, kojim su postrani i ovršni obrisi posve nepravilni. Popriečni prorezi pokazuju značajnu kalavost od 124°, al na vanjskih obrisih nisu razvijene plohe prizme. Boja amfibolu je bliedo zelena. Pleohroizam je dosta očit u prelazih žućkaste i tamno zelene boje. Kut potamnjenja siže do 20°.

Amfibol se pojavljuje kadšto u *sraslacih*, koji su dosta zanimivi. Ima tu sraslacâ, koji su srasli uzporedno sa ortopinakoidom, gdje sraslačka ravnina ide na uzdužnih prerezih uzporedo sa prizmatskom kalavošću. U drugoj vrsti sraslaca ide pravac srašćenja koso prama prizmatskoj kalavosti i tvori s njom kut od jedno 20°. Bili bi ti dakle sraslaci po plohi dome. U ovoj posljednjoj vrsti sraslaca nalazimo obično po dvie umetnute lamele, koje glavni ledac koso presjecaju.

U amfibolu nalazimo kadšto urasle ledce *apatita.*

Biotit dolazi u nepravilnih krpah i u nepravilnu položaju, a nalazimo ga obično sad na rubovih sad pako dublje u amfibolu. Kako se vidi, da pojedini dielovi amfibola dobivaju žutu boju, kako se u tih partijah polagano razvija posebna kalavost, moramo doći na misao, da je tu biotit postao metamorfozom iz amfibola. Biotita ima doduše i izvan amfibola u preparatu, no kako on i tu dolazi

Digitized by Google

u isto onakvih, rekli bi, još ne razvijenih krpah, moramo naslućivati, da je on takodjer i tu tek u postajanju.

Glinenac se je razvio ponajviše u vrlo sitnih i nepravilnih zrnih; rjedje da su zrna veća. Med glinenci susrićemo samo dva, tri zrna, na kojih se vidi sraslačka lamelatura; ona je tu fina i malena kuta potamnjenja. Glinenci su znatno pomućeni velikom množinom sitnih uklopaka, koji su većim dielom sekundarne naravi. Tu razpoznajemo ponajprije vrlo sitne listiće *muskovita*, za tim nješto veće listove *biotita*, te napokon vrlo sitna zrnca, koja su bez boje ili biela, te pokazuju u polarizovanom svjetlu modrušasto sive boje. Da li je to epidot ne može se sigurno zaključiti.

Apatita ima malo, a u preparatu ga nalazimo u igličastih ledcih sa poprečnom kalavošću, te u heksagonskih poprečnih prerezih, koji ostaju med nakrštenimi nikoli u svakom položaju tamni.

Željezna ruda je dielom *pirit*, koji se već mikroskopski na kamenu razpoznaje, a dielom opet *titanovo željezo*, koje je tu obkoljeno žućkasto sivom raztrošinom od *titanita*. U preparatu naći ćemo i većih nepravilnih zrna titanita, a u titanitu kadšto još sitnu jezgru željezne rude. Taj titanit je nepravilna oblika, hrapave površine i žuto sive boje.

c) Izmedju opisanoga amfibolita *(b)* i ovoga što ću ga sada opisati, nalazi se biotitni gnajs. Amfibolit, što iza gnajsa dolazi sastoji od sitnozrne smjese glinenca i amfibola, te glede zrna i vanjskog obličja stoji izmed kamena *a* i *b*. Pod mikroskopom pruža nam on istu onu sliku, što nam daje kamen opisan pod *b*. Amfibol, glinenac, biotit i apatit pojavljuju se tu u istom obličju i istom snošaju, da bi mogli preparate lako zamjeniti. Jedino moramo ovdje spomenuti *kremen*, koji je doduše riedak, al ga ipak svaki čas susrećemo, gdje se obično po više nepravilnih zrnah na okup stiskuju.

d) Dalje uz potok susrićemo kamen posve sijenitična lica. Kamen je bielo izpjegan, te nalikuje u zrnu i šari amfibolitu iz Rašaške, koji je na prvom mjestu opisan, samo da su ovdje biele pjege obilnije i nješto malo veće. Biele pjege sastoje od glinenca, na kom se po mutnom licu vidi, da je kamen jako raztrošen. Crna tvar, koja se izmed bielih pjega provlači, sastoji od amfibola.

Pod mikroskopom nalazimo u izbrusku kao sastavne dielove kamena *glinenac*, *amfibol*, *biotit*, *kremen*, *epidot* i *titanit*.

Glinenac je nepravilna oblika, te je vrlo raztrošen. Uza svu raztrošinu može se ipak razabrati, da veći dio glinenaca sastoji od jednostavnih individua, dok se jedna četvrtina ili možda nješto

Digitized by Google

malo više prikazuje kao plagioklas sa finimi sraslačkimi lamelami i malim kutem potamnjenja. Kao raztrošinu nalazimo u glinencu vrlo sitne listiće od svjetloga tinjca sa svimi značajnimi svojstvi muskovita; na drugih mjestih susrićemo kao proizvod raztvorbe silnu množinu bielog zrnja, koje bi moglo biti sad kaolin a sad epidot.

Amfibol dolazi u velikih nepravilnih kristaloidih, na kojih vidimo obično tako fino izraženu prizmatsku kalavost, kao da su od vlakanaca i šibka složeni. Kristaloidi su malo ne uviek izprekidani nepravilno uobličenimi glinenci, koji izvana u amfibol zadiru, te u njima leže listovi biotita.

Amfibol je bliedo zelene boje, očita pleohroizma, koji se pokazuje u svjetlijih i tamnijih promienah zelene boje. Kut potamnjenja siže do 26°.

Biotit je malo ne sav u amfibolu. Nepravilne krpe leže svojom kalavošću sad uzporedno sa kalavošću amfibola, a sad su opet u svih mogućih drugih smjerovih uloženi, te sa sviju strana nepravilno zadiru u amfibol. Gotovo da je sasvim vjerojatno, da tu ne imamo pred sobom onaj slučaj, gdje se amfibol srašćuje sa primarnim biotitom, nego da je tu biotit postao od amfibola. I ovdje se naime vidi, kako pojedine partije amfibola dobivaju žućkasto smeđju boju, kako se u tih partijah polagano razvija posebna kalavost i napokon nalazimo očito razvijen biotit.

Kremena ne ima mnogo. On se drži uviek za sebe na okupu u malenih partijah. Zrno mu je srednje veličine i nepravilna oblika.

Sekundarni *epidot* dolazi u raztrošenijih dielovih preparata u ponješto većih zrnih, a čini se da ga ima i sitnijega u raztrošini u glinencu.

Titanit se pojavljuje u njekoliko nepravilnih zrna. Zrna ta su hrapave površine, bliedo žute boje, slaba pleohorizma i fino izražene kalavosti, koja ide samo jednim smjerom.

Željezne rude ima veoma malo.

e) Kamen, koji dalje u potoku dolazi, postaje opet sitnozrn. Pjegavo i zrnato lice nije ni na jednom te istom odlomku jednako razvijeno, jer se ono na jednoj strani gotovo posve gubi, da tu ustupi mjesto strukturi, koja stvara slabu škriljavost.

Kamen sastoji poglavito od *amfibola* i *glinenca*, čemu se pridružuje nješto malo željezne rude. Kremen je ovdje sav sekundaran.

Amfibol dolazi u velikih kristaloidih, koji su često tako neobična oblika, da nam se čini, kao da su po cieloj duljini savinuti. Oni

Digitized by Google

tvore duge nepravilno svinute povorke i ošire nakupine. Amfibol je bliedo zelene boje. Pleohroizam mu je dosta slab i očituje se u promienah od bliedo žute do bliedo zelene boje. Obrisi su posve nepravilni. Prizmatska kalavost je vrlo savršeno razvijena. Kut potamnjenja siže do 20°.

Glinenac. Sav prostor izmed amfibola izpunjen je glinencem, koji je skroz raztrošinom pomućen. Koliko se tu izmed raztrošine razabrati može, čini se, da su tu plagioklasi vrlo riedki. Obično nalazimo tu jednovita individua. Sama raztrošina u glinencih sastoji sad od sitnog listićavog muskovita, sad od sitnozrnog epidota.

Željezne rude ima ovdje vrlo malo. Gdjekad je ona izrezuckana i kao nabušena, pa kako se uz nju hvata nješto malo jedne bjeličaste tvari, koja će po svoj prilici biti leukoksen, mogla bi ova željezna ruda biti ili titanovo željezo ili magnetno titanovo željezo.

Kremen je ovdje sekundaran, jer izpunjuje žice, koje se preparatom vuku.

f) Dalje više u Rašaški dolazi taman amfibolit, koji se pločasto u tanke vrste kala, tako da ima posve škriljavo lice.

U izbrusku pod mikroskopom nalazimo kao bitne sastavine kamena *amfibol* i *glinenac,* a kao uzgredne sastavine *kremen, željeznu rudu* i *titanit.*

Amfibol se pojavljuje u krupnih kristaloidih, koji su samo kadšto jednim smjerom — naime smjerom glavne osi — većma produljeni nego u drugih smjerovih. Obrisi su im uviek posve nepravilni. Prizmatska kalavost je dobro razvijena. Pleohroizam je jak i očituje se u žuto smedjoj, žuto zelenoj i tamno zelenoj boji Kut potamnjenja siže do 18°. Amfibol je ovdje prilično svjež, a samo se mjestimice vidi, kako se u klorit pretvara.

Glinenac se pojavljuje kao i amfibol u krupnih i velikih zrnih nepravilna oblika. On je sad dosta svjež, sad u pojedinih dielovih a sad opet posve raztrošen i pomućen. Raztrošina se sad očituje kao sitan, listićav muskovit, a sad opet kao nerazriešiva i neopredieljiva mutež. Glinenci su se razvili ponajviše kao jednostavna individua; polisintetijskih sraslaca ima med njimi vrlo malo.

Kremen nije u kamenu obilan. On se tu stiskuje u nepravilnih zrnih, koja su obično dosta velika, izmed glinenca i amfibola.

Željezna rada pojavljuje se ovdje u velikih i nepravilnih zrnih. Jedna zrna sastoje od pirita, jer u odraženom svjetlu pokazuju žutu boju, dok su druga zrna magnetit, jer pokazuju u odraženom svjetlu siv sjaj.

Digitized by Google

Titanita ima samo nepravilnih zrna. On je bliedo žute boje i hrapave površine.

13. **Amfibolit iz Rogoljice.** Kad se od Biele Stiene predje preko potoka Rogoljice prama Rogoljam vide uz cestu liepi amfibolni škriljavci, premda moram iztaknuti, da se ne može ustanoviti, da li su oni na izkonskom položaju.

Kamen je ovaj jedar i tamne boje, te je fino izprugan, jer se vide svjetlije pruge, koje prolaze tamnijom masom.

Pod mikroskopom u izbrusku nalazimo kao sastavine *amfibol, glinenac, kremen* i *epidot.*

Amfibol je najobilniji sastavni dio kamena. On se pojavljuje ponajviše u odugih nepravilnih krpah, koje su osobito na krajevih izčihane. Krpe te drže se na okupu i redaju se duž škriljavosti. No uza sve to, gotovo uzporedno poredanje, položili su gdjekoji kristaloidi i poprieko, tako da se u izbrusku vide i poprečni prerezi. Uz krpaste oblike dolaze dosta često i duge igle, koje su poprečnom kalavošću razčlanjene; te igle prolaze neprekinuto kroz više zrna kremena i glinenca. Amfibol je oštre zelene boje. Pleohroizam je vrlo jak i očituje se u modrušasto zelenoj, kao trava zelenoj i u žućkasto zelenoj boji. Kut potamnjenja siže do 25°. Kao uklopak nalazimo u amfibolu *epidot.*

Kremen i *glinenac* tvore za sebe nakupine, koje se izmed amfibola redaju. Kremen se razlikuje od glinenca svojim svježim, staklastim licem, dok je glinenac svjetlom raztrošinom pomućen. Po množini zaostaje kremen za glinencem. Na glinencu se ne vide nigdje sraslaci.

Epidot je obilan, a pojavljuje se sad samostalno razvijen, a sad opet kao uklopak u amfibolu i glinencu. On je gotovo bez boje i u ovećih zrnih.

Željezna ruda, koja je u manjoj množini u kamenu razasuta, kao da je titanovo željezo, jer je više put obkoljeno bielim rubom.

14. **Amfibolit iz Rogoljice kod Buka.** Kad podjemo od Rogolja uz potok Rogoljicu nalazimo posvuda biotitni gnajs krupna zrna i sa malo biotita, koji stvara u kamenu tamne žilice i kadšto jedino tim iztiče škriljavu narav kamena. Kod slapa Buka vidimo u gnajsu posve jasno uložene leće od amfibolita. Kako je obližnji gnajs jako raztrošen, iztiču se još bolje leće od amfibolita, koji je vrlo svjež.

Kamen ovaj je vrlo jedar i sitnozrn. Boje je tamne, a na njem se razpoznaju samo svietlucave kalotine amfibola.

Digitized by Google

U izbrusku pod mikroskopom nalazimo kao glavne sastavine kamena *glinenac* i *amfibol*, a tomu se pridružuje još nješto *titanita*.

Glinenac tvori malo ne polovicu kamena. Uz svu množinu uklopaka, koji u većem dielu potječu od raztrošine, glinenac je svježa i staklasta lica. Glinenci su se razvili kao jednostavna individua. Med njima sam našao samo dva zrna, gdje su bile razvijene tako tanke sraslačke lamele, da ih je čovjek jedva vidio, a po optičkih svojstvih vidilo se na njima, da se približuju oligoklasu. U glinencu vidimo više puta sad kratke, a sad opet vrlo duge igličaste ledce, koji su obično popriečnom kalavošću člankovito razkidana kao apatiti. Boja tih iglica je nješto malo zelenkasta. Optička svojstva im se ne mogu ustanoviti, no uza sve to čini se, da je to *amfibol*, koji je tu valjda primaran. Uz amfibolne iglice vidimo vrlo često u glinencu nepravilna zrnca epidota, koji je valjda sekundarne naravi.

Amfibol je ovdje nepravilnih obrisa. Prizmatska kalavost mu je dobro razvijena, te je osobito na popriečnih prerezih značajna. Amfibol je posve svjež. Boja mu je žućkasto smedja. Pleohroizam je jak i očituje se u zelenoj, žućkasto zelenoj i žućkasto smedjoj boji. Kut potamnjenja siže do 20°.

Titanit je u izbrusku dosta razširen. Njegova zrna su gotovo posve nepravilna, rjedje da su na jednoj ili dvie strane zašiljena, al su većim dielom dosta velika. Titanit je sivkasto žute boje; pleohroizam mu je slab, al se ipak opaža; u polarizovanom svjetlu pokazuje sivkasto žutu boju. Oveća zrna su nješto gladje površine, al su iste boje u običnom i u polarizovanom svjetlu. Na tih zrnih vidi se obično kalavost, koja je jednim smjerom savršeno izražena. Prama toj kalavosti pokazuju zrna koso potamnjenje, a kut potamnjenja siže nješto preko 20°. U istom tom smjeru, u kom se širi kalavost, umetnut je kadšto cio niz sraslačkih lamela.

Pirit dolazi u nepravilnih zrnih posvuda usut. Lako se poznaje po boji u odraženom svjetlu.

15. **Amfibolit iz Riečice.** Iznad Buka u Rogoljici nalazimo crn i posve gust amfibolit. Amfibolno kamenje zalazi odatle u lievi pritok Rogoljice u Riečicu, da onda gore u Riečici ustupi mjesto gnajsu.

Amfibolit iz Riečice je tamno zelene boje. Vrlo je jedar, a škriljavost mu je vrlo slabo razvijena. Makroskopski ne možemo na njem nijednu sastavinu razpoznati.

Digitized by Google

U izbrusku pod mikroskopom nalazimo u njem kao sastavne dielove *amfibol, glinenac, kremen, epidot* i *željeznu jednu rudu.*

Amfibol je svjetlo zelene boje. Pleohroizma je jaka, a očituje se u žuto zelenoj, kao trava zelenoj i modro zelenoj boji. Kut potamnjenja iznosi mu jedno 20°. Individua su sad sitnija sad krupnija. Uzdužni obrisi su malo kada oštri i ravni, nego su obično nepravilni; još veću nepravilnost nalazimo na vrhovih. Individua su često izprekikana drugčije orientiranimi komadi amfibola, te uklopci sitnih zrna glinenca, a više put i zrni epidota. Lice amfibola je posve svježe.

Glinenac je uz amfibol najobilniji sastavni dio kamena. On se pojavljuje u nepravilnih zrnih, koja su sad veća sad opet sitnija. Od kremena ih razpoznajemo ne samo po boji u polarizovanom svjetlu nego i po sitnih uklopcih. Samo ih je malo, na kojih vidimo polisintetijske sraslace. Obično vidimo u pojedinih individuih drugčije orientirane uklopljene sitnije glinence. Kao uklopak u glinencu nalazimo još i po koji liepo bojadisan mikrolit amfibola i koje sitno zrnce epidota.

Kremen pojavljuje se u manjoj množini od glinenca, pa se obično ograničuje na posebne partije. Kremen je ovećeg zrna i nepravilna oblika, te donjekle pomučen sitnim praškom. Pri najvećem povećanju razriešuje se taj prašak kao neizmjerno sitne krpe bliedo žute boje. Moguće je, da taj prašak sastoji od epidota, no sigurna dokaza za to ne ima. Kremen vrlo često pokazuje valovito potamnjenje.

Epidot raztrešen je posvuda premda ne baš obilno. Nepravilna sitnija i krupnija zrna sad su žućkaste sad biele boje, a u polarizovanom svjetlu pokazuju žive boje. Po kamenu vuku se mnoge vanredno fine žice, a te su gotovo sasvim epidotom izpunjene.

Magnetit je obilno u kamenu usut. Pojavljuje se u nepravilnih zrnih, koja su dosta velika. Na rubovih se magnetit često pretvara u hematit. Od hematita naći ćemo i inače u preparatu po koji listić.

16. **Amfibolit iz Brusnice.** U gornjem kraju Brusnice pojavljuju se uz filite još i amfiboliti dobre škriljave strukture. Iz ovog kraja imam dva slična kamena samo da je jedan svjež, a drugi raztrošen.

Svježiji amfibolit iz Brusnice je posve crne boje. Na njem svjetlucaju kalotine dosta sitnoga i gusto sredanoga amfibola, kao da ne ima u njem druge rude.

Pod mikroskopom, u izbrusku nalazimo kao sastavne dielove *glinenac, amfibol, titanit* i *apatit.*

Digitized by Google

Glinenac zauzimlje u preparatu nješto preko jedne trećine cieloga prostora. On je razmjerno dosta svjež i prama tomu staklasta lica, no početci raztvorbe se već svuda vide, pa to olakoćuje, da ga ne zamienimo sa kremenom. U pojedinih glinencih se naime vide sad više sad manje uklopljenih sitnih i bielih listića, koje smijemo držati za muskovit. Pri velikom povećanju se naime dobro razabire, kako med nakrštenimi nikoli listići paralelno potamnjuju i kako pokazuju žive boje.

Glinenci se pojavljuju kao jednostavna individua, a samo par zrna pokazuje polisintetijske sraslace. Kako ostala zrna svojim oblikom ne pružaju nikakve orientacije, težko je reći, nisu li i oni plagioklasi, što bi u ostalom mogli biti.

Amfiboli su doduše kompaktni, no ipak posve nepravilnih obrisa, osobito na vrhovih, gdje su posve nepravilno izkidani. Puna zelena boja pokazuje, da su amfiboli svježi. Pleohroizam im je jak i očituje se u modro zelenoj, žućkasto zelenoj i zelenkasto žutoj boji. Prizmatska kalavost je savršena, a kut potamnjenja siže do 20°.

Titanit nije obilan, a razvio se je u sitnih i ponajviše okrugljastih zrnih, hrapave površine i bliedo žute boje.

Apatit je vrlo riedak, a pojavljuje se obično u okruglih zrnih.

Dragi kamen iz ovoga potoka tamno sive je boje, te je dobro škriljav, jer se dade ne samo na ploče ciepati, nego se još i na poprieènoj prelomini vide razno bojadisane vrste, koje se kamenom provlače. Na naravnoj kalotini se vidi, kako je površje osuto znatnom množinom sitnoga tinjca, koji pokazuje kovan sjaj i broncenu boju. Tinjac se je razvio samo tu, gdje je raztrošna sila mogla bolje djelovati, jer u nutrašnjosti kamena ne ima tinjcu nigdje ni traga.

Pod mikroskopom vidimo u izbrusku, da imamo pred sobom kamen sličan prijašnjem, samo da je ovaj vrlo raztrošen. I ovdje nalazimo kao sastavne dielove *glinenac, amfibol, titanit* i *apatit.*

Glinenac je upravo sav raztrošen i prikazuje se u obliku bielih i neprozirnih zrna. Proizvod raztvorbe je kao i u prijašnjem muskovit. U koliko se izmed raztrošine razabrati može i ovdje su plagioklasi vrlo riedki.

Amfibol pokazuje ovdje nješto bliedje boje inače je prijašnjem posve sličan.

Titanit je dosta obilan, a pojavljuje se u prilično zaokruženih zrnih, a ima i zašiljenih oblika. Poznamo ga po bliedo žutoj boji, hrapavoj površini i po slabih bojah u polarizovanom svjetlu.

Digitized by Google

Apatit se pojavljuje u pojedinih kratkih, stupčastih ledcih.

17. **Amfibolit iz Vodostaja.** U potoku Vodostaju, koji počinje izmed Brezova polja i Ivanjske krsti, nalazimo odmah u početku crn i jedar amfibolit, koji je gusta sastava i neznatne škriljavosti. Kamen je vrlo težak.

Pod mikroskopom u izbrusku nalazimo kao glavne sastavine *amfibol* i *glinenac*, a kao uzgredne *kremen, pirit* i *titanovo željezo.*

Amfibol se pojavljuje u krpastih i vanredno nepravilnih kristaloidih, koji su nepravilno u kamenu razbacani. Veličine je ponajviše srednje, ali ga ima i posve sitna. Na vrhovih je razčihan, a postrance posve nepravilan. Prizmatska kalavost je tako fina, da je amfibol kadšto razčihan. Boje je žućkasto zelene. Jak pleohroizam očituje se u modro zelenoj, zelenkasto žutoj i svjetlo zelenoj ili gotovo bieloj boji. Kut potamnjenja siže do 20°.

Klorit dolazi kadšto u većih listovih, koji su postali raztvorbom iz amfibola.

Glinenac je vrlo riedko svjež, nego je obično posve raztrošen i pretvoren u nakupinu vrlo sitnoga muskovita. Svježiji ledci pokazuju kadšto dvojke sraslace.

Kremen je vrlo riedak, a pojavljuje se u sitnih i nepravilnih zrnih, koja su pojedince u kamenu usuta.

Željezna ruda je dielom *pirit,* koji se već makroskopski na kamenu razpoznaje, a dielom kao da je *titanovo željezo,* jer se oko njega vidi biela raztrošina.

Nješto niže u potoku nalazimo amfibolit, koji je tako škriljav da se dieli u ploče po 2—4 milimetra debele, koje su razno bojadisane, naime svjetlo žute i tamno zelene. Na odlupljenom površju kamena vide se listovi tinjca i kalotine amfibola.

Kamen sastoji, kako to u izbrusku vidimo, od *amfibola, klorita, kremena, glinenca, epidota, titanita, biotita, muskovita, zirkona, hematita* i *titanova željeza.*

Amfibol se pojavljuje u ovećih nepravilnih zrnih; on se skuplja u većem broju u pojedinih prugah, stvarajuć tim kamenu škriljavost. Boje je liepo zelene. Jak pleohroizam se očituje u modro zelenoj, žuto zelenoj i žutoj boji.

Klorit pojavljuje se kao raztrošina amfibola.

Kremen je u kamenu vrlo obilan; zrnje mu je nepravilno i srednje veličine.

Glinenca ima dovoljno, a med njim ima kadšto fino lamelirana plagioklasa.

Digitized by Google

Epidot se pojavljuje u zrnih ili u stupastih ledcih, te je po svoj prilici sekundaran.

Titanit dolazi u pojedinih nepravilnih zrnih.

Biotit se pojavljuje samo na pojedinih mjestih u većem broju. Boje je crvenkasto smedje.

Muskovit je vrlo riedak.

Zirkona nalazimo u okruglih zrnih, a i u stupastih ledcih sa bazalnom kalavošću i velikim lomom svjetla.

Hematita ima u pojedinih crvenih listićih.

Titanovo željezo nije obilno, a obkoljeno je bielom prozirnom rudom.

18. **Amfibolit iz Bukovačkog potoka.** Iduć od Mihača u Bukovački potok, nailazimo odmah na tinjčeve škriljavce, a odmah iza njih pojavljuju se amfiboliti dobre škriljavosti, te se protežu daleko gore uz potok, da onda iznova ustupe mjesto tinjčevim škriljavcem.

Od više komada amfibolita, što sam ih odavde ponio, opisat ću samo jedan. Kamen taj je krupna zrna, a na odlomljenoj površini svjetlucaju velike kalotine krupna amfibola. Makroskopski se ne razpoznaje i ne vidi ništa drugo do amfibol. Pod mikroskopom vidimo, da *amfibol* tvori devet desetina cielog preparata; ostali prostor izpunjuje *glinenac* i *kremen*, čemu se još pridružuje *titanit titanovo željezo* i *epidot*.

Amfibol se pojavljuje u velikih kristaloidih posve nepravilnih obrisa.

Prizmatska kalavost je dosta fina, tako da amfibol više puta dobiva vlaknasto lice. Boje je smedje zelene. Pleohroizam nije jak, al je dosta očit, a prikazuje se u smedje zelenoj, žućkasto zelenoj i modrušasto zelenoj boji. Kut potamnjenja siže do 20°. Kao uklopke nalazimo u amfibolu dosta često titanit, a rjedje apatit.

Kremen i *glinenac* nisu obilni, te se zajedno u nepravilnih zrnih stištu izmed amfibola. Glinenca je nješto malo više od kremena. Glinenac je raztrošinom dobro pomućen; med njim ima kadšto polisintetijskih sraslaca.

Titanit je vrlo običan sastavni dio kamena. On se pojavljuje u vrlo sitnih, no značajnih zrnih. Zrna ta su naime na dvie strane zašiljena, kao što to obično pri titanitu vidimo. Gdjekad su ta zrna i poprečnom kalavošću izprutana. Titanit je hrapave površine i sivkasto žute boje. Med nakrštenimi nikoli pokazuje on sive boje. Osim sitnih zrna nalazimo kadšto i ovelika nepravilna zrna i u

*

Digitized by Google

takvih zrnih susrićemo više puta u sredini crnu željeznu rudu, koja je bez sumnje titanovo željezo. *Titanovo željezo* dolazi i u ovećih zrnih, a ta zrna su gotovo uviek obkoljena raztrošinom, u kojoj možemo već titanit nagadjati. Ovdje se dakle vidi, kao što je to već više puta dokazano, kako se titanovo željezo pretvara u titanit.

Hematit se pojavljuje samo u pojedinih riedkih listićah krvave boje.

Apatit nije obilan, a dolazi ponajviše samo u amfibolu. Vidimo ga tu u okruglih zrnih i igličastih ledcih sa poprieènom, bazalnom kalavošću. U polarizovanom svjetlu pokazuje sive boje i paralelno potamnjenje.

Epidot je riedak, a pojavljuje se u bielih zrnih, koja pokazuju u polarizovanom svjetlu vrlo oštre boje.

Ovdje moramo još nadovezati kratku bilježku o kamenu, koji nalazimo na *Omanovcu*. Kamenje to je tako raztrošeno, da se od njega ne može preparat napraviti. Kamenje to je bieličasto i zrnato. Makroskopski se na njem razpoznaju staklasta zrna kremena i posve raztrošena, zemljasta zrna od glinenca. Izmed tog vidimo njeku zelenkastu raztrošinuu, koja bi mogla sastojati od klorita. Kamenje to donjekle nalikuje na zrnate biele gnajse iz Rašaške i i Rogoljice, pa je lako moguće, da je to tako, no posve raztrošen gnajs.

Kristalino kamenje Psunja razvrstasmo na filit, kloritoidne škriljavce, tinjčeve škriljavce, biotitne gnajse, kloritne gnajse, epidotne škriljavce, kristaline vapnence i amfibolite.

Rude, koje u tom kamenju nalazimo, jesu sliedeće:

1. *Amfibol* se nalazi u amfibolitih i epidotnom škriljavcu.
2. *Apatit* se pojavljuje kadšto u amfibolitih.
3. *Biotit* nalazimo u filitu izpod Marine kose, u biotitnih škriljavcih i biotitnom gnajsu, te kadšto u kloritnom gnajsu i u amfibolitih.
4. *Epidot* je bitna sastavina biotitnog škriljavca, nalazi se gotovo uviek u kloritnih škriljavcih i kloritnom gnajsu, a vrlo često u biotitnom gnajsu i u amfibolitih.
5. *Glinenac* je riedak u filitu, a dolazi uviek u tinjčevih škriljavcih, kloritnih škriljavcih, gnajsu i amfibolitih.
6. *Granat* dolazi kadšto u kloritnom gnajsu, tinjčevom škriljavcu i filitu.

Digitized by Google

7. *Hematit* nalazi se kadšto u gnajsu i amfibolitu.
8. *Klorit* pojavljuje se gotovo u svem kamenju.
9. *Kloritoid* u kloritoidnih škriljavcih.
10. *Kremen* dolazi gotovo u svem kamenju.
11. *Magnetit* je običan u kloritnih škriljavcih, kloritnom gnajsu, u amfibolitih, a kadšto i u tinjčevom škriljavcu i gnajsu.
12. *Muskovit* dolazi uviek u filitih, kloritoidnih škriljavcih, tinjčevih škriljavcih, kristalinom vapnencu, a riedko u gnajsu.
13. *Pirit* dolazi kadšto u amfibolitih.
14. *Rutil* dolazi u većoj množini u kloritoidnih škriljavcih, a riedko u filitih i tinjčevih škriljavcih.
15. *Siderit* u kloritoidnom škriljavcu.
16. *Titanit* dosta često u biotitnom gnajsu i u amfibolitih.
17. *Titanovo željezo* u amfibolitih vrlo često.
18. *Vapnenac* u kloritnom škriljavcu i kristalinom vapnencu.
19. *Zirkon* dolazi često u tinjčevih i kloritnih škriljavcih, amfibolitih i biotnom gnajsu.

Dužnost mi je, da se i ovdje zahvalim zemaljskoj vladi u Zagrebu, koja mi je za geološko iztraživanje Psunja podielila novčanu podporu, te gosp. M. Baumanu u Novoj Gradiški, koji mi se je na eksursijah pridružio, te mi svojim poznavanjem okolice i lokalnih odnošaja znamenito posao olahkotio.

Digitized by Google

Dokle se može dokazivanje krvi spektralnim načinom i po Teichmannu smatrati pouzdanim?

Napisao pravi član dr. Gustav Janeček.

Čitano u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 7. studenoga 1891.

Iztraživanju sumnjivih ljaga na tragove krvi posvećivala se je u kaznenom pravosudju od vankada velika pažnja, pa danas je ono jedan od najčešćih zadataka sudbenih lučbara i anatoma. Osobito je velik doseg dokaza krvi u karnostnih postupcih radi umorstva na odjeći osumnjičenih osoba, na njihovu oružju i drugih njihovih ili kod njih pronadjenih predmetih, pa se time i može protumačiti neprestano nastojanje oko usavršenja načinâ, kako se na krv iztražuje.

Ima dakako slučajeva, gdje se već makroskopskim pregledanjem tragovi krvi mogu poznati, osobito ako predleže oveće krvne ljage. Ali je svakomu, tko se takvim iztraživanjem bavi, dobro poznato, da su i oveće krvne ljage višeputa u svojoj vanjštini tako promjenjene, da iziskuju potanje iztraživanje, osobito ako se radi o krvnih ljagah, za koje se je pokušalo odstraniti ih kojekakvimi tekućinami ili o ljagah na željeznih, hrdjavih predmetih, koje se tada često niti više ne mogu razpoznati. Ako li pako predleže samo neznatni tragovi, za koje se sumnja, da bi mogli biti od krvi, u kriminalnih se slučajevih tada potanko iztraživanje gotovo nikada ne može mimoići.

Mnogi od načina iztraživanja, kako su se tečajem vremena predložili i upotrebljivali, dosta su se dugo, pa i do danas održali; gdjekoji opet morali su se napustiti, pošto se je pokazalo, da nisu pouzdani. Tako se danas na primjer više mnogo za to ne mari, da li se vodene izcrpine sumnjivih ljaga mogu sgrušiti, odnosno da li u njih ima bjelanjkovine ili da li se nadje u pepelu iztražne tvarine gvozdja; i dihroizam lužastih otopina napravljenih od sum-

Digitized by Google

njivih tragova ima samo još malu važnost, pa tako je i sa Millonovom reakcijom, zatim s reakcijom sa chlornom vodom, onda sa spaljivanjem iztražne tvarine uz dodatak alkalijskih karbonata ili natrija i prokušavanjem spaljenog ostatka, da li u njemu ima kijana.

Tako imamo danas rek bi samo još tri načina, koji nam rabe kod prokušavanja na krv; za nje sciene, da absolutno dokazuju; oni pružaju sudcu važan, ne riedko najvažniji dokazni materijal. To su: sitnozorno iztraživanje na elementarne oblike u krvi, spektroskopsko iztraživanje i pokus pripreme heminovih ledaca.

Sitnozornomu dokazu krvnih bobica ne ima doista prigovora; njihov oblik i veličina dozvoljavaju dapače do neke mjere, da si stvorimo sud još i o porieklu krvi od pojedinih životinjskih razreda. Time se više mora požaliti, da dobom i vanjskimi uplivi ti elementarni oblici propadaju, tako da se često, ma da se i znade, da krv predleži, krvne bobice ipak ne mogu više pronači, ako se je i kod iztraživanja pomno postupalo, a poimence mrlje močile sa prikladnimi tekućinami. Nu kadkad može na zaključke, što ih stvaramo iz toga, da se je krvnih bobica doista našlo, uplivati jedna, koliko mi se čini do sele ne opažena ili bar nigdje nezabilježena okolnost, što sam ju već prije nekog vremena opazio prilikom jedne parnice radi potajnog umorstva, a to je, da se ne samo u krvi iztištenoj iz stienica i buha nalaze nepromjenjene krvne bobice onih životinja, od kojih ta krv u prvom redu potiče, već da ih ima, dapače mnogo, takodjer u izmetinah stienice. Što se tiče iz stienica iztištene krvi, treba zabilježiti, da pokazuju karakterističnih bobica još i stienice, koje smo pustili dugo vremena, makar mnogo tjedana gladovati, pa su od gladi i parnule. U izmetinah buha dosele nisam mogao krvnih bobica naći, ali ih ima u krvi razgnječenih komaraca, gdje ipak, mislim, ne imaju sudstvene važnosti. Ali je nesumnjivo, da mogu krvne bobice u krvi i u izmetinah stienica imati kadkad znamenitu važnost, pa su me o tom osvjedočila i dva slučaja iz vlastite prakse, gdje no se je radilo jedanputa o dvih krvnih pjegicah poput graška na nekoj košulji, drugiput o sličnih pjegah na plahti od kreveta, pa za to mislim, da nije suvišno, ako to ovdje spominjem.

Bilo da je iztraživanje na krvne bobice izpalo jestno ili niječno, uviek se onda još, ako samo ima materijala, kuša u iztražnom predmetu na krvno mastilo, odnosno na produkte njegove raztvorbe; ako li se je našlo bobica, služit će nam za podkriepu toga nalaza;

Digitized by Google

inače smatra se dokaz krvnog mastila ili produkata njegove raztvorbe još jedinim mogućim, ali i sam za se isto tako pouzdanim dokazom krvi. Pošto se pako krvno mastilo može uz neke uvjete dosta dugo nepromjenjeno održati, ali ako je i raztvoreno, daje tako karakterizovanih produkata, da se na njih može još i nakon godina dokazati, da potiču od krvi, to imaju dotični načini iztraživanja često veću praktičku važnost nego i sam mikroskopski dokaz elementarnih krvnih oblika.

Poznato je, da ide spektralno iztraživanje s krvi sumnjivih ljaga za tim, da se u njih dokaže oksihemoglobina ili methemoglobina ili napokon hematina. Koliko se znade, može se neposredno pojavljenje oksihemoglobinovih pruga u dužici i njihovo slievanje se uz dodatak razkisivih sredstava smatrati za krv isto tako dokazivim, kao i methemoglobinova pruga i njezina pretvorivost u absorpcioni spektrum hemoglobina i oksihemoglobina. Dakako da vriede i ovdje opet one iste mjere opreznosti, kao što kod sitnozornoga iztraživanja, jer naravski da daje krv i od stienica i od buha iste absorpcione pojave. Ali mogućnost toga dokaza oksihemoglobina i methemoglobina još je na žalost time omedjena, da postane jedan i drugi vremenom i uplivom različitih sredstava, kojimi se krv sgrušava (osobito kipućom vodom), netopiv, pretvarajuć se u hematin. Dok se samovoljno ovako pretvori, može trajati sad kraće, sad dulje, ali se znade, da može krvna pjega na sunčanu svietlu već za malo dana postati netopiva. Pa u toj mjeri, kako pri tom pomenuta pretvorba krvnog mastila napreduje, mjenja mu se vanjsko lice na toliko, da takve, a i sgrušenjem promjenjene krvne pjege sasvim svoju boju izgube te niti više na krv ne naliče. U takvih slučajevih imali smo izvrstno i pouzdano sredstvo u spektralnom iztraživanju na Stokesov hematin i razkiseni hematin, pa ja rado priznajem, da sam se baš ovim načinom iztraživanja pred drugimi volio služiti, osobito od kada je *E. Hofmann* pokazao, da se može upotriebiti ne samo kod hematina, već i kod oksihemoglobina. *Hofmann* zato preporuča, da se iztražna tvarina ima močiti s jakom otopinom kalijeva kijanida, pa dobivena tekućina da se stavi pred spektroskop. Ako je kalijev kijanid dosta dugo djelovao, vidi se tada u spektrumu ili široka pruga u zelenom dielu, koja vrlo naliči na prugu razkisenog hemoglobina, ili bar njeka sjenka. Čim se pako tekućini doda koja kàp amonijeva sulfida, opaža se odmah, kako se široka absorpciona pruga razdieli na dvie pruge, koje na prvi pogled prilično naliče na pruge oksi-

Digitized by Google

hemoglobinove, ali se od njih opet razlikuju i svojim postankom i položajem, pošto su bolje prema ljubičastom kraju pomaknute.

„Dokaz razkisenog hematina spektralnim putem," veli *Hofmann*[1], „ne samo da odlučuje o prisutnosti krvi isto tako sigurno, kao što i dokaz oksihemoglobina, već on vodi do rezultata još i onda, kad se radi malenkosti objekta ili radi napredovane raztvorbe spektroskopski dokaz oksihemoglobina povesti nemože, itd."

Dočim na ovom mjestu za sada samo spominjem, da daje iste pojave (kao što se po tom, što je gore rečeno, samo po sebi razumije) i krv od stienica i ona od buha, ali i njihove izmetine, imati ću niže da zabilježim jedno skroz neočekivano i prevažno opažanje, koje steže vanredno tu tobož absolutno dokazivu moć pomenutog spektruma.

Prije toga neka mi se samo još dozvoli, da sjetim na veliku važnost Teichmannova odkrića heminovih ledaca za sudbeni dokaz krvi, pošto se i danas smatra krv absolutno dokazanom, kad se tih ledaca dobije. Nu negledeći ni na to, da te ledčiće dobijemo, kako sam ima priliku dokazati, ne samo sa krvlju od stienica i buha, već i s njihovimi izmetinami, zabilježiti mi je, pa to je baš glavna svrha ove razprave: *da daju i izmetine kućne muhe i to neobično jak spektrum hematina i razkisena hematina, pa daju takodjer neobično mnogo, pa i osobito lako heminovih ledčića.*

Od kolike je to važnosti, neka pokaže primjer iz moje prakse, koji je baš doveo do toga opažanja. U nekoj iztragi radi potajnoga umorstva prispio je mojemu zavodu na iztraživanje drveni kolac. Kao drugi vještak dao sam da kod iztraživanja sudjeluje asistent mi gosp. L. Margreitner. Dotični sudbeni stol svratio je naš pozor na deblji kraj kolca, gdje da ima tragova krvi. Našao sam na dotičnom mjestu i to tiesno pri kraju neoguljenog kolca u istinu skupinu malih piknjica, koje su imale doista njeku naličnost na krv, a poimence dozvoljavahu zaključiti, da su štrcanjem krvi nastale (gl. na slici kod *a*). Osobito pod lupom prikazivaše se i veća skupina, da je od pojedinih sitnih kapi sastavljena. Malko niže (kod *b*) bila je još jedna mala, kao razma-

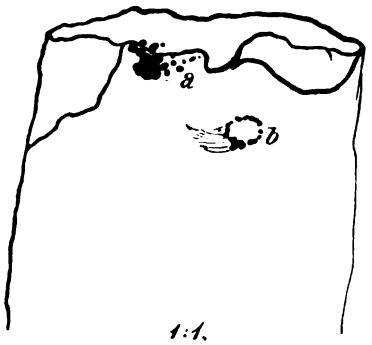

[1] Eduard Hofmann, Lehrb. d. ger. Medicin 1881. p. 396.

Digitized by Google

zana pjega smedjaste boje, djelomice odrobljena, dosta nalična na posušenu krv. Inače se na čitavom kolcu nije ništa sumnjiva više pronaći moglo. Pjege dale su se nožem lako snimiti, bez da su se baš drobile, ali se niti nisu pod nožem mekano osjećale, nit se nisu mogle rezati. Za suha prikazivale su pod sitnozorom nepravilne, neprosvitne grude, koje su se pod Pacinijevom tekućinom brzo razmočile i razpale na sitnozrnastu masu sa uloženimi u njoj nepravilnimi odlomci. Krvnih bobica ili granulovanih masa nije se niti nakon 48-satnoga močenja ništa našlo. Otopina kalijeva kijanida prilično se bojadisala; stavljena pred otvor spektralne sprave pokazala je sasma izvjestno sjenu, počimajuću kod *D* i sižuću blizu do *E*, istovjetnu, kao što je to protupokus dokazao, sa spektrumom hematina. Kad se je dodalo amonijeva sulfida, razdielila se je pomenuta sjenka odmah na dvie vrlo jake absorpcione pruge, kojih je jedna ležala po prilici u sredini medju *D* i *E*, druga pako kod *E*, a sizala je do *b*, dakle obie absorpcione pruge razkisenog Stokesovog hematina. Kad se je zatim s malenom grudicom ostrugane tvarine napravio Teichmannov pokus, dobilo se je odmah na prvi puta sijaset ledčića, koji su se u svem i svačem slagali s heminovimi ledčići. Ništa ne bi bilo bolje opravdano, neko zaključiti i proglasiti, da je tim prisutnost krvi nesumnjivo dokazana, pa sam i danas još providnosti na tom zahvalan, da mi nije dala taj zaključak stvoriti, koji bi bio u svojih posljedicah mogao koban postati.

Ta naime okolnost, da mi je vanjština upitnih mrljica, poimence onih piknjastih, još prije, nego se je s iztraživanjem odpočelo, naličila ne samo na naštrcnutu krv, već mi se činjaše, da nije niti deblje naslagano mušje blato sasvim izključeno; zatim to, da su se te pjege nalazile baš na samom kraju kolca, dakle — pomisliv kolac postavljen debljim krajem gori — na takvom mjestu, kako ga muhe rado posjećuju i zmažu; konačno i dotadanje moje izkustvo sa izmetinami stienica i buha; sve to učinilo je, da sam se odlučio na paralelni pokus s mušjimi izmetinami, od kojega dakako nisam mnogo očekivao. Ali kad se je jakom otopinom kalijeva kijanida malko mušjeg blata razmočilo, pa tekućina stavila pred spektroskop, pokaza se doista opet ista sjena medju *D* i *E*, pa dodatkom amonijeva suflida opet se razdieli na dvie vrlo jake absorpcione pruge sasvim istoga položaja, kao i prije. Uzprkos tomu skroz neočekivanu uspjehu nadah se još uvjek, da će se pokazati razlika kod Teichmannova pokusa; ali već kod drugog iz-

Digitized by Google

parivanja dobilo se je opet karakterističkih ledčića bez broja. Kad se je pokus po više puta sa mušjim blatom, sabratim na najrazličitijih mjestih, opetovao, urodio je svaki put istim posljedkom.

Kod tih pokusa udarila mi je u oči ne samo osobita jakost obih absorpcionih pruga uz dodatak amonijeva sulfida, već i velika lakoća, kojom se je dobila već kod prvog ili bar drugog izparivanja sila heminovih ledaca. Po tomu čini se, da ima u mušjih izmetinah ne samo mnogo hematina ili kojeg njemu blizog tiela, već da je on ondje i prost različitih primjesa, koje inače stvorbu heminovih ledaca lako prieče te čine, da nam Teichmannov pokus kadkad i prilično dodija. Kako je mušje blato u tom pogledu izdašno, dokazuje ta okolnost, da i neznatna grudičica daje odmah bezbroj heminovih ledaca. Kad sam, potaknut neočekivanim tim uspjehom, kušao, ne bi li možebit pošlo za rukom, da se i sa suhim ljudskim blatom dobije heminovih ledaca, izpao je taj pokus (a i spektroskopsko iztraživanje na hematin) uviek niječno. Iza takva negativna pokusa nadjoh jedanputa dojdućeg jutra stakalce, na kojem su se pokušaji izvadjali, da je blizu izparnog ostatka jednom jedinom piknjom mušjeg blata zmazano; *to je bilo dosta, da se kod najbliže sliedećeg izparivanja s ledenim octom stvori sijaset heminovih ledčića!*

Ovi uspjesi opominju nas na osobitu opreznost, kad se radi o prosudjivanju tobož krvnih pjega. Kako se može lako takva sumnjiva pjega od muhe zmazati, a da toga ni neopazimo; osobito ne ima kod poluizpratih ili zahrdjavjelih ili inače zmazanih pjega ni kakova jamsta, nije li tomu došlo mušje pogani, pa tako gube na žalost najbolji naši načini iztraživanja na krvne tragove mnogo od svoje pouzdanosti i svoje dokazne moći. Da li se vladaju slično izmetine i drugih zareznika, radi napredovanog godišnjeg vremena nisam dosele mogao ustanoviti, pa bi bilo i od manje sudstvene važnosti.

Nedirajući nikako u pitanje o porieklu hematina u mušjih izmetinah i o tom, ne ima li možebit kakove sveze medju njim i „miohematinom", što ga je našao *Mac Munn*[1] u mišicah invertebratâ, poimence takodjer u mišicah zareznikâ, smatrah si dužnošću, da ta svoja opažanja širjim krugovima priobćim, želeći prepriečiti zlo i izpraviti ga, gdje bi ga već bilo. Pomisao, da smo možebit krivim

[1] Zeitschr. für physiol. Chemie 13, 497; Chem. Centr.-Bl. 1889 II, 293.

Digitized by Google

zaključkom izazvali krivu osudu, leži kao kamen na duši svakomu, koga se tiče. Pisac ovih redaka nalazi se u tom neugodnom položaju, da mora priznati, da ima medju mnogobrojnimi pokušaji na tragove krvi, što ih je tečajem vremena za sudstvene svrhe izveo, mnogo i takvih, gdje se nije našlo krvnih bobica, niti se nije dobila dužica hemoglobina, pa se je samo iz hematinove dužice i heminovih ledaca zaključilo, dakako absolutnom odlučnošću, na krv. Za to si je i preduzeo, da će što prije pregledati te prijašnje svoje nalaze i mnienja, ne bi li se gdje pokazala potreba, da se kazneni postupak ponovi, pa će se to valjda i drugdje potrebnim pokazati.

Digitized by Google

Tab. I.

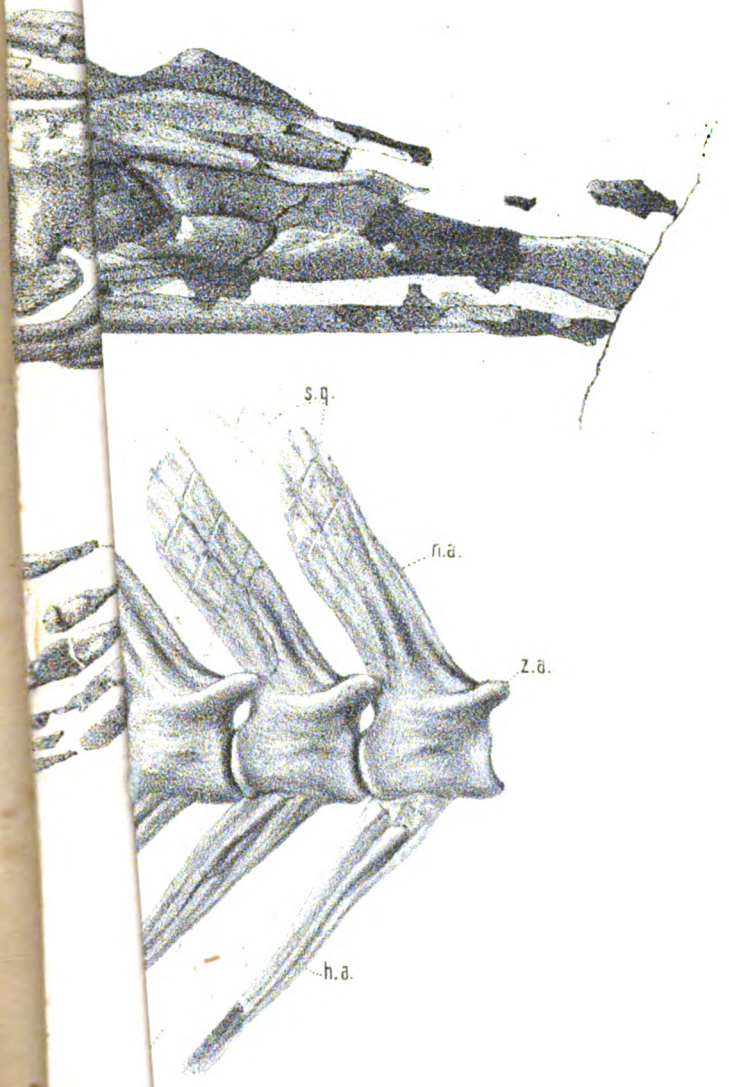

Digitized by Google

Digitized by Google

Tab. II.

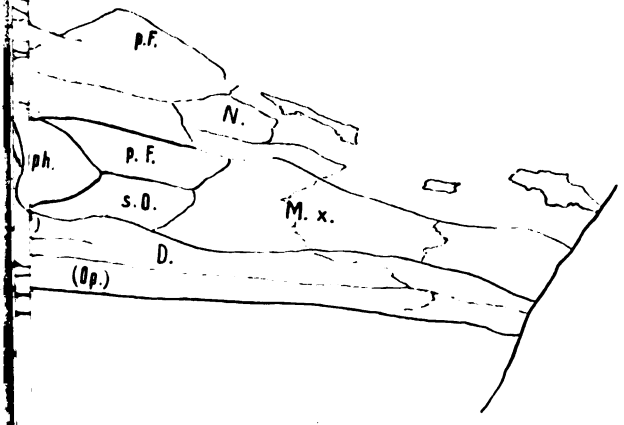

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Ivan Kukuljević Sakcinski

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA CX.

RAZREDI FILOLOGIČKO-HISTORIČKI I FILOSOFIČKO-JURIDIČKI.

XXXV.

U ZAGREBU 1892.

KNJIŽARA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE (DIONIČKE TISKARE).

Digitized by Google

LIBRARY OF CONGRESS
RECEIVED
MAR 5 1927
DOCUMENTS D

Dionička tiskara u Zagrebu.

Digitized by Google

Sadržaj.

	Strana
Prinos k naglasu u (novoj) slovenštini. Naglas u participima. Od M. Valjavca	1
Život i djela Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. Od Tade Smičiklasa	110
Paljetkovańe. Od Luke Zore. (Nastavak.)	205

Digitized by Google

Digitized by Google

Prinos k naglasu u (novoj) slovenštini.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 5. veljače 1890.

PRAVI ČLAN M. VALJAVEC.

Naglas u participima.

a) u participu prezensa.

U kranjštini.

Završetak toga participa glasi -óč- (= -ą̑štъ), -jóč-, a naglas ima gotovo svuda *na* tom završetku i to *otegnuti* dugi: cvetóč ἀνθῶν, cvetóča, cvetóče, cvetóčih itd. kad je značeńe neopredijeļeno; a kad je opredijeļeno, ima *otisnuti* naglas: cvetôči ὁ ἀνθῶν, cvetôča cvetôče itd. — Taj završetak imaju glagoli *bez* nastavka u infinitivu, i s nastavkom ni od nô, i oni s nastavkom a u infinitivu, kojim je u prezensu nastavak e je: bra bere, pisa piše.

A osnove na suglasno.

cvet: *cvetôčo:* rvn. 2 305 zemļa z vso *cvetôčo* spomladjo je le podnožje ńegovo.

gred: *gredóč:* rog. 2 423 po katerim *gredóč* prišli so v tajste ty martirniki. škriń. modr. 2 3 naše živleńe prejide kakòr męmo *gredóč* oblák. rvn. 1 270 ti bo dal *gredóč* denarje. — *gredóča:* škriń. modr. 2 5 naš čas je kakòr męmo *gredóča* sęnca. — *gredôčo:* škriń. sir. 1 3 kdó je vsem rečęm naprej *gredôčo* modrost božjo pregledùval? — *gredóčega:* rvn. 2 285 je na figovo drvó zlézil viditi ga memo *gredóčiga.* — *gredóčimu:* rvn. 1 106 po ńivah svojiga soseda *gredóčimu* ti je z rokó klasja vsmukniti prpušeno. — *gredôčim:* rvn. ber. 39 prodajmo ga mémo *gredóčim* kupcàm.

Digitized by Google

mog: *mogóče:* ravn. 1 36 vérje, de je clo pepél ńegoviga sina oživéti *mogóče* bogú.

nes: *nesóč:* rvn. 1 113 Mózes gré iz gore *nesóč* postavo na dveh tablah v roki.

pek: *pekóči:* rvn. 1 100 spet je huda sila zlasti v huđi *pekóči* pušavi.

rek: *rekóč:* rog. 2 267 pisal je Theopistae *rekóč:* . . . škriń. pridg. 1 16 jest sim govóril *rekóč:* . . rvn. 1 34 strán gré *rekóč:* ne morem ne gledati vmirati otroka. preš. 89 svaríl jo je *rekóč:* ako bóš pr ôkni stála . . hišo bódem ti ográdil.

seg: *segóčega:* rvn. 2 192 koļko v srce *segóčiga* ima v sebi ta prgodba!

tek: *tekóč:* škriń. modr. 5 5 vse tó je prešlú kakòr męmu *tekóč* tekár. — *tekóča:* rog. 2 331 pride h nym ena *tekóča* kamela. rvn. ber. 163 sapa je *tekóča* stegļiva stvar. — *tekóčo:* škriń. pridg. 11 1 vrzi tvój kruh v męmu *tekóčo* vodó. — *tekóče* rvn. 2 111 voda, ktiro mu jez dam, bo studenic vode v ńem *tekóče* v večno živļeńe. škriń. sir. 24 40 jest modróst sim *tekóče* vodę vùn točila. lev. žup. 97 vsako poslópje dobode števílo zaporedoma *tekóče.*

vr: *vróč* (kao adj. calidus): rvn. 1 101 hvaležni bodimo bogú koļkor krat se z vode mrzlim požirkam kak *vróč* dan ohladimò.

žr: *žróč:* rvn. 1 178 ogeń *žróč* je pred ńim.

Uz -oč dolazi i -*eč* (= ęšть); to eč ima u sing. nom. i ac. masc. indef. kratki otisnuti naglas: derèč, u ostalim oblicima ima u neizvjestnom značeńu otegnuti dugi, u izvjestnom otisnuti dugi naglas.

bod: *bodèč:* rog. 2 267 trnast inu *bodéč* je stol rimskiga papeža. *bodéča:* preš. 166 ne straši već je trńovka *bodéča.*

cvet: *cvetéče:* preš. 181 glédam spét v obličje ti *cvetéče* (može biti i: cvetêče).

der: *deréči:* ravn. 2 159 znotraj so *deréči* volkovi. — *deréča:* rvn. 1 55 i ber. 40 zvér *deréča* je mojiga Jožefa raztrgala. — *deréče* preš 96 v Save *deréče* valóv tam vrtínčinah smrt te zasáči.

U ugarskoj slovenštini.

Naglas je i tuj u svim oblicima na -oč, koje glasi: ouč, jer je dugo:

bod: *bodouči:* küz. mat 7 11 či za to vi, hüdi *bodouči,* znate dobre dári dávati deci vašoj, od koga bole oča vaš. — *bodóuča:* nagfl. 44 imenüjte že eti vu šouli *bodouča* vsa dugovańa. —

Digitized by Google

bodóučem: nagfl. 144 kama ga tak na tabli *bodoučem* rovati pisati mam?

id: *idóuči:* küz. mat. 2 8 gda je pa nájdete, nazvejstite mi, da je i jas tá *idouči* molim. — *idóuča* (dual): küz. mat. 8 28 pribejžala sta k ńemu dva vragometna z grobouv vö *idouča.* — *idóučega:* küz. mat. 3 16 vido je dühá božega doli *idoučega* na ńega.

mog: *mogóuče:* küz. mat. 24 24 dávali bodo znamejńa velika i čüda, naj zapelajo, či bode *mogouče,* i te odebráne; 17 20 nikaj ne bode nam *nemogouče.*

rk (za rek): *rkóuči* küz. mat. 1 20 angel gospodnov se je ńemi skázao *rkouči:* Jožef, ne boj se. — *rkóučega:* küz. mat. 2 17 teda se je spunilo, ka je povejdano od Jeremiáš proroka *rkoučega:* glas je v Rami slišan. — *rkóučem:* küz. mat. 1 22 ka je povejdano od gospodina po proroki *rkóučem:* ovo, dejva bode noséča i porodi sina.

tek: *tekóuče:* nagfl. 70 dajmo tak že li same s ti dotéc dávani ob sebi *tekouče* náshaje. — *tekóučem:* küz. jan. ozn. 12 15 vlijála je ta kača za tov ženouv z vüst svoji vodou liki eden potok, da bi jo tak po bistro *tekoučem* potoki zgrábila. — *tekóuči*(h): nagfl. 22 zdržétek do eti mao *tekouči* zgovárjań je zadosta na tou.

živ: *živóuči:* küz. jan. ozn. 1 17—18 ja sam te prvi i te slejdni i te *živouči* i bio sam mrtav. — *živóučega:* küz. jan. ozn. 4 12 molili so toga *živoučega* na veki veke.

Rijetko dolazi -éč za -ouč.

rast: *rastéče* küz. mrk. 4 8 drügo (semen) je spadnolo vu dobro zemlo i dalou je sáda gori zidouče i *rastéče.*

U kajkavštini.*)

Za -oč, što se sveudilj dobrahno govori, obično je -uč. Naglas je u glagola bez nastavka u inf. gotovo samo na na -uč, u sing.

*) Maretić pravom u Radu CVIII str. 78 kudi one, koji u hrvatskoj knjizi pišu: francuština, čakavština, kajkavština itd. za lijepo hrvatski: francuski jezik, čakavsko, kajkavsko narječje itd. jer u hrvatskom jeziku nijedna riječ na -ština ne označuje jezika ili narječja. Ja pišući ove rasprave: prinos k naglasu u (novom-)slovenskom jeziku upotrebljujem riječi slovenština, kajkavština jedno s toga što je kraće reći kajkavštine nego kajkavskoga narječja, a drugo i naj više s toga, što sam držao, da je onako dobro hrvatski kazano, jer sam držao a i sada držim, da u slovenskom jeziku u Krańskoj nije a gotovo ne može biti čehizam, kad n. pr. biskup pokojni Ravnikar u predgovoru knjige izašle u Ljubljani god. 1815. s naslovom: zgodbe svetiga pisma, prvi del u predgovoru piše: „vi imate še bol nepokaženo *krajnšino;* vučeni radi *nemšino, latinšino* ali *lahovšino* vmes brodijo in tudi clo krajnsko besedo tako

*

Digitized by Google

nom. masc. obično otisnuti ređe otegnuti dugi; u ostalim oblicima otegnuti: budûč ređe budúč, budúča, budúčega itd.

bud: *budúč:* gašp. 1 725 *budúč* oni vragi mrski i odurni, klańaj im se ti. — *budúča:* gašp. 1 347 kraļ *budúča* znajúći dojde. — *budúčega:* gašp. 1 412 z ovim činom *budúčega* sebe čuvara obznani marianskoga. — *budúčeh:* gašp. 1 351 *budúčeh* Kristuša mučenikov je se doteknula.

cvet: *cvetúči:* gašp. 1 343 jošče vu *cvetúči* dobi proti morskem razbojnikom tabor podigne. — *cvetúča:* gašp. 1 341 Priska bila je vu télu *cvetúča.* — *cvetúče:* gašp. 1 20 po velikom čudu *cvetúče* šibe dal je ńu zaručiti Jožefu.

gńet: *gńetúči:* petr. 126 gda bi zašel bil Ježuš vu hižu poglavnikovu te bi videl bil vnožinu ļudi *gńetúči* se, reče: odstupete.

griz: *grizúče* krist. nač. 41.

id: *idúč* petr. 35 kó (seme) je opalo meď tŕńe, jesu oni, ki su čúli te pred pazkami i bogáctvom *idúč* zadávļaju se. — *idúči* petr. 3 anda búdu videli sina človečjega *idúči* vu oblake. — *idúču:* gašp. 1 415 opazi d. Mariju oposred med dvemi angelmi vu cirkvu *idúču.* — *idúčega* petr. 37 gda bi čul bil množinu ļuctva mimo *idúčega,* opita, kaj bi to bilo, — *idúčemu* gašp. 1 433 sam je povedal, kaj se je ńemu vu Damask *idúčemu* pripetilo. — *idúčem:* petr. 27 Jezus za sobom *idúčem* reče: . . .

jed: *jedúč:* gašp. 1 583 ovdi obodva skupa trave i koréńe *jedúč* žitek sprovodili jesu. — *jedúči:* petr. 150 v one pák hiže stójte *jedúči* te pijúči. — *jedúčega* gašp. 1 643 ovak ńega ogovárjati priliku zadobe kak ti meso po petkeh *jedúčega.* — *jedúčoj* gašp. 1 780

---

po ptuje stavijo, de praviga Krajnca všesa bolé". Za tim dolazi tako u Prešerna (izd. 1849.) str. 100 „lej, v kńigah ńih je tól'kań lúlke ptúje med lépo, čísto *slávšno* zasejáne, de je nobên purist več ne izrúje; al' búkev náše *krájnšne* spakedráne pešíčico denímo na ogńíše, prerôjen fênis číst de 'z ôgńa vstáne" i str. 112 Krempeļnu: „nísi je v glávo dobíl, si dobíl le *slovéńišino* v krémpļe". Iz Ravnikara i Prešerna biće u Miklošića II 131: nêmščina lingua germanica, slovênščina lingua slovenica. — Gotovo ne vjerujem, da je Ravnikar to dobio iz českoga jezika, a nikako ne, da je tako na česku učinio g. 1651. biskup zagrebački Petretić, ili onaj, koji mu je predgovor ponašio, gdje se čita: „ja sem včinil po mudreh redovneh ļudéh i pastireh cirkveneh naj prvle réči sveteh evangeliomov (kii su vu slovenskom orsage okolu godišča obični i navadni) iz dijačkoga te vugerskoga textuša na naše pravo slovensko zagrebečko slovo pravdeno prenesti od réči do réči, gde je bilo mogučo te je *slovenščina* prepustila". — Zar se nije na dva razdaleka mjesta među Česima i Slovencima, pa na pokon za što ne i među Hrvatima razviti moglo jedno te isto za istu ńeku osječanu reci potrebu?

Digitized by Google

Kristus večkrat vezda *jedúčoj* sada počivajúčoj na posteli poleg sedéči je se videl.

krad: *kradúči* matij 2c 108 iz hmańoče *kradúči* prekršuju zapoved božju.

mog: *mogúča:* petr. 147 ne bude *nemogúča* pri boge reč nijedna. gašp. 1 552 seńa ova kaj bi znamenuvala mati ne *mogúča* rastolnačiti dosta vu srcu zmuti se.

rast: *rastúča:* gašp. 1 497 milosrdnost z ńim *rastúča* je se videla. — *rastúču:* gašp. 1 848 videči *rastúču* d. Marije vutrobu počne se Jožef vu srdcu búrkati. — *rastúčemu:* gašp. 1 692 Kazimiru vsaki dan vu krščanskeh dobrót zvršenosti *rastúčemu* vrag je hotel mreže preprečiti.

rek: *rekúč:* gašp. 1 822 čuvaj se, da ne pomisliš vu srdcu svojemu *rekúč:* kraļevskoga jesem kolena.

tek: *tekúču:* petr. 94 dajte meru dobru i nagńetenu i nátresenu i vun *tekúču.*

vlêk: *vlekúč:* gašp. 1 654 za haļu natéžuč i iz hiže *vlekúč* k grobu zapeļati sin je se trsil. — *vlekúčega:* gašp. 1 654 Margarita naslédduje psa za haļu *vlekúčega.*

vr (ver): *vrúča:* mul. ap. 225 kakti krv i voda *vrúča* iz boka Kristuševoga je tekla.

žr (žer): *žerûč:* zagr. 5b 126 onda se klatare po oštarijah po krčmah, po kletah *žerùč* i pijančujuč.

živ: *živûč:* gašp. 1 129 ovak sveto *živùč* svéto žitek svoj je dokončala. — *živúči:* petr. 18 ovo vnogo dnih *živúči* prešla béše. — *živúča:* gašp. 1 382 mogučnosti ńegovi vsa *živúča* podložna jesu.

veni: *venóč:* lev. gramm. 60.

vrno: *vrnóuče:* küz. mat. 7 6 ne dájte to svéto psom niti ne mečte džündže vaše pred sviné, naj ga gda ne zakláčijo z nogami svojimi i *vrnóuče* vas rastrgajo.

ginu: *ginúču:* gašp. 1 341 ovak duša svete device vu nigdar ne *ginúču* nebeskoga zaručnika odide domovinu.

sesnu: *sesnúčega:* gasp. 1 691 jošče *sesnúčega* neizgovorno srdca veseļe na obrazu ńegovem očivesto spoznávali jesu na čújena imena Jezuša i Marije.

bra: bere: *beróč:* ravn. 2 270 tudi to le *beróč* slišite ta klic. — *berúči:* petr, 30 hočeš li, da idemo te ga vun zberemo? Ne, da mozbiti *berúči* kúkoļa ne spúčete ž ńim i pšenice.

zva: zove: *zovúči:* gašp. 1 576 dojdu posli od krvoloka poslani *zovúči* vse tri na prvo.

Digitized by Google

Tako još ńeke osnove s nastavkom *ê* (a):

diša: *dišúča:* gašp. 1 623 kak da bi one bile jedna lepa *dišúča* kitica cvetúčeh róžic. — *dišúče:* gašp. 1 628 nésu li bili ovi dva svétci božji kakti rožice *dišúče?*

gorê: *gorúči:* gašp. 1 646 lampaš *gorúči* vzeme. — *gorúča:* gašp. 1 694 duša ńegova be čisto *gorúča* od ļubavi; kov. kemp. 99 ļubav prestrášena se ne zbúrka, neg kakti žívi plamen i *gorúča* posvèt gori se zrine. 260 o pravdena *gorúča* vera ńihova budúča priistinsko znamêńe názočnosti tvoje! — *gorúče:* petr. 68 né li *gorúče* bilo srdce naše vu nas, gda je govoril? — *gorúču:* gašp. 1 545 zapovedal je *gorúču* grmadu napraviti. — *gorúče:* gašp. 1 499 iz *gorúče* ļubavi.

kipê: *kipúče:* gašp. 1 579 vu oļe *kipúče* postavļena po milosti božji je začúvana. — *kipúču:* vran. 2 76 ako se gola ruka vu *kipúču* vodu postavi. — *kipúčim:* gašp. 1 492 Martinu s *kipúčim* salom da oblejati. — Amo idu i

vêdê: *vedóuč:* nagfl. 40 golоubek ji ne *vedouč* na pleče séde.

vidê: *vidóuči:* küz. mat. 6 6 moli očo tvojega vu skrivnom, i oča tvoj *vidóuči* vu skrivnom povrné ti vu očivesnom, mat 19 30 *vidóuči* pa to lüdstvo smilivao se je nad nim.

Rijetko koja osnova s drugim nastavkom n. p. giba: *gibúči* svetki petr. kalend. — voña: *vońúči* mul. škol. 46.

Rijedak je ovdje naglas na štokavsku na kojem slogu pred uč: búduči petr. 63. — jéduč mat. 2 303 — pásuč mat. 2 422 — rástuč mat. 2 430.

Zavrsetak *-jóč* imaju

a) osnove na *vokal*, i to

α) od jednoga sloga u glagola bez nastavka u inf. zna: znajóč, pi: pijóč, grê: grejóč, ču: čujóč, pê: pojóč, itd.

β) od više nego jednoga sloga. To su glagoli α) s nastavkom a u inf. i u prezensu. n. pr.

bliža: *bližajóč* ravn. 1 50 Jakob prklone se *bližajóč* se Ezavu sej sedem krat do tal.

dêla: *delajóče* ravn. 1 123 bog štrafuje greh *delajóče* ļudi.

lêta: *letajóče:* ravn ber. 170 sneg se zgodí, če mraz vodne sopárice po sapi *letajóče* v tenke kôsme stisne.

sesa: *sesajóčega:* škriń. vis. pes. 8 1 kdó bó meni dál, de bi tebe imęla za mojiga brata *sesajóčiga* prsi moje matere?

skaka: *skakajóčo* rog. 2 17 zaglédal je bil pred ńè mladimi jelenčiki *skakajóčo* srno.

Digitized by Google

sluša: *slušajóč:* ravn. 2 235 jedí in pijače, božjo besedo *poslušajóč*, se spozabijo.

šviga: *švigajóče* ravn. 1 165 ne bojiš se *švigajóče* pšice po dnevi. — *švigajóčim:* ravn. 1 73 angel z *švigajóčim* ogńénim mečam je varoval v raj.

upa: *upajóče:* preš. 141 mísli, de Slovénec míle ne ļúbi mátere vá ń *upajóče*, z bridkóstjo so srcé mi napolníle. 156 kamòr val žêne čólnič, *obupajóče* letéti ga pusté roké čolnárja.

umira: *umirajóčimu:* ravn. 1 122 enako *vmirajóčimu* očetu jim govorí.

premišļa: *premišļajóč* škriń. pridg. 4 7 *premišlajóč* sim tudi eno drugo nečimrnost pod soncam našàl. itd. itd.

Tako i osnove od dva sloga u infinitivu na *ja* s vokalom pred ńim: daja: dajóč, maja: majóč, sêja: sejóč, sija: sijóč, vêja: vejóč, smêja: smejóč. — pak na *va* s vokalom pred ńim: pļuva: pļujóč, kova: kujóč, snova: snujóč.

γ) Glagoli s nastavkom *ova* (eva) u infinitivu n. pr.

kupova: *kupujóč* lev. žup. 47 tudi je treba čuti, da ļudjé živež *kupujóč* ne bodo prevarjêni.

plačeva: *plačujóč:* lev. žup. 17 župan je dolžen ovaditi vsacega, kdor obrtúje ne *plačujóč* dobitkovíne.

δ) osnove na *konsonant*, koji se s j slijeva u jedan glas.

Take su αα) mel inf. mlê: meļóč, stel inf. stla: steļóč, kol inf. kla: koļóč, pol inf. pla: poļóč, mer inf. mrê: mrjóč, ser inf. sra: serjóč, žen inf. že: žeńóč ili žńóč.

ββ) osnove s nastavkom a u infinitivu a s nastavkom i u prezensu, n. pr. pisa piše: pišóč itd.

jema jemļe: *jemļóčega* ravn. 2 218 v alabastera posódi iz draziga beliga očí *jemļóčiga* kamena je draziga mazila prnesla, itd.

U ugarskoj sloveńštini je -jouč svuda dugo i obično i naglašeno: znajóuči pijóuči itd. n. pr.

zna: *znajóuči*: küz. mat. 12 25 *znajouči* pa Jezuš misli ńihove rčé ńim: . .

čefketa: *čefketajóuči:* küz. jan. 3 10 či pridem opomenćm ga z dejl, štera činí s hudimi rečmí *čefketajouči* prouti nam.

z-gańa: *zgańajóuči:* küz. djań. ap. 19 19 záčali so pa niki okouli hodeči z Židovov vragé *zgańajouči* imenüvati nad onimi, ki so hüde dühe meli, gospon Ježušovo imé.

giba: *gibajóučo:* küz. mat. 11 7 ka ste vö šli glédat vu püščavo? je li trst od vötra *gibajoučo?*

Digitized by Google

kiva: *kivajóuči*: küz. mat. 27 39 prekliňali so ga *kivajouči* svojimi glavami.

spravļa: *spravļajóučoj:* küz. mat. 13 47 pá je pripodobno králevstvo nebesko k vrši vrženoj vu mourje i ze vsakoga ploda ribe vküp *spravlajoučoj.*

trüpa: *trüpajóučemi:* küz. mat. 7 8 tomi *trüpajoučemi* se odpré.

vadlüva: *vadlüvajóuči* küz. mat. 3 6 okrščávali so se v Jordáni *vadlüvajouči* grejhe svoje itd.

U knizi dolazi često znak ′ na onom slogu, koji ima taj znak i u infinitivu. Tim će biti kazano, da je tamo naglas a slog -ouča je samo dug.

nadájati: *nadájajoučem* küz. mat. 24 19 jaj pa tim nosččam i *nadájajoučam* vu oni dnévi.

zdržavati: *zdržávajouči:* küz. mark. 7 3 Židovje či do laktá ne operéjo rouk, ne jejjo *zdržávajouči* tadánke ti stariši.

glédati: *glédajouče* küz. mat. 27 55 bilé so pa tam žene vnouge ouzdaleč *glédajouče.*

prihájati: *prihájajouče* küz. mat. 3 7 gda bi pa vido vnouge z Farizeušov i Saduceušov *prihájajouče* k svojemi krsti, rkao je ńim: . .

kršćavati: *kršćávajouči*: küz. mat. 28 19 idouči zá to včite vse národe *kršćávajouči* je.

pobérati: *pobérajouči* küz. mat. 13 29 naj kak *pobérajouči* koukol ne strgate vö navküp ž ńim i pšenico.

naklékati: *naklékajouči* küz. mat. 27 29 *naklékajouči* se pred ńim špoutali so ga. itd.

U kajkavštini ima oblik -juč različit naglas ili

a) ima -juč naglas i to otegnuti ili otisnuti n. pr. u Đurđevcu: bijóč vdajóč pijóč češļajóč nagańajóč kopajóč skrivajóč krpajóč loptajóč ritajóč špotajóč; jašóč mečóč plačóč plesóč režóč skačóč itd.

Evo dva tri li primjera iz knige:

pi: *pijûč:* zagr. 1 511.

smêja: *smejûč* gašp. 1 264 onda *smejúč* Pavel odpre vrata, 1 497 almuštvo *smejúč* podával je vbogem.

počiva: *počivajûč* gašp. 1 583 na gužvah tvrdeh po noči *počivajúč* pokoru svoju je dovršil.

nagraža: *nagražajûč* gašp. 1 805 kamo, s korbačem svojem deci *nagražajúč*, večkrat dal se je donesti.

kara: *karajûč* gašp. 1 322 noč jáučuč je sprevodil *karajúč* ostro lénost duhovnu krščenikov.

Digitized by Google

podnaša: *podnašajûč* gašp. 1 258 vsa dobrovolno *podnašajúč* odhitil je zemelska.

nauča: *navučajûč:* mat. 2 425 neverniki skrb imaju svojeh sinov *navučajúč* ńe vsa ona, koja dotíču se vere.

štima: *štimajûč* gašp. 1 519 dečica kaj čúju stareše i ona tak govore, *štimajúč* da je to slobodno.

dižem: *dižûč*: mat. 1 541 vu takveh prilikah *podižúč* oko vu nebo pošpotavam se iz nevarnoga vkanitela.

drhta: *drhčûč*: mulap. 181 *drhčúč* múčal je kakti Januš.

kaza: *kažûč:* gašp. 1 500 koja spovednik razmeče očivesto sužńe na našu škrb spadajúč *kažúči.*

jema: *jemļûč* gašp. 1 622 on čemer nenavidnosti iz vust bļuje s čemernem ogovarjańem dober glas *jemļúč.*

meta: *mečûč* gašp. 1 635 obstoji s. Juliana oči *mečúč* ostreše zvrhu peklenskoga vkanitela itd.

pisa: *pišúč:* gašp. 1 717 od angelov *pisúč* navuk angelski vsem je nazvéstil.

plaka: *plačûč:* mat. 2 217 čul je jednoga i drugoga *plačúč.*

škripa: *škripļúč:* gašp. 1 828 ona skoči k njoj i zubmi *skripļúč* zmekne iz ruk zdelu.

b) ili ima naglas onaj slog pred -juč, na kom je naglas u infińitivu:

erdegätati: *erdegätajuč:* mulap. 101 nega nesu *erdegátajuč* se suprot Turkom odpvavļali.

märati: *màrajuč:* gašp. 1 726 ona malo *márajuč* vú t ván za sina, za súze i prošńe otca i tovaruša, batrivo odvrne: odhajajte od mene vse krivice.

läjati: *läjuč* gašp. 1 654 pesek domom se povrne milo zavíjajuč i žalostno *lájuč.*

pítati: *pítajuč:* gašp. 1 710 straža dodrči *pítajuč* kaj bi se pripetilo bilo.

ládati: *ládajuč* gašp. 1 657 ona vsigdar neprijatela *ládajuč* vtékala se je vu pomoč návadnu.

rávnati: *ràvnajuč* gašp. 1 666 duh sveti ńu, osebujno *rávnajuč*, je nadehnul.

strádati: *strádajuč:* kov. kemp. 231 da mozebiti duše *strádajuč* od svétoga nakáneńa ne odpustím.

vupîrati: *vupîrajuč* gašp. 1 697 oči i pamet vu ńega *vupírajuč* pomńivo premisli zveličitela.

zapîraju: *zapîrajuč* gašp. 1 708 ńega nasleduvali jesu *zapírajuč* se v kloštre.

Digitized by Google

pošiljati: *pošîljajuč* gašp. 1 470 budemo videli, gdo zmed nas dveh predi opéša: ja prodavajuč i s cenum bogce odévajuč, ali ti kupújuč i meni nazad poplona *pošîljajuč*.

raztrésati: *rastrésajuč:* mat. 1 500 od kuda z okom proročánskem *rastrésajuč* David vsa vremena na hvalu bogu zapopéval je: fidelia mandata eius.

pozívati: *pozívajuč*: gašp. 1 498 *pozívajuč* koteroga vbógoga človeka.

zazávati: *zazávajuč*: mulap. 102.

zazvédati: *zezvédajuč:* gašp. 1 214 ovak vsa *zezvédajuč* poslal je ńe pitat.

pretêpati: *pretêpajuč:* gašp. 1 638 zveže vraga šakami ńega *pretépajuč*.

dávati: *dávajuč*: gašp. 1 582 je počinul milo vu srdcu zdihávajuč, čalarnost svéta odurjávajuč i kakti znameńe *dávajuč* budučega nakaneńa.

oblévati: *oblévajuč*: gašp. 1 800 zvršeno za grehe požaluvańe, s suzami *oblévajuč* lica, vučini, 1 801 molitvu s suzami *zalévajuč* prositi začne.

pévati: *pévajuč:* gašp. 1 488 na glas *popévajuč* boga diče.

vžívati: *vžívajuč:* kov. kemp. 213. vsi i na ljubav moju šetúju, kotèri *vžívajuč* počivaju.

dopeljívati: *dopeljívajuč*: gašp. 1 638 odide povsud dušice neprestancé na pravu veru *dopeljívajuč*.

ogrizávati: *ogrizávajuč:* gašp. 1 522 koteri čemer nenavidnosti iz ust bljuje s čemernem ogovarjańem *ogrizávajuč*.

osmehávati: *osmehávajuč:* gašp. 1 439 na krič ov vragi *osmehávajuč* odgovore ńemu: . .

razširjávati: *razširjávajuč:* gašp. 1 442 veru Kristuševu *razširjávajuč* venec mučenikov zadobili jesu.

navúčati: *navúčajuč:* gašp. 1. 486 prodike sam je imal priproste *navúčajuč*.

pregâńati: *pregâńajuč:* gašp. 1 427 kulika je hmańica bila Savlova *pregâńajuč* krščenike!

nagrâžati: *nagrâžajuč:* gašp. 1 417 iskaže se ńemu Marija z ostremi rečmi *nagrážajuč* se.

prehâđati: *prehâđajuč:* petr. 182 *prehâđajuč* bude ńim služil.

darúvati: *darújuč*: gašp. 1 764 borile se med sobum jesu dobrota božanska i s. Katarina: ova na hvalu i diku božju vsa dela

Digitized by Google

svoja aldújuč, a dobrota božanska Katarinu s novemi *darújuč* miloščami.

prekršùvati: *prekršùjuč:* mat. 1 525 jeli ne znate, da *prekršújuč* zapovedi božanske pšánite boga?

mentùvati: *mentùjuč*: gašp. 1 814 smrt ńegovu vse krščanstvo je oplakalo tulikoga *mentújuč* se navučitela.

valùvati: *valùjuč:* gašp. 1 528 ah ne mora drugde stati Jezuš Kristuš nego vu srdcu i vu vustah verujuč i *valújuč* ńega pravoga boga.

razveseļùvati: *razveseļùjuč*: gašp. 1 593 ondi posel zveličeńa svojega oprávļajuč, vuznike *razveseļújuč* je sprevajal.

vojùvati: *vojùjuč:* gašp. 1 791 za telovnoga cesara nebeska obládańa *vojújuč* zadobili jesmo. itd.

drápati: *drápļuč:* gašp. 1 709 redovničku opravu na falate *drápluč* slekú iz ž ńega.

húkati: *húčuč:* mulap. 255 redovnik v naša vusta *húčuč* nečastnoga duha iz nas je iztiral.

jâukati: *jâučuč:* gašp. 1 322 cel dan i noč prez jela pláčuč i *jáučuč* je sprevodil.

-jêmati: -jêmļuč -îmļuč: gašp. 1 657 vu spodobnem veseļu je kakti plavala telo Kristuševo *prijémļuč*. 1 657 kotere *objímļuč* sebe gingavu je tužila.

pomâgati: *pomâžuč:* mul. škol. 58 zbùdi ovo ufańe moje, da se, to ufajuč i k tomu iz moje strane verno *pomážuč*, morem na vse veke zveličiti.

premêtati: *premêčuč:* gašp. 1 402 knige večkrat pobožno *premêčuč* od boga oprosi milošču.

potêzati: *potêžuč:* gašp. 1 263 ovak po lehko stare noge *potéžuč* odhańa itd.

c) ili na predzadńem slogu i to najčešće otegnuti bud dugi bud kratki n. pr. opet u Đurđevcu: séjoč síjoč stájoč ostájoč kuvájoč poznavájoč povedájoč začińájoč zahtevájoč padájoč pravdájoč popevájoč trebájoč zvrndájoč zidájoč i zíđoč. itd. U knízi takav naglas rijetko dolazi: *postajájuč:* mat. 1 284 nit hipa jednoga vu putuvańu stoječ i *postajájuč* bi ostavil; — *letájuč:* mat. 2 391 lástovice *letájuč* sada na krove sada na hiže ogeń povsud podigle su.

U ostalim oblicima je najobičnije naglas na juč i to otegnuti dugi: júči júča júče júčega itd. Primjera ima u knízi sijaset n. pr. *čujúča:* matij. 1a 36 kak se je ńejno čudeńe povekšalo, *čujúča* iz vust starca Simeona, da oni vu detetu Ježušu mešijaša jesu spoznali!

Digitized by Google

pijúči: petr. 150 vu one pak hiže stojte jedúči te *pijúči.* kotera jesu pri ńih. — *pijúčem:* gašp. 1 671 aldovniki bolvanski stanovit nápitek čemerni, *pijúčem* viđeńe jemļúči, ńemu podadú.

dajúči: petr. 99 vzemši sedem krúhov hvalu *dajúči* prelomi je.

bliskajúčoj: matij. 1a 24 on dòjde vu *bliskajúčoj* svètlosti.

čekajúčega: gašp. 1 355 na ovak pitajučega i konca zbirańa *čekajúčega* glávu golubica je sela.

delajúčega: gašp. 1 173 sam podnaša mesto nas težinu i vručinu dneva i brémena, da bi mi *delajùčega* ńega plaču zadobili.

gledajúčeh: gašp 1 451 duh sveti vu peldi bele kakti sneg golubice iz neba spusti se i na glavu novomešnika sede na čudo vseh okolu stojéčeh i pripečeńe takovo *gledajúčeh.*

hitajúče: gašp. 1 268 zapazi dva oroslana grive po vratu *hitajúče.*

lajajúčega: gašp. 1 636 vu vsakom skušávańu duha peklénskoga proti nam *lajajúčega* ščit svete molitve primemo.

marajúči: gašp. 1 385 ov za boga mojega ne *marajúči* k meni prevzetno je pristupil.

mrmrajúčemu: gašp. 1 729 *mrmrajúčemu* želúcu poišče brašno.

plavajúče: gašp. 1 310 hahari vsu svoju jakost proti mlahavi divojčici su iskažúvali ránčč gingavo télo vu krvi *plavajúče.*

ravnajúči: gašp. 1 421 postane biškupom z velikum marlivostjum *ravnajúči* cirkvu efezijansku.

štimajúča: gašp. 1 468 *štimajúča,* da je to božja vola, nesem poslala nego pet.

obečajúči: gašp. 1 453 oprosi, da bi dostojal betežnici isprositi zdravje *obečajúči* obráčeńe svoje.

obetajúčega: gašp. 1 462 da plaču obečanu primemo od Kristuša *obetajúčega:* koji navúčaju vnoge na pravicu, budu se svetili kakti zvezde.

davajúča: gašp. 1 339 med ostalemi slugi božjemi zapopadena je i sveta Priska bogu službu *davajúča,* 1 395 črepovje na vugodne rožice lepu duhu *podavajúče* obrne se.

devajúči: gašp. 1 677 podignu se iz vseh stran vetri, barku sim i tam *premetajúči* i vu očivestu pogibel vutáplańa vse nutri *prebivajúče devajúči.*

oblevajúči: gašp. 1 713 Ivan iz vsega žitka z gústemi i žúhkemi suzami lice *oblevajúči* spové se.

popevajúčeh: gašp. 1 395 vnožina angelov iz neba dojde sladke popevke nebeske *popevajúčeh.*

Digitized by Google

prebivajúčega: gašp. 1 552 med grešniki *prebivajúčega* s. Andraša poslal je k ńemu.

počivajúčemu: gašp. 1 497 vu pristrošku odprtom *počivajúčemu* roj pčelic doletí.

sivajúčega: gašp. 1 742 nigdo zbog *sivajúčega* tja na vrata ogńa nuter koračiti ne poufa se.

nadjajúči: gašp. 1 641 ono kupińe, nikaj zla od onud ne *nadjajúči* se, vužge.

odhitavajúču: gašp. 1 522 došel je, da gizdost našu *odhitavajúču* širomaštvo bi potišil.

obsekavajúči: gašp. 1 742 trame *obsekavajúči* vu ogeń opáde.

spadajúče: gašp. 1 500 koja spovednik razmeče očivesto sužńe za veru na našu skrb *spadajúče kažúči.*

prebadajúči: gašp. 1 527 žalost vu srdce prime kakti jeden ostri meč istu dušu marijansku nemilostivo *prebadajúči.*

premagajúče: gašp. 1 461 prodeke s. Ivana srdca človečanske *premagajúče* bile jesu.

premetajúči: gašp. 1 280 jezik svoj van je stegnul z nogami i rukami *premetajúči.*

pobirajúče: gašp. 1 545 gospe Blaža nasledujúče i krv od ńega iz ran tekúču *pobirajúče* obraz mazale jesu.

umirajúčega: gašp. 1 169 odvetek vse pohíštvo je iziskal prez posledne odluke *vumirajúčega.*

izvirajúče: gašp. 1 582 boļe na *zvirajúče* zdenčece nego na lov oči ńega vlekle jesu.

dosigajúču: gašp. 1 586 vu snu zapazi lojtru od zemļe do neba *dosigajúču.*

podlagajúči: gašp. 1 345 korunu kraļevsku pred noge raspétoga na križu Ježuša postavi sebe i kraļevstvo svoje ńemu *podlagajúči.*

izhajajúčega: gašp. 1 314 ovak ńega van *izhajajúčega* kakti iz raja angela gledali jesu.

odnašajúćega: gašp. 1 522 prikazala je pravoga agńeca *odnašajúčega* grehe svéta.

napajajúči: gašp. 1 666 dvanadesti zdenci *napajajúči* vu puščini Izraelce.

spuščajúčega: gašp. 1 421 krščeniki jošče živoga, dušu vendar *spuščajúčega* zastignu.

preporučajúči: gašp. 1 253 med ovakovemi rečmi *preporučajúči* sebe bogu dušu svoju spusti.

Digitized by Google

darujúči: gašp. 1 16 stvoril je človeka *darujúči* ńemu dušu nevmrtelnu.

kamenujúčem: gašp. 1 427 *kamenujúčem* s. Štefana Židovom je privolil, i da *kamenujúče* ne bi kaj pačilo, on vseh oneh haharov opravu je čuval.

kraļujúča: gašp. 1 426 stanovito je, da *kraļujúča* i *vojujúča* cirkva jesu pravdene sestrice.

morgujúču: gašp. 1 413 nigdar ni bilo čuti iz vust ńegoveh réč žálnu *morgujúču* niti srditu.

putujúče: gašp. 1 322 z rukami svojemi golijat ov po zraku vu nebo *putujúče* je lovil.

skoznujúća: gašp. 1 722 onu noč na posteļi *skoznujúča* zapazi poleg posteļe stoječega s. Tomaža.

stanujúča: gašp. 1 398 Amata, gospa ze vsema slepa, zvan varaša *stanujúča,* bistru i dobru vid je zadobila.

šetujúči: gašp. 1 727 mučenici na smrt *šetujúči* popevati začnu.

tugujúči: gašp. 1 490 sedel jesem *tugujúči.* — Kaj rečemo od Martine device, kotera *tugujúča* zvrhu bludnosti poganinske malike je potrla?

vojujúče: gašp. 1 487 duša ńegova kakti svetla zvezda *vojujúče* cirkve svetiti začne se.

žalujúči: gašp. 1 493 onda sudec sebe obladanoga *žalujúči* dugo *gladujúčemu* oroslanu za hranu svetu devicu podati zapové. itd.

iščúči: gašp. 1 473 *iščúči* priliku zapazi peka friški kruh Petru nosečega.

jašúči: gašp. 1 699 vu nevoļi ovi postavļenem iskaže se vu beli sviti na belom *jašúči* końu s. Kazimir.

jemļúči: petr. 169 znal si, da sem ja človek okoren *jemļúči,* šta nisam póložil, gašp. 1 671 aldovniki bolvanski stanovit napitek čemerni *pijúčem* viđeńe *jemļúči* ńemu podadú.

kažúče: gašp. 1 412 malarov malańe, *kažúče* suhu šibu vu rukah Jožefa razcvetenu sveti Antonin izmišļeno valuje.

orjúči: petr. 211 prišestné popévke jesu onde postavļene vu to ime, da se popévaju pútujuči rekši na poļe, koséči, *orjúči,* žéńuči.

pišúčega: gašp. 1 456 komornik Ivanov čez vráta zapazi *pišúčega* biškupa.

plačúči: gašp. 1 368 svrhu prešestnoga žitka svojega *plačúči* prosili jesu da . .

natežúči: gašp. 1 802 kožu svoje ruke *natežúči* reče: verujem itd.

Digitized by Google

Ipak dolazi u obliku juči kadšto naglas na kojem slogu pred juči. Tako u petr. žẽńuči: *žẽńuči* 169 211; grẽjuči: *gréjuči* 53; smẽjući: *smẽjuči* 27; käjuči: *kájuči* 222; dẽlajuči: *délajuči* 46; čäkajuči: *čákajuči* 143; pítajuči: *pítajuči* 23; *premišlávajuči* 11; plàčuči: *pláčuči* 17; plẽšuči: *plẽšuči* 211. — Rijetko tako u drugom obliku n. pr. petr. 180 čäkajučem: *čákajučem.*

Dolazi naglas i *na prijedlogu:* následujuči gašp. 1 647.

Opako dolaze kašto dva sloga akutom označena: nadẽ|ajúč gašp. 1 486, ostav|ájúči gašp. 1 487.

2. Drugi je završetak participa prezensa *-eč* (= ęštь). Ovo dolazi u glagola s nastavkom *ê* u infinitivu a u prez. *i*, i s nastavkom *i* u inf. i prezensu.

U krańštini.

Oblik *eč* ima otisnuti kratki naglas: *ẽč* (upravo êč), rijetko otegnuti dugi: *éč.*

bežati: *bežẽč:* lev. pes. 1 4 igraje šepetal ńih val *bežẽč.*

boleti: *bolẽč:* lev. pes. 1 56 to mi sumńe plámen je *bolẽč.*

goreti: *gorẽč:* lev. pes. 1 99 *v gorẽč* plamén se vržem rad.

hrepeneti: *hrepenẽč:* preš. 162 popótnik . . . po mésci *hrepenẽč* se vléže v travo.

molčati: *molčẽč:* rog. 2 651 dala je ńè eno močno žlafernico *moučẽč.*

sedeti: *sedẽč:* rog. 2 265 na tem *sedẽč, ležẽč* inu *spẽč* delajo se rajže na dalne kraje. lev. žup. 133 katero nepremičnino sam obdẽluje na ńej stanovito *sedẽč.*

sloneti: *slonẽč:* rog. 2 578 Joañes pr te zadne večerj recumbens in sinu *slonẽč* na Jezusavih prsah iz teh uzel je bil vso ńegovo modrust.

vrteti: *vrtẽč:* lev. žup. 65 siromaki orglice *vrtẽč* gódejo po cestah in ulicah.

govoriti: *govorẽč:* lev. žup. 168 blagina je to, kar zdaj pogrẽšno imenujejo blágor ali blager -gra, *govorẽč:* na ‚blagor' svoje domovine itd.

kaliti: *kalẽč:* lev. pes. 1 56 to je up iz bridkih solz *kalẽč.*

plameneti: *plamenẽč:* lev. pes. 1 167 sodbo piše prst nam *plamenẽč.*

svariti: *svarẽč:* lev. žup. 67 pijanstvo naj župan odvira živo *svarẽč.*

tolažiti: *tolažẽč:* lev. pes. 1 5 objame prsi pôkoj *tolažẽč.*

Digitized by Google

učiti: *učéč*: ravn. 1 184 ktira pesem je do današniga dné ńegoviga veliciga ksańa še zmirej *vučéč* opomińek.

U ugarskoj slovenštini oblik eč rijetko dolazi u kńizi. Zabiļežen imam samo ovaj primjer: *bežéč:* nagfl. 141 Števan je to gori dano le *bežéč* prečesto.

U kajkavštini

dolazi naglas i na eč i na slogu pred eč i to u prvom slučaju otisnuti êč (i ëč).

a) -*êč* (ëč) dolazi u glagola svake vrsti, i to obično u glagola s nast. *ê* u inf. i onijeh s nastavkom *i*, kojim je to *i* u prezensu naglašeno.

bežati: *bežêč:* gašp. 1 581 poleg kojeh dosta krat je počinul pajdaše *bežéč;* mat. 1 487 privéžete vas k brodišću poštenoga zadržavańa *bežéč* prilike pogibelne.

držati: *držêč:* mul. škol. 487 rado boga moli vu cirkve *klečéč,* ruke skupa *držéč,* a ne v klecalu na pol *ležéč.*

gledeti: *gledêč:* petr. 285 toga *gledéč* govori s. Peter: . . gašp. 1 504 zvrhu kojeh angeli nebeski veselili se jesu *gledéč* onu neobladanu mukotrpnost.

hlepeti: *hlepêč:* kov. kemp. 204 *hlepéč* na jestvinu.

hoteti: *hotêč:* petr. 290b znańe dajú ubogem ļudém, da oni nesu na sreču i namercé vu ov svoj stališ došli, nego da je ńe gospon bog *hotéč* vu on onakov stališ obral, mat. 2 463 došel je bil *hotéč* i voļno.

klečati: *klečêč:* gašp. 1 554 vu isti red *klečéč* sebe prijeti oprosi. 1 744 k obedu ne *sedéč* nego *klečéč* malo hrane je prijemal. mul. škol. 487 moli vu cirkvi *klečéč.*

kriča: *kričêč:* zagr. 1 246 naj svoju veru mene pokaže *kričèč* vkup s Tomažom: gospod moj bog moj! matij. 1a 150 mòrali su črlenu suknenu krpicu na plćčeh nositi, i ako bi je človek ne spázil, *kričéč* opominati, da se k ńim ne bi približávali.

letêti: *letêč:* vran. 2 295 vrtoglavo od veseļa više *letèč* kak hodeč spustil se je čez vužne lojtre.

ležati: *ležêč:* mul. škol. 487 moli ne v klecalu na pol *ležéč.*

mučati: *mučêč:* matij. 2c 202 on *mučèč* molil je.

sedéti: *sedêč:* petr. 167 kotera *sedéč* poleg nog gosponoveh poslušaše reči ńegove, gašp. 1 744 pozvan na gosti ne *sedéč* nego *klečéč* malo hrane je prejemal.

stojati: *stojêč:* petr. 104 Farizeuš *stojéč* ovak vu sebe moļaše: . .

Digitized by Google

trpeti: *trpêč:* petr. 197 ostavi je (duše) od veka muke *trpéč* do veka.

videti: *vidêč:* mat. 1 176 *vidéč* ńu tak lepu dva krat izkrikuje: o quam pulchra es!

viseti: *visêč:* mat. 2 306 tancuš (bil je navaden) na vužu vu zraku nogami gore, z glavum i z rukami k zemļi obrńenimi *viséč* tancati.

činîm: *činêč:* gašp. 1 456 više vremena od pol vure potreboči tela zadovolno *činéč* vu hrani potrošiti ne hotel. kov. kemp. 271 tebe jesem zbantúval večkrat *činéč* proti zapovedjam tvojem. mat. 1 232 koji trošé dneve i dneve nikaj dobra *činéč.*

gostîm: *gostêč:* mul. ap. 227 koliko si vur potrošil *gostéč,* kláteč, grešéč!

grešîm: *grešêč:* mul. škol. 529 obmiti sudca. A kak ga ti *grešéč* mitiš?

mudîm: *mudêč:* mat. 2 391 *zamudéč* ovo zvršiti vsaki drugi način bude vam nehasnovit.

potîm: *potêč:* mat. 2 473 ja trpim za vas *potéč* se i trudeč.

trošîm: *trošêč:* mat. 1 275 kaj smo zaslužili dobro vreme *trošéč.*

učîm: *učêč:* kov. kemp. 173 vekši napredek je vučinil vsa ostáveč neg gluboka se *vučéč.*

veselîm: *veselêč:* gašp. 1 599 ostálo vreme živļeńa vu kloštru potroši turobne *veseléč.*

hválim: *hvalêč:* mat. 1 194 koga prijel je bogu za skazanu milošču *hvaléč.*

kojim: *kojêč:* mat. 2 407 jestvina prijeta razdeļuje se po vsem telu ńe hráneč i *kojéč* vu vseh kotrigeh.

kudim: *kudêč:* mat. 2 490 jesi ńemu rekel *kudéč* ńegovu srdčenost.

mislim: *mislêč:* mat. 1 592 šeptaju otecnaš vsevdil *misléč* na detcu ali na posel.

molim: *molêč:* mat. 1 194 koga prijel je v cirkve *moléč.*

postim: *postêč:* mul. ap. 959 človek *postéč* ima vnogo bolša mišļeńa nego obilno nahrańen.

prosim: *prosêč:* mat. 1 196 vse ovo vsaki zmed vas bi vučinil *proséč* pomoč.

robim: *robêč:* gašp. 1 699 da bi ovak neizgovorne kvare *robéč*.. činili, Litvanci na hitrom dve jezera skup sprave.

trûdim: *trudêč:* mat. 2 315 k kojemu šetujete tuliko *trudéč* se za ov svét.

Digitized by Google

b) Naglas na slogu pred -eč i to isti kojino u infinitivu, dolazi najčešče u glagola s nastavkom *i*, koje i u prezensu nema naglasa. : blázniti: *blázneč*: 1 89 tebi prikazujem lance, s kojemi nega zvezali jesu nesmerno *blázneč*.

hrániti: *hráneč:* mat. 2 184 je on, koji tuliko čuda je napravil *hráneč* gladne.

hváliti: *hváleč:* gašp. 1 677 mati kčerku zdravu zapazi i veselo domom, *hváleč* s. Matjašu, odpela.

jàčiti: *jàčeč:* mat. 2 409 jestvina prijeta razdeļuje se po vsem telu ńe hráneč i kojéč vu vseh kotrigeh, *jáčeč* vu vseh gibańih i činih.

krátiti: *kráteč:* mul. škol. 70 ńe bog tak ostro kaštiguje diku vu nebu obečanu *kráteč,* gašp. 1 657 vse bógcem, vustam svojem *kráteč*, je delila.

ļúbiti: *ļúbeč:* kov. kemp. 173 nekotéri *ļúbeč* mene srdčeno navčil se je božanska.

mîsliti: *mîsleč*: kov. kemp. 271 tebe jesem zbantúval *mísleč* proti zapovedjam tvojem.

múčati: *múčeč:* gašp. 1 394 vučini, da hahari tvoji prvo ne zatrude se mene *múčeč* nego ja podnášajuč.

páliti: *páleč:* gašp. 1 699 da bi vitezi ovak z ogńem cela mesta *páleč* činili, Litvanci dve jezera skup sprave.

pâziti: *pâzeč*: mat. 1 257 moraju i takve spomenke čuti i prijeti ne *pázeč* na nečista takva mišļeńa.

pròsiti: *pròseč:* gašp. 1 756 molitvice za iste mešnike je bogu alduvala ponizno *próseč,* da . . .

rániti: *ráneč:* gašp. 1 522 človek bližńega *ráneč* pozoja imenom sebe ozivati kaže.

rúžiti: *rúžeč:* gašp. 1 319 Martinianus dopeļal je kčer svoju od vraga obseđenu na vratah *rúžeč,* da bi van izišel Anton.

slúžiti: *slúžeč:* mul. ap. 178 živeti vragu *slúžeč.*

súditi: *súdeč:* gašp. 1 468 čuvari kinča preveč veliko almuštvo ovo *súdeč* samo pet librice podadú.

trápiti: *trápeč:* gašp. 1 420 nikakovu gizdost vu srdcu stanuvati ne prepustil, telo svoje *trápeč* z mrtučlivostjum.

túžiti: *túžeč:* mul ap. 2323 s druge strane bude stál vrag *túžeč* i kážuč zla dela.

vláčiti: *vláčeč:* gašp. 1 89 ovak natéžuč i *navláčeč* ńega k Anašu dopeļáli jesu.

vráčiti: *vráčeč:* gašp. 1 459 vse vreme potroši betežne *vráčeč.*

Digitized by Google

zábiti: *zábeč:* mul. ap. 407 bi vendar kvaruval, ako bi i *zábeč* post prekršil.

mrcváriti: *mrcváreč:* mat. 1 631 vse su nad nesrečnu dušu prokletu nadskočile nemilostivo ńu bijuč, trápeč, *mrcváreč.*

tolnáčiti: *tolnáčeč:* mat. 2 435 morete ńe karati *tolnáčeč* im kvar.

Ređe dolazi taj naglas u glagola, koji imaju u prezensu *i* naglašeno:

drčîm: *dŕčeč:* mat. 1 354 Absolon *dŕčeč* pod hrastom na mégu zaplete i vpļendra se prhetena kečka na zvrž hrásta.

gledîm: *glédeč:* mat. 1 529 za nami istemi *glédeč* recemo: . . .

ručîm: *rúčeč:* mat. 1 225 koji *rúčeč* kakti oroslani vugnuti muk trsili su se.

sedîm: *sêdeč:* mat. 1 335 je pobožnost ova, koja poslujuč, *sédeč,* stoječ more se zvršiti.

tajîm: *táječ:* mat. 2 220 Kain trsil se je pogrešku zatajiti, *táječ,* da on ne zna, gde brat bi bil.

veselîm: *vesèleč:* mat. 1 482 koliko goder krat tu voļnost proti drugomu imamo *veséleč* se radi kakvoga velikoga zla oneh, koji su nas zbantuvali, grešimo smrtnim grehom.

U ostalim oblicima duļim od sing. masc. indef. u kráńštini

dolazi otegnuti dugi naglas na éči éča éče éčega itd.

bliščéče: ravn. 1 4 goréla je, de dan déla, velíka luč — sonce *blišéče* — na nébu.

bojéča: ravn. 1 81 bila je tisti krat neka dobra boga*bojéča* mati.

cvetéčih (od cvetéti): ravn. 1 4 bilo je mnogih róž in *cvetéčih* drevés.

dojéčih: ravn. 1 49 odbere trideset *dojéčih* velbļudov.

glaséče: preš. 141 žeļé rodíle so prehrepenéče, de s tvôjim môje bi imé slovélo, domáče pésmi mílo se *glaséče.*

goréčo: ravn. 1 130 Gedeon suče *goréčo* baklo. — *goréče:* rav. ber. 29 komaj so bíli iz mesta odbežali, kar pade ôgeń in *goréče* žvêplo spod neba na hudôbne mésta.

govoréčih: lev. žup 23 trdno se je držati ukazov *govoréčih* o lovskem nadzôri.

hladéče: ravn. 2 124 *hladéče* zdravo mazilo, boļšega darú bi se ne moglo dati rańencu.

hodéčo: lev. žup. dovoļ učen človek na slovénski jezik prelága uradno nemščino *hodéčo* po svojih posebnih potih.

*

Digitized by Google

hrepenéči: ravn. 2 118 vsi *hrepenéči* ga prašajo: kdo pa je tisti? preš. 129 takó in bòl še čákam *hrepenéče* oči zaglédat tvôjih svítle žárke. 156 ki mi razdjál srcé bo *hrepenéče.*

krvavéčo: ravn. 2 228 *krvavéčo* glavo nedólžniga moža v sklédi viditi ji je ljubši dar od polovine kraljestva.

mejéčih: ravn. 2 134 po Siriji in po vsih *mejéčih* deželah je slovel.

molčéčo: molčéče: rog. 2 523 hóčem volnú in *molčéče* trpeti. ravn. 2 148 v tiho, *molčéčo* stanico k bogu v samòto nam veleva.

sedéča: rog. 2 662 prkazala se je ńemu Marija divica *sedéča* na enim krajlevim tronu. — *sedéčega:* rog. 2 625 málali so tega Jupiterja *sedéčiga* na enim adlerju al postojni.

skeléče: ravn. 1 123 skorpjoni in kače *skléče* so po ńi (pušavi). preš. 45 ńe poglédi dêleč króg junákov srcam vžígajo *skeléče* rane.

slovéči: preš. 176 Bogomila lepa ko devíca *slovéča* Hero je bilà v Abídi. — *slovéčem:* rog. 2 592 ú tem *slovéčim* méste.

služéči: lev. žup. 103 izôbčeni so *služéči* vojáki.

stojéča: ravn. 1 23 Sara za dvormi *stojéča* to sliši. *stojéčo:* rog. 2 638 kakòr de bi on otil svojo glavò na svoju pod križam *stojéčo* matèr nagniti.

svaréčih: lev. žup. 33 prepoveduje zakon ne postavljati *svaréčih* znameń.

šuméči: preš. 71 valóvi *šuméči* te, Urš'ka, želé.

teléčega: ravn. 2 186 nalomleniga trstú ne bo sterel ne *tléčiga* stéńa ali *tléče* tahtí vgasnil.

voléče: lev. žup. 9 katere občine imaju po 3 *voléče* razdélke, 5 ob volitvah ustanavlja okrajno oblastvo, koliko *voléčih* razdélkov je narediti.

živéčim: lev. žup. 30 ob mejah *živéčim* ljudém je dovol sama poverilnica.

Veoma je rijedak naglas na slogu pred -eč- n. pr. *védeča:* rog. 2 214 znána inu *vèjdeča* je uže enimu slednimu iz nas ta navada. — *védeče:* rog. 2 645 znânu inu *vèjdeče* je, de. Inače pravilno: vedóč. — Tako: *nóseča* gravida n. pr. škriń. pridg. 11 5 ne vęš, kakú se kosty v *nóseče* telęsi vkùp sklępajo.

U ugarskoj slovenštini

ima -éči éča éčega itd. dugi naglas:

blodéče: küz. 1 petr. 2 25 ste bilí liki *blodéče* ovcé.

bojéča: küz. mrk. 5 33 ta žena pa *bojéča* i *trepečéča* prišla je.

brnéči: küz. 1 kor. 13 1 včińen sem *brnéči* med.

Digitized by Google

držéči: küz. mat. 27 7 tanáč pa *držéči* küpili so za ńe edno ńivo lončársko.

dvojéči: küz. djań. ap. 2 12 strsnoli so se vsi i *dvojéči* eden k tomi drügomi je velo: ka ščé tou biti?

gnuséči: küz. jak. 3 6 etak je jezik postavleni med naše kotrige *gnüséči* cejlo tejlo.

govoréčega: küz. mat. 3 3 ár je eto, ka je povejdano od Ezaiáša proroka *govoréčega:* glás *kričéči* vu püščavi.

grešéči: küz. 1 kor. 8 12 tak pa *grešéči* prouti bratom i *vrazéči* ńihovo nemočno düšno vejst prouti Kristuši grešíte.

gučéča: küz. mat. 17 3 i ovo skázala sta se ńim Mouzeš i Eliáš ž ńim *gučéča.*

hodéčega: küz. mat. 14 26 i vidouči ga vučenicke po mourji *hodéčega* prestrášili so se.

hvaléči: küz. djań. ap. 3 8 gori skočivši stáo je i hodo je i šou je ž ńima vu cérkev *hodéči* i skakajouči i *hvaléči* boga.

jočéči: küz. jan. ozn. 18 19 kričali so *jočéči* i plakajouči se.

kadéče: küz. mat. 12 20 predivo *kadéče* ne ogasí, dokeč vö ne spela scudbo na obladańe.

kričéča: küz. mat. 9 27 idouči odnut Jezuš nasledivala sta dvá slepca *kričéča* i *govoréča:* smilüj se.

lazéči: küz. jak. 3 7 vsaka natúra i divji i *letéči, lazéči* i morski stvár se okroti.

ležéčo: küz. mat. 8 14 gda bi prišao Jezuš vu Petrovo hižo, vido je punico ńegovo *ležéčo* vu trésliki. — nagfl. 65 prag i petník sta páravoga téka, ednáko dúgiva ali kračišiva kak strügouv, i obá *ležéčiva.*

misléči: küz. mrk. 2 6 bili so pa niki pisáčke tam *sedéči* i *misléči* vu sebi: ka ete tak gučí prekléstvo?

mlatéčemi: küz. 1 tim. 5 17 günci *mlatéčemi* ne zavéži goubca.

moléča: küz. mat. 20 20 teda je pristoupila k ńemi mati sinouv Zebedeušovi s svojimi sinmi *moléča* i *proséča* nikaj od ńega.

noséči: küz. mrk. 2 2 prišli so k ńemi z božjim žlakom vdárjenoga *noséči.*

proséči: küz. mat. 8 5 pristoupo je k ńemi eden stotnik *proséči* ga . .

rodéča: küz. jan. ozn. 12 2 i (žena) *noséča* bodouča kričala je *rodéča* i mantrajouča se vu rodjeńej.

sedéča: küz. mat. 20 30 ovo dvá slepca *sidéča* kre pouti kričala

Digitized by Google

sta *govoréči:* smilüj se. mat. 4 16 lüdstvo *sedéče* vu kmici je vidilo svetlost veliko i tim *sedéčem* vu držéli i senci smrtnoj je svetlost zišla.

slüžéčega: küz. mat. 18 28 vö idouči sluga on najšao je ednoga s sebom *slüžéčega.*

sodéči: küz. mat. 19 28 vi bodete sedeli na dvanájset stolci *sodéči* dvanájset národov izraelski.

stojéče: küz. mat. 20 3 vido je drüge *stojéče* na placi mańikivajouče.

svedočéči: küz. djań. ap. 9 22 Sauluš stiskávao je Židove *svedočéči,* ka je té Kristuš.

učéčemi: küz. mat. 21 23 gda bi on prišao vu cérkvu, pristoupili so k ńemi *vučéčemi* poglavnicke popovski.

viséčo: küz. djań. ap. 28 4 kak so pak barbaruške vidili *viséčo* tou stvár z roké ńegove, pravili so: kak pa liki lüdomorec je ete človik. — *viséčiva:* nagfl. 65 ednáko dúgiva i *viséčiva* sta.

U kajkavštini

biva večinom tako kako u kranjštini, najmre otegnuti dugi naglas na éči éčega itd. n. pr.

bežéča: gašp. 1 410 da v Egipt *bežéča* radost kakovo bi imala (Marija) od Jozefa. — *bežéčega:* mulap. 325

bojéči: gašp. 1 364 Sebastijan *bojéči* se, da ne bi veru zatajili, dokončal je ńe pogibajúče objačiti.

dišéče: gašp. 1 661 telo ńe i dandanašni célo, frìžko i vúgodno *dišéče* poštuje se vu Kortóni. — *dišéčum:* mulap. 190

drčéčega: gašp. 1 635 ovak *drčéčega* spred očih gledajúčeh nestane.

držéča: petr. 25 béhu pak ovde šestere kamenne vedrice, vsaka dvé ali tri mérice *držéča.* — *držéče:* mul. škol. 520 gledaj knige žitka vsa tvoja zla i dobra dela *držéče.*

gledéči: petr. 35 *gledéči* ne vide. gašp. 1 263 ide Anton po putu pričetom veliku širinu puščine premislavájuč *gledéči.*

klečéčega: gašp 1 452 lovci zapaze Bláža *klečéčega* i *molécega.*

kričéčega: petr. 8 glas *kričéčega* vu puščine. 6 ja sem glás *kričéči* vu puščine. gašp. 1 710 glas *kričéčega* prijemši straža dodrči.

ležéčega: gašp. 1 162 zapazil je Pafnutiuša komaj živoga na zemli *ležéčega.* — *ležéčemu:* mulap. 182.

Digitized by Google

ručéče: gašp. 1 509 čujúči *ručéče* oroslane reče: . .

sedéčemi: petr. 115 onda bude tebi dika pred skupa *sedéčemi.*

smrdéčega: gašp. 1 655 najde dragoga lubitela svojega mrtvoga vsega *smrdéčega.*

spéča: kov. kemp. 99 ļúbav skoznúje i *spéča* ne dremļe.

stojéčoj: gašp. 1 608 ovdi *stojéčoj* počne se ostro nagrážati; 253 vesel gori je vstal od smrti na veliku radost matere i vseh okolu *stojéčih.*

trpéčega: kov. kemp. 218 ogléj se na me prégon *trpéčega.* — *trpéču:* petr. 277b kak ga budeš mogel trpeti za jednu voñúću do malo časa *trpéču* telovnú nasladnost?

vidéča: gašp. 1 647 jedna ženska glava beteg *vidéča* ńega razgovarjati ne prestane.

viséči: mat. 1 488 oprosti meni odkupitel na križu *viséči.*

želéči: petr. u predgovoru: ja vsem srdcem *želéči* vekuvečnoga zveličeńa ļudém itd.

činéčem: petr. 39 bude veseļe na nebe nad jednem gréšnikom pokoru *činéčem* boļe nego obrh devetdesetidevet pravičnih.

deléči: gašp. 1 818 vu kojem kakti brat i sestra živeli jesu vnoga almuštva *deléči.*

dvojéče: gašp. 1 361 *dvojéče* je vu veri jáčil.

govoréčem: petr. 1 tó pák vse včińeno be, da bi se spunilo kaj je rečeno po proroke *govoréčem:* . . gašp. 1 388 zagleda s. mučenicu ovak ńoj *govoréču:* . .

grozéčega: gašp. 1 841 posluhnemo strašno *grozéčega* boga.

koséči: petr. 211 ove popévke jesu ovde postavļene vu to ime da se popévaju na poļe *koséči* orjúči žénuči.

tajéču: gašp 1 744 ženu mnogo lét greh smrtni na sveti spovedi *tajéču* spozna.

veseléči: petr. 92 gda ju náide, vrže ju na pléča svoja *veseléči* se.

brodéči: gašp. 1 635 Eleusius *brodéči* se po morju od slapóv morskéh prehičen vutopi se.

hodéčega: kov. kemp. 267 Ivan krstitel vidéči Jezuša med ļudmi *hodéčega* je rekel: . . gašp. 1 782 sestricam vu prosincu po drva *hodéčem* frižko grozdje na trsu je izprosila: kov. kemp. 260 kotereh srce jako vu ńih gorí za Jezušem ž ńimi *hodéčem.*

Digitized by Google

ljubéče: kov. kemp. 110 kotérum daruješ *ljubéče* tebe. — *ljubéčim:* kov. kemp. 109 kaj si *ljubéčem?*

misléči: mat. 1 528 odovud dohađa da ne *misléči* nigdar na vekivečnu diku ne moremo ova vnogo ljubiti.

moléči: gašp. 1 710 ovak *moléči* zadremļe, kov. kemp. 264 stojim pred tobum za milosrdnost suzno se *moléči.* — *molécega:* gašp. 1 184 ovak dugo *molécega* vugodni sen je obladal. 1 415 komu zaručiti hočemo ovu pelepu devicu? odvrne drugi angel: mladencu ovde *molécemu.*

noséči: zagr. 1 246 golubica povrnula se je vu arku *nosèči* vu kļunu jednu vejicu. gašp. 1 721 okolu vrata zlati lanc *noséči.* — *noséču:* gašp. 1 725 Felicitu kajti *noséču* vu temnícu nazad odpeļati zapové. — *noséčum:* petr. 9 pojdé gore i Jozef, da bi se zapísal z Marijum zarúčenum sebe ženum *noséčum.*

pazéči: gašp. 1 13 na ńu *pazéči* vse naše krivo činéne sravnamo.

postéči: gašp. 1 681 četrdeset dan *postéči* Ninivitanci oproščeńe grehov žadobili jesu.

proséčih: gašp. 1 467 Ivan neče imati zvedļiveh slug, koji bi zezvedali od stališa *proséčeh.* — *proséčim:* kov. kemp. smiluj se milosrdnost tvojim *proséčem.*

robéči: gašp. 1 883 Hibernanci varaš Taburniju *robéči* sobum vu sužanstvo odpeļaju Patriciuša.

služéčim: kov. kemp. 110 kaj si ze vsêm srdcem tebi *služéčem?*

trséče: kov. kemp. 269 podneslivo je pobožno i ponizno istine ziskavańe gotovo vsigdár navuk prijéti i po istinskeh svéteh otcév odlukah *trséče* se hoditi.

U obliku -eči (ne éča éčega etc) ima naglas često na slogu pred -eči u onijeh glagola s nastavkom i u inf. i prez. u kojih to *i* nema naglasa u prezensu. Tako dolazi osobito u Petretića n. pr.

čûdeči: 17 bóhu Jožef i Marija mati Ježuševa *čúdeči* se nad onemi, kotera se povédahu od ńega.

hòdeči: 66 kakove su te réči, kotere međ vami vršíte *hódeči,* te ste žalostni? 134 *hódeči* Jezuš poleg morja galileánskoga vide dva brata.

hváleči: 37 slépec následuvaše ńega veliko *hváleči* boga. gašp. 1 198 gore je vstal *hváleči* boga. 1 241 sam domom je odišel *hváleči* boga.

kôleči: 211 popévaju . . na goricah kopajoči, *kóleči* etc.

kûčeči: 78 ako on obstojí *kúčeči* velim vam, da stavši daa(mu).

Digitized by Google

méneči: 165 ove se ńim skázaše Mojzeš te Elias ž ńim se *méneči.*

nòseči: 57. izíde vun Jezuš tŕnovu korúnu baršunom svitu *nóseči.* 59 *nóseči* sebe kríža izíde na novo mesto, ko se veli Kalvaria.

pròseči: 26 pristupi k ńemu jeden stojunaški kapetan *próseči* ńega i govoréči: . .

slúžeči: 18 né odháđala od cirkve, pósti te molitvami *slúžeči* vu dne i v nočí. 292b budete pokorni vu vsem naše zemę̀ske gospode né na oko *slúžeči* te kakti ļudem dobri se činéči.

súdeči: 142 budete sedeli i vi na dvanadeste stoleh *súdeči* dvanadeste pokolenja izraélska.

Inače znam samo: *nóseča* gravida: gašp. 1 29 jeli Jalžabeta *nóseča?*

U kajkavštini se u adverbijalnom značeńu particípu u obliku uč (oč) eč dodaje kašto *ki* ređe *ke,* a naglas je onda po mojem sluhu otegnuti bud kratki bud dugi: pasùčki pijùčki sedèčke itd. Vidi više o tom u Radu CI: adverbi na ski ske ke ce ice u kajkavaca 7.

Kranjština ima part. praes. act. na *-e -je* (= -ę -ję) u adverbijalnom značeńu. To *e je* ima otegnuti dugi naglas: é jé, osim osnova s nastavkom a: aje, gdje ima naglas obično na a: áje.

gred: *gredé:* ravn. 1 108 če po poti *gredé* tičje gńezdo najdeš.. ne jemļi z jajci ali mladičmi vŕed stárke. 2 123 iz pota v Jeruzalem nazaj *gredé* je Jezus spet v Nacaret prišel. 2 166 domú je šel in bogá hvalil *gredé.* 2 241 prepirajo se *gredé.* 2 253 domú *gredé* proti hiši je gósti slišal in pétje. ber. 6 zadržite se v cerkev *gredé* pametno in spodobno, ravno tako tudi domú *gredé.* lev. slov. 62 mimo *gredé* ga je videl.

kleča: *klečé:* ravn. 1 130 le 300 móž jo z dlanjo zajema, vsi drugi pijejo *klečé.* ber. 100 duhovni odstopijo in Salamon moli *klečé.* lev. pes. 1 159 *klečé* te prosim zdravja svojoj mami.

molča: *molčé:* rvn. 2 108 ognejo *molčé* se te resnice. 2 150 *molčé* se je (Jezus) pár dotàknil, de naj nosci obstojé. 2 213 farizej, ki je Jezusa gostíl, je *molčé* gledal. preš. 167 zna biti de, kdor zdàj vesél prepéva, v mrtváškim prti nàm pred kôncam dnéva *molčé* trobéntal bó: memênto móri.

nes: *nesé:* lev. pes. 2 110 do smrti je zmečkàl jo voz *nesé* na ńivo gnoj.

plesa: *plešé:* lev. pes. 1 69 prihodńost *plešé* je pred mano igrala.

Digitized by Google

sede: *sedé:* rvn 1 151 premišloval s presrčnim veseļam *sedé* un sam pr ovcah je božje dela.

U lev. slov. 57 predé, 62 pné, 64 zré, 66 krijé, 68 vené, 73 želé, 76 plené, 84 kličé, 86 peré 87 kujé.

Na Beli u Goreńskoj se za -é govori -éh s prijedlogom *v*, kao da je pl. lokal: v klečéh, v ležéh, v stojéh itd.

počiva: *počiváje:* lev. pes. 2 134 na stolpu je tič *počiváje* sedèl.

drdra: *drdráje:* lev. pes. 2 82 *drdráje* privleci ropotni svoj voz.

nagiba: *nagibáje:* lev. pes. 2 253 kńiževnosti naše vtrjeni sodniki *nagibáje* drugi druzemu uhó menijo se, da junaki so veliki.

graja: *grajáje:* lev. pes. 2 173 nikoli nésem *grajáje* grešíl.

iska: *iskáje:* rvn. ber. 163 v gorah, v brêznih gór in skál nam je to natvore bogastvo skrito, de *iskáje* in dobivaje ga svoje moči skušamo.

obeta: *obetáje:* lev. žup. 16 more župan zahtevati, da mu v róko segó *obetáje* trdno se držati svojih dolžnóstih.

odvrača: *odvračáje:* lev. žup 138 župan si more poiskati vsake pi isíļene pomóči ž ńó *odvračáje* naglo napást.

pada: *padáje*: ravn ber. 170 če kapļe v veliki mnóžici padajo, *padáje* več soparic seboj jemļó.

petļa: *petļáje:* rog. 2 48 iz te luštne laške dežéle šàl je *petláje* (Aleksij).

plesa: *plesáje:* preš. 71 to rêče, hitréje sta se zasukála, *plesáje* v valóve šumêče planíla.

skaka: *skakáje:* rog. 2 328 leopardus ne lóvy tékòč, témuč *skakáje.*

stopa: *stopáje:* lev. žup. 77 gasíteļi v družbo *stopáje* obétajo, da bodo pokorni vsacemu naročílu svojih glavarjev.

vriska: *vriskáje:* lev. pes. 1 171 dviguje duša se *vriskáje.*

zira: *oziráje:* lev žup. 16 v slúžbi da bodo zvésti in pošteni, ne *oziráje* se na sovraštvo ali prijateļstvo.

Tako i *skriváje*: lev. žup. 58 *dostavļáje* 96 *potikáje* 30 *odvračáje* 138. pes. 3 45 gledáje, 41 predeváje itd. itd.

Ali se naglas ravna i po naglasu part. na l i to po sing. fem. n. pr.

sklépala: *sklépaje:* ravn. 2 278 tako se veliko ļudi zanaša na mašnika, ki bodo živļeńe *sklépaje* 120 ń poslali. — zamújala: *zamújaje:* rvn. 2 264 nočemo si čas *zamújaje* take nakopavati.

Od áje može e otpasti, a aj se naglâša otisnuto kratko te glasi ěj: skriva: skriväj skrivěj, n. pr. rog. 2 331 uzéli so *skriváj* le tè

Digitized by Google

škriń. prip. 1 11 *skrivȁj* nastavlájmo zadrge nedólžnimu lev. spis. 3 74 po žandarme je bil nejeverni Rebrnik sinoči *skrivȁj* lezel.

b) Naglas u participu *praet. act.* na -l -la -lo.

Taj particip dolazi veoma često, jer se ńim gradi preterit i futur.

U kranjštini.

U glagola bez nastavka u infinitivu.

Sve su osnove od jednoga sloga.

a) osnove na samoglasno.

Na samoglasnom je α) *otisnuti* dugi naglas u *sing. masc.* Taj ostaje u svim oblicima do sing. fem. gdje se mijeńa na otegnuti: dâl dála dâlo dâli dâle. Imaju ga osnove (barem u goreńštini): da gńi li pi vi ži, pê, -če je kle pe, du rju su, dr mr pr str tr vr zr žr (od der mer per ster ter ver zer žer).

da: *dâl:* škriń. sir. 20 15 málu bó *dál* inu veliku bo oponosil. traun 4 7 ti si moje srcę z veséljam *obdál;* ravn. 2 214 vse bi jima bil lohka *poprodál.* — *dála:* škriń. prip. 31 24 ona je tankú platnu sturíla inu *prodála* inu Kananéjcu en pás *dála.* traun. 90 5 ńegova rèsnica bo tebe kakòr branílu *obdála.* — *dâlo:* ravn. 2 304 strupa se bo *navdálo.* traun. 31 10 tęga bó vsmileńe *obdálu.* ravn. 1 14 *navdálo* ga je božje veličástvo. — *dâle:* preš. 183 te mísli mirú mi níso *dále.* traun. 39 13 nadlóge brez štèvíla so me *obdále.* ravn. 1 31 prošńe niso pr ńih nič *zdále.* itd.

gńi: *gńîl:* preš. 73 za káj bi jàz nadlẹžen mrlíčam v zemļi *gńíl?* lev. pes. 2 213. ti bodeš črvém v želodci *segníl.* — *gńíla* (npl.): ravn. mp. 27 znad pļuč, ki so *gńíle,* so bili.

li: *lîl:* škriń. sir. 39 28 je zemlo z' potópam *nalíl,* ravn. 2 2 3 mu jo je z drago mokroto *obļíl.* škriń. sir. 11 34 zalázüje, de bi kry *prelíl.* rav. 2 51 čakala ojstra sodba ga je za vsako kapļo krvi, ki jo je *preļíl.* škriń. prip. 22 18 moj navuk se bo po tvojih žnáblih obilnu *razlíl.* škriń. pok. 1 55 ti si v' moje srcę trdnu zavúpańe na mojiga odrešenika *ulíl.* — *líla:* ravn 2 214 ona mi je nogé z dragim mazilam *obļíla.* škriń. sir. 20 13 norcov prijętnost se bo *razlíla.* ravn 2 213 na noge mu ga je *zļíla.* — *lîli:* ravn. 1 112 tele so *izlíli* in molijo ga. škriń. pridg. 11 8 kadar bódo obláki napólńeni, bódo dàž na zęmlo *razlíli.* — *líle:* preš. 141 solzé iz domovinske so ļubežni *líle.*

Digitized by Google

pi: *pîl:* škriń. pok. 1 91 sim pregrẹho kakòr vodó *píl.* preš. 73 ne ļúb'ci bít' na póti sem v strúpu smrt si *píl.* — *píla:* ravn. 1 16 zemļa je *píla* kri tvojiga brata. — *pîli:* preš. 86 šampańca so *píli.* — *pîle:* preš. 102 de bi Krajníce strúpa z ńih ne *píle.*

vi: *vîl:* škriń. prip. 30 4 kdó je vodọ kakor v enu oblačilu vkup *zavílь.* — *víla:* ravn. 1 28 ta krat bo sinu Sara *povíla* 2 4 tvoja žena bo sinú *povíla* — *vîla* (dual) preš. 71 hitréje sta se zasukála, na brégu Ļubļáńce se trí krat *zavíla* — *vîli:* ravn. 1 112 kmalo so *zavíli* od póta.

ži: *žîl:* ravn. 1 97 *povžîl* jih je kakor strniše 1 128 ogń je planil iz skale na kviško in *povžîl* mesó in kruh. 2 279 Lazar je hudiga *vžîl.* — *žíla:* lev. pes. 2 191 še denes reva nič nísem *užíla.*

pê: *pêl:* preš. 17 v srcu te zbádajo pésmice môje, ki jih od ńéne nesréče sem *pél.* 79 lepó je gódel, slatkó je *pél* — *péla* rvn. 1 103 zmiram glasnej ín močnej je trobénta *péla* — *pêle:* preš. 6 vé bi ńé hválo ráde *péle.*

-če (od čen): *-čêl:* ravn. 2 106 naj bi kdo drugi kaj takiga *počél.* 2 135 vučíti je *začél.* — *-čéla:* ravn. 1 184 v grehu me je moja mati *spočéla.* — *-čêlo:* ravn. 1 12 *začélo* se je žariti zvéčer. — *-čêli:* ravn. 1 173 jokati na glas so *začéli.*

je e (od jem): *-êl:* ravn. ber. 28 *jél* sim s teboj govoriti. 54 eden egiptovskih kraļov se je *jél* bati: Izraelci bi se vtegnili kdej s sovražniki Egipta združiti. ravn. 2 45 *otél* in o miru domú pelal jih je. 2 84 vse to je v eno skušńávo *povzél.* ravn. 2 106 kdo bo *verjél?* — Pa tako i jêl najêl objêl prejêl prijêl verjêl vjêl zajêl, snêl vnêl vzêl izvzêl navzêl obvzêl povzêl prevzêl privzêl zavzêl. — *jéla:* rvn. 2 101 trdno *verjéla* je Marija, de je dobro in prav, kar Jezus vkaže. 2 13 Marija se je *zavzéla,* de . . 1 49 more bit se bo sej ena *otéla.* — *jêlo:* ravn. 1 258 ńih srebro in zlato jih ne bo *otélo* ob sodbi 1 82 bog je dal, de se je *vjélo* vse tako. preš. 15 sej ni pred biló vesélo ko se zá te je *unélo.* — *jêli:* 2 56 to viditi so se *zavzéli.* itd. — *jêla* (dual) ravn. 2 128 toļko rib sta *zajéla,* da se mreža trga.

kle: *klêl:* preš. 41 *klél* je ńeki mlád učénic púst na pepelníčno jútro škriń. sir. 16 9 inu jih je *preklél.* — *klêli:* ravn. 1 134 pojedńe so imeli, pili, pa Abimeleka *kléli,* preš. 34 ôče so *kléli,* têpli me.

pe: *pêl:* preš. 81 se je zaklél, da strúne drúge ne bó *napél.* ravn. mp. 103 prsi si je *odpél.* — *pêle* preš. 22 spét so se jadra béle od južnih sap *napéle.*

Digitized by Google

rju: *rjûle:* škriń. modr. 17 18 zverine so grozno *rijúle.* preš. 106 vihárjov jéze so pogósto *rjúle.*

su: *sûl:* ravn. 1 78 z darmí jih je *obsúl.* — *súla:* preš. 93 al bó nebá togôta *razsúla* v póļe tóčo? 167 kaj znáncov že *zasúla* je lopáta! — *sûli:* traun 31 7 rẹši me od tẹh, katẹri so mene *obsúli.* — *sûle:* preš. 106 rož'ce so se kòj *osúle.*

Osnove na *r* u goreńštini u sing. masc. govore se dvosložno kano *ъru*, što kńiga obično piše erel (èrèl èrel, i tja àril), pravo je *-ŕl:* umfl n. pr. škriń. sir. 10 15 on ga bo *podèrèl*, sir, 46 3 je meč *izdèrèl.* Ipak škrb. 1 156 umérel što čitaj: umъru.

Osnova *bi* (esse) ima ili pravilno: bîl bíla bîlo bîli bîle, ali obično glasi: bîl bilä biló bilî bilê n. pr. preš. 112 preblẹčen sim minišič *bíl*, in rad sim pél, še rájši *pîl.* — *bilä:* traun. 77 20 ńih jẹd je še v ńih vústih *bilá.* škriń. sir. 1 4 modrést je *bilá* popręd kakòr vse reči; preš. 19 lepôta, ļubeznívost vsà je kákoršna je préd *bilà*, 27 čúdna postáva *bilà* ti je dána, itd. — *biló:* škriń. pok. 1 32 to bogabojẹče govorjeńe bi *bilú* imęlu Davidovu srcẹ omečiti. preš. 79 *biló* ni godú. svatóvš'ne, semńà, da tje ne *bilí* bi vabíli ga. 34 káj pa je têbe tréba *biló*, déte ļubó, déte lepó, al te je tréba *biló* al nè, vendar presrčno ļúbim te — *bilî:* preš. 86 šampáńca so píli, veséli *bilí.* — *bilê:* schönl. 365 pét mej ńimi so *bilé* nóre. preš. 19 živót je ták, roké, nogé so kákoršne so préd *bilé.* — *bilä* (dual): rog. 2 518 gdu véj, aku khi nista *bilà* ta dva brata Andre inu Peter?

bi složeno sa *pre* ide pravilno prebîl prebíla prebîli: *prebîl:* ravn. 2 82 *prebíl* je vso grozo. — *prebîli* ravn. 2 157 toliko so (mati) za me *prebíli.* — Složeno sa izne i do iznebîti dobîti vidi kod glagola s nastavkom *i*, koje je *i* u prezensu naglašeno.

β) Na samoglasnom je u sing. masc. *otisnuti kratki* naglas; otisnuti ostaje i u sing. fem., a u ostalim oblicima ima otegnuti naglas: znäl znâla ználo ználi znále. Take su osnove: sta (prez. stanem) zna, bi (percutere) bri či kri mi ri si vpi, dê grê mlê smê spê, vê vrê mẹ žẹ n. pr.

sta: *-stàl:* rog. 2 657 *postàl* je srdet inu jezen. škriń. prip. 10 9 kdór svoje póti zavija, bo očitèn *postàl*; ali i *pòstal* rog. 2 617 žalosten *póstal* je Herodeš. — *stâla:* škriń. prip. 12 7 pravičnih hiša bó trdna *ostála.* — *stálo:* škriń. prip. 11 7 brezskrbnih čákańe bó k nič *postálu.* itd.

zna: *znàl:* preš. 148 ni *znál* molítve žlahtnič trde gláve. lev. pes. 2 6 premalo si mi *znàl* 2 81 ti sveta nési *poznàl.* — *znâla:*

Digitized by Google

škriń. prip. 1 2 de bi se *spoznála* modrόst. — *ználo:* škriń modr. 2 9 de bi se povsód *ználu*, kakú smo bily vesẹli. — *ználi:* ravn. 2 43 od bogastva še kaj boḷšiga so *poználi*.

bi: *bîl:* ravn. ber. 16 Kajn je svojiga brata *obîl*. škriń. sir. 28 18 on je vojskę ludstuv *pobíl*. rog. 2 235 je ńega grum udáril inu *ubèl*. — *bîla*: preš. 69 že sédem *odbíla* je úra. 86 *odbíla* je úra polnočí. ravn. 1 181 kleča vidimo, ki se je Davidova nedolžnost na ńih *razbíla*. — *bílo:* ravn. 2 43 vstrašilo in *pobílo* jih je slišati od ńega. — *bíli:* škriń. pridg. 10 12 nevúmniga bódo ńegovi žnabli *pobíli*.

či: *čîl:* met. 294 kupьc lęže, de bь se kej ohládil in *počîl*. — *číli:* traun. 127 2 vstaníte, kadar si bóte *počíli*.

kri: *krîla:* traun. 17 16 globočina tę zemle se je *otkríla*. 43 20 nas je sęnca tę smrti *pokríla*. škriń. preg. 10 6 hudobnih vusta bó hudobija *pokríla*. prip. 4 9 ona te bó z eno svitlo króno *pokríla*. — *kríle:* traun. 103 9 onę ne bodo več zemló *pokríle*.

ri: *rîla:* ravn. 2 168 robú le ńegoviga oblačila se bom dotakníla, ozdravila bom. Jonaj za Jezusam tekla, skozi ḷudi *prerîla*, Jezusu za hrbet je prišla. — *rílo:* ravn. 2 230 cele trume se jih je v Jezusa *rjílo*. 2 127 vse *rílo* se je do ńega.

ši: *šîl:* met. 274 je sam sebь rokáv *zašîl*.

vpi: *vpîla:* rog. 2 616 tukaj *vpíla* je ta trijétja. ravn. 2 222 žena je na glas *zarpíla*. — *vpíli:* traun. 21 6 ony so k' tebi *upíli*. škriń. pok. 1 30 takú bóte *vpíli*, kadar se bóte v večni smrti znàšli. ravn. 2 18 ničémrni ḷudjé bi bili boḷko čudo po vsi deželi *razvpíli*. — *vpíle:* rog. 2 616 *upíle* so na glas.

dê: *dêl:* ravn. 1 135 odsekal je vejo od drevésa, *zadèl* in reče:.. ber. 27 en krat se je bog Abrahamu prav ḷubezniviga *razodèl*. 89 Jonatu je to *razodèl* — možda i — *dêl:* ravn. 2 123 odprši jih (bukve) je v mesto *zadél*, de bi ne bil mogel navuka z' čem lepšim začéti. ber. 20 popraša, kdo bi ga bil *odél*. 52 bog mi je *razodél*. — *dêla:* ravn. 2 4 zdaj je Caharija vrsta v tempelnu opravlati *zadéla*; 2 12 ni jo (sreče) bila še nobeni človeški duši *razodéla*. ber. 77 jih je božja šiba *zadéla*. — *dêlo:* ravn. 1 237 vadlajo. I'a bog je obrnil, de je Jona *zadélo*. ber. 65 pr vsakim trpleńi, ko jih je *zadélo*, so bili nevoḷni. — *dêle:* preš. 110 naj misli, kógar bi pušice té *zadéle*, de na visôki vrh leté iz néba stréle.

grê: *grêl:* lev. pes. 2 47 žarek dolgo me ńegov je *grèl*, — *grélo*: ravn. 2 55 bošt je starišam *prgrélo!*

Digitized by Google

mlê (od mel): *mléti*: lev. pcs. 2 204 vso zob so mi gladni ļudje *pomléli.*

smê: *smël:* preš. 122 al se *smèl* bo razodéti saj poznéje, sám ne vé. — *smêla:* ravn. 1 III ves kraňski jezik bi mi obóžali, ako bi nobena beseda v bukve ne *snéla,* če le v kaki vàsi ni domáča. — *smélo:* preš. 99 sáj se bóde tìh poslúž t *smélo.* — *sméli:* ravn. 2 280 le od déleč vbožcam je kazal svojo velikóst, čez prag bóš!, de bi bili *sméli.* ber. 71 Izraelci so se mogli še 33 lét po pušavi potikati, preden so *sméli* v obļubļeno deželo iti.

vê: *vêl:* ravn. 1 276 zasmehváni smo od vsih narodov, ki si nas med ńe *razvèl.*

vrê: *vrêla:* ravn. 1 26 po tem je strašna toča *prvréla.*

mę: *mêl:* ravn. 1 127 vršil ali *mèl* je pšenico.

žę (žmem): *žêl:* ravn. 1 129 omaja jagnečovno in *nažmèl* je iz ńe vode polno torílo.

že (žańem): *žêl:* škriń. prip. 22 8 katęri krivico sęje, bó tí húdu *žèl.*

ču: *čûla:* preš. 61 sim *čúla,* sim jokála.

b) Osnove na suglasno.

U sing. masc. je *otisnuti* naglas na korenskom vokalu, a u ostalim oblicima *otegnuti:* rāst: râsel rásla ráslo rásli rásle rásla; lěz: lêzel lézla lézlo lézli lézle lézla. n. pr.

pad: *pâdel:* ravn. 1 171 strah je vse *opádel.* 2 248 Petra je strah *prepádel.* — *pádlo:* preš. 145 *odpádlo* bó želézje ńih okórno. preš. 73 rábeļnam *zapádlo,* beríčam ni, teló. — *pádli:* preš. 170 med ńími, ki so *pádli* za malíke, Vaļhún zastóń tam íše mládo lice ńêga, ki kriv morítve je velíke.

pas: *pâsel:* škriń. XXXVII bó on mesne žeļę v srci *pásel.* — *pásli:* rog. 2 426 de bi bily sami sebe dobru *napásli.*

rast: *râsel:* preš. 148 je 'z srca *zrástel* vénec. — *ráslo:* škriń. prip. 13 11 premožéńe, katęru se po časi z rokámi vkup zbęra, bo *rástlu.* preš. 46 kjé bi néki dèkle *ráslo* lépši od nevéste váše? — *rásle:* preš. 145 na nóvo bo srcé spet ozivélo, v ńem *rástle* jásńih poezíj cvetlíce. preš. 94 solzé so méni *zrásle,* in srd in kàs sta méni *zrásla.*

jêd: *jêdel:* ravn. 2 222 en krat je Jezus na dòmu pr Matévžu *jédel.* — *jédla:* ravn. ber. 39 očetu porečémo, de ga je divja zvér *vjédla.* — *jédlo:* ravn. ber. 20 grózdje mu v misel pride, ko se je do zdej *jédlo,* ožéti. — *jédli:* ravn. 2 152 ne skrbí naj vas živ-

Digitized by Google

leńe, kaj bote *jédli* in pili. — *jédle:* ravn. 2 252 otrébki radi, ko so jih svińe *jédle,* bi bili va ń letéli.

lêz: *lêzel:* ravn. 2 285 pred ńim je tékel in na figovo drevó *zlézil.* — *lézli:* ravn. 1 19 so otét se ļudjé *lézili* na hribe.

sêd: *sêdel:* ravn. 2 127 Jezus je *sédel.* 2 146 Jezus stopi v čolnič in se je *vsédel.* — *sédla:* ravn. 2 294 Marija mu je k nogam *sédla.* 1 169 osla *zasédla* in šla je hitro za ńimi. — *sédli:* ravn. 1 97 v sredi morjá so se *s-sédli* valóvi

strêg: *strêgel:* ravn. ber. 90 Savl je prségeļ, de Davidu ne bó več po živļeńu *strégel.* — *strégla:* ravn. 2 225 Heródja je od sih mal Janezu po živlèńu *strégla.* preš. 31 bó te še od hiše spódil, ak mu *strégla* prav ne bóš. 2 171 ki je vmirajóčiga téžki zadni zdihlej *prestrégla.* — *stréglo:* ravn. 2 55 že otroku se mu je po živleńu *stréglo.* 2 241 sin človéka ni prišel na svet, de bi se mu *stréglo.*

vlêk: *vlêkel:* ravn. 2 255 drugi dan gredé je dva dnarja *izlékel.* 1 257 kdo me bo *zlékel* na tlá? 2 183 čas vas komu ovca, ki jo imá, v sebóto v jamo pade, je ne bo zgrabil in *izlékel?* ber. 210 kakšnega hudobniga človeka je k hiši *prvlékel* moj móž! — *vlékli:* ravn. 2 272 kar zgrabili in iz nógrada so ga *izlékli.* — U goreńštini ima kašto volk: obôlkel sôlkel obólkla sólkla: *isólkla* sta brž kutico, *obólkla* črno sukeńco. nar. pes.

mẹt: *mêtel:* preš 159 bíl jim bog je govoríco *zmédil.*

prẹd: *prédla:* preš. 131 dovòl je lét mi žé *naprédla* Párka. — *prédli:* rvn. mp. 121 *prédli* so.

prẹd: *prédli:* ravn. ber. 63 ravn. mp. 121.

sẹg: *sêgel:* ravn. 2 74 Jezus je v pravi kraj *ségel* po nauk; 2 19 oče je besédo *doségel.* 2 260 bo na unimu svetu svoj véčni déleż *doségel.* 2 67 Jezus je že v dvanajstim létu stariše z umam *preségel.* 2 226 *zaprségel* se je. — *ségla:* ravn. ber. 35 lojtra je na zemļi stala in z vrham do neba *ségla.* — *séglo:* ravn. 2 185 Jezus pride na Galilejsko in kmalo se ļudi iz vse deżele shaja, de jih okó ni *preséglo.* — *ségli:* ravn. 2 151 lepa žèļa je, de bi vsi ļudjé pravo sréčo *doségli.* 2 204 tudi ležej z mislimi *preségli* jih bote. — *ségla* (dual): ravn. 2 267 oba sta hvalo dobrih in zvestih hlapcov *doségla.*

trẹs: *trêsel:* ravn. mp. 35 Mihic je vode *prtrésel.* — *tréslo:* ravn. ber. 85 pred čigar močjó in velikóstjo se je vse *tréslo.*

zẹb: *zéblo:* ravn. mp. 103 *zéblo* zlo je. — *zéble:* ravn ber. 9 rastline bi vse *pozéble.*

Digitized by Google

molz: *môlzel:* rog. 2 249 živil je od mleka ene jelenke ali košúte, katéro je ńemu bog pošilal, de bi to *móuzel.*

tolk: *tôlkel:* škrin. prip. 27 22 aku bóš nevumniga v stópah *raztólkel,* ne bóš ńemu ńegovo nevúmnost odvzęl. sir. 35 22 bo ńih hàrbet *raztólkel.* — *tólkli*: rog. 2 602 katéri so ga lučali, iz kameńam *tóukli;* ravn. 2 272 zgrabli, *otókli* in prazniga so odgnali. — *tólkla* (npl.) škrin. prip. 19 29 nevumnih telęsa bodo kladva *tólkle.*

gôd: *gôdel:* preš. 82 je bólši *gódel* na strúne trí, ko znál je pred gósti na vse štír. 31 céli dán bo *gódil,* vso noč kášļal stári móž.

Osnove, koje imaju u korijenu *e* (ne = ê ni = ę) imaju u goreńštini u sing. masc. *otegnuti* naglas: nésel (mjesto nësel kao bába mj. bäba), a u ostalim oblicima biva e široko, za to ima ` : nèsla nèslo nèsli nèsle.

bred: *brédel:* ravn. ber. 141 kakor kóli je bil tvrdovraten ta narod, kolikor krat je tudi v malikovańe, gréh in révo *zabrédel,* je bog po ńem vender le svôjo milostivo in lubéznivo misel doségel. preš. 105 v nesréče môje bó *zabrédil.*

greb: *grèbli:* preš. 73 zakáj v prst posvečêno ste me *zagrêbli* ví?

leg: *lègla:* ravn. 1 153 je čul pr čedi, ki je okoļ ńega *polègla.* malp. 37 pridnemu deklétu se je dva krat toļko léča *prlègla,* ker jo je ona izberala. 75 v dvanajstimu létu je že veliko pr domačíji *zalègla.* — *lèglo:* ravn. 2 121 po uri praša precej oče, ob ktiri mu je *odlèglo.* — *lègli:* ravn. 2 247 počít so bili *lègli.* 2 186 deleč okoļ so ga (ļudjé Jezusa) *oblègli.*

met: *mètlo:* ravn. malp. 105 hud veter je pihal in *mèdlo* je.

nes: *nésel:* preš. 62 kakó me *nésil* boš nocój sto míļ do domačíje? 107 dih prve sápce bóde *odnésel* tó, kar misli so stvaríle. ravn. 2 302 kako lepo se je za Marijo lè tu Jezus *ponésel!* 2 126 rad blàgre, ki jih je Izraelcam in pa vsimu svétu *prnésel,* Nazarenčanom nar pred bi bil Jezus prvóšil. preš. 40 lójtro bó za zid *prnésel.* 57 je kráļa Mirosláva rój pred Prág ji *vnésil* bil ga v bój. 117 v ńi bom mêd slovénske bráte sládki glas *zanésel.* ravn. 2 257 en talent je okoļ dva in trideset jézarov goldinarjev *znésil.* — *nèsla:* preš. 102 te je ládja *nêsla* prèč od mêne. 175 *prenèsla* pričjóče úre bi ne bilà lét póznih gláva síva. 131 kogâ mi je *prnêsla* pevska žíla? ravn. 2 306 le nikar ne misli de boš sama živleńe *odnèsla.* — *nèslo:* ravn. mp. 11 skozi celo leto je to veliko *znèslo.* — *nèsli:* preš. 28 môgla umréti ni stara Sibíla, de so *prnêsli* ji z dóma prstí. — *nèsle:* ravn. 2 227 prav te negúdosti so ga *spodnèsle.* preš. 183 *prnêsle* niso bóžicam prijétne hvále.

Digitized by Google

rav. 2 277 trapaste divíce so se na prijátlice *zanèsle.* — *nèsla* (dual): ravn. 2 100 javalne sta bila žénin in nevésta bogáta. Drúšina, koļkoršine se nista *zanèsla,* je naredíla, de je prevréd vino pošlò.

pek: *pékel:* ravn. mp. 19 cmok *pékel* v želódcu ga je. 21 de bi se ne *spékel,* sim hotel. — *pèkla:* ravn. ber. 53 jih je ńih huda vést *pèkla.* preš. 59 bo kríva *pêkla* téga, ko vmíral bó, prséga. — *pèklo:* ravn. 2 33 mnoziga bi vbožtvo tako ne *pèklo,* naj bi tako ošaben ne bil.

plet: *plétel:* preš. 99 Apólon drugi bóm jez sred kozárjov si v róvtah *plétel* neumrjóče vénce.

rek: *rékel:* preš. 123 úni bó pa *rékel:* káj za Vódnikam ne hódi? — *rèkla:* preš. 120 poslúšaj mojo spóved: *rêkla* bóš, de sim nedólžen. — *rèklo:* ravn. ber. 17 bog jim je dal sina, ko se mu je Set *rêklo.*

tek: *tékel:* ravn. 2 96 kar *tékel* je k ńemu, 2 242 na poti je en krat Jezusa bogat imeniten mladénič srečal. Kmalo je *prtékel.* — *tèklo:* preš. 132 je od vesél'ga čása *têklo* léto dva krat devétstotriintrideséto. ravn. ber. 36 ko je sedem lét *pretêklo,* reče Laban:.. preš. 82 *pretêklo* biló lét dvója še ní. — *tèkli:* ravn. mp. 107 *stèkli* bi bili kmalo drugi otroci.

tep: *tépel:* ravn. ber. 101 bog je nezvésto ļudstvo z dragino *tépel.* 136 z ńó je veliko veči armáde sovražnikov *otépel.* rvn. 1 31 komej si se ptujic v naše mesto *prtépel,* in hočeš z nami vkazovati? — *tèpli:* ravn. mp. 125 mati niso *tépli* Davidka. preš. 34 oča so kleli, *têpli* me.

ved: *védel:* ravn. mp. 11, ko je bilo véliko izprašovaňe, se je hudo *obvédel.*

Osnove s vokalom *o* idu jedne posve kao one s vokalom *e,* tako bod i mog: bódel mógel bòdla mògla; a druge imaju u svim oblicima otegnuti isti naglas; tako hrop sop i hot: hròpel hròpla, sòpel sòpla.

bod: *bódel:* škriń. pok. 1 51 je mene trn *bódel.* ravn. 1 135 *prebódil* ga je opróda — *bòdla:* ravn. 2 151 iz vsiga je božja darovítnost *bòdila.* 2 272 duhovni in pismeji — že jih je v žívo *zbòdla* ta beséda — so djali: tega pa nè! — *bòdlo:* ravn. 2 89 to jih je *bòdilo.* ber. 90 je to nevošļíviga kraļa tako *zbôdlo,* de hoče Davida umoriti. ravn 1 150 vse druge otroke bo to *spodbòdlo* očétu nòsit rožice. — *bòdli:* ravn 2 165 pisano ga gledajo, z očmí bi ga *prebòdli.* — *bòdle:* ravn. 1 267 te beséde so Ano grozno *zbòdle.*

Digitized by Google

mog: *mógel:* preš. 186 kako bi *mógel* tebi kàj odrêči? ravn. 2 173 vstal, šel in *pomógel*, je bil ves ńegov odgovor. ber. 10 le bog nam je to *zamógel* povédati. — *mògla:* preš. 188 nobêna me ne bó *premôgla* síla, de . . — *mòglo:* ravn. ber. 57 Mojzes ni imel upańa, de bi se to kadaj *môglo* zgoditi. preš. 13 bógal bi . . . ak bi *môglo* se zgodít'? ravn. 2 288 ko bi se revežu *pomòglo.* — *mògli:* ravn. ber. 10 vsi ļudjé skupej bi ne bili *mògli* tiga svetá narediti. 2 245 ktiri bi lohka *pomògli.* 2 89 malo so si s tem *zmògli.* — *mògle:* ber. 31 božjim naredbam se bote voļno vdali, če tudi spoznali ne bote, kakó de bi vam *môgle* dôbre biti. ravn. ber. 99 bukve modrosti so prav veliko *prpomôgle,* mnoge dobre uke med ļudstvam razširiti. — *mògla* (dual) ravn. ber. 14 nič več nista zdaj *môgla* z veseļem v bogá misliti.

sop: *sòpel:* ravn. 2 186 Jezus si je nar boļ pri molitvi *odsòpel.*

Osnova *mog* u značeńu debere müssen ima u svim oblicima *otisnuti* naglas: môgel môgla môglo môgli môgle (upravo: mògel): *môgel:* ravn. ber. 17 ali bi si ne bil *mógel* Kajn dôbriga zgleda svojiga brata pred oči postaviti? — *môgla:* ravn. ber. 55 otrokova sestra se je *mógla* od deleč vstaviti. — *môgli:* ravn. ber. 63 čez nekaj méscov so bili lahko na Kanaanskim, tode preden smějo v obļubļeno deželo, so *mógli* svojo divjáčino opustiti. 123 vsi so *mógli* obstati, de tega ne morejo storiti.

Osnova *cvet* (cvѣt) ima u goreńštini naglas na nastavku u svim oblicima i to otisnuti kratki, a *t* se mijeńa na *d:* cvedël cvedlä cvedlö cvedlï cvedlë čitaj cvѣdü ili cudü. — *cvetlä:* škrb. 1 259 bo resnica iz tebe *cvedlá.* preš. 177 naj pévec drúg vam sréčo popisúje, ki célo léto je *cvetlà* obéma. — *cvetlö:* škriń. pridg. 12 5 kadar bò mándelnovo drevú *cvedlú.* — *cvetlï:* škrb. 1 275 vi boste *cvedlí* kakor lilje. — *cvetlê:* škrb. 1 96 ako bodo *cvedlé* v' tojmo srco dobro dišeče lilje lepih čednosti. preš. 19 rudéče líca zórno še cvetêjo ko so préd *cvetlè.*

Osnove na *d* i *t* pred nastavkom *l* u doleńštini gube to *d* ili *t*, i tim postaju osnove od jednoga sloga. Naglas im je u sing. masc. otisnuti, a u ostalim oblicima otegnuti n. pr. pad: päl pála pálo; bod: böl bòla bòlo; met: mël mèla mèlo. A *cvѣt* ima: cvêl cvelä cvelö cvelï cvelë: lev. pes. 2 110 ko žabogriz je *cvèl. cvelà* 1 269 za jedno sem vedel rožico ki v moje zdravje *cvelà* je skrivnó. — *cvelê:* lev. pes. 2 101 *cvelè* ste v mladem solnci pod Šmarijno goró.

gnet: *gnêl:* lev. pes. 2 196 oba rad v koš bi srdito *ugnèl.*

krad: *krël:* lev. pes. 1 230 ne véš, kako si črešńe *krèl?*

*

Digitized by Google

pad: *pȁl:* lev. 2 70 kdor po nesreči v vodo bi *pȁl*, v nesrečo bi svojo otépal, teptȁl — *pála:* lev. pes. 2 14 je na zemļo *pála.*

plet: *plêl:* lev. pes. 2 196 iz viter pa koš bom oprtni *plèl.*

sêd: *sêl:* lev. pes. 1 281 na koña gospodńega *sèl* drzán.

Osnova *šed* (šьd) gubi svuda i u goreńštini *d* pred *l* te glasi: šël šlä šlö šlï šlë; a tako većinom i složena s prijedlogom.

šed: *šël:* preš. 20 moj úp je *šèl* po vôdi. 34 *šèl* je po svétu bóg vé kám. škrb. 1 90 tekel je za tatam in ga je *došál.* ravn. 2 300 iz smrti v živleńe se je že *prešèl.* 2 178 kmalo potlej se je Jezus v tempelnu z ńim *sošèl.* ber. 173 za ńimi gre, de se toliko vá ńe ne zagleda, de bi pot zgubil in *zašèl.* — *šlȁ:* preš. 52 in *šlà* je žalostna domú. rog. 2 589 kadar bi ne bila *išlà* luč sonca te pravice. škriń. prip. 1 27 vas bo nadlóga na naglim *obšlá.* preš. 58 armáda kómej je *odšlà,* Lenóra vrže se na tlà. ravn. 1 34 voda v mehu je *pošlà.* preš. 81 na máli Šmáren prebléčena gospá je Míc'ka v cérkev *pršlà.* — *šlȍ:* rog. 2 590 *išlú* (orietur) vam bode sonce te pravyce. ravn. 1 7 vse to se je drugač *izšlȍ.* ravn. 2 100 je prevréd vino *pošlȍ.* ravn. 1 296 tudi veliko Judov se je bilo po bratu Marijo in Marto potolažit *sošlȍ.* rog. 2 589 obtepamo grozne temè, u katére *zašlú* in padlu je bilu tu človéštvu. — *šlï:* škrb. 1 22 koliko bi jih tamkaj *nešlí,* ktiri objokujejo nih slepóto! 1 85 mi bomo k ńemo *pršlï.* — *šlê:* škrb. 1 377 moje leta so *prešlé* kakor dim. ravn. 1 32 drevésa so en krat se *sošlè* izvoļit si kraļa. — *šlȁ* (dual): rog. 2 613 zapústila sta Jakob in Joanes svojga očeta inu *šlà* sta za Jezusam. škrb. 1 84 Marija inu Jozef kir sta ga (Jezusa) *nešlá,* sta ga várvala zvesto.

Kašto naglas prelazi na prijedlog n. pr. *nášel.* rog. 2 551 kar se bode drugiga ú tajsti *znášlu; príšel:* rog. 2 144 *príšal* je bršt h plačuvájnu, pláčal je ta doug. 2 186 Tobias *príšal* je bil na konèc tega žjuléjna. — *pòšla:* ravn. 1 61 stiskala bo strašna dragína deželo in *pòšla* bo vsa obilnost rodovitnih let. — *prèšli:* rog. 2 631 mislil sèm nà te stare dny, kateri *préšli* so. ravn. 2 27 v nebó spet so angeli *prèšli.* — *prèšla* (dual): ravn. 2 140 nebó in zemļa préd bota *prèšla* préden bi se le črka ali píčica postave ne spolníla. — U goreńštini *na* složeno sa šel glasi nè: nèšel nèšla itd. rog. 2 628 Gregorius *znèšil* je tu uržob. — *nèšla:* rog. 2 15 v veliki nadlogi *znéšla* se je Dominika. — *nèšlu:* rog. 2 196 kar se je pr ńè mrtviga *znéšlu.* — Ali u toj sastavi govori se često particip od osnove id: idel, a onda na *na* biva naglas: nájdel, nájdla itd.

Digitized by Google

c) Naglas u glagola s nastavkom *ni* (od no) u inf.

Naglas dolazi u sing. masc. ili na nastavku ni ili na slogu pred -ni.

a) Naglas *na ni* je u sing. masc. i fem. otisnuti, u ostalim oblicima otegnuti: genîl genîla genílo. Taj naglas imaju u goreńštini one osnove s poluglasnim u slogu pred -ni, koje poluglasno u prezensu biva á: dáhnem: dehnîl dehnîla dehnílo.

dáhnem: *dehnîl:* lev. pes. 2 291 pregloboko je *vzdehnìl.* — *dehnîla:* ravn. 1 308 kadar si je (Estra) *oddahníla* nekoļko, ji kraļ reče: kraļica, kaj bi rada?

gánem: *genîla:* škriń. sir. 15 3 ona ga bó napojíla z vodó izveličanske modrósti, inu se bo v ńemu vkoreninila inu se ne bo *gàníla:* ravn. 1 138 ni se še iz ńive *ganíla* domú. — *genílo:* škriń. vis. pes. 5 4 moje osrčje se je *zganílu.* Složeno s prijedlogom gubi poluglasno te glasi gni, a naglas ima u sing. masc. prijedlog, n. pr. *nágnil:* traun. 39 2 on se je k meni *nágnil; ògnil* i *ógnil:* ravn. 1 164 toraj se je David v nar divjiši in daļniši kraje *ógnil.* 1 312 ti véš, koļke bolečíne trpim po životu; lohka bi se jih bil *ógnil,* pa iz častí do tebe jih rad v sebi prestojím. Dakako da i *ognîl* n. pr. ravn. ber. 89 kraļ je sulico po Davidu vrgel; ali David se je srečno *ognîl.* Ali u ostalim oblicima ostaje naglas na -ni: *gnîla:* ravn. 2 145 pravica bi vsim narodom na zemļi srečo *nagníla.* 2 273 nesreča se nas bo že od dêleč *ognîla.* — *gnílo:* ravn. 2 131 kaj veļá, tudi tašo in ńé hčér je to čudno zdravje *nagnílo,* rade ga oddaste. — *gnîli:* ravn. 1 268 tudi vas se ne bodo časi trpleńa *ognîli.* Tako i: nágnil pripògnil.

máknem: *meknîla:* ravn. mp. 73 Nčžika je pisker nekóļko od ogńa *odmaknîla.*

pahnem: *pehnîl:* škrb. 1 60 se nigdar ne zgodí, de b' on enga spokorniga grešnika od sebe preč *pahníl.* — *pehnîla:* škriń. vis. pes. 5 6 zarínčk mojih dur sim mojimu lubimu *odpahníla.* ravn. mp. 104 gospá je padla in si roko *spahnîla.* — *pehníli:* lev. žup. 59 mehúrci, kateri so se *izpehníli* nad parkli, popokajo.

táknem: *teknîla:* ravn. 2 168 robú le ńegoviga oblačíla se bom *dotaknîla,* ozdravila bom. — *teknîli:* škrb. 1 66 jih bo veliko, ktiri se bodo nad ńim *spotekníli.*

Rijetko je naglas na slogu pred -ni u sing. masc. sáhnem: *sáhnil:* ravn. 1 220 sčasama je potok *vsáhnil.*

Digitized by Google

Takav naglas ima još osnova vrni u goreńštini: *vrnȉl* i gŕne: *ogrnȉl obrnȉl zavrnȉl.*

Osnova *mini* ima naglas prema glagolima s nastavkom *i*, kojim je *i* u prezensu naglašeno: minîl miníla minîlo itd. *miníla:* škrb. 1 385 žétu je *meníla.* — *minîlo:* ravn. mp. 119 obḷubim, *menílo* bi jo skoz láziti. — U goreńštini glasi osnov minu: *minûl minúla minûlo,* a Levstiku: mino: minôl minôla itd. *minûl:* preš. 190 ko je *minúl.* — *minúla:* škriń. vis. pes. 2 11 zima je *minúla,* dàž je nehál. traun. 48 15 ńih móč bó, kęr je ńih čast *minúla,* v pèkli poginila. — *minûlo:* škriń. sir. 17 30 kaj je svetlejši kakor sónce? inu le tó bó *minúlu.* traun. 101 27 nebú je dęlu tvojih rók. Onu bó *minúlu,* ti pa ostaneš. — *minûli:* preš. 140 *minúli* sréče so in sláve časi. — *minûla* (npl.): preš. 106 mladósti léta! kmálo ste *minúle!*

b) Naglas *na slogu pred -ni.* α) *otegnuti* u sing. masc. a u ostalim oblicima *na nastavku: ni,* osim u sing. fem., gdje je otisnuti naglas: sklènil sklenîla sklenílo.

Taj naglas imaju sve osnove, koje imaju u prezensu otegnuti naglas na slogu pred ni; n. pr.

kléknem: *klékнil:* ravn. 2 242 mladénič je pred ń *poklékнil.* — *klekníli:* ravn. 2 299 bomo po Mártino *poklekníli* pred Jezusa.

klénem: *klènil:* ravn. 2 42 Herodež *sklènil* je čast kazati zvunaj do noviga kraḷa. 2 152 eniga bo ḷubil, ali sej na eniga se boḷ *naklȩnil.* 2 211 *zaklènil* sim duri. — *klenîla:* škriń. XX povę, de je ona žęnina jiskala, de bi se bìla z ńim *sklenîla.* ravn. 2 118 vera v Jezusa je ńih križem srca do trdiga *sklenîla.* škrb. 1 223 ńegova duša se je h bogó blížala inu se na tanko z ńim *sklenîla;* preš. 183 en dán sim prášat šlà po vôjske sréči, al skózi se še ní *sklenîla.* — *klenílo:* ravn. 2 96 že Jezusovo oko ga je na Jezusa *naklenílo.* — *kleníli:* ravn. 2 89 *sklenîli* so zadnič s slóvezam do Janeza poslati. 2 249 kar so iz čudežev *sklenîli.* preš. 184 bodo támkej bôžji sklépi míli té, ki se túkaj ḷúbijo, *sklenîli.* — *kleníle:* ravn. ber. 44 žitnice so se zdaj *odkleníle.* preš. 182 de b' ên krat se *sklenîle* póti náji, me túkaj vídiš zdàj. — *sklenîla* (pl.): preš. mésta ní nikjèr, kjer bi ḷubjóče srca se *sklenîle.* — *kleníla* (dual) ravn. 1 298 po tem gresta in sta duri *zaklenîla.*

krénem: *krenílo:* lev. žup. 4 ali bi se *ukrenílo* pobirati zlôga k davkom po 15 do po 25 gold. od stó.

máhnem: *máhnil:* škrb. 1 227 je z mečam nad ńim *zamáhnil.*

Digitized by Google

tégnem: *tégnil:* ravn. ber. 65 jim ni vsih dobrót *odtégnil.* 241 en krat jim je misel prišla, kdo ńih de bi nar imenítniši biti *vtégnil.* — *tegnîla:* škriń. prip. 31 19 ona je svojo rokó k močnim rečęm *iztegníla.* ravn. 2 134 ļubezen je vse *potegníla* za ńim. škrb. 1 160 drži róko nazaj, de se k poškodvańo tojga bližniga ne bo *stegníla.* preš. 181 po meč bi désna se bilà *stegníla.* preš. 47 sêstra bášetova v Bósni sama bi *vtegníla* bíti lépši od nevéste vàše. — *tegnílo:* ravn. 2 244 od te in une Jezusove besede še kaj v misel vzeti bi ne *vtegnílo* biti od več. rog. 2 252 blagú te bo kam dŕgam *potegnílu.* — *tegníli:* škriń. sir. 48 22 so svoje rokę *iztegníli.* ravn. 2 216 tisti dan bi tudi mi na sramòti ostati *vtegníli.* — *tegníla:* (dual) ravn. mp. 115 za kaj sta (końa) *potegníla,* kadar je kļel Rupret?

téknem: *teknílo:* met. 286 zapoj mi eno ino jez bom plęsal, po tęm ti bo moje mesó veliko boļ *teknílo.*

trénem: *trènil:* ravn. 1 4 luči naj bodo na nebu. Ko bi *trènil,* so bile. 161 ko bi *trènil* je súlico po ńemu zalúčil. 2 121 ko bi *trènil* ga je mrzlica minîla. ravn. 1 280 tudi tukej je bog mnoge rečí, velike in male, vesele in žalostne *strènil.* — *trenîli:* ravn. 2 183 *trenîli* niso gledavci, kakó se bo izšlò.

tŕnem: *trnîla:* lev. pes. 2 14 zvezda se je *utrnîla.*

vŕnem: *vrnîla:* škriń. modr. 10 17 ona je pravičnim plačilu za ńih dela *vrnîla.* ravn. mp. 15 ker se tako rada učiš, te bom sčasama toļkaj lóžej v kaj *obrnîla.* rvn. 1 85 sila mu je v solze zaničvani smeh *prevrnîla.* — *vrnîlo:* rog. 2 31 kaj nas bo od lubezni Jezusove *odvrnîlu?* lev. žup. 77 zamndí storiti, kar bi *odvrnîlo* ogeń. ravn. 1 tako se je Mozesu ńegovo lepo djańe lepo *povrnîlo.* 1 330 *prevrnîlo* vse se mi je. rog. 2 98 še več ajdov se je h Kristusu *spreobrnîlu.* — *vrnîli:* rog. 2 115 od tega pregovorjeni *vrnîli* so se vsi. preš. 141 de bi *vrnîli* k nam se časi sréče. ravn. 2 236 nóvi trud bi mu bili radi *odvrnîli.* škrb. 1 66 dosti jih bo ktiri bodo s časam se *spreobrnîli* inu bodo izveličani. 1 317 al bi bil ńim bóg zanésel, ke b' se bli *spreobrnîli?* — *vrnîla* (dual) rog. 2 543 gospud in gospá *obrnîla* sta se h bugu.

β) *Otegnuti* naglas *na slogu pred* -ni imaju u svim oblicima u goreńštini oni glagoli, koji su u prezensu otisnuto naglašeni na slogu pred -ni: pîhnem: pîhnil pîhnila pîhnilo pîhnili pîhnile mjesto: pĭhnil pĭhnila itd. kao bába mj. bäba.

-bêgnem: *-bégnil:* ravn. 1 163 David je *pobégnil* še tisto noč. preš. 130 *pobégnil* tàk sim kakor srna.

Digitized by Google

-bôknem: *bóknila:* ravn. mp. 27 *zbóknila* po eni strani se je (Uršika) sčasama.

dîhnem: *díhnil:* preš. 89 komur pevski duh sim *vdíhnil.* — *díhnile:* preš. 76 naj sónce, lúna, zvézde, kar so mu pévskih sáń pred *vdíhnile* v živl̥éńi, prejmêjo spét z ńegà.

dvîgnem: *dvígnil:* ravn. 2 67 Jezus je rokodelski stan *povzdígnil* — *dvígnila:* škriń. XXIII po tem bo ńegova božja natúra ńegovu človęštvu v nebęsa *pouzdígnila.* — *dvígnile:* preš. 120 od oči so meni se *uzdígnile* tamnice. — *dvígnila:* ravn. 2 299 so že veliko milijonov l̥udi srca proti nebesam *povzdígnile.*

gâsnem: *gásnila:* preš. 148 pred ko *vgásnila* smrt móč plaména, je 'z srca zrásel venec. ravn. 1 262 vsa l̥uč bo *pogásnila.* škriń. prip. 31 18 nę svèčáva ne bó po noči *vgásnila.* škrb. 1 194 ta misel ni *vgásnila.* preš 188 kdaj *vgásnila* bilà bi kríva véra. — *gásnilo:* škriń. prip. 13 9 hudobnih svètílu bó *vgásnilu.* 24 20 grẹšnikov svètílu bó *vgásnilu.*

gînem (ređe gínem): *gínil:* ravn. 2 246 *zgínil* je od tvoje hčére hudi duh. — *gínila:* preš. 7 pádala nebéška mána Izraelcem je v pušávi, *zgínila* je, ak pobrána ni bilà ob úri pravi. — *gínilo:* rvn. 1 18 kar živi in diha pod nebam, vse bo *pogínilo.* — *gínili:* škriń. prip. 1 22 hudobni bódo od zémle *pogínili.* — *gínile:* škrb. 1 300 zakaj se boš navezvál na posvetné dobróte, ktire bodo čez malo časa spred tojih očí *zgínile?* — *gínila* (dual) ravn. 1 33 *pogínila* sta mesta (Sodoma i Gomora). 2 248 Mozes in Elija sta po oblaku *zgínila.*

kînem: *kínila:* lev. žup. 98 če je res, da je bila kaka stvar ustávila ali *prekínila* délo.

-kûcnem: *-kúcnil:* škriń. sir. 10 19 gospód je nevęrnikov dežele *prekúcnil.*

mîgnem: *mígnil:* preš. 67 preden *mígnil* bi z očmí, s kóńika se plájš zdrobí.

-môlknem: *-mólknil:* ravn. 1 183 *vmóknil* je. 2 217 veter je *vmóknil.* — *mólknili:* ravn. 1 262 vsi ml̥íni bodo *vmólknili.* 2 91 komu več ne véjo kaj rèči, so *obmólknili.* preš. 140 *vmólknili* so pésem sládki glási. Ređe: mólknem: *molknîla:* lev. pes. 1 180 je *vmolknîla* tvoja struna.

-mûtnem: *-mútnili:* ravn. 2 283 že bi bila nadloga, ko bi vsi l̥udjé na enkrat *obmútnili* in oglušéli.

plânem: *plánila:* škrb. 1 299 to je že zadosti bl̥o, de je cela grimnost božje jéze čez ńega *plánila.*

Digitized by Google

pûhnem: *púhnil:* ravn. mp. 113 kar iz spańa je *púhnil.* — *púhnili:* ravn. mp. 105 *spúhnili* zmrzlinci so se jim.

rînem: *rínil:* ravn. 2 264 kmalo potlej je *odrínil.* — *rínila:* ravn. 1 66 bratje otovoré osle in so *odrínili.* 2 216 Jezus z vučenomi gre v čoln. So *odrínili.* — *rínile:* ravn. 1 180 sreča, pokoj, obilnost, kraļeva oblast so ga v strašno pregreho *porínile*

smûknem: *smúknila:* ravn. mp. 63 várovala se je, de ni kam *osmúknila.*

sûnem: *súnili:* škriń. prip. 7 28 bó pušica ńegóve jętra *presúnila.*

šînem: *šínil:* ravn. 2 176 kdor je v zmotóhano (vodo) precej *šínil,* je ozdravil. — *šínila:* ravn. 2 226 dekle je urno pr vratih *šínila.* — *šínilo:* ravn. 1 91 tako je še bol v očí *šínlo,* de so bile ravno úih hiše otéte. 2 70 *šínilo* v očí je vsakemu, de mu ni za posvetni dobiček.

-tîhnem: *tíhnil:* preš. 139 de b' *potíhnil* ves prepír. — *tíhnilo:* ravn. 1 262 *potíhnilo* bo pétje žénina in nevéste. — *tíhnili:* lev. pes. 1 4 *utíhnili* so pevci drevnih vej.

-tîsnem: *tísnil:* ravn. 1 77 tebi bo Jožef očí *zatísnil.*

-trpnem: *trpnili:* preš. 166 *otèrpnili* so údje.

-vênem: *vénilo:* ravn. 1 101 brez vode bi vse poginilo in *zvénilo.*

-vêznem: *véznil:* ravn. 1 96 *zavéznil* je o morje kraļa vozóve in vojsko ńegovo.

zînem: *zínila:* ravn. 1 16 preklet si na zemļi, ktira je *zínila* pa píla kri tvojiga brata.

d) Naglas u glagola s nastavkom *ê* (a).

1. Osnove od *jednoga sloga.*

Osnove ba i sta (od boja stoja) imaju na tom a otegnuti naglas u svim oblicima: bál bála bálo báli bále.

ba: *bál:* rog. 2 617 se je *bál,* de bi ta ńemu ne oduzèl tega krajlévstva. preš. sim d'olgo úpal in se *bál.* 30 *bál* ne bóm se zá ńo nič. — *bála:* škriń. prip. 31 21 ona se za svojo hišo ne bó pred snežęnim mrázam *bála.* preš. 187 al je za májhin čàs se zdrúžit vrédno, de bi ločítve spét se *bála* védno? — *bálo:* preš. 101 zakaj bi se jih môje žnáblo *bálo?* — *báli:* traun. 39 4 tó bó ńih veliku vidilu inu se bodo *báli.* — *bále:* traun. 66 17 vodę so tebe vidile inu so se *bále,* 103 7 so se pred tvojim gromęńam *zbále.* — *bála:* (dual): rog. 2 329 ú sredi sence te smrti *bála* se ne bova.

Digitized by Google

sta: *stál:* škriń. prip. 22 29 on bó pred krajli *stál.* sir. 12 14 en čas bó s tebój dóbèr: aku pak omáhùvati začneš, ne bo *dostál* ravn. 2 281 Jezus vsmili se me! Jezus je *postál*, prpelati ga reče. škriń. prip 13 8 vbóg ne bó svarjeńe *prestál.* preš. 22 dekléta môjga žêno sim nájdel poročêno, *prestál* sam bóg ve káj. — *stála:* preš. 39 áko bóš pr óknu *stála*, híšo bódem ti ográdil. 34 kar sim *prestála*, pozábļeno je. — *stáli:* preš. 157 ki *stáli* bódo tam na stráni lévi. — *stále:* traun. 103 6 vodę so čes gorç *stále.* rog. 2 96 so za Jezusa to martro *prestále.* preš. 70 od čúdeža godcam roké so *zastále* itd. itd.

Ostale osnove na *a*: sca spa imaju na tom a otisnuti naglas u svim oblicima do sing. fem., gdje ima otegnuti naglas: spâl spála spâlo spâli spâle.

spa: *spâl:* rog. 2 655 ‚cessar Augustus' zapovejdal je, de se ima blazyna te postile, na kateri *spàl* je ta purgar, za ńega kupiti. — *spâli*: rog. 2 617 ú katérim so rásli, sópli, čútyli, píli, jéjdli, hodíli, sedéli, ležáli, *spáli* inu taku naprèj. — *spâle:* preš. 134 v ńim (gróbu) zdájne bódo bolečíne *spále.*

A osnove na ê imaju u sing. masc i fem. otisnuti, u ostalim oblicima otegnuti naglas: zdêl zdêla zdélo, zdéli zdéle.

zdé: *zdélo:* rog. 2 170 *zdélu* se je ńè, de vse tu, kar vbógim na dà, zgúby inu h nič prpravi. ravn. 2 5 sinu imeti nemogóče se mu je *zdélo.* — *zdéle:* ravn. ber. 23 so sólnce, lúno in zvézde za bogove iméli, ker so se ludém sosebno imenitne *zdéle.*

2 Osnove od *dva* (*i više*) *sloga.*

U sing. masc. ima naglas ili na zadńem slogu kao otisnuti kratki: iměl, ili na slogu pred nastavkom i u goreńštini većinom otegnuti: béžal gòrel lètel mrgòlel. A u sing. fem. je otisnuti naglas na nastavku e ili a, a u ostalim oblicim otegnuti naglas na e ili a: bežâla gorélo letéli žvrgolćle.

U sing. masc. naglas na zadńem slogu imaju u goreńštini oni glagoli, u kojim ima poluglasno ili r u slogu pred el al n. pr. tьleti skьleti tьmneti pьzdeti mьžati: telël skelël ili tlël sklël, tьmnël pьzdël mьžäl; brleti grmeti prdeti skrbeti smrdeti srbeti strmeti trpeti vršeti vrteti koprneti: brlël grmël prdël skrbël smrdël srbël strmël trpël vršël vrtël koprnël; ali držati drčati ležati smrčati imaju: dŕžal dŕčal lèžal smŕčal. Ređe drugi: bobnël obledël. — Tako i druge osnove n. pr. imeti: iměl kipéti: kipël hiteti: hitël hrepeneti: hrepenël okameneti: okamenël koprneti: koprnël puhteti: puhtël se-

Digitized by Google

deti: sedël (zdël) šumeti: šumël, ali i kipel hítel hrepènel okám'nel púhtel šúmel.

Evo ńekoliko primjera iz kńige.

beža: *béžal*: rog. 2 50 Alexius . . *zbéžal* je na tihim iz mesta. 414 škof *zbéžal* je skrivaj iz mesta. ravn. 1 133 to izgovorivši je *zbéžal* Joatam. 2 85 strepetal, *zbéžal* je; ber. 56 Mojzes *zbéžal* je na Madjansko. preš. 166 strah *zbéžal* je. ravn. 1 33 ravno je sonce izza gore pršlo, Lot pa v mestice *prbéžal*, schönl. 65 sim *vbéžal* iz ńegovih rok. ravn. ber. 92 nekdaj je David v globoko skalnato jamo *ubéžal*. — *bežâla:* rog. 2 250 jelénka je prutje pečyni *bežála*. škriń. pridg. 7 24 ona je še dalej od mene *bejžála*. preš. 182 povédat' móram ti, de sem kristjána malíkov zapustíla véro krívo, de je *bežála* tá, k' ob sónci slána. — *bežálo:* preš. 66 kar je pod lúno, oh kakó kakó je tó *bežálo!* — *bežáli:* rog. 2 570 kakòr pred enim strupovitim baziliskam so *bejžáli*. traun. 47 6 kęr so tó vidili, so se zavzęli, prestrášili inu hitru *bejžáli*. 67 13 krajli tęh vojská so povsód *bejžáli*. rog. 2 555 skuzi su odšli inu *odbejžáli* so temu groznimu potópu. — *bežále:* preš. 106 ļubézen zvésto nájti, krátke sáńe! *zbežále* ste. 143 *zbežále* so te sáńe krátkočásne. — *bežála* (dual): preš. 105 vesêļe, mír *zbežála* sta od mêne.

blêdê: *-blédel:* rog. 2 235 *spreblédil* je na obrázu od navóšlivosti. škriń. sir. 26 5 je mój obraz od strahú *preblędèl*. — *bledël:* lev. pes. 2 291 les je grmel, hram *bobnèl* živopisec *obledël*. — *bledéli:* ravn. 1 289 bojí se le, de bi ne *obledéli* in ne shujšali.

bobnê: *bobnélo*: preš. 61 po vàsi gôri pòk pok pòk je od podkvá *bobnélo*.

bogatê: *bogátel:* ravn. 2 162 v' z mečam doblèni deželi bi *bogátel* lohka od dežele rojákov. — *bogatéli:* ravn. 2 264 Kristus si vse przadéne, de bi z vsimi lepimi krepóstmi *bogatéli*.

bolê: *bòlel:* ravn. mp. 21 je trdo *zbòlel*. ravn. ber. 105 ko je bil po tem ti vdovi sin *zbôlel* in umrl, ga je Elija spet obudil v živļeńe. — *bolêla:* rog. 2 235 mvoja muč je *oboléla*. 2 115 na tu *zboléla* je ta brumna žena. — *bolélo*: ravn. 1 17 *bolélo* ga je v srce. 1 83 to ga je v živo *bolélo*. 2 89 že to jih je *bolélo*. ravn. 1 10 nikoļ ju ni nič *pobolélo*. 1 34 *zabolélo* je grozno Abrahama. 2 106 *zabolélo* v dušo ga je, de so dobri ajdje táko dáļo prišli. — *boléli:* lev. žup. 75 da ļudjé ne bi *izboléli*. — *boléle:* lev. žup. 59 od živíne *oboléle* na gobci ali na parkļih nij uživati ni mléka ni presnega masla ni mesa.

brlê: *brlêla:* ravn. 2 28 kàka ļučica je *brléla* po jami.

Digitized by Google

buča: *bučâla:* ravn. 1 294 trobenta je *zabučála* in vse popada.

črnê: *črnêle:* lev. pes. 1 137 žar *začrnéle* rože.

dihtê: *dihtéle:* ravn. 2 215 dišave, ki so ji préd zmed lás *dihtéle*, so ji le šè, de Jezusa z ńimi počastí.

diša: *dišâla:* škriń. sir. 24 20 kakòr sladka skorja inu lepú dišęče mazílu sim *zadišála.* — *dišálo:* škriń. sir. 9 15 nov prijátel je kakòr novu vinu: kadar bó staru, bó tebi dobro *dišálu.*

donê: *donélo:* lev. pes. 2 160 al hočeš, da tvoje imé bi *donélo* čestito od hriba do hriba?

drža: *držâl:* kast. cil. 56 ta krat še li boš zastopil inu spoznal, de si ti nespametnu tvoje živeńe *držál*, dokler si ti za tu posvitnu škrbil. rog. 2 580 Thomas je tu za ene sańé *držál.* škrb. 1 86 lohkó je, de b' človk iz nevednosti golufna pot *držál* za prava. 1 369 strah te bo nazaj *držál* od gréha. 1 438 ako ozdráviš, vender ne moreš dober stati, de bož *držál* inu spolnil vse, kar v bolezni oblubiš. — *držâla:* rog. 2 569 kateru je Eva za eno veliko čast *držála.* skrb. 2 170 omahujejo čez navuke, ktire je vender cirkev od svojga začetka vselej *držála.* kuga 7: katęre sturę, de se bo živina takú *držála*, kakor zdravle inu ńę natura smrti hoče. preš. 67 smrt je kosó v rokàh *držála.* rog. 2 565 kaj menite, kakù se je *zadržála* Elizabet ú ti veliki nadluge? — *držálo:* rog. 2 365 de bi se tu govorjejne ú prglíhah ú spómynu *obdržálu.* — *držáli:* rog. 2 550 za tu sedmu čudu tega svejtà *držáli* so ty ajdje tega babilonskega obeliscum. škriń. modr. 5 4 my nevumni smo ńih živleńe za nespamet *držáli.* 15 15 so malike za bogóve *držáli.* — *držála* (dual.): rog. 2 613 sta ńéga ú enim takim číslim *držála.*

glušê: *glušéli:* ravn. 2 283 žé bi bila nadloga, ko bi vsi ļudjé na en krat obmútnili in *oglušéli.*

gomazê: *gomazélo:* jap prid. 1 230 kęr je vse od ludy *gomàzęlu.*

gorê: *gòrel:* ravn. ber. 57 gospod se mu prkaže v goréčim grmu, ktéri pa ni *zgôrel.* — *gorêla:* rog. 2 124 prkazála se je nym ena subsebnu lepa divica iz eno vošéno goréčo švéčo ú róke, katéra *goréla* je brez usega napótja. ravn. 1 4 *goréla* je, de dan déla, velika luč, sonce bliščéče, na nébu. preš. 117 z ńé svitlóba bo *goréla* še ta krát, ko bóva únstran Káronovga bróda. — *gorélo:* ravn. 1 96 ńegovo srce je bogu hvale *gorélo.* preš. 33 srce je *gorélo* le za té. rog. 2 241 mestu okúli ńegove hiše bilú je *pogorélu.* — *goréli:* kast. cil. 299 taku dolgu ty ferdamani bodo v paklenskim ogńi *goréli.* ravn. 2 101 o *goréli* suši sta pomagala.

Digitized by Google

grenê: *grenêla:* ravn. 1 162 ta je grozno Savlu *zagrenêla.* — *grenélo:* ravn. ber. 88 de si ravno je to pétje Savlu grôzno *zagrenélo,* je le vender David spét na kraļov dvôr pršel.

grmê: *grmêla:* škrb. 2 106 bo ravno ta sodba preklestva *grméla* čez vas. — *grméli:* preš. 63 kak spred očí letéli so logi, trávniki napréj mostóvi kàk *groméli!*

hitê: *hitêla:* rog. 2 13 Marija *hytéla* je iz Nacareta u Hebron. 67 *hytéla* je h ńému. ravn. mp. 15 vse zamujèno mi boš tisti krat *prhitéla.* — *hitéli:* schön. 67 so iz méstih h Jezusu *hitéli.* rog. 2 573 ludjè *hitéli* so h ńemu.

hotè: *hòtel:* ravn. ber. 11 pred ne prav šest tavžent leti je bog *hôtel,* de bódi nebó in zêmļa. preš. 62 naj, ļúb'ca, zúnaj bríje mràz, de *hôtel* boļ bi bríti! — *hotêla:* rog. 2 118 sturil (je), kar je od ńega *hotéla,* kar hóče inu kar bode za napréj *hotéla* (et saepius). — *hòtela:* rog. 2 269 poglédat se je *hótela* ú tem špeglu. 2 312 na ta les ni *hótela* sesti. — *hotélo:* lev. žup. X sploh je znano vsacemu, kdor kolikaj vé srbščine, da se jej v sklańańi slovén baš ne more bližati, ako bi se mu tudi *hotélo.* — običnije: *hòtlo:* rvn. 2 209 komur je veliko izročèniga, se bo tudi veliko *hòtlo* od ńega, in več ko mu je izročèniga, več se bo *hòtlo* od ńega — *hotéli:* schön. 84 inu so *hotéli* od ńega iméti en čudež od nebés. kast. cil. 151 cesarji némajo tu, kar bi *hotéli.* rog. 2 349 je vidila veliku hudičou, katéri so ńo *hotéli* uzéti (est saepius). — *hòteli:* rog. 2 551 so *hóteli* cagat na te milosti božji. — *hòtli:* ravn. 1 54 ako bi drugi otroci *hòtli* kaj hudiga delati, jim braníte. rvn. ber. 29 hudôbni prebivavci so *hôtli* z ńima grdó délati. 109 morjárji niso *hôtli* téga storiti. — *hotéle:* rog. 2 305 katére krone vèj niste *hotéle* dati. — Govori se ta osnova i bez početna dva slova: tê: tèl têla télo, ali u kńizi dolazi rijetko: *tèl:* ravn. 1 122 na znańe je *tèl* dati, de črti do konca vse hudo. — *téli:* ravn. 1 134 Cebula nam je dal poglavarja, svojiga hlapca, in mí bi pod ńega *téli* biti?

hrepenê: *hrepenèl:* ravn. 1 17 kdo bi se ne *hrepenèl* pobolšati? — *hrepènel:* lev. pes. 2 138 vedno *hrepênel* sem po plesnivih listih. — *hrepenêla:* ravn. 2 8 vsa *hrepenéla* je po ńegovimu prihódi, 2 115 žena je po boļimu navuku *hrepenéla.* — *hrepenélo:* ravn. 1 332 moje srce je po ńi *hrepenélo.* — *hrepenéli:* rog. 2 385 so po štimajnu *hrepenéli.* ravn. ber. 131 pr vsim tem pa so le vender ļudjé po svoji domovini *hrepenéli.* 143 vsi narodi so po ńem' *hrepenéli.*

Digitized by Google

imê: *imêl:* rog. 2 612 klicat *imél* je tè jogre. ravn. ber. 130 kakošen namen je le bog *imél* po vseh teh čudežih? preš. 94 pólno si znánost *imél* ńih. 130 za Amorja sem máń' *imél* sestrico. Običnije: imël rijetko: *imel:* lev. pes. 1 278 prikazni *imel* sem neznane. — *imêla:* rog. 2 434 vso štrafengo, katéro bi ti bila trpéti *iméla*, tebi zanesem. 2 79 una reuna udova ni šrȍta drugiga pr hiši *jeméla* kakor eno pést móke. ravn. ber. 27 takrat bo Sara sinú *iméla*. preš. 27 bǫl'ga srcá ni *iméla* Ļubļána. — *imélo:* ravn. ber. 91 je ļudstvo Davida v časti *imélo*. preš. 99 naše ļudstvo nékdaj ní oltárjov Minêrve in Apólona *imélo*. — *iméli:* kast. cil. 341 radi bi *iméli*, de bi nas ne bilú. ravn. ber. 6 zahvalite se vsim, kteri so *iméli* z vami opraviti. — *iméle:* rog. 2 628 te besede odpréti *iméle* bi slednimu te očy tega srcà inu paméti. preš. 120 pred dekléta so *iméle*, al kar ti cvetêš med ńimi, vsih lepôt nobêna níma nam dopásti več pravíce. — *iméla* (dual): rog. 2 300 punt, katériga sta ú me sabo dva dvórna gospúda *iméla*. ravn. ber. 24 de sta *iméla* ob suhih poletnih méscih vode za svoje čéde, sta globôke jame kopala.

ječa: *jéčal:* rog. 2 300 v' letéga premišluvajnu zdihal je inu *jéčal*. (škriń. prip. 5 11 de ne búš k' poslednimu *jęčal*).

kamenê: *kamenélo:* preš. 166 *okamenélo* je srcé prežívo. — *kamenéli:* ravn. 2 125 od straha so *okamnéli*.

kipê: *kipêla:* ravn. 1 105 veseļe in sreča bi nam *kipéla*. 1 152 lepòte se ne zavedó, ki je *kipéla* iz božjih dél. rvn. mp. 73 nar boļi župa bi bila *odkipéla*. — *kipéli:* ravn. 2 151 kraji, ki je Jezus po nih vučil, so lepí bili in vsi so *kipéli*. ravn. 2 81 gole gore so okoļ in okoļ *kipéle*.

kleča: *klečâla:* škrb. 1 497 je s solzami oblita *klečála* pr nogah Jezusovih. preš. 185 koliko krátov sim od tód v samôti *kléčála!*

kopnê: *kòpnel:* lev. pes. 1 133 *izkôpnel* je snég. 1 282 *skôpnel* sneg. 1 20 *prekôpnel* je sneg. — *kopnélo:* ravn. 2 56 ńé srce je preveč te tri dni *kopnélo*.

koprnê: *koprnël:* ravn. 1 24 od jéze bi človek *skoprnìl* 2 34 tudi un je *koprnèl* po izraelskimu veseļu. — *koprnêla:* ravn. ber. 143 kraļeva palica *koprnéla* je pod ptujo oblastjo. — *koprnélo:* ravn. 1 101 ļudstvo, ktiro je od žeje *koprnélo*, se le hudúje. — *koprnéli:* ravn. 1 342 pod ptujo oblastjo so *koprnéli*.

letê: *lètel:* traun. 17 11 on je *létel* na perútih tih vętrov. ravn. 1 191 Absalon je *nalètel* na Davidove ļudí. ravn. mp. 97 vari, en krat ga boš *nalètel*. ravn. 2 218 vse je strah *oblètel*. 1 135 na glavo

Digitized by Google

prlètel je (kamen) in zdrobil mu je vso bučo. preš. 70 al' de bi k ńi *zlêtel*, čákaš perés? — *letêla:* rog. 2 68 letéla je h Jezusu. preš. 63 Lenóra bož planíla je, na kôńa je *zletéla*. 149 visóko môja skléd'ca je *zletéla*. — *letélo:* ravn. mp. 101 ravno je ono dekle *naletélo*. ravn. 1 157 Savla in Izraelce je pr takih besedah vse *preletélo*. 1 192 vse je Davida *preletélo*. 1 266 kdor nima take dobre svete voļe, mu je bo še to hude, kar mu je na timu svetu obveļá, na unimu *spodletélo*. — *letéli:* preš. 64 napréj *letéli* so v kolòp. 1 330 od žalosti je zbòlel, de so mu tako naklèpi *spodletéli*. — *letéle:* rog. 2 98 vse te strèle so čez ńega *letéle*. ravn. 2 13 misli bogatih in oblastnih deželanov so *spodletéle*. — *letéla* (dual): preš. 70 in úrno ta dvá sta po pódu *zletéla*.

leža: *lèžal:* lev. žup. 138 ne da bi ta les potlej z gosénicami vred *obléžal* na mésti. — *ležâla:* rog. 2 273 tukaj je Rozalìja skrita *ležála* 464 let. — *ležálo:* škrb. 1 502 jo prpela na mejsto, kir je *ležálo* mrtlo truplo. preš. 76 razplátili srcé so, *ležálo* nóč in dán je tàm pod jásnim nébom. škriń. pridg. 11 3 kamer kóli bó padlu (drevú), tam bó *obležálu*. — *ležáli:* škriń. modr. 17 2 so v hišah zaprti *ležáli*. prip. 14 19 húdi bódo pred dobrimi *ležáli*. traun. 48 15 ony bódo v pèkli *ležáli* kakòr ovcę. — *ležále:* rog. 2 368 ubóge človéške dúse bile so od hudyča ú ta grdi ostudni mušel tega grèjha zaprte inu ú tem čez 4000 lejt zaprte *ležále*.

meža: *mežále:* ravn. 2 171 že so ji zamákneni v bistre oči gledkali, ki so lih kar vgasnene *mežále*.

molča: *mólčal:* rog. 2 51 Alexius je *móučal*. škriń. prip. 11 12 razvúmèn človèk bó *mólčal*. modr. 8 12 kadàr bóm *mólčal*, bódo ná me čákali. pok. 1 109 jest sim *mólčal*. ravn. 2 212 bo le zmiraj *mólčal* in gledal? 2 274 *obmólčal* je. škriń. modr. 6 24 ne bóm rèsnice *zamólčal*. — *molčáli:* ravn 2 241 vsi so *molčáli*. 2 166 *obmolčáli* so. — *molčála:* preš. 135 od ļubezni ústa so *molčále*. 77 so ústa *omolčále*.

mrgolê: *mrgolélo:* ravn. 4 živalic *mrgolélo* je vse polno.

plahnê: *plahnélo:* preš. 76 ak bó (srcę) ta čàs *splahnélo*, spet zagrebímo ga.

puhtê: *puhtêla:* ravo. 1 21 svetlejši kakor iz altarja ogń je Noetova hvaležnost v nebesa *puhtéla*. — *puhtéle:* preš. 154 v samôti so za sréčne dní *puhtéle* iz pólniga srcá žeļé k nebésam

renča: *renčáli:* ravn. 2 285 vsi vsi so *renčáli*.

reža: *réžal:* lev. pes. 1 244 se je *réžal* na smêh. — *režále:* rvn. 2 82 pečí *režále* in gole goré so okoļ in okoļ kipéle.

Digitized by Google

rohnê: *rohnélo:* 2 177 je vse nad ńim *zarohnélo:* sebóta je!

sedê: *sedél:* škrb. 2 62 ktir bi *sedél* pr vódi. ravn. ber. 120 Jeremija je *sedél* na podrtíi svôjiga preļubiga mésta. — *sedèl:* lev. pes. 2 103 s prvaki sem *sedèl.* — *sedêla:* preš. 149 *sedéla* z Lávro ti si sêstra mláji. — *sedéli:* schön. 109 bote v moim krajlevstvi *sedéli* na krajlevih stolih. rog. 2 312 na katérim so ty ludjè kakòr na eni klópi *sedéli.* ravn. 1 93 pr lóncih mesá smo *sedéli.* 2 184 vsi mutasti so *obsedéli.*

skrbê: *skrbêla:* ravn. ber. 76 Ana zlo je *skrbéla,* de bi bil lepó zrejèn (Samuel). — *skrbélo:* ravn. 1 37 zdaj ga je *skrbélo,* de bi ńegov sin Izak bogaboječo ženo dobil. — *skrbéli:* ravn. ber. 118 je več prerokov obudil, de bi *skrbéli,* de češeńe praviga bogá popolnama ne zgine. — *skrbéle:* škrb. 1 332 nore device so za oļe *skrbéle.* — *skrbéla* (dual): rog. 2 374 imeli bi sledni za svojo dušo skrbéti, kakòr *skrbéla* sta David inu Maximilianus.

slabê: *slabêla:* škrb. 1 253 brumnost je zmiram bol *slabéla.* rog. 2 16 v' tèm, kir je *oslabéla,* pádla je okuli. — *slabélo:* skrb. 1 241 če toje truplo ni *oslabélo,* k' se je celo nóč pr pléso potílo in trúdilo, ne boj se, tudi ne bo oslabelo, ako se bo v posti zdržalo od mesa. — *slabéli:* schön. 213 ako jest ńe tèščé, domu od sebe pustim, taku bodo ony *oslabéli* na potu. — *slabéle:* rog. 2 235 *oslabéle* so mvoje očy.

slepê: *slépel:* rog. 2 121 *oslépel* je na meste. ravn. ber. 34 Izak je v svoji starosti *oslépel.*

slonê: *slònel:* lev. pes. 1 40 *slônel* sem pri oknu.

slovê: *slòvel:* ravn. 1 168 David je *slòvel* po vsi deželi. 2 134 po Siriji in po vsih mejéčih deželah je *slòvel.* 2 185 *slòvel* je do Tira in Sidona 2 225 po vsi deželi je Janez *slòvel.* — *slovêla:* ravn. 2 213 grešnica je bila in slabo je *slovéla.* preš. 149 bilà med váma govoríca sládka, kakó *slovéla* kténa je od váji. — *slovélo:* ravn. 2 123 žé do Nacareta je ńegovo djańe *slovélo.* preš. 141 žeļé rodile so prehrepenéče, de s tvôjim môje bi imé *slovélo.* ravn. ber. 141 bôzje razodétje je do zakrajnih narodov *prslovélo.* rvn. 2 92 pr vsim tem se je Janezovo oznanvańe od odrešenikove bliže *raslovélo.* 2 191 po vsih deželah se je to Jezusovo djańe *razslovélo.* 2 132 kmalo je to od Jezusa po vsimu mestu *zaslavélo.* — *slovéli:* preš. 28 v kteri (zêmļi) očétji so náši *slovéli.* — *slovéle:* rvn. ber. 23 na Egiptovskim so nektere živali po božje častili, ktere so ali s svojo koristnostjo ali škodļivostjo in velikostjo *slovéle.* preš. 68

Digitized by Google

od nékdaj lepé so Ljubljánke *slovéle.* — *slovéla* (npl.): ravn. ber. 21 de bi ńih imena vekomaj *slovéle*, si izmislijo turn zidati.

starê: *starêla:* lev. žup. 204 *zastaréla* kazen.

steklê: *steklêla* (dual): lev. pes. 1 51 *ostekléla* bi tvoja očésa

strmê: *strmèl:* ravn. 2 28 kdor jo sliši, je *strmèl.* — *strméli:* ravn. 1 323 s tako srčnostjo je umerel, de so kraļ in vsi ńegovi služabniki *strméli.* 2 143 *strméli* bi nad ńim. 2 248 vsi trije so zamákńeni *strméli.* rog. 2 250 prèd tèm vsi so od stráha *ostrméli.* ravn. 1 70 *ostrméli* so. 2 102 so stréžeti *ostrméli* nad tem le prvim Jezusovim čudežam. 2 218 kadar vidijo to storiti Jezusa, so v s *ostrméli.* ber. 69 ko Mojzes iz gore pride, so Izraelci nad ńim *ostrméli.*

svrbê: *svrbéla* (n. pl.): schön. 34 po svojih žeļah si bodo na kup zpravlali vučenike, kokàr bi jih všesa *srbéle.*

svrča: *svrčâla:* lev. pes. 1 251 nad ńo pozemska sapa *svrčála.*

šumê: *šumêla:* rog. 2 528 iz vust inu z nosa mu je ta kry unkaj *šimiéla.* škrb. 1 142 ako je *šuméla* vóda, se je vus tresil. — *šumélo:* ravn. ber. 76 storíl bom eno na Izraelskim, de jim bo po ušesih *šumélo.* — *šuméle:* ravn. mp. 17 čebéle so že zlo *šuméle.*

telê: *telêla:* škrb. 1 194 ta misel ni vgásnila, ampak zmiram bel *tiléla.*

temnê: *temnêla:* škrb. 2 117 ne pusti, de b' nam *otemnéla* luč pámeti. — *temnélo:* kast cil. 303 kadar bi tebi enu (okó) *otemnélo*, taku ti saj moreš tú drugu nucati. — *temnéle:* rog. 2 235 mvoje obrvé so *otemnéle.* ravn. 1 146 ńegove oči so že *otemnéle* (i ber. 78).

tiča: *tíčal:* škriń. vis. pes. 2 12 on bó med mojimi nędr'jami *tíčal.* škriń. pok. 2 18 kar je pr tęj ręči čudnu, je tó, de je David v tim svojim gręšnim stani taku dólgu brez skrbi *tíčal.* — *tičála:* rog. 2 38 sylna lepota te s. divice *tičála* je ńemu ú srcu. — *tičálo:* ravn. 2 92 mu je srce vedno na koncu jezika *tičálo.* — *tičáli:* rog. 2 198 so ù tème tega ajdovstva *tičáli.* — Pamti: obtîčal obtîčala itd. rog. 2 100 stréla je ńemu ú tem očésu *obtîčala.*

tiša: *tíšal:* ravn. 2 97 ob veliko srečo bi se bil Natanael prpravil, ko bi bil še le svojo *tíšal.*

trohnê: *trohnéle* (n. pl.): ravn. 1 118 v ti pušavi le bodo vaše trupla *strohnéle.*

trpê: *trpêl:* rog. 2 501 vse je rad za búga *trpél.* skrb. 2 183 on ne bo samú za volo gréha, kakòr vsaki nevirnik, *trpél,* ampak bo

Digitized by Google

trpél tudi za to, kir si ni k pridu sturil tolkań gnad, s ktirmi ga je darval dobrótlivi bóg. — *trpêla:* schön. 263 ena žena, katéra je na tekóči kriy *trpéla* dvanajst lèjt, je prstopila rog. 2 587 le ta velika nasreča *trpéla* je še za Izaijam. ravn. ber. 15 veliko boš *trpéla* s svojimi otróci. preš. 186 kak bóm povrnil, Bogomíla drága! ḷubézen, skrb, kar si *trpéla* zá me? — *trpélo:* rvn. 2 294 le tó nas ne bo večno *trpélo.* ravn. ber. 119 kraḷéstvo ńegoviga uka *trpélo* bo do konca svetá. — *trpéli:* rog. 2 121 veliko žéjo so *trpéli.* ravn. 2 293 Samarjáne niso *trpéli,* de bi se ondi molil bog. — *trpéle:* ravn. ber. 60 stiske so ga le toliko časa pretrésale, dokler so *trpéle.* — *trpéla* (n. pl.): ravn. mp. 63 kaj menite, doklej so ńene oblačila *trpéle?* — *trpélo* (dual): škrb. 1 83 se spomni na veliko zgubo, ktiro sta *trpéla.*

trpnê: *trpnélo:* **škrb.** 1 272 ako srcé še ni *otrpnélu.* — *trpnéli:* japprid. 1 141 ali ne skažete vy samy, de ste vžę *otrpnęli?*

visê: *vísel:* ravn. 1 191 ko mezeg pod veliko in košato trpentínko prdírja, je Absalon na ńi za láse *obvísel.* — *visêla:* lev. pes. 1 168 ko *viséla* bode tma nad nami. — *viséle* preš. 98 beséde nikjer ne bódo ti na nós *viséle.* — *viséla* (n. pl.): ravn. ber. 69 pregriňala so na srebrnih drogéh *viséle.*

vršê: preš. 65 ko ójster píš skoz zrélo rèž, takó so té (pošasti) *vršéle.*

vrtê: *vrtéla* (dual): preš 70 ta dvá sta po pódu zletéla, ko de bi lohké perutnice iméla, bilà bi brez trúpla okróg se *vrtéla.*

zelenê: *zelenêla:* rog. 2 94 zdajci je ta suha palica *ozelenéla.* — *zelenélo:* preš. 145 spet úpaňe bo v srci *zelenélo.*

zlobê: *zlobéli:* rog. 2 385 so po hvali *zlobéli.*

želê: *žèlel:* ravn. 2 132 kdo bi se po ńegovo ḷudém k dobrimu trúditi ne *žèḷel?* 2 221 kdo si ga imeti ne bo *žèḷel?* preš. 123 jez pa têbi sámi, drága, *želel* sem dopásti. ravn. ber. 95 David je *požélel* žene svojiga služabnika Urija. ravn. 2 174 noben vtrúdenc se ne bojí spaňa. *zažèlel* ga je, sladko zaspí. — *želêla:* schönl. 284 vsa množica je *želéla* se ńega dotekniti. preš. 183 kak sim *želéla* v nôči ti svit dnéva! — *želélo:* ravn. 2 96 obojih srcé je zveličarja *želélo.* — *želéli:* ravn. 2 149 ḷubimo vse tako jih, de bomo le za se še nerádi kaj prosili, ampak iz srca *žeḷéli:* kar bi mi radi dobili, vsim naj da bog itd.

živê: *živel:* preš. 30 ńe obrésti bom pobéral, *živel* brez skrbí ko tič. 75 v nemár napréj je *živel* màń svét ko razujzdán. — *živèl* ili *živêl* škrb. 2 1182 drugi je v tamóti svoje nevire *živél.* — *živêla:*

Digitized by Google

ravn. ber. 32 po ti skušñi je še dolgo pobožna družína pokojno in veselo *živéla*. preš. 20 ak bi *živéla* vekoméj, kar si mi b'là, ne bóš napréj. preš. 126 kaj je dozdàj Ļubļána *doživéla*, vam bó Homêrov náših pésem péla. — *živélo:* preš. 145 na nóvo bó srcé spet *oživélo*. — *živéli:* kast. cil. 434 dodéli, de bomo svetú *živéli*. ravn. ber. 45 tudi po Kananskim, kjer so Jožefovi ôče in bratje *živéli*, je vstala velika dragína. — *živéle:* rog. 2 291 de bi sramožlivu *živéle*. — *živéla* (dual): ravn. 1 141 *živéla* sta takrat dva druga vsa bogabojéča zakonska. — A kad se komu dovikuje, ima *otisnuti* naglas: *žîveli:* lev. pes 2 148 gospodine, *žîveli*, večna vam slava! — *žîvele:* lev. pes. 1 164 *žîvele* gosli, trobenta i bas.

Oni glagoli, koji imaju u infinitivu naglas na kojem slogu daļe prema početku riječi nego na slogu pred nastavkom, drže taj naglas i u tom participu: slíšati: slíšal slíšala slíšalo; védeti: védel védela, vídeti: vídel vídela itd.

íhte: *íhtela:* lev. pes. 1 243 *zaíhtela* stara je mati.

slíšati (mj. slïšati): *slíšal:* preš. 69 od tvôje lepôte *zaslíšal* sim dávi. — *slíšala:* ravn. 2 168 *slíšala* je žena: Jezus je v tem kraju. rog. 2 12 *zaslíšala* je bila to angjelsko štimo. — *slíšali:* rog. 2 16 kar smo sedáj *slíšali* itd. — Pravi je naglas otisnuti kratki: slïšati: slïšal slïšala itd., a tako i Goreńac govori kad koga zove z daleka: slïšal ti, slïšal Tïne, slïšala Urša. — U ńekim kńigama dolazi s naglasom nastavak *a* n. pr. rog. 2 18 šlišáli.

védeti: *védel:* ravn. 1 61 saňe sim imel, pa ni ga, de bi mi jih *védel* razložiti. 1 144 je *védel*, kako nesramno se vèdeta sinóva. ravn. 2 121 lih toļko, de se je opárjeni in pobiti oče *zavédel*, de ga Jezus kréga. 2 49 *zvédel* je, de so že zdavnaj odšli. — U ostalim oblicima e pred l u govoru ispada: védla védli, ali tako ne vaļa. — *védela:* ravn. 1 9 se ni *zvédla* v ta ogóvor. preš. 13 *zvéd'la*, déklica si zála, kako znám pokóren bít'. — *védelo:* preš. 183 ni *védlo* kàm se djáti srce môje. ravn. 2 163 brž ko se je *zvédlo* de je domá, snide se kmalo ļudí. — *védeli:* škrb. 1 387 niso *védeli*, al bi verjéli vse, al ne. ravn. 2 102 stréžeti so nar prvi *védli*, iz česa je to vino. 2 43 veseļí jih, kar so *zvédli*.

vídeti: *vídel:* preš. 53 po svétu boš dókaj *vídil* deklét. — I ovdje u ostalim oblicima e pred l rado ispada: vídla vídli. *vídela:* preš. 106 sim vídil, kak véter ńé (sréče) naspróti tému vléče, kogár v zibéli *víd'la* je beráča. rog. 2 179 *vídila* sim pádat ú nebesih te lube svetnyke préd Marijo. — *vídelo:* schönl. 11 vse mesú bode

*

Digitized by Google

vídilu tu izveličajne božje. škrb. 1 375 ti kakor ofer moje jeze boš *vídilo* pomóčene toje ceste s krivjo tojih otrok. lev. žup. 31 naj okrajno oblastvo zapiše, da jih je *vídelo*. ravn. ber. 80 le malo Izrailcov se je nad ńegovim nizkim stanam spodtikalo, ga *zavídilo* in zaničovalo. — *vídeli:* rog. 2 549 smo *vídili* Miklauža.

Tako se često kaže: *obogátela* je, *oslábela* je, *ozdráveli* so uz obogatêla je, ali slabo: ozdravéli so; n. pr. škrb. 1 431 al ne bo v peklenskimu ogńu vošíla, de b' truplo ne blu nigdar *ozdrávilo?* škrb. 1 519 prava vira se še zmiram v vaših srcah znajde, deslih je morbit že močno *oslábela.*

e) Naglas u glagola s nastavkom *i* u infinitivu i prezensu.

Naglas dolazi ili na nastavku -il, ili na slogu pred nastavkom -il.

1. Naglas na nastavku *i* u svim oblicima imaju oni glagoli, kojim je nastavak i naglašen i u prezensu. Naglas je u svim oblicima otisnuti osim sing. fem., gdje ima otegnuti naglas: delîl delíla delîlo delîli delîle. Nu to vaļa samo za proste osnove; složene s prijedlogom bacaju naglas natrag na slog pred nastavkom *i* u sing. masc. svuda gotovo beziznimno; u ostalim oblicima osim sing. fem., gdje je uvijek otegnuti naglas, dolazi u goreńštini jedno i drugo, a tako i u piscima: podêlil podelíla podêlilo ili podelîlo podêlili ili podelíli. Metelko 115 veli: alle verba auf im (ne ьm) haben auszer der zusammensetzung im activ. mittelwort den ton auf dem i in il: sušíl učíl usw. in der zusammensetzung fällt aber der ton auf die stammsylbe: posúšil naúčil, in der verlängerung wieder posušíla naučíla usw. — pustiti lassen, richtet sich hingegen nach den zusammengesetzten und hat pústil.

bogatím: *bogatîl:* preš. 95 nisi zaklépal domà ti žláhtniga blágodaróva, sêbi zročêno mladóst, drúge si ž ńím *bogatíl.*

borím: *borîl:* lev. pes. 2 123 da jaz bi se s tako ostudo *boríl?*

budím: *budîl:* ravn. mp. 37 Pavle vse skozi le je otroka, de vćka, iz spańa *budíl.* — *budîla:* preš. 140 minúli sréče so in sláve časi, ker vrédne déla níso jih *budíle.* — *-bûdil:* rog. 2 609 bog je ńegovo mrtvo hčèr od smrti *obúdil.* traun. 77 16 on je iz skale vodó *obúdil.* škrb. 1 203 je mrtvo dčkelco v živleńe *obúdil.* rog. 2 656 de bi ù grèjhu spéče kristjane *zbúdîl.* škriń. sir. 33 16 jest sim se ta poslędni *zbúdil.* preš. 141 žeļé, de *zbúdil* bi slovén'šno célo . . . 174 le hujši se je *zbúdil* črv nekdájni. — *budíla:* skriń. pok. 1 52 na tó se je moja vęst *zbudíla.* preš. 72 pomlád se je

Digitized by Google

zbudíla. — *bûdili*: traun. 87 11 ali jih bodo ozdravleniki *obúdili*, de bodo tebe hvalili? škriń. pridg. 12 4 kadàr bó mèlina glas slab postal, se bódo od pętja ene ptice *zbúdili.* — *-bûdile:* škriń. pok. 3 105 jest večkrat moje prošńe pruti tebi pošilam, de bi se s tęmi prave inu bol goręče želę v mojim srci *obúdile.* — *-budîli*: škrb. 1 104 v moči Jezusoviga iména so mrtve iz groba k živleńu *obudíli.*

cedím: *cedîle*: škriń. vis. pes. 4 16 pridi júg, pahlaj skuzi moj vrt, de se bódo ńegove dišečine *cèdíle.*

častím: *častîl*: škriń. sir. 10 42 kdó bó *častíl* tęga, katęri sam sebe k nečásti dęla. ravn. 2 105 kdo ne bo že zdaj Jezusa ļubil, *častíl* in molil? — *častíla*: rog. 2 312 ta *častíla* je takú ta križ. — *častîli*: preš. 101 kar ne dopáde váši slépi búči, *častíli* bódo pôzni tó unúki. — *častîle*: preš. 138 le ptújke so *častíle* Krájncov množ'ce. — *-častîl*: rog. 2 303 kar je sam Jezus *počástil.*

daní se: *-danîle*: ravn. 2 78 potlejšine zgodbe nam jih bodo že še *razdaníle.*

darím: *-dâril*: ravn. 1 170 gospod bo tebe *oblagodàril.*

debelím: *debelîl*: škriń. prip. 11 25 človèk, katęri žegnúje, se bo *debelíl.* — *debelíla:* škriń. pridg. 12 5 kadar bó kobilica se *odebelíla.*

deležím: *delêžil*: ravn. ber. 38 Jožef se ni nikoli napčnosti in gréhov svojih starjih bratov *vdeléžil.*

delím: *delîl*: ravn. 1 97 rop bom *delíl.* — *delíla:* ravn. 2 132 prav s tolko lahkòto je Jezusova ròka zdravje in živļeńe *delíla.* — *-dêlil*: škrb. 1 427 ti bo spet zdravje *dodélil.* ravn. ber. 26 bog me je že dosti obdaril, kér mi je zmago *dodélil.* rog. 2 246 vse svoje blagú je úmej te vbóge *razdélil.* ravn. 1 126 potlej je Jozue deželo med Izraelce *razdélil.* — *-delíla*: rog. 2 561 predála je Lucija vse svoje premožejne inu je tajstu med te ubóge *razdelíla.* škrb. 1 100 pokáže čudno šibo Mojzesovo, ktira je *rezdelíla* krivavu murje. — *-dêlili*: traun. 21 14 ony so si moje oblačilo *rezdęlili.* — *delîli*: škrb. 1 399 ti so vse prodáli inu med vboge *rezdelíli.*

deží: *dežîl*: traun. 77 27 inu je mesú kakor prah na ńe *dèžíl.*

dobrím: *-dobríla*: lev. žup. 25 po tem kadar se bode dovršena dražba tudi rés *odobríla,* naj plača kolek dražbenoga zapisnika.

dolžím: *dolžîl*: lev. pes. 1 103 kedár si hrabro stala v bran za mene, ko lóčen sem od doma bíl, kder čast, imé in misli mi poštene zavid izdajstza je *dolžíl?* — *-dôlžil*: škriń. sir. 47 22 nobeni človèk ny ńega *obdólžil.* škríń. pok. 2 81 v komùr sim se z mojim

Digitized by Google

męsam inu z mojo krivjó *zadólžil.* — *dolžîli*: škriń. pok. 1 109 nisim usih tih grẹhov kriv, katerih so mene *dolžíli.*

drevím: *-drevîli*: preš. 70 so brž *podrvíli* se črni obláki.

drobím: *-drôbil*: traun. 28 6 on jih bo *ràzdróbil* kakur enu tele. škriń. modr. 4 19 on jih bo napihnene *razdróbil.* — *drobîlo:* ravn. ber. 134 koj po smrti tega zmagovavca se je ńegovo nezmérno kraļéstvo v več kraļestev ali držáv *razdrobílo.*

duším: *dušíla:* škrb. 1 827 lampa je mogla vgasniti, ker je pléme voda *zadušíla.* — *dušîlo:* ravn. 2 197 trńe *zadušílo* ga je. — *dušîle:* ravn. 2 197 v ńemu še niso bile iz mést pregréhe do resnice človeku vrojène ļubezni *zadušíle.*

dvojím: *-dvôjil:* traun. 135 18 katẹri je rùdęče morję *razdvójil.*

gasím: *-gasîl:* lev. žup. 76 kadar bi se ogeń *gasíl.* — *gâsil:* preš. 182 žeļé *ogásil* vse bo zêmļe hlád zelêne. — *gâsili*: škriń. modr. 11 4 inu so žęjo *ogásili* iz trdiga kámèna.

glasím: *glasîl:* preš. 134 rán môjih bó spomín in tvôje hvále *glasíl* Slovéncam se prihódńe čáse. — *glasîla:* preš. 134 vreména bódo Krájncam se zjasníle, jim pésmi bòļ slovéče se *glasíle.* — *glâsil:* škrń. sir. 6 9 katẹri bo srd, prepirańe inu očitańe *razglásil.* ravn. 2 45 je vélki zbor že pozableno prerokvańe spet *razglásil.* 2 89 učíl in kršoval je in ni se jim *zglásil.* — *glasíla:* rog. 2 529 ńegova štima bila se je *razglasíla* po usih mestih.

gnojím: *-gnôjil*: ravn. 2 263 okopal ga (nograd) bom in *pognójil* mu.

godím: *godíla:* rog. 2 617 zakaj se je syla inu grozovitnost *godíla?* — *godîlo:* škriń. modr. 11 6 skuzi tó se je tẹm pr ńih pomankańu dobru *godílu.* ravn. 1 380 poslušajte tedaj, kako se je *godílo.* 2 175 *godílo* se je, kakor še dandanašni po velikih mestih. — *godîli:* ravn. 2 304 iz trojne namembe zlasti so se (Jezusovi čudeži) *godíli.* — *godîle:* škrb. 1 120 Ecehiel je bil v dúho iz Babylóna v Jeruzalem prenesén za viditi grešne ostudnosti, ktire so se v tempelno *godíle.* — *godîla* (npl.): škriń. modr. 19 12 katęre (znameńa) so se z močnim trẹskańam *godíle.* — *-gôdil*: ravn. 2 270 ne delam ti krivice: se nisi za desetico z mano *pogódil?* rog. 2 42 ú tem hipu *zgúdil* se je en potres. — *godíla:* škriń. sir. 21 6 hitru se bó ńemu pravica *zgodíla.* pok. 1 116 ne prpusti, de bi se meni taka nesręča *zgodíla.* ravn. mp. 87 prav taka se mu je *zgodíla.* — *-gôdilo:* rog. 2 609 *prgúdilu* se je bilu, de . . škriń. modr. 14 29 vupajo, de se jim ne bode nič hudiga *zgódilu.* modr. 19 10 ony so se še spomnili na to, kar se je *zgódilu.* pridg. 3 15 kar se

Digitized by Google

je *zgódilu*, tó ostane, kar se bó *zgódilu*, je vžę bilú. — *-godîlo*: škrb. 1 193 kakó se je to *zgodílu?* ravn. 2 192 veliko bol jih je gjínilo, kar se se čudniga *zgodílo*, preš. 86 vsi prášajo, kaj se mu *zgodílo* je.

gostím: *gostîl:* ravn. 2 213 Farizej je Jezusa *gostíl.* 2 226 Herodežov god je bil, *gostíl* je tisti dan. 2 218 je bil bogat mož, vsaki dan se je židano *gostíl.* — *gostîli:* ravn. 2 253 *gostíli* se in veselico bomo obhajali. — *-gôstil:* ravn. 1 69 kakor vse druge ga je *pogóstil* pr mizi. 2 254 še kozléta mi niste dali, de bi se s prijatli *pogóstil.* 2 286 je ž ńimi Jezusa *pogóstil.*

gradím: *-grâdil:* škriń. sir. 48 19 Ecehias je svoje męstu s trdnim zydam *ográdil.* preš. 39 híšo bódem ti *ográdil.*

grením: *grenîla:* ravn. 1 80 nobena pregrešna hudobija mu ni zadńe ure *grenîla.*

greším: *grešîl:* škriń. sir. 4 ne reci: *grešîl* sim inu kaj žáliga se je meni zgódilu? pok. 1 31 kadar je David z Berzabéo *grešîl*, je on jiskal svojo pregrẹho prkriti. škrb. 1 118 stri, de se lohko spomni, kar je *grešîl.* ravn. 1 184 tebi sem *grešîl.* — *grešîla:* škriń. sir. 23 33 je zupèr svojiga možá *grešîla.* škrb. 1 168 una deklica bi ne bla nigdar tako strašno *grešîla*, ke b' se bla nespodobnosti varvala. — *grešîlo:* rog. 2 13 use tu drugu ludstvu je *grejšílu.* škriń. sir. 27 1 ńih veliku je zavolo vbóžtva *grešílu.* — *grešîli:* škriń. sir. 24 30 katęri skuzi mene dẹlajo, ne bódo *grešîli.* — *grešîla* (dual): ravn. ber. 14 tako sta oba božjo zapoved védama in prostovọlno prelomíla in *grešîla.* preš. 184 *grešîla* sta Adam i Eva. — *-grêšil:* ravn. 1 162 on se vam ni v ničemur *pregrêšil.* 1 172 kaj sim storil? v čem se ti *pregrêšil?* 2 205 kakor slépic pot, je svoj cil in konec *žgrêšil.* preš. 185 sim trepetála za te úro slédno de bi nebés ne *zgrêšil.* — *grešîla:* ravn. 2 305 *pogrešîla* le ena tih lastnóst naj bi se bila, naj lepši lice bi se v ńegovi podobi pogrešalo. — Škrbinec piše: grêšil grêšili, možda za to, jer grêh; ali dolazi i grêšim.

grozím: *grozîl:* škrb. 1 55 nad nobenim zmed vas se ne bom *grozíl* na to vižo. — *-grôzil:* škrb. 1 43 zavolo tega se je *zagrózil* čez ńih prerok. 2 157 tako se je Kristus *zagrózil* Judam.

gubím: *gûbil:* škriń. prip. 6 32 prẹšušnik bo zavolo rẹvšine svojiga srcá svojo dušo *zgúbil.* traun. 36 33 gospod ga ne bo *pogúbil.* škriń. sir. 22 33 kdó bó na moje vústa klučávnico djál, de bi mene moj jezik ne *pogúbil?* — *gubîla:* ravn. 1 97 bo jih roka moja *po-*

Digitized by Google

gubíla. schönl. 388 to je Eva *zgubíla.* škriń. pok. 1 15 srčnost je prešla inu se *razgubíla.* ravn. 2 208 groš, ki sim ga bila *zgubíla,* sim najdla. — *-gûbilo:* škriń. sir. 8 3 zlatú inu srebrú je ńih veliku *pogúbilu.* škriń. modr. 16 29 nehvaležniga vúpańe se bo kakor nepridna voda *razgúbilu.* pok. 1 90 zdravje se je *ràzgúbilu.* — *-gûbili:* škriń. pok. 2 84 katęri so zavolo svojih grẹhov vupańe *zgúbili.* škrb. 1 376 de b' ta kratik čas nepridno ne *zgúbili.* traun. 118 95 gręšniki mene čakajo, de bi me *pogúbili.* — *-gubîli:* škrb. 1 66 jih bo veliko, ktiri se bodo večno *pogubíli.* 1 93 skoz greh *zgubíli* tebe.

hladím: *hladîle:* škriń. XVII prosi družice, de bi ńó krpčále inu *hladíle.* — *-hlâdil:* škriń. prip. 25 13 on bó ńegovo dušo *ohládil.* traun. 65 12 ti si nas vùn izpelal inu *ohládil.* ravn. 2 280 lć kapḷe vodć ne dobí, de bi si žejo *ohládil.*

hliním: *hlinîl:* škriń. sir. 13 7 dokler boš ńemu potręben, se bó tebi *hlenil.*

jerím: *jeríla:* ravn. 2 176 veliko bolnikov je ležalo v timu poslopju in, kdaj se bo voda *jeríla,* so čakali.

jezím: *jezîl:* škriń. sir. 4 5 ne odvrni tvoje oči od ręveža, de se ne bó *jezíl.* traun. 17 8 se je on čez ńę *jezíl.* 84 6 ali se bóš od róda do róda *jezíl?* — *jezîlo:* ravn. mp. 37 jih ni to *jezílo?* — *jezîli:* škriń. modr. 12 27 so se čez reči, katęre so jih nadlẹževale, *jezíli.* — *jêzil:* ravn. 1 297 kraḷ se je *razjézil.*

kadí: *kadîl:* preš. 131 *kadíl* ne bóm več váju brez prevdárka. — *kadîlo:* ravn. mp. 29 *kadílo* se mu je, de ga krégajo zmiram. — *kadíla:* škriń. sir. 24 21 sim moje stanuvańe *pokadíla.* škrb. 1 326 se je beséda iz glave *skadíla.* — *kadîlo;* ravn. 1 170 kadar se je Nabalu vino *izkadílo,* mu pové od kraja vse.

kalím: *kalîl:* preš. 75 očí *kalíl* mu jók ni.

kazím: *kazîlo:* škriń. VII de bi nam tó tèdaj zastopnost ne *kazílu,* sim med dva srpa postavil, kdaj kdo govory. ravn. 2 304 še tako kaj draziga in dobriga va ńo (posodo) vḷi, *skazíla* se bo. — *-kâzil:* škrb. 1 157 tudi to nagneńe je poirbani greh *skázil.* — *kâzili:* rog. 2 232 podvizajte se, kar ste iz pregrejho na vaši duši *pokázili,* popravit.

kosím: *-kôsil:* škriń. modr. 18 23 mu je pót *prekósil,* katęra je k živim pelála. ravn. ber. 123 David je v modrosti in umnosti vse babilonske modrijane *prekósil.* — *kosíla:* škrb. 2 65 kolko jih je že smrt *pokosíla,* k' so bli morbit močnejši kakor ti! — *-kôsili:* preš. 159 *prekósili* rés bómo vse naróde.

Digitized by Google

krivím: *krivîl*: lev. pes. 1 176 jaz nisem licemerom se *krivîl*.

kropím: *kropîle*: kor. 3 80 *kropîle* te bódo m'je gorke solzé. — *-krôpil*: ravn. ber. 67 *pokrópil* je bukve in ljudstvo s krvjó darú· škriń. sir. 28 15 on je močne ludstva *ràzkrópil*. traun. 17 15 on jih je *razkrópil*. 43 12 ti si nas med nevernike *razkrópil*. ravn. 2 106 Jezus je z vòlimi semáče in z òvcami vred iz tempelna *zakrópil*. — *kropíla*: traun. 57 10 jih bó jęza kakór en vihár *razkropíla*.

krotím: *krotîl*: ravn. ber. 110 jih bo s hudo létino *krotíl*. 118 bog je tega kraļa z veliko zlégi *krotíl*. — *krotíla*: lev. pes. 2 32 tvoja blaga bi pohlevnost vedno me *krotíla*. — *krotîli*: ravn. 2 87 ali bi si ne smeli sem ter tje kakšiniga prpušeniga veseļa mí prkratiti, de bi ložej nagneńe do nedopušeniga *krotîli?* — *-krôtili*: preš. 166 duhá so *vkrótili* nadlóg oklépi.

lastím: *-lâstil*: škriń. sir. 28 26 on se bo pótov krivičnih *polástil*. — *lastîle*: preš. 143 Erin'je vse so se ga *polastíle*. (*-lâstila*: škriń. pok. 1 32 hudobíja se je bilá Davidoviga srcá vžę močnú *polástìla*).

lepím: *-lêpilo*: traun. 68 4 moje grlu se je *polępilu*.

lovím: *lovîl*: kor. 2 110 je žabe *lovíl*. 116 sim ptičke *lovíl*. — *lovîli*: traun. 58 4 ony so mene *lovíli*. — *-lôvil*: kor. 3 93 vse ribice *polóvil* bom.

ložím: *-lôžil*: ravn. 2 197 lepa izlaga je te prilike, Jezus sam jo je *izlóžil*. traun. 65 11 ti si na naš hrbèt nadlóge *nalóžil*. 89 7 ti si mene v sęnco te smrti *polóžil*. škriń. prip. 24 33 bóš eno mrvo rokę križem *polóžil*. ravn. 2 282 prosijo ga, de bi rokó na ń *polóžil*. preš. 188 tvoj pót je v Oglej, de *polóžil* ná te roké bo patriarh. ravn. 1 58 sańe sva imela, pa nimava nobeniga, de bi nama jih *razlóžil*. ravn. mp. 45 kak drugi krat je mamki nòž, škarje ali kļuč kàm *zalóžil*. preš. 72 bil nékdaj je mlad póvic, je *zlóžil* dokaj pésem. — *-ložíla:* škrb. 1 277 cirku se boji, ke b' virnim pogostno obhajilo čez leto pod greham *naložíla*, bi se morbit zgodilo, de . . . ravn. 2 150 ta molituv se vam je pač·še velikrat *razložíla*. lev. žup. 40 de bi mu ôna *založíla* troške. — *-lôžilo:* lev. žup. 89 nemajo v sebi te močí, da bi se kaj *odlóžilo* spričo ńih. — *-lôžile:* preš 140 *oblóžile* očútov razprtíje s l'ipínovim so jarmam súžno rámo. — *·ložíli:* ravn. m. p. 71 kadàr je somčn prišel, so oče kaj *doložíli* in kupili so mu kapo. ravn. 1 70 ostrméli so, osle *obložíli* in vrnili so se v mesto vsi vkup.

Digitized by Google

lučím: *-lûčil:* ravn 1 162 ko bi trènil, je sulico po ńem *zalúčil.*

mastím: *mastîl:* lev. pes. 2 264 vrane site bi *mastíl.*

mašim: *mašîl:* lev. pes 2 93 dotlèj mu bom jaz usta *mašíl.*

mečím: *-mečîl:* lev. pes. 2 260 to okožje sem dobíl, da bi srca bo| *mečíl.* — *mečîlo:* lev. pes. 1 206 srce se mi je žalosti *mečílo.* — *-mêčile:* preš. 72 niso je *oméč'le* ńegóve pésmi vse. — *-mečîla* (dual): preš. 57 se kra| in cesaríca sta že vùnder *omečíla.* — *-mečîlo:* ravn. 1 173 tako djańe sovražnika smrtniga je clo *omečílo.* 2 303 kaj ve|á, *omečílo* bo to naše trdo srce. (*omêčil:* japprid. 1 126 za to jih je on h pokori opomińal inu dosti krat *omę̀čil.* — *omêčili*: jap. prid. 2 14 bomo sodnike *omę̀čili).*

mejím: *mejîla:* ravn. 1 232 Kananska dežela je *mejíla* tudi s sirskim kra|estvam.

menim: *-mênilo:* lev. žup. 87 ako se je v ńih domačej rodovini kaj *izpreménilo.* 92 kar bi se kako kaj *preménilo.* — *-menîlo:* škrb. 1 390 truplo se bo le na en čas *spremenílo.*

mirím: *-mirîle:* preš. 143 tak bi bilé se od |ubézni tvôje *vmirîle* prsi. — *-mirîla* (dual): preš. 57 kra| in cesaríca sta med sábo se *vmiríla.*

mladím: *mladîl:* kor. 3 138 ko bi se na svetu kak dohtar dobíl, de bi nas stare dekliče *mladíl*, po nazih kolenih grem rada za ńim.

molím: *-môlil:* jap. prid, 2 245 Petru, kę̀r je začę̀l se topiti, je svojo desnico *pomólil.* ravn. 2 229 glavo raji pod meč je *pomólil.*

morím: *morîl:* škriń. modr. 11 9 skuzi žę̀jo si skázal, kakú si te tvoje povikšùval inu ńih zuprnike *moríl.* traun. 77 31 kadar jih je on *moríl,* so ony ńega iskali. ravn. 1 29 tega ti ne strpíš, de bi pravičniga s krivičnim *moríl.* — *morîla:* preš. 185 êna skrb me je *morîla* védno. — *morîli:* škriń. modr. 12 5 kate|ri so svoje otroke *moríli.* škrb. 1 129 so soje truplo gajžlali in s cilicijam *moríli.* — *-môril:* rog. 2 616 vse pubiče *pomúril* je v Betlehemu. traun. 104 29 on je ńih vodę̀ v kry preobrnil inu ńih ribe *pomóril.* preš. 11 ak hóćeš, de jih sénce *pomóril* mràz ne bó, saj ná me ozéraj. škriń. pok. 1 31 David je z Betzabéo grešíl inu ńeniga možá Urija *umóril.* preš. 106 vesę̀la dókaj strúp ńegóv je *vmóril.* — *-morîla*: škriń. sir. 31 25 žalost je nih veliko *vmorîla.* preš. 93 ví modrijáni hóčte v nebéških zvézdah bráti, al bó nebá togôta sad *umorîla.* — *-môrilo:* škriń. sir. 31 30 vinu je ńih veliku *vmórilu.* — *-môrili:* traun. 36 15 gręšniki so meč izdrli, de bi tę̀, kate|ri so dobriga srca, *pomórili.*

Digitized by Google

možím: *možíla:* kor. 3 90 slíšim, de se boš *možíla.* — *môžil:* preš. 42 o predpúst! tí si *omóžil* dokaj déklic. — *-možíla:* preš. 85 bilà *omožíla* se mlájši je hčí.

mračím: *mračíla:* preš. 135 ļubézen nu *mračíla* je mladósti zóre. — *omračîlo:* lev. pes. 2 31 modro pamet Salomonu *omračílo* žensko lice.

mudim: *mudîl:* škriń. modr. 5 15 katęri se je en sam dan *mudíl.* — *mudîli:* škriń. sir. 6 22 se ne bodo *mudíli,* ńó od sebe vręči. — *-mûdil:* rog. 2 630 spomni se, kuliku dobrih del si spustil, zgubil in *zamúdil.* škrb. 1 118 kar si dobriga *zamúdil.* ravn. mp. 11 tako je Primožičik vselej kaj *zamúdil.* — *-mûdili:* lev. žup. 98 da se ne bi *zamúdili* rokóvi. — *-mudîli:* škrb. 1 182 odpusti nam, de toliko dobrih del nismo obrajtali, ampak jih zanikrno *zamudíli.*

nočím: *nočîl:* ravn. 1 270 v Ragezu pr Gabaelu sim že dosti krat *nočíl.*

novím: *nôvil:* traun. 103 30 ti bóš cęjl svęjt *ponóvil.* škrb. 1 301 je taisto *ponóvil* (ponòvil ravn. 2 121). — *-novíla:* traun. 38 3 moja bolečina se je *ponovíla.* preš. 15 bó potrpežļívost míla zvézo z máno *ponovíla.* — *-novîle:* škrb. 1 361 se boji, de b' grešne navade spet nove grehe ne *ponovíle.*

peklím: *peklîli:* ravn. 1 17 stiskali in *peklíli* so nevsmileno eden druziga.

platím: *-plâtili:* preš. 76 *razplátili* srcé so.

podím: *podîl:* traun. 17 38 jest sim moje sovražnike *podíl.* 20 18 ti jh bóš *podíl.* — *podîli:* ravn. 1 148 Izraelci so jih *podíli* do vélke stené. — *-pôdil:* traun. 51 7 za tó bó tebe bóg iz tvojiga domovaña *izpódil.* škrb. 1 134 bog bo vus strah nevárnosti *odpódil.* ravn. 2 50 trínog *prepódil* iz dežele ga je. preš. 177 *prpódil* sábo je Vaļhún srdíti požígat bôžje vêže divje rôje. 178 prevelíko trúmo je čez Drávo po Kókri dóli v Krań Vaļhún *prpódil.* jap. prid. 2 15 sí od plohâ težke meglę *ràzpódil.* preš. 31 bó te še od híše *spódil.* traun. 9 4 si ti moje sovražnike nazaj *zapódil.* — *-pôdili:* traun. 67 31 de bi tę iste *odpódili.*

pojím: *pojîl:* rávn. 1 84 še naļival nam je in sam *pojíl.* — *-pôjil:* traun. 64 10 ti bóš zemļó obyskal inu ńó *napójil.* — *pojíla:* škriń. sir. 15 3 ona ga bo *napojíla* z vodó izveličanske modrosti. ravn. 1 38 *napojíla.* tudi velbļude ti bom. ravn. ber. 32 bo tudi še moje kamele *napojíla.*

pokorím: *pokorîl:* škriń. XXXVIII. s katęrim je bóg Egyptovce *pokoríl.* modr. 1 9 katęri bo ńega zavolo hudobije *pokoríl.* 12 25

Digitized by Google

za tó si jih smẹšnu *pokorîl.* ravn. 1 44 bog ga je poznej še húj *pokorîl.* 1 113 prišel pa bo že dan, de jih bom *pokorîl* za ta greh. ber. 96 vse svoje dni se je *pokorîl.* — *-pokôril:* škrb. 1 318 deb' se grešnik *spokóril.* — *pokorîli:* škrb. 1 429 de b' soje grehe skoz frejvolne spokorne dela *spokorîli.*

potím. *potîl:* škriń. pridg. 12 v katẹrih (dẹlih) sim se zapstojn *potîl.* 2 19 pr katẹrih sim se *potîl.* — *potîlo:* škrb. 1 241 toje truplo se je celo noč pr pléso *potîlo* in trudilo.

praším: *-prašîle:* ravn. 2 213 noge so se lohka *oprašîle.*

pretím: *pretîla:* lev. žup. 100 ako bi nagla opasnost *pretîla* občemu redu.

redím (alo): *redîl:* traun. 30 4 za tvojiga imẹna volo boš mene vodil in *redîl.* 79 6 kakú dólgu nas bóš s sólznim kruhom *redîl?* 80 17 on bi jih bil z nar bólši pšenico *redîl.* ravn. 1 123 viditi tedaj, de vas je na kviško gospod *redîl.* 1 182 vbožic je le eno ovčíco *redîl.* preš. 80 lohkà bi s temi in kar bo dobíl še zráven ženíco, otrôke *redîl.* — *redîle:* preš. 140 kar ráste róž na mládim nàm Parnasi, izdíhleji, solzé so jih *redîle.* — *-rêdil:* ravn. 1 80 iz Jakobovih otrók se je sčasama velek narod *podrédil.* ravn. 1 28 Noetovih mlajšov se je sčasama velik narod *zarédil.* lev. žup. 45 žrebička je on sam *zrédil* pod svojo streho. — *redîla:* ravn. 1 83 ljubezniviga fanta je iz ńega *zredîla.* — *-rêdilo:* preš. 122 kdor sadí drevó, al bóde *zréd'lo* véje, sám ne vé.

-redím (ordino): *rêdil:* škrb. 1 90 so mu ńegovi maliki, ktire si je sam *narédil,* vkradeni bli. ravn. 1 73 kneza me je bog *narédil.* 2 219 bogatiga me bo *narédil.* 2 282 vse prav je *narédil.* preš. 159 nar starši jẹzik bóde, ki se iz té čobódre bo *narédil.* — *redîla:* ravn. 2 100 drúšina je *naredîla,* de je prevréd vino pošlò. ravn. mp. 81 ne misliš, de bi táko tudi s Fràncikam *naredîla?* — *-rêdili:* traun. 49 5 katẹri so z ńim zavẹzo v ofrùváńu *narẹdili.*

-ročím: *rôčil:* schönl. 98 jest sim od gospuda prejél, kar sim vam *izróčil.* škriń. prip. 11 13 na tihim drži, kar je ńemu prijatel *izróčil.* ravn. 2 203 David *izróčil* je sinu kraljestvo. 2 265 pet talentov si mi *izróčil.* 2 300 sinu je vso sodbo *izróčil.* schönl. 126 so je dali za eniga lončarja nyvo, kakor je meni gospud *poróčil.* preš. 49 potlej niju je *poróčil* grájski páter. 57 al zdrav je, kar se lóčil, ni písal ne *poróčil.* škrb. 2 6 jez se bom s tabo na večno *zaróčil.* — *-rôčile:* lev. žup. 100 ako bi novine popáčeno ali zmotljivo *poróčile* kak dogódek. . . — *-ročîli:* ravn. 1 193 *sporočîli* so Davidu: nazaj pridi.

Digitized by Google

rodím: *rodîl*: škriń. prip. 23 22 poslušaj tvojiga očęta, katęri te je *rodíl*. traun. 7 15 on je žalost spočęl inu hudobijo *rodíl*. ravn. 2 296 je ta vaš sin, ki pravite, de se je slep *rodíl?* — *rodíla*: schönl. 387 divica je *rodíla* tega sinka božijga. škriń. prip. 17 25 nevumen syn je materi k žálosti, katęra ga je *rodíla*. škrb. 2 97 zakaj bi ne šla v tempel, k' sim *rodíla* gospóda tiga tempelna. — *rodíli*: lev. žup. 44 prostori, na katerih se izkuša, kako bi pri nas *rodíli* razni tuji sadóvi. — *rodîla* (npl.): preš. 106 mladósti léta! *rodíle* vé ste meni cvétja málo. — *rodîla* (dual): ravn. 1 218 trdota in nevrmiļeńe še nista nikoļ róž *rodíla*. — *-rôdil*: lev. žup. 85 izpišejo, katerega leta in dné se je *poródil* vsak izmej mladeničev. ravn. 2 261 okòpal ga bom in pognójil mu, more biti de bo vonder *obródil*. — *rodíla*: škrb. 1 66 to dete, ktiro si *porodíla*, je postavleno ńih dóstim k pádcu. lev. žup. 58 treba ovédeti, zakaj se tá bolézen *porodíla*. — *-rodîlo*: ravn. 2 197 stotiri sad je *obrodílo*. — *-rôdili*: lev. žup. 129 kateri so se *poródili* 18 . . léta.

rosím: *rosîl*: kor. 2 118 en dež je *rosíl*. lev. pes. 1 66 vprašal sem mrakú, ko je *rosíl*.

rotím: *rotîli*: škriń. prip. 24 24 rodóvi jih bodo *rotíli*. — *rôtil*: traun. 9 6 ti si nevęrnike *zarótil*. preš. 81 *zarótil* se je, se je zaklél, de strúne drúge ne bo napél. — *-rotíla*: škriń. vis. pes. 5 9 kaj imá tvoj lúbi pred drúgim lubim, de si nas takú *zarotíla?* — *-rôtili*: traun. 101 19 so se čez mene *zarótili*. škriń. pok. 3 24 katęri so mene sicer hvalili, so se čez mene *zarótili*. — *-rôtila* (npl.): traun. 82. bližne ludstva so se *zarótile* Izraelitarje pokončati.

sadím: *sadîl*: ravn. ber. 110 ti se ješiš, de je kloševina usahnila, ki je nisi ne *sadíl* ne redíl. — *-sâdil*: rog. 2 118 jo je poleg sebe na desnu na en častyti sedèž *posádil*. škriń. sir. 10 17 bog je sędeže napuhnenih vajvodov pokončal inu na męsti ńih pohlęvne gori *posádel*. traun. 43 3 inu si nę *zasádil*. 103 16 ćędri, katęre je on *zasádil*, so polni soká. ravn. 2 271 nékšin gospodár je bil nógrad *zasádil*. — *-sadíla*: škriń. sir. 11 1 nizkiga modrósť ga bó v sredo mogóčnih *posadíla*. škriń. prip. 32 16 od prdęlka svojih rók je en vinograd *zasadíla*. — *-sâdili*: traun. 106 37 so nyve obsejáli inu vinógrade *zasádili*.

slabím: *slabíla*: škrb. 1 256 gnada bo grešno navado *oslabíla*.

sledím: *sledîl*: ravn. mp. 87 *sledíl* je po dnarih, kej de jih kaj stariši imajo. lev. žup. 96 župana ne more siliti nihče, de bi *sledíl*, če so se gospodarji svoje najmaríne izpovédali po resnici ali ne. — *sledílo*: škriń. modr. 2 8 nobena senožet nima biti, na katęri

Digitized by Google

bi se naše razvuzdaňe ne *sledílu* — *-slêdil*: lev. žup. 77 zglási, kadar je *zaslédil* tu ali tam, de bi se kaka stvar nahódoma utegníla vnéti. — *-slêdili*: rog. 2 250 prgúdilu so je bilu, de en dan ú te Tilihovi puščávi *oslédili* so bily to Aegidiavo jelénko psi inu lóvci. — *-sledîli*: ravn. 2 164 kaj nad ńim *osledîli* bi radi.

slepím: *slepîl:* preš. 188 Druíd sim z zmóto jez *slepíl* rojáke. — *-slêpíl:* škriń. pok. 3 80 sim eniga tvojih namęstnikov *preslepil.* — *slepíla:* lev. pes. 2 32 svoja hvala pred teboj ne bode me *slepíla.* škriń. modr. 2 21 ńih hudobíja jih je *oslepíla* — *-slepîle:* škrb. 1 195 to so reči, ktire so nar veči svetnike počasi *oslepíle.*

smolím: *smolíla:* ravn. 1 81 jérbasček je iz bíčuja spledla, ga zmotraj *zasmolíla.*

solím: *sôlil:* ravn. 1 272 nekaj kosov je spekel, druge *nasólil.*

solzím: *solzîl:* lev. pes. 1 267 ko tam je sukńo resno dobíl, žalóval je vedno, vedno *solzíl.*

speším: *spešîl:* lev. pes. 46 za domača družtva sem se trudil, ńih napredek in korist *spešíl.* — *spešíla:* ravn. mp. 71 ko je podvéz dokončala, brž je drugo začéla, že bol se ji je *spešíla.*

srdím: *srdîl:* traun. 84 6 se bóš li na vękomaj čez nas *srdíl?*

strelím: *strêlil:* rog. 2 65 napél je svojo samójstro, de bi bil to medvedko *prestrélil.* kor. 2 92 vse ptičice *postrélil* bom

suším: *sušîl:* traun. 111 10 bó s svojimi zobmy škripal inu se bó *sušíl.* — *-sûšil:* rog. 2 3 3 jest *posúšil* sim ta zeléni les. traun. 73 15 tí si velike vodę *posúšil.* 101 12 jest sim se kakor trava *posúšil.* 106 33 je studénce *posúšil.* škriń. pok. 3 31 jest sim se kakùr trava *usúšil.* — *sušíla:* traun. 21 16 moja móč se je *vsušíla.* — *-sûšili:* škriń. sir. 27 32 od žálosti se bódo *posúšili* prędèn vmrjéjo.

svarím: *svarîl:* škriń. pok. 1 110 kóliku grẹhov sim na skrivnim sturil, za katęre mene nikdár nobeden ni *svaríl.* škrb. 1 194 ga je zmiram *svaríl.* ravn. 1 15 bog je Kajna *svaríl.* ravn. ber. 19 bog jih je po Noetu opomiňal in *svaríl.* preš. 39 ôča krégal svôjo lépo hčérko in *svaríl* jo je. — *svarîla:* ravn. mp. 21 vidiš, za kaj sim te *svarîla.* — *svarîli:* ravn. mp. 97 ńegov oče so ga *svarîli.* — *-svâril:* preš. 89 bog slávca ní *posvâril,* le *posvâril* je pušávca. — (*-svârili:* schönl. 72 lety, katéri so napréj šli, so ga *svárili,* de bi molčal).

svetím: *-svêtil:* škrb. 2 160 hišo je za svoj prihod *posvétil.*

svobodím: *-svobôdil:* preš. 178 se móžu zdí, de gre le v smrt krvávo, brez de bi véro, bráte *osvobódil.*

Digitized by Google

svojím: *svojîl*: ravn. 2 108 tega le nočejo, de bi si on to braniti pravico *svojîl*. — *-svôjil*: ravn. 1 183 ńegovo ženo sebi si jo *prisvójil*.

šotorím: *šotorîl*: ravn. ber. 24 kjer koli je *šotorîl*, je postavil altar. — *šotorîli*: ravn. 1 98 Izraelovi otroci so bili zdaj čez morje in so v pušavi *šotorîli*. 1 129 *šotorîli* so v veliki dolini.

tajím: *tajîli*: škriń. modr. 12 27 so ony tega za praviga bogá spoznali, katęriga so nękàdaj kakor neznániga *tajîli*. — *-tâjil*: škriń. prip. 30 9 de ki presit ne bóm napelán, de bi tebe *zatájil*. škrb. 1 189 te ne bom *zatájil*.

temním: *temnílo*: ravn. 2 65 nobeno nerodno nagneńe mu ni obraza *tamnílo*. — *-tèmnil* i *vtâmnil*: preš. 18 *vtèmnil* ní ga čása bég. — *-temníla*: ravn. 2 7 veči dél so menîli, de bo z blišobo prišel: vsih pozéme|skih kra|ov veličanstvo bó *zatemníla*.

težím: *težíla*: škrb. 1 259 ktira ga je sila močno na vestí *težíla*. ravn. 1 170 kadar boš izraelski kra|, ti ne bo po nedolžnim prelíta krí vestí *težíla*. — *težílo*: ravn. ber. 31 potlej vas ne bo *težílo* božjih zapóved spolnovati. — *težíle*: ravn. ber. 138 nadloge so ga *težíle*.

togotím: *-togôtil*: rog. 2 647 iz katéro škodo resrdil inu *restogótil* je bil močnu tega Platona.

topím: *-tôpil*: rog. 2 266 vehár je mene *potúpil*. škrb. 1 55 on nič tolkajn ne vóši, kakor de b' te v pekel ne *potópil*. škriń. modr. 19 20 tudi ny *raztópil* to isto dobro jęd. — *-topíla*: škriń. modr. 10 29 ńih sovrážnike je ona v mórji *potopíla*. ravn. 2 227 ona sama šprańa v ládjo je vso že večkrat *potopíla*. škriń. modr. 19 20 ny raztópil to isto dobro jęd, katęra se je vènder kakòr lęd lohkú *stopíla*. preš 93 vi hóč'te bráti, al bó nebá togôta *vtopíla* čoln na mórji. — *-tôpilo*: škriń. modr. 16 27 kar ny mogel ogin požręti, to se je kmalu *raztópilu* — *-tôpile*: škriń. vis. 8 7 ręke jo (lubęzen) ne bólo *vtópile*. — *-topîlo*: škrb. 1 22 v kaj za ene martre te je toje nespametno vupane *potopîlu?* — *-topîli*: škrb. 1 263 spovd vas potegne vun iz brezna, v ktirga vas so grehi *potopîli*. — *-topîle*: škrb. 1 196 to so reči, ktire so nar veči svetnike v pekel *potopîle*.

tvorím: *-tvôril* obično *-tûril*: škriń. prip. 4 27 on sam bode tvoje póti myrne *stúril*. traun. 35 4 on ny hotel zastópiti, de bi dobru *stúril*. škrb. 1 372 kakšne dolgóve si *stúril* v toji mladosti. preš.

Digitized by Google

59 bog *stóril* mêni je hudó. — *-tvorîla:* škriń. sir. 22 16 ńegova novóst ne bó tebi grenkósti *sturîla.* lev. žup. 120 ako ne bi občina *storîla* svojih dolžnósti. — *-tûrilo:* rog. 2 646 katéru *stúrilu* je mene réč: templi božji čisluváti vsém so. lev. žup. 42 se je kváre *stórilo* nad to vrédnost. — *-tvorîlo:* ravn. 1 113 ljudstvo je *storîlo* strašno pregrého. — *-tvôrili:* škriń. pok. 1 120 rano, katęro so meni grẹhi *stúrili,* vędnu cęlim. 2 27 ty so mẹne še bo| nesrẹčniga *stúrili.* — *-tvorîli:* ravn. 1 103 vse bomo *storîli* kar je rekel gospod. ravn. mp. 31 kaj bi vi *storîli,* de vam stariši skozi prijazni ostanejo? — *storîla* (dual): ravn. ber. 14 komej sta bila prva človéka božjo zapóved prelomíla, sta že spoznala, de nista prav *storîla.*

učím: *učîl*: škriń. prip. 23 9 ony bodo zaničùváli, kar boš s tvojimi besędami *vučîl.* sir. 8 10 od ńih se boš *vučîl* modrost. ravn. 1 8 govoriti ga je bog *vučîl* tako. 2 94 moliti jih je *učîl.* preš. 103 lovíti míš' *učîl* bom gospodárje. — *učîla:* ravn. mp. 71 potlej se je nogovíc, rokovíc in taciga *učîla.* — *učîli:* škriń. sir. 8 11 tudi ony so se *vučîli* od svojih očętov. ravn. mp. 13 učeník so mej tem druge *učîli.* — *-ûčil:* ravn. 2 72 kdo vas je *naúčil.* ogíbati tako se božje prihodne jẹ́če? rog. 2 581 poslal je bil ńega bog, de bi bil *podúčil* te ludy. ravn. 2 114 priševáš vas bo vse *podúčil.* — *učîla:* ravn. mp. 75 v enih mescih se je véziti in potlej tudi šivati *naučîla.* preš. 48 ko bilà se *naučîla* vseh resníc je práve vére, jo je krstil. škriń. prip. 14 33 ona bo vse nevędne *podvučîla.* — *-ûčilo:* škriń. sir. 33 29 postópańe je veliku hudiga *navúčilu.* — *-ûčili:* traun. 73 jim je pẹjsmi nótèr dál, de bi se *navúčili,* na kakušno vižo za odrešeńe prositi imajo. škriń. sir. 33 18 nisim zá se dẹlal, ampak za vse, katęri bi se radi *navúčili.*

valím: *valîl:* škriń. prip. 26 27 katęri je kamen *valîl,* na tęga se bo nazaj *zvâlil.* — *-vâlil:* ravn. m. p. 23 kamen se je *izvâlil.* škrb. 1 191 kdo bo *odvâlil* ta kamen? rog. 2 134 v tem valájnu *prvâlil* se je bil ta kojn na ta kraj. traun. 20 David je ńih poglavitnu mẹjstu *ràzvâlil.* škriń. sir. 23 17 on je trdne mẹsta *razvâlil.*

vedrím: *-vedrîla:* preš. 62 *zvedrîla* se je nóč. — *-vedrîlo:* ravn. 1 156 to je kraļa spet *prevedrîlo.* — *-vedrîli:* ravn. 2 179 de nas bodo iz noviga *prevedrîli.*

veselím: *veselîl:* rog. 2 218 *veselîl* se bode. škriń. sir. 22 28 bodi zvęst tvojimu prijátlu v ńegovim vbóžtvi, de se bóš tudi v ńegovi srẹči *veselîl.* sir. 35 19 gospód se ne bó zavolo ńih *veselîl.* traun.

Digitized by Google

59 11 ta pravični se bó *veselíl.* — *veselíla:* ravn. 2 54 ga je neznano ta pót *veselíla.* 2 214 vupala in *veselȩ́la* se je žena. — *veselîlo:* škriń sir. 6 34 aku te bo *veselȩ́lu* poslušati, bóš móder postal. ravn 2 201 kako malo se jih je v jaslih Jezusa *veselȩ́lo!* — *veselîli:* škrb. 1 104 so se *veselíli,* de so vredni bli trpeti zavolo ímena Jezusoviga. ravn. 2 22 zakaj bi se tudi mi ne *veselíli?* — *veselîla* (dual): ravn. mp. 7 očika in mamka *veselíla* sta se. — Složeno s prijedlogom glasi *-vesêlil* i *vêselil. -vesêlil:* rog. 2 543 de bi nyh iz enim erbam *rezvesêlil.* škrb. 1 198 ktir je soje virno ludstvo *razvesélil.* — *veselíla:* škrb. 1 204 véš, o bog, da se toja služábnica nad obeno rečjo ni *razveselíla,* kakor nad teboj. — *-veselîlo:* ravn. 2 43 še le ostrašilo in pobílo jih je slišati od ńega, ne pa *obvêselílo.* — *-veselîli:* ravn. 2 120 *razveselȩ́li* Galilejci so se ga. — *vesêlili:* rog. 2 430 iz tem dáram bote le tę potróštáli inu *razvesélili.* traun. 93 19 so tvoji trósti mojo dušo *razveselíli.* — Čita se i prosta osnova: vesêlil vesêlila vesêlilo, n. pr.: schönl. 104 kadar so ony tu slišali, so se *vesélili.* 315 so se ony žńó *vesélili.* škrin. prip. 29 6 pravičen bó bogá hvalil inu se *vesélil* (to vaļa čitati: vesèlil; ali će biti štamparska griješka te je ' metnut nad e mjesto nad i u zadńem slogu, jer inače u škriń. veselíl).

vrstím: *vrstîl:* lev. pes. 1 164 h koncu vrnite še meni zdravijco: dôvoļ sem časa le jaz jih *vrstíl.*

vrším: *vršîl:* lev. pes. 1 290 tod je čélil, tam *vršíl,* dokler né dovôļen bíl. — *vršíla:* lev. žup. 45 potlej oznani, kako se je *vršíla* końska plemenítev.

zelením: *-zelênil:* preš. 163 hrast, ki vihár na tla ga zimski tréšne, ko tôplo sónce pomladansko síje, spet *ozelénel* sem ter tjè bo véje.

zorím: *-zôril:* preš. 106 krátke sáńe! zbežále ste, ko se je dan *zazóril.*

živím: *živîl:* ravn. ber. 113 lačne je *živíl.* — *-živîl:* traun. 67 10 ona je slabęla, ali ti si ńó *ožívil.*

žrebím: *-žrebíla:* lev. žup. 45 treba da je pleméno kobílo užé imel predno se je *ožrebíla.*

Naglas osnova složenijeh s prijedlogom ima danas: *govorím* i *pustím.*

govorím: *govôril:* rog. 2 661 kakor sim odzgoraj *govóril.* traun. 2 5 ta krat bo on k ńim v svoji jęzi *govóril.* 40 7 aku je kdó mene ogledùvati prišál, je nečimrnu *govóril.* ravn. 2 196 stojé je nektire beséde še Jezus *govóril.* preš. 41 té beséde je *govóril* v jézi.

Digitized by Google

ravn. 2 27 angelov brez števila veliko se pokaže ravno, ko je to *izgovóril.* 2 176 bolnik mu je *odgovóril.* 2 214 Jezus je *odgovóril:* prav si razsódil. preš. 101 sim zvédil, de vest čísto, dobro djáne svet zaničváti se je *zagovóril.* Rijetko: *gôvoril:* traun. 61 12 en krat je bog *góvoril.* — *govorîla:* ravn. 2 228 ńegova vest od prviga je na glas *govorîla.* preš. 39 ak po nôči *govorîla* ino z ńim vasvála bóš, híšo bódem ti ográdil škrb 2 71 prašajte to, uno, ali spraša vsaki večér sojo vest, vam bo *odgovorîla,* de nima cajta. preš. 39 hčérka je *odgovorîla* té beséde mu . . — *govôrilo:* škriń. prip. 8 7 moje grlu bó resníco *govórilu.* prip. 23 33 tvoje srcę bó hudobne reči *govórilu.* sir. 38 17 de se ne bó čez tebe hudú *govórilu,* žalúj en dan britkú. lev. žup. X morebiti nij *govórilo* vse naše pleme nekdaj z jednim samim jezikom. — *govorî'o:* preš. 100 gorjáčarsko, cigánsko kaj berílo bo čúdno vam pisárjam pomagálo, ak bo se vse drugáči *govorílo?* ravn. 2 156 še tako majhino dete, ki je *pregovorílo* komej, ga že lohka vuméva. — *govôrili:* rog. 2 659 *govórili* so ti hudyči iz ńih žalostjo. traun. 34 20 ony so z mano myrnu *govórili.* škrb. 1 363 k' so nazaj prši, so *govórili:* o bog, ta dežela je lepa. preš. 159 bómo tak *govórili* v Emóni, ko žlobodráli so tam v Babilóni. traun. 63 6 ony so se *pogovórili,* kaku bi zadrge skrili. — *govorîli:* škrb. 1 104 so z novim jeziki *govorîli.* 1 384 recimo, kar so *govorîli* s. martrniki. ravn. 1 24 do tistih mal ļudjé, en sam narod, so tudi le en jezik *govorîli.* — *govôrila* (npl.): traun. 36 30 vusta tiga pravičniga bodo módru *govórile.* 48 11 moje vusta bódo modrósť *govórile.* — *govôrila* (dual): rog. 2 141 na tu brez strahu sta *odgovórila,* de sta verna kristjana.

pustím: *pûstil:* rog. 2 659 *pústil* je g. bog oznanit to veliko múč tega s. jubilaca. traun. 17 15 on je *pústil* silnu bliskati. škriń. sir. 27 21 aku si tvojiga bližniga proč *pústil,* ga ne bóš dobíl. skrb. 1 356 de b' se z obenim straham zbrihtati ne *pústil.* preš. 89 lej kalín, debéloglávec, trdokļúnast kos je svôje pésmi *pústil,* lépši pôje. škriń. sir. 2 13 on bó na dan britkósti grehe *odpústil.* sir. 47 24 bóg ne bó *opústil* svoje vsmilene. traun. 43 19 ti nisi *prpústil,* de bi se naše nogę od tvoje póti gànile. preš. 39 *spústil* bóm okóli hiše súltana. traun. 21 2 zakaj si mene *zapústil?* preš. 27 krájnski v obúpu *zapústil* si svét. — *pustîla:* rog. 2 201 *pustîla* je eno bolno ženo priti. preš. 187 *pustîla* v némar sim žeļé naj sláji. rog. 2 561 je gledal ńo pregovoriti, de bi ona Kristusa *popustîla.* škriń. pok. 1 103 moja móč je mene *zapustîla.* preš. 182 povédat mórem ti, de sim kristjána malikov *zapustîla* véro krívo.

Digitized by Google

— *pustîlo:* ravn. 2 206 odpušajte in tudi vam se bo *odpustílo.* — *pûstili:* traun. 11 David je ta psalm molil, kadàr so ga bily vsi ńegovi prijatli *zapústili.* škrb. 1 373 so brez odlašańa greh *zapústili.* — *pustîla* (dual): preš. 71 to rêče: hitréje sta se zasukála, in daļe in dáļe od poda *spustíla.*

Glagol biti (esse) složen s prijedlogom *do* i s prijedlogom *iz* sa negacijom *ne*: izne prešli su među ovu vrst glagola.

dobím: *dobîl*: škriń. sir. 14 21 kdor je to istu sturil, bo zavolo ńega hvalo *dobíl.* ravn. 1 33 ogń jo (Lotovo ženo) je *dobíl.* preš. 56 o máti! tvoj sín je mír *dobíl.* 112 nísi je vglávo *dobíl*, si *dobîl* le slovénšino v krémpļe. — *dobíla:* škriń. sir. 23 33 je prešustvu doprnesla inu si je iz eniga drugiga možá otroke *dobíla.* prip. 11 16 priętna žéna bó čast *dobíla.* — *dobîlo:* preš. 105 je srcé *dobílo* ráno. — *-dôbil:* ravn. 2 265 vidil bo, kuļko vsaki je s pridam in zvestòbo *prdóbil.* škrb. 1 255 je sojo nedolžnost spet *zadóbil.* — *-dobîlo:* škriń. prip. 18 15 ràzvúmnu srcę bó znáńe *zadóbilu.* — *-dôbili:* škriń. pok. 3 71 za to je cęrku tá psalm med štèvilu psalmov od pokóre postávila, de bi grẹšniki tá psálm večkrat molili inu dar resnične pokóre *zadóbili.* — *-dôbila* (dual): rog. 2 543 en gospud in gospà, de bi eniga erba *zadúbila*, obrníla sta se h bugu. — U Kráńu se dobím smatra kao složena osnova te glasi: dôbil dobíla dôbilo dôbili: n. pr. jap. prid. 1 148 de bi nebẹsa *dóbil.*

iznebím se glasi: iznêbil iznebíla iznêbilo iznêbili. *iznêbil*: preš. 54 na vojski se *znébil* boš srčnih rán. lev. žup. 68 kdor se ni še *iznébil* vse vojaške ali brambovske službe, tak . . — *iznêbili:* rvn. 2 86 le nikar ne mislimo, de smo se skušńáv do konca *znébili.*

2. Naglas *na slogu pred nastavkom i* (-il) u sing. masc. i to:

a) *otegnuti dugi.* On skoči u ostalim oblicima na nastavak *i*, i to u sing. fem. kao *otisnuti*, inače kao *otegnuti:* hválil hvalîla hvalílo hvalíli hvalíle. Taj naglas imaju one osnove, koje imaju u prezensu na *otegnuti* naglas slogu pred nastavkom *i*: hválim n. pr.:

bélim: *bélil:* ravn. 1 74 kdo si bo še srce *bélil* z mòtnimi skrbmí! — *belîlo:* ravn mp. 47 Matevžik je vse skózi kaj počél, kar je stariše *belílo.* — *belíle:* ravn. 1 167 skrbi nas ne bodo daļe trle in *belíle.*

bránim: *bránil*: škriń. prip. 2 10 nisem svojimu srcu *bránil* de bi ne bilu vse sládnosti vživálu. preš. 185 bog čudno te je tísto nóč ohránil, ko ni nobèn továrš se smrti *vbránil.* — *branîla*: škriń. XXV jest sim se *branîla* kmalu dovoliti — *branîli:* škrb. 1 64

*

Digitized by Google

nigdar več se ne bomo *braníli* vsi toji biti. preš. 172 *braníli* smo se dólgo. — *braníla* (dual) škriń. 49 9 sta ludstvu grešiti *braníla*.

célim: *celîla:* rog. 2 196 Helena popraulála je tu, kar je bilu podrtu, *cilíla*, kar je bilu rajnenu. — *celíle:* preš. 107 pozábi koj ran, ki so se kómej *zacelíle*. 145 vse ńih se ráne bódo *zacelíle*.

cépim: *cépil:* ravn. 2 74 v srce človéku je dobrótlivost in hvaléżnost *vcépil*. — *cepîla:* lev. žup. X poznéje se je slovańščina *razcepíla* v ráznost.

čúdim: *čudíli:* škriń. modr. 11 14 so gospóda spoznali inu se *čudíli* čez konèc tęh rečy. — *čudíle*: škriń. sir. 47 18 vse dežele so se *čudíle* čez tvoje pęjsmi. — Ali i čûdim se.

čútim: *čútil*: škriń. prip. 29 21 katęri svojiga hlapca od mladosti mehkú gori redy, bó ńega potle svojoglávniga *čútil*. preš. 27 jézo si sréče *občútil* sovrážne. — *čutîla:* škriń. vis. pes. 5 4 tó sim *čutíla*. pok. 1 91 moja duša s kętinami pregrẹšnih navád ukleńena ní ńih tężo *čutíla*. ravn. 2 171 ki je pr srčika vsakim pojémļeju nezrečèno britkóst *začutíla*. — *čutílo:* ravn. 2 76 mislili so in *čutílo* se jim je, vse lohka, on Janez bo Kristus. — *čutíli*: škrb. 1 98 sturi, de bomo to nesrečo prav spoznali, v srco *čutíli* inu zgrévanu objokáli. — *čutíle:* preš. 102 de Krajníce ļubézni sládke bi z Rómejovo Júlijo ne *čutíle*.

drážim: *-drážil:* traun. 73 10 ali bo sovražnik tvoje imę vęčnu *drážil?* škrb. 1 300 greh je pravico *razdrážil* čez nedólžniga. škriń. sir. 28 15 on bo ńih veliku med sabo myrnih *zdrážil*. — *dražílo:* traun. 83 18 spomni se, kakú je ludstvu tvoje imę *dražílu*. — *dražíli:* škrb. 1 376 smo tojo pravico čez se *razdražíli*.

hránim: *-hránil:* ravn. mp. 69 Cène vsaki krajcer je správlal in *hránil*. škriń. prip. 19 16 kdor zapóvèd drży, bò svojo dušo *ohránil*. — *hranîla:* lev. žup. 132 dostavļava, de se bode ta obitẹļ *hranîla* zelo s téżka. škriń. prip. 2 11 ràzvúmnost bó te *ohranîla*. prip. 4 6 lubi jo in te bo *prhranîla*. — *hranîli:* preš. 100 slovénsko bílko bomo rešetáli, *hranîli* dobro zrno.

hválim: *-hválil:* preš. 46 de bi jo čez vse *pohválil*, reče mu beséde take. — *hvalîla:* rog. 2 565 za vse le tu je ona g. bogà *hvalíla*. — *hvalíli:* rog. 2 105 na katéru vsi začudíli so se inu g. bogà iz glasno štimo *hvalíli*. ravn. 2 166 zlasti so boga *hvalíli*, de je toļko moč ludém dal.

-jásnim: *-jásnil:* preš. 75 očí kalíl mu jók ni, *razjásnil* líc ne smẹh. — *-jasnílo:* preš. 145 *zjasnílo* se mi bó spet mráčno líce. ravn. 2 250 in to nam je clo une starši preróčke napòvdi še bol

Digitized by Google

potrdílo in *razjasnílo.* — *-jasníla* (npl.): preš. 134 vreména bódo Krájcam se *zjasníle.*

klátim: *klátil:* škriń. pok. 1 7 brez vse pomóči se je po pušavi *klátil.* — *klatíli:* traun. 58 16 ony so bodo okoli *klatíli,* de bi jędli.

kúpim: *kúpil:* ravn. m. pr. 65 jenimu bom že kaj *kúpil.* 99 mislite, kakšino je *skúpil.* — *kupîla:* škriń. prip. 31 16 ona je preględùvála eno nivo inu jo je *kupíla.* — *kupíli:* lev. žup. 28 lepega kôńa ste *kupíli.*

kúrim: *kurîla:* ravn. mp. 55 spavnica se ni *kuríla* po zimi.

lóčim: *lóčil:* škrb. 1 202 tudi po tém se je večkrat *lóčil* od ļudi na hribe. preš. 67 al zdràv je, kar se *lóčil,* ni pisal. rog. 2 31 kaj nas bo meč od Jezusa *odlóčil?* škrb. 1 486 de boš pa *rezlóčil,* kdaj grêšiš po slabosti ali iz navade, poslušaj. — *-ločîla:* rog. 2 31 ne smrt, ne ena druga stvar nas ne bo od naše trte Jezusa *odločíla.* škriń. modr. 10 5 le tà je tudi tiga pravičniga Abrahama poznála inu *odločíla.* sir. 33 8 gospóda modrôst jih je *razločíla.* — *ločíli:* škriń. sir. 33 12 ene je preklęl po tęm, kęr so se od ńega *ločíli.* škrb. 1 162 so se farizeji od ńega *ločíli.*

lúpim: *lupîla:* ravn. 1 279 mréna se je *odļupíla* od očí.

ļúbim: *ļúbil:* preš. 28 ki si jo *ļúbil* presrčno ves čàs. 33 si *obļúbil,* de boš mêne sámo *ļúbil.* — *ļubîla:* rog. 2 70 užyva, kar je *lubíla.* preš. 35 védno bom srčno *ļubíla* te. 131 nobêna me še ní deklét *ļubíla.* 188 bogú sim véčno čistost *obļubíla.* — *ļubíli:* škriń. prip. 1 22 otroci, kakú dólgu bóte otročíjo *lubíli?* škrb. 1 162 so bli ludje, ktiri so ga prsrčno *lubíli.* 1 351 te bomo vselej *lubíli.*

mámim: *mamílo:* lev. žup. 63 odvračaje vse, kar bi koga *mamílo* v zlonravje.

ménim: *ménil:* škrb. 1 225 David je *ménil,* de je bla ńegova lubezen prot bogó srčna. ravn. mp. 85 je *ménil,* de mu je pišalko nekdo vzel. — *menîla:* ravn. 2 246 zraven je mati *menîla,* bogata in imenitna naj bota sinova. — *menílo:* škrb. 1 359 to hudobno ludstvo je *menílo,* de bog jih nigdar ne bo štrafal. — *-menîli:* ravn. 2 524 smo *menîli,* de je mrtev. traun. 7 bo bóg vse to húdu, kar so ńemu sovražniki *nameníli,* na ńe pasti pustil. — *menîle:* škrb. 1 332 nóre device tudi niso *menîle,* do ńih žénin bo ravno ta krat pršal, k' so jim lampe vgásnile.

mótim: *mótil:* škriń. sir. 15 12 on je mene *zmótil.* škrb. 1 394 če sim se *zmótil.* — *-motîla:* ravn. 2 97 majhina stvar ga je nad veliko *zmotíla.* — *motílo:* ravn. 2 43 ni jih ubožtvo *motílo.* 2 115

Digitized by Google

gotovo vas ne bo to v čàšti do Jezusa *motílo.* — *motíli:* škriń. modr. 2 21 takú so mislili inu so se *motíli.* ravn. 2 240 mati in ńena sinova so se še zlo nad božjim kraļestvam *motíli.* — *motíle:* preš. 142 nad žárki sónca so se té (cvetlíce) *zmotíle.* — *motíla* (dual): preš. 21 obrázov ńih lepôta, snég béli ńih živôta *zmotíla* nísta me. — *motíli* (dual p.): preš. 24 dvé sámi ste *zmotíle* mi zvézdi úmno glávo.

pálim: *-palíli:* lev. žup. 78 res nijso *zapalíli* sami svojega poslópja.

pólnim: *pólnil:* škriń. sir. 33 14 sim pręše *napólnil* kakor tá, katęri je v trgátvi. preš. 23 *dopólnil* sim devétnajst lét. — *-polníla:* škriń. prip. 17 14 danàs sim mojo oblubo *izpolníla.* preš. 171 krí po Krajni, Korotáni prelíta *napolníla* bi jezéro. 28 êna se têbi je žčļa *spolníla.* 176 *spolníla* kómej je šestnájsto léto. — *polníli:* preš. 107 smo brez dnà *polníli* sóde. — *polníle:* preš. 141 skeléče misli z bridkóstjo so srcé mi *napolníle.* — *polníla* (npl.): rog. 2 156 de bi se iz ludmy te nebesa *polníle.*

púlim: *pulîli:* ravn 2 199 s plevélam bi tudi pšenico *popuļîli.*

prémim: *premîla:* lev. pes. 2 91 je nevesto pred oltar *spremíla.*

rábim: *rabîla:* lev. žup. 169 beséda je mnogo *rabíla* našim starejšim pisateļem.

réšim: *réšil:* preš. 187 de bi od smrti *réšil* te nesréčne. — *rešîla:* rog. 2 115 jest sim duša naše tovaršice, katero sim sèdàj od ńe in iz tega svejtá *rešíla.* škriń. prip. 10 2 i 4 pravica bode od smrti *rešíla.* modr. 10 13 ta ga je od gręsnikov *rešíla.* škrb. 1 338 iz ktere sužnosti nas je toja gnada *rešíla.* — *rešílo:* škriń. sir. 40 24 bratje si ob času nadlóge pomágajo, al vsmileńe bó bòl kakòr ony *rešílu.* — *rešíli:* škriń. sir. 49 12 ony so se skuzi močno vęro *resíli.* — *rešíla* (npl.): škriń. prip 12 6 pravičnih vusta jih bódo *rešíle.*

slúžim: *slúžil:* preš. 80 sto zlatih je *slúžil* dvákrat štir. — *služîla:* lev. žup. 191 morebiti bi v to boļe *služíla* beséda ‚grobnica'. škrb. 1 422 če si vsako bolezen k pridu obrnemo, bo tudi zadna zveličańe *zaslužíla.* — *služílo:* traun. 17 45 enu meni neznánu ludstvu je meni *služílu.* — *služíli:* škrb. 1 141 mašval si se čez nas, k' smo *zaslužíli.*

sódim: *sódil:* škriń. prip. 17 26 ni dobru poglavarja vdáriti, katęri je prav *sódil.* traun. 9 7 on bó ludstvu po pravici *sódil.* preš. 74 de je lepó, bi *sódil,* visôko čêlo, vsák. — *sodîla:* preš. 17 sáma *sodíla* si préd me nemílo. — *sodíli:* škrb. 1 265 farizerji so grešno *sodíli,*

Digitized by Google

inu opravlali čez Jezusovo zadržaňe. škriń. modr. 3 8 ony bódo naróde *sodíli.*

stópim: *stópil:* škriń. prip. 4 12 kadàr bóš na le tę *stópil,* ne bo tvoja hoja v tesnobi. ravn. 2 161 préd-ń je *stópil.* — *stopîla:* rog. 2 274 *stopíla* je bila ena žena pred krajla Salamona. preš. 132 ko je *stopíla* v cérkev razsvitļêno, v srcé mi pádla iskra je ogńena. škrb. 1 175 lenoba zmiram bel gori jemle, k' se je en krat človéka *podstopíla.* 1 108 s. Ana te sirotni priorci dobrotlivu je *prstopíla.* — *stopílo:* škriń. pok. 1 90 vse je iz svojiga ręda *stopílu.* škriń. sir. 10 15 ńega srcę je od tęga *odstopílu,* katęri je ńega stvaril. — *-stopíli:* škrb. 1 34 nigdar bi se to ne bilo zgodilo, ke b' bli *stopíli* v ńegóve stopíne. rog. 2 83 *odstopíli* niste. škrb. 1 253 so k svetimo obhajilo *prstopíli.* škriń. sir. 38 38 sódno postavo ne bódo *zastopíli.* — *stopíle:* ravn. 2 253 komú ne bódo solzé v oči *stopíle?* preš. 145 skrbí veríge bódo *odstopíle.* — *stopíla* (dual): rog. 2 569 če boš jejdla iz móžam od tega sadú, bota kakor bogóvi znala, vejdela inu *zastopíla* tu hudu inu tu dobru

stvárim: *stváril:* ravn. 2 167 Jezus je réveža zmamleno telô *prestváril.* preš. 184 bog *vstváril* vse ļudí je za nebésa. — *stvaríle:* preš. 107 dih prve sápce bóde odnésel tó, kar mísli so *stvaríle.*

svétim: *svétil:* ravn. 2 247 ves *svétil* se je. — *svetîla:* škriń. modr. 5 6 pravice luč nam ny *svètíla.* škriń. pok. 1 29 luč pravice nam ny *svetíla.* ravn. 2 27 se je od nebeške luči vsa stran *svetíla.* — *svetílo:* schönl. 81 ńegovo obličje se je *ressvetílu* kokàr to sonce. — *svetíli:* škriń. modr 3 7 pravični se bodo *svetíli.* ravn. 2 215 v kterih so se biseri *svetíli.* 2 250 bogabojéči se bodo kakor zvézde *svetíli.*

tóžim: *tóžil:* ravn. mp. 47 *tóžil* je potlej, de se jezé stariši. traun. 118 26 tebi sim jest moje zadržaňe *potóžil.* — *tožîla:* preš. 52 in šlà je žálostna domú, *tožíla* mílimu bogú, de ní ńe vére, ńé rodú — *tožíli:* škrb. 1 429 gvišno bi *tožíli* s tako nepotrpežlívostjo. — *tožíle:* kor. 2 70 *tožíle* te bódo m'je béle nogé, k' so k tebi hodíle.

trébim: *trebíli:* rog. 2 250 na tu *otribíli* so tu trńe inu grmúje.

tróbim: *trobíli:* preš. 97 vsi bómo tvôjo část na glás *trobíli.*

tŕžim: *tržílo:* lev. žup. 81 na zapisnik se pritisne tolikšen kolek, kolikršen gre od novca, kar se jih je *iztržílo.*

tvŕdim: *tvrdîla:* škriń. prip. 41 17 z močjó je ona svojo rokó *vtrdíla.* — *vtrdílo:* traun. 118 70 ńih srcę se je kakòr mlęku *strdílu.* — *tvrdíli:* rog. 2 618 usi so govorjejne tega Sinceruša

Digitized by Google

potrdíli. lev. žup. 86 katere mladéniče so *potrdíli* na vojsko. — *tvrdíle:* ravn. 1 98 na svetiše, gospod! katiro so tvoje roke *vtrdíle.*

vábim: *vabîla:* preš. 31 bom *vabíla* na kosíla kógar meni bó ḷubó. — *vabíli:* preš. 79 biló ni godú, svatóvš'ńe, semńà, de tjè ne bilí bi *vabíli* ga.

vláčim: *vláčil:* ravn. 2 278 v tenčíco se je *obláčil.* — *vlačîla:* ravn. mp. 55 Kristínca se je vselej v spávnici *slačíla.* — *vlačíli:* ravn. 2 153 kaj bomo jédli, kaj pili, s čem se *oblačíli?*

vóščim: *vóščil:* ravn. 156 ako bi tí un lè otrok bil al bila, ki nima zdaj ne mléka ne róž, kaj bi si *vóšil* ali *vošíla?* — *vošîla:* preš. 31 Júdńa *prvošíla* kómej ti bo sók neslán. — *vošílo:* ravn. 2 220 veliko noter iti si jih bo *vošílo,* pa mogli ne bodo. — *vošíli:* ravn. 1 41 zdaj so ji srečo *vošíli.* 2 236 odléglej trudnimu vučeniku bi bili radi *prvošíli.*

zábim: *zábil:* traun. 9 13 on na vpitjé tih vbožnih ny *pozábil.* — *zabîla:* škriń. prip. 2 18 je na zavẹzo svojiga bogá *pozabíla.* — *zabíli:* traun. 43 18 tebe nismo *pozabíli.*

znánim: *znánil:* traun. 51 2 kadar je Doeg Idumejc prišal inu Savlu *oznánil:* David je v Ahimelehovo hišo prišal. ravn. 2 227 Herodež se je s hudobno babo *seznánil.* — *znanîla:* preš. 132 angelcov hosána je *oznaníla,* de je nóč končána.

žálim: *žálil:* škriń. sir. 30 9 gládi syna inu te bo strahùval, jigraj se z ńím, inu te bo *žálil.* škrb. 1 56 me je *režálil.* — *žalîla:* rog. 2 637 Maríja nigdár ni g. boga *režalíla.* — *žalíli:* škrb. 1 181 odpusti nam, de smo te do zdej tolko krat *režalíli.* 1 215 smo skuz to tebe *režalíli.*

Isti taj naglas imaju osnove s vokalom *o* i *e* u slogu pred nastavkom *i*, jer imaju i one u goreńštini na tom *o* ili *e* otegnuti naglas u prezensu.

U sing. masc. je ono *o* i *e* široko: mòlil sèlil.

gónim: *gònil:* ravn. 1 58 jój jój! je zmiram *gònil:* od žalosti in britkosti pojdem za sinam pod zemlo. — *gonîli:* ravn. 1 71 *gonîli* so nas spet v Egipt.

hódim: *hòdil:* ravn. 1 194 Barcilej odgovorí: koḷko imam še živéti, de bi s kraḷam v Jeruzalem *hòdil?* — čimú bi že na pot *hòdil* kraḷu? 2 145 pohlévni popótnik bi brez straha pred televáji v miru svojo pot *hòdil.* ravn. mp. 23 sést na poḷíčico je *hòdil.* ravn. ber. 62 oblak je po dnevu pred Izraelci *hôḍil.* preš 15 *hôdil* póta bóm temôtne. — *hodîla:* ravn. mp. 7 Rozálka je v šolo *ho-*

Digitized by Google

díla. škriń. sir. 24 9 vùs svęt sim obhodíla. — *hodílo*: škriń. modr. 29 18 kar sicer v vodi pláva, je po zemli *hodílu.* — *hodíli*: rog. 2 518 trpel je nam, vam, usem k enimu eksemplu, de bi po ńegovih stopńah *hodíli* kakòr hódil je Andreas. škriń. pridg. 12 5 kadar bódo po očitnih krajih okóli *hodíli.* modr. 11 2 ony so *hodíli* skuzi pušávo. ravn. 1 53 kaj te bomo mar po kraļevo častít *hodíli.* — *hodíle*: škriń. modr. 19 20 plàmęn ny škódùval męstu strohlivih živál, katęre so okoli *hodíle.* preš. 155 *hodíle* so nogé le po ńe slédi.

klónim: *klònil*: ravn. 2 56 vse kakor prav nalaš je bog bil *naklònil.* 2 123 bog je tako *naklònil.* ravn. mp. 109 odkril se je *prklònil* in ju prijazno pozdrávi. — *klonílo*: ravn. 1 86 vse ļudstvo je verovalo, *prklonílo* se.

lómim: *lòmil:* ravn. 2 258 nikoļ nobeniga vašiga poveļa nisim *prelòmil.* 2 232 potlej je kruh *razlòmil.* ber. 81 si bóžjo postavo *prelômil.* mp. 23 otílnik si je *vlòmil.* — *lomîla*: kor. 1 21 muha si je nogo *zlomíla.* — *lomíli*: schönl. 147 nę́so ńemu kosty *lomíli.* ravn. 1 322 vmrjemo raji kakor bi božji zakon svojih očetov *lomíli.* — *lomíle*: ravn. 2 166 bolečíne, ki so ude *lomíle*, so bile le še kaj maliga. — *lomíla* (dual): rog. 2 75 Adam in Eva sta *prelomíla* zapoud božjo. ravn. 1 11 *prelomíla* sta božjo zapoved. ber. 14 komej sta bila prva človeka bôžjo zapóved *prelomíla*, sta že spoznála, de nista prav storíla.

lótim: *lòtil* i *lótil*: *lótil*: ravn. 1 57 le v hišo je prišel in se me *lótil.* 1 154 nepokojni duh se ga je *lótil.* — *lotíle*: ravn. 1 162 kraļa so se vnóvič kalne misli *lotíle.*

móčim: *mòčil*: ravn. 2 69 nikoļ si ni z vinam úst *zmòčil.* — *močîla*: ravn. 2 214 ona mi je s sólzami noge *močîla.* škrb. 1 28 voda je tako plitva bla, de je komej nogé *zmočíla.* — *močíle:* škrb. 1 192 so se mu le noge *zmočíle.*

mólim: *mòlil:* ravn. 2 37 *mòlil* častitļivi sivček je nad déteta starišimi, et saepius. preš. 148 kar znál, je védno *môlil* z mísli prave. ravn. 2 298 kadar je to Jezus *izmòlil*, je na velik glas zaupil: Lazar! vun pojdi. ber. 106 še ni Elija *odmôlil,* glej, že ogń iz neba pade. ravn. 2 186 cele nočí je *premòlil.* — *molîla:* rog. 2 107 ta bruma Anna *molíla* je za tega gospuda. ravn. 2 246 žena dojde: k nogami padla, *molíla* ga je, prósi: pomagaj mi. preš. 59 kogá sim *prmolíla?* — *molíli:* škriń. modr. 11 16 so enkatęri nič vrędne živáli *molíli.* škrb· 1 414 nismo *molíli.* ravn. 1 25 podobe so *molíli.* 1 75 kjer te bomo slovíli, hvalíli in *molíli.*

Digitized by Google

nósim: *nòsil*: ravn. 1 180 naj bi jim rôžice *nòsil*. 2 65 ļubezen do ļudí, ki je v srcu jo *nòsil*, mu je vsa bila v obrazu. 2 302 je bradlo v rokah sam božji sin *nòsil*. preš. 16 *nôsil* bom živļênja pézo. 70 plesála sta, ko de bi ju *nôsil* vihár. — *nosîla*: škriń. XXX cęrku je grózdje svete lubęzni *nosíla*. ravn. 2 17 zakónsko, ki otrók ni iméla, je vse zaničoválo: nad pédeset lét je zaničovańe *nosíla*. preš. 31 jez pa hláče bom *nosíla*. — *nosíli*: rog. 2 116 bi žymnate gvante na nagim *nosíli*. ravn. 2 213 ļudje te tople dežele so same podplate *nosíli* ne čevlov. preš 190 dár ribču dá, ńim ki so ga *nosíli*.

póstim: *pòstil*: ravn. 2 82 molil je, premišļoval, *pòstil* se. . . ko se je Jezus že blizo štirdeset dni in nočí *prepòstil*, je satan v pušavo k Jezusu prišel. — *postîla*: škrb. 1 246 se je ojstro *postíla*. ravn. 2 39 Ana cele dni molila in *prepostíla* se je.

prósim: *pròsil*: ravn. 2 246 kdo ne bo mòlil za ńe in ne bogá *pròsil* dati jim milost? mp. 5 Janezik je mamko *pròsil*, de bi ga v šolo pušali. preš. 108 *prôsil* réva dní je stárc. 55 od mésta do mésta sebój ga je vzél, ga *prôsil* in sílil de bíl bi vesél. — *prosîla*: rog. 2 633 ona sama bo za nas *prosíla*. kor. 3 146 za hlače je *prosíla*, de b' se jih dotaknílа. lev. žup. III tiskarna založnica me je bila *poprosíla*, de bi županom spisal poučļivo knńižico. — *prosíli*: rog 2 43 dodéli usem tem, katéri bodo tebe ú mojm iméni ki *prosíli*, de bodo dobíli. preš. 18 ne pozabíti jih so te *prosíli* drugi ne môje ošábno srcé. — *prosíla* (dual): ravn. mp. 67 spet sta brat in sestra *prosíla*, de bi ju seboj vzeli.

rópim: *ropîla*: ravn. 1 262 božja sodba je tedaj *ropíla*.

skóčim (i skôčim): *skòčil*: ravn. mp. 33 kadar so mamka po čem vprašali, je Anžik, ko bi mignil, iskat *skòčil*.

tóčim: *tòčil*: ravn. 2 191 kdo na svetu še ni sólz *tòčil!* — *točîla*: škriń. sir. 24 40 jest modrósť sim tekóče vodę vun *točíla*. kor. 3 90 milo je solze *točíla*.

vódim: *vòdil*: ravn. 1 18 bog me je *vòdil* od mladiga. 1 123 *vòdil* vas je po pušavi. ravn. ber. 36 bog me je do zdaj po očétovo *vòdil*. preš. 86 ní ga, de bi on *vôdil* vrsté. — *vodîla*: škriń. modr. 9 11 ona me bó v mojih dęlih previdnu *vodíla*. 10 18 ona je ńih skuzi velike vodę *vodíla*. preš. 68 možáke je dólgo *vodíla* za nos. — *vodíli*: ravn. 2 161 z božjo močjó je bolnike zdravil, ki so jih nosili in *vodíli*. — *vodíla* (dual): pres. 131 Kupído ti in tvôja stárka ne bóta daļe me za nós *vodíla*.

Digitized by Google

vólim: *vòlil*: ravn. ber. 78, dan je odlóčil, kteriga se bo kraļ *izvôļil.* 52 kraļ mu je to rad *dovôlil.* — *volîla*: ravn. 2 294 Marija je naj boļši dẹlež *izvoļíla.* preš. 30 jez pa iz domáčih starcov si možá *zvolíla* bóm. — *volílo*: lev. žup. 127 prošńi Petra Máleja se je *dovolílo* na drobno v zakup dati svoje zemļišče. — *volíli*: ravn. 1 173 ļudski starašíni so po Savlovi smrti Davida kraļa *izvoļíli.*

vózim: *vòzil*: preš. 29 sám se po želézni cẹsti *vôzil* bom od nàs do nàs. lev. žup. 91 izprémnika nihče ne more siliti, de bi *vôzil* čez prvo postájo še daļe.

sẹ́lim: *selîla*: škriń. XXXII preden se je cerku od Judov med nevẹrnike *preselíla.* ravn. 2 43 zvezda nad hišo obstojí, ki se je bila Marija z detetam vá ńo *vselíla.* — *selílo*: lev. žup. 85 je vse razlóčno, koliko se jih je *preselílo* kam drugàm. — Ali i: selím: *-sẹ́lil*: ravn. 1 125 to ļudstvo boš po ńi *razsẹ́lil.*

žẹ́nim: *žẹ̀nil*: preš. 30 bóm *pržệnil* z žệno črno pẹ́ńezov na mẹ́rnike. — *ženíli*: lev. pes. 2 201 mej svoje vrsté smo mladenca dobíli, katerega radi bi *oženíli.* — *ženíla* (dual): rvn. 1 136 vmrjeta tudi sinova, pa *oženíla* sta se bila pr Moabčankah.

b) *Otegnuti* naglas *na slogu pred nastavkom* i u svim oblicima dolazi u goreńštini kao bába za bäba u onim osnovama, koje imadu u prezensu *otisnuti* naglas na onom slogu: mîslim: míslil míslila míslilo míslili. itd. mj. mïslil mïslila.

blâtim: *blátila*: škriń. vis. pes. 5 3 moje nogẹ sim omyla, kakú jih bóm zupet *oblátila?*

brâtim: *brátili*: preš. čl. 5 27 smo za tó se *zbrátli,* ki dôbro v srcu míslimo.

bûtim: *bútil*: ravn. 1 159 prišel je lev in popadel ovco zmed čede. Kar za ńim sim vderel, ga *bútil* in mu jo iz góbca otel.

čêdim: *čédil*: ravn. 2 77 *počédil* bo gumno.

drûžim: *drúžil*: traun. 40 18 si se k prẹšùštnikam *prdrúžil.* — *drúžila:* škriń. prip. 10 22 tudi se jim ne bó britkóst *prdrúžila.* škriń. XXXII jih je ńemu *prdrúžila.* — *drúžili*: traun. 82 9 tudi Asyrjèrji so se k ńim *prdrúžili.*

gâzim: *gázil:* škrb. 1 166 uni je *zagázil* v mlako. — *gázili:* ravn. 2 177 so samí v nesrečo *zagázili.* škrb. 1 34 so zmiram globokéši v hudobíja *zagázili* (a 1 402 zagazíli).

glâdim: *gládila:* lev. pes. 2 39 miška moja, pojdi sem, rada bi te *gládila,* plesati navádila.

Digitized by Google

gnûsi: *gnúsilo:* traun. 106 18 na vsaki jędi se jim je *gnúsilu.* ravn. mp. 59 viditi od déleč ńegove lasé se jim je žé *gnúsilo.* — *gnúsili*: traun. 78 1 nevęrniki so tvój svęt tempèl *ognúsili.*

jêzdim: *jézdil*: rog. 2 434 ta *jézdil* je memu enih gaug. ravn. ber. 171 ni svétovati, de bi kdó ob hudim vremenu hitro *jézdil.*

-jûdim: *-júdil:* ravn. 1 300 kraļ se je *pojúdil.*

-kļûčim: *kļúčil*: rog. 2 620 *sklúčil* se je bil na célim živótu. — *kļúčilo*: ravn. mp. 29 kaj vse bi se mu bilo *nakļúčilo?* 121 nikó| se mu ni nič *nakļúčilo.*

-kûsim: *kúsil:* rog. 2 6.6 ta kir je bil le to *okúsil,* začel se je bil čuditi. preš. 27 zgódaj *okúsil* živlênа sim strúp. škriń. sir. 6 7 aku si hóčeš eniga za prijátla izbráti, vzàmi ga gori po timú, kęr si ga v nadlógi *skúsil.* — *kúsila:* rog. 2 574 hudič pregovóril je bil to Evo, de *pokúsila* je bila ta prepóvedani sad. škriń. prip. 31 18 ona je *poskúsila* inu vidila, de ńę kupčíja je dobra. — *kúsilo:* škrb. 1 142 toje truplo ne bo oslabelo, ako bo *pokúsilo* mejhno ojstrost pokóre. — *kúsili:* škrb. 1 413 ti, k' so to *skúsili,* vedó, de resnico govorím.

mêrim: *méril:* ravn. 2 208 čému še bom božje kraļestvo *prméril?* 2 165 Jezus ni *zaméril* te silnosti bolniku. — *mérilo:* rog. 2 531 bojim se, de bi se tudi meni ne *prmérilu* to, kar se je en krat *prmérilu* statve Homera poëta. — *mérili:* ravn. 2 206 po kakoršni meri bote *mérili,* po taki se vam bo odmérovalo. 2 268 zlo so *zamérili,* de je bog tudi druge narode v sé vérovat poklical. — *mérile:* škrb 1 367 bi se mu močno *zamírile.*

mîlim: *mílil:* rog. 2 144 prosili so ga, de bi se čez ńe *usmílil.* — *mílila:* ravn. 2 196 veliko ļudí iz mesta je za ńó šlo: *smílila* se jim je. — *mílilo:* ravn. 2 156 če je dobriga srca, *vmíļilo,* obļúbim, se mu bo pr timu vprašańu.

mîslim: *míslil:* preš. 72 nobèn ni člôvek zvédil, kaj *míslil* je ta krát. — *míslila:* preš. 72 večkrát sim si *míslila,* al bó ļubézen náji prešlà, ko vál, ki véter ga zažêne.

nûdim: *núdil:* rog. 2 414 katérimu *ponúdil* se je bil pomagat ta hudyč. — *núdili:* škrb. 1 237 so mu kozarc vode *ponúdili.*

pâzim: *pázili:* ravn. 2 55 sovražniki so mladenča *spázili.*

pênim: *pénil:* ravn. 2 49 *pénil* se je od jéze.

pîčim: *píčila*: škriń. pridg. 10 9 kdór plót podęra, tęga bo káča *píčila.*

pôčim: *póčil*: ravn. 1 113 Mozes *póčil* ob tla je tabli. 2 55 že tretji dan je *napóčil.* 2 309 dan bo *napóčil,* ki se bo odrešituv

Digitized by Google

skončala. rog. 2 241 na katéru *respóčil* se je ta lintvern. — *póčila*: traun. 59 4 tí si zemlo ràzmájal, de je *póčila*. škrb. 2 132 Jakob se je bojval z angelom, dokler je zora *póčila*. preš. 81 na góslih *póčila* strúna je. ravn. 1 241 préden je druji dan zarja *napóčila*, je bog črva dal va ńo (kloščovno). jap. prid. 1 24 ta zemla se bo na dvoje *razpóčila*. — *póčilo*: preš. 9 ako ļúbi drúz'ga, *póč'lo* bo srcé. — *póčile:* ravn. 2 59 rózici enako *razpóčile* se vam bodo.

prâvim: *právil:* preš. 59 tí nam otél si čolnìč, si mu z jádrami krmo *poprávil*. — *právila:* škriń. prip. 9 2 ona je svojo mizo *naprávila*. rog. 2 618 navošlivost pekla je Kajna takú, de *prprávila* je bila ńega uzdignit se čez Abela. škrb. 1 422 želim, de b' vas vse zadna bolezen k srečni smrti *prprávila*. škriń. prip. 7 21 ona je ńega v zadrge *správila*. — *právili:* traun. 43 2 naši očętje so vam *právili*. škriń. vis. pes. 1 10 zlate obvrátne kętnice bomo tebi *naprávili*. ravn. mp. 85 hud jezik so *naprávili*. škrb. 1 376 smo že dober del našiga živleńa v grehih *zaprávili*. — *právila* (n. pl.): škriń. sir. 39 14 ńegovo modróst bódo ludstva *právile*.

prîdim: *prídili:* ravn. mp. 77 nar boļi je bila, de se otroci spreširili in *sprídíli* niso.

rânim: *ránil:* škriń. sir. 28 27 on jih bo kakor leopard *ránil*. — *ránila:* škriń. prip. 7 26 dosti jih je katęre je ona *ránila*. vis. pes. 4 9 ti si moje srcę *ránila*. — *ránili:* škriń. pok. 2 9 vsi ti trję so svoje duše močnú *ránili*. vis. pes. 5 7 ony so me tépli inu *ránili*. ravn. 2 272 *oránili:* in skončali so ga. — Ali i: *ránim: ranîli:* rog. 2 163 razbojniki so bily ńega stépli, *ranîli* inu na pol mrtviga ležat pustili. — *ranîla* (dual): preš. 130 *ranîla* mêne z ójstro sta pušíco Kupído strélec, máti ž ńim ńegóva.

sênčim: *sénčil:* ravn. 1 27 *sénčil* je Abraham pod drevésam. 1 241 *sénčil* je in čakal, kakšina bo z mestam. 2 249 svetel oblak prpláva in *obsénčil* jih je. — *sénčila:* ravn. 2 9 moč previkšiga te bo *obsénčila*.

sîlim: *sílil*: preš. 55 ga pròsil in *sílil* (je) de bíl bi vesél. — *sílila:* ravn. 2 124 ńih huda trma jih je spet *posílila*.

slâbim: *slábil:* škriń. prip. 5 11 boš svoje trúplu *oslábil*. — *slábili*: rog 2 400 usi so kakor levi udárili ú mej šovražnike, te *oslábili*, pobýli, premagali. škriń. pok. 2 23 ti so mojo volo *oslábili*.

sîtim: *sítila:* lev. pes. 2 42 zobala sta lepo ta dvá, *nasítila* se vkup obá.

Digitized by Google

stávim: *stáril:* rog. 2 659 Bonifacius ta VIII u lejte 1300 *postávil* je bil h prvimu gori ta s. jubilaeum. ravn. 2 109 prstavik je *prstávil.* — *stávila:* škriń. pok. 3 92 tigá se varuj, de ne boš s kako nezavuplivostjo božji milosti mejnike *stávila.* traun. 26 3 aku ravnu bi ena vojska meni naspruti šotorje *postávila,* se moje srcę ne bó bálu. škrb. 1 422 vam bo króno nebéške častí na glávo *postávila.* preš. 52 ńe véra trden jéz je bilà, lubézni ńè ni *vstávila.* — *stávili:* škriń. modr. 11 2 v pustih krajih so šotórje *stávili.* traun. 73 5 ony so svoje bàndęra na vrh vrát *postávili.* — *stávila* (dual): ravn. mp. 79 v neki vàsi sta g. fajmešter in gospod grajšnik prejnico *postávila.*

strâšim: *strášil:* preš. 157 poglèd ta bòl jih ko goréči lévi bo *vstrášil.* — *strášila:* škrb. 1 257 de b' nas grenkóst arcnije *vstrášila* v bolezen greha se nič več nazaj povrniti. škrb. 2 8 Marija se je *prestrášila.* — *strášilo:* škriń. prip. 3 25 ne boj se, de te bó kaj naglu *vstrášilu.* — *strášili:* traun. 47 6 kęr so to vidili, so se zavzęli, *prestrášili* inu hitru bejžali. — *strášila* (n. pl.): traun. 64 8 ludstva se bodo *prestrášile.*

šîrim: *šíril:* ravn. 2 114 bo Kristus pravo božje češeńe *razšíril.* — *šírila:* škrb. 1 165 katoliška cirku kmalo se je po celímo svéto *rešírila.* – *šírili:* ravn. mp. 77 nar boļi je bila, de se otroci *spreštrili* in sprídili niso.

škôdim: *škódil:* rog. 2 622 iz to je nym več núcal kakor *škódel.* — *škódila:* ibidem: nevošļivost *škódila* je ńemu.

tâžim: *tážili:* ravn. 1 138 *potážili* ste me.

trêščim: *tréščila:* preš. 27 *tréš'la* v bogástvo nesréče je stréla.

trûdim: *trúdil:* lev. žup. 78 katęri naj bi se *trúdil* vsa ńega določíla znati. — *trúdilo:* škrb. 1 241 če toje truplo ni oslabélo, k' se je celo noč pr plóso potílo inu *trúdilo,* ne boj se. — *trúdili:* škriń. modr. 5 7 my smo se na póty krivice inu pogublćńa *vtrúdili.* škrb. 1 10 če smo je začęli, se bomo prec *vtrúdili?* — *trúdile:* traun. 17 33 moje nogę se niso *vtrúdile.*

vâdim: *vádila:* ravn. mp. 75 Johánca se je ob temu pridnosti *prvádla.* — *vádili:* ravn. mp. 77 so se otroci zgódaj delati in varovati *navádili.*

vêsim: *-résili:* traun 136 2 na vrbe smo my naše citre *obęsili.*

vîškim: *-víškilo:* ravn. 2 125 vse se je z velikim hrupam va ń *skvíškilo.*

zdrâvim: *zdrávil:* škrb. 1 422 obene skrbí nima, de b' rane soje duše *ozdrávil.* — *zdrávila:* rog. 2 14 šla je obyskat mater inu tu

Digitized by Google

dejte Joaneza, de bi tu od tega ugrizka te peklenske kače skuzi ńe lubiga Jezusa scilyla inu *ozdrávila.* — *zdrávili:* škrb. 1 417 ktiri so skuz molitvo zdaj hudo vreme pregnáli, zdej nevárne bolézni *ozdrávili.* preš. 54 opàt in meníhi módri možjé gotóvo ti bodo *ozdráv'li* srcé.

Amo idu u goreńštini sve osnove od *više nego dva sloga,* te imaju otegnuti naglas na slogu pred nastavkom *i* u svim oblicima. Osnove, u kojima je taj slog dug, te se tvore od imena nastavkom *áč* i *ár,* mogu imati naglas i na nastavku i osim u sing. masc., i to u sing fem. otisnuti, a u ostalim oblicima otegnuti, n. pr.: berâčim: beráčil beráčila beráčilo beráčili beráčile ili beráčil beračîla beračílo beračíli beračíle, ali samo: jedínil ledínila jedínilo jedínili jedínile.

-bogâtim: *bogátila:* škrb. 1 422 bolezen vas bo z obílnostjo božjih gnad in lepiga zaslužćńa *obogátila.* — *bogátilo:* škrb. 1 62 nebó te je spet *obogátilo.* — Ali i bogatím i prema tomu: obogâtil obogatíla itd.

dobrôtim: *dobrótil:* ravn. 1 74 si vse ńegovo kraļestvo *odobrótil.*

domâčim: *domáčil:* lev. žup. se je tujec v občini *podomáčil.*

drugâčim: *drugáčili:* lev. žup. 78 učilnice so *predrugáčili* do konca.

gonôbim: *gonóbil:* škriń. sir. 8 19 ondi te bo *pogonóbil.*

gospodârim: *gospodáril:* škriń. modr. 3 3 si človęka postavil, de bi on čez svęjt pravičnu *gospodáril.* — *gospodárili:* rog. 2 633 smo tolkajn let *gospodárili* za svejt inu truplu. — *gospodarîli:* lev. žup. 20 so občinski oblastniki *gospodarîli* z občinsko zemljó.

jedînim: *jedínil:* preš. 139 de bi nam spet *zedínil* rod slovéńs'ne cćle.

jezdârim: *jezdáril:* ravn. 1 191 mezga je *jezdáril.*

kopîčim: *kopîčil:* ravn. 2 262 kar si *nakopîčil,* čigavo bo? — *kopîčilo:* ravn. 1 237 tako strašno se je morje *kopîčilo,* de so jih valovi zagrińali. — *kopîčile:* ravn. 1 97 na púh tvojiga srda so se *nakopîčile* vòde.

korenînim: *korenínila:* ravn. 2 76 de bi se tudi nam v srce toļka čast *vkorenínila.*

košâtim se: *košátil:* ravn. 1 160 obrnil je bog, de je prevzétni Golját, ki se je s svojo neznano močjó *košátil,* bil po paglovcu premagan.

Digitized by Google

lenôbim: *lenòbila:* lev. žup. 140 ako bi sama občina *zalenôbila* tega zakona zvrševáńe, to . . .

mazîlim: *mazílili:* ravn. 2 44 z mjiro so mrliče *mazílili.*

mehkûžim: *mehkúžile:* ravn. 1 215 počutsko veseļe ga je *omehkúžilo.*

oblîčim: *oblíčil:* ravn. 1 248 tako govori bog, on ki te je vstvaril, on ki te je *zooblíčil.*

obrâzim: *obrázile:* ravn. 1 175 suhi svet so ròke ńegove *zobráz'le.*

ošâbim: *ošábilo:* ravn. 1 90 sreča jih je *òšábila.*

pastarîčim: *pastaríčila:* ravn. 1 46 sama je očetu pridna dekle *pastaríčila.*

pečâtim: *pečátil:* škrb. 2 124 bo s zadnim božjim rópam svoje poprejšne hudobije *zapečátil.* — *pečátila:* ravn. 1 228 list pisala, s královim prstanom ga *zapečátila.*

podôbi se: *podóbilo:* škriń. IX my ne smęmo misliti, de bi se ne *spodóbilu.*

pokvêčim: *pokvéčile:* ravn. ber. 211 pred nekoliko leti so še v marsiktérih vaséh otróčje kozé razsajale in veliko otrók *pokvéčile.*

prijâtlim: *prijátlil:* ravn. 2 104 sam božji sin se je do ńih ponižal in z ńimi *poprijátlil.* — *prijátlili:* ravn. ber. 136 ti vitezi so se z mogóčnimi Rimljáni *poprijátlili.*

rejênčim: *rejénčil:* ravn. 1 303 ńeni stric Mardohej jo je *rejénčil.*

resnîčim: *resníčil:* škrb. 2 111 angel sam mu je *zaresníčil.*

sovrâžim: *sovrážil:* škriń. modr. 11 25 bi tudi nič ne bil oprávil, aku bi bil *sovrážil.* — *sovrážili:* rog. 2 244 de bi ty ludjè tajstu ne zamétali, ne zaničuváli inu na *sovrážili.*

telêbim: *telébil:* ravn. 1 193 *telébil* je pred kraļa. 2 158 kómej Jezusa vgleda, brš je préd ń *telébil.*

tolâžim: *-tolážil:* rog. 2 490 ta dar ukrútil inu *potolážil* je Davida. škriń. modr. 18 22 on je *potolážil* morijo. preš. 139 de bi med námi *potolážil* razprtíje. — *tolážila:* rog. 2 493 Anna je *potolážila* srd tega jézniga bogá. — *tolažíla:* škrb. 1 357 ne vé, al je ńegovo jezo *potolažíla* al ne. — *tolážilo:* škrb. 1 492 al se srdito nebo ne bode *potolážilo.* — *tolážili:* rog. 2 155 dosti krat smo *potolážili* g. bogá: 2 493 iz tem ofram *utolážili* bomo ta srd in ugasnili to jézo božjo. — *tolážila* (dual): rog. 2 489 Anna in Joahim iz tem *vtolážila* sta bila g. bogá škriń. sir. 46 9 sta ludstvu grešíti braníla in hudobno godrnáńe *vtolážila.*

Digitized by Google

verîžím: *verížil*: ravn. 2 252 potlej je mlaji sin vse pobral in od dóma šel na daļn kraj in *zaverížil* razvujzdáno živé je vse premoženje.

živîņim: *živínili*: ravn. 2 81 *poživínili* brez takik šèg be se ļudjé.

Naglas u glagola s nastavkom *a*.

Naglas dolazi u sing. masc. ili na nastavku *a* ili na kojem slogu pred nastavkom.

1. Naglas *na nastavku a*.

a) *otisnuti dugi* dolazi prvo u ńekim osnovama od jednoga sloga: bra pra žga: brâl prâl žgâl, brâlo brâli brâle; a u sing. fem. otegnuti: brála prála žgála.

bra: *brâl*: lev. pes. 2 80 i kdo bo tvojo revščino *brál?* 1 132 za Pegaza sem te *izbrál*. kast. cil. 236 le tù vse bó tebi *pobrál* tvoj sovražnik. — *brála*: rog. 2 484 Elizabet *brála* je s. pismu, *brála* je žjuléjne teh lubih svetnykov. — *brâli*: traun. 46 10 poglavárji tih lúdstuv so se k Abrahovimu bogu *zbráli*. — *brâle*: traun. 34 15 gajžle so se čez nas *zbrále*.

pra: *prála*: rog. 2 201 le tu vse je vdova zmyla, *sprála* inu od blata óčistila. ravn m. p. 57 po leti si je vèčkrat glavo v ńi (v vrdi) *sprála*.

žga: *žgâl*: traun. 45 10 on je brẹnte z ogńam *sòžgál*. 59 2 je Sobal v Syriji *zažgál*. — *žgâlo*: škriń. vis. pes. 1 5 sónce me je *ožgálu*. ravn. 2 291 to je tako farizeje *vžgálo*, de vsi pihajo. traun. 17 9 vógelje se je od ńega *vžgálu*. — *žgâli*: škriń. prip. 6 89 zamore li človèk po žerjávci hoditi, de bi se ńegovi podplati ne *ožgáli?* sir. 32 20 bodo luč *pržgáli*. traun. 73 7 tvoje svẹtu mẹstu so *zažgáli*. — *žgâle*: ravn. 2 276 vstanejo in so lampe *pržgále*.

Drugo: u ovim osnovama od *dva* sloga: bļuva kļuva pļuva ščuva kova ruva suva; daja dêja jema maja ora sêja sija smêja: pļuvâl pļuvála pļuvâlo pļuvâli.

bļuva: *bļuvâl*: lev. žup. 52 otrovancu se da mlačne vode piti in s peresom ga je šegetati v goltanci, da bi jad *izbļuvál*.

pļuva: *pļuvâl*: rog. 2 309 taku zaničuval inu *pluvàl* je na obdúje. Ali i pļûval: *zapļúvali* kast. rož. 98.

kova: *kovâl*: preš. 131 cel dán iz pravd *kovál* bom rumeńáke. traun. 7 14 on si je ogńẹne pušice *skovál*. — *kovála*: ravn. 2 303 velika duhovšina je naklep *skovála* tudi Lazara vmoriti. — *kovâli*: traun. 128 8 gręšniki so na mojim hrbti *kováli*.

Digitized by Google

ruva: *ruvâl:* traun. 51 7 za tó bó tebe bóg iz dežéle tih živih s korenino *izruvál.* škriń. sir. 49 9 s tim so hudú dęlali, kęr je vendèr vžę v maternim telęsi za preroka žęgnan bil, de bi razdjál, *izruvál* inu pokončal tàr zupet izydal inu ponóvil. — *ruvâli:* ravn. mp. 97 stolam noge zdivjáni so *poruváli.*

suva: *suvâli;* rog. 2 51 zmerjáli so grdú Aleksija, téga cukali so za brado inu za lase, dregali inu *suváli.* ravn. 2 291 iz zbora ga *izsuváli* in iz judovske cerkve so ga preklicali.

daja: *dajâl:* rog. 2 389 štimajne je ńe ta prlizavi svejt *dajàl.* škriń. prip. 8 29 kadar je vodám postavo *dajál.* sir. 13 7 bó tebi dobre besęde *dajál.* sir. 48 27 on je žalostnim v Sioni dobru vupańe *dajál.* traun. 14 5 katęri svoje dènarje ny *dajál* na činže. — *dajála:* škriń. sir. 15 3 ona bó ńemu kruh živleńa inu zastópnosti jęstî *dajála.* — *dajâli:* rog. 2 243 drugi pak druge odgóvore so *dajáli.* škriń. sir. 50 18 Aaronovi synovi so trobęntali inu so visok glas *dajáli.* ravn. mp. 69 tako so se sčasama vsih dnarjov *zdajáli* — *dajâla* (dual): rog. 2 19 za le tò skrb inu mújo k enimu lonu *dajála* sta ńemu polóvyco blagá. — Ali složeno s prijedlogom i iterativno glasi obično: izdâjal podâjal prodâjal izdâjala podâjala prodâjala itd.

dêja gubi ê te glasi dja: *dejâl:* rog. 2 243 eden *djàl* je, de ta pohlévnost ner več zuprnikov imá, ta drugi *djàl* je, de krotkúst. ravn. 2 274 žé je bil to dober kraļ, ki si je toļko *dodjál* svojim podlóžnim veseļa napraviti. preš. 156 vpijánite od sládkiga se strúpa, ki mi *razdjál* srcé bo hrepenéče. — *dejála:* rog. 2 662 na tu *djàla* je Marija: bug se čes vse usmili (Ali se govori i *djâla.*) — *dejâlo:* lev. žup. 20 in se je tej zemļi vse sploh *dejálo* občinska svojína. — *dejâli:* traun. 73 7 tvoje svętu męstu so zažgáli: prebiválše tvojga imęna *razdjáli.*

jema: *jemâl:* kast. cil. 44 kadar bóš špizo notar *jemál.* škriń. sir. 50 18 kadàr je darováne dęjle iz rók mašnikov *jemál,* je on zraven oltárja stál. traun. 14 5 katęri daróve zuper tiga nedólžniga ny *jemál.* ravn. 2 2 3 posékaj ga (drevó), čimú bo prostor *jemál?* — *jemála:* škriń. prip. 12 10 korenina pravičnih bo gori *jemála.* traun. 70 9 ne zapústi me, kadàr bó moja móč doli *jemála.* 88 18 po tvojim dopadajeńu bó naša móč gori *jemála.* ravn. mp. 57 vsakrat, tudi po zimi je bistre vode *jemála.* — *jemâlo:* rog. 2 544 od dné do dné je *jemálu* góri. — *jemâli:* rog. 2 396 ti so h častè teh včenih góri *jemáli.* traun. 83 8 ony bódo v čędnostih gori *jemáli.*

Digitized by Google

— *jemâla* (npl.): preš. 104 že mladósti léta so slovó *jemále*. (Ali : prejêmal prijêmal posnêmal prijêmala prijêmalo itd.).

maja: *majâl:* škriń. sir. 13 8 kęr bo videl, de si obóžal, te bo zapustil inu čez tebe z glavo *majál*. sir. 12 19 on bo z glavó *majál*. — *majála:* ravn. 2 212 srce ne more tako otrpniti, de bi ga prošńa ne *omajála*. — *majâlo*: ravn. mp. 53 in kakó se mu je včasi za zájtrinco *majâlo!* — *majâli:* traun. 108 25 inu so s svojimi glavámi *majáli*. (Ali složeno: omâjal omâjala omâjalo: traun. 59 4 ti si zemlo *razmájal*).

sêja: *sejâl:* škriń. pok. 3 100 sovrážnik, katęri je toíste *sejâl*, je hudič. preš. 96 séme, ki tí *zasejál* si ga, žé gré v klásje vesélo. — *sejâli:* škriń. prip. 15 7 módrih žnábli bódo vučenóst *sèjâli*. traun. 106 37 inu so nyve *obsejáli*. U sing. fem. i sejâla.

sija: *sijâlo:* preš. 106 le rédko úpa sónce je *sijálo*. — *sijâli:* preš. 152 kjer kóli žárki ńé so *zasijáli*. — *sijâle*: preš. 19 nebéško síjejo očí, ko so *sijále* préjšne dní. 48 vsih lepôt bilà je sonce, ki so tisti kràt *sijále*. 134 vreména bódo Krájncam se zjasníle, jim míłši zvézde kakor zdàj *sijále*. — U sing. masc. i síjal, a fem. sijâla: lúna je sijâla.

smêja: *smejâl:* škriń. modr. 4 18 gospod se jim bo *smejál*. Uz to i *smêjal*. škrb. 2 71 on se vam bo *smêjal*. — *smejála:* škriń. prip. 1 26 se bóm tudi jest k vašimu pogubléńu *smejála* sir. 31 25 móč inu lepóta je ńę oblačilu inu se bó na pusledni dan *smejála*. — *smejâli:* traun. 51 8 pravični se bodo ńemu *smejáli*. — *smejâle:* preš. 157 očí ńe od ļubézni razsvitļêne *smejále* so se zvóļen'mu napróti.

ora: *orâl:* lev. pes. 2 93 je na zemļi krivično *orál*. — *orâli:* traun. 128 8 orátarji so na mojim hrbti *oráli*; složeno i ôral ôrala ôralo: izôral izôrala izôralo.

suva: *suvâl:* rog. 2 474 klel, *suvál* in ulekel iz mesta je tega škofa. — *suvâli:* ravn. 2 291 iz zbora ga *izsuváli*.

ščeva: *ščevâli:* lev. pes. 2 176 od vseh strani ste v me *ščuváli*.

b) *Otisnuti kratki* u sing. masc. Taj ostaje i u sing. fem.; u ostalim se oblicima mijeńa na *otegnuti*.

On dolazi *prvo* u ńekoliko osnova od *jednoga* sloga: gna kla pla sla sra sta (pr. stanem) stla vla: dakle: gnàl gnâla gnálo gnáli gnále.

gna: *gnàl:* preš. 15 kámor sréče bó togôtne *gnál* nemíli me ukàz. 99 lahkò boš v kózji róg *ugnál* Slovénce. lev. pes. 1 281 oklop težák je na dno ga *gnàl*. ravn. mp. 99 veliko nesrečo boš

*

Digitized by Google

še *nagnàl.* — *gnâla:* preš. 148 je róža zála 'z ńegóviga srcá skoz gròb *pognála.* — *gnálo:* preš. 122 al bo kál *pognálo* séme, kdór ga séje, sám ne vé. — *gnále:* preš 134 ńih poezíje iz srca svôje so kalí *pognále.*

kla: *klàl:* rog. 2 575 *poklàl* je bil te kokúši. — *klâla:* škriń. prip. 9 2 ona je svoje ofre *zaklàla.*

pla: *plàl:* ravn. 1 295 angeļ božji je dòļ prišel v peč in pleme *razplàl.*

sla: *slàl:* ravn. ber. 18 je bog šibo *poslàl.* preš. 41 tí med máterne petíce si *poslál* požréšno kúgo. lev. pes. 2 6 ker premalo bi mi znàl, zatoréj sem ti *poslàl* pisan ništrec. — *-slâla:* preš. 58 zá ń ne vé nobèn, kar jè jih vôjska dám *poslála.* — *slála* (npl): preš. 139 de bi nebésa nam Orfeja *poslále!* — *slâli:* rog. 2 635 *poslâli* so oni ńega nazaj prazniga. — *slála* (dual): preš. 41 stár. ôča se bo práskal, glédala bo máti čúdno, málo péńezov *poslála,* dosti bóta mi naúkov.

stla: *stlâla:* rog. 2 170 tem *stlála* je te póstile.

Drugo: osnove od više nego jednoga sloga one, koje imaju u prezensu nastavak a otisnuto naglašen: bezļâm: bezļäl bezļâla bezļálo bezļáli bezļále.

berńâm: *berńàl:* ravn. mp. 87 sédal je na véčer kam na vógel in *berńàl.*

bezâm: *bezàl:* ravn. mp. 23 enkrat si je Tomáž poln želodec kruha *nabezàl.*

bezļâm: *bezļäl:* lev. pes. 2 136 vsak je k svojemu delu *bezļàl.*

capļâm: *capļäl:* preš. 30 *prcapļál* nazáj boš bós.

cepetâm: *cepetàl:* ravn. mp. 37 Pavle je po štengah *prceptàl.* — *cepetále:* preš. 70 mladénča nogé so trdó *zaceptále.*

cokâm: *cokàl:* lev. pes. 2 136 v to jamo sem b'l se *zacokàl.*

devetkâm: *devetkàl:* lev. pes. 2 265 kar vam hripav *devetkàl,* na vse grlo je legàl.

divjâm: *divjâla:* rog. 2 273 ob tajstim času *divjála* je po vsi Siciliji ena sylna kuga. škriń. modr. 5 23 morjá voda bó čez ńih *divjála.* — *divjálo:* traun. 45 4 aku lih bi morję *divjálu* inu velike valóve gnálu. — *divjáli:* rog. 2 26 ú léjte 1455 Vogri *doujáli* so iz vojskò po nemških dežélah. 457 šauražniki so po ńegovi dežéle *doujáli.*

drgetâm: *drgetàl:* ravn. mp. 105 ves *dregatàl* je in rjul je.

frfrâm: *frfrále:* ravn. 1 115 dva komolca komej so prepelice *frfrále* nad tlami.

Digitized by Google

gobezdâm: *gobezdȁl*: lev. pes. 2 84 bedák je še vselej prost *gobezdȁl.*

godŕnâm: *godŕnȁl*: škrb. 1 176 je vselej nevolno *godrnál* čez vsako mejhno bolečino. — *godŕnálo*: ravn. ber. 103 ljudstvo, kteŕo je že pod kraljam Salomonam *godŕnálo*, je pod Roboamam se bol. — *godŕnáli*: škrb. 1 318 so cel farizerji *godŕnáli.* 1 60 so čez ńo *godrnáli.* ravn. 2 269 jemlé jo (desetico) so *godrnáli.* nad gospodárjam. 2 222 farizeji so pa le *godrnáli.*

golufâm: *golufáli*: škriń. modr. 10 11 ona je ńemu na strani stála per golufiji, kadar so ńega *golùfáli.* sir. 3 26 je ńih veliku, kateŗi so se v svojim domišlováńi *golùfáli.*

grohotâm: *grohotȁl*: lev. pes. 2 136 ves se je svet mi *grohotȁl.* — *grohotàli*. lev. pes. 1 138 po tem so tisti *grohotáli.*

hlačâm: *hlačȁl*: lev. pes. 2 159 mej prve znance je *hlačȁl.*

hohńâm: *hohńȁl*: lev. pes. 2 232 slovenskih verzov sem nekaj *shohńȁl.*

homotâm: *homotȁl*: ravn. 2 227 tako v telésne slásti se je bil mož *zahomotȁl*, de ga nad plesam veseļe že iz vuma spravi.

igrâm: *igrȁl:* lev. pes. 2 95 v sańah prijetnih si z upom *igrȁl.* — *igrâla:* rog. 2 484 *jegrála* je za molitov. škriń. prip. 8 31 na svẹjti sim si *igrála.* preš. 121 med otróci si *igrála,* drága, láni.

jezļâm: *jezļȁl:* ravn. 2 302 prav nar malopridniši človek je bil nar prvi, de je nad vtróskam *jezlàl.* ravn. mp. 83 če so svarili ga, jim je *jezlàl.* — *jezļáli:* ravn. 2 286 so nad Jezusam zavolo ńega *jezláli.*

kesâm se: *kesȁl*: škrb. 1 158 cel bog sam se (je) *kesál,* de je človeka vstváril. ravn. ber. 139 *kesàl* se je Job svôjiga greha. — *kesáli:* škriń. modr. 5 3 tukaj se bódo *kesáli.* modr. 19 2 ker so jih brez odlóga proč posláli, so se *kàsáli* ravn. ber. 109 Ninivļani so spoznali svôje gréhe, so se jih *kesáli.*

klafâm: *klafȁl:* škrb. 1 483 jezik bo spet po stari navadi preklinal, *klafál,* opravlal bližniga.

končâm: *končȁl*: rog. 2 525 on *končàl* je veliku ludy. škriń. pok. 2 9 tá krajl je svoje prejšiné vojske z veliko častjó *končál.* ravn. ber. 97 tako je *končàl* Absalon svôje živļeńe. preš. 83 ta čàs je *končàl* bil vôjsko mír. 18 torej je bog sklenil človéški rod pokončáti. *Pokončàl* ga je tudi. 137 ôgeń je pádel iz néba in je *pokončàl* tvôje ovcé s pastírji vred. — *končála:* škrb. 1 298 ktire je kuga *končála.* traun. 43 3 tvoja roka je nevẹrnike *pokončálu.* — *končálo*: škriń. prip. 11 3 hudobnih podlázùvańe bo ńih *končálu.* — *kon-*

Digitized by Google

čáli: ravn. mp. 11 gospod učeník so uk *dokončáli.* — *končále:* škrb. 1 185 kobilce so vse *končále,* kamer so pršlé. – *končála* (dual): rog. 2 414 sta bila to cèrkvico *končála.*

kopitḷâm: *kopitḷàl:* lev. pes. 2 136 v to jamo sem bil se tako zacokàl, na komej iž ńe sem *izkopitḷàl.*

koracâm: *koracàl:* lev. pes. 2 232 mej prve bi pesnike rad *koračàl.*

kosmatâm: *kosmatàl:* lev. pes. 1 129 od zdolaj medved, sveti Gàl, s poleni drv *prikosmatàl.*

koštâm: *koštâla:* škrb. 1 32) ovca je ńega tolkajn *kostála.* — *koštálo:* škrb. 1 81 to vas bo *kostálo* mujo.

kramḷâm: *kramḷála* (dual): ravn. 2 59 marsikako uro, obḷubim, sta zvečer veséla od boga *prekramlála.*

krepčâm: *krepčále:* škriń. XVIII prosi drùžíce, de bi ńó *okrpčále* inu hladíle.

lepetâm: *lepetàl:* lev. pes. 1 168 ničnо jezik bi mi *lepetàl.*

lehkâm: *lehkàl:* škrb. 1 229 skuz tó si boš trpleńe *polohkál.*

mečkâm: *mečkàl:* lev. pes. 2 110 do smrti je *zmečkàl* te voz.

mehčâm: *mehčàl:* škrb. 1 189 ke b' Jezus ne bil *omehčál* ńegovo srcé. 1 427 če bolezen ni zadna, boš *omehčál* bogá. — *mehčálo:* škrb. 1 128 vzame v roke ene s. bukve, de b' se srcé h' grévingi *vmehčálo.* — *mehčáli:* lev. žup. 64 ki (zakoni) so se nekoliko *umehčáli.*

migḷâm: *migḷálo:* ravn. 1 4 *migḷálo* je zvezd brez števila veliko.

nehâm: *nehàl:* škriń. vis. pes. 2 11 zima je minúla, dàž je *nehál.* škrb. 1 431 kmalo boš *nehál* godrnati. — *nehála:* rog. 2 237 *nehála* ní, dokler ni bilu dopólnenu ńè naprej vzetje. 1 330 boš vidil, de nestanovitnost bo *nehála.* — *nehálo:* traun. 105 30 vbyjańe je *nehálu.* škrb. 1 380 bo časno živleńe *nehálo.* — *neháli:* rog. 2 535 *neháli* bi od ńih poredniga žjulejna. — *nehále:* traun. 80 7 ńegove rokę so od prstęniga dęla *nehále.* Ali isto tako obično: nêhal nêhala nêhalo nêhali nêhale n. pr. *nêhalo:* škrb. 2 138 ker bo kmalo *néhalo.* — *nêhala:* škrb. 2 103 žalost Marije ni pred *néhala,* dokler ni končal Jezus svoje živleńe.

pečâm: *pečàl:* rog. 2 214 de bi on le tò predàl inu *spičàl* hitreši, ponuja to.

pehâm: *pehàl:* škrb. 1 450 bog na zadne grešnika ravno tako zaničuje inu od sebe pahne, kakor je grêšnik v živleńu boga zaničuval inu od sebe *pehál.* lev. pes. 1 104 biser ta od sebe nékdaj sem *pehàl.*

Digitized by Google

ravnâm: *ravnäl:* rog. 2 452 de bi bil druge *rounàl* h držajnu teh postav ravn. ber. 52 kako lepó in blágo je *ravnàl* Jožef! 75 zmiraj je tako pošteno *ravnàl,* de mu ni bilo kaj očitati. — *ravnâla:* rog. 2 324 katere ta brumna mati Teodora pr mlćku *rounála* je h brumnosti škriń. prip. 8 30 sim pr ńemu bila inu sim vse z ńim *ravnála.* ravn. mp. 93 slékši se je trdo prah s šetjó iz oblačil pobrala, jih lepo na gibé *zravnála.* — *ravnáli:* ravn. ber. 40 ž ńima bi ļubézni naproti *ravnáli.* mp. 69 en drugi krat se mati se h ženitnini *ravnáli.* škriń. sir. 49 11 tęm dobru pójde, katéri so svojo pot *poravnáli.* ravn. 1 132 zdaj ste z Gedeonam po pravici *zravnáli* in poštèno.

rešetâm: *rešetáli:* preš. 100 slovensko lúlko bomo *rešetáli.*

rožļâm: *rožļäl:* preš. 61 *zrožlàl* je s kôńa móž visòk na klóp.

seńâ se mi: *seńálo:* traun. 125 1 nam bó, kakor bi se nam *sońálu.* preš. 149 *sańálo* se mi je, de v svétim ráji bilà sva sréčna.

sesâm: *sesâla:* rog. 2 212 ah pač srečna čebèla! kaj z en med si ti ta čas *sesála.*

sladkâm: *sladkäl:* ravn. mp. 85 Urh je *sladkàl* rad. škrb. 1 229 skuz to si boš grenkost križa *posladkál* 1 407 človk iše drúšine, de b' si skuz to *posladkál* grenkost sojga srcá.

ščebetâm: *ščebetäl:* lev. pes. 1 230 ne véš kakó si črešńe kràl, po zrelem prosi *ščebetàl?*

šepetâm: *šepetáli:* traun. 40 8 vsi moji sovrážniki so med sabo čez mene *šepetáli.*

štimâm: *štimäl:* rog. 2 609 je ńega úmej drugimi jogri ner bul *štimàl* inu lubil. — *štimáli:* rog. 2 400 se niso bulši, kakòr je ńih gospúd, *štimáli.*

tantâm. *tantâla:* ravn. mp. 37 zibála, *tantála* ga je.

tepļâm: *tepļâla:* rog. 2 279 ona gladela je te inu *teplála.*

trepetâm: *trepetäl:* škriń. pok. 2 71 kdó bi ne *trepetál,* kadar vidi de si ti Savla zavrgel? lev. pes. 1 253 trenotje prvo sem ji spoznàl, i, dasi duh, *zatrepetàl.* — *trepetâla:* preš. 185 sim *trepetála* zá te úro slédno. — *trepetáli:* traun. 13 5 i 52 6 so od strahú *trepetáli.* — *trepetála* (n. pl.): škriń. sir. 48 21 tukaj so *strepetále* ńih srca.

vadlâm: *vadláli:* ravn. 2 4 šega je bila, de so *vadláli* duhovni kaj (ima) kdo opravlati.

veļâm: *veļäl:* ravn. ber. 79 Samuel je pr ļudéh veliko *veļàl.* Inače u ravn. često: *vèļal:* 2 89 veliko pr ļudéh je *vèļal.* 2 120 veliko je *vèļal* ta móž. mp. 33 vse je pr ńih *vèļal.* — *veļâla:* ravn.

Digitized by Google

2 72 pr ńih je le za volo časniga dobička véra in svetost *veļála*. 2 226 na unimu svetu bo ńegova voļa popolnoma *obveļála*. — *veļálo:* rog. 2 84 katéru vse 500 talentou je *velálu*. ravn. 2 108 sami so se zavzéli, de mu je kaj taciga *obveļálo*. — *veļála* (n. pl.): ravn. mp. 69 lepe oblačila so radi na se deváli, ki so dnarje *veļále*.

veslâm: *veslȁl:* ravn. 2 128 Peter je v globoki jézer z bratam *veslàl*. preš. 77 po mórji je várno *veslàl* več lét. lev. pes. 1 281 z rokó, z nogó je gibal, *veslàl*

vlasâm: *vlasáli*: ravn. mp. 103 vse skoz se pričajo z otročájmi in če ktiriga v pest dobójo, so ga *lasáli*.

zijâm: *zijáli*: traun. 21 18 po tęm so na mene *zijáli* inu ględali.

žlobodrâm: *žlobodráli*: preš. 959 bómo tàk govórili v Emóni, ko *žlobodráli* so tam v Babilóni.

Takav naglas imaju i osnove *iska* i *laga*: íščem lážem.

iskȁl: škrb. 1 65 ti si nas *iskàl*. lev. pes. 2 35 ko žêne bi kedàj *iskàl*, v Moravče snubit bi poslàl. preš. 75 per bogu ni tolážbe *iskàl* ne pr ļudéh. — *iskâla*: rog. 2 16 tebe je *obyskála* Marija. — *iskáli*: škrb. 1 414 nismo pr bogú *iskáli* pomoč. rog. 2 232 katéri so ńo večkrat *obyskȃli*. — *iskále*: škriń. sir. 39 28 katęre niso ńega *jiskále*.

lážem: *legâla*: traun. 26 12 krivica je sama sebe *oblàgála*. — *legáli*: traun. 72 36 so ńemu s svojim jezikom *làgáli*.

Glagoli na *-etati -otati* mogu imati u *sing. masc.* naglas na srpsku i to otegnuti na *predzadńem* slogu. U Levstikovim pjesmama čitaš:

šepètal: 1 5 na uho *šepêtal* jej vedno i vedno bi gledal v okó.

trepètal: 1 6 ko izgubļen *trepêtal* sem v pušavi.

2. Naglas na slogu *pred nastavkom* u sing. masc.

a) *Otegnuti* dugi. On ostaje obično samo u singularu masc. u ostalim oblicima prelazi na nastavak a, te se u sing. fem. mijeńa na otisnuti. Taj naglas imaju glagoli, koji imaju na tom slogu osobito dugom i u prezensu otegnuti naglas: drémļem: drémal dremâla dremálo.

báham: *baháli*: traun. 93 4 kako dólgu bedo vsi ty, katęri krivico dęlajo, *baháli!*

blískam: *bliskálo:* ravn. 2 4 *bliskálo* se je rib in ribic vse polno po vodi.

dírjam: *dirjálo*: preš. 66 nad ńima z zvezdami nebó kakó je to *dirjálo!*

Digitized by Google

drémļem: *drémal:* traun. 120 4 ta katęri Izrael vàrùje, ne bó *drẹmal* ne spál. — *dremâla:* lev. pes. 1 181 šli so dedje v črne domačije, ž ńimi slava *zadremála.* — *dremále:* ravn. 2 276 ker le dolgo ni bilo žénina, so vse *dremále* in zaspále.

gíbļem: *gibâla*: traun. 45 5 za tó se ne bomo báli, aku lih bi se zemla *gibála.* 76 19 zemļa se je *gibála* inu trẹsla. — *gibále*: traun. 17 8 gorę so se notèr do dna *gibále.* škriń. sir. 16 19 gorę se bódo od strahú *gibále.*

jókam: *jókal*: ravn. mp. 39 če je potlej *jókal,* se mu sméja. preš. 53 se nóč in dán *jókal* je méscov šést. traun. 77 64 ńih vdove ny obeden *objókal.* — *jokâla*: škrb. 1 409 Ana je veliku *jokála.* preš. 7 várij várij de prlétna súmka se ne boš *jokála.* 61 sim čúla sim *jokála.* — *jokálo*: rog. 2 587 ú teh temnycah zdihalu inu *jokálu* je tu človestvu tulkajn let. škriń. sir 31 15 za tó se bó (takega okú) pr vsakim okoli poględu *jokálu.* — *jokáli*: traun. 125 6 ony so *jokáli.* škriń. modr. 19 8 pr pokopališih so čez mrtve *jokáli.* škriń. pok. 1 81 vy bóte žalòvali inu *jokáli,* svẹt pak se bo veselil. preš. 34 oča so kléli, têpli mè, mati nad máno *jokáli* se. škrb. 1 98 sturi, de bomo to nesrečo prav spoználi, v srco čutíli inu zgrévanu *objokáli.* U ravn. mp. 91 Lorca *jókala* je milo može biti griješkom.

kážem: *kázal:* traun. 79 10 ti si ńemu pót *kázal.* ravn. mp. 59 škrbaste zobé je *kázal.* — *kazâla*: rog. 2 652 Helena *kazála* je stráh. škriń. modr. 19 7 kjẹr je popręj voda stála, tam se je suha zemļa *pokazála.* rog. 2 652 *prkazála* se je bila eni brumni peršóni. 2 662 *prkazála* se je ńemu Marija divica. traun. 117 16 gospódova dèsnica je svojo móč *skazála.* preš. 13 de ne smém, si *ukazúla,* tvôjih rók se dotaknít'. — *kazálo*: škriń. sir. 39 26 se bó vse ob svojim čásù *pokazálu.* vis. pes. 2 12 cvẹtje se je v naši dežéli *prkazálu.* — *kazáli:* rog. 2 625 iz tem so eni teh lestyne *kazáli.* 2 653 tu če bomo *kazáli,* nič naspodobniga na bomo doprnášali. ravn. mp. 9 veliko ļubézni da ńé so stariši *kazáli.* preš. 34 ptúji za máno *kazáli* so. — *kazále*: škriń. modr. 18 19 prkázni so tó naprej *kazále.* škriń. vis. pes. 6 4 tvoji lasję so čęda kôz, katęre so se iz Galaada *pokazále.* — *kazála* (n. pl.): preš. 139 de bi nebésa mílost nam *skazále.*

krížam: *križáli*: rog. 2 517 so ńega nadólžnu umórili inu *križáli.* Ali i *krížali*: škrb. 1 129 de b' soje meso z ojstrostjo *krížali.*

létam: *letál*: rog. 2 592 *létal* je okúli. — *letále*: traun. 76 18 tvoje strẹle so sẹm tàr kje *letále.* ravn. 2 197 tice so *letále.*

Digitized by Google

lížem: *lizáli:* traun. 71 9 ńegovi sovražniki bódo zemlo *lizáli,* ravn. 2 279 psi so mu rane *lizáli.* ravn. 1 228 ńegovo krí so psi *polizáli.*

múkam: *mukáli*: rog. 2 499b *mukáli* bodo kakòr ty vóli. — *mukále:* ravn. 1 223 govédi so strašno *mukále.*

píšem: *písal*: preš. 57 al zdràv je, kar se lóčil, ni *písal.* — *pisálo*: preš. 43 sim premlâda, de bi pismo ženitvánsko se *pisálo.* — *pisále*: preš. 153 roké (so) po síli ńé imé *pisále.*

pláčem: *plakáli:* škriń. pridg. 12 5 tàr se bódo *plakáli.*

plêšem: *plesâla*: rog. 2 238 je pred ńim lepu inu dobru *plesála.* ravn. 2 226 med jedjó pride Heródina hči v obednico; *plesála* je. preš. 70 nobêne stopíń'ce še nísim *plesála.* — *plesáli*: preš. 67 pod blédo lúno so nad ńó duhóvi se sklénili: *plesáli* króg in króg. — *plesále*: preš. 69 *plesále* lepôte z Ļubļáne so céle. — *plesála* (dual): preš. 70 *plesála* sta, ko bi ju nôsil vihár. 84 *plesála* sta ravno mémo ńegà.

púšem: *puháli*: rog. 2 496b vèjtri od vseh štirih platy so iz velyko móčjo na ńega *puháli.*

slúšam: *slušálu*: traun. 80 14 aku bi bilú moje lúdstvu méne *poslušálu.*

strádam: *strádal*: rog. 2 200 tukaj *strádal* je dny nekolku. — *stradáli*: škriń. prip. 18 8 méhki ļudję bódo *stradáli.* traun. 33 11 ti bogáti so pomáńkańe trpęli inu *stradáli.* 58 7 ony bódo *stradáli* kakòr psi.

súčem: *sukâla:* ravn. mp. 55 smúkati to se je *sukála!* lev. žup. 69 *sukála* se je stvar okoļo človékovega rodíšča. — *sukála* (dual): preš. 71 to rêče: hitréje sta *zasukála.*

škrípļem: *škripáli:* traun. 34 16 ony so čez mene s svojmi zobmy *škripáli.*

úkam: *ukáli*: rog. 2 148 skočili so ú leta zakurjeni ogyn, ú tem so oni skakáli, plesáli, pèjli, *ukáli* inu drugu veseļe kazáli.

véžem: *vezâla:* rog. 2 432 molituv *razvezála* je bila želéžje Petrusu. — *vezálo*: škriń. XLIII za to sim enkatęre besęde med dva srpá vmęjs postávil, de bi se govorjéńe bòl vkùp *vezálu.* — *vezáli*: ravn. 2 308 ti izmúzki, ti izpólziki natóre iz svojih modrih tečajev se niso ļudém z božjo lubezenjo in večno modróstjo nikoļ prav *vezáli.* škrb. 1 469 de b' se na svęjt *vezáli.*

zíbļem: *zíbal:* preš. 27 v sáńah prijétnih te *zíbal* je úp. — *zibâla*: kor. 1 3 bode sinka v ńi *zibála* — *zibálo:* ravn. 2 152 kmalo pr nogah se mu je *zibálo* tih lépih róž nekóļko.

Digitized by Google

zídam: *zídal*: rog. 2 82 on nam je tudi gori *izídal* to synagógo. — *zidâla*: škriń. prip. 9 1 modrôst si je eno hišo *zydála*. traun. 95 kadar se je hiša *zydála*. rog. 2 168 iz drugo almošno *pozidála* je to veliko cerku. — *zidálo*: lev. žup. 95 kar se je novega *prizidálo*. — *zidáli*: rog. 2 549 tempel ńè h častè *izydáli* inu postavili so. 2 192 Lubláńčeni *pozydáli* so eno cerku h častè s. Roku.

pomágam: *pomágal*: traun. 4 2 ti si meni iz nadlóge *pomágal*. — *pomagâla*: traun. 43 4 ńih móč jim ny *pomagála*. — *pomagálo*: škriń. prip. 10 2 krivičnu bogástvu ne bó nič *pomagálu*. preš. 100 cigánsko kaj berílo bo čúdno vam pisárjam *pomagálo?* — *pomagáli*: rog. 2 608 prjatéle ima, ty bodo ńemu ú potrébi *pomagáli*.

prášam: *prášal*: rog. 2 608 Sokrates *uprášal* je Kroesusa, kaj bi on držal za tu ner bulši. preš. 118 očí sem večkrat *prášal*, ali smém ļubíti te. — *prašála*: preš. 58 Lenóra gôr' in dôli vse je vrste *oprašála*. rog. 2 163 katéra ga je *uprašála*, kakú bi ona mogla svetust dobyti. — *prašálo*: škriń. sir. 39 48 po ńegovim imeni se bó od róda do róda *prašálu*. — *prašáli*: traun. 82 17 bódo po tvojim imęni *prašáli*. rog. 2 246 *uprašáli* so ga, za kaj je tu stúril? — Ali naprâšam: naprâšal naprâšala itd.

skáčem: *skakâla*: rog. 2 17 *skakála* je Marija napréj, de bi my za ńò skakat imęli. — *skakáli*: škriń. modr. 19 9 ony so kakòr jagneta *skakáli*. modr. 3 7 bódo kakòr iskre med strnišam sèm tàr kjé *skakáli*.

umíram: *umirále*: lev. pes. 1 119 v tvoji luči bi *vmirále*.

-píram: *pirâla* rog. 2 170 tem *spirála* je te rane.

-šíļam: *šiļálo*: rog. 2 588 *pošylálu* je tu človéstvu za Davidam več drugih.

-tískam: *tiskáli*: škriń. prip. 22 23 gospod bo tę iste stiskal, katęri so ńegovo dušo *stiskáli*.

-tríńam: *-trińáli*: ravn. 1 186 vréli so ļudjé in *strináli* se od vsih krajóv.

trípļem: *trípal*: ravn. 1 192 ker je Absalon na trpentinki še le živel in *vtrípal*, je deset mladenčov prteklo in do smrti ga pobijejo. — *tripálo*: ravn. 1 145 gotovo mu je srce straha *vtripálo*.

-žígam: *žigáli*: rog. 2 119 *pržigáli* so svéče.

-jédam: *jedáli*: ravn. 2 233 koščike, ki so jih prejeli, so *odjedáli* in *odjedáli*.

-ségam: *segâla*: ravn. 2 251 očitno znamńé, kako je ńegova človeškiga zveličańa napravba zmiram bol okoļ sebe *segála*.

Digitized by Google

dévam: *déval:* rog. 2 167 je te ogrinal inu *odéval.* ravn. ber. 95 še bo̧ si je *przadéval* s pravo véro in pobožnostjó navdati. ravn. 1 22 niko̧ več ne bo potop zemļe *razdéval.* rog. 2 390 obsojen je bil h le tè štráfengi, de ta zemla, aku si lih *vrdéval* inu okopával bode le tò, ta véner bode ńemu koprive, osad, trńe dajála. — *ḍeváli*: ravn. mp. 69 lepe oblačila so radi na se *deváli.* — *devále:* preš. 135 skrivéj so pésmi jo *razodevále.*

-grévam: *grevâla:* ravn. 1 45 pač mu je *prgrevála!*

-pévam: *péval:* ravn. ber. 220 Jeremija je *prepéval* žálostne pésmi. — *peválo:* ravn. 2 150 céle vršèle tičov je *prepeválo.*

velévam: *veléval:* ravn. 2 121 takó le je ļudém zmiraj eno in ravno tisto *veléval.* — *velevâla:* ravn. 2 43 zvezda nad hišo obstojí prav kakor bi jim *velevála:* v ńi lé je! — *veleválo:* ravn. 2 70 omivańe z vodó od zvunaj jim je znotraj od gréhov biti čistim *veleválo.*

·bívam: *-bíval:* rog. 2 581 iz nebés prišal je na zemlo, de bi iz grejšniki *prebíval.* — *-bivâla:* rog. 2 201 ù katerih enimu *prebyvála* je veliku časa· — *-biváli:* rog. 2 155 hótel je nebésa polne iméti: stváril je bil u teh te angele, de bi ty iz nym ú tajstih *prebiváli.* škriń. sir. 38 17 tudi ne bódo v tim istim męstu *prebiváli.*

-čívam: *-číval:* ravn. 1 180 po obedu je David veči del *počíval.* — *-čiválo:* rog. 2 499a vse bode brez strahu živélu inu *počiválu.*

-krívam: *-kríval:* rog. 2 573 če se je bul *skríval,* bul je ńega g. bug rezkrival. — *krivâla:* rog. 2 279 ona je te *pokrivála* iz plajšam. — *·kriválo:* škriń. prip. 24 31 trńe je zemlo *pokriválu.* ravn. 2 195 v te Jezusove déla se je še kaj večiga *skriválo.* — *-kriváli:* ravn. mp. 123 je li, *skriváli* ste se?

-lívam: *-líval:* škriń. sir. 29 9 on bo besęde svoje modrósti kakòr dàž *izlíval.* — *livâla:* rog. 2 202 bila je taku ponižna, de je tem nunam vodó na róko *ulyvála.* — *liválo:* preš. 68 okó je na skrívnem solzé *preliválo.* — *liváli:* škriń. sir. 18 29 inu so kakòr dàž *izlivàli* pripovisti inu sodbę. rog. 2 51 Aleksija so *polyváli* iz pomijami. 561 so jo tudi *poliváli* z vrélim vojlam. traun. 78 3 ony so ńih kry okóli Jeruzaléma kakòr vodó *preliváli.*

-mívam: *-mivâla:* rog. 2 169 katérim je te glavè *umivála.* 2 202 je to posódo ú kuhini *pomivála.*

-žívam: *-živálu:* škriń. pridg. 2 10 nisim svojimu srcu bránil, de bi ne bilu vse sládnosti *uživálu.* ravn. 2 145 brez števila ļudí bi nove pred neznáne zvelíčleje *vživálo.* — *živáli:* rog. 2 627 ménjo, de vus ta čas so živéli, kateriga so od nyh rojstva *uživáli.*

Digitized by Google

-úvam: *-uvâla:* rog. 2 170 *obuvála* je te bose.

-bíjam: *-bijáli:* lev. žup. 141 s tem zakonom se moč jemļe vsem popréjšnim zakonom, katéri bi ga v čem *spodbijáli.*

-stájam: *-stajále:* preš. 104 že so prevzétne místi mi *vstajále.*

-bávļam: *-bavļáli:* lev. pes. 2 140 možakom so vže *zabavļáli.*

kúšam: *kúšal:* traun. 80 5 pr vodi tiga zuper govorjéńa sim tebe *skúšal.* — *kušâla:* preš. 63 *skušála* jih v mréže razpéte je vjéti. — *kušáli:* traun. 34 16 ony so mene *skušáli.* ravn. 1 121 razvesèl' nas za dní, ktire s' nas tepel, za léta, ki smo húdo *skušáli.* 1 176 kjer so me vaši očetje *skušáli.* 2 164 *skušáli* so predréti skozi ļudí.

lúčam: *lúčal:* lev. žup. 171 morebiti sim *lúčal* bob v sténo. — *lučáli:* rog. 2 51 Aleksija so *lučáli* iz kostmy. 2 601 kateri so nega iz kaménam *lučáli.*

-mérjam: *-mérjal:* ravn. 2 125 kaj? Eliju in Elizeju se bo *prmérjal?* — *merjáli:* rog. 2 51 *zmerjáli* so grdú Aleksija. 2 397 kateri so mene *zmerjáli.*

méšam: *mešâla:* škriń. prip. 9 2 ona je vinu *zmešála.*

pláčam: *plačâla:* rog. 2 68 vupajńa ni bilú, de bi bila tajste *plačála.* 2 69 kakor je una vdova iz tem ojlam úse dougé *poplačála.* — *plačáli:* rog. 2 69 skuzi tu ujle *plačáli* so se ty dougóvi.

-právļam: *-právļal:* ravn. ber. 187 bo tudi rad službe *oprávlal.* preš. 43 ní umrla têta môja, de bi, dóhtar, mi *oprávļal* po ńi dédino bogáto. — *pravļâla:* rog. 2 565 morebit je ona čez ńeh mrmrala, jih *opravlála.* preš. 191 je *opravļ la* slúžbo bógńe Žive. rog. 2 196 Helena *popraulála* je tu, kar je bilu podrtu. — *pravļálo:* škríń. prip. 31 29 veliku hčery je bogastvu vkup *spravlálu.* — *pravļáli:* škriń. sir. 45 19 bódo maštva službo *opravláli.* traun. 108 4 na męsti, de bi mene lubili, so mene *opravláli.* rog. 2 128 *prpraulâli* so se h te naprej stoječi smrti.

-réjam: *-rejâla:* kor. 2 87 delaj delaj, luba, pušeļc za popótńo žálostno. Kak ti bom ga *narejála,* ki sim grozno žálostna?

stréļam: *stréļal:* rog. 2 295 *strélal* je. — *streļáli:* traun. 10 3 ony so pušice iz svojga tula gori položili, de bi na skrivnim te pravične *strèláli.* 63 6 kmalu bódo v ńega *strèláli.* 77 9 katęri so lók napęnali inu *streláli.*

-trébļam: *trebļâla:* lev. žup. 188 ali bi se *upotrebļála* katèra teh beséd.

váļam: *vaļáli:* ravn. 2 175 ki so se v ti bolníšnici *vaļáli.*

Digitized by Google

-zdrávļam: *zdravļáli:* ravn. 2 189 vučénci so bolníke *ozdravláli.*

čéšem: *čèsal:* ravn. mp. 59 Dominik se je nerad vmíval in *čèsal.* — *česâla:* rog. 1 170 te je umivála, *česála*, snažila.

glódam: *glòdal:* ravn. mp. 59 večkrat je kóst *glòdal.*

klépļem: *klèpal:* ravn. 2 83 kmalo iz tega je slepár skušńavo *naklèpal.*

kópļem i kopâm: *kòpal:* ravn. 2 110 štirna je še bila, ktiro je Jakob *kòpal.* 1 178 bolnik si je bil v mladosti toļkaj trpléńa *nakòpal.* 2 308 gréh še lé nam je potrébo zlegov *nakòpal.* 2 263 *okòpal* ga (nograd) bom. 2 89 tako se bo sam *podkòpal* pr ļudéh. 2 82 kmalo po stvarjèńu je bil hudi duh prva človeka v greh *pokòpal.* 2 264 prejévic ga je v tla *zakòpal.* — *kopâla:* rog. 2 143 Eufrozina *zakopála* je v zemlo to šúmo denarjov. — *kopáli:* rog. 2 499b kateri so tu kameńe *kopáli,* ruváli inu lomyli. traun. 118 85 ti prevzętni so meni jáme *kopáli.* škriń. pok. 3 43 so se iz blata pregręh *izkopáli.* ravn. ber. 210 s plésam, tekam in skakańam so si žé marsikatéri bolézen in smrt *nakopáli.* rog. 2 510 tamkaj gori so ga *pokopáli.* traun. 56 7 ony so pred mano jamo *skopáli.*

méčem: *mètal:* ravn. mp. 93 Karl se je z drugimi rad *mètal.* ravn. 2 127 še en krat bom mrežo *pomètal.* (U škrb. 1 189 *metál* = metäl). — *metálo:* škriń. sir. 29 24 jih je kakòr morske valove sèm tàr kjé *metálu.* — *metáli:* traun. 78 2 ony so mesú tvojih svetnikov pred zveríne *metáli.* 125 6 so jokáli, kęr so svoje sęmena vùn *metáli.* rog. 2 134 druge tale negoviga s. telesa so sam tàr ke *rezmetáli.* traun. 43 6 bómo my naše sovražnike kakòr z rógam *razmetáli.* — *metále:* škriń. modr. 11 19 zverine so strašne iskre iz oči *metále.* — *metála* (dual): schönl. 271 ta sta svoje mréže v murje *metála.* rog. 2 85 katéra sta ravnu to mrézo ú morje *metála.*

péļem i pelâm: *pèļal:* preš. 31 po ńi *pêļal* te ženíco bóm na Dúnaj. ravn. ber. 35 sprémil te bom v ptujo dežélo, iz katere te bom zopet zdraviga nazaj *prpêļal.* — *peļála:* traun. 138 10 me bo kjékaj tvoja roka *pelála.* preš. 21 morjá širôka césta *peļála* me je v mésta, kjér . . 29 bom *peļála* se s tebój. škrb. 1 148 smrt nas bo *spelála* v veseļe tojga kralestva. — *peļáli:* rog. 2 50 *peláli* so v cérku tega Aleksija. traun. 136 3 so nas vjęte *peláli.* itd. — *pelále:* traun. 42 3 pošli tvojo luč in tvojo rèsnico, de bodo mene *pelále* inu v tvoj šotor *prpelále.* — *peļála* (dual): rog. 2 25 ta dva pr večerji sedéla sta inu ta pogóvar od buga *pelála.*

Digitized by Google

Tako i tuđe riječi, n. pr. špáram: špáral špárala i šparâla: rog. 2 200 Helena ni *šparála* muje, ni *šparála* šaca, ni *šparála* zlatà, srebra inu drugiga blagá.

Glagoli građeni nastavkom *va* od osnova na a imaju na a pred va u svim oblicima otegnuti naglas: zaznával zažnávala zaznávalo zaznávali zaznávale. Goreńštini slabo rabe, ona voli glagole s nastavkom ova.

-jokávam: *jokával:* rog. 2 35 s. patriarh *objokával* je védnu tu trpléjne Jezusavu.

-končávam: *končával:* ravn. 1 29 more bit je še pedeset pravičnih v mestu: boš tudi ńe *pokončával?*

-kopávam: *-kopával:* rog. 2 396 zemla, aku si lih vardéval inu *okopával* bode le tò, da véner bode ńemu koprive dajála. traun. 78 3 nikógar ni bilu, katéri bi jih bil *pokopával.* — *kopávala* (dual): met. 284 kẹr sta sinóva mẹnila, de je vь nogradь zaklád zakopán, sta ga pridno *prekopávala.*

-ravnávam: *ravnával:* ravn. 2 308 s ktiro je natóre hójo *naravnával.*

-znávam: *znávala:* rog. 2 615 ńè spovid je ostála le u letem, de je *spoznávala* te od g. bogá prejéte dary. — *znávali:* ravn. 2 178 bodo pregrehe ostúdnost *spoznávali.*

U ravn. i -âval âvala 2 184 kako pa, ko bi se tudi vas ktèri že popolnama po ńih *zmetàvali.*

- Isto tako se naglašuju osnove na: *éva:* n. pr.

hojeva: *hojéval:* lev. pes. 1 263 s prijatẹli, z bratom k sosedom *hojéval*, a k deklici spet sim se vračal domóv: ńe slatki obraz me je k sebi *vojéval.*

minéva: *minévali:* lev. pes. 1 263 *minévali* dnevi so, tedni bežáli.

Od osnove na *ê* ima:

umévam: *umévali:* ravn. 2 7 bol bote ńegove zgodóve *umévali.*

Reče od osnova na *i*:

bívam: *bívalo:* ravn. 2 201 majhino je bilo od začetka (božje kraļestvo), velíko in veliko je *bívalo* potlej.

rívam: *rívalo:* ravn. 2 55 vse preprašala ļudi po ńemu, ki se jih je toļko jezarov *prerívalo* po mestu.

2 *Otisnuti* naglas. On ostaje u svim oblicima na slogu pred nastavkom, a ima ga većina glagola, koji imaju u prezensu otisnuti naglas na slogu pred nastavkom: brênkam: brênkal brênkala brên-

Digitized by Google

kalo brênkali — prâvdam: prâvdal prâvdala prâvdalo. Evo takijeh glagola ńekolicina:

kâvsam: *kâvsale:* ravn. 2 59 tice bodo meso *kávsale* iz tebe.

krêgam: *krêgal:* rog. 2 582 kateriga Jezus *krégal* ni. — *krêgala*: rog. 2 510 stopila je ona srčnu pred tega tyrana Maksimina, ga je *krégala* inu svarila. — *krêgali:* ravn. mp. 25 oče so ga nekaj krat *krégali.* — *krêgala* (dual): rog. 2 646 kadàr sprla, *skrégala* sta se dva, udarit se nigdar nistà sméla.

krônam: *krônala:* škriń. vis. pes. 3 11 poględajte krajla Salomóna s króno, s katęro je ńega ńegóva mati *krónala.*

-lâšam: *-lâšalo:* škrb. 1 23 zakaj bi se do juter *odlášalo?* — *lâšali:* škriń. pok. 3 12 če boš takú dólgu odlašal nam pomagati, kakùr dólgu smo my *odlášali* tvojo voļo izpolniti, smo gotovo pogubleni.

mâram: *mâral:* rog. 2 582 kragúl za vse le tu ni *máral.* — *mârala:* rog. 2 563 ni ona nič *márala.* — *mârali*: škrb. 2 157 ktiri neso *márali* za živleńe. — *mârala* (dual): rog 2 31 *márala* nista za nobéna martra.

môram: *môrala:* ravn. 1 24 mnogóst jezikov jih je *prmórala* zidańe opustiti.

nêham: *nêhala*: škrb. 2 103 ni pred *néhala,* dokler ni končal Jezus svoje živleńe. — *nêhalo:* škrb. 2 138 kar bo kmalo *néhalo.*

pêham: *pêhali:* rog. 2 563 ti trinogi h zadnemu so se *upèhali.*

pêšam: *pêšal:* ravn. 1 41 Abraham je živel sto in pet in sedemdeset lét in je *opéšal.*

plâvam: *plâvala:* lev. pes. 2 111 po luži hitro *plávala.*

prîčam: *prîčala*: ravn. 1 170 je vse prepametna, kakor de bi se s pijancam *príčala.*

rêvkam: *rêvkali:* ravn. 2 236 vučenci to viditi. so *révkali* nad otroci.

rôpam: *rôpal*: traun. 68 5 ta krat sim plačal, kar nisim *rópal.* — *rôpali:* traun. 88 42 vsi męmo gredóči so ga *rópali.* ravn. 1 247 *rópali,* svrkali in požigali so. rog. 2 309 žolnerji tega firšta *obrúpali* so bily en trg. traun. 43 11 so nas *obrópali.*

srêčam: *srêčal:* rog. 2 575 ù tem yskajnu *sréčal* je ńega ta firšt. — *srêčali*: škriń. sir. 15 7 pametni ludję se bodo *sręčali.* — *srêčale:* škrb. 1 259 vsmileńe inu resníca se bodo *sréčale* — *srêčala* (dual): škriń. prip. 29 18 vbog inu vupùvavèc sta se *sręčala.*

stâram: *stâral*: traun. 6 8 jest sim se *postáral.* — *stârala:* škriń. sir. 42 9 skrb vzame ńemu spańe, de bi se kadar je (hčy) mláda,

Digitized by Google

ne *zastárǫla.* — *stârało:* traun. 101 27 onu se bó vse, kakòr enu oblačylu *postáralu.* — *stârali:* škriń. sir. 11 16 katęri se s hudobijo hválijo, se bódo v hudim *postárali.*

švîgam: *švîgalo*: ravn. 2 224 božje kraļestvo ne pride z leskam, de bi v očí *švígalo.*

târam: *târalo*: škrb. 2 188 kar ga bo pr tej zgubi nar véč pekló inu *táralo*, bo nevošlivost, de . .

târnam: *târnali*: ravn. 1 55 ob bošt so stariši *tárnali* najditi ga taciga.

têžam: *têžali:* ravn. 2 165 dva krat toliko zdaj so ga ńegovi grehi *téžali.*

ûpam: *ûpal:* preš. sim *úpal* in se bál. — *ûpala:* škriń. pok. 1 90 gorję taki slęjpi duši, katęra je *vúpala* zvunaj tebe kaj bólšiga dobiti! — *ûpalo*: traun. 27 7 moje srcę se je v ńega *vúpalu.* — *ûpali*: traun. 35 8 za tó bódo človęški otroci pod sęnco tvojih perút *rúpali.* 32 22 smo v tebe *zavúpali.* — *ûpala* (dual): traun. 54 15 mi dva sva si vse skrìvnósti z veseļam *zavúpala.*

vênčam: *vênčal*: ravn. 1 154 s slavo ino častjó si ga *ovénčal.*

žêjam: *žêjalo:* ravn. mp. 25 kadar se je Peter nalétal, ga je *žéjalo.* — *žêjali:* ravn. mp. 25 vróči in mastni so bili krapi: *vžéjali* so ga.

glêdkam: *glêdkali:* ravn. 2 171 žé so ji zamákneni v bistre oči *glédkali!*

spâńčkam: *spâńčkalo:* ravn. 2 49 sladko je (dete) *spáńčkalo.*

pâpam: *pâpala:* nar. pes. slan'ca je vzela jédico, š čim boš redila čéčico? Bo pa všeníca grâtova, bo pa pogáč'co *pâpova.*

blâjšam: *blâjšala:* ravn. 2 60 s zapovedjo, snážnostjo in zvestóstjo jih je še tóļčkina *poblájšala.*

blîžam: *blîžala:* škrb. 1 223 ńegova duša se je h bogó *blížala.* — *blîžalo:* traun. 90 7 k tebi se ne bó *prblížalu.*

bôļšam: *bôļšal:* rog. 2 225 iz svojm čuvéjnam bo to skáženo podóbo božjo *pobúlšal.* škriń. sir. 33 20 človèk na očítańa besęde navájen se vse svoje žive dny ne bó *pobólšal.* — *bôlšalo:* traun. 17 36 tvoje svarjéńe je mene vselej *bólšalu.* — *bôļšali:* ravn. 2 279 se bodo *pobóļšali.* ber. 18 ni bilo upati, de bi se sprideni ļudjé *pobóļšali.*

dâļšam: *dâļšala:* ravn. ber. 9 ko bi se zemļa od sólnca preveč *oddáļšala,* bi vse zmrznilo.

hûjšam: *hûjšal:* traun. traun. 108 24 moj život je za volo óļa *izhújšal.*

Digitized by Google

krâjšam: *krâjšal:* traun. 88 46 tí si čas ńegóve mladósti *prkrájšal.*

lâjšam: *lâjšal:* ravn. 2 129 *polájšal* jim je.

lêpšam: *lêpšal:* ravn. ber. 136 on je jeruzalemski tempeł *olépšal.*

nîžam: *nîžal:* rog. 2 227 kulkajn je Abrahama Moyzes povihšal, telkajn je tajstiga ta s. prerok *ponîžal.*

vîšam: *vîšal:* ravn. ber. 188 bo tedaj tudi svoje žeļe za sréčo domovine k bogu *povîšal.* rog. 2 175 danas *povîhšal* je mene čez kore teh angelov.

zâļšam: *zâļšal:* ravn. 1 53 ńegove lica je bog z nedolžnosti živo lepote *ozálšal.*

lâjam: *lâjali:* traun. 58 15* ony bodo *lájali* kakor psi.

-mâjam (ali samo složeno s prijedlogom): *-mâjal:* škriń. sir. 28 16 trętji jezik je mnoge *omájal.* traun. 59 4 ti si zemlo *ràzmájal.*

tâjam: *tâjala:* škriń. vis. pes. 5 6 moja duša se je *tájala,* kadàr je govóril. — *tâjala* (n. pl.): traun 67 9 nebęsa so se *tájale.*

-dâjam (samo složeno s prijedlogom): *dâjal:* škriń. sir. 80 12 kadar je k svętimu altárju gori šàl, je on čast *prdájal* svętimu oblačílu. preš. 109 láni je slepár staríno še *prodájal.* — *dâjalo:* ravn. ber. 34 narodam se je žito *prodájalo.* — *dâjali:* rog. 2 471 tedaj bi bily spomnit se iméli, kadar ste *predájali* tajstiga, de tu je ena velika pregrèjha.

-stâjam (od stanem kad je složeno s prijedlogom): *stâjali:* rog. 2 498b kateri u teh vèjtrih tega pregájnajna, u plohah te grozne martre *postájali* so kakor ti hrasti stanovitniši.

kâpam: *kâpala:* škriń. vis pes. 5 5 od mojih rók je ‚myrra' *kápala.*

klâdam: *klâdal:* rog. 2 528 vojstre poste je on *nakládal* sebi. škriń. pridg. 2 26 gręšniku je dal obilno skrb, de bi *prkládal* inu vkup spravlal. — *klâdali:* traun. 50 21 tedaj bódo na tvoj altár telęta *pokládali.* škriń. sir. 44 5 ony so pęjsmi tih pisèm *skládali.*

pâdam i pádam: *pâdala:* preš. 7 *pádala* nebéška mána Izraelcam je v pušávi. — *pâdali:* škriń. modr. 18 23 katęri so eden vrh drugiga, *pádali.* — Ali Goreńac veli: pádal pádala pádali i padâla padálo.

-bâdam: *bâdalo:* škriń. sir. 12 12 te ne bó moje govorjeńe *zbádalu.* — *bâdale:* rog. 2 330 strele letéle so nazaj inu te briče *prebádale.*

-mâgam: *mâgal:* rog. 2 458 *omágal* je Martinus ter premagal drujiga šovražnika. skriń pridg. 2 9 v bogástvu sim vse *premágal.*

Digitized by Google

— *mâgala:* škriń. prip. 31 29 ti si vse *premágala.* — *mâgali:* traun. 128 2 nikoli me niso *premágali.* — Ali pomágam: pomágal pomagâla.

plêzam: *plêzali:* ravn. 1 19 mislite si, kako so otét se ļudjé lézili na hribe in *plézali* po drevju.

-mêtam: *zamêtali:* rog. 2 244 de bi ludjé vbóžtvu takú na *zamétali.*

-čêńam: *-čêńal:* ravn. ber. 73 prebivavci te dežéle so strašne hudobije *počéńali.* — *čêńala* (dual): ravn. mp. 125 ta in ta sta tudi to *počéńala.*

-jêmam -îmam (samo složeno): *-jêmal:* ravn. 2 270 časi, ob ktirih je gospodar délavce *najémal,* so razne prlétnosti podóba. 2 308 lohkòta, s ktiro je trpleńe *odjémal.* 2 173 le premišloval in *posnémal* bi ga, kakoršniga se tu Jezus kar človek pokaže. 2 113 stari kavs se je zmiram huj *vnémal.* 2 217 valovi pluskajo v čoln, pokrivajo ga Ves do vrha je v valóvih, *zajémal* se je. — *jêmala:* rog. 2 279 ona je te *objémala* inu lubila. 2 436 umirala je inu *pojémala.* — *jêmali:* ravn. ber. 75 spomni jih še vsih dobrot, ki so jih do zdaj od boga *prejémali.*

mîkam: *mîkal:* ravn. 2 133 ti čudbi se je Jezus *vmíkal.* — *mîkalo:* ravn. 2 30 zlató jih je *míkalo.*

sîpam: *sîpali:* rog. 2 602 so ga iz kameńam tóukli inu *posypali.*

-tîkam: *-tîkal:* ravn. 1 24 začnejo turn postavlati, ktíri ga vrh so hotli de bi se neba *dotíkal.* 1 16 bežé se bom po svetu *potíkal.*

-dîram: *dîral:* ravn. 2 328 s ktiro je natúre hójo naravnával, nè pa *podéral.*

-pîram: *-pîral:* ravn. 1 199 David se je vse svoje živļeńe za božjo čast in za človéško srččo *vpíral.*

-vîram: *vîral:* ravn. 2 261 farizej se je v ļudí *zvíral.* — *vîrala* (u drugom značeńu): ravn. 1 227 šega, ktiri ni nič reči, *izvírala* je iz spoštovańa do starišov.

-zîram: *-zîrali:* škrb 1 405 oni so se na ńega *oztírali.*

-gâńam: *-gâńal:* rog. 2 474 *pregájnal* je ta nevošlivi Lucifer tega človeka. ravn. 2 261 farizej ni ravno tistih grdih pregreh *vgáńal.* — *gâńala:* rog. 2 390 zemla bode ńemu koprive, osad, trńe dajála naprej, *pogájnala* inu rodyla. — *gâńali:* traun. 68 27 kęr so katęriga si ti vdáril *pregáńali.* 118 161 poglavarji so mene po krivim *pregáńali.* — *gâńala* (n. pl,): škriń. modr. 11 21 so jih *pregáńale* ni hlastne dęla.

*

Digitized by Google

-govârjam: *-govârjal:* rog. 2 510 ta tyran je ńo nar več *pregovárjal*, de bi odstopila od svoje k ńegovi vjèri. škriń. sir. 19 9 kadar bo govóril, kakor de bi grẹh *izgovárjal*, te bo sovrážil. — *govârjala:* rog. 2 305 le ta se je tudi *zgovàrjala*. — *govârjalo:* traun. 140 4 ne pusti, de bi moje srcẹ pregrẹhe *izgovárjalo*. — *govârjala* (dual): rog. 2 817 usa žalostna *pogovárjala* sta se od smrti.

-hâjam: *hâjala:* rog. 2 349 spovédala se je zopet inu *obhájala*.

-klâńam: *klâńal:* traun. 34 14 jest sim se takú *prklâńal*, kakor ena žalostna mati. — *klâńala:* rog. 2 560 rada se je ona tajstimu *prklájnala*.

-lâgam: *-lâgali:* škrb. 1 153 so ńegove navke grájali, krivo *razlágali*.

-nâšam: *-nâšal:* ravn. ber. 199 tako mu boš živo ógle na glavo *nanášal*. ravn. 2 80 farizejam je Jezus hude rečí *oponášal*.

-pâjam: *pâjal:* škriń. sir. 29 32 on bo gostòval, nehvaléžne pásel inu *napájal*. — *pâjala:* škriń. vis. pes. 8 2 jest bi tebe z vinam zdišâvo namejšanim *napájala*. — *pâjali:* traun. 68 22 so mene v moji žẹji z jẹsiham *napájali*.

tâkam: *tâkal:* rog. 2 411 pil je vodò inu drugim je vinu *natákal*.

U goreńštini ima dobrahan broj glagola, koji imaju u prezensu na slogu pred nastavkom otisnuti naglas, a u participu otegnuti i to u svim oblicima na istom slogu (kao bába mj. bäba). Taki glagoli jesu: brišem cepam čakam delam dregam gledam kidam kiham kisam kličem kuham mašem pašem pezam pokam sekam obêtam očîtam pobîram, za tim svi, koji imaju u slogu pred nastavkom r: brcam brskam crkam frkam hrkam mrkam prskam smrkam srkam trgam trkam vrtam.

cêpam: *cépali:* ravn. 2 127 Jezus je sédel: ljudjé so ob kraju *pocépali*.

čâkam: *čákal:* traun. 39 2 želnu sim jest na gospoda *čákal*. rog. 2 281 gospud pred to (cerkvejo) *čákal* je tega mladéniča. — *čákala:* preš. 70 de *čákala* têbe sim, rés je. — *čákalo:* traun. 68 21 ny moje srcẹ drugiga *pričákalu* kakòr zasramòváńe. — *čákali:* traun. 105 13 na ńegov sklep niso *čákali*. škriń. modr. 8 12 kadar bom mólčal, bodo na me *čákali*.

dêlam: *délal:* ravn. 2 59 ktirim je kaj *délal*, jih ne prtíska. — *délala:* škrb. 2 63 ne vém, kaj bi *délala*. ravn. mp. 9 pokaže rájtbo, ktiro je *délala*. — *délalo:* ravn. 2 74 veliko ljudí je *délalo*

Digitized by Google

po tih naukih. — *délala* (dual): ravn. ber. 13 lahko sta *délala* prva človéka.

glêdam: *glédal*: ravn. 2 223 svoje poslušavce je prijazno *poglédal*. — *glédala*: ravn. mp. 63 preden kam sede, je vsakrat pred kraj *poglédala*. ravn. 2 55 v sredi učenikov v tempelnu je Jezusa mladénč'ka *zaglédala*. — *glédalo:* ravn. 2 120 vse *glédalo* je v Jezusa. — *glédali:* ravn. 2 53 *glédali* na unimu svetu bomo, kar na temu čisto nič ne razlóčimo.

kîsam: *kísalo:* ravn. 2 254 staremu bratu se je *pokísalo* in ni hotel v hišo.

klîčem: *klícal:* rog. 2 657 *poklícal* je Gieci svojga hlapca. — *klícala:* preš. 785 koliko krátov sim *klícala* pomóč Marîje. — *klícali:* škriń. prip. 1 20 tàdaj bódo ony ná me *klícali* inu jih ne bom vslišala. rog. 2 192 Lublančeni *poklícali* so téga h pomúči.

kûham: *kúhala:* ravn. mp. kadar se je léča *skúhala*, je jo polno veliko skledo bilo.

mâžem: *mázala* (dual): škriń. VIII tudi je bila naváda, de sta žęnin in nevésta svoj život z dobru dišęcimi mazíli *namázala*.

mûzam se: *múzal:* škriń. sir. 13 7 dokler boš ńemu potrębèn, se bo tebi hlenil inu se bo *múzal*. ravn. 2 274 skrivaj se je bil obédnico *zmúzal*.

pâšem: *pásala:* škriń. prip. 31 17 z močjó je ona svoje lędja *prepásala*.

pêzam: *pézale:* škrb. 1 299 so nikdar slišane martre ńegovo truplo *pézale*.

pôkam: *pókala:* ravn. mp. 105 sklí koža jo: *pókala* in ojstra je bila.

rêžem: *rézal*: rog. 2 510 bily so natakneni vojstri noži inu britve, de bi s tajstimi ves život se *zrézal*. — *rézala:* rog. 2 486 lica bi si *odrézala*. — *rézalo:* ravn. ber. 99 ta je rekel meč prnesti, de bi se živo dete na dvoje *razrézalo*.

sêdam (i sédam): *sédala:* ravn. mp. 7 tiho je na svoje mesto *sédala*.

sêkam: *sékal:* rog. 2 494 stegnile so glave z veseļam, katere je nym Ramerius po vrsté *odsékal*. — *sékalo:* preš. 107 to vídit' je srcu ráne *zasékalo* krváve. — *sékali:* ravn. 1 250 mene, vir žive vode, so zapustili in *izsékali* si rupe, ki vode ne držé.

šlâtam: *šlátal:* rog. 2 379 ga je *pošlátal*.

Digitized by Google

žûgam: *žúgal:* traun. 105 9 on je *zažúgal* rdečimu mórju. — *žúgala:* rog. 2 547 na morju iméli so eno hudo fortuno, katéra *žúgala* je vse potópit.

obêtam: *obétal:* ravn. 2 10 bog je Izraelcam odrešeníka *obétal.*

očîtam: *očítala* (dual): ravn. mp. 93 *očítala* ti bota.

-bîram: *bíral:* preš. 30 ńé obrésti bom *pobéral.* Daļe: pobírala pobíralo pobírali; ali i: pobirâla pobiráli n. pr. traun. 40 7 v ńegovim srci se je hudobíja vkup *zbirála.*

Takav naglas imaju rado iterativa i durativa od korijena od jednoga sloga s vokalom e: met pek plet rek tek tep: pomêtam: pométal pométala, pretêpam: pretépal pretépala itd., n. pr.:

pek: -pêkam: *pripékalo:* ravn. ber, 27 sólnce je môčno *prpékalo.*

tek: -têkam: *tékala:* ravn. ber. 11 voda se je *stékala* v globotajši kraje.

Uz to ima u goreńštini glagola, koji imaju u svim oblicima otegnuti naglas na slogu pred nastavkom n. pr. jéńati: jéńam jéńal jéńala jéńalo jéńali jéńala. Takovi su glagoli:

bolêham: *bolêhalo:* rog. 2 196 Helena je ozdraulala, kar je *bolêhalu.*

jéńam: *jéńal:* ravn. ber. 11 sedmi dan je bog počíval, to je: *jéńal* je nove rečí stvarjati. ravn. 2 79 Janez je *odjéńal* in ga krstil. ber. 25 Abraham je od svoje pravice *odjéńal.* — *jéńala:* ravn. 2 245 pa žena ni *jéńala* vpiti in za ńim tèči. — *jéńalo:* škriń. prip. 79 18 kadar bó prerokùváńe *jeńalu,* bo ludstvu razkļoplénu.

-trésam: *pretrésale:* ravn. ber. 60 stiske so ga *pretrésale.*

-védam: *védal:* ravn. 2 *povédal:* božji ¦sin sim, je tako le s stranjó. 2 180 v seboto je bil bog vse teško delo *prepovédal.* — *povédala:* rog. 2 652 kateri je bila veliku nebeških rečy *povéjdala.* ravn. 2 115 spoznala je svoje grehe, *povédala* jih je. 2 169 vse je na rávnost *povédala.* rog. 2 349 *spovédala* se jo zupet in obhájala. 2 512 na vašo prošńo sim jest zopet oživéla, de se bom *spovédala.* — *povédali:* ravn. 2 300 brš so véliki svet *napovédali.* ravn. mp. 91 če so mu očika kaj *prepovédali,* ni mu bilo prav.

grájam: *grájala:* met. 291 kaj bь mь še le rekьl, ko bь te bila *grájala?* — *grájali:* škriń. 2 153 so ńegove navke *grájali.*

hrústam: *hrústali:* ravn. 1 301 ko bi trenil so jih zgrabíli levi in *pohrústali.*

púntam: *púntali:* traun. 106 11 so se čez božjo besędo *spúntali.*

špógam: *špógali:* rog. 2 625 kar ajdje *špúgali* so v ńih málih (gemälde). ravn. 2 180 ne živimo, de bi šege *špógali,* ampak šege

Digitized by Google

ļudjé špogamь, de bi prav živćli (pravo špôgam). mp. 91 radi so ga *špógali.*

šúntam: *šúntal:* rog. 2 391 *podšúntal* je bil tega grozniga vojšáka to s. divico ú nyh volo prpravit.

tvégam: *tvégali:* ravn. 1 132 *tvégali* svojiga živleńa za vas so se.

vánam: *vánal:* ravn. 1 162 živleńa se je *vánal* zavolo vas.

véntam: *véntal:* ravn· 2 100 bo že kako *véntal.*

Tako još: bégam -jédam (: kaj bi se za tó ujédala?) pléńam pléntam šéntam, i tuđi: áhtam feráhtam féntam flíkam mérkam núcam šíka se tráhtam; n. pr. féntali: jap. prid. 1 65 de bi te popolnama *fẹntali.* — núcala: rog. 2 69 oči je h zapeluvájnu teh vasuvávcou *núcala.* — tráhtali: rog. 2 391 vse drgáči bilú je zgojénu, kakòr yskáli inu *tráhtali* so znajti šouražniki.

Osnove, koje imaju više od dva sloga drže naglas u svim oblicima na onom slogu, na kom i kakav je u infinitivu.

-velîčali: *velîčal:* ravn. 1 101 vsmilovati se ļudstva se ni bog *navelîčal.* — *velîčali:* škriń. pok. 1 7 so se tigá okóli kláteńa *navelîčali.*

večêrjati: večêrjal večêrjala večêrjalo.

júžinati: júžinal júžinala júžinalo.

mâličati: mâličal mâličala mâličalo.

trobéntam: trobéntal trobéntala trobéntalo: preš. 167 molčé trobéntal bó: memênto móri. škriń. sir. 50 18 tedaj so s trobẹntami *trobẹntali.*

kokodákati: kokodákal kokodákala kokodákalo.

kokodâjsati: kokodâjsal kokodâjsala kokodâjsalo itd.

Naglas u glagola s nastavkom *ova.*

Najobičniji naglas je na *a* u ova, i to otisnuti u sing. masc. i fem., u ostalim oblicima otegnuti: darovȁl darovâla daroválo darováli darovále. U govoru *o* u ova rado ispada. Taj naglas dolazi u onim osnovama, koje imaju u prezensu *u* u uje naglašeno. Evo ńekoliko primjera iz knige.

bojûjem: *bojevȁl:* preš 56 na vójsko je šèl, se srčno *bojvál.* — *bojeváli:* rog. 2 504 soldatje *bojuváli* so se srčnu. traun. 108 3 ony so se zupèr mene *bojùváli.* ravn. ber. 26 takrat je bilo veliko kraljíčov in knézov, kteri so se med seboj prepirali, *bojeváli* in si čéde in ļudi odpeļevali.

Digitized by Google

-botûjem: *-botováli:* ravn. 2 268 vsi enkrat bomo z bogam *pobotováli.*

-čakûjem: *-čakováli:* ravn. 2 295 lohka si mislite, s kakšino težavo ste dobri sestri Jezusa *prčakovále.*

-čiščûjem: *-čiščevàl:* ravn. 2 107 že Janez je od ńega pravil, de bo svoje gùmne *očišovàl.*

darûjem: *darovàl:* rog. 2 609 Jezus taku *daruvàl* je Joaneza. ravn. ber. 30 sinú hoče bog de bi mu Abraham *darovàl.* — *darovâla:* škrb. 2 109 kakor se je danas Marija *darvála*, tak se daruje vsaki dan cela katoliška cerkev. — *darováli:* ravn ber. 73 še ļudí so svôjim malikam *darováli.*

-degûjem: *-degovàl:* ravn. mp. 53 ko v spàvnico pride, je čévle iz nog *zadegovàl.*

-delûjem: *deloválo:* ravn. 2 53 druge bridkosti so séme le, ki se bo še le na unimu svetu od ńega *prdeloválo.* — *delováli:* ravn. ber. 22 bog je hôtel, de bi se ļudjé po vsi zemļi razširili in jo *obdelováli.*

-dihûjem: *-dihovàl:* preš. 83 dólgo ni zastóń *zdihoval.* — *dihovâla:* škrb. 1 409 Ana je brez neháńa h bogu *zdihovála.* — *dihoválo:* preš. 107 mladóst, po tvôji tèmni zárji srcé *zdihválo* bó mi: bóg te obvárjí.

dvigûjem: *dvigovàl:* rog. 2 603 Stefan *pouzdiguvàl* je te rokè. ravn. 2 83 dano za to mu je čudeže delati, de bo ļudém révo *prevzdigovàl.* — *dvigoválo:* ravn. 2 54 bošt ga je *povzdigoválo*, ko je videl, de se vse céste od ļudí tárejo.

-gasûjem: *gasovàl:* lev. pes. 2 110 vid *ugasovàl* je tvoj.

gospodûjem: *gospodovàl:* ravn. ber. 131 Cir je tudi na Asirskim in Babilónskem *gospodovàl.* — *gospodovâla:* škriń prip. 12 24 pridnih roka bo *gospodùvála.* — *gospodováli:* škriń. sir. 44 3 eny so v svojih dežélah *gospodùváli.*

-grešûjem: *-greševále:* preš. 137 cel čàs so blágih sápic *pogreš'vále.*

hudûjem: *hudováli:* ravn. mp. 101 vsi ļudjé so se nad ńim *hudováli.*

imenûjem: *imenovàl:* ravn. 2 249 glas iz nebés ga je sinú *imenovàl.* ber. 47 ogledúhe nas je *imenovàl.* — *imenoválo:* lev. žup. 103 možjé, ki jih je sodišče *imenoválo.* — *imenováli:* rog. 2 625 kateriga so ony Janus klicali inu *imenováli.* ravn. 2 246 taki so bili Izraelci, de so ajde veči dél le pse *imenováli.*

Digitized by Google

jeńûjem: *jeńevâla:* preš. 67 Lenóra tam v trepéti *jeńvála* je živéti.

-kazûjem: *kazovàl:* ravn. ber. 116 kadar si mrliče pokopàl, svojim bratam dobróte *skazovàl* in môlil, sim jest nôsil pred boga tvojo molitev in tvoje dobre déla. — *kazováli:* ravn mp. 17 gospod učenik so jih (Janezove bukve) očitno *razkazováli.*

končûjem: *končevále:* traun. 77 45 je med ńę poslal žábe, katęre so jih *končòvále.*

kraļûjem: *kraļevàl:* ravn. 2 51 Arhelaj, Herodežov sin, je po očetu *kraļovàl.* ber. 101 Salamon je 40 lét *kraļevàl.* — *kraļevâla:* rog. 2 510 bodeš s Kristusam na večne čase *krajlovála.* — *kraļeráli:* lev. pes. 2 166 dozdaj smo pri vas le mi *kraļeváli.*

malikûjem: *malikovàl:* ravn. ber. 118 nobeden še ni tako zlo *malikovàl.* — *malikováli:* traun. 105 39 ony so po svojim izmišļuvańu *malikùváli.*

-mišļûjem: *mišļeváli:* traun. 40 8 ony so si čez mene hudú *izmišlùváli.* škriń. sir. 46 31 ony so vse sórte hudobíje *zmišlùváli.* — *mišļeválo* (npl.): traun. 2 1 za kaj so ludstva prazne reči *zmišlòvále?*

maščûjem: *maščevàl:* ravn. ber. 16 kri tvojiga brata vpije z zemļe do mene, de bi se nad tebój *maševàl.* — *maščeváli:* traun. 149 kjęr se bodo nad svojmi krivičnimi pregańávci *maštòváli.*

-ničûjem: *uičevâla:* rog. 2 39 Marína *zaničuvála* je vse tu. — *ničeváli:* škriń. prip 1 30 so vse moje svarjéńe *zaničùváli.* traun. 43 6 bómo tę, katęri se zupèr nas vzdigújejo, *zaničuváli.* — *ničevále:* preš. 138 jih bódo more biti *zaničvále.*

nočûjem: *nočevàl:* lev. žup. 32 županu je povedati vsaciga, kdor je ondúkaj *nočevàl.* ravn. ber. 113 Tobija je ptuje *prenočevàl.*

-pelûjem: *peļevàl:* ravn. ber. 14 bog jih je k pobóļšańu *napeļevàl.*

pirûjem: *pirovàl:* lev. pes 1 285 bodem tukaj pod lipo *pirovàl.*

plačûjem: *plačevàl:* lev. pes. 1 288 pobédo nad cesarjem z glavó je *plačevàl.* — *plačeváli:* lev. žup. 103 doktorji imajo to pravico sami ob sebi, ako tudi ne bi *plačeváli* davka.

-polńûjem: *polńevàl:* ravn. ber. 35 sprémil te bóm . . ako boš le védno moje zapóvedi *spolnovàl.* — *polńevâla:* ravn. 2 38 le ta prerokba se je *spolnovála.* — *polńeválo:* ravn. 2 124 ńegovo vse živléńe je prerokove besede *spolnoválo.*

praznûjem: *praznováli:* škriń. sir. 33 9 ta krat so praznike ob postávleni uri *praznováli.*

Digitized by Google

prorokûjem: *prorokovȁl:* ravn. ber. 104 kar je Elija *prerokovàl*, se zgodí. — *prerokovâla:* rog. 2 312 kraļica polna s. dúhà djàla, *prerokuvála* inu povèjdala je, gdu ima umréti. — *prerokováli:* rvn. 2 159 ali nismo v tvojim iménu *prerokováli?* preš. 184 domá očétu, mêni razodéva, kar *prorokváli* nékdaj so preróki.

-skakûjem: *skakoválo:* ravn. 2 97 Filipu je srce od veséļa *odskakoválo.* — *skakovále:* traun. 50 10 moje potrte kosty bodo od veséļa *poskakovále.* 96 8 hčyre Juda so od veséļa *poskakòvále.*

-smehûjem: *smehovâla:* rog. 2 39 Marína temu usemu se je *posmehuvála.* — *smehováli:* škriń. modr. 5 3 ty so ta isti, katęrim smo se my nekàdaj *posmehùváli.* traun. 34 16 so se meni špotlivo *posmehováli.* ravn. 2 43 so se jim *posmehováli.* — *smehováli* (dual): rog. 2 328 sta se temu *posmehuvála.*

sramûjem: *sramovȁl:* preš. 81 kak dólgo se (bóš) pred ļudmí *sramovál?* lev. pes. 2 159 novine pa kmalu ae je *sramovàl.* — *sramovâla:* rog. 2 68 *sramuvála* se ni nikóger. — *sramováli:* traun. 34 1 ony so mene po krivim *zasramuváli.* 60 10 katęri so tebe *zasramòváli.* preš. 34 môji so mêne *sramváli* se.

stanûjem: *stanovála* (dual): rog. 2 324 ú Arabiji ú tem mesti Aegea *stanuvála* sta dva brumna zakónska.

-štûjem: *števȁl:* ravn. 2 52 lubeznivo je svoje stariše *spoštovàl.* — *štováli:* rog 2 645 pokazat s tem, de bi bily le tó iz to doužno častjo *špoštuváli.* — *štovále:* preš. 134 zvestó ļubézen bódo boļ *spoštvále.*

-trebûjem: *-trebovȁl:* ravn. ber. 12 nobene pomóči ni *potrebovàl.* — *trebováli:* škriń. modr. 16 25 kakor so od tebe *potrebùváli.*

vojskûjem: *vojskovála* (dual): rog. 2 603 oba na enako vižo sta se *vojskuvála.*

žalûjem: *žalovȁl:* preš. 81 o gódec, kako dólgo boš še *žalovál?* — *žalovâla:* škrb. 1 362 kdo vé, al sim *obžalvála* moje grehe prav? — *žalovále:* preš. 188 samíce so pozábļene *žalvále.*

U sing. masc., rijetko u ostalim oblicima, dolazi *otegnuti* naglas na *o* u nastavku ova: *òval èval úval.* Tako dolazi često u *Rogerija.* Evo dva tri li primjera:

darúval: 2 22 je po jede vsagdan *darúval* tajste.

dvigúval: 2 30 *uzdigúval* se je čez ńega Sebastus.

imenúval: 2 30 *imenúval* so je eno pravo vinsko trto. 2 267 Adam *imenúval* je svojo ženo Evo.

-lizúval: 2 571 raduvàl se je okoli ńega inu *prlizúval* ta svejt.

-mišļúval: 2 51 Alexius *spremišlúval* je ta urtel inu sodbo božjo.

Digitized by Google

-prašúval: 2 163 je ńega *sprašúval,* kaj bo imèl sturyti.

pridigúval: 2 87 iz velikim flisam *pridigúval* je tem Judam.

radúval: 2 389 iz katerim se je *radúval.*

-smehúval: 2 81 s. Mohor *posmehúval* se je groznusti tega oblastnyka.

stanúvâl: 2 105 *stanúval* je ú eni vase.

-štúval: 2 21 tega *spoštúval* bo moj oče.

-trjúval: 2 401 kateru *potrjúval* je Judas Thadaeus ú tem.

varúval: 2 50 mèrkal je sam na se inu *varúval* prèd grèjham. 415 *varúval* je skrbnú te ńemu ù skrb dane duše pred tim paklénskim volkam.

-vedúval: 2 30 Sebastus je *prepovedúval* tu pridiguvajne. 2 45 iz tèm *zapovedúval* je, de bi se poflisali to nadolžnost teh otrúk iméti.

verúval: 2 30 kateri bode *verúval* inu kršćen, ta bo izvelyčan.

-znanúval: 2 87 tem *oznanúval* je Jezusa. 353 le tega pred Turki *oznanúval* je.

pridigúvala: 2 401 tukaj *pridigúvala* sta Jezusa inu za praviga bogà oznanuvála.

vojskòvala: 2 505 s. Katarina srčnu se je *vojskóvala* čez tega grozniga doujáka. 2 503 kaku se je *vojskúvala* ta današna srčna soldatina! uz: *vojskovâla:* 2 332 ona se z nimi *vojskuvála* itd.

Ovako naglašivati sâm nijesam čuo nikada, ali mora da postoji, kad dolazi dosta često u Rogerija, nu u knìzi vaļalo bi samo: radòval potrjèval. — U Levstikovim pjesmama (Ļubļana 1891) dolazi -ôval to je -òval i -óval n. pr.:

caróval: 2 252 ti besédoj, pesnijo ne boš *caróval.*

vigóval: 2 243 pévec je iz dima zubeļ *povzdigóval.*

samóval: 1 154 po skalah *samóval* na starost junák.

žalóval: 1 208 *žalóval* je vedno in vedno solzíl.

daròval: 186 v Kosovem ravnem je sveti oltár zidan na grob, kjer za naše naróde Miloš *darôval* krvavi je dar.

imenòval: 2 81 nihče te osla *imenôval* ne bo. 2 165 povsod *imenôval* se bode prvák.

vojskòval: 1 15 pokáj bi se *vojskôval?* itd.

Oni glagoli, koji imaju u infinitivu naglas *na kojem slogu pred ovati,* ne mijeńaju ga ni u tom participu: várovati: vároval várovala.

omâdeževati: *omâdeževali:* traun. 105 39 ony so se v nyh delih *omádežùvali.*

Digitized by Google

mílovati: *míloval:* ravn. 2 256 on ni le *míloval,* v djańu je vsmileńe skazal. 2 184 krégalo in *mílvalo* jih je okó.

obêdovati: *obêdoval:* ravn. 2 181 Jezus je en krat pr nekšimu farizeju *obédoval.*

obrêkovati: *obrêkovali:* ravn. ber. 128 kteri so ga za to *obrékovali.*

škódovati: *škódoval:* traun. 88 34 moji zvestobi ne bóm *škódùval.*

povêzovati: *povêzoval:* ravn. 2 205 nihčer ne pržiga luči, de bi jo pod mérnik *povézoval.*

várovati: *vároval:* traun. 10 bog je ńega vselej *várùval.* 22 prosi, de bi ga bóg še za napej *obvároval.* 30 21 ti jih boš v tvojim šotorji pred jezičnim zupèr govorjeńam *obvárùval.* — *várovala:* traun. 39 12 tvoja rèsnica me bó vselej *várùvala.* — *várovale:* traun. 24 21* nedólžnost in pravica bódo mène *obvárùvale.* 60 8* one ga bódo *obvárùvale.*

vérovati: *vérovalo:* ravn. 2 118 veliko jih je vá ń *vérovalo.* — *vérovali:* ravn. 2 121 in on in vsa ńegova hiša so vá ń *vérovali.*

U Ravnikara ima mnogo tako naglašenijeh glagola, ali so i mnogi opako i tvoreni i naglašeni.

Prijegled naglasa, kako se mijeńa prema naglasu u sing. masc.

1. Naglas na zadńem slogu.

a) Otegnuti dugi.

bál bála bálo.

b) Otisnuti dugi.

pîl píla pîlo	lovîl lovíla lovîlo
minûl minúla minûlo	žgâl žgála žgâlo
spâl spála spâlo	dajâl dajála dajâlo.

c) Otisnuti kratki.

α) Broj sloga se ne mijeńa:

šël šlä šlö	cvetël cvetlä cvetlö.

β) Broj sloga u ostalim padežima raste:

znäl znâla ználo	kläl klâla klálo
vrnîl vrnîla vrnílo	mežäl mežâla mežálo
zdël zdêla zdélo	igräl igrâla igrálo
trpël trpêla trpélo	kupoväl kupovâla kupoválo.

Digitized by Google

2. Naglas na predzadńem slogu.

a) Otegnuti.

α) U osnovama na suglasno, broj slogova se ne mijeńa:

nésel nèsla nèslo — bódel bòdla bòdlo.

β) U osnovama na suglasno, broj slogova raste:

αα) máhnil mahnîla mahnílo — gòrel gorêla gorélo
hítel hitêla hitélo — sèlil selîla selílo
dŕžal držâla držálo — nòsil nosîla nosílo
ļúbil ļubîla ļubílo — čèsal česâla česálo
kázal kazâl kazálo — glòdal glodâla glodálo
trènil trenîla trenílo — trepètal trepetâla trepetálo
utònil utonîla utonílo — ropòtal ropotâla ropotálo
ògnil ognîla ognílo — kraļèval kraļevâla kraļeválo
lètel letêla letélo — daròval darovâla darovála.

ββ) píhnil píhnila píhnilo — korístil korístila korístilo
vídel vídela vídelo — zaznával zaznávala zaznávalo
slíšal slíšala slíšalo — minéval minévala minévalo
právil právila právilo — trobéntal trobéntala trobéntalo
délal délala délalo — kokodákal kokodákala kokodákalo.
jéńal jéńala jéńalo

b) Otisnuti.

α) U osnovama na suglasno, broj slogova se ne mijeńa:

trêsel trésla tréslo — gôdel gódla gódlo.

β) U osnovama na samoglasno, broj slogova raste:

prâvdal prâvdala prâvdalo
plâval plâvala plâvalo
večêrjal večêrjala večêrjalo
kokodâjsal kokodâjsala kokodâjsalo.

3. Naglas daļe prama početku riječi nego na predzadńem slogu.

júžinal júžinala júžinalo
mâličal mâličala mâličalo
kolêdoval kolêdovala kolêdovalo
prídigoval prídigovala prídigovalo
zâjutrkoval zâjutrkovala zâjutrkovalo.

(Svršićese drugi put.)

Digitized by Google

Život i djela Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 27. siečnja 1892.

PRAVI ČLAN TADE SMIČIKLAS.

I. (1816—1842.)

Po hvale vrijednom običaju naše akademije sjećamo se u besjedama spomenicama onih naših drugova, koji su s nama radili i nastojali, da podignu knjigu i nauku hrvatsku. Ovako je mene zapalo, da progovorim o počastnom članu *Ivanu Kukuljeviću Sakcinskomu*, najplodnijem piscu hrvatskom devetnajstoga vijeka. Njegovi predji pridavahu si već predikat Bassani de Sacci, a to nam sam Ivan tumači ovako.

Bila se doselila u Senj jedna grana od stare mletačke patricijske obitelji po imenu Bassani de Sacci, negdje u 14. vijeku. Od tih imade odličnih ljudi u 15. vijeku, koji budu primljeni „in coetum verorum nobilium regni nostri Croatia", kako svjedoči povelja u zbirci Ivanovoj izdana od kralja Vladislava 1490. S ovim rodom spojila se je ili po ženitbi ili adopcijom obitelj Kukuljević, koja se je u 16. vijeku iz Hercegovine doselila, a na izmaku 17. vijeka već joj se priznaje u gradu Senju staro plemstvo, kada se veli g. 1690. u hrvatskoj listini: „*Odpokle su došli njihovi stariji u ovi naš plemeniti varoš, jesu vsigdar od starine polag kraljevskih pravic plemeniti bili*"[1].

[1] Pred nama je spis litografiran pod naslovom: „*Die geschichtliche und genealogische Skizze der Familie Kukuljević aliter Bassani de Sacci*" sastavljen od samoga Ivana. I ovo i svu korespondenciju pokojnikovu i vas rukopisni materijal zahvaljujem sinu pokojnikovu *Božidaru plem. Kukuljeviću, županijskomu perovodji u Varaždinu.* Želeći, da bude biografija ova njegova što podpunija, obsipao me je materijalom osobito korespondencijom, koja ide od god. 1832., pa sve skoro do smrti pokojnikove. Žalibože imao sam pri ruci skoro samo pisma pisana Kukuljeviću, a njegovih pisama malo sam mogao stići. Hvala najsrdačnija prijatelju Božidaru.

Digitized by Google

Otac Ivanov, Antun Kukuljević, bio je jedan od najvrednijih ljudi svoje dobe u Hrvatskoj. Koliko je bio poštivan od svojih vršnjaka, vidi se po tom, da je god. 1832. bio poslan kao nuncij hrvatski u kuću velikašku, dok su u dolnju kuću bili izabrani grof Janko Drašković i Herman Bužan. Od god. 1836. bio je on vrhovni ravnatelj svih škola u Hrvatskoj i Slavoniji. Bila je to častna ali teška služba domovine u ono burno vrijeme novoga života naroda našega sve do g. 1847., kada je toliko puta mladež u plemenitom zanosu svomu prekipila na magjarske pretenzije, da Hrvatima nametnu svoj jezik, kada su učitelji stupali u prvom redu ilirskih pobornika, kada je izmed razjarenih stranaka i do prolijevanja krvi dolazilo. I u cijelo ovo vrijeme ne diže se nijedan glas na vrijednoga starca, da bi naglim ili beztaktnim načinom koga povrijedio. Svi ga suvremenici hvale i cijene dostojnim ove visoke časti.

Vrijednomu Antunu rodila je žena njegova Antonija rodjena plemenita Labaševa devetero djece, od koje je tek najmladji *Ivan* Donat Kazimir *rodjen u Varaždinu 29. maja 1816.* ostao u životu, dok su sva njegova braća i sestre u mladosti pomrla. Sestra mu Amalija ili Ljubica starija od njega za tri godine, čini se po dražestnim spomenima njegovim, da je bila njeki patron ovomu nemirnomu i nestašnomu dečku. Prvu svoju mladost sprovede Ivan na očinskom dobru Jurketincu kraj Varaždina, gdje je ostao do sedme svoje godine. Iz te dobe Ivan sam o sebi zabilježi nješto kao naivni mladić (16. aprila 1834.). Kod oca njegova bili su gosti, a on teško bolestan. Čuje dečko, da su došli krafeli na stol, a on skoči iz postelje i sjedne za stol da jede krafele. „Čudnovito je“ — bilježi on — „da ja taki po prijeti jestvini novu krepost dobeći vu postelju iti hotel nesem i od one vure tak ozdravil jesem, da do današnjega dana sa nikakvem betegem obtršen bil nesem“.

Bio je dečko zdrav, ali i objestan, tako da ga otac nije mogao ostaviti pored bolestne mu majke, već ga dade prijatelju svomu župniku Josipu Markuliću u Zajezdu. Starac je bio Ivanu tako dobar, da u svom mladenačkom dnevniku one dvije godine spominje kao „najljepše u njegovom životu“. Starca veoma hvali. Ovu sreću mutio mu je ipak tadanji starčev kapelan Josip Hranjec, koji mu je bio prvi učitelj i „nečovječni“ mlatilac. Markulić ga je sam poučavao u kršćanskom nauku. Rado se spominje, kako ga je vodio prvoj izpovijedi u Bistricu. Poslije dodje u normalku naj-

Digitized by Google

prije župniku varaždinskih Toplica Andriji Golubiću, a poslije u Varaždin k fratrima. God. 1825. mjeseca novembra bude primljen u zagrebački konvikt, u kojem je svršavao svoje nauke do druge godine filozofije, koju prekide dne 13. januara 1833[1].

Ivan se nije upravo odlikovao u školama, kako se uvjerih iz zapisnika gimnazijskih, ali nije niti zaostajao. Tek u posljednjoj godini njegovih nauka, u drugoj godini filozofije, vidi se po zapisnicima, da je zapinjao u fizici, jer je pri odlazku svome bio iz ovoga predmeta na drugom redu[2]. Iz ove dobe njegove mladosti vrijedno je zapamtiti, što on sam o sebi mnogo kašnje pripovijeda. „Godine 1830. bivši ja tada gimnazijalni učenik petoga razreda imao sam prilike upoznati se sa čestitim starcem — Mikloušićem — u samom Stenjevcu, kamo me još sa njekoliko drugova iz kr. konvikta odvede tadašnji naš prefekt, ako se nevaram Verbek. Mi nadjosmo starca u svojoj sobi okružena knjigami, pismi i kojekakvim simo i tamo pobacanim pokućtvom i gospodarskim orudjem. Primivši nas veoma ljubežljivo, odvede nas u vrt, podvori nas črešnjama i kiselim vrhnjem, zametnu s nama razgovor o naših naucih i preporuči nam toplimi riečmi, da čitamo hrvatske knjige. Pošten starac ni nepomisli, da osim njegovih i Lovrenčićevih knjiga tada ne bijaše uprav druge kajkavske hrvatske knjige, koju bi mladež čitati bila mogla; jer katekizmi, prodeštva, molitvene knjige i žitje svetaca nisu baš oni predmeti, kojimi bi se svjetska mladež podjedno rado zabavljala, ostale pako knjige čistom hrvaštinom pisane nebijahu tada zagrebačkoj mladeži ni po imenu poznate. Nagovaranje starca imalo je tu posljedicu, da smo počam od onoga dana u konviktu stali ponajprije čitati barem ono malo hrvatskih knjiga, kojih se dočepati mogosmo, da smo dapače i sami počeli pisati hrvatski, premda nas u školi o tom nitko poučavao nije“[3].

A zašto je Ivan prekinuo nauke? Već godinu dana prije toga izrazuje on odlučnu volju, da podje u vojsku jednomu svomu rodjaku. Ovaj mu odgovara: „Da bi ja bil u tvojoj pameti, ne bi zaista išel u soldate“. Tumači mu, da će kasno postati oficir, jer „pervič slab jesi vu nemškem jeziku i to jako, drugoč zločesto

[1] Sve je ovo po dnevniku započetu 1834. na kajkavskom jeziku.
[2] Zapisnici čuvaju se u ravnateljstvu gimnazije zagrebačke.
[3] Arkiv za pov. jugosl., knjiga XII, str. 54., gdje govori o životu Mikloušićevu.

Digitized by Google

pismo imaš“[1]. Koliko se je dobri otac njegov trudio, da ga navede na pravi put, da oprezno bira budući svoj stališ, o tom svjedoče umna pisma starčeva. „Već pred godinama kazivao si mi“, piše mu starac „da si odabrao vojnički stališ, ja sam to držao za djetinsku obijest. Sada si već zreliji, da možeš odabrati stališ. Pazi da i to nije samo Tvoja mladenačka obijest, da se odmakneš od knjige, bez koje se nigdje u svijetu u nijednom stališu ne može napred“. Zatim slijedi prekrasna pouka o izboru stališa, o velikim tegobama u vojničkom stališu, o dužnostima, koje „svaki čovjek mora vršiti prema poglavarima, da ne puzi, prema višnjacima da bude iskren i pošten drug, prema podanim sebi, da bude uvijek čovjek“. I tako ide dalje sve u prekrasnom očinskom tonu. Pravo je učinio Ivan, što je ovo i druga pisma svoga vrijednoga oca upravo na srcu nosio. To vidiš po tom, što ih je lijepo po redu složena i u jedan snopić povezana sačuvao[2]. Što je brižni otac želio, da se ipak ne da unovačiti sada u zimsko doba, jer da će njemu nepriviklu teško biti stajati na straži, koju moraju stajati i kadeti, to ipak u velikoj hitnji svojoj nije poslušao.[3] Starac je bio upravo otišao na požunski sabor, kada se je Ivan dao unovačiti dne 15. januara 1833. u 39. regimentu. Za njekoliko dana (23. jan.) već je kadet u Kremsu.

Kao kadet živi Ivan baš po kadetski, ali uza to čita puno njemačke pjesnike i historijske romane Walter Scotta. Ovdje i prvi put propjeva na njemačkom jeziku. Prva mu je pjesma „An Kroatien“ (1834.). Već slijedeće godine uplivom oca kod dobrih prijatelja dospije ugarskoj gardi u Beč. Za godinu dana postane kod garde častnik (6. maja 1836.).

Mlad i krepak, krasna stasa i krepka glasa, živahan i druževan, uživao je Ivan svoju mladost. Iza decenija jedna odlična gospodja meni pripovijedaše, kako su djevojke sladko strepile od njekoga osebujnoga straha, kada se je mladi častnik svojim gromkim glasom uz štropot svoje sablje javljao i ulazio u koju kuću. Kako je bio vragometan momak, neka i to posvjedoči, što je kao častnik kod kraljevske garde na dvoru nosio sablju, na koju je dao ulijati nadpis: „Za slobodu i Slavjanstvo“. Drugovi njegovi kore ga kadgod radi vječne njegove zaljubljenosti. On to

[1] Pismo Adalberta Krajačića od 26. decembra 1832. u zbirci pisama, svojina Božidara Kukuljevića.

[2] Pismo je pisano njemački i datovano: Tonimir den 4. Dec. 1832.

[3] Pismo oca njegova datovano: Tonimir am 30. December 1832.

Digitized by Google

i sam priznaje po više puta u svom dnevniku. Jednom bilježi ovako: „Kano kod svakog bala bil sam ja i kod ovog zaljubljen i to u spomenutu Kronbergericu — — o mladost, mladost, kad ćeš ti pametnia postati“ (17. febr. 1838.).

Nije zato Ivan utonuo u ljubavi i ljubavnim igrama, već se upravo pohlepom prihvati čitanja dobrih knjiga, osobito pjesnika i beletrista. Počele ga zanimati i historijske knjige i lijepe umjetnosti. To je baštinio od oca, koji si je bio osnovao veliku knjižnicu najviše historičkih djela. Boraveći u Beču polazio bi oca svoga u Požunu. Ondje upozna biskupa Mirka Ožegovića, velikoga župana Bedekovića, Hermana Bužana i grofa Janka Draškovića, koji su upravo bili u ljutom ratu s Magjarima, braneći prava svoga naroda, vjeru i jezik njegov. Onda je već Gaj bio razvio svoju zastavu, kojoj se priklanjaju i ovi stariji ljudi. On je sretan u ovom častnom kolu. Nije ipak trebalo, da ga oni bude, već da tišaju onaj žarki oganj za Ilirstvo i Slavenstvo, koji je u njem gorio. U Beču traži on poznanstvo i prijateljstvo odličnih Srba najprije vladike crnogorskoga Petra Petrovića Njeguša i njegova učitelja pjesnika Sime Milutinovića, pored njih i Vuka Stefanovića Karadžića. Osobito je bio sretan, što ga milo primaše vladika crnogorski, s kojim se je razgovarao „od svakojakih i drugih stvarih naiviše od blagostanja Cerne gore, Serbie Bosne, Ercegovine, kano i cele Ilirie u koim sam priliku smatrati imao oštri i prirodan um njegov kano i čeznutje za junačtvom i junačkim činima[1] Od Hrvata najprije je upoznao Matu Topolovića, kojega žarko i patriotično srce još nitko u nas ocijenio nije, a koji je jamačno puno uticao u ovim prvim godinama na Ivana, da budne i procvate kao književnik hrvatski. Gaja nije Kukuljević lično poznavao sve do godine 1837. I ovo je bio znamenit dogodjaj u životu Ivanovu. Dne 9. srpnja potražio je bio Topalovića, pa i Gaja, koji je upravo u Beču boravio, ali ga nije bio našao kod kuće. Drugi dan bilježi: „U jutro kad se probudim, čujem od pajdaša Hrebelzia (poručnik kod garde), da me jedan civilista, kojega ja jučer posjetio jesam, tražiše. Čuvši to, znao sam jur, da je Gaj bio, što mene srdiše, da mene probudio nije. Tek što sam se oprao i odeo, kucne neko na vrata i unutra stupi moj Gaj, najveći domorodac našega vremena, najvažnii muž našega književstva, mal, u obrazu crnoputan, male crne brke i crnu kosu, visoko čelo i u

[1] Njegov dnevnik od god. 1837.

Digitized by Google

obrazu lik jednoga Ilira. Izdaje mu visoko lice, da je čestan, pošten i jedan s važnima stvarima se zanimajući muž, kojemu samo dobro domovine i dobro roda našeg na srcu leži. On ostadoše tri sata kod mene, poveriše meni sva namerenja svoja, tolkovaše mnoge tamne meni stvari, pripovedaše kakve opornosti on pobediti i to poradi novinah naših morao nije, kano i glasovitu borbu s banom Vlašićem i pobedu, koju on nad njim održaše poradi imena ilirskog Na poslednje *pokažem mu nekoja djela od mene* kano i pesme. On bieše ushitjen, uzmiše pesme sa sobom i obećaše nekoje u Danicu staviti. Ja sam bio veoma srečan[1].“ Iza ovoga sastanka tek za njekoliko mjeseci 14. decembra 1837. zabilježi Ivan ovako: „*Danas kod obeda sam primio Novine s Danicom, u kojih tu radost prvi put sam uživati mogao: jednu pesmu od mene i to: „„Tuga za ljubom““ viditi, samo me to jadiše, da su mnogo promenili.*“ Pjesma ova pokazuje očito nasljedovanje Dubrovčana. Godine su prošle, dok se je opet pojavio kao pjesnik u „Danici“. Tekar god. 1841. zapjeva krepke pjesme, iz kojih zuji već početak onih zanosnih historijskih pjesama, koje su se sada već počele radjati[2].

Evo u dvadeset i prvoj godini štampana mu je prva pjesma, ali on govori već *o djelima* svojim, koje je pokazivao Ljudevitu Gaju. Već godinu dana prije toga draga mu sestra Amalija piše: „Da ti želju ispunim i po tom pokažem, kako te ljubim, tak se oću skupa zeti i akoprem s teškom mukom tebi vender vu našem narodnom jeziku pisati“. I odmah zatim govori, kako su čitali njegova: „*Razna Djela Ilirska*“ taki prvi večer i nam se prav dobro dopadalo, najmre pako pesma: „Slavulj plače druga“, i kakti takaj: „Lepa Miuka“ od tebe se meni prav dopadala“[3].

Kakova je „*razňa djela ilirska*“ mogao imati u rukopisu mladić od dvadeset godina? Poznato je, da je Kukuljević prvi od svih pisaca ilirske dobe stao u više svezaka izdavati svoja skupljena djela u prozi i u stihovima još prije, nego što je ostavio vojničku službu g. 1842. pod imenom „Različita djela“. Pa zar ih je već god. 1836. imao gotova? Nije, nego si je u svom mladenačkom

[1] Dnevnik god. 1837.

[2] „Danica“ g. 1841. br. 25. Velika pjesma: „*Domorodac*“ br. 36. „*Čeznutje*“ po Schilleru. Napokon u br. 46. krasna njegova: „*Slavjanska domovina*“, koja je stotinu puta deklamovana i kroz decenij ugrijavala srca mladeži hrvatske.

[3] Pismo iz Tonimira 28. decembra 1836.

*

Digitized by Google

poletu tek laskao, kako će to izgledati, kada budu njegova djela u više svezaka štampana.

Po njegovom već više puta spominjanom dnevniku možemo redom pokazivati, kako su postala ta „različita djela“. Još prije toga možemo smatrati kao početak njegove književne radnje, što je kušao da piše njemački. Već godine 1835. napisa „Jelena oder das Thal in Bednja“, koji je g. 1836. preveo na hrvatski (od 26. do 31. marta) pod naslovom: „Jelena ili Dolica pri Bednji“. Tako i drugi pokus: „Horvati u Zari“, za koji ne znamo, da li je bio drama ili pripovijest. Redom zatim postajahu pripovijesti i pokusi dramatički. Najprije postade pripovijest: „Mladen i Stojana“, ili u sabranim djelima pod naslovom: „*Bugarin*“ prva pripovijest u prvoj njegovoj knjizi[1]. Pripovijest je uzeta iz dobe, kada se Srbi oslobodiše ispod turskoga jarma. Sam predmet opominje nas, da se sjetimo, kako se je upravo one godine (1837.) bio Ivan upoznao s Vukom Štefanovićem. U cijeloj pripovijesti ima reminiscencija živalnih iz onoga rata, koje je mogao doznavati od Vuka. Plemeniti Bugarin, spasitelj srpskoga junaka, otimlje se za njegovu kćer, a i mladjahni Srbin, koga je djevojka zavolila. Pripovijedalac bi rado saveo Bugara i Srba u jedno kolo. U samoj pripovijesti kaže on (str. 25—26) zanosnim načinom, što ga je vodilo, kada veli: „Za dugom noćju — iza propasti carstva — zaběli opet zora. Zlatni věk obćenitog izobraženja i blagorodnih mislih porodi se; — u narodih probudi se spavajuća ljubav k narodnosti, i š njome ljubav k svemu onomu, što narod srětnim učiniti može. Luč slobode razprostre po světu mile zrake svoje, razsvětli tminu slavjanskih naroda i prodre u istu noć od robovah turskih — ter tako raztopi i sèrca turskih Iliro-Slavjanah. — Ali samo jedna stranka ovoga naroda, toli směloga, toli poštenoga, bila je pripravna misli slobodne, misli koristne slavjanske sjediniti s duhom svojim; ta stranka bila je puk sèrbski pod vodjenjem hrabrog slobodnog Sèrbina Kara Gjorgje Petrovića. On je bio čověk prost, neučen; ali Sèrbin je bio i Slavjan dušom i tělom. To učini, da svaki Sèrbin rado slědjaše glas trublje njegove, koja Sèrbe iz dubokog sna probudi i za slobodu, za narodnost i domorodnu slavu boriti se podigne. U Sèrbii zaběli zora, ali okolo Sèrbie ležaše sve jošte tmasta noć i braća slavjanska počivahu u duboku snu. Bugari, Bošnjaci, Hercegovci i Slavjani u Arbanaskoj, Maćedonii i

[1] Različita djela, I. knj., str. 1—66.

Digitized by Google

Rumelii nehtědoše znati, da su jedan narod sa Sèrblji, da su grana od južno-slavjanskog stabla, da su potomci stanovnikah od Velike Ilirie, da su članovi jednog těla, i da tada kada se jedan član od těla razdèli, cělo tělo pati i da čim jedan ud boluje, svi tražiti i skrbiti se moraju, kako da mu pomognu". Evo ovo dijete izricalo spas i napredak južnim Slavenima u konfederaciji.

Ne pitaj dvadeset i jedno godišnjega onodobnom romantičkom novelistikom nakrcanoga pripovijedaoca, zašto je unosio takove anakronizme, ne pitaj niti za psihologijsko i naravno crtanje njega i po dobi i po nauci i po vlastitom temperamentu nestašnoga romantika. Ne pitaj ga za živahne dialoge, da se odmoriš od neprestanoga bujnoga i slikama poetičnim prenatrpanoga pripovijedanja. Ne pitaj dakle niti za naravni i odmjereni slog, koji danas cvate u velikim pripovijedaocima osobito realistične škole. Ne pitaj za kratki i jezgroviti slog velikih klasičkih pripovjedalaca. Ne pitaj svega toga niti u ovoj pripovijesti niti u slijedećim, koje se kao valovi jedne burne rijeke brzo jedna za drugom izvijaju iz zanosne duše mladoga pjesnika[1]. Druga je iza ove: „*Marta posadnica, staroslavjanska historička pripovĕst polag Karamzina*"[2]. Treća je opet narodna novela hrvatska: „*Braća*", pisana g. 1838.[3] Vladimir iz doline Zrmanje „raja cĕle državе" ilirske, ima dva plemenita sina Ivana i Jaromira, koje ostavi njeko vrijeme u Dubrovniku. „A kojoj državi — veli naš Ivan — kojemu gradu mogao bi bolje i kèrv i dětcu svoju pověriti, nego onomu, sred kojega jur od najdavniih stolětjah kroz sva vremena prava i jedina sloboda slavenska uzdrža se, stari običaji, čisti sladki mili jezik ilirski sačuva se i u kojega sredini kroz sve věkove književenstvo ilirsko, nauci i znanstva svake vèrsti zajedno s tèrgovinom cvale su".

---

[1] U ovom sudu složni smo sa suvremenim njegovim kriticima, koji vele: „Nu što se tiče pera ili štila, sudimo, da jezik *nije još dosta narodan, t. j. prost od onih dugačkih periodah i retoričkih cvětah*, koje su nas naučili graditi i kopčati u školah starinskih. Latini nisu Slaveni, niti je duh latinske literature duh slavenske, kao što věk prije narodjenja Isukèrsta nije věk devetnajsti. Nemožemo ino, nego svoj onoj gospodi, koja pišu pripovĕsti, preporučiti, da čitaju pripovĕsti Puškinove i Gogoljeve, pa da nastoje, te budu za nas Ilire u našem duhu ono, što su rečena dva pisaoca u ruskom za braću Ruse. „*Kolo*", *knj. II., str. 105—106.*

[2] Različita djela, knj. I., str. 65 i dalje.

[3] Različita djela, knj. II., str. 1

Digitized by Google

Pobratim njegov jeste porijeklom iz Crnegore i on se smjestio pod stare dane u Zrmanju, a ima dvije kćeri Jerinu i Mirinu. Djeca njihova imala se sdružiti u vječni vez i time povratiti njihovo pobratimstvo. Djevojke padnu Turcima u šake, a obadva sina Vladimirova izvode sada junačko djelo, da ih iz turskih ruku oslobadjaju kao viteški ilirski junaci, dok ih iza mnogih patnja i oslobodiše.

Za život i napredak Ivanov znatne nam se čine njeke historičke reminiscencije, koje je nanizao, da su se pripovijedale u oči vjenčanja Ivanova i Jerine. „Jedan uzme pripovědati“ — veli on — „od starog bližnjeg grada Udbine u Kèrbavi, kojega još u davno vrěme nekoji izmedju najstariih ilirskih kraljevah sagradi, gdě je negda stolni hram kèrbavske cèrkve na ponositom bèrdu Kalanac stajao i u kojega njedru ostanci i kosti umèrših, za dom i slobodu padših glasovitih vitezovah Kèrbave, Zrmanje i Like sabranjene su, a sada pod pèršinom i obilježjem počivaju. Taj pripovědaše, kako su zlobni Turci u savezu žalibože s Iliri iz njihovih stranah predobivši taj grad stolnu cèrkvu porušili i razvalili, ter iz razkèršenih zidovah bedeme i ograde okolo grada proti pèrsim bratje svoje sazidali. Drugi ih uvedu besědom svojom u bojna ona vrěmena, u kojih su blagorodni silni Karlovići, knezovi Kèrbave i Zèrmanje u nedaleko ležećem gradu Komiću i u razvaljenome dvoru Karlovićah vladali i obitavali, ter u lovačkom svojem stanu Kozjedrage sa priatelji i najvećimi u ono doba vitezovi ilirskimi gostili se i uveseljavali. Treći zabuni se u pripovědanju od vitežkih dělah Juričah, něgdašnih takodjer knezovah kèrbavskih, koji su poslě, kako Turci Kèrbavu i Liku porobe, u otočki kotar medju Krmpolje i Bèrlog poběgli, ter tamo grad pod svojim imenom sazidali. Vladimir govoraše mnogo od silnih knezovah Šubićah Zrinskih i Frankopanah, drugi opet od Jankovićah, Lenkovićah i bribirskih Basaniah. Pripovědalo se je i od stare kule Zvonigrada, kojega su rimski još Iliri sagradili i u kome da silno blago leži; stare bajke glase od Rakovnika i Ostrovice grada, kojega je Bela IV. u běgu svome iz Ugarske podignuo. Nu izmedju svih pripovědkih upali i napuni najvećom vatrom slušatelje stari Istok, čim od domorodnog neumèrlog svog junaka i viteza Škenderbega Kastriotića, njegovog sinovca Hanza i njegovih vodjah Muse, Vranjanina i Topie golemoga, hrabra děla, četovanja i život opisivati poče. Kad starac besědu svoju dovèrši, kriknu svi jednokupno,

Digitized by Google

da živi junačtvo Škandrbega i svih naših vitezovah. „Daj Bože da se ona stara vrěmena povrate“ primetnu někoji“.

Koliko god nam obzorje u ovim reminiscencijama pokazuje Kačića, za koga sam Ivan bilježi da ga je u ono vrijeme marljivo čitao, opet ima ovdje tragova i drugim historijskim djelima, što se još bolje pokazuje u suvremenim njegovim dramatičnim pokušajima. Posljednja od njegovih priobćenih pripovijesti je „*Pauk*“[1] po njemačkom — pripovijest o „Uskocima“, gdje opet imade tragova o njegovom učenju o Uskocima.

Mnogo jasnije prikazuju nam se tragovi historijskoga obrazovanja u njegovim dramatičnim pokušajima. Prva je njegova drama „*Juran i Sofija*“, koju je sgotovio već godine 1837., dakle u dvadeset i prvoj godini, dakako kao i sve drugo najprije na njemačkom jeziku, a onda je to preveo na hrvatski, ali veoma slabo. Jezik mu je ispravio Vjekoslav Babukić, koga je za to lijepo umolio bio[2]. Juran i Sofia štampan je najprije od svih njegovih književnih proizvoda u Zagrebu 1839., a naš Ivan piše se na naslovnom listu: „*kod kr. ugarske plemenite tělesne straže Pod-Naměsnik*“[3]. Predmet je drami onaj poznati boj kod Siska, gdje je nad Hasanom bosanskim ban Erdedi zajedno s pomoćnom vojskom carskom iznio sjajnu pobjedu (1593.) Sin bana Tome Erdeda dopao u turske ruke u nesretnom boju prije te velike bitke, Hasan traži od bana za odkup sina velike žrtve i pokornost Hrvatske. Majka bi popustila, da spasi sina. Ban neće. Snaha njegova Sofija ne čeka niti odluke banske, niti pomoćne vojske, već se preobuče u muškarca i spasi banovića Jurana. U čas najveće pogibelji bane ban i njegov sin Juran, da spase Sofiju. Riječi bana Tome Erdeda, kada odbija molbu svoje žene odgovarajući joj: „*Slava — čast — sud potomstva — i otačbina*“ može se reći da odišu iz svih čina ove drame.

Ovo je *prvi dramatički pokus hrvatski, koji je izašao na pozorištne* daske najprije u Sisku (1839.), a onda u Zagrebu (1840). Tko će opisati radost tadanjega mladjega i starijega svijeta. „Uzhit kojim je u neobično velikom broju sakupljeno občinstvo ovo uprav domorodno djelo primilo nemože se opisati — vidi Danicu br. 24. — Svaki izraz, svaku rieč koja se na rod, jezik, kralja i domo-

[1] Različita děla. Knjig. II. str. 53. i dalje.

[2] Smičiklas. Život i djela Vjekoslava Babukića. Zagreb 1876. str. 20.

[3] Kukuljević Ivan Sakcinski: Juran i Sofia ili Turci kod Siska, junačka igra u trih činih. Zagr. 1839.

Digitized by Google

vinu proteže, sliediaše gromovito pleskanje i radostno klicanje, kakvoga se još nikad u tom teatru čulo nije. Veličanstvenijeg i milijeg prizora za domorodca biti nemože, nego što je onaj bio, koji smo rečenu večer viditi priliku imali. Do hiljadu osoba od svih stališah sakupilo se domorodnom vatrom upaljenih i iskrenim veseljem opojenih, da jedan put očito svietu pokažu, na koliko svoj sladki ilirski jezik i junački rod ljube i štuju. Zaisto to je bio jedan večer, koji zaslužuje u anale naše domovine upisan biti". Iza prvoga sjajnoga uspjeha rodi se misao o narodnom teatru kao što ga imadu braća Česi u Pragu (1839.)[1].

Za napredak Ivanov znatno nam je u ovoj drami to postaviti za izvjestno, da poznaje Krčelića i Valvasora. I ako u slijedećem njegovom dramatičkom pokusu: „*Gusaru*"[2] veli: „Sastavio sam polag Lorda Byrona poetičke pripovĕsti: The Corsair i držao se u činih skoro sasvim slavnog ovog englezkog pjesnika, samo što sam imena osobah i konac preinačio, nĕkoja pridodavši, a nĕkoja izpustivši" — opet se i iz ove drame izvija njegovo poznavanje starijih historijskih dogodjaja izmed Hrvata i Turaka. Ova drama sjeća nas medjutim i na Ivanovu novelu „Braća", u kojoj se vidja dosta momenata reminiscencije na Byronova „Corsaira".

Još jedan dramatički pokus bilježi on sam već godine 1838. pod naslovom: „*Bĕg kralja Bele ili osveta ilirska*", a poslije ga je štampao pod naslovom: *Poraz Mongolah*[3]. Štampan je tek 1842.,

[1] „Dimitrija Demeter" izdanje „Matice Hrvatske" g. 1891. Uvod od Vl. Mažuranića str. XVII.

[2] Različita dĕla. Svez. III. str. 1. — i dalje. Tomaseo g. 1845. osudjuje „Gusara", „koji da nije Slaven niti je značaj ni iz kojeg naroda". Gl. „Iskrice" izdanje „Matice Hrvatske" str. XXVIII.

[3] Različita dĕla, knj. III. str. 63 i dalje. I ovu književnu njegovu radnju imao je da izpravi naš vrli dramatik *dr. Dimitrija Demetar* prije, nego što je prošla u štampu. On mu piše iz Zagreba dne 16. aprila 1842.: Tvoje milo pismo primio sam i pĕsmu, koju si na dan narodjenje našega cara napisao, jurve u „Danicu" metnuo. (Tiskana u br. 16.) *Tvoj igrokaz: Poraz Mongolah pročitao sam i polag mogućnosti popravio*, kao takodjer za prepisanje predao i to već odavna. Ja mislim, da već prepisan biti mora. *Tvoju šaljivu igru takodjer* sam pročitao, ali popravio ju još nisam, budući da puno posla s Danicom i s mojom Teutom imam. Ako i mnogo dosĕtljivosti neima (oprosti, što sam tako neuljudan, ja laskati neznam) ipak ima mnogo satiričkih opazkah, koje nemogu bez koristi ostati . . ." Koliko je meni poznato, ova šaljiva igra nije nikada štampana, a i u rukopisu ne nadjoh joj traga, ako nije ona: „Ženiti se ili neženiti", što se nalazi medju rukopisima iz starije dobe.

Digitized by Google

ali je predstavljen prvih dana jula 1840., jer mu dr. Demeter piše: „Vaš igrokaz Stĕpko Šubić predstavit će se stopram u četvertak i gospoja Vagi će sigurno u njem igrati. To će biti veselje, oduševljenje“[1]. Ovdje se već sastajemo sa ozbiljnim historikom, koji poznaje Lucija pored Krčelića, a poznaje i povelje izdane po Hormayeru, poznaje i druge pisce i kroniste, koji su mu trebali za ovaj predmet. Po ovom biva jasno, što sam o sebi pripovijeda, da je za one tri godine marljivo proučavao Ratkaja, Lucija, Krčelića, Gundulića i druge pjesnike dubrovačke, Vuka, Kačića, Vitezovića i mnogo drugih historijskih djela.

Dok se naš krepki i snažni Ivan načitava osobito njemačkih pjesnika i pripovijedalaca, uči veoma marljivo i historiju i traži bez prestanka, gdje bi mogao izkresati sjajne momente iz historije svoga naroda, upravo burnom i neodoljivom silom stvara jedno djelo za drugim, pokazuje već jasno na neizmjernu plodnost, kojom će obsipati svoj narod i njegovu knjigu. U ovom je plemenitom poletu ipak zaboravio i nije išao da dostigne i prouči, dok je još mlad bio njeke nauke, koje bi mu mogle pored njegove plodne radinosti zajamčiti, da će biti veliki pisac. Niti on ne spominje, niti se ne vidja traga da bi ga privlačila k sebi hladna nauka prava. Ne mami ga niti ijedna škola filozofijska, a u tadanjim njegovim godinama najsladje se sanjari o nedohitnim naukama ove majstorice drugih znanosti. Niti ga skladnom mjerom riječi i slika slog starih Grka i Rimljana ne veže uza se. Ne vidjamo niti toga, da bi u prijestolnici monarkije poiskao, da se sistematično obuči u miloj mu nauci historijskoj. Ta je doduše onda u Beču sasma slabo cvala, a njemu kao častniku valjda nije niti moguće bilo. On se svom dušom svojom hvata cvatuće tada lijepe knjige, uzori su mu romantici i njihovi našljedovatelji. Ovu žicu uhvaćenu mladenačkim žarom pronosi kašnje kroza sva djela svoga dugoga i radom blagoslovljenoga života.

Spominjemo još, da je Kukuljević osnovao medju svojim drugovima slavensko društvo, da svaki doprinosi mali mjesečni prinos od dvadeset novčića, a od toga da se slavjanske knjige kupuju. Toga se je on rado sjećao i u najkasnijim danima svoga života. Da se je o tom puno trudio, vidi se po tom, što je već g. 1836. bio sastavio „*Poziv u novo društvo sasvim slavjansko ili slavoilirsko*“. Tekar god. 1839. 30. augusta mogao je zabiljeziti: „Najvažnija

[1] Pismo iz Zagreba 30. juna 1840.

Digitized by Google

radnja moja u gardi bijaše, što sam od 12. maja počemši slavjansko družtvo sastavio, koje sada oko trideset pajdašah sadržava. Od ovih mora svaki najmanje 20 kr. doprinesti, od kojih novacah se najnovije knjige slavjanske kupuju"[1].

Godine 1840. bude Kukuljević premješten od kraljevske garde regimenti u Milan. Ovamo ode zlovoljan. Volio bi bio proći u koju krajišku regimentu. Nije on niti u Milanu dangubio, već i ovdje nastavi svoje radnje. Čim je onamo prispio, umah potražuje po knjižnicama i bilježi djela o Ilirima i njihovoj historiji[2]. Ovamo kao da ga je ruka božja maknula, da narodu hrvatskomu probudi jednog od najvećih njegovih pjesnika, našega miloga lirika Petra Preradovića. „Godine 1840. — pripovijeda Preradović — dodje u našu regimentu Ivan Kukuljević oficirom od ugarske garde. On se bavljaše već kod garde narodnim književestvom, pisaše koješta i nastavi velikom revnošću tu svoju radinost i kod regimente. Ja se sprijateljih š njime, a doznavši on, da se njemačkim pjesničtvom bavim, nukaše me neprestance, da se primim narodnog. Ali meni se to nije nikako dalo, niesam dovoljno znao jezika, a i drugčije činilo mi se je čudno, da bi ja pisao u jeziku, koji po mome tadašnjem mnienju nije dorastao izobraženosti vladajućih europejskih jezika. Ali Kukuljević nije mirovao, već razgovorom o staroj našoj dubrovačkoj književnosti, o narodnih naših pjesnih i pročitavanjem svojih vlastitieh proizvoda na toliko me skloni, da sam barem počeo prevoditi po gdješto iz narodnoga na njemački jezik i za njemačke svoje pjesme počeo odabirati narodne predmete. Tako sam preveo skoro cielo prvo pjevanje Gundulićeva Osmana i njeku pjesmu Gjorgjićevu itd.[3]

---

[1] Dnevnik od god. 1839.

[2] O svom putu u Milan napisa dopis u Danicu 1840. br. 14. i izbraja zanimiva djela o historiji ilirskoga naroda.

[3] Preradović: Izabrane pjesme. U Zagrebu 1890. Predgovor Milivoja Šrepela str. IV. — iz autobiografije pjesnikove. Da je Ivan Kukuljević obavljao i plemenite komisije, neka svjedoči ovo pismo Ivana Mažuranića: Gospodine! Poznato će Vam biti, da Bernardin Biondelli, za koga ćete napitat u tipografii f. Rusconia u Milanu izdaje „Atlante linguistico" u kom će dakle naravniem načinom morat besiedit i o jezicih i narečjih slavjanskich. Neka bi pako izvjestja njegova o toj stvari bila štogod izpravnia i ne nakazana oniem obćenitiem laži, kojiem se je sve do dnevi današnjega svakolika tako zvana izobražena Europa davila o narodih slavjanskich u obće, a ilirskom napose, ponudio mu je bio g. Nikola Vranicani u ime našega Gaja malenu korespondenciu,

Digitized by Google

Kukuljević se medjutim zasitio vojničkoga života On odluči ostaviti vojsku; ali toga nije mogao učiniti bez dozvole svoga strogoga oca. Valjalo se ocu pomoliti. Znameniti ovaj korak odlučan za vas njegov život valjalo je dobro i temeljito razložiti. Pred nama je znamenita njegova konfesija, koju šalje ocu na njemačkom jeziku. Ona je znamenita i za knjigu hrvatsku, zato ju cijelu u prijevodu priobćujemo.

„Vi ćete se čuditi, kada iza duge šutnje od mene dugi list dobijete, u kojem kao čovjek sebi najdražemu čovjeku kao sin svomu ocu, kao zapuštenik svomu jedinomu prijatelju i pravomu i velikomu dobrotvoru pristupam. Već vidim, kako rumenite, kada ove redke čitate, a u srcu drhćete. Umirite se mili oče! Sadržaj ovoga pisma ne može vas uvrijediti".

„Počimam sa riječima čovjeka, koga obožava sva Europa, sa riječima Göthe a gdje govori o uzgoju ljudi, te kaže: „Tko hoće pri odgoju čovjeka da uradi što dobra i za njegov napredak koristna, valja da pazi u zrelijoj dobi mladosti njegove, čemu je sklon i kakve su mu želje. Prema tomu neka mu se bira stališ. Inače će priličiti u cijelom životu putniku u pustinji, koji ne zna puta, ne ima cilja niti ikakva pristaništa".

„Ovo je moja slika, odkada se sam poznam. U djetinstvu bio sam nemiran, razpušten, dapače u njekim danim prilikama izopačen dečko. To je bio pravi razlog, da sam bio tako rano odmaknut

---

koju on vele uljudniem načinom primi. Uslied česa mu pošiljemo mi odavdie iz Karlovca od Ilirie naše jednu nariečoslovnu kartu, na kojoj su u koliko nam bi kod današnjieh nedostataka književstva našega moguće, naznačeni razniem bojami granice od nariečjah ilirskieh. A uza tu kartu mu šiljemo takojer i jednu azbučnu tabelu od poglavitieh pravopisah slavjanskieh i niekoje objasnjujuće bilježke. Nu budući da ljudi o stvarih, koje im dosele sasviem tudje biahu, težko se iz golieh pisamah ubavieštuju: zato *znaduć kakova vatrena i znana domorodca mi u Vami gospodine moj u krasnom Milanu posiedujemo*, uslobadjamo se zamolit Vas, da Vi ono, što on iz malenieh pisamah našieh veliciem bi trudom naučio se, ustmeno polag razumna znanja Vašega protumačite i pomognete, da pisalac ovi što bolje idei o Slavjanstvu i Ilirstvu našem talianskom svietu priobći. Vrieme bo jest veće i krajnje vrieme, da na nas Europa druziem očima neg dosele pogleda. . . . Vaš I. M. Priobćismo ovo cijelo veoma karakteristično pismo manje važno za životopis K-ćev, ali zanimivo za nastojanja Ilira, a i malo ima takovih pisama od našega velikoga pjesnika. O Biondellu i njegovom djelu izvješćuje onda Kukuljević u „Danici" 1841. br. 31., gdje ga veoma hvali.

Digitized by Google

od Vas i od domaćega obiteljskoga ognjišta. Od toga vremena nije me bilo za dulje vremena u roditeljskoj kući. Sedam godina proživio sam medju mladeži, koja je bila isto tako živahna kao i ja. Ja sam zaboravio, kakav je život medju svojima, niti sam naučio onu slast unići u sama sebe i živjeti za sebe. Posljedica je bila, da nisam nikada imao volje za nauku, da sam tek iskao sve moguće načine, kako ću se od nauka odmaknuti. Naravno je sasvim, da sam to upravo onda iskao, kada je najviše trebalo da učim, a to je bilo u filozofiji —".

„Soldatija prikazala mi se kao Eldorado, gdje ću živjeti sasvim novi život. Mislio sam, istaknut ću se krepkom svojom prirodom. Već mi se činilo, da ću svojom smjelostju i vatrom, željom za bojem i zanosom postati i novi Napoleon. Dolazili su upravo glasi o novom ratu. Nitko me nebi bio susdržao. I budnem vojnik. Oboružan sa naukama koje nisu nikada štogod više bile nego li upravo ništa, dodjem regimenti daleko od moje domovine, prodjoh i lijetah od grada do grada u mnogim zemljama, dok ne dodjoh u Beč kao podpuni klipan. Nješto duha i čuvstva bila je sva moja duševna imovina".

„Ovdje upoznah mlade ljude, koji su bili u tolikim naukama izučeni, tolike muževe pune mudrosti, pak sam se sramio, da samo ja tako nisko stojim ispod njih. Ja se osamih od ljudi i primih se nauke. Kolike li sam slasti uživao dan na dan i još ih danas osjećam. Odlučih, da ću se posvetiti nauci i držati ću se te odluke do posljednjega daha moga života. Kod garde bilo dosta slobodna vremena, a ja ga upotrebih na čitanje i pisanje. Tek prve godine podao sam se bio zabavama, pa sam radio sve ono, što radi mlad razpušten čovjek dospjevši prvi put u veliki svijet. Kako rekoh, to ipak nije dugo potrajalo. U ove posljednje godine naučih svijet poznavati s ozbiljnije strane. Tako je naravno, da je taj vojnički *prividni život* (ovo podbrisao) izgubio u mojim očima vrijednost.

„Izašavši iz garde poželih si proći u krajinu. Ondje bih mogao i valjda jedino ondje nastaviti moje obljubljeno poslovanje. Hofkriegsrath pošalje me u Italiju. — Ja sam mu zahvalan, vidjeh zemlje, koje možda nikada ne bih bio vidio. Boraveći ovdje sve mi se javlja glas srca, koji mi kaže: „Ti nisi za ovaj stališ". Ne vjerovah svomu srcu i pitah druge dobre ljude, pitah starije pametne ljude — i oni mi to potvrdiše. Ispitah si dušu i srce i sva osjećanja svoja — sve mi govori: „Ostavi ovu krivu stazu života,

Digitized by Google

jer nećeš nikada biti sretan niti zadovoljan i u stare dana nesretan —".

„Žalostno je ovo čuti od svoga djeteta dragi oče! Nije li tako? Ne mislite zato, da sam toliko već propao, da neću nikada sretan biti, ali u ovom stališu neću biti nikada. — Zar da ovaj kratki život, što ga svaki čovjek proživjeti mora, sav u jadu i nevolji proživim, da do groba ostanem robski pokoran stotinama poglavara od najrazličitijih naroda, ljudima koji su daleko za mnom po duhu i srcu, pa da se dragovoljno svakoj njihovoj voljici klanjam? Zar da se za uvijek imam daviti s ovim suhoparnim i neslanim vojničkim predmetima, od kojih su mnogi u ovom prosvijestjenom vijeku bez ikakve svrhe, pa da to do vijeka podnosim kao strpljivo blago božje? Zar da ja, ako rat bukne, podjem daviti i umarati narode, koji su visoko u prosvjeti nad narodima našega carstva, koje mi smatramo za naše učitelje i oplemenitelje ljudskoga duha, koji nisu niti momu narodu niti mojoj domovini ništa na žao učinili? Tako mi Boga i svih svetih — nikada, dok mi bije u prsima junačko moje i nepokvareno srce. Dužnost mogla bi me na to vezati, zato ću se odvezati od te dužnosti".

„Ali kako? Ja sam siromah čovjek, a ne ima takva Mecene, da me zaštiti. Ipak nisam toliko zapušten. Već do sada bio bih i morao bih se kretati po svijetu kao propalica, da Vas ne imam. Bog mi Vas je dao i uzdržao. Po Vama nadam se, da ću se dovinuti svomu cilju i zadovoljstvu. Šta će se tude pametna roditi? — već Vas čujem pitati. Čujte. Vi ste ugledan u domovini i imate možne prijatelje. Možda bi mi bilo moguće gdjegod ma kako malo mjestance pribaviti. Ja sam mlad i osjećam u sebi snage, ako uhvatim ma kakvo mjestance, da ću se razviti kao vrijedan i zadovoljan čovjek".

„Ali drago dijete! Kakovo mjesto? Sve je prepuno, a ti nisi prava izučio. Doista važno pitanje. Ali Vi ste veliki direktor škola tako rekući u tri zemlje. „Ti valjda ne misliš" — mislite si vi — „da budneš profesor ili možda hoćeš da budeš pedel školski, jer drugoga mjesta za sada ne ima". Ali ja ipak velim, da ima i da po vama to mogu dostići. Vidite, svi gradovi obrazovanih naroda, gdje je akademija ili gimnazija, imadu i javnu biblioteku. Tude je kustos ili bibliotekar koji je u časti kod obrazovanih ljudi, a imade i pod sobom činovnika. Evo zagrebačka biblioteka broji do 15.000 svezaka, a leže za hranu miševima bez reda. Veli se, trebala bi najprije dvorana, gdje će se namjestiti i urediti. Zašto to?

Digitized by Google

Dvorana akademije tako je velika, da bi mogla primiti u sebe cijelu biblioteku. Pa što za to, ako se u dvorani disputacije vode. Ta u cijelom svijetu biva toga, da su dvorane nakrcane do vrh vrha knjigama, dok djaci ipak u njima defenduju ili vode dišpute. Opet s druge strane u nijednom naobraženom narodu ne drže se koncerti u akademijskoj dvorani, kako to u nas biva. Neka si koncerte drže ili u starom teatru ili si neka sagrade dvoranu. U mjesto što biste potrošili za gradnju biblioteke, kupite knjige i namjestite činovnika, da vam knjige uredi. Vidite, ja sam posjetio već mnoge i najveće biblioteke i osjećam u sebi sposobnosti, da budem a ma sasvim sposoban kustos. Poznam već prilično inozemne književnosti, a imao bi tude prilike, da naučim, čega još ne znam. Kod biblioteke valja da bude čovjek, koji se neće trebati zastidjeti, kada mu dodju stranci, da ih uputi, a ja si laskam, da bih u tom pretekao sve te vaše ljude, koji su sada njekako namješteni kod bibioteke. Ja bih bio svom dušom za takovo mjesto"[1].

Lijepo ovo pismo smuti mu oca. Dugo mu nanj ne odgovara. Kada odgovara, nazivlje ga „zlosretno dugo pismo". Pa što da i odgovori „na ovo prividno filozofičko a u istinu bezumno pismo". „Ti si si sam ovaj stališ odabrao nisam te silio. Šta će biti od tebe? Najnesretniji čovjek, gaziblato. Tamo te je dovela ta pohlepa za naukama, kojoj sam se ja jadan toliko veselio. Bit ćeš na ruglo svemu svijetu. Istina, da bi bio sposoban za arkivara, ali ja sam se morao smijati tvomu predlogu o uredjenju biblioteke. Šta hoćeš da budeš gladni pjesnik? Možda ti je kakva Talijanka glavom zavrtila? Možda te srce poteže u domovinu, pak bih ti ja priskrbio, da budeš premješten k toploj peći u krajinu, ako su ti prehladni talijanski kamini. Srce mi puca, kad pomislim, kako ćeš biti prezren u domovini, u kojoj si stekao do sada toliko ljubavi". Naravno da starac sklapa ruke nad svojom nesretnom glavom. O tom dakako ne ima niti govora, da bi mu dozvolio ostaviti vojnički stališ[2].

[1] Pismo ovo *u konceptu* u zbirci Božidara Kukuljevića jeste bez datuma. Pokojni Ivan Kukuljević spremajući se da piše svoju autobiografiju datirao ga je 1839. sa znakom? Bio je zaboravio, da je pismo pisano g. 1841., što mi izvjestno znamo po odgovoru oca njegova na ovo „zlosretno dugo pismo", kako ga stari nazivlje.

[2] Pismo njemački pisano, datovano u Tonimiru 28. aprila 1841. I opet veoma tužno pismo veliko Zagreba iz 3. juna 1841., gdje ga miri, neka se poda u svoju sudbu.

Digitized by Google

II. (1842—1850.)

Iza teških borba sa dobrim ocem svojim prodje godine 1842. Ivan Kukuljević od vojništva. Sada se je ispunila njegova vruća želja da bude u svojoj domovini, o kojoj tako nježno bilježi u svom kratkom dnevniku g. 1838. polazeći iz Tonimira s kratkoga dopusta opet u Beč. „Ostaj s Bogom premila ljubna domovina ma! Tělo se oprašta s tobom, sàrce, duša ne; u tebi su sve slasti, veselja i ščastje me, u tebi sva milina i dražest života! O kakvo gorko, kakvo turobno čuvstvo osěćam u ovom hipu, kad se od tebe rastavljam. O kad će dojti ura kada danak, da se s tobom opet sojužim, u tvom naručaju sladne slasti pijem?“[1] Sada mu se ta želja ispunila. Medjutim od vojske jošte nije dobio podpuna odpusta. Tek u mjesecu novembru (11. nov. 1842.) dobije odpust, a već u mjesecu decembru bude imenovan začastnim jurasorom županije zagrebačke. I po „Danici“ vidja se, da je Kukuljević kod kuće. Nijedne godine ni prije niti poslije ne ima toliko njegovih pjesama i prinosa u ovom listu. Ove godine počela su se štampati njegova već spominjana „Različita děla“. Ove godine tek živući medju svojima okrepio se toliko u jeziku narodnom, da svaku svoju stvar odmah piše hrvatski. Do ove godine osim pjesama — koje mu jako sporo idu — *sve pisao najprije njemački*, a onda se tek trudi, da to prevede na hrvatski. *Posljedniji njegov spis najprije njemački pisan, a onda preveden na hrvatski, jest „Put u Primorje“* još u prvim mjesecima ove godine[2].

Nije ipak Kukuljević tako sretan bio u domovini, kako se je nadao i želio. Već pedeset godina navaljuju Magjari na Hrvate, da im narinu svoj jezik, a Hrvati se brane i ostaju kod latinskoga jezika. Hrvati se brane višestoljetnim pravom toga jezika. U njem da su pisani svi zakoni od vjekova. Silna navala na zajedničkim saborima, bujni cvijet magjarskoga govorništva i magjarske književnosti ne mogoše kroz decenija uspaliti hrvatske zastarele latinaše, da se riješe izreći: i mi uvodimo hrvatski u urede i škole. Evo što on napisa odmah u početku ove godine za „Narodne Novine“, a one od straha pred cenzurom nisu smjele da prime.

„Horvati! Kad ćemo prestati jednom od tudjina pomoći tražiti? Kad ćemo toliko gizdosti imati, da si i sami pomognemo? Da ne čekamo kao mala dečica pomoći i podpore od drugih? Nikad prie

[1] Dnevnik g. 1838.

[2] Štampan u „Danici“ 1842. br. 13. i 14.

Digitized by Google

nego onda, kad ćemo se svi u duhu sjediniti, kad ćemo *u Horvatskoj Horvati biti s dušom i s tělom — ali na skorom moramo to biti, jer drugačie prestat ćemo biti.* Mi smo sve još u domovini našoj tudjinci, naselnici. — U javnom životu vlada latinština, u družtvenom němčina i u nama još uvěk nema nas. Nekoji žele i s trećim tudjim elementom se sjediniti. Ima li zaista u nama ili bolje reći u nekojih od nas tako malo narodnog ponosa, da *mislimo da jezik naš, koj je već u prastaro vrěme izobražen bio, toliko nevredi, da se u dèržavne poslove, da se u javni život uvede?* Čujem na to nekoje od pèrvih glavah odgovoriti: *„Čekajmo bolja vremena!“* Zar od tudjinca? Istoria čitavog světa neuči nas, da je i koj narod prostodušno i bez interesa tudjeg naroda podignuo i sretnim učinio kao naroda to jest, da mu nije, ako ga je bogatiim i izobraženiim učinio, sve ono uzeo, što ga je činilo narodom. — Pitanje je, i to pitanje mora se naskoro rěšiti: Hoćemo li mi kao Horvati, kao narod u buduće živiti ili kao prilomak (appendix) koga drugog naroda? Hoćemo li mi u našoj šumi kao lav ponosito hoditi ili kao rep od lava po zemlji se vući? O gnjusna misao za Horvata! ali još gnusnije, ako koji Horvat takovu želju u sebi goji! Za nas neima spasenja, dok se nepokažemo u slici, u kojoj se pokazati moramo. Netreba nam se nikakvim nimbušom krivati. Neima spasenja, *dok se nepokažemo u Hrvatskoj kao Horvati, u světu kao Slavjani, a drugoj našoj braći jugoslavjanskoj kao Iliri i dok neuvedemo u naša usta naš materinski glas.* Neka viču protivnici slavjanskog imena, neka viču oni, koji u budućnost negledaju i samo se u sadašnjosti nasladjivaju. Nije treba čekati, da budu zlata vremena došla, da budu draga kamenja s neba dole padala i pečeni golubovi u naša usta leteli i da ćemo tada moći upeljati domorodni naš jezik Neverujte im! *Sada ili nikada jezik i savetničtvo (Consilium)*“. Hvali zatim ponos Magjara. Baca se svom silom na one Hrvate, kako veli *„medijaše“*, koji po onoj staroj „medium tenuere beati“ od straha i gluposti brane samo latinski jezik i čekaju bolja vremena[1].

Kako da čovjek mlad, naobražen i ovako oduševljen ne krene na burno polje javnoga života, u koji je upravo one godine narodna ilirska stranka unišla svom snagom svojom. Ove godine

[1] Ovaj dopis pisan je 20. marta 1842. u Varaždinu i šalje ga redakciji „Nar. Nov.“, ali da mu ga vrati, ako ga štampati „ne bi htěla ali směla“. Svakako je jedno ili drugo bilo, kad ga evo mi nadjosmo njemu povraćena.

Digitized by Google

došlo je prigodom reštauracije županije zagrebačke do krvi. Stranka je ilirska nadvladala, ali se digla na nju sva sila vlasti magjarske. Namjestnik banski Haulik bude odstranjen, a na jesen pošalje vlada energičnoga bana Hallera. Magjari vraćaju pisma latinska naših županija, a njima pišu samo magjarski. Hrvatskim poslanicima ne dadu govoriti latinski. Cenzura se zaoštrila tako „*da mi već ni takve stvari*" — veli Kukuljević u javnom govoru — *koje su u Beču, Pešti i u našem carstvu tiskane, citirati i na novo tiskati ne smijemo . . . da radi jedne jedine rieči* car *ciele sastavke izbrisuje i za tim po svietu razglasuje, da mi od cara ruskoga, od izdanja naše domovine i propasti našega vladanja snivamo*"[1]. Od nove godine (1843.) bilo je i ime ilirsko zabranjeno — na veliku žalost svega naroda. Iz Požuna dolazile su vijesti o izjavama Ivana Erdeda i Josipovića, da oni ne poznadu narodnosti hrvatske. Kao žarka žeravica padale su na srca ilirska riječi Josipovića da je „svih pravih Hrvata jedna želja s Ugarskom u jedno tělo sklopiti se". Valjda još jače bolilo je tadanje mlade Hrvate što se čulo da je *Josipović* zahvaljujući se na bakljadi donesenoj mu od magjarske mladeži očitovao: „*da sve njegovo teženje od sada kao i do sada drugamo ne směra, nego koliko moguće magjarsku narodnost, za koju je on sve i isti život pripravan vazda žèrtvovati i u Hrvatskoj razplodjivati i proti Ilirom štititi*"[2].

Kada su zdvojni zastupnici na zajedničkom saboru porugani i ismijani pitali od svojih županija, što će da rade, progovori u županiji zagrebačkoj i mladi Ivan Kukuljević u poduljem govoru. Napomenu, kako se on „ni malo ne čudi nasilnomu postupanjú Magjara, koji svoju staru azijatsku narav nimalo izmijenili nisu, jer su u njih još uvjek nasilna ćud Mongolah i Tatarah, Hunah i Turaka, koji su uz prekorednu oholost mrzili uvijek sve ine narode hlepeći vazda za uništenjem naroda, za razvaljivanjem obstojećih i njim na putu stojećih stvarih i državah, grabeći uvijek za gospodstvom i vladom nad inimi narodi. Magjarom nije ni danas dosta, da se dižu i razvijaju u prirodjenom krugu, oni teže, da ponize sve, što se kraj njih i oko njih nahodi i zato obljubiše nada sve onu pjesmu, koja kaže: „„Daj Bože, da Magjar nad pol svijeta nadvlada"". Oni uvode magjarizaciju. Oni šalju k nama svakakve

[1] Govor Kuk. u spravištu županijè zagrebačke dne 11. aprila 1843 Vidi Mirković Stjepan: Ivan Kukuljević Sakcinski. Zagreb 1861. str. 7.

[2] Pismo Kukuljeviću od Mirka Bogovića od 1. srpnja 1843.

Digitized by Google

kreature, koje za njih propagandu prave. Oni nam otimlju naše ime, navaljuju na naš jezik i na književnost. Oni hoće da od hrvatskoga naroda učine sužnje i robove"[1]. Ovaj govor mladoga Kukuljevića razjario je Magjare na toliko, da su iskali od palatina, neka ga dade sudbeno progoniti. Čudna sreća pomogla je Kukuljeviću, da je ova stvar zaspala[2].

Živu i sretnu ideju svoju, da će se Hrvatska samo onda oteti ovomu nasilnomu i groznomu zagrljaju magjarizacije, ako dobije svoj „Consilium" t. j. svoju domaću vladu i uvede u škole i u javni život narodni jezik, ne prestaje Kukuljević gojiti i obradjivati. Na početku godine 1843 napisa on dosta umjeren članak za novine pod naslovom: „*Što će biti iz nas?*" „Svi sjedinjenimi misli treba da se složimo" — veli on — „da se podigne *Savĕt u domovini našoj i naš materinski jezik da uvedemo u javne poslove.* To je jedini put iz labirinta našega, to je jedino spasenje u smèrtnoj pogibelji našoj. Ako mi naš materinski jezik u javni život podignuti nećemo, onda je laž, da istinito želimo ostati Horvati i Slavonci, jednom rĕčju Slaveni. Onda je bolje, da mi odmah poprimimo magjarski jezik i postanemo Magjari dušom i telom, jer u 19. v. kada u svih izobraženih državah živi jezici pèrvo mĕsto zauzimaju, hoteti da u jedinoj horvatsko-slavonskoj državi uzpèrkos čitavoj Europi i svemu svĕtu mèrtvi klasički jezik stoluje i nad materinskim vlada, to klasicizam nije, nego barbarizam i poroditi neće ništa drugo, kao što i sad vidimo, nego pèrvašnju

[1] Ovaj sadržaj svoga govora bilježi on u svojem djelcu *29. srpanj* 1845. str. 15. i 16. a ima ga i u rukopisu. Štampan je u Mirković, J. K. str. 13.—18.

[2] 20. oktobra 1843. piše mu tadanji nuncij hrvatski na zajedničkom saboru Karlo Klobučarić, da je njegov govor dobio Causarum regalium director, da učini proti njemu korake „ad notam infidelitatis". Klobučarić podje tomu direktoru. Zvao se Feher. Preplašilo ga čisto magjarsko ime. Ali kada počme zagovarati Kukuljevića, zakrijesi u očima direktora, koji mu reče lijepo hrvatski: „Moi pobro! Šta misliš da si samo ti Slavjan? Znaj, da i u mene slavjanska kèrv preliva se. Istina jest, da Kuk. govora meni palatin poslao jest. Neboj se ništa, posal jest u dobriu rukah, samo šuti i nikomu dalje nekaži, jer bi mene palatin prieviravao i tako oće na to zaboraviti. I kaži tomu mladiću, da dokle ovde Magjari skupljeni jesu, neka vragove ne zapaljiva, da uzroka nemadu palatinu, koi njima sve za volju učini, tužiti se i da palatin više puta za dopasti se njima mloga učini, šta kod druge prilike uradio nebi itd." Najviše ih je vrijedjala riječ „Aziati".

Digitized by Google

letargiju i barbarizam!" I ovaj veoma umjereni članak cenzura zabaci sa svojom poznatom odsudom: „Ad typum non admittitur[1]".

Ivanu Kukuljeviću nije dala cenzura, da progovori u novinama za uvod narodnoga jezika u školu i u sav javni život. Nisu mu mogli toga zabraniti u saboru koji se sastao 2. maja 1843. Kukuljević progovori na tom saboru **prvi hrvatski govor** *za hrvatski jezik* — da se uvede u škole i javne urede. Izmedju drugih stvari reče: „Mi gledamo svaki dan, kako nam domovina sve dublje i dublje propada kano imanja one dětce, što su pod svakojakimi tutori; svaki si tutor utakne nješto u žep, svaki si nješto prisvoji, napokon djeci neće ostati ništa. Mi smo malo Latini, malo Němci, malo Talijani, malo Magjari i malo Slavjani a ukupno iskreno govoreć nismo upravo ništa. Mrtvi jezik rimski, a živi madjarski, njemački i talijanski, to su naši tutori, živi nam se groze, mrtvi nas drži za grlo, duši nas i nemoćne nas vodi i živim predaje u ruke; sada imamo još toliko sile, da se suprotstavimo mrtvomu, za malo nećemo moći nadvladati žive, ako se čvrsto ne stavimo na svoje noge t. j. ako svoj jezik neutvrdimo u domovini i postavimo ga vladajućim. Susjedi naši osobito naša konstitucionalna braća Magjari neće više odstupljivati od svojega jezika i iz prijateljstva i uljudnosti prema nam ili iz drugoga kakova uzroka neće ga zaista zamjenjivati ma s ikojim drugim a najmanje mrtvim; nu i to potrebovati od njih značilo bi: svezat htjeti orlu krila da nebu nepoleti[2].

Prvi ovaj *hrvatski saborski* govor što ga je mladi Kukuljević najvećim zanosom izgovorio jest znameniti čin cijele ilirske dobe. Badava ćete ga tražiti u novinama našim pogaženim od tadanje ljute cenzure. Ne treba ni pitati, kako su ga primili Magjari. Nisu ga dobro primili niti stariji ljudi u saboru. „Dočim mladja inteligencija — veli sam Kukuljević — ushićenjem taj predlog odobri, primiše ga dostojanstvenici, velikaši i stariji ljudi stranom ravnodušno, stranom sasvim hladno, porugivajući se pretjeranosti tobože neizkusna mladića . . . .[3] Govor ovaj širila je mladež u prepisima po cijeloj zemlji. Kukuljević bude ljubimac mladjega svijeta. To je i zaslužio

---

[1] Na hrbtu rukopisa stoji: „Ad typum non admittitur". Zagrabiae 22. Martii 1843. Josephus Machik subst. Censor et librorum Revisor.

[2] Mirković Stjepan J. K., str. 8. Ovaj govor imadem pred sobom u originalu i u mnogim prepisima.

[3] J. K. S. 29 srpanj 1875. str. 12.

*

Digitized by Google

svojim neustrašivim govorima. Opetovano ustaje na velikoga župana Ivana Erdedia. Jednom reče: „Sada već četvrtikrat kao věran sin Hervatske moje domovine tužne ustajem proti istomu mužu, a hoću ako bude potrebno i stotinu krat ustati, premda je on poglavar naš. . . On je koji je na saboru ugarskom med prvimi svoju rieč podigao i Magjarom svjetovao, neka krepko postupaju proti narodnosti ovoj, budući da njemu narod hervatski još dosta razkomadan, potèrt, ugnjeten i udušen nije, jer ga još 60000 oružja na granici turskoj nosi[1]".

Medjutim se spremila tužna godina 1845, u kojoj je prolivena krv na Markovom trgu dne 29. jula. Malo vremena iza ove nesreće sastaje se sabor hrvatski (23. septembra). Ona nesreća nije potrla, već ojačila narodnu stranku. Ivan Kukuljević progovori u saboru dva mjeseca poslije te nesreće za samostalnu hrvatsku vladu (consilium). U fulminantnom svom govoru reče izmed ostaloga: „Mi neimamo pověrenja prama takovom dikasteriumu (magjarski consilium), kod kojega nijedan Horvat i Slavonac nije, velim nijedan, jer onaj koj bi po kèrvi i po domu Hèrvat biti morao, izrazio se je na magjarskom saboru javno, da on Hèrvat nije (Iv. Nep. Erdödy) i da samo jednu narodnost i to magjarsku pozna." Stavlja si nadalje tri pitanja, prvo: hoće li kralj prošnju uslišati? Hoće, jer je to staro pravo Hrvatske. Drugo: Hoće li to županije slavonske i odgovara, da hoće. Treće: troškovi su neznatni[3]. Sabor doista prihvati i stvori zakonski članak 10 za samostalnu vladu hrvatsku. To je prvi znameniti napredni korak Hrvata za svoju samostalnost iza pedesetgodišnje borbe od god. 1790[4]. I o narodnom jeziku bio je sabor napredniji nego li prije dvije godine. Imadu se osnovati katedre za izučanje hrvatskoga jezika na akademiji i na gimnazijama. Dakako da s time nije bio zadovoljan naš Ivan i

[1] Našao sam u konceptu dva govora. Za jednoga zabilježio Kuk. da je govoren 5. veljače 1844. i da je štampan.

[2] O toj zgodi imade medju njegovim rukopisima jedan „Erklärung" namijenjen Pester Zeitung i Allg. Zeit., da kao očevidac pobije njihove neistinite izvještaje. Na posljednjoj strani stoji napisano od Kukuljevića da nije dozvolila cenzura. Mi toga zanimivoga vjerodostojnoga opisa ne priobćujemo, jer je Kukuljević sam poslije mnogo godina ove zgode opisao u maloj brošuri pod naslovom: *29. Srpanj 1845 — historička crtica.* U Vojnom Sisku 1870.

[3] Govor Kuk. u rukopisu lijepo pisan dobio, kako sam veli od Štauduara, ali ima i koncept nješto manjkav.

[4] Zaključak sabora u Kukuljević: Jura Regni II. str. 300.

Digitized by Google

drugi njegovi prijatelji. „Pročitavši sve govore — piše mu Stanko Vraz (iz Gradca 15. oktobra) — i odluke na zagrebačkom saboru skoro držanu učinjene nezna čovĕk, bili se žalostio ili veselio. Svaki razborit domorodac, s kojim sam se sastao u Beču i Požunu, hvali Tebe i tvoje govore na tom saboru, nu zajedno i svaki uvidja, da si Ti žalibože clamans in deserto... Mladež naša u plemenitoj svojoj vatri stavi život svoj na kostku, proléva kérv — a za koga i za što? za ćud i korist nekih nizkih starih dušah, koji pod domorodstvom nerazuměvaju ništa drugo, nego korist svoju vlastnu ili iz neznanstva daju neizgladjen alem-kamen za gladko opiljeno staklo“[1].

Trebalo je još dvije godine i još mnogo magjarskoga nasilja, dok su se Hrvati osokolili, da prihvate svoj narodni jezik za javne poslove. I opet Kukuljević donoseći zaključke županije varaždinske prvi kolo vodi. U sjednici saborskoj dne 23. oktobra 1847 reče on svoj krasni govor. Izmedju drugih stvari reče: „Naš narod od zabalkanskih krajah dao je u vrĕme pèrvoga prosvećenja evropskog slavnim Gèrkom pèrve pĕsnike i filozofe, ali obljubivši jezik gèrčki te zanemarivši svoj nestalo mu je uspomene, kao da ga nikada niti bilo nije. Naš narod iz ove i susĕdnih dèržavah dao je Rimu najboljih vojnikah, koji su mu svĕt podjarmljivljivali, ali isti taj narod neimajuć ponos narodni i nemareći za svoj jezik, nego primivši rimski ostao je pod tèrhom rimskoga duha sakrit svĕtu, kao što su sada sakriti gradovi i ona materialna bogatstva zasipana zemljom. Naš narod dao je turskom carstvu najslavnije vezire, vojvode i podkraljeve, skidao care s prestolja i podizao druge, ali neimajući ponos narodni i nebraneći jezik i narodnost svoju mora se još uvĕk klanjati šaki tursko-aziatskih tiranah. Naš narod doveo je na ugarsko prestolje najslavniju kuću anžusku s Karlom Robertom, povĕrio je pèrvi kraljestvo sretnoj kući habsburgskoj pod Ferdinandom I., dao je Ugarskoj pèrve junake, te najslavnije spisatelje, dao je pradede sadašnjih familiah ugarskih braneći zajedno granicu od Ugarske i Europe proti navalam neprijatelja kèrščanstva — ali nemareći za svoj jezik i narodnost i ljubeći više jezik rimski, magjarski, nĕmački ostao pokraj ovih narodnostih u neznanstvu i siromaštvu do sada. Naš narod u Dalmaciji i hèrvatskom primorju podignuo je mletačku vladu na veliku moć i silu, ali poprimivši talianski duh i jezik čami još sada pod tudjinstvom i absolu-

[1] Dĕla Stanka Vraza V. sv. str. 379 - 380.

Digitized by Google

tizmom. . . Čudnovato doista i sav naš narod kriči i sva nas Europa uči, ako se hoćemo spasiti od propadnutja, neka podignemo svoj jezik u javni život što brže, pa na to odgovara nekoliko velikaša, pa nekoliko plemićah u varmedjinskih spraviščih, da tomu još vrěme nije. Naši protokoli dèržavnih sabora osobito od g. 1599 i 1629 kao što i svi naši varmedjijski arkivi svedoče nam, da je jezik narodni od negda pokraj latinskoga u javnom životu u pismu i govoru bio upotrebljivan, a sada nam se govori, da nije još vremena. Još prije sto godina čitala se je misa po Zagorju u hèrvatskom jeziku i najveći službenici i gospoje pisali su javna i privatna pisma hèrvatski, a sada kada se već po svih gradovih němački prodikuje, kad nam gospoda i gospodje počimlju zaboravljati svoj jezik, kad nam se od svih strana groze tudjim jezikom, sada da nije još vrěme, da našu narodnost i budućnost osiguramo podignutjem narodnoga jezika ? . . .[1].

Iza njegova govora proglasi sabor narodni jezik zakonskim člankom X.[2] uz neizmjerni ushit gospodja, koje sa galerija sipahu cviječe i posuše njima saborske poklisare. Pjesma gospodja, koja je u isti čas medju cvijećem lepršala, da padne medju oduševljene poklisare, slavi ih: *„jer ste u javnost jezik naš uveli, na obzoru neba slavenskoga viek će imena slavna vaša sjati, viek će narod vas se spominjati“.*

Moradosmo Kukuljeviča popratiti u višegodišnjem žarkom neprekidnom boju za jezik hrvatski, moradosmo se i morat ćemo se barem dotaknuti i nemogosmo se oteti i političkim mislima tadanje dobe, jer one ispunjuju za više godina život Kukuljevićev.

Govori njegovi sokolili su i hrabrili najviše mladji svijet više nego ičiji drugi. *Mladež slavjanska* posla mu adresu iz Požuna: *„radi borbe za prava Hèrvatah i svih Slavjanah u spraviščih i saborih slovom i djelom*[3]*“.*

Za nas je veoma zanimivo, kako u njegovim govorima rastu sve više refleksije historijske. Bože moj, dug li je i težak put u nauci jednoga samouka. Kukuljević ga prolazi neodoljivom silom. Već kao oficir kod garde uči on starije historike i traži svjetle momente iz historije svoga naroda, da ih u drami i pripovijestima

---

[1] Govor u konceptu, a štampan je i u Nar. Novinama g. 1847.

[2] Vidi Kukuljević: Jura Regni II, str. 306.

[3] Adresa je od 22. februara 1848 — dakle prije gibanja ove kobne godine.

Digitized by Google

obradi. Godine 1840 nalazimo početak djela: „*Gradja za historiu umjetnosti u dèržavah ilirskih od najstarije dobe*“[1]. Dakle ga je započeo odmalı čim je dospio u Italiju. Kamo god dospije, svuda gleda umjetnine i traži vijesti po dobrim djelima. Tekar za desetak godina javi se prvi put sa kratkim životom *Julija Klovia.* Već poznaje prilično najbolja djela o starijoj umjetnosti Italije[2].

Prvi njegov historijski članak jest: „*Nčšto iz Dogotovštine Velike Ilirie*“ (1842)[3]. Bolji je i precizniji naslov: „*Carevi rimski od plemena ilirskoga*“. Glavno je sada, da se pokaže njihovo porijeklo iz Ilirije. To bi imalo biti po izvorima. Donekle i jeste, samo što se miješaju izvori stariji i mladji, kako samo jedan samouk može i znade. Karakterističan je kratki uvod u ovu razpravu. „Probudite se iza sna vi spavajući i u gustu maglu savijeni prijatelji imena ilirskoga! *Neponosite se kao potomci roda toga s imenom i s dogodovštinom od pojedinih vaših dèržavah, koju na prikor cčloga svčta napisanu imate, jerbo n njoj nestoji ništa nego spomenica vaše nesloge i bratinske omraze — divji boji medju bratjom jedne kèrvi — gnjusno neznanstvo puka — robstvo — nevčre — i vèrhu svega toga cèrna tmina, u kojoj do sada počivaste i još počivate. Neponosite se rekoh s dčli cčlog naroda ni njegovih pukah, već se ponosite s pojedinimi muževi od roda vašega, koji su kao pojedini članovi vaši slavu zaslužili, slavu koju cčli narod nikad zaslužio nije, oni svčtle se kao jasne zvčzde u tamnoj noći dogodovštine naše, ter poradi njih, ne poradi nas sviuh možemo zahtčvati hvalu od vlade rimske i bizantinske, od ugarske i turske, od mletačke i nčmačke*“[4].

Ovaj kratki uvod znamenit je u životu Ivana Kukuljevića. I kašnje kroz pedeset godina u dugom i neizmjerno plodnom vijeku svoga preradinoga života u raznim varijacijama ponavlja ovaj uvod. Gotovo u svakoj raspravi njegovoj naći ćete sličan plačni uvod. On najprije kao pjesnik zalazi u historiju i kopa po njoj, da nadje lijepe pjesničke predmete, krasne uzore. On traži najprije *slavu* svoga naroda. Njemu je i to dosta, kako veli odmah dalje u ovom uvodu: „*Iz razpèršenih listovah od razpèršene dogodovštine ilirske*

[1] Rukopis u g. Božidara Kukuljevića može se reći, da je početak njegove radnje za potonji njegov „Slovnik umjetnikah jugoslavenskih“.

[2] „Danica ilirska“ g. 1847. br. 32.

[3] „Danica ilirska“ 1842. br. 2. 3. i 4.

[4] Ove nesretne ideje pobio je mirno i lijepo veoma krasno Dr. Demeter odmah iza toga u „Danici“ br. 6. i 7.

Digitized by Google

upoznajte se s velikimi muževi naroda toga i vi nećete više prezirati staro ono ime i upoznat ćete, da Slava s kojom se toliko ponosite ne narodu nego samo pojedinim osobam prinadleži". *Evo ključa potonjemu pedesetgodišnjem radu Ivanovu. Napisao je više stotina životopisa slavnih i zaslužnih muževa svoga naroda, a nije nikada dospio, da napiše barem jednu veću periodu historije hrvatske.*

Već slijedeće g. 1843 piše raspravu: *Naš jezik u pêrvašnjih stolětjih.* Očevidno tražeći slavne ljude svoga naroda u turskom carstvu sabrao veoma dobro i po najboljim izvorima podatke o jeziku slavenskom na dvoru carigradskom[1]. Napisa: *Ivan Oršić* istoričku crticu[2], *Dalmatinku na zidinah atalskih*[3]. Poslije sa zanosom piše i dobrim poznavanjem: *O Flori Zuzerićezoj*[4]. U povećoj razpravi pokuša predočiti historiju „*Grofova Oršićah*"[5] velikim trudom, ali svaka mu strana pokazuje samouka, koji ne zna, što bi počeo sa izvorima, gdje se mnogo puta miješa fabula sa istorijom. To je i naravno, kada historik i one obično najlažnije i najnepouzdanije genealogijske smješarije uzme za dobar izvor, a to su običuo sladke i ugodne patvorine pojedinih familija.

Osim pomanjih stvari[6] za život i djela Kukuljevićeva važni su i znameniti *njegovi putevi.* Već kao oficir kudgod dolazi traži i pretražuje biblioteke i u njima slavenske stvari[7]. Odkada se je povratio u domovinu prvi mu je put opet u Veneciju. Sreća ga namjerila na činovnika u Marciani Josipa Valentinellia, komu hvali velike usluge. Ovaj čovjek već bio izdao svoju nepodpunu bibliografiju o Dalmaciji, a Kukuljeviću kao prijatelj desna je ruka za sve što ima da traži Veneciji. On je poslije znamenit suradnik kod historičkoga društva, komu je Kukuljević predsjednik i urednik

---

[1] Danica ilirska 1843. br. 4.
[2] Ibidem 1843. br. 12.
[3] Ibidem br. 15.
[4] Ibidem 1846. br. 18. 19. 20.
[5] „Iskra" izd. Havliček, Zagreb 1846 str. 1—51.
[6] Radi podpunosti spominjemo: Danica 1841. br. 34. *Nadgrobni nadpis u Rimu* iz Galletia. *Knjige najnovije tičuće se Slavjanah* (Oglas djela Biondellova) Danica 1843 br. 22. 23. 24. O tom djelu ima i dopis iz Milana Danica 1841 br. 31. God. 1845 br. 12: *Pirni običaji oko Senja* 25. i 26. Ocjena *Stieglizzove knjige*: *Istrien und Dalmatien.* Godine 1846 br. 40 do 45. „*Víle*" veoma dobro radjeno, a poslije preradjeno.
[7] Gl. Dopis iz Milana u Danici 1831 br. 14.

Digitized by Google

časopisa. U Veneciji pored umjetnina traži Kukuljević i nalazi slavenske osobito glagolske i cirilske rukopise[1], a kupi i mnoge knjige. Slijedeće godine (1843) nije mu bio bez koristi put u Senj radi glagolskih spomenika[2]. Tek iza njekoliko godina prodje opet u Gradac, Beč i Peštu sklapajući svuda sveze sa učenim i vrijednim radnicima. Tako se u Beču sprijatelji sa Miklošićem i Birkom činovnicima dvorske biblioteke, koji potražuju stare spomenike kao i on[3].

Ugled njegov medju suvremenicima bio je već toliki, da ga smatrahu najboljim poznavaocem historije hrvatske[4]. Već od godine 1838 bio je sastavljen odbor, koji će sabrati sve isprave ticuće se samostalnosti Hrvatske. Godine 1847 bio je izabran od sabora u ovaj odbor i naš Ivan. O njem veli sabor: *„qui a pluribus iam annis in conquirendis datis historicis patriae huius nobili zelo desudat“*[5]. On je ozbiljno radio. Poslije je od toga postalo njegovo djelo „Jura Regni“ o kojem ćemo još imati govoriti.

Nije samo sabirao velikim trudom historijske spomenike, već i *narodne pjesme*[6] a potonjega nam sabiratelja i izdavatelja knjige dubrovačke naviješta već njegovo izdanje *Minčetićeve Trublje Slovinske*[7]. Nije treba tek navadjati, da je ovu pjesan zanosnoga Dubrovčanina samo zato izdao, jer pjeva veliku slavu hrvatskom banu Petru Zrinskomu. Trublja slovinska tek je prvi glas od onih mnogih pjesnika, koje je već onda sabirao, a kašnje štampom objelodanio. Upoznavši se i s prijateljivši s Tomaseom izdao je i njegove *Iskrice* (1845)[8].

[1] Danica, 1842. Br. 50 str. 205.

[2] Danica g. 1843. br. 46.

[3] Danica g. 1847. br. 4. 5. 6. 7. 8. pod naslovom: *Pohod u Štajersku, Beč i Peštu.*

[4] Bogoslav Šulek piše mu jednom 18. rujna 1847. „neka bi napisao něka data tičuća se pošiljanja hervatskih poslanikah na obći sabor . . jer magjaroni hoće da predlože po županijah. A za temeljito oprovèrgnutje nekoliko točakah treba ili stvar već dobro znati ili mnogo čitati i tražiti, o meni pako nijedno nevalja“.

[5] Jura Regni II. 292, 294 i 312. U hrv. slav. dalm. Nov. 1848. br. 13. poziva sve one, koji bi imali takovih spomenika, pozivlje na čl. 13. minuloga sabora, da se ufa da će moći zadovoljiti želji slavnih stališa da „već više stotina takovih spomenika u ruku ima“.

[6] Narodne pěsme puka hèrvatskoga. U Zagrebu 1846.

[7] Trublja slovinska od Vladislava Minčetića. U Zagrebu 1844.

[8] Vidi o tom obširnije u predgovoru „Iskricama“, što ih je izdala ponovno „Matica hrvatska“. „Iskrice“ poslao je prvi Kukuljeviću Špiro Dimitrović. O tom ima više pisama u K-ćevoj zbirci.

Digitized by Google

Pored svega ovoga mnogostrukoga rada Kukuljević nije prestao pjevati. Napokon izadju u četvrtom svezku njegovih *„različitih djela — Pjesme“*[1]. Nikad nebi bila — veli sam Kukuljević — možebiti knjiga ova ugledala bĕli svĕt, da ju nisam još prie nĕkoliko godinah obećao tiskom izdati. Zgodilo se to u vrĕme, kada sam još odviše letao po zraku, kad nisam još poznavao na kom ću temelju u buduće stati. U ono kobno doba porodile su se ponajviše pĕsmice ove, koje se u toj knjizi nalaze. Nĕkoje od noviih vremenah nisam mogao staviti simo, a možebiti da i neće nikada na videlo doći, jer u *buduće naměravam se odaljiti od ove vèrsti poezie, te udariti stazom, koja vodi na drum zreliih i poučiteljniih znanostih“*.

Kukuljević evo 1847 odriče se od svoje ljubavne vile pjevačice, da se posvetiti uzmogne više ozbiljnoj nauci.

U ovu njegovu odreknju od poezije imadu se razumijevati lagašne lirične ljubavne pjesme. To je i održao. Nije uza sve to nikada zaboravio na pjesmu i pjevanje. U isto vrijeme kada se je evo odricao „od ove vèrsti poezie“ radio je svoje *Slavjanke* koje su bile gotove početkom godine 1845. Imale su se tiskati u Biogradu. Njegov pouzdanik dr. Janko Šafařik, čim ih je pročitao, piše mu: „Slavjanke Vaše s radostju sam čitao i mogu Vam iskreno kazati, da me je sadržaj njihov pun najblagorodnii čustva, čuvstva mog sobstvenog srdca, a pri tom pravom poezijom urešen sasvim uzhitio! *Koliko bi djelce ovo izredno kod sviu nepokvarenog srdca mladih Slavenah dobro učinilo, to se kazati nemože. Ono bi bilo glas proročki u zgodno vreme*“. Ali mu odmah veli: „Moram Vam na žalost moju i svih dobrih Srba javiti, da se za sada odmah niti kod nas u samom Biogradu štampati nemože“[2]. Trebala je tek da dune burna godina 1848, da izduva na svijet čarobne „Slavjanke“[3]. Izpjevane i historičkim notama popraćene poput Kolarove „Slavy dceri“ imale su „Slavjanke“, da potresu i uzburkaju u dnu duše patriotična mlada srca. Ovako su bile i udešene. Najprije dolaze pjesme, a iza njih historičke primjetbe. U prvom dijelu ima šestnaest pjesmica, a u drugom tek dvanaest. U prvom su počamši od svete gore na Athosu opjevani svi znatniji gradovi, rijeke i gore slavenske. Plačem poput Jeremije proroka nad ne-

[1] Različita Dĕla. — Pĕsme knj. IV. U Zagrebu 1847.

[2] Kukuljević pisa Šafariku dne 11. travnja 1845; a onaj mu odgovara iz Zemuna 16. Augusta i. g.

[3] „Slavjanke“ od X. sa historičkimi primĕtbami. U Zagrebu 1848.

Digitized by Google

srećom slavenskom počimlje svaka pjesma, ali se i diže trublja poput Jozuine, da razori sve zlo u Slavenstvu. U drugom dijelu obradio je sve narode od Helena i Rimljana, do Nijemaca i Magjara, koji su zlo krojili Slavenima. Svršuje sa Slavenima čuvarima carstva, u drugovima tuge. Ova posljednja pjesma spada u tako zvane „davorije" ilirske, koje su se gromovito orile po Hrvatskoj osobito godine 1848.

Evo ovako kao sjajni govornik priznat u cijelom narodu, kao simpatičan pjesnik i kao dobar poznavalac historije svoga naroda unidje Ivan Kukuljević u burnu godinu 1848. Od godine 1845 kao veliki sudac županije varaždinske imao je stalni službeni položaj. Oženjen od 5. augusta 1846 sa Kornelijom plemenitom Novak stekao si je drugaricu života, koja je blagim svojim čistim hrvatskim srcem učinila kuću njegovu kućom mira i blaženoga obiteljskoga blagoslova. Ona je bila jaka, da prikuje čovjeka najživahnijega temperamenta, čovjeka stvorena za burni život i vesela uživanja — uza sebe i uza djecu. Njezina dobrota pomože, da kroz četrdeset godina kao ukovan medju hiljadama knjiga traži i iskapa i od tmine izbavlja spomenike o historiji svoga naroda.

Već koncem godine 1847 piše mu prijatelj iz Požuna o burnim sjednicama, što da će njega „kao governika" osobito zanimati. Iza izvještaja o navalama Magjara na Hrvate dovikuje mu: „Per omnes Deos usudjujem se moliti, da se naučiš magjarski jezik, kao što naš znaš, jer inače neznam, tko će kraljevine naše representirati moći"[1]. Da su bile opravdane nade prijatelja u Kukuljevića, pokaza on svojim znamenitim govorom u skupštini županije varaždinske, gdje se imalo odgovoriti na izdajničko pismo županije zagrebačke. Kukuljević dokazuje historijom u ruci, da ugarski sabor *„u uredjivanje našega sabora"* nikada uticao nije, da pod krunom ugarskom nije samo jedan narod i to magjarski, jer su Hrvatskoj narodi preko Drave „tudjinski", „da mi od 700 godina sačinjamo posebno pridruženo tělo državah stojećih pod ugarskom krunom". Dokazuje našu nezavisnost od ugarske države, ali ne krune, koja je isto tako naša kao i njihova, imali smo uviek „naše narodne boje i zastave". Što Magjari vele, „da naše kraljevine nisu čitave države, već samo reliquiae i neznatni ostanci nekadanjih državah" jest veli „mi smo reliquiae ovih državah i osjećamo, da smo to radi vjernosti našega saveza s Ugarskom". Brani „Slavoniju" i

[1] Janko Car u podužem pismu od 11. novembra 1847.

Digitized by Google

„Primorje“ — za kojima Magjari posižu — da su „uvijeke pripadali Hrvatskoj.“ Ovo je po mome mnijenju najpodpuniji govor o državnom odnošaju Hrvatske prema Ugarskoj od svih, što su se govorili za ono njekoliko godina do godine 1848[1].

Medjutim jekne godina 1848. Magjarski sabor zakonom odsudio Hrvatsku, da joj se odsijeku obadvije ruke Slavonija i Primorje s Rijekom, a i preostale tri županije da ne imaju atributa kakova samostalna kraljevstva. Medjutim u Zagreb donese pošta dne 16. marta, da je (13. marta) buknula u Beču revolucija. Još istoga dana sastade se na dogovor njekoliko otačbenika. Kukuljević se je smatrao zvanim, da stupi na čelo gibanja, kako o njem veli suvremenik Neustädter: „Quand les événemens de l' a. 1848. arriverent, sa repulatiou a éte dejà faite et il jouissait d' une grande popularité parmi les patriotes et surtout parmi la jeunesse“[2]. Već 17. marta stupa Kukuljević na čelu deputacije gradjanstva zagrebačkoga pred sakupljeno zastupstvo grada Zagreba, dakle na isti dan kada je palatin povjerio grofu Bačaniu, da sastavi magjarsko ministarstvo. Predstavivši najprije sebe i svoje drugove kao izaslanike svih stališa grada, veli o jednodušnoj volji gradjanstva: „Žele zajedno prava svoja i sreću naroda na čvrstiem temelju za věke věkovah ustanoviti, na temelju narodne jakosti i narodnoga duha . . . Vrědna gospodo! Velike se stvari predlažu u Požunu za dèržavu ugarsku i za kraljevine naše; traži se tu odgovorni magjarski ministerium, sloboda tiska, time i slobodno razvijanje duha čovječanskoga, odkupljenje puka od potištene robote, zastupanje naroda (to jest ne samo jednoga nego sviuh stališa) u zakonotvornom tělu i na saborih većih i manjih, jednakost pred sudom i podignutje narodne vojske (garde). Predlozi ovi su od prevelike važnosti za naš hèrvatski i cčli slavenski narod; nu baš zato, jer su za nas važni, i jer bi se tu možebiti načini za nas pogibeljni upotrebiti mogli, nesmiju se nipošto *za nas bez nas* u ž vot uvesti. Mi se radujemo, da se i u Beču podobni predlozi u život uvadjaju, nu hitrina, kojom se čini, mora nas opazne učiniti na sve pogibelji, koje su s bèrzinom višekrat skopčane za onoga, koj rado čeka ili spava. Moja gospodo, koji od tuste pečenke, kad se ona medju puk baca, štogod dobiti želi, mora imati hitre ruke i hitre noge, jer mu drugač ostanu

[1] Govor štampan je u Novinama hrv. slav. dalm. 1848. br. 10 a i u Mirkovića: I. K. S. str. 28—37.

[2] Memoari generala Neustädtera pod naslovom: „Le Ban Jelačić“. Tom. III, str. 273 fol. Rukopis u biblioteci sveučilišta.

Digitized by Google

oglobljene kosti. Isto tako i stanovnici ovoga grada želeći gore navedene darove takodjer dobiti moraju hitro raditi, ako ne žele zakasniti. Nu kao slobodni ljudi slobodnog naroda žele, da sve dobiju po svojoj volji l svojim trudom, nipošto pako po tudjem znoju i po tudjoj volji, *žele zajedno starinskim narodnim i zakonitim putem dobiti sve,* a taj put je *državni sabor* kraljevinah Dalmacije, Hèrvatske i Slavonie, kamo spadaju najprije sva pitanja našega života, tamo su spadala i nègda i spadati moraju uvèk. Dakle stanovnici ovdašnji žele, da kao što je grad Zagreb pèrvi u domovini, tako da pèrvi bude i u izjavljenju željah narodnih. Time mole vrèdno poglavarstvo, da se u ime cèloga stanovničtva krepka molba na kralja našega pošalje, neka izvoli, uslišavši molbu vèrnih svojih Hèrvata i Slavonaca odmah zapovèditi naměstniku banskom, da što bèrže sabor naš razpiše, gdè će se ne samo gori navedena pitanja nego svih nas i cèloga carstva tičući se poslovi u smutjenom i nemirnom vrèmenu ovom preduzeti. S ovom molbom žele stanovnici, da se odmah jedan odbor gradjanski u Beč pošalje, koj će ustmeno izjaviti naše želje, na isti pako čin da se i sve oblasti hrvatske i slavonske odmah pozovu, da što bèrže budemo mogli viděti, da su želje naše izpunjene"[1]. Govor Kukuljevićev prihvatilo je gradsko zastupstvo ushitom i odgovorilo mu na usta svoga načelnika Kamaufa imenujući ga začastnim gradjanom grada Zagreba. Ushit u občinstvu bio toliki, da Kukuljević nije niti do riječi mogao doći, da se za ovo odlikovanje zahvali[2]. Ovo je početak hrvatskoga gibanja 1848.

Po predlogu slavenske mladeži u Beču stupi *Ivan Kukuljević u triumvirat sa Ambrozom Vranicanom i Ljudevitom Gajem*[3]. Već 25. marta proglasuju baruna Josipa Jelačića u skupštini u Dvorani banom hrvatskim. Kukuljević pročita narodu zahtjeve i odnese ih zajedno sa tri stotine drugova u Beč. Za malo dana vrativši se iz Beča, učini on već *novi predlog 20. aprila*, koji novine ovoga dana popraćuju ovako: „Ovaj znameniti članak, koj će po svoj prilici mnogomu čitatelju nov svèt ideah otvoriti, preporučujemo svakomu

[1] Novine hrv. slav. dalm. g. 1848 br. 23.

[2] Neustaedter: Ban Jelačić — Memoires sv. III. str. 240.

[3] Proglas hrv. slav. dalm. Nov. br. 25. Ambroz Vranicani otišao je odmah iza prve vijesti iz Zagreba u Beč i piše Kukuljeviću 21. 22. 23. i 24. znamenite vijesti iz prijestolnice. Prema tim vijestima vladaju se u Zagrebu.

Digitized by Google

rodoljubu". Kukuljević *predlaže slavjanski kongres* u Pragu ili kojem drugom gradu.

„Naš světli kralj" — piše Kukuljević — „primio je u nazočnosti odbora sviuh njegovih slavjanskih pokrajinah iz rukuh uzhitjenoga bečkoga stanovničtva zastavu saveza němačkoga i uresio je njome glavni prozor svoga cesarskoga dvora. Mi smo se veselili, jer se je ovim činom po čitavom austrijanskom cesarstvu svečano proglasilo načelo potrebe saveza naroda. I zato se nemore ni cesarevina austrijanska, ni Europa, ni svět proti tomu ustati, ako i Slavjani sklope savez slavjanski. I Slavjani su kao i Němci raztreseni po mnogih dèržavah. Slavjani kao i Němci izjavljuju iste čověčne i slobodne misli prema drugim narodom". Tomu je put, jedini put, jedan jedini sveukupni sabor sviuh granah slavjanskih. Koi grad da li Zlatni Prag ili koji drugi grad da bude sělo sveukupnoga sabora slavjanskoga to odlučuje većina".

„*Prema Ugarskoj.* Mi smo prie više stolětjah slobodnom voljom naših predjah stavili kraljevine naše pod krunu ugarsku i pod vladanje zakonitoga kralja ugarskoga. Pod tom krunom i takovim kraljem želimo ostati. Ali zahtěvamo podpunu slobodu i jednakost sviuh naroda na zemlji ugarskoj stanujućih, dakle i sviuh jezika u istoj zemlji vladajućih. Mi želimo da ostanemo i nadalje slobodne kraljevine kano osobito historičko Ugarskoj samo pridruženo tělo, koje imade svoje upravljanje".

„*Prema carstvu austrijanskomu*". Sadanju dinastiu, koju smo pod Ferdinandom I. svojevoljno primili, želimo i nadalje za svoju priznavati i na koliko će nam biti moguće braniti. Očekivamo pako od nje, da nam one strane što bèrže pridruži, koje po historii i zakonu ili po kèrvi i poreklu našoj dèržavi ili našemu jugoslavjanskomu narodu pripadaju. Po onih razuměvamo Dalmaciu, istrijanske otoke sa istriansko hèrvatskimi okružji i někoja pogranična města Kranjske. Na druge spada sva Kranjska i slovenska Koruška i Štajerska. Naravno da dodju u slobodan savez s našom kraljevinom"[1].

Ovo je može se reći program hrvatski godine 1848. Kako je brzo djelovao, vidi se po tom, što već za tri tjedna (11. maja) proglasom na Slavene patriote slavenski, a na čelu im grof Thun i Fr. Palacki sazivlju na 31. maja slavenski kongres u Prag. Hr-

[1] Hrv. slav. dalm. novine 20. travnja 1848. br. 37.

Digitized by Google

vati su se ponosili, da je poziv našega Kukuljevića tako brzo odjeknuo u slavenskom svijetu. To nam spominje i suvremeni pjesnik ovoga pokreta kada kaza o Kukuljeviću:

„Štogod piše: sve u sèrdce dira.
On zatrubi: Zlatni Prag odjeknu,
Sve — slovenski otvori se sabor
I srodni se poznaše ogranci“[1].

Ne možemo pratiti Kukuljevića po svim njegovim putevima ove godine. Samo ćemo glavnije spomenuti. Već u mjesecu maju šalje ga ban Jelačić u Karlovce, da se dogovara sa patriarkom Rajačićem i u Biogradu s knezom srpskim Aleksandrom Karagjorgjevićem. Historijski dogodjaji pokazuju, koliko je u svojoj misiji uspio. Na putu svojem sastajao se, kako piše svojoj ženi, „s bosanskimi kršćani i sa Turci, koji se od nas boje, da na njih ne navalimo“[2]. Sastao se i s Hrabovskim, o kojem javlja, da će „ako i dodje u Zagreb, doći sam bez družtva tim nalogom, da pacificira“. U Karlovcima bio je dakako zanosno primljen i pozdravljen. Ovdje uglavi savez Srbalja s banom. Onda ode u Biograd[3].

Čim se je povratio sa svoga puta, nastavi svoj rad u saboru hrvatskom. Kada je imalo da dodje do izmirenja s Magjarima, bio je izabran i on u taj odbor, koji će poći s banom, da se mire. Znamenito je, što pisa jednom o pomirenju s Magjarima. „*Ban ostaje kod svojih zahtjeva, a palatin i ministri kod svojih. Palatin i ministri voljni su nam sve dati i u svem popustiti, samo na srbskom pitanju razbijaju se svi dogovori*“[4].

Moralo je doći do rata. Jelačić ne ima novaca niti oružja. Austrijske su blagajne prazne. Ministar Kulmer svjetuje ga, neka traži novaca u Radeckoga, koji toga ima dosta, jer mu daju, koliko god treba. Jelačić pošalje Kukuljevića u Milan. On mu donese dvije stotine hiljade forinti i sedam hiljada pušaka s velikom pogibelji života[5]. Ban Jelačić imenova ga u odbor za zemaljsku obranu i bezplatnim predstojnikom za nastavu. Najglavnije je, da ga je učinio i arkivarom. Ovako ga zapade teška i častna zadaća

[1] „Pokret“ 1848 i 49. Carigrad 1851 str. 32. O žalostnoj sudbi toga kongresa vidi u *Helfert*: Revolution und Reaction im J. 1848. Prag. 1870. S. 39.

[2] Pismo iz Broda 15. svibnja 1848 ženi si Korneliji.

[3] Pismo ženi si Korneliji. U Karlovcih dne 18. svibnja 1848.

[4] Pismo ženi si Korneliji od 28. jula 1848.

[5] Neustädter Memoires III. str. 293.

Digitized by Google

da dopremi u domovinu one arkive, koji su pod Josipom II. iz Hrvatske odneseni i sabrani u komorskom arkivu u Budimu. Kako je u tom poslu marljivo radio i kolike je neprilike imao da svlada, o tom je izvijestio narodu bolnim srcem tek onda, kada su ti spisi opet iz Hrvatske odneseni u Budimpeštu[1].

Boraveći tako duže vremena u Budimu sastajao se puno s Jelačićem banom i puno toga pobilježio, što je za onu dobu i za život Jelačićev predragocjeno. Jelačić prima ga uvijek bratinski, a on mu pomaže čitajući i riješavajući razne dopise od oblasti iz Hrvatske. Presladki su mu i sastanci s velikim probuditeljem slavenke misli pjesnikom Janom Kolarom i svom silom radi oko bana, da Kolara u Zagreb dopremi na koje odlično mjesto ili kao profesora ili bibliotekara[2]. Jelačić mu priobćuje dvije stvari: da će se podići u Zagrebu univerzitet i da će se zagrebačka nadbiskupija podići na metropoliju[3]. To Kukuljevića dakako veseli, jer je on te predloge stavljao već u saboru god. 1845.

Bilo je i drugih zanimivih razgovora izmed kojih evo jednoga 2. marta 1849. „Rano u jutro — bilježi Kukuljević — bio sam kod bana. Razgovarao sam š njim preko pol sata. On govoraše ponajviše o našim stvarima. Da znadu naši ljudi kod kuće, reče on, koliko oni meni i našoj stvari sa svojom vikom, hvalisanjem, pretnjama itd. škode, oni bi zaista sve sile napeli, da u novinama pametnije i mirnije pišu. Da neima onih naših vikača, odavna bi već bila Dalmacia s Hrvatskom posve sjedinjena, Medjumurje bi bilo nama utjelovljeno. Ministarstvo odlučilo već, da će to objaviti, nu duh novinah naših kao izraz duha narodnog poplaši sve i tako ostade sve pri starom. Ja se nebojim, da se neće sve to izpuniti, jer ja ću nastojati sa svimi načini, da to u život privedem i kazivao sam onomadne ministru Brucku, da sam pripravan prie bansku čast pustiti i kao general služiti, nego da dopustim, da Dalmacia nadalje od Hrvatske razdieljena ostane. Ali se ipak mnogo zateže ova moja želja ludim postupanjem našinaca. Što više ministar Bruck, koi je najpametnija glava u ministeriumu, kaza mi, da oni nisu tomu protivni, da se sve jugoslavenske države sjedine pod naslovom ilirskoga kraljevstva. K tomu bi pripadala i vojvodina i

[1] Kukuljević Ivan: Primanje hrvatskih spisa u Budim-Pešti 1849 do 1851. Zagreb 1885.

[2] Pismo ženi si Korneliji od 4. februara 1849 i u malom dnevniku iste godine.

[3] Po Kukuljevićom dnevniku.

Digitized by Google

nemačke ilirske dèržave do reke Soče. Lukav je to čovèk taj ministar Bruck (pomislih ja — veli Kuk.) ne bi li on došô bio simo da te izkušava i da prouči najtajnije misli i želje tvoje?"

„Vjerujte mi, kaza najedanput vatreno ban *i kao arkivarius i Historicus zabilježite si to,* što vam kažem. Naša budućnost i Austrie zavisi od iztočnih naših dèržavah i da ja mogu odlučiti i učiniti, *pustio bih Italiu, pogodio bi se s njome za dug, kog bi imala primiti na se, dopustio bi joj, da se upravlja i ustroji, kako joj drago i sjedini s kim joj drago, pa bi gledao samo na iztok, tamo leži sva budućnost naša i tamo ćemo ju prie ili poslie možebiti, kada nas već ne bude ipak naći*".

Medjutim se spremila reakcija. U Hrvatskoj nastala zlovolja velika radi *ožujskoga oktroiranoga* ustava (7. marta 1849). Kukuljević se vratio u Zagreb. Jelačić zapovijeda, da proglase ustav. Bansko mu vijeće odgovara, spominje mu saborske zaključke od prošle godine i veli: „*Ali niti u gore napomenutih sabornih svojih zaključcih, niti u mnogovrstnih manifestih i reprezentaciah nikada se nije izjavio naš narod, da će starinski od predjah svojih zadobljeni te zakonom i prisegom svieh kraljeva potvrdjeni zemaljski ustav odbaciti i njega se posve odreći*".

Predstavku na kralja odnese Kukuljević sa svojim drugovima na kralja. Dugo su čekali na audienciju. Napokon ih primi kralj dne 7. maja veoma ljubezno i odgovori im: „*da mu je to najveća potreba i volja naše želje izpuniti i reče na kraju hrvatski: Živio Jelačić ban, živio vjerni narod hrvatsko-slavonski*"[1]. Prolaziše ipak mjeseci, da nije bilo ni traga ni glasa, da se zakonski članci od godine 1848 potvrdjuju, već se sve više iz Beča navaljuje, da se oktroirani ustav i u Hrvatskoj proglasi. Na to ustane Kukuljević i napisa banu bolno ali odlučno pismo: „Odkako ja — piše banu, — od 15 godina na literarnom polju a od 9 godina na političkom polju za narod i s narodom mojim radim, nikad nisam tolike tuge i nezadovoljnosti u narodu mome opazio, kao što uprav u vrieme ovo. . . . Ako primimo danas načela oktroiranog ustava, otvaramo vrata teženju njemačke idealne veličine. Zajedno smo se odrekli političke sile našega sabora; odrekli smo se starinske one vlasti, koju smo uviek sa svim pravom za naše banove kao podkraljeve zahtievali; odrekli smo se krepkog saveza s našom granicom, koja je naša krv i koja jedina naše

[1] Pismo ženi si Korneliji iz Beča dne 8. maja 1848.

Digitized by Google

idee prije ili poslije realizirati može i odrekli smo se našega neposrednoga upliva u Bosni i Srbiji; odrekli smo se težnje za sjedinjenjem naših slavjanskih susjeda u Dalmaciji, Istri, Kranjskoj itd., koji su jedino zato hlepili za našim savezom, jer su njeku jakost i silu u nama vidili"[1].

Badava je Kukuljević vapio banu: „Vi ste naš stup i naša jedina nada". Nije niti Jelačić mogao da pomaže, gdje se spremao u Beču novi sistem, komu su se imale pokoriti sve zemlje monarkije habsburške, pa i ban Jelačić.

Evo kako Kukuljevića smućuje njegov pobratim dr. Demeter iz Beča 25. augusta, dakle poslije njegova pisma upravljena na bana: „Svigdi sam zametnuo rieč o posljednjem činu našega banskoga vĕća, da saznam rečene gospode mnĕnje i ovdašnjeg obćinstva. Nitko od svih onih, s kojimi sam o toj stvari govorio, neodobrava postupanje našega vèrhovnoga poglavarstva, nĕki se sèrde, a nĕki opet žale, što se je tako dogodilo. Slavjani malo ne svi na slĕdeći način umstvuju: Ako Hèrvati toliko jakosti imali budu, da prepreče uvedenje oktroiranoga ustava, onda će pokazati, da im nije ništa do slavjanske sloge stalo, budući da se odcĕpljivaju svojevoljno od svoje ostale u Austriji živuće braće, a ako toliko jakosti neimaju, onda su se sa svojim uztezanjem i opiranjem samo smĕšnimi učinili i svĕt, koi im i tako privèržen nije, smĕjat će im se, jer u tom slučaju ni ne zaslužuju drugo. Vana sine viribus ira. Ljudi od vlade i bečki cèrnožutci kore nas pako, što najviše mogu, zovu nas nedoraslimi, nezrelimi, nedoslĕdnimi, prĕte nam sa stališem obsĕde itd. Kulmer i Ožegović kažu, da nesmiju stupiti pred ministre i ostalu visoku gospodu, svi im predbacuju s najneuljudniimi izrazi taj čin našega banskoga vĕća veleći, da su time Hèrvati sve povĕrenje izgubili, koje su kod vlade imali i da nisu ništa bolji nego Magjari i Talijani, samo što su slabii i nezrelii itd. Ožegović je posve sdvojio, jer misli, da će vlada u svojoj srĕbi Magjare opet Hèrvatom predpostaviti, osobito sada gdje se Magjari svojevoljno pokoravaju i hametom polažu oružje i to pred vojskom ruskoga cara, koi će uslĕd toga po svoj prilici progovoriti po koju rĕčcu na njihovu korist i da se takovim načinom veoma lahko dogoditi može, da će se opet kraljevina Magjarska izpod svojih podèrtinah dići i da će Hèrvatska opet magjarska provincija postati,

[1] Njegovo privatno pismo na bana Jelačića u Mirkovića I. K. S. str. 51—52. Pismo je datirano u Zagrebu dne 9. kolovoza 1849.

Digitized by Google

što toliko znači, da će Hèvatska svoju narodnost sasvim izgubiti i da će opet kod nas magjaroni gospodovati. Tako umstvuje ta poštena duša i daje ti kazati, da bi najbolje bilo, da bi Hèrvati svojevoljno obnarodili oktroirani ustav, jer on se veoma boji, da ih vlada k tomu siliti neće, već da će reći: E dobro, kad volite pod magjarskom krunom ostati, ostanite slobodno — i tako će nas opet pod nesnosni magjarski jaram skupčiti. Ima li pravo nema li — sada sudi i čini, kako najbolje znadeš, što se mene tiče, duše mi neznam, što bi rekô".

Koje čudo, da je Kukuljeviću dodijala takva jalova politika. „*Meni je politika* — pisa on još tri dana prije one audiencije — *preko mjere dosadila. Ja se najradje bavim literaturom, tu živim sam za sebe u novom krasnom svietu i sretan sam, dok se u njegovom krugu nalazim, jer u istinu nema se sad čovjek čemu radovati. Jedino što si želim jest, da se hitro kući vratim, pa da onda zajedno s Tobom i s milim nam djetetom u Tonimiru kod ubogog našeg starca život sprovodim*[1].

III. (1850—1861).

Došla je žalibože prilika Kukuljeviću, da se više ne bavi politikom. Absolutizam započimao g. 1850. U ovoj dobi nije nitko niti smio biti politik hrvatski ili barem nije smio to javno izreći. Zanijemile su županijske skupštine, koje su bile prilične meetingima slobodne Englezke, dapače su ih svojim zakonitim organizmom znamenito nadmašivale. Kukuljević bio za čas zaboravio na svoju pravu živu narav, kada je u gorkom času napisao, da on samo voli literaturu. On bolnim srcem skoro prestaje bilježiti političke doživljaje. Dok bilježi, ne pitajte za gorčinu bilježaka proti tadanjoj njemačkoj austrijskoj politici. Nisu daleko od onoga što mu pisa u Peštu 13. ožujka dr. Ante Starčević 1850: „Kod nas novostih zanimivih ne ima, svak se boji budućnosti, svak màrzi na sadašnjost, ljubav prama Rusu, Turčinu i svakom drugom makar baš vragu, samo ne prama Švabi, raste od dana do dana veća. Što će biti iz svega neuztàrpljivo očekivamo"[2]. Posljednja bilježka u političkoj njegovoj bilježnici — poslije nije više bilježio — jeste od 28. siečnja 1850. i upravo posljednje riječi „*Otidem pozdraviti biskupa*

[1] Pismo ženi si Korneliji od 5. maja 1849.

[2] U ovom pismu naviješta mu dr. St. kao predstojniku odsjeka za nastavu, da je zamolio profesuru, koje medjutim nije dobio.

*

Digitized by Google

Štrosmajera. On me primi veoma radostnim licem, reče sam, *da je naimenovanje njegovo za biskupa jedina stečevina naša, da je on prvi narodni biskup*". Da je to gorko bilo Kukuljeviću slušati o toj „jedinoj stečevini", ne treba niti spominjati. On je upravo obilazio kao banski vijećnik od Poncija do Pilata, svuda ga bije led nepopustljive njemačke austrijske politike a ovdje sluša i o njekoj „stečevini". Pa opet kako li je mladi biskup svijestan svoje dužnosti, koju imade ispuniti prema svomu narodu, kako se evo najavlja na svršetku ilirske dobe kao budući narodni vodja. Pa kako li se to ispunilo!

Jošte kao predstojnik prosvjete u banskom vijeću izradi K. i predloži banu na potvrdu svoju osnovu *narodnoga muzeja.* „Radi imena družtva — veli on — mnije odsĕk prosvĕte, da bi mnogo probitačnije bilo, ako bi se cĕlo družtvo nazvalo: *družtvo prosvĕte* ili *družtvo prosvĕte i znanostih*, nego li po primĕru českom narodni muzeum". Ovo družtvo imalo bi primiti u sebe narodni muzej, Maticu ilirsku, knjižnicu i gospodarsko družtvo. U glavnom dijelilo bi se u literarni dio ili literarne skupine, a druge skupine bile bi zbirke. Najprije da se učini jedna velika knjižnica. Muzeum valja da ima dva odjela, historijsko-arkeologijski i prirodoslovni. Uzdržavao bi se od prinosa članova i podporom zemlje. U predstavci na bana veli se, da on do budućega sabora iz državne blagajne naznači podporu od sedam hiljada forinti, jer je „bansko ovo vĕće uvidilo, kako bez narodne i dĕržavne podpore rečeni zavodi nikako lĕpoj svojoj svĕrsi koristno odgovoriti nemogu"[1]. Ali ta osnova propade.

Sretniji je bio Kukuljević s drugom svojom osnovom.

Dne 21. aprila 1850 poziva on kao predstojnik odsĕka za prosvĕtu „nĕkoliko zagrebačkih književnikah na dogovor o tom: kako da se najlagljim putem znanost domaće povĕstnice kod našega naroda razprostrani. Ovi književnici zaključe jednodušno, da se na tu svrhu utemelji u Zagrebu: *družtvo za povĕstnicu jugoslavensku*"[2]. „Mi neimamo još sve do danas po primĕru drugih naroda dobre kritički napisane povĕstnice našega naroda" — veli on. Tomu je imalo dopomoći ovo društvo. Ban Jelačić bude društvu pokrovitelj a Kukuljević predsjednik i urednik društvenoga organa „*Arkiva*".

[1] Kukuljevićevom rukom pisana obsežna osnova i predstavka na bana ima datum: Dano iz velikog vĕća 8. siečnja 1850.

[2] Arkiv za pov. jugoslavensku knjigu I. Predgovor str. 5. Pripovijeda sam Kuk.

Digitized by Google

Prestavši biti član banskoga vijeća i predstojnik odsjeka za prosvjetu (26. juna 1850)[1] mogao je kao zemaljski arkivar i žalibože u Zagrebu u onaj čas jedini historik — a i on samouk — svu snagu svoju posvetiti ovomu društvu. Nije mu bilo teško društvo osnovati i urediti, jer su već slična društva započela i u drugim austrijskim zemljama. Trebalo družtvu ipak dušu uliti, trebalo je učiniti ga takovim ognjištem, da se oko njega uzmognu sabrati sve bolje sile hrvatskoga naroda. Kukuljević to sretno dostigne.

Prvi put zasjava ime „*jugoslavensko*" mjesto prvanjega „ilirskoga". Novo ime protumači Kukuljević, kada pozdravljajuć — kratko vrijeme iza osnutka društva — Jelačića bana reče: „Svetli bane! Naš narod jugoslavenski razkomadan skoro na toliko grana, koliko imade imena pokrajina, u kojih stanuje, bio je od věkovah makina u tudjih rukuh, jer nije imao obćenite svrhe, nit je poznavao obćenitog koristnog pravca, kojim bi steći bio mogao bolju sreću. On je padao s toga kao nemoćan rob pod gospodstvo nevaljalog bizantinstva, lukave aristokracie mletačke, oholog magjarstva i turstva, te pod uništujuću nogu hladnoga Franka i Němca. To biaše uzrok, zašto naš narod sve do sada nije imao svoje obćenite historie, koja je jedina kadra svaki narod upoznati sa njegovimi silami i slabosti, sa svojimi kreposti i gresi, te koja mu je kadra podati jedan pravac i uliti u njega jedan duh. Pobrinuti se za materiale takove historie, sveta je zadaća onoga našega družtva za pověstnicu jugoslavensku, koje se je poslie svršetka magjarskoga rata ovdě u Zagrebu kao u sredotočju duševnog gibanja jugoslavenskog započelo i do sada na toliko napredovalo, da je dobilo ne samo 300 članova, već da je u krepki savez stupilo sa svimi podobnimi slavenskimi i inostranimi društvi[2]".

[1] Srdaćni prijatelj i sudrug u banskom vijeću Ambroz Vranicani piše mu u Beč o dolazku banovu dne 24. juna: „Mi možemo još za dva dana dvie kraljevine mudro ravnati, jer prekosutra igra bansko věće svoj poslednji akt".

[2] Kukuljevićevom rukom pisani govor ne ima datuma. Poslije je on sam olovkom zapisao: Banu Jelačiću 1851 i ispravljeno 1853. Ali nije dobro ispravio, jer već god. 1852 društvo imade 415 članova (Arkiv II. 462), a evo ovdje veli, da ima tri stotine, što je i bilo već godine 1851. Nije se valjda niti Kukuljević varao, da bi ime „jugoslavensko" novu snagu dalo našemu narodu Tako mu piše Mijat Stojanović učitelj u Karlovcima 15. prosinca 1852: „A kod bratje Srbaljah u vojvodini ni habera neima o našem družtvu za povjestnicu Jugoslavena; oni kažu: Mi smo Srbli, imamo našu povjestnicu osebnu, što nam treba sa Hrvati pristajat u družtvo; mi imamo našu maticu, imamo našu osebnu književnost. . . ."

Digitized by Google

Kukuljević u svojem pozdravnom govoru na bana već g. 1851. veli, da je društvo stupilo „u krepki savez sa svimi podobnimi slavenskimi i inostranimi družtvi". A već slijedeće godine 1852 veli, „da već sada u carstvu austrianskom nema ni jednog s našom svrhom srodnog društva, s kojim dopisivali nebi, a malo ih ima i po ostalih državah europejskih, osim jedine Englezke, s kojim nebi stajali u savezu duševnom". A neka nam oproste častne sjene tadanjih patriotičnih odbornika Mihalja Sabljara, Ferdinanda Žerjavića, Petra Preradovića, Vjekoslava Babukića, Antuna Mažuranića, Dimitrije Demetra, Makse Price i Dane Stanisavljevića i tajnika Ivana Perkovca, što vrijedna njihova i na drugom književnom polju prezaslužna imena samo zato navodim, da dokažem, da je u ono doba u historičkom društvu bio jedini Kukuljević historik, a da su ove sveze brzo i trajno stvorene da je to samo njegovo djelo.

Kako Kukuljević traži srodne duhove u slavenskom i neslavenskom svijetu; kako služi učenim ljudima, a oni služe njemu; kako se po ovim doticajima brzo širi obzorje njegovo naučno; kako brzo rastu njegove zbirke knjiga i rukopisa, da postanu predragocjena riznica; kako je napokon na koncu ove najznamenitije periode svoga života savio oko sebe u vijenac već njekoliko dobrih radnika u historiji hrvatskoj, to mora prije svega da istraži njegov životopisac Na tom je glavni osnov Kukuljevića znamenitoga naučnoga napredka i književnoga rada.

Spominjasmo već puteve njegove u ilirsko doba. Kukuljević to nastavi poduprt od društva historičkoga i od bana Jelačića sa sjajnim upravo uspjehom. Već iza prve godine života historičkoga družtva izvješćuje tajnik, da je prošle godine (1851) predsjednik Kukuljević, „putujući po Štajerskoj, Kranjskoj, Istriji, Mletcih i otoku Krku, saznao za više znamenitih starinah, upoznao se *s mnogimi učenimi muževi* i rodoljubi, koji će družtvu našem mnogo koristiti[1]".

Slijedeće godine on sam izvješćuje o Mlecima i o Beču[2]. Spomenusmo već na prvanjim putevima stečene njegove sveze. Najstariji mu je na prvom putu u Veneciju (1842) stečeni iskreni i vrijedni znanac *Josip Valentinelli* kustos Marciane. Gusto on svojim pismima razveseljuje našega Ivana. Malo ćemo kazati, ako uzmemo broj pisama Valentinellovih u samoj ovoj periodi od deset

[1] Arkiv II, str. 413.
[2] Arkiv III, str. 334—338.

Digitized by Google

godina na jednu stotinu. Srdačne i prijazne spomeni na obiteljske odnošaje pokazuju, da je medju njima vladao i prijateljski odnošaj. Kao marljiv bibliograf pazi on na svaki i najmanji listić ma gdje, ma kada tiskan o Dalmaciji. On postade i suradnik jedan od najznatnijih Kukuljevićeva Arkiva sa svojom *bibliografijom za historiju Dalmacije*[1], a i sa svojim izvodom iz *Sanuda*[2]. Što ima u Veneciji, a Valentinelli nalazi, sve to ne prestaje javljati svomu prijatelju, što izlazi u italskoj književnosti, što doznava osobito bibliografijskoga, sve mu to javlja. Tako je stekao Kukuljević u njemu ne samo dragocjena prijatelja već i najmarljivijega vijestnika o historijskim piscima i spomenicima tičućim se Dalmacije. On mu sastavlja *katalog svih rukopisa po svim knjižnicama evropskim* tičućih se zemalja jugoslavenskih[3] neizrecivim trudom po katalozima. On mu iznalazi podatke za njegov „Slovnik umjetnika". On ga ne zaboravlja niti onda, kada se nalazi na odmoru na obalama sjevernoga mora.

Nije Kukuljević bio manje sretan niti na sjeveru. Kod Slovenaca prihvati njegovo prijateljstvo *Ivan Bleiweiss,* koji mu već g. 1850 obećaje da će njegovim „dragim željam po nar bolši moči zadostiti. Naprosil sem tudi nektere umetnike osobito slavniga Langusa, da mi naj pripomoreju"[4]. On mu pomaže doći do listina, koje se predugo u Kukuljeviću zadržavaju[5]. I nadalje nalazimo ga š njim u svezi do godine 1859. Pored vrijednoga Bleiweissa stupi on u sveze i sa glavnim radnikom i tajnikom historijskoga društva za Kranjsku drom. *Klunom,* koji pokazuje, da ima velike osnove. Tek je spremio „Beiträge zur Landesgeschichte in Krain", a već govori o kakovih 10—12 svezaka[6]. On puno pita od Kukuljevića, ali društvo historijsko za Kranjsku zato odlikuje Kukuljevića počastnim članstvom. I poslije kada se je Klun preselio u Beč, ostaje mu vjeran kao dobar Slaven[7]. Kukuljević prijateljevao je sa *Tr-*

[1] *Valentinelli*: Bibliografia della Dalmazia e del Montenegro. Zagabria 1856. i „Supplementi al saggio bibliografico". Zagabria 1867.

[2] Arkiv knj. VI. cijela i knjiga VIII str. 1—193 i knjiga XII. od str. 257. Dodatak — opet Sanudo popravljen.

[3] U knjižnici naše akademije imadu Valentinellievom rukom pisana dva svezka pod naslovom: *Catalogus manuscriptorum diversarum bibliothecarum Europae*".

[4] Pismo Bleiweissovo iz Ljubljane 1850. 20. prosinca.

[5] Isti. Pismo od 24. juna 1854,

[6] Pismo iz Ljubljane 7. augusta 1852.

[7] Posljednje pismo od 3. novembra 1858.

Digitized by Google

stenjakom, koji u Zagreb dolazi, gdje traži dokazala „da su Norićani i Panonci bili Slaveni", pita knjiga i pomagala[1]. *Razlag* kao mlad čovjek približuje se Kukuljeviću[2], a poslije i *Dr. Costa* sa upitima i prošnjama[3].

Veću djelatnost morao je Kukuljević da razvije u arkivima i bibliotekama u Beču. Tri su tamo glavna mjesta veli on i to: „prvo mjesto c. k. tajni pridvorni arkiv, drugo je c. k. dvorna knjižnica, a treća je zbirka ambrazka[4]". Pored prijatelja njegova *Fiedlera* nudja mu svoje službe i *Firnhaber* tadanji arkivar[5], kada je Fiedler obolio. Sreća mu dala i mlada Hrvata *Andriju Torkvata Brlića* koji pored svega ljutoga progona bečke policije marljivo radi. Od vremena do vremena iz Beča izvješćuje ga on o svom radu skoro kroz tri godine najviše iz tajnoga arkiva. On mu je sveza i s drugima. Tako mu on izvijesti na primjer (7. juna 1857), da mu je Palacki govorio, kako je već pred dvie godine bio predložio Kukuljevića za člana dopisnika bečke akademije. Nijemci rekoše „würdig", ali su nadodali, da vlada s policajnog obzira ne bi taj izbor potvrdila[6]. On mu je bio sveza i s *Miklošićem* njegovim starim prijateljem. Kada Miklošić izdaje svoja „Monumenta Serbica", Kukuljević ga znatno pomože. „Vraćajući Vam" — piše mu M. — „ove povelje, zahvaljujem Vam na velikoj Vašoj dobroti, ja sam medju njima našao koješta, što će krasiti moje djelo".[7] Brlić je posrednik za manje stvari i sa *Metelom Ožegovićem*, koji se rado zanima za napredak naše književnosti, a osobito mu je na srcu g. 1848[8].

Dragocjena prijatelja steče Kukuljević u Beču u proti *Rajevskom* koji je neprestani posrednik izmed njega i ruskih književnika. Koliko ga je Rajevski ocjenio, vidi se po tom, što razabirem iz pisama, da mu je on bio glavni posrednik za dva velika odlikovanja ruska: prvo što je izabran članom petrogradske akademije

[1] Sva su pisma Trstenjakova od god. 1854.
[2] Razlagovo pismo dobro hrvatski pisano 7. jula 1852.
[3] Costina pisma su iz god. 1859.
[4] Izvješće u „Arkivu" III, 337.
[5] Wien 3. März 1854.
[6] Veoma zanimiva pisma Brlićeva počimlju g. 1853 iz Djakova ona od godine 1854—1856 9. augusta. Brlić je u to vrijeme pripravio i svoje djelo: „Die Theilnahme der Kroaten und Serben in den Befreiungskriege" i „Spomenike jugoslavenske iz turskih izvora".
[7] Pismo Miklošićevo od 13. februara 1858. To mu priznaje i u Mon. Serb. Sv. VIII.
[8] Pisma Ožegovićeva od god. 1853 i 1859.

Digitized by Google

(god. 1855), a drugo da je dobio jedini red, što ga je u obće imao, veliki red Vladimirov (1862) Rajevski obsipava ga s knjigama iz Rusije. On privede njega u bliže odnošaje sa *Hilferdingom*, koji je postao i suradnikom „Arkiva[1]“ koji ga izvješćuje o svojim putevima po Bosni i Hercegovini i staroj Srbiji, o svojim i drugim djelima u živahnom i obilnom dopisivanju počamši od godine 1856. Zato niti Kukuljević njemu dužan ne ostaje, već mu odgovara na mnoge upite[2], a pomaže mu i preko dobrih svojih prijatelja u Veneciji, da može što boljim uspjehom raditi u knjižnici i arkivu. Bio je u manjem doticaju i sa *Lavrovskim*, *Hubeom*, *Bezsonovom*, *Aksakovom*, kako njihova pisma svjedoče, gdje se obraćaju na njega za razne upute. Izmedju Čeha najbliži mu je *Šafařik* s kojim izmjenjuje knjige, a veliki mu je slavista zahvalan za odlomke glagolske. Kukuljević mu opetovano piše. Jednom navali na Šafařika ljuto, što je svojim djelima puno podpomagao svadji izmed Hrvata i Srba. Šafařik mu na to ništa ne odgovori, već šaljući mu svoje „Glagolitische fragmente“ veli: „o jinych předmětech budoucne[3]“.

Ali vratimo se kući. Dok je Kukuljević polazio u Ljubljanu i u Beč, pošalje društvo već mjeseca lipnja godine 1852 vrijednoga Mijata Sabljara[4] koji je nastavljao svoje putovanje kroz dvije godine, a od toga je bio sedam i pol mjeseci u Dalmaciji[5]. Donese odanle spomenika pismenih razne vrsti. Njegovi izvještaji i pisma Kukuljeviću pokazuju krasna i plemenita Hrvata odana prijatelja, uzor marljivosti i poštenja.

Na jesen iste godine (1854) prodje sam Kukuljević u Dalmaciju, u tu riznicu najstarijih spomenika hrvatskih. „Prva mi je bila namjera — veli on sam — da skupim izvore za historiju hrvatskoga naroda od vremena doseobe njegove u ova južna sjedišta njegova

---

[1] Knjiga IV. str. 69 i dalje. Prezvitera Kozme slovo o Bogomilih i ereticih.

[2] Imade u ostavštini i jedan rukopis kao odgovor na pitanja Hilferdingova o Hrvatim i Srbima, o granicama dialekata i o Hrvatstvu grada Dubrovnika, koje Kukuljević brani citatima iz pjesnika dubrovačkih.

[3] Čitao sam god. 1856 u Pragu u jednom primjerku arkiva pismo Kukuljevićevo ovoga sadržaja Kada sam prošle godine posjetio Prag i muzej češki, gdje je knjižnica Šafařikova, nisam mogao naći toga pisma.

[4] Sabljar piše Kukuljeviću iz Senja 19. srpnja 1852 i počimlje ovako: „Ja sam 15. lipnja iz Zagreba pošao i u Karlovcu se 1 dan bavio . .“.

[5] Izvješće njegovo u „Arkivu“ III, str. 339—342.

Digitized by Google

do izumrtja narodne dinastije to jest do dvanajstoga vijeka; drugo želio sam kupiti podatke za živote jugoslavenskih umjetnika, koje do skora namjeravam dati na svjetlo. Pored ove moje glavne zadaće gledao sam i tražio i druge literarne i historičke spomenike, kano ti rukopise, tiskana djela, kipove, stare novce i gradjevine[1]. Na ovom putu obišao je sva znatnija mjesta hrvatska do mora, krenuo na kvarnerske otoke, prošao u Zadar i dalmatinsko Zagorje, skrenuo opet u Primorje i dospio tek do Poljica. Donese kući preko stotine listina iz najstarije dobe, što u originalu što u prepisima, donese do dvije stotine hrvatskih listina, donese podataka za 150 umjetnika dalmatinskih, donese 40 rukopisa hrvatskih, 50 latinskih knjiga novaca itd. Mogao je Kukuljević i da potroši na te dragocjene stari, kada mu biskup Štrosmajer pisa: „Novce, koje od mene dobiste, upotrebite kako najbolje znate. Sve što šnjimi uradite, odobravam unapried, jerbo sam uvjeren, da Vam stvar dobra takodjer na sèrdcu leži kao i meni[2]".

Ako je ovoga puta žetva obilna bila, a šta jek moglo biti za dvije godine (1856), kada opet prodje istim putem i opet ogleda znatnija mjesta u primorju. Prodje zatim kroz svu Dalmaciju, sustavi se duže vremena u Dubrovniku i prodje kroz južnu Italiju, sustavi se u Napulju i Monte Casinu, a zatim duže vremena u Rimu, te se preko Mletaka vrati kući. Što je s ovoga puta donesao, toga nije nigdje napisao. Prije bi morao pitati, što li nije mogao donesti, kada mu biskup Štrosmajer pisa: „Vi slobodno na moj račun kupite, ako kake znamenite starine ili na crkveni život ili na umjetnost ili na književnost našu odneseće se nadjete[3]".

Već glas o njegovom putovanju razveselio je sve prijatelje knjige hrvatske. Evo i biskup Štrosmajer kao da je zakasnio sa svojim spomenutim pismom, jer ga uvodi: „ako Vas ovo pismo gdjegod na Vašem putovanju nadje", pa se unapred raduje njegovom uspjehu. A kada oglasi svoj izvještaj[4] *čestitaju mu više nego li za ijedno njegovo djelo* i njegovi stalni prijatelji i mnogi ljubitelji knjige hrvatske. Čovjek se mora pitati, što je moglo iz onoga izvještaja

[1] Izvjestje o putovanju po Dalmaciji u jeseni godine 1854. Zagreb 1855. i na njemačkom jeziku: Bericht über einen Ausflug nach Dalmatien in Spätherbst des Jahres 1854.

[2] Pismo biskupovo. Djakovo 1. jula 1853.

[3] Pismo biskupovo. U Djakovu dne 25. oktobra 1856.

[4] Izvjestje o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim s osobitim obzirom na slavensku književnost, umjetnost i starine.

Digitized by Google

toliko ljude zanositi. Lijep je ono izvještaj za naučnoga čovjeka, ali za običnoga ljubitelja knjige jedva može biti toliko zanimiv. Ovu radost mnogih ljudi budio je više ponos, da narod hrvatski imade takova sina, koji kroz pet mjeseci na najtrudnijim putevima i u najzakutnijim mjestima, i u velikim arkivima srećom i neumornom marljivošću pretražuje i donosi nove luči historiji naroda hrvatskoga. Budila se slutnja u narodu, da će ovaj put biti blagoslovan za narod hrvatski.

Sveobća i jednodušna pohvala njegovih sunarodnika sklonula je bez dvojbe Kukuljevića, da je poslije osamnaest godina ovo isto putovanje „po svom dnevniku" tako dopunio, da je napisao putopis u ovom vijeku za svakoga Hrvata najljepši i najzanimiviji. Ili morem plovio ili gorom hodio, bilo u Dalmaciji, bilo u Italiji, svuda ga prate tople uspomene na prošlost hrvatsku i slavensku[1].

Kukuljević privezao je na ova dva puta uza sebe i uz hrvatsku stvar najbolje ljude u Dalmaciji. Jedan mu je od glavnih u Zadru *pop Ivan Danilo.* Osim običnih posala nadzire mu on prepisivanje „Ragnina Annali di Ragusa, Ioannis de Ravenna: Historia Ragusii, Gondola: Annali di Ragusa, Resti: Annali di Ragusa, Cronaca veneta del' incerto itd." On ga kumi svim što mu je sveto, ne jednim, već u mnogo pisama, kada se počimlje pitanje o sjedinjenju Dalmacije[2]. Pored njega je plemeniti svećenik profesor *Ivan Brčić.* I on služi i dvori Kukuljevića, ali samo literaturom, najviše glagolicom. On je upravo „glagolaški" izvjestitelj Kukuljevićev za Dalmaciju počamši od prvoga poznanstva njihova (od g. 1854)[3]. I on pita službu, a Kukuljević mu vraća. Pjesnik *Jovan Sundečić* veže ga za Salgetiem slikarom, a Kukuljević njega veže sa zagrebačkim „Nevenom[4]". Još upozna kanonika *Škarića,* s kojim se mora pravdati radi njegova prevoda sv. pisma. Gore na Rabu čini mu kojekakve izvadke *don Ivan Gurat.* U Zagorju dalmatinskom prihvati u svoje pouzdanje dva mlada fratra. Konstantina *Matasa*[5]

---

[1] Vidi: Putne uspomene iz Dalmacije, Albanije, Krfa i Italije. — U Zagrebu 1873.

[2] Danilova pisma — ima ih dvadesetak — idu od 1856 do 1860. Posljednje godine najviše radi sjedinjenja.

[3] Od Brčića desetak pisama jesu literarnoga karaktera.

[4] Sundečićeva pisma jesu literarnoga karaktera.

[5] Matas napisao je: „*Glas hrvatsko-slovinski* iz Dalmacije 1860", a Kukuljević ga izdao. Pisma Matasova su tek iz god. 1860.

Digitized by Google

i Simu *Milinovića*[1] kojih mladjahna pisma odaju više poštovanje nego li kakovo prijateljstvo. Oni ga dakako rado dvore. U Spljetu nalazi *Luku Sviloviča*, koji je poslije pokušao napisati historiju Dalmacije, koji mu je vodja u Spljetu, čovjek žarke i plemenite duše[2]. U Spljetu se sukobljuje i sa *Franjom Lanzom* historikom, arkeologom i prirodoslovcem jednom riječju sabirateljem svega i svačega[3]. U Trogiru otvara mu rado svoje bogate zbirke knez *Fanfogna*. U Dubrovniku je iznad svih davni njegov prijatelj *Medo Pučić* koji vjerno prati cijeli napredak knjige naše hrvatske i srpske, a brine se i za Kukuljevićeve poslove u Dubrovniku[4], koje ipak najviše obavja *Ivan Augustin Kaznačić*. On mu je veoma marljiv i uman izvjestitelj ne samo za književnost staru i suvremenu, već i za „Slovnik" umjetniku marljivo mu doprinosi[5]. Kraj Dubrovnika u Captatu živi mlad čovjek *Valtazar Bogišić* i on ga dvori sitnim vijestima, premda žali i što niste zavirili" — piše K-ću —, u našu državu[6].

Kada je već govor o novim poznanstvima i dobitcima za knjigu hurvatsku, onda se ne smije zaboraviti niti na otok Krk, na kojem je Kukuljević našao fratra *Josipa Parčića*, koji mu se javlja u pismima i „zahvaljuje za priobćenje, knjigah kojima se koristiti mogu za složenje historije otokah kvarnerskih"[7]. Kako da zaboravimo na prevrijednoga *Stjepana Kocijančića* profesora u Gorici, koji kroz sve ove godine ne prestaje donositi sve, što gdje nalazi o Gorici i o susjednim slovenskim krajevima, koji postaje člankom: „zgodovinske drobtince po Goriškem[8]" i suradnik „Arkiva", koji mu donosi biografije ze slovenske umjetnike, koji toliko s Ku-

---

[1] Arkiv, knj. VII, str. 129. — O Sinju u Dalmaciji s okolnimi starinami.

[2] Zahvalno ga spominje Kukuljević u prvom izvješću, ali nisam našao nijednoga pisma.

[3] Od Lanze su pisma od god. 1856 i 1857 koja govore o salonskim starinama.

[4] Pisma Mede Pucića počimlju već od godine 1852, kada mu iz Rusije donosi knjige. Nastavljuju se od godine 1855—1860.

[5] Više pisama od god. 1857—1859. Prinos njegov u „Arkivu", knj. V. Rukopisi hrvatski, koji se nalaze u knjižici o. franciškanah u Dubrovniku str. 139.

[6] Pisma su od god. 1856. i 1857.

[7] Parčićeva pisma od 1857 i 1858.

[8] Arkiv, knj. III, str. 173 — a i u II knjizi str. 404 — odgovor na pitanja društvena.

Digitized by Google

kuljevićem dopisuje, da bi čovjek mogao sastaviti po ovim pismima rad i napredak njegov za ono njekoliko godina[1]. Kocijančić mu preporuči *Ivana Crnčića*, koji služi društvu historijskomu[2].

Jošte jedan put učini u Bosnu malo kašnje iza svoga putovanja po Dalmaciji i Italiji. Prijatelj Ambroz Vranicani boraveći u svom poslu trgovačkom u Bosni piše mu na dne 17. aprila iz Stare Gradiške: „Više puta si kazao, da želiš viditi Bosnu. Eto sad je prilika. Premda su minula jedva dva mjeseca iza njegova puta po Italiji, evo njega za njekoliko dana na putu. Nije se dakle na put pripravljao, a njegov opis puta jest običan bez historijskih opazaka[3]. Važnije su njegove sveze s Bosnom. Već duže vremena pismeno obći svrijednim *Franjom Jukićem*, koji ga na primjer upozoruje na Kavanjina, koji mu šalje svoje rukopise[4]. Upoznaje se s *Martinom Nedićem*, koji ga izvješćuje o bosanskim starinama[5]. A evo u svom putopisu dolazi u svezu sa pjesnikom *Grgom Martićem*[6].

Ovo su velike dobiti za Kukuljevića i za knjigu hrvatsku, što je on u prijateljski zagrljaj primio tolike književnike hrvatske. On prima njihove usluge, ali nosi i veliki teret dopisivanja. Vraća im obilno milo za drago. Mnogi lični prijatelji ne ištu samo njegove knjige već i izdanja historičkoga društva. Skoro svi pitaju i za druge knjige. Šalji na pr. novce za „Neven“ i za historičko društvo. Pita: zašto nisu dobili već tako dugo knjiga Matičinih. On valja da primi novce i za „Maticu“ i za svoje knjige i za knjige historičkoga društva, valja da im šalje ove ili one, stare ili upravo izašle knjige, trebalo je pisati i praviti račun, koliko još duguje ovdje i ondje. Nije to tek za jednoga, već gotovo za sve ljude. Svi na njega navaljuju kao da je sve pomrlo u Zagrebu, a Kukuljević jedini da živi. Bilo je u Zagrebu ljudi, ali veoma malo, a i ti se potezali u kut.

Kukuljević je ovako za sebe, za svoj rad i za svoje lijepe narodne svrhe umio osvajati i na sjeveru i na jugu. A zar nije oko sebe umio skupljati ljude u bližoj blizini. U velikih naroda veliki učitelji imadu svoju školu. U malih lijepi uzori mogu uraditi, što drugdje rade škole velikih majstora. Zanimivo je, kako se oko

---

[1] Pisma Kocijančićeva od 1853—1859.

[2] Pisma Crnčićeva od god. 1855.

[3] I. K. S. Putovanje po Bosni. U Zagrebu 1858.

[4] Jukićeva pisma od god. 1853 i 1854.

[5] Ima jedno osobito zanimivo pismo od god. 1859. Gl. i „Arkiv“, knj. VII od Nedića: Sutiske starine, str. 321.

[6] U dodatku putopisa ima pismo Martićevo.

Digitized by Google

Kukuljevića pribiru pomalo historici hrvatski. Prvi se javi *Simo, Ljubić*. On šalje u „Arkiv" svoje „dalmatinsko pinezoslovje[1]", a hvali se već god. 1851, da je od pet godina „naški svršio dilo o dalmatinskoj književnosti", koja bi mogla izaći „u dva debela svezka od 400 stranah". „Izmedju mnogih i važnih rukopisa kih sam dobavio stoji junaška pjesma Petra Kanavelića". Kada odlazi u Beč na nauke izdaje svoj „životopisni riečnik", radi za Kukuljevića u tajnom arkivu. Šalje mu poslije popise prepisa, što ih je učinio u Beču i Veneciji. Svaki korak svoga napredka javlja on tadanjemu načelniku društva i prvaku historije hrvatske[2].

Da i ne znam od samoga *dra. Fr. Račkoga*, da je njega na nauku historije hrvatske najviše budio rad i napredak Kukuljevićev, kazalo bi mi to njegovo živahno dopisivanje od 1856—60. Već iz Senja odgovara on na Kukuljevićeve upite. Zahvaljuje mu, što se brinuo i on, da može poći u Rim, gdje se nada svojoj naučnoj sreći. „*Vi najvećma razpiriste u meni želju* — piše on 1. jula 1857 — *ostaviti omilili mi zavičaj, te uputiti se u središte staroga i novoga svieta*". Zahvaljuje mu „što se je kod biskupa zauzeo". Svaki korak svoga rada javlja on svomu uglednomu prijatelju. Veoma rano već od g. 1857 zanimaju ga „Bogomili"[3]. Kašnje mu priobćuje svoju osnovu o Konstantinu Porfirogenitu i drugim piscima o historiji hrvatskoj, da uradi djelo „kako je eno uradio Palacki za poviest česku", kako bi rado učinio regesta poput Böhmerovih, kako bi trebalo najprije izdavati „Monumenta". Vidiš sav glavni tok njegova potonjega rada najavljen — K—ću prvaku historijografije hrvatske[4].

Profesor *Matija Mesić* ne živi izvan Zagreba, ali od Kukuljevića prima materijale za svoje krasno izdanje poljičkoga štatuta[4] i pomaže Kukuljevića više od ikoga drugoga u njegovu radu, pri izdavanju njegovih „Monumenta". Podalje je *Mane Sladović* u Senju, koji ga dvori starinama i traži njegove pomoći[5]. Uz njega već pristaje mladi svećenik *Ivan Fiamin*, koji dvori Kukuljevića sa mnogim prepisima iz Senja najviše glagoljskim[6]. *V. Križek* profesor u Va-

[1] Tiskano u Arkivu, knj. II, str. 169.

[2] Pisma Ljubićeva, ima ih desetak, idu od 1851—1860.

[3] Pisma Račkoga idu od 1856—1860 više ob dvadeset zanimivih pisama, jer podavaju pogled po Rimu i po tadašnjim našim književnim prilikama.

[4] Arkiv, knj. V, str. 225.

[5] Pisma Sladovićeva od god. 1855 i 1856.

[6] Pisma Fiaminova od god. 1859.

Digitized by Google

raždinu prije nego što će poslati u časopis českoga muzeja, šalje Kukuljeviću svoje članke redom, da ih pregleda[1]. *Vinko Pacel* stoji kroz godine vjerno uz Ivana Kukuljevića. Napokon hoće da mu posveti svoje djelo. Kada se Kukuljević brani, veli mu: „Vi ste krivi, zašto toliko radite[2]“.

Ovo su ljudi već zreliji, a kako je mladež pogledala u ono doba u Kukuljevića, to pokazuju mnoga pisma. Prvi se javlja *Radoslav Lopašić*, koji kao obožavatelj pristupa svomu uzoru. On se već javlja sa njekim osnovama o historiji „grada Karlovca“, već se javlja kao neumorni sabirač, u čem je svakako najznamenitiji nasljedovatelj Kukuljevićev[3]. Iz zagrebačkoga sjemeništa dolaze ponizni upiti i prinosi od *Gjure Deželića*[4], koji sabire za Arkiv narodne pjesme i običaje[5]. *Slavoljub Perok* rado bi da piše život *Nikole Zrinskoga*, pa pita i moli upute[6]. *Ivan Tkalčić* pita i počimlje snovati o historiji grada Zagreba[7]. *Blaž Lorković* rado bi pisati o Jelačiću banu[8]. Neka mi se ne zamjeri, ako i *sama sebe* dodam, da sam kao dijete nosio pjesme i prinose za Arkiv o Žumberku, a on ih štampao[9] na moju tada preveliku radost. Kako je on umio za nauku predobivati, neka bude svjedočanstvo *Vatroslava Jagića*, koji mi jednom kaza, da ga je Kukuljević upravo prisilio, da se udube u glagolske spomenike.

Po svemu ovome biva jasno, da je Kukuljević imao i volje i dara, da ljude sebi i svojim naukama pridobije. Nije niti truda štedio, da odgovara na stotine pisama i da posluži svojom književnom pomoći svakomu, koji se je na njega obraćao. Smijemo mirnom dušom reći, da nije bilo nijednoga čovjeka u Hrvatskoj, da nije bilo barem nijednoga književnika, koji bi imao u ono najteže vrijeme absolutizma tolike mnogo puta teške sveze podržavati. Da je on svoju svetu dužnost i vjerno vršio, svjedoči to, što te sveze sve više rastu. Možemo reći, da je on onaj stožer, na koji se veselim srcem i punim pouzdanjem mogao nasloniti književni svijet hrvatski.

---

[1] Križekova četiri pisma od god. 1859.
[2] Mnogo ima Pacelovih pisama. Idu od god. 1856—1858.
[3] Lopašićeva pisma idu od god. 1858.
[4] Deželićeva mnoga pisma pokazuju dapače njeku intimnost.
[5] Gl. Arkiv, VII, str. 192.
[6] Pismo od g. 1860.
[7] God. 1860.
[8] Pismo od god. 1860. Gl. i Arkiv, VII, str. 329.
[9] Arkiv, knj. VII, str. 329.

Digitized by Google

Kada ovo kažemo, valja da spomenemo, da je u ovo vrijeme kroz sedam godina (1851—1858) bio i podpredsjednik „Matice ilirske". Gotovo u svim sjednicama on predsijeda u mjesto odsutnoga predsjednika Ambroza Vranicana. Sve gorke neprilike ovoga društva u ovoj dobi mora da podnosi osobito radi „Nevena". Mora da podržaje sveze i sa glavnim suradnicima ovoga jedinoga hrvatskoga beletrističkoga lista, kojega neprilike i svakovrstne nevolje nam podaju tadanju tužnu sliku života našega naroda. Stajao u savezu i s našim neumrlim pjesnikom *Petrom Preradovićem*[1], sa glavnim prijateljem svojim *Vladislavom Vežićem*, sa prijateljima iz ilirske dobe *Drag. Rakovcem*, *Dr. Demetrom* i *Mirkom Bogovićem*, sa *Ivanom Perkovcem*, sa *Ilijom Okrugićem*, *Špirom Dimitrovićem*, *Mijatom Stojanovićem* i *Ivanom Filipovićem* itd., kako njihova i drugih mnogih pisma iz ove dobe pokazuju.

Nije se oglušivao niti Srbima. Sa *Jankom Šafarikom*, stoji već davno u savezu. Kukuljević mu pomaže da mu se otvore tajne mletačkoga arkiva. Na njegovu preporuku sretan je Šafarik, da može s uspjehom crpsti svoje srpske spomenike u mletačkom arkivu[2]. S njime stupa u srdačne veze i *Stjepan Ljubiša*, koji prinosi i u njegov arkiv[3]. Ima nadalje njegovih dopisa s umjetnicima *Jovanovićem* i *Petrovićem* i sa književnikom *Pavlovićem*.

Da su toliki Hrvati njegov glas slijedili, tomu su bili ponuka i pobuda prije svega mnogi, bogati i krasni plodovi njegova uma. Njegovim djelima bila je opet glavna i osnovna podloga njegova znamenita zbirka knjiga i rukopisa, njegova biblioteka, koja je do nevidjene u nas golemosti dospjela iza njegova puta kroz Dalmaciju i Italiju.

Ne bismo razumjeli napredka djela Kukuljevićevih, da prije ne ogledamo kako je sastavljena ova biblioteka najveća u ovom vijeku što ju je jedan Hrvat sabrao. *Biblioteka mu broji do hiljadu svezaka rukopisa.* Svi ti rukopisi rade ili o državnoj ili kulturnoj historiji južno-slavenskih plemena, a najviše naroda hrvatskoga. Kukuljević dijeli ih prvo: u skupinu rukopisa *po stranim jezicima*, a drugo su rukopisi *slavenski*. U stranim jezicima svi su rukopisi latinski ili talijanski, jer su svi ti rukopisi postali na jugoslaven-

[1] Zbirka pisama njegovih u akademiji.

[2] Pisma Šafařikova od god. 1857.

[3] Pisma Ljubišina od godine 1857. Prinos njegov u Arkiv, II, str. 209.

Digitized by Google

skom a najviše hrvatskom teritoriju. Tim već sami sobom prikazuju kulturni razvitak naših zemalja. Slijedimo njegovu razredbu.

Bogoslovje imade sveto pismo i druge crkvene knjige, sa inicijalima i miniaturnim slikama, imade rasprave o Bogomilima i Waldensima i drugim sektama od 13—15 vijeka. Osobito su znatne crkvene knjige crkve zagrebačke, koje imadu i svoje crkvene osebujnosti, a imadu fragmenata glagolskih.

Crkvena povijest ponajviše južnih Slavena ima povijesti pojedinih vjeroizpovjedanja, biskupija, redova, samostana, crkava, živote svetaca, biskupske vizite. U ovoj skupini nalaze se rukopisi 17 i 18 vijeka. Kao rukopisi imadu malo vrijednost, ali ovdje su svi glavni crkveni historici od ova dva vijeka. Njeke je od njih puno puta upotrebio Kukuljević u svojim biografijama crkvenih ljudi.

Povijest gradjanska ponajviše južnih Slavena. Ima osim rijedkih domaćih ljetopisa djela svih skoro domaćih starijih povjestnika ili od onih inostranih, koji su pisali o jugoslavenskim plemenima, mnoga unica i mnoga autografa naših slavnih povjestnika Tu ima 290 rukopisa od 15—19 vijeka. Ovdje su netiskana manja djela Lucićeva, Vitezovićeva, Farlatova, Mikocijeva, Levakovićeva, Krčelićeva, Bedekovićeva, Ratkajeva, Restieva, Gjorgjićeva, Katančićeva i drugih manje poznatih pisaca. Njeka je od njih Kukuljević štampao u „Arkivu". Tako je objelodanio: Mikocievo Series Barorum[1], Oršićeve memoare i Petačićeve[2]. Koliko vrijede pojedini ovi historici, o tom ne mogu ovdje govoriti. Mogu ipak reći, da nitko ne može o razvitku historijografije hrvatske pisati bez ogleda ove impozantne zbirke.

Povijest književnosti ima znamenite starije i novije kataloge popisa knjiga i rukopisa. Ima i pokuse starije bibliografije.

U *Biografiji i rodoslovju* ima znatno rodoslovje Frankopana i biografije pisaca Slavonije od 14—19 vijeka.

Geografija i topografija imade suvremene opise pojedinih krajeva. Vrlo su važne *knjige i regesta povelja, listina, sloboština i javnih čina.* Ovdje su tek dvadeset i tri volumina, ali ogromni stariji zbornici privilegija i povelja pojedinih zborova redovničkih i gradova. Imade i zbornik od samoga Kukuljevića spomenika iz tajnoga arkiva od 1524—1750, revidovanih od činovnika tamošnjih. Mnoge je štampao u „Arkivu" „Jura Regni i C. S. D". Mnogi su

[1] Arkiv, knj. XI, str. 1.
[2] Arkiv, knj. X, str. 225.

Digitized by Google

ovdje stariji prepisi malo vrijedni, ali za izdavatelja povelja toliko su važni, što mu kazuju historija povelja, a mnogo puta nalazi se u ovakom zborniku prepisa povelja, kojima su originali već davno propali.

Osobito je bio sretan naš sabiratelj *u materijalima za historiju gradova.* Dosta je ovdje spomenuti, da su u ovoj knjižnici štatuti Raba, Budve, Kotora, Rijeke, Dubrovnika, Paštrovića, Senja, Spljeta, Krka, Varaždina i Zagreba i da služe i služiti će našoj akademiji, kao glavna vrela pri izdavanju „pravno povjestnih spomenika".

Za kulturni život osobito su važni:

Stari računi občina i gospoština njeki dragocjeni iz srednjega vijeka. Po njima dobivamo na primjer sliku Zagreba 14. vijeka, kako ih vidjesmo priobćene u našim „Starinama".

Carmina u inostranim jezicima izpjevana od jugoslavenskih pjesnika manje su važna. Znatniji su:

Govori i poslanice slavnih Jugoslavena. Imade tu poslanica Ivana Lucia, Ivana od Ravene, Zrinskih i Erdeda počam od 16. vijeka i drugih. Zbirke zanimive djelomice već upotrebljene i izdane od samoga Kukuljevića u Arkivu i u biografijama.

Manje važni su rukopisi njemački i magjarski, turski, arbanaski, španjolski i francezki.

Od velikoga broja hiljade rukopisa sačinjavaju *rukopisi slavenski* ili bolje rekući *hrvatski* tek treći dio svega skupa *tri stotine i trideset* pisaca i zbornika različita sadržaja.

Ako smo mogli pokazati, kakove su se mogle zasnovati radnje na osnovu onih rukopisa pisanih na stranim jezicima, ovi rukopisi podaju cijeli niz radnja Kukuljevićevih i njegovih nastavitelja. 149 ima rukopisa pjesnika hrvatskih. Kukuljeviću bilo je moguće najviše po ovoj svojoj zbirci izdati tri sveska svojih starih „Pjesnika hrvatskih". Mogao je izdati Marulića u akademijskom velikom nizu „starih pisaca" hrvatskih. I akademija mogla je samo na osnove ove bogate njegove zbirke tako rekuć pri porodu svome na to pomisliti, da započme sa izdavanjem *starih pisaca hrvatskih.*

Pored pjesnika hrvatskih ima i prozaista, od kojih su takodjer njeki štampani. Kolike su tek vrijednosti njegovi glagolski rukopisi a osobito listine glagolske, koje nam predstavljaju, kako se i pristoji, danas najveću zbirku in glagoliticis na svijetu. Samo na osnovu ovakove zbirke mogoše se roditi njegova znamenita „*Acta Croatica*".

Digitized by Google

Njeke odlomke izdao je Šafarik[1] a njeke Jagić[2], njeke upotrebio Geitler[3], a koliko jošte mame učene ljude iz slavenskoga svijeta, da ih ispituju. Cirilske njegove spomenike njeke je sam izdao u Arkivu, njeke je izdao Miklošić[4], njeke Rački[5]. Upotrebljivali su ih mnogi. Još nisu dovoljno ispitani.

A kada uzmemo, da je sabrao do *šest hiljada listina*, onda nalazimo vrelo za tolike listine štampane u Arkivu, nalazimo vrelo za potonja njegova djela „Jura Regni", Codex diplomaticus I i II, za njegov veliki netiskani zbornik listina srpskih i bosanskih.

Njegova biblioteka *tiskanih knjiga* broji do *dvanaest hiljada* svezaka. O svojoj zbirci „za povjestnicu jugoslavensku" veli on sam: „U ovom razredu naći ćeš skoro sve knjige i sva tiskana djela, koja se iole tiču povjesti jugoslavenske". Tek se time tumači, da je on mogao njeke radnje svoje uraditi u ono doba, kada je Zagreb bio siromašan in slavicis, kada ovaj razred njegov broji 727 djela, samo na tudjim jezicima. Naravno je, da je glavnija slavenska djela i hrvatska i srpska sva posjedovao. Kako bi mogao bio obraditi svoj „Slovnik umjetnika jugoslavenskih" u ono doba, da nije imao svojih do devet stotina knjiga ovoga sadržaja? Koliko mu je olahkotilo obradjivati „Bibliografiju hrvatsku", kada je sam sabrao do dvije hiljade knjiga? Kako bi bila teško mogla naša akademija započeti svoj veliki historijski riječnik, da nije bilo ove velike zbirke starih hrvatskih knjiga. Kako bi i kada bi bio Gjuro Daničić mogao napisati svoje „Oblike", da ga nije sreća namjestila ovomu obilnomu vrelu[6]?

Na putovanja Kukuljevićeva navezasmo mnoge njegove sveze s najboljim ljudima našega naroda, navezasmo donekle i sastav njegove znamenite knjižnice. Sada valja da nadalje vežemo njegov znanstveni rad. Glavno mu je središte rada u njegovu „*Arkivu*" *za povjestnicu jugoslavensku*, koga je izašlo u svemu dvanaest knjiga

[1] Památky hlaholskeho pisemnictví. V Praze 1853.
[2] Prilozi k historiji književnosti. Zagreb 1867.
[3] Die slavischen und albanesischen Schriften. Wien 1883.
[4] Monumenta Serbica. Vienae 1818.
[5] Starine X i XI. Dopisi.
[6] Jugoslavenska knjižica Ivana Kukuljevića Sakcinskoga u Zagrebu 1867. Vrijedna žena njegova svjedoči mi, da je do godine 1860 bila ova biblioteka već gotova. Ona se snebiva i danas, kolike su škrinje u ono doba dolazile u njihovu kuću. „Kada će biti tomu kraj i kamo ćemo mi to sve spraviti" govorila sam i pitala toliko puta, pripovijeda mi ona.

Digitized by Google

od g. 1851 do godine 1875. Do god. 1861 dakle u dobi, kojom se sada bavimo izašlo je tek pet knjiga. Kakav je sastav arkiva, to je već na tanko u „Radu“ oglašeno[1], samo ćemo da ponovimo ondašnje zaključne riječi o historičkom društvu: „Hrvatski mu je narod dužan zahvalnost za trud oko obradjivanja njegove prošlosti tim više, što ga je ovim putem bodrio u duhu, kada mu je tudjinština stala poplaviti sav javni život. Najveća pako zasluga za taj uspjeh ide neumornoga mu predsjednika Ivana Kukuljevića, prvoga i glavnoga pokretača u toj grani znanosti od 1855—1866. On je prvi poslije god. 1835 hrvatsku historiografiju prenio na naučnu podlogu iznoseći na svjetlo povjestne spomenike i osnivajući povjestna iztraživanja na izvorih“.

Kukuljević radi najprije i najviše kao *sabiratelj i izdavatelj* spomenika za političnu i kulturnu historiju; on je zatim *sabiratelj i izdavatelj pjesnika* i pisaca, on je *sabiratelj bibliografije*, kao priprave i temelju historije književnosti. Nikad ne prestaje sabirati podatke o *umjetnicima jugoslavenskim*, za svoj veliki „*Slovnik*“. On je zatim i *pisac historijskih monografija*. Napokon ne zaboravlja niti na knjigu svoje mladosti — na tako zvanu *lijepu knjigu*.

Da je Kukuljević priobćivanjem pojedinih historijskih spomenika bilo listina, bilo kronika i anala, samo pripravljao veća svoja izdanja, pokazuje njegov: „*Conspectus Monumentorum historicorum in manuscripto existentium, quae ad illustrandam historiam ecclesiasticam ac civilem Slavorum Meridionalium typis vulgari posent*“ izdan u Zagrebu dne 25. januara 1859. U ovom spisu priobćuje naslove od *sto pedeset i sedam* pisaca i rukopisa od XIII—XVIII vijeka, koji bi se mogli izdati. Još dodaje dva broja: Monumenta serbica (158) (od 8 v. do 19) i Codex diplomaticus C. S. D. (159) (a saec. IV - XIV). Obadvoje spominje da je gotovo.

Od onih sto pedeset i sedam pisaca i rukopisa nabrojismo po njegovom izkazu, da ih ima osamdeset i sedam u njegovoj zbirci. Drugi su mnogi u Dubrovniku, njeki u Zagrebu, a ostali po raznim bibliotekama Europe. Naravno, da nisu u njega sami originali, već i dosta i više prepisa. Ovi rukopisi obsižu doista slovenske, hrvatske i srpske zemlje. Tu su pored kronika, anala i rodoslova i historijske radnje. Nisu njemu „Scriptores“ samo pisci svjedoci

[1] Dr. F. Rački: Hrvatska historijografija 1835—1885. Rad LXXX, str. 266 – 274.

Digitized by Google

posredni ili neposredni, kako pod imenom „Scriptores“ razumijevaju izdavatelji na zapadu i istoku Europe. On uzimlje u red „Scriptores“ i neštampane pisce historike 17. i 18. vijeka. Tu su i rukopisi štatuta gradova. Kukuljević sam ne veli, da je sve ovo spremio za štampu. Tek naviješta učenomu svijetu, što bi se imalo izdati za historiju južnih Slavena. On sam ne kaže, ali mislim, da ne ima dvojbe, da su mu lebdile pred očima ogromne edicije, recimo „Monumenta Germaniae“, koja su do onda imala dva odjela „Scriptores“ i „Leges“. I sam popis njegov jasno pokazuje, da jošte za to nije bio pripravan.

Drugačije je s ona dva dodatka *o poreljama*. „*Monumenta serbica*“ veli da je pripravio za tisak[1]. Čudna je sudbina ovih njegovih spomenika. Čuvao ih je i dopunjivao do pod konac svoga života. Napokon ih poslao svomu prijatelju Matiji Banu, da ih predloži srpskoj akademiji u Biogradu. Ban je to i učinio, kako mu pisa. Što se je poslije s tim djelom dogodilo ne znam[2].

„*Codex diplomaticus hrvatski*[3]“ od najstarijih vremena do XIV. vijeka tek je iza desetak godina počeo izlaziti, pa ćemo se o njem jošte imati baviti.

Ovaj „Conspectus“ poslao je Kukuljević uglednijim imućnijim ljudma, da ga materijalno za ovaj veliki podhvat podupru. „Sabirajući preko dvadeset godinah — piše prijatelju baronu Metelu Ožegovu — spomenike za historiju južnih Slavenah, sakupio sam podobar broj važnih rukopisah naših starih pisaca, što za svoju knjižnicu, a što ih nisam nabaviti mogao, pobilježio sam, gdje se nalaze. Nukan sada od mnogih naših domoljubah i od inostranih učenih ljudih, da ove spmenike kao jedine izvore naše domaće historije na svjetlo izdam, odvažio sam se izdavati: *Monumenta historica Slavorum Meridionalium* u kojih bi se priobćivali do sada još nigdje netiskani rukopisi, od kojieh tiskani pregled i popis

[1] Podpuni naslov ovoga djela jest *Monumenta Serbica*, Bosnensia et Montisnigri inde a saeculo VIII usque ad XIX cum privilegiis et documentis in lingua latina et italica exaratis a I. K. S. ad typum finaliter praeparatis.

[2] Posljednje pismo Banovo od 22. jan. 1889: „Jučer u punoj sjednici akademije interpelirao sam prilično oštrim riječima referente za Vaše djelo gg. Kovačevića i Vulovića.

[3] Podpuni naslov: Codex diplomaticus Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae cum Documentis latinis a saeculo IV. usque ad saeculum XIV. a I. K. S. compilatus.

Digitized by Google

ovdje prilažem. Budući pako da za izdavanje takovih ogromnih djelah mnogo troškovah za prepisivanje, tiskanje, uredjivanje i korekturu treba, a ove nijedno od naših dosta zlo dotiranih književnih društvah nositi nemože, stoga sam prisiljen obratiti se na njeke naše poznate imućnije i visokoumne domoljube, nebi li oni pomogli priskočiti takovu poduzetju, s kakvim su jedino i susjedi naši Madjari i Česi, a i ostali izobraženi narodi razjasnili svoju narodnu historiju". Preporuča se i njemu[1].

Biskup Štrosmajer javi mu se valjda jedini sa znatnom podporom od pet hiljada forinti. „Bez historie smo upravo bez očiuh" — piše on Kukuljeviću — „i tumaramo u tminah. Ako igda a ono u okolnostih sadašnjega vremena imali bi se u knjizi prošastnosti naše pomnjivo učiti, što raditi i kako se ponašati imamo, da se spasimo i bolju si budućnost pripravimo. Zato iz svega srdca odobravam namjeru Vašu putem tiska objelodaniti one izvore, koji bi silno razjasnili našu dogodovštinu, a još do danas u prahu i zabiti leže. Ja sam odmah Vašu plemenitu namjeru svomu sveštenstvu obznanio i nedvojim, da će ono po svojoj mogućnosti odgovoriti pozivu mome. Ja da dobrim primjerom svojim uzbudem odlučio sam u tu svrhu pet hiljada forinti žrtvovati[2]. Za malo pošalje mu to biskup i jošte nagovara svoga prijatelja Vranicana, neka i on „grune jednu hiljadu forinti[3]".

Kako je opet Kukuljević već bio spreman na posao svjedoči sam. „Darežljivošću našega velikoga mecena biskupa dvakovačkoga" — piše opet Ožegoviću — „postavljen sam u stanje, da već *tečajem budućega mjeseca (decembra 1859)* mogu započeti izdavati moja „Monumenta Slavorum meridionalium historica" koja ću u dva razreda razdieliti, naime I. u Scriptores i II. Fontes. U prvi razred doći će djela naših poznatih i nepoznatih pisacah koji su štogod o našima zemljama i o našem narodu pisali i držat ću se u priobćivanju koliko moguće kronologičkoga reda. U drugi razred uvrstit će se listine, povelje, zakoni, štatuta i ovim podobni pomoćni za historiu izvori. *Budući da mi još njeka od najstarijih spisateljah djela, koja se u izvanjskih knjižnicah nalaze i sada za me prepisuju, fale, to ću ponajprije započeti s glagoljskimi listinami,* koje su mnogo važne za nas toliko glede jezika koliko glede sa-

[1] Pismo Metelu Ožegoviću od 2 ožujka 1859 u zbirci naše akademije.

[2] Pismo Strosmajerovo iz Djakova 7. oktobra 1859.

[3] Pismo Strosmajerovo iz Djakova na Lučinje 1859.

Digitized by Google

držaja, ali dok se ove tiskale budu, želim takodjer prvu knjigu prirediti za Scriptores". I onda ide cijela čitulja, što bi mu se imalo prepisati u dvorskoj biblioteki[1].

Ovako se porodiše Kukuljevićeva Monumenta Slavorum Meridionalium I. sv. *Acta Croatica*[2] — gdje u predgovoru onu svoju osnovu ponavlja samo što sada čini tri razdjela *I. listine (Acta seu Diplomata) II. Pisci (Scriptores) III. Zakoni (Leges)*. Osnova je svakako jasnija. Odgovara bolje krasnomu uzoru svjetskoga glasa djelu „Monumenta Germaniae". Samo moram i opet primjetiti, da za Scriptores u svim njegovim premnogim i ogromnim trudom sabiranim bilješkama ipak nisam našao, da je bio pripravljen. I nije nikada do toga dospio.

„*Acta Croatica*" može se reći, da je Kukuljević sabirao odkad je u obće počeo sabirati historijske spomenike. Već godine 1842 napinje se on u Veneciji, da odgoneta njemu još nevještu veoma tamne nalazeće se tamo glagoljske odlomke. Već godine 1843 priobći kako već spominjamo jedno glagolsko pismo[3]. Na svojim putovanjima uvijek bilježi, gdje je štogod glagoljskoga našao. Samo tako bilo mu je moguće sabrati soliko spomenika, da od njih učini ovako krasan zbornik. Zar da pokazujemo, koliko je vrijedan ovaj zbornik. Zar da pokazujemo, da je ovo najljepši zbornik čistoga narodnoga govora za srednji vijek u slavenskom svijetu? Zar da nabrajamo, koliko su ga upotreljivali slavisti svih plemena slavenskih? Zar da dokazujemo, da nebi zasluživao niti imena slaviste, koji ga ne bi poznavao, kada ga poznaje svaki. Koliko vrijedi kulturnomu, a koliko pravomu historiku? Sve je to poznato. Samo ćemo u ime pravde spomenuti, da ima oko ovih spomenika i dvogodišnjega neumornoga truda moga nezaboravnoga učitelja i prijatelja Matije Mesića[4]. Ne umanjuje to velike zasluge Kuku-

[1] Pismo Ožegoviću iz Zagreba dne 11. novembra 1859 u zbirci naše akademije.

[2] Doštampana su tek godine 1863.

[3] Ne znam kako se to dogodilo, da ovaj isti dokumenat u Acta Croatica str. 243 unesen krivo pod god. 1543, a u Danici je dobro datiran 1533.

[4] Monumenta Slavorum Meridionalium, I, Zagreb 1863. Premalo je Kukuljević u predgovoru str. VII rekao: „Nemogu napokon bez najveće blagodarnosti mukom mimoići g profesora Matu Mesića, koj mi je ne samo njeke od svojih listinah priobćio, nego pri težkom poslu prepisivanja neumornom revnošću na ruku išao". Imao je spomenuti i *Ivana Tkalčića*, koji je puno toga prepisivao za ovu zbirku.

Digitized by Google

ljevićeve, koji je ove spomenike kroz dvadeset godina snesao i prikupio.

Kukuljević se spremao, da što prije izadje i prvi svezak njegovih Monumenta razreda „Scriptores“. U to grune iza nesretne za Austriju g. 1859 za sve narode monarkije tako zvanom listopadskom diplomom (20. oktobra 1860) novo doba konštitucije pa i za Hrvate. Ovo presječe njegova „Monumenta“. Trebalo je brzo stvoriti djelo, koje bi bilo „*fundamentum historicum illis vetustate conservatis juribus, quibus Regnum Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae per multas aetates ac saecula utitur*[1]“. Već spominjasmo, da sabori hrvatski već od god. 1838 izabirahu odbore, koji su imali sabrati sve dokaze za samostalnost Hrvatske *(municipalem consistentiam)*. Spominjasmo i to, da je godine 1847 osobitim priznanjem izabran u taj odbor i Ivan Kukuljević. Da su lijepe nade tadanjih patriota hrvatskih u Kukuljevića bile opravdane, svjedoči strelovitom brzinom izašlo njegovo djelo: *Jura Regni Croatiae Slavoniae et Dalmatiae.* Već 10. marta 1861 izlazi na svjetlo ogromni prvi svezak[2]. Dva druga sveska izadjoše slijedeće godine.

„Jura Regni“ sastavljena su upravo prema onim živim potrebama, koje su osjećali poslanici Hrvatske na zajedničkim saborima do godine 1848. Imao sam jednom svakako čudnom prilikom vidjeti, što su sve nosili poslanici hrvatski sa sobom na zajednički sabor Knjige i spisi Hermana Bužana zastupnika na zajedničkom saboru — kroz dvadeset godina do godine 1848 — dospjeli u ruke njekom židovu, koji ih je iza smrti Bužanove kupio za male novce. Javilo se bilo vladi tadanjoj (1879), da ima tude i saborskih spisa. Zbilja nadjosmo cijelu zbirku originalnih spisa, dapače i kraljevskih odpisa na sabore hrvatske u originalu, nadjosmo mnogo svezaka od Acta diaetalia. Nadjosmo prilično veliku biblioteku i veliki broj akata najglavnijih za prava Hrvatske, sve iz zemaljskoga arkiva, nadjosmo sve, što je poslanik hrvatski morao proučavati, da svoju zemlju na saboru uzmogne braniti. Sve je ovo dakako našemu arkivu i našoj sveučilištnoj biblioteci povraćeno. Ovo spomenuh radi toga, da nam bude jasnija konštrukcija Kukuljevićevih „Jura Regna“, koja su imala nadomjestiti ovakovu množinu knjiga i rukopisa. Vidi se po svemu, da je osnova ovomu djelu bila već gotova prije godine 1848.

---

[1] U predgovoru „Jura Regni“.

[2] Jura Regni predgovor 10 marta 1861.

Digitized by Google

Djelo je razdijeljeno *u tri dijela. U prvom dijelu* počimlju spomenici od g. 837 povelje Trpimirove, pa idu sve do godine 1790. Poznato je, da je sabor hrvatski učinio prvih godina XVII. vijeka, tako zvana „cistam regni". U njoj su se pohranjivale osobite povelje i potvrde prava cijeloga kraljestva. Tu zbirku „privilegiorum" uzeo je Kukuljević malo ne svu u onu prvu knjigu. Uza to je Kukuljević od onih 277 spomenika ogromnu većinu sabrao i po drugim arkivima, mn ge je imao i u svojoj vlastitoj zbirci. Kukuljević tražio je za svaki spomenik original, a ako ga nije nalazio, upotrebio i prepise: Ne može se niti pomisliti, da zbirka iduća od 9 do konca 18 vijeka u jednom svezku bude posvema po najstrožijim zakonima diplomatike. Ipak je većina spomenika dobro po originalima priobćena. Naravno je i to, da od početka vladanja kuće habsburške, dakle od novoga vijeka takova privilegija izčezavaju. Na njihovo mjesto stupaju dopisi i odpisi na sabore hrvatske. A ti su spadali po pravu *u drugu knjigu,* koja ima sadržavati sabore hrvatske, koji idu od 1273—1848. Ali Kukuljević nije niti u ovoj drugoj knjizi kanio podati kakav podpuni historiku potrebni pregled razvitka sabora hrvatskih. Njemu je glavna svrha iz sabora hrvatskih izvaditi one zaključke, koji imadu posvjedočiti prava kraljevstva hrvatskoga.

Prema tomu je naravno, da on podaje samo izvadke iz pojedinih sabora. Može se reći, da je ovaj drugi dio gotovo sav iz originala nalazećih se u našem zemaljskom arkivu u *„protocollum regni"* i u *„acta regni"*.

U trećem dijelu nalaze se articuli iz „Corpus juris", koji se tiču Hrvatske. Idu od god. 1222 do g. 1840. Ozbiljni strani historici i pisci o državnom pravu kadgod se imadu dotaknuti Hrvatske u svojim študijama, svi se bez iznimke služe ovim djelom. I Hrvati za ovo tridesetgodina za mnoga pravna i državna pitanja nadjoše u njem pomoći. Možemo dapače reći, da je ovo djelo prvo bistro i jako vrelo, iz koga je potekla svijest u narodu hrvatskom o njegovom državnom pravu[1].

Kukuljević sabiratelj velike „biblioteke jugoslavenske" nije mogao da ne pomišlja na *„bibliografiju jugoslavensku"*. Već od godine 1840 vidjamo, da si bilježi i opisuje knjige, koje nije mogao dobiti. U Arkivu bilježi važnije knjige ne samo hrvatske, već i

[1] Spomenut ćemo samo *„Šulekove: Pravice"*, koje su izvadjene iz ovoga djela, a služile su za ovo dvadeset godina kao priručna knjiga i pravnicima i politicima hrvatskim.

Digitized by Google

drugih južnih Slavena. On kupi sve jednakom ljubavlju. Tako postade bibliografija hrvatska kojoj su doduše dali svoje prinose profesori Vinko Pacel i Antun Mažuranić, ali je i Kukuljević iz Mletaka, Pešte, Beča, Zagreba, Rijeke snesao toliko materijala, da smije ovo djelo svojim imenom okrstiti. Da je namislio bio jugoslavensku bibliografiju u više svezaka obraditi, to pokazuje: sam naslov ove knjige. Prvi je tek svezak *Bibliografija hrvatska*[1] „kojim imenom služila se je" — kako veli u predgovoru — „veća strana starih i novih pisacah ovdje popisanieh knjigah i to počamši od Dubrovnika sve do Dragonje u Istri, do Plieve u Bosnoj, do Mure i Drave u sadašnjoj Hrvatskoj i Slavoniji, te i preko ovieh riekah u Ugarskoj i Austriji". U ovoj bibliografiji samo su pisci alfabetskim redom, čemu se puno prigovaralo. Kukuljević kao da je tu pogrešku osjećao, pak obećaje da će po strukama razdijeliti, „kada društvo izda bibliografiju sviju četiriju grana jugoslavenskih". Do toga nije dospio niti on niti historičko društvo.

Ako je za bibliografiju imao pomagače, za svoje „*Stare pjesnike hrvatske*" nije imao nikoga uza se, već svoju bogatu biblioteku. Prvi njemu mili pjesnik Dominko *Zlatarić* ugleda podpun svjetlo u dva dijela[2]. Osim drugih vrlina pjesnikovih jamačno ga je mamila sveza Zlatarićeva sa Gjurom Zrinskim osobitim podupirateljem knjige hrvatske, komu pjesnik posvećuje svoju, „hrvatsku Elektru Sofoklovu". Svega je skupa izdao do trideset pjesnika sa kratkim njihovim životom i najboljim njihovim pjesničkim proizvodima[3]. Danas su ti pjesnici izdani u velikom zborniku „starih pisaca" naše akademije. Mnogi je biser ipak prvi put u Kukuljevićevu zborniku svemu narodu na vidiku. Najljepši je dio njegovih biografija onaj, gdje nam podaje znatne prinose za obću historiju pjesništva, na koju se Kukuljević sprema iza ovih izdanja, ali nije dospio. Tražeći pomno sveze izmed pjesnika i gradova, dovodi nas do utješne istine, da pjesnici naši nisu tek osamljeni ljubitelji hrvatske vile pjevačice. On nam prikazuje literarne krugove i kulturno njihovo zemljište, koje je kao životnu duševnu hranu potrebovalo pjesmu hrvatsku. On nam time htjede dokazati, da smo imali već u šesnajstom vijeku pravu narodnu literaturu. Ovako

[1] Podpuni naslov jest na prvoj strani: Bibliografija jugoslavenska, knjiga prva: Bibliografija hrvatska — tiskane knjige. Zagreb 1860.

[2] Djela Dominka Zlatarića I i II dio u Zagrebu 1852.

[3] Pjesnici hrvatski XV. vieka. U Zagrebu 1856, str. 106. Zatim: Pjesnici hrvatski XVI. vieka od I. K. S. Zagreb 1858.

Digitized by Google

postupa u svima biografijama. Najljepše nam se vidi, da je to učinio pišući život *Jerolima Kavanjina*[1]. Pred njegovom velikom pjesmom upravo po ovom svom dobrom načinu traži u životu pjesnikovu njegove sveze sa suvremenicima i donosi drago nam svjedočanstvo na pr. *o akademiji slovinskoj.*

Tko se jošte iza ovih ogromnih zbiraka sabranih u razmjerno kratkom vremenu nije dosta nadivio Kukuljeviću sabiratelju, taj neka si ogleda njegov „*Slovnik umjetnikah jugoslavenskih*[2]". Dospio je žalibože tek do umjetnika „Strahinića" Nikole Žumberčanina. Svršava u sred izreke upravo fatalno, kako je mladi slikar poludio slikajući sliku „*uskrsnutja narodnosti hrvatske*". Kukuljević živio je poslije još četvrt vijeka i nije ovoga djela dopunio. Badava sam tražio nastavak po njegovim rukopisima. Tek odlomaka imade, ali podpuna rukopisa neima. Kada rekoh, da se tek kod ovoga djela valja diviti njegovoj mukotrpnoj naravi sabiratelja, mislio sam i na one stotine pisama, koja ne prestaje kroz desetak godina upravljati na svoje prijatelje u Beču, Mletcima, Rimu i drugdje dakako i na strane ljude, da ga izvijeste ili o životu ili o pojedinim umjetninama. Najviše se trudio oko ovoga djela, a razmjerno mu najmanje priznanja njegovi zemljaci izricahu upravo za ovo djelo.

Da uhvatimo pravu sliku sastava njegova, valja da podjemo do početka književnoga života Kukuljevićeva. Spomenusmo, da si je već godine 1840 učinio abecedni imenik umjetnika ilirskih pod naslovom: „*Gradja za istoriju umětnostih u dèržavah ilirskih*". To je prvi početak i osnova ovoga djela. Ima da segne do najstarih ilirskih vremena. Zato u redu umjetnika jugoslavenskih dolazi i car Diokleeijan i car Justinian. Slovnik ima da obsegne sve četiri grane jugoslavenske Hrvata, Srba, Slovenaca i Bugara, da donosi umjetnike i radnike u umjetnosti svih tih plemena. Kukuljević je ovdje dovršio za sva naša četiri plemena, što je tek naumljivao u „historijskim jugoslavenskim spomenicima" (Monumenta Slavorum meridionalium) i u „bibliografiji jugoslavenskoj" izvesti.

Upravo se u tom pokazuje sva slaboća ovoga „Slovnika". On je u zanosu mladenačkom djelo zasnovao, kada još nije predvidjao sve teškoće, da jedan čovjek makar u dvadeset godina ne može dovršiti „Slovnik umjetnika" Hrvata, Srba, Slovenaca i Bugara. Njegova

[1] Jerolima Kavanjina: Bogatstvo i ubožtvo, velepjesan u 30 pjevanjah. Zagreb 1861.

[2] Slovnik umjetnikah jugoslavenskih. U Zagrebu 1858—1860, u 4 sveska sve skupa do strane 432.

Digitized by Google

je osnova golema za cijele generacije. On traži podatke o životu i djelima umjetnika jugoslavenskih, koji su se proslavili ma u kojoj mu drago grani umjetsosti u domovini ili u velikom svijetu. On traži živote i djela i onih umjetnika Grka, Talijana, Nijemaca, koji ma u kojoj od jugoslavenskih zemalja, ma u kojoj od umjetnosti ostaviše tragove svoga uma. On traži živote i djela risara i slikara, kipara i rezbara, pisara i tiskara, glasbara i pjevača u svim zemljama od Triglave do Carigrada.

Ovo je mogla biti mila mladenačka osnova, zato se je ne može ostaviti, već se bori kroz dvadesetak godina, da ju oživotvori. On se trudi i traži svuda. Gdjegod traži historijske spomenike, svagdje traži svoje umjetnike, koji god stari spomenik izučava, traži u njem spomene o radnicima u umjetnosti, koji god od njegovih prijatelja imadu da zagledaju rukopise u bibliotekama, svaki put ih moli, neka gledaju u ovom ili onom djelu radi umjetnika. Koliko je toga kroz godine i godine imao da ogleda u Veneciji Valutinelli. Kolikim zanosom javlja on sam na povratku sa svoga puta u Dalmaciji, da je našao imena i podataka za sto i pedeset umjetnika dalmatinskih. Jeste istina, dokle je dosegla neumorna snaga Kukuljevićeva, svagdje prekapa spomenike i za svoj „Slovnik“. On je prebrao veliki dio spomenika hrvatskih. Zato u hrvatskom dijelu imade njegov „Slovnik“ i danas njeke vriednosti. Nije mogao dospjeti niti je bilo tada toliko izdanih na svijet spomenika srpskih, da i njih prouči, nije bilo niti slovenskih, a najmanje bugarskih.

Što ovo djelo vrijedi za historike raznih grana umjetnosti, za to neka bude svjedok barem jedan umjetnik-glasbenik. Fr. Kuhač hoteći mu posvetiti svoje „Kolo“, veli o „Slovniku:“ U Vašem djelu „Slovnik umjetnikah jugoslavenskih“ niste Vi samo život domorodnih sinovah opisali, već ste tim narodnoj umjetnosti upravo put prokrčili. Bez onih argumenata koje, Vi u prevriednom djelu Vašem o obstanku jugoslavenskih glasbenih djela donosite, bilo bi skoro nemoguće o jugoslavenskoj glasbenoj umjetnosti osobito inostrani sviet osvjedočiti, pošto bi čovjek inače morao Lisinskoga ili koga drugoga početkom našega novoga umjetničkoga života naznačiti . . . Vi ste velikim trudom i velikim požrtvovanjem sabrali i uredili materijal za poviest umjetnosti Jugoslavenske. Vi ste glasbeniku i slikaru stazu pokazali, kojom valja poći . . .[1]

[1] Veliko pismo datovano iz Osieka 26. novembra 1869.

Digitized by Google

Životopise njekih umjetnika Hrvata obradio je tolikom pomnjom, da ih je mogao i na njemački prevesti, pak su i od vještaka sasvim dobro primljeni. Spremajući svoj Slovnik, uveo je u „Arkivu" poglavje „Umjetnost" i donosio biografije, koje su poslije sve izašle izašle u „Slovniku". Već godine 1852 napisa „*Život Julija Klovija*[1]", o kojem je već pred njekoliko godina pisao u „Danici", dakle se puno njime bavio, pa ga preveo na njemački. Kritika ga dobro primi. Jos. Bergmann mu piše: „*Durch Ihr umsichtiges Werk gewinnt diesses Künstler einen Werth und eine Bedeutung, die ich nicht ahnte. Ich freue mich, wenn Ihr grösseres Werk erscheinen wird. Welche Mühe derlei Untersuchungen und Studien machen, weiss ich aus eigener Erfahrung*[2]".

U ovu skupinu njegovih radnja o domaćoj umjetnosti ide vrijedna radnja: „*Prvostolna crkva zagrebačka opisana s gledišta povjestnice, umjetnosti i starinah*[3]", po kojoj je poslije na njemačkom jeziku radio Weiss[4]. Ovamo idu i pomanje raspravice: „*Südslawische Malerinen*" i „*Kroatisch dalmatische Künstler am Hofe des ungarischen Königs Mathias Korvinus*[5]" pisane na osnovu njegovoga spomenutoga većega djela.

Tko bi iza ovih ogromnih u kratko vrijeme od njekoliko godina pripravljenih zbiraka historijskih, književnih i umjetničkih očekivao i veće radnje Kukuljevića *pisca historičkoga*, taj bi u njega nadčovječnu snagu pitao. On nigdje nikada niti jednom riječi ne kaže, da bi spremao kakovu „historiju hrvatsku", ne spominje niti u pismu niti u knjizi, da obradjuje koju periodu historije hrvatske ili jugoslavenske. On je u ovoj periodi najbogatijoj svoga neumornoga rada napisao: „*Dogodjaji Medvedgrada*[6]", *Grad Varaždin*[7], *Veliki Kalnik*[8] i *Grad Senj*[9]. Dakle same historije gradova. To nam Kukuljević razjašnjuje u uvodu o historiji svoga

[1] Das Leben des Julius Clovio. Agram 1852. Izašao je u prijevodu i Andreas Medulić Schiavone i tri svežčića svoga „Slovnika".

[2] Wien am 6. November 1852. Podpisuje se: Joseph Bergner k. k. Rath u. Custos in untern k. k. Belvedere.

[3] Prvostolna crkva zagrebačka. U Zagrebu 1856.

[4] Weiss: Der Dom zu Agram mit Illustrationen. Agram 1860.

[5] Agramer Zeitung 1861 i prije toga u „Luni" 1846.

[6] Dogodjaji Medvedgrada. Zagreb 1854 iz „Arkiva".

[7] Grad Varaždin kratki naert s gledišta historičkog. U Zagrebu 1857 str. 25.

[8] Grad Veliki Kalnik u „Leptiru" god. 1859.

[9] Grad Senj u „Leptiru" 1860.

Digitized by Google

rodnoga mjesta Varaždina, kada veli, da je ovaj kratki nacrt izvadjen *iz povećeg rukopisnog djela: „Historički opis Hrvatske, Slavonije i Sriema sa svimi gradovi, gradinami, razvalinami, obkopi, manastiri, crkvami, crkvišći, starinami i ostalimi znamenitostmi*[1]". Ovo si moramo dobro zapamtiti, jer Kukuljević ovaj rad nastavlja.

Izvan historijskih, književnih i umjetničkih vijesti i spomenika u svomu „Arkivu" uveo je Kukuljević i „Odgovore na pitanja". koja je on sastavio za starine i folkloristiku ili etnologiju. Njegovi arkivi puni su tih odgovora. Ljudi obrazovani živući medju narodom na licu mjesta bilježe. Najobičnije pripovijedaju o svom rodnom kraju. Zato ovi odgovori imadu vrijednosti i za strogoga kritika etnologa, pak ih dobro upotrebiše mnogi slaviste. On sam je već u prvom svezku podao dobru študiju „O Vilama[2]".

Tek da završimo ovu krasnu periodu, spomenut ćemo, da ga niti vila pjevačica nije sasvim ostavila i zapustila. Oglasi se u „Leptiru" 1859 sa dvije tri pjesme iz „putnoga dnevnika" i sa pripoviješću: „Dva Slavena". Ona slika burne stranačke korteške običaje prije god. 1848, čudne prizore i pijanke. Obadvije stranke griješe, a zato domovina mora da budne nesretna[3].

IV. (1861—1867).

Čim je oktobarskom diplomom 1860 zatrubila trublja obnovljenomu staromu ustavnomu životu, odmah se Kukuljević kao stari uvježbani vojnik postavi u prve redove. Iza dugoga za hrvatsku knjigu toli sretnoga odmora političkoga opet započme političku vojnu. Opet ga moramo pratiti na političko polje, a to ćemo učiniti što kraće i objektivnije i bez obzira na ikoju drugu stranku, već samo da predočimo rad Kukuljevićev. Već u banskoj konferenciji, koja je imala pripraviti budući sabor, smatra on kao čovjek

[1] Wurzbach: Biographisches Lexicon des Kaiserthums Oesterreich. 13. Thl. Wien 1865 donosi i biografiju Kukuljevićevu, u kojoj dobro i vjerno crta njegova djela. Smijem reći, da je njeke podatke mogao dobiti od samoga Kukuljevića. Iza kako je nabrojio sva njegova djela kaže: *Zum Drucke vorbereitet hat K. eine historische Beschreibung der Städte, Märkte, Schlösser, Klöster, Kirchen, Alterthümer und anderen Denkwürdigkeiten der Königreiche Croatien, Slavonien und Syrmien.*

[2] „Vile" u Zagrebu 1851. Ista študija bila je već u „Danici" 1846. Sada ju je popunio.

[3] Ova je pripovijest prevedena na njemački izašla pod naslovom: Zwei Slawen. Agram 1863.

Digitized by Google

svijestan svojih zasluga za narod stečenih u vrijeme crnoga absolutizma, da se mora medju prvima oglasiti. Njegov govor zanosan o Dalmaciji[1], uzrokovao je veliko veselje u Dalmaciji, kako svjedoče mnoga pisma, gdje mu se rodoljubi odanle zahvaljuju. „Glede sjedinjenja mojih kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije — veli kraljev odpis rečenoj konferenciji — pripravan sam predloženim željam zadovoljiti". A „o najvišem administrativnom i političnom upravljanju ovih zemalja nemože se ništa odlučna odrediti, dok se neuredi odnošenje mojih kraljevinah Hrvatske i Slavonije prema mojoj kraljevini Ugarskoj[2]".

Pitanje budućega odnošaja prema Ugarskoj zanimalo je onda svakoga mislećega čovjeka u Hrvatskoj. Kukuljević se o tom izjavljuje za malo dana iza listopadske diplome. „*Preduzeo sam si* — piše on g. Mirkoviću — *izdavanje svih poveljah, zakonah i po kraljevih potvrdjenih zaključakah naših domaćih saborah, koji imadu razjasniti staro i historičko naše pravo prema Ugarskoj, jer ja i moji prijatelji želimo samo na ovom historičkom temelju sdruženje ili confederaciju, a nikad nebudemo pristati na to, da kraljevina Hrvatska bude razumjevana i na dalje pod partes adnexae ili subjugatae*[3]".

Što je ovdje nejasno, to je Kukuljević jasno izrekao u spisu: „*Kakav ima biti savez medju Hrvatskom i Slavonijom i kraljevinom Ugarskom*". Ova njegova brošurica pisana je mjeseca novembra 1860 upravo u vrijeme banske konferencije, dakle će biti i glas Kukuljevićevih drugova[4]. Počimlje time, da Hrvati „ljube narodnost i slobodu svoju i s toga niti jesu niti mogu biti neprijatelji Magjarom". Magjari bili su Hrvatima subojnici i u vrijeme Josipa II. „a i deset posljednjih godina proti germanizaciji i centralizaciji, koja skrajnom pogibelju pretijaše narodu jednom i drugom". Kukuljević ište, „da se jednoj i drugoj kraljevini neoskvrnjena sačuva samostalnost, kako u upravi, tako i u zakonarstvu". „Hrvati i

---

[1] Vidi „Pozor" 1860 br. 60.

[2] Ibidem.

[3] Mirković Stjepan: I. K. S., str. 57.

[4] Brošura štampana je tek 1865 u „Glasonoši" br. 14. Redakcija postavlja pod članak: „Opazka. Pod rečenim napisom jedan od prvih i najzaslužnijih naših domorodaca nakon *izišavše listopadske diplome od god 1860 odmah mjeseca studenoga iste godine* svoje misli o državopravnih odnošajih". Kukuljević sam metnuo je ovaj spis medju svoje književne radnje.

Digitized by Google

Slavonci žele sklopiti s braćom Ugri savez prijateljstva. . . . Da pako sveza ova nikada neuzmogne prilike dati nenadanim medjusobnim razmiricam, potrebno će biti nastojati poglavito o tom: da se od strane Hrvatske i Slavonije nebudu na sabor ugarski onako, kao što se je činilo prije godine 1848, izabirali opet poslanici, koji bi kao cieloviti članovi saborski držani bili bezuzkratno pokoravati se volji većine magjarske, iz toga bo i odtuda što vrlo malo imade Hrvata i Slavonaca vještih jeziku magjarskomu, kojim će se bez dvojbe sabor ugarski izklopno služiti, kad većina Magjarah na saboru sakupljenih nerazumije našega jezika, opet će prije ili poslie silno buknuti nesretni onaj predjašnji plamen od neslogah i svih mogućih zalah, kojih se i danas tužnim srcem sjećamo — od čega da nas Bog sačuva".

Spominje zatim kako je u stara vremena gravamina hrvatska sasvim samostalno uredjivao odbor hrvatski, a protonotar hrvatski pročitao ih, a da Magjari u nje ništa uticati nisu mogli. Oni su opet tako vijećali svoja gravamina Hrvatska da je bila kurija za sebe, *„a nije se od strane Magjarah ni najmanje priečila samostalnost sdruženih kraljevinah, pače štovali su ju oni i u ovom obziru"*. Da se ovakova stara sloga dostigne, predlaže on *deputaciju*. *„Ova deputacija hrvatsko-slavonska imat će sa deputacijom ugarskom u svihkolikih stvarih, koje su zajedničke domovini jednoj i drugoj viećati u jeziku, što ga si članovi po volji svojoj budu odabrali"*. Naravno da *„deputacija ugarska nebude veća od deputacije hrvatsko-slavonske"*. Takovomu savezu veli on, da će *„dopasti zadaća veleznamenita: oživotvoriti spasonosan uztuk proti prevagi življa njemačkoga"*.

Strah od absolutizma i ljute germanizacije gonio je tadanje politike hrvatske, da smišljaju o načinima, kako će se s Ugarskom porazumjeti.

Kukuljević bude imenovan velikim županom županije zagrebačke dne 3. januara 1861. Time je i po svojem službenom položaju bio prisiljen, da unilazi u politiku. Gledao sam kao dijete veliki zanos, kojim je bio pozdravljen kao veliki župan. Pozdravljali ga kao „čovjeka evropskoga glasa". Tako ga oslovljivahu tadanji govornici. Ali to je tek nuzgredno. Kada se je u velikom saboru ove godine radilo o odnošaju prema Ugarskoj, morao je i Kukuljević govoriti. Govor mu je elegantan. U glavnim crtama oslika davna prava hrvatske države. U ovom je govoru najmarkantnije izrečena njegova tadanja politička misao sa slijedećim riječima: „Naša je

Digitized by Google

zadaća, da dignemo barjak onaj, na kom je napisano: „„*Ustavna i slobodna federacija ili smrt*““, da ga dignemo tako visoko, da ga sva Europa vidila bude, jer taj barjak poprimiti moraju prije ili poslie svi slavenski i neslavenski narodi Austrije, jer samo u načelu slobodnoga i jednopravnoga saveza stoji sva sreća njihova i budući obstanak carstva. S tim barjakom u ruci stupajmo u savez s narodi ugarskimi, *ali na temelju našega historičkoga prava* jer samo na tom temelju može biti savez istinski, savez dugotrajan. Za ovo načelo borio sam se ja vazda, boriti ću se i do groba moga, jer samo u njemu vidim spasenje moga i inih naroda[1].

Preblizu su politički dogodjaji ovamo napred od god. 1861. da bismo mogli sav njegov rad pratiti. Ova godina bila je u Kukuljevića za knjigu gotovo mrtva[2]. Čim je slijedeće godine nastalo njeko primirje političko, odmah ga vidjamo, gdje snažno skreće na književno polje. Slijedeće godine (1862) dovrši iza odmora od sabora prošle godine svoju raspravu: „*O porazu Tatara i Mongola*“, u Hrvatskoj na grobničkom polju, za koju je već toliko godina badava stala nagrada sabrana od patriota hrvatskih. Kukuljević nije pisao za nagradu. Narod hrvatski veselio se tomu njegovu djelu. I mi i danas s veseljem pozdravljamo ovu prvu njegovu na visini historijske kritike stojeću raspravu. On prati Tatare od ruskih poljana do jadranskoga mora na osnovu suvremenih bilježaka i pisaca ruskih i poljskih do Ugarske, odavle na osnovu opet suvremenih pisaca ugarskih i hrvatskih u Hrvatsku i Dalmaciju. Samu bitku rasvjetljuje diplomatičkim suvremenim svjedočanstvima tako lijepo, da posvema pristajemo na ono, što kaza u svom predgovoru: „U ovoj raspravi trudio sam se, da uzmognem dokazati rečenu borbu i pobjedu otaca naših, upotriebih što više mogućom točnostju i podpunostju sve do sad poznate inostrane i domaće izvore, uz koje su mi služile za razjašnjenje i dokazivanje rečenoga mnoge dosad sasvim nepoznate listine, te s toga predajem djelce ovo mirnom savjestju u ruke učenoga svieta, budući uvjeren, da

---

[1] „Pozor“ god. 1861, br. 141, str. 311.

[2] Što je ipak ove godine izašla u „Leptiru“ njegova raspravica: „*Crkva i kaptol sv. Jerolima u Leptiru (1861) str. 171—184*“ jedva je prema njegovoj djelatnosti spomena vrijedno, kada se još uzme, da je tek popularizovao svoj članak: „Ilirski zavod i crkva sv. Jerolima u Rimu“ u „Arkivu“, knj. I, str. 101—121.

Digitized by Google

se o upitnom predmetu za sada barem, dok nam ini sakriveni možebit podatci još nisu odkriti, mnogo više kazati nemože[1]".

Iste godine sabrao je Kukuljević oko sebe ponajbolje tadanje pisce hrvatske pjesnike Ivana Trnskoga i Petra Preradovića, historike i filologe dra. Franju Račkoga, Vatroslava Jagića i Matiju Mesića, da dostojnim načinom proslave tisućgodišnjicu svete braće apostola slavenskih Cirila i Metoda, odkad stupiše na slavensku zemlju. Plodovi krasnoga njihova rada izadjoše u djelu *Tisućnica*[2], komu je Kukuljević napisao dobar uvod o razvoju hrvatske službe božje u Hrvata od vremena Cirila i Metoda pa sve do naše dobe.

I „*Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*[3]" izleti u svijet ove godine u VI. i VII. knjizi. Ali evo jasna znaka, koliko je politika počela ipak smetati književni rad Kukuljevićev. U ove dvije knjige ne ma niti jednoga redka njegova sastavka. Ove (1863) godine bio se dapače zahvalio na redakciji ovoga časopisa, koju je bio već prihvatio dr. Franjo Rački. Medjutim to se razbilo, jer je Rački preuzeo redakciju novoga znanstvenoga časopisa „Književnika", koji je imao sabrati sve književnike i pripraviti za akademiju. Kukuljević pisac plodan, a nakrcan materijalima razne vrsti kako nitko drugi, sudjeluje u „Književniku" sa ne velikim prinosom: „Pjesnici hrvatski[4]". I taj tek „nastavak iz Nevena" počimlje „prem da" — kako veli „obterećen raznimi posloviʻ. U istom svezku donosi „historijski nacrt opatije Topuskoga[5]". I to je nastavak od njegovih „gradova". Ako još dodamo, da je u Arkivu knj. VIII.[6] priobćio dvadeset i pet listina i pisama iz novije dobe iz svoje zbirke, pa ako spomenemo, da su te male stvari sav njegov književni rad od g. 1863—1867 za malo ne pet godina, onda možemo si pomišljati, koliko je njega strastna književnika morala razapinjati politika. On je već onda sav u politici najgorčijoj i najbjesnijoj.

Već godine 1863. nemogući više čekati u Beču tiskali su, da se Hrvatska odluči uz jednu nerazdijeljenu Austriju sa jednim zajedničkim „Rajhsratom" za sve kraljevine i zemlje. Kukuljevića za-

---

[1] Predgovor pisan dne 7. prosinca 1872. Djelo je izišlo pod naslovom: I. K. S.: Borba Hrvatah s Mongoli i Tatari. Zagreb 1863.

[2] Tisućnica slovjeskih apoštolah sv. Cirila i Metoda. U Zagrebu 1863.

[3] Arkiv za p. j., knj. VI, 1863, knj. VII, 1863.

[4] Književnik, I, str. 285—251 i 295—312, II, 23—35.

[5] Ibidem, str. 78—98.

[6] Arkiv za pov. jugosl., VIII, 1865. Njekoliko tiskom neizdanih listina i pisama, 195—229.

Digitized by Google

pala teška zadaća, da stvara u Hrvatskoj stranku, koja će makar „*uvjetno*“ unići u taj bečki sabor. Glavni bi razlog bio za Hrvate, da ondje zajedno rade s ostalom slavenskom braćom. „*Mi kao Slaveni,* — veli jednom sam Kukuljević najjasnije, što sam mogao naći medju tolikim njegovim spisima — *nemožemo i nesmijemo podnipošto proći pravcem, koji bi nas odciepio od ostale braće slavjanske u Austriji* i upropastio našu budućnost, već se imamo i moramo strogo držati cesarske diplome od 20. listopada godine 1860., jer bez iste ne ima čitavi današnji ustavni razvitak nikakva sigurna temelja, na kojem bi s uspjehom raditi mogli. Ako dakle Magjari nepriznadu valjanost te diplome i ako uztraže drugi temelj svojim zahtjevom, to se mi s njimi podnipošto družiti nemožemo, ako nećemo da nam cielo naše sadanje ustavno gibanje ostane bezuspješno, što nijedan pravi prijatelj zakonite slobode želiti nesmije[1]“.

Kukuljevića je zapala i teška briga, da za novu stranku, koja se je stala nazivati „*samostalna narodna stranka*“ osnuje dnevnik. Tražio je urednika već na jesen god. 1863. Izmedju drugih pokucao i u Bogoslava Šuleka poznatoga hrvatskoga žurnaliste već od prije godine 1848. Njegov odgovor karakteriše nam tadanje mišljenje onoga dijela narodne stranke, koji se nije slagao s Kukuljevićem i njegovim drugovima. Šulek mu pisa: „Meni se čini, da bih zanijekao prošlost hrvatskoga naroda, kada bih njegov ustav utemeljen na hiljadugodišnjih dvostranih ugovorih osnivao (kao što program čini — u brošuri „Uvjetno i bezuvjetno“) na pukoj oktroiranoj diplomi i patentu veljačkom. Takvoj teoriji naći će se malo iskrenih privrženikah u Hrvatskoj ustavnoj. Tim neću da kažem, da odbijam diplomu i patent, već ju samo smatram kao Abschlagszahlung. — Našim starim ustavom osjegurano nam je pravo dozvoljavanja porezah i vojnikah, kojega prava neima sadašnje carevinsko vieće. Ako mi tamo podjemo prije, nego se reformira, mi se odričemo temeljnih ustavnih pravicah na korist ne austrijanskih narodah, nego absolutizma[2]“. Isto tako ga je odbio stari njegov pomoćnik u mnogim dalmatinskim radnjama i neu-

[1] U spisu već spomenutom: „Kakov ima da bude naš savez s Ugarskom“ ima na str. 15 i 16 u „*Dodatku*“ ove misli, koje očevidno ne bijahu iz god. 1860 već od god. 1865 kada su u „Glasonoši“ izašle na svijet.

[2] Pismo Šulekovo od 31. januara 1864.

*

Digitized by Google

morni njegov dopisnik i izvjestitelj iz Dalmacije, suradnik i „jedini pisalac i ureditelj hrvatskoga priloga uz talijanski „Narodni list“ pop Ivan Danilo[1].

Napokon ipak podje Kukuljeviću za rukom, te je osnovao dnevnik „Domobran“, kojega prvi broj izadje dne 14. svibnja 1864. Prvi članak pisa Kukuljević. U njem se najvećom emfazom ponavlja, što rekoše Slaveni god. 1848: „*Nedajmo upropastiti Austriju, jer je mi trebamo za sebe, ali ova Austrija treba da bude za sve narodnosti ravnopravna*“. Valja da se branimo zajedno s braćom našom slavenskom od prijetećega nama svima dualizma, to je tema mnogih članaka, koji sada većom ili manjom žestinom izlijeću iz toga dnevnika kroz tri godine dana. Osim ovoga članka napisa u istom listu Kukuljević dobar članak: „*Medjumurje po historiji i po narodu hrvatsko*[2]“, a više toga u slijedećoj godini[3].

Godine 1865 bila je Kukuljeviću namijenjena velika zadaća. Kralj ga previšnjim riješenjem od 2. jula t. g. imenova *banskim namjestnikom.*

Istoga dana pisa on prijatelju Ožegoviću: „*Moj je program postojano boriti se proti dualizmu magjarskom, pa ostao ili propao*[4]“. Imao je, da bude predsjednikom sabora, što mu zadaje puno brige. Te brige bio je medjutim riješen, jer je ban sam predsjedao saboru koncem 1865 i početkom 1866. Nije mu pošlo za rukom, da svu hrvatsku narodnu stranku složi u jedno. Dva puta se oglasio u ovom saboru[5]. Medjutim došao god. 1866 rat prusko-talijanski. Godine 1867 uveden je dualizam. Kukuljević bude 26. juna 1867 dignut sa časti velikoga župana i dobije milostinju od osam stotina forinti.

---

[1] Njegovo prekrasno pismo datirano je iz Zadra 31. siečnja 1864. Žao mi je, da ovoga velikoga pisma ne mogu priobćiti, ali upozorujem nanj one ljude, koji bi se bavili historijom one političke borbe.

[2] Obadva članka štampa u jedno pod naslovom: *Njekoliko političkih spisah* I. K. S. (1864—1867). U Zagrebu 1867.

[3] Godine 1865 napisa: *Narodna moralna snaga južnih Slavenah i hrvatska politička stranka.* U Zagrebu 1865 (preštampano iz „Domobrana“). — „*Županija varaždinska i magjaromanija u Hrvatskoj i Slavoniji*“. — „*Skopčani dielovi Ugarske* (Slavonia-Croatia). (Obadvoje preštampano iz „Domobrana“.) U Zagrebu 1865.

[4] Pismo K-ćevo iz Zagreba 2. srpnja 1865. U zbirci naše akademije.

[5] Govori I. K. S. u 4 saborskoj sjednici dne 27. studenoga 1865. U Zagrebu 1865. Govor I. K. S. u saboru od 9. veljače 1866 u predmetu odnošaja prema Ugarskoj.

Digitized by Google

Hoteći oslikati život Kukuljevićev moradosmo barem njekoliko političkih crta metnuti na papir iz ove dobe neplodnih njegovih godina za literaturu[1]. Kukuljević izašao je iz ove borbe teško ranjen. „Ti znaš — piše on Ožegoviću — ako ne od drugud, to barem iz novinah, koliko sam ja kroz ovo šest godinah pretrpiti imao progona i psovanja i duševnih udaracah radi kojekakvih vladinih naredbah, koje sam kao čestit čovjek po dužnosti i zakletvi svojoj vršiti morao. K tomu imao sam prilikom moje inštalacije i moga nesretna imenovanja za namjestnika banskog znatne troškove od njekolikih hiljadah[2] . . . .". Morade prodati svoj mili Tonimir, morade prodati svoju ogromnu biblioteku, koja srećom zapade našu akademiju, da joj bude lijepi osnov za dalnji napredak i uspješni rad. Sada kada je došao opet do mira, da radi i nastavi svoje radnje u literaturi, morade si odsjeći svoju desnu ruku prodajom mile svoje biblioteke.

V. Od god. 1867 do 1889.

Evo nas iza bure opet na mirnom polju literarnoga rada našega Ivana. Ove godine stupa u život i naša akademija, da učini epoku u naučnom životu Hrvatske. Kukuljević nije joj član. Bio je medju prvima imenovan (9. maja 1866), ali on se na članstvu zahvali. Koji su ga razlozi mogli na to sklonuti? On je to pokušao opravdati. Njega da je smetalo, što kod prvoga imenovanja nije bilo Gaja, Demetra, Ivana Mažuranića, Babukića itd. starih njegovih drugova na književnom polju, koji su svojim neumornim radom otvorili put akademiji i da bi bio želio vidjeti ne samo jednoga Srbina i jednoga Slovenca nego više njih, ako upravo nije bilo za sada nijednoga takova odlična Bugarina, da bude akademija doista jugoslavenska[3]. Mi moramo da po dužnosti spomenemo i protivno mni-

[1] Tko bi htio oslikati ovu političku borbu, naći će prekrasan materijal u zbirci pisama Kukuljevićevih. Osobito *mnogobrojna pisma Ožegovićeva* podaju pravu sliku tadanjih političkih dogodjaja, a ima ih i od *Žigrovića, Utješenovića, Suppea, A. Vranicana, biskupa Štrosmajera i Račkoga* veoma zanimivih i znamenitih za cijelu onu borbu od 1861—1867. Želeti bi bilo, da ta pisma dodju u koju javnu biblioteku.

[2] Pismo K-ćevo iz Zagreba od 9. jula 1867. Danas u zbirci naše akademije.

[3] Pismo I. K. S. o uzroku svoga izstupljenja iz akademije jugoslavenske. (Pretiskano iz „Nar. Nov." od 17. kolovoza 1867.)

Digitized by Google

jenje, koje se oglasilo i u tadanjim novinama. Kukuljeviću da se je na žao dalo, što nije od drugova svojih predložen za predsjednika. Svatko od naših čitatelja razumjet će, da je Kukuljević iza onolikih radnja smio i to očekivati; da je smio očekivati on, koji je svojim radom više od ikoga drugoga sa svojim historičkim društvom pripravio akademiju. Da li je akademija pravo učinila, što je drugoga izabrala, na to pitanje neka odgovori dvadeset godišnji razvitak akademije.

Ele Kukuljević radi izvan akademije. Iza pet neplodnih godina dolaze opet plodne i obilate. Opet imademo pred sobom kao u doba ono najvećega njegova cvata — *urednika „Arkiva“, jedinoga pisca za historiju umjetnosti, sabiratelja starih pjesnika, pisca historije gradova i gradina, sabiratelja i izdavatelja historičkih spomenika, historijskoga pisca, pjesnika epika i dramatika i epigrafa.* Ne znaš, gdje bi prije započeo, da oslikaš njegov umnogostručni rad. Kada se opet sjetiš njegove bogate na hiljade pisama brojeće korespondencije iz onih prvanjih godina (1850—1861), a sada od godine 1867 malo ima ljudi, koji mu se javljaju; a ti su ljudi do duše znameniti, ali su strani učeni ljudi — onda odmah vidiš da se nalaziš u novoj periodi Kukuljevićeva života. Ima doduše i sada ponješto upita i prošnje od učenih ljudi slavenskih i neslavenskih. Ne ima ipak više pisama mladih hrvatskih pisaca, koji bi njemu kao ocu literature i historije hrvatske rado odkrivali tek započete osnove, da dobiju od njega ili kakvu uputu ili kakvu pomoć ili barem ujeko odobravanje, što mladomu poletnomu srcu toliko puta upravo krvavo treba, da započeta više puta teškoga posla za uvijeke ne zabaci. Sve se to okrenulo novomu suncu — akademiji — komu se napokon i sam Kukuljević mora da okrene. Ne pitajte, da li je to bez boli prolazilo. Kako da ne osjećaš boli, kada vidiš, da si pao s visine, na kojoj ti se odlični vršnjaci klanjahu, a mladež udivljenjem dizala oči prema tvojoj visini. Sada ti se čini, da te odbjegavaju jedni i drugi. — Kakova su osjećanja pritiskala dušu Kukuljevićevu iza njegova pada s visine političke i radi tužnoga stanja domovine, jasno nam svjedoči slijedeće pismo upravljeno Fr. Kuhaču — godine 1868 — gdje mu piše: „Vaše pismo iz kojega sam razabrati mogao ne samo Vaše žarko rodoljubje nego i liepo poznavanje i cienjenje narodne slavjanske umjetnosti, zateklo me je bolestna na tielu, a i bolna na duši radi sadašnjih okolnostih i stanja naroda našega, tim ugodniji bijaše mi melem sadržaj Vašega pisma, prvo s toga: što se osvjedočih, da barem kod mladjih ljudih u istoj Slavoniji imade stalne i oduševljene volje za duševnim

Digitized by Google

napredkom našega u svakom smislu nesretnoga naroda; a drugo s toga, što ste se Vi, koji me nikad nevidjeste, niti me poznavate pobliže, sjetili mene živoga pokojnika, koji u samoći i zabiti poslie vele burnih godinah boravim dane svoje sadašnje sa slutnjom, da ih neću više veoma mnogo nabrojiti. Vi želite dakle Vaše upravo narodno kolo, u kojem ima mnogo upravo dražestnih motivah i uprav iz svega naroda slavjanskoga uzetih veoma ljubkih napjevah sbilja posvetiti momu imenu? Bojim se, da Vam hoće to liepi Vaš posao na zlo krenuti, jer novo živo djelo resit htjeti sa *ostarjelim polumrtvim*[1] imenom nije zgodno, a ni koristno u sadašnji dan; s toga bih Vam ja svjetovao, da resite Vaše žive i živahne umotvorine sa živimi imeni, na koje narod još nije zaboravio, pa ćete i Vašu svrhu glede razprostranjenja Vaših umotvorinah prije postići, a i korist narodu mnogo veću pružiti[2]".

Kukuljević ipak pored svih boli započme opet svoj književni rad novom snagom, najprije oko svoga „Arkiva", koji je odsele upravo sav njegov i ničiji drugi, komu odsele nije urednik, već upravo pisac.

Najprije spominjemo, da su izašle još četiri knjige „*Arkiva za poviest jugosl.*" *Te sve četiri knjige sam je Kukuljević od početka do konca napisao,* ako se oduzmu odgovori na pitanja, ako se oduzmu „Prilozi Jagićevi[3]", koje mu je upravo Kukuljević sam dao pod uvjetom, da ih priobći u njegovom „Arkivu" i dva ili tri neznatna prinosa. U „Arkivu" i u historičkom društvu, koje je on sam uzdržao bez ičije pomoći od god. 1867—1875 vidi se, da je htio pokazati, koliko može on sam i pored akademije.

Kukuljević nastavlja svoje prekinute radnje naravno istim smjerom kojim ih je bio započeo i na daleko zasnovao. Što je tolikim trudom kroz decenija sabrao, to sada hoće redom da izdaje. Čim se je približavao kraj njegovu političkom radu, već smišlja dalje ob onom velikom svojem djelu: „Monumenta Slavorum Meridionalium". Obratio se radi mletačkih i dalmatinskih stvari na najboljega poznavaoca i marljivoga radnika profesora Šimu Ljubića. Pita od njega izvadke iz kronika mletačkih. Ljubić mu odgovara: „Virujte mi gospodine ti izvadci iz kronika mletačkih mogli bi više pokvariti, nego li pomoći razvoj naše poviesti". Pita ga „Cronaca

[1] To podbrisano.
[2] Pismo je datovano iz Zagreba 6./XII 1868.
[3] Arkiv, knj. IX, str. 65—152.

Digitized by Google

della città di Spalato i „zadarsku kroniku“. To bi mu mogao poslati. Pita ga kroniku Vinciguerrova. S tom nije gotov, a rad bi ju sam tiskati. Napokon Ljubić čeka, kako veli, da će ipak doći ta blažena akademija, da ondje štampa ogromnu svoju zbirku spomenika. Kukuljević se je jamačno već sada uvjerio, da bi morao još mnogo i dugo raditi dok bi njegovi „Scriptores“ u „Monumenta Slavorum Meridionalium“ svjetlo božje ugledali. Sada napokon zabaci tu misao sasvim i počme pojedine pisce izdavati u „Arkivu“. Tako je izdao u Arkivu „Tomašićevu kroniku[1]“, koja je lijep prinos za povijest hrvatsku koncem XV. i početkom XVI. vijeka: zatim: „Zapiske baruna Baltazara Patačića i grofa Adama Oršića od god. 1691—1814[2]“ mnoge lijepe zanimive crtice za unutarnji i javni život u Hrvatskoj u 18. vijeku; napokon: „Mikočevu poviest banova do XIV. sa dobrim uvodom[3]. Što je jošte u rukopisima u njega kao priprava za „Scriptores“, to je doista tek početak priprave u raznovrstnim ekscerptima.

Spremniji je bio za listine i povelje. Ipak mu je još trebalo nekoliko godina, dok je dovršio dva sveska svoga „*Codex diplomaticus*“, koji su jedan za drugim izašli 1874 i 1875[4]. Još prije nego što je izdao prvi svezak obsižući listine i povelje u vrijeme vladara i kraljeva krvi hrvatske, pošalje Ivana Tkalčića tadanjega tajnika historičkoga društva, da još jednom pogleda i prepiše njeke spomenike u Zadru[5]. Sretan je bio ovaj put, jer je Tkalčić donesao biser ponaibolji tako zvani „polichorion“, koji donosi znamenito svjetlo u kulturnu historiju i političke odnošaje u vrijeme kraljeva krvi hrvatske.

Što je kroz dvadeset godina kupio, to je u ova dva toma sretno dao na svjetlo. Kolikim žarom on kupi i kako je sretan bivao, kada je nalazio isprava, na kojima su sjala njemu sveta imena naših kraljeva, to pokazuju njegovi već spomenuti putni izvještaji.

---

[1] Arkiv, knj. IX, str. 1—35.

[2] Arkiv, knj. X, str. 225—321.

[3] Arkiv, knj. XI, str. 206. To je svakako najbolja radnja o baronima iz prošlih vijekova. Mikoci je banologiju hrvatsku nastavljao i za 14. i 15. vijek, što je u rukopisu u našoj akademijskoj knjižnici. Ali ovu već nije pisao — „scriptor“ kao izvor, već dobar iztraživalac historijski. K je medjutim u svojoj ovoj velikoj osnovi medju „scriptori“ uzeo i ovakove, što je upravo u njegovoj osnovi temeljna pogrieška.

[4] Monumenta Slavorum Meridionalium, knjiga II od 503—1102, Zagreb 1874. Knjiga III od 1102—1200, Zagreb 1875.

[5] Dva pisma Tkalčićeva iz Zadra od 22. i 30. aprila 1873.

Digitized by Google

Ovo mu je veselje sada ponešto kvarilo, što je znao, da dr. Rački kupi to isto i da će akademija to isto izdati, što je doista i izdala[1] tri godine iza Kukuljevićeva izdanja. Koliko god imade ovo izdanje prednosti, opet se i Kukuljevićev zbornik može rabiti. Imade najstarije isprave za Dubrovnik i Istru, kojih u ovom akademijskom izdanju ne ima. Mnogo će pak vremena proći, dok dodjemo do toga, da dobijemo drugi „Codex diplomaticus" za 1100—1200. Kukuljević je sabrao sve, što se može znati da imamo za 12. vijek tako, da može za dugo vremena ovaj zbornik zadovoljavati potrebama historika. Nije niti za 11. vijek iza njegova zbornika akademijski zbornik donio niti jedne nove isprave. Za 13. vijek učinio je regeste, koje se štampaju u Starinama još i sada[2]. Ovako imademo danas doista onaj „*Codex diplomaticus*" *do XIV.* vijeka, koji je Kukuljević već u početku godine 1859 navijestio, da ga je za štampu pripravio. Doduše za 13. vijek daje nam tek „regesta." I s tim mogu historici dobro živjeti i raditi, dok uzmognemo dobiti podpuni „Codex diplomaticus" 13. vijeka.

Kukuljević sukobi se iza prvoga svezka svoga „Codex diplomaticus" u svome životu prvi put sa dosta oštrom, ali opravdanom kritikom dra. Sickela profesora na bečkom sveučilštu[3] i sa kritikom dra. Račkoga, na koju odgovori „Arkivu[4]". Tko uzme na um visoko i strogo stanovište profesora Sickela, koje se i Böhmeru slavnomu izdavatelju njemačkih regesta pričinjalo prestrogo, jer se jednom tuži, da se preveć falzifikata odkriva u Njemačkoj, odkad se Sickel pojavio. Tko uzme na um, da je Sickel svojom kritikom razorio prvi svezak „diplomata" merovinških mladjega Pertza, koji su izašli tek poslije pedesetgodišnjega rada i sabiranja znamenitih njemačkih učenjaka kao prvi svezak trećega dijela „Monumenta", taj će odmah uvidjeti, da je Kukuljevićev „Codex diplomaticus" dospio pod preoštar nož.

Na mnoge prigovore brani se Kukuljević: „Neimam za svoje opravdanje drugo dodati već to, da u obće pri *prvom* sabiranju

[1] Monumenta Slavorum Meridionalium. Tom. VII. 1877.

[2] Starine XXI, XXII, XXIII i XXIV imade pod naslovom: Regesta documentorum regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae Coll. I. K. S. Do sada je štampano do 1248.

[3] Na Sickelovu kritiku odgovori u „Obzoru" 1874 br. 98 i 99.

[4] Arkiv za pov. jugosl., knjiga XII, str. 111—118. Sr. i njegovu obranu Trpimirove listove listine, da je izdana godine 837 a ne 852. Arkiv, knj. XI, str. 207—216.

Digitized by Google

povećega Sbornika kao što je moj, nije stroga dužnost i zadaća sabiratelja i izdavatelja: potanko izpitivati i konačni sud izreći o svakoj listini, na koju je tkogod sumnju bacio, *jer mu ima glavna svrha biti, da što podpunijeg i bogatijeg gradiva sakupi.* Tekar onda, kad je ovo gradivo ukupno sabrano, može se iz njega izključiti ono, što je nevaljano i sumnjivo, ali se hoće tomu povećih i potanje obrazloženih razpravah, nego li se mogu u samom Sborniku i malenoj bilježci priobćiti. Konačno pako proučanje o istinitosti listinah imade se svakako propustiti budućnosti osobito kod Hrvatah, koji kao početnici u kritičnom pisanju povjesti *imamo za sada jedino sabirati povjestne spomenike*, pa tek s vremnom izključivati iz njih ono, što ćemo moći dokazati, da je sumnjivo i lažljivo."

Ovo je stanovište prema zakonima, koje je do danas diplomatika postavila za izdavatelje listina sasvim neopravdano. Historik moderni ište od izdavatelja, da mu on riješi sva pitanja o vjerodostojnosti i životu ili tradiciji povelja. Historiku je zadaća obraditi sadržaj povelja, koje su već toliko od izdavatelja proučene, da ih historik može mirne duše uzeti kao najizvjestnija svjedočanstva. To pita od izdavatelja i jurista i filolog i kulturni historik. Ovakovomu opravdanomu zahtjevu diplomatike može zadovoljiti i čovjek bez velike mnke, ako sabere, vjerno prepiše i izda u jednoj skupini povelje, koje recimo nadje u originalu. Tim je zadovoljio onomu najvećemu zahtjevu kritike tako, da niti najvještiji diplomatik ne ima što boljega učiniti. Ovako je mogao zadovoljiti Kukuljević recimo u „Acta Croatica", jer su izdana većinom po originalu. Ali gdje ne ima originala, valja tražiti za svaku povelju ne samo sva moguća izdanja, valja tražiti vrelo, odakle je ma u koje izdanje povelja stigla, tražiti zatim najbolje prepise i porijeklo njihovo, tražiti sve tragove i historiju svake povelje. To je veliki posao. Kukuljević nije tomu sasvim zadovoljio niti u „Codex diplomaticus" niti u „Jura Regni", u koliko su tamo povelje, koje nije našao u originalu. Kukuljević nije žalibože dospio do toga za samouka preneugodnoga posla, da sam svojim trudom izuči i pomoćne historijske znanosti, a napose diplomatiku, i da tako bude na visini današnje nauke. Kukuljeviću je bila kako sam veli: *„glavna svrha, da što podpunijeg i bogatijeg gradiva sakupi"*. Kukuljević je ipak samo tako radeći bez velikoga straha od diplomatičkih pravila mogao sakupiti više od ijednoga Hrvata. Njegove zbirke idu od najstarije dobe, pa sve do devetnajstoga vijeka.

Digitized by Google

Samo tako mogao je *brzo zadovoljiti velikim i gorućim potrebama* svoga naroda, što „konačno proučanje propušta budućnosti".

Kakav je neizrecivo neumorni Kukuljević *sabiratelj*, to nam najkrasnije pokazuje njegovo posmrtno djelo „*Nadpisi sredovječni i novovjeki u Hrvatskoj i Slavoniji*". Pregledao sam i rukopis i druge ostanke, iz kojih su ovi nadpisi postali. Mogu reći, da je ovo djelo plod od četrdeset godina. Nije polazio sam svuda po zemlji, već samo djelomice. Mnoge je ipak nadpise i sam pobilježio. Nebrojeni broj pisama prati ove nadpise od župnika, činovnika i učitelja kroz tih četrdeset godina. Mnogi su nevješti poslu, a on ih upućuje. Nije on bio tomu nevješt, kako pokazuju zahvalna pisma Mommsenova za nadpise, što ih njemu slao za veliko njegovo djelo rimskih inskripcija Ako je i doticala ova zbirka uz druge mnoge vijesti i dopise, što ih je dobivao za arkiv, opet je puno truda u ovom djelu. Nije njegova krivica, da od 1342 nadpisa ima tek 150, koji idu do konca šestnajstoga vijeka. I od tih sto i pedeset *jedva ih je pedeset upravo iz srednjega vijeka.* Hrvatskih glagolskih ima tek nekoliko, a cirilskih iz starije dobe nijednoga. Što vrijede nadpisi 18 vijeka, što li tek oni i to veoma neznatni 19 vijeka? Mnogi bi drugi, videći slabi plod svoga truda i videći kako malo toga nalazi, bio sustao. On nije, već se je do smrti time bavio i veselio se, koliko je toga ipak sabrao. To je samo mogao on.

Korektura ovoga djela tek do polovice štampana, bila mu je na stolu pri samrtnom njegovom času[1].

Kukuljević nije nikada prestajao sabirati niti za historiju književnosti hrvatske[2]. Kada je akademija započela izdavanje svoga sada već velikoga zbornika „Stari pisci" hrvatski, uvede ovu zbirku Kukuljević sa Markom Marulićem. Pjesme je sabrao on, sam tekst uredio odbor akademijski „da se u napredak svi naši stari pisci, koje će akademija izdavati, po jednom pravilu izdadu". Uvod „o Maruliću i njegovoj dobi" napisa on[3]. Marulić je znamenit latinski

[1] I. K. S. Nadpisi sredovječni i novovjeki na crkvah, javnih i privatnih sgradah itd. u Hrvatskoj i Slavoniji. Zagreb 1891.

[2] Radi podpunosti spominjem još, da je priobćio u Starinam knj. XVI, str. 1—8 Izvješće Sidićevo o obsjednutju Beča 1683.

[3] Spominjemo manje prinose u Vienci: God. 1873 br. 9. *Još nješto o prevodu Tassova Jerusolima oslobodjena*, da je prijevod Gundulićev. God. 1879 br. 7: *Ljubovne pjesme nepoznata Lovranina* Malen prinos, ali dosta zanimiv.

[4] I. K. S.: Marko Marulićev i njegovo doba. — U Zagrebu 1869, str. LXXVII.

Digitized by Google

evropski pisac. Pravom kaza o njem izdavatelj njegovih parabola: Quantum *de humano genere Marulus* optime lector skribendo mereatur vix oratione consequi possis. *Quotidie enim aliquod opus edit*". Marko Marulić jest u književnoj evropskoj republici koncem 15. vijeka i početkom 16. jamačno najugledniji Hrvat. Zato mislimo, da nije bio preuzetan, već je dužnost svoju kao Hrvat i čovjek evropski učinio, kada je gorkim pismom zavapio pred papom Hadrijanom VI. o nesreći svoje domovine, koju da sada guta strašna sila turska i prijeti svemu kršćanskomu svijetu[1].

Kukuljević je smatrao, da je vrijedno oko ovoga, kako do sada svatko priznaje i prvoga pjesnika hrvatskoga, oslikati cijelu kulturnu atmosferu, u kojoj se kretao i sve ljude naroda hrvatskoga, koji su se uznesli iznad drugih svojih sunarodnika u naucima i u poeziji. Najprije utvrdjuje nepobitnim dokazima, koliko je bio Spljet rodno mjesto Markovo, grad hrvatski, zatim i to koliko je moglo biti ogrijano srce Markovo tadanjom knjigom hrvatskom. Ogleda zatim latinske i hrvatske bogoslove, jer je Marko bio i znamenit bogoslov. Ogleda znatnije historike preobilno, jer se Marko bavio i historijom hrvatskom. Ogleda jezikoslovce, zemljopisce, prirodoslovce, pravoslovce, pisce o medicini. Ocjeni pjesnike latinske i hrvatske, od kojih se radjala zajedno s Markom nova doba poezije hrvatske. Oslika napokon i život divnoga Marka i podade njegovih djela sliku, kojoj je kao lijep okvir onaj vijenac umnika naroda hrvatskoga. Kukuljević htio je ovim djelom svojim pokazati, koliko je tadanji sjajni humanistički polet i napredak prinuknuo umnike naroda hrvatskoga, pak je to i pokazao. Kukuljević *te upravo udivljuje, koliko je toga sabrao* — njemu je i ovdje „svrha, da što podpunijega i bogatijeg gradiva sakupi".

U isto vrijeme, kada Kukuljević obradjuje Marulića, obradjuje i daje na svjetlo svoje „*Književnike hrvatske s ovu stranu Velebita u prvoj polovici XVII. vijeka*[2]". Onaj prostrani i svestrani ogled po dobi Marulićevoj, možemo uzeti za preteču ovoga njegovoga djela, koje se je suvremeno radjalo. Dok su ondje nabrojeni i oslikani većinom umnici s onu stranu Velebita, ovdje su s ove strane te sudbonosne hrvatske gore. I ovdje idu redom bogoslovci i pisci pobožnih knjiga, jezikoslovci pjesnici latinski i hrvatski, povjestnici, zemljo i mjestopisci, socijalno-politički pisci, pravoslovci, hrvatsko-magjarski pisci, sumnjivi

[1] I. K. S.: O Marku Maruliću str. LX.

[2] Arkiv za pov. jug., knj. IX, str. 152—343 i knj. X, str. 1—225.

Digitized by Google

pisci. Imademo pred sobom biografije od pedesetorice pisaca, od kojih su njeki živili skromni život, većina ih je ipak djelovala u javnom životu. I ovo djelo kazuje ti osnovu od mnogih godina. Ako uzmemo na um, da po broju pisaca jednu trećinu njih — 14 sačinjavaju povjestnici, kojih su *historička djela s premalom iznimkom sva u rukopisu,* ako uzmemo, da njihovi životopisi obuzimlju jednu trećinu svega djela, onda se opet moramo sjetiti njegovih „Scriptores", koji bi se imali izdati na svjetlo. Svi se ovi pisci nalaze u onom popisu njegovih „Scriptores historici Slavorum meridionalium". Videći tegobe svoje one namisli, sabere barem njihove živote, a uz njih naniza druge. I tako su obadvije knjige (IX. i X) arkiva iza onih političkih godina upravo time postale, što se je odlučio, ne misliti više na kakovo izdanje velike zbirke „Scriptores". Prvi put na jeziku hrvatskom predočuje nam se ovdje znameniti život Jurja Križanića, i to je najobširnija biografija (knj. X. str. 11—75), u ime koje je već prije dvije godine stajao u srdačnom dopisivanju s Rusom Petrom Bezsonovom[1]. Ovdje je prvi put i obsežno napisan život Katarine Zrinske (knj. IX. str. 158—184). Ove biografije najbolji su do sada prinos za kulturne i književne odnošaje u prvoj poli XVII. vijeka u Hrvatskoj.

Sasvim drugačije postadoše njegovi „*Životi glasovitih Hrvata*[2]". Kukuljević bio predsjednik „Matice hrvatske" od njezina preporoda pa do svoje smrti. I bio je sretan u ovom družtvu, koje je tako brzo i tako junački stalo napredovati. U odboru sjedili sve mladji ljudi, samo on, kao stari ali svijetli stup još od početka ilirskoga preporoda naviješta svake godine u svojim zanosnim govorima lijepi napredak društva, bodreći i sudrugove i odbor i narod na uztrajan rad. Želio i on da radi za toliko hiljada čitatelja Hrvata, koje je stvorila „Matica hrvatska". Sretan je bio, kada mu se dala lijepa prilika. Pokrenula se misao o „Plutarhu hrvatskom". Predsjednik obeća prvi, da će napisati njekoliko biografija.

Tako postadoše njegovi „Glasoviti Hrvati". Kolo uvodi Ivan Česmički nazvan Janus Pannonius, prva zvijezda humanizma na našim stranama, znameniti pjesnik latinski, koga Magjari rado sebi prisvajaju, premda se rodio i umro u Hrvatskoj. Njegov i Jurja

[1] Pismo Bezsonovljevo iz Moskve 24./V. 1867 daje sve obavijesti o Križaniću, a počimlje „dragi prijatelju", a po sadržaju pokazuje na prvanja pisma, jer mu B. hvali za „bratski pozdrav".

[2] I. K. S. Glasoviti Hrvati. Zagreb 1886. Naklada „Matice Hrvatske" Sa 7 slika.

Digitized by Google

Habdelića život evo drugi put, opisuje jer ih je već donio u svojem „Arkivu". Ovdje opisa živote znamenitih državnika u Ugarskoj Stjepana Brodarića i Antuna Vrančića, a i preznamenitoga poturice velikoga vezira Mehmeda Sokolovića, po onom njegovom načelu, da valja tražiti slavne Hrvate i u velikom svijetu. U Stjepanu Istranu konzulu oslika radnje njekih Hrvata za knjigu hrvatsku sa naukom protestantizma. Oslika i jednoga pjesnika iz Dalmacije Ivana Ivanišević. Sjeti narod hrvatski na stogodišnjicu slave Rugjera Boškovića, koju je s njime zajedno slavila sva znanost evropska. Opisa i povijest porodice Draškovića i podade slike njihovih glavnih ljudi, Juraja kardinala i buditelja naroda u ovom vijeku Janka Draškovića. I u ovoj zbirci javlja nam se u Dinku Zavoroviću piscu historijskom koncem 16. vijeka opet jedan od onih historika, koje je Kukuljević htio unesti u svoje „Scriptores". Navedosmo ovdje pojedince biografije zato, da pokažemo, u kojem si je obsegu Kukuljević pomišljao biografije hrvatske. On traži slavne Hrvate, koji su se u svijetu proslavili pored onih, koji su živili medju svojim narodom, koji su svojim radom u domovini dizali i pomagali sreću svoga naroda. Ma gdje se u svijetu proslavio Hrvat, on mu traži staze neizrecivim trudom.

U red ovakovih ljudi ide i njegov „*Pavao Skalić*[1]", ženijalni Hrvat 16. vijeka najprije u izvanrednoj milosti Ferdinanda I., a poslije i njegova sina Maksimilijana, najprije žarki katolik, onda znameniti suradnik na hrvatskim protestantskim knjigama, napokon valjda jedan od najzanimivijih pustolova svoga vijeka. On se kreće izmedju vladara evropskih izvanrednom drzovitosti, kao da im je pobratim. Ako nas ova biografija odvodi iz domovine „*Beatrica Frankapan* i *njezin rod*[2]" godi nam, jer nam u životu Beatrice i njezina muža Ivana Korvina znamenito rasvjetljuje sliku Hrvatske koncem petnajstoga vijeka neposredno prije mohačke bitke, kada se je rješila sudbina Hrvatske i susjednih zemalja na srednjem Dunavu, da dospješe sve pod jednu dinastiju.

Većinu svih ovih biografija namjenjivao je Kukuljević velikoj publici hrvatskoj. Nije upravo radi toga svagdje mogao sav onaj aparat naučni donositi, koji se pita u radnjama najstrožije znanosti. Valja ipak to uzeti na um, da su ovo životopisi ovamo napred od 16. vijeka, da su se upravo za životopise zanimali i

[1] I. K. S. Pavao Skalić u Zagrebu 1875.
[2] I. K. S. Beatrica Frankopan i njezin rod. Zagreb 1885.

Digitized by Google

mnogi historici hrvatski i to skoro suvremenici većim dijelom neštampani, koje je Kukuljević obilno mogao upotrijebiti. Ovako tek postaju ovi životopisi dragocjeni i pouzdani za historiju hrvatsku novije dobe. Oni nam podaju osobito krasan materijal za historiju kulturnu 16. i 17. vijeka. Možemo reći, da ima u njima krasnih putokaza.

U red ovih biografija ne ide njegov „*Julio Klovio*“, koga je u slavu tristogodišnjice Klovijeve sjajno opremila „Matica hrvatska[1]“. Njegov mili Klovio ili bolje rekuć Glović u miniaturama priznat je kao drugi Rafael na dvorima Italije i u historiji umjetnosti. Najprije mu je život opisao u „Danici“ (1847), zatim u „Arkivu“, preveo ga i na njemački. Ova biografija stekla mu priznanje, da je dobar radnik u historiji umjetnosti. Opet ga je štampao u „Slovniku“. I evo opet on donosi u „Maticu“ predlog, da proslavi Klovija. Prijatelje svoje u Parizu, Florenciji, Beču, Pešti i Sibinju opet dozivlje i donose mu prijateljski slike i podatke, da u novom i lijepom ruhu prikaže svomu narodu ovoga Hrvata svjetske slave. Kako li je Klovio kao mlad čovjek boravio u Hrvatskoj i iz mohačke bitke sretno iznio glavu, gdje bi se to bilo moglo potanko bilježiti? Kukuljević i to vjerno traži, kao što mu traži hrvatsko porijeklo. Poznato je, da se nijedan našega roda umjetnik ne bilježi Hrvatom. Klovij na slavnim svojim djelima skoro uvijek zapisuje „Julio Clovio Croata“. To je Kukuljevića osobito zanosilo, te ga opetovano s ljubavju obradjuje. U ovom ljubimcu svome pokaza Kukuljević, kolikom neumornostju umije tražiti imena slavnih Hrvata u velikom svijetu, pokaza i svoj veliki napredak u historiji umjetnosti. Ovo je upravo kruna njegovih radnja u historiji umjetnosti. Na tom polju on se kroz decenija skoro sam samcat izmed Hrvata kreće. I upravo što je osjećao, da je sam u radnji na polju historije umjetnosti pored tolikih hrvatskih umnika svake vrsti, nije mali razlog, da nije dovršio svoga „Slovnika umjetnika jugoslavenskih“.

Još sa dvije svoje radnje pokazuje u ovoj dobi, da nije zaboravio na onaj mili si predmet. Vrijedan je spomena njegov *Lucijan Vranjanin* graditelj urbinske palače, jedne od prvih palača svijeta. Pisao ga je, kao da bi imao doći u nastavak njegova „Slovnika“.

---

[1] I. K. S. Julio Klovio. U spomen tristogodišnjice izdala Matica Hrvatska. Zagreb 1878. Sa 3 slike.

Digitized by Google

Pokazuje njegov lijep napredak[1]. Druga je: „*O zvonoljevstvu u Hrvatskoj*[2]“. Da je ovo imalo biti kao nastavak njegova slovnika, svjedoči sam, kada uvodi ovaj članak slijedećim riječima: „O umjetnosti zvonoljevarstva *kod južnih Slavena, a kod Hrvata napose govoriti ćemo na drugom mjestu.* Ovdje je naša zadaća iztaknuti neke crtice jedino o zvonoljevarstvu glavnoga grada Zagreba“. Navodi zatim njeke zvonoljevare iza prvoga zagrebačkoga Ilije Benkovića (1457), koji su se u 15. vijeku i u Italiji proslavili, i prosljedjuje te umjetne obrtnike do našega vijeka. Ako ovomu dodamo njegove zbirke umjetnina, njegovu veliku zbirku domaćih i stranih bakroreza, njegovih do osam stotina likova slavnih ljudi svih naroda slavenskih, onda barem u glavnom spomenusmo, koliko se je ovom strukom bavio do konca svoga života.

Opetovano spominjasmo, da je Kukuljević imao spremnu „*historiju gradova, gradina, samostana*“ itd. Spominjasmo već njeke njegove radnje: historiju grada Mevedgrada, Kalnika, Varaždina, Senja još prije onih njegovih teških političkih godina. Sada u vrijeme njegova političkoga mirovanja nije bez njegove pobude započeo fotograf Ivan Standl: *fotografijske slike iz Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*[3]“. Izašla je samo knjiga I. o gradjanskoj i vojničkoj Hrvatskoj. Glavni je radnik pri ovom djelu Kukuljević. On podade ovdje rasprave: *Prvostolna crkva zagrebačka, grad Slunj, grad Ozalj, grad Samobor, Susedgrad, grad Drežnik, grad Senj, Trakošćan, grad Brinjski, Krapina, Veliki Kalnik.* Njeke je gradine već prije opisivao, a sada ih je znamenito popunio, na pr. Kalnik, Senj. Najveći dio obradio je po netiskanim listinama i piscima. U ovim opisima nalazi historik hrvatski veoma mnogo dobroga i pouzdanoga materijala. Pročitah sada još jednom sve ove historije gradova upravo zato, jer to sam K—vić oglasivaše već tako dugo kao svoje glavno gotovo djelo. Pitah se sam, zašto toliko truda u ove njeke gradine? Kako se rodila misao? Pripovijedao mi prijatelj Rade Lopašić, kako je on u svojoj mladosti dobio u ruke Valvasora, sjedio nad njim koju godinu i tako uhvatio misao, da piše historije gradova. Ovo je moglo biti i u Kukuljeviću jedno od prvih poticala. I on medju prvim djelima u svojoj mladosti

[1] *Lucijan Vranjanin, graditelj XV. vijeka.* Preštampan god. 1886 iz „Glasnika družtva za umjetnost i umjetni obrt“.

[2] Vienac god. 1980 br. 6—11.

[3] Standl: Fotografijske slike. Knjiga I. Gradjanska i vojnička Hrvatska. Zagreb 1870

Digitized by Google

poznaje Valvasora. Kukuljević je povrh toga nalazio u našem zemaljskom arkivu knjige kazalice uredjene alfabetski po gradovima i obiteljima. Kukuljević bio je i konservator za Hrvatsku u ime centralnoga bečkoga društva za starine i gradjevine. Sve ga je to nukalo, da piše historije gradova, gradina, samostana i t. d. Ovamo spada i njegov „*Trsat grad*[1]“ i veoma obsežno obradjeni: „*Zrin grad i njegovi gospodari*[2]“, koji nam podaje cijelu historiju Šubića i potonjih Zrinskih. A koliko su oni uticali u historiju naroda hrvatskoga, to se znade. U ovoj najvećoj monografiji sagradjeno je sve na izvorima ili bolje rekući gotovo sve na netiskanim izvorima. Koliko god smo zahvalni za dragocjene vijesti iz 15. vijeka, opet raste znamenovanje ove monografije sa slavom Zrinskih u 16. vijeku. Ne može se pomisliti historik hrvatski radeći o 16. vijeku, da obilno ne upotrebi ovu monografiju. Ovoliko je izašlo na svjetlo od toga njegova više puta oglašenoga djela. I ovo pokazuje, kako je ozbiljno svoju zadaću shvatio.

Mi smo do sada kušali pokazati na svakoj radnji našega Kukuljevića, kako joj niti tek najviše u ono cvatuće doba njegova života, kada je kao prvenac u nauci stajao, kao prva glava u narodu hrvatskom. K tomu pridajemo jošte njegovu njemačku historičko-političku brošuru: „*Die legitimen und historischen Rechte Croatiens und der Ausgleich mit Ungarn*[3]“ gdje je ponovio na njemačkom jeziku, što je govorio i pisao počamši od znamenitoga svoga govora u skupštini županije varašdinske (mj. februara 1848) i poslije u saborima do svoga odstupa s političkoga polja. Najviše se dakako osniva na svoja „Jura Regni“. U jednoj cjelini ne imamo mi ni danas historijskoga nacrta o državnom pravu hrvatskom na jeziku hrvatskom ovakova, kakov je ovaj njemački od Kukuljevića, premda je pisan u povodu tadanje političke situacije[4].

U radnjama predanim našoj akademiji sastajemo se sa radom njegovim, koji je sasvim nov i ne ima mu traga u prvanjim njegovim radovima. Najprije da spomenemo njegovu „*Panoniju rimsku*[5]“ u kojoj slika granice ove rimske provincije, jezera i rijeke, gra-

[1] „Vienac“ 1875 br. 41 i 42.

[2] I. K. S.: Zrin grad i njegovi gospodari. Zagreb 1883. Sa rodoslovjem župana i knezove bribirskih i zrinskih.

[3] Die legitimen und historischen Rechte. Wien 1871.

[4] Više je političke naravi njegova iz „Vaterlanda“ preštampana rasprava: „Der alte Verband und der neue Ausgleich“. Wien 1868.

[5] „Rad“ akademije jugoslavenske. Knjiga XXIII, str. 86.

Digitized by Google

dove i mjesta, stanovnike i plemena, puteve i ceste velikim trudom, a i život i običaje. Koliko god se naslanja na poznate radnje, opet za svoje samostalne naznake topografijske imade dosta sretnih momenata. Valja primjetiti, da je ova rasprava iste godine izašla, kada i veliko djelo Mommsenovo „Corpus Inscriptionum latinarum", pak ga Kukuljević nije dakako mogao upotrebiti. A ako je po srcu svojem tražio u rimskoj dobi i početke svoga naroda, kušao je za to navesti i dobrih dokaza.

Za dobu naše narodne dinastije radio je svoje: „*Prvojenčane kraljeve Bugara, Hrvata i Srba i njihove krune*[1]" Kukuljević oslika najprije historiju Simeona cara bugarskoga, zatim Tomislava kralja hrvatskoga i napokon Stjepana prvovjenčanoga srpskoga. Historik će na prvi pogled razumjeti, da je ova skupina od triju rasprava pod jednim naslovom učinjena samo radi kruna jugoslavenskih. Lasno bi bilo moguće pomisliti, da se paralelno pripovijedaju vladanja Tomislava i Simeona, ali da uz njih pristane za tri sto godina mladji Stjepan srpski, to je za historika anakronizam. Samo time, što je Kukuljeviću prvo pitanje — prve krune u sva tri plemena, ne smije mu se prigovoriti anakronizam. Pitanje o kruni hrvatskoj mučilo je Kukuljevića odkad se počeo baviti historijom i politikom. Najprije mu nalazimo traga godine 1849 kada bilježi svoje razgovore s banom Jelačićem. „Pitajući mene ban — bilježi dne 13. februara — za hrvatsku krunu s kojom su negda naši kraljevi u Belgradu věnčali se, moradoh mu odgovoriti, da se za tu krunu nezna, već da ima jedna kruna u blagajni carskoj u Beču sa cirilskim napisom, koju posla turski sultan Ivanu Zapolji, nu koja je, kako se kaže, serbska i sačinjena iz pozlaćenog derva, kažu istinabog nekoji da je naša kruna s ugarskom sl'vena, koja iz dviuh čestih sastoji, nu ovieh mnienje neima dokaza[2]". I godine 1861 polazio je zajedno s tadanjim kancelarom Ivanom Mažuranićem u carsku riznicu, da ispituje tamošnje krune, ali bez uspjeha. Napokon stade ispitivati znameniti onaj lik s krunom na glavi u krstionici spljetskoj. „Učeni arkeolog Eitelberger" — veli on — „koji prvi ovu sliku u drvorezu svietu priobći, nije znao kazati, kakova je to kruna, nazvavši ju krunom izvanredne vrsti (eigenthümliche

[1] Rad akademije jugoslavenske. Knjiga LVII, str. 188—234; knj. LVIII, str. 1—63; knj. LIX, str. 103—158.

[2] Kukuljevićev mali dnevnik od god. 1849 13. februara.

Digitized by Google

Krone)[1]. U ovoj slici nadje Kukuljević krunu hrvatsku. Iz toga se rodiše ove tri rasprave.

Kukuljević je mislio, da će ovo pitanje prispodobnim načinom riješiti. Zato je stao izučavati pored Tomislava i historiju prvovjenčanoga bugarskoga i srpskoga kralja. Morao je, da prouči sve spomenike i izvore. Historijski dio jest tek uvod za ovo glavno o kruni pitanje Tako ima smatrati ove rasprave historik kritik. Tek kašnje smišljao, kako bi rasprava o Tomislavu kralju hrvatskom postala početak većega djela. Za njegov životopis vidi mi se znamenita ova bilješka, koju mi napisa sin njegov Božidar: „*Najživlja mu je želja bila, da bi mogao poživjeti još 4—5 godina, jer se u velike spremao, da napiše obširnu hrvatsku povijest od najstarijih vremena do ugovora s Kolomanom*".

Kukuljević napisa zatim raspravu: „*Priorat Vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj*[2]". Znadem od samoga njega, da su ga ispitivatelji historije ovoga reda upitivali radi Hrvatske, tražeći za njih podatke napisa historiju tih dviju redova[3]. Ovako postade njegov „priorat vranski", o kojem on veli: „U obće nije se do sada nitko bavio pogledom na Hrvatsku proučavanjem poviesti najvažnijih u srednjem vieku viteških redova templara i hospitalaca sv. Ivana. Ono što su Fuxhoffer i njeki magjarski pisci o tih redovih kušali napisati, ne ima prave kritičke vriednosti. S toga sam imao prokrčiti sasvim novi put u književnosti. Imao sam razgledati čitavu literaturu inih naroda pogledom na poviest rečenih redova u inih pokrajinah. *Najveću pomoć pružile su mi ipak zbirke listina izdane u novije doba u Hrvatskoj i Ugarskoj. Upotrebio sam takodjer bogata vrela domaćih arkiva i vlastitu svoju zbirku listina*". Upravo uporabom ovih domaćih listina od 12.—16. vijeka podaje ova rasprava mnogo krasno zrnce za historiju hrvatsku.

Prije ove rasprave napisao je Kukuljević dvije rasprave o vojevanju Hrvata u Njemačkoj. „*Borba Hrvata u tridesetgodišnjemu ratu*[4a] i „*Hrvati za nasljednoga rata*[5a]". Obadvije su jednoga ka-

[1] Rad jugosl. akademije. LVII, str. 47, 188; LVIII, str. 1; LIX, str. 103.

[2] Priorat vranski. Rad akademije, knj. LXXXI, str. 1; LXXXII, str. 1.

[3] Nješto traga nalazim u pismu dra. Godfrieda Marschalla od 7. jula 1885 iz Beča.

[4] Arkiv za pov. jugosl. XII knj., 1875, str. 1—47.

[5] Rad akademije, knj. XXXVIII, str. 79—177.

*

Digitized by Google

raktera, obadvije su osnovane više na stranim nego li domaćim izvorima. U prvoj se nije dapače ni malo bavio odnošajima Hrvatske, a u drugoj uvidio je tu prvanju pogrešku i ogleda sve veze izmed nasljednoga rata i Hrvatske.

Slijedeći ovako mnogostručan, dugotrajan i najteži rad u nauci čitatelj će jedva očekivati, da se još sastane i s pjesničkim djelima njegovim. Sastajemo se ipak, a držimo, da je upravo gojenje lijepe knjige i umjetnosti duh njegov i za naučni rad oplodjivalo. Odmah iza svoga političkoga pada javlja se sa svojom dramom „*Poturicom*[1]". Posveti ju svomu takodjer palom drugu Ivanu Mažuraniću. U posveti veli svomu drugu: „Al nam jedno oteti nemogu: *duh i radnju na duševnom polju;* duh će vodit nas u budućnost bolju, rád dovesti slovinsku nam slogu". U ovoj drami poturica Selim poželio kršćansku djevojku krasnu Bojanu. Drugi ju Turčin želio po vojnicima ugrabiti. Selim se kaže tobože prijatelj, spašava joj tobože oca, da ga opet na tajni gnjusni način zadavi i Bojanu zadobije. Dižu se prijatelji njezina oca katolici i pravoslavni, a pomaže im i rodjeni brat Selima poturice iz Dubrovnika. Dubrovčanin napokon spašava djevojku, a poturica sramotno propadne. Sam ovaj sadržaj kazuje, da je Kukuljević namjeravao ovom dramom pokazati etičnu snagu domoljuba i nevolje izdajice[2].

Sliku svoga života podaje nam sam Kukuljević u svojim „*povjestnim pjesmama*[3]". Ovdje obnovi svoje „Slavjanke", one slavne budilice godine 1848. Ne donosi ipak onih historičkih primjetaba, koje je sam smatrao zastarelima. U samim pjesmama promijeni i ublaži ono, što je sada smatrao, da novija historijska kritika ne opravdava. Zatim idu prigodne pjesme, izmed kojih je znamenita „Molitva hrvatskoga rodoljuba", u kojoj se ima ogledati narodni program Hrvata. Ova je pjesma upravo kao uvod u ostale pjesme, koje pjevaju znatnije zgode u njegovom i narodnom životu od

---

[1] I. K. S.: Poturica, drama u 4 čina. U Zagrebu 1867.

[2] Veoma slično obradjen je roman „Raje" od Bakotića izdan od Kumičića. Zagreb 1890. Ob ovoj drami donosi „Vienac" od god. 1873, br. 15 ocjenu od F. M., koja ovako počimlje; „Od kako je ova drama ugledala svjetlo, glumila se na zagrebačkom pozorištu tek drugi put za sedam godina, a u Novom Sadu i Biogradu prikazali su ju za to vrieme već barem deset puta". I ovo pokazuje na ono gorko vrijeme za Kukuljevića, o kojem on u posveti Mažuraniću veli ob ovoj knjizi, „jer znam, da rad Tvog i mog imena ped nož doć će mnogim zavidnikom".

[3] I. K. S.: Povjestne pjesme. U Zagrebu 1874.

Digitized by Google

(1842) njegovoga prvoga puta u Mletke, pak do njegova političkoga pada 1868. Ovdje odgovara prijatelju u pjesmi: „Što je prošlost hrvatska" i veli: „O moj druže! sva je prošlost naša baš domaćom razprom prepletena, kraljevina š njom je oborena, plodna zemlja posta tudja paša". I onda opjeva narav zemlje, rijeke, gore i ljude svih stališa pod imenom „hrvatske slike" (u 13 pjesama) i to upravo g. 1868 što dokazuju riječi u 8. pjesmi: „Neima muža poštena, što nosi opanke, niti što ima crn kaput, to stvoriše stranke".

Ako su do ovdje refleksije o glavnim zgodama njegove dobe, u „*Grobovi hrvatski*" opjevani su najglavniji, njemu najmiliji historijski dogodjaji i osobe. U ovim grobovima nada se on uspomeni u svome narodu, kada veli: „Pa kad skoro stane krov pokrivat i mene, nek mi tad bar s grobovi bude uspomene". Već sami naslovi pokazuju, da je u ove pjesme htio unesti svoje refleksije o historiji hrvatskoj, da je pjesma njegova imala da proslavi najglavnije ljude naroda hrvatskoga, da je imala proslaviti napose one junake i umnike, kojima je on posvetio najveći dio svoga života, da njihov život i djela historijski razsvjetli. Evo redom pjesama: Sedmero braće (oko 600), Vojnomir (796 i 799), Ljudevit posavski (822), Branimir (887), Grgur ninski (925), Grobnica kraljeva, Petar ban i posljednji kralj (1102), Tatari (1242), Vladislava kneginja kninska i cetinska (1344), Osvetnici (1382—1392), Hrvoja Hrvatić (1392 do 1416), Marulić Marko (1450—1524), Ivan Karlović (1531), Klovio (1498—1578), Nikola Zrinski (1566), Franjo Tahi Susedgradski i Matija Gubec (1573), Toma Bakač Erdedski (1593 do 1621), Marko Antun Gospodnetić (1624), Jure Križanić (1617 do 1680), Petar Zrinski i Franjo Frankopan (1671), Narodne žrtve (1845 i 1848).

Jednom reče njeki ocjenitelj njemačke historijografije, da je sreća što je Giesebrecht bio najprije pjesnik, da je mogao intuitivno krasno prodahnuti staru historiju njemačku. Kukuljević je više pjesnik, nego što ovaj umnik ište. On je bio po mojem mnienju više pjesnik, nego što je potrebno za historika, premda priznajemo, da historik ima da bude i umjetnik. Kako je mislio, koliko je vjerovao o snazi svoga naroda više puta pretužni radi narodne nesreće historik, to je sastavio u ove pjesme kao u jedan bouquet, zato ih redom sve napomenusmo, neka ostanu u narodu njegovom kao spomenik njegova duha i srca, kako je on sam želio i o njima proricao.

Digitized by Google

VI.

Vrijedni sin Kukuljevićev Božidar dao nam je pogledati i ostavinu pokojnikovu. Kao da se nalaziš na razvalinama njekoč cvatućega grada, gdje od ogromnih spomenika leže tek ostanci razvaljeni, gdje je prošli bujni život puno toga potrošio. Nalaziš se medju foliantima kojekakvih već izdanih zbiraka, materijala za razna djela najviše upotrebljenih, knjiga bilježnica, veliki svežnji različitih listina i pisama, puno i puno prepisa. Tko bi sve to u kratko vrijeme mogao tako pregledati, da izmed one množine uzmogne razabrati, što još čeka svjetla božjega.

Za lijepu knjigu laglje nam je bilo vidjeti da ima pokusa ća tamo od godine 1835. Ima u rukopisu „*Jelena ili dolina u Bednji*“ (novela 1835), „*Jelena oder das Thal bei Bednja*“ (1835), „*Fiesko*“ (drama od Schillera oko godine 1840), „*Zeniti se ili neženiti se*“ (vesela igra), „*Nenadani sastanak*“ (vesela igra poslije god. 1848), „*Povijest obitelji Kukuljević*“ (litografirano), „*Bezmir*“ (ulomak eposa), „*Marula*“ (drama iz novije dobe)[1], „*Jure Kastriot Škenderbeg*“ (drama oko god. 1840).

Za naučne svrhe ima njegovom rukom prepisanih djela *Krčelićevih* i *Vitezovićevih* i drugih. „*Grbovi porodica hrvatskih*“ (sa slikama), „*Acta Zagrabiensia*“ (listina i pisama od 14. do 18. vieka), „*Pisma obitelji Vojkfya*“ (ima jedan prepis iz 13. vieka, a spisi redovito teku od 16. vijeka), „*Litterae missiles*“ (počimlje jednim pismom Kacianerovim), „*Testamenti hrvatski*“ (od 16. do 18. vieka, sada čini mi se u zem. arkivu). „*Opis Like i Krbave*“ (gradovi i gradine). „*Pomanje zbirke narodnih pjesama*“ (najviše kajkavskih ima i slavonskih, jedna je od 1815), „*Monumenta Istriae et Sloveniae*“ (ima nadpise i razne nacrte), „*Starine i grobovi u Dalmaciji*“ (rukopis od Sabljara ima naslikanih stećaka), „*Fragmenta glagolitica*“ (njekoliko odlomaka starijih), „*Rodoslovje Frankopana*“, „*Acta Zriniana*“, „*Excerpta ex epistolis missilibus a diversis ad Episcopum Max. Verhovac scriptis*“, „*Acta Tahiana*“, „*Hrvoja*“ (gradivo) i t. d. i još mnogi izvadci iz knjiga i rukopisa i dopunjci, od kojih spominjem *dopunjke za bibliografiju hrvatsku*. Koliko su

[1] „Marula“ predstavljala se jednom samo na našem pozorištu dne 8. marta 1879. Predmet joj je poznat. Može se uzeti kao nastavak njegova „Poturice“. Idea je ista: konflikt izmed kršćanskoga i muhamedanskoga svijeta. Kritika mu je prigovarala, da je „Marulu“ preveć oslikao poput djevice Orleanske, ali završuje: „Pisca molimo, neka svoju tragediju preradi, pa ona može i vrlo dobrom postati“. „Vienac“ god. 1879, br. 12, str. 192.

Digitized by Google

vrijedni ovi rukopisi, da ugledaju svjetlo božje, toga ja iza kratkoga pregledanja nisam mogao ustanoviti. Tek oni dopunjuju sliku o književnom radu Kukuljevićevom.

Kukuljević u ovoj posljednjoj dobi malo dopisuje sa domaćim književnicima. Tek gdjekoji javi se koje godine, a bilo je godina osobito u posljednjem desetku, kada od domaćega nijednoga književnika ne nadješ niti jednoga pisamca. Kao da ga je sviet zaboravljao. To je njega bolilo. Utjeha mu je bila, što ga strani svijet ipak nije zaboravljao. Rado je stajao na uslugu svojim drugovima u nauci, ma bili od koga naroda, a Slavenima ponajradje, *Rajevski* ga posjećuje i nadalje s mnogim pismima[1]. *Petar Bezsonov* njega izvješćuje o Križaniću, ali i prima usluge „za koje mu dosta ne može zahvaliti[2]"; *Ivan Antunović* javlja mu njeka djela stara i svoja[3]; *dr. Fraknoi* (Frankl W.) obći s ujim pismeno kroz više godina najviše radi „Acta comitatis[4]"; *dr. H. Jireček* obraća se na njega prije izdanja svoga „Svoda zakonův" radi zakona vinodolskoga[5]; *Ana Evreinovna* hoteći izdati litografijom stare hrvatske zakone sve redom, kao što je izdala zakon vinodolski, stoji s njim u srdačnom prijateljskom odnošaju[6]; opetovano s njim dopisuje magjarski bibliograf *Kertbény* radi Pavla Skalića i traže se medjusobno u Pešti[7]; dolazi mu s upitima o stanju tadanjem vojničke krajine *Minka Berezina*[8]; po više puta uspinje mu se na dušu prof. *Biederman*, koji puno od njega pita, iza kako je već puno od njega dobio[9]: god. 1877 stoji u savezu s Englezkinjama gospodjicom *A. P. Irbyevom* i *Mackenziovom* i sa blagotvoritelnim komitetom ruskim, da olakša bijedu jadne raje, što je pretekla iz Bosne u Hrvatsku[10]. Vrijedno je ovdje spomenuti, da ga gospodjica Mackenzie zove u Englesku. „Hrvati su", veli gospodjica, „u Engleskoj veoma nepovoljno opisani. Trebalo bi, da se taj narod pokaže u osobi jednoga odličnoga muža, pa da donesete sa sobom

[1] Pisma Rajevskoga idu sve do njegove smrti.
[2] Bezsonova dva pisma od g. 1884 pisana hrvatski, jedno ćirilicom, a drugo latinicom.
[3] Pismo od god. 1873 iz Kaloče.
[4] Pisma Fraknoyeva idu od god. 1879—1883.
[5] Pismo Jirečkovo od 17 novembra 1879.
[6] Pisma Ane Evreinovne iz Moskve i iz Zagreba 1878.
[7] Pisamcem u Pešti g. 1878.
[8] Iz Petrograda g. 1878.
[9] Pisma iz g. 1881. a ima manjih i prije i poslije.
[10] Pisma i telegrami iz g. 1877.

Digitized by Google

glagolskih spomenika. Dobro bi bilo prikazati pred očima Engleske glagolske spomenike. A nije svejedno, tko da to učini". Vjerojatno je, da je Kukuljević toliko zapalio ove Engleskinje za glagolicu, kada svuda na platnini svojoj ime svoje glagolicom bilježe[1]. Mi smo naveli odličnih imena iz stranoga svijeta, a od domaćih javlja se tek jednom s upitom *Simo Milinović*, drugi put još po starom načinu *Luka Ilić*, a od drugih tek koje poslovno pismo bez znamenovanja. Kolika razlika od nekada i sada, kada nije mogao odoljevati navalama štovatelja i prijatelja.

Kukuljević bio je *odlikovan mnogim počastima* od gradova i književnih društava. Prvo odlikovanje steče mjeseca marta 1848, kada ga kao vodju deputacije gradjanstva načelnik grada Zagreba proglasi začastnim gradjaninom. On se iste godine piše „gradjanin Zagreba i Osijeka", a poslije trgovišta Krapine. Kukuljević je bio *član dopisujući:* moskovskoga arkeologičkoga društva, magjarske akademije znanosti, geografičkoga društva u Lisabonu, akademije kvirita u Rimu, c. kr. centralnoga povjerenstva za starine i umjetnosti u Beču[2], c. kr. geologičkoga društva u Beču, c. kr. književnoga društva u Krakovu, društva srpske slovesnosti u Biogradu, carske akademije znanosti u Petrogradu, društva za sjeverne starine u Kopenhagenu. Bio je *počastni član:* Ljubljanskoga Sokola, društva za promicanje lijepih umjetnosti u Beču, Matice Slovačke, Matice Dalmatinske, akademičkoga čtenarskoga spolka u Pragu, sveučilišta u Harkovu, Narodne čitaonice u Gospiću, hospitala sv. Jeronima u Rimu, arkeologičkoga društva u Zagrebu, bugarskoga književnoga društva u Sofiji, hrvatskoga pedagogijskoga književnoga sbora, Matice Slovenske, historijskoga društva za Korušku, historijskoga društva za Kranjsku, sveučilišta u Petrogradu, sveučilista u Kijevu.

Spominjasmo već, da je Kukuljević bio imenovan medju prvim akademicima naše akademije, ali se zahvali. On je tek kao gost čitao svoje rasprave u akademiji. Godine 1886 slavio je on do troje veselje: četrdesetgodišnjicu svoga braka, sedamdesetgodišnjicu svoga života i petdesetgodišnjicu svoga književnoga rada. Matica Hrvatska pripravi tada svomu predsjedniku srdačnu ovaciju. Uz nju se pridruži i arkeologičko društvo, komu je on bio takodjer predsjednik,

[1] 5. juna 1878 pismo iz Engleske.

[2] Jednom nalazimo traga o njegovoj radnji kao „Conservator" za Hrvatsku u „Mittheilungen der Central-Commission zur Erhaltung der Baudenkmale". 1858. III Jhg. S. 323. — Izvješćuje o Brinju, Vitalu, Senju, Novom, Rabu i Ninu.

Digitized by Google

Spomenimo i zemaljski školski odbor, komu je takodjer bio predsjednik od postanka mu pa do neizvjestna mu umiranja i svršetka. I sva druga društva književna pohitiše, da ga pri toj njegovoj slavi pozdrave. I naša akademija imenova ga tada svojim počastnim članom. Ovo je posljednje odlikovanje pri posliednjoj slavi njegova neumornim radom ispunjenoga života.

Kukuljevića je pored mile i dobre njegove žene Kornelije, ukrasiteljice njegovoga obiteljskoga života, puno pomagalo njegovo trajno zdravlje. Krepka i krasna uzrasta čovjek stupao je on i u stare dane krepkim korakom po ulicama našega grada i u društva naša. U društvenom veselju volio je biti medju mladeži, nego li medju starcima, ponoseći se sa svojim mladim srcem. Posljednje godine boravio ljeti na svojem imanju Puhakovcu kraj sv. Križa u Zagorju, gdje je sretan bio, kada je dočekivao goste i prijatelje. Napokon stigne ga teška tjelesna bol, koju je morao dati liječiti operacijom. Dvije godine iza te operacije, iza kratke trodnevne bolesti izdahnu svoju plemenitu dušu dne 1. augusta 1889.

Dne 3. augusta bude pokopan u Zagrebu u častnu grobnicu, što ju je grad Zagreb god. 1885 posvetio u počast vječnoga počinka preporoditeljima naroda hrvatskoga. Mene je zapala čast, da mu reknem u ime domovine njegove Hrvatske posljedniji s bogom. Rekoh ovo:

„Žalobni zbore!

„Evo i opet jedan grob hrvatski — i opet ponesosmo u ovaj hrvatski Pantheon jednoga od onih Hrvata, koji je već prije pedeset godina svojim umnim plodovima počeo obasjavati srca svoga naroda sa krasnom nadom u veliku i ljepšu narodnu budućnost. I opet valja da se praštamo sa jednim Hrvatom, koji je neizmjernim trudom svojim pripeo ime svoje na nebo hrvatsko, da sjaje kao zvijezda Danica svemu narodu. S Tobom evo moramo da se se praštamo Ivane Kukuljeviću, koji si pred malo dana pozdravljao gromkim glasom najmilije svoje, prijatelje svoje i narod svoj, a sad nam je taj glas zanijemio i Tvoje vjekoma mlado srce sada presta kucati rodu i narodu. Tvoja snažna desnica iskapajuća iz tminâ bezbrojne spomenike sada je za uviek klonula. Dopusti nam barem, da u ovom strašnom času zavapimo, što si nam bio i što izgubismo.

„Kada je pucala prva zora preporoda, Ti si izvan domovine bivao ali iz vreloga mladoga srca Ti jošte kao mladić izkresa Tvoga

Digitized by Google

„Jurana i Sofiju“ i podade radost svemu narodu svomu. Upravo je ovih dana minulo pedeset godina, što je narod Tvoj od milinja proplakao, kada je prvi put u ovom vijeku čuo i vidio dramu na svom jeziku, kada je vidio Tvoga „Jurana i Sofiju“. Pogodio si Ti razdragati srca svoga naroda, jer si uzeo slaviti neumrla djela djedova, pa si ovu zlatnu žicu ispredao i kroz sve pjesme, pripovijesti i potonje drame Tvoje i time osvojio narod svoj za Sebe i za pjesme Tvoje.

„A kada je mali i skromni književni svijet ilirski prešao i na državno polje, da obezbijedi svomu narodu ne samo jezik i narodnost, nego i državno pravo, prvi si Ti progovorio u saboru hrvatskom onim zanosom, kako si samo Ti već umio i koga niti starost u Tebi nije salomiti mogla. U velikim borbama bio si uvijek u prvom redu, a pored toga nisi spomenike svoga naroda nikada kupiti prestajao. Ovako si spreman i spremajući se dočekao burnu godinu 1848, kada je naš narod gromko zagrmio: Neka bude Magjarima, što je njihovo, a nama što je naše po božjoj i ljudskoj pravdi. Ti si onda bio prvi poslanik i glasnik našega naroda braći našoj u Zlatnom Pragu i Biogradu. A kakovo si srce nosio pobratimskim plemenima, ostat će za uvijek slavno, kada pjevaš: Slavjani, Slavjani, Vi narodâ sluge, Vi čuvari carstva, a drugovi tuge. Na noge se dižte, mač u ruke sada, Slavjanstvo nek vlada dušmanstvo nek pada. (1848.)

„Prohujila medjutim i ova burna godina i nastala tišina, ali tišina groba. Mnogi i mnogi, koji se u burnim vremenima prikazivahu, kao da na plamenim kolima nose sunce i sreću svomu narodu, sada obumreše i zanijemiše. Ti si sa svojim neumornim radom tek započeo velika djela Tvoja, da budeš u najvećoj žalosti naroda našega njegova najveća utjeha. Tvoj „Arkiv za povjestnicu jugoslavensku“, koga si Ti nakitio mnogobrojnim plodovima Tvoga uma, pokazivao je svemu učenomu slavenskomu svijetu, da narod hrvatski živi i radi. Sabirući unj plodove duha od najboljih sinova našega naroda, učinio si se stožerom našega tadanjega teškoga narodnoga života.

„U to gluho doba Ti si vadio iz tame stare „Pjesnike hrvatske“, da njihovim djelima ogriješ oledjena srca klonulih sinova svoga naroda.

„U to gluho doba Ti si po svem svijetu sabirao svoj „Slovnik umjetnika jugoslavenskih“, da pokažeš svomu narodu, kako je porodio sinove, koji su u najvišim sferama umjetnosti genijem svojim

Digitized by Google

cijelomu svijetu svijetili, da uliješ narodu svomu vjeru, da će ako Bog da majke hrvatske i opet takove sinove radjati.

„U ono gluho doba Ti si otimao nemaru i neznanju, prahu i tami spomenike posvećene pravu i povijesti svoga naroda.

„U ono doba sakupio si Tvoja krasno zamišljena „Jura Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae". Koliko je pripravniji narod naš po njima stupio na obranu svojih prava poslije one žalostne dobe. A tko bi to u ono doba bio jak učiniti do Tebe jedinoga.

„Tko bi drugi bio mogao u ono doba saviti onaj biserni vienac oko glave naroda hrvatskoga, koji Ti savi u Tvojim „Acta Croatica", gdje vidjamo i slušamo, kako zuje u davno doba mili glasi našega narodnoga jezika u privatnom, javnom i državnom životu, gdje se pokazuje, kako je u narodu hrvatskom neumrla slavenska duša, koja mu nije dala, da potone u kozmopolitizmu latinskom. Moj Ivane! Dok budu kucala srca slavenska, srca hrvatska, uvijek će od veselja drhtati nad Tvojim „Acta Croatica".

„Ali tko će pobrojiti, tko će ocijeniti u ovom tužnom času sva djela Tvoja? Tko će ocrtati onu divsku snagu, kojom si se uspeo do ovih visina sam od sebe, a bez učitelja i bez uzornika ikakva? Tko da izbroji one hiljade i hiljade spomenika, koje je Tvoja sretna ruka prva odkrila, tmini otela i svjetloj nauci predala? A kolike bi mi sirote bili, da ih nisi Ti na jednu hrpu snesao? Tko bi to sve mogao u ovaj čas ocijeniti . . .?

„Svega toga sada ocijeniti ne možemo, a opet moramo da se s Tobom oprostimo moj Ivane!

„Oprašta se s Tobom „Matica Hrvatska", kojoj si Ti bio častan i ugledan predsjednik od preporoda njezina, u kojoj si uživao mladenačke radosti, a kojoj si kao pomladjen poklonio svoga „Klovija" i svoje „Živote slavnih Hrvata". Ona Ti veli s bogom i slava!

„Oprašta se s Tobom „Akademija jugoslavenska", koja Ti je na zenitu Tvoje sreće počastno članstvo dala, a Ti si ju darivao sa svojom „Panonijom", sa svojim „Marulićem", sa svojim „Prvovjenčanim kraljevima jugoslavenskim", sa svojim „Templarima" i „Hrvatima u nasljednom ratu" i sa svojim „Regestama".

„Oprašta se s Tobom „Arkeologičko društvo hrvatsko" komu si predsjednikom bio od postanka njegova, komu si Ti pripravio život, komu si u baštinu predao, što si najviše Ti kroz godine i godine privrijedio i priradio. I ono Ti veli sbogom i slava kao dragom oditelju svomu.

Digitized by Google

„Oprašta se s Tobom cijeli narod hrvatski, koga si Ti darivao tolikim krasnim plodovima uma Tvoga. U ime hvale orit će on gromku slavu Tvoju po gorama i dolinama Hrvatske, orit će se Tebi slava, dok bude Hrvata.

„Opraštaju se s Tobom Tvoji najmiliji i najdraži, koji sada nijemi stoje nad ovim grobom, a iz njihovih uzdisaja ide samo jedan jêk, jao nama, kuku namà, mili roditelju naš.

„Oprosti napokon moj Ivane meni, što sam se usudio mojim slabim glasom na ovom svetom mjestu oslikati Tvoja velika djela. Ali evo u ovaj čas poraste mi glas, kada se sjetih, da ćeš počivati u ovom svetom hramu mira i slave, gdje počivaju miljenici naroda hrvatskoga. Kada se nadješ tamo s njima na vječnoj istini, reci im, da ih pozdravlja ova njihova i naša Hrvatska, koja ako i nije danas ono, što su oni želili da bude i za što su se oni borili, ali će biti, jer su nam oni ostavili i u srca naša usadili pouzdanje u Boga i u snagu našega naroda.

„A sada Ivane Kukuljeviću vječni Ti pokoj!“

Digitized by Google

Paļetkovańe.

Priopćio akademik Luka Zore.

Predano u sjednici razreda filologičko-historičkoga jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 17. prosinca 1891.

(Nastavak iz CVIII. knjige.)

Hràstavica je *anchusa variegata.*

Hŕđav je nevaļao oblik mjesto *ŕđav*, a novine i knige iznose često tu grešku; znači u prvom smislu *irruginito*, jer *ŕđa* je *ruggine*, a u prenesenom *bòlan*, komu se pristrla *ŕđa* na zdravļe. V. hrpa.

Hròmice je adverbije i znači širinu između paoca i kazaoca kad se raspeče.

Hròpotati znači u puku *kòsiti se*, n. p. što *hròpoćeš*, biva *se kòsiš.*

Hŕpa je ista greška kao i *hŕđav*, dakle ima bit *ŕpa.*[1]

Hrŭpati se je *coire* o prascima.

I.

Igrati na grâdâcâ, váļe. V. váļa.

Igrati ùlogu. V. uloga.

Ìkra je narodna riječ za današńi *bùtarag*, a *ikrâš* je riba *bùtargana.* Na našem primorju *ìkra* je *fosforescenza*, jer ribari vele da *ìkri* more, kad se obnoć pjenuši ili svjetluca ispod vesla ili užeta.

Ingvàzdati u dijalektu dubrovačkom od talij. *imbastire.* U Imockome je za to narodna riječ *prerúčiti*, a drugovdje *ùjamčiti*, i znači u šveńu ono, kad se naj prije u razdaleko prihvati koncem, koji se poslije, kad se izvuče, zove *ùjamak (ùjâmka).*

Inòzemstvo je nenarodna riječ koja se uvukla iz ruskoga u knige

[1] Puk primeće riječi s prvoga kraja *v*, veli *vrpa*, a u Cavtatu ima mjesno ime *na Vrpici.* To je nagon pučki primetat *v* ńekijem riječima te počińu s vokalom, n. p. *vujac* i *vujčić* za *ujac* i *ujčić*, *vukaz* za *ukaz* i ost. a ńekijem *j* n. p. *Jajer* (*v. zdrâk*) *Jadransko more*, *Jevrosina* za *Evrosina*, *Jepiskop*, *jeretik* i ost, kao što je primetnuto *j* i *jednomu* i *jeziku* i ost.

Digitized by Google

i u novine, a teško da je razumije naš seļak. To se u nas kaže *tuđa zemļa, tuđi krajevi* i ost. Ovomu protivno knige i novine kažu *tùzemstvo,* iz češkoga, što je od *inozemstva* gore; a to naš puk prosto zove *naša zemļa, naši krajevi* i ost.

Invèntar(a) ili *invèntarije*(a) latinska je sudbena riječ, koja je ušla u sve jezike, a naši su iznašli grdan prijevod *našàstar (našàstara)*, što ne znači ništa, i ne razumije ga puk.

. . . . . *irati.* Ovako svršuju u današńoj našoj knizi ńeki tuđi glagoli s ńemačkim dočetkom, n. p. *deklamírati* (*deklamiren*), *apostrofírati* (*apostrofiren*) i ost. Kad je korijen tuđ, naravnije je dajbudi da mu naš nastavak prilijepimo n. p. *deklàmati, apostròfati* uz ńegovu osnovu, a da se ne čuje tuđ nastavak ispred našega. Onako dakle kako je narod učinio u glagolima: *Kaštìgati, krèpati* i ost. Nigdje od naroda nijesam čuo: *kaštigírati, krepírati* i ost.

Ishòditi je po tekstima u učionicama u smislu glagola *pòstizati,* vaļa da ńekako od ńem. *auskommen:* n. p. — On *ìzhodi* tim da dobavi saveznike — biva on *pòstiže* i ost. To naravno puk ne razumije.

Ìshodńi dan je u puku *giorno anniversario.* V. godovno.

Ìsijevci (*ìsjevâkâ*) plur. tantum zovu se u puku talijanske dubrovačke *paļe;* dakle čemu će nam tuđa riječ? V. mekińe.

Ìsječak je u knizi *segmentum,* a u puku znači od pečena brava ono između butovā i rebarā te se isiječe i ispeče, pa se kaže: — Taj se hrani *ìsječcima.* — Za *segmentum* narodna je riječ *ìzrezak* i *òsječak.*

Ìskaz (*ìskaza*) je po knigama *dimostrazione* u svijem značeńima a po narodu je *ìskaz* samo *príčâńe potpuno,* jer *iskázati* je sve o sve kazati. *Iskaz* za javnu *buku* ili *znak* toga narod ne pozna nego se to pučkijem načinom zove *rogobor* (*rogobora*), a *iskaznik rogobornik.*

Iskòriti britvice narod govori a ne *otvoriti britvicu,* ili što je gore *temperin.*

Iskŕmiti je narodna riječ za pomorsku tuđu *distàkat, distakávat* (*distaccare*), kad lađa izmiče s jednoga kraja na drugi protivni luke jali rijeke, a *prìhvatiti* i *prìhvatati* je *akòstat, akostávat* (*accostare*) što vidi.

Iskrpàtati je narodna riječ i znači što drobno *iskomàdati,* n. p. istrići kakav postav na male ustriške.

Ìskûsan znači ružno ostrižen, a nipošto *esperto,* jer ovo pošļedńe je *vješt* čemu.

Iskúsiti nije *esperimentare,* nego isjeći na kusove ili štetiti kome kose strigući ih, ili sukno, te postane tako *kúsasto* ili *ìskusno.* I pas je *kùsast* kad mu rep ostrigu. Govori se pak *iskúsiti* iz ožice, i znači progutati punu ožicu

Digitized by Google

česa[1]. Po tome supstantiv *kûs* služi za zalogaj i za parče čega ostriženа.

Iskušènîk je narodna riječ za talij. *novizzo* po manastirima i ostalijem zavodima, a *pitómac* i *djak* je uopće *alunno, studioso.*

Ismijehávat. Ni ovoga glagola mi nemamo; sklopļen je po ńem. *auslachen.* To se u nas kaže *smijati se* ili *rugati se komu*, a on je *ìsmijan* ili gore *ismijehávan* prijevod je ńemački *er wurde ausgelacht.*

Ispametiti od straha znači u Konavlima izgubiti pamet od straha.

Ìspasti. I ovaj je glagol po ńem. *ausfallen.* Kod nas *ìspasti* znači *pasti iz čega* n. p. iz vreće: a za *ausfallen* u nar. pjesmama ima *pasti* i *steći se*[2].

Ispáštati je iterativni glagol od *ispòstiti* (*ieiunio absumi*), pa er ļudi poste za grijehe prešao je glagol u značeńe *luere;* dakle *luere poenas* je *ispáštati pokoru. Ispáštâńe* će bit *luitio.* Ovo je zgodno za prijevode u učionicama.

Ispírati kao *pripírati.* V. sakovati.

Ìsplaviti vola znači na Korčuli povesti na ostrvo goveče da pase. Isto znači i *ùplaviti vola.*

Ìspliti i *ìsplijévati* vodu iz lukócâ znači crpati vodu iz lađe u more. Za to je i ispolac drveni sud, kojim se voda isplijeva iz lađe.

Ìspļuhnuti zrno grožđa jest izažeti ga, a *ìspļuhnulo zrno* zove se onda kad ga ose isisaju.

Ìspolac je narodna riječ za grdnu tuđinku *šèšulu* ili *sànsu. Ìspocem* se *pļuska* voda iz lađe, a naš pomorci to vele da se voda *šešulom seka.*

Ispòraviti. V. dokazati. Gotovo jednak glagol u značeńu kao *dokázati, perspicuum facere,* jer seļak pita koga da mu boļe što *ispòravi*, to je kao ispraviti ili ļepše dokazati što.

Ispòvjednô dijete, a ne *od ispovijesti*, ono je koje je prispjelo za ispovijest. Tako se isto govori *zapòvjednî svetac, festa di precetto.*

Ìspred igle je talij. *filzetta*, a to je kad se nanižu na iglu u jedanput ńekoliko šavaka ili bodā.

Ìsprava. V. dopusno pismo.

Ìspravan je narodna riječ za *verticalis.*

Ìsprika je grdna anorganska

---

[1] *Ôkusiti* hranu je *assagiare* il cibo. Imperfektivni glagoli *òkušati*, *ìskušati* upotrebļuju se u prenesenom smislu, n. p *òkušati bolest*, *ìskušati* i ost. Sam prosti *kùšati* čuje se i u materijskomu smislu n. p. *kùšati* vino, jelo.

[2] Nar. pjesma:

— Sve je *palo*, kako se gatalo. —
— Sve *se steklo*, kako se je reklo. —

Digitized by Google

riječ, a narodna je *ògovor*. V. ogovarati. Ńeki upotrebļuju *ìzgovor* za *ògovor*. I ako je *ìzgovor* narodna riječ, znači više *pretesto* nego išta; a ni *òpravdâńe* nije za to dobro, jer je to *giustificazione*.

Istèklo je vrijeme. V. istočilo se vrijeme.

Istòčilo se vrijeme lijepa je narodna fraza za *isteklo je, prošlo je* i ost.

Ìstom. V. jedva.

Ìstraga je sudbena riječ, i *činit ìstragu* znači ispitivati i tražit zločinstvo i zločinca; ali u narodu ta je riječ *iskorijeńívańe;* n. p. — iskopaću ga do *ìstrage,* — biva dok mu se utre trag. U puku to sudačko ispitivańe zove se *pravda,* a to raditi veli se *vodit pravdu,* to dovršiti *izvesti pravdu*. Tako uprav narod govori, pa kad se krivac iznađe, reče: *Tanka je pravda.*

Istuhòvjetriti. V. izduvjetriti.

Ìščez se zove u Dubrovniku ona slabost u žlici od neješe jali od nemoći.

Ìverak (*ìvêrka*) je vrsta ribe iz Neretve poput morskoga *lîsta*.

Iza igle, talij. *gas*, a to je kad se brzo šije šavak do šavka.

Ìzam (*ìzma)* stara je riječ i čuje se još kod čakavaca: lijepoga je kova kao *najam, ujam, zajam*, a obično se čuje reći *bez ìzma*. Mješte ove starinke preotela je mah *ìznimka* novoga kroja, nepoznata u puku, jer nema veće glagola *iznímiti*. Boļe je sreće druga nova riječ *izuzétak* (*izuzétka)*, jer se dajbudi naslańa na glagol *izùzeti* poznat u puku.

Izbìseriti se. Veli se o grožđu da se je *ìzbiserilo* kad se je na grozdu prorijedilo od nemoći.

Izbívati čitamo po kńigama za *bit izočan*. Ovaj glagol sad puk ne razumije, pak ni po jada da ga upotrebļavaju u starom smislu *superesse*, nego su mu pridali novo značenje što nikad nije imao. V. izočan.

Ìzbočito. V. dutko.

Izdáńe za *editio* (kńige) ne vaļa, jer *izdáńe* je od *ìzdat* kao *ìzdaja* i znači samo *proditio, verrath*. V. iznosak, i pronosak.

Ìzder. V. iznos.

Izduhòvjetriti je narodni glagol u Dubrovniku, ńešto malo izopačen *istuhovjetriti*, i govori se o staru čeļadetu kad mu se mozak u glavi uzbļutavi.[1]

Izginúće je isto što i iščez. To i vidi.

Izglédati je u narodu *hinausschauen, prospicio*[2], a *ìzgledati* je *ersehnen, spectando acquiro*[3]. U kńigama nalazi se ovaj glagol u smislu ńemačkom *ausschauen* za vańsko obličje. To nije narodno

---

[1] N. p. — Što ćeš od ńega, *izduhòvjetrio* je (*istuhovjetrio je*). —
[2] N. p. — *ìzglêdâ*, ne će li mu doći prijateļ. —
[3] N. p. — Pusti da *ìzgledam* prijateļa, ne će li mi doći. —

Digitized by Google

jer, n. p. *er schaut schlecht aus*, veli se on je *obŕđao;* — a *er schaut gut aus* — *sínuo je u licu*, pa se pridoda *kao glavńa ispod snijega.*

Ìzgovor. V. isprika, a isto je i *ìzvjet*, što i vidi.

Ìzgred. I ovo je prijevod iz ńem. *ausschreitung;* riječ je sastavļena od prijedloga *iz* i osnove glagola, koga je kod štokavaca odavna nestalo, a samo mu ima traga u obliku sad. part. pas. *gredom* i akt. *(uz) grede*, što se reče i *uzgred.* Obje forme postale su adverbija. Narodne bi riječi za ovo bile *strànputica*, *záhod*, ili obje spojene *strànputni záhod*[1], a onaj koji stranputno zalazi i ńešto opravi zove se *strànputnik*[2]. V. izgrednik.

Ìzguba i *ìzgubina* narodna riječ i znači čovjeka neradišu. N. p. — to je prava *ìzgubina.*

Ìziti iz hajtora znači omraziti se komu sakrativši mu koju ļubav.

Izjàgoditi grožđe pučka fraza i znači s hustoline otruniti jagode, *sgranellare l' uva.*

Ìzlet je iz ńem. *ausflug.* Boļa je i turska riječ *tefèrič*, jer je narodna, dok je ne zamijeni boļa naša. U puku se govori: — Bio sam na *tefèriču* (Landpartie). — V. užina.

Ìzlika je iz ńem. *vorwand.* To se čisto kaže *ìzgovor*, a vidi i *zavrzívańe.*

Ìzmjêran je koji se može izmjeriti, jer *neìzmjêran* je tomu protivan. U knigama je to *ogrànìčen* i *neogrànìčen*, što su učene riječi.

Ìzmet(a) je u narodnom vezivu u Konavlima oni iskočeni rad na cvijetke što se talijanski zove *rilievo*[3].

Iznepríličiti koga narodna je riječ u Konavlima i znači *trasformare alcuno bistrattando'o.*

Ìznesak (izneska). V. primetak.

Ìznos je narodna riječ za *somma; una somma di denaro* zove se *iznos novaca*, a *svota* je učena riječ, što puk ne razumije. — *Ìznos* također veli se za svagdańu odjeću: — ovo je sukno za *ìznos* ili *ìzder*, što se talijanski reče *di strapazzo.*

Ìznosak (iznoska). V. nosak.

Iznòsiteļ, iznòsiti. V. primetak.

Izòbraziti, izòbraženost, izobràzovanost, pa i *obrazòvanost* nevaļali su sastavci i sklopi po ńemačkom *ausbilden*, *ausbildung* i ost. Kad su i sastavili riječ od *obraz*, trebalo je da bude *izòbraz-*

[1] V. Stulin rječnik pod riječi *strànputan.* N. p. — tu ću plakati moja prigrišeńa *strànputne záhode* — i ost.

[2] V. Stulin rječnik.

[3] Ima i glagol *izmètati*, koji se čuje u dijeļeńu, jer se uče: — Koliko to *izmeće* na svakoga? Po tome *izmet* bi mogao služiti i za *quoziente*, ili *izmetak.*

Digitized by Google

nost, kako što ima *bezòbraznost,* i *izòbrazan* kako što ima *bezòbrazan.* Ali *obraz* u riječi *bezobrazan* nije ńem. *bild* nego *poštеńe,* te je tu *obraz* u prenesenom smislu[1]. U pravom smislu za to uzimļe se *lice.* Ali kovańa nije potrebe kod narodnijeh riječi *odgoj, odgojenost, othrana, ļuckota, pitomina* i ost.

Ìzočan, ìzočje Evo narodnijeh riječi za rusku *odsutnost* i *odsutan.* Korijen je u *očima* a riječ je sastavļena kako *nàzočan, nàzočje*[2], *bèzočan, bèzočnost.* Dakle je *ìzočan absens, ìzočje*[3] *absentia,* kako što je *nàzočan praesens,* a *nàzočje praesentia.*

Izòstanak (*izòstanka*) najboļa riječ i narodna za rusku *odsutnost.* Glagol je *izòstati* i puk kaže: — Dijete je *izòstalo* iz učionice — po tome treba kazati *izòstanci iz* učionice.

Izròniti kam primorska fraza, kad djeca roneći pod more izvade kam.

Ìzručnica je najboļa riječ za *reversale* a *ùručnica* je *recepisse* di *consegna,* a to po narodnom načinu govora *iz ruke u ruku.*

Izùbaviti. Veli gospođa sluzi u Dubrovniku da *izùbavi* (izvadi, izreže) mesa između kosti za pecivo.

Ìzum je u narodu za ńešto čemu se pameću čovjek dovine; dakle stvar uma, n. p. *pjesmu, zdravicu* i ost. a glagol je *izùmiti;* pa se reče: — *Ìzumio* je pjesmu[4]. — *Pronàlazak* je *ritrovato* kakve mehaničke sprave, a glagol je *pronaći*[5], n. p. — *pronašli* su novo ralo. — *Otkríće* je *scoperta,* a glagol je *òtkriti,* n. p. — otkrili su kuću — a po tome *otkriće* kuće, crkve, pa i pametnika. Naravno da su sve ovo sinonimi, ali obično biva razlike.

Izùmjeti se nije isto što i glagol *izumiti. Izumjeti se* je sastavļen od *iz* i *umjeti* i znači *izvježbati se,* a *izùmiti* od *iz-* i *uma* i znači *izmisliti.* Reče se u puku: — *izùmio* se i naš težak, pa sadi i on ovo donošńe zeļe.

Izuzétak V. izam.

Ìzvadak je grdno sastavļena riječ za talij. *estratto,* što se u narodu govori *izvod* po drugijem narodnijem riječima *sprovod, uzvod, zavod, povod* i ost.

Izvàńština je u Dubrovniku narodna riječ za *vański* sjaj u svemu, a i sklopļena je riječ na podlozi adjektiva *izvàński,* biva *foresto.* Dakle po tome je *izvàńština lusso foresto,* pa ima i pretjeranosti u toj riječi i taštine. Ne bi li ova riječ mogla služit za *modu?*

Izvèsti pravdu. V. istraga.

Ìzvid je riječ kojom prevode

[1] N. p Sve za *obraz* a *obraz* ni za što.
[2] Može i *nazočnost.*
[3] Kako *nazočnost* može i *izočnost.*
[4] Reče se i *izmislio,* ali rjeđe.
[5] I za ovo se reče *izmisliti.*

Digitized by Google

talij. *rilievo*, *ragguaglio* i ost. Riječ ne vrijedi, ne samo za to jer nije narodna, nego er je nevaļala: ta *izvidjeti* i neznači ništa. Bolje je uzet riječ *ràzglêd* od glagola *razglédati* i od *omjérati*, *ómjer* ili *òmjeru*; to bi bile narodne riječi, pa bi se lijepo kazalo: — *Mjernik* je *razglédao* i *omjérao* — ha fatto *rilievi* e *ragguagli*.

Izvìjač (*izvijáča*) prava je narodna riječ za *cavatappi*, što su nesmotreno preveli *čèpar*, a *čepar* bi bio onaj te čini *čepe*. Na prijašńoj puški zvao se *izvìjač* ńeka sprava na *čekrk* te bi se nasadila na šipku, pak bi se tako *izvíla* iz cijevi sebica s olovom i prahom kad bi što zakŕklo.

Izviňávat stara riječ, potječe od *víne*, što je krivda; za to *nevin* ko je nedužan. Ali je sad puk ne razumije. Narodna je riječ za to *ogovarati*.

Ìzvit(i) ž. V. okolišeńe.

Ìzvjeģbati se. V. Izumjeti se.

Ìzvjet je isto narodna riječ kako *ìzgovor*, *pretesto*; a sklopļena je kako *uvjet*, *zavjet*, *odvjet* (odgovor), *objet* (ob-vjet) *il voto* i ost.

Ìzvod. V. izvadak.

Izvràtič je brod kad je škakļiv i jako se valja na moru.

J.

Jàbučica crļena je prava narodna riječ za *pomadoru* od *pomo d' oro*, koja je tuđinka sasvijem istisla našinku.

Jàdransko more obično se zove po učionicama ovo naše more, koje tako postaje tuđe, jer mu je ime od talijanske *Adrije*, i za to *adriatico*. No naše narodne pjesme ne znaju za to *jadransko*, nego za *sińe more*, i to je pravo ime kojijem i narod krsti ovo more[1]. Imalo bi se dakle po našijem kartama pečatati *sińe more* a u zagradi biļežiti *jadransko more*[2]

Jàgorčica je *primula veris*, šarena ļubičica lišća mesnata, poprašena.

Jàjar (jajara). V. dudav.

Jäjast. V. duguļast.

Jämac i *jámstvo*. V. *jëmac* i *jémstvo*. Ovi potońi mislim da nijesu dobri oblici. Mi nemamo glagola *jëmiti* nego *jämiti*, pak za to i *jämačno* mjesto *jëmačno*, *najam* a ne *najem*, *zajam* a ne *zajem*, *sajam* a ne *sajem*, *ujam* a ne *ujem*. *Jämac* i *jámstvo* naši su narodni oblici, a *jëmac* i *jémstvo* stari i ruski. Istina da imamo *jëmačkì koš*, ali ne valja iti za rijetkijem primjerima.

---

[1] Nar. pjesma:

— U *sińe* se *more* zavezoše.

[2] Tako ima svako more našijem poznato svoj adjektiv n. p. *crno more*, a za *Mediteranej* rekoše mi pomorci da su ga naši stari zvali *bijelo more*.

[3] V. Miklosich, Vergl. gram. I² str. 167. 9.

Digitized by Google

Jämar (*jämara*) vrsta divļega goluba, *columba migratoria.*

Jämiti osim ostalijeh značeńa znači i *držati* o crkvi, sudovima i ost.; n. p. — Koliko sud *jämi?* — Tu se sretamo s talijanskijem glagolom *capire,* n. p. — questa bota può *capire* 10 ettolitri. —

Jánka. V. šačac.

Jàvôr(a) zovu u Stonu štap, kojim otiskivaju lađu od obale, kad sabiraju mrežu.

Jàvra(e) je ńeka suvrst *clpola* (ribe) što se hvata kod Dubrovnika.

Jéce(a) je narodna riječ isto kako jelo.

Jèdak (*jètka, jètko*) je lijepa narodna riječ za *alcalino,* jer se veli *izjesti se, razjesti se* i ost.

Jedínak (*jedínka*). V. purak.

Jedìnica je vrsta domaćega sukna.

Jednòstavan ne znači *prost,* nego *samòtvor,* a protivno je ńemu sastavļen. V. Samostavnik.

Jednòstručica je međa od jednoga reda kameńa, a to u Ošļemu Kotara Dubrovačkoga.

Jèdńak (jedńáka) je prava riječ za *esofago* a *ļètńak* ili *lìjetńak* ili *lìjetńik* izopačene su riječi. Često sam narod izvrne svoje vlastite riječi a kriva je analođija[1].

Jédva je adverbije a ni po što veznik. Dakle je nevaļalo što čitamo i u knigama i u novinama, n. p. — *jédra* on pomoli svi zagrajaše „živio". — To se veli: — *Istom* ili *tek* on pomoli — i ost.

Jêj(a) je *strix bubo, gufo reale.* Isto je *jejina.*

Jèjevice(ā) plur. tantum mjesto gdje obično kupe se jeji. Tako se zove ńeko mjesno ime povrh Dubrovnika prama Gružu.

Jëmac i *jémstvo.* V. jämac i jámstvo.

Jëmački koš je Veliki koš. V. jamac.

Jèzičak (*jèzička*) se zove na muškoj košuli u pasu parče postava poput jezika s petļom, a ta se zapuči za gaće da su lijepo otegnute prsi. — A još se zove *jèzičak* ono klepetalo u zvonu te kuca.

Jèzikovati narodni glagol isto što govoriti.

Jùdica isto što *bàtić* i *bìkuša* koje vidi[2].

Jùrmicom je adverbije i znači pravno.

Jùtreńi kao i *ùnutreńi, srèbreni*

---

[1] N. p. u Dubrovniku zove se *pólug* (jaje što se ostavļa na gnijezdu da bi kokoš opet snijela ondje) može bit radi *poluge,* a u narodu je *pòlog; pòtrimńak* (čovjek koji malo govori) vaļa da po glagolu *pòtrti,* a uprav je riječ *pòtmimrak; pàlok* (v. pàlog) po svoj prilici po glagolu *lòkati* i ost.

[2] V. Slov. 1880. Tu gosp. Mato Vodopić piše ovako: — *Jùdicu* sam vidio jedino u Primorju (Dubrovačkom), ļetna je tica i drži se rudinâ. Svračkove je veličine, peruši ozgor plavaste kao grmuša, ozdo

Digitized by Google

pogrešni su oblici, a dobri su *jȕtrńi*, *ùnutrńi* i *srèbrni* rádi poznatijeh razlogâ, kako je dobar oblik i *ìskrńi*. Po krivoj analođiji oviješ riječi Dubrovčani vele *nèsmotrn* mjesto *nèsmotren*, jer ovo je partićipije pas. glagola *smòtriti*.

K.

Kȁčka je narodna riječ i znači što i glib.

Kȁčkalo se zove onaj koji gazi po glibu.

Kȁčnik (*kȁčnika*). V. Klokun.

Kàdipeča u Konavlima vrsta veziva.

Kàjâńe. V. korot. — *Kajati*. V. Korotovati.

Kajáreńe i *kajáriti*. V. podmjeriti.

Kájkalo je vrsta *ardee*.

Kakvòća je riječ skovana za učionice po lat. riječi *qualitas*, jer *kakav* je *qualis*. Usporedi *dobròta*. — Ako je baš potreba naše riječi, tad bi trebalo uskrsnut staru качьство, danas *kačastvo*. Ali čemu to kad prosvjetni narodi imaju svi latinsku riječ, a navlaš u učionicama; dakle *kvalítat* (*kvalítati*), pak tako se u Dubrovniku i govori. V. *Kvantítat* (*kvantítati*); a za nastavak v .... *et* (*a*).

Kȁl (*kȁla*). V. razmjerak.

Kàļa(e) zove se kupus glavati kuhan u jusi od mesa slana jali svińetine.

Kaméńak (*kaméńka*) eufemizam za hudobu ili vraga.

Kàmik (*kàmika*) je naj boļa riječ za kameņu pisaļku na pločicama po učionicama. Riječ i odgovara latinskoj riječi *lapis-u*, a razlikuje se u sklopu od pravoga *lapis-a*, koji je naj boļe zvati *pìsaļkom*, drugom narodnom riječi.

Kân (*kána*) je narodna riječ za talij. *estro* u smislu *genio*. Osnova je u glagolu *kániti*, *nakániti se*. Reče se o guslaru da nema *kána*; za to da se neća pjevati. Ta bi riječ značila *nadahnúće*.

Kanàvac (*kanàvca*) je od talij. *canavaccia* preko mlet. *canavazza*. V. opirjača i sudopera.

Kánje je ipokoristično ime u dubrovačkom dijalektu, poteklo od *cancelliere*, odakle i najprije postao *kanjìlijer*, pa onda *kánje* (*kánkâ*)[2] i znači pisar, ali ne svaki, nego onaj koji sjedi uz suca.

---

subjelaste, repa i kļuna poduļega, na zadńemu prstu od noge nokat dug kako u Vintulije. Kad naj veće žari sunce, popeńe se na vrh grma, pak se prući na let u vis malo manje neg komice, i svaki put čim tišne se krilima sve jednijem te istijem glasom pjeva —*ću*—*ćur*—*li*. Čobani mi ošaļski rekoše da je oni zovu *Jùdica*.

[2] Ima i riječ dubrovačka:

— *Kânje*, piši. —

Digitized by Google

Kázalica u narodu znači *prìpovijest.*

Kázalo je pučka riječ za orlođije ili drugu mjeru vremena[1].

Kàzâļka je narodna riječ i znači paličicu, kojom djeca kažu slova kad čitaju. Koliko je ovako bolje od tuđega i grdnoga *tokáča.* — *Kàzâļkom* zovu još sferu na orlođiju, pa bi ova riječ dobro pala i u fizikalnom kabinetu za kakve paličice na mahinama.

Kázati i *kázati se* narodne su riječi za grdnu *prèdstaviti* i *prèdstaviti se*, što je skrojena po ńemačkom *vorstellen*, a puk je, naravno, ne razumije. — *Kâži* me ovomu gospodinu — to je *prèdstavi me*, a — *kázao* sam se ńemu — to je *prèdstavio* sam se.

Kazívati[2] je narodna riječ za *declamare, recitare.* Koliko bolje od grdnijeh *krasnòreći, krasnogovòriti* i *krasnoslòviti.*

Kàžirêd bi prilična riječ bila skrojena polag druge narodne *kàžipût* za talij. *falsariga*, dok se bolja ne nađe.

Kèrice(ā) plur. tantum u Dubrovniku narodna riječ znači *pòtkit* na haljinama, ali kakvomu rubļu, što se u Hercegovini zove *résa* n. p. na struci.

Kèsiti je narodni glagol i znači iti brzo, grabiti.

Kìlaš (*kiláša*) oblik je ńekoga narodnoga veza.

Kišòbran je nevaļala riječ[3]. Naj boļa je narodna *hlàdnîk*[4], pak se može uzeti *štît*, jer je *štítiti* baš *beschirmen*, a i veli se *zaštíti* me, kad ko moli koga da ga zastupi od *dažda* ili od *sunca.* Dakle *štit od dažda* bio bi *Regenschirm* a *štit od sunca Sonnenschirm.* U pisaca Drubrovačkijeh[5] za crkveni *štit* (nebo) ima *strèha* (*sviona streha*); ali mislim da je opet boļe *štit*, pa možemo reći i *štítnica.* No najboļa je narodna riječ *hlàdnîk*, kad je ima. I zaludu bi ko prigovorio da u riječi *hlàdnîk* nema ideje o daždu nego o suncu, kad u talijanskoj riječi *ombrella* ista je stvar. Ima i riječ *sjènica*[6], ali mislim da je to kukavan i nespretan prijevod iz lat. *umbella* i talij. *ombrella.*

Kititi srdjele je rediti ih na ruke, pak ih dodavat čovjeku, što soli.

Klèptati. U Hercegovini klep-

[1] Čuje se reći: — Ko zna koje je doba, nemamo *kázala.* —

[2] Vuk pred IV. knigom svoje zbirke pjesama (u Beču 1833.) veli: — Negova je svaka pesma bila dobra, jer je on (osobito kako nije pevao, nego samo *kazívao*) pesme razumevao i osećao, i mislio je, šta govori. — Pa: — Sila ļudī i ženā ima, koje je mnogo lakše namoliti da pesmu *kàzuju* nego da pevaju — i ost.

[3] V. Bošković „O Srpskom jeziku".

[4] Govori se oko Ibra. V. Vukov rječnik.

[5] Palmotić (Dubrovnik ponovļen).

[6] V. Stulin rječnik.

Digitized by Google

cima (kosnijem čekićima) oštri se sjekira, a to oštriti zove se *klẽptati*. Sadašńe je vrijeme *klẽpćem*.

Klîn od bječve su umeci s obje strane na gležńu, gdje se stječu poplat, peta i spredńa strana.

Klin na košuļi je trokutni umetak ispod pazuha, pa sve do dna ili do ruba.

Klîn na sukńi ili *skùtićima* je rogļasti umetak po prilici od polovine pa do ruba.

Klòkun (klokuna) je čep od lađe.

Klõn (*klõna*) je mali bahat i čuje se u razgovoru i pripovijesti: n. p. — čuo se mali *klon*. —

Klùpci (klùpaka) zove se u Mļetu humac od pijeska (*banco*) u moru i rpa kakva ili humac na suhu i ravnini.

Klùpica je u Konavlima sjedalo od drva.

Kļùčice(ā) plur. tantum, a to su male *kļùke* na vezivu konavoskom, što vidi.

Kļùke(ā) plur. tantum, vrsta veza a zove se na krive *kļùke* ili *škļùke;* to isto kao *kùke*, jer taki je oblik veza.

Kļùna ili *kļùnača* zove se inače smokva *pètrovača*, koja zdrije o Petrovu danu.

Kļùnača je u puku mala kļunasta kosa.

Kļúšac (*kļúšca*) V. Prusac.

Kńẽzavac (kńèzâvca) je narodna riječ i znači *un piagnone*.

Kńïga u jednini znači *litterae* (*arum*)[1] i svud se tako čuje u puku, pisat *kńigu*, primit *kńigu* i ost. U množini pak znači *liber*[2]; a i veli se u puku učiti iz *kńigâ*[3]. Rekao bi dakle da je narod uzeo *kńïgu* za jedan list, a *kńïge* za mnogo listā. Ostavimo se dakle *písma*, što je uprav *scritto, scrittura, documento;* a kanimo se *lîsta*, i ako ima u narodnoj pjesmi *lístak kńige bijele* čijem se potvrđuje ono što je ovdje rečeno, biva da *kńïga* uzimļe se za hartiju, a *lístak* za jedan ustriž te hartije.

Kńïžica zove se u Dubrovniku *prášak* (lijek) zavit u karticu, pak se reče: — Kupio sam *kńïžice*. —

Kóčẽńe je sastavļane točaka na Kolima. V. ukočiti.

Kòčiva zemļa je duboka, dobra i za lozu i za maslinu, uzdrži mokrinu i ne deru je vode[4].

Kòkvica se zove u puku kraj od mjendela (bajama) a oštri vrh kaže se *òštrica*. Ne bi te dvije riječi mogle služit u učionici za kakav trigonometrijski lik?

---

[1] V. Narodnu pjesmu:
— Piše *kńigu* Reļa Bošńanine. —

[2] V. Narodnu pjesmu:
— Pa on uzme *kńïge* starodavne.

[3] V. Vukov rječnik, i Miklošićev Lex. Palaeosl.

[4] V. S. Castrapelli u Slov. 1880.

Digitized by Google

Kòlač (*koláča*) je uzdarje za radosnu vijest: n. p. — tebi sin, meni *kolač*. —

Kòlajna je od talij. *collana*, što je grivna oko vrata, a u knizi ova riječ služi za *nìšan* i *mèdaļu* na prsima. Odviše je grda riječ i tisuću je putā boļa tuđinka *nìšan*, a i *mèdaļa*.

Kolèdar i *kolèndar*, već su udomaćene tuđe riječi, a za to je narodna riječ *svèčanica*.

Kolikòća je riječ skovana za učionicu, a nema joj korijena u puku. Čuje se u narodu riječ *količìna* izvedena po svoj prilici kao *relìčìna*, a ńe korelativ je *tolìčìna*; pak ima i *ńekolìčìna*, što se u Bokam govori *ńekolicìńa*. Ali čemu sve to kad imamo lat. riječ *kvantìtat*(i), koja se u puku (Dubrovniku) i govori za mnoštvo, navala i ost.

Kòlo, *šupļe kolo*, je vojnička narodna riječ za *Carré*; za to i tu možemo naši biti, a kloniti se oblika *u Carre-u*, *iz Carre-a* i ost.

Kòlodvôr je grdna tuđinka prevedena iz ńem. *Bahnhof*, jer je u ńem. lako sa *hof* sastavļati riječi. U nas je za to zgodna riječ *dvorište*[1]. V. postaja.

Kolòrednica u knigama i u novinama znači *circolare*, a kad bi imala što značiti *kolòrednica* bi bila žena te *redi kolo*, kako *kolòvođica* koja *vodi kolo*. Dakle je riječ i po sklopu i po značeńu nevaļala. V. raspis.

Kòltō (*koltála*) je u Dubrovniku riječ postala od lat. *capital* (talij. *capezzale*); čuje se i *kòptō*, što se više primiče izvoru. To je *pòdglavak*, povrh koga se stavļa blazińa.

Kòlûr (*kolúra*) od talij. *colore*. V. šara.

Kòmârda je sredńa latinska riječ *camarda* i znači *prodaja*, a i danas je ima u Špani. U Dubrovniku znači osobito prodaja mesa i mjesto gdje se meso koļe. Ali u prvo vrijeme *kòmârda* je za cijelo bila u Dubrovniku u opće prodaja; za to ona poznata naredba republike Dubrovačke, da vlastela ne smiju bit *camardarii*; i to ne znači da ne smiju bit mesari, nego u opće prodavaoci. Kako je *camarda* u Dubrovniku postala mesarnica ili klaonica, ne znam; ali mislim da prodaja, n. p. jestiva, lako se može prometnut u prodaju mesa, a ova u klaonicu.

Kòńštāk je narodna riječ za *splina ventosa*, što je u Dubrovniku iskrivļeno u *spina ventosa*.

Kòńština je narodna riječ. V. Krkala.

Kòpâč (*kopáča*) je *corvus cornix*, vrana bijela.

Kòpice (*kopicâ*) plur. tantum, vrsta vunenijeh bječava.

[1] V. Vukov rječnik.

Digitized by Google

Kòpila (*kopíla*) plur. tantum, stog zemļe i kameńa u kraj kuće.

Kòprice (*kòpricâ*) plur. tantum zovu se u Konavlima *le convulsioni* u čeļadeta maloga i velikoga i u živine[1].

Kòrisnica. Naše se teatarske družine služe ovom riječi za talij. *beneficiata.* Naj prije *Kòrisnica* bila bi ona koja *koristi* (*è utile*), jer *korist* je *utilitas* a ne dobit[2]. Po sklopu pako *kòrisnica* bila bi naj preče žena, koja vrijedi, kao *pösnica* žena koja posti. Dakle riječ ne odgovara ni po što *ideji.* Narodni bi način bio, n. p. večerńa zabava *na uhar* ili *za uhar* tomu i tomu.

Kòrka je u narodu borova kora.

Kòrmilo je ruska forma; naša je *kȑmilo.* Za to treba kazat i *kȑmilar* a ne *kòrmilar.*

Kórot i *kòrota* ponarođena riječ od mletačke *corotto*, a talijanska je *corruccio.* Ta se mletačka riječ u nas udomila pored lijepijeh narodnijeh, *kajańe*, *crno* (za kijem u *crnu*) i ost.

Kòrotovati. V. korot. Narodno je *kajati* i *žaliti* koga, *zaviti se* u *crno* i *pòrušiti* se za kijem i ost.

Kòsa je u puku oduļi ratac kameńa, žala, zemļe i pržine, što nanesu potoci.

Kòsica je u Dubrovniku osnova bječve kao lančić.

Kòsiti se s kijem ili *s čijem* naj boļa je fraza za talij. *esser in contradizione con* etc. N. p. — Ovaj *se* zakon *kòsi* s običajima. — Neki se služe i frazom *biti u opreci*, ali mi se ćini skrojena po talijansku. *Opreka* po sebi riječ je zgodna za grdno *protuslovje.*

Kosjèrača je u Konavlima vrsta veziva nalik kosjerima, obično na rukavima od košuļe; za to se veli: *rukavi na veliku* ili *malu kosjèraču.*

Kòsor (*kòsora*) isto što i kosijer. Na Mļetu i na Korčuli tako se zove ńeko oruđe od gvožđa s jedne strane nakrivļeno, samo što mu je zatupast kļun. Pribjeno je čavlima pri držalu, od prilike po metra dugo, a zovu ga tako, jer se ńim kosi i raskaša gora, a služi i kao sjekira za sječeńe drvâ strsl. Косоръ. U prenesenom smislu isto što i lat. *maxilla*[3].

Kòšuļica je u Hercegovini *enveloppe* za kńige, što *kȕćica* u Dubrovniku a *nàvlaka* u Konavlima.

Kòtac (*kòca*) je mjesto u ńivi među dvije hridi, osim ravnice naj boļe mjesto. Kor. *kat* pokrivati. Poredi *kòčiv*[4].

Kotlòkrp(a) zove se u narodu onaj te krpi kotao kad izgori ili se probije. Za što se po ovoj riječi ne bi moglo kazati i *crevļòkrp* (*ciabattone*)? V. krpar.

Kotùrača. Ovako je narod na-

[1] Poredi glagol *kopȑcati se.*
[2] Poredi usklik narodni: *Kòristan* ti vo i krava!
[3] V. Slov. 1882.
[4] V. Slov. 1880.

Digitized by Google

zvao *il velocipede*, i čini mi se vrlo dobro.

Kôv(a). V. građa.

Kovač veliki je ptica *numenius arcuatus, chiurlo maggiore.*

Kovàčić je *numenius tenuirostris chiurlottello.* Leti pokraj mora.

Kóvnik je u narodu međa vrlo duga što dijeli zemļu od zemļe, kako mu drago zgrađena i trošna. Nalazi se često u ńemu grobova i oružja, te se misli da su ti *kóvnici* ńekad služili za šančeve[1].

Kòže(a) plur. tantum, narodna je riječ za talij. *armatura* oko kuće kad se gradi. Vidi argati i lazila.

Kráčac (*kráčca*) je narodna riječ u Konavlima za zeļe kad je kratka struka, biva kad ne isklisi; n. p. za kupus.

Krägûļčić je *falco lagopus*[2].

Kráļević je sin kraļev, a *kràļić* je mali *kraļ*. V. Carević i Carić.

Kráńac u Dubrovačkoj Župi zove se krajni hļebac na ruci kruha. Metatezom od *krajnac* postao je *krańac.*

Kŕčma. Prodaja na *kŕčmu* znači *en detail*, a na *krupno* ili na *veliko en gros.*

Krěč je narodna forma riječi u učionicama *krede* što je iz ńem. *kreide*, jer se veli *nàkrečiti* ložnicu, zid (*dar la malta*), a *potkrečiti* je *stuccare.* Dakle *krěč* je *il gesso.*

Krijèštavac je narodna riječ za talij. *cicala.* Isto je što *krijes.*

Krîješvar isto što *čkvrļ*, tica. *sturnus roseus, storno roseo*[3].

Krîla je koza s bijelijem pečatom na čelu, a taki jarac je *krìlilo.*

Krìlilo. V. Krila.

Krìnka je u ńigama i novinama isto što *čorojica.* U puku je to zdjela, a demin. je *krìnčica.*

Krívac (*krivac*) istočni je vjetar[4]. I *kozòmor* i *kozòdor* je istočńak, pa može biti da se i za to zove *krivac*, što udi stoci.

Krivòkļun je tica *loxia curvirostris, crociere*[5].

Krivòperast (*a, o*) narodna je riječ, kojom zovu drvo (šticu, gredicu) iskrivļeno na krajevima. Eto i tu riječi za učionice.

Krkala je konski gnus, kako što je *bàlega* goveđi, a *bràboňak* ovčji i kozji. V. Koňština.

Krklo. Na dnu dječinijeh skutića jali gaća malo je pribrano i sašveno, pa kad dijete ponaraste, pusti se, da mu nije odjeća kratka. Ta bora zove se *krklo.* Pa ima i deminutiv *krklić*, a činiti *krkla* kaže se *krkliti.*

Krkutati. V. Sjuhnuti se.

---

[1] V. ibidem.
[2] V. M. Vodopić u Slov. 1880.
[3] Ibidem.
[4] U Vuka ima samo da je to ńeki vjetar.
[5] V. M. Vodopić u Slov. 1880.

Digitized by Google

Krmiješiti se. Dijete *se kŕmiješi* (miče) prije nego će se probuditi.

Kŕmilar i *kŕmilo.* V. Kormilar i kormilo.

Kŕmiti je narodni glagol u pomorskom govoru, i odgovara talij. frazi *tener la rotta*[1].

Kŕpar. V. Kotlokrp.

Krpátak (krpátka) je narodna riječ i znači orepina, droňak.

Krpátur je u Dubrovniku pokrivač na posteļi, a postao je od talij. *copertore;* po pučkoj etimo loďiji svodi se na *krpu.*

Kŕpeta je u Dubrovniku vrsta saga ili ćilima od talij. *coperta*; jednako po pučkoj etimoloďiji se svodi na *krpu.*

Kŕsni list je naj boļi naziv za talij. *fede di battesimo*, jer *krštènica*, kako sad pišu i govore, gaďa boļe za kršteno žensko čeļade[2].

Kŕšļiv (a, o) veli se o drvetu, kad mu se grane lako krše, n. p. o murvi.

Krštènica. V. Krsni list.

Krtìna je *meka pečenica*, talij. *ombolo*, odakle je u nas *umbuo* (*umbula*).

Krútiti u Bokama znači *parati* ali osobito lešinu, n. pr. *krútiti* mrca.

Krvàvac (*krvàvca*) je zemļa smiješana s crvenkastijem žalima, naj gora zemļa.

Krvòmutnica je u puku žena, koja piri svaďu[3].

Kŭcati. V. udarati.

Kŭcnuti veli se o urama kad prvi put udare, a *prìkucnuti* drugi put. — *Kŭcle* su dvije — kaže Konavoka, a druga joj odgovara: — Jesu i *prìkucle.* — U gradu za *prìkucnuti* osvojio je talij. glagol *ribatit* (ribattere) i *rebatiti.*

Kûčje narodno zbirno ime u Konavlima i znači kameńe, kojijem se čobani prebacuju.

Kućáriti je jadni prijevod iz ńem. hausiren. To se narodno veli *torbáriti*, a ko to čini je *tòrbâr* (torbára).

Kŭčica. V. Košuļica i navlaka.

Kukùļača ili *Kukùļava*, je tica *alauda cristata, lodola capellata.*

Kukùļica. Peta (od bječve) na *kukuļicu* je kao na guku spletena.

Kukùvježa je u dubrovačkom dijalektu sova od talij *coccoveggia.*

Kùlin bân u frazi o *Kulinu* banu znači *davno.* Po dubrovačkoj krajini pojekave riječ i vele *Kuļen* što je i djevenica od lat. *culeus*, odakle i talij. *coglione*, pak se ne razumije rečenica — Kad je *kuļen* po svijetu hodio - a znači *davno.*

Kúndur, kúndurica. Vidi rešetļav.

Kŭp(a) je vrsta četveraste mreže u Rijeci kod Dubrovnika.

---

[1] Riječ je potvrđena i u staroj dubrovačkoj poslovici: — *Kŕmi* put Napule. — V. Daničić, poslovice 1840.

[2] Ipak u Vuka je *krštènica* literae baptismales.

[3] U Vuka je *krvòmetnica.*

Digitized by Google

Kùpimrâv. V. Vioglav.

Kùpiti na konake najboļa je fraza za talij. *suonar a ritirata.*

Kùpļavina je narodna riječ i znači skup čeļadi.

Kùpļenica je maslina opadena koja se pokupi, a protivno je *branica* koja se bere.

Kûs(a). Vidi iskusiti. *Kûs* je komad, pa i zalogaj[1]. Po tome, može bit, po gradovima, kogod reče — *dobar kûs* — kao ko ide na objed, a prava je narodna fraza: — *u slast ti bilo.* — Po objedu pak, *na zdravļe, probilo ti, prijalo ti.*

Kùsast. V. iskusiti.

Kùsica je *ardea garzetta, airone bianco piccolo.*

Kusòrepica je vuna dosta puta pročešļana na grebenicama i izmrvļena.

Kušati je samo materijski za jelo i moralno za müku kakvu. V. ogledati.

Kúšńa je mala drvena ožica, kojom se hrana kuša, kad se vari. U prenesenom smislu ova se riječ ne čuje u puku. Za to nije narodno reći *kušńa* u aritmetici kad se gleda je li n. pr. dobro izvršeno dijeļeńe. U tome smislu boļa bi bila riječ *obid,* jer puk veli *obidi,* kad što ogleda kakvo je, što bi talijanac rekao *esaminare, provare.*

Kùštrica je u puku lakoma žena.

Kùtara je mjesto u kutu, gdje se sipļe pepeo s ogništa.

Kvâr morski pomorska je riječ za *avarea,* što zovu i *avarija.* Po tome je *kvarno žito, avareato.*

Kvàseļ (*kvascļa*) je loza što rađa ļuto grožđe.

Kvřka nije samo *das knurren der Katze*[2], nego i *gracidatio* na pr. žaba; n. pr. — žabe stoji *kvřka.* —

L.

Láhalo je u puku onaj te pretjerava a *láhati* je uprav trčati, pak u širem smislu pretjeravati. N. p. — Čudna u ńemu *láhala;* govori da je ubio sto prepelica.

Láhati. V. láhalo.

Läjavac (*läjâvca*) je vrsta zimskoga kosovića.

Lákac (*lákca*) narodna je riječ za čovjeka brzonoga; u prijevodima s grčkoga ovo je zgodno za ποδώκης.

Lànčić. V. Kosica.

Lästovica. V. rebrenica.

Lästovka je vrsta masline koja raste visoko i granato; kora od

---

[1] Poredi narodnu poslovicu:
— Ko se *kúsom* ne nakusa, jezikom se ne naliže.

[2] V. Vukov rječnik.

Digitized by Google

stabla je plavija nego u ostalijeh, list produg i malo kao zavrnut. Od ńe je naj boļe uļe Rodna je i sadi se dosta[1].

Làtica se zove četvorni umetak na rukavu od košuļe ispod pazuha.

Làzila(â) plur. tantum, narodna je riječ za *argate* i *koze*, što vidi.

Làznica je motika osredńe veličine kojom kopaju gdje su lazine.

Lègań (*lègńa*) je tica, *caprimulgus Europ.*, *succia capre*. Vidi klek, pizdoklek.

Leđànica. Radi bolesti leđa *influenciju* su u Hercegovini nazvali *leđànicom*, a jer nije jaka bolest bila, u Konavlima *bolèsticom*.

Lèžńak (*ležńáka*) je u puku log zečev.

Líce i *nálič* veli se u Bosni o sviti sprijeda i straga, a u Dubrovniku *líšce* i *nàopako*, *s líšca* i *s nàopaka*. V. naopako.

Líce mjesta je tuđi način govora, po prilici talijanski; n. pr. — bio sam na *licu mjesta*. Kod nas bi se to kazalo: — Bio sam na *mjestu*; obašao sam *klanac*; uvjerio sam se ostojačke kakvo je *mjesto* — i ost.

Líčêńe je napravļeńe lica, pa svega života, i odgovara franačkoj *toilette*; a *líčiti se* je glagol[2]. Pustimo dakle *toaletu* i ostale lakrdije, kad imamo u narodnom jeziku boļu riječ.

Líčiti se. V. ličeńe.

Lìčńâk je ubrusac za lice, narodna je riječ. Što će nam dakle latinski *sudar* (*sudarium*).

Lìječnik je narodna riječ i ako komu nije po voļi, samo što je izuzetak u zametu riječi s akćenta, jer bi trebalo da bude *ļèčnik* od *lijek*, kao *glàsnik* od *glas* i *vjesnik* od *vijest*. Ńegdje se upotrebļava *lìječnik*, a ńegdje *ļèkâr*; i to je po svoj prilici zavelo učenoga gospodina Boškovića[3], da osudi riječ *lìječnik*, a očito su oba naziva sinonimi, jer iz početka, kao i drugdje, tako i kod nas, jedno te isto čeļade liječilo je i miješalo lijeke.

Lìksija od tal. *liscia* sa metatezom i to iz doba prije zetaćizma. V. lužńa.

Lìma. V. trenica.

Lìptańe narodna je riječ u Konavlima i znači pijehńu ili sipńu od hitńe[4].

Lìsnîk. V. lišńak.

Lîst od bječve je dio od pòtkita do pete.

Lîst je vrsta morske ribe u podobi *lista*, mletački *sfoglia*.

Lìstić je nakit na ženskoj košuļi u Konavlima u podobi lista.

Lìše čuje se u puku za osim.

Lìšńâk je rpa lišća. Isto je i *lìsnîk*.

[1] V. Slov. 1882.
[2] N. p. *Djevojka se líči* da je zgodnija.
[3] U poznatoj knńizi „o Srpskom jeziku“.
[4] N. p. — Ne može da govori od *lìptańa*.

Digitized by Google

Lízavac (*lízâvca*) je riba vrsta cipola.

Lòpud(a) je otok na zapadu Dubrovnika. U Dubrovačkijem listinama[1] taj otok zove se *Dallafote*, *Callafote* i *Callafot*[2]. Da je pak *Dallafote Lòpud* (isola di mezzo) ima tvrđe jake, gdje se zove *ysola de medio*[3]. Osim *Dallafote* ima oblik *Callafota* i *Callafote* u listinama[4]. Mislim dakle da iskvareńem riječi *Dallafote*, *Callafota* i *Callafote* i navrtańem pučkom etimolođijom na obličje našega jezika postala je današnja riječ *Lòpud*. Nije teško ovo priznati, kad vidimo kako je naš puk imena gradovā *Adrianopolis*, *New-Jork*, *New-Orleans*, *Barcellona* i ost. na svoju prevrnuo, i razvio *Drijènopọle*, *Navȉjorka*, *Navȓļan*, *Prcàloña* i ost.

Lòvište je prava narodna riječ za talij. *posta*, što se čuje od našijeh ribara, za mjesto gdje bude obično ribe i gdje se zameće i isteže mreža.

Lòzice(ā) plur. tantum, to su ńeke motke na razboju.

Lòžić je tićica, *motacilla troglodytes*, *regolo*, pravi striježˇ.

Lòžnik (*lòžnika*) je log zečev što i ležńak, pa u opće zvjerińe leglo.

Lúbac (*lúpca*) je osobito tvorilo sirca, ńešto izbočito.

Lúčac (*lúčca*) je stara glava loze u vinogradu.

Lùčilo se zove u Konavlima ńeka raskrsnica gdje se stječu tri-četiri puta, i reče se: — Čekaj me na *lùčilu*. — Po tome bi *lùčilo* moglo služit i kao općenito ime za raskrsnicu.

Lûk(a). V. rožan.

Lûk na tovarnici mazge ili magareta dva su drva u nakrst, kojih se drži onaj te jaše ili o

[1] Reformationum.

[2] Evo ńekijeh zapisa: Die primo madii (1323.) Petrus de brancha in minori consilio sono campane more solito congregato, factus fuit comes ysularum: Jupane, Calamote et *Dallafote*, ed debet incipere servire die quarto hujus mensis. — Die VII dicti mensis (Januarii 1345). In minori consilio sono campane, ut moris est, concessa fuit dompno Nicole de Ravina tanquam abbati ecclesie s. Cosme, posse de terris dicte ecclesie positis in ysola *Dallafote* locare etc.

[3] Die XVI Junii (1345). In minori consilio sono campane ut moris est congregato, data et concessa fuit uctoritas dompno Nicole de Ranina abbati sancti Cosme de *ysola de medio* posse dare et locare etc.

[4] Die XVIII Augusti (1345). Gine de Zirena, Jure de Caboga, in dicto consilio sapientum seu provisorum electi fuerunt ad eundum ysulas, et scribere de ysula Zuppana XXX homines a remo, et de *Callafota* XII, et de Ballamota VIII etc. Nikola de Gride, Gine de Bona simili modo in dicto consilio electi fuerunt ad eundum ad scribendum ad insulam *Callafote* XV. homines a remo etc.

Digitized by Google

koja se zadije konopom ili užetom ono što se naprti. Običnije u pluralu *luci*, *lukā*. Poredi ngr. κούρβα, *umbo sellae*. Kor. лѫк[1].

Lúkić zove se mali kosjerić za lozu.

Lúkoća je riječ za krivinu drva u lađama. U Dubrovačkoj poslovici[2]: — Opatove škorńe u trećoj *lúkoći* — *lúkoća* znači treći remen na naplati opatovijeh hlamina. Za što se u učionicama različiti meridijani i pasovi na sferi ne mogu zvati *lúkoće* i u trigonometriji *lúkoća* kruga *la curvatura* i ost.?

Lùlica. V. Postaja.

Lûna u Osojniku kod Dubrovnika zove se *dúga*.

Lùpâr (*lùpara*). V. čupka.

Lùpežica je *curculio, kornwurm*. V. žižak.

Lùtina je goveđa balega.

Lúžńa je narodna riječ za donošńu *liksiju* i postaje od *lúga*, biva pepela[3].

Ļ.

Ļèkâr (*ļekára*) isto je što i liječnik; ali gdje je starinska riječ ostala, razdijelili su se referati. Liječnik je liječio, a *ļèkâr* miješao lijeke. To nam potvrđuju stare dubrovačke poslovice[4]: Liječnik liječi a Bog ozdravļa — i *ļèkar* nije ko lijek spravļa neg' ko lijekom ozdravļa. — Za to nije potreba stvarat novu riječ *ļèkarnik* za farmaćistu, kad je potvrđena stara *ļèkar*.

Ļélna je u našoj bogatoj rodbini starija sestra.

Ļèpilo je narodna riječ za talij. *il belletto*.

Ļèsice (ā) plur. tantum zove se beskvasnica u Dubrovačkijeh židova, jer je umiješena u podobi ļese i tako ispečena.

Ļùbica je grožđe vodeno, ružičaste šare; daje dobro vino, a rado se ne zobļe[5].

Ļuckòta. V. izobraženost.

Ļùde (ļùdeta) zove se na Šipanu čočo, čovuļak.

Ļùtica. V. zmičalina.

---

[1] V. Slov. 1880.

[2] Daničić, poslovice 3352. U Stonu zovu tako onaj prostor između dvije korbe (rebra) u dnu lađe (*sentina*).

[3] Pošto *lúžńa* biva u ńeke stanovite razmake vremena, ima u narodu od toga i gen. temporis: — Svake nas *lúžńe* odiva obilazi.

[4] Daničić, poslovice 2169, 2170.

[5] V. Slov. 1882.

Digitized by Google

M.

Màcić. Za *màcića* se misli[1], da je duša nekrštena djeteta, koje se poteńči, pa obnoć obilazi kuće, a na glavi nosi crvenu kapicu. Pripovijeda se, da je vrlo gaman na prikle i da nosi novaca svakome onome, koji mu jih dava, te za to i misle, da su tako ńeki obogatili. Ako se *màcić* stavi da mu je koja prikla maće od onijeh, što mu ih je ko poslao, kaže se, da onda navali na čeļade i da ga *ogrebe* kao mačka. Od toga mu je možda i ime *màcić*. U Dubrovniku zovu *màcića tintìlin* i *tínto*[2].

Mâh ima dosta značeńā pa između ostalijeh znači i čas u lijepoj frazi: Boli me glava na *mâhove*.

Mahàrac (mahàrca) narodna je riječ, i tako se zove kakav rt na moru, gdje je igrište i peļešac vjetru i moru.

Màhnitac (màhnica) vrsta je divļeg graha; dava se golubima i drugijem ticama za jelo[3].

Màkača je pretilina, što ostaje na plitici za makańe.

Mäļa. V. Pleteńača.

Máńak je u Konavlima dijete muško a *màńčica* žensko, no znači i nemańe i nestajańe još u starijem poslovicama[4]: — *Máńak máńku* domori — i — *Máńak* svemu biva razmi vremenu. — Po tome *máńak* je naj boļa riječ za *deficit* u potrošku državnom, zemaļskom, općinskom i ost.

Màńčica. V. mańak.

Màrak se čuje u Dubrovniku mjesto *Marko* navlaš kad se spominje svetac toga imena; n. pr. sv. *Màrak*.

Màslinarica je žena koja kupi i bere masline.

Màslo. V. uļe.

Màsovac (màsôvca). V. prčica.

Mát, a, o, u puku znači bojažļiv u frazi — bit *máta* srca — talij. *esser pusillanime.*

Màtêrnica u našijem zakonima, knigama, novinama i ost. znači *orfanotrofije.* Koje li čudo ne će snaći seļaka kad čuje tu riječ, koja znači u puku isto što i *màtica, matrix* ili *esterija!*[1] Držimo se *orfanotrofija* ili naše riječi *náhodišta*, pak ne ćemo svrnuti s puka.

---

[1] U Blatu na Korčuli.

[2] Poznati su stihovi:

Stoji *tínto* na granici
U crļenoj kabanici;
Više vaļa kabanica
Nego *tínto* i granica.

V. Slov. 1880.

[3] V. Slov. 1882.

[4] V. Daničić, posl. 2001, 2042.

[5] V. Vukov rječnik.

Digitized by Google

Mätorina je vuna u Konavlima, koju strigu u proljeću.

Mázno je narodno adverbije i znači *lijepijem načinom.*

Mêčka je u puku trupica za mečeńe grožđa.

Mèkâ pečènica zove se u puku *filet* goveđi pečen. Poredi *krtina* i *umbuo.*

Mèkińe (ā) plur. tantum. V. paļe, osjevine i ost.

Mehlèma je u Dubrovniku svaka gnusna žitka sumjeha, a očito je arapska riječ i u Dubrovniku se uzdržao *h,* a u Hercegovini nije, nego se ondje govori *melem* i znači samo tvor za ranu. V. tvor, impjastor, papica.

Mešètar riječ nepoznata u puku, od sredńe latinske riječi *messetarius.* Posrednik trgovački koji radi za *groš,* zove se *gròšićâr* a glagol je *grošićáriti.* Ovo su narodne riječi[1], dakle boļe i zgodnije nego *mešètar* i *mešetáriti.*

Mȅt, Mètac. Puškòmet nije samo prostor dok puška može dometnut, nego i ono što izmeće, dakle hitac. Za to se kaže *mètati* iz puške. Poredi u ribańu *od-met-ac,* što se odmeće. Za to *mȅt* i *mètac* može se reći za sve, što se izmeće iz puške, iz topa, iz praće, iz luka a i prosto iz ruke, te u učionici ovo zgodno gađa za riječ u opće *telum*[2].

Metàjica je narodna riječ i znači čovjeka mutikašu, galca, varalicu, talij. *imbroglione.*

Mètâļka je narodna riječ za *bersaglio.* Ostavimo se dakle turskoga *nišana* za ovo, a i *glèdališta*[3], kod čiste i lijepe *mètâļke*[4].

Mȉće je narodno adverbije i znači *naizmjence,* n. pr. — susjed jede *mȉće* posno i mrsno; ima dvoje haļine, nosi ih *mȉće* —.

Mijèniti se na čemu je prava narodna fraza i znači *far crisi.* Kaže se o vremenu, da će biti dobro, ako *se mȉjenî* na ovome; tako i o nemoći i ost.

Mȉlodar nema u puku nego *milòdarnost* kako blagodarnost; a kad bi te riječi bilo, značila bi onoga, koji milo dava, kako *mȉlorad,* koji milo radi, *milòduh,* ko lijepo diše, vońa. Dakle treba kazati *milodarnost (liberalitas)* kad je apstraktno, a *mȉlodarni prilozi* kad je konkretno.

Míloña je *bue bigio,* a taka krava je *mȉlova.*

Mȉlosura je narodna riječ i znači ženu koja lako plače.

Mȉlova. V. miloña.

Mírni sudac. V. Protivak.

Miròtvor je u puku onaj te miri svađu.

Mȉsnuti se komu na što čuje se kad ko poželi što izjesti, n. pr.

[1] V. Vukov rječnik.
[2] U Vuka je *mètań (metńa).*
[3] Pjesnička riječ u Preradovićevoj pjesmi „braća".
[4] V. Vukov rječnik.

Digitized by Google

bonik ili teška žena, te se reče: — *Misnulo* joj se na jabuku.

Mìsovan (mìsovna, mìsovno) sliveno od *misaovan*, i znači isto što i zamišļen i zabrinut.

Mìšijok, mìšjok, mìšļok narodna riječ u pletivu, i znači šupļicu koja izađe čineći zajedno *umak* i *primak;* spada u *potkit.*

Mítiti se znači u Konavlima suminuti se, pak primetnuti kraj odjeće vrh drugoga (poredi *primitača),* a napokon i usjeći drvo u drvo, kao n. pr. glava od gredā na lijesu od kuće jednu u drugu.

Mitòglavci (mitòglavaca) plur. tantum, to su grede, koje se glavama mite na vrh lijesa od kuće.

Mjedènica. Ova riječ u starijem poslovicama znači *mjèdeni* novac, n. pr.: — Istuko bi *mjedènicu* iz kamena[1].

Mjèra. Preduzeti mjere obično se čita po našijem novinama i knjigama, a to po njem. *das Maass vornehmen,* ili po talij. *prendere misure.* To puk ne razumije, a tu misao izkazuje frazama *zàlatiti se* za što, *zaìgrati se* za čijem; n pr. — *Zàlatismo se* za ovaj posao, *zaìgrasmo se* za ovijem poslom. — Čuje se i samo *zàlatiti se, zaìgrati se* a i *zaùzeti se,* n. pr. — Srčano *se zàlatiše* da doskoče bijedi — ili *zaìgraše se* da odole zlu — ili *zaùzeše se* da pravica ispluta — i ost. V. razlog i razložnik.

Mlađèšina je *Untergeordneter* a protivno je *starjèšina Vorgesetzter.* Ovo je dobro znati, jer svakojako se piše, samo ne kako treba. *Podređenik* je prevedeni *Untergeordneter,* a *podčińenik,* rekao bi, da je *Unterthan* po prijevodu, ali nije nego opet *Untergeordneter,* jer je *pòdložnik* narodna riječ za *Unterthan.* Ele je za ovaj smisao naj bolje *mlađèšina,* a poznata je pučka riječ: — On je i *mlađèšina* i *starjèšina.* — Za ovo se može kazati i prosto *stàrìji* i *mlâđi.*

Mlèci (Mlètaka) plur. tantum kako *Venetiae (-arum).* U starijeh Dubrovčanâ bila su dva oblika lokativna u *Mlècijem* i u *Mlècijeh,* od kojih se i sad čuje u *Mlecijem* (uprav je dativ), ali su već odoele nove forme. Greška je dakle pisat i govorit *Mlètke* u nom., jer to je akuzativ, a iz te greške ispreda se druga u dativu *Mlètkama*[2], što u puku nema, a ta greška potekla je od gen. *Mlètaka,* po komu nom. može bit i *Mleci* i *Mletke,* kako *tetaka* može bit od nom. plur. *teci (tetak)* ili *tetke (tetka).*

Mlètačiti je jednijem veslom vozukati s krme.

Mlètkiňa je vrsta velike smokve o Petrovu danu, pak za to se zove i *Pètrovača.*

[1] V. Daničić poslovice 1810.

[2] Ima *Mlètkama* i u Gorskomu Vijencu u episodiju o Mlecima.

Digitized by Google

Mlĭtati je narodni glagol i znači lijeniti se. Poznat je adjektiv *mlĭtav.*

Mòdrača je na Lopudu vrsta modre prtene tkanine.

Mòdruļa je tičica *pica, il turchinetto.*

Mòrovran (mȍrovrâna) je tica, *carbo cormoranus, corvo marino.*

Mràvozub šàreni, picus maior, picus viridis, picchio maggiore, picchio verde, ima pak i *mravozub cȓni, picus martius, picchio nero.* U opće se pak zove *mràvozub*, gdjekuda ga zovu *prìļepak vèliki*, er rekao bi kada lazi uz hrek dubovi, da je kako prilijepļen uza ń[1].

Mȓdavica dobra zemļa, koja se *mrdi* o motiku i lijepi se.

Mrȅža je narodna riječ za *cateratta;* n. pr. — pala mu je *mrȅža* na oči. — V. navlaka.

Mȓske (mȓsaka) vrsta borâ u šveńu košuļe ženske u Konavlima; fraza je *nàmrskati* košuļu i *nàbrati nábor.*

Mùha u prenesenom smislu znači *capriccio* i *estro*, ovo potoňe od grčkoga οἶστρον, što je uprav *ȍbâd* (vrsta muhe); n. pr. — On ima ńekakvijeh *múhâ* po glavi —; za to *muhànat* u Dubrovniku *estroso.* Upotrebļava se i deminutiv *mùšica* isto kao *mùha.*

Mùharica je *grmuša* tičica, *sylvia atricapilla la capinera.*

Mŭhati se znači poludjeti, biva kad ko glavom zavrļa; n. pr. — on *se mŭhâ.*

Mùšica. V. muha.

Mût (a) isto što mutež, narodna riječ.

Mûž. Naše knige i novine zavodeći se za latinskijem *vir* u dva smisla, biva čovjek ožeňen i uopće *personaggio*, uvele su to i u našu književnost i novine. Ali to nije po duhu našega jezika, jer u nas *mûž* nije drugo nego čovjek ožeňen, a *personaggio* zove se prosto *čovjek* ili *čeļade;* n. pr. — ono je *čovjek* ili *čeļade*, to su *ļudi* (viri). — Kad bi naš seļak čuo o komu da je čestiti *mûž*, on bi cijenio da se govori što o ńegovu ponašańu prama ženi i porodici; a naprotiv kad bi se kazalo o komu da je izvrsno *čeļade*, tad bi on držao toga čovjeka *optimum virum.*

N.

Nabȉrača je šipka, na koju se navija natra.

Nà Boga znači slučajno; n. pr. idem putem kad *nà Boga* sretoh i ost.

Nabrájalice su žene što plaču za mrcem, isto što i narikače, jer *nabrájaju.*

Nabȓbļeti narodni glagol i znači napipati.

---

[1] V. Slov. 1880.

Digitized by Google

Nadòkrp (a) je *tassello*, a *nadòkrpiti tassellare, rappezzare.*

Nadomíriti čuje se mnogo putā u smislu *espiare*, n. pr. *nadomírio je grijeh* V. okajati.

Nadòplatno znači *posticipato* isto što i *nàknadno*, a *nàknadnina* je *posticipazione.*

Nadòstavļati se, u koji posao znači *pŕtiti se, mijèšati se* u što.

Nadvárati oko česa isto kao i *nastojati.*

Náglavak zove se *il pedale della calza.*

Nágon je *caso* da ne bude sveđ slučaj i zgoda: n. pr. — to se učinilo *nágonom* — i — tu sam se *nàgnao* (slučajno desio).

Nàgônke ili *s nàgônke* udariti koga onda se veli kad te tisnu ili kad se zaletiš, pa udariš.

Nagòniti se isto što i *nàgnati se.*

Nagròzditi veli se kad loza mnogo grožđa iznese, rodi, te se tad čuje — loza je *nagròzdila.*

Nàheren, a, o naj boļi je adjektiv za *caricato* o čeļadetu. Za to *nàherena* slika bila bi u opće *karikatura (caricatura)*, a jednom riječi *nàherenik* ili *nàhereńak* za muške, a *nàherenica* i *naherèńača* za ženske; *nahériti* pak koga bilo bi *metter in caricatura.*

Nàhranče i *nàhranko* znači dijete othraćeno.

Naj. Riječcu *naj*, koja se primeće komparativima da postanu superlativi, boļe je rastavit od komparativa, jer tijem se uklaćamo neprilici da nam treba i u fonetičkom pisaću rastaviti dva slova ista kad se dese, n. pr. *naj jači, naj jogunastiji.* Dakle *naj* jači, *naj* jogunastiji. Osim toga razloga, ima i ovaj, da je *naj* riječca *na* s priļepkom *j*, kao n. pr. *tuj* od *tu* i *j.* Jednako se razdvoji riječ kad je superlativ složen s prijedlogom kakvijem, n. pr. *po* kao *ponaj* boļe, *ponaj* više i ost.

Nàleđica je u birokraciji *atergato.* Ovo je grdo da ne može bit grđe i po sebi ovako, a kamo li kad se sjetimo da nije dobro prevedeno. Dajbudi da su preveli *zàleđica*, jer to bi bio *atergat*, a ne *nàleđica*, jer to je uprav *intergat.* No ovdje nema što da rade *leđa*, jer *a tergo*, odakle je potekla riječ *atergat*, znači *straga*[1]; dakle *nàleđica* je riječ koliko grda, toliko pogriešna. Naj boļe se držat latinskoga *atergata*, kad se udomio u svijeh narodâ.

Nàletnik je vrag, hudoba.

Námet pletiva znači početak pletiva, jer *nàmetnuti* ili *nàvrći* bječvu isto je kao splesti kosicu i nanizat šve.

Nàmetak je u šveńu priļepak krpe na sukno, da je debļe za zimu, a to šveńe ukupno zove se *pòbojac*, pa bio jedan *nàmetak* ili više ńih. Eto lijepe riječi za talij.

[1] Ili *opako* i *naopako* što vidi. A kad bi se htjelo prevodit, *opačica* bio bi naj boļi prijevod. V. opačica.

Digitized by Google

imbottittura, a po tome *imbottire* bilo bi *pobíjati*.

Nàmetnik, *nàmetnica*, jer *namétati se*, naj boļe odgovaraju riječi *pretendente*.

Nàmirnica je prijevod riječi *quietanza*. Ima, istina, *namíriti* u frazama: — *Namíriti* djecu (dat im večeru i stavit ih u posteļu); *namíriti* drugove *(soddisfare)*; *namíriti* stoku — i ost., ali daleko smo od *nàmirnice*. Iz narodnoga načina, kad sklapaju zajam, vadimo: — Priznajem da sam primio — i ost., odatle naj boļa je riječ za ovo, čini mi se, *prìznanica*. V primnica, priznanica.

Namjerávati nije narodni glagol, nego učeni, dakle u puku ga nema. Puk veli: — ja sam *námjeran* — ili — *nakan*.

Nàmraz je isto što i nahlada.

Nàmrskati košuļu. V. mrske.

Nàopako zove se na sviti stražńa *(pars aversa)*, a spredńa *(pars adversa)* lišce i to u Dubrovniku. V. nalič. *Nàopako* dakle znači *òbrnuto* i mislim da nije potreba uzimat za ovu stvar novu riječ *òbrnuto*[1], jer *nàopako* to i znači, a narodna je riječ. *Opako*[2] znači *a tergo* i *nàopako*, *verkehrt*, *viceversa*, odakle se razvila misao zločesnosti. Tako *nàopako* znači sveđ *viceversa* onomu o čemu se govori[3].

Nà pamet je narodna riječ i znači: *ako se ne varam*; n. pr. Bilo ih je *nà pamet* dvadeset.

Nàparno (jelo) zove se u Dubrovniku samo obavreno a nedovreno.

Nàperak (nàpêrka). Eto našijem pomorcima riječi za *arboretto*, pak i za svaki drugi nasad, jer tako narod zove svaki nastavak uzgore *(ansatz)*[4]. Ostavimo se dakle *arbureta*.

Nàpica je deminutiv od *napa*, talij. *la napa*. Tako se zove u Dubrovniku *postòlńak*, *stòlńak* ili *tŕpežńâk*.

Náplata je spredńi i stražni dio košuļe odozdo do pasa.

Naplijèvati i *nàpliti* zovu se u narodu talij. *imbunire*, a *nàplovina* je *imbunimento*; n. pr. — Ove godine *nàplijêva* više nego je lani *nàplilo*; lańska *nàplovina* nije ni na pola; ove je godine strahota.

Nápôj je narodna riječ za *bakšiš (pourboire)*. V. darovina i kolač.

Nàpolica je mûka polu šenična a polu ržana.

Nàpovijed. V. pronuncija.

---

[1] Učeni g. Bošković u poznatoj knízi svjetuje *òbrnuto*.
[2] V. Miklošić, lex. palaeosl.
[3] Poredi u narodnoj pjesmi:
— Ne nos' sinko kopļa *nàopako* — pak opet:
— Zametnuo pušku *nàopako* — onda:
— Zavezane ruke *nàopako*.
[4] V. Vukov rječnik.

Digitized by Google

Nàpravļalo u Bokama i u Dubrovniku kogod zove *cklènicu* kojom se hrana začińa.

Nàprêgnût, a o narodni adjektiv i znači *gonfio di petto.*

Nàpružak (napruška) je šiļak na koji se nasadi ostań[1]. I to bi moglo služiti u fizikalnom kabinetu za štogod.

Narájiti se narodni glagol isto što i *naužívati se.*

Narèčen isto je što i namijeńen; n. pr. zet *narèčen.*

Narèći u narodu znači *accennare* (nel discorso) n. pr. — ti mu *narèci — fagli un cenno —* a ne *dictare*[2]. V. Kazati i kazivati u pero.

Náruč je *mutuo,* kad se za posuđeni novac dužiteļ upiše na kuću ili na baštinu dužnika, i tad se veli, da je uzeo ili dao što u *náruč.* V. Rukodavac.

Nasamáriti koga znači *dargli dell' asino.* Riječ dolazi od tuđega *samára.* V. Tovarnica.

Náseon[3] je naj boļa riječ, kojom se može prevesti latinska *frequens,* n. pr. *senatus frequens náseono* vijeće ili skupština.

Nàslaga je skovana riječ za *strato;* od slagati nema nijedna riječ *slaga,* tako nema ni od naslagati *nàslaga.* Narod to zove *nàsjevina,* i vrlo je lijepa riječ. Dakle prva, druga i ost. *nàsjevina.*

Náslon je narodna riječ u građevini i znači uprav *galleria bedeckter gang.* Kanimo se dakle *zatvorenijeh hòdnika,* a teško kad bi se zadovoļili *galèrijom.*

Nàsrt bolesti čitamo po knigama i novinama za *assalto della malattia,* a u puku se to govori *nàstup* bolesti.

Nàstajni, a, o isto što *budući, a, e* narodna je riječ. V. dojdući.

Nàstati vrlo zgodno se govori o pogibli za fraze tuđe *imminet periculum, sovrasta il pericolo;* dakle *nàstaje pògibao.* Nije narodno kazati *prìjeti pogibao.*

Nástavak je držalo po komu se tuče, kad se nabijaju obruči od bačve.

Nastòžiti je isto što narpati.

Nastvòriti je isto što *naspòrit.*

Nàtrhnuti. V. trhļača.

Nàturice n. pr. razložit znači u podobi *sorite.*

Naukòvnî, a, o je riječ nespretno izvedena, jer *nàučan* je adjektiv od *nauka,* ali naučan služi u drugom smislu. *Nástava* je narodna riječ za *unterricht, istruzione,* a

[1] Poredi stsl. напрагати = iungere.

[2] Istina da ima Gundulić:

— *Narècite sad i meni* —

ali u duhu jezika Osmanida nije sveđ kažiput; *quandoque bonus dormitat Homerus.*

[3] Očito su u ove riječi òstâli padeži zaveli nominativ m. roda, jer bi ovaj imao glasiti *násclan,* isporedi *mîsaon.*

Digitized by Google

nástavni jezik *lingua d' instruzione*.

Naùstavke. V. Navečje.

Nàusticê što kazati, to je narodno, a *usmeno* nema, i znači *mündlich* etwas aussagen; *naùzust* što umjeti (a ne *naustice) auswendig* wissen; *prímati* (a ne učiti *na pamet) auswendig* lernen; n. pr. — kad je on pjevao, ja sam *primao*.

Nàvađâńe i *nàvađati*. U učenom svijetu rečene dvije riječi služe u smislu talij. *addurre*, n. pr. *navađańe* primjerā, *navađati* riječi i ost. To puk ne bi razumio, jer *nàvađâńe* i *nàvađati (nàvoda)* znači *prìviknuti (angewöhnen)*.

Navađènīk je, koji se na nešto *nàvadio* (naučio). Poznata je narodna riječ: — *Navađènik* je gori nego krvnik. — Za *addurre* treba kazati *navèsti, navòditi*, da ne bude amfiboloḍije, gdje nije prijeka potreba.

Nàvar je nastojańe u Dobroti Kotorskoj[1].

Návečje je narodno ime za *vigilia*, a *uoči* je prijedlog. N. pr. — Danas je *návečje* Nikoļa dne, kupe se zvanice i prijateļi — ost. *Naùstavke* pak je sutri dan po svecu. N. pr. *Naùstavke* sveca.

Navìjorka naši pomorci zovu grad *New-York* u Americi, i mislim da je dobra riječ i da je treba umetnut u naše ḍeografijske karte. V. Brziļ. Navrļan i ost.

Nàvlaka je isto što čorojica, a osim toga znači na ļuckom oku *katàratu*. Suviše služe se ńom u Konavlima za *enveloppe* knigā (poslanicā), što se u Dubrovniku zove *kùćica*. U knižara pitaju: — Dajte mi dvanaest listā i dvanaest *nàvlâkā* ili *kùćicā*.

Navòditi. V. navađańe.

Nàvodńak je isto što *ràsklad* (propago) lozā i drugoga rašća. V. porivenica.

Navŕļan (navrļána) naši pomorci zovu *New Orleans* u Americi; pa zašto ne bi vrijedila ova riječ, kad vrijede druge po pučkoj etimoloḍiji skrojene, kako n. pr. Nìkopoļe, Jedrèna ili Drijènopoļe[2], Jakin i ost. V. Navijorka.

Nàvrći bječvu. V. nametnuti bječvu.

Nàzočje je isto što nazočnost. V. Izočje.

Nëbo je naj boļa riječ za *klìmat* (kad ne bi htjeli uzeti ovu grčku riječ) kako su i stari Rimļani govorili prosto *coelum*, n. pr. — pod ovijem *nëbom* ńekako mi ne ide (questo *clima* non mi conferisce). — Kanimo se dakle kovanoga *pòdnebļa* i još gorega *pòdnebesja*. Ako pak grčku riječ uzmemo, tad je naj boļe držat se osnove grčke *klìmat (klìmata)*, a ne izvrtat rod *klima (e)*, za to može bit, što je

[1] Poredi stsl. **ВАРОВАТИ СА** čuvati se.
[2] U „Osmanidi".

Digitized by Google

talijanski na *a clima*, ali je m. r. *il clima*.

Néćati u puku znači kazat *ne ću*, n. pr. — Ovaj sve *néća*.

Neisposni grijeh što se postom ne može okajiti.

Nérad u obliku *s néradi* znači ne hote, *per disavertenza*.

Nerȍduša je u puku neplodna žena.

Nèsmotreńak je neoprezan čovjek.

Nèsmotrn. V. Jutreńi.

Nèspomenica je eufizam za vještiču.

Nezdrávština u Konavlima zove se *neman, strašilo*.

Nèzremice narodno adverbije i znači *ne gledajuć*.

Nèvoļan. V. voļan.

Nìkli (î) plur. tantum pučka je riječ za svu povrtnu zĕlĕn i travu, ali samo za prvi porast.

Nìštica je nevaļala riječ u svome kroju, jer *nìšta* nije supstantiv kako *kȉša*, koja ima svoj deminutiv *kȉšica; nȉšta* je zamjenica *(što, šta)*, i nema deminutiva, a po riječi *nȉštica*, deminutiv zamjenice *što (šta)* bio bi *štica*. Što bi tad kazala *daska* (дъштица, danas *štica)?* Istina da i od *svašto (svašta)* čine *svaštice*, ali je knìga mnogo trpeća. Ovo je po kroju; ali i po značeńu *nȉštica* ne odgovara matematično arapskome *zeru*, jer *zero* nije baš *nȉšta*. Što dakle da učinimo? Nije potreba da riječ tražimo daleko; imamo je u puku, a to je ista arapska riječ, biva *zera*. Pa *zera* uprav i matematično odgovara arapskome *zeru*, jer puk kaže: — Daj mi *zeru* — a to znači *malu mrvicu česa*. Također čuje se: — Nije mi dao ni *zere* — biva ni *male mrvice*, što je baš u matematici *zero*. Kad su svi narodi pozajmili u Arapâ *zeru* za učionice, čemu se sami mi libimo, kao nastran čovjek od ļudī?

Nìzaļka se u puku zove *ago da infilzare*.

Nogòstup je narodna riječ za *trottoir, ili marciapiede* po širokijem ulicama gradovâ.

Nȍsak (nȍska). Prònosak je prvo jaje što kokoš snese, a *ìznosak* je pošļedńe, kad već kokoš ne može da nosi. Po ovijem riječima *prònosak* bi se mogla zvati prva edicion kakve knìge, a *ìznosak (postrema, ultima)*. Ove će riječi prije ili poslije zamijenit grdno *izdáńe;* a teško da se primi *edicion (editio)*, jer *izdáńe* je prevedeno po *ausgabe, editio*, što nije po duhu jezika, a tijem je grđa riječ što znači isto što *ìzdaja*. Ńeki mi učeni prijateļ i drug opazi, da se i ńemu čine ove dvije riječi dobre za *prima* i *ultima editio*, ali kako ćemo za drugu, treću i ostale edicioni? Odgovor se sam po sebi nameće. U riječima *prònosak* i *ìznosak* imamo *nȍsak* kad primeci odpanu. Kako se i o kokoši govori da je *pronijéla* ili *iznijéla*, tako se reče i da je *snijéla*, a koja

Digitized by Google

je *snijela nȍsi*. Dakle *nȍsak* može bit u opće edicion.

Nòsilac je upisano na kakvijem dionicama zajma, da odgovara tal. *portatore;* ali *nòsilac* je bajulator (facchino). *Dònosac* je za to naj zgodnija riječ, a iz naroda je.

Nòtńâk (*notńaka*) je *compagno da letto* ženskińi[1].

Novàčeńe i *nòvak*. V. popis.

Nòvaka (*e*) narodna riječ i znači sudba.

Nòžić je pogana bolest na prstu od ruke.

Ń.

Ńòrac (ńòrca) je sprava ribarska kojom otkvače udicu kad zadjede za dno mora. *Ńòrca* puk zove osim toga *il palombaro*. Suviše *ńòrac* je *veliki margus merganser, smergo.*

Ńòrčić je *podiceps auritus, tuffetto piccolo.*

Ńòrka je *podiceps auritus, mangiapallini minore.*

O.

Obàmetnuti se, veli se onda kad se ivica sukna suče jer joj je blizu šav. Tad se kaže da se sukno *obàmetlo*.

Òbarati se. Bibe se *òbaraju*, kad nestanu s površine morske.

Obàšav (obàšva) je rub *(orlatura)* kad je haļina po krajima prosto obašvena, a *òptok* je kad je po krajima sukno, različito od haļinâ, prišveno *(praetego);* za to *òptočena* je toga *praetexta*.

Obàznanica je eufemijski narodna riječ za bludnicu.

Obesńiti je narodni glagol i znači ostati bez sina.

Òbičan je zgodan adjektiv za ńemački *gemüthlich*, što nevaļalo prevađaju *blag, srdačan* i što ti ja znam, mjesto *običan*, n. pr. *òbična* dvornica, kuća i ost.

Običávati nije narodni glagol nego kńiževni. Puk veli: — *Vičan* sam — ili — *običan* to uraditi — jali — *obično* to radim — jali — *običaj* mi je — jali — *naučio* sam se tako — i ost.

Objèčuh a ne *objučuh*[2] obodac je, o koji se što objesi, n. pr. slika. Taj se obodac zakvači za čavao[3].

Òbjet (ob-vjet) je narodna riječ za svečano obećańe svešteńikā i redovnikā kad ih rukopolože i pomažu, a glagol je *òbjetovati*. — Tri sam *òbjeta òbjetovao* — a to je — *ho fatto tre voti*. *Òbjetovati se* pak veli se o posveti kakvom

[1] Pjesma kaže:
— Kučko Mare, imaš li *notńaka?*

[2] V. Stulin rječnik.

[3] Riječ je po svoj prilici od *vēs* (весь), dakle *ob-vjes-čuh*.

Digitized by Google

svecu. — *Òbjetovao* sam se svetom Vlahu.

Òblica je *pila, globus.* V. purak, balota.

Òblica je ńeka vrsta oble masline. V. dužica.

Òblice (ā) plur. tantum oble bilice za gorivo; ńima naprotiv su *cijèpanice.*

Òblog i *oblòžiti.* V. impjastar.

Òbļetnica je prava narodna riječ za *anniversarium,* jer je *gôd* i *godòvnô (oga),* ńešto drugo; dakle je zgodno reći — pedeseta, stota, tisućna *òbļetnica* od pokrštenja, ustanka narodnoga — i ost. I *gòdišńica* je ńešto drugo, biva *convivium funebre, post annum elapsum,* isto što i *dāća;* a *gòdišnica* je i sluškińa koja se na godinu najmi, *ancilla annualis*[1].

Òbodnica. V. okružnica.

Obóđa je ivica od puta, rub; n. pr. mazga ide *o' óđom.* — Suviše znači i zavojicu, *serpentina.*

Óboj (oboja). V. omot.

Obòstran, a, o je grdno skovana riječ, koja se ne nalazi u narodnom jeziku i ne može se upotrebļavat. Očito je skovana po talij. *bilaterale,* komu se protivi *unilaterale,* pak su i za to iznašli *jednòstran,* a ni toga nema u puku. Narodne bi riječi za to bile *jednòlik* i *dvòličan.* Isto tako nema ni *ovòstran* ni *onòstran* što je očito skovano prama *citerior* i *ulterior,* nego *ovòstranski* i *onòstranski,* riječi, koje se u puku čuju.

Obràslica je narodna riječ za *prókule (broccoli)* od kupusa. Druga je stvar *brasúnica;* to je ogranak mladoga kupusa, a odjesti se ograncima veli se *obrasùniti se.*

Óbrazovanost, òbrazovati. V. Izobraziti.

Obr̀đati je narodna riječ i znači potamńeti u licu, n pr. — *obr̀đao je.* — U Dubrovniku se to kaže — *rđave je pomasti* — što je prijevod iz talijanskoga — *è di cattiva ciera* —. No opazit mi je da adjektiv *rđav,* što se čuje u Dubrovniku osobito za nemoć, slaže se s narodnijem glagolom *obr̀đati.*

Òbribiti se znači uhvatiti jednu ribicu, n. pr. nijesmo se još *òbribili,* biva nijesmo uhvatili ni jedne ribice.

Òburlica je u Dubrovniku *ògrlica* od košuļe, riječ skrojena na našu po osnovi talijanske riječi *orlo.*

Obùsatiti je o čeļadetu *òruńavit* po životu. Poznata je narodna riječ: — Kad *opr̀sati* i *obùsati,* ko će je zauzdati! — V. oprsatiti.

Òbuška je narodna riječ za iglu bez uši. Biļežim je našijem šavčicama i vezilicama na ogled, jer sam čuo jednom da se taka igla zove *glûhâ,* a biće i to dobro.

Obvézati se nije dobro po nauci naših glasova, nego treba raz-

[1] V. Vukov i Stulin riječnik.

Digitized by Google

dvojiti skupinu *bv* slovom *a;* dakle *obavézati, òbaveza.* Inače trebalo bi kazat *obézati se*[1]; poredi *oblâčiti* (*ob-vlačiti*), *obesèliti* (*ob-veseliti*) i ost.

Òbzreti se nije lijepo; i tu treba razlučit *bz* slovom *a,* a radi blagoglasja umetnuti *d* između *zr,* ovako *obàzdreti se.* Istina da ima u narodnijem pjesmama *òbzir*[2], ali se čuje samo *òzir* kako što ispane *b* i iz glagola kad se ne umetne *a,* n. pr. *òzirati se.* Inače *obàzirati se* mješte *òbzirati se.*

Ocŕniti se isto je ko zaviti se u crno, *mettere il lutto.* N. pr. — Mnoge će se bule *ocŕniti* — (Gorski Vijenac).

Òči u plur. znači i *presenza,* n. pr. — skini mi se *s òčî* — ili — ovo si opravio na moje *òći* — i ost. V. izočan.

Òčin dân (öča dana, öču danu i ost.) u Konavlima je što *òci* ili *òčići.*

Ò dar. Ńeki naši književnici traže kako ćemo nazvat *Bettgestell, lettiera.* Kad imamo *òdar mrtvački, òdrinu* za lozu i *odar* (u Dubrovniku) na kom spavamo, eto riječi za tu spravu, biva *òdar;* u ń metnimo *pòsteļu* ili *stĕļu,* koja može bit *vunèńača, pêrnica, slämnica* ili *slämńača* ili sve troje skupa ili samo dvoje, pa eto nam loga. Dakle je *òdar, Bettgestell,* a pòsteļa je *Bett.*

Òdbor je narodna riječ u tkańu o pređi, kad je ova lijepo osnovana, pak se u navijańu pred cijepcima *òdbîrâ* (ne puti); tad se kaže, da je dobar *òdbor* (*selectio*). Što će nam dakle *odbor* i za *Comitato* i za *Giunta,* kad ne odgovara ideji. Pak ni po jada da smo riječ namijenili samo za *Giunta,* jer ńu ńekako treba zvat, ali čemu za *Comitato,* kad imamo narodni način u tome poslu. Puk kad reče da je ńekoliko ļudi izabrao za kakav posao, sveđ veli: *tri* čovjeka, *pet* ļudi ili *dvojicu, petericu, desetericu* i ost. Tako je bilo i kod Rimļana; to su *duumviri, triumviri, decemviri* i ost. Zašto i mi ne bi mogli svesti na narodni govor i to, a ne zavoditi se za novijem narodima, n. pr. za Nijemcima, kojima je *Ausschuss* i jedno i drugo. (*Landesausschuss òdbor zemàļski* i *Ausschuss òdbor*), pak ne znamo razlikovati nego se smetamo kad velimo, n. pr. — *Òdbor* za pregledańe rada *òdbora* zemaļskoga. — Koliko bi boļe bilo kazat: — *Petòrica* (*sedmorica*) za pregledańe rada *òdbora* zemaļskoga.

Odijèditi se narodni je glagol u Konavlima i znači *smíriti se,* n. pr. — Govori mu, možeš sad, *odijèdio se.*

Òdlično u ocjenama za učionice ne vaļa, jer nije narodna riječ; pa sad i ne služi, jer ona znači

[1] V. stsl. ОБАЗАТИ СА.

Digitized by Google

uprav *distinto, ausgezeichnet*, a ove ocjene više nema. Za *vorzüglich, eminente* treba kazat *izvrsno* ili *vrsno.*

Òdlika znači novac za otkup mješte osvete, jer se tako platac *lîčî* (odriče se) krvnika plativši *òdliku*[1]. Koliko je dakle nespretna ta riječ u učionicama, kad se kaže: — Prvi red s *òdlikom.* — Mjesto toga trebalo bi kazat: — Prvi red s *ìzvrsnosti.* Ali ni ovo nije lijepo. V. odvojiti. I glagola *òdlikovati se* nema u puku, nego *odlikovati* što znači *decet* kao i *dòlikovati*[2].

Òdmâ. Ńeki uče da treba kazat *odmah* a ne *odma*, no meni se čini da nije bistro, jer nije tu otpalo *h* kao u riječi *gra* za *grah*, *ora* za *orah* u krajima gdje se izgubilo *h*, nego je od iskoni bilo *ȍd maha*, kako se nalazi u dubrovačkijem komedijama; pak pošto je ispalo *h*, dva su se *a* slila u jedno; dakle *od maha, od maa, ȍdmâ;* kao *ȍd straha, ȍd straa, ȍd stra*, što se i sad čuje u Hercegovini. Drugi je razlog proti obliku *ȍdmah* sto bi tako bila riječ *ibrida*, jer *od* spaja se *s genetivom.*

Òdmetac (*òdmeca*) je ribarska udična sprava. Na uzici je privezana udica, pak se s kraja odmeće.

Òdnos je riječ ruska, za to i *odnòsiti se*, pa i *òdnošaj.* U nas to puk ne bi nikako razumio. Za to je pokojni Daničić uveo *svȅzu* i *prìvezu*, pa *privézati se* i *svézati se* n. pr. — Prijateļske *svȅze* dvaju narodâ tiješte nam radostnicu suzu, koja se srcu *prìvezuje.* — Ovako je za sad mnogo boļe nego n. pr. — Prijateļski *òdnosi (òdnošaji)* dvaju narodâ tiješte nam radosnicu suzu, koja se *òdnosi* na srce.

Odòbriti je u puku *superaddere*, n. pr. — On dade pet pletâ, a ja *odobrio* deset. — Za to ne vaļa *odòbriti* za *prìstati* (aderire), *prìhvatiti* (accogliere), *potvŕditi* (confermare).

Odòļen (odòļena) lijepa je narodna riječ liječnicima. Kad je boniku zlo i naopako, dadu mu *odòļena* (travu) da mu prekine bol; a što je to nego *lo specifico* ili što inače? Kad vide da treba ublažit krepost *odòļena*, dadu drugu travu koju zovu *odùmiļen;* a to je očito *il calmante.*

Òdor (òdora) narodna riječ, imovina, svojina.

[1] V. Vukov rječnik.
[2] V. Vukov rječnik.

(Ostatak sliedi.)

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA CXI.

RAZRED MATEMATIČKO-PRIRODOSLOVNI.

XV.

U ZAGREBU 1892.

TISKARA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE (DIONIČKE TISKARE).

Digitized by Google

LIBRARY OF CONGRESS
RECEIVED
MAR 5 1927
DOCUMENTS DIVISION

Dionička tiskara u Zagrebu.

Digitized by Google

Sadržaj.

Strana

O fosilnih Cetaceih Hrvatske i Kranjske. (De fossilibus Cetaceis Croatiae et Carneoliae.) Od dra. Drag. Gorjanović-Krambergera 1

Prilog našim klimatskim odnošajima. Od J. Torbara 22

Dnevna i godišnja perioda oblaka u Bakru. Od A. Mohorovičića 34

Šipčanski Balkan i okolica u geoložkom i petrografskom pogledu. Od Lazara Vankova 51

Eruptivno kamenje u Dalmaciji. Od dra. Miše Kišpatića . . . 158

Digitized by Google

Digitized by Google

O fosilnih Cetaceih Hrvatske i Kranjske.

(De fossilibus Cetaceis Croatiae et Carneoliae.)

Čitao u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 15. ožujka 1892.

ČLAN-DOPISNIK DR. DRAG. GORJANOVIĆ-KRAMBERGER.

U ovoj razpravi opisani ostanci *Cetacea* potiču ponajviše iz sivih lapora *pod Susedom*. Oni su već prije nekoliko decenija tamo nadjeni, što sam mogao konštatovati dvima etiketama, napisanima njemački po pokojnom gimnazijskom profesoru dr. *Tkalcu*. Te su etikete ležale nuz dva kralježka *Delphinida*, pak jim je pribilježena godina 1854. i nalazište *Podsused*. — Poglavita pako zasluga oko sabiranja tih susjedskih okamina ide pokojnoga majora *Sabljara*.

Ostali fragmenti nadjeni su u novije doba u *Vrabču* i *Jesenicah*.

Izuzevši Radobojsku vrst *Delphinopsis Freyeri* Joh. Mül., koju je opisao *Johannes Müller* već godine 1853., ostali su pod Susedom nadjeni ostanci sve do godine 1870. netaknuti. Te je naime godine *Vukotinović* u XIII. knjizi „Rada", te u razpravi „O petrefaktih u obće . . ." (l. cit. pag. 209.) posve obćenito spomenuo golemo neko hrbtište, za koje veli, da čovjek zanj nezna, da li pripada sisavcu ili salamandru. — Tekar godine 1882. izpitao je te susjedske ostanke poznati stručnjak za *Cetacee* g. *Van Beneden*[1]. Resultat njegovih študija bila je razprava „Une Baleine fossile de Croatie" (Vidi pregled literature), u kojoj vidimo i sve, jednoj te istoj životinji pripadajuće ostanke u naravnoj veličini nacrtane. *Van Beneden* prozvao je te ostanke *Mesocetus Agrami*.

Godine 1884. opisao sam u razpravici „Fosilni sisari Hrvatske, Slavonije i Dalmacije" („Rad" akademije knj. LXIX.) sve do onda poznate ostanke *Cetacea*, pak i neke na novo nadjene česti vrsti *Mesocetus Agrami*. Nu pošto se je i opeta našlo u zbirkah našega narodnoga muzeja i kr. velike gimnazije zagrebačke nekoliko važnih kostih istoga Mesoceta: to je nastala potreba za bolju spoznaju nje-

[1] Spominjem, da je već god. 1879. publicirao taj strukovnjak noticu o tih ostancih. Vidi: Bulletins de l'Academie royale de Belgique. 2me. sér. tb. XLVII.

Digitized by Google

gove organizacije objelodaniti tog zanimivog kita, tim više, jer se je prikupilo i inoga gradiva i jer je valjalo neku prepariranu simfizu iznovice proučiti.

Uz priegled literature spomenuo sam i nalazišta naših fosilnih *Cetacea*, pak i način konserviranja, jer je trebalo u tom pogledu izpraviti neko nemoguće tumačenje.

Priegled upotrebljene literature.

1836. *Cuvier:* „Recherches sur les Ossemens foss". 4. Ed. Paris.

1853—1856. *Bronn*: „Lethaea geognostica". Vol. III. pag. 762.

1853. *Joh. Müller*: „Neues Cetaceum aus Radoboj". Sitzungsber. d. k. k. Akademie der Wissenschaften, math. nat. Cl. Wien. Bd. X., pg. 84.

1855. *Joh. Müller*: ibid. Bd. XV. pg. 345.

1859. *Gervais*: „Zoologie et Paléontologie française".

1870. *Vukotinović*: „O petrefaktih u obće i o podzemnoj fauni i flori susjedskih lapora". — Rad jugoslavenske akademije znanostih i umjetnostih. Zagreb, knj. XIII.

1873. *Brandt*: „Untersuchungen über die fossilen und subfossilen Cetaceen Europa's". — Petersburg.

1874. *Brandt*: „Ergänzungen zu den fossilen Cetaceen Europa's". Petersburg.

1879. *Van Beneden*: „Sur un envoi d' ossements de Cétacées fossiles de Croatie". — Bulletins de l' Academie royale de Belgique. 2-me sér., Tab. XLVII.

1880. *Van Beneden* et *P. Gervais*: „Osteographie des Cetacées".

1882. *Van Beneden*: „Une baleine fossile de Croatie" appartenant au genre Mésocéte. — Mémoires de l' Academie royale des sciences, del lettres et des beaux-arts de Bélgique. — Bruxelles. Tom. XLV.

1884. *Van Beneden*: „Description des ossements fossiles". Annales du Musée royal. Bruxelles. Tom. XIII.

1884. *Dr. Gorjanović-Kramberger*: „Fosilni sisari Hrvatske Slavonije i Dalmacije". Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Zagreb. LXIX.

Nalazišta naših fosilnih Cetacea.

Ovdje opisani ostanci *Cetacea* potiču *izpod Suseda* i iz *Vrabča* kod Zagreba ter *Jesenicah* u Kranjskoj.

Podsusedski ostanci izvadjeni su iz sivoga sarmatskoga lapora, koj stoji, kako je poznato, u neprekidnoj susljedici sa mediteranskimi

Digitized by Google

slojevi. Ovaj sarmatski lapor je ujedno ležište mnogobrojnih riba, koje su u literaturi dovoljno poznate. Od mekušaca nahodimo jedinu školjku *Ervilia*, al u znatnom broju. — Ti su predmeti nadjeni u napuštenoj danas kamenari tik željezničkih tračnica na Z. podanku ruševina *Susjed grada*. U toj se je kamenari nedavno raztukao ostanak nekad velike gromade litavca, koja se je tamo nalazila na sekundarnom ležištu. Prvotno bio je na ime taj litavac priljubljen o posvema blizu ležeći dolomit triasa i činio obalu sarmatskoga mora, čiji su ga žali vremenom podjeli, dok se nije srušio u sedimente toga mora, koji ga i prekriše.

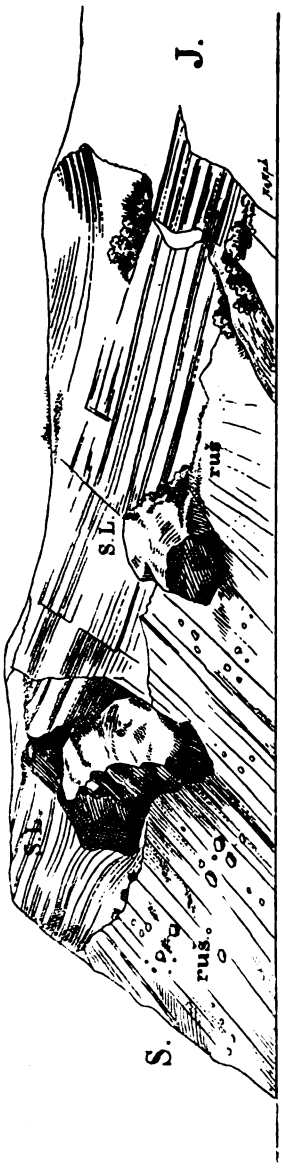

SL = sarmatski lapori; L = litavac; ruš. = ruševine.

G. *Vukotinović* je već god. 1870. u napomenutoj razpravi vrlo dobro spoznao, kako je taj litavac dospio u lapor, pak nam ga na str. 25. ovako tumači: „U sredini od prilike leži u ovoj lapornoj taložini utišnjena velika gromada vapnena kamena, koja je odozgor u lapor kano strovaljena; unj je kao u mnogo mekši kamen ugreznula i kroz to je lapor na jednu i drugu stranu nadignjen". — G. *Vukotinović* pridao je svojoj razpravi i dvie tablice, od kojih nam prva predočuje posve šematičan profil nekadanje susjedske kamenare. Nu pošto je taj profil zbog one upale gromade litavca u velike zanimiv, to sam ga evo prema fotografiji g. *Standl-a* od god. 1868. točnije nacrtao.

U *Vrabču* nadjen je do danas lih jedan *Delphinid*, ali toga razbiše tamošnji kamenari; samo su od njega preostala 3 kralježka,

*

Digitized by Google

koja se čuvaju u narodnom mineralogičko-geologičkom muzeju u Zagrebu. Fosil taj ležao je u onom istom zeleno-sivom, bituminoznom, škriljavom laporu, iz kojega su izvadjene opisane jur ribe *(Labrax, Mugil, Auxis, Caranx Rhombus* i *Clupea)*, pa nešto pougljevljena lišća i mekušaca *(Cardium plicatum, Modiola marginata, Ervilia podolica* itd.). Ovaj, bojom i okaminami markirani sloj leži medju dvim gredama žutoga lapora sa biljem i mekušci, pod kojim se nalazi sloj pieska pun samih karakterističnih sarmatskih *Gasteropoda* i *Lamellibranchiata*, od kojih iztičem samo novi plosnati *Cardium Brusinae* m. (Ms), koj se odlikuje dvovrstnimi rebri, pak polimorfan *Cardium obsoletum*. U vis prelaze sarmatske naslage u *praepontičke* i *congerijske*.

Nalazište fosilnih *Cetacea* u Kranjskoj, *Jesenice*, leži po kazivanju g. *dr. J. Namorš-a*, liečnika u Jesenicah, tik *Save*. Gosp. *Namorš* odveo me je na to ležište, gdje sam se osvjedočio, da onaj medju *Breganom, Mokricama* i *Jesenicama* ležeći teren, koj je na geoložkih kartah izlučen kao diluvij, dielomice sastoji i od naslaga mediteranskih. Poimence to vriedi za strmu obalu Save kod *Jesenicah*, gdje se je u svoje vrieme i vadio kamen u gradjevne svrhe. Ravnicu pako erodirala je rieka Sava i pokrila diluvialnimi tvorinami, a prvobitne starije taložine vide se sada samo tik rečene rieke.

Nješto o konservaciji ovih ostanaka Cetacea.

Pošto su skeletni elementi *Cetacea* više manje masivni a dielomice i reducirani (gibala), to su obično i te česti kao: korpusi kralježaka, pak ekstremiteti vrlo dobro sačuvani, dočim su primjerice lubanje, protegnute čeljusti, rebra i apofize kralježaka većinom potrte, zgnječene ili utisnute. Ovoj raznovrstnoj deformaciji uzrok je ili jednostavni tlak slojeva ili, što je pretežnije, tlak prouzročen tektoničkimi odnošaji, uslied kojih nastaje svijanje, lamanje ili premaknuće kami zajedno sa okaminami, koje se u njih nalaze. Ove inače posve razumljive, ter tlakom nastale deformacije spominjem pako zato, jer sve te vrsti promjena motrimo na predležećih kostih, poglavito pako zato, što je *Van Beneden* u svojoj citiranoj radnji: „Une Baleine fossile de Croatie“ (l. cit. pg. 10. i 11.)[1], spominjuć

[1] Gosp. prof. *Pilar* saobćio je pismeno g. *Van Benedenu* starost ležista *Mesoceta*, pak mu i spomenuo eratičnu narav znanoga litavca. Tu je okolnost, kako vidimo, i zbilja upotrebio *Van Beneden*, da njom protumači utisnuće occipitalnih kosti lubanje *Mesoceta*.

Digitized by Google

način konservacije našeg *Mesoceta izpod Suseda*, poimence pako utisnute mu gornje occipitalne česti lubanje, te korpus dorsalnih kralježaka utisnutih neuralnih apofiza rekao: da je onaj balvan litavca, što su ga jednom valovi sarmatskoga mora podprali, pao na živog *Mesoceta* (ili bar dok je još bio mesom zaodjet), pak mu tim utisnuo pokrov lubanje i neuralne nastavke kralježaka! — Nasuprot tomu spomenuti mi je samo, da imamo *izpod Suseda* i krasan lumbarni kralježak nekog *Champsodelpha*, kojemu su takodjer obje neuralne apofize potrte i osovce u tjelesinu kralježka utisnute. Radi dosljednosti imali bismo pomišljati, da je onaj nesretni balvan litavca cieli naraštaj podsusjedskih *Cetacea* potukao. Tako ogromnih pako dimensijah nije imao taj balvan; ali je bio svakako tako obsežan i težak, da bi, kad bi bio zbilja pao na *Mesoceta* i *Champsodelpha*, obojicu bio smrvio, a ne samo im utisnuo lubanju i relativno slabe neuralne nastavke! To mi se učini potrebito ovdje spomenuti, jer nevalja zaboraviti i na tlak uzročen tektoničkimi odnošaji, uslied kojih je velika množina okamina u obće koje kako deformirana.

Veći dio kostih naših susjedskih *Cetacea* je mjestimice ljubičast. Ta pako veoma nježna ljubičasta korica potiče po svoj prilici od kakvoga *manganova fosfata* — možda *Hureaulita* — koj se i u toj boji u prirodi nalazi.

Priegled opisanih Cetacea.

A. Denticete.

Fam.: Delphinidae.

1. Gen.: *Champsodelphis.*
   Champsodelphis carniolicus, Kramb.-Gorj. — *Jesenice* (medit?)
   Champsodelphis sp. — *Podsused.* (sarm.)
2. Gen.: *Platanista.*
   Platanista croatica, Kramb.-Gorj. — *Podsused.* (sarm.)
3. Gen.: *Delphinapterus.*
   Delphinapterus sp. — *Vrabče.* (sarm.)

B. Mysticete.

Fam.: Balaenopteridae.

4. Gen.: *Mesocetus.*
   Mesocetus agrami, Van. Bened. — *Podsused.* (sarm.)

Digitized by Google

A. Denticete.

Fam.: **Delphinidae.**
1. Gen.: **Champsodelphis.**

Champsodelphis carniolicus, Kramb.-Gorj.

(Tab. I. Sl. 1—4.)

Tako zovem liepo sačuvani odlomak gornje čeljusti njekog *Delphinida,* koj veoma naliči vrsti *Champsodelphis tetragonorhynchus,* Delf.[1] Ovaj je unikum poklonio gosp. *Lampe* prije nekoliko godina narodnomu mineralogičko-geologičkomu muzeju, a potiče iz mediteranskih (?) naslaga okolice *Jesenica* u Kranjskoj. Izim toga uručio mi je gosp. *dr. J. Namorš* iz *Jesenica* za isti muzej 4 izolirana, dielomice vrlo dobro sačuvana zuba, koja po svoj prilici pripadaju gori imenovanoj vrsti. Prosto mi bilo izreći najljepšu hvalu gospodi darovateljem u ime mineralogičko-geologičkoga muzeja.

Što se tiče one gornje čeljusti, predočuje nam 160$^{m}/_{m}$ dugačak fragmenat, koj potiče iz otražnje t. j. glavi približene čeljustne polovine. Nuz desni čeljustni rub vidimo 11 većinom do koriena odlomljenih zubi i povrh toga još četiri dielomice sačuvana koriena, a lieva polovina čeljusti nosi niz od 9 malo ne posve dobro konserviranih, a 5 dielomice do koriena odlomljenih zubi i komad alveole. — Pošto su krajevi čeljusti koso odlomljeni, možemo si nasuprot ležeće, manjkajuće česti čeljustnih kontura i zubnih nizova pomisliti. Ovako popunjena slika naše čeljusti uči nas, *da je srakako pripadala delfinu dugačke i uzke gubice.* Prolistamo li veliko djelo *Van Beneden-a,* tad ćemo samo u porodici *Delphinorhynchidae,* napose pako u roda *Inia*[2] naići na tako sagradjenu gornju čeljust, premda ima srodstva i izmedju naših ostanaka te živućih vrsti: *Delphinus rostratus* i *D. plumbeus* (l. cit. Tab. XXXVII. Fig. 1—5, 8—11). Zašto sam pako baš na prvom mjestu iztaknuo srodnost našega ostanka sa rodom *Inia,* naskoro ćemo doznati.

Najveća je širina naše čeljusti 62$^{m}/_{m}$, ali se napried veoma brzo sužuje na 33.$_{6}$$^{m}/_{m}$. Što se tiče postranih ploha obih čeljustnih strana, to mi je spomenuti, da one (poimence desna većma natrag sižuća) stvaraju sa horizontalnom ravninom kut po prilici od 55°,

[1] *Van Beneden:* „Osteographie des Cétacées". Tab. LIX. Fig. 1.
[2] Ibid. Tab. XXXIII. Fig. 1.

Digitized by Google

nego taj kut napried brzo raste tako, da obje čeljustne grane već pred svojim prednjim krajem na toj ravnini gotovo okomo stoje.

Na dolnjoj su strani te gornje čeljusti izprva razširene, plosnate i samo ponešto ∫ savite; izim toga vidimo tu i nekoliko uzduž tekućih utisaka od cievi (Gefässfurchen). Nu naskoro se te čeljustne grane sužuju, ter ostavljaju $11^{m}/_{m}$ široki strmo omedjeni medjutak, u kojem spetimo (u osi te čeljusti) vrh *Vomera,* koj — kako se čini — okančava u sredini našeg čeljustnog fragmenta. Sada se pako priljubljuju za veći dio nutarnje strane gornjih čeljusti *intermaxilarne* kosti, koje se tiču daleko izpod svoje sredine i tako tvore na dolnjoj strani (na nebcu) duboku brazdu.

Obje grane gornjih čeljusti prekrivaju na način krova $16^{m}/_{m}$ široke intermaksilarne kosti, koje su izprva gotovo isto tako nagnute kao i vanjske plohe rečenih čeljusti, nu prema prednjemu kraju postaju sve to strmije, al ipak ne toliko, kao što strane maksilarnih kosti. Spomenuti mi je, da je lievi *intermaxilare* pred prednjim krajem čeljusti tako prionuo za dotičnu kost gornje čeljusti, da bi čovjek mislio, da su se te kosti ondje srasle i tek nas plitka samo brazdica sjeća, da su u istinu dvie kosti. Jošte vidimo u sredini blizu gornjega ruba lieve gornje čeljusti dva ovalna zjala od cievi (Gefässöffnungen). Te pripomenute opazke ne smatram suvišnimi, pošto nešta slična vidimo i na gornjih čeljustih roda *Inia.*

Prije nego li stanem opisivati profile toga čeljustnoga fragmenta, reći ću nešto o kakvoći i poredku zubi našega *Champsodelpha.*

Gledom na položaj i razpored zubi napominjem, da su približeni rubu i da im krune sliede u intervalih po prilici od $4^{m}/_{m}$. Iduć otraga napried sve su očitije napried upravljeni, a podjedno svi još i u nutar saviti. Za oblik pojedinih zubi reći mi je, da su konično zašiljeni i malko torsirani i to tako, da su u stanovitom položaju (osobito prednji čeljustni zubi) kao integralni znak. Zubi nisu na svomu podanku okrugli, već ovalni, a to zato, jer je svaki zub otraga ponešto splošten, pa na nutarnjoj strani ima tuberositet. Često se takodjer na toj nutarnjoj strani krune vidi više manje jasno uzdužno rebro pak i vrlo nježna longitudinalna kvržičavost. Pod zubnom krunom, koja je zaodjenuta caklovinom, začimlje vaviek dulji korien. On je izprva jednake širine, pak se tekar prema kraju sužuje, pošto se je po prilici za 90° zaokrenuo i natrag zavinuo.

Uočimo li pomno zube u čeljusti usadjene, tad spetimo, da su im korieni mjestimice okruženi $1^{m}/_{m}$ debelim slojem cementa, kojega

Digitized by Google

inače na isoliranih zubih više ne vidimo, jer zaostaje u čeljustnih alveola.

Evo mjera jednoga izmedju zubi ležećih u gornjih čeljustih:

posvemašnja duljina . . . . . $28^{m/m}$
zubna kruna . . . . . $10^{m/m}$
duljina koriena . . . . . $18^{m/m}$

Sliedeće sam izmjere kombinirao, pošto se alveole i sloj cementa samo na prelomljenih uzduž, dotično poprieko, zubih u toliko vide, da im možemo ustanoviti pak i izmjeriti njihov razvoj:

duljina zubne krune . . . . . $10—10.6^{m/m}$
promjer podanka krune (od vana prama nutra) . . . . . $5.0^{m/m}$
duljina koriena . . . . . $18—18.0^{m/m}$
promjer gornje česti koriena zajedno sa slojem cementa mjereno u razini čeljustnoj $6.75^{m/m}$.

Zubi, gosp. *Namorš-em* darovani, te istoj vrsti pripadajući nisu — kako jur spomenuh — posvema intaktni, nu ipak ću im napomenuti dimensije, pošto pokazuje basalni promjer kruna neke diferencije, a to potiče očito odtuda, što su ti zubi sa raznih mjestih čeljusti, a možda i od raznih individua:

	1.	2.	3.
duljina krune	$10.5^{m/m}$;	$11.0^{m/m}$;	$11.2^{m/m}$;
promjer (iz vana u nutar) .	$6.3^{m/m}$;	$6.5^{m/m}$;	$6.2^{m/m}$.

Što se tiče obih (na tabli I. sl. 2 A. B) nacrtanih profila naše gornje čeljusti, spomenuti mi je, da veoma naliče onim, koje je nacrtao *Cuvier* u svojem znamenitom djelu: „Recherches sur les Ossemens fossiles[1]“ na tabli 224 slika 7 i 8, i koje nam predočuju presjek gornje čeljusti vrsti *Delphinus rostratus*. Ja sam označio sa *a* *gornje čeljusti*, u kojih sam narisao zube kao što i očita manja i veća cievna zjala; sa *b* su označene *intermaxilarne kosti*, sa *c* pako *vomer*.

Konačno budi spomenuto, da je na vanjskom rubu desne čeljustne polovine po prilici $33^{m/m}$ dugačka oteklina, koju nam u ostalom i naša slika veoma dobro predočuje.

Gledom na razlike, postojeće izmedju naše vrsti *Champsodelphis carniolicus* i u uvodu spomenute *Champs. tetragonorhynchus* Delf., upozorujem poglavito na različit im ustroj nebca (Gaumenfläche).

[1] 4 Edit. Paris 1836.

Digitized by Google

Champsodelphis sp.

(Tab. I.; Sl. 4.)

Pod tom oznakom opisujem dva laporom sliepljena *lumbarna* kralježka, koja su doduše fragmentarno sačuvana, nu zato ipak imaju neke dovoljno karakteristične biljege, uslied kojih ih možemo uvrstiti u rod *Champsodelphis*. — Osobito je jedan od tih kralježaka zanimiv, jer mi je nakon veoma tegotne preparacije pošlo za rukom izvaditi iz lapora veliki dio lieve *pleurapophyse*. Jedan od spomenutih kralježaka priljubio se je dolnjom stranom korpusa o gornju površinu pleurapofize drugoga, zato sam od ovoga nacrtao lih dolnju i onako karakterističniju čest kralježka, a snimio sam opis gornje kralježne strane po prvom kralježku.

Duljina apofizom providjenoga kralježka .	67.2$^{m}/_{m}$.
Širina kralježka sprieda	c.46.0 „
Visina „	c.46.5 „
Širina kralježka tik iza apofize	40.3 „
Širina pleurapofize na podanku	30.6 „
Možebitna širina apofize blizu njenog kraja	c.48.5 „

Prema ovim brojkama kralježci su gotovo za trećinu dulji no široki. Na dolnjoj im je strani veoma značajan srednji srh, koj je samo straga nešto razširen i providjen kratkim, plitkim žliebčićem. Po prilici pod sredinom toga srhovitog diela vidimo sa svake strane po jedan 10$^{m}/_{m}$ široki vrlo jasno utisnuti plitki žlieb, koj teče koso prama stražnjemu te bazalnomu kraju apofize.

Pleurapofiza počimlje sa 30.6$^{m}/_{m}$ širokim podankom; njezin tanji gornji rub je koso postrance i gore upravljen, a deblji otražnji rub je ponešto podvit i postrance razširen. Po tom je nastao krilast, na kraju razširen te koso prirezan nastavak, kojemu je površina koso napried upravljena.

Što se tiče *neurapofiza*, o njih nemogu mnogo reći, jer su do podanka odlomljene. Na onom kralježku, koj nam pokazuje svoju gornju stranu, možemo ipak ustanoviti, da je bila duljina podanka neurapofiza 37.5$^{m}/_{m}$ dugačka i da su te apofize bile približene prednjemu kraju kralježka.

Opisani kralježci potiču iz sarmatskih lapora *izpod Suseda*. — Izim ovih kralježaka ima naš muzej još više drugih (lumbarnih i caudalnih) iz *Dolja* i *izpod Suseda*, koji po svoj prilici pripadaju rodu *Champsodelphis*.

Digitized by Google

Nješto o sistematskom položaju roda Champsodelphis.

Kako je poznato, ustanovio je *Gervais* rod *Champsodelphis* za jednu dolnju čeljust, koju je našao u svoje vrieme neki gosp. *Borda* kod sela *Sort* pred gradom *Dax-om* u miocenskom piesku, te je ovu kost *Lacépède*[1] držao za dolnju čeljust *Gaviala*. — Kasnije je iztraživao *Cuvier* istu čeljust, pa je našao, da ona pripada nekomu *Delphinu* dugih simfiza dolnje čeljusti, ter ju je prema tomu i označio kao „*Dauphin à longue Symphyse de la machoire inférieure*“[2]. Toj vrsti pribrojio je *Cuvier* i onaj na spomenutoj tabli a na slici 9., 10. i 11. nacrtani, ter sa istoga nalazišta potičući odlomak gornje čeljusti.

Iste ostanke opisuje nam i *Laurillard*[3] pod imenom *Delphinus macrogenius*. *Gervais*[4] i *Van Beneden*[5] označuju ih kao *Champsodelphis macrogenius*, dočim ih konačno *Brandt*[6] spominje jedan put kao *Champs. macrognathus* i *Ch.* (?) *Vallenciennesii*, a drugi put opet kao: (?) *Platanista macrognatha* i (?) *Plat. Vallenciennesii*.

Obzirom na srodstvene odnošaje roda *Champsodelphis* ka živućim nahodimo u spomenutim djelima, dotično raspravama, po koju nagoviest. Tako je eno već *Cuvier* upitne čeljustne komade sravnjivao sa onimi živućih vrstih *Delphinus rostratus* i *Delphinus (Platanista) gangetica*, nu iztiče podjedno kako su zubi od *Delph. (Platan.) gangetica* posve inoga oblika, kao što i to, da je razpored zubi na fosilnih čeljustih posve drugčiji nego li kod *Delph. rostratus* (l. cit. Tom. VIII. pg. 165.).

Brandt misli, da je našao u obliku simfize upitnoga komada dolnje čeljusti, pa onda u kakvoći i namještaju zubi nezamienivu sličnost sa rodom „*Inia*“. („Untersuchungen . . .“ pg. 265.). — Naknadno pako (vidi „Ergänzungen . . .“ pg. 17. i 19.), na temelju novo nadjenih ostanaka vrsti *Champsodelphis Letochae*, stavlja genus *Champsodelphis* ka *Platanistidam*, te vidi u obliku čeljusti i u ustroju zubi srodstvenu analogiju sa živućim rodom *Platanista*.

---

[1] *Gavial, Lacépède*: Quadrup. ovip. Ed 4. P. 239.

[2] *Cuvier*: „Recherches sur les Oss. foss“. L. c. T. VIII. P. 159. Tb. 224. Fig. 4, 5.

[3] Dict. univ. d. Hist. nat. pg. 634. Tb. IV.

[4] Zool. et Pal. franc. pg. 311. Pl. XLI. Fig. 6.

[5] „Osteographie des Cétacées“. pg. 482. Tb. LVII. Fig. 1.

[6] Unters. üb. d. foss. u. subfoss. Cetaceen Europas. pg. 263.

[7] Ergänzungeu z. d. foss. Cetaceen Europas. pg. 20 i 21.

Digitized by Google

Van Beneden naglašuje kod opisivanja dvajuh, po svoj prilici vrsti *Champsodelphis macrogenius* pripadajućih kralježaka, kako su slični dotičnim kralježkom roda *Inia*. On veli, doslovce: „ . . .; leur forme rapelle celles d'Inia . . .“ (l. cit. pg. 484).

Gledom na oblik zubi mora naravno vrieditи karakterističnim oblik onih zubi, koji potječu iz onih čeljusti, po kojima je baš utanačen genus *Champsodelphis*. *Cuvier* pako kaže za one na tablici 224. sl. 4. i 5. nacrtane zube, da su konični i šiljasti; na podanku odebljali, da na otražnjoj bazalnoj strani imadu tuberositet; šiljci su im ponešto natrag zavinuti. Za zube pako (na istoj tabli) sl. 9., 10. i 11. nacrtane veli, da su konični, ponešto unutra i natrag saviti, te da imadu na svojoj otražnjoj bazalnoj strani trag tuberkula, koj je vaviek manje markantan, nego li onaj prijašnje čeljusti. Za zubne alveole kaže, da su koso natrag upravljene, i da su dosta duboke.

Van Beneden, opisujući zube (l. cit. pag. 483) veli, da su jaki, nešto natrag i unutar saviti. Oko koriena im spetimo debeo sloj cementa. . . Uzporedimo li opise zubi *Cuviera i Van Benedena* sa opisom, što sam ga iztaknuo za zube vrsti *Champsodelphis carniolicus;* tad nailazimo na frapantnu baš suglasnost u ustroju zubi tih napomenutih vrsti. I na zubih naše vrsti vidimo na unutarnjoj bazalnoj strani laki tuberositet kao i onaj Van Benedenom opisani cementni sloj, koj okružuje koriene zubi. Korieni sami sižu duboko u čeljust, pak su natrag upravljeni. Gledom na lumbarne kralježke sjećam, da sam opisujuć Podsusedske ostanke dovoljno obrazložio, zašto ih pridielih rodu *Champsodelphis*.

Pošto sam tako dostatno iztaknuo veliku srodnost i zajednički generički položaj vrstih *Champsodelphis macrogenius* i našega *Champs. carniolicus*, imao bi se još sa nekoliko riječi osvrnuti na srodnost te naše vrsti sa živućim rodom *Inia*. — Rod *Inia* ima granulirane zubne krune, a na nutarnjoj strani podanka krepki, kvržičasti nastavak.

Kako to već razabrasmo, redaju se naši u toj razpravi spomenuti *Champsodelphi* — poimence zbog prisutnosti više manje razvitoga bazalnoga nastavka — uz rod *Inia*. Tu nam okolnost još podkrepljuje prisutnost uzdužnoga rebra na zubih vrsti *Champsodelphis carniolicus*[1]. I lumbarni kralježci sjećaju nas svakako roda

[1] Kod pažljivoga promatranja otražnje površine krune vidimo (osobito pomoću dobre lupe) još i nježnu longitudinalnu kvržičavost.

Digitized by Google

Inia i to ne samo zbog svojih razširenih *pleurapophysah*, već i svim inim ustrojstvom kralježaka. Poimence upozorujem na ona dva prostrana, očita, na dolnjoj strani kralježka se nahodeća te od sredine koso natrag tekuća žliebasta cievna utiska, koja su takodjer vrlo jasno izražena na lumbarnih kralježcih roda *Inia*. U tom pako pogledu svraćam pazku na one u *Van Benedenu* tab. XXXII. sl. 15. i 15a narisane lumbarne kralježke vrsti *Inia Geoffrensis*.

Na temelju ovih komparativnih razlaganja nije nam težko pogoditi, kojemu se od recentnih rodova — *Inia* ili *Platanista* — priključuju naši ostanci *Champsodelpha*. Nedvojbeno rodu *Inia*, s kojim imadu sličan ustroj zubi i gotovo iste lumbarne kralježke. Mi ćemo u ostalom namah upoznati jedan komad gornje čeljusti, koj nam se prikazuje blizkim srodnikom roda *Platanista*, pak će nam gledom na ustroj čeljusti te razpored i oblik zubi još eklatantnije dokazati, da je rodu *Champsodelphis* najnaravniji položaj u blizini živućega roda *Inia*.

2. Genus: **Platanista.**

Platanista croatica, Kramb. Gorj.

(Tab. I.; Sl. 5., 5a. i 6.)

(?) *Heterodelphis*. — Dr. Gorjanović-Kramberger: „Fosilni sisari hrvatske, slavonije i dalmacije". — Rad jugosl. akad. znanosti i umjetnosti. Zagreb 1884. — Tom. LXIX. pg. 90 Tab. II., Sl. 3. —

Kad sam ovaj fragmenat prije osam godina opisao, nije bio (komad simfize gornje čeljusti) posvema oprošten lapora, koji mu je prekrivao mnoge važne detalje. Tek opetovanom tegotnom preparacijom podje mi za rukom taj čeljustni komad malo ne posvema očistiti. U isto doba ulaštio sam stražnju prelominu čeljusti, pak sam tek mogao sastaviti i profil maksila. Na čeljusti tako prepariranoj vidimo evo ovo:

Prije svega mi je spomenuti $64^{m}/_{m}$ dugačke krajeve gornjih čeljusti sa 27 kojegdje dobro sačuvanih te iz prvotnoga položaja skrenutih zubi. Oba su čeljustna kraka vertikalno ponešto razmaknuta, nu kraj svega toga jasno se vidi, da pripadahu nekom *Delphinidu* uzke gubice. Gornji pa i dolnji rub čeljusti je malko savit i to gornji dolje a dolnji gore. Na dolnjoj strani svake čeljustne pole teče nuz vanjski rub odubok žlieb, koj se proteže sve

Digitized by Google

do šiljka, samo što se dubljina žlieba naprieda sve to smanjuje. U tom dubokom žliebu bilo je prvobitno onih 27 zubi namješteno; nu pošto nisu nikada bili u čeljustih učvršćeni, zato su i naknadno koje kako polegli, kako nam to naš fragmenat pokazuje. — Najdulji zub je 21 $^{m}/_{m}$ dug i 4 $_{5}$ $^{m}/_{m}$ debeo. Svi su konično zašiljeni pak saviti, a uz to još i više manje torsirani. Na podanku zubne krune ne opaža se nikakov tuberositet, pa je i inače površina zuba gladka. Korien zuba nije obavit cementom, kako smo to vidjeli na prijašnjoj vrsti *Champsodelphis carniolicus.*

Na gornjoj strani našega čeljustnoga komada spetimo oba oštra, od šiljka počamši se razilazeća ruba intermaksillaria. Ove se čeljustne kosti u brzo razširuju prama svojoj centralnoj osi, i tako tvore dolje zatvorenu brazdu, koja se napried sve to većma sužuje. — Gledom na oblik pojedinih kosti upućujem na restaurirani dielomice prosjek, što nam naš fragmenat predočuje na svom otražnjem nabrušenom kraju, ja sam ga na tabli I. pod sl. 6. nacrtao. Podjedno napominjem, da nam na rečenoj slici *b* označuje *intermaxillare, a = maxillare.*

Sliedeće omjere snimio sam sa otražnjega kraja fragmenta:

Duljina vanjske čeljustne strane (lieve)	22 $^{m}/_{m}$
Duljina nutarnje čeljustne strane (= čeljustna visina)	17 „
Širina dolnje čeljustne strane (= čeljustna širina) .	14.$_{5}$ „
Širina uzdužne brazde	6.$_{0}$ „

Evo razloga, koji me ponukaše, da opisani fragmenat pridielim rodu *Platanista.* Prije svega budi spomenuta duboka uzdužna brazda ili žlieb gornjih čeljusti, u kojih bijahu gladki, malko saviti i zavrnuti zubi na gusto poredani, što nam baš prileżeći zubi dokazuju. Ovako zubate čeljusti vidimo samo kod roda *Platanista,* te upozorujem u to ime na vrsti *Plat. gangetica* i *Plat. Indi* kod *Van Benedena.* (Tab. XXXI, sl. 2, 2b—9.) Iztičem još i to, da duljina zubi premašuje visinu čeljusti, koju okolnost nam i citirane slike vrlo dobro predočuju. Napokon spominjem još i to, da oblik zubi našega fragmenta veoma je sličan zubima roda *Platanista.* Ja tu pred očima imadem dakako samo prednje zube gornje čeljusti, jer drugih na tom ostanku niti ne može biti.

Digitized by Google

3. Gen.: **Delphinapterus**, Lacép.

(= Beluga, Gray.)

Delphinapterus sp.

(Tab. III. Sl. 4, 4a.)

Ovomu rodu, kako se čini, pripadaju tri kralježka (2 kaudalna i 1 lumbarni), nadjena u sarmatskom, zeleno-sivom lapornom škriljevcu u *Vrabču*. Oni sjećaju oblikom veoma na vrst *Delphinapterus Fockii*, J. F. Brandt. (Brandt: Fossile Cetaceen, l. c., pag. 236, tab. XXIV, fig. 2.) poimence pako na kralježke *f*, *g*, samo što je bio individuum, kojemu su pripadali naši kralježci, malko manji od spomenute vrsti.

Nacrtani kralježak dugačak je	39 m/m
Sprieda visok (zajedno sa apofizama) . .	58 „
Sprieda visok (bez apofiza)	47 „
Neurapofize su visoke	6 „
Širina kralježka (sprieda)	51 „

Straga je kralježak malko sužen, a visina mu ostaje gotovo ista. Vrlo su karakteristične zanj nizke, sgora eliptično produljene i popreko kvržičaste neurapofize. Još vidimo sa svake strane korpusa pa i na podanku neurapofiza podosta veliku rupu za prolaz cievi.

(?) **Phoca**.

(Tab. I. Sl. 7, 7a.)

Nad gornjim se *Vrabčem* i to u *Lisičini* vadi litavac, pa ga klešu za dogradnju prvostolne crkve zagrebačke. U jednom tako izklesanom balvanu, ležećem na Kaptolu, naidjosmo na dielomice proviruću kost, koja se je naknadno, kad su ju klesari iz kamena izvadili, prikazala kao ovelik koničan, ponešto savit zub, kojemu fali komad bazalne česti. Zanimiva je na tom zubu okolnost, što mu je caklovina krune izjedena, a to se inače ne opaža. Još mogu napomenuti i to, da je rub sa strane pri šiljku naglodan. Na prelomini vidimo, da je zubna masa vrlo gusta i solidna, ter da je očito koncentrično prugasta.

Zub je dugačak . . .	50.$_5$ m/m
Zub ima u promjeru . .	11.$_5$ resp. 12.$_3$ „

Digitized by Google

B. Mysticete.

Fam.: **Balaenopteridae.**
Gen.: **Mesocetus.**

Mesocetus Agrami, Van Beneden.

1882. *Mesocetus Agrami*, Van Bened. — *Van Beneden:* „Une Baleine fossile de Croatie appartenant au genre Mésocéte". — Bruxelles. Tom. XLV.
1884. *Van Beneden:* „Description des ossements fossiles". — Annales du Musée royal . . .". Tom. XIII. Pag. 41, 43, 45, 46, 47.
1884. *Mesocetus Agrami*, Van Bened. — Dr. Gorjanović-Kramberger: „Fosilni sisari Hrvatske, Slavonije i Dalmacije". — Rad jugosl. akademije. Tom. LXIX.

Godine 1882. opisao je *Van Beneden* u memoarih kr. belgijske akademije znanosti 11 kosti od vrsti *Mesocetus Agrami*, koje su prije mnogo godina izvadjene iz podsusedskih lapora. Bijahu to: otražnja partija lubanje, 7 iz raznih odsjeka tiela potičućih kralježaka, onda *condyllus mandibularis*, *bulla tympani* i fragmenat rebra. Naknadno našao sam u narodnom geologičkom muzeju u Zagrebu nekoje vrlo zanimive skeletne česti (desni *humerus*, gornju i dolnju čeljust), koje sam spoznao kao cjelokupne dielove vrsti *Mesocetus Agrami*.

Premda sam te kosti već u citiranoj razpravi jugoslavenske akademije obznanio, to ih evo još jednom opisujem i slikami tumačim, a to za to, jer su se našli još neki odlomci desne dolnje čeljusti i *olecranon* desnog ekstremiteta.

Prelazim na opisivanje skeletnih česti:

I. Kosti gornjo-čeljusnog aparata.

Tab. II. Sl. 1—4.)

Kosti, koje ćemo evo opisati, biti će — koliko znadem — najljepši dosele poznati fragmenti roda *Mesocetus*. Čeljusni taj komad je 69 $^{m}/_{m}$ dugačak, 14·7 $^{m}/_{m}$ širok, te prosječno 57 $^{m}/_{m}$ debeo. Prednji mu je kraj ponešto sploštен i zašiljen. Osobito je vriedno spomenuti, da je taj komad čeljusti — izuzev kratki zašiljeni prednji kraj — inače jedne širine, protegnut te upravan; njegovi postrani rubovi su zaoštreni, a prema sredini — zgora i zdola — odebljali

Digitized by Google

nu tako, da obostrano (gore i dole) ostavlja longitudinalnu brazdu. Poprečni prosjek toga čeljusnoga komada veoma naliči spljoštenomu rombu uvinutih stranica. Time sam htio predočiti samo općenitu sliku tih kosti, a sada mi je naposeb opisati svaki sastavni komad toga čeljusnoga odsjeka, kao: *maxillare*, *intermaxillare* i *vomer*.

a) Intermaksilarne kosti.

Gornju stranu čeljusti pokrivaju *medjučeljusti*, koje su i najmasivnije kosti toga komada. One teku gotovo cielom svojom duljinom uzporedo i jedna tik druge, te samo u stražnjoj trećini t. j. bliže lubanje ponešto se razilaze, tvoreći tako razmjerno uzku, osrednju brazdu, kroz koju spetimo *vomer*. U obće vidimo, da te dvie intermaxilarne grane straga, pak napried postupce debljaju i to u onoj mjeri, u koliko se *vomer* napried stanjuje. Postrani rubovi medjučeljusti su uzki, nu razširuju se brzo prama sredini, pošto se u obliku integralnoga znaka uzviju, da opet k uzdužnoj osi upadnu i čine onu markantnu brazdu Samo u zadnjoj po prilici trećini našega fragmenta razilaze se te dvie grane i tvore, kako jur rekoh, uzku brazdu. Dolnje strane *intermaxilarnih* grana, na koje su prilegle *maxille*, slabo su savite i — što je osobito važno — nisu jednako široke. Širina bo raste sa debljinom tih kosti od straga napried, čim postaje straga na doljnjoj intermaxilarnoj strani oširoka brazda. Dok je gornja brazda ovdje 14 $^{m}/_{m}$ široka, ima dolnja 68 $^{m}/_{m}$, jer mora ustupiti mjesta žlicbastomu *vomeru*. Ova se dolnja brazda sužuje napried, i to u toliko, u koliko se vomer stanjuje, dok se napokon dolnji unutarnji medjučeljusni rubovi nesbliže baš tako, kako to opazismo na gornjoj čeljusnoj strani. U nutri t. j. u sredini zatvaraju okrugli kanal od jedno 34 $^{m}/_{m}$, pošto su unutarnje strane tih čeljusnih kosti konkavne; uslied toga nam i predočuju na shodnih mjestih srdcolik presjek. Samo su tik pred dirajućim se šiljcima dolnji, unutarnji medjučeljusni rubovi razmaknuti, tvoreći tako dugoljasto eliptično zjalo. Pripomenuti još mogu, da su dolnje strane medjučeljusti pred šiljkom nešto utisnute, da se uzmognu za nje što bolje priljubiti prednji krajevi maxilla.

b) Vomer.

Profil *vomera* vrlo se očito vidi na prednjem lomu lubanje, i tu nam se pokazuje na svojih krajevih i u sredini svoje dolnje strane odebljalim[1]. Prema tomu i vidimo na gornjoj strani te kosti plitak

[1] Vidi „Pripomenak“ na koncu.

Digitized by Google

širok žlieb, a imade ih na dolnjoj strani dva. Spomenuti mi je jošte, da je *vomer* na lubanji po prilici $77^{m/m}$ širok i oko $13-14^{m/m}$ u sredini debeo. Dalje od lubanje i to u našem gornjo-čeljusnom komadu, već je vomer nešto uži postao (po prilici $68^{m/m}$); njegovi rubovi nisu više odebljali, već su zaoštreni, samo sredina te kosti pokazuje neznatno promienjenu debljinu ($12_3^{m/m}$).

c) Maksilarne kosti.

Maksilarne su kosti u obće slabije od medjučeljusti, ter se gledom na volumen straga napried umanjuju. One se završuju $50^{m/m}$ pred intermaksilarnimi šiljci, gdje su im zašiljeni i zaoštreni krajevi, a ponešto i razmaknuti. Na otražnjem kraju gornjo-čeljusnog aparata vidimo, kako su se maksile priljubile za dolnju stranu medjučeljusti i vomera, i kako su one kasnije lih za intermaksilarne kosti pripojene. Gledom na dimenzije maksilarnih grana mogu napomenuti, da su na otražnjem rubu čeljusnog aparata $83._6^{m/m}$ široke i da polučuju sa po prilici $12._6^{m/m}$ najveću svoju debljinu. Pred zašiljenom češću su one još uvjeke $78._5^{m/m}$ široke i $9._2^{m/m}$ debele; odavle pako sužuju i zaoštruju se prama šiljcima i vanjskim si rubovima.

II. Dolnja čeljust.

(Tab. III. Sl. 1—2).

Od dolnjih čeljusti posjedujemo oveće česti; one su doduše u mnoge komade razlomljene i deformirane, nu veći dio dao ih se je ipak sastaviti, te nam tako predočuju prilično podpunu sliku tih čeljusti, kojim žalibože fale baš krajevi.

Lieva grana dolnje čeljusti jošte je $110._5^{c/m}$ dugačka, a druga ponešto kraća, desna ima $106._2^{c/m}$. One su ponešto unutra i gore svinute, te podjedno malo zavrnute. Pošto su čeljusne grane — straga — šuplje, a stiene im utisnute, to nam se one na tih mjestih prikazuju višimi no što su široke; one su i prvobitno bile ponešto više no široke (samo ne u onoj mjeri), što nam dokazuje profil stražnje čeljusne partije, koj sam prema utisnutim partijam kombinirao. Prama predku postaje čeljust sve to masivnija a profili sve to normalniji. Prispodobimo li te profile, to spazimo, da čeljusne grane idući od traga napried, najprije im nestaje visine a onda opet prema svom prednjem, postrance spljoštenom kraju, postaju više (sravni odnosne profile).

Digitized by Google

III. Olecranon.

Tab. III. Sl. 3).

Pošto sam već godine 1884. priobćio fotografičku sliku desnoga *humera* u $^1/_2$ naravne veličine te u dvih položajih (Vidi „Rad" knjiga LXIX.), to bi bilo suvišno tu kost još jednom crtati, jer bi ju valjalo ili nacrtati u naravnoj veličini, da ju uzmognemo kombinirati sa *olecranom*, ili ju onako na pola reduciranu sa isto tako smanjenim olecranom crtati. Volio sam stoga taj *processus ulnae* sam pa u pravoj veličini predočiti.

Olecranon je prilično debelo pločasta na otražnjem rubu zaokružena i tuj kvrgava čest kosti, kojoj je površina pokrivena popriečno tekućimi, tetivastimi prugami; duljina tomu komadu je 96 $^m/_m$. Veoma markantnom mi se čini očita kvrga na dolnjoj stražnjoj česti *olecranona*, kao što i čitavi stražnji rub te kosti. Ovaj je naime zgora odebljao (26 $^m/_m$), sužuje se zatim namah na 17 $^m/_m$, da naskoro opet postigne debljinu od 22 $^m/_m$, odkle konačno opet stanjen okanča. Debljina te kosti raste prema *ulni* i to tako. da je najveća debljina te kosti 33 $^m/_m$. Spomenuti mi je jošte, da je zglobna površina olecranona 29$_6$ $^m/_m$ široka.

IV. Desni radius.

(Tab. II. Sl. 5, 5a, b).

O odkriću te kosti evo sliedeće zanimive crtice. Kad je ova razpravica već gotovo svršena bila, poslao mi je na uvid g. *Vj. Štrein*, bivši učitelj u kr. vel. gimnaziji zagrebačkoj, sbirku raznih okamina iz zbirke toga zavoda. — Medju timi okaminami bilo je i nekoliko kralježaka od *Cetacea* (lumbarni kralježci roda *Champsodelphis*), pa onda proksimalni kraj desnog *Radius a* od nekog *Cetacea*. Kad sam površinu toga fragmenta od lapora očistio, kušao sam ga kombinirati sa nekim isoliranim komadićem kosti našega muzeja. Veoma me je presenetilo, kad sam se osvjedočio, da su ova dva u raznih zbirkah sahranjena fragmenta odlomci jedne te iste kosti, ter da pripadaju vrsti *Mesocetus Agrami*.

Duljina fragmenta:	202 $^m/_m$.
Najveća širina radija izpod zglobne površine: .	69.$_6$ „
„ „ „ kod dolnjega loma: . .	63.$_0$ „
Debljina kosti izpod zgloba:	34.$_0$ „
„ „ na dolnjem lomu:	31.$_5$ „
Duljina zglobne površine:	60.$_5$ „
Širina „ „ :	41.$_5$ „

Digitized by Google

Prema ovim izmjerama vidi se namah, da je *radius* splohomice plosnata kost i da je samo njegov proksimalan, zglobovinom providjeni dio ponešto odebljao; ta je čest kosti ujedno i najuža. Dočim je unutarnji rub kosti jedva malko uvinut, vanjski je nasuprot namah izpod zgloba znatno van savit. Taj izvinuti rub je na najizbočitijoj česti malko čvorast. Još spominjem, da je zglobna površina ponešto undulirana a njezin nutarnji k *ulni* okrenuti (c. $^1/_4$ njene površine) dio — pod tupim je kutom odvinut. U obće je i čitavi rub zgloba više manje odvinut i tvori prema ostalom rubnom dielu kosti uzki žliebić, koj prilično jasno teče oko čitave zglobne plohe te kosti. Spominjem i to, da se na vanjskoj strani blizu eksternog ruba te izpod zglobne plohe vidi duguljasti tuberositet.

Taj radius bio je prvobitno kojih 27—28‰ dugačak.

Pripomenak.

Glede profila lubanje vrsti *Mesocetus Agrami* Van Bened., što nam ga je *Van Beneden*[1] na strani 16. sl. 1. nacrtao, imao bi još ovo dodati. Nakon tačna proučavanja odnosne lomne plohe lubanje, prema kojoj je Van Beneden nacrtao spomenuti profil, našao sam, da ovaj neodgovara posvema istini. Ona kod *Van Benedena* sa *b* označena te kano *palatinum* imenovana kost, nije samo jedna kost, već su ih tuj *tri*, kako nam to jasno svjedoče naknadno kalcitom izpunjeni medjutci. Sa svake je strane po jedan *palatinum*, a onda još jedna srednja, za *sphenoid* priljubljena kost — *vomer*. — Ja sam prema naravi nacrtao točni odnosni profil (Tab. II; Sl. 1.), da što bolje pokažem faktični medjusobni odnošaj i položaj tih kosti, uslied čega nestaje i nužde, da te kosti naposeb još i opišem. Samo sjećam, kako se dobro podudara prosjek *vomera* te lubanje sa prosjekom iste kosti u aparatu gornje čeljusti. U tom baš nazrievam i dokaz korektnosti mojega profila lubanje.

[1] Une baleine fossile de Croatie.

Digitized by Google

Tumač slika.

(Explicatio figurarum.)

Tab. I.

Sl. 1. 1a. *Champsodelphis carniolicus,* Kramb.-Gorj. — Superior maxilla a latere. [1/I.] — Jesenice. — *1a.* = idem ab inferiore parte; *AB.* = loci sectiones significantes; *x.* = tuberculum in osse.

Sl. 2. A. B. *Champsodelphis carniolicus,* n. sp. — Sectiones per locos in imagine 1a. significatos — *a.* = maxillare; *b.* = intermaxillare; *c.* = vomer. [1/I.]

Sl. 3. *Champsodelphis carniolicus,* n. sp. — Dentes. — Jesenica. — *a.* = totus dens cum radii sectione; *b.* et *c.* = dentis corona. [1/I.]

Sl. 4. *Champsodelphis* sp. — Vertebra lumb. [1/I.]

Sl. 5. 5a. *Platanista croatica* n. sp. — Superior maxilla. [1/I.] — *5* = ab inferiore; *5a.* = a superiore parte. — Sused.

Sl. 6. *Platanista croatica* n. sp. — Sectio per partem posteriorem superioris maxillae. *a.* maxillare; *b.* = intermaxillare.

Sl. 7. 7a. *Phoca (?)* Dens. [1/I.] G. Vrabče (medit.). — *7a.* = Sectio.

Tab. II.

Sl. 1. *Mesocetus Agrami,* Van Beneden. — Sectio capitis a tergo frontalium. [1/I.] — *Sph.* = Sphenoid; *P.* = Palatinum; *V.* = Vomer. — Sused.

Sl. 2. *Mesocetus Agrami,* V. B. — Sectio superioris maxillae prope posteriorem partem. [1/I.] — *m.* = maxillare; *im.* = intermaxillare;

Sl. 3. *Mesocetus Agrami* V. B. — Sectio superioris maxillae prope anteriorem partem. [1/I.] — *m.* = maxillare; *im.* = intermax. *Sused.*

Sl. 4. 4a. b. *Mesocetus Agrami* V. B. — Superior maxilla. [1/4.] *Sused 4* = a superiore; *4a.* = ab inferiore parte; *4b.* = a latere; *m.* = maxillare; *im.* = intermaxillare; *v.* = vomer.

Digitized by Google

Sl. 5. 5ab. *Mesocetus Agrami* V. B. — Radius dexter. [1/2]. — *Sused.* — *5a.* Superior superficies articularis. — *5b.* = Sectio inferioris partis.

Tab. III.

Sl. 1. a. b. *Mesocetus Agrami* V. B. — Sused. *1* = pars dextra inferioris maxillae a latere; *1a.* = idem a superiore parte. *1b.* = sectio per sinistram inferiorem maxillam prope posteriorem partem. [1/I].

Sl. 2. 2a. *Mesocetus Agrami* V. B. — Sectio sinistrae inferioris maxillae 23 cm. ante anteriorem partem. — *2a.* = Sectio sinistrae inferioris maxillae in anteriore parte. [1/I].

Sl. 3. a. b. c. *Mesocetus Agrami* V. B. — Olecranon dext. [1/I.] Sused. — *a.* = a latere: *b.* = a posteriore; *c.* = ab anteriore parte cum articulatione.

Sl. 4. 4a. *Delphinapterus* sp. — Vrabče (sarm.). Vertebra caudalis. [1/I] - *4* = a superiore; *4a.* = ab anteriore parte.

Digitized by Google

Prilog našim klimatskim odnošajima.

Čitao u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 18. svibnja 1892.

PRAVI ČLAN J. TORBAR.

Žestoka zima od 1890 na 1891 dade meteorolozima povoda, te su ju počeli sravnjivati sa prošlim zimama, a iz sravnitbe o budućima nagadjivati. Ona zima je trajnom žestinom zasegnula širokim prostorom, cielom jugozapadnom Evropom, pak je preko sredozemnoga mora doprla čak do sjeverne Afrike. O njezinoj žestini možemo suditi po negativnim stupnjevima topline onih mjesta, kamo se ljudi zimi idu obično zaklanjati od oštrine osjetljivije studeni. U toplom Algiru spade termometar dva dana na — 2·$_2$ stupnja, u Rimu bijaše — 5°C. U Biarritzu, biskajskom zaljevu, bijaše prilično aka studen 21 dan, tako da termometar spade na — 12·$_2$°C. U Londonu imadjahu 40, Parizu 37, Berlinu 39, Monakovu 41 dan žestoku studen, a u Beču spade term. na — 19°C. Ova ciča studen trajaše za vrieme od polovice prosinca 1890. do kraja siečnja 1891. U Zagrebu bijaše minimum 23. siečnja — 17°C., a sliedećega dana — 16.$_2$C., dočim je na zagrebskom Sljemenu bio istoga minimum sa — 15·$_2$C., dne 4. siečnja i 24. veljače sa — 14·$_2$°C. Uzgredice budi ovdje spomenuto, da na našem Sljemenu, kako gori uredjeno meteorol. motrilište izkazuje, nije u zimsko doba studen niti iz daleka toli žestoka koli u Zagrebu. Taj razmjer zimske studeni medju nizinom i umjereno visokim gorama postoji i drugdje; razlog je tomu, što u nizinama studen zimi pooštravaju vodena izparivanja, kakovih na visinama ne ima.

Žestoke zime dolaze u srednjo-evropske strane redovito sa sjevero-istočnih priedjela; ova zadnja, kao što sam spomenuo, zahvatila je jugozapadnu Evropu sa zapadno sjeverne strane, dočim u sjeverno-istočnim stranama nije vladala studen razmjerno prema

Digitized by Google

onim geogr. širinama. Kako „Novoje vremja“ javi, bijaše more oko „Nove zemlje“, koja leži pod 75°s. širine, do mjeseca veljače bez leda. Istina, da se to ima pripisati silnim vihrovima, što su one zime onim stranama vladali; ali je u cielom studen bila blaža od drugih zima. — Isto tako izviesti „Bul. de la soc. R. Belge de Géographie 1891“ iz Islanda, da se ondje nesjećaju tako blage zime kao što bijaše ona 1890/1 I u sjevernoj Americi bijahu iste zime odstupci od srednje toplote svuda pozitivni.

Ako zima jakom studeni i zahvati velike prostore, na pojedinim ipak mjestima toga prostora studen je različita, više ili manje žestoka prema tomu, kako su takova mjesta pod jednakom. geog. širinom sjevernim i sjevero-istočnim vjetrovima više ili manje otvorena, vodama okružena, te u opće pristupna elementima, o kojima padanje toplote visi. Bilo bi ovdje možda umjestno, da ovu zimu sporedim s drugim žestokim zimama, što su nam u ljetopisima meteorologije zabilježene; nu pošto sam ja te zime još god. 1865. u „Književniku“ promatrao, neću da opet zalazim u ovaj predmet. a odustajem od toga tim većma, što se u potanje izbrajanje i sravnjivanje krutih naših zima većih perioda s pomanjkanja potrebite gradje nemogu upuščati pošto pouzdanih meteoroloških bilježaka ne imademo dalje natrag od god. 1862, kad je meteorološko motrilište na zagr. realci osnovano. Kako nam zabilježena od ono doba na našem motrilištu opažanja izkazuju, bijahu kod nas osjetljivije zime gg. 1864, 1872, 1875, 1876, 1880, 1888 i 1891 Medju ovima bijahu osobito žestoke g. 1879 na 1880 i posljednja 1890 na 1891. Da žestina zime mnogo visi o mjestnima okolnostima, kako već spomenuh, vidi se kod nas iz toga, što su zime 1870, 1878 i 1882 bile po inim stranama srednje Evrope dosta žestoke, dočim kod nas nijesu bile osjetljive; naproti tomu bijahu u nas 1872 i 1875 dosta jake, dočim su po ostalim stranama bile blaže.

Povodom posljednje cielom jugozapadnom Evropom žestoke zime stadoše meteorolozi prelistavati meteorološke ljetopise, te jih medjusobno sporedjivati, nebi li se mogao pronaći pravilni povraćaj žestokih zima nakon stanovita niza godina. Čini se, da do danas ne ima još dovoljno gradje, s koje bi se na takov pravioni povraćaj moglo zaključiti, jer ono malo bilježaka, što ih na njekojim još

[1] L' atmosphère. Par Cam. Flamarion.

Digitized by Google

prijašnjega vieka osnovanim motrilištima ima, nije dovoljno da bi se iz toga njeke pravilnosti u meteorološkim pojavama izvesti moglo.

Jedan engleski meteorolog A. B. M.[1] usporediv bilješke greenwichkoga motrilišta od g. 1813 do 1890 dodje do zaključka koj bi bio u istinu važan, kad bi se mogao i sa drugih strana potvrditi. Uzamši počam od najstudenije zime 1813 sliedeće: 1829, 1840, 1844, 1846, 1854. 1859, 1860, zatim 1864, 1870, 1888 i 1890/1 usporedi ih glede žestine te pronadje, da svaka sliedeća bude toplija od predjašnje i ova toplina, ostavši zima još uviek osjetljvom, raste postupno do g. 1860, a onda opet pada te zime postaju sve studenije. Predočivši si tu mienu grafički, dobili bismo krivulju, koja bi se od 1813 kao ishodišta postupno dizala te kod g. 1860 vrhunac dosegla, a onda opet padala, dok bi došla do najniže tačke, da se onda opet počme dizati. Na kraju svojega razmatranja veli: kako se vidi, opišu stroge zime krivulju, koja popuštajući od žestine postiže vrhunac g. 1860 (najblaža od niza studenih zima), a silazeć doli nije sa god. 1890/1 došla još do najniže tačke. Kako se čini niesmo još došli do minima te bismo za njekoliko godina imali očekivati još jaču od posljednje žestoke zime, kojom bi se tek završio povraćaj, koj je godinom 1813 započet.

Franceski meteorolog *M. Renou*[2] izvodi, da se žestoke zime povraćaju nakon 41 godine, uzamši za osnov svojim izvodima niz godina 1709—1749, 1789–1830 — 1871, koje jedna za drugom sliede za 40 do 41 godinu. Nu proti ovoj hipotezi govori zima 1890/1, koja žestinom svakako natkriljuje onu od g. 1870/1, a pojavila se prema ovomu računu za 21 godinu prerano.

W. Krebs[3] sravnivši meteor. bilješke i gospodarstveno-statističke podatke iz Azije i Evrope više od jednoga stoljeća došao je do zaključka, da jake zime u Evropi stoje u njekom periodskom savezu sa velikim sušama u Aziji i to tako, da iza trajnih azijatskih suša sliede obično 5 do 6 godina kašnje žestoke zime u srednjoj Evropi. Ova pojava opaža se od podobratničkih priedjela prama sjeveru Evrope, te se pomiče od ekvatora prema sjeveru tako, da provali na godinu 5 stupnjeva. Predpostaviv neprestano pomicanje došla bi od ekvatora do pola u $17._6$, a od ekv. preko pola do ekvatora natrag u $35._2$ godina, što bi se slagalo s Brückner-ovom hipotezom, prema kojoj bi se stroge zime svakih 35 godina povraćale.

[1] Nature v. 44. pg. 594.
[2] L'atmosphère. Par C. Flamarion.
[3] Meteor. Zeitschr. 1892. Mai.

Digitized by Google

Sravnjujuć *pojedine godišnje dobe* glede meteoroloških elemenata pomisliše meteorolozi, nebi li se iz kakvoće predidućih na sliedeće moglo zaključiti. Budući ljeto svakako najvažnija doba godine, zanimaše od davna ljude pitanje: nebi li se od kakvoće zime moglo predvidjeti, kakovo će biti sliedeće ljeto. Obično se u narodu drži, da iza žestoke zime sliedi toplo i suho ljeto. Takovo proricanje nije se dakako osnivalo na meteorološkim precedencijama. Prošlo ljeto 1891 osvjedočilo nas je u istinu o protivnom.

Idući bilješkama starijih motrilišta za 60 godina natrag, nać ćemo, da iza jake studene zime nije sliedilo vruće ljeto, već dapače protivno. Do istoga rezultata došao je meteorolog *Lancaster* još prije 25 godina. Usporedivši meteor. bilješke, veli on, naći ćemo da su rietka ljeta, gdje poslije oštre zime nebi srednja toplota glavnih ljetnih mjeseci lipnja i srpnja spala ispod normalne temperature. Ovo mnienje potvrdjuju, kako ću niže navesti, i našega motrišta bilješke.

S poznatih fizikalno-geografskih zakona pada i raste studen sa zemljopisnom širinom. Proti ovomu zakonu dolaze iznimke, koje još niesu protumačene. Po dokazivanju Lancastrovu[1] pada u zapadnoj Evropi sveudilj počam g. 1885 srednja godišnja toplota. U tu svrhu sastavi on geogr. kartu, gdje je to padanje priegledno izkazano u jugo-zapadnoj Evropi i sjevernoj Afriki. Isanomalna krivulja izkazujuća najveće razlike od srednje godišnje toplote prolazi sjevernom Franceskom i Hanoveranskom; za tim sliedi krivulja manje ali još uviek znatne razlike sjevernom Afrikom, Španjolskom, Belgijom, sjevernom Njemačkom preko sjeverne Italije. Najmanju razliku od 0·0°C. izkazuje krivulja iduća sjevernom obalom atl. oceana, Škotskom, sjevernim i istočnim morem, sjevernom Pruskom, istočnim dielom Ugarske i balkanskim poluotokom prema južnoj Italiji. Zagreb pada pod isanomalu sa razlikom — 0·5°C. od srednje godišnje temperature, koja opsiže veći dio zapadne i srednje Evrope.

Dočim se tako južno-zapadnom Evropom izkazuje sveudiljno padanje, opaža se naproti tomu na sjevernoj strani stalni višak godišnje temperature. Tako pokazuje isanomalna krivulja zaokružujući Švedsku i sjeverni dio Ruske višak od 0·5°C., o ona koja siže od Norveške preko sjeverne Švedske i botničkoga zaljeva, pače višak od + 1°C. Ovaj višak bi se slagao s rezultatima, što ih je

[1] Meteorol. Zeitschr. 1891. (Juni).

Digitized by Google

Vojeikov dobio za Rusku. On je naime, sravnjujući dugački niz meteoroloških bilježaka u Petrogradu za vrieme od 1828—1890 došao do zaključka, da su za ovo razdoblje zime u Petrogradu popustile od žestine prijašnjih perioda, a najpače one od 1744—1827. Samo da je kratak period 1867—1877 bio u cielom studeniji. Al i ovdje da je broj studenih dana bio manji od onih prijašnjih perioda. Narod drži, da su i u sjevernijoj i centralnoj Rusiji u novije vrieme zime popustile od prijašnje jakosti; dočim se naproti tomu u Krimu, Kavkazu i Turkestanu žale na oštre zime[1].

Po *Glaisherovu* iztraživanju bile bi u novije vrieme i u Engleskoj zime blaže od prijašnjih godina. Ova činjenica, uslied koje godišnja toplota u zapadnoj i jugozapadnoj Evropi od njekoliko godina pada, dočim u sjevernim priedjelima raste, zaslužuje svakako pozornost meteorologa, te će im zadaća biti, da pomnjivo proučavaju gradju, koja im za riešenje ove pojave iz drugih strana prispije, iz koje bi se razabrati moglo, kako daleko ova promjena godišnje temperature siže i kako dugo će trajati. Nebi li se s vremenom moglo pronaći, da se ovo kolebanje ima smatrati temperaturnom strujom, kojoj se val iza stanovita niza godina na jednoj strani diže, a na drugoj pada.

Razmišljanje ob ovom opažanju kao što i o prošlogodišnjoj žestokoj zimi, a još više slutnja: nebi li se zadnja jaka zima 1890/1 dala svesti u kakav causalni savez s prijašnjim periodima i iz toga izvesti kakov zakon, ili barem kakova vjerovatnost za budućnost, uzeh i ja sporedjivati bilješke našega motrilišta za posljednju 21 godinu 1870—1891. Ako 21 godina i nije toli dugačak niz vremena, kakov so hoće da se dobije osnov pouzdanijim tvrdnjama, a ono bi se i ovakom čestnom gradjom barem primaći mogli svrsi, za kojom se s meteorološkim opažanjima ide.

Kako se iz priložene skrižaljke vidi, nastojao sam krivuljama izkazati odstupe glavnih meteoroloških elementa, topline, zračnoga tlaka i oborine od srednjega stanja pojedinih godišnjih doba, i to toplotu i tlak u aritmetičkom razmjeru, a oborinu u zbroju, počam od god. 1870, a završiv godinom 1891. Ove elemente izkazah za svako godišnje doba obaška zato, što se iz toga uvidjeti može, koje doba je prevagom svojih elemenata na meteorološki značaj ciele godine više djelovalo. Jer gdjekoja bi godina, primjerice budi spo-

[1] Meteor. Zeitschr. 1891.

Digitized by Google

menuto, srednjom godišnjom toplinom druge znatno nadvisila, da ju nebude oštra zima svojom depresijom snizila.

Debela krivulja prikazuje odstupke temperature, tanja odstupke zračnoga tlaka, a prekinuta oborine za svako godišnje doba, uzevši iz rezultata mnogogodišnjih bilježaka našega motrilišta srednju toplinu za zimu $1{\cdot}_{02}$ °C, pramaljeće $11{\cdot}_{20}$ °C., ljeto $21{\cdot}_{20}$ °C., jesen $10{\cdot}_{80}$ °C., a srednji zračni tlak istim redom $750{\cdot}_{05}$ mm., $746{\cdot}_{70}$ mm., $746{\cdot}_{80}$ mm, $719{\cdot}_{02}$; napokon oborinu: $165{\cdot}_{5}$ mm., $218{\cdot}_{4}$ mm., $263{\cdot}_{8}$ i $267{\cdot}_{7}$ mm. Kod topline uzet je svaki razmak od horizontalne crte (abscise) za jedinicu, kod zračnoga pako tlaka, da budu razlike jasnije, uzeta su dva razmaka za jedinicu (milim.), tako, da ako hoćeš da znadeš pravi odstup, valja ordinatu za pola vriednosti uzeti. N. pr. odstup od pramaljetnoga godišnjega tlaka izkazuje krivulja za g. 1870. sa 12 jedinica, razlika je u istinu 6mm. Kod oborine pako uzeto je, budući da su razlike velike, 10 razmaka za jedinicu ordinate. S toga, želeći saznati pravu razliku, valja izkazani krivuljom broj deseterostruko uzeti. Kod oborine, n. pr., g. 1870 ljetno doba, označena je razlika sa 0·5, ima se dakle uzeti 5mm.

Raspravljajući god. 1879 i 1883 o sunčanim pjegama prema zemaljskim meteorološkim pojavama (53. i 72. knj. Rada) izračunao sam bio srednje godišnje vriednote ovih triju meteor. elemenata iz bilježaka našega motrilišta od g. 1879 natrag, ovdje sam dodao još sliedeće do uključivo 1890. Prema tomu se vriednote nješto razlikuju, ali tako neznatno, da te razlike konačni rezultat nemogu mienjati. Obzirom na oborine imadem primietiti, da je profesor *Artur Gavazzi* u bečkom časopisu „Mittheilungen der k. k. geogr. Gesellschaft 1891" oglasio sastavak: „Die Regenverhältnisse Croatiens", gdje se njegovi poprečni zbrojevi oborine od mojih razlikuju; nu razlika se može tim protumačiti, što je on u svoja razmjerja povukao bilješke i drugih od Zagreba odaljenih motrilišta, dočim sam se ja ograničio samo na zagrebačko. Razlike su nješto znatnije samo za ljeto i jesen, dočim se ostali brojevi podobro slažu. Ali ove razlike niesu ipak tolike, da bi se rezultat znatno mienjati mogao.

Za dopunu izkaza meteoroloških elemenata imao bih bio i vladajuće vjetrove za ovaj period krivuljama izkazati. Nu pošto sam još god. 1876 u 38. knj. „Rada" raspravljao ob anemometriji u opće uz obzir na vladajuće kod nas vjetrove, odustao sam ovaj put od izkaza vjetrova. Toliko budi samo pripomenuto, da se od

Digitized by Google

poslije stanje vladajućih kod nas vjetrova nije promienilo. Kako onda tako i danas izkazuju bilješke, da su u nas i okolici pretežno vladajuća dva vjetra NE (sjevero-ist.) i SW. (jugo zap.). Od običnijih naime i na našem motrilištu bilježenih 8 vjetrova dolazi na godinu NE sa 45%, SW do 30%; za njima dolaze E (ist.) i W (zap.) svaki po prilici sa 10 do 10·5%, dočim su ostali još mnogo slabiji, N (sjev.) 3%, SE (jugo-ist.) 5%, S (jug) 3%, NW (sjev.-zap.) 5%. — Rekoh za Zagreb i okolicu, jer da zagrebska gora mnogo djeluje na smjer naših vjetrova, vidi se iz bilježaka drugih motrilišta istoga vremena, koje se glede broja i smjera vjetrova od našega razlikuju više ili manje, prema tomu, kako je motrilište više ili manje otvoreno ili gorama zaklonjeno. Već se na našem Sljemenu razmjer vjetrova od našega motrilišta razlikuje.

Ako se iz sravnjivanja meteor. bilježaka našega motrilišta i nemogu protegnuti općeniti zaključci na daleke priedjele poradi mjestnih okolnosti, ovo ipak može puno doprinieti k poznavanju domaćih klimatskih odnošaja, što i jeste namjera ovoga promatranja. Ali ovaka sravnjivanja mogu uz poznavanja domaćih klimatskih odnošaja takodjer kao gradja poslužiti, kojom se stečeni rezultati inih meteoroloških iztraživanja potkriepiti mogu. Njekoliko primjera tomu.

Meteorolog *Lancaster*, kako je već spomenuto, došao je svojim iztraživanjima do rezultata, da od g. 1885 srednja godišnja temperatura u jugo-zapadnoj Evropi sveudilj pada. Ovaj njegov rezultat pokazuju izkazi i našega motrilišta, jer je razlika srednje godišnje temperature za vrieme od g. 1886 do uključivo 1890 u istinu — 0·5°C. te bi Zagreb pristao u isanomalnu krivulju, što ide od zapada preko sjeverne Njemačke i balkanskoga poluotoka prema Napulju.

Usporedivši žestoku zimu 1890/1 sa prijašnjima od prošlih 20 godina, nadilazi ona trajnošću sve prijašnje, ali ne žestinom; jer uzamši u obzir samo tri zimska mjeseca natkrilila je zima god. 1879/80 žestinom ovu od g. 1890/1, ali trajnošću nadilazi ova posljednja sve prijašnje, jer se protegnula i na pramaljeće, koje sve znatnim manjkom nadmašuje.

Prelazeći na ljeto podupiru i našega motrilišta bilješke dosadanje iskustvom potvrdjeno mnienje, da nakon žestoke zime sliedi obično hladno ljeto. Imajući pred očima ponajprije sravnidbu zime 1890/1 i sliedećega ljeta, opažamo, da je temperatura prošloga ljeta (lipanj,

Digitized by Google

srpanj i kolovoz) od srednje ljetne toplote za $-1{,}_{13}$°C. manja, koja depresija imade se pripisati ponajviše mjesecu lipnju.

Da će iza žestoke zime *vjerovatno* slieditи hladno ljeto, dalo bi se takodjer nagadjati teoretički iz razdjelbe zračnoga tlaka. Trajno visoko stanje barometra zimi prati redovito jaka studen, posljedica sjevernih i sjevero-istočnih vjetrova, koji barometar u vis tjeraju. Krivulje dakle temperature i barometra valja da idu protivnim smjerom. Izkustvom pako znademo, da se godišnje popriečno stanje barometra pojedinih godina samo za njekoliko milim. razlikuje od normalnoga godišnjega stanja. Ako je dakle barometar zimi dugo vremena, možda čitave mjesece, visoko stajao, može se njekom vjerovatnosti nagovieštati, da će se sliedećih godišnjih doba, dakle i ljeti, zimska visina nizinom izravnati imati. Uz nisko pako stanje barometra ljeti sliedi obično mutno hladno vrieme. Tako bi dakle i teorija potvrdila iskustvom potvrdjeno mnienje, da iza jake oštre zime obično sliedi hladno ljeto.

Za ovo dosad samo mnenje meteorologa govorile bi bilješke našega motrilišta prijašnjih godina. Zime 1870/1, 1875/6, 1879/80, 1887/8, 1890/1 bijahu u nas i po ostaloj Evropi podosta žestoke, a sliedeća ljeta 1871, 1876, 1880 i 1891 bijahu više hladna nego topla.

Kako sam već gori spomenuo, misle meteorolozi, da se već iz dosadanjih meteoroloških rezultata može izvesti njeka doba, poslje koje se jake zime redovito povraćaju. Tako misli meteorolog *Renou*, da se takov povraćaj može ustanoviti na 41 godinu, drugi opet hoće da niz godina udare na 10. Ovomu drugomu mnienju približavali bi se ponješto rezultati i našega motrišta, osvrćući se na godine 1860/1, 1870/1, 1879/80 i 1890/1. Nu meteorologija je još premlada znanost te ima premalo rezultata, nego da bi iz njih takov povraćaj kao pravilo izreći mogao.

Uvaživ termičku krivulju od posljednje 21 godine, pokazuje se njeka suvislost medju pramaljećem i jeseni, tako, da bi se od onoga na ovu nagadjati moglo. Od 21 godine slaže se u $66{,}_{33}\%$ slučaja glede srednje topline jesen s pramaljećem, dočim se samo u $33{,}_{33}\%$ razilaze. Velim, nagadjati moglo, jer buduć toliko nama često i nepoznatih faktora, koji na promjenu topline djeluju, moguće je, da su takovu podudaranju pramaljeća sa jeseni dopriniele slučajne okolnosti, koje se nebi mogle uzeti funkcijom redovitih meteoroloških elemenata.

Digitized by Google

Teoretički promatrajući stvar imale bi termičke i barometričke krivulje stojati takodjer u njekom savezu, te bi jedna o drugoj imala zavisjeti. Vjetrovi dolazeći iz prvoga kvadranta (izmedju N i E) tjeraju barometar u vis, dočim ga oni iz trećega kv. (S i W) doli obaraju. Budući vjetrovi onoga kvadranta kao polarna struja studeni, a ovoga kao ekvatorijalna topli, sliedi, da se termičke i baričke krivulje imadu protivnim smjerom kretati: dižući se jedna, ima druga padati. Ovu suvislost, ne samo termičkih i baričkih krivulja, nego u opće svih glavnih meteoroloških elemenata predočit ćemo si najjasnije okrugom razdieljenim na četiri kvadrante. Ako ovim okrugom povučemo od NE prama SW promjer, dobit ćemo, dvie protivne tačke, koje nam kao stožeri promjena svih meteoroloških elemenata služiti mogu. Za visokoga barom. stanja imat ćemo oko sjevernoga stožera (NE) nebo ponajviše jasno i studen zrak, dakle se bar. krivulja diže, a termička pada. Za niska bar. stanja imademo na protivnom stožeru (SW) naoblačeno nebo i topao zrak, dakle su barička i termička krivulja protivnih smjerova. Ovako stoji pravilo meteorologije, u koliko se imadu pred očima promjene toplote i struje atmosfere u opće, koje se u ostalom prema geografskoj širini i mjestnim okolnostima više ili manje mogu mienjati. Našim bilješkama od 21 godine potvrdjuje se ova suvislost term. i barom. krivulja ne samo pojedinih godina, nego u opće u srednjoj toploti i zračnom tlaku. Tako n. pr. srednjoj pramaljetnoj toploti $11{\cdot}_{20}$ °C. odgovara srednji zračni tlak $746{\cdot}_{70}$ mm., a ljetnoj $21{\cdot}_{20}$ °C. $745{\cdot}_{80}$, dočim jesenskoj toploti $10{\cdot}_{80}$ °C. odgovara tlak $749{\cdot}_{02}$, a zimskoj $1{\cdot}_{02}$ °C. $750{\cdot}_{05}$ mm.: dakle svuda većoj toploti manji, a manjoj toploti veći tlak. Dakako da se i kod sranjivanja ove suvislosti meteoroloških elemenata opaža djelovanje konfiguracije zemlje: absolutna visina i odaljenost od mora, blizina visokih planina, površina zemljišta i dr. Upliv ovih mjestnih okolnosti opaža se osobito kod promjene toplote i vladajućih vjetrova, prema tomu i kod mnoštva oborine.

Odkad je barometar izumljen, drži se meteorološkim pravilom, da krivulje oborina i zračnoga tlaka imadu ići protivnim smjerom. Već je Guericke (g. 1672) rekao: „zrak netlači uviek istom težinom, jer kada dažd pada, onda je zrak lakši“[1]. Od poslije pak do danas drži se barometar navieštaocem vremena. Mnogi su se meteorolozi trudili da bilješkama iz meteoroloških dnevnika potresu

[1] Dr. E. Schmid: meteorologie pg. 903.

Digitized by Google

vjeru u barometar kao prorok vremena. Istina je, da kod proizvadjanja dažda osim zračnoga tlaka i mnogi drugi uzroci sudjeluju, kojih barometar nepokazuje; u tom smislu nemože dakako barometrovo pravilo biti općenitim i tako pouzdanim, da bismo sjegurno dažd očekivati mogli, kad barometar pada. Ali je ipak i iskustvo dokazalo i teoretička izvadjanja su potvrdila, da je ova meteorološka sprava dosad najpouzdaniji vriemekaz. Dvie su glavne struje u atmosferi, od kojih promjena vremena dolazi — polarna i ekvatorijalna struja. Ove nam barometar prije naviešta, nego što drugim putem o njima saznati možemo. To nam svjedoče i meteorološki duevnici, a i nemeteorolozi znadu iz iskustva, da polarna struja, dakle sjevero-istočni vjetrovi, uz koje barometar visoko stoji, redovito nedonose dažda, dočim uz jugo-zapadne vjetrove, kad barometar nisko stoji, obično daždovito vrieme vlada. Na ove dakle dvie glavne struje osniva se pouzdanost u barometrova navieštanja vremena.

Zanimljiva je sporednja rezultata dobivenih iz meteoroloških bilježaka motrilišta zagrebskoga i na zagrebskom Sljemenu podignutoga. Na Sljemenu uredjeno je meteor. motrilište tek od god. 1888; nu i iz ovo kratko doba mogu se izvesti rezultati, koji razjasnjuju i potvrdjuju iskustvom dosad stečena pravila, po kojima se meteorološki elementi, temperatura, zračni tlak, oborina i vjetrovi, prema rastućoj visini mienjaju. Kako je meteorolog *Hann* izračunao, pada temperatura s rastućom visinom, i to u obratničkim stranama na svakih 100 met. za 0·58°C., u priedjelima veće zemaljske širine do 60 stup. za 0·57°C., koj broj se prema mjestnim okolnostima mienja izmedju 0·5 i 0·8°C. Ovomu pravilu odgovarala bi prlično srednja godišnja toplina našega Sljemena. Dosadanje meteor. bilješke izkazuju srednju godišnju temperaturu na Sljemenu sa 6·50°C., dočim je u Zagrebu mnogogodišnjim opažanjem označena sa $11\cdot_{50}$°C. Prema tomu je razlika u godišnjoj toplini u Zagrebu i na Sljemenu 5°C. Ova razlika bi se dobro podudarala sa razlikom visine izmedju Sljemena i Zagreba ($935—162\cdot_{5}$ mt.) uporabiv na nju spomenuto pravilo padajuće prema visini temperature. Ljeti pada toplina s visinom više nego zimi; dakle je razlika izmedju dolnjega i gornjega motrilišta veća. I s ovim zakonom podudaraju se rezultati zagrebskoga i sljemenskog motrilišta.

Sravnjivanje barometrova stanja na Sljemenu i na zagr. motrilištu neima druge važnosti, već ako bi htio iztraživati točnost opa-

Digitized by Google

žanja, jer stanje barometra treba da se prema razlici visine (67 mm.) istim razmjerom mienja.

Obzirom na oborinu može se Zagreb pribrojiti onim priedjelima, koji se odlikuju obilatijom oborinom; bit će tomu razlog blizina planina, koje su glavni kondenzatori vodene pare, kako se to vidi na našem Sljemenu, gdje je oborina mnogo obilatija od Zagreba. Neima dvojbe, da je izvor obilatijim oborinama u našem priedjelu zagrebska gora, ne samo zato, što svojom visinom dolazeću s juga vodenu paru kondenzira, nego i zato, što svojom bujnom vegetacijom štiti gorsku površinu da se nemože odviše osušiti, čim je njekim načinom sačuvano stalno shranište vodenih para. Iz toga se vidi kolika je blagodat Zagrebu i okolici zagrebska gora ne samo kao zaklonište proti studenim sjevernim vjetrovima, nego i kao sjegurno shranište potrebite vlage.

Sravnivši vladajuće vjetrove s oborinom opazit ćemo, da kod nas najviše oborine ima uz sjevero-istočne i jugo-zapadne vjetrove, i to uz prve u zimsko, pramaljetno i jesensko, a uz druge u ljetno doba. Jugo-zapadni i sjevero-istočni vjetrovi su glavni donosioci oborine, jer prvi donesu s morskih strana vodenih para, a sjevero istočni snize toplinu do kondenzacije. Na zapadnim stranama Evrope spušta se oborina ponajviše uz vjetar zapadnjak, jer im ovaj donosi vlagu s atlantskoga mora. Do nas zapadna struja nedopire toliko, jer ju spriečavaju visoke Alpe; naše strane dobivaju vlagu ponajviše od sredozemnoga mora, dakle jugo-zapadnim vjetrom. Ne ima dvojbe, da u tom pogledu, barem djelomično, stoje i naši priedjeli pod uplivom konfiguracije njemačkih gora. Visoke na ime gore Njemačke pružaju se od sjevero-zapada prama jugo-istoku; s toga se jugo-zapadne struje upiru u nje okomito, a posljedica je tomu, da se, prema dokazanomu pravilu, s ove strane gorâ obilatiji dažd obara nego s protivne.

U obratničkim stranama i južnim priedjelima Evrope pada najviše dazda u pramaljeću i jeseni, a najmanje ljeti; dočim ga u sjevernoj Evropi najviše pada ljeti, za njim dolazi jesen, onda tek pramaljeće. Najmanje oborine izkazuje zima[1].

Prema iztraživanju Hannovu odpada od cjelogodišnje oborine na zimu 20%, na pramaljeće 22%, ljeto 33%, a jesen 25%. Dakako da se i ovi samo poprieko uzeti brojevi prema mjestnim odnošajima više ili manje mienjaju. Ja sam iz bilježaka naših motrilišta dobio

[1] Dr. E. E. Schmid: meteorologie.

Digitized by Google

Digitized by Google

Prie

razlika: topline, zračnoga tlaka

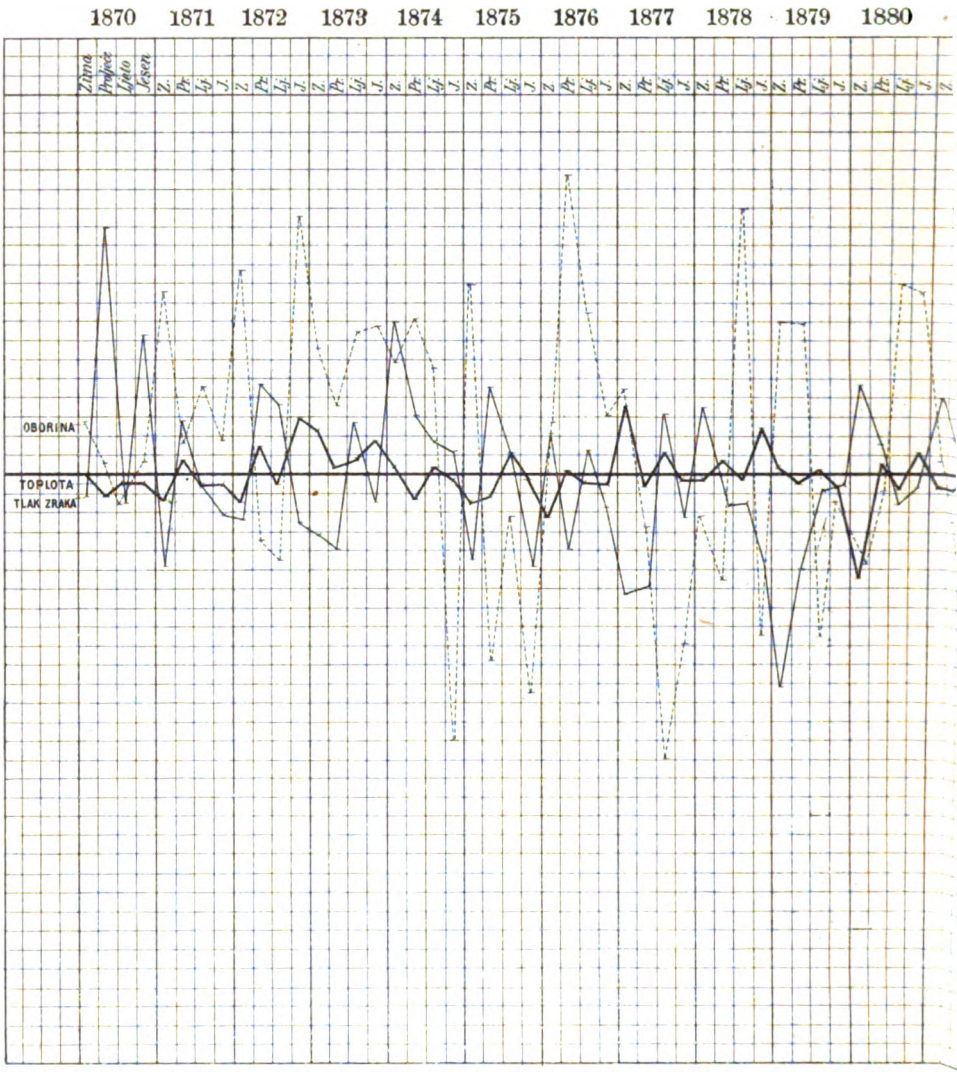

Srednja toplota.

Zimska: 1·02.
Pramaljetna: 11·20.
Ljetna: 21·20.
Jesenska: 10·80.

Srednji tlak zraka.

Zimski: 750·05 $^{m}/_{m}$.
Pramaljetni: 746·70.
Ljetni: 746·80.
Jesenski: 749·02.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

od cjelogodišnje oborine za zimu 18% (H. 20%), pramaljeće 23% (H. 22%), ljeto 29 (H. 33%) i jesen 29% (H. 25%). Pravilo dakle o razdiobi oborine na pojedine dobe godine bilo bi i ovdje u glavnom potvrdjeno, izuzam ljeto i jesen, gdje bi po Hannu ljeto imalo biti jače, a jesen slabija, dočim je ovdje obratno.

Ovi rezultati od 21 godine o promjeni meteorol. elementa sakupljeni moguće da će se dalnjim opažanjem od više godina po nešto razlikovati; nu tolika razlika neće biti, da se nebi već iz dosad sakupljene gradje klimatski odnošaji Zagreba i okolice mu ocieniti mogli. Da se takova ocjena na cielu zemlju protegnuti uzmogne, valjalo bi da se na čim više mjesta podignu meteor. motrilišta. S toga nemožemo dosta požaliti, da su zasnovana na njekojim mjestima motrilišta s pomanjkanja nuždne potpore napuštena.

Digitized by Google

Dnevna i godišnja perioda oblaka u Bakru.

Čitao u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 9. travnja 1892.

Na temelju opažanja A. Mohorovičića i A. M. Žuvičića sastavio

PROF. A. MOHOROVIČIĆ.

U posljednjoj svojoj radnji o oblacih[1] izveo sam dnevnu periodu pojedinih vrsta oblaka na temelju dvogodišnjeg opažanja u Bakru. O godišnjoj periodi nisam onda ni mislio, jer sam onda scienio, da su dvie godine prekratko vrieme, a da bi se mogla ustanoviti godišnja perioda.

Pošto sam iza tri i pol godine morao prekinuti svoja opažanja (sada ih nastavlja g. prof. Zuvičić sam), počeo sam obradjivati onaj materijal što mi je pri ruci, pa kada sam poredao sume po pojedinih mjesecih, opazio sam, da bih bio mogao već iz dvogodišnjih opažanja ustanoviti i godišnju periodu; jer se rezultati treće godine ne razlikuju sućno od rezultata prijašnjih dviju godina.

Ovom radnjom želim samo da popunim ono, što je u prijašnjoj radnji ostalo nejasno i nepodpuno, a tri su godine, kako sam se mogao osvjedočiti, dovoljno vrieme za to, osim za nekoje rjedje vrste oblaka, za koje bi trebalo barem 10 godina opažanja. Način, kojim sam radio, isti je kako sam to protumačio u gore spomenutoj radnji, a i oznake za pojedine vrste oblaka ostale su iste.

Pridodane table (od str. 41 do str 50) pokazuju kod svake vrste oblaka u prvom i drugom stupcu pod naslovom „ljeto i zima“ broj sati, u kojih je ta vrst oblaka u tri ljeta ili tri zime t. j. u 9 mjeseci ili 270 dana ubilježena Pod naslovom „3 godine“ je suma prvoga i drugoga stupca. Uza svaki stupac je pridodan još po jedan stupac pod naslovom „izravnano“, u kojem su isti brojevi za sate od

[1] Rad jugoslavenske akademije. CIV.

Digitized by Google

8 am. do 8 pm. izravnani po formuli $\frac{a+b+c}{3}$. Ako se prenesu na papir sati kao abscise a brojevi kao ordinate, onda proizlaze krivulje, koje su osobito za neke vrste oblaka dosta nepravilne. Izravnaju li se brojevi po gornjoj formuli, onda se pokaže mnogo veća pravilnost. Kod Cumula (Kh) nisam pridodao izravnanih brojeva, jer je krivulja od originalnih brojevah dosta pravilna.

Akoprem se ne mogu smatrati brojevi proizlazeći iz trogodišnjeg opažanja kao normalna vriednost, to se ti brojevi ipak ne će mnogo od normalnih brojeva razlikovati i to za to, što se brojevi za pojedine godine jedni od drugih znatno ne razlikuju.

I. Dnevna perioda.

Cirro-Stratus (Cs) dolazi najčešće ljeti oko 5 pm., a zimi nešto ranije. U jutro je osobito zimi dobro izražen drugotni maksimum frekvencije malo pred 10 am., dočim je ljeti taj maksimum med 11 i 12 am. ali mnogo slabije izražen.

C^1 ima svoj glavni maksimum ljeti oko 4 pm., a zimi u 2 pm. Jutarnji maksimum dolazi koli ljeti toli zimi prije 8 am.

C^2 ima takodjer dva maksima i to glavni ljeti u 5 pm., a zimi u 3 pm., drugotni koli ljeti toli zimi u 10 am. Ljeti je veoma dobro izražen minimum medju 1 i 2 pm., dočim je zimi frekvencija od 10 am. do 5 pm. gotovo jednaka.

C^3 je veoma riedak oblak sa slabim maksimom u 8 am.

C^4 ima dva veoma liepo izražena maksima i to glavni ljeti oko 8 am, zimi oko 9 am i drugi maksimum ljeti u 5 pm, a zimi u 3 pm. Minimum u 1 pm je ljeti veoma dobro izražen, dočim je zimi kao kod C^2 slab.

U obće moram da ovdje opetujem zaključak, do kojega sam već kod prijašnje svoje radnje došao: da su oštre konture i izrazite forme u jutro najčešće, a nutri Cirrostratus je pretežna forma za poslije podne.

Isto vriedi i za krugove oko sunca, kako to pokazuje tablica na str. 47; najčešće se vide o podne, a najrjedje u jutro i na večer.

Ne će biti neumjestno, ako spomenem ovdje neke specijalne pojave, koji se vide oko sunca. Podpun pojav krugova (halos) sastoji se od sistema krugova: jednim je središte sunce drugim zenit. Osim ovih su još dva kruga ili krive crte položena koso prema circumsolarnom krugu od 23° polumjera, koja se dotiču ovoga

Digitized by Google

kruga a središte im je u blizini horizonta. Gdje se pojedini krugovi sjeku ili dotiču, nastaju osobito jasne pjege, nalične suncu, tako zvana parelija i afelija. Isti se pojav vidi i oko mjeseca, samo mnogo slabije, nego li oko sunca. Podpun sistem nije još nitko vidio na jedan put (koliko je meni poznato), nego se redovito vide samo pojedini krugovi ili dielovi krugova. Flamarion imade u svojoj popularnoj meteorologiji najpodpuniji katalog toga pojava.

Pojav nije riedak (vidio sam ga na godinu popreko u 55 dana 133 sata), ali je obično tako slab, da ga može razpoznati samo uvježbano oko. Redovito se vidi circumsolarni krug od 23° dočim su ostali krugovi riedki. Pokrajna sunca vide se jako često, kad i kad i onda kada ne ima ni traga krugovom. Osobito jasno pokrajno sunce vidio sam 17/2 1891 baš u podne. Bilo je tako jasno, da nisam mogao unj ni gledati. Pojav je trajao samih 5 minuta, tako da nisam imao vremena, da ga pobliže mjerim. Pjega je bila skoro posvema okrugla od 0·5° diametra, sa strane sunca je bila crvena, dočim je protivna strana bila modra. 10/2 1891 vidio sam u jednom samo povećem Cirru 23° u E od sunca i u istoj vertikalnoj visini komad spektra od 2° širine tako jasan i čist kao što je obična duga. Boje su bile pače još mnogo živahnije.

Circumzenitalni krug je riedak pojav. Flamarion ih registrira malo. Ja sam vidio circumzenitalni krug, koji se dotiče circumsolarnoga od 47°, više puta. Osobito je liep bio 21/12 1890 u 5 pm. 24/12 1890 bio je osim ovoga kruga i komad onoga kruga što se dotiče kruga od 23° uz pokrajno sunce sa strane E od sunca. 17/3 1891 vidio sam pače i dio onih dviju krugova, što se dotiču circumsolarnoga kruga od 23° odozdol.

Najrjedji je circumzenitalni krug ljeti. Vidio sam ga 22/6 1891 od 6 do $6^1/_2$ pm sa kupališta u Bakru. Kadkada se može pomoću tih krugova pratiti i ledjenje u viših slojevih atmosfere. 5/4 1891 bilo je nebo pokrito cieli dan gustom koprenom Cirrostrata, koji bi se na čas na pojedinih mjestih pretvarao u Cirrocumulus. U 7 am vidio sam ☉ a u 8 am bio je oko sunca Frauenhoferov krug od 4°. U 11 am bio je Frauenhoferov krug trostruk od 2° radija, a u 3 pm. počelo se je opet lediti, tako da se je vidio sve do 6 pm. ☉.

Krivi Cirri (Sc^3), kao najniža vrst Cirra, pokazuju istu dnevnu periodu, kao što i gornji Cirrostratus (str. 45.): ljeti jedan samo maksimum u 4 pm. a zimi dva maksima i to u 3 pm i u 9 am.

Digitized by Google

Vriedi li ista dnevna perioda za najdolnji i za najgornji Cirrus, vrieditі će sjegurno i za Alto stratus koji dolazi nešto više od jednoga, a niže od drugoga Cirra.

Iz svega što je ovdje rečeno zaključujemo, da je dnevna perioda svijuh vrsta Cirra ista: glavni maksimum med 2 i 5 pm, a drugotni oko 8 ili 9 am. Treća godina opažanja potvrdjuje dakle zaključke izvedene iz dvijuh prvih godina.

Cirrocumulus prve vrste (Cc^2) je češći prije podne nego li poslije podne, maksimum frekvencije je med 8 i 9 am; Cirrocumulus druge vrsti (Cc^1) ima svoj maksimum u 12 m. te dolazi jednako često i prije kao što i poslije podne.

Stratocumulus prve vrste (Sc^2) ima dva maksima i to glavni med 8 i 9 am i drugotni med 2 i 3 pm i to zimi malo ranije nego što ljeti. Cirrocumulus druge vrsti (Sc^1) ima glavni maksimum frekvencije med 4 i 5 pm i to opet zimi nešto ranije nego što ljeti.

Cumulus je oblak ljeta i podneva. Dnevni je maksimum u svih četirih godišnjih dobah u 2 pm, kada je zrak u najenergičnijem vertikalnom gibanju. Ljeti (junij, julij i august) vidi se poprečno svaki mjesec 24 dana, jeseni 14 dana, zimi 12 dana, a u proljeću 19 dana. U 7 am i 9 pm vidi se Cumulus jednako često u sve četiri godišnje dobe: u 7 am poprečno 7 dana svaki mjesec, ali ipak zimi nešto češće nego ljeti, a u 9 pm. poprečno 3 dana svaki mjesec.

Fractocumulus (Kc) ima kao i Cumulus maksimum u 2 pm, jedino zimi je glavni maksimum u 10 am, a poslije podne samo slabi maksimum.

I ovdje potvrdjuje treća godina zaključke izvedene iz prijašnjih dviju godina, da ima koli Cumulus toli Fractocumulus zimi jedan maksimum med 10 i 11 am.

Prispodobimo li frekvencije Cumula i Fractocumula prije 2 pm sa frekvencijom proti 2 pm, vidimo, da je Cumulus u jutro češći nego li poslije podne, dočim je Fractocumulus češći poslije podne nego prije podne.

Nimbus (Kz) ima ljeti dobro izražena maksima, jedan oko 8 am, drugi oko 8 pm, a osim ovih slabiji treći maksimum u 2 pm. Zimi je jutrnji maksimum slab, a onaj u podne izčezne posvema.

Jednolično je nebo tamno (Sz) ljeti najčešće u jutro i na večer sa trećim slabijim maksimom 1 pm, zimi su takodjer dva maksima kao i ljeti, samo onoga o podne ne ima.

Digitized by Google

Koli Nimbus toli Sz i oborina (str. 47.) pokazuju identičnu davnu periodu, samo što večernji maksimum oborine dolazi nešto ranije nego li maksima od Kz i Sz. Moguće da je tomu uzrok taj, što se osobito pod večer posvema naoblačeno nebo čini mnogo jednoličnije pokriveno oblaci nego što je u istinu.

Bez reda su porazbacani oblaci po nebu (Sz^1) najčešće u jutro a najrjedje pod večer, dočim su pravilno u uzporednih redovih poredani najčešće u 8 am i 4 pm, a najrjedje med 1 i 2 pm te oko 9 pm ili još kasnije.

Obćenito se može dakle kazati:

1. Oblaci oštrih kontura i izrazitih forma C^3, Cc^2, Sc^2 i Kh su češći prije podne nego li poslije podne, dočim su oblaci razcifranih kontura i mutni češći poslije podne nego li prije podne.

2. U svih slojevih atmosfere obstoji tendencija, da se dva puta na dan i to oko 8 am i 5 pm postave oblaci u pravilne paralelne redove.

II. Godišnja perioda.

Cirrostratus je najčešći u aprilu a najrjedji u julu. Frekvencija raste polagano od jula do januara a onda naglo do aprila, pa isto tako pada naglo do jula.

C^1 je najčešći u juniju najrjedji u januaru.

C^2 ima takodjer maksimum u juniju, dočim je minimum u septembru.

C^3 je najčešći u julu a najrjedji od novembra do januara.

C^4 ima dva maksima frekvencije i to u aprilu i decembru i dva minima naime u septembru i januaru. Zimski maksimum je valjda lokalan pojav, jer se vidi najčešće kada je bura a barometrijski minimum na jugu od Bakra.

Krugovi oko sunca imaju istu godišnju periodu kao i Cirrostratus; maksimum je u aprilu i maju, a minimum u oktobru. Broj dneva, u kojih su krugovi vidljivi u pojedinih mjesecih ima takodjer istu godišnju periodu, tako da je broj sati, koji odpada na pojedini dan poprieko u svih mjesecih jednak. Popriečno dolaze na svaki dan koji su krugovi vidljivi 2·5 sata.

Krivi Cirri su najčešći u julu a najriedji u novembru. Uzrok s kojega se godišnja perioda krivih Cirra razlikuje od godišnje periode gornjih Cirra leži u načinu njihovoga postanka. Krivi Cirrus nastaje od Cumula, godišnja perioda mu se mora dakle slagati sa

Digitized by Google

godišnjom periodom Cumula, što se veoma dobro vidi, kada se prispodobi godišnja perioda jednih i drugih.

Cirro cumuli obiju vrsta imaju istu godišnju periodu: maksimum u maju i juniju, a minimum jeseni.

Stratocumulus prve vrste (Sc^2) ima u godini dva maksima, u maju i oktobru, i dva minima naime u julu i decembru.

Cumulus ima ljeti dva maksima i to u maju i julu, a minimum u novembru. Dvostruki ljetnji maksimum mogao bi se slagati sa dvostrukim maksimom nevremena sa grmljavinom (Gewitter). Minimum nije u januaru poradi bure, koja prouzrokuje u Primorju svoj posebni sistem Cumula, kojemu je maksimum u januaru.

Fraktocumulus je najčešći u aprilu, a najrjedji u januaru.

Nimbus ima u godini dva maksima i to u aprilu i oktobru i dva minima u augustu i februaru. Minimum od februara nije valjda normalan, jer je bio februar koli 1889 toli 1890 izvanredno suh.

Jednolično pokriveno nebo (Sc) pokazuje takodjer dva maksima i dva minima, i to maksima u aprilu i oktobru, a minima u augustu i februaru.

Godišnja perioda kiše slaže se posvema sa godišnjom periodom Nimba i Sz kao što se slaže i dnevna perioda.

Koli nepravilno toli pravilno su poredani oblaci takodjer najčešće u martu ili aprilu i u oktobru ili novembru. Možda je taj rezultat samo prividan poradi toga, što smo bilježili Sz, Sz^1 i Sz^2 samo onda, kada je bilo barem 0·7 neba pokriveno oblaci. Maksima naoblačenja dolaze baš u onih mjesecih, u kojih dolaze i maksima od Sz, Sz^1 i Sz^2, jedino se tu može kazati to, da je godišnja perioda naoblačenja mnogo slabije izražena nego što je to godišnja perioda ovih triju forma naoblake.

Iz svega onoga što je ovdje spomenuto o godišnjoj periodi pojedinih vrsta oblaka dolazimo do sliedećih zaključaka:

1. Sve vrste Cirra imadu svoja maksima frekvencije med aprilom i julom i to Cirrostratus i ravne niti (C^4) već u aprilu, a C^3 najkasnije i to u julu. Najveći percent opažanja Cirra pada na maj i i junij, a najmanji percent na februar.

2. One vrste oblaka, koje se tvore u silazećoj struji zraka su češće nego li one, koje se tvore u uzlazećoj struji.

3. Kod svih vrsta Cirra se opaža drugi slabi maksimum u decembru ili januaru.

Koji su uzroci, s kojih se pojedine vrste oblaka vide u jednom satu dneva češće nego li u drugom, to ne znam, jer je ovo prva

Digitized by Google

radnja, u kojoj se točno ustanovljuje dnevna i godišnja perioda oblaka.

Do sada je bila poznata samo dnevna perioda Cirrostrata i dnevna i godišnja perioda Cumula. Prije nego što se ide za tim, da se misli o uzrocih obijuh perioda, trebalo bi ustanoviti, da li ta perioda vriedi samo za naše Primorje ili općenito, kako se to n. pr. znade za gore spomenute dvie vrste oblaka; zatim bi trebalo proučiti, kako postaju pojedine vrsti oblaka, pa onda tekar bi se moglo misliti o njihovih periodah.

Ufam se, da ću moći s vremenom i o tom štogod progovoriti.

Digitized by Google

Dnevna perioda oblaka.

Sat	Cs						C^1					
	Ljeto		Zima		3 godine		Ljeto		Zima		3 godine	
	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izračunano	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano
7 am	60	—	59	—	119	—	98	—	36	—	129	—
8	56	*58*	66	65	122	*123*	**94**	87	47	40	141	127
9	58	60	71	70	129	130	74	81	38	43	112	125
10	67	65	72	**71**	139	136	76	*80*	44	42	123	*123*
11	69	69	71	70	140	139	89	87	44	46	133	134
12	71	71	67	69	138	140	95	96	50	49	145	145
1 pm	72	72	69	*68*	141	139	105	104	52	60	157	163
2	73	75	67	70	140	145	111	111	77	**65**	188	176
3	80	80	74	71	154	**151**	116	119	66	**68**	182	**182**
4	87	86	71	**74**	158	160	130	**123**	46	51	176	174
5	90	**88**	78	**74**	168	**162**	123	121	41	38	164	159
6	86	87	73	72	159	159	110	107	28	26	138	133
7	86	84	65	62	151	146	89	84	9	13	98	97
8	80	77	49	52	129	129	52	63	2	5	54	68
9	65	—	43	—	108	—	47	—	5	—	52	—
Suma . . .	1100	—	995	—	2095	—	1404	—	585	—	1989	—

Digitized by Google

Sat	C^2						C^3					
	Ljeto		Zima		3 godine		Ljeto		Zima		3 godine	
	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano
7 am	103	—	80	—	183	—	27	—	12	—	39	—
8	118	115	103	99	221	214	31	28	19	15	50	43
9	124	121	114	108	238	229	25	28	15	16	40	*44*
10	121	*124*	106	111	227	*235*	27	27	14	14	41	41
11	126	122	114	111	240	233	30	28	12	14	42	41
12	118	119	113	111	231	230	26	25	15	15	41	40
1 pm	113	*116*	107	111	220	*227*	20	24	17	15	37	39
2	118	117	112	110	230	*227*	27	22	12	15	39	36
3	121	130	110	*112*	231	*251*	18	24	15	15	33	39
4	150	139	113	107	263	245	26	22	19	15	45	37
5	145	*145*	97	88	242	233	21	26	12	12	33	38
6	141	137	54	60	195	196	32	25	5	7	37	32
7	124	120	28	33	152	152	23	21	3	4	26	25
8	94	93	16	21	110	115	9	13	3	3	12	15
9	62	—	20	—	82	—	6	—	2	—	8	—
Suma	1778	—	1287	—	3065	—	318	—	175	—	523	—

Digitized by Google

Sat	C[4]						Ce[2]					
	Ljeto		Zima		3 godine		Ljeto		Zima		3 godine	
	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano
7 am	48	—	44	—	92	—	50	—	28	—	78	—
8	52	**50**	57	52	109	102	57	**50**	39	33	96	**90**
9	49	49	55	**56**	104	**105**	44	**50**	32	**36**	76	86
10	47	44	56	53	103	97	49	45	36	35	85	80
11	36	38	48	50	84	89	42	44	37	35	79	79
12	32	31	47	47	79	77	41	41	33	35	74	76
1 pm	24	27	45	47	69	75	40	42	36	35	76	77
2	26	28	50	46	76	75	44	40	37	35	81	76
3	35	37	44	**48**	79	85	37	42	33	35	70	77
4	51	43	49	43	100	86	44	38	36	32	80	70
5	43	**50**	37	38	80	**88**	34	35	26	26	60	61
6	57	48	28	27	85	75	27	29	16	18	43	47
7	43	41	16	19	59	60	27	24	12	13	39	38
8	23	27	14	13	37	40	19	19	12	11	31	30
9	16	—	9	—	25	—	10	—	10	—	20	—
Suma . . .	582	—	599	—	1181	—	565	—	423	—	988	—

Digitized by Google

Sat	Cc^1						Sc^2					
	Ljeto		Zima		3 godine		Ljeto		Zima		3 godine	
	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano
7 am	50	—	27	—	77	—	121	—	114	—	235	—
8	62	54	43	37	105	97	104	115	115	**115**	219	**230**
9	49	54	41	42	90	97	121	**117**	116	109	237	226
10	52	50	43	44	95	95	126	115	66	102	222	217
11	50	52	49	46	99	98	99	106	93	*97*	192	206
12	53	53	47	**49**	100	**101**	**93**	*93*	101	105	194	*195*
1 pm	55	52	50	48	105	**101**	88	101	112	111	200	212
2	49	51	48	47	97	98	122	104	121	**113**	243	217
3	50	49	42	43	92	92	103	**103**	106	112	209	**220**
4	49	50	38	41	87	90	100	96	109	99	209	195
5	50	47	42	36	92	83	84	90	82	87	166	177
6	42	44	28	30	70	74	86	79	69	68	155	147
7	41	36	19	21	60	57	66	70	54	58	120	128
8	24	28	16	17	40	45	58	58	50	52	108	109
9	20	—	16	—	36	—	49	—	51	—	100	—
Suma . . .	696	—	549	—	1245	—	1420	—	1389	—	2809	—

Digitized by Google

Sat	Sc^1						$S_{(}{}^2$					
	Ljeto		Zima		3 godine		Ljeto		Zima		3 godine	
	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano
7 am	103	—	94	—	197	—	15	—	13	—	28	—
8	1(4	108	98	93	202	201	19	19	21	17	40	36
9	117	117	86	88	203	205	22	23	17	18	39	41
10	131	120	80	85	211	205	27	26	16	16	43	42
11	112	123	89	86	201	209	28	29	16	16	44	45
12	126	116	88	91	214	207	33	30	16	16	49	46
1 pm.	110	126	96	95	206	221	29	37	17	18	46	55
2	141	132	102	100	243	232	49	39	20	19	69	58
3	144	146	103	104	247	251	40	46	19	19	59	65
4	154	151	108	107	262	258	48	45	18	19	66	64
5	155	154	110	103	265	257	46	47	20	16	66	63
6	154	143	91	92	245	236	47.	43	10	13	57	55
7	121	125	76	79	197	204	35	35	8	9	43	44
8	99	101	71	71	170	172	23	23	10	8	33	31
9	82	—	66	—	148	—	12	—	6	—	18	—
Suma . . .	1853	—	1358	—	3211	—	473	—	227	—	700	—

Digitized by Google

Sat	Kh				Ke			
	Zima	Proljeće	Ljeto	Jesen	Zima	Proljeće	Ljeto	Jesen
7 am	76	62	51	69	129	131	84	125
8	90	81	79	74	141	130	99	134
9	100	105	112	85	**150**	155	132	143
10	**103**	127	151	92	142	168	158	145
11	90	144	170	105	133	180	165	146
12	99	159	186	119	138	185	176	151
1 pm	106	**168**	205	123	132	187	**185**	152
2	**108**	**168**	**216**	**130**	**134**	**190**	179	**166**
3	97	155	191	117	**134**	**186**	175	158
4	86	141	177	105	127	**188**	173	152
5	60	121	153	90	115	182	165	153
6	40	99	114	66	97	172	148	127
7	23	61	70	47	71	151	141	110
8	23	30	42	34	71	112	113	102
9	30	21	29	29	67	92	84	92
Suma	1131	1642	1916	1285	1781	2429	2177	2056

Digitized by Google

Sat	Kz						Sz						Sz^1 3 godine		Sz^2 3 godine		Zabilježeno ☾ ili ☽ od 1/5 1888 do 31/8 1891
	Ljeto		Zima		3 godine		Oborina		Ljeto		Zima		3 godine					
	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano
7 am .	126	—	160	—	286	—	102	—	80	—	139	—	219	—	166	—	125	—	12
8 . . .	134	**127**	162	161	296	288	116	**108**	75	**77**	146	**141**	221	**218**	178	177	116	**122**	**34**
9 . . .	121	126	160	163	281	**288**	107	105	76	73	138	139	214	213	187	**182**	125	120	43
10 . . .	122	122	166	162	288	284	91	100	69	73	134	130	203	203	180	**183**	119	116	51
11 . . .	124	122	160	164	284	287	101	102	73	70	118	126	191	196	182	173	105	111	55
12 . . .	121	127	167	162	288	283	113	107	69	75	125	124	194	199	157	168	110	103	**64**
1 pm .	135	129	158	162	293	292	106	112	82	**76**	130	128	212	**204**	164	159	95	98	49
2 . . .	132	**135**	162	161	294	**296**	118	108	77	**76**	130	127	207	203	155	160	90	98	36
3 . . .	137	134	164	160	301	294	101	111	70	72	121	125	191	197	161	149	109	104	30
4 . . .	133	130	153	162	286	292	114	109	70	72	124	123	194	195	131	140	112	**107**	38
5 . . .	119	128	170	163	289	292	112	116	76	75	123	131	199	206	128	124	100	106	26
6 . . .	133	129	167	174	300	302	122	**119**	79	76	145	144	224	221	113	117	106	102	11
7 . . .	134	134	184	177	317	310	123	118	74	79	165	159	239	238	109	111	100	99	4
8 . . .	135	**136**	179	**180**	314	**315**	110	116	83	**86**	168	**167**	251	**250**	111	107	92	92	—
9 . . .	139	—	176	—	135	—	114	—	92	—	169	—	261	—	101	—	93	—	1
Suma .	1945	—	2468	—	4433	—	1650	—	1145	—	2075	—	3220	—	—	—	—	—	—

Digitized by Google

Godišnja perioda oblaka.

Mjesec	Cs		C¹		C²		C³		C⁴		Φ i Ψ		Broj dneva sa Φ ili Ψ
	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano	
Januar	166	167	91	*69*	205	201	35	*29*	93	88	12	34	10
Februar	118	174	59	101	179	208	22	30	59	94	26	28	13
Mart	237	202	153	122	239	225	32	33	131	101	37	42	15
April	251	**242**	153	191	257	288	44	43	113	**120**	64	50	21
Maj	238	219	266	222	368	358	53	62	105	109	49	**53**	18
Junij	169	176	248	**252**	450	**370**	88	68	110	101	45	37	23
Julij	121	*141*	241	225	292	318	68	**70**	89	86	17	30	11
August	133	147	186	226	211	234	59	54	59	85	28	24	12
Septembar	188	149	252	185	200	*202*	41	38	106	*83*	27	24	11
Oktobar	125	149	117	159	194	215	13	32	85	103	18	*23*	8
Novembar	133	158	108	94	251	221	43	*29*	119	105	28	32	9
Decembar	216	172	57	85	219	225	30	36	112	**108**	54	33	14

Digitized by Google

Mjesec	Ce^4		Ce^1		Se^2		Se^1		Se^3		Kh	
	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano
Januar	68	85	68	96	218	233	189	203	52	43	386	377
Februar	97	79	120	97	247	230	219	222	30	43	397	407
Mart	72	85	103	112	224	249	259	266	48	46	439	454
April	86	88	112	116	275	249	319	304	61	56	525	547
Maj	90	108	122	**129**	247	**252**	334	317	59	80	**678**	616
Junij	147	**113**	152	**128**	234	230	298	**319**	**119**	68	646	**685**
Julij	108	94	111	114	210	211	326	308	85	**100**	**730**	649
August	32	81	80	103	188	221	256	301	**95**	78	570	592
Septembar	107	55	119	86	266	234	290	271	54	62	477	507
Oktobar	26	67	58	93	248	**244**	286	260	36	85	474	428
Novembar	69	62	102	87	217	233	254	290	14	32	384	385
Decembar	91	76	100	90	235	228	201	215	47	38	348	**356**

Digitized by Google

Mjesec	Kc		Kz		Oborina		Sz		Sz¹		Sz²	
	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano	zabilježeno	izravnano
Januar	575	*594*	441	388	153	135	349	305	144	149	159	144
Februar	564	637	316	402	83	142	177	288	144	187	89	141
Mart	771	742	448	**428**	184	158	339	**300**	272	239	174	**143**
April	891	**810**	520	**428**	201	**162**	384	298	301	**250**	166	138
Maj	767	796	315	393	92	129	172	252	178	228	73	118
Junij	729	750	345	298	95	87	201	166	205	170	116	95
Julij	753	726	234	261	75	*75*	126	144	128	144	97	93
August	695	712	203	*255*	54	77	104	*129*	99	141	67	91
Septembar	687	715	328	364	102	132	158	236	197	164	108	111
Oktobar	763	686	561	435	241	181	447	326	195	**198**	157	158
Novembar	607	671	415	**461**	202	**202**	374	**403**	201	185	208	**182**
Decembar	642	608	407	421	163	176	388	370	159	168	183	**183**

Digitized by Google

Šipčanski Balkan i okolica u geološkom i petrografskom pogledu.

Čitao u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 10. travnja 1892.

Lazar Vankov.

I.

Uvod i literatura.

Šipčanski Balkan, koji postade svojim imenom godine 1877/78. dosta popularan i poznat, prikazuje nam tačku, koja medju ostalim pojedinim tačkama moje liepe domovine zauzima značajno mjesto, što se tiče svestrane zanimljivosti. Kao glavni balkanski prohod, proputova ga i prouči više putnika, i to ne samo onaki, koji su preko njega slučajno morali proći, nego su ga i stranci izrično polazili za naučnu ciel. On je zanimao geografa, turista kao i prirodoslovca; zanimljiv se pokazao kao strategično znamenito mjesto u posljednjem rusko-turskom ratu; ne manje pako zanimao je geologe.

Već *Ami Boué* u: „Zusammenstellung der bekannten geognostischen Thatsachen über die europäische Türkei und über Kleinasien. Leonhard Zeitschrift 1828. pg. 270—282.“ spominje, da po Macmichaeles-u medju Gabrovom i Šipkom, dolaze kompaktni vapnenci, kvarciti i sivac. — Iza toga spominje A. Boué u „Esquisse geologique de la Turquie d' Europe, Paris 1840“, u kratko linije Jenizagra preko Šipke prama Lovču do Jablanice. — Kasnije *A. Lennox* u: „Rapport sur la geologie d' une partie de la Rumelie. London 1867., geološki dio pag. 31—43, kaže o šipčanskom sljemenu, da je palaeozoička (devonska) tvorina, na koju se naslanjaju diskordantno vrste Liasa. — *Aug. Viquesnel* u „Ver-

*

Digitized by Google

handlungen der k. k. geologischen Reichsanstalt 1868, pg. 406 spominje, da se nalazi sitnozrnat dioritičan kamen na iztoku od prohoda sv. Nikole. — *Anton Pelz* kašnje u svojim „Reisenotizen aus Mittel-Bulgarien", tiskanim u „Verhandlungen der k. k. geologischen Reichsanstalt 1883, pg. 115—124", donosi poglavito petrografskih razprava o Trnovu, Gabrovu, Šipki i Kazanliku. — A. *Boué* opet u „Mineralogisch-geologisches Detail über einige meiner Reiserouten in der europäischen Türkei; Sitzungsberichte der k. k. Akademie der Wissenschaften LXI, 1870", spominje, da je proputovao medju ostalim i prohod Gabrovo–Šipka. — *Franz Schröckenstein* u „Geologische Notizen aus dem mittleren Bulgarien. Jahrbuch der k. k. geologischen Reichsanstalt, Band XXI. pg. 273—279 god. 1871. i u „Vom Czipka—Balkan. Jahrbuch der k. k. geologischen Reichsanstalt. Band XXII. pg. 234—240 god. 1872. Tafel 11., piše o šipčanskom Balkanu, te daje malu skicu i dva profila. U prvoj razpravi prikazuje svoja opažanja od Ruščuka preko Trnova prema Gabrovu; južno od Gabrova najviše se obazire na slojeve kamenog ugljena kod Radevaca i Kamenarne, te ih drži, ma i bez temeljitih razloga, za liaski, analogizirajući ih samo s liaskim kamenim ugljenom kod Steyerdorfa u Banatu. U drugoj svojoj razpravi smatra glavne dolomite i vapnence dolazeće nad ugljevnim slojevima i nad pješčenjacima za tako zvani Zechstein. Schröckenstein navadja njekoliko pukotina, medju ostalim jednu sjeverno, a dvije južno od balkanskog sljemena. — *K. v. Fritsch* u „Beitrag zur Geognosie des Balkan. Vortrag Halle 1879." i „Reise in Bulgarien und Ost-Rumelien" 1879. pg. 769—775 veli da je proputovao dotični teren, te u dolomitu i vapnencu šipčanskog Balkana, nazire triaski vapnenac. — G. *Zlatarski* u: „Beiträge zur Geologie des nördlichen Balkan und in den angrenzenden Gebieten", predloženo u sjednici c. kr. akademije znanosti u Beču dne 1. aprila 1886. spominje urgonsku vapnenačku zonu, koja se proteže od Srbeglije na iztok prama Drjanovu, poznata pod imenom Straža. — *Franz Toula* ponajprije u „Reisen und Untersuchungen in Bulgarien", čitano u družtvu za širenje prirodnih znanosti u Beču, dne 19. marta 1890., govoreći obćenito o kneževini Bugarskoj, na više mjesta se dotiče šipčanskog Balkana. U tom je predavanju skupio geložku literaturu Bugarske i susjednih krajeva. U razpravi pako „Geologische Untersuchungen in Central-Balkan", čitanoj dne 3. maja 1888. pag. 34 do 39 u posebno preštampanoj knjizi, Beč 1889, nailazimo na naj-

Digitized by Google

novije podatke o šipčanskom Balkanu, te ujedno kratke kritike o njekim prijašnjim piscima. Toj razpravi priložena je geološka skica centralnog Balkana u mjerilu 1:300.000, te medju ostalim i profil šipčanskog Balkana (Cf. Tafel I slika 4. od sgora). Treći, petrografski dio, obradio je *August Rosiwal,* koji dosta obširno opisuje chloritni (epidot-oligoklasni) Gneis, siromašan na tinjcu Gneis, amfibolitni Gneis i dva varieteta quarzitnog Phyllita, pa onda još Diorit, što ga je prof. Toula kao valutak našao u potoku Karni dol, koje sve kami spadaju na šipčanski Balkan. Pa i *Hugo Sanner* u svojem: „Beiträge zu der Balkan-Halbinsel. Zeitschrift der deutschen geologischen Gesellschaft 1885", najviše se svraća na šipčanski Balkan. Još više ih ima, koji su u tu istu svrhu proputovali dotični teren, od kojih su njeki sami pisali, a drugi pak doprinieše svojim skupljenim materijalom onim, koji su si dali truda, te su taj materijal zajedno sa svojim opisali. Na taj način doprinieše *Felix Kanitz, G. Zlatarski, Hochstädter, Škorpil* i dr. tako, da uvidjamo, da je Bugarska, odnosno dotični moj kraj, geološki dosta proučavan.

Da li je doista taj naš kraj već izpitan i proučen, to će moći najbolje reći oni, koji kašnje dodju, te budu dulje vremena razgledavali i proučavali teren. Ja mogu samo to reći, da će još mnogo vremena proći, dok se on kao što treba prouči.

Ustanovljenje tačnih granica medju pojedinim formacijama i nivoima, konstatovanje nivoa i formacija koje mogu da nastupe, ustanovljenje dobe i postanak phyllitično-kristalinične zone na južnom sklonu sljemena ujedno postanak samog Balkana, onda sigurno odredjenje anogenskog od katogenskoga kamenja, što ga nalazimo izpremiešana u phyllitičnoj zoni, pa predočiti jasnu sliku o abysodinamičkih i tektoničkih pojava, razmaka, pukotina itd. i to poglavito na južnom podnožju, za to se hoće malo veći studium i više vremena. Moram dakle već u početku ove razprave iztaknuti, da ona nije podpuna s razloga, što mi je veoma kratko bilo vrieme koje sam proboravio u pomenutom kraju. Ova se razprava temelji poglavito na onom, što sam mogao u osamnaest ljetnih dana vidjeti, te materijal skupiti.

Za izradjivanje materijala ujedno i same razprave imam da se zahvalim s jedne strane gosp. Dr. Gjuri Pilaru, profesoru i predstojniku mineraložko-gealožkog zavoda u Zagrebu, koji je bio tako dobar, te mi dao na razpolaganje svu zavodsku biblioteku i sve što mi je bilo potrebno kod pripravljanja mikroskopskih petro-

Digitized by Google

grafskih preparata i sa spremnošću bio mi je uviek na ruci u svakom pogledu. S druge strane visokoj bugarskoj vladi, koja mi je dala mogućnost da skupim materijal, davši mi novčanu podporu. Ne manje se imam zahvaliti gosp. Dr. Uhliku, profesoru na njemačkoj tehnici u Pragu, koji je bio tako susretan, te mi je opredielio nekolike jurske Cephalopode, kojih nisam bio u stanju ovdašnjimi literarnimi sredstvi opredieliti.

Kartu, kojom sam se služio, izdao je carski ruski generalni štop u mjerilu 1 : 126.000. Cieli materijal razdielio sam i poredao ovako:

I. Uvod i literatura.
II. Orografski dio.
III. Opisni dio (putovanja).
IV. Palaeontološki dio.
V. Petrografski dio.
IV. Pregled pojedinih formacija.

Za bolji pregled prilažem geološku kartu dotičnog terena u istom mjerilu kao i karta izdana od ruskog generalnog štopa.

II.

Orografski dio.

Teren, u kojem sam sakupio materijal za ovu razpravu, i koji ću bar u glavnom pokušati opisati, može se reći, da upravo spada na centralni Balkan. On zauzima pomišljeni okvir, koji si možemo predočiti, ako spojimo u ravnim crtama selo *Sofilari*, *Gjusovo*, *Drjanovo* i *Vita stena-Kajabaška*. Veći njegov dio pripada sjevernoj a manji dio južnoj Bugarskoj. Može se orografski ovako razdieliti: 1) sam Balkan, 2) balkansko predgorje i 3) komad iz trakijske ravnice.

1. Sam Balkan,

koji se proteže od zapada prama iztoku, te koga zastupaju visočine: *Vetropolska poljana*, *Čifuta*, *Maluša*, *Sv. Nikola*, *Uzunukuš*, *Kokoška*, *Tarsovic*, *Bieli kladenci*, *Gradištica*, *Katuna*, *Buzludža*, *Atovo padalo*, *Ičomika*, *Karažakule*, *Kurvina mogila*, *Kopriva* i *Bidek*, ne siže preko 1400 m. visine nad morem. Južni balkanski sklon, kao što je poznato, mnogo je strmiji od sjevernoga, ali i jedan i drugi su nepravilno erodirani. Na obim stranama Balkana

Digitized by Google

duboko se je urezao i urezava se velik broj malih rječica i potoka, a time se pruža motritelju veća prilika za izpitivanje.

2. Balkansko predgorje

i to samo sjeverno od Balkana prikazuje nam se u dva diela:

a) Prvo balkansko predgorje počima kod Enčevaca, ide poredno sa Balkanom prama zapadu, pojavljuje se kod sela Todorčeta, Garvanova kamena, Hadži-Conevoga mosta, Morovežke stiene, južno od Bojnovaca, te se nad selom Debel-djal smjer predgorja okreće najprije sjeverno onda iztočno, u kom se smjeru i nastavlja od zapada prama iztoku, prolazeći iznad Garvanitc i Račovaca; zastupano je dalje sa visočinama Baždar, Petkova njiva, Gradište, pa se nastavlja preko Boženaca, tako da se to predgorje sastoji od dva lanca skopčana kod sela Debel djal. Sjeverni je lanac znatno niži od južnoga. Medju tima gotovo u sredini nalaze se dvie samostalne visine: *Bakojski bair* i *Kiselčeva mogila;* potonji je vrhunac po svojoj vanjštini veoma nalik njekakvom vulkanskom čunju.

b) Drugo predgorje, koje tvori za sebe zatvorenu sinklinalu, počima kod sela Careva livada, ide zapadno nad selo Dumnici, onda sjeverozapadno nad selo Serbeglij, gdje se sa tako zvanom *Vitom stenom* zaokreće slično kao i prvo predgorje, pak uzima obratan smjer. Tu se opaža, da je strmina predgorja jača napram vani dok se ona napram sinklinali položitije spušta. Pojedini vrhunci, koje nalazimo u prvom predgorju, tu se ne opažaju. Cielo to predgorje izgleda kao da je ogradjeno kakvom stienom tu i tamo od vode prosiečenom.

Medju prvim i drugim predgorjem ima nizina, koju bi mogli takodjer za posebni dio smatrati. Na ovoj je nizini sagradjen mali dio *Gabrova*, dočim se ostali nalazi u obsegu prvoga predgorja. Rieka *Jantra* izvire gotovo na vrhu Balkana, prije nego će primiti rieku *Topleš* ulazi u prvo predgorje kod Garvanova kamena; kod Gabrova se pako spaja sa riekom *Sinkavicom*, gdje su skupa prosjekle sjeverni lanac prvoga predgorja i na ovaj način načinile dosta zgodno mjesto na kojem se širi sada Gabrovo. I rieka *Topleš* izvire na samom Balkanu, pak ulazi u predgorje medju pećinami kod *Hadži-Conevoga* mosta, dok rieka *Želteš* kao i rieka Sinkavica skupljaju svoju vodu u području prvog balkanskog predgorja. Sve spomenute rieke pod obćim imenom *Jantra* protiču prostorom medju oba predgorja, pa u tako zvanom „*Ušću*“ prodiru u drugo predgorje, u kojem su vrlo vijugasto korito stvorile.

Digitized by Google

3. Južno od podnožja Balkana proteže se trakijska ravnica, od koje samo neznatan dio spada u moju zadaću.

III.

Opisni dio (putovanja).

I. Gabrovo do Sokolskoga samostana preko Kiselčeve mogile.

Gabrovo je sagradjeno na oba briega rieke Jantre i to poimence tamo, gdje u nju utiče rieka Sinkavica. Počiva počamši od sjevernoga ili dolnjega kraja na tamno-modrom laporu, poznatom tamo pod nazivom „*Leska*“, koji je prekrit tankim aluvijalnim slojem. Brazdenje tih lapora teče od zapada k iztoku, dok južno padaju pod kutom od 18°. Na tim se tankoškriljastim laporima konkordantno naslanja bieli vapnenasti sloj u debljini od preko 60 m. Ti bieli vapnenci, u kojima nalazimo fragmenata *Echinida*, *Crinoida*, *Ostrea i Caprotina*, rone pod pješčenjake i lapore, na kojih je sazidan drugi i to veći dio grada Gabrova, samo se opaža, da mladje vrste tih pješčenjaka sa spomenutim bielim vapnencom više ne konkordiraju. Ovi pješčenjaci prelaze u vertikalnom smjeru u jedrozrnate konglomerate, ili u smjesu pješčenjaka sa konglomeratima i tako se nastavljaju do podnožja Kiselčeve mogile.

Na podnožju Kiselčeve mogile javljaju se putem razbacani komadi granitično-eruptivnoga poriekla. Ide li se dalje i to još uviek po rečenim pješčenjacima, vidimo, da se ti granitični fragmenti sve to više i više iztiču. To me je ponukalo pomisliti, da bi vrhunac Kiselčeve mogile, kojoj i bez toga vanjština reprezentira liepi vulkanski čunj, mogao biti kakav već davno ugasli vulkan, koji je sad obrasao vegetacijom i prekrit poljanami, pa mu je samo vrhunac gol. Popevši se na vrhunac vidio sam, da je moje predmnievanje bilo krivo, jer pećine vrhunca nisu nipošto imale eruptivan karakter, nego su bile vapnenci po svojoj vanjštini veoma slični bielim vapnencima, koje nalazimo kod *Baždara* kraj Gabrova; samo da u njem niesam našao nikakvih jasnih okamina. I na drugoj strani Kiselčeve mogile nalazimo spomenute pješčenjake sve do tako zvanoga *Garvanovoga kamena*, dočim se on kao dio južnoga sljemena prvoga predgorja sastoji opet iz bielih vapnenaca, u kojima niesam bio u stanju takodjer nikakvih okamina naći; ali po njihovoj naravi i po njihovim svezama sa vapnencem kod Hadži

Digitized by Google

Conevog mosta, Morovežke i Nedevske stiene, u kojih sam našao te iste životinjske fragmente kao i u Baždarskom vapnencu, smatrati mi ga je kao baždarski vapnenac.

Sl. I. Profil vrstanja medju „Petkovom nivom“ i „Sokolskim samostanom“.

1. Gradiški laporni pješčenjaci i vapnenci, obilujući okaminama.
2. Baždarski vapnenci.
3. Pješčenjaci i lapori.
4. Konglomerati.
5. Pješčenjaci i lapori.
6. Pješčenjaci sa granitičnim i porfiričnim fragmentima (Blöcke).
7. Lapori i pješčenjaci sa tragovima starijeg eruptivnog kamenja.
8. Pješčenjaci sa bilinskim i životinjskim ostatcima.
9. Lapori sa bilinskim i životinjskim ostatcima.
10. Pješčenjaci sa tankim ugljevnim slojevima.
11. Bituminozni lapori i pješčenjaci.
12. Glavni balkanski dolomitični vapnenac.
13. Mačak (Tuf).

Digitized by Google

Nastavimo li put iza rečenih golih pećina Garvanova kamena, dolazimo do nanosnoga materijala sastojećeg od gline, pieska izpremiešana sa zaokruženim fragmentima granitično-porfiričnoga kamenja, medju kojima dominiraju fragmenti Bjelutka. Ovi su Bjelutci ne riedko rudnimi žicami onečišćeni. Veličina tih bjelutnih fragmenta zna biti i preko 1 m^3. — Ovakav diluvijalni materijal nalazimo pred i za selom Gazurnici. Dalje počimaju tamnosivi pješčenjaci sa bilinskim i ugljevnim ostancima. Vidimo ih, da se nastavljaju južno preko sela Etara sve do podnožja mačkove stiene (Tuf), na kojoj se diže Sokolski samostan. Novo udarena cesta daje tim pješčenjakom jasnu sliku o položaju njihovih vrsta. Dočim njihovo brazdenje, koje ide poglavito od zapada prama iztoku, ne mienja se jako, za to njihov uklon jako varira. Nalazimo medju ostalim i slojeve, koji su posve vertikalni Uslied tlaka, kojeg oni tu u znatnoj mjeri podnašaju, u nekojim partijama su se posve izprevijali.

Jugozapadno nedaleko od sela Trepezkovci put je odkrio 4 tanka ugljevna sloja; samo što je malo uglja, a i iz drugih okolnostih se razabira posve jasno, da se ne bi ni pošto izplatilo ugljen eksploatirati.

Kadikad prelaze pomenuti pješčenjaci u lapore, gdjegdje su opet djelomično i kvarcitizovani. Ako ne svi, ali bar nekoji slojevi obiluju okaminama, poglavito tamnosivi pješčenjasti lapori okolo sela Trepezkovci i sela Etara. Medju obilnim bilinskim preostancima poglavito Fucoidama dolaze Ammoniti i Aptychi. Kod sela Trepezkovci nadjoh prilično velik eksemplar *Peresphinctes sp.*, vjerojatno nova vrst, koja sjeća na *Peresph. Achilles;* aptychi se ipak najčešće nalaze poglavito Tithonskoga tipa, pa bi mogli dati i ime ovim slojevima. Najčešće nalazimo *Aptychus Beyerichi* Opp, koji je jako karakterističan za Tithon.

Primaknemo li se Sokolskom samostanu dolazimo na starije naslage, u kojima ne nalazimo više niti Ammonita niti Aptycha osim bilinskih otisaka, koji, ide li se još dalje, posve izčezavaju a pješčenjaci iz početka prelaze u kvarcite. Još dalje izmjenjuju se oni u crvenobojadisane lapore, crvenozrnate pješčenjake, dok ne dodjemo do razpucanog djelomice dolomitizovanoga lapornog vapnenca, u kome bi uzalud tražili okamina. Ovi se vapnenci karakterišu figurama, koje su atmosferilija na njihovoj površini liepo erodirala. To su figure sastavljene od pravih izprekrižanih crta, kojim je kut križanja većinom kos te na taj način tvore mrežoliku sliku. Sudeći po nji-

Digitized by Google

hovom položaju svakako moraju ti vapnenci biti stariji od spomenutih aptychijskih slojeva. Izpirući te vapnence staložila je atmosferska voda ogromnu pećinu iz mačka, na kojoj je sazidan Sokolski samostan. Špilja, koju nalazimo u tom mačku obiluje stalaktitima. Taj mačak rado upotrebljuju kano gradivo, jer se lako teše i obradjuje, a osim toga je razmjerno laglji od ostaloga gradjevnoga kamenja. On je u raznih partijah razno masivan, te je pun recentnoga lišća i plodova, poglavito od *Fagus silvatica*.

II. Sokolski samostan Buzludža.

Sokolski samostan spada po učinjenom orografskom razdieljenju u područje samoga Balkana, a Buzludža je vrhunac balkanskoga sljemena. Na nj sam se uzpeo kroz sela Čarkovi i Potok, dočim sam se vratio u samostan iduć zapadno po samom sljemenu do vrhunca Kokoške, a zatim putem dolje do samostana.

Oni glinasti aptychijski pješčenjaci, koje nalazimo s obih strana sela Trepezkovci, nastavljaju se jugoiztočno do sela Červena Lokva, gdje se opaža karakteristična petrografska promjena. Tu počima ona vapneno-dolomitična zona, koju smo vidjeli kod sokolskoga samostana, da se nastavlja južno prama Balkanu. Brazdenje vrsta te zone neostaje stalno, ali ipak poglavito teče od zapada prama iztoku. Padanje pako je sjeverno, tako da kad se uzpinjemo na Balkan, dolazimo na sve to starije vrste. Spomenuta zona, u kojoj ne nalazimo okamina, nastavlja se gotovo monotono do sela Potoka, gdje prelazi u vapnenasto-laporne i žutocrvene slojeve sa konkrecijami.

Medju selom Potokom i vrhuncem Buzludže, kao što mi se je pripoviedalo, ima sloj Sadre, od kojega se čuva komad u zbirci Gabrovske drž. realke.

Nalazište njegovo niesam mogao vidjeti, jer sam ga prošao prije zore.

Vrhunac ili bolje sljeme Buzludža sastoji od šećerno-zrnatoga mramora čisto biele boje, koji je u raznim partijama razno metamorfozovan U spomenutom vapnencu na podnožju briega Buzludži voda je probila dva strma svrtka u maloj daljini jedan od drugoga, koji se u stanovitoj dubljini spajaju. Njihova dubljina nije nikomu poznata, ali sudeći po glasu bačenoga kamena, čini se da ona mora biti ogromna. Pripovieda se, da su pravili pokuse, bacajući slamu i drvo u ponor, kad voda ulazi te da su bačeni predmeti izlazili s vodom kod jednoga izvora u Kazanliku. Ovo mi se ne

Digitized by Google

čini vjerojatno, jer vidimo, da medju Buzludžom i Kazanlikom ima eruptivnoga kamenja i pukotina, a i bez toga idu škriljasti slojevi, koji bi mogli voditi medju sobom ovu vodu, preduboko te se udaljuju od Kazanlika. Spomenuti metamorfičan vapnenac naslanja se neposredno na tamno sive, sa chloritnim škriljavcima izpremiešane Phyllite, koji imadu u sebi leće i žice bieloga Kremena. Ovakove i njima slične kristalinične Phyllite i škriljavce, kao što ćemo kašnje vidjeti, nalazimo obilno razvijene na južnom sklonu Balkana.

Cieli se južni dio sljemena Buzludže sastoji od spomenutih Phyllita. Medju tima Phyllitima na više se mjesta sljemena Buzludže opažaju partije od pršinjastoga kamenja eruptivne naravi, od kojega radi njihove raztrošenosti nisam bio u stanju čvrsti komad odkinuti, od kojeg bi se dao preparat načiniti, te mikroskopski proučiti. Naprotiv od druge syenitične kami, koja takodjer na Buzludži dolazi, dalo se je načiniti liepih preparata, u kojima je svježost posve dobro uzčuvana. Ide li se od ovud zapadno po sljemenu prama vrhuncu Sv. Nikole, opaža se, da granična linija medju kristaliničnophyllitičnom i dolomitično-vapnenačnom zonom, koja je tu svuda jasno izražena, vijuga se jako, te se jedan put nalazi na sjevernoj a drugi put na južnoj strani sljemena; za to kod Bielih kladenaca vidimo bieli vapnenac, od kojega se, kao što je poznato, tamo već dugo peče vapno, dočim je vrhunac Kokoška phyllitično kristaliničan.

Vrhunac Sv. Nikola je od dolomita i vapnenca, a sjevernoiztočna strana mu sastoji od polukristaliničnih Phyllita i škriljavaca, tako da on graniči južno s kremenim Phyllitom, a sjeveroiztočno sa crvenohrdjastim jaspisnim kamenom, koji obiluje željeznom rudom; sjeverno pako sa polukristaliničnim škriljavcem, i samo je zapadno u savezu sa glavnim balkanskim dolomitom

Od Sv. Nikole do samostana ne opažaju se velike promjene, osim što se izmjenice vide dolomit i vapnenci, koji su mjestimice pravilno vrstani. Sve je to spomenuto dubokomorsko kamenje siromašno na okaminah; u nekima je ipak prof. Toula našao malo više sačuvanih životinjskih ostanaka[1], koji se mogu identifikovati sa triaskima.

III. Iz Sokolskoga samostana u Topleš preko Nedevaca.

Prije nego se dodje do puta, koji se odjeljuje od glavne ceste kod Hadži-Conevoga mosta, te vodi u selo Nedevci, prodjoh uz

[1] Vidi: Toula, Geolog. Untersuchungen im Central-Balkan, str. 36.

Digitized by Google

t. zv. *Červeni brieg,* koji je radi svoje crvene boje jako vidan, te svraća pažnju svakoga prolaznika. Cieli brieg sastoji od čisto taložnoga materijala i to poglavito od vapnenastolapornoga škriljevca i pješčenjaka, koji je željeznim oksidom crveno bojadisan. Jaka crljena boja djeluje toli silno na vidni živac, da kad prolaznik gleda prolazeći amo, biele predmete, vidi ih zeleno bojadisane. S toga ljudi obćenito drže, da je gora puna bakra, čega dakako nema. Kamo spadaju te bojadisane naslage malo je težko reći radi odsutnosti paleontoložkih podataka, ali po svom stratigrafskom položaju odgovarale bi Tithonu. Od Crvenoga briega do Hadži Conevog mosta ide se po tithonskima i dolnje-neocomskim pješčenjacima punim bituma. U potonjih dolazi prilično debeo vapnenačni sloj malo ne horizontalnoga položaja. Iz spomenutih pješčenjaka izvire njekoliko sumporovodičnih vrela, od kojih je jedno kraj puta ležeće zidom ogradjeno, te ga narod smatra kao ljekovito.

Hadži-Conev most sagradjen je na mjestu, gdje rieka Topleš presieca južni lanac prvoga predgorja, koje tu zastupaju nama od prije poznati bieli baždarski vapnenci, puni fragmenata *Echinida,* na kojim fragmentima se još dobro razlikuju njihove ambulakre te interambulakre.

Od glavne ceste kod Hadži-Conevoga mosta odjeljuje se i to zapadno put, koji vodi po južnom podnožju predgorja te ide preko sela Nedevci u Topleš. Od Hadži-Conevoga mosta do Nedevaca ide se po sivim pješčenjacima posve analognim onim kod sela Etara.

Sami Nedevci položeni su na glinastom laporu i pomenutim sivim pješčenjacima, u kojim dolaze Belemniti i Ammoniti sa dolnje-neocomskim habitusom. Nad Nedevcima u pješčenjacima, vidimo dosta debeli i malo ne horizontalan sloj vapnenca, koji po vanjštini te po echinidnim fragmentima posve se slaže sa Baždarskim vapnencima. U njem obiluju odlomci od *Exogira,* no nije mi pošlo za rukom naći fragmenat, koji bi se sigurnošću dao opredieliti. Na južnom kraju Nedevaca nalazimo tamnoplave lapore sa Belemnitima i Ammonitima[1], u kojim se opažaju hrdjasto-smedje pjege. Te pjege udaraju u oči motritelju. Ovi pjegasti lapori mogli bi odgovarati pjegastim laporima, što ih nalazimo na više mjesta medju slojevima alpinske i karpatske dolnje krede. Jesu li te pjege pre-

[1] Nedevski amoniti po svom habitusu jako se bliže neocomskim ammonitima iz Krima. Vidi *N. Karakaš,* Ueber einige Neocomablagerungen in der Krim. Sitzungsbericht der k. Akademie der Wissenschaften. XCVIII. Band. V. Heft.

Digitized by Google

ostatci od kakve morske Alge ili šta drugoga, ne može se prepoznati. Ide li se još dalje prama Toplešu, sliede sve to starije vrste dolnjega Neocoma. Pješčenjaci počamši od najsitnijih do krupnozrnatih izmjenjuju se tu bez svakoga reda sa lapornim naslagama. Ni u jednim ni u drugim naslagama ne manjka bituma i Fucoida. Poglavito obiljuju tu bilinski ostanci. Tih ima u njekim slojevima toliko, da nas opominju na ugljenonosne aptychijske slojeve, koje smo vidjeli, da dolaze kod sela Trepezkovaca. Pod putom, ne daleko od sela Ljutaci, u koritu rieke Topleš, nalaze se od vajkada dvie ogromne vapnenačne pećine, koje su se iz blizine odkinule, te se nalaze na sekundarnom ležištu. Narod pripovieda o porieklu tih pećina zanimive priče. Iz Nedevaca u selo Topleš pratio me je učitelj Petrov, koji je dugo živio u Toplešu i komu je taj kraj dobro poznat, tako mi se pružila prilika za tačnije proučenje toga kraja. Pješčenjasti i laporni materijal, koji nalazimo po putu medju selima Nedevci i Topleš, nastavlja se pred Toplešom bez ikakve oštre promjene. Samo se naslage kod sela Topleš, karakterišu po svojim okaminama.

Bližeć se selu Topleš vidio sam da su naslage veoma naličnе na pješčenjaste naslage i lapore, koje nalazimo jugozapadno od sela Trepezkovaca. U samom Toplešu na lievom briegu rieke Topleš u glinastim pješčenjacima obilno nalazimo ostanaka rodova *Perisphinctes* i *Lytoceras* i to razne veličine slabo i nejasno sačuvane. Južno nad Toplešom ammonitne se vrste neznatno nastavljaju. Pod njima pako dolaze belemnitni lapori, koji mjestimice sastoje posve od vapnenca, a još dalje dolaze posebni tamnosivi glinasti i to dosta čvrsti lapori puni okamina. Medju ostalim našao sam u njima odlomaka rodova *Aptychus*, *Belemnites*, *Perisphinctes* itd. Po savjetu Dra. K. Gorjanovića poslao sam nekoliko eksemplara od spomenutih okamina dru. Uhliku, profesoru u Pragu, u kojima je on spoznao sliedeća fosilija:

Aptychus cf. exsculpatus Lhaur
„ *Beyrichii* Opp.
„ *latus*
„ *punctatus* Voltg.
Belemnites latus (Duvalia)
„ *Conradi* Kilian
(*Bel. cf. semisulcatus* Münster Zitt.)
Lytoceras sp. ind.
Belemnites sp. ind.

Digitized by Google

Perisphinctes sp. ind.
„ *cf. moravicus* Opp.
Holcostephanus cf. Grotei Opp.

t. j. faunu bez sumnje gornjojurskú, koju i g. Dr. Uhlik drži najvjerojatnije za faunu tithonsku. Naslage kod Topleša po svom položaju pod dolnjo-neocomskim slojevima podpunoma odgovaraju gornjoj Juri. Te vrste padaju sjeveroiztočno, dok njihovo brazdenje ide od sjeverozapada prama jugoiztoku. Tako vrste južno od Topleša moraju biti starije od slojeva u samom Toplešu, u kojima dolaze *Perisphinctes cf. moravicus* Opp. *Perisphinctes sp.* sličan Perisphinctom od grupe *P. exornatus* i *Lytoceras*, koji odgovaraju gornjemu Tithonu. Ne daleko pred Toplešom mora da prolazi granična crta medju dolnjo-neocomskim i jurskim naslagama, jer nalazimo skupa sa Lytocerami malih aptychijskih eksemplara, koji obilno dolaze u dolnjo-neocomskim naslagama u Karpatima i Alpama. Kako i gdje se završuje Jura na drugoj strani nad Toplešom, ostalo mi je nepoznato. Za ciele ekskurzije nisam našao, a niti sam mogao naći, eruptivnoga kamenja.

IV. Červeni brieg, Vetropolje, Maluša i Sv. Nikola.

Na podnožju Červenoga briega kod Hanova odjeljuje se od glavne ceste uz potok Kozeštica put u selo Zeleno drvo i Vetropolje, kojim podjoh poglavito s toga, jer su slojevi izrovani od potoka i prosječeni od puta, te se bolje vide. Sam potok probija vrste okomito na brazdenje; ovo potonje teče i ovdje od zapada prama iztoku, no ne ostaje uviek stalno. Uklon vrsti prilično varira. U početku ceste vidimo tamnomodre sitnozrnate lapore bez ikakvih fosilija, pod kojima konkordantno leže krupni i sitnozrnati sivi pješčenjaci mjestimice kvarcitizovani. Nekoji slojevi tih pješčenjaka karakterizovani su bielim Tinjcem. Niti tu ne manjkaju organski poglavito bilinski ostanci Fucoida rjedje nalazimo.

Zapadno i to nadalje od puta, koji vodi dalje od sela Stomoneci, vide se bieli vapnenci, dočim se prije spomenuti pješčenjasti slojevi iza sela Stomoneci nastavljaju izmjenjujuć se sa laporima i pješčenjacima, u kojima ima i vapnenca, sve do sela Zeleno drvo.

Jugozapadno iza sela Zeleno drvo na putu u tamnosivim laporima nadjoh nekoliko fragmenata od roda *Lytoceras* posve nejasno sačuvanih, koji se ne dadu opredieliti. Inače je materijal dosta sličan onomu kod Topleša, naliči dakle gornjojurskomu Topleškomu, ali se neda bez fosilija ništa pozitivna reći. Najvjero-

Digitized by Google

jatnije će biti, da taj materijal, a osobito u dolnjim svojim partijama, posve odgovara gornjo-jurskim naslagama.

U tamnim vapnencima, kojih ima na sred puta od Zelenoga drva do Vetropolja, nadjoh *Belemnites Conradi* Kilian, koji je češći u gornjoj Juri, a poglavito u Tithonu. Dalje se ide još prilično po tankovrstnim sivim glinastim laporima, koji se dižu dosta visoko, te tako ne daleko od Vetropolja prelaze u biele kompaktne dolomitične vapnence. Boja tih dolomitičnih vapnenaca kod Vetropolja ne ostaje ista, jer dolazimo na posve tamne od bituma bojadisane slojeve. Medju tima se nalaze crveno bojadisani laporni dolomitični škriljavci; ovi, čim su dublji t. j. južniji, tim su više metamorfozovani, te mjestimice spomenuti lapori imadu polukristaliničan habitus. Ali ipak njihova sedimentarna narav posve je sačuvana. U obće ovdje kao i na vrhuncu Maluša nema kristaliničnih škriljavaca.

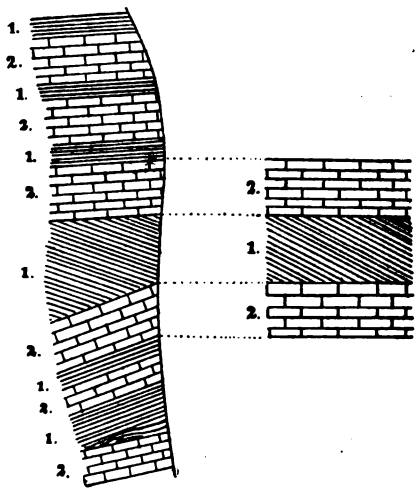

Slika II. Transversalno vrstanje s lievoga pritoka rieke Lešnice.

1. Vapnenasto laporno škrilje. 2. Glavni balkanski dolomit.

Vetropolje je obširan plateau sa preko 1200 m. visine nad morem. Iz toga plateau-a vire na nekoliko mjesta vrste tamnodolomitičnih vapnenaca, u kojih su uloženi spomenuti crveno i zelenobojadisani lapori prilično jake konzistencije. Ovdje izvire jedan od glavnih pritoka rieke Lešnice, koji se niz veliku strminu

Digitized by Google

spušta prama selu Imitliji. Nastavivši put uz taj potok išao sam prilično nizko, no nisam našao nikakve razlike ni promjene u materijalu, jer izmjenjujući se vapnenci sa škriljastim zelenkastim od Talka, Chlorita i Željeza bojadisanim laporima, od kojih se Vetropolje sastoji; vidimo, da se nastavljaju prama Imitliji. Na jednom mjestu dolaze ovi vapneni škriljavci sa vapnencem transverzalno vrstani. (Sl. II.) Zatim me je noć, koja se bila medjutim spustila, prinukala povratiti se opet na Vetropolje, gdje sam i prenoćio.

Sutra dan bio mi je program poći po sljemenu preko vrhunca Maluša do svetoga Nikole, s toga nisam mogao da nastavim svoj put uz rieku Lešnicu do sela Imitliji. Ide li se od Vetropolja prama Maluši; ne opaža se opet nikakva promjena u materijalu samo da tu počimaju dominirati bieli vapnenci i dolomiti, analogni onim, od kojih sastoji vrhunac sv. Nikola. Kod mjesta Šudravani, koje je na putu medju Vetropoljem i Malušom, opažamo tamnosive glinaste prilično mekane lapore bez okamina. Ti se lapori nastavljaju na sjevero-zapadnom podnožju vrhunca Maluša, gdje se dižu do znatne visine, a pod njima se opet nastavljaju dolomiti i vapnenci. U tim se laporima vide konkrecionirane partije od istoga materijala; taj lapor ne će da kipi namočen solnom kiselinom.

Ime Maluša nose njekoliko vrhunaca ne daleko jedan od drugoga. Visina svakoga pojedinoga ne nadmašuje 1300 m. nad morem. Sastoje od svietloga izpucanoga dolomitičnoga vapnenca pokrita tankim svietlo crveno bojadisanim glinastim slojem, iznad kojeg strše pojedini pećinasti vrhunci. U tom dolomitu niesam mogao naći nikakvih fosilija. Stratigrafski pako stoje u savezu sa dolomitičnim vapnencem, što tvori vrhunac sv. Nikola, koji su još prijašnji autori identifikovali sa alpinskim Triasom. Kod sv. Nikole pošlo je profesoru Touli za rukom naći u tom vapnencu maloga pužića, kojega je spoznao kao *Natica gregaria*[1], koja često dolazi u ljušturnom vapnencu. Sa ovim pa i drugima preostancima, kao *Pecten Alberti* Gldf., te sa sličnim *Pecten descites* i *P. Schmideri* pa i onima, kojim bi se poreklo moglo u *Myophoria costata* tražiti, prof. Toula je podupro mnienje prijašnjih autora, koji su balkanske dolomite i vapnence smatrali za Triaske. Niti na ovoj ekskurziji nisam našao eruptivnoga stienja.

[1] Geolog. Untersuchg. im centr. Balkan. Fr. Toula, god. 1889, str. 35—35.

Digitized by Google

V. Gabrovo, Petkova niva, Boženci i Želteš.

Sjeveroiztočno od Gabrova diže se visočina zvana Petkova niva, koja je nalazište fosilija. Njezina strmina prama sjeveru i zapadu oštro opada, dok južno pada sa malim sklonom oko 18°; sklon se taj podpuno podudara sa sklonom samih slojeva, od kojih ona sastoji. Južno njezino podnožje do stanovite visine sastoji se od Baždarskoga vapnenca. Ostali pako gornji dio sastoji iz materijala posve drugoga habitusa. Nalik je kakvom terciarnomu materijalu; za to govori i fauna, koju tu nalazimo. Medju ostalim sam našao:

Orbitoides spec.
Scalaria spec. (aff. albensis d'Orb.)
Cerithium spec.
Cardita angusticostata Neym.
„ *imbricata* Naym.
Venus sp. (aff. V. parva Reuss.)
Astarte sp.
Paracyathus cfr. procumbens Eh.
Flabellum sp. (aff. semilunatum Bron.)
Tellina spec. (u više eksemplara).

Osim spomenutih našao sam više ostanaka rodova *Cardium, Turritella, Trochocyatus, Isocardia, Pecten, Arca, Dentalium, Panopaea, Pleurotomaria, Serpula* i *Lima.* Taj materijal dolazeći medju Baždarskim vapnencem i pješčenjakom s južne strane i medju tamnomodrim materijalom sa sjeverne strane uzko se proteže od zapada prama iztoku te nam reprezentira facies, dolazeći medju starim materijalom. Počevši od Petkove nive protežu se te tvorine preko Gradišta, prolaze kroz selo Poprezi, te iza sela Boženci nastavljaju se sjevero-iztočno. Spomenute mlade tvorine, koje sastoje poglavito iz vapnenastih pješčenjaka i lapora, prate na više mjesta Baždarski vapnenac. Kod mjesta Kančev trap baždarski su vapnenci prilično razkriti. Na njima se tu naslanjaju bieli iz dubokoga mora staloženi kaolinski lapori i pješčenjaci. Njeki su slojevi spomenutih lapora tako čisti, te njihov materijal rabi za čišćenje i pranje raznih mastnih pjega, ali poglavito trebaju spomenuti material tako zvani čehlari[1]. U tim glinastim te poglavito pješčenjastim slojevima dolaze medju Kančevim trapom i selom Šuma crne kami eruptivne naravi. Njih nalazimo po cielom vršku, medju spomenutim mjestima, a opisat ću ih u petrografskom dielu. Te su kami basaltične.

[1] Postolari.

Digitized by Google

Na putu medju selima Poprezi i Boženci[1] bliže k selu Poprezi dolaze takodjer crne kami, koje su posve analogne onim kod Kančevoga trapa, ali njihovo mi je izhodište ostalo nepoznato. Svakako potiču te basaltične kami njegdje iz blizine, ali ne će ih biti mnogo, sudeći po analognom slučaju, što ga vidimo iztočno ne daleko Gabrova.

Ide li se iz Gabrova putem prama Trjavna to se još na početku puta opažaju fragmenti istoga basaltičnoga kamenja. Malo dalje i to još uviek putem nadodje se na tanak sloj Basalta uvršten medju pješčenjake. Vjerojatno da u ovakovom malom razmjeru dolazi Basalt i kod sela Poprezi, tako da nije čudo, ako sam njegovo izhodište prošao, a tim više ako je bilo prekrito.

Južno od spomenute tiesne pješčenjasto-vapnenaste zone, kao i na Baždaru, dolaze sivi pješčenjaci, koji sjećaju na bečki pješčenjak. Toula analoguje slične pješčenjake sa poznatim „Ropianskim vrstama". Ovi se pješčenjaci protežu gotovo čitavim prostorom, nalazećim se medju sjevernim i južnim sljemenom prvoga balkanskoga predgorja. Oni bivaju mjestimice posve krupnozrnati, dočim medju selima Dončevci i Turbalaži prelaze u tipični konglomerat. Taj konglomerat zauzima priličan prostor od sela Turbalaži prama selu Želteš, a dodje li se u želteški potok, odmah se opažaju medju ostalim kamenjem, fragmenti čisto kristalinične naravi. To su granitične i porphyrične kami, kojima se poreklo čini da je dosta zamršeno i zanimivo. Približimo li se k selu Želteš, opažamo na desnoj strani u sivom pješčenjaku velike granitične mase. Iz početka sam držao, da su morale tu biti kakve erupcije, no malo razmjerje, u kojem se pojavlja ovo granitično kamenje nije potvrdilo moj nazor, tim više što ovake većinom zaokružene granitično oklopljene partije (Blöcke) nalazimo na više mjesta ove okolice. Kašnje sam vidio, da čitava desna obala Želteša nosi u sebi slične uklopljene granitične fragmente od posve različite veličine. Svi su oni urašteni u glinastim pješčenjacima, te tvore, rekao bi, posebni konglomerat, u kom kao sastavne česti dolaze spomenuti granitični ulomci razne veličine. Uslied atmosferilnoga upliva ti se pješčenjaci zajedno sa uklopljenim u njim Granitima i Porphyrima razpadaju a produktivan materijal uslied toga nosi kiša

[1] Medju selima Boženci i Poprezi atmosferilija su na više mjestah u baždarskom vapnencu i gradiškom vapnenačkom laporu probila svrtke (ponikve) razne veličine.

*

Digitized by Google

u potok Želteš, gdje se lako dadu razlikovati granitni fragmenti od ostaloga kamenja. Atmosferilija djeluju ne samo na sedimentarne pješčenjake, nego i na kristalinični Granit i Porphyr, premda ne u istoj mjeri, raztrošujući ih pače još i na njihovom ležištu. Uslied toga nalazimo medju ostalim pieskom Želteša partije posve granitičnoga poriekla.

Poznato je, da ovamo dolaze iz Macedonije t. zv. rudari, koji izpiruć taj piesak sakupljaju u preostatku zlato. Toga je sasma malo, nu kad kada im se posao zna izplatiti. Izpiranje pjeska obavljaju oni na najprimitivniji način. Kadkad znadu oni, makar i praktični rudari, po nekoliko dana raditi i piesak izpirat, u kom se već unapried vidi, da ne sadržaje zlata, kad se zna, da mu porieklo nije zlatonosne naravi. Iz početka su spomenuti rudari tražili i promivali pjesak svijuh rječica i potoka te okolice, tako da su posve slučajno došli na piesak želteškoga potoka, da krije u sebi zlato. Istim su načinom došli takodjer na piesak rieke Sinkavice, da je i on zlatonosan. Pa sbilja vidimo, da i tu medju ostalim materijalom Sinkavice imade partija istoga poriekla, kao što je i piesak potoka Želteša. Desni brieg Sinkavice počevši od sredine Bakojskoga baira te do Gornove mogile uklapa u sebi posve analogne granitične fragmente kao kod Želteša. Naravno je da i tu odplavljuju atmosferilija taj materijal u rieku te je prava sreća pomogla rečenim rudarom, izpiruć taj materijal, da su nadošli na zlato. Još više je ovakav kristalinično-granitični materijal zastupan u Čokilskom potoku, koji potiče od konglomerata, komu su glavne sastavine opet granitični fragmenti. Pitanje je od kud toliko granitičnoga kamenja tako nepravilno oklopljena u tim gornjokrednim pješčenjacima i to ovako samo lokalno, kad vidimo, da na sjevernom sklonu balkanskoga sljemena u ovoj okolici nema staro eruptivnoga stienja, da bi se pomenuti fragmenti od toga odkidali pa lokalno nagomilavali. Ovi kristalinični fragmenti morali su se sekundarno još prije lokalizovati nego li je gornjokredno more odstupilo kopnom, za to ih nalazimo staložene skupa sa ostalim krednim pješčenjacima i konglomeratima. Što se tiče načina, po kojem su oni amo došli, pa i od kud su oni došli, pozitivno se ne da reći. Od Želteša do sela Bičkijnja ne vidimo drugo osim spomenutih pješčenjaka sa uklopljenim eruptivnim stienjem. Poglavito desni brieg potoka Želteša pun je naznačenoga kristaliničnoga stienja sve do sela Bičkinja. Od sela Bičkijnja do Gabrova pješčenjaci su posve pravilno

Digitized by Google

vrstani, kut padanja im je posve malen, no i tu se dolazi dva tri puta na konglomeratne i obalne tvorine.

VI. Gabrovo preko sela Mičkovci u Ivanili, Kozirog i Svinarski dol.

Kad se iz Gabrova ide do drugoga predgorja, prolazi se nizinom, koja sastoji od jednolična materijala. Osim spomenutih nama od prije poznatih tankovrstanih lapora, tamnomodre boje, što smo vidili kod Gabrova, te sivih pješčenjaka, ne nalazimo ništa drugo po čitavom tom prostoru. Ma da je materijal taj bio prikladan za uzčuvanje životinjskih kano i bilinskih ostanaka, ipak na žalost riedko ih tu nalazimo. Ovaj je materijal tako siromašan na petrefaktib, da za cielo vrieme, što sam u njem tražio, jedva sam našao malen belemnit i nješto fragmenata, koji bi mogli poticati od *Pyrina incisa* d'Orb., po kojim se preostancima ne možemo orientirati. Većom se vjerojatnošću može suditi o rečenim laporima i pješčenjastim naslagam po njihovom položaju, jer dolaze konkordantno pod gornjo-neocomskim caprotinskim vapnencima, morali bi biti stariji od njih, tako da po položaju odgovaraju srednjemu Neocomu.

Na putu od sela Bojka prama Mičkovcima ne opažaju se oštre petrografske promjene, ma da se prelazi iz gore spomenutih neocomskih pješčenjaka u apturgonske naslage, koje su kod sela Mičkovci prilično dobro razvijene. Ali za to je prielaz u paleontoložkom smislu dobro izražen, jer mi i bez velike pažnje vidimo pred sobom vrste bogate na okaminah, u kojima nadjoh pred selom Mičkovcima:

Pentacrinus neocomiensis Mill.
Corbis aff. cordiformis d'Orb.
Cosmoseris Jantrensis nov. spec.
Perna Bulgarica Toul.
Tylostoma sp.
Serpula conformis Af.
Natica cfr. prolonga Desh. N.
Pleurotomaria turbinoides d'Orb.
Crassatella aff. Robinaldina d'Orb.

i mnoga druga Apturgonska fosilija, o kojima će biti govora u paleontoložkom dielu ove razprave. Bliže k selu Mičkovci postaju slojevi na okaminama sve to bogatiji, tako da na pr. iza Mičkovaca na putu odkriven sloj sadržaje na tisuće ljuštura vrsti *Perna Aprilovi* nov. spec., te *P. Bulgarica* Toul. uklopljenih u

Digitized by Google

glinasti pješčenjak. Podjemo li još dalje sve do sela Ivanili, nalazimo na više mjesta slojeve, koji nose u sebi ostatke bujnoga nekadanjega života. U tamno-modrim laporima jednog malog potoka iztočno od sela Grblevci, medju ostalim sakupih:

Nerinea aff. Archimedi d' Orb.
Caprina sp.
Isocardia aff. Ebergensis Weerth.
Lima (Limatula) spec.
Nerinea aff. Coquandiana d' Orb.
Dendraces sp. (vjerojatno nova vrst).
Trigonia aff. crenulata? d' Orb.
Terebratula suborbicularis Quenst.
Requienia Gorjanovići nov. spec.
Serpula gordialis Schloth.
Phylocoenia neocomiensis E. de From.

Još se više sličnih okamina dade naći na obje obale rieke Jantre, koja preprečuje brazdjenje tih na fosilih bogatih naslaga. Iztočno od Ivanili (Ivanilkovci) na lievom briegu Jantre na suprot jednom mlinu jeste velik kamenolom, koji predstavlja takodjer jedno mjesto bogato okaminama.

Tu dolazi *Natica Ivaniliensis* nov spec., nadalje više genera *Terebratula, Terebratella, Rhynchonella, Crassatella* i *Natica.* Korito od ušća potoka, koji prolazi kroz selo Ivanili, te u rieku Jantru utiče, sastoji se od modrasto sivkastih pjeskuljastih lapora, u kojima nalazimo:

Natica Javaschovi Toul.
Turritella sp.
Spondylus sp.
Pleurotomaria turbinoides d' Orb.
Ostrea carinata Lam.
Natica sp.
Montlivaultia multiformis Toul.

Još dalje pod tima laporima dolaze bieli kompaktni vapnenci puni caprotinskih ostanaka. To su vapnenci, koji tvore sjeverni lanac drugog predgorja poznatog pod imenom Straža. Slojevi njihovi padaju južno po prilici od 20°. Dosta interesno se prikazuje način, po kojem je rieka Jantra te slojeve prosjekla, pak si put stvorila. Medju selom Ivanili i selom Kozirog nalazimo apturgonske vrste na njekoliko mjesta odkrite izpod mladih pješčenjaka, te uviek imadu po nješto fosilija u sebi. Kod samog Kozi-

Digitized by Google

roga našao sam tek njekoliko *Nerinca* i *Tylostoma,* tako da one okamine, koje profesor Toula opisuje kao kozirožke[1] za sigurno ne potječu iz samog Koziroga, nego sa više mjesta drugog predgorja. Kod sela Šipčeni dolazi više okamina, jer tu mimo različitih *Terebratula* i *Rhynchonella* nalazimo seriju drugih okamina kao:

Placocoenia Kaulbarsi Toul.
Placocoenia Bulgarica Toul.
Astraea Venelinovi nov. spec.
Astrocoenia Gabrovensis nov. spec.
Nerinea sp.
Cryptocoenia ramosa Toul.
Turbinolia aff. subgranulata Quenst.
Phylocoenia neocomiensis E. de From.
Heterocoenia exigua Mich.
Gervilia aff. anceps Neum.
Janira quadricostata d'Orb. itd.

Dosta fosilia nalazimo takodjer ne daleko od sela Čitakovci, tu dolazi po više genera: *Ostrea, Pholadomya, Nerinea, Janira, Isocardia* i dr. Ali jedno od najbogatijih mjesta na okaminama je selo Svinarski dol. Iznad njega se nalaze posve jasno sačuvane *Trigoniae* i *Tylostome;* nadalje nalazimo:

Natica cfr. bulunoides d'Orb.
Montlivaultia multiformis Toul.
Latomaeandra aff. agaricites Reuss.
Turritella Strossmayeri nov. spec.
Scyphia compressa Catul.
Astrocoenia Gabrovensis nov. spec.
Hydnophora styriaca Edw. i Haime.
Placocoenia cfr. Bulgarica Toula.
Astraea sp. (više vrsti),

i još drugih ostataka njima savremenih životinja. Ove naslage s okaminama kod Svinarskog dola naslanjaju se na caprotinske vapnence, koji pako tvore prvi lanac drugog predgorja. Njihove vrste padaju sjeverno t. j. suprotno na vrste, od kojih se sastoji Straža i to gotovo pod istim kutom kao i one. Na taj način caprotinski vapnenci tvore sinklinalu izpunjenu od urgonskog mladjeg materijala. Taj materijal, većinom lapornast i pješčenjast, nije

[1] Vidi: Fossilien aus dem ober-neocomen Kreidemergeln, str. 4. U Toula: Geolog. Untersuch. im centr. Balkan. 1889.

Digitized by Google

u svim niveauima jednak, niti su različite vrste, koje su tu zastupane jednako bogate na okaminama. Najbogatiji su svietli i sivkastomodri pješčani lapori, koji dolaze u blizini nad caprotinjskim vap-

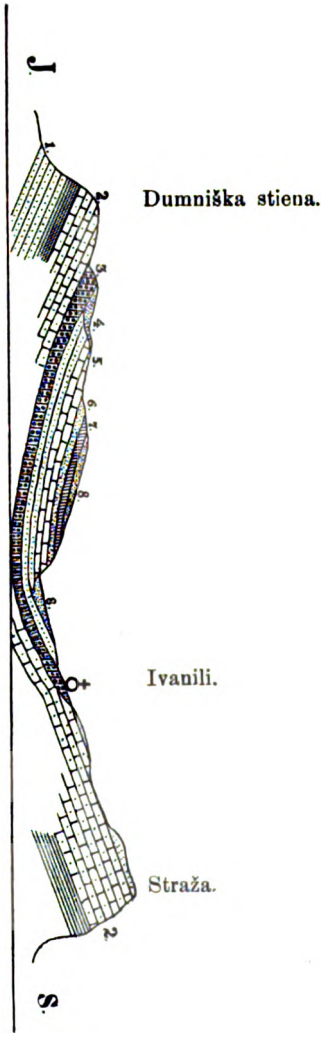

Slika III. Profil caprotinskoga vapnenca i apturgonskih naslaga drugoga predgorja.

1. Pješčenjaci i lapori.
2. Caprotinski vapnenac.
3. Vapnenasti lapori bogati na okaminama.
4. Svietli lapori i pješčenjaci.
5. Vapnenci.
6. Sivi pješčenjasti lapori.
7. Lapori i pješčenjaci.
8. Pješčenjak.

nencima; za njima po bogatstvu na fosiliama sliede slojevi pješčani i laporni, u kojima nalazimo tek nješto okamina, dok su najgornji pješčenjaci posve siromašni na fosiliama. Po čitavom tom pred-

Digitized by Google

gorju nema nikakvih eruptivnih ili kristaličnih kami osim komada, koje je rieka od druguda doniela.

VII. Nova mahala, Bidek, Enina, Dolnje Gjusovo i povratak kroz Šipku u Sofilari.

Selo Nova mahala počiva na spomenutim od prije aptychijskim pješčenjastim naslagama, koje sa laporom alterniraju, al i ovdje dominiraju pješčenjaci. Na desnoj strani sela Šumeni pojavljuju se poznati na fosiliama siromašni dolomitični vapnenci, dok put ide po aptychijskim pješčenjacima i laporima sve do sela Kašli. Medju vrstama toga materijala opažamo partije crveno bojadisanih vapnenastih lapora, veoma sličnih onim, od kojih Červeni brieg sastoji. Pred selom Kašli pješčenjaci primaju osobit nješto krupno-zrnati karakter te svietlo-crvenu boju i ne manjka im mnogo, da se u konglomerat pretvore. Sjeverni dio Kurvine mogile i sam njezin vrhunac sastavljen je od pomenutih crvenih konglomeratičnih pješčenjaka, s kojima dolaze svjetlo-sivi sitno zrnati posve različiti pješčenjaci. U crvenim konglomeratnim pješčenjacima odkrit je kamenolom, gdje se iz toga prilično čvrstoga materijala pripravlja mlinsko kamenje.

U jednom dvoru u selu Kašli od davnine se nalazi ogroman okrugao bjelutak, očito eratične naravi, za koga se ne zna od kud potiče, jer i tu nema u blizini takovog materijala, od koga bi se bio odkinuo.

Jugo-iztočno od Kašli dolaze opet zanimljivi konglomerati, sastojeći poglavito od gneisovih, granitnih, porphyrnih, melaphyrnih, vapnenastih i pješčenjastih fragmenata sa vapnenastim cementom. Veličina tih fragmenata varira; ipak ne toliko, koliko kod konglomerata, što dolaze kod Želteša, Sinkavice i Čokilskog potoka.

Kod mjesta Tapan pronadjen je sloj kamenog ugljena, do koga nisam mogao doći. Taj će ugljen po svoj prilici spadati na dolnji Neocom. Puno ga vjerojatno neće biti, jer ga ni u alpinskoj ni u karpatskoj Kredi ne nalazimo osobito razvijena. Sam ugljen, od koga se nalazi njekoliko komada u zbirci Gabrovske realke, čini se, da je dosta dobar. Prilično je kompaktan, crne boje i mastna sjaja.

Penjamo li se iz sela Ganevci ravno na vrhunac Bidek, opažamo, da mu se podnožje do stanovite visine sastoji od klastičnih spomenutih crvenih i sivih pješčenjaka. Od stanovite pako visine, vidimo, da se materijalni habitus posve mienja; tu nastupaju sivo phyllitični škrilji polukristalinične naravi. Malo više, ali uviek još na

Digitized by Google

sklonu, tu i tamo opažamo dielomično raztrošene fragmente od njekake crvenkaste syenitične kami, kojoj niesam mogao naći izhodišta. Kam je eruptivnog podrietla, koja je, ma i raztrošena, još uviek sačuvala svoj eruptivno-kristalinični karakter. Spomenuti Phylliti nastavljaju se južno i tvore: vrhunac Bidek, južni dio Kurvine mogile, te se dalje spuštaju k južnome sklonu Balkana prama selu Enina. Rečeni Phylliti variraju u svojim bojama, po načinu svoga izkristalizovanja i po svom sadržaju. Medju ostalim dolaze: Quarzphylliti, Leucophylliti, Thalkoschisti, Chloritoschisti, biotitni, amphibolni, haematitni škrilji. Karakteristično je, da većina Phyllita nosi u sebi žice i leće Bjelutka, u kojem nalazimo raznih minerala, težkih i lakih kovova. Medju ovim kristalinično-phyllitičnim škriljem na Kurvinoj mogili vidimo partija crveno-svietle syenitičnoporphyrične kami. Analogne kami nadjoh opet medju Phyllitima na putu, što vodi iz Buzludže u Eninu, preko vrhunca Katuna. Primičuć se k samom vrhuncu, vidimo, da se phyllitično-škriljava zona završuje, te se još iz daleka opažaju biele masivne kami, od kojih je vrhunac sastavljen, da se nastavljaju prema selu Enina. Tek kad se dodje u priličnu blizinu tih kami, onda ih možemo razlikovati od vapnenaca ili nečistih dolomita, s kojima se mogu iz daleka lako zamieniti. Pak i sama tvrdoća, koja se na tih kamih opaža, kad ih hoćemo odlomiti, dokazuje, da nemamo posla ni s dolomitom ni s vapnencom. S lupom dade se razabrati, da kam nije jednostavna već sastavljena. Ta kam u veliko se čini posve masivnom, dok se na malim komadima, ako i ne uviek, prikazuje vrstana; djelomično su uzrokom tome uvrštene sitne biotitne i amphibolne ljuske. Ove gneis-aplitične i gneis-granitične kami daju tome terrainu poseban eruptivno-kristaliničan karakter. Po cieloj njegovoj površini vidimo nepravilno razbacane odlomke razne veličine, koji su goli, a tu i tamo tek lišajem pokriveni. U tim kristaliničnim kamima ima partija, na kojima se nikako ne može razabrati kakvo vrstanje. Njekoje partije tako su svietle i biele, te proste od ruda željeznog sadržaja, da se uslied atmosferilskog upliva direktno u kaolin pretvaraju.

Pogledamo li u selu Enini kameno-gradjevni materijal, vidimo, da je kristalinične naravi. Taj materijal svietlo je sive boje, a tu i tamo jasno se razlikuje u njem melaphyrično crno kamenje veoma žilave konsistencije. Izhodište ovome crnome kamenju nalazimo u blizini sela na dva mjesta. Na lievoj obali rieke Enina i to vis-à-vis mlina Baševi dolazi u leći ili bolje reći u malenom prilično debelom

Digitized by Google

sloju u Gneisu, odkud ono i potječe s ostalim bielim kamenjem, te doprinaša raznolikosti riečnog materijala. Drugo izhodište je t. zv. Sinja vada, gdje rečeni Melaphyr dolazi u debelom oko dva metra sloju, takodjer u Gneisu; sloj taj je djelomično od potoka odkrit. Pada pod 18° južno, a brazdi gotovo od zapada prama iztoku. Na desnome briegu rieke Enine, na samome podnožju, vidimo poseban materijal, koji se sastoji od staloženog pješčenjaka i nagomilanog pršinca. U tome materijalu nalazimo tamnosmedji bitumozni sloj, 20—30 cm. debeo, nepravilno izprevijan. Od jednog velikog pršinastog kamena odlupih prilično velik kukanac, sastojeći od pravilno izkristalizovanog vapnenca u formi kombinacije mR^1 i — $^1/_2R$. Tu dolazi još slabi porculanasti sloj izpremišan bjelutkastim zrncima.

Lieva obala rieke Enina strmija je i nješto različitija od desne što se tiče njezinog materijala. Dok na desnoj obali nalazimo sekundarno staloženog i nagomilanog materijala klastične naravi, to na lievoj obali, vidimo, da gotovo čitavo podnožje sastoji od kristaliničnog materijala. U aplitičnom Gneisu, koji je tu jako zastupan, dolaze partije posve različite od njega. Oko dva kilometra od sela uz rieku Eninu nalazimo sivozelene škriljaste fragmente. U njima prostim okom vidimo kao zlato žute uklopce i tanke žice Pyrita. Rečeni fragmenti padaju s lievog briega rieke Enine, u kome i to medju Gneisom dolazi zeleno škrilje; ono se lako razpoznaje već iz daleka, po hrdjastoj boji, koja potječe od uklopljenog i raztrošenog Pyrita. U mjestu Bjelilu ima u svjetlo-aplitičnom kamenju tamnozeleni Amphibolit svilasta sjaja. Inače cielo mjesto Bjelilo zbilja je bielo, sastojeći poglavito od svjetlo kristaliničnoga kamenja. Ima partija, koje se poglavito iz Glinenca sastoje, te razpadajući se daju prilično čist porcelanski materijal, koga nalazimo tu u izobilju. Ovakove već u kaolin pretvorene kami dadu se razlikovati, i to već iz znatne daljine, na više mjesta pod čitavim podnožjem Balkana medju selom Eninom i Dolnjim Gjusovom. Cieli masiv medju spomenutim selima sasvim je kristaliničan, a sastoji od vrstanog granitičnog i aplitičnog Gneisa, u kome dolaze posve masivne partije.

Rečena gneis-granitična zona, vidimo, da se nastavlja iztočno i preko Gjusova. Sam vrhunac Sarijar, koji se nalazi sjevero-iztočno nad Dolnjim Gjusovom, vidi se — već iz velike daljine —, da je

[1] m jamačno jednako 16.

Digitized by Google

i on spomenute kristalinične naravi. Pak i sjevero - zapadno od Enina opažamo iste kami, gdje se protežu do stanovitog mjesta naprama Aškome dolu, od kuda nastupa poznata nam već od prije phyllitično-kristalinična zona. Idemo li samo nješto sjevero - zapadnije po rečenim Phyllitima, opažamo odlomke crvenog i šarenoga pješčenjaka. Toga nisam ni pošto očekivao. Još dalje dolazimo na vrstani vapnenac posve sličan glavnome balkanskome vapnencu. On tvori, rekao bih, otok okružen s jedne strane Diluviumom a s ostalih strana phyllitičnom zonom. Sredinom toga vapnenca protiče Aški potok (Karni dol). Njekoliko stotina metara na jednoj i drugoj strani potoka proteže se taj vapnenac, a idemo li uz potok ne treba mnogo da hodamo, da dodjemo u phyllitično škrilje, koji se nastavljaju dosta visoko u Balkanu. Dalje na putu naprema Aškoj poljani dolazimo do

Slika IV. Profil vrstanja phyllitično-kristalinog kamenja u Staroj Rieci.

1. Phyllititi šipčanskoga Balkana sa žicama i lećama cakastog kremena.
2. (11?) Amphibolni Syenit.
3. Phyllititi šipčanskoga Balkana sa lećama masivno kristalinične naravi.
4. Amphibolni Phyllit.
5. Epidotni Amphibolit.
6. Epidotno-amphibolni Phyllit.
7. Tamno-sivi Phyllititi sa amphibolnim lećama.
8. Chloritni škriljevci.
9. Svilasto-sivi Phyllititi.
10. Phyllititi sa lećama augitičnog kamenja.
11. (2?) Olivinski Diabas.
12. Sivi tanko-škriljavi Phyllititi.
13. Phyllititi sa quarzitom.
14. Bieli quarzit.
15. Sivi quarzit.
16. Biotitni Micaschist.
17. Biotitni škriljevac.
18. Augitni Syenit.
19. Minette Porphyr.
20. Quarzit.
21. Chloritni škriljevac.

Digitized by Google

vapnenih škriljavaca polukristaliničnе i klastične naravi, koji se izmjenjuju s Phyllitima, te sastavljaju okolicu Aške poljane.

Na njezinom sklonu naprama Staroj Rieci vidimo opet vapnence u maloj količini. Sve nam to pokazuje, da imamo pred sobom materijal sedimentarne naravi, koji se mjestimice već počeo metamorfozovati. Stara Rieka pak obiluje raznolikošću petrografskog materijala, koji je djelomično škriljast a djelomično masivno-kristaliničan. Taj se materijal nastavlja sve do sljemena Buzludža. Nad razrušenim gradićem Šipka dolaze razni Phylliti i zeleno škrilje sve do vrhunca sv. Nikole. O njima je pisao Hochstetter[1]. Prof. Toula ih je pako liepo profilirao[2].

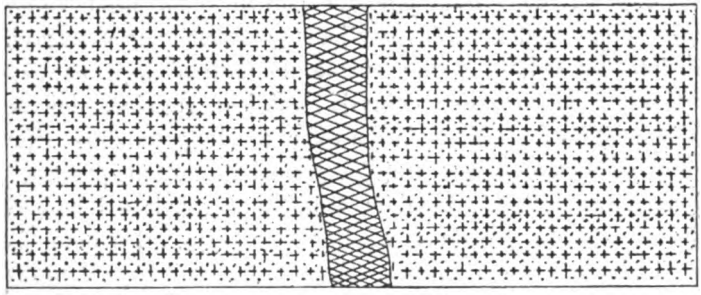

Slika V. Goljama Varovita.

1. Granitni Gneis. 2. Zelena chloritična kam.

Kad se ide od Šipke zapadno naprama selu Sofilari, tad se phyllitično-kristalinična zona sužuje i gubi. Iduć uz rieku Krajnja-Varovita prolazi se medju polukristaliničnim Phyllitima, zelenim škriljem dosta duboko, dok se dodje do mjesta, gdje se njezina dva glavna pritoka sastaju. Tek tu se dolazi na glavni balkanski dolomit. U spomenutim Phyllitima nalazimo dioritično-porphyričnu kam, tamno sive boje. Uza Srednju Varovitu ne treba tako daleko ići, a da se dodje do istoga dolomitičnog vapnenca. Iste su prilike u Goljamoj Varovitoj; samo se tu ne ide medju Phyllitima, već iznajprije medju tamno-sivim i zelenkastim Sivcem i Lyditom, a tad se dolazi do krupno-kristaliničnog Gneis-Granita. On zau-

[1] Ferd. v. Hochstetter: Die geologischen Verhältnisse des östl. Theiles der europäischen Türkei. Jahrbuch der k. k. geologischen Reichs-Anstalt. God. 1870, str. 421.

[2] Geologische Untersuchungen im centr. Balkan. God. 1889. Tafel I. Fig. 4. Profil über den Šipka-Pass.

Digitized by Google

zima veliki prostor. U tom Gneis-Granitu dolazi gotovo vertikalno stojeća žica (½ m. debela) od sivo-zelenog chloritičnog kamena. (Sl. V.) Taj granitni Gneis mjestimice postaje tako krupno kristaliničan, da nam se prikazuje pegmatitičan. Iza toga Gneisa dolazit će po svoj prilici opet rečeni Sivac i Quarzit, iza kojih dolazi opet dolomitični vapnenac.

Medju Goljamom Varovitom i selom Imitliji na podnožju medju phyllitičnom zonom, koja je tu posve reducirana, i medju lapornim škriljem i sivcima, vidimo na više mjesta vodom odkrite gneis-aplitične i brečkegneisične mlazove (Flammen), kojima se porieklo čini veoma zagonetno. Iztočno od sela Imitliji phyllitično kristalinična je zona poglavito zastupana tamnim, graphitnim i sivkastim Phyllitima, koji su na svojoj površini izlučili bieli prah *Epsomita*. Podnožje pako kod Imitlija sasvijem je sedimentarne naravi. Na sjevero-iztočnoj strani, vidimo, da se dolomitični vapnenac spušta u sama sela i da se dotiče Diluvija trakijske ravnice, dok se zapadno od Imitlija do Sofilara javlja uzka pjeskuljasta zona. Sjevero-zapadno, nedaleko od sela Imitliji, nalazimo znatan prostor, koji sastoji od biele aplitične kami, u kojoj analogno kao i kod Enina njekoje se njezine partije u kaolin pretvaraju. Rečenom bielom glinom biele se kuće u Imitliji. Sličnu ali već krupno brekčastu granitičnu kam nalazimo i na drugoj strani rieke Lešnice i to poimence ondje, gdje se put, koji vodi iz sela Bigirliji prama vrhuncu Korita, počinje penjati na podnožje Balkana. Medju ovim dvima kristaliničnim partijama protiče rieka Lešnica, kojoj su obale vapneno-dolomitične.

IV.

Palaeontološki dio.

Gornjo-jurski petrefaktni ostanci iz okolice sela Topleš.

Aptychus punctatus Volz.

U sivom, sitnozrnatom, lapornom pješčenjaku, i to oko dva kilometra južno od sela Topleš, sakupih njekoliko ostataka, koji ako i ne posve sačuvani dobro su karakterizovani, te se dadu lako sravniti sa opisanim već *Aptychus punctatus* (vidi „Mémoires de la soc. Palćont. Suisse". Vol. VI., god. 1879. Pl. III. Fig. 14.)

Identičnost našega aptycha sa A. punctatus potvrdio mi je i g. *dr. Uhlig.*

Digitized by Google

Aptychus Beyrichi Opp.

Jedan liepo sačuvan ogledak nadjoh nješto dublje u spomenutim lapornim pješčenjacima i to na tankoj ploči lapora, za koji veli g. dr. Uhlig — vraćajući mi moja petrefakta — da nije naći slična materijala ni u Alpinskom ni u Karpatskom Tithonu, nu primjećuje, da ima posve slična lapora u jurskim stratima Bukovine i sjevero-iztočne Sedmogradske.

Aptychus latus Mey.

Njekoliko fragmenata te vrsti našlo se je na istom pločastom laporu kao i prije spomenuta vrst *A. Beyrichi.* Nu svi ti eksemplari, žalibog, su nedostatno sačuvani, ali su još ipak dovoljno karakteristični, da ih je g. dr. Uhlig mogao upoznati kao *A. latus.*

Aptychus sp.

Njekoliko malenih eksemplara nadjoh zajedno sa *Lytoceras* spec. na jednom komadu. — Veličina im ne nadmašuje 0·5 cm. Premda su posve cijeli i prilično karakteristični, ipak se ne dadu potanje opredieliti. Moguće je, da su to mladi exemplari od *Aptychus sanguinolarus:* Quenstedt, Atlas zu den Cephalopoden, Tab. 23, Fig. 6, kojim vrlo nalikuju. — Potiču od sitnozrnatog bituminoznog, te pješčenjastog lapora na desno od puta na sjevero-iztočnom kraju sela Topleš.

Aptychus cfr. exsculaptus Lhaur.

U spomenutom sivom, lapornom pješčenjaku dolazi skupa sa *A. punctatus* i ova za Tithon dosta karakteristična vrst. Osobito su dva eksemplara dobro sačuvana, dočim ostali fragmenti nisu jasni, a niti se može pozitivno reći, da potječu od *A. exsculaptus.* Ovaj će se Aptychus bez dvojbe naći i to dobro sačuvan i na drugih mjestih u spomenutom aptychijskom lapornom pješčenjaku, samo treba za to više vremena.

Belemnites (Duvalia) sp. ind.

Jedan posve sačuvan eksemplar i njekoliko fragmenata, potiču takodjer iz pločastog lapora. — Duljina toga eksemplara je do 8 cm., a maximalni dorsoventralni prosjek jednak je 1·45 cm. Maximalni pak laterarni promjer iznosi 1·8 cm. Spoljašnja kao i nu-

Digitized by Google

tarnja njegova struktura prilično se slaže sa onom vrsti *Bel. latus*, s kojom je naš eksemplar inače veoma srodan.

Belemnites sp.

Od toga belemnita našao sam lih jedan fragmenat i to uzdužni mu prosjek, koji mjeri 4 cm. u duljini, a maximalna mu širina iznaša samo 0·55 cm.

Taj ogledak nadjoh u sivkasto-crnim vapnencima na južnom kraju sela Topleš.

Perisphinctes cfr. moravicus Opp.

Tu čestu vrst gornjega Tithona našao sam u žuto-rdjastom pješčenjaku tik sela Topleš.

Perisphinctes sp. (a).

Ovaj sam Perisphinct našao sjeverno te blizu sela Topleš. Veći dio te okamine usadjen je u komadu tanko škriljava lapora. Cielomu exemplaru bila bi maximalna veličina 4·5 cm. Pošto mu je izbrisana karakteristična skulptura, to se taj eksemplar neda specifički opredieliti. Čini se ipak, da potječe iz grupe *Per. exornatus* Cat., ili iz grupe *Per. contiguus* Cat. (Catullo: Calcarie Rosse Ammonitiche delle Alpi Venete. Memoria del pr. Catullo 1853. Tab. III, fig. 2 i fig. 4.)

Perisphinctes sp. (b).

Potiče iz spomenutog, te na fosilijama bogatog tanko škriljavog lapora, južno od sela Topleš.

Imam samo jedan nu ne baš karakterističan eksemplar, radi česa ga nisam mogao ni ustanoviti. — Malenog je razmjerja, jer mu maksimalna veličina mjeri samo 1·8 cm. do 2 cm.

Po spoljašnosti i formi približuje se gornjo-jurskim Ammonitima.

Holcostephanus sp. (aff. **Grotei** Opp.)

Našao sam lih jedan fragmenat, pa i taj nije dobro sačuvan. Važno je ipak, što je na njem izražen tithonski tip.

Nahodimo ga zajedno sa ostalim gornjo-jurskim fosilijama, i to na više mjesta u spomenutom jur sivom lapornom pješčenjaku iznad sela Topleš. — Njegova veličina nadmašivala je za stalno 20 cm. u promjeru.

Digitized by Google

Vrlo naliči vrsti *Holcostephanus Grotei* Opp., ali se ne da nikako s njim identifikovati. Biti će valjda kakova nova forma. O tom će dakako odlučiti tek bolje sačuvani eksemplari.

Gornjo-jurski palaeontološki ostanci iz okolice povrh sela Zeleno drvo.

Belemnites aff. **Datensis** Favr.

Od ovoga Belemnita našao sam više preostataka zajedno sa *B. Conradi* Kilian., u sivkasto crnom vapnencu visoko nad selom Zeleno drvo na putu iduči na Vetropolje. Odraslom eksemplaru iznaša duljina 3·8 cm.; dorso-ventralni promjer = 4·5 mm.; lateralni = 4·3 mm.

Po svojoj spoljašnosti veoma naliči na *Bel. Datensis* Favr. (Fig. 9. Pl. I. u Mémoires de la Soc. Paléont. Suisse. Vol. VI. od godine 1879.)

Belemnites Conradi Kilian.

Od ovoga za Tithon vrlo karakterističnoga Belemnita imamo samo jedan bolje sačuvan eksemplar; sve ostalo nejasni su fragmenti.

I taj sam eksemplar našao u crnom vapnencu, visoko na putu, koji vodi iz sela Zeleno drvo prama Vetropolju. Dug je 7 cm., a maksimalna mu je širina 0·9 cm. Taj mi je komad ustanovio gosp. dr. Uhlig.

Kod sela *Nedevci* dalo bi se sakupiti liepih petrefakta, pošto sam kod svog brzog prolazka selom naišao na njekoliko fragmenata *Perisphincta* u tamno sivim laporima i pješčenjacima, na kojim počivaju Nedevci. Na južnom pako kraju sela izvadio sam iz tamnomodrih pjegastih lapora ostanke *Belemnita* i *Serpulida,* ali svi se težko razaznavaju.

U bielim vapnenastim odlomcima, koji potiču od briega iznad rečenog sela, motrio sam više ne jasno sačuvanih fragmenata od njekakvih *Echinida (Spatangus* sp.), *Exogira,* valjda i *Caprotina.*

Fosilni ostanci iz okolice Trepezkovci.

Perisphinctes sp. (vjerojatno nova vrst.)

Jedan veliki, ali ne jako dobro sačuvani eksemplar, potječe iz bituminozno-rdjastog lapora, koji nalazimo uz novo usječeni put kod sela Trepezkovci. Svojom vanjštinom najvećma naliči na *Peri-*

Digitized by Google

sphinctes Achilles, ali se s njim ne može identifikovati. Promjer našega Perisphincta jako je velik, jer iznaša preko 26 cm.

Habitus njegov govori, da je prije gornjo-jurski, nego li dolnjo-neocomski. Budući mu manjkaju lobi, i što je u obće slabo uzčuvan, ne može se vrst potanje ustanoviti.

Nadam se, da će mi još poći za rukom na tom mjestu naći bolje uzčuvani primjerak, pak ću ga onda publicirati.

Aptychus Beyrichi Opp.

Njekoliko liepo sačuvanih eksemplara nadjoh na više mjestah uz put medju selom Trepezkovci i Sokolskim Samostanom. Materijal, iz kojega ih izvadih, je bituminozno glinasti lapor, pun sitnih muskovitnih ljusaka i bituma. Duljina tih Aptycha varira, ali ne nadmašuje 1·5 cm.

Nalazimo od istog vrlo malenih mladih eksemplara.

Nadalje dolazi i veliki broj bilinskih ostanaka, poglavito *Fucoida.*

Apturgonski palaeontološki ostanci iz drugoga predgorja.

Natica cfr. **Protonga** Desch.

Taj gastropod nalazimo veoma obilno u stanovitim sivordjastim laporima kod sela Mičkovci. Imam dva eksemplara, od kojih veći po svojoj veličini i inim biljezima podpuno odgovara Natici naslikanoj u d'Orbigny: Paléontologie Française. Tome deuxième contenant les Gastéropodes. Pl. 172. Fig. 1.

Drugi nepodpuni eksemplar nješto je manji.

Natica Javaschovi Toula.

Često je u tamno-modrom laporu, po kojem teče potok Ivanilski, a osobito kod ušća toga potoka u rieku Jantru. — Od ovoga prilično velikog gastropoda zadržah samo jedan eksemplar. Taj nalazimo ilustrovan u: Toula, Geologische Untersuchungen im östlichen Balkan und in dem angräzenden Gebiete. 1889. Tab. V. Fig. 1.

Natica Ivaniliensis nov. spec.

Tab. VIII. Sl. 4.

Potječe iz mekanog glinenastog lapora iztočno od sela Ivanili i to baš iz kamenoloma vis-a-vis jednog mlina. Ušće joj je razmjerno vrlo veliko. Imade samo tri zavoja, koja su poprečno i uzdužno

Digitized by Google

prugava. Širina joj iznaša 27 mm., a debljina 19 mm.; dok je samo 14 mm. visoka. Ova vrst naliči na oblike, koje vidimo narisane u Klipsteinovoj radnji: Beiträge zur geologischen Kenntniss der östlichen Alpen. Taf. XIII. i Taf. IV., ali se ipak ne da ni s jednom od ovih identifikovati.

Natica Mičkovciensis nov. spec.

Tab. VIII. Sl. 2.

Zavoji toga gastropoda jako su srhoviti, te upadaju gotovo okomito prema osi spužnice. Ima ih pet na broju. Udubina, koja je najmarkantnija na prvom t. j. glavnom zavoju, nastavlja se preko drugog zavoja, dočim se na trećem gubi. Površina je fino poprieko prugasta.

Taj puž je bio preko 50 mm. visok, a promjer najvećega mu zavoja iznaša 46 mm.

Potječe iz sivog glinenastog lapora ne daleko sela Mičkovci.

Natica bulunoides d'Orb.

Tab. VIII. Sl. 3.

Jedan liepo sačuvani eksemplar potječe jugo-iztočno od sela Mičkovci. Po veličini i kakvoći vanjštine podpunoma se slaže sa oblikom *Natica bulunoides* d'Orb. (Paléontologie Française II. pl. 172. fig. 3.) samo su zavoji naše natike nješto oštrije odlučeni, pak imade jedan zavoj više.

Pleurotomaria spec. ind.

Jedan sam dosta karakterističan fragmenat našao u lapornom pješčenjaku južno i to ne daleko sela Čitakovci. Njezin pravilno zaokruženi zavoj, pače i njezina izpod ljušture karirana struktura slaže se donjekle sa *Pleurotomaria turbinoides* d'Orb. (Tome deuxième Pl. 204) samo što je naš eksemplar znatno manji.

Najveći promjer puža iznosi 4·5 cm., visina mu pako premašuje 4 cm. Površine je gladke.

Tylostoma Zlatarskii nov. spec.

Tab. VII. Sl. 1.

Od toga gastropoda nadjoh samo jedan eksemplar i to jugozapadno od sela Kozirog, gdje ga je voda izprala iz urgonskog lapora.

*

Digitized by Google

Puž je prilično sačuvan, te mu manjka samo nješto od prednjega kraja. Duljina mu iznaša 74 mm. Najveći promjer zavoja iznaša 41·5 mm. Drugi i treći zavoj znatno je uži od prvoga, te se tako naša Tylostoma približava vrsti *Tylostoma* aff. *Rochatiana* d'Orb., koja je naslikana u Toula: Geologische Untersuchungen im centralen Balkan. Taf. IV. Fig. 3. Od te se pako vrsti ipak razlikuje svojom skulpturom i jakim zavojnim srhovima.

Za oblik *Tylostoma* aff. *Rochatiana*, kojega nam je Toula nacrtao, možemo reći, da stoji izmedju vrsti *Tylostoma Zlatarskii* nov. spec. i *Tylostoma Toulai* nov. spec. S prvim oblikom je *Rochatiana* slična po širini pojedinih zavoja, dočim je drugim slična po zavojnim srhovima.

Na žalost niesam mogao doći do literature (Paléont. Suisse. I. S. 33. Taf. III. Fig. 6. i St. Croix Taf. LXXIII. Fig. 12.), da našeg gastropoda sravnim i sa vršću *Varigera Rochatiana* d'Orb., s kojom se naš gasteropod ne će dašto slagati.

Tylostoma Toulai nov. spec.

Tab. VII. Sl. 2.

To je najčešći oblik medju svimi apt-urgonskimi gastropodi čitave sinklinale. Njekoliko eksemplara posjeduje zbirka Gabrovske realke.

Pri ruci imam dva ogledka, koja potiču jugo-iztočno od sela Mičkovci. Veći, t. j. stariji eksemplar, ovih je omjera:

Duljina gastropoda, uzmemo li u obzir i odlupljene komade, iznosi oko 80 mm.

Najveći promjer odgovara duljini od 46 mm.

Širina glavnoga zavoja odnosi se prema onoj drugoga i trećega kao 45 : 16 : 8.

Naša se Tylostoma ne da nikako identifikovati sa onom u Touli narisanom (Geologische Untersuchungen im centralen Balkan. Taf. IV. Fig. 3.) *Tylostoma* aff. *Rochatiana* d'Orb., i to ne samo radi ine skulpture, već i zbog toga, što je drugi i treći zavoj naše Tylostome — razmjerno prema prvomu — mnogo širi, nego li kod vrsti *T. aff. Rochatiana* d'Orb.

Ovo se razmjerje još bolje opaža kod mladjeg naslikanog eksemplara, kod kojega širina drugoga zavoja iznosi gotovo 15 mm.

Taj je gastropod 65 mm. dug. Promjer posljednjega zavoja ima 34·5 mm.

Digitized by Google

Na površini većega eksemplara imamo pričvršćenu:

Serpula Gordialis Schloth.

Najrazširenija je serpula. Nalazimo ju na više mjesti zajedno sa ostalim urgonskim fosilijama.

Turritella Strossmayeri nov. spec.

Tab. VIII. Sl. 1.

Od toga gastropoda posjedujem samo dva ne podpuno sačuvana eksemplara. Zavoji su vrlo pravilni. Žliebovi, kojih njekoliko vidimo na prednjim, t. j. glavnim zavojima, reduciraju se na manjim t. j. stražnjim, lih na jedan žlieb.

Medjuzavojna udubina je vrlo izražena te duboka i u pravilnu spiralu umotana.

Površina gastropoda je nepravilno poprieko prugasta. Duljina najvećega promjera iznaša 30 mm., a kut, što ga zatvaraju linije, tangirajuće zavoje 33°.

Taj eksemplar potiče iz vapnenastog lapora iznad sela Svinarski dol.

Nerinea aff. **Archimedi** D'Orbin.

Odlomak, što sam ga našao, gotovo je tako velik, kao što onaj u Toula: Geologische Untersuchungen im centralen Balkan na Tab. IV. Fig. 2. ilustrovani. Više no polovici toga fragmenta odlupila se ljuštura, te nam tako jezgra jasno prikazuje pravilnu skulpturu gasteropoda.

Potiče iz tamnomodrastih lapora, sjevero-iztočno od sela Grbljevaca.

Nerinea aff. **Fleuriausa** d'Orb.

Od ovoga liepoga gastropoda našao sam po više nepodpunih eksemplara u lapornom pješčenjaku, sjevero-zapadno iznad sela Kozirog[1]: — Naša se Nerinea gotovo u svemu slaže sa *N. Fleuriausa*, samo je zavojni kut gledom na glavnu os kod oblika *N. Fleuriausa* nješto tuplji.

U tamnomodrastim slojevima lapora sjevero-iztočno od sela Grbljevaca, nadjoh i

Nerinea spec. ind. — više vrsti.

[1] Ime „*Kozirog*", potiče valjda od Caprotina i Nerinea, kojima obiluje okolina Kozirožka, ter koje i zbilja naliče kozjemu rogu.

Digitized by Google

Nerinea aff. Coquandiana d' Orb.

Dva fragmenta potječu sjevero iztočno od sela Grblevci i to sa lieve obale rieke Jantre. — Jedan tih eksemplara prikazujući osrednju čest kućice. Dugačak je gotovo 7 cm., te je s toga znatno tanji, nego naslikana prednja partija vrsti *N. Coquandiana* d' Orb. (Vidi: D' Orbigny: Palćontologie Française. Tome deuxième contenant les gastćropodes Pl. 156. Fig. 3.)

Naša bi se *Nerinea* još bolje slagala sa *N. Coquandiana*, da joj niesu zavoji po nješto širi od onih rečene Nerinee i da je kut, što ga tvore zavojišta sa tangirajućim linijama, nješto veći.

Nerinea spec.

To je po svoj prilici nova vrst, koja svojom veličinom i skulpturom sjeća na *Nerinea Pailletteana* d' Orb. (vidi D' Orbigny: Paléontologie Française — Gastéropodes Pl. 161. Fig. 1.), s kojom je ali ne mogu ni po što identifikovati, jer su zavoji kod *N. Pailletteana* d' Orb. razmjerno gušći i manje udaljeni nego li u našem ogledku. Ne slaže se niti sa *Nerinea aff. Archimedi* D' Orb. (Toula: Geologische Untersuchungen im centralen Balkan Taf. IV. Fig. 2), kojoj ponešto naliči sa tupog kuta, kojega zatvaraju crte, tangirajuće zavoje naše Nerinee. Taj je kut kod *Nerinea aff. Archimedi* d' Orb. Toula, kako se čini, znatno oštriji.

Pholadomya Pilari nov. spec.

Tab. II. Sl. 1.

Taj lamellibranchiat nalazimo veoma često u sivom glinastom pješčenjaku južno blizu sela Čitakovci. Od te sam vrsti našao više eksemplara, no nijedan nije posve sačuvan.

Obim bolje sačuvanim eksemplarima, što ih imam pri ruci, manjka nješto od otražnje česti, ali su za to ipak posve jasni i karakteristični.

Stražnji rubovi ljuštura — i to gore i dolje — urezani su tako, da ljušture zievaju i onda, kad su sklopljene. Površina je radijalno rebrasta.

Na radijalnim rebrima, kojima su izhodištna centra umba, znade doći po koji koncentrični žlieb[1], koji se sudara sa priraslim krugom bivalve. Njekoji od tih žliebova znadu biti vrlo veliki. Na

[1] Postaju od nepravilnog rasta. (Patološki posljedak).

Digitized by Google

prednjoj se strani one radijalne pruge na osobiti način zavijaju, kao što nam slika prikazuje. — Manji eksemplar ima ovo razmjerje:

duljina preko . . . . 75 mm.
visina mu je . . . . 34 mm.
širina pako . . . . 26 mm.

Veći eksemplar ima:

duljinu preko . . . . 80 mm.
visinu . . . . . 40 mm.
širinu . . . . . 26 mm.

Pecten spec. (vjerojatno nova vrst).

Tab. III. Sl. 3.

Imadem samo jedan odlomak, kojemu manjkaju uši, nu zato je ipak karakterističan. — Osim uzdužnih glavnih pruga dolaze na njegovoj površini još vrlo liepo poredane poprečne pruge. Svojom veličinom pače donjekle i svojom skulpturom sjeća na *Pecten serratus* Nils. (Zittel: Palaeontografica 35. Taf. XXVI. Fig. 16).

Duljina je morala biti preko . . 23 mm.
širina je morala biti preko . . . 19 mm.
a debljina mu iznosi . . . . . 7 mm.

Perna Aprilovi nov. spec.

Tab. I. Sl. 1, 2.

Sjevero-zapadno od sela Mičkovci prosjekao je put u sivo-bielom laporu jedno mjesto sa tisućami ljuštura ove Perne.

Na tab. I, sl. 1 vidimo desnu ljušturu starijega eksemplara. — Duljina širokog zglobnog ruba iznosi 6·5 cm., a poprečna širina zgloba (s kojim stoji u savezu i duljina pojedinih zubi) iznosi gotovo 2 cm. Udaljenost jednoga zuba od drugoga je veća negoj širina samih zubi.

Slika 2. prikazuje nam lievu ljušturu njekog mladjeg eksemplara. I na jednoj i na drugoj školjci zubi su oštro izraženi, te cielom duljinom jednako visoki. — Žliebovi medju zubima su sa obih strana otvoreni. Preko žliebova i zubi teku fine pruge.

Naša je Perna jošte najsrodnija Toulinoj *Perna Bulgarica*. (Vidi Geologische Untersuchungen im centralen Balkan. Taf. V. Fig. 1), od koje takodjer imadem dva eksemplara, nu s njom se naša nova vrst neda identifikovati.

Obje se vrsti razilaze ne samo u ustrojstvu i formi svojih ljuštura i zglobova, već poglavito u tom, što kod naše Perne ona

Digitized by Google

rub, koji odjeljuje nutarnji prostor za tielo životinje od zgloba, zatvara sa vanjskim zglobnim rubom znatan kut od gotovo 30°.

Perna Bulgarica Toula.

Nalazimo je na više mjestah iduci putem iz sela Mičkovci naprama selu Ivanili. Dva malena eksemplara, koja nadjoh kod samih Mičkovaca, posvema se slažu sa onom u Toulinoj radnji naslikanom Pernom. (Geologische Untersuchungen im centralen Balkan. Taf. V. Fig. 1), samo primjećujem, da se ta vrst veoma razlikuje od oblika *Perna Ricordiana* d' Orb. (l. c. Tab. 399), kojega Toula citira prigodom opisa svoje vrsti *Perna Bulgarica.*

Hinnites spec.

Idući iz sela Ivanili u Kozirog našao sam u pješčenjastom laporu fragmenat, koji se vanjskom formom, te poredkom svojih rebara veoma približuje obliku, naslikanom u Toula: (Geologische Untersuchungen im centralen Balkan. Tab. V. Fig. 6), i to *Hinnites aff. Benevieri* Pict. u. Camp.

Gervillia aff. **anceps** Neum.

Nije posve sačuvan eksemplar, jer mu manjkaju na obim stranama uši. — Sudeći po formi, strukturi njezine površine, pa i veličini, možemo zaključiti, da bez sumnje pripada rodu *Gervillia.* Najbliže stoji vrsti *Gervillia anceps* (Neymayer: Neocombildungen. Tab. XLVIII. Fig. 3), no s njom je ipak ne mogu indentifikovati.

Duljina naše Gervillije iznosi 10·8 cm., dočim joj širina medju ušima iznaša 3·5—4 cm.

Potječe iz pješčenastog lapora zapadno od sela Čitakovci.

Corbis aff. **cordiformis** d' Orb.

Tab. IV. Sl. 1, 2.

Nekoliko eksemplara potječu iz urgonskog glinastog lapora iznad Svinarski dol, te iz blizine sela Mičkovci. Ima ih razno velikih. Poprečni su im omjeri po prilici ovi:

duljina . . 6·5 cm.
širina . . . 4·5 cm.
visina . . . 5·3 cm.

Naš je Corbis veoma sličan obliku *Corbis cordiformis* kojeg vidimo naslikana kod d' Orbignya. (l. c III, s. 111, pl. 279.)

Digitized by Google

Pruge poprečne na glavnih prugah, premda su slabe, ipak se dadu opažati.

Corbis Uhligi nov. spec.

Tab. IV. Sl. 3.

Naliči doduše na *Corbis cordiformis* d'Orb., ali se s njim nipošto ne može identifikovati. — Duljina mu je 51 mm., širina 31 mm., a visina 37 5 m.

Naš Corbis karakterizira poimence zglobni rub tim, što mu je stražnja čest tik ljušturnog ruba valovito uvita. Isto tako i čest zglobnog ruba tik pred rubom. — Pripominjem još, da je prednji ljušturni rub tik zglobnog ruba nješto nabreknuo, ter se u duljini od 21 mm. na način usnica izvinuo. Ciela ta izvinuta čest naliči koplju, jer se prema dolje sužuje. Površina ljušture koncentrično je naborana.

Potječe iz sivog glinastog lapora iz okolice sela Mičkovci.

Trigonia sp. (vjerojatno nova spec.)

Tab. III. Sl. 1.

Ova je Trigonia vrlo razširena u tamno-modrim i sivim laporima iznad sela Svinarski dol, oko sela Grbljevci, Bankovci, te oko sela Mičkovci. — Od nje sam pobrao poviše cielih i fragmentarnih komada. Jedan dio zajedno sa više drugih okamina ostavih u zbirci gabrovske državne realke, a jednu posve cielu, liepo sačuvanu i njekoliko odlomaka uzeh sa sobom. Ova liepa, ciela Trigonia izgubila mi se slučajno, a preostali su mi samo odlomci, koje vidimo naslikane.

Površina je pokrivena oštrim, visokim, te narubljenim rebrima, kojih imade preko 25. Prostori medju rebrima pako fino su prugasti.

Duljina školjke biti će preko 50 mm, a široka je 42 mm. Prednji njezin kraj je eliptičan kao kod vrsti *Trigonia caudata* Agass. naslikane u d'Orbigny na Pl. 287. Fig. 3.

Rebra ove vrsti su takodjer slično nazubljena, za to ipak ne možemo naš oblik s njom identifikovati.

Arca spec. ind.

Od ovog školjčara imadem samo jezgru, na kojoj su se tu i tamo uzdržale česti ljušture. Može biti da taj ostanak pripada vrsti *Arca ligeriensis* d'Orb. (Palćontologie française, t. troisième, pl. 317.)

Digitized by Google

Lima (Limatula) spec.

Potječe iz sivog sitnozrnatog pješčenjaka, sjevero iztočno od sela Grbljevci i to sa desne obale rieke Jantre. Veličinom svojom sjeća na vrst *Lima Turgidula* White: (Contributions to the paleontology of Brazil, volume VII, estampa III, fig. 5). Samo su joj njena uzdužna rebra dobro izražena, dočim joj poprečne pruge manjkaju. Isto tako fale joj i postrana uha, pak nam se s toga prikazuje srodnom sa *Lima Dupiniana* d' Orb. (Vidi: Dames und Kayser: Palaeontologische Abhandlungen. O. Werth: Teutoburger Wald. Tab. X. Sl. 5).

Ostrea carinata Lamarck.

Našao sam dva fragmenta, koja, premda malena, ipak su dosta karakteristična. Na njima se odmah vidi, da su preostatci spomenute Ostree. Jedan tih fragmenata potječe iz često puta napomenutog lapora medju selima Ivanili i Kozirog, a drugi nadjoh sjeveroiztočno od sela Grbljevci.

Janira quadricostata d' Orb.

Od ovoga lamellibranchiata nadjoh prilično karakterističan i malo ne cieli eksemplar u tamno-modrom laporu, idući uz potok iz sela Ivanili u Kozirog.

Janira aff. **atava** d' Orb.

Ovaj lamellibranchiat prilično je nalik na vrsti *Janira quadricostata,* ali se neda s njom identifikovati, i to ne samo zbog različitosti i veličine rebara, već i zbog njene posebne skulpture. Većom je dakle sigurnošću možemo prispodobiti sa vrščU *J. atava,* nego li sa *J. quadricostata.* — I ovu sam Janiru našao idući iz sela Ivanili u Kozirog. Mogla je biti kojih 11 cm. dugačka i najviše nešto preko 9 cm.

Pojedina glavna rebra imadu s obijuh strana po dva parebra. Poprečni prorezi tih rebara predočuju nam trokut, kojemu je gornji kut zaokružen.

Tako zvana postrana uha manjkaju našem eksemplaru.

Requienia Gorjanovići nov. sp.

Tab. V. Sl 1.

Nepravilno je srcolika oblika sa maksimalnom duljinom od 7·5 cm., maksimalna joj širina kao što i visina varira od 5 do 5·5 cm. Lieva

Digitized by Google

njezina ljuš ura — na kojoj je još udubina od predmeta, na koji je bila pričvrštena — dulja je i nije tako nabrana kao i desna, koja je ljuštura slabije zavijena i posve inoga lika nego lieva. Na jednoj i na drugoj pako školjci motrimo karakteristično pruganje, poredno ljušturnomu rubu. Većoj je ljušturi površina posve odlupljena, za to joj je ipak njezina specifična struktura dobro uzčuvana.

Potječe iz urgonskog lapornog vapnenca sjeverno od sela Grbljevci.

Caprina sp.

Tab. VI. Sl. 1, 2.

Posjedujem lih jezgre od dvih polovičnih eksemplara. Potiču iz vapnenastog lapora sjevero-zapadno od sela Grbljevci. Poklopna ljuštura manjka jednoj i drugoj jezgri.

Ne obazremo li se na manjkajuće ljušture, to nas sjeća naša Caprina na vrsti *Caprina Aguilloni* d'Orb. Pl. 538, *Caprina Adversa* d'Orb. i ponješto na *Caprinula Boissyi* d'Orb. Nu bez napomenute manjkajuće ljušture ne možemo se upuštati u potanje opredjeljivanje.

Isocardia aff. **Ebergensis** Weerth.

Od ovoga lamellibranchiata nadjoh samo jednu dobro sačuvanu zaklopku (valva). Vrlo se dobro slaže sa oblikom *Isocardia Ebergensis* Werth (Kayser i Dames, II. svezak, tab IX., sl. 7), samo što su joj rubovi znatno zaokruženi.

Isocardia spec.

Ovu veliku bivalvu nadjoh u sivom lapornom pješčenjaku jugozapadno od sela Čitakovci.

Duljina joj je . . .	10·5 cm.
širina	9·5 cm.
a visina	7 cm.

Strana, na kojoj je školjka ležala, nješto je spljoštena i izjedena.

Ciela isocardia je nješto asimetrična. Desna je ljuštura nješto veća od lieve. Umbi su veoma slabo zavijeni, a površina je pokrivena finimi i krepčijimi koncentričnimi kruzi.

Digitized by Google

Terebratula Bončevi nov. spec.

Tab. V. Sl. 2.

Od toga brachiopoda nadjoh samo jedan eksemplar, koj se karakteriše tim, što je postrance sploštен i nješto protegnut. Ventralna je ljuštura, dotično njezin kljun, jako zavijen. Na površini motrimo deset rebara, koja se prema ljušturnim zglobovima polagano gube. Taj je pojav osobito dobro izražen na dorsalnoj t. j. manjoj ljušturi. Pročelni je rub ljuštura verugan:

duljina Terebratule je . 16·5 mm.
širina . . . . . 10·3 mm.
debljina pako . . . 14·0 mm.

Potječe iz sivog vapnenastog lapora, iztočno od sela Ivanili.

Terebratula Balcanica nov. spec.

Tab. V. Sl. 5, 6 i 7.

Ta je vrst, prispodobiv ju sa prije opisanom *T. Bončevi*, ma baš protivnoga oblika. Dočim je ova produljena i lateralno spljoštena, naša je *T. Balcanica* lateralno produljena. Rebra njezina, kojih ima oko trideset, postaju doduše uža u blizini zgloba ali se ne gube. Poprečno preko rebara teku jasne prirasle crte, a i izim toga su ljušture još fino prugaste.

Potječe iz sivog vapnenastog lapora kod sela Šipčani, sjeveroiztočno od sela Grbljevci i ne daleko sela Mičkovci.

Terebratula suborbicularis Quen.

Tab. V. Sl. 3, 4.

U čitavoj sinklinali je to gotovo najrazširenija Terebratula. — Nalazimo ju, s malim iznimkama, gotovo uza sve ostale okamine. U Quenstedtu naslikane *Terebratulae suborbicularis* (Tab. 45. Fig. 78—80.) veće su doduše od naših, koje se u svem ostalom slažu sa Quenstedtovom vršću tako, da ih od ove nemogu lučiti.

Terebratula depressa Quen.

Brachiopod taj vrlo je čest, naročito pako u laporima iztočno od sela Ivanili, za tim kod sela Šipčani i u okolici sela Mičkovci. Bugarski se eksemplari razlikuju od Quenstedtovih (Tab. 41. Fig. 6—7.) samo tim, što su nešto plosnatiji i manji.

Digitized by Google

Terebratula aff. **alata** Neum.

Ova je Terebratula baš tako česta kao i prije napomenuta *Terebratula depressa.* Nalazimo je na istim mjestima kao i prijašnju. Oblika je postrano raširenoga, slabo spljoštena, te nješto uvijena. Rebra dolaze do samih umba. Jedan od povećih eksemplara ima ova razmjerja:

duljina	16·5 mm.
širina	27·7 mm.
visina	10·0 mm.

Latomaeandra spec.

Serpentine su jako zavinute, te se oštro uzdižu nad odlomljenim komadom. Septa su finija i gušća nego li kod *Latomaeandra agaricites,* a nalazi se kod Svinarskog dola i sjevero-zapadno od sela Mičkovci.

Latomaeandra aff. agaricites Reuss.

I taj sam gomoljavi koralj našao sa ostalim koraljima u petrefaktnim slojevima iznad Svinarskog dola. — Septa, koja tvore serpentine, djelomično su zavijena kao što kod *Latomaeandra tenuisepta* Reuss: Beiträge zur Charakteristik der Kreideschichten in den Ostalpen Taf. XI. Fig. 1., nu ipak se više približuju k *Latomaeandra agaricites,* Reus : Beiträge zur Charakteristik der Kreideschichten in den Ostalpen Taf. XI. Sl. 4., nego li u Latomaeandra tenuisepta.

Dendracis (?) spec (možda nova vrst.)

Tab. IX. Sl. 4.

Nekoliko odlomaka toga koralja sakupih sjevero-zapadno od sela Mičkovci. Stanični otvori sa septami su na njekih još komadih vidljivi, dočim su septa većine primjeraka izglodana, te su u mjesto njih preostale samo škuljice stanica. Na str. 181 u Carl Vogt: Lehrbuch der Geologie und Palaeontologie ima slika, kojoj je naš koralj prilično sličan. Taj naslikani koralj prozvan je *Echinopora Paulini* Vogt. Ime Echinopora niesam medjutim hotio poprimiti, jer ga ne smatram izpravnim.

Cosmoseris Jantraensis nov. spec.

Tab. IX. Sl. 3.

Jedan produljeni gomolj toga koralja nadjoh u sivom vapnenastom laporu i to iznad sela Svinarski dol. Taj komad je vrlo

Digitized by Google

karakterističan i dobro sačuvan. Veoma vijugasti grebeni jasno se uzdižu nad gomoljima, na kojima su karakteristično urezani pojedini žliebići.

Sa naslikanim oblikom *Cosmoseris Jirečeki* Toul. (Geologische Untersuchungen im centralen Balkan Tab. VII. Fig. 5), ne da se naš identifikovati, jer su grebeni onoga veći i slabo izraziti, te manje vijugasti, izim toga su i septa našega Cosmoserisa mnogo gušća.

Turbinolia aff. **subgranulata** Quen.

Kod sela Šipčana nadjoh tri individua razne veličine, a za cielo i razne starosti. Sva tri individua urasla su u istom komadu i to jedan ne daleko drugoga. Kamen, u kojem se nalaze, posve je vapnenast. Svakom pojedinom individuu manjka po koji karakter, ali sva se tri u toliko popunjuju, da smo kadri reći, da pripadaju rodu *Turbinolia* i valjda vrsti *Turbinolia subgranulata* (vidi: Quenstedt: Atlas zu den Röhren- und Sternkorallen 1881. Tab. 176 Fig. 28).

Montlivaultia multiformis Toula.

Nalazimo je na više mjesta u sinklinali drugog predgorja. Najbolje sačuvane eksemplare toga koralja nadjoh iznad sela Svinarski dol. Jedan je gotovo posve sačuvan. Duljina ponešto savitoga koralja je 5·5 cm. — U prosjeku se prikazuje eliptičnim, sa znatno duljom glavnom osi, koja mjeri: 2·6 cm., dočim kraća jedva 1·5 cm. postizava.

Na površini koralja vidimo i pojedine prirasle odsjeke. Ostali eksemplari, premda oštro karakterizovani, lih su fragmenti.

Ovaj u bugarskoj Kredi razšireni koralj opisao je i naslikao već prof. Toula: Geologische Untersuchungen im centralen Balkan, Taf. VI. Fig. 8. U posebno otisnutoj radnji str. 87.

Astrocoenia Gabrovensis nov. spec.

Tab. IX. Sl. 1.

Od ovoga karakterističnoga koralja imam više eksemplara. Ocrti stanica svima su dobro izraženi. Septa ne prelaze iz jedne stanice u drugu, jer su iste oštrim i jasnim rubovima ograničene.

Pojedine se komorice dotiču, te tvore male 2—2·8 mm. široke nepravilne pentagone i heksagone.

Septa, kojih je poprečno dvadeset, sižu jedva do centra polygone.

Digitized by Google

Dolaze sa ostalim koraljima u pješčenjastom laporu i pješčenjaku kod sela Svinarski dol, Čitakovci i iznad sela Mičkovci.

Astrea spec.

Maleni je to odlomak, koji odlupih od koraljnog vapnenca u dolu kod sela Šipčani. Sličan je vrsti *Astrea agaricites* Nobis i *Astrea helianthoides* Nobis, osobito pako raztrošenomu komadu naslikanom u: Goldfuss: Petrefacta Germaniae Tab. XXII. Fig. 4, 6.

Pojedine zviezde (komorice) prelaze jedna u drugu bez i kakve oštre granice.

Septa, koja su prilično fina, izilaze iz pojedinih centralnih tačaka stanovite zviezde, te se pravo ili krivo linealno sastavljaju u susjedne zviezde. Na pojedinim zviezdama je tu i tamo izražen obrub stanice, koji je nepravílno polygonalan, većinom pentagonalan.

Astrea Venelinovi nov. spec.

Tab. IX. Sl. 2.

Ovaj i još više odlomaka istoga koralja nalazimo obilno u žućkasto-sivom lapornom pješčenjaku iznad sela Svinarski dol.

S njim dolazi čitava serija drugih petrefakta. Može se reći, da je ovo mjesto, uzporediv ga sa drugim takodjer izdašnim lokalitetima, jedno od najbogatijih nalazišta čitave sinklinale drugog predgorja.

Vanjštinom svojom približuje se naš ogledak donjekle vrsti *Cryptocoenia ramosa*, potičućoj od Leskovskog samostana; Toula: Geologische Untersuchungen im centralen Balkan Taf. V. Fig. II, pa i na *Stylocoenia lobatorotundata* Quenstedt: Atlas zu den Sternkorallen Tab. 131. Fig. 18—20. Nego u potankostim se ipak od jedne i druge vrsti razilazi.

Najsličniji je naš koralj obliku *Astrea pentagonalis* Münster (Goldfuss: Petrefacta Germaniae Tab. XXXVIII. Fig. 2.)

Dubljina pojedinim zatvorenim stanicama siže mjestimice do 0·5 mm. Poprečna veličina komorica na pojedinim septima varira izmedju 0·8—2 mm. Stanice tiču se tiesno jedna druge.

Cyathophyllum spec.

Ovaj gomoljav koralj potječe iz pješčenjastoga vapnenca jugozapadno iznad sela Svinarski dol. Pojedini stanični otvori, kojim širina varira izmedju 4—8 mm., prikazuju nam se kao posve ne-

Digitized by Google

pravioni polygoni. Dubina im je takodjer nejednaka: 1—2 mm. One se jasnimi i oštrimi svojimi konturnimi rubovi dotiču. Pojedine septalne lamele izlaze iz jedne, ne baš uviek centralne tačke, a teku više manje radijalno prama konturnim rubovima. Ondje se gube i ne prelaze u susjedne stanice.

Vanjštinom svojom prikazuje nam se taj koralj sličnim devonskomu obliku *Cyathophyllum quadrigeminum.* (Quenstedt: Atlas zu den Röhren- und Sternkorallen. Tab. 163. Fig. 24). Nu s tim ga koraljem dakako ni ne mislimo identifikovati.

Hydnophora aff. **styriaca** Edw. und Haime.

Od toga veoma liepo sačuvanoga i karakterističnoga koralja nadjoh više eksemplara u bogatim na petrefaktima slojevima jugozapadno od sela Svinarski dol. Vidimo ga ilustrovana u: Toula: Geologische Untersuchungen im centralen Balkan. Taf. VII. Fig. I.

Cladocora sp.

U komadu biela vapnenca imade nekoliko fragmenata štapića toga koralja, potječućih jugo-zapadno od sela Kajabaš od t. zv. „Vite stiene" poimence pako sa mjesta, gdje još stoje razvaline bivšega grada. Pojedini više manje spljošteni štapići, vidljivi su samo u poprečnom prorezu na površini vapnenca. Njihovi prosjeci prikazuju se kao elipse, kojim glavna os mjeri 0·5—1·4 cm.

Štapići se na njekih mjestih dotiču, dočim su opet na drugih mjestih poudaljeni.

Nadjoh i drugu njeku *Cladoceru* sa manjim dimenzijama i to u tamnosivom laporu sjevero-zapadno blizu sela Mičkovci Primjerak taj nije dosta jasno konserviran a da bi ga mogao potanje ustanoviti.

Plaucocoenia cfr. **Bulgarica** Toula.

Tu vrst koralja nahadjamo kod sela Šipčani i iznad sela Svinarski dol. Odlupio sam njekoliko fragmenata, a od njih si pridržah samo dva, koja se gledom na strukturu posve dobro slažu, samo što su razne veličine. Dočim stanice jednoga mjere gotovo 4 mm. u promjeru, uz prilično znatnu dubinu od 1—2 mm., to je kod drugoga ogledka širina i dubina znatno manja; širina iznaša 2·5 do 3 mm., a dubina jedvice 1 mm. I jedan i drugi fragmenat pripada za stalno vrsti *P. Bulgarica* (Toula: Geologische Untersuchungen im centralen Balkan str. 82. Tab. VI. Fig. 1.), samo

Digitized by Google

što je jedan od njih znatno mladji, pak sjeća gledom na razmjerja na *P. Kaulbarsi* (Toula: Geologische Untersuchungen im centralen Balkan str. 82. Tab. V. Fig. 12.).

Phyllocoenia neocomiensis E. de From.

Od toga koralja odlupih dva primjerka i to na dvim raznim mjestima blizu sela Šipčani. Jasno se vidi, da i jedan i drugi odlomak pripada rečenoj vrsti *Phyllocoenia neocomiensis.*

Pojedini otvori (stanice) našeg koralja, koji na blizu stoje, ne variraju znatno gledom na veličinu si, jer im promjer iznaša koja 3—4 mm.

Naš koralj sjeća doduše na *Phyllocoenia Zlatarskii* (Toula: Geologische Untersuchungen im centralen Balkan. Tab. VI. Fig. 5.), ali se od njega razlikuje tim, što su pojedine stanice oblika u *Phyllocoenia Zlatarskii* dva puta veće, nego u vrsti *Phyllocoenia neocomiensis.*

Scyphia compressa Cattul.

Velik komad toga koralja našao sam skupa sa njekoliko drugih koralja jugo-zapadno iznad Svinarskog dola. Svi su mu biljezi jasno čitljivi, a gledom na veličinu iztičem, da je gotovo tako velik, kao naslikana već *S. compressa* u: Dei terreni di sedimento superiore delle Venezie. Cattulo Tab. XVIII. Fig. 7.

Pentacrinus neocomiensis P. de Lor.

Više članaka toga pentacrina nadjoh uraslih u sivom vapnencu na putu, koji se odjeljuje od glavne ceste Gabrovo-Drjanovo, te vodi u selo Mičkovci. Atmosferilija su izprala površinu spomenutog vapnenca, pak se sada vide veoma liepe zviezdice toga Pentacrina, kojima poprečna veličina iznosi malo ne 5 mm. Pojedini članci spajaju se dubokim i jednako velikim zglobovima. Ilustrovana ga nalazimo u Suisse: Mémoires VI, pl. XVI, fig. 36.

Pyrina spec.

Našao sam je uraslu u kompaktnom vapnencu kod velikog kamenoloma na lievoj obali Jantre nedaleko od sela Ivanili. Odlomio sam njezinu slobodnu polovicu, na kojoj motrimo njekoja još jasna obilježja.

Na prvi pogled naliči naš jež vrsti *Cidaris Granulosus,* ali još više zajedničkih biljega imade sa oblikom *Pyrena Orbignyana* c.

Digitized by Google

Etag. (T. Crétacés, pl. 989), od koje se naša ipak razlikuje, pošto je znatno niža i za nješto veća. Duljina joj iznosi 2·7 cm. naprama 6—7 mm. visine.

Serpula conformis Gf.

Dva eksemplara sa popriečnom duljinom od 25 mm. dolaze pričvršćena na nutarnjoj strani ljušture njeke *Oštrige*. Naše Serpule zauzimaju, gledom na veličinu i ostale bljege, srednje mjesto medju oblicima, koje vidimo naslikane u Moysisovics-Neumayr, Paläont. Österr.-Ungar. Bd. I., Tab. XXII. (V.), sl. 1 i sl. 3.

Osim imenovanih apturgonskih fosilija preostaje ih još znatan broj fragmentarno sačuvanih, te više manje neopredjeljivih petrefakta, od kojih će se vremenom svakako naći boljih i jasnijih eksemplara.

Medju njima spoznasmo:

Nerinea spec. indet. i to više vrsti.
Pterocera spec. (aff. Desori?)
Acteonella spec.
Fimbria (aff. corrugata?) spec.
Natica spec. (aff. gosulae?)
Pleurotomaria spec. (aff. Blancheti?)
Pseudocidaris spec.
Ostrea spec. i to njekoliko vrsti.
Requienia spec. više vrsti.
Terebratula spec.
Caprina spec. i dr.

Fosilni ostanci s desnog briega Čokilskoga potoka.

Ostrea? spec.

Idemo li od glavne ceste Gabrovo-Šipka uz Čokilski potok, na skoro ćemo se naći na tamno-sivih glinastih laporih, punih preostancima negdašnjeg života. Ti su lapori odkriti uz put na desnome briegu potoka. Na prvome mjestu vidimo napomenutu Ostreu. Njezine plitke ljušture su jajoliko produžene. Lako bi se mogla zamieniti s kakvim Inoceramusom, komu vanjštinom naliči. Pojedine koncentrične prirastne pruge lammellibranchiata tangiraju oštru stranu jajolike ljušture. Veličina njezina varira u sliedećem razmjeru:

glavna os mjeri 3·5 cm.,

Digitized by Google

maksimalna postrana os 2·7 cm.,
maksimalni prostor od jedne ljušture do druge ne nadmašuje 9 mm.

Pecten spec.

Tab. III. Sl. 4.

Zajedno sa Ostreom nahodimo u gore spomenutom glinastom laporu i naš Pecten.

Izim spomenutih mekušaca bit će tu za stalno i drugih okamina; nu pošto sam rečenim mjestom u večer prošao, to sam pobrao lih ta dva napomenuta školjkara.

Fosilia iz gradiškoga lapornoga pješčenjaka, poglavito sa vrhunca Petkove nive.

Cardium Picteti d'Arch.

Cieli od postranoga tlaka splošteni eksemplar potiče iz kamenoloma kod vrhunca Petkove nive. Premda je školjka deformirana to ju možemo ipak prema skulpturi njene površine, veličini i ostalih njenih karaktera identifikovati sa navedenom i naslikanom vrsću *C. Picteti* id. var. (D'Archiac, Description des animaux fossiles du groupe nummulitique de l'Inde. pl. XXII, fig. 3.)

Cardita angusticostata Neum.

Potječe iz grubog lapornog vapnenca i to iz kamenoloma na vrhuncu Petkove nive. Ova i još druge vrsti roda Cardita nalazimo ovdje veoma obilno. Gornju vrst nalazimo ilustrovanu medju inim fosilijama potičućim iz sjeverno-francuzke tertiarne formacije (Neumayr, tab. LXVI, fig. 29). Od iste vrsti nadjoh njekoliko razno velikih otisaka nutrašnje ljušturne strane. Poprečne slabe pruge, koje se opažaju na slici u Neumayra, ne motrimo na našem exemplaru.

Cardita imbricata Neum.

Samo jedan exemplar, kojemu manjka malena čest, potječe iz istog grubog vapnenca, iz kojeg i *C. angusticostata*. Njezina skulptura i ini biljezi su inače prilično čitljivi, te se dade sa napomenutom Carditom (Neumayr, tab. LXIV, fig. 28) identifikovati.

*

Digitized by Google

Scalaria spec. (aff. **albensis** d' Orb.)

Imadem lih jedan 4 cm. dugačak eksemplar, kojemu manjkaju prvi zavoji. Potiče iz sivog pješčenjastog lapora jugo-zapadno iznad sela Boženci. Sudeći po veličini morao je biti naš eksemplar nješto veći od onoga, što je ilustrovan u d' Orbigny-a (Vidi: *Scalaria albensis* d' Orb., pl. 154, fig. 4). Druga i važnija razlika je ta, što medjuzavojne pruge, koje kod *S. albensis* d' Orb. su nešto uže, teku prilično koso napram glavnoj osi gasteropoda, dok kod naše Scalarie tvore sa glavnom osi tuplji kut.

Cerithium sp.

Nalazimo ga veoma mnogo u sitno-zrnatom sivom laporu visoko na vrhuncu Petkove nive i to na zapadnome obronku. Premda je taj Cerithium vrlo čest, to imam u svojoj zbirci samo 6 fragmenata, od kojih su njeki doduše jasno karakterizovani, al ih ipak nisam mogao točno specifički opredieliti. Jedan od naših eksemplara sjeća djelomično na *Cerithium rude* I. de C. Low. (d'Archiac Foss. Numm. de l' Inde, pl. XXVIII, fig. 9—12). Bit će valjda nova vrst, koja će se s vremenom ustanoviti.

Venus sp.

Malen jedan eksemplar potječe iz petkovonivskoga pješčanog vapnenca. Od cenomanskoga *Venus parva* Reuss (Dames i Kayser, Palaentologische Abhandlungen, tab. V, fig. 11) razlikuje se naš eksemplar tim, što je nješto manji i pruge su mu jasnije. Duljina mu iznosi 7 mm., a širina gotovo isto toliko.

Paracyathus cfr. **procumbens** Eh.

Od toga koralja nalazimo množinu preostataka u pješčenastom vapnencu Petkove nive, počevši od stanovite visine sve do gore. Nalazimo ga ilustrovana u Bronn i Roemer: Atlas zu H. G. Brons lethaea geognostica, tab. XXXV[4], fig. 20) medju ostalom faunom Mollasa.

Flabellum spec.

I ovaj nahodimo u istom laporu (kod Petkove nive), u kojem nalazimo i *Parac. procumbens* Eh., pa je dapače još razširenij od potonjega. Veoma se približuje mollaskome koralju *Flabellum*

Digitized by Google

semilunatum Br. (Bronn i Roemer: Atlas, tab. XXXV[4], fig. 16), ali se ne može s njim identifikovati.

Tellina spec.

Tab. III. Sl. 1.

Potječe takodjer iz bogatih slojeva Petkove nive. Može se reći, da je najrazširenija okamina u gradiškom pješčenjaku. Zastupana je eksemplarima različite veličine i starosti. Jedna od većih mjeri na primjer 7·4 cm. duljine, širina joj iznosi 6·5 cm., dok njezina debljina ne premašuje 0·6 cm. Njezini su prirastni kruzi mjestimice posve na gusto poredani i prilično dobro izraženi.

Astarte spec.

Astarte je poslije Telline i Koralja jedna od najčešćih okamina vrhunca Petkove nive. Pojedini su eksemplari na blizu, pak urasli u sivom pješčenjastom i vapnenom laporu, kako to vidimo na slici vrsti *Astarte similis* Münst. u Toula: Geologische Untersuchungen im centralen Balkan. Taf. III, Fig. 18. — Naš se Astarte vanjštinom svojom sudara s onim, što je naslikan u Zittela: *A. similis* Münst. (Bd. XXXV, Taf. XIX, Fig. 11—15), premda su razne veličine. Astarte s vrhunca Petkove nive dug je 12 mm. *Astarte numismatilis* d' Orb. (d' Orbigny, tome troisième, fig. 4—6, pag. 262) prikazuje se takodjer sličan našemu, ali se ne može s njim identifikovati. Na istim komadima, na kojih su Astarste, vidimo otiske od:

Cerithium sp.,

koji su slabo i nejasno sačuvani.

Ne samo na Petkovoj nivi, Gradišti i kod Boženaca, već i u čitavoj zoni nalazimo sličnih okamina. Većinom su fragmentarne ili pak nejasno sačuvane, nu ne ima dvojbe da će se pomnjivim pretraživanjem naći i dosta posve sačuvanih okamina; meni to nije pošlo za rukom, jer sam brzo prošao tim terrainom.

Mimo spomenute faune našao sam seriju neopredjeljivih fragmenata, kojima ću spomenuti tek generička imena:

Cardium spec. (njekoliko vrsti).
Pecten spec.
Trochocyathus spec.
Arca spec. (dvije vrsti).
Orbitoides spec.

Digitized by Google

Panopaea spec.

Pleurotomaria spec.

Turritella spec.

Serpula spec. Više vrsti raznih veličina. Osobito su česte u bielim vapnenastim pješčenjacima iznad sela Monevci.

Dentalium spec.

Lima spec. Više vrsti; jedna je nalik na *Lima Studeri* iz parizijana (Mayer, tak. I, fig. 16).

Mimo toga imam još njekoliko preostataka posve nejasnih i neopredjeljivih.

V.

Petrografski dio.

Sistematski priegled važnijega stienja, koje se spominje u razpravi.

I. Prvotno stienje.

A. Masivno stienje.

a) Starije.

1. **Aplit s podnožja Balkana medju Eninom i Dolnjim Gjusovom** (prep. 42).
2. **Aplit iz mjesta Belilo kod Enina** (34).
3. **Amphibolni Syenit iz Stare Rieke** (5) (17).
4. **Augitni Syenit iz gornjeg diela Stare Rieke** (11).
5. **Augitni Melaphyr iz Sinja Vada kod Enine** (27) (29).
6. **Diorit iz okolice Buzludža** (25).
7. **Granophyr sa podnožja Enina-Gjusovo** (43).
8. **Kersantit iz Krajnje Varovite** (51).
9. **Minette Porphyr iz gornjeg diela Stare Rieke** (13).
10. *[1] **Muskovitni Gneis-Granit iz Velike Varovite** (18).
11. **Olivinski Diabas iz Stare Rieke** (6).
12. * **Pyroxenit iz Eninske okolice** (30).
13. **Syenitni Porphyr sa vrhunca Buzludža** (45).
14. **Syenitni Porphyr izmedju Buzludža i Katuna** (10).
15. **Syenitni Porphyr iz Kurvine mogile** (26).

[1] Pridodajem * (zviezdu) brojevima onoga stienja, kojemu mjesto u sistematici nije temeljito ustaljeno.

Digitized by Google

b) Mladje.

16. Basalt sa Kančevoga Trapa iztočno od Gabrova (58) (60).

B. Vrstano stienje.

17. Amphibolobiotitni Gneis sa podnožja Balkana medju Eninom i dolnjim Gjusovom (46).
18. Aplitni Gneis sa vrhunca Katuna (33).
19. Biotitni Gneis iz Goleme Varovite (19).
20. „ „ „ Eninske okolice (36).
21. „ „ „ Dolnjeg Gjusova (39).
22. „ „ sa podnožja Enine i Dolnjeg Gjusova (47).
23.* Brecci Gneis-Granit iznad sela Bigirliji (21).
24. Epidotni Aplitgneis sa podnožja medju Eninom i Dolnjim Gjusovom (35).
25. Epidotni Gneis sa podnožja medju Eninom i Dolnjim Gjusovom (41).
26. Granitni Gneis iz podnožja kod Enine dva varieteta (49) (38).
27. Muskovitni Gneis iz podnožja Balkana medju Eninom i Dolnjim Gjusovom.

II. Metamorfični škriljavci.

28. Amphibolni Phyllit iz Stare Rieke (7).
29.* Aplitni Gneis sa podnožja sjevero-iztočno od sela Imitliji. Tri varieteta (54) (55) (56) (57).
30. Biotitni Micalschist iz Stare Rieke (4).
31. Biotitni škriljavac iz gornjeg diela Stare Rieke (12).
32. Chloritoidni škriljavac iz Eninske okolice (32).
33. „ „ „ gornjeg diela Stare Rieke (15).
34.* Epidotni Amphibolit iz mjesta Belilo sjevero-iztočno od sela Enina (1).
35. Epidotni Amphibolit iz Stare Rieke (2).
36. „ „ „ Krajne Varovite (52).
37. Dioritni škriljavac s podnožja Balkana medju Eninom i Gjusovom (44).
38. Jaspis iz Sv. Nikole.
39.* Muskovitni Gneis iz Imitlijske okolice (53).
40. „ škriljavac iz Stare Rieke (8).
41. Quarzit iz Stare Rieke (9).
42. Zeleni chloritni škriljavac iz rieke Lešnica.

Digitized by Google

Osim gore spomenutih spadaju amo još mnogi metamorfični škriljavci, od kojih ću spomenuti samo njekoje imenom, te se ne ću upuštati da ih dalje opisujem; na primjer: **jedno- i dvo-tinčev Gneisi** s podnožja Balkana medju Eninom i Gjusovom, **epidotni, amphibolni, chloritni** i drugi **zeleni škriljavci** sa i bez Pyrita iz istoga lokaliteta, **tamni polukristaliničnо-vapnenačni škrilji** iz Aške poljane, **chloritni, mastikovi, amphibolni, epidotni** i **tinčevi škriljavci, Quarziti** i **Phylliti** na obim stranama puta „Krivini" zvana; **Mramor** iz Buzludža, **graphitni Phylliti** s podnožja Balkana sjevero-iztočno od Imitliji, **haematitni Phyllit** sa Bideka i još više **Phyllita, Gneisa, Porphyroida** i **škriljavaca,** koji dolaze u kristaliničnoj zoni, te do kojih nisam mogao doći.

III. Sedimentarno stienje.

44. **Lydit iz Goljama Varovita** (28).
45. „ „ **Stare Rieke** (14).

Ovamo spadaju: **sivci, glinasto-laporni škriljavci** i **arkose** sa podnožja Balkana izmedju Imitlije i Krajne varovite, **pješčenjaci** i **pršinaste taložine** na više mjesta po južnom podnožju Balkana. **Glavni balkanski Vapnenac** i **Dolomit** sa alternirajućimi u njima drugimi materijali, **vapnenci, pješčenjaci** i **lapori gornjo-jurski, konglomerati, lapori** i **vapnenci** jako razvijene **Krede, gradiški pješčenasti lapori** itd.

IV. Sekundarno uloženo (eksotično) kamenje.

46. **Biotitni Granit iz okolice sela Kašli** (20).
47. „ „ „ **Želteša** (24).
48. **Dvotinjčavi Granit iz Želteša** (23).
49. **Graisen gneis iz okolice sela Kašli.**
50. **Labradorporphyr iz želteške okolice.**
51. **Muskovitni Granit iz blizine sela Želteš.**

Nadalje ovamo spadaju: **Graniti, jedno- i dvo-tinjčavi Gneisi, Porphyri, Micalschisti** i druge kristalinične kami iz: Čokilskog potoka, desnoga briega rieke Sinkavice, okolice sela Kašli, Želteš i sa podnožja Kiselčeve mogile.

Digitized by Google

I. Prvotno stienje.

A. Masivne kami.

a) Starije.

1. Aplit sa podnožja Balkana medju Eninom i Donjim Gjusovom. (42.)

Na podnožju Balkana medju Eninom i Gjusovom na više mjesta vidimo već iz daleka bielo stienje, uloženo medju Gneisima i ostalim kristaliničnim stienjem. Radi raztrošenja toga stienja nalazimo kaolina kod mjesta Belila i još na više mjesta na podnožju medju rečenim selima. Komad, koji imam pri ruci, od toga stienja boje je posve biele i na prvi pogled izgleda kao vapnenac ili kakva biela ruda. Lupom možemo jedva razlikovati, da je kam sastavljena od Glinenca i Kremena.

Pod mikroskopom u običnom svjetlu razlikujemo tek bijelo prozirno polje, samo tu i tamo onečišćeno crnim piknjama Titanova željeza. U polarizovanom svjetlu vidimo, da je pretežna sastavina kamena:

Glinenac, razvijen poglavito kao Orthoklas. On je posve svjež i caklast. Dolazi u većim ledcima nego Plagioklas i Kremen, i to poglavito u sraslacima po karlsbadskom zakonu. Plagioklas znatno zaostaje po svojoj množini za Orthoklasom.

Quarz je druga, dopunjujuća sastavina kami. On se je skoro svuda jednako izlučio medju Glinenci. Zrno mu je srednje veličine i nepravilna oblika.

Muskovit se vidi u preparatu u tri ili četiri veoma sitna listića medju Kremenom, koji se tek velikim povećanjem mogu motriti.

Od neprozirnih ruda ima tek njekoliko malih skupina žućkasto sive boje, nu razmjerno su riedke. Ove skupine su *Leukoxen* sa riedkimi zrnci nepretvorena *Ilmenita*.

2. Aplit iz mjesta Bjelila kod Enine. (34.)

Sitnozrnata kam biele boje, a po vanjštini svojoj veoma naliči vapnencu. Struktura kami, koja se dade samo mikroskopski odrediti, granulitična je. Medju većim izlučenim ledcima Glinenca i Bjelutka, dolazi sitnozrnata smjesa od istih ruda. Mjestimice medju njima ima veoma malenih listića Muskovita i Epidota. Kremen i Glinenac tako su izpremiešani i nalični, da se tanko izbrušeni preparat u običnom svjetlu pod mikroskopom pokazuje sasvim jednoličnim, te

Digitized by Google

se tek medju križanimi Nikoli pojavlja medju jedinstvenim po svojoj vanjštini sastojinama Kremena i Glinenca njeka razlika.

Glinenac se u kami pojavlja većinom zrnat kao i Kremen, nu ima ga i ledčasta oblika. Razvijen je poglavito kao Orthoklas. Veoma je svjež, caklasta lica. Sraslaci veoma su česti. Plagioklas je razmjerno riedak.

Kremen je većinom sitnozrnato izlučen, a po množini tvori gotovo jednu polovinu ciele kami. On je caklasta izgleda, te pun globulita.

Muskovit kao što spomenusmo dolazi u posve sitnim listićima. Zastupan je tako malo, da se ne možemo na nj obazirati. Ima ga i sekundarno izlučena kao uklopaka u Glinencu, nego još u manjoj mjeri od prvotnih.

Epidot, koji je slabo zastupan dolazi u posve sitnim zrnima, većinom grupiran.

3. Amphibolni Syenit iz Stare Rieke. (5.)

(Vidi br. 2. u profilu.)

Tab. X.

Da dodjemo do te kami ne trebamo duboko ići uz Staru Rieku. Kam zauzima znatno prostorje poglavito na desnoj obali Stare Rieke. Čitavi vrhunac sastoji od nje. Vanjsko lice kami prikazuje se na prvi mah kristalinično-porphyrično. Tamno-zeleni štapčasti amphibolni ledci izpremiešani su sa bielim, tu i tamo slabo crvenkastim Glinencom, te daju posebnu šarenu vanjštinu kami. Veličina (t. j. duljina) amphibolnih štapića jako varira, te se najviše giblje medju 3—8 mm., dok glinenčevi ledci ne pokazuju znatnu razliku u svojoj veličini. Njihova veličina varira medju 0·7—4 mm. Osim amphibolnih i glinenčevih ledaca i žućkasto-zelenih epidotnih partija ne dadu se prostim okom druge sastojine razlikovati.

Pod mikroskopom razlikujemo ove bitne i nebitne sastojine kami: Amphibol, Glinenac, Sphen, Epidot, Apatit, Chlorit, Magnetit, Calcit i Muskovit.

Glinenac, koji je zastupan poglavito sa Orthoklasom temeljna je i glavna sastojina kami. Orthoklas se pojavlja samo amo tamo srašten. U obće su ledci više raztrošeni, te obilni na interpozicijama i mikrolitima. Nu ima i svježih partija sa caklastom vanjštinom.

Amphibol je poslije Glinenca najviše zastupan medju ostalim sastojinama kami. U preparatu se pojavlja većinom u dugačkim prilično

Digitized by Google

velikim ledčanim prorezima, a ima ga i u krpama. Prorezi su poglavito nepravilno obrubljeni. Prizmatična (110) kalavost je jako izražena. Karakterističan je njegov jaki pleohroizam, koji varira izmedju sivkasto-žute i zagasito-zelene boje. Mjestimice primaju amphibolne partije posve chloritni karakter.

Sphen dolazi obilno u preparatu i to poglavito u zrnju i krpama, pojedince ili u skupinama. Ima tipičnu Sphenu svojstvenu žućkasto-smedju boju, te je nepravilno razpucan.

Epidot zauzima stanovitu partiju u Amphibolu, od koga se je po svoj prilici accessorno i razvio. Tu i tamo ima ga i zrnata medju ostalim sastojinama. Većinom je svjetlo-žute boje, te ima očit pleohroizam.

Apatit nalazimo vrlo zastupan u preparatu u liepim i pravilnim prorezima i to razne veličine. Proreze nalazimo gotovo toliko okomite, koliko i poredne na glavnu os. Kod potonjih proreza opaža se na više mjesta basičnom pinakoidu (001) poredan lom.

Chlorita nalazimo uviek uz Amphibol, od koga se on analogno kao i Epidot accessorno razvio. Može se reći, da razmjerno prema ostalim rudama Chlorit najobilnija je pretvorina Amphibola.

Magnetit pojavljuje se u kami u tipičnom svojem obliku, te ga ima dosta obilno.

Napokon medju sastojinama, kojih ima u kamenu, spominjemo: *Muskovit* i *Calcit;* oni su se na accessoran način od bitnih sastojina izlučili.

4. Augitni Syenit iz gornjega diela Stare Rieke. (II.)

(Vidi br. 18. u profilu.)

Vanjština kami, koja se ljušturno lomi, prikazuje se posve kristalinična. Boja joj je tamna, nu prelazi uslied amo tamo primiešanih bielih partija u tamno-sivu. Radi velikoga obilja Biotita i Augita, što se u njemu nalazi, lomne mu plohe osobito odrazuju svjetlo, te pokazuju njeki odsjev. Kam je dakle ljuskasta i jedrozrnata. Pojedini augitni kristali dosižu znatnu veličinu (4—6 mm.).

Tvrdoća kami je manja nego kod običnog Syenita. Sa HCl ne kipi. Makroskopski se dadu razlikovati još pojedine tinjčeve ljuštice, nu pod mikroskopom možno je u njem razlikovati ove sastojine Augit, Biotit, Amphibol, Glinenac, (Orthoklas i nješto Plagioklas) Chlorit, Apatit i Magnetit.

Augit je najglavnija sastojina toga kamena. Dolazi u velikim pravilnim i nepravilnim ledcima i krpama. Prorezi njegovi, koji su

Digitized by Google

veoma nepravilno razpucani, razasuti su po čitavom preparatu. Osim nepravionih pukotina vidimo jasno prizmatičku pače i pinakoidalnu kalavost.

Boja mu se u običnom svjetlu prikazuje bliedo-žućkasta i slabo crvenkasta. Ima veoma slabi pleohroizam. Karakteristično je za njega, da je pun interpozicija. U njemu dolaze uklopljeni maleni ledčići: partije biotitne i orthoklasne. Kut potamnjenja mu je jako velik, iznosi naime preko 36°.

Biotit, koji zauzima treće mjesto po svom razvitku, poslie Augita i Glinenca, dolazi u prilično velikim, liepo izkalanim krpama i ljuskama sa posve nepravionim i izjedenim konturama. Mjestimice su to ljuske od postranoga tlaka nješto izprevijane. Ima vrlo jak pleohroizam, koji se giba izmedju bliedo-žute i tamno-smedje boje.

Glinenac, koji se je ovdje razvio poglavito kao Orthoklas, dolazi posvuda izmedju Augita u malenim i u ovećim ledcima. Mali ledci su djelomično raztrošeni, dok su veći više svježi, te nose u sebi interpozicija i malih orthoklasnih ledaca. Veliki ledci su u običnom svjetlu više caklasti i prozirniji nego maleni.

Amphibol je manje obilan od rečenih sastojina. Dolazi ledčasto i u ljuskama sam ili uz biotit. Lako se prepoznaje po svojoj bliedozelenoj boji, jakom pleohroizmu i prizmatičnoj kalavosti.

Chlorit je znatno rjedji.

Apatit se razvio u kraćim iglicama, a kod većine opaža se popriečan lom.

Magnetit dolazi poglavito kao sitno zrnje, razsijano po čitavom preparatu.

5. Augitni Melaphyr iz Sinja vada kraj sela Enine. (27.) (29.)

Tab. XI.

Medju bielim gradjevnim materijalom sela Enina, nalazimo sivotamne kami sa rdjastom površinom. Te tamne kami potječu ili iz Sinja vada ili pak iz obronka nasuprot mlinu Baševi. Kamen je veoma sitno-zrnat, te se na njem jedva dobrom lupom dadu razlikovati augitna zrna. Magnetitna zrnca vidimo prostim okom, nu vrlo slabo. Kam je vrlo žilava, te se dade odlupljivati u tankim ivercima. Pod mikroskopom vidimo, da je njezina struktura, koju ne možemo razlikovati prostim okom, posve porphyrična. U magmi, koja se djelomično sastoji od izkristalizovanih već sitnih, glinenačnih

Digitized by Google

iglica, onda od ledčića Olivina, Augita, a poglavito Magnetita, vidimo izlučene oveće ledce augitne, olivinske i glinenčeve.

Augit je najuglednija sastavina kami. On se medju ostalim sastavinama pojavljuje razmjerno u najvećoj formi. Dolazi izkristalizovan, ima ga i zrnat. Konture su mu oštro izražene. Kalavost mu je poglavito (110), a samo i gdjekad vidimo i (010). Gdjekoji su se kristali počeli iz sredine metamorfozovati. Boja mu je blieda i tek malo zelenkasta.

Pleohroizam je sasvim slab. Sraslaci, koji su razmjerno riedki, srasli su se poredno na (010) plohi. Riedko vidimo sraslaca sa plohom sraštenja (001).

Glinenac je razvijen gotovo sav kao Plagioklas. Pojavljuje se u liepo kristalizovanim, sitnim i ovećim iglicama. On je bitni sastavni dio magme kamena.

Olivin je jednolično razsijan po čitavoj kami. On je važna sastojina iste. Pojavljuje se u ledcima, manjim od augitnih, ali poglavito dolazi u nepravionim zrnima. Žućkasto je zelene boje, a stanovite partije znadu mu biti sasvim bezbojne. U sraslacima ne dolazi. Kraj svoje lake rastrošivosti nalazimo ga i ovdje, gdje se je već počeo metamorfozovati.

Kremen je posve riedak, te dolazi u malim zrnima uz Glinenac.

Ilmenit i Magnetit dolaze pomiešani u malenim zrncima, tako da ih je težko lučiti. Stanovita zrna su veća izlučena, te imaju trigonalan-tetragonalan oblik. Osobitno sićušnih zrnaca ima tako obilno, da natrusuju čitavi preparat. Oni su uzrokom, da je kam u obće tamna.

6. Diorit iz okolice Buzludža. (25.)

Od te kami nadjoh više fragmenata i to razne veličine, na sjevernom podnožju Buzludža i to po imence, kad sam išao iztočno od tamo poznate duboke buzludžanske luknje po maloj nizini.

Kam će lako odma svatko zapaziti po njezinom kristaliničnom habitusu i po šarenom izgledu. Tamnozeleni amphibolni ledci posve su izpremiešani sa ružičasto-zelenim Glinencom.

Što se strukture kami tiče i veličine pojedinih sastojina, može se uzeti, da je ona sitnoledčasta. Jedva njekoje amphibolne iglice sižu preko 5 mm.

Glinenac je glavna sastavina kami. Razvio se je u triklinskim i monoklinskim oblicima t. j. kao Plagioklas i Orthoklas. Oni se prikazuju u običnom svjetlu sivi radi muteža, s kojim su oni dje-

Digitized by Google

lomično napunjeni. Oni dielovi, koji nisu prenapunjeni mutežem, pokazuju se caklasti.

Komad, od kojega imam izbrusak, morao je dugo biti izvrgnut atmosferilijama, jer su i glinenčevi, a isto tako i ostali ledci nješto raztrošeni.

Amphibol je druga glavna sastojina. Većina proreza amphibolskih ledaca oštro je i djelomice praviono obrubljena. Pleohroizam mu je jako izražen, te varira izmedju zelenkaste, žute i smedje boje. Kut potamnjenja mu je malen. Ledčani prorezi izpunjeni su izlučenom accessornom rudom, koja se dobro razlikuje od prvotnoga Amphibola. Stanovite amphibolne partije su uralitizovane, a još više ih je chloritizovanih.

Calcita ima dosta, on je sav posve nepraviono accessorno izlučen u krpama i žicama.

Apatit je jako razvijen u izbrusku, a svakako i u cjelokupnoj kami, da ga ni u jednoj drugoj kami toliko ne nadjoh.

Haematita ima dosta.

Magnetit je takodjer veoma jako izlučen, a pojavljuje se u velikim i malim zrnima.

7. Granophyr sa podnožja Balkana izmedju Enine i Gjusova. (43.)

Porphyričnu narav te kami opažamo već na prvi pogled. U njegovoj svietlo-zelenkastoj mikrogranitičnoj magmi vidimo prostim okom izlučene biele ledce Glinenca od veličine 3—4 mm. Kremen je rjedje kao oveliko zrnje izlučen, ali i od njega imamo pojedina zrna od 3—4 mm. Sa HCl kipi. Na kami se dadu jur makroskopski motriti crne biotitne ljuske. One ne dosižu veličine prije spomenutih ruda. Kao bitne i nebitne sastojine mikroskopski razlikujemo:

Glinenac je ovdje po svojoj veličini dvojak. On se pojavljuje u velikim do njekle pravilnim ledcima, koji daju kami porphyričan slog, te u sitnim zrnima, koja doprinašaju na sastav osnovne mase. Veliki izlučeni ledci su poglavito razvijeni kao Orthoklas u sraslacima po karlsbadskom zakonu. Oni su puni muteža, za to imadu sivu boju gledamo li ih mikroskopski kod običnog svjetla. Nekoji ledci imadu malo, no drugi su puni interpozicije.

Quarz se je u kami razvio u manjoj množini od Glinenca. Pojavljuje se u sitnim nepravionim zrnima. Na taj način sastavlja glavni dio osnovne mase, rjedje je pak izlučen kao veliko zrnje. U magmi dolazi zaokružen, pak izgleda, kao da se je izbrusio drugdje, te da je sekundarno u kamen došao.

Digitized by Google

Biotit je riedak, razvio se je u velikim listovima. U preparatu nalazimo samo njekoliko basalnih i uzdužnih proreza, nepraviono krpastih. Boje je zelene i žuto-zelene, te poznata jaka pleohroizma. Listići su izprevijani, te izpremiešani sa Epidotom, Calcitom, Chloritom i Magnetitom.

Calcit nalazimo razasut gotovo jednako po čitavom izbrusku, izlučen u šupljinah medju ostalim sastojinama. Gotovo sav je amorphan.

Chlorit dolazi u malim hrpama sa Biotitom ili je utisnut medju ostale sastojine. Postao je accessorno iz Biotita.

Epidot se pojavljuje u malenim nepravionim zrnima i gomoljima. Drži se uviek Biotita i drugih njekih ruda. Boje je bliedo-žute. Ima ga i bezbojna.

Na dalje dolazi ponješto *Apatit* i obilno *Magnetit.*

8. Kersantit iz Krainje Varovite. (51.)

Tab. XII.

Idemo li uz potok Krainju Varovitu, pa počnemo li se približavati granici medju phyllitičnim škriljem i glavnim balkanskim vapnencem, nalazimo na desnoj strani puta, medju ostalim Phyllitima, crno-sivu kam, kojoj se obično površina lašti. Laštenje potječe od crnoga Tinjca, koji je u kami vrlo obilan. Kapnemo li kapljicu HCl, to ta kam vrije.

U izbrusku pod mikroskopom prikazuje se kam još na prvi mah kao eruptivna. Ima porphyričnu strukturu. Ponješto je raztrošena, zato nalazimo u njoj obilno na metamorfičan način izlučenoga Calcita. Biotit se je veoma tipično porphyrično izlučio. Osnovna magma kami sastoji se poglavito iz pretvarajućega se Glinenca (Plagioklasa).

Biotit. Spomenusmo već, da je porphyrično izlučen. On je najvažnijom sastavinom. Ima ga u velikim i malim listićima. I jedni i drugi su tanko izkalani.

Boje je bliedo-žute. Pleohroizam mu je vrlo jak, te se očituje izmedju bliedo-žute i smedjasto-crvene boje.

Calcit, kao agregat, tvori sa raztrošenim Glinencem osnovnu masu kami, u kojoj vidimo kao da plivaju pojedini biotitni listovi. Kadkada su veliki ledci vjerovatno Glinenci posve izpunjeni Calcitom uz nješto Chlorita i sitnozrnata Haematita, tako da se je prvobitni oblik donjekle dobro sačuvao.

Digitized by Google

Sitno strvena kam digerirana u toploj octovoj kiselini gubi poslie izsušenja 12% svoje težine uslied raztopljenja Calcita.

Chlorit zamrežuje veoma tankim slojem gotovo čitavi izbrusak, te je svjetlo zelenkaste boje.

Magnetit se pojavlja u veoma sitnim zrnima, koja su razasuta svuda jednako po kami.

9. Minette-Porphyr iz gornjega diela Stare Rieke. (13.)

Uz augitni Syenit na južnom podnožju vrhunca Buzludža nalazimo i ovaj syenitični Porphyr. (U profilu vidi br. 19). Sigurno ima ovdje i drugih kakvih syenitičnih varijacija i prielaza, samo je šteta, da sam ovo mjesto morao brzo minuti i proći. Boja je kami tamno zelenkasta, a od primiešanog bielog Glinenca prikazuje se malo sivkasta i šarena. Još prostim okom dadu se njekoje njegovih sastavina razpoznati. Medju ostalim sastojinama prvo mjesto zauzima:

Glinenac. Izlučio se je ovdje kao Orthoklas i Plagioklas, ali Orthoklas je daleko više zastupan. Sitno izkristalizovana magma kami sastoji se poglavito iz malih orthoklasnih ledčića. Veoma svježi i čvrsti se prikazuju oveliki orthoklasni kristali, kojimâ se caklenasti sjaj vidi već i prostim okom. Ovi veći izlučeni ledci daju kami porphyričan karakter, ne obrazremo li se na Biotit, koji rjedje, ali ipak u jako varijantnoj veličini dolazi.

Biotit dolazi u ljuskama i krpama gotovo svuda jednako, utisnut medju glinenčeve ledce. Boje mu nisu tako izrazite kao kod Biotita u augitnom Syenitu, te je zato i pleohroizam nješto slabiji. On varira izmedju bliedo-žute, zelenkaste i smedjo-crvene boje. K zelenoj boji doprinaša mu i *Chlorit,* koji nalazimo jako razvijen, nu svakako accessorno.

Titanit (Sphen) je u ovom Syenitu vrlo obilan. On je po svuda u kamenu razasut. Vanjski oblik mu je posve različit. Poglavito se pojavlja zrnato i to su zrna samo za se ili njekoliko njih skupa. Većinom su zrna produljena, te na kraju zašiljena. Niti ovdje ne manjka sraštenih individua. Konture su im oštro izražena. Boje su bliedo-žute, te nješto smedje. Pleohroizam je vrlo markantan.

Quarz dolazi vrlo riedko i to u sitnim zrnima.

Apatit je prilično zastupan. Karakterističan je njegov poprieční lom i njegovi pravilni heksagonalni prorezi.

Magnetit je razmjerno riedak.

Digitized by Google

10. Muskovitni Gneis-Granit iz Velike Varovite. (18.)

Unilazimo li uz rieku Veliku Varovitu, dublje prama Balkanu, te prodjemo li sivo i tamno lyditno kamenje; dospievamo do kami posve posebna habita, koja se mnogo razlikuje od susjednoga stienja. Mi imamo pred sobom posve kristaliničnu kam krupnozrnata sloga. Odlupljeni komad, od kojega imam i izbrusak sivkasto je biele boje. Pojedine sastavine, osobito Kremen i Glinenac, reprezentiraju nam individue sa razmjerama (dimenzijama) 12—14 mm. Već prostim okom razlikujemo Glinenac od caklastog i tamnijeg Kremena. Prisutnost Tinjca je takodjer očita.

Glinenac je razvijen kao Plagioklas i kao Orthoklas. Prikazuje se pod mikroskopom u običnom svjetlu mutan i slabo proziran. U polarizovanom svjetlu vide se jako liepo sraslaci.

Kremen, ma da je i jako zastupan zaostaje za Glinencom. Pojavljuje se u velikim nepravilnim zrnima.

Muskovit je još slabije zastupan, ali ga je dosta, da bude bitnom sastavinom toga Granita. Nalazimo ga utisnuta svuda u kami medju Kremenom i Glinencom.

Chlorit dolazi u malim ljuskama, ali je razmjerno jako malo.

Zirkona nalazimo i to u veoma malenim ledčićima. Bit će ga riedko, jer u momu izbrusku vidimo samo njekoliko zrnaca. Dolazi takodjer: *Ilmenit*, *Leukoxen*, *Magnetit* i *Haematit*.

11. Olivinski Diabas iz Stare Rieke. (6.)

Tab. VIII.

Tu kam nalazimo gotovo na sredini puta idemo li počam od podnožja Balkana uz Staru Rieku. Dolazi uložen u sivim phyllitima sa svilastom vanjštinom. (U profilu vidi br. 11 [2?]). Kam je u cielom srednjezrnata. Boje je tamno-šarene, veoma je kompaktna i čvrsta. Mikroskopski se na njoj ne da ništa razlikovati osim njeka tamna i druga sivkasto-biela ruda, obe jednako medjusobno pomiešane.

U izbrušenom za mikroskopsko iztraživanje preparatu nalazimo ove bitne i nebitne sastavine:

Augit, Olivin (Hyalosiderit?), Glinenac, Biotit, Apatit, Serpentin (Chrysotil), Chlorit i Magnetit.

Glinenac je najrazvijenija sastavina kami. Razvio se kao Orthoklas, koji je vrlo svjež, te igra ulogu osnovne mase kamena. Pojavljuje se riedko u sraslacima. Nadalje izlučen je drugi saussuritično raztrošeni Glinenac u dugačkim malim i velikim ledcima.

Digitized by Google

Augit je najkarakterističnija ruda u kami. Pojavljuje se uledjen i u zrnima različite veličine. Sraslaci su veoma česti. Ploha sraštenja je klinopinakoid. Veoma jasno mu je izražena prizmatična kalavost.

Klinopinakoidalna ($\infty \breve{P} \infty$) kalavost kod njekojih se proreza slabo opaža, dok orthopinakoidalne ($\infty P \infty$), nisam mogao naći. Boje je bliedo-žute, žućkasto-crvene; pleohroizma slabo izrazitog. Kut potamnjenja mu je velik, jer iznosi 43°—45°.

Olivin ima posebno lice od vrlo mnogo impregniranog u njem Magnetita. Pojavljuje se u velikim pravilnim i nepravilnim zrnima, razasut jednako po čitavoj kami. On, rekao bi, udara u oči pogledamo li izbrusak u običnom svjetlu, pa i medju križenim Nikolima karakterizuje se svojim živahnim bojama. Osim obilno u njem izlučenoga Magnetita vidimo, da su se u njemu izlučile žućkasto-zelene partije Serpentina te nešto samo Chlorita. Ova na metamorfičan način izlučena zelenkasta ruda nije obilno prisutna. U obće i kraj toliko izlučenog Magnetita, Olivin se sačuvao na mnogih mjestih svjež i neraztrošen.

Biotit se pojavljuje u malenim ljuskama i listićima po svuda u izbrusku. Boja mu je bliedo-crljenkasta i smedjasta; pleohroizma je jaka, te se očituje u bljedo-žutoj, žutoj, tamno-žutoj i smedje-crvenoj boji.

Apatit zastupan je u kami u malenim ledčićima i iglicama sa karakterističnima prerezima.

Serpentin pojavljuje se redje i to kao pretvorina Olivina.

Chlorit kao i Serpentin je veoma malo razvijen u kamenu. Kao sekundarno razvijena ruda, dolazi on polak Serpentina i Augita. Od Augita imamo više razvijenog Chlorita nego od Olivina. Karakteriši se svojom zelenkastom bojom.

Magnetita ima jako mnogo, isto i *Haematita*.

12*. Pyroksenit iz Eninske okolice. (30.)

Sivo zelena kam, koja se odlikuje svojom čvrstoćom i žilavošću. Posve je sitnozrnata, te se prostim okom na njoj ne da ništa razlikovati. U izbrušenom preparatu vidimo, da kam sastoji poglavito od *Augita*. On se prikazuje kao jednovita masa, koja zaprema čitav izbrusak. Nepravilno je izpucan, te samo amo tamo odstupa mjesto ostalim rudama. Boje je bljedožute, kalavost mu se razpoznava od pukotinama. U polarizovanom svjetlu pokazuje veoma živahne boje.

Digitized by Google

Amphibol dolazi znatno redje izpremiešan sa Augitom, udara u oči sa svojom modrasto-zelenom bojom. Pojavlja se u nepravilnim skupinama, te mu se samo amo tamo opaža (110) kalavost. Pleohroizam mu je vrlo jak te varira medju žućkastom, zelenom i modrom bojom.

Sphena nalazimo dobro razvijena u kami. Čitave partije sastoje iz trbušastih zrna.

Magnetit i *Haematit* su u kamenu veoma riedki.

13. Syenitni Porphyr sa vrhunca Buzludža. (45.)

Ovu sam kam našao na jugo-iztočnom sklonu samoga vrhunca Buzludža. Habitus njezin govori za eruptivnu joj narav. Ma i nješto raztrošena, jer je morala dugo biti izvrgnuta uplivu atmosferilija, no još se makroskopski vidi njezina velika naličnost na syenitne Porphyre iz Kurvine Mogile. Boja kami usljed razširenja crvenog Glinenca je još jača nego li kod kurvino-mogilskog Porphyra. Kao sastavine u izbrusku pod mikroskopom dadu se razlikovati ove rude:

Glinenac je najobilnija i najglavnija sastavina. Ima ga po veće izkristalizovanog i sitnozrnatog. Jedan ledac, koji dolazi baš u sredini moga izbruska je 5 mm. dugačak 3·8 mm. širok, tako da sam Glinenac podaje kami porphyričnu strukturu. On je gotovo sav razvijen kao Orthoklas većinom u sraslacima.

Biotit dolazi u fino izkalanim listićima i krpama. Kao što spomenusmo, da je kam nješto raztrošena, to pod mikroskopom opažamo, da se raztrošenost kod Biotita najviše očituje, nu ipak je Biotit sačuvao svoj karakteristični vanjski oblik.

Kremena nalazimo neobično razvijena u Syenitu. Pojavljuje se u sitnim zrnima i to samo u osnovnoj masi.

Apatit dolazi u preparatu u poznatim heksagonalnim i uzdužnim prorezima. Razmjerno je slabo zastupan.

Magnetit je takodjer prisutan.

Ima takodjer nješto izlučenog *Limonita*.

14. Syenitni Porphyr izmedju mjesta Buzludža i Katuna. (II.)

Ide li se od Buzludže putem u Eninu to medju Buzludžom i vrhuncem Katunom opažamo, da medju običnim sivim i tamnim phyllitičnim slojevima dolazi kam eruptivno trahitične naravi. Ta

*

Digitized by Google

se kam bolje opaža na desnoj, nego li na lievoj strani puta. Kam je sive boje, prilično tvrda i krhka. Tu i tamo se na njoj opažaju crne svjetle partije. Nutarnja struktura kamena ne da se prostim okom dobro razabrati, ali ipak se vide pojedini oveći ledci svježega Glinenca. Njekoji od ovih imadu 4—5 i više mm. duljine i razmjernu širinu.

Na izbrušenom za mikroskopsko iztraživanje preparatu vidimo, da je kam posve svježa. Ona ima tipičnu mikrogranulitičnu porphyričnu strukturu. Kao bitne i nebitne sastavine kami razlikujemo: Glinenac, Biotit, Glaukophan, Sphen, Magnetit i Haematit.

Glinenac, koji se je izkristalizovao ovdje kao Orthoklas, najglavnija je sastavina kami. Može se reći, da čitava kam sastoji od Orthoklasa, a ostale sastavine, da dolaze tako reći s njim sporedno. Izkristalizovao se u velikim prilično pravilnim ledcima, koji daju porphyričan karakter, i u malenim ledčićima, koji zamjenjuju, rekao bih, prvotnu magmu. Kod velikih ledaca možemo motriti pojedine plohe, koje su ostavile obrub na pojedinim prorezima u preparatu. Primjerice razlikuju se jasno plohe (001), (110), (101) i (010). Gotovo svi Glinenci dolaze srašteni po karlsbadskom zakonu sraštenja. — Kod njekih ledaca vidimo liepu zonalnu strukturu.

U običnom su svjetlu ledci sivkasto-mutni i neprozirni, a tek medju nakrštenim nikolima razlikuju se bolje pojedine interpozicije pravilnih oblika.

Biotit se pojavlja u većim i manjim hrpama. On je posve tipičan, te ga je lako prepoznati. Razmjerno je slabo zastupan.

Sphen (Titanit) dolazi u ovom kamenu veoma obilno, te je po svuda u znatnoj množini razasut. On se pojavlja u poznatim trbušatim oblicima, koji su na oba kraja zašiljeni, tako da imadu oblik rombusa. U jednom se ovakovom rombusu opažaju fine pruge poredne sa duljom stranicom romba. Dolaze ali takodjer u zrnatim, zaokruženim, te i u produljenim oblicima. Boje su bliedo-žutkaste a površine hrapave. Gdjekoji rombusi prikazuju se u polarizovanom svjetlu kao dvojci, pri čemu sraslačka ravnina prolazi duljom dijagonalom rombusa. Kut medjusobnoga potamnjenja od jednoga do drugoga individua iznosi oko 18°.

Glaukophan se razvio ovdje u uzkim ledčastim oblicima i krpama poglavito okolo biotitnih partija. U iglicama dolazi i sam za sebe. Boje je modre i modro-zelene. Pleohroizam mu je prilično izrazit. U tiesnom je savezu sa Biotitom.

Digitized by Google

Magnetit dolazi gotovo po čitavom preparatu razasut i to u malenim zrnima i partijama. Radi pretvorbe toga Magnetita nalazimo na više mjesta rdjasto-crljene partije i pjege, koje reprezentiraju *Haematit.*

15. Syenitni Porphyr iz Kurvine Mogile. (26.)

Od glavnoga puta, koji vodi od Buzludže prema Bideku, odjeljuje se jedan putić sjeverno, te vodi na vrhunac Kurvine Mogile. Držimo li se toga puta, te počnemo li se približavati samom vrhuncu, vidimo, da put sieče na više mjesta prilično debele žice masivno kristalinične kami uložene medju Phylliti.

Kam će lahko opaziti svatko, tko ovuda prolazi, jer ne samo, da joj je habitus različit od susjednih Phyllita, nego i boja je posve različita. Od obilnog, crvenog Glinenca, kam je crvena i sivo-crvena. Struktura mu je porphyrična, nu na kamenu nije dobro izražena. Bolje se vidi njegova porphyrična struktura pomoću mikroskopa. Njekoji od pojedinih glinenčevih ledaca, koji dolaze u osnovnoj posve izkristalizovanoj masi, prekoračuju 8—9 mm., dok za srednju veličinu od povećih izlučenih ledaca, bar kod komada što imam pri ruci, može se uzeti 2·5 ili 3 mm.

Glinenac, koji je, kako već spomenusmo, najobilniji i najglavniji sastavni dio kami, ovdje je vrlo svjež i gotovo sav kao kao Orthoklas razvijen. On se razmjerno veoma slabo u sraslacima javlja. Kod njekojih pak ledčanih proreza vidimo zonalnu strukturu. Pojedini uklopci dolaze samo u stanovitim ledcima.

Amphibol je druga bitna sastojina Syenita, te je prilično zastupan i razasut jednako po čitavom kamenu. Pojavljuje se u malenim ledcima sa pravilnim ledčastim konturama. Redje dolazi u nepravilnim listovima U prorezima na glavnu os okomitim vidimo jasno izraženu (110) kalavost. Boje je zelene i modro zelene. Pleorhoizam je jak, te varira izmedju žutkasto-zelene i zeleno-modre boje. Po svojoj boji i pleohroizmu može se uzeti, da pred sobom imamo odliku *Arfvedsonit.*

Tinjac zaostaje po svojoj množini iza Amphibola. Dolazi jednolično u kamenu, a pojavljuje se u njemu poglavito u ledčastim prorezima. Kod stanovita proreza poredna sa glavnom osju dobro se vidi (001) kalavost. Po boji i jakom pleohroizmu ($c = b > a$) vidi se, da je Tinjac ovdje razvijen kao *Biotit.*

Sphen dolazi u poznatim oblicima.

Digitized by Google

Kremen, koji nalazimo u maloj množini samo u temeljnoj magmi, dolazi u sitnim zrnima.

Apatita ima jako mnogo.

Osim toga nalazimo: *Magnetita*, *Haematita* i koje zrno *Zirkona.*

b) Mladje.

16. Basalt iz mjesta Kančev Trap. (58. 99. 60.)

Tab. XIV.

Iztočno od Gabrova izmedju Kančevog Trapa i sela Šuma, nalazimo medju sivim pješčenjacima i laporima ovu kam prilično zastupanu. Ona se oštro razlikuje od susjednog kamenja po svojoj boji i po svojoj čvrstoći. Prikazuje se posve jedrom (dicht), te na njoj tu i tamo samo razlikujemo žutkasto-zelenkasta zrnca Olivina. Nalazimo je i sa bielim mendulama, koje daju Basaltu mendulastu strukturu i šaren izgled. Pod mikroskopom vidimo, da taj Basalt ima tipičnu zrnatu strukturu, koju hoće pojedina poveća olivinska zrna poremetiti davajući joj porphyričan karakter. Osnovna njegova masa, koja je obilna na mikrolitima, čini se, da sastoji poglavito od Augita, a slabo doprinaša k magmi još Biotit i Magnetit. Rečeno ustrojstvo kami nije svuda jednako. U izbrusku vidimo, da medju tipičnim basaltnim njezinim sastojinama dolaze partije posebnoga lica. To su partije, u kojima ne dolazi niti Augit niti Olivin, te ih zamjenjuje igličasto razvijen Biotit, koji prati serija pravilnih i nepravilnih mikrolita. Kadkada se znadu k njima pridružiti takodjer vapnenaste mendule, koje ali i samostalno dolaze.

U izbrušenom za mikroskopsko iztraživanje preparata nalazimo kao bitne i nebitne sastavine: Augit, Olivin, Plagioklas, Biotit, Magnetit, Serpentin, Chlorit i Calcit.

Augit najglavnijom je i najbitnijom sastavinom kamena. Izkristalizovao se je u kratko stupastim ledčićima sa oštro izraženim konturama. Zanimiv je lom naličan kalavosti poredno sa (001), nu zato se opaža za Augit obična (110) kalavost. Boja mu je žutkastocrvena, više ljubičasta; pleohroizma je slabog, ali prilično izrazitog. Sam Augit je vrlo svjež, te ne pokazuje tragova, da bi se počeo metamorfozirati.

Olivin je iza Augita druga bitna sastavina. Pojavljuje se u znatno većim polygonalnim ili zaokruženim zrnima, nego li Augit. U preparatu je svuda razasut, a isto tako je sigurno i u kami. Gledamo li izbrusak u običnom svjetlu pod mikroskopom, to u crvenoljubičastom polju prošaranom sa crnim Magnetitom vidimo Olivin

Digitized by Google

kao biele partije sa oštro izrazitim konturama, koje veoma jako svjetlo lome, a površina im je hrapava. Ovako se prikazuje samo Olivin, koji je posve svjež, te se nije počeo metamorfozirati. Stanoviti pak dio Olivina počeo se je serpentinizovati, a sa Serpentinom se je mjestimice razvio ponešto i Chlorit iz Olivina, zato takov Olivin u običnom svjetlu vidimo žutkasto-zelen. Dolaze i olivinska zrna, koja su samo u pukotinama ili samo u sredini počela serpentinizovati, tako da su njihove stanovite partije još olivinske, dok su pretvorene serpetinske. Medju nakrštenim Nikolima pokazuje Olivin veoma intenzivne boje.

Glinenac, koji se razvio ovdje kao Plagioklas, razmjerno je slabo zastupan. Pojavljuje se u finim dugačkim iglicama izpremiešanim sa Augitom.

Biotit je u Basaltu obilno razvijena ruda. Pojavljuje se u izbrusku u finim listićima i iglicama, koje su ili grupirane u partijama, za koje smo već prije spomenuli, da u njima nema niti Augita niti Olivina, ili su pak listići razasuti sami za se amo tamo u preparatu. Boje je bliedo-žute, rdjasto-crvene, pleohroizma jaka, koji varira izmedju zelenkasto-žute i smedje-crvene boje.

Magnetit. Po množini može se reći, da dolazi iza Augita. Pojavljuje se u polygonalnim zrnima, po kami posve pravilno razasutim. Ne dolazi pak ili ga ima malo u spomenutim partijama bez Augita i Olivina i u izpunjenim sa Calcitom mendulama. U rečenim partijama punim sa Biotitom pojavljuje se Magnetit i titanovo Željezo u veoma liepim trichitima i drugim mikrolitima.

Serpentin dolazi samo kao sekundarno izlučena ruda u Olivinu. Boje je zelenkasto-žute i zelenkasto smedje.

Calcita nalazimo takodjer, ali on izpunjava samo pojedine mendule u Basaltu, kojih znade u njekojim komadima kami biti vrlo mnogo i koje su prilično velike.

B. Vrstano kamenje.

17. Amphibolbiotitni Gneis s podnožja Balkana medju Eninom i Donjim Gjusovom. (46.)

Sitnozrnata kam, u koju znadu doći preko 15 m. veliki glinenčevi ledci. Boje je sive i zelenkasto-sive. Pod mikroskopom nalazimo u izbrusku kao bitne i nebitne sastojine: Glinenac, Amphibol, Biotit, Kremen, Epidot, Muskovit, Elaeolit (?), Apatit, Chlorit i Magnetit.

Digitized by Google

Glinenac, koji je bio u izbrusku glavnom sastojinom kamena, nalazimo raztrošen i pretvoren. Kod svega toga on još čuva svoj prvobitni oblik i svoja glavna svojstva. Razvijan je kao Plagioklas i Orthoklas. Sraslaca po karlsbadskom zakonu kod monokliničkoga i lamelarno polysintetičkih sraslaca kod triklinijskoga Glinenca nalazimo u preparatu više. Inače je taj Glinenac pun mikrolita i raztrošina.

Kremen, koji se ponajviše za se drži, pojavlja se u zrnima srednje veličine, te se lako razlikuje od Glinenca po svom čistom staklastom licu. Razmjerno je slabo zastupan.

Amphibol se pojavlja u nepravilnim listićima svuda po kamenu jednako razasut. On je svjetlo-zelene boje. Pleohroizma je jaka, a očituje se u žuto-zelenoj i zelenkasto-modroj boji. Prorezi su mu gotovo uviek praćeni Chloritom; dolazi s njima i Biotit, te su ti listići kadkad djelomično Biotit, djelomice Amphibol, djelomice i Chlorit. Na taj način imamo mi pred sobom jasan primjer za pretvaranje ruda.

Biotita imamo koliko i Amphibola, ako ne više. Pojavlja se u nepravilnim hrpama, a nalazimo ga obično sada kraj Amphibola, sada pak dublje u istom. Ima ga takodjer i izvan Amphibola, nu svakako će biti, da se on stvara iz spomenute rude.

Chlorita ima veoma mnogo. Dolazi u krpama bez ikakve forme. Boje je žutkasto-zelene, redje posve zelene.

Epidot je vrlo obilan, dolazi u povećim nepravilno izpucanim i obrubljenim ledcima ili u sitnim samim za se zrnima ili u skupini zrna. Boje je žute, žuto-bliede i smedje. Razasut je po čitavom preparatu.

Muskovit dolazi u veoma finim i sitnim listićima uklopljen u glinenčevim ledcima, od kojih se sekundarno razvio.

Elaeolit (?) dolazi u velikim stapkastim ledcima, bezbojnoga, caklastoga i mastnoga lica. Po svom obliku naliči Apatitu.

Apatit dolazi u manjim ledcima, te je razmjerno riedak.

18. Aplitni Gnels sa vrhunca Katuna. (33.)

Sivkasto-svjetla kam, srednje zrnata, sa posve granulitičnim izgledom, a kipi sa HCl. Izmedju Glinenca i Kremena, koji se tek lupom dadu razlikovati; dolaze sivkasto-zelene partije, koje čine kamen djelomično nečistim. Medju ostalim sastojinama Glinenac dolazi u najvećim ledcima. Izlučen u izbrusku primjerice

Digitized by Google

jedan glinenačni prorez, iznosi 5 mm. u duljini. Mikroskopski se dadu razlikovati ove sastojine:

Kremen je u kamenu najglavnija i najpretežnija sastavina. On se pojavljuje u malim i velikim, nu nepravilnim zrnima, koja nejednolično potamnjuju.

Glinenac dolazi u istoj množini kao i Kremen, samo su Glinenci u razmjeru prema Bjelutku znatno veći. On dolazi većinom nesrašten, ali ga ima i u sraslacima. Plagioklas daleko zaostaje po svojoj množini za Orthoklasom. On nema u sebi toliko interpozicija kao Orthoklas, a karakterno je u njemu lamelarno pruganje, koje se opaža u polarizovanom svjetlu, na kojem se pojavlja i drugo poprečno pruganje, tako da on sjeća na Mikroklin. Možda će biti to pruganje od postranoga tlaka, jer sličan pojav opažamo i kod njekojih orthoklasnih ledaca.

Amphibola ima tako malo utisnuta medju Kremenom i Glinencem da se jedva kao takov može prepoznati. On nipošto ne može biti bitnom sastojinom ovoga Gneisa. Taj se Amphibol mjestimice chloritizovao.

Muskovit je posve riedak.

Calcit po svojoj množini dolazi iza Glinenca i Kremena. Izpunjava pojedine pukotine, što je dokazom, da se on sekundarno izlučio.

Magnetit je veoma riedak.

19. Biotitni Gneis iz Velike Varovite. (19.)

Idemo li po potoku još dalje unutar iza muskovitnog Gneis-Granita, dolazimo do druge tamnije varijacije rečene kami, koja se razlikuje od prve i po svojoj manje zrnatoj strukturi i po svojim bitnim sastojima.

Glinenac je isti kao što smo ga učili poznavati kod muskovitnog Gneis-Granita, samo je nješto mutniji, te su se iz njega izlučila mjestimice malene ljuske Muskovita.

Kremen dolazi u zrnima no u znatno manjim, nego li kod prijašnjeg Gneis-Granita.

Biotit se pojavlja u dobro razvijenim listovima utisnutim izmedju Glinenca i Kremena.

Chlorita ima veoma malo. Još manje pak dolazi:

Muskovit, koji je tu po svoj prilici sekundaran. Kao što ovdje dolazi Muskovit, u istoj mjeri dolazi i Biotit u muskovitnom Gneis-Granitu iz istog lokaliteta.

Digitized by Google

Epidot se pojavljuje u sitno-zrnatim skupinama.

Sphen dolazi u kratkim stubastim ledcima, kojima je piramidalni zaglavak zašiljen, a ima ga i u okruglim zrnima. Slabe je žutkasto-crvene boje, te je pleohroističan. Od totalne refleksije upadajućega svjetla, rubovi ledaca i zrna, gotovo su sasvim crni i na taj način jako u oči udaraju.

Titanovo željezo ima u malim i većim zrnima okruženim skupinami *Leukoxena*.

Izmedju toga jedrozrnatoga Gneis-Granita dolazi jedna gotovo pol metra debela žica od zelene sitnozrnate chloritične kami. Sa HCl kipi. U izbrušenom preparatu dadu se razlikovati ove sastavine:

Glinenac i to poglavito Orthoklas razasut je jednako po cielom preparatu. Ledci su posve sitni, te se ne mogu prostim okom razlikovati.

Amphibol dolazi u fino izkalanim stupčićima, ali ga je razmjerno malo preostalo, jerbo se većinom metamorfozovao.

Chlorit je jako zastupan. Čitavi izbrusak prikazuje se zelenkastim od Chlorita.

Epidot je najmarkantnija i najkarakterističnija sastavina. On se je ovdje izlučio u dugačkim i zrnatim ledcima. Izražena mu je bolje (001) kalavost, nego li (100). Boje je žute.

Po svojim optičkim svojstvima slaže se taj Epidot sa *Thulitom*, od kojega se razilazi po svojim pleohroističnim bojama.

Calcita nalazimo vrlo obilno. Dolazi u nepravilnim skupinama i zrnima. Nalazimo ga, ali i izkristalizovanog, gdje mu je jasno izražena $x(10\bar{1}1)$ kalavost.

Nadalje dolazi u kamenu: *Pyrit, Titanovo željezo* i nješto samo *Haematita*.

U istom lokalitetu nalazi se više varijeteta od toga gnais-granitičnog kamena, samo se zahtieva pomnije iztraživanje, što meni nije bilo moguće radi kratkoće vremena. U svojoj zbirci imam krupno izkristalizovan pegmatitičan komad, koji izgleda, kao da sastoji samo od ledaca Glinenca Svakako dolazi u njemu Kremen, Tinjac, a može biti i druge kakve rude, ali se prema Glinencu gube.

20. Biotitni Gneis iz Eninske okolice. (36.)

Kam ta kao i susjedne svjetlo-sive je boje. Na odlomku, od kojega imam preparat, nikako se ne opaža. Nutarnja struktura mu je granitična. Kao njegove sastavine spominjamo: Glinenac,

Digitized by Google

Ortoklas, Plagioklas, Mikrolin, Kremen, Epidot, Biotit, Chlorit, Apatit, Ilmenit, Leukoxen i Zirkon.

Glinenac se je razvio u velikim ledcima, koji su dielomično monokliničkі, a djelomično ih ima trikliničnih.

Orthoklasni ledci su razmjerno veći, nego li mikroklinski i plagioklasni. Dok je Mikroklin i Plagioklas svjež, caklaste naravi, Orthoklas se pokazuje više mutan, nješto raztrošen, te izpunjen interpozicijama. Sraslaci su riedki.

Mikroklin po množini dolazi iza Orthoklasa t. j. ima ga više od Plageoklasa. Pojavljuje se u svojih karakternih svojstvih.

Plagioklas je najmanje zastupan, ali ipak ga ima dosta, da bude bitna sastavina kami.

Kremen se pojavljuje takodjer u velikim zrnima, nu oni su nješto manji od Ortoklasnih. Inače je Kremen caklast i proziran. Samo amo tamo smetaju njegovoj prozirnosti pojedini uklopci.

Biotit se pojavljuje u malim i velikim fino izkalanim listićima, sa posve nepravilnim konturama, nu ima ga i u posve nepravilnim povorkama, koje se vuku medju Kremenom i Glinencem. Boje je žutkasto smedje, jaka pleohroizma, paralelna potamnenja. U stanovitim prorezima jasno mu je izražena (001) kalavost. Mjestimice se je počeo chloritizovati.

Amphibol je vrlo riedak. Dolazi u stapkastim ledcima.

Epidot se pojavljuje u preparatu posve nejednako. Dolazi u zrnima srednje veličine sam za se ili u skupinama uz Chlorit i Amphibol, od kojega se je accessorno razvio. Boje je žute pleohroizama neznatna.

Zirkon nije baš riedak. Dolazi u stabčastim ledčićima, bliedo-žut i gotovo bezbojan. Radi jakoga loma svjetla su mu rubovi oštro izraženi. Medju nakrštenim nikolima pokazuje živahne boje.

Muskovit je još redji od Amphibola; dolazi ili u uklopcima ili u družtvu s Biotitom i Chloritom.

Apatit je veoma čest, ima ga u izbrusku u poprečnim i uzdužnim prorezima, na kojima se vide sva značajna svojstva Apatita.

Magnetit se nalazi usut kraj nakupina Chlorita ili pak sam za se u prilično velikim zrnima. Pretvarajući se izlučio je taj Magnetit po svome obrublju, crveno-smedji *Haematit*.

Ilmenit takodjer je zastupan, te je okružen svojom pretvorinom *Leukoxenom*.

Digitized by Google

21. Biotitni Gneis iz Dolnjeg Gjusova. (39.)

Sjevero-iztočno od sela Dolnjeg Gjusova i to iz najbližega potoka na zapadu sela, potječe taj Gneis i još njekoliko drugih varieteta, koje spominjem.

Svakako osim spomenutih ima još serija raznog kristaliničnog kamenja, do kojega nisam došao ili ga pak nisam sobom ponio.

Naš Biotitni Gneis je sitno zrnat; njegove sastavine riedko kada veličinom si prekoračuju 1·5 – 2 mm. Boja mu se radi Biotita prikazuje tamno-siva.

Makroskopski se najbolje vide malene blješteće biotitne ljuske, koje su gotovo jednake i jednako razasute po kamenu. Nadalje se dadu razlikovati Glinenac i Bjelutak. U izbrušenom i za mikroskopsko iztraživanje odredjenomu preparatu vidimo da je:

Glinenac glavna sastojina kami. On je tako svjež i caklast, da se u običnom svjetlu mikroskopski ne da razlikovati od Kremena. Tek medju križanim Nikolima vidimo, da je Glinenac ovdje poglavito kao Orthoklas razvijen. U njemu ne opažamo toliko interpozicija kao u Orthoklasa ostalih Gneisa. Sraslaca po karlsbadskom zakonu nalazimo dosta. Plagioklas je znatno manje zastupan. Prepoznajemo ga kao takova po lamelarnom sraštenju.

Kremena je u kamenu znatno manje, a ima ga sitnijega i krupnijega. On je medju Glinencem jednomjerno uložen.

Biotit se razvio u sitnim listićima, s kojima uviek i Chlorit dolazi. Boje je smedjo-žute. Pleohroizam mu je u prorezima porednim na glavnu os vrlo jak. Takovi listići potamnjuju paralelno. Njekoji prorezi su sačuvali svoju karakterističnu kalavost, pak i ostala optička svojstva govore za Biotit, dok je znatan dio proreza bez traga kalavosti, te jamačno izbrušen okomito na glavnu os.

Epidot dolazi u pojedinim zrnima.

Sphen niti ovdje nije odsutan. Pojavlja se u zrnima ali ne po čitavom izbrusku. Razmjerno ga ima malo.

Apatit se pojavlja u poznatim oblicima

Magnetit dolazi u velikim i malenim nepravilnim zrnima ili u četverostranim prorezima.

22. Biotitni Gneis s podnožja Balkana medju selom Eninom i Dolnjim Gjusovom. (47.)

Srednje zrnata kam, na kojoj se dobro opaža pločanje. Medju zrnima dolaze i poveći ledci, analogno kao i kod amphibalnoga Gneisa. Makroskopski razlikujemo na kamenu: Kremen, koji je

Digitized by Google

dosta obilan, Glinenac i crne ljuštice Biotita. Kao bitne i nebitne sastavine u preparatu izbrušenom za mikroskopsko iztraživanje nalazimo: Kremen, Glinenac, Biotit, Amphibol, Chlorit, Sphen, Epidot, Apatit, Zirkon, Magnetit, Ilmenit i Leukoxen.

Kremen je najglavnija i najbitnija sastojina Gneisa. Gotovo dvie trećine kami sastoje od njega. Veoma je proziran, caklasta lica, te ima u sebi samo mjestimice uklopaka. Pojavlja se u zrnima srednje veličine, nepravilna oblika.

Glinenac po svojoj množini daleko zaostaje iza Kremena. On je svjež, te ga težko možemo pod mikroskopom u običnom svjetlu razlikovati od Kremena. Medju nakrštenim Nikolima vidimo, da se je Glinenac razvio kao Orthoklas, a nješto kao Plagioklas. Ledci su obično i poglavito razvijeni u sraslacima, a riedje dolaze kao jednostavna individua. U preparatu vidimo njekoliko orthoklasnih ledaca punih muteža. Jedan ili dva ledca, što dolaze u izbrusku dokazuju prisutnost *Mikroklina*.

Biotita ima manje, te je razasut pravilno po čitavom preparatu. On je bitnom sastavinom kami. Pojavljuje se u izkalanim listićima, nu tvori poglavito nepravilne povorke, koje se izmedju Kremena i Glinenca vuku. Boje je sivkasto-zelene. Pleohroizam mu je jako izrazit.

Amphibol je znatno manje zastupan, te kao i Biotit dolazi razasut po čitavom izbrusku. Boje je travasto-zelene.

Chlorit posvuda je u nepravilnim listovima razvijen. Dolazi uz Biotit ili s njim.

Sphen je vrlo izrazita i karakteristična ruda u izbrusku. Pojavljuje se u njekoliko velikih, zrnatih ledaca i u malenim za Sphen svojstvenim dvošiljastim zrnima. Površine je hrapave, boje bliedožute. Jedan veliki ledac u preparatu pokazuje medju nakrštenim Nikolima, posebno lameralno sraštenje i razne boje. Kut potamnjenja počam od prividnih lamela ili bolje od kalavosti iznosi 36°.

Apatita opažamo u izbrusku na više mjesta.

Zirkon nije u kamenu riedak. Pojavljuje se u kratko stupastim ledčićima, na kojim se vide, osobito u običnom svjetlu, crni rubovi.

Magnetit nalazimo vrlo razvijen. Nadalje dolazi još *Ilmenit* i *Leukoxen*.

Digitized by Google

23.* Breccia-Gneis (Granit-Gneis) iznad sela Bigirliji[1].

Potječe iz južnog podnožja vrha Čifut i to poimence odanle, gdje balkanski put vodi u selo Bigirliji. Kam je srednje-zrnata, u kojoj zna biti i velikih bjelutačnih zrna sa veličinom od 8—10 i više mm.

Makroskopski razpoznajemo najlakše caklasti i nješto sivasti Kremen i bieli Glinenac.

Glavna sastavina kami jest:

Glinenac, koji je ovdje razvijen kao Plagioklas, a ima ga djelomično i kao Orthoklas. Ledci nisu posve svježi, ali se ipak dadu razlikovati pojedina sraštenja. U običnom svjetlu se Glinenac pod mikroskopom prikazuje mutan i nečist. Interpozicije, kojih u njega obilno nalazimo, razvile su se metamorfično iz samoga Glinenca.

Kremen dolazi u zrnima različite veličine, od kojih vrlo često pojedina nejednako potamnjuju. To raznoliko potamnjenje pojedinih individua nesumnjivo je u tiesnom savezu sa nejednakim tlakom, kojemu su kristali podvrgnuti bili.

Chlorit. Ima ga vrlo malo, a dolazi utisnut medju bitnim sastojinama kami i to medju Glinencem i Kremenom.

Epidot je vrlo riedak.

Ovaj Granit-Gneis ima ruševnu i krhotastu strukturu te se može smatrati kano lokalna breccia. Od ruda pokazuje osobito plagioklas posljedice tlaka.

24.* Epidotni Aplit-Gneis iz kraja medju Katunom i Eninom. (35.)

Gneis-granulitična kam, sivkasto svjetle boje, na kojoj se makroskopski ne da ništa razabrati. Tek lupom vidimo izmedju sitnih zrna, koja su glavne sastavine kami, žutkasto-zelena epidotna zrna, kojima veličina jedva 1 mm. prekoračuje. Mikroskopski se vidi, da je struktura kami meždrasto-granulitična.

Osnovna masa kamena sastoji iz veoma sitnih ledčića i zrna Glinenca i Kremena praćena od još sitnijih i razmjerno riedkih

[1] Analogno stienje smatra više autora za *orogenetičko-metamorfično.* Zaista gore spomenutom Granitgneisu i analognom kamenju, koje nalazimo na više mjesta medju Šipkom i Sofilari, težko je ustanoviti genezu samo pomoću mikroskopa. H. Rosenbusch traži kod ovakvih slučajeva pomoćno sredstvo u kvantitativnoj kemičkoj analizi. Vidi: Zur Auffassung der chemischen Natur des Grundgebirges. Rosenbusch. — Tschermak's mineral. u. petrogr. Mittheilungen. XII, 1891, pag. 49.

Digitized by Google

listića Muskovita. U toj magmi porphyrično su se izlučili veliki ledci Glinenca. Ti glinenčevi ledci su znatno veći, razmjerno prema onima, koji sastavljaju osnovnu masu kamena. Na taj se način ovaj Aplit-Gneis veoma razlikuje po svojoj strukturi od Aplita, koji potječe iz mjesta *Belilo*.

Glinenac se u izbrusku pojavljuje u liepim prorezima razvijen kao Orthoklas i Plagioklas. Pretežniji je svakako prvi. Ledci su puni uklopaka, najviše muskovitnih, epidotnih, pa chloritnih. Orthoklas dolazi poglavito u sraslacima, dok se polysintetično lamelarno sraštenje kod Plagioklasa slabo opaža.

Kremen je najglavnija sastojina kami. Dolazi samo u zrnima i to sitnim. Samo tu i tamo opažamo nješto veća izlučena zrna.

Epidot nalazimo prilično zastupan u kami. Pojavljuje se u većim i nepravilnim, napucanim ledcima, nu ima ga i u sitnim osamljenim zrnima ili u skupini zrna. Pod mikroskopom razlikujemo u običnom svjetlu samo Epidot i to po njegovoj bliedo-žutoj i smedjoj boji, dok su skoro sve ostale sastavine bezbojne, te se prikazuju jednolični.

Muskovit pojavljuje u sitnim listićima utisnutim medju ostalo zrnje, nu razmjerno ga je malo.

25. Epidotni Gneis sa podnožja Balkana medju Eninom i Doinjim Gjusovom. (41.)

Idemo li iz Enina prama Doljnjem Gjusovom na podnožju Balkana, kad se približujemo Gjusovu opažamo medju različitim gneisovim, granitnim i drugim kristaliničnim fragmentima takovih, kojima su stanovite plohe pokrivene slojem njeke izkristalizovane žuto-zelenkaste rude po njekoliko mm. debelim. Po morfološkoj spoljašnosti i po njekih fizikalnih svojstvih prepoznajemo već prostim okom, da je ta ruda Epidot, koji se je metamorfičnim putem polagano izlučio u pojedinim pukotinama u Gneisu i na taj način stvorio zelenkasto-žutu koru, koja nam pada u oči. Izbrusak našeg epidotnog Gneisa načinjen je sa sličnog komada sa korom. Taj Gneis je srednje-zrnat, granitične naravi i strukture, a njegovo slabo vrstanje se jedva opaža.

Kao bitne i nebitne sastavine nalazimo u njem mikroskopski:

Glinenac najglavnija je i najrazvijenija sastavina. On zaprema čitavi izbrusak, te samo amo tamo ustupa mjesto ostalim sastavinama. Dolazi gotovo u jednakoj množini kao Plagioklas i Ortho-

Digitized by Google

klas. I jedni i drugi su posve svježi, te finim mutežem izpunjeni. Orthoklas se pojavljuje poglavito u sraslacima. Plagioklas se prikazuje gotovo uviek sa sraslačkim lamelama. Razne lamele, koje su umetnute u pojedinim Glinencima, niesu svuda jednake duljine i ne prolaze uviek cielim ledcem, jer se stanjuju i onda gube.

K ovom albitnom sraslačkom zakonu, pridružuju se još drugi niz lamela poprieko utisnuta. Po dva ovakva sraslačka individua srašćuju se kad što po karlsbadskom zakonu u nov sraslac. I u Orthoklasa i u Plagioklasa dolaze razni maleni uklopci.

Kremen daleko zaostaje po svojoj množini iza Glinenca. Može se reći, da ne dolazi u kamenu jednako razasut. Pojavljuje se u zrnima raznog oblika i veličine.

Epidot po množini razvitka dolazi za Kremenom. Nalazimo ga svuda jednako po čitavom preparatu. Pojavljuje se u stapčastim, širokim, nepravilnim konturama i posve izpucanim ledcima, nu ima ga još više u pojedinim zrnima ili u skupinama. Boje je žute, bliedo žute. Pleochroizam ima izrazit.

Biotit je riedak, a pojavljuje se razasut po čitavom izbrusku. Listovi su mu posve nepravilni, više produljeni. Kalavost teče poredno sa (001). Boje je zelene; pleohroizma je razmjerno slaboga. Jedan dio se je već pretvorio i pretvara u Chlorit.

Sphen je jako razvijena ruda u tom Gneisu. Nalazimo ga razasuta po čitavom izbrusku. On se pojavljuje u liepim tipičnim rombusima. Ima ga i produljena i zrnata. Na više mjesta mu je dobro izražena (110) kalavost. Boje je žućkaste i bliedo-žućkaste. Pleohroizam mu je izrazit, površine je hrapave.

Apatit nije riedak. Pojavljuje se obično u okruglim zrnima, nu ima ga i stapčastog.

Muskovit dolazi u veoma finim listićima utisnut medju ostale sastavine, nu ima ga i u glinenčevim ledcima.

Haematit je riedak. Dolazi poglavito u pravilnim prorezima.

26 Granitni Gneis sa podnožja Balkana izmedju sela Enina i Doljnjeg Gjusova. (49.) (38.)

Sitnozrnata kam crvenkasto svjetle boje. Još je crvenija na onim mjestima, koja su bila dugo izvrgnuta atmosferilijama. Crvena boja potječe od crvenoga Glinenca, koji je najpretežnija sastavina toga Gneisa. Makroskopski vidimo, da Glinenac dolazi u

Digitized by Google

istoj veličini kao i zrna Kremena i u povećim zrnima. Tomu iz crveno-svjetlog Glinenca i caklastog Bjelutka sastavljenom kamenu, daju sivkastu do njekle šarenu boju, njekakve bojadisane rude, koje tek mikroskopski razbiramo.

U preparatu izbrušenom za mikroskopsko iztraživanje razlikujemo kao glavne i sporedne sastojine kamena: Kremen, Glinenac, (monoklinski i triklinski) Amphibol, Biotit, Chlorit, Epidot, Apatit, Muskovit i Magnetit.

Glinenac sačinjava više nego polovicu kami. On je posvema svjež, ima caklasta lica, nu ima i ledaca, koji se pod mikroskopom u običnom svjetlu prikazuju sivi i puni muteža.

Glinenci, koji su se razvili poglavito kao orthoklasni ledci, pojavljuju se gotovo svi u sraslacima. Njihovi prorezi prikazuju se u izbrusku nepravilna oblika. Samo oni orthoklasni ledci, za koje smo rekli, da su puni muteža, nješto su raztrošeni, dok su svi ostali gotovo ne taknuti. Karakteristično je za stanovite ledce Glinenca, da imadu uzdužno i poprečno pruganje, koje se bolje opaža promatramo li izbrusak u polarizovanom svjetlu. Ovo nas svojstvo dovodi do *Mikroklina,* koji dolazi često u sličnom kristaliničnom kamenju. Plagioklas je u preparatu zastupan samo sa njekoliko prorcza.

Kremen dolazi u kami po svojoj množini odma poslije Glinenca. Pojavljuje se u nepravilno zaokruženim zrnima srednje veličine. Može se reći, da on skupa s Glinencem sačinjava glavnu masu kami, dok se sve ostale sastavine osim Biotita ne mogu smatrati bitnim sastavinama. Kremen je dosta proziran i ima caklasto lice. Neznatni su uklopci, koji smetaju njegovoj čistoći.

Amphibol je u izbrusku vrlo riedak.

Biotit nalazimo u dugačkih listićih, koji dolaze uz Chlorit i Amphibol.

Chlorit dolazi u većoj mjeri, nego li Biotit, a još u većoj, nego Amphibol. Zelene je boje i nepravilna oblika. Dolazi redovito sa Amphibolom i Biotitom, što je dokazom, da se je morao iz njih stvoriti i to na metamorfičan način. S njim dolazi kadkad i

Epidot, koji se pojavljuje u posve nepravilnim oblicima. Redje je zrnat. Boja mu je bliedo-žuta, gdjegdje žutkasto zelena.

Apatita vidimo riedko u izbrusku. On mora, da je u kami mnogo redji, nego što ga je bilo u ostalom gneis-kristaličnom stienju.

Digitized by Google

Muskovit se pojavlja u posve sitno izkalanim listićima, utisnutim medju Kremenom i Glinencom, te ga možemo kao takvoga samo medju nakrštenim Nikolima prepoznati.

Magnetit dolazi redovito u nepravilnim zrnima, srednje veličine. Ima ga i posve ledčasta u četverostranim prorezima.

Varajacija B. (38.)

Kam je srednje-zrnata, granitične strukture. Boje je svjetlo-sive ponješto svjetlo-zelene. Makroskopski se već vide, a još se bolje lupom dadu razlikovati bjelutačna i glinenačna zrna. Pomoću mikroskopa nalazimo u njem ove bitne i nebitne sastavine: Glinenac (Orthoklas i Plagioklas), Kremen, Amphibol, Sphen, Epidot, Chlorit, Apatit, Magnetit i Haematit.

Glinenac, što se u kamenu razvio u prilično-velikim orthoklasnim i plagioklasnim ledcima, prikazuje nam najglavnije i najrazvijenije sastavine kamena. Orthoklas je obilniji nego Plagioklas. Prilično je svjež i samo gdjegdje raztrošen. Poglavito dolazi u sraslacima.

Kremen, koji je posve caklast i proziran pojavlja se u zrnima medju Glinencem. Po množini zaostaje za Glinencem.

Amphibol pojavljuje se u izbrusku u listićima i krpama. Prorezi su mu u izbrusku poglavito okomiti na glavnu os. Ponajviše je zelenkaste boje. U većini proreza pretvorio se je Amphibol u Chlorit.

Sphena ima obilno razvijena u kami. U izbrusku dolazi nekoliko proreza neobične veličine. On je gotovo najkarakterističnija ruda. Površina mu je hrapava, a boje je bliedo-žute. Pleohroizam mu nije jak, ali je očit.

Epidot je nješto redji od Sphena, a i zrna su mu ponješto manja. Dolazi obično s Chloritom, tako da se jasno vidi, da je on sekundarno izlučen. Boje je žute a pleohroizma slaba.

Apatita ima u produljenim i popriečnim prorezima. Prorezi su nekoji tako veliki, da sam slutio na *Elaeolith.*

Magnetit dolazi obično u velikim nepravilnim zrnima. Njegove konture predočuju nam se kadkada kao pravilni polygoni. U odraženom svjetlu pokazuje on kovno sivu boju.

Haematit, često pretvoren u *Limonit,* takodjer ne manjka.

Digitized by Google

27. Muskovitni Gneis sa podnožja Balkana izmedju Enina i Gjusova (48.)

Srednje zrnata kam, svjetle boje, prilično krhka i trošljiva. Medju pojedinim bjelutačnim i glinenačnim zrnima vidimo, da se svojim srebrastim sjajem silno ljašte pojedine muskovitne ljuštice. Redje se opaža uzporedo njekakova zelena ruda. U gdjekojim partijama kami izražena je trag pločanja, nu ima partija sa posve granitičnim habitusom.

U izbrusku vidimo pod mikroskopom ponajprije Glinenac izlučen u najvećim ledcima, Kremen u nješto manjim zrnima i prilično velike krpe Muskovita. Nadalje dolazi Amphibol, Chlorit, Epidot, Apatit i željezne rude (Magnetit).

Glinenac, za koji rekosmo, da dolazi u velikim ledcima ima većinom nepravilne obrise. On se pojavlja poglavito kao monoklinski Glinenac. Sraslaci su po karlsbadskom zakonu. U običnom svjetlu pod mikroskopom Orthoklas je sive boje, slabo rastrošen, te se dade razlikovati od caklastog Bjelutka. Raztrošene partije pune su Tinjca. Triklinički Glinenac pako, koji po svojoj množini daleko zaostaje za monoklinskim, pojavlja se u preparatu u njekoliko proreza, te je karakterizovan finim lamelarnim prugama.

Muskovita ima u liepo izkalanim listovima, krpastog i nepravilnog obruba Vrlo ga je lako prepoznati po njegovim optičkim svojstvima i po finoj kalavosti.

Amphibol je vrlo riedak u malenim listićima utisnutim medju Glinencem i Kremenom. Žućkasto-zelene je boje, nu nije dovoljno karakterizovan, da bi ga bilo specifički opredieliti.

Chlorit dolazi u istoj množini kao i Amphibol, koga on redovito prati.

Epidota ima u nepravilnim zrnima. Nalazimo ga samo na njekih mjestih u izbrusku.

Apatit. Za ovu rudu može se reći, da je takodjer riedka u kamenu. Od njega nalazimo samo njekoliko igličastih i nješto na glavnu os okomito izbrušenih proreza. U izbrusku dolaze dva proreza, koji po svom obliku vrlo naliče *Elaeolithu.*

Magnetita ima u veoma sitnim zrnima.

II. Metamorfični škriljevci.

28. Amphibolni Phyllit iz Stare Rieke. (7.)

Posve škriljasta kam sive boje i vlaknaste strukture. Potječe iz mjesta u profilu označena sa brojem 6. Sastojine su mu veoma

*

Digitized by Google

sitne, te se prostim okom ne dadu razlikovati. U izbrušenom preparatu nalazimo trakastog Amphibola (Tremolita?), Kremena i Magnetita, kao glavne sastavine, dok riedje nalazimo Chlorit i Haematit. Usljed pretvaranja Magnetita i Haematita vidimo u preparatu rdjaste partije, koje se kod kamena makroskopski neopažaju.

29.* Aplitni Gneis sa podnožja Balkana sjevero-iztočno od Imitliji. (54.)

Ovu i njoj analogne kami nalazimo na više mjesta u obliku leća ili plamena (Gneisflammen) medju lyditičnimi i phyllitičnimi kami iznad iztočnih vinograda sela Imitlji. U izbrusku od jednoga komada te kami vidimo pod mikroskopom zrnatu polukristaliničnu kam svjetle boje, u kojoj ima prilično velikih ledaca Glinenca. U našem preparatu dolazi slučajno ledac ovakova Glinenca, koji ima do 12 mm. u duljini, a 5 mm. u širini. Struktura kami je granulitično porphyrična. Kao sastavine iste razlikujemo:

Glinenac je u kami najrazvijeniji, pojavljuje se u sitnim zrnima u osnovnoj masi, ali poglavito dolazi u velikim raztrošenim i zato ne oštro ocrtanim ledcima, za koje se ne može sigurnošću reći, da li su monoklinski ili triklinski. Samo kod jednoga velikoga ledca, i to nejasno, opažaju se one triklinskom Glinencu svojstvene lamellarne pruge.

Kremen se u kami razvio u manjoj množini od Glinenca, a pojavlja se sitno-zrnat u osnovnoj masi. Još više pak dolazi odieljen za sebe u povećim zrnima, nu najviše u skupinama.

Muskovit se pojavljuje samo u sitnim listićima uklopljenim u Glinenac.

Epidot nalazimo u preparatu samo sa njekoliko zrna zastupan. Svakako će i u kamenu biti riedak.

Varijacija B.

Razlikuje se od prve kami ne samo po veličini svojih sastavina, već i jače izraženom mikrogranulitičnom strukturom. Čini se, da u njem dolazi kremen u jednakoj množini kao i Glinenac. Ovdje je Glinenac posve izpremješan sa Bjelutkom, te ga ne nalazimo u ovakovim velikim ledcima kao u prijašnjega Gneisa. — Prostor izmedju Glinenca i Kremena, pa i sam Glinenac izpunjen je mutežem. — Osim Kremena i Glinenca i njekih veoma sitnih zrnaca Epidota, druge primjesine (bar u izbrusku) ne dolaze.

Digitized by Google

Varijacija C. (57.)

Kam je tipično-granulitična i donjekle porphyrične strukture. K sastavu kami doprinašaju zrna od svake veličine; od najvećih do najsitnijih. Što se samih sastavina tiče nalazimo, da je Kremen najobilniji i najglavnija ruda.

Čini se, da se osnovna masa sastoji samo iz kremenih zrna, te se amo tamo vide poveća zrna Bjelutka i ledci Glinenca.

Kremen pojavljuje se u zrncima; caklasta je lica, te na uklopinama siromašan.

Glinenca ima poglavito u većim ledcima nepravilnog oblika. Sraslaci su riedko vidljivi, jer se ruda raztrošila i izlučila njeku bielu kaolinu naličnu masu. U izbrusku vidimo i njekoliko zaokruženih zrna *Epidota*.

30. Biotitni Micaschist iz Stare Rieke. (4.)

Dolazi prilično duboko u Staroj Rieci. Mjesto je u profilu označeno sa br. 16. Kam ta je znatno zastupana. Ima sivu boju, koja se prikazuje nješto tamnijom radi malenih crnih biotitnih ljuštica, koje su gotovo jednako izpremiešane po čitavoj kami. Te malene ljuštice opažamo bolje prostim okom na raztrošenim i atmosferilijama izvrgnutim partijama, gdje se na zardjaloj provršini ljuštice poput svile sjaju.

U HCl se kam prilično topi.

Iztražujemo li kam mikroskopski vidimo, da se sastoji poglavito iz Calcita. Za njim dolaze: Biotit, Kremen, Magnetit, Muscovit i Chlorit.

Calcit kao osnovna sastojina kami liepo je izkristalizovan, nu dolaze takodjer zrnati prerezi sa nepravilnim konturama. Pojedina okruglasta zrna Calcita pokazuju osim rhomboedrične kalavosti još i jako liepo komplementarno bojadisane polysintetički lamele sraštenja[1].

Biotit. Uz Calcit je Biotit najglavnijom sastavinom. Što se oblika tiče dolazi, koje u nješto zaokruženim, koje nepravilnim ili fino izkalanim listovima i to jednako po čitavom preparatu, a dotično i kami. Njegov jaki pleohroizam vrlo je karakterističan. Jasno se u njemu dadu razlikovati zelenkaste partije, koje su se u Chlorit pretvorile.

[1] Ploha sraštenja $-{}^1/_2R$, $\varkappa(0112)$.

Digitized by Google

Muskovita prema Biotitu ima u manjoj mjeri, ali se može lako opažati i razlikovati medju Biotitom i Calcitom.

Kremen se pojavlja u sitnim zrnima umiešan medju ostale sastavine. Lako ga prepoznajemo po obliku i caklenastom sjaju njegovih zrnaca.

Magnetit dolazi u većih i manjih zrnih, te je dobro zastupan.

Chlorit dolazi kao sekundarna tvorina iza Biotita.

U preparatu nalazimo nješto *Haematita* i *Limonita*.

31. Biotitni škriljavac iz gornjeg diela Stare Rieke. (12.)

Ovu metamorfičnu kam nalazimo prilično visoko u Staroj Rieci. (U profilu vidi broj 17.) Kam je sive boje, te se blješti radi množine Tinjca, koji odrazuje svjetlo. Njegova površina izvrgnuta atmosferilijama prikazuje se rdjastom usljed pretvorbe Tinjca. Tinjčeve ljuske znadu biti prilično velike. Jedan ledac na jednom primjerku kami dug je 23 mm., a 3·7 mm. širok. Ostale se sastojine ne dadu prostim okom lako razlikovati. Od te kami sam slučajno izbrusio preparat, od prilično raztrošenog komada, ali se ipak dadu ove njegove sastojine razabrati: raztrošeni Glinenac, Tinjac, Kremen, Calcit, Pyrit i dr.

Glinenac, koji je tako raztrošen, da je gotovo izgubio svoj spoljašnji oblik, posve je izpremiešan sa Calcitom, koji takodjer nema nikakovih stalnih forama.

Tinjac i to *Biotit* je u kamenu veoma obilan i najkarakterističnija ruda. Pojavljuje se kao obično u izkalanim ljuskama. Boja mu je crvenkasto-žuta. Pleochroizam mu je očit izmedju blicdožute i crvenkasto-žute boje.

Kremen, koji se pojavljuje u sitnijim zrnima ne dolazi po čitavom preparatu, već ga nalazimo samo u stanovitim grupama.

Calcit dolazi gotovo jednako po čitavom preparatu razasut.

Pyrit ima većinom u pravilnim malenim i većim ledcima.

32. Chloritni škriljavac iz Eninske okolice. (33.)

Sivo-zelenkasta kam, dioritičnog habitusa sa veoma kompliciranim sastavom:

Glinenac je najvažnija sastavina. Razvijen je monoklinički i triklinički gotovo jednako. I jedan i drugi počeli su se raztvarati s izlučenjem kaolina. Neraztrošene partije prilično su caklaste.

Kremen u nepravilnim zrnima osrednje veličine kao i ostale sastavine. Razmjerno ga je malo, a osim toga je nješto mutan, te ga je mjestimice težko razlučiti od Glinenca.

Digitized by Google

Chlorit je svuda jednako utisnut medju Glinencem. Prikazuje se u posve nepravilnim krpama, radi okolnosti, u kojima se je on razvijao. Na više mjesta markira prvotnu formu Biotita, od koga se je Chlorit razvio.

Calcit se je ovdje accessorno izlučio u pukotinama, nu ima ga i u krpama.

Epidot se pojavlja u sitnim zrnima i u skupinama. Nalazimo ga razasuta po čitavom preparatu.

Apatit se pojavlja u malim ledčićima; u izbrusku razmjerno riedko.

Magnetita ima vrlo mnogo u kamenu.

33. Chloritni škriljavac iz gornjeg diela Stare Rieke. (15.)

Nalazimo ga u prilično debelom sloju medju običnim phyllitima na južnom podnožju slemena Buzludža. (U profilu vidi broj 21.) Pojedini njegovi odlupljeni komadi prikazuju se masivni, te bi čovjek na prvi pogled rekao, da ima posla sa kakvim sitno-kristaličnam Dioritom. Boje je zelenkaste i sivo-zelenkaste. Sa HCl vrije. U izbrušenom preparatu vidimo, da je pretežna njegova sastojina Glinenac, razvijen poglavito kao Orthoklas i djelomično kao Plagioklas. Ledci su djelomično raztrošeni, te ne imaju oštro izraženih kontura.

Chlorit, koji je zadržao ovdje ondje oblik Biotita, od kojega se je metamorfički i razvio, razasut je gotovo jednako po čitavoj kami.

Calcit je obilno izlučen.

Kremen je najrjedjom sastavinom.

Apatita ima u tankih karakterističnih iglica.

Pyrit nalazimo u malim i velikim prorezima, od kojih njeki imaju i pravilne konture.

34. Epidotni Amphibolit iz mjesta Bellio sjevero-iztočno od sela Enina. (I.)

U bielom gneisaplitičnom stienju sjevero-iztočno od Enine vidimo tamno-zelenu partiju posve različitu od osnovnih kamih. Obseg joj nije velik. Iz ove partije odlupih komad za mikroskopsko iztraživanje. Još na mjestu dade se prepoznati kam, da je amphibolne naravi poglavito po svojoj spoljašnosti. Običnim okom, a još bolje se lupom vide dominirajuće u njem kalotine igličastoga i ljuskavoga Amphibola. Taj Amphibol je uzrokom, da se vanjština kami prikazuje posve svilasta. Od drugih sastojina te kami ne da se drugo razlikovati osim epidotna zrnca.

Digitized by Google

Pomoću mikroskopa nalazimo kao bitne i nebitne sastavine ovoga kamena: Amphibol, Epidot, Glinenac, Biotit, Apatit, Magnetit i Limonit.

Amphibol. Što se oblika tiče poglavito je ljuskast. Ljuske su nepravilne i malene kadšto u smjeru glavne osi produljene. Boja mu je žutkasto-zelena i prelazi na modrikastu. Pleohroizam mu je jako izražen, te se giblje izmedju modrasto-zelene, žute i smedje boje. Kut potamnjenja je za Amphibol prilično velik. Prorezi su poglavito nepravilni, te nejasnim konturama obrubljeni. U njima se ipak lako možemo orientirati po prilično izraženoj prizmatičkoj kalavosti. Taj Amphibol se ima ovdje smatrati kao primarna sastojina toga kamena.

Epidot je po cielom preparatu najnepravilnije uklopljen. Dolazi u malim nepravilno zaokruženim zrncima, mjestimtce po više ih na okupu. Manje više je proziran. Pleohroizam mu se jedva opaža. Prilično jasno se vidi njegovo metamorfično stvaranje poglavito iz Glinenaca, jer u preparatu vidimo *saussuritične* partije, koje nisu se još do Epidota razvile.

Glinenac je kao Plagioklas zastupan. Malo je više raztrošen, te se samo mjestimice opažaju lamelarna sraštenja po albitnom zakonu, nu dolaze i jednovita individua. Njihova optička svojstva govore, da su Plagioklasi ovdje poglavito *Labradori.*

Ma i da je bilo u kamenu Glinenca gotovo toliko kao i Amphibola, ipak su Glinenci djelomično izčezli i izčezavaju, pretvarajući se u Epidot.

Biotit dolazi veoma riedko i to uz amphibolne skupine. Taj Biotit postao je vjerojatno accessorno iz Amphibola.

Apatit je znatno zastupan. Nalazimo ga po čitavom preparatu u tankim kratkim iglicama, koje se od ostalih sastavina lako razpoznavaju.

Magnetita ima nješto malo i to u pravilnim prorezima. Pretvarajući se on je ostavio njekoliko malih žutkasto-rdjastih partija *Limonita.*

35. Epidotni Amphibolit iz Stare Rieke. (2.)

Posve škriljasta kam, zelene boje, na kojoj se ne da prostim okom ništa razlikovati. Potječe iz mjesta u profilu sa brojem 5. označena. Sa HCl ne vrije. Lupom se ipak dadu razlikovati mali magnetitni ledčići. Izbrušeni preparat pokazuje, da je kam posve svježa, te je svaka njegova pojedina sastavna ruda jasno izražena. U preparatu razlikujemo:

Digitized by Google

Epidot zauzima drugo mjesto medju ostalim sastojinama. On zamrežuje cieli preparat. Izlučena ga nalazimo u raznim veličinama, od najsitnijih zrnaca, do prilično velikih štapićastih slabo zaokruženih ledaca. Boja mu je žutkasta, a radi grupiranja sitnih zrnaca tvori u preparatu tamno-rdjaste pjege. Pleohroizam je prilično izražen, te se giblje izmedju žute i biele boje. I ovdje se je Epidot razvio accessorno i to poglavito iz Glinenca.

Amphibol je glavna sastavina kamena. Dolazi u malenim, tankim izprevijenim iglicama, rjedje u ljuskama, a djelomično je chloritizovan. Boje je žutkasto-zelene. Pleohroizam mu je prilično izražen varirajući izmedju modrasto-zelene i slabo žutkaste boje. Kut potamnjenja mu je malen. Kalavost mu je slaba, te mjestimice samo izražena. On se ima smatrati kao prvotna sastojina toga kamena, od kojega se je i Chlorit razvio.

Glinenci su tu prilično svježi, te zastupani kao Plagioklasi i Orthoklasi. Izmedju sitnih ledčića dolaze i poveći ledci izlučeni i to plagioklasni i orthoklasni. Jedne Glinence od drugih lako razlikujemo po njihovom sraštenju.

Kremen, koji je tu posve caklast, zauzima priličan prostor izmedju Glinenca i Amphibola, dolazi samo u sitnim zrnima.

Chlorit, koji je sveudilj u tečaju razvoja, zauzima stanovite partije u Amphibolu bez ikakvih oštrih granica.

Magnetit dolazi u većim, sa oštrim konturama obrubljenim tetragonalnim i polygonalnim prorezima. Na rubovima tih proreza opaža se pretvorba u *Haematit.*

36. Epidotni Amphibolit iz Krajne Varovite. (52.)

Sitno zrnata kam, sivo-zelenkaste boje, kojoj je i škriljavost dobro izražena. Makroskopski se ne da na njoj ništa razpoznati, osim što se poput zlata svjetlucaju pojedina piritna zrna. Sa HCl ne vrije. Pod mikroskopom nalazimo u izbrusku kao glavne i sporedne sastavine: Amphibol, Epidot, Glinenac i Kremen. Nadalje Chlorit, Pyrit i Limonit.

Amphibol je u izbrusku, a svakako i u kami najglavnijom i najrazvijenijom sastavinom. On promrežuje gotovo sav preparat, te amo tamo ustupa mjesto i ostalim rudama. Pojavlja se poglavito listnato i trakasto. Listovi su posve nepravilnog oblika. Boje je žutkasto-zelene. Pleohroizam nije osobito jak, nu ipak se očituje u bliedo-žutoj, zelenkastoj i zelenkasto-modroj boji. Amphibol se je velikim djelom počeo pretvarati.

Digitized by Google

Epidot dolazi po svojoj množini za Amphibolom. Pojavlja se u dvie vrste. Dolazi dakle liepo zrnat, donjekle izkristalizovan, te je svjetlo-žute boje, nu ima ga i u skupinah rdjasto-smedje boje.

Glinenac pojavljuje se u sitnim zrnima izpremiešanih s ostalim sastojinama. On nema pravilnih forama niti kakove važne karakteristike, tako da se ne može reći, je li monokliničan ili trikliničan.

Kremena ima takodjer u sitnim zrnima. Po množini ga ima još manje nego Glinenca, te je kao što i Glinenac svuda jednako po čitavom preparatu razasut.

Chlorit nije u kami obilan, ali je ipak svuda jednako razasut. On se pojavljuje u sitnim listićima zelene boje, a u uzdužnim prorezima očituje pleohroizam. Chlorit se redovito drži Amphibola, iz kojega je svakako accessorno razvit.

Pyrit dolazi u izbrusku u ovelikim skupinama već prostim okom vidljivim.

Limonit prisutan je takodjer a razvio se na trošak Pyrita.

37. Dioritni škriljavac sa podnožja Balkana medju Eninom i Doljnjim Gjusovom. (44.)

Kam je sitno-zrnata. Pločanje joj je dobro izraženo. Boje je medju tamno-sivom i tamno-zelenom.

Pod mikroskopom nalazimo u izbrusku kao sastavne dielove: Kremen, Glinenac, Amphibol, Biotit, Chlorit, Epidot, Apatit, Sphen, Magnetit, Haematit i Pyrit.

Kremen spada medju bitne sastavine kami. Pojavlja se u posve nepravilnim zrnatim oblicima razne veličine.

Glinenac razasut je jednako po čitavom izbrusku dosta nepravilno i bez oblika, te se ne da reći, da li se je razvio kao monoklinički ili triklinički. Po mutežu, kojega ima mnogo i po stanovitim oblicima može se reći, da će biti u kamenu zastupan, prije kao Orthoklas, nego li kao Plagioklas.

Amphibola ima vrlo mnogo. Pogledamo li izbrusak pod mikroskopom u običnom svjetlu ističe nam se najviše Amphibol. Pojavljuje se pak u preparatu poglavito u uzdužnim prorezima. Boje je ponajviše zelene i modrasto-zelene. Pleohroizma nije jaka, kao što bi se očekivalo. Kut potamnjenja varira mu izmedju 17°—19°. Amphibol je gdjekad posve chloritizovan, gdjekad je samo pojedina partija chloritizovana, dok je ostali dio sačuvao prvotna svojstva Amphibola.

Digitized by Google

Biotit se takodjer pojavlja u dugačkim listićima, kojima je boja smedje-zelena, tako da ih je mučno razlikovati od amphibolnih, te moramo posegnuti za njihovim optičkim svojstvima, ako ih hoćemo razlikovati. Biotit je dielom pretvoren u zeleni Chlorit.

Epidota, koji je tu usljed raztvorbe jako razvijen nalazimo takodjer medju zelenim amphibolnim partijama. Redje ga vidimo zrnata izpremješana sa ostalim sastavinama.

Apatita ima vrlo mnogo. On se pojavlja u poznatim svojim oblicima razasut po čitavom izbrusku.

Sphen je zastupan samo sa njekoliko produljenih ledčićih. Željeznih ruda ima vrlo malo.

38. Jaspis iz sv. Nikole. (40.)

Prolazimo li šipčanski prohod, te dodjemo li do Sv. Nikole, gdje je veliki spomenik, nalazimo crveno-rdjastu kam, koja po svojoj spoljašnosti veoma nalikuje na kakvu ohladjelu lavu. To me je ponukalo, da si odlupim komad za izpitavanje. Kam je tako žilava i tvrda, da sam težkom mukom njekoliko komada mogao odkinuti. U izbrušenom za mikroskopsko iztraživanje preparatu vidimo, da kam nije ni po što eruptivna. Osnovna masa sastoji iz SiO_2, koja je izlučena u sitnim i krupnim zrnima. U njoj ima sekundarnih izlučina, osobito željezne rude. U tu osnovnu masu dolaze izlučene tamne partije razne veličine Magnetita, Pyrita i drugih željeznih ruda. Amo tamo ima i zelenkastih chloritnih partija. Okolo pojedinih crnih partija se je zrnato-achatično izlučila SiO_2.

39.* Muskovitni Gneis iz Imitljske okolice. (53.)

Kam je sitnozrnata, boje je biele, a samo ovdje ondje dolaze u njoj crnkaste pjege. Svatko će u njoj opaziti malene, svjetle muskovitne listiće, koji su po cieloj kami razasuti. U izbrušenom za mikroskopsko iztraživanje preparatu nalazimo kao sastavine kami.

Kremen najviše je u njem razvijen, te mu je zaista i najglavnijom sastojinom. Pojavljuje se u zrnama srednje veličine i raznog oblika. Veoma je svjež, caklasta lica. Posve je proziran, a uklopci su u njem riedki.

Glinenac u omjeru prema Kremenu, može se reći, da je u preparatu, a svakako i u kami dosta riedak. On je svjež caklasta lica, te ga nije uviek lako razlikovati od Kremena. Razvijen je malo ne sav kao Orthoklas u sraslacima po karlsbadskom zakonu.

Digitized by Google

Muskovit je slučajno u izbruscima slabo zastupan, dok ga u samoj kami prilično ima. Pojavljuje se u malim listićima utisnut izmedju Kremena i Glinenac. Svojstva njegova su veoma karakteristična.

Biotit je u kami posve riedak.

Chlorit dolazi takodjer slabo u kami nu ipak ga je više od Biotita. On je smedje-zelenkaste boje.

Magnetita vidimo u izbrusku u posve pravilnim, tetragonalnim prorezima.

40. Muskovitni škriljevac iz Stare Rieke. (8.)

Ovu kam nalazimo prilično obilno u srednjem dielu Stare Rieke. (U profilu vidi broj 10.) — Dolazi u obliku leća u običnom phyllitima. Po svojoj spoljašnosti ima kam gneisgranitični lik. U cielost je crveno-svjetle boje radi crvenoga Tinjca, koji se ovdje i prostim okom razlikovati dade.

Kao bitne i nebitne sastavine kamena dolaze: Kremen, Muskovit, Glinenac, Epidot, Pyrit, Haematit i nješto Chlorita.

Kremen je posve nepravilno zrnat. Zrna su dvojaka. Jedna su sitna te daju kami obični granulitični lik, dok su druga znatno veća, te se pojavljuju u preparatu kao agregati. Jedna i druga su mutna i slabo prozirna.

Muskovit zauzima govoto čitavi prostor, što ostaje izmedju Kremena. On se pojavljuje u obliku posve nepravilnih krpa. U preparatu je bezbojan, a ima i vrlo slab pleohroizam. Varira mu pleohroizam izmedju mutno-zelenkaste i žutkaste boje.

Glinenac od kojega nalazimo samo njekoliko proreza, razvio se je ovdje kao Orthoklas. On je razmjerno veoma malo zastupan, te skoro ništa neutiče na bitnost kami.

Epidot, ma da ga je malo, dolazi ipak u zrnima i pravilno ledčastim prorezima.

Pyrit dolazi samo u stanovitim partijama u pravilnim ili što je češće u nepravilnim oblicima. Pretvorbom toga Pyrita su nastale susjedne hrdjaste partije, kojih u preparatu obilno imamo, te se prostom oku kao crvenkasto smedje mrlje očituju.

Chlorit je takodjer zastupan u njekoliko malih partija. Zelenkaste je boje.

Digitized by Google

41. Quarzit iz Stare Rieke. (9.)

(U profilu vidi broj 14.)

Ide li se po Staroj Rieci gore prama Burludži, već iz daleka opažamo na obim stranama potoka gole biele pećine. Dodje li se u blizinu vidimo, da medju sivkasto bielim Quarzitom dolazi ogromno masivan quarzitni sloj. Već se prostim okom, a još bolje lupom vidi, da se ta kam sastoji od zrnja caklastog Kremena, te samo malene rdjave pjege smetaju, da kam nije posve biele boje i caklasta.

Tu i tamo medju Kremenom opažaju se accessorne rude i to: *Magnetit, Muskovit, Mikroklin, Plagioklas* i *Epidot.*

42. Zeleni Chloritni škriljevac iz rieke Lešnice.

Sitno zrnata kam, na kojoj se neda razpoznati škriljeva struktura. Ima sivo-zelenu boju, te je amo tamo križaju biele vapnenačne žice. U izbrusku vidimo, da je ona tipično metamorfična kam. Čitava serija accessornih ruda, što ih nalazimo u njoj govori za njezino metamorfoziranje. Kao bitne i nebitne sastavine nalazimo:

Glinenac, koji se poglavito razvio kao Plagioklas. Sadržaje raznih produkata raztrošenja.

Chlorita nalazimo jako obilno razasuta po čitavoj kami. Donjekle ima još oblik od prvotnog Amphibola, od kojega se je bez sumnje metamorfično razvio.

Epidot se pojavljuje u nepravilnim, smedjim zrnima, koju su u izbrusku nejednako razasuta.

Calcit dolazi u pojedinim partijama sam za se ili u malenim žicama. Slabo je izkristalizovan, te mu se jedva opaža $\varkappa(10\bar{1}1)$ kalavost.

Muskovit ma da je riedak, ipak dolazi u malenim listićima.

Na dalje dolazi: *Apatit, Pyrit, Magnetit* i druge accessorno razvite rude.

III. Sedimentarno stienje.

44. Lydit iz Goljame Varovite.

Jako je razvijen kod mjesta, gdje prelazi rjeka Velika Varovita u ravnicu pod Balkanom. Kam je posve jedra tamno-sive boje. Križaju je pojedine svjetle bjelutačne žice. Sastojini joj doprinašaju: *Kremen, Chlorit, Muskovit, Calcit i bitumi.*

Digitized by Google

45. Lydit iz Stare Rieke. (14.)

Skupa sa kristaliničnim kamjenjem Stare Rieke pojavljuje se podredjeno i ova kripto-klastična kam. Dolazi u malim partijama medju ostalim stienjem Boja joj je tamna i tamnosiva Pojedine sastojine su posve sitne.

Oni su poglavito bjelutačna zrna, ali se razlikuju još Orthoklasna, Epidotna i Muskovitna. Ima još i Chlorita, a uz to i Graphita. Kamen je već djelomično raztrošen.

IV. Sekundarno uloženo (eksotično) stienje.

46. Biotitni Granit (Granitit) iz blizine sela Kašli. (20.)

Ide li se jugo-iztočno od sela Kašli i to poimence po potoku, koji utiče u rieku Jantru, ne treba se dugo ići, a da se dodje do slojeva, u kojima nalazimo više vrsta kristaliničnog kamenje, koje se je tu sekundarno iztaložilo. Iz ovih slojeva potiče i gore spomenuti Granit. Boje je crvenkaste. Prilično je krupnozrnat. Makroskopski se na njem dade razpoznati: Glinenac, Kremen i Biotit, te se vidi, da je Kremen po svojoj množini najpretežniji. Ove sastavine se još bolje vide pod mikroskopom.

Glinenca ima triklinskog i monoklinskog, Plagioklasa i Orthoklasa

Plagioklas na kom se vidi liepo lamelarno sraštenje pretežniji je od Orthoklasa.

Orthoklas se pojavlja u velikim ledcima, po najviše u karlsbadskim sraslacima. U njem ima malih i velikih uklopaka: Muskovita, Biotita, i raznih mikrolita.

Kremen dolazi u velikim zrnima, te je prvi, koje se u mikroskopskom preparatu iztiče.

Biotit je po cieloj kami jednolično razasut. On je obilna sastojina kami. Dolazi u poznatim malo više erodiranim listovima. U izbrusku ima jedan veoma veliki heksagonalni prorez Biotita, koji medju nakrštenim Nikolima ostaje uviek tamnim. Boja mu je smedjasto-žuta. Ima vrlo jak pleohraizam. Mjestimice se je počeo Chloritizovati s izlučenjem Magnetita.

Apatit dolazi u štapićima, ali je razmjerno riedak.

47. Biotitni Granit (Granitit) iz Želteša. (24.)

Nalazimo ga na isti način, kao i dvotinjčev Granit u pješčenjastim slojevima u okolici Želteškoj i samo se ovaj silno razlikuje po svom habitusu od dvotinjčevog Granita. Kam je srednje zrnata.

Digitized by Google

Njekoji glinenčevi ledci znadu biti 8—9 i više mm. veliki. Bjelutačna su mu zrna tek za nješto manja. I treća mu se sastavina Biotit lako, kao takova pod mikroskopom razpoznava. Taj se Granit jako razilazi od rečenog dvotinjčevog Granita tim, što mu je boja crvenkasto-šarena, radi crvenih glinenčevih ledaca, koji su pretežnom sastavinom kami. Pa i struktura kami posve je druga jer je ovdje nješto porphyrična.

Mikroskopski u toj kami razlikujemo:

Glinenac je ovdje poglavito triklinski, al ga ima i nješto monoklinskoga. Jedan dio triklinskog Glinenca pokazuje se po svim svojim svojstvima da je *Mikroklin*. Ostali Glinenac je Orthoklas, koji se pojavlja u sraslacima po karlsbadskom zakonu.

Kremen se pojavlja u velikim, pravilnim zrnima, koja ćemo u izbrusku odma razpoznati od Glinenca po caklastom sjaju i po čistoći.

Biotit dolazi uviek u izkalanim listovima medju Glinencima i Kremenom, a ovi su mjestimice od tlaka nješto izprevijani.

Muskovit je od Biotita znatno rjedji.

Epidot dolazi u kratkim štapićima i kad što u malim zrnima.

Pojavljuje se u kami većinom skupa i uz Biotit, što je dokazom da se je iz njega accessorno razvio.

Chlorit, koji nalazimo u malim zelenim partijama, analogno Epidota drži se takodjer Biotita.

Magnetit je vrlo riedak.

48. Dvotinjčevi Granit iz Želtesa. (23.)

Ta kam je sitno-zrnata sa tipičnom mikro-granitičnom strukturom. Veoma je svježa i čvrsta. Dolazi u gomilama u krednom pješčenjaku oko sela Želteša, te je jedan od najčvršćih gradjevnih materijala. Makroskopski se dadu razlučiti samo pojedine svjetle i tamne različite tinjčeve ljuske. Kremen od Glinenca razpoznajemo malo teže. Pod mikroskopom razlikujemo:

Glinenac posve lako od karakterističnog Bjelutka. Glinenac je ovdje izkristalizovan kao Plagioklas i samo nješto kao Orthoklas. Plagioklasi se prikazuju svježima, te imaju posve caklast izgled. Veoma tanke lamele srašćuju se po albitnom zakonu u stupčaste sraslace, kojim se još kadkad pridružuju sraslačke lamele po periklinskom zakonu. Orthoklasi su više sivkasto-prozirni, te su samo njekoji srašteni po karlsbadskom zakonu.

Digitized by Google

Kremena ima jako mnogo. Skoro je pretežniji od Glinenca, pa i zrna su mu sitnija od glinenčevih. Caklast je i proziran. Kod svega toga ipak dolaze u njem uklopci, koji smetaju njegovoj čistoći.

Muskovit je treća bitna sastavina Granita. U mom izbrusku nije slučajno tako obilan, kao što se to na kami makroskopski vidi. Dolazi u izkalanim sitnijim i većim listovima.

Biotit zaostaje po množini daleko za Muskovitom. On je svuda jednako po kamenu razasut, tako da se može reći, da je i on bitnom sastojinom kami.

Amphibol, koji se u malenim ljuskama tu i tamo opaža u kami vrlo je riedak.

Pyrit se prikazuje u izbrusku u nepravilnim zrnima.

49. Graisen-Gneis iz okolice sela Kašli.

Zapadno, bolje jugo-zapadno od sela Kašli, medju sitno i jednozrnatim pješčenjakom, analogno kao i kod sela Želteša, dolaze čisto kristalinične kami, medju koje spada i naš u rudarstvu veoma važni Greisen. Već se iz daleka razlikuju pojedini njegovi komadi, koji se od mnogog Muskovita sviete poput srebra. — Kam je srednje zrnata, veoma krhka i trošljiva. Veoma je liepo izraženo vrstanje, koje ovisi poglavito o poredanju tinjčevih ljusaka. Kao sastavine kami razlikujemo makroskopski:

Kremen je najglavnijom i najbitnijom sastavinom, gotovo tri četvrtine diela kami sastoji od njega. Prikazuje se veoma svježim sa caklastim licem. Dolazi rekao bih u tankim slojevima, koje dijeli jedan od drugoga takodjer u jednom niveau-u poredani Tinjac.

Tinjac je u kami vrlo zastupan. Razvio se je kao Biotit i kao Muskovit. Biotit, koji je posve izpremiešan sa Muskovitom, dolazi uvršten medju Kremen. Po množini svojoj dolazi razvijen gotovo toliko, koliko i Muskovit. Razlikuje se od Muskovita samo po svojoj boji, dok oblik, veličina i način dolazka u kami ostaje isto i kod Muskovita. Muskovit se karakterizuje svojom liepom srebrnastom bojom i svojim biserastim sjajem.

Kakove pak još rude dolaze u sastavu kamena se makroskopski, niti lupom mogu konstatovati.

50. Labradorporphyr iz potoka Želteš.

I taj Porphyr kao i ostalo kristalinično kamenje nalazimo sekundarno uložen u pješčenjacima. Boja mu je tamno-siva. Na površini

Digitized by Google

kamena, koja je morala dugo podnositi utjecanje atmosferilija, vidimo pojedine oveće izlučene Glinence, koji su poprimili bielu i nješto žućkastu boju; po tom se kam prikazuje šarenom.

Pod mikroskopom se još jasnije vidi, da se kam sastoji od osnovne magme i izlučenih ledaca.

Kristalinična magma sastoji se od sitnih igličastih, Glinenčevih ledaca, velikoga broja ilmenitnih i magnetitnih trichita i sitnih mikrotita. S tim je u savezu sekundarno iz magme izlučeni Chlorit.

Glinenac dolazi u kripto-kristaliničnoj magmi u ledcima 5—7 cm. dugačkim i 3 - 4 mm. širokim. Razvijen je u kami kao Labrador. Ledci su prilično pravilni. Njihovi prosjeci imadu pravocrtne obrube. Gotovo svi ledci pojavljuju se u liepim sraslacima.

Augita ima izlučena u znatno manjim ledcima i zrnima, nego što su izlučeni glinenačni ledci. U preparatu ga slabo nalazimo, jer je nješto raztrošen i to ponajčešće serpentinizovan. Mjestimice nalazimo da se je iz njega stvorio *Epidot.*

Chlorita ima dosta. On je izpremiešan svuda u magmi, te se je sigurno iz Augita accessorno razvio. Po tom svem se vidi, da je Augit morao biti bitnom sastojinom magme, a ujedno i kami.

Magnetit dolazi u prilično velikim nepravilnim i zaokruženim zrnima. U magmi ga ima i sitna.

5l. Muskovitni Granit iz Želteša.

I taj Granit nalazimo u velikim balvanima sekundarno uklopljen u sivom krednom pješčenjaku u okolici želteškoj.

On je srednjega zrna ili bolje sitno-zrnat. Boja mu je šarolika, uslied izpremiešanih crvenih i sivo-bielih partija. Crvene partije potiču od crvenoga Glinenca, koji je nepravilno, mjestimice više, a mjestimice manje razvijen. Već prostim okom, a još bolje lupom, vidimo, da taj kamen sastoji iz:

Kremena koji je najviše razvijen u kami, posve je svjež, te ima caklasto lice. Njegova zrna promjerno su oko 1 mm. velika.

Glinenac se prikazuje bar po spoljašnosti dvovrstnim. Jedan, za koji smo već spomenuli da ima crvenu boju, nepravilno je razasut u kamenu; drugi je sivkasto-biel, znatno je slabije zastupan od prijašnjega i čini se, da je u kamenu vrlo pravilno i jednako razasut.

Tinjac je razvijen kao Muskovit; razmjerno ga je u kamenu malo, a dolazi u malim blistavim listićima. Nadalje se ne da ništa drugo lupom jasno razlikovati.

Digitized by Google

VI.

Priegled pojedinih zastupanih formacija.

Phyllitično-kristalinična zona.

Kao najstarije udo cieloga geoložkoga terraina šipčanskoga kraja imadu se smatrati kami, koje sastavljaju phyllitično-kristalinčnu zonu razvijenu poglavito na južnome sklonu Balkana.

Najstarijimi smatram ja u prvom redu gneis-aplitične i veoma razvijene granit-gneisične slojeve, koji sa izpremiešanim medju njima eruptivnim poglavito granitnim materijalom tvore znatan kristaliničan masiv. Taj masiv zaprema gotovo čitav prostor počam od blizu *Aškog dola* preko vrhunca *Katuna* i sela *Enine*, te se proteže iztočno iza vrhunca *Sarijar* i sela *Dolnje Gjusovo*. Zastupan je poglavito sa više varijeteta *Gneisa*, te djelomice sa kristaliničnim škriljem kano: *Amphybolitom*, *zelenim Škriljevcem*, *Granulitom*, *Quarzitom* itd., u koje prodiru razni *Graniti*, *Porphyri*, *Melaphyri* i druge kami anogenskog porekla.

Drugi i to veći dio phyllitično-kristalinične zone reprezentuju nam phyllitično-kristalinični slojevi, koji zapremaju velik dio južnog sklona balkanskog sljemena i samo djelomično prelaze na sjevernu stranu sljemena. Od njih sastoje visine: *Bidek*, *Karažakule*, *Čečumek (Ičumik)*, *Kopriva*, sve do vrhunca *Katuna;* nadalje dio *Kurvine Mogile*, veći dio sljemena *Buzludža*, *Trsevic*, *Kokoška*, *Gradištica*, *Visoka Mogila*, mali dio *Sv. Nikole* i više drugih manjih vrhunaca. Ovi phillitično-kristalinični slojevi protežući se od iztoka prama zapadu postupno se suzuju i reduciraju tako, da se kod sela Imitliji posvema gube, te se iza sela tu i tamo i to u malim dimenzijama opet javljaju. Oni su poglavito zastupani *sivim* i *tamnim Phyllitima* sa kremenim lećama i žicama, *Quarz-Phyllitima*, *zelenim i sivim Škriljem*, *Leuko-Phyllitom*, *Sericit-Phyllitom*, *Ottrelit-Phyllitom* i *amphibolnim Phyllitom*, nadalje *Talkoschistom*, *Chloritoschistom*, *muskovitnim i biotitnim Micaschistom*, *Epidotitom*, *Gneis-Granulitom*, *epidotnim Amphibolitom*, *haematitnim Škriljevcem*, *Kvarzitom* i još drugim Škriljevcima, medju kojima na više mjesta dolazi eruptivno stienje.

Kao treći maleni dio navodim u kristaliničnoj zoni takodjer materijal polukristalinične naravi, s razloga, što dolazi s Phyllitima,

Digitized by Google

a mjestimice pače i alternira s njima. Ovakov materijal nalazimo na obim obalama rieke *Krajna Varovita;* sličan materijal prostire se takodjer zapadno preko *Velike Varovite,* ima ga takodjer na *Aškoj poljani,* pak nješto u *Staroj Rieci* u *Aškom dolu* i na podnožju *Bideka.* Aška se poljana pako sastoji poglavito iz svietlih i tamnih vapnenih škriljavaca, koji su mjestimice uslied hydatogenske metamorfoze kvarcitizovani. Na ušću rieke Velike Varovite dolaze *Sivci* i *Lyditi.* Na velikom prostoru na obim bregovima Srednje Varovite dolaze: *Brusilovci, Lyditi,* kvarcitizovani laporni *Škriljevci* i drugi, koje uvršćujem u kristaliničnu zonu, nu glede njihova bathrološkoga položaja ne može se za sada još ništa stalna reći.

Za gneis-granitični masiv iztočno od Katuna i Enine, koji sastoji gotovo sav od primarnog materijala, možemo dopustiti, da spada na arkaičku grupu; ali ostala kristaliničnо-phyllitična zona ne spada nipošto sva na nju. Za gornji dio ovih Phyllita ne ćemo mnogo pogriešiti, ako uzmemo, da spada na paleozoičku grupu.

Profesor Toula, koji je na više mjestah imao posla s ovim Phyllitima u zapadnom i centralnom Balkanu i koji je imao više prilike u raznim okolnostima rečene Phyllite motriti, ne spominje ništa o njima; zato u pregledu pojedinih formacija centralnog Balkana spominje samo, da su mu sigurne palaeozoičke tvorine u centralnom Balkanu i susjednim krajevima ostale nepoznate. Gdje, kako i koliko od kristaliničnog kamenja spada na primarne formacije, takodjer ne spominje[1].

---

[1] *Hochstetter* u: „Die geolog. Verhältnisse des östl. Theiles der europäischen Türkei" od god. 1870. (str. 424), kad govori o velikoj dislokaciji Balkana, nješto se dotiče i kristalinične zone. On veli: „Die südlichste Zone des Balkans ist von altkrystallinischen Schiefer- und Massengesteinen gebildet, welche von Zlatica (Isladi) an über Tekke, Karlowa, Tschipka und Kisanlik, oestlich bis nahe an Sliwno den südlichen Steilrand des Gebirges bilden. Diese schmale Zone krystallinischer Gesteine ist nur ein kleiner Theil des grossen altkrystallinischen Central-Massivs, welches in längst vergangener Zeit den grössten Theil der östlichen Türkei einnahm, das aber in Folge grossartiger Dislokationen und Versenkungen, die zum Theil schon in die Kreidezeit, ihren letzten Wirkungen nach aber in die Tertiärperiode fallen dürften, jetzt in mehrere durch beckenförmige Einsenkungen getrennte Gebiete zertheilt ist".

*

Digitized by Google

Triaski sistem.

Poslie kristalinično-phyllitične zone ima se po starosti smatrati glavni balkanski dolomit i vapnenac, od čega se sastoji velik dio balkanskih vrhunaca. S tim dolomitom i vapnencem dolaze svietli gdjekad crveno, pače i zeleno bojadisani vapnenasto-laporni škriljevci. Taj su većinom dolomitično-vapnenačni materijal razni autori različito shvaćali[1], ipak su ga poglavito držali triaskim. Profesor Fritsch pronadje vapnence i dolomite sa visina Šipčanskog prohoda identičnima s triaskim vapnencem, koje je već prije prof. Toula u zapadnom Balkanu pronašao. S najvećom je sigurnošću od Toule ustanovljen sv. nikolski vapnenac i dolomit kao triaski, našavši u njem palaeontoložkih dokaza, a ti su: *Myacites, Myophoria* i *Naticelle,* koji bi po njem Röthu (dolnji Trias) odgovarali. Habitus cieloga toga materijala podpuno se slaže s triaskim dolomitima i vapnencima, što ih vidimo u Srbiji, Alpama i Karpatima; pak onda palaeontoložki dokazi, što ih nadje Toula — sve nam to kaže, da doista imamo tu triaske tvorine. Kako se oni široko prostiru, za sada se ne može temeljito suditi, nego samo po petrografskih podatcih, jer sav taj materijal siromašan je na organičkim ostancima; pak treba čekati, dok se nadje više mjesta s okaminama, tako da se bude mogla povući tačnija granica izmedju Triasa i ostalih tvorina. Zato moradoh s pomanjkanja palaeontoložkih dokazala taj materijal označiti imenom: balkanski vapnenac i dolomit, ma i da je on poglavito triaski. Amo moramo uvrstiti i dolomitično-vapnenastu partiju dolazeću na obim stranama Aškog potoka na podnožju Balkana. Partije od glavnog balkanskog vapnenca vidimo kod Buzludže, gdje su djelomično u Mramor metamorfozovani. Da li sitno zrnati sivi pješčenjaci, koje nalazimo na podnožju Balkana kod Imitliji i Sofilara spadaju medju ostale triaske tvorine, još ne mogu uztvrditi, poglavito s toga razloga, što se u Sofilari medju ovim pješčenjacima nalazi partija, koje su posve impregnovane ugljevnim ostatcima. I kod Enine nalazimo sličnog ugljevnog materijala, ali razmjerno slabo zastupana.

---

[1] Vidi: *Ferdinand v. Hochstetter:* Die geolog. Verhältnisse des östl. Theiles der europäischen Türkei. Wien. Jahrbuch der k. k. geol. Reichs-Anstalt. 1870.

Schröckenstein: Jahrbuch der k. k. geol. Reichs-Anstalt. 1871. 1872.

Fritsch: Beitrag zur Geognosie des Balkan. 1879.

Toula: Geol. Untersuchungen im centralen Balkan. Str. 60. 1889.

Digitized by Google

Jurski sistem.

Zastupan je posebnim tamno-sivim mjestimice veoma čvrstim laporom, glinenastim pješčenjakom te bielim i tamnim vapnencima. Nalazimo ga razvijena s gornjim svojim članom kod sela Topleša; a odavle se ta gornjo-jurska formacija širi na jug i jugo-zapad, a vidimo ju, da se i na Iztok proteže. U cjelosti jurski materijal, osobito u gornjim svojim niveau-ima, ne razlikuje se po svojem habitusu nipošto od dolnjo-neocomskog pješčenastog i lapornog materijala. Samo na temelju okamina, što ih nadjoh kod sela Topleša, i to: *Aptychus punctatus* Volz., *Aptychus Beyrichi, Aptychus* cfr. *exculptus* Lhaur., *Belemnites* aff. *Latus.*, *Perisphinctes* cfr. *Moravicus* Opp. i dr., razabiramo, da terrain topleške okolice spada na Juru i to poimence na *Tithon.* Drugih dokazala, koji potvrdjuju da je tu Jura, nadjoh takodjer visoko na putu, koji vodi iz sela Zeleno Drvo na Vetropolje. Tu u tamnom kompaktnom vapnencu dolaze izmedju drugih fosilija: *Belemnites* aff. *Datensis* Favr. i *Belemnites Conradi* Kilian. Nadalje nadjoh fosilija, koja govore za Juru u okolici sela Trepezkovci. Jedan veliki *Perisphinctes,* vjerojatno nova vrst, koji sjeća na *P. Achilles*, tipa je posve gornjo-jurskog. Na čitavom prostoru oko sela Trepezkovci, te i po putu od sela Etara do Sokolskog samostana nadjoh na više mjesta sa svim liepo učuvanih ostanaka od *Aptychus Beyrichi* Opp., koji je veoma karakterističan za gornju Juru, poglavito za Tithon. Pak i materijal, u kom nalazimo potonje okamine, gotovo se ničim ne razlikuje od materijala, koji dolazi sjeverno od Topleša U glinenastim i vapnenastim laporima Červenoga Briega nisam mogao naći nikakvih palaeontoložkih dokazala, ali po svome položaju medju dvim opredieljenim jurskim partijam, te po materijalu, koji je analogan s crvenim laporima, što dolazi njekoliko kilometara daleko iznad sela Topleša, spadat će i taj kompleks na Juru.

Da li Jura dolazi i iztočnije od sela Etara i Nove Mahale, ne mogu reći, jer nisam tamo mogao doći. Čitav taj prostor izlučih na karti kao dolnji Neocom samo na temelju Touline karte[1], ali se još pita, hoće li tako ostati.

Kredni sistem.

Razmjerno prema ostalim taj je najviše razvijen. Nalazimo ga na sjevernoj strani Balkana. Od kredних naslaga sastoji prvo i

[1] *Toula:* Geolog. Untersuchungen im centr. Balkan. 1889.

Digitized by Google

drugo predgorje Balkana, pače i jedan mali dio sjevernog podnožja same gore.

U Kredi ovih strana možemo razlikovati sliedeće dielove:

I. Dolnja Kreda.

Neocom, najznamenitiji i najrazvijeniji član krednog sistema, u našem je terrainu zastupan s njekoliko niveau-a. Radi boljeg priegleda možemo ga podieliti na dolnji, srednji i gornji Neocom.

A. Dolnji Neocom reprezentiran je poglavito pješčenjacima i laporima različite, no poglavito sive boje. Medju te pješčenjake dolaze mjestimice uloženi kompaktni vapnenci, u kojima doduše nadjoh okamina, ali sve su nejasno karakterizovane. Pješčenjaci pak i lapori obiluju životinjskim, a još više bilinskim ostancima. Mjestimice je spomenuti materijal posve bituminozan. Toga člana dolnjo-krednog sistema nalazimo razvijena medju prvim balkanskim predgorjem i samim Balkanom. On se konkordantno naslanja neposredno na gornju Juru, te ga je po petrografskim obilježjima težko razlikovati od tithonskog materijala. Samo pomoću palaeontoložkih podataka mogli bismo povući točnu granicu medju dvjema gore spomenutim sistemima.

B. Srednji Neocom. Za taj dio dolnje Krede uzimam laporni materijal s konkrecijama i pješčenjasti materijal, od koga sastoji prostor izmedju prvog i drugog predgorja. Ovo činim na temelju tom, što vrste spomenutog materijala konkordantno padaju pod caprotinske vapnence na sjevernoj i izpod baždarske vapnence na južnoj strani. Ma da sam i čitava dva dana gledao, da nadjem kakvih palaeontoložkih dokazala, koja bi mi podrazdieljenje potvrdila, nisam ih mogao naći. Mimo fragmenta jednog malog Belemnita i drugih neopredieljivih životinjskih i bilinskih ostanaka inoga nisam mogao naći.

C. Gornji Neocom zastupan je poglavito bielim, mjestimice sivim kompaktnim vapnencem i laporastim pješčenjakom. Od njega sastoje sljemena drugog pak i veći dio prvog predgorja. U drugom predgorju reprezentovan je on većinom caprotinskim, a u prvom baždarskim vapnencima. Razlikujemo:

a) Cryptoceratitni lapori i pješčenjaci zapremaju na Toulinoj geoložkoj skici znatan prostor medju predgorjima. Jer sam samo preko stanovitog diela istih prošao, nisam ni mogao naći u njima dokazala, koja bi ih kao takove potvrdila; nego predpostavljajući, da ih je Toula temeljito kao takove prepoznao, izlučio sam

Digitized by Google

ih i ja u svojoj geološkoj skici kao cryptoceratitne, a postavljam ih kao prvi član gornjeg Neocoma po položaju, jer dolaze izmedju tamno-modrih srednje-neocomskih lapora i caprotinskih vapnenaca.

b) Caprotinski vapnenci su većinom svietle boje, pravilno i jasno vrstani. Oni tvore tako zvanu „koteližku" i „Vitu Stienu" te sljeme „Straža". Oni se s punim pravom mogu prozvati caprotinski vapnenci, jer medju ostalim okaminama, što ih u njima nalazimo, najviše ima Caprotina. Nerinea nalazimo u njima rjedje.

c) Baždarski vapnenac svietlo-biele je boje, često sivkast i svietlo-žućkast. Od njega, kao što spomenusmo, sastoji veći dio sjeverne i južne kose prvog predgorja; nalazimo ga najviše odkrita kod sela Trni. Na Baždaru kod Gabrova manje su zastupani, ali su veoma karakteristični, jer sadržavaju u sebi fragmenata Echinida (Spatangus sp.). U njima gotovo na svakome koraku nalazimo takodjer odlomaka ljuštura različitih bivalva, poglavito Ostrea, dvojbenih Caprotina i dr., ali su slabo sačuvani, tako da nisam mogao naći sigurno opredieljivih, koji bi potvrdili strogo bathrološki položaj vapnenca. Antun Pelz smatra ove vapnence analognima s krinoidnim vapnencima, koje je Hochstetter prvi put konstatovao u Srednjoj Gori[1]; istimi ih drži i Toula u svojoj razpravi: Geol. Unters. im centr. Balkan, no ni jedan ni drugi ne označuje kakov položaj zauzimaju oni u krednom sistemu.

II. Srednja i gornja Kreda.

A. Apturgonski vapnenasti lapori i pješčenjaci izpunjuju sinklinalu, što je tvore caprotinski vapnenci iz drugog predgorja. Oni se naslanjaju direktno i donekle konkordantno na spomenute caprotinske vapnence. Najdolnji slojevi, koji direktno počivaju na caprotinskim vapnencima, najstariji su; a čim su ti slojevi udaljeniji od njih u vertikalnom smislu, tim su mladji. Pojedini slojevi ne razlikuju se medju sobom samo po petrografskom sastavu, već i po bogatstvu okamina, kojih imade u stanovitim vrstama za čudo mnogo, dočim ih u drugim imade slabo. Predaleko bi nas vodilo, da nabrajamo okamine, što ih nalazimo u tim slojevima, tim više, što je bilo u njim govora u palaeontološkome dielu.

[1] Vidi: Verhandlungen der k. k. geolog. Reichs-Anstalt. 1853. Str. 123.

Digitized by Google

B. Sinkavski pješčenjaci i konglomerati zauzimaju velik prostor u prvom balkanskom predgorju. S njima alternuju takodjer sivi i modrasti lapori. Pješčenjaci su većinom sivi, obilni Tinjcem, te se dobro dadu u ploče ciepati i u kvadre lomiti. Oni su mjestimice posve sitno zrnati, dok ih ima i krupno zrnatih, tako da prelaze u konglomerate. Ovakova konglomeratna zona ide od Bakojskog Baira preko Skoka iztočno sve do iza sela Turbalaži. Osim Serpula, koje su veoma obilne u rečenim pješčenjacima, i osim bilinskih mjestimice karbonizovanih ostanaka drugih okamina nalazimo veoma riedko. U tim pješčenjacima dolaze uloženi veliki balvani (Blöcke) starog kristaliničnog stienja, kome se ne može u blizini podrietlo tražiti. Uvrstio sam spomenute pješčenjake ovamo samo na temelju stratigrafskom.

Tertiaerni sistem.

Gradiški vapnenasti pješčenjaci i lapori tvore uzku zonu, koja ide od zapada prema iztoku počevši od vrhunca Petkove nive. Ta zona proteže se preko vrhunca Gradišti i sela Poprezi, te se nastavlja iza sela Boženci. Pogledamo li na materijal te zone, odmah opažamo veliku vanjsku razliku medju njom i susjednim krednim pješčenjakom, vapnencem i laporom. Sam habitus, i bez faune, koju nalazimo tu veoma obilno, govori, da je ta zona od ostalog krednog materijala razmjerno mladja. Po čitavom njezinom protegu nalazimo organičkih ostanaka, najbogatija pako mjesta okaminama jesu: vrhunac Petkove Nive i jugo-zapadni brieg nad selom Boženci. Medju ostalim okaminama u tim gradiškim vapnenastim pješčenjacima nadjoh: *Cardita* aff. *angusticostata* Neum., *Cardita imbricata* Neum., *Cardium Picteti* D'Archiac., *Arca* spec., *Lima* aff. *Studeri* May., *Lima* spec., *Astarte* sp., *Tellina* sp., *Pleurotomaria* sp., *Scalaria* sp., *Cerithium* sp., *Turritella* sp., *Fusus* sp., *Dentalium* sp., *Trochocyathus* sp., *Flabellum semilunatum* Bronn., *Paracyathus* cfr. *procumbens* Eh., *Orbitoides* sp. i dr. Na žalost nisam mogao naći nikakve specifične okamine, da bi se gradiški slojevi tačno u svoj niveau uvrstili. Svakako spadaju na koji od dolnjih niveau-a tertiaernog sistema, jer većina faune, kojom obiluju rečeni slojevi, spada na Eocen, a samo njezin neznatni dio odgovara gornjoj krednoj fauni.

Tamno-sivi lapor na desnom briegu čokilskog potoka u okolici sela Lesicovci, pak laporni pješčenjaci južno iznad sela Bajnovci

Digitized by Google

po svojoj vanjštini ničim se ne razlikuju od gradiških lapornih pješčenjaka. Analognog stienja biti će i na drugim mjestima ovog kraja, koje će se s vremenom pronaći.

Najmladji pak materijal ovoga kraja, što ga s geološkog gledišta u kratko ocrtasmo, nanosni je diluvijalni materijal, koji izpunjuje trakijsku nizinu, ne obazremo li se na alluvijalne naplavine, što ih sad rieke i potoci naplavljuju.

Digitized by Google

Tumač slika.

Tabla I.

Sl. 1, 2 (a, b) *Perna Aprilovi* nov. spec.

Tabla II.

Sl. 1, 2 (a, b, c, d) *Pholadomya Pilari* nov. spec.

Tabla III.

Sl. 1 (a, b, c). *Trigonia* spec. (nov. spec.?)
Sl. 2 (a b). *Tellina* spec.
Sl. 3. *Pecten* spec. (a).
Sl. 4. *Pecten* spec. (b).

Tabla IV.

Sl. 1, 2. *Corbis* aff. *cordiformis* d' Orb.
Sl. 3 (a, b). *Corbis Uhligi* nov. spec.

Tabla V.

Sl. 1 (a, b). *Requienia Gorjanovići* nov. spec.
Sl. 2 (a, b, c) *Terebratula Bončevi* nov. spec.
Sl. 3, 4 (a, b, c). *T.* aff. *suborbicularis* Quen.
Sl. 5, 6, 7 (a, b, c). *T. Balcanica* nov. spec.

Tabla VI.

Sl. 1, 2 (a, b). *Caprina* spec.

Tabla VII.

Sl. 1 (a b). *Tylostoma Zlatarskii* nov. spec.
Sl. 2. *T. Toulai* nov. spec.: a) stariji eksemplar; b) mladji.

Tabla VIII.

Sl. 1 (a, b). *Turritella Strossmayeri* nov. spec.
Sl. 2. *Natica Mičkovciensis* nov. spec.
Sl. 3. *Natica bulonoides* d' Orb.
Sl. 4. *Natica Ivaniliensis* nov. spec.

Digitized by Google

Tabla IX.

Sl. 1. *Astrocoenia Gabrovensis* nov. spec.
Sl. 2. *Astrea Venelinovi* nov. spec.
Sl. 3. *Cosmoseris Jantrensis* nov. spec.
Sl. 4. *Dendracis?* spec. (vjerojatno nov. spec.?)

Tabla X.

Amphibolni Syenit iz Stare Rieke.

Sl. I. U običnom svjetlu.
Sl. II. U polarizovanom svjetlu.
Br. 1. *Glinenac (Orthoklas)* pun interpozija i raztrošina.
Br. 2. *Amphibol* djelomično u Chlorit i djelomično u Epidot pretvoreni.
Br. 3. *Spheu (Titanit).*
Br. 4. Accessorno izlučeni *Epidot.*
Br. 5. Uzdužni i poprečni prorezi *Apatita.*
Br. 6. Accessorno izlučeni *Chlorit.*
Br. 7. *Magnetit.*

Tabla XI.

Augitni Melaphir iz Sinja Vada kod Enine.

Sl. I. U običnom svjetlu.
Sl. II. U polarizovanom svjetlu.
Br. 8. Porphyrično izlučeni *Augit.*
Br. 9. Porphyrično izlučeni *Olivin.*
Br. 1. Igličasti ledci *Plagioklasni.*

Tabla XII.

Kersantit iz Krajnje Varovite.

Sl. I. U običnom svjetlu.
Sl. II. U polarizovanom svjetlu.
Br. 10. *Biotit* izlučeni u malim i u velikim listićima.
Br. 11. Accessorno izlučeni *Calcit.*
Br. 6. Pretvoreni (kvalinizirani) *Plagioklas* pomiešan *Chloritom.*

Tabla XIII.

Olivinski Diabas iz Stare Rieke.

Sl. I. U običnom svjetlu.
Sl. II. U polarizovanom svjetlu.
Br. 8. *Augit.*

Digitized by Google

Br. 9. *Olivin (Hyalosiderit?)*
Br. 1. *Ortoklas.*
Br. 5. *Apatit.*
Br. 7. *Magnetit.*
Br. 12. *Limonit.*
Br. 10 *Biotit.*

Tabla XIV.

Basalt iz Kančevog Trapa iztočno od Gabrova.

Sl. I. U običnom svjetlu.
Sl. II. U polarizovanom svjetlu.
Br. 8. *Augit.*
Br. 9. *Olivin* (mjestimice pretvoreni u *Serpentin).*
Br. 10. *Biotit.*
Br. 7. *Magnetit.*

Tumačenje geološkog profila na tabli XV.

1. Sivi sitnozrnati mjestimice kvarcitizovani pješčenjaci sa južnog podnožja Balkana. — 2. Glavni balkanski vapnenac i dolomit (Trias). — 3. Vapneno-dolomitični škriljavci u triaskom vapnencu i dolomitu. — 4. Sivi škriljasti lapori. — 5. Tamni vapnenci sa Belemnitima (Belemnites Konradi Kil.). — 6. Tithonski lapori i pješčenjaci sa Ammonitima, Belemnitima i Aptychijima. — 7. Bieli tithonski Vapnenci. — 8. Tamno sivi lapori i pješčenjaci sa okaminama. — 9. Crveno bojadisani lapori sa calcitnim koncreciami. — 10. Sivi pješčenjaci sa Lytocerasima i Aptychijama. — 11. Bituminozni lapori i pješčenjaci. — 12. Pjegasti lapori. — 13. Baždarski vapnenci sa Echenidnim ostancima. — 14. Lapori i pješčenjaci dolnjeg Neocoma. — 15. Sivi pješčenjaci sa eksotičnim odlomcima (Blöcke) kristaliničnog stienja. — 16. Konglomerati — 17. Sivi pješčenjaci. — 18. Modri tanko-škriljasti lapori (leska). — 19. Pješčenjaci. — 20. Requienski vapnenci. — 21. Modri vapnenasti lapori bogati na okaminama. — 22. Svietli lapori i pješčenjaci. — 23. Vapnenci sa Caprotina Gorjanovići Vank. — 24. Sivi pješčenjasti lapori. — 25. Lapori i pješčenjaci. — 26. Koraljni vapnenci. — 27. Lapori i pješčenjaci.

Na str. 28. mjesto: amphibolnim, čitaj: amphibolitnim.

Digitized by Google

Sadržaj.

Strana

I. Uvod i literatura 51
II. Orografski dio 54
III. Opisni dio (putovanja) 56
I. Gabrovo do Sokolskoga samostana preko Kiselčeve mogile 56
II. Sokolski samostan Buzludža 59
III. Iz Sokolskoga samostana u Topleš preko Nedevci . . 68
IV. Červeni breg, Vetropolje, Maluša i Sv. Nikola . . . 63
V. Gabrovo, Petkova Niva, Boženci i Želteš 64
VI. Gabrovo preko sela Mičkovci u Ivanili, Kozirog i Svinarski dol 69
VII. Nova mahala, Bidek, Enina, Dolnje Gjusovo i povratak kroz Šipku u Sofilari 72
IV. Palaeontološki dio 73
V. Petrografski dio 102
VI. Pregled pojedinih zastupanih formacija 146

Digitized by Google

Eruptivno kamenje u Dalmaciji.

Predao u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 11. lipnja 1892.

PRAVI ČLAN MIŠO KIŠPATIĆ.

U Dalmaciji poznato je više mjesta, gdje je na površinu izbilo eruptivno kamenje, no sastav toga kamenja bio nam je do sada dosta slabo poznat. Prve viesti i opisi toga kamenja potječu još od onoga vremena, kad su članovi geložkoga zavoda u Beču prvi put prolazili našom domovinom, da sastave preglednu geložku kartu monarkije. U to vrieme bila je petrografska znanost još u povojih, pa se za to ne ćemo čuditi, što nam oni opredieljujuć dotično kamenje, navode samo nagadjanja. Jedino kamenje, što potiče sa otoka Brusnika i Jabuke, došlo je u novije vrieme i to godine 1882. i 1883. posredovanjem profesora dra. B. Jiruša u ruke vještih petrografa, koji ga točnije opisaše. Kako se medjutim i ovi posve ne slažu, pa kako ostalo kamenje nije kasnije nijedan strukovnjak u rukama imao, zaželio sam, da sam prodjem po Dalmaciji i obadjem poznata nalazišta eruptivnoga kamenja, te si priberem potrebitu gradju za mikroskopsko iztraživanje, a da laglje izvedem svoju nakanu, pritekla mi je u pomoć jugoslavenska akademija sa novčanom podporom, na čem joj se ovdje što toplije zahvaljujem. Prošastoga ljeta u rujnu obašao sam Knin, Vrliku, Budvu, Komižu na Visu i obližnji otok Brusnik, te sam na tom putu susreo toli obilnu podporu od mnoge gospode, da mi je dužnost, da im se i ovdje zahvalim. Poimence moram da spomenem gosp. fra *L. Maruna* u Kninu, župnika *P. Stanića* u Vrlici, javnog bilježnika *Giunia* i dra. *Gjivanovića* u Kotoru, te načelnika *Petrića* u Komiži, koji su mi moj posao znamenito olahkotili, na čemu im iskrena hvala.

Geložki sastav Dalmacije veoma je jednostavan. Otegnuti gorski hrbtovi izgradjeni su od krednoga vapnenca, a uz obronke i dolove

Digitized by Google

vuku se dugi nizovi eocena. Previjanje svih ovih slojeva pada, kako znamo, u dobu izmed eocena i mladjeg tercijara, i ono je izvelo cio niz kosa i dolova, koji se vuku jednoliko od SZ prama JI. Taj obćeniti tok gorskih povora očituje se ne samo na kopnu nego i na obližnjem otočju, a samo otoci, koji se prema Pelješcu spuštaju, tvore iznimku od tog pravila. Korčula i Hvar drže se u svojih povorih pravca, koji ide od iztoka prama zapadu, pa taj se pravac još čišće nastavlja na Visu i Svetcu. Posebni pravac pritiska i odpora, koji je ovaj smjer u previjanju izveo, najbolje se očituje u pukotini, kroz koju je prodrlo eruptivno kamenje na Visu, Brusniku i Jabuki. Proučavanje dalmatinskih potresa pokazalo je, da mora postojati posebna potresna pukotina izmedju Hvara i Korčule u pravcu prama Visu, pa je lako moguće, da ona stoji u savezu sa spomenutim eruptivnim kamenjem. Na kopnu pako leži Knin i Vrlika na jasno izraženoj pukotini, koja teče običnim pravcem od SZ prama JI. Tu je na površinu prodrlo najstarije triasko kamenje, tu imamo po svoj prilici istodobnu provalu eruptivnog kamenja, pa tu je izmed Vrlike i Knina kod Kijeva jasno razvijena dolina kao razpuklina (Hauer, Verhandlungen der k. k. geol. Reichsanstalt, 1868, p. 444). Ako potegnemo crtu, koja spaja Knin sa Vrlikom ravnim pravcem prama jugo-iztoku, proći ćemo zonom, u kojoj imade većina dalmatinskih potresa svoje izhodište, te ćemo doći izpod Budve iznova na točku, gdje je na površje prodrlo eruptivno kamenje i ovdje opet kao kod Knina i Vrlike kroz starije triaske naslage.

Med eruptivnim kamenjem u Dalmaciji bilo je najprije poznato ono kod Knina, jer ga je već *Fortis* kao eruptivno upoznao. Kasnije je medjutim *Partsch* uztvrdio, da kod Knina ne ima eruptivnog kamenja, te on, kako se vidi iz njegovoga djela „Bericht über das Detonations-Phänomen auf der Meleda bei Ragusa, Wien 1826“, nije znao, da u Dalmaciji ima eruptivnoga kamenja. U spisih geološkoga zavoda od godine 1860 i 1861 (Verhandlungen der k. k. g. Reichsanstalt, 1860, 1861, p. 240) izviešćuje *Fr. Hauer* o iztraživanjih, što ih je izveo u družtvu sa *G. Stacheom* i *K. Zittelom* u Dalmaciji, te spominje, da su našli osim poznatoga nalazišta na Konju kod Knina još i drugo nalazište sličnoga eruptivnoga kamenja kod Podosoja pri Vrlici, gdje ono probija naslage werfenskih škriljavaca, ali ne spominje, kakvo je kamenje. Još iste godine izviešćuju *Fr. Hauer* i *G. Stache* u istih spisih (Verhandlungen, 1860, 1861, pag. 257), da su našli u jugo-iztočnom

Digitized by Google

kraju Dalmacije izmed kaštela Presjeke i mora eruptivno kamenje, koje da je nalik na ono sa Konja kod Knina. U istom izvješću spominje dalje (p. 257), da se kod Komiže pojavljuje melafiru slično kamenje, pa da ga tu prate pršinci i gromače.

Godine 1867. vraća se *Fr. v. Hauer* u spisih geološkoga zavoda u Beču (Verhandlungen d. g. R. 1867, p. 89) iznova na eruptivno kamenje iz Dalmacije. Povod tomu dadoše mu valutice prehnita, koje je iz Komiže na iztraživanje dobio. Tom zgodom spominje, da je *G. Tschermak* eruptivno kamenje kod Komiže opredielio kao *dialagit,* jer da ono sastoji od vapnena glinenca, dialaga i magnetita u sitnozrnoj smjesi. Uz to navodi, da je pri svom boravku u Komiži doznao za još jedno drugo nalazište dialagita i to na otoku Brusniku izmed Visa i Svetca. Dobio je naime komade kamenja, koje je jedna barka kao balast sa Brusnika u Komižu donesla, te izrično spominje, da je to kamenje posve slično onom kod Komiže. Tom zgodom spominje napokon, da je eruptivno kamenje kod Knina posve druge naravi, jer da ono po iztraživanju *G. Tschermaka* sastoji od amfibola, vapnenog glinenca i jednog zeolita, te da se prema tomu ima uvrstiti med *diorite*

Godine 1867. donosi *K. v. Hauer* u spisih geološkoga zavoda u Beču (Verhandlungen d k. k. g. Reichsanstalt, 1867, p. 121) svoju analizu dialagita kod Komiže.

Godine 1868. razlažuć X. list pregledne geološke karte austrijske monarkije, na kom se Dalmacija nalazi, spominje *Fr. v. Hauer* (Jahrb. d. k. k. g. Reichsanstalt, 1868, p. 437) opet eruptivno kamenje kod Knina kao diorit, dok za ono kod Vrlike veli, da je melafiru slično.

Godine 1881. pohodio je prof. *B. Jiruš* otok Brusnik kod Visa, te se je prvi uvjerio, da taj otočić sastoji posve od eruptivnoga kamenja. Njekoliko komada toga kamenja poslao je on geološkom zavodu u Beč, gdje ga je *C. John* mikroskopski iztražio i opredielio kao *diabaz,* jer je našao, da on sastoji od plagioklasa, augita, magnetita i apatita. To opredieljenje kao što i opis samoga otoka, sastavljen po prof. *B. Jirušu,* priobćio je *Fr. v. Hauer* u spisih geološkoga zavoda u Beču (Verhandlungen d. k. k. g. R. Sitzung am 21. Februar 1882), te je tom zgodom izrekao slutnju, da bi i otočić Jabuka, koji leži na SZS od Brusnika, mogao sastojati od plutoničkoga kamenja i to valjda od istoga kao i Brusnik. I ta slutnja se je doskora obistinila. I opet je bio prof. *B. Jiruš,* koji je dospio na Jabuku, te odatle skupljeno kamenje poslao geo-

Digitized by Google

ložkom zavodu u Beč na iztraživanje. *Baron Foullon,* koji je to kamenje na iztraživanje dobio, opisao ga je (Verhandlungen d. k. k. g. Reichsanstalt, 1882, Nr. 17, p 283: Der Augitdiorit des Scoglio Pomo in Dalmatien) kao *augitni diorit.* U zrnatom kamenu našao je *Foullon* kao sastavne dielove augit, plagioklas, amfibol i biotit; augitnu rudu oprodieljuje kao dialag, te uz to ističe sličnost ovoga kamena sa onim sa Brusnika. Na potankosti samoga opisa vratit ćemo se kasnije. Tim je spomenuto sve glavnije, što iz literature o eruptivnom kamenju Dalmacije znamo. Med svimi timi podatci su jedini oni, što ih imamo od *Johna* i *Foullona* osnovani na znanstvenom petrografskom iztraživanju, te imadu, kako ćemo vidjeti najveću vriednost.

1. Diorit kod Knina.

O eruptivnom kamenju kod Knina spominje *Fr. v. Hauer* u prvom svom izvješću (Verhandlungen d. k. k. g. R. 1860, 1861, p. 240) jedino ovo: „Zu den bekannten Durchbruche eines vulkanischen Gesteines von Monte Cavallo, südlich von Knin, wurde noch ein ähnlicher bei Podosoje, südlich von Vrlika, die werfener Schichten durchbrechend aufgefunden".

U drugom članku „Prehnit von Comisa auf der Insel Lisa und und Eruptivgesteine aus Dalmatien" (Verhandlungen d. k. k. R. 1867, p. 89) navodi *Fr. v. Hauer* o kninskom kamenju ovo: „Anderer Art dagegen ist das schon länger bekannte Eruptivgestein des Monte Cavallo südlich bei Knin, welches eine schmale Zone älterer Triasgesteine (Werfener und Guttensteiner Schichten) durchbricht. Dasselbe bildet eine nur wenig ausgedehnte Partie an der Strasse von Knin nach Kelia, und ist an der Oberfläche so zersetzt, dass es schwer hält nur halbwegs frischere Stücke zu erhalten, solche gewinnt man nur aus einzelnen in der lockeren Masse auftretenden festeren Adern und Brocken. Dieses Gestein wäre nach der Untersuchung von *Tschermak* vorläufig als Diorit zu bezeichnen; es besteht aus Hornblende, Kalkfeldspath und einen Zeolithe. Ein anderes Stück, welches mit Calcitkrystallen ausgekleidete Höhlen zeigt, besteht zum grossen Theile aus Prehnit in radialfasriger Anordnung. In der weichen zersetzten Masse, welche von Kalkspathadern durchzogen ist, zeigen sich viele Blättchen von dunklen Glimmer". — Treća bilježka od *Fr. v. Hauera* (Jahrb. d. k. k. g. Reichsanstalt, 1868, 437. Geologische Uebersichtskarte

Digitized by Google

der öst. Monarchie, Blatt X., Dalmatien) ne spominje ništa novoga o kninskom kamenju.

Kad čovjek podje iz Knina cestom, koja vodi u Šibenik, naići će poslje jedno četvrt sata hoda desno tik uz cestu na bočini Šmrek (strana Šmrek) odkopano eruptivno kamenje. Ono je tu tako raztrošeno, da ga ljudi lome i kopaju, te kao piesak za zidanje upotrebljavaju. U raztrošenoj toj masi vide se, kako već *Hauer* spominje, svježi komadi u obliku žica i kvrga. Sve ostalo je tako zemljasto raztrošeno i razdrobljeno, da se ne može za mikroskopsko iztraživanje upotrebiti. Sjeverna i južna granica kamena uz cestu pokrivena je zemljom i vegetacijom, tako da se kontaktna zona ne vidi. Prvo kamenje, koje se na jednoj i drugoj strani na izdanku vidi, je vapnenac. Eruptivno kamenje leži izpod kućâ Vujanić, koje nalazimo ubilježene na karti bečkog vojnog geografskoga zavoda. Na drugoj strani cesti preko jarka uzdiže se brieg, koji je u karti vojnog zavoda označen imenom Konj (Monte Cavallo), pa tu nalazimo isto eruptivno kamenje, samo na nešto širjem prostoru. Kamenje je tu upravo tako raztrošeno kao na protivnoj bočini. U jarku, koji ove dvie bočine dieli, nalazimo njekoliko velikih svaljanih komadah istoga kamena, samo da su ti komadi razmjerno dosta jedri, premda je i u njima raztvorba jako napredovala. Komadi ovi pokazuju po svom obličju i strukturi tipično ono lice, što ga je sve ostalo obližnje kamenje moralo imati. Komadi ti i sve žice, za koje smo rekli, da se nalaze u posve iztrošenom kamenu, bile su jedino prikladne za iztraživanje, te po njima sam kamen opredielio kao diorit, pa mislim, da sam tim utvrdio slutnju, koju je već Tschermak izrekao.

1. *Kamen, što sam ga u jarku našao,* je bieličasto-zelene boje. Na njem se izmienjuju jasno zelene i biele pjege. Zelene pjege potječu, kako se to pod mikroskopom vidi, od amfibola, dok biele pjege tvori raztrošen glinenac.

U izbrusku pod mikroskopom vidimo, da je kamen znamenito raztrošen. Kao sastavne dielove razabiramo glinenac, amfibol, apatit, rutil, titanit i zeolit. Premda je raztvorba vrlo često izbrisala granice izmed pojedinih mineralnih sastavina, ipak se dade razabrati, da je kamen bio očite zrnate strukture.

Glinenac je u kamenu med svimi sastavnimi dielovi najviše raztrošen. Riedko se vidi gdjegod ledac, u kom se je sačuvalo nješto neraztrošene tvari, obično je on posve raztrošen. U mnogih slučajevih upoznajemo u ovakvoj raztrošini prvotni glinenac samo po

Digitized by Google

pravilnih obrisih, no vrlo često su i ti obrisi raztvorbom izbrisani, pa onda možemo samo po svietloj raztrošini naslućivati, da je tu jednoč glinenac ležao. Raztrošina u glinencih sastoji od gustoga agregata sitnih listića i krpa biele boje. Med unakrštenimi nikoli pokazuje ta raztrošina vrlo žive boje, a po analigiji u sličnih slučajevih mogli bi naslućivati, da ona sastoji od svjetloga tinjca, premda je lako moguće, da u njoj ima i sitnoga epidota. Gdje se je u glinencu iole nješto malo neraztrošene tvari sačuvalo, tamo možemo često razabrati sraslačke lamele, da se je dakle tu razvio plagioklas.

Amfibol pokazuje takodjer, da ga raztvorba nije poštedila. Njegova individua malo su kada kompaktna, nego su gotovo uviek i izvana i iznutra vrlo nepravilno izgrižena i izkidana, tako da tvore u izbrusku nepravilne sad veće sad manje krpe, koje su uz to gotovo uviek vlaknaste strukture. Uz vlaknasti sastav nije čudo, što je u amfibolu prizmatska kalavost izvrstno razvijena, što se ona ne samo na uzdužnih, nego osobito na popriečnih prosjecih liepo vidi. Boja amfibola nije nikada smedja, nego je uviek zelena, pa i ta zelena boja je dosta različita, jer je sad jasnije, a sad tamnije zelena, pače kadšto i posve blieda. Ova raznoličnost u boji nije uviek vezana samo na razna individua, jer dosta često susrećemo, kako su na jednom te istom individuu u nepravilnom poredjaju kombinovane razne boje. Cielo lice amfibola pokazuje nam dosta jasno da je u njemu raztvorba mnoge promiene izvela. U izbrusku ne možemo naći nigdje ni traga augitu, da bi mogli pomisliti, da se je tu amfibol razvio metamorfozom iz njega, nego moramo vjerovati, da je tu amfibol primaran, al da ga je raztvorba u toliko zahvatila, da mu je boju promienila, pa da ga je izčihala i iztrgala. Čut ćemo odmah, da je vrlo vjerojatno, da je ovdje u dioritu bio amfibol smedje boje.

Pleohroizam amfibola je vrlo jak, te se kreće izmed bliedo-žute i zelene boje u raznih stupnjevih. Kut potamnjenja je malen.

Željezna ruda, koja je bez sumnje morala u kamenu biti dovoljno razvijena, izčezla je u svom prvotnom sastavu posve, a po ostatcih, koji su se iza raztvorbe sačuvali, smijemo zaključiti, da se je ona bila tu razvila kao *titanovo željezo.* Mjestimice nalazimo naime u povorih tragove od željezne rdje, a uz nju susriećemo vrlo često narančasto-orvena zrna od *rutila.* Na drugih opet mjestih nalazimo oveća zrna *titanita* sad pojedince sad po više na okupu. Zrna ta ako i jesu ovelika, ipak su obično nepravilna oblika, te

*

Digitized by Google

se lako poznadu po svojoj bliedo-žutoj boji i hrapavoj površini. Medjutim može se naći i po koje zrno, koje pokazuje poznate zašiljene oblike titanita.

Apatit se je razvio u priličnoj množini u kamenu, te ga nalazimo u značajnih oblicih i prorezih posvuda raztrešena. On nam ovdje najbolje pokazuje, kako je u kamenu raztvorba daleko napredovala. Poznato je, da se apatit malo ne od svih mineralnih sastavina kristaliničnoga kamenja najdulje u svježem stanju uzdrži, no ovdje je već i njega raztvorba zahvatila, jer se često vidi, kako su mu iglice izjedene.

Kremen se pojavljuje u malenih zrncih i to samo na pojedinih mjestih, pa se tu može jasno razabrati, da su njim izpunjene pojedine šupljinice, koje su raztvorbom u kamenu postale. Druge slične šupljinice izpunjene su *zeolitom*. Sitna igličasta vlakanca od zeolita tvore radialno poredjane nakupine, koje nam med unakrštenimi nikoli pokazuju vrlo žive boje.

2. Spomenuli smo već prije, što je i *Fr. v. Hauer* opazio, da se u posve raztrošenom kamenu vide žile i komadi nješto jedrijega i i svježijega kamena. Mineralni sastav tih žila upućuje nas u to, da imamo pred sobom njeku vrst konkrecije, koja je po svom sastavu bolje odoljela uplivu raztvorbe. Mi u tih konkrecijah jasno razabiremo malo prije opisani dioritni kamen, a sva razlika, koju tu susrićemo, naravna je posljedica onih odnošaja, koji su konkreciju stvorili.

Odavde izlupljeni svježiji komadi odlikuju se velikom množinom dugih ledaca crna amfibola. Ledci ti leže u svih mogućih pravcih izkrižani. Oni mjere u duljini obično 10 do 18 milimetara, no širina malo im je kada veća od 1 milimetra. Ova veličina amfibolnih ledaca doprinosi nješto tomu, da kamen dobiva donjekle porfirično lice, pa ta porfirna struktura ne gubi se posve ni u izbrusku pod mikroskopom, premda vidimo, da u veličini izlučenih ledaca ima svih prelaza. Kako medjutim moramo predpostaviti, da se je na ovih mjestih izledila tvar, koja je bila bogatija željezom i magnezijom, to se ne ćemo ni najmanje čuditi, što su se tu pojedina individua amfibola snažnije razvila.

U izbrusku pod mikroskopom razabiremo kao prvotne rude glinenac, amfibol, apatit i titanovo željezo, a k tomu se pridružuje kao sekundarna ruda kremen i jedan zeolit.

Glinenac se pojavljuje u raznom stanju ravtvorbe. U onom dielu preparata, koji potječe sa vanjske strane konkrecije, glinenac je jako raztrošen, dok je prama nutarnjem dielu još prilično svjež. I

Digitized by Google

ovdje se raztrošina, koja tvori bielu mutež u glinencu, prikazuje uz veće povećanje u obliku sitnih listića i krpa, koje med unakrštenimi nikoli polarizuju vrlo živimi bojami. Na svježijih glinencih se vidi, da su to većim dielom plagioklasi, no ima i znatan broj ledaca, u kojih ne ima sraslaca.

Amfibol se je razvio u većih i sitnijih ledcih; veliki ledci, koji već makroskopski za oči zapinju, po broju su pretežniji. Za sitnije amfibole moramo iztaknuti, da svojom veličinom ne čine još onoga utiska, što ga dobivamo pri promatranju ledaca druge generacije u kamenju porfirne strukture; ti ledci odgovaraju po krupnoći svojoj onoj veličini, što ju imadu glinenci u kamenu.

Prizmatski obrisi amfibola su dobro razvijeni, dok vrhovi gotovo uviek nepravilno svršuju. Uzdužni prorezi ne pokazuju osobito savršene prizmatske kalavosti, a ta nesavršenost se donjekle opaža i na popriečnih prerezih. Ova zadnja vrst proreza pokazuje obično uz plohe prizme još i plohe klinopinakoda.

Amfiboli se vrlo često pojavljuju kao sraslaci. Na uzdužnih prorezih ide sraslačka ravnina malo ne uviek koso prama prizmatskoj kalavosti. Na njekoliko ledaca mjerio sam kut, što ga tvori sraslačka ravnina sa kalavošću, te našao, da iznosi 15—17°. Sličnu vrst sraslaca opisao sam pri amfibolitih iz Rašačke u Psunju (Prilog geoložkom poznavanju Psunja, Rad j. akad., CIX, 1892, p. 46), te spomenuo, da su to sraslaci po plohi dome. Slične sraslace opisaše *Streng* i *Rosenbusch*, te su i oni mislili, da su to sraslaci po plohi dome ili piramide. Medjutim pokazao je *Fr. Becke* već prije (Ueber Zwillingsverwachsungen gesteinsbildender Pyroxene und Amphibole, Tschermaks mineralogische und petrographische Mittheilungen, 1885, II), da je vrlo vjerojatno, da su ovakvi sraslaci sa koso položenom sraslačkom ravninom posve normalni sraslaci po plohi ortopinakoida, no da je samo kosi prorez izneo u projekciji kosi položaj sraslačke ravnine. Ovo tumačenje postalo mi je tim vjerojatnije, što sam u svih popriečnih prorezih našao, da sraslačka ravnina ide uviek paralelno sa plohom ortopinakoida i da prolazi *uviek sredinom ledca*. Kad bi ovdje bili razvijeni sraslaci po domi ili piramidi, onda bi sigurno morali naći u velikom broju sraslaca i takvih popriečnih proreza, gdje ne bi sraslačka ravnina išla sredinom ledca.

Amfibol je tamno-smedje boje. Pleohroizam mu je vrlo jak i očituje se u crvenkastoj i žuto-smedjoj boji. Obzirom na snošaj, u kom stoje ove konkrecije prama raztrošenom kamenu, zanimiv je

Digitized by Google

ovaj pojav. Smedji amfiboli su naime kadšto na rubu sad većim sad manjim prostorom obrubljeni svjetlo-žutkastim ili zelenkastim amfibolom, koji je ponješto razčihan. Sitniji amfiboli su obično skroz svjetle boje. U gdjekojem individuu srednje veličine nalazimo koju sitniju partiju, koja je smedje bojadisana, dok je sve ostalo pobliedilo. Po obliku i položaju spomenutih rubova na većih ledcih moramo zaključiti, da je tu amfibol u pretvorbi, koja je na manjih ledcih dalje napredovala. U raztrošenom kamenu je amfibol, kako smo malo prije vidjeli, zelenkast i razčihan, pa je vrlo vjerojatno, da je on i tamo bio smedje boje i kompaktan.

Apatit je u izbrusku dosta obilan. Nalazimo ga često kao uklopak u amfibolu.

Željezna ruda pojavljuje se obično u šibkastih komadih, koji se često uzporedo jedan do drugoga redaju, kao što to često čini titanovo željezo. Da i ovdje imamo pred sobom titanovo željezo, pokazuju pojedini premda riedki komadi, koji su na rubovih pretvoreni u poznatu bielu raztrošinu. Rutila i titanita, koji se nalaze u raztrošenom kamenu, nisam ovdje našao.

Kremen dolazi samo na pojedinih riedkih mjestih, gdje se jasno vidi, da je izpunio raztvorbom stvorenu šupljinu.

Zeolit je nješto češći od kremena; on izpunjuje vrlo sićušne šupljinice i tvori tu radialno sredane nakupine, koje med unakrštenimi nikoli pokazuju vrlo žive boje. U koliko se dade ustanoviti, čini se, da pojedina vlakanca paralelno potamnjuju, pa je lako moguće, da imamo pred sobom natrolit.

Ako poredimo sastav raztrošena kamena sa sastavom ove konkrecije, uvjerit ćemo se, da se konkrecija u bitnom ne razlikuje od ostaloga kamena, u kom se je ona izlučila. Mi nalazimo tu med glinenci plagioklas kao pretežni sastavni dio, uz glinenac nalazimo kao bitnu sastavinu amfibol, a tomu se još pridružuje apatit i titanovo željezo. Ako još uzmemo u obzir, da je kamen očito zrnate strukture, onda moramo kamen kao diorit opredieliti.

2. Diorit od Podosoja kod Vrlike.

O eruptivnom kamenu, što se kod Vrlike nalazi, imamo vrlo slabe viesti. *Fr. Hauer* piše (Verhandlungen, 1860. 1861. p. 240.) o njem ovo: „Zu dem schon bekannten Durchbruche eines vulkanischen Gesteines von Monte Cavallo, südlich bei Knin, wurde noch ein ähnlicher bei Podosoje, südlich von Vrlika, die Werfener Schichten durchbrechend aufgefunden.“ Na drugom mjestu opet

Digitized by Google

veli (Jahrbuch 1868. p. 438.): „Südlich von Vrlika bei Podosoje finden sich bedeutende Gypsstöcke; auch einen räumlich sehr beschränkten Durchbruch eines melaphyrähnlichen Eruptivgestein, das Bleiglanzspuren enthält, hatten wir Gelegenheit hier zu beobachten.“ U prvoj bilježci ističe *Hauer*, da je kamenje kod Vrlike jednako onom kod Knina, dok u drugoj bilježci, kad mu je već Tschermak kninsko kamenje opredielio kao diorit, veli da je ono kod Vrlike melafiru slično. Ja sam iz Vrlike obašao cielu vrličku kotlinu, pa sam našao jedino ono nalazište eruptivnoga kamena, što ga već Hauer spominje. Pojedine kuće sela Podosoje za tim mnoge livade i polja leže na eruptivnom kamenu. Vidi se to po velikoj množini kršja, koje po zemlji na sve strane leži. Kakvog prosjeka u kamen ili jedrog kamena ne ima ovdje nigdje. Sve kamenje, što sam tu mogao naći, bilo je takvo, da ga čovjek nije mogao za iztraživanje upotrebiti. Vanjska kora pojedinih komada bila je često posve rdjasta, dok je i na prelomini unutri bio kamen posve raztrošen. Makroskopski vidio je čovjek, da je kamen zrnate strukture, te da je po vanjskom licu vrlo nalik, kako je i Hauer spomenuo, onom od Knina. Na površju vide se po kamenu na izmjenu biele i zelenkaste pjege, koje mu daju zrnato lice, i po kojih zaključujem, da je ovo diorit kao i onaj kod Knina. Biele pjege smijemo tumačiti kao raztrošene glinence, dok bi one zelene, viriditične nakupine mogli smatrati kao ostatak od raztvorena amfibola. Kad bi ovo tumačenje bilo ‚korektno, onda dakako ne ima sumnje, da imamo i ovdje sa dioritom posla. Sigurna dokaza dakako za to ne imamo. Kamen ne ima melafirna lica, a utisak, što ga je kamen već na licu mjesta na mene učinio bio je taj, da je identičan sa onim od Knina, pa za to mislim, da ga smijemo, bar dok se ne dodje do jedrijega kamena, koje će omogućiti mikroskopsko iztraživanje, opredieliti kao diorit.

3. Diabaz iz Ivanović potoka kod Budve.

Fr. v. Hauer i G. Stache izvještčujuć o geološkom iztraživanju Dalmacije (Verhandlungen d. g. Reichsanstalt, 1860 1861 p. 257) spominju o eruptivnom kamenju, što se nalazi jugoiztočno od Budve, ovo: „Ein Eruptivgestein in der südöstlichen Ecke des Landes zwischen dem Grenzfort Castel Priseka und dem Meere, ähnlich dem von Monte Cavallo bei Knin.“ Kasnije nije nitko više ovo kamenje iztraživao, premda je ono lako pristupno, pa i dolazi u vrlo svježem stanju.

Digitized by Google

Iduć od Budve cestom prama jugoiztoku, obidje čovjek rt zavalski, te kod sv. Tome nailazi tik uz cestu na lievoj strani proviruće gromade eruptivnog kamenja. Dalje uz cestu nestaje opet kamenje, a u glavni trup eruptivnoga kamenja dolazi čovjek nješto dalje tek u Ivanović potoku, koji se spušta sa sjeveroiztoka iznad sela Bečića. Odozdol iduć uz potok s početka susriće čovjek samo valutice eruptivnog kamena, no doskora izlaze na površje veće mase gromadnog kamena, tvoreć sad na jednoj sad na drugoj strani potoka velike pećine. Gore više uz potok nalazimo ciele brežuljke izgradjene od istoga kamena. Prvo kamenje, koje se na kristalino kamenje oslanje, je crn vapnenac, a onda ga kasnije zamienjuju silne množine triaskog škriljavca i pješčenika. Ostavivši Ivanović potok, pošao sam u prvi prama iztoku ležeći potok, no u njem već nije bilo eruptivnom kamenu ni traga. Tu kao što i dalje na istoku nalazimo razvijene kremenaste škriljavce u najraznoličnijih bojah.

Eruptivno ovo kamenje ima ponajviše ono žućkasto zeleno lice, što nam je poznato kod tako zvanih zelenjaka, u koje su, kako znamo, i mnoge diabaze ubrajali. Medjutim ima ovdje kamena, koji svojim vanjskim licem i crnom bojom donjekle na bazalt nalikuju. Što se strukture tiče, može se već donjekle i prostim okom razabrati, da je sve kamenje zrnato. Struktura je doduše sitnozrna, al se ona obično uviek jasno vidi, a samo mjestimice postaje sitnoća zrna tako malena, da je kamen onda gusta sastava. Gdje je kamen iole jasnije zrnat, tamo se na svježoj prelomini jasno razabiru stubasti ledci glinenca, koji obično mjere 0·5 do 1 milimetar.

Pod mikroskopom nalazimo kao bitne sastavine kamena glinenac, augit i magnetit. Glinenac i augit tvore poznatu diabaznu zrnatu strukturu. Glinenac se je izlučio prije od augita, pa je tako augit morao zauzeti onaj prostor, što je ostao izmed glinenca. Ofitna struktura se je tu u toliko izgubila, što su stubasti glinenci nješto veći, a uz to obilniji od augita. Oni su se tim donjekle i med sobom priečili u razvoju, a augite su tako rekavši izsjekli u uglasta zrna.

Glinenci su dosta ojednake veličine, pa se vidi, da su svi istodobno izlučeni. U svježijem kamenu, osobito u onakovu, koji je crne boje, glinenac je tako svjež, da je posve staklena lica. Inače je on obično prilično raztrošen i mutežom izpunjen. Glinenci se obično prikazuju kao očiti plagioklasi sa širimi i užimi sraslač-

Digitized by Google

kimi lamelami, a po malenom kutu potamnjenja, što ga tvore medjusobno sraslačke lamele, bit će to plagioklas, koji stoji izmed andezina i labradora.

Augit je ovom kamenju dosta obilan, no ipak ga je manje od glinenca. Sitan je, te je, kako smo već spomenuli, posve nepravilna oblika, jer se utiskuje izmed glinenaca i zauzimlje one uglasto odsječene prostore, što su izmed glinenaca ostali neizpunjeni. Svježiji augiti su u izbrusku vrlo slabo žućkasto zelenom ili žućkasto smedjom bojom kao nahukani. Prizmatska kalavost je više puta dobro izražena. Ima kamenja, u kom se na augitih ne vidi ni traga kakve raztvorbe, pa u takvom kamenu ne ima onda ni amfibola ni drugih sekundarnih ruda. Gdje je u kamenu raztvorba započela, tamo je on dobio ponješto zelenkastu boju, a pod mikroskopom vidimo, da je tu zelenkastu boju stvorio augit sa svojimi raztrošinami. Augit se je najprije nepravilno razpucao, pa sa vanjske strane kao što i iz pukotina stala u njega sve više zadirati zelena raztrošina. Pri većem povećanju može se jasno razabrati, da ta raztrošina sastoji dielom od igličasta *amfibola* a dielom od lističava *klorita*. U ovako raztrošenom kamenju nalazimo vlaknastih nakupina amfibola i pojedinih amfibolnih iglica u priličnoj množini i inače u izbrusku raztrešeno, a da se ne vidi, da bi amfibol taj stojao u savezu sa augitom, pa ipak ne ima sumnje, da je sav taj amfibol sekundaran, pa da se je on na sadanje svoje mjesto tek kasnije naselio. Uz amfibol susrićemo svuda i ponješto klorita.

Kao sekundarne rude u kamenu moramo spomenuti još *vapnenac* i *kremen*. *Vapnenac* gdjekad nije baš riedak, a pojavljuje se u sitnih zrnih, na kojih je dobro izražena romboedrijska kalavost. *Kremen* izpunjuje samo po gdjekoju riedku i sitnu šupljinicu, koja je raztvorbom nastala.

Magnetit je u svem ovom kamenju dosta obilno razvijen. On se pojavljuje ponajviše u većih nepravilnih zrnih, koja se utiskuju med ostale sastavine kamena, no kadšto ima i poznate, narezuckane obrise. Uz magnetit nalazimo u gdjekojem kamenu po koje zrnce *pirita*.

Rezultati ovoga iztraživanja pokazuju nedvojbono, da se je jugoiztočno od Budve razvio tipičan *diabaz*. Bitne njegove sastavine, plagioklas, augit i magnetit, tvore jednoličnu, sitnozrnu smjesu, koja po svojoj strukturi tvori prelaz od ofitne strukture u čisto zrnatu strukturu, kojom se n. p. odlikuje gabro. Amfibol, klorit, vapnenac i kremen razvio se je u kamen sekundarno.

Digitized by Google

4. Augitni porfirit kod Komiže na Visu.

Eruptivno kamenje kod Komiže spominju nam najprije *Hauer* i *Stache,* te vele (Verhandlungen d. g. R. 1860 1861 p. 257): „Hier (Komiža) tritt unter den Kalksteinen ein grünlich graues, dem Melaphyr verwandtes Eruptivgestein hervor, in Begleitung von Tuffen und Conglomeraten, so wie von ausehnlichen Massen von Gyps und von Gypsmergeln, alles älter und unter die Kalksteine (Kreidekalk) einfallend."

Ovo prvo opredieljenje komižkog kamenja svakako je najbolje, jer bi smjeli uviek augitni ovaj porfirit prema sistematici Kalkowskoga uvrstiti u familiju melafira. Kasnije je medjutim *Fr. v. Hauer* predao ovo kamenje *Tschermaku* i on ga je opredielio kao *dialagit.* To opredieljenje priobćio je *Hauer* uz opis prehnita, koji se je našao u obsegu eruptivnoga kamenja kod Komiže. Evo, što on tom zgodom piše (Prehnit von Comisa auf der Insel Lissa und Eruptivgesteine aus Dalmatien, Verhandlungen d. g. Reichsanstalt, 1867 p. 89):

„Herrn Dr. M. Hoernes verdanken wir hell durchscheinende blass-gelblich-grüne Geschiebe, die grössten bis zu einem halb Zoll Durchmesser, welche zu Comisa auf der Insel Lissa aufgefunden, und ihm von Herrn Pavlo Vasiljević zur Bestimmung eingesendet worden waren. Ihre Untersuchung ergab, dass sie aus Prehnit bestehen.

Ueber das ursprüngliche Vorkommer dieser Prehnitgeschiebe nun aber geben uns im Jahre 1862 durchgeführten geologischen Aufnahmsarbeiten Aufschluss. Südlich bei Comisa an der Westseite der in ihrer Hauptmasse aus Kreidekalksteine bestehenden Insel, beoabachtet man dicht am Ufer dunkelgraue Felspartien, die durch ihre Farbe sowohl, als mehr durch ihre gerundete Formen sich von Ferne auffallend von den hellen schroffen Kalkfelsen unterscheiden. Dieselben bestehen aus einem Tuffconglomerat, in welchem Faust bis mehrere Fuss grosse Blöcke eines schmutzig röthlich grauen Massengesteines von einer grünlich gefärbten ziemlich weichen erdigen Masse zusammengekittet sind.

Dieses Massengestein, in dessen gleichförmigen Grundmasse Mineralausscheidungen nicht zu beobachten sind, ist ganz erfüllt von Poren und Hohlräumen, die bald halb leer, nur ringsum an den Wänden mit Kalkspathkryställchen ausgekleidet, bald aber auch von den strahlig angeordneten Prehnit ganz ausgefüllt sind. Seltener sind an den mitgebrachten Stücken vollständige Kalkmandeln

Digitized by Google

zu beobachten; an einem Stücke zeigen sich aber auch Ausfüllungen eines dunklen augitischen Minerales. Auch in der tuffartigen Grundmasse des Conglomerates finden sich Prehnitkugeln, und die Eingangs erwähnten Rollstücke sind unzweifelhaft aus diesem Conglomerate ausgewaschen.

Geschiebe der auf der Insel anstehenden Kreidekalksteine waren in den Tuff-Conglomerat nicht aufzufinden, Schichtung ist in demselben nicht wahrzunehmen.

Etwas weiter gegen Comisa zu steht eine Partie eines Eruptivgesteines in festen Massen an, welches wir in unseren ersten Aufnahmsberichten als einem Melaphyr ähnlich bezeichneten. Nach einer Untersuchung, die auf meine Bitte H. Dr. G. Tschermak freundlichst mit diesem Gesteine vornahm, ist dasselbe ein *Diallagit,* zum grössten Theile bestehend aus einen *Kalkfeldspath,* dann aus *Diallag* und *Magnetit* in kleinkörnigen Gemenge.

Aller Wahrscheinlichkeit nach gehören sie ebenso so wie die Augitporphyr- oder Melaphyrtuffe anderer Punkte der Alpen, namentlich an der Seisseralpe, der oberen Trias an, die wir auch an dalmatinischen Festlande an mehreren Punkten in grün gefärbten Schichten (pietra verde) beobachteten, so im Thal Ogorie bei Much, in der Umgebung des Rastello die Grab nördlich von Knin und bei Milievic nordwestlich von Knin u. s. w."

Po Tschermakovu opredieljenju bilo bi dakle komižko eruptivno kamenje sitno-zrni dialagit, a na površje prodrlo je ono u triasu. U literaturi uzdržalo se je to opredieljenje sve do danas, pa kako se čini ono je mnogo utjecalo na sud, što ga je kasnije baron Foullon izrekao o eruptivnom kamenju sa Jabuke, jer je mislio, da nalikuje na kamenje kod Komiže.

U isto vrieme, kad je *Tschermak* opredielio komižko kamenje, izveo je na njem *K. v. Hauer* (Verhandlungen d. g. R. 1867 p. 121) kemijsku analizu. Kao sastavine gromadastoga kamen našao je:

SiO_2	51·87
Al_2O_3	17·51
FeO	11·39
CaO	7 82
MgO	2·56
Na_2O	2 40
K_2O	3 29
gubitak žarenjem . .	1·44
Ukupno . . .	98·28

Digitized by Google

Uz tu analizu spominje *K. v. Hauer*, da je kamen više bazičan, nego što je većina iztraženih melafira, pa da se po svom kemijskom sastavu približuje gabru.

Što se samog nalazišta eruptivnog kamenja kod Komiže tiče, ne imam ništa Hauerovom opisu dodati. Tik uz Komižu na jugu i iztoku smjestila se velika množina toga kamena sa njegovimi pršinci. Greda gromadnoga kamena proviruje na jednom mjestu uz cestu, no tu je on veoma raztrošen. Jedrije, no odlomljene komade može čovjek naći više iznad ceste med vinogradi, a ima ih med naslagami pršinaca u obliku zaokruženih bomba. Sve ostalo, što se ovdje vidi, sastoji od pršinaca, koji su se prigodom erupcije na okolo složili. Ako sa morske strane pristupi čovjek na barki k obali, može na mnogih mjestih vidjeti, kako su se pršinci u slojeve složili, što *Fr. v. Hauer* nije opazio. Sami pršinci tvore dosta čvrsto kamenje, koje je tamno smedje ili sivkasto zelene boje. Na njima se vrlo često posve jasno vidi, da sastoje od skršena materijala, al je gdjekad njihova kršna narav posve skrivena. Svoje iztraživanje nisam ograničio samo na jedrom gromadastom kamenju, nego sam protegnuo i na pršince i to ponajviše radi toga, što su u obće dosada pršince riedko kada mikroskopski iztraživali.

1. Gromadasto kamenje, što sam ga sa sobom poneo, pokazuje na svježoj prelomini tamno sivu boju. Tu se vidi velika množina porfirno izlučenih glinenaca, kojim kalotine jasno svjetlucaju. Porfirna struktura, koju ne spominje ni *Hauer* ni *Tschermak*, ne udara udara toliko u oči, jer se osnova osobito ne razlikuje u boji od porfirno izlučenih glinenaca; strukturu tu može čovjek tek pomnijim motrenjem bolje razabrati. Porfirno izlučeni glinenci bivaju po 4 milimetra dugi i do 3 milimetra široki. Porfirno izlučena zrna augita su vrlo riedka. Vanjska površina kamena, koja je bila bolje u dodiru sa vlagom i zrakom, obkoljena je korom, koja je puna željezne rdje.

U izbrusku pod mikroskopom očituje se znatno bolje nego makroskopski porfirna struktura kamena, jer se tu jasno vidi, da su se ledci glinenca i augita izlučili u dvie generacije. Porfirno izlučeni ledci prve generacije, naime glinenac i augit, pokazuju onaj omjer, što ga vrlo često pri augitnih porfiritih susrećamo, naime da su augiti prama broju glinenaca vrlo riedki, pa da kadšto i posve manjkaju. U osnovi nalazimo uz drugu generaciju glinenaca i augita još magnetit i staklenu bazu.

Digitized by Google

Glinenac, koji se je porfirno izlučio, najobilniji je sastavni dio kamena. On se je razvio u obliku produženih pločastih ledaca, kao što to obično u sličnom kamenju biva. Postrani obrisi su mu ponajviše ravni i pravilni, kao što to i očekujemo kod ledaca prve generacije, pa su samo kadšto stepenasto izkidani. Glinenci su uviek raztrošinom posve pomućeni, a samo je uzak rub u obliku okvira malo ne uviek ostao čist i bistar. Glinenci u drugih poznatih augitnih porfiritih pokazuju vanredno često zonalnu strukturu, gdje vanjski sloj pokazuje drugo potamnjenje nego nutarnja jezgra, tako da odatle zaključujemo, da su se u vanjskom dielu složile većma kisele smjese nego u sredini. Uz to se je opazilo, da raztvorba u ovih glinencih počinje u sredini, pa da odatle prama rubovom napreduje. Prema tomu smjeli bi zaključiti, da su i naši glinenci bili većinom zonalno gradjeni, pa da se je uz raztvorbu održala samo vanjska više kisela lupina. Mutež i raztrošina, što se u glinencih nalazi, prikazuje se uz veliko povećanje ponajviše u obliku sitnih i bjeličastih listića, koji med unakrštenimi nikoli pokazuju ošte boje i paralelno potamnjenje. Prema tomu je vrlo vjerovatno, da ti listići sastoje od tinjca. Uz ovu bjeličastu raztrošinu nalazimo u glinencih više put pojedinih listova ili cielih nakupina od klorita, koji se je pri raztvorbi ovamo uselio. Kako je raztvorba ovdje daleko napredovala, nije čudo, što se ne može uviek ustanoviti, da li su svi glinenci plagioklasi, premda se u mnogih slučajevih vide još tragovi sraslačkih lamela.

Augit, što se je porfirno izlučio, vrlo je riedak, i gdje se je razvio, tamo se obično po više ledaca na okupu drže. Zrna su mu iste veličine kao i glinencu, al su mu obrisi nepravilniji. Boje je smedje žute a pleohroizma neznatna. Uzdužni prorezi pokazuju dosta slabo razvijenu prizmatsku kalavost i velik kut potamnjenja. Na popriečnih prerezih nalazimo običnu kalavost. Po kalavosti i po svem licu vidimo, da tu ne imamo posla sa dialogom, kako to Tschermak ističe, nego sa običnim augitom. Zrna augita su za čudo čista i bez raztrošine, što moramo napose iztaknuti ne samo radi toga, što je inače kamen dosta raztrošen, nego poglavito radi toga, što ima, kako se čini, augitâ, koji su posve pretvoreni u klorit i milovku. Ima naime ovećih zrna, koja pokazuju obične obrise augita, pa takva zrna razpala su na manja zrnca, a svako takvo zrnce sastoji od kloritnih vlakanaca, koja se od jedne točke radialno razilaze, tako da se pri okretanju preparata mienja na okolo zelena i svjetla boja vlakanaca. Takva zrna stoje u družtvu

Digitized by Google

sa drugimi svježimi augiti. Prvotna tvar je u njima posve izčezla, tako da čovjek ne bi mogao sigurno uztvrditi, da su to metamorfoze po augitu, nu na tu misao dovodi nas samo ta okolnost, što kadšto iz zelenog klorita kao proviruje žućkasto smeđa boja, koju vidjamo u obližnjih, svježih augitih. Kloritna tvar je, kako rekosmo, fino vlaknasta; pleohroizam joj je vrlo jak i očituje se u zelenoj boji kao trava i bieloj boji, koja je gotovo bezbojna. Druge metamorfoze u obliku augitnih kristaloida sastoje od bezbojne tvari, koja se među unakrštenimi nikoli prikazuje kao gust agregat razno zavijenih listića i vlakanaca, koji su u polarizovanom svjetlu pokazuju vrlo žive boje sa živom irizacijom. Listići i vlakanca potamnjuju paralelno, pa po tom sudim, da je to milovka. Da je vrlo vjerojatno, da je i to pseudomorfoza po augitu, pokazuje mi jedan takav agregat. U njem ide od jednog kraja duboko u nutra, sizuć na dvie trećine duljine, dugo stubasto zrno svježeg augita. Obrisi toga zrna nisu pravilni, al su kao odrezani prama milovki, koja ga obkoljuje. Samo gornji kraj augita se je postrance kao u kuku iztegnuo i tu se vidi, kako je mjestimice augit kao izčihan i kako prelazi u milovku. Pretvorba je tu tako očita, da smijemo zaključiti, da je ciela nakupina postala od augita.

Osnova ovoga kamena sastoji, kako smo već spomenuli od glinenaca i augita druge generacije, te od magnetita i staklene baze.

Glinenci u osnovi su obično liepih obrisa, te su ponajviše dosta svježi. U njima nalazimo dosta često tamne uklopke, koji će po svoj prilici potjecati od stakla. Ne ima sumnje, da će i glinenci prve generacije sadržavati u sebi uklopke stakla, jer se i u njima vide crne mrlje, samo što su one raztrošinom skrivene.

Augit je u osnovi mnogo obilniji nego među proizvodi prve generacije; obrisi su mu nepravilni, tako da ima zrnato lice.

Magnetit je jednolično posvuda u kamenu usut, a pojavljuje se u nepravilnom i sitnom zrnju.

Na tankih dielovih preparata, osobito na rubovih vidi se izmed uledjenih sastavina obilna množina *stakla*. Staklo je tamno smeđje boje i puno neizmjerno sićušnih zrnaca, kao što se to obično vidja na staklu sličnoga kamenja. Među unakrštenimi nikoli vidimo, da staklo nije cielim prostorom izotropno, nego da ima u njem sitnih dvolomnih čestica.

Među preparati, što sam ih od gronomadnog kamenja napravio, moram u kratko spomenuti još jedan, koji potječe od jedne ovelike kruglje, koja se je pri raztrošbi iz kamena izlupila. Na pre-

Digitized by Google

lomnini te kruglje vidi se puno bolje, da je kamen porfirne strukture, jer su se tu izlučili po 5—6 milimetara dugi ledci glinenca. Na izbrusku pod mikroskopom vidimo istu sliku, koju smo malo prije opisali, samo da ne ima med ledci prve generacije upravo nikakvih augita. I u osnovi susrićemo dosta malo augitâ, jer su se tu oni, kako se vidi po silnoj množini viriditične raztrošine, vrlo često posve ratrošili.

2. Pršinci ne pokazuju uviek, osobito ako su stvorili tvrd i gust kamen, svoju pršinastu narav. Jedan takav komad pršinca, koji želim ovdje opisati, pokazuje sivkasto zelenu boju. Kamen je dosta čvrst i u jednoličnoj osnovi ističe se ciela rpa sitnih, crnih utrušenih znaca, pa to je jedino, što nas na kamenu sjeća na njegovu pršinastu narav.

Pod mikroskopom u izbrusku se još teže upoznaje pršinasta narav kamena, a u cielom preparatu vidi se samo jedan uglasti komadić u obliku trokuta, koji se očituje kao skršeni odlomak. U izbrusku vidimo ogromnu množinu glinenaca i augita, a u ono malo prostora, što izmed njih preostaje, proteže se njeka tamna raztrošina, koja se neda opredieliti. K tomu se pridružuju velike bubrežaste nakupine sad zelenkastoga i vlaknastoga viridita, sad smedje, neprozirne i neopredieljive raztrošine.

Glinenci kao da su birani, jer su svi ojednake veličine. Svi su sitni, al su ipak nješto veći od onih, što se nalaze u osnovi jedrog pofirita. Često leže jedan preko drugoga, a krajevi su im uviek iztrgani i izlomljeni, te nam u tom odaju pršinastu narav kamena. Oni su doduše svi dosta raztrošeni, ali ipak ne toliko, da ne bi čovjek mogao na njima vidjeti, da su to plagioklasi.

Augit je takodjer dosta obilan, pa i on je sav sitan. Obrisi su augitu vrlo često izlomljeni, al ima i prekrasnih ledaca posve pravilnih obrisa. Mnogi se prikazuju kao liepo razvijeni sraslaci po ortopinakoidu, a gdjekad je u istom smjeru umetnuto po više sraslačkih lamela. Poprieèni prorezi pokazuju dobro razvijenu i značajnu prizmatsku kalavost, a na vanjskih obrisih plohe prizme, te jednoga i drugoga pimakoida. Raztrošba kao da ih se nije taknula, jer su uviek posve svježi.

Magnetitnog zrnja ima u izbrusku dosta malo.

Drugi jedan posve crn komad pršinca bio je kao valutica izbrušen. Na prelomini prikazuje nam se ta valutica u takvu licu, da bi čovjek pomislio, da ima pred sobom crn kriptokristalini kremen, jer se tu prostim okom ništa nerazabire do sitnoljušturava

Digitized by Google

loma. Kamen je tako tvrd, da para staklo. Poliven sa solnom kiselinom ne pokazuje nikakve promjene. Tek pod mikroskopom na izbrusku razabiramo jasno, da je to pršinac. Izbrusak sastoji od njeke vrsti crne osnove, u kojoj leže razbacani ledci glinenca i augita i okrugle nakupine kremena.

Osnova sastoji od vrlo sitna praška, koji je većim dielom crn i neproziran, čemu se pridružuju sitna i providna zrnca jedne dvolomne rude.

Glinenac je u malenih ledcih i dosta obilan. Ledci su mu stubasti, ali obično na krajevih iztrgani i izlomljeni. On je gotovo sav posve raztrošen, a samo ima njekoliko posve sitnih ledaca, koji su svježi, pa na kojih se vide liepe sraslačke lamele. Raztrošina u glinencih sastoji od sitnih listića, koji pokazuju med unakrštenimi nikoli žive boje, te bi dakle i tu ona sastojala od tinjca.

Augita ima manje od glinenca, a pojavljuje se u sitnih zrnih, bliedo zelene boje, gdjekoja zrna su izlomljena, dok se druga pojavljuju u pravilnih ledcih. Med njima ima često sraslaca po poznatom sraslačkom zakonu. Augiti su svi dosta svježi.

Šupljine, koje su ponajviše liepo zaukružene, te obično ne mjere više od jednoga milimetra u promjeru, izpunjene su bezbojnom jednom rudom, koja se med ukrštenimi nikoli očituje kao kremen; kremen se je tu razvio u povećih nepravilnih zrnih, koja posve šupljinu izpunjuju.

Iztraživanje ovo pokazalo je, da eruptivno kamenje od Komiže nije dialagit, kao što je to Tschermak rekao. Ponajprije se je u kamenu piroksena ruda razvila kao običan augit a ne kao dialag, a onda kamen nije zrnate strukture, koju bi morao imati, da je to dialagit, nego je porfina rastava. Kako kamen sastoji od plagioklasa, augita i magnetita, pri čem se je glinenac a često i augit razvio u dvie generacije, to nam valja ovaj kamen uvrstiti med *augitne porfirite*. Pri tom opredieljenu držao sam se razredbe Rosenbuschove, koji med prave augitne porfirite ubraja onakvo porfirno kamenje sa plagioklasom i augitom, u kom se nije sva osnova izledila. *Kalkovsky* nazvao bi ovo kamenje diabaznimi porfiriti, jer se on u svojoj razredbi ne osvrće na narav osnove, dok Rosenbusch uvršćuje med diabazne porfirite onako kamenje, koje ima holokristalinu osnovu.

Digitized by Google

5. Diabaz sa otoka Brusnika.

Prvu viest o eruptivnom kamenju sa otoka Brusnika donio je *Fr. v. Hauer*. Opisujuć prehnit i dialagit kod Komiže na Visu (Verh. 1867 p. 89) spominje on ovo kamenje ovimi riečmi: „Aber auch bezüglich des Diallagites lernten wir noch einen weiteren Punkt des Vorkommens in Dalmatien lernen. Von Scoglio Brusnik bei St. Andrä erhielt ich in Comisa Gesteinsstücke, welche eine Barke als Balast mitgebracht hatte. Dieselben bestehen aus einen Conglomerate, offenbar ganz recenten Ursprunges, in welchen bis über Faustgrösse völlig abgerundete Geschiebe eines mit dem Diallagit von Comisa ganz übereinstimmenden Gesteines durch ein rein kalkiges Bindemittel fest verkittet sind. In diesem Bindemittel erkennt man zahlreiche Trümmer organischer Reste, darunter namentlich ein Fragment des *Spondylus gaedaropus* mit der noch theilweise erhaltenen röthlichen Färbung der Schale. Ausser den Diallagit sind keine anderen Geröllstücke dem Conglomerate eingebacken."

Da eruptivno kamenje, od kog Brusnik sastoji, nije ni najmanje nalik onom kod Komiže, ćut ćemo kasnije. Komižki ribari u istinu donose sa Brusnika velike valutice eruptivnoga kamena, ja sam ih sam u Komiži u velikom broju vidio. Bile su to doduše čiste valutice od diabaza a ne konglomerati istoga kamena. Medjutim ima na brusniku i obilje konglomerata, koji je sljepljen od sitnijih valutica istoga kamena, pa i tu se može na prvi mah vidjeti, da je kamen sa Brusnika posve različit od onoga kod Komiže. Konglomerati ti su zanimivi za to, što nam oni pokazuju, kako ćemo kasnije čuti, da se je otok Brusnik u novije doba iz mora digao.

Petnaest godina kasnije, naime god. 1882. saznadosmo točnije viesti o eruptivnom kamenju, od kog je Brusnik izgradjen. Te godine priobćio je *Fr. v. Hauer* u spisih bečkog geoložkog zavoda (Verhandlungen, 1882 Nr. 3.) članak pod naslovom „Der Scoglio Brusnik bei St. Andrea in Dalmatien." U početku članka navodi, kako je još god. 1867. izviestio, da je u Komiži našao jednu gromaču, donesenu sa Brusnika, pa kako su valutice u te gromače posve slične komižkom dialagitu, koji po Tschermakovom iztraživanju sastoji od vapnena glinenca, dialaga i magnetita u sitnozornoj smjesi. Nadalje spominje, kako na otok Brusnik nije valjda nikada prije dospio nijedan prirodoslovac, dok nije prošasto ljeto profesor zagrebačkoga sveučilišta, *dr. B. Jiruš*, pri svojih botaničkih ekskurzijah zašao i na spomenuti otok. Prof. *Jiruš* bio je vrlo iznenadjen, kad je vidio, da

Digitized by Google

Brusnik ne sastoji od vapnenca, nego da je skroz eruptivne naravi. Od kamenja sa otoka uzeo je njekoliko komada, te ih je poslao geoložkom zavodu u Beč. Uz to poslao je opis i nacrt otoka, što je *Hauer* vjerno i priobćio. Priposlano kamenje iztražio je *C. v. John*, a rezultati toga iztraživanja glase, kao ih *Hauer* priobćuje, ovako:

„Das Gestein erscheint im Dünnschliff als ein feinkörniges Gemenge von Plagioklas mit Augit und etwas Magnetit, wozu sich auch in zalreichen, häufig staubig getrübten Nadeln, durch das ganze Gestein vertheilt, Apatit gesellt.

Der Plagioklas, der die Hauptmasse bildet, ist meist noch recht frisch und zeigt deutliche polysyntetische Zwillingszusammensetzung. Manche Feldspathe enthalten zahlreiche, theilweise entglaste Glaseinschlüsse von länglich rechteckiger Form, und ausserdem enthält der Feldspath Einschlüsse von Apatitnadeln.

Der Augit ist im Schliffe in lichtbraunen Durchschnitten zu sehen und zeigt oft parallel nach dem Orthopinakoid angeordnete Zwillingseinlagerungen. In seltenen Fällen ist er in regelmässigen Krystalldurchschnitten vorhanden, meist richtet sich seine Umgrenzung nach der Form der ihn umgebenden Feldspathe. Magnetit ist nicht eben viel in grösseren Körnern vorhanden, und theilweise in Eisenoxydrat umgewandelt.“

Na ovo nadovezuje *Hauer*, da prema tomu ovaj kamen sudara u svih bitnih točkah sa dialagitom od Komiže, samo da je u ovom Tschermak augitnu rudu, po kojoj je kamen ime dobio, opredielio kao dialag. No da i tu razliku odstrani, veli: „Da aber nun an den „Augit“ von Brusnik Zwillingseinlagerungen nach den Orthopinakoid auch von *John* ausdrücklich hervorgehoben werden, so dürfen wir wohl annehmen, dass wir es an beiden Orten wesentlich mit ein und denselben Gebirgsart zu thun haben.“ Mislim, da ne moram napose izticati, da su ortopinakoidalna kalavost dialaga i ortopinakoidalni sraslaci običnoga augita posve različiti pojavi, pa da nije osnovano izticanje ortopinakoidalnih sraslaca, jer oni ne mogu govoriti za to, da je to dialag, kao što to proviruje iz rieči Hauerovih.

Brusnik je prekrasan otočić, koji svojimi izčičkanimi pećinami i crnom bojom čini neobičan utisak. On sastoji od dvie uzvišene polovice, koje su med sobom spojene onizkim sedlom. Zapadna polovica je viša i šira od iztočne. Samo sedlo, koje spaja obje polovice, najviše je na jugo-iztočnoj strani, pa tu sam se ja sa svojim družtvom ukrcao, da se na otok uzpnemo, jer tu ima malih za-

Digitized by Google

tona, gdje se barka može zakloniti. Sa strmoga i visokoga prosjeka spušta se sedlo prama protivnoj strani brzo dole i doskora se nalazimo u malenoj kotlini, u kojoj ima uviek ponješto slane vode. Dalje još prama onoj strani, koja je prama Svetcu (otok označen u karti imenom Sv. Andrija) okrenuta, iztegnulo se sedlo u oširoku ravnicu, koju zaljevaju morski valovi. Tu na morskom žalu nalazimo silnu množinu sitnijih i krupnijih valutica, koje ribari često u Komižu donose, gdje sam ih u velikom broju vidio. Sav otok sastoji od eruptivnog kamena, koji je posvuda gromadast. Osim valutica, koje leže na žalu, nalazimo i znatnu množinu gromače (konglomerata), koju nam spominje *Hauer* u svom prvom izvješću. Ta gromača leži po vrhovih iztočne i zapadne pole otoka. Vrhovi otoka bili su dakle njekad pod morem u dohvatu valova, a da to nije davno bilo, dokazuje nam našašće Hauerovo. On je u gromači, koja je sljepljena vapnenim cementom, našao slomljenu ljušturu od *Spondylus gaedaropus*. Taj školjkar je recentna životinja, te živi na pećinastom dnu, pa odatle moramo zaključiti, da je Brusnik bio još u zadnje vrieme pod morem, da se je u zadnje geološko doba iz mora digao. Osim valutica i gromača nalazimo na pojedinih uvalah i obroncih znatnu množinu oštrobridnoga kršja u velikih komadih. Humusa ne ima na otoku u većoj množini, a vegetacija je dosta slabo razvijena. Jiruš spominje, da je na otoku našao ove vrsti: Clypeola maritima, Senecio leucanthemifolius, Hyosciamus albus i Daucus mauritanica, a po vrhuncih kržljavo grmlje od smokve. Na otočiću ne stanuje dakako nitko, al se na njem ipak po dulje vremena zadržaju ribari, kad love sardele. Dobra pol sata na sjeverozapadu je otok Svetac i na njem stanuje jedna obitelj, pa ti ljudi dovoze kadšto svoje magarce na Brusnik da ih tu koje vrieme na paši ostave. Med životinjstvom, koje se na Brusniku nalazi, zanimiva je jedna gušterica. Kad sam još u Spljetu bio, upozorio me je prof. *Kolumbatović* na guštericu *Lacerta muralis*, koja da je na Brusniku posve crna, kao što je crn i kamen, na kom živi. Kad sam na otoku bio, vidio sam cielu rpu tih krasnih crnih gušterova, te sam njekoliko komada i ulovio.

Pećine otoka su posve tamne boje, no sam kamen je na svježoj prelomini tamno siv. Kamen je očito zrnate strukture. Zrno mu je srednje veličine. Makroskopski razpoznajemo ledce plagioklasa sa dosta pravilnimi obrisi, pa se na njima često vide sraslačke lamele. Ledci, koji mjere 5 do 6 milimetra, nisu riedki, al ih ima obilje

*

Digitized by Google

za polovicu manjih. Oni su obično pločasto razvijeni, pa su gdjekoje ploče po 5 milimetra široke. Izmed glinenaca provlači se jedna crna ili crnkasto zelena ruda, na kojoj se makroskopski ne vide nikakvi pravilni obrisi; ona je izpunila onaj prostor, što je izmed glinenaca preostao. Ruda ta, kako nas mikroskop uči, sastoji poglavito od augita.

U izbrusku pod mikroskopom vidimo, da je kamen očito zrnate strukture, premda samo ponješto pokazuje prelaz u porfirnu strukturu. Kao prvotne sastavne dielove kamena nalazimo triklinski glinenac, augit, apatit i željeznu rudu, a kao sekundarne rude susrićemo tu amfibol, biotit i kremen.

Glinenac se je malo ne sav razvio kao očit plagioklas. Ledaca, u kojih ne ima sraslačkih lamela, ima u preparatu veoma malo. Osim velikih zrna ima, kao što se to već makroskopski vidi, doduše i sitniji, no sitnoća njihova ne ide tako daleko, da bi se tim stvorila očita profirna struktura. Pojav je to, koji se kod zrnatijih diabaza često susriće. Glinenac se je u kamenu izlučio prije od augita, jer ima pravilnije obrise; gdje se augit naslanja na *glinenac*, tu mu je ovaj upravo odsjekao obris; nadalje vidimo, kako glinenac jednim svojim krajem zalazi u augit, a gdjekad je on i sasvim augitom obkoljen. Ledci glinenca razvijeni su ponajviše pločasto. Zonalna gradnja nije na njima odveć razširena, ali je ipak ima. Sraslačke lamele po albitnom zakonu pokazuju sve one nepravilnosti, koje kod plagioklasa tako često nalazimo; lamele su te sad tanje sad deblje, te se u svom toku prečesto iztanjuju i gube. Po optičkih svojstvih, u koliko se ona dadu u mikroskopskom preparatu ustanoviti, sudeć, čini se, da se ovi plagioklasi približuju labradoru. Po svih svojih svojstvih se ovaj glinenac slaže sa onim, što ga nalazimo u diabazu sa Jabuke. Glinenci su svi staklenasta lica, prem je u njim dosta mnogo uklopaka i raztrošine. John spominje četverouglaste uklopke, za koje on drži, da su uklopci stakla, koje se je molekularno promienilo. Takovih uklopaka nalazimo doista prilično često u glinencih, ali oni su već tako promienjeni, da nisam mogao naći dokaza, da je to bilo staklo. Osim toga ima vrlo sitnih, zaokruženih uklopaka svjetle boje, i u njima malen mjehur. Bit će to valjda uklopci tekućine. Raztrošina, što se u glinencih nalazi, vrlo je sitna i listnata, te je biele boje.

Augit zaostaje po množini daleko za glinencem, te je mnogo nepravilnijih obrisa. Njegova žućkasto smedja boja je posve jasna;

Digitized by Google

pleohroizam mu je neznatan. Uzdužni prorezi pokazuju prizmatsku kalavost vrlo nesavršeno, te u tom pogledu ne nalikuju ni izdaleka na dialag. Na takvih prerezih vidi se kadkad još jedna druga kalavost, koja ide prema prizmatskoj kalavosti koso. Ja držim, da je to domalna kalavost. Opisujuć diorit od Knina spomenuli smo pri amfibolu neobični položaj ortopinakoidalne sraslačke ravnine, gdje ona ide koso prama prizmatskoj kalavosti. Reklo se je tamo, da to po svoj prilici nisu sraslaci po domi ili piramidi, nego po ortopinakoidu, pa da je samo kos prorez kroz ledac izneo sraslačku ravninu u kosom položaju. Isto takav kos položaj ortopinakoidalne sraslačke ravnine susrićemo vrlo često pri augitu, a tumači se isto tako kao i pri amfibolu. Da se nebi možda posumnjalo, da li nije i ondje pri augitu ova kosa kalavost, koju držim za domalnu, nastala možda kakvim kosim prerezom, moram napose iztaknuti jedan prerez, na kom se jasno može odlučiti narav ove kalavosti. Augiti imaju u ovom kamenu dosta često umetnute sraslačke lamele po poznatom sraslačkom zakonu. Na jednom takvom ledcu na uzdužnom prerezu vide se umetnute lamele u obliku uzkih pruga i te lamele idu uzporedo sa prizmatskom kalavošću. Prorez taj bio je uzporedan sa klinopinakoidom, pa i u njem su se vidjele iste one kose crte, koje u ovom prorezu nemogu odgovarati ortopinakoidu, nego ortodomi, jer bi inače morale teći uzporedno sa ortopinakoidalnimi sraslaci. Poprečni prerezi pokazuju obično augitnu prizmatsku kalavost, a vrlo riedko da se uz nju vidi po koja crta u poprečnom položaju. Kad bi te riedke crte odgovarale nesavršenoj ortopinakoidalnoj kalavosti, onda bi morali reći, da je ovaj augit dialagu sličan, al ga ne bi nikako mogli dialagom zvati. Medjutim te crte će bez sumnje odgovarati onoj domalnoj kalavosti, koju smo malo prije spomenuli.

Raztvorba na augitu je prilično napredovala. O njoj *John* ništa ne spominje, kao što ni ne spominje amfibol ni biotit, za koje ćemo čuti, da su sekundarni proizvodi ove raztvorbe. U augitu se naime vide bez reda razbacane nepravilne ljage smedje žućkaste boje, a osim toga vidjeti je osobito na uzdužnih prorezih, gdje se je postrance, gotovo okomito na glavnu os stvorila ciela rpa finih pukotina, na koje raztrošina smedje boje sve dublje u ledac zadire. Ove fine poprečne pukotine za koje i *Rosenbusch* spominje, da osobito pri raztvorbi na vidjelo izlaze, sjećaju na poznatu kalavost dialaga, no ovdje je jasno, da one ne imaju s njom ništa zajednička. Na oba spomenuta načina gubi se sve više augitna

Digitized by Google

tvar, a u istom omjeru, u koliko ona nestaje, pojavljuje se vlaknast amfibol, koji je smedje ili zelenkaste boje, a njemu se još pridružuje po koji listić biotita. Na taj način se sve više gubi augit i pretvara u nakupinu amfibola i biotita. U predzadnjem stadiju vidi se u vlaknastom agregatu još po koje neraztvoreno zrnce augita, dok napokon augit posve ne izčezne. Svuda se jasno vidi, da je sav amfibol i biotit u kamenu sekundarne naravi. Pače i pojedine krpe amfibola i biotita, što se utiskuju izmed plagioklasa, odaju se kao sekundarni proizvodi po obliku u strukturi, jer posve nalikuju na krpe u augitu.

Amfibol, što se u kamenu nalazi, pokazuje smedje žutu ili zelenkastu boju; pleohroizam mu je jak, a kut potamnjenja malen. Sastav mu je ovdje uviek vlaknast, a to sam našao i u drugih preparatih, a samo u jednom našao sam i po koje zrnce kompaktna amfibola, no u istom preparatu se vidi i u augitu kako se on ne pretvara samo vlaknaste nego i u kompaktne krpe amfibola.

Biotit, koji je takodjer sekundaran, dolazi u sitnih krpah, koje su često savijene.

Kremen je vrlo riedak, a dolazi u zrnih takva oblika, da se vidi, da je on sekundaran.

U preparatih susrićemo dosta često vanredno tanke, no vrlo duge iglice, koje prolaze kroz više drugih ledaca. Iglice su sad posve bezbojne, a sad opet slabo žute boje, te su često popriečno izkalane. Radi sitnoće ne mogu im se optička svojstva ustanoviti, no vrlo je vjerojatno, da one pripadaju *apatitu.*

Željezna ruda je dosta obilna, a pojavljuje se u velikih nepravilnih zrnih. U odraženom svjetlu pokazuju zrna sive boje, a na rubovih se kadšto pretvaraju u hematit. Bit će to po svoj prilici magnetit, jer oko njega ne ima nigdje biele raztrošine, da bi mogli naslućivati, da tu ima titanova željeza ili njegove smjese sa magnetitom.

Kako se iz ovoga vidi, sudaraju moja iztraživanja u svih bitnih točkah sa onimi od *Johna.* On je kamenje ovo uvrstio med diabaze, a ja ne imam razloga da drugčije učinim. Kako ćemo se odmah uvjeriti, kamenje sa Jabuke posve je identično sa ovim sa Brusnika. *Foullon* je kamenje sa Jabuke opredielio kao augitni diorit, a za što ga ja ne sliedim, navest ću razloge kasnije, jer bi inače morali i kamenje sa Brusnika kao augitni diorit opredieliti.

Digitized by Google

6. Diabaz sa otoka Jabuke.

U članku, u kom navodi *Fr. v. Hauer* opis Brusnika i njegovog kamenja, dotaknuo se on i Jabuke, naslučujuć da će i ona biti vulkanske naravi. On piše: „Ueber den Scoglio Pomo, der noch weiter westnordwestlich, etwa 7 Meilen von Comisa entfernt, aus dem Meere emporragt, liegen meines Wissens leider keine geologischen Beobachtungen vor; die abgestutzt thurmartige Gestalt, in der er sich von Comisa aus gesehen presentirt, unterscheidet ihn auffallend von der gewöhnlichen aus Kalkstein bestehenden Scoglien an den dalmatischen Küsten, und vielleicht ist die Vermuthung nicht zu gewagt, dass er ebenfals aus einem plutonischen Gesteine, ähnlich jenem von Scoglio Brusnik besteht.“

I ova slutnja se je, kako smo već spomenuli, obistinila. Prof. *Jiruš* dospio je god. 1882. na Jabuku, te je našao, da i taj otočić sastoji kao i Brusnik od eruptivnoga kamena Taj kamen iztražio je baron *Foullon* i rezultate svoga iztraživanja napisao u spisih geoložkoga zavoda u Beču (Verhandlungen 1883, p. 283.) pod naslovom „Der Augitdiorit des Scoglio Pomo in Dalmatien.“ Kako ne pristajem uz *Foullona*, da se kamenje sa Jabuke ima uvrstiti med augitne diorite, to mi nalaže dužnost, da ovdje doslovce navedem njegov opis, premda je nješto velik. *Foullon* piše o samom kamenu ovo:

„Die mir vorliegenden Handstücke sind mittelkörnig. die Gesammtfarbe ist grau mit einem schwachen Stich ins Grünliche. Bei näherer Besichtigung ist leicht zu erkennen, dass die Färbung hauptsächlich von einem dunklen augitischen Minerale beeinflusst wird. Die in reichlicher Menge vorhandenen Feldspathindividuen haben eine mehr grauliche Farbe und sind durch eine unvollkommene Spaltbarkeit ausgezeichnet; unter einer grossen Anzahl von Spaltstücken gelang es nicht, auch nur ein eiziges zu finden, welches durch Messung wenigstens annähernd hatte orientirt werden können, es war so eine optische Untersuchung unmöglich, die übrigens auch durch die massenhaften Einschlüsse sehr erschwert wird. Die grössten Individuen erreichen eine Länge von circa 3 mm., sind aber meist kleiner. In gleichen Grössenverhältnissen bewegt sich der augitische Bestandtheil, einzelne Säulen sind bis 8 mm. lang und 2 mm. breit. Auf den Spaltflächen besitzen sie einen hohen Glanz. Abgespaltene Blättchen zeigen rectangulären Querschnitt, gerade Auslöschung und in convergent polarisirten

Digitized by Google

Lichte vollkommen deutlich ein seitlich, bezüglich der einen Rechteckseite symmetrisch liegendes Axenbild, müssen also als Blättchen parallel 100 oder 001 betrachtet werden (wie später gezeigt wird, liegt ein monokliner Pyroxen vor). Nach der bekannten Spaltbarkeit der Pyroxene und der säulenformigen Ausbildung nach zu urtheilen, können es aber nur Lamellen parallel 100 sein, die Spaltbarkeit ist hier volkommen, es ist demnach das augitische Mineral Dialag. In den ähnlichen Gesteine von Comisa auf Lissa hat Tschermak das augitische Mineral ebenfals als Diallag bestimmt, welcher neben einem vorwaltenden Kalkfeldspath mit Magnetit das dortige Vorkommen zusammensetzt ....

Der gegenüber allen anderen Gemengtheilen vorwaltende Plagioklas ist meist frisch, die viellen Zwillingslamellen sind von mittlerer und geringer Breite. Es sieht häufig glasig aus, in dieser Beschaffenheit mag auch die unvollkommene Spaltbarkeit begründet sein. In grosser Menge enthält er meist rechteckige Einschlüsse, die im Verhältniss zum Wirth von bedeutendem Umfange sind, sie sind dunkel, v. John hat sie als entglaste Glaseinschlüsse bei dem analogen Vorkommen des Scoglio Brusnik bereits hervorgehoben. Auch Flussigkeitseinschlüsse kommen vor. Im Ganzen bietet dieser Plagioklas ein Aussehen, wie er in gewissen Andesiten häufig auftritt, jene feine Duchstäubung, wie sie bei den Feldspathen des Gabbros so häufig zu sehen, fehlt hier gänzlich.

Wird man schon durch das Gesammtbild sehr an den Augitdiorit der hinteren Kisova bei Eisenbach (fast nur die bei diesen vorkommende Durchstäubung der Plagioklase unterscheidet die beiden Gesteine), so ist es namentlich der Diallag, der bei beiden Vorkommen ausserordentlich ähnlich ist. Es muss aber bemerkt werden, dass hier wie dort das Augitmineral bei ersten Ansehen in Schliffen kaum als Diallag bezeichnet werden würde, die Spaltbarkeit nach 100 ist nur ganz ausnahmsweise an Querschnitten wahrnehmbar, ja bei den Präparaten von Gestein des Scoglio Pomo konnte sie überhaupt nur einmal an einen Korne, das im Zusammenhalt mit der vorhandenen prismatischen Spaltbarkeit und dem deutlichen seitlichen Austritt eines Axenbildes als Querschnitt bestimmbar war, andeutungsweise wahrgenommen werden. Es muss das umsomehr auffallen, als es, wie schon erwähnt, an den Individuen unschwer gelingt, Lamellen nach 100 abzuspalten und die Spaltungsflächen stark glänzend sind, demnach die Spaltbarkeit nach dieser Richtung als vollkommen bezeichnet werden muss.

Digitized by Google

Weit häufiger tritt die Spaltbarkeit nach 110 hervor, nach 100 sieht man aber bei starker Vergrösserung massenhafte Einschlüsse metalischer Beschaffenheit, viele sind Hämatitblätchen. Zwillinge nach 100 sind nicht zu selten, sie bestehen aber ausschlisslich aus einer eingeschalteten Lamelle. Die Formausbildung ist nur selten eine bessere. Der Pleochroismuss bei lichtbräunlich gelber Farbe sehr deutlich (grünlich bis schwachrosa). Die Auslöschugsrichtung entspricht einem monoklinen Pyroxen, ebenso die Lage der Axenebene — Axenbilder können häufig gesehen werden. Eine eigenthümliche Erscheinung zeigt ein Querschnitt, der nahe senkrecht auf die Symmetrie—Ebene und wenig geneigt gegen 001 erfolgte. Die rissigen und nicht sehr regelmässig verlaufenden Contouren lassen nichtsdestoweniger die achtseitige Begrenzung vollkommen deutlich erkennen, die beiden auf 100 und 010 senkrechten Durchmesser haben eine Länge von je 0·88 mm. Ziemlich in der Mitte ist parallel 100 eine Zwillingslamelle eingeschaltet, welche seitlich nur durch 010 und $0\bar{1}0$ begrenzt und 0·24 mm. breit ist. Einige Risse weisen auf die Spaltbarkeit nach dem Prizma. Die Zwillingslamelle enthält weit weniger metalische Einschlüsse als die beiden Theile des anderen Individuums, hier wie dort sind sie immer in einzelnen Partien gedrängt beisammen (hauptsächlich parallel 100 angeordnet), während andere fast völlig frei davon sind. Die mittlere Lamelle löscht parallel mit 100 und 010 vollkommen aus, während die beiden anderen eine undulöse Auslöschung zeigen. In c. p. Lichte zeigt die mittlere Lamelle in normaler Lage ein farbenprächtiges Axenbild, von dem innersten Ringe ist jedoch nur ein Segment sichtbar. In beiden äusseren Lamellen erscheint das Axenbild fast in der Mitte des Gesichtsfeldes und sieht wie das eines einaxigen oder eines zweiaxigen Körpers mit sehr geringen Axenwinkel aus. Zu erwähnen wäre noch, dass bei dem Diallag die Unwandlung einen ausgezeichneten maschigen Verlauf nimmt, wie man sie sonst nur bei Olivin zu sehen gewöhnt ist, das Zersetzungsprodukt ist von dunkler, grünlich brauner farbe,

Als weiterer Bestandtheil tritt in geringer Menge und kleinen unregelmässig begrenzten mehr stengligen Individuen *Hornblende* auf. Sie besitzt lebhaften Pleochroismus (bräunlich gelb bis dunkelgrün mit einem Stich ins Blaue).

Mit ihr vergesellschaftet erscheint stets *Biotit*, der auch noch sonst zwischen den Plagioklas auftritt. Die bekannte Verwachsung

Digitized by Google

von Augit und Hornblende konnte nur in einem Falle beobachtet werden.

Von den in geringer Menge vorhandenen Erzen mag ein Theil, seiner zackigen Form wegen, dem Titaneisen ein Theil dem Magnetit zugetheilt werden. Pyritkörner sind selten. Der Apatit scheint hier ganz zu fehlen."

Ovoliko Foullon o kamenju sa Jabuke. Općinska uprava u Komiži je njekoliko mjeseci prije moga dolazka dala sa Jabuke donieti više komada svježega eruptivnoga kamenja sa Jabuke, da ga pošalje na izložbu u Zagreb. Ja sam od toga kamenja dobio njekoliko ljepših komada, pa to mi je pomoglo, da nisam se morao dati na malenoj barci na opasni i daleki put do Jabuke. Kamenje sa Jabuke je posve slično onom sa Brusnika. Gdjekoji komadi su upravo tako tamno sive boje kao i oni sa Brusnika, dok su drugi nješto tamniji. Kamenje je i u zrnatoj strukturi slično onom sa Brusnika. Makroskopski se dobro razpoznaju pločasti ledci plagioklasa, dok su obrisi augita više skriveni.

U izbrusku pod mikroskopom pruža nam se ista slika, što *ju* vidimo i u preparatih od kamenja sa Brusnika. Kao prvotne sastavne dielove nalazimo tu plagioklas, augit, željeznu rudu i apatit, a kao sekundarne proizvode amfibol, biotit i klorit.

Glinenac se malo ne sav očituje kao očit plagioklas, a samo je malo individna bez ikakvih sraslačkih lamela. Plagioklasi su ponajviše krupni i pločasti, a lice im je prilično staklenasto, premda su gotovo uviek puni raztrošine. U gdjekojih plagioklasih je raztrošina vrlo obilna, te se pri velikom povećanju očituje u obliku sitnih i bielih listića, koji u polarizovanom svjetlu pokazuju vrlo žive boje. Kao uklopke nalazimo u glinencih one četverouglaste, tamne ljage, koje spominje John u kamenju sa Brusnika i Foullon u ovom kamenju. Foullon spominje ovdje još i uklopke od tekućine, koje sam i ja našao.

Sraslačke lamele u plagioklasu su sad šire sad uže, te su u poznatoj nepravilnosti razvijene. Jedan odlupljeni list plagioklasa po svoj prilici prema plohi M (010) pokazao je potamnjenje od 15°, te bi prema tomu bio to *labrador*.

Augit je kao u kamenu sa Brusnika slabo razvijenih obrisa. Oveći ledci ponajviše su po 4 milimetra dugi i po 2 milimetra široki, no ima ih i sitnijih. Njegova žućkasto-smedja boja je vrlo svjetla, te biva na gdjekojih individuih osobito na tanjih mjestih tako slaba, da se jedva opaža. Raztrošena zrna bivaju ponješto

Digitized by Google

zelenkasta. Pleohroizam je slab, al ipak očit, te se kreće u raznih stupnjevih žućkaste boje.

Kalavost je onakva, kako ju na običnom augitu susrićemo. Na uzdužnih prerezih nije nikad onako fina i savršena, kako ju često dialag pokazuje. Na uzdužnih prerezih vidimo kose crte, koje se med sobom uzporedne, te bi odgovarale kalavosti po plohi ortodome, kao što smo to naveli kod kamena sa Brusnika. Na poprièčnih prorezih nisam nigdje našao pinakoidalne kalavosti. Ovu okolnost priznaje donjekle i sam *Foullon*, jer veli, da se pinakoidalna kalavost samo iznimno pojavljuje. *Foullon* navodi, da je kalao ledce augita i dobivao obično jasne i svjetle kalotine, koje su paralelno potamnjivale, pa kako drži, da te kalotine odaju savršenu pinakoidalnu kalavost, to misli, da je ova augitna ruda dialag. Htio sam se i sam o tom uvjeriti, pa sam iztraživao cielu rpu augitnih kalotina i te kalotine pokazivahu gotovo uviek koso potamnjenje, bile su to dakle kalotine po plohi prizme. Iznimno našao sam samo koju kalotinu sa paralelnim potamnjenjem, no ni tu ne bi smio tvrditi, da je to ortopinakoidalna kalotina. Spomenuo sam, da se na uzdužnih prorezih vidi jedna kalavost, koja ide koso prama prizmatskoj kalavosti, a pri kamenju sa Brusnika sam pokazao, da je posve vjerojatno, da je to ortodomalna kalavost, pa je posve naravno, da će kalotine odlupljene po toj kalavosti paralelno potamniti. Medjutim i u protivnom slučaju, kad bi dopustili, da je Foullonovo opažanje točno, onda još uviek ne bi smjeli augitnu ovu rudu uvrstiti med dialage. Poznato je, da se u običnih augitih pojavljuju tragovi pinakoidalne kalavosti, pa za to ih ipak neuvršćuju med dialage. Evo što o tom veli Rosenbusch (Mikroskopische Physiographie, 1885 p. 451): „Die Spaltbarkeit nach dem Prizma ist fast stets sehr deutlich, daneben tretten, zumal in Diabasen, pinakoidale Blatterdurchgänge auf, welche ihm wohl ein diallagänliches Ansehen geben, aber nirgends die Vollkommenheit der Absonderung dieses Minerals erreichen.“ Shvaćanju Foullonovu čini se, da je kriva ova okolnost. Tschermak je opredielio eruptivno kamenje od Komiže kao dialagit, pa se je držalo, a i sam je *Foullon* mislio, da je to kamenje slično onom sa Brusnika i Jabuke, pa se je tako i u diabazu tražio dialag, pa kako ga je težko *Foullon* našao, vidi se najbolje iz njegova opisa.

Još je jedna druga zanimiva okolnost, koju nije *Foullon* pravo uhvatio, a to je metamorfoza augita. Posve svježa augita ne ima

Digitized by Google

gotovo nigdje u kamenu. Gdjekad se on vidi onako izpucan kao olivin, što i *Foullon* spominje. Obično pako idu pukotine sa raztvorbom sa strane, te stvaraju fine pruge, koje idu obično okomito na glavnu os (uzporedno sa 001). Spomenuli smo to već pri kamenu sa Brusnika. Metamorfoza širi se od tih pukotina, pa ju možemo pratiti kroz sve stadije Glavni proizvod te metamorfoze je zelenkasti ili smeđji *amfibol,* koji je ponajviše vlaknast, a njemu se pridružuje više put i *biotit.* U mnogih slučajevih se vide samo još pojedina zrnca nepretvorena augita, dok se je sve ostalo pretvorilo u amfibol. I onakve nakupine amfibola i biotita, koje bar u preparatu ne stoje u savezu sa augitom, nedvojbeno su, po strukturi i obliku sudeć, sekundarne naravi. Cio ovaj pojav posve je sličan onom, što smo ga pri kamenju sa Brusnika opisali. Uz amfibol i biotit imamo kao treću sekundarnu rudu još i klorit.

Željezna ruda bit će, kako Foullon misli, dielom magnetit, i dielom titanovo željezo.

Apatit pojavljuje se kao i u kamenju sa Brusnika i to u istom onom obliku.

Bitna razlika izmed mog i Foullonovog opredjenja je u tom, što ja držim, da je amfibol uz biotit sekundarne naravi. Foullon je kamen uvrstio med augitne diorite, a kao razlog navodi ovo: „Der dioritische Habitus des Gesteines ist ausgesprochen, und die mikroskopische Untersuchung lehrt, dass auch nach dem mineralogischen Zusammensetzung die Eintheilung in die Gruppe der Augitdiorite die entsprehendste ist.“ Na drugom mjestu i to na koncu svoga članka navodi: „Die nicht oft vorkommende Combination: Plagioklas, Augit und Hornblende bei auch sonst ausgespochenen dioritischen Charakter lässt es am Zweckmässigsten erscheinen, das Gestein bei den Augitdioriten einzutheilen, umsomehr als es in jenen der hinteren Kisowa nahe verwandte besitzt, wenn auch dort die Hornblende eine weit wichtigere Rolle spielt als hier, wo sie stark in den Hintergrund tritt. Mit der bekannten charakteristischen Structur der Diabase besteht keinerlei Beziehung, weit mehr nähert sie sich jener der Gabbros, zu welcher Classe das Gestein als vorwiegend Plagioklas—Diallagcombination immerhin gestellt weden kann, wenn man von der geringen Menge der Hornblende absehen will. Unwillkürlich aber drängt sich, sowohl bei der makroskopischen als bei der mikroskopischen Betrachtung, der dioritische Habitus so hervor, dass durh die gewählte Einreihung von seiner

Digitized by Google

Structur, Ausbildung und mineralogischen Zusammensetzung sofort die richtigste Vorstellung gewonnen werden kann."

Iz svega se vidi, da su Foullonu bila dva momenta odlučna, da je kamenje ovo uvrstio med augitne diorite: jedno je prisutnost amfibola, a drugo struktura kamena. Prvi razlog odpada posve, jer je ovdje amfibol, kako smo vidili, sekundarne naravi. Za kamen ostaje dakle karakteristična samo kombinacija plagioklasa i augita, a tu kombinaciju ne možemo drugčije nego diabazom krstiti, pogotovo kad se tomu u istinu niti struktura ne protivi. Da kamen ovaj nije gabro, kako bi se on po mnienju Foulonovu smio okrstiti, govori najbolje ta okolnost, što se u njem nije augitna ruda razvila kao dialog, premda moram priznati, da je struktura kamena slična onoj, što ju gabro ima.

Istina je, da diabazi sa Brusnika i Jabuke ne imaju one ofitne strukture, kojom se odlikuje najveći dio diabaza, al to nije jedina struktura, što ju kod diabaza nalazimo, pa za to je Rosenbuch i zapustio spomenuti naziv „ofitna struktura" i prozvao najobičniju strukturu diabazâ, gdje su plagioklasi razvijeni u obliku šibkastih ledaca, diabazno zrnatom strukturom. To je ona struktura, što ju posjeduje diabaz iz Ivanović potoka kod Budve. Medjutim i ta struktura nije posve obćenita kod svih diabaza. Ima diabaza (vidi: Rosenbusch, Mikroskopische Physiographie der massigen Gesteine, 1887 p. 192.), gdje su se plagioklasi razvili u obliku širjih ploča kao u gabru, pa tu se onda prikazuje normalna „hipidiomorfna struktura" tipičnog plutonskog kamenja (Tiefengesteine). S tom strukturom je skopčana uviek veća idiomorfija augita. Gdje se je počela razvijati ta struktura, tamo se je ona u velike približila strukturi gabra a gdjekad joj i posve slična postala. Razlika izmed ove i obične diabazno-zrnate strukture tako je velika, da su petrografi često, kako sam Rosenbusch kaže, jednako kamenje radi razne strukture i razno imenovali. Tako je učinio i Foullon, no na to ga nije zavela samo osobita struktura, nego poglavito još i ta okolnost, što je mislio, da su u kamenu amfibol i biotit primarne sastavine.

U izvješću za god. 1890, što ga je podneo ravnatelj *D. Stur* o radu geolozkoga zavoda u Beču, spominje se (Verhandlungen d. g. R. 1891. p. 13.) bazalitično kamenje, što ga je prof. *E. Nikolić* u okolici dubrovačkoj odkrio. *Dr. Stache* svrnuo je radi toga kamenja u Dubrovnik, pa o tom izvidu izvješćuje *Stur* ovo: „Der

Digitized by Google

Besuch von Ragusa wurde zu dem Zwecke unternommen, um die Fundstelle von eigenthümlichen an basaltische Laven erinnernden Schlackenproben, welche mit einem Begleitschreiben des Herrn Gymnasialdiretors *Stephan Škarica* von dem Auffinder derselben Herrn Prof. *Em. Nikolić* an die geol. Reichsanstalt eingesendet worden waren, näher zu prüfen. Eine grössere Menge von diesem Materiale liegt auf einem nur etwa 10 Meter in Durchmesser enthaltenden Flächenraum des Nordabhanges des Graci-Berges (Ragusa Nord) gegen das Omblathal, nahe oberhalb des Wasserleitungsweges, angehäuft. Das anstehende Gestein ist hier eocener Kalkstein. Das schwarze Schlackenmaterial war jedoch nirgends als anstehendes Gestein zu constatiren."

Za moga boravka u Dubrovniku upozorio me je prof. *E. Nikolić* na troskavo ovo kamenje, no zlo vrieme mi nije dopustilo, da ga potražim na njegovu nalazištu. Prof. *Nikolić* je bio tako ljubezan, te mi je kasnije poslao par komada ove troske, koja sastoji, kako sam se uvjerio od glinenca i augita. Ja se nadam, da ću u brzo u Dubrovnik, pa će onda biti zgode, da se na ovo kamenje vratim.

Rezultati moga iztraživanja o eruptivnom kamenju iz Dalmacije bili bi u kratko ovi:

1. Eruptivno kamenje kod **Knina** je zrnat **diorit.** Diorit taj sastoji od plagioklasa, amfibola, apatita i titanova željeza.

2. Eruptivno kamenje od Podosoja kod **Vrlike** posve je raztrošeno, a vjerojatno je, da i ono sastoji od diorita kao i kamenje kod Knina.

3. U *Ivanović potoku* kod **Budve** razvio se je **diabaz,** koji sastoji od plagioklasa, augita i magnetita.

4. Kod **Komiže** na **Visu** razvio se **augitni porfirit,** u kom se je porfirno izlučio plagioklas a riedko augit; osnova mu sastoji od plagioklasa, augita, magnetita i stakla. Kamenje to prati velika množina pršinaca.

5. **Brusnik** i **Jabuka** (zapadno od Visa) sastoje od istog eruptivnog kamena. Kamen taj sastoji od plagioklasa, augita, željezne rude i apatita, te se ima uvrstiti med **diabaze.** Amfibol i biotit su u kamenu sekundarne naravi.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

C. Albrecht, Zagreb.

Digitized by Google

Digitized by Google

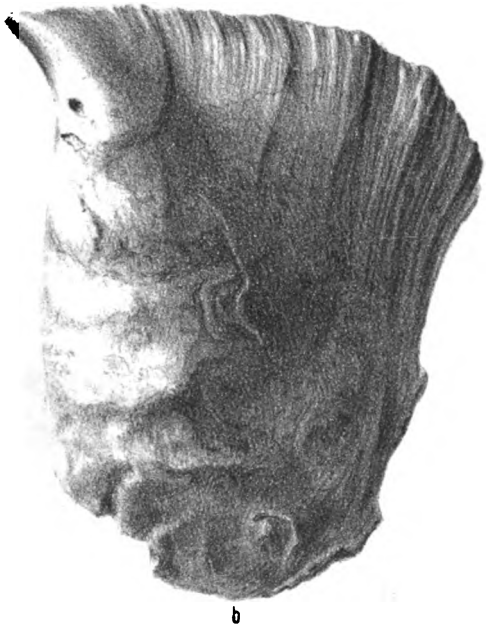

Sl. 1.

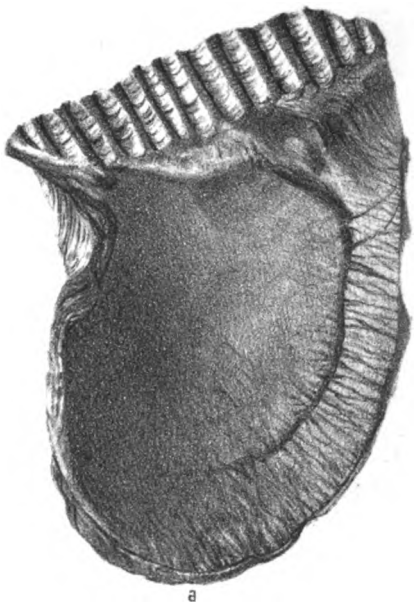

Sl. 2.

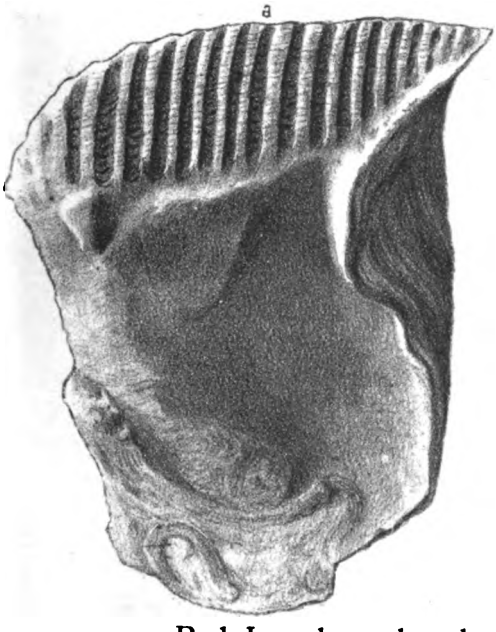

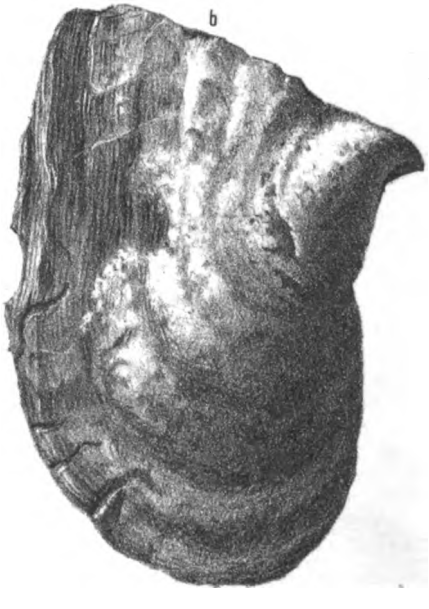

C. Albrecht, Zagreb.

Digitized by Google

Digitized by Google

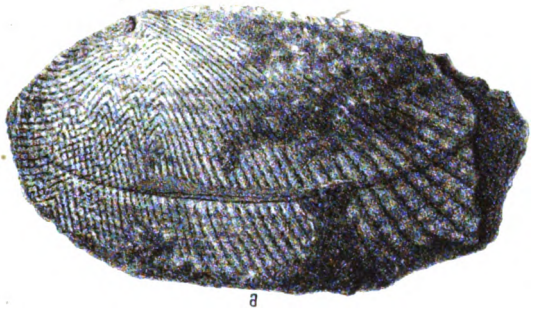

Sl. 1

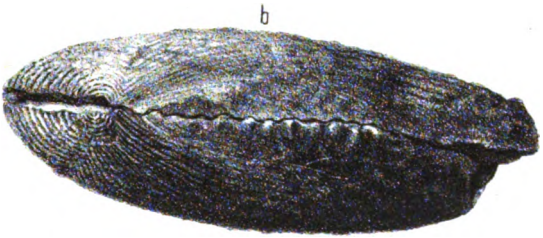

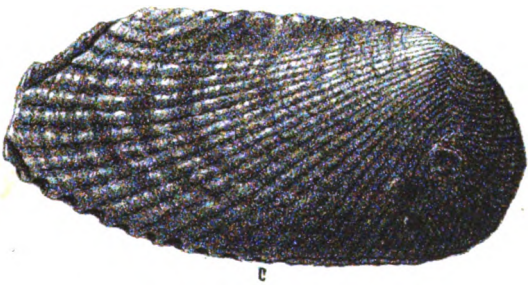

Sl. 2.

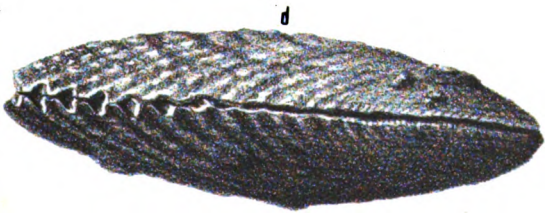

C. Albrecht, Zagreb.

Digitized by Google

Digitized by Google

Sl. 2.

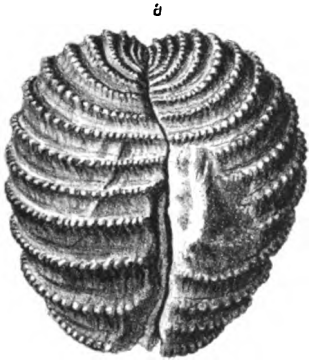

Sl. 4.

Sl. 3.

Sl. 1.

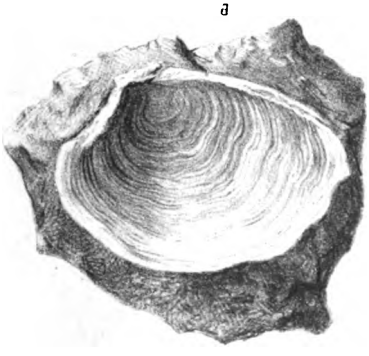

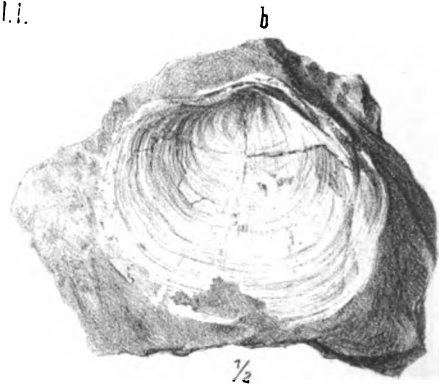

Digitized by Google

C. Albrecht, Zagreb.

Digitized by Google

Sl. 2.

a

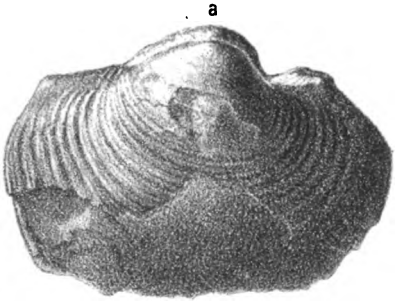

Sl. 1.

b

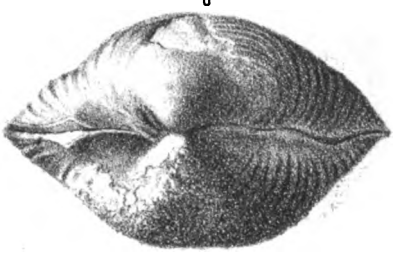

Sl. 3.

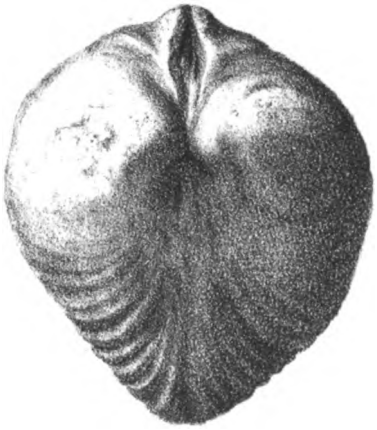

Digitized by Google

C. Albrecht, Zagreb.

Digitized by Google

Sl. 3.

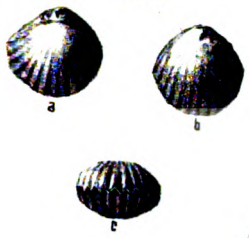

Sl. 5.

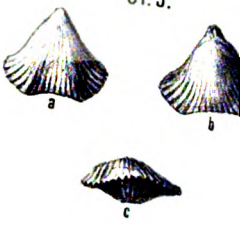

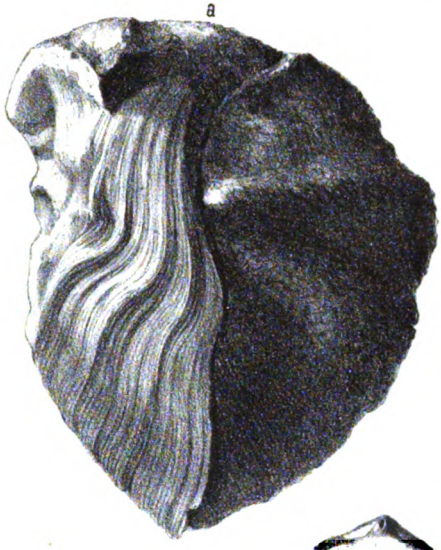

Sl. 2

Sl. 6.

Sl. 1.

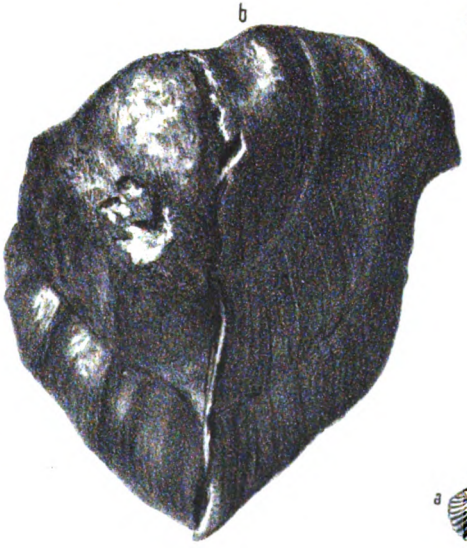

Sl. 4.

Sl. 7.

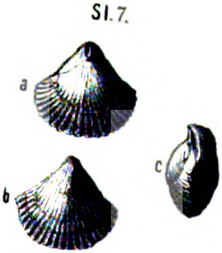

C. Albrecht, Zagreb.

Digitized by Google

Digitized by Google

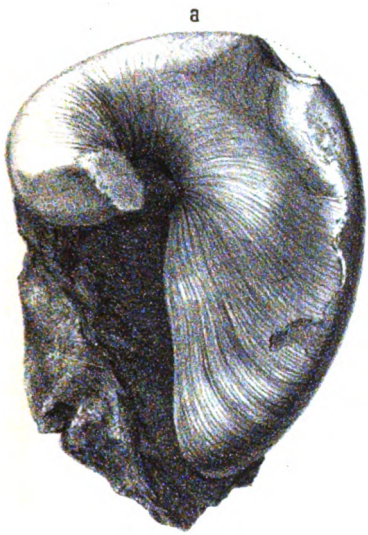

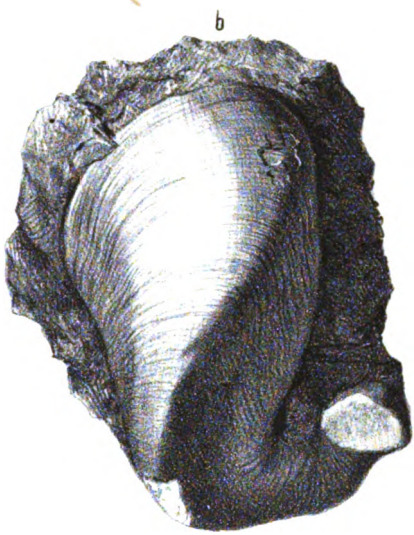

Sl. 1.

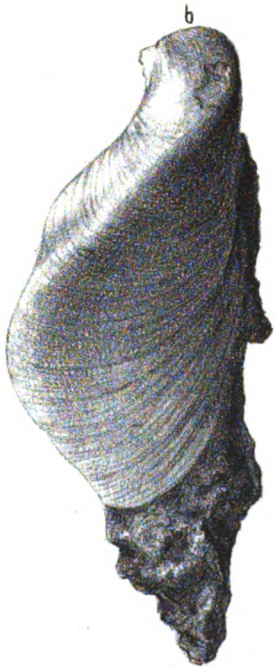

Sl. 2.

Digitized by Google

C. Albrecht, Zagreb.

Digitized by Google

Sl. 1.

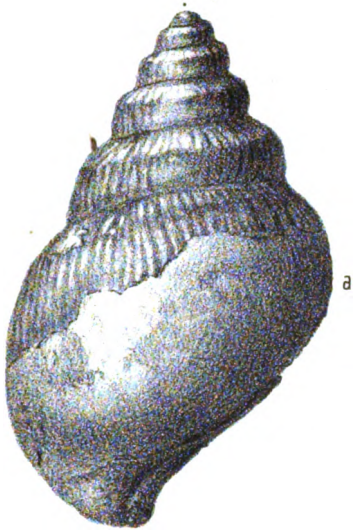
a

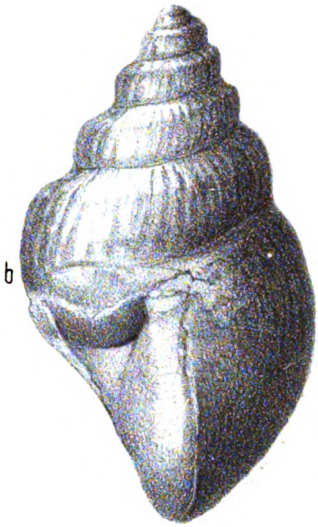
b

Sl. 2.

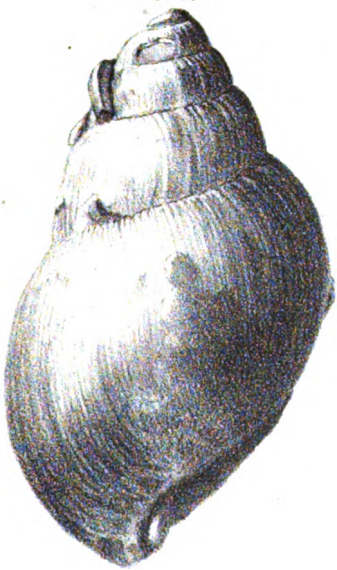

Sl. 3.

Digitized by Google

C. Albrecht, Zagreb.

Digitized by Google

Sl. 1.

Sl. 4

Sl. 2.

Sl. 3.

Digitized by Google

C. Albrecht, Zagreb.

Digitized by Google

Sl. 2.

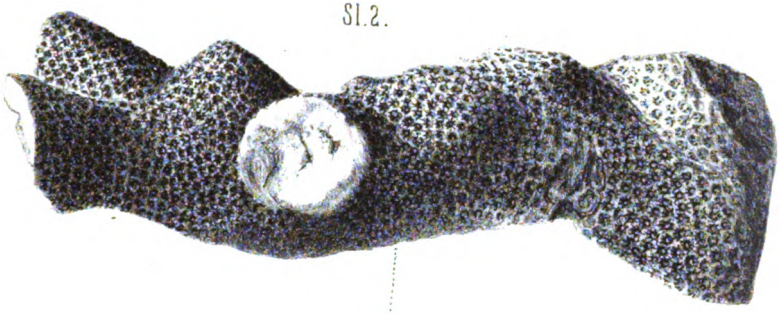

a

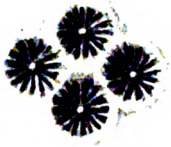

Sl. 4.

b

(c)

Sl. 1

Sl. 3.

Digitized by Google

Digitized by Google

Sl. 1.

Sl. 2.

Kromolitografija C. Albrechta u Zagrebu.

Digitized by Google

Digitized by Google

1.

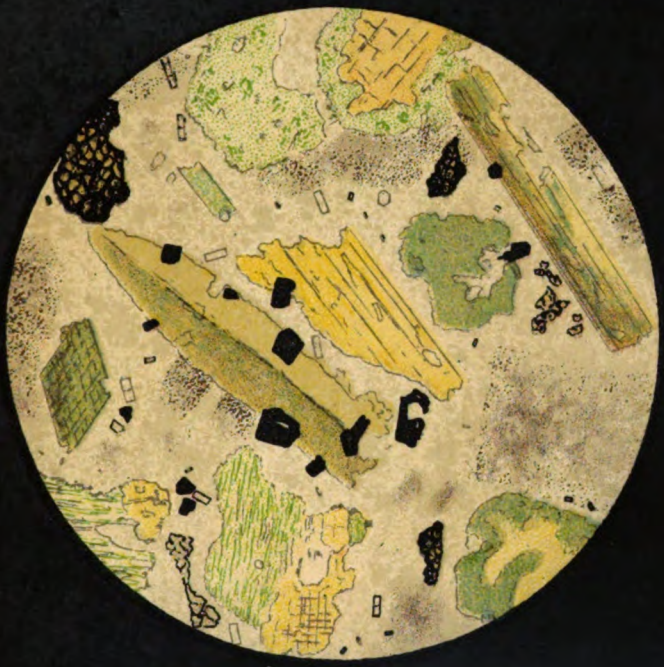

Sl. 2.

Kromolitografija C. Albrechta u Zagrebu.

Digitized by Google

Digitized by Google

1.

Sl. 2.

Kromolitografija C. Albrechta u Zagrebu.

Digitized by Google

Digitized by Google

1.

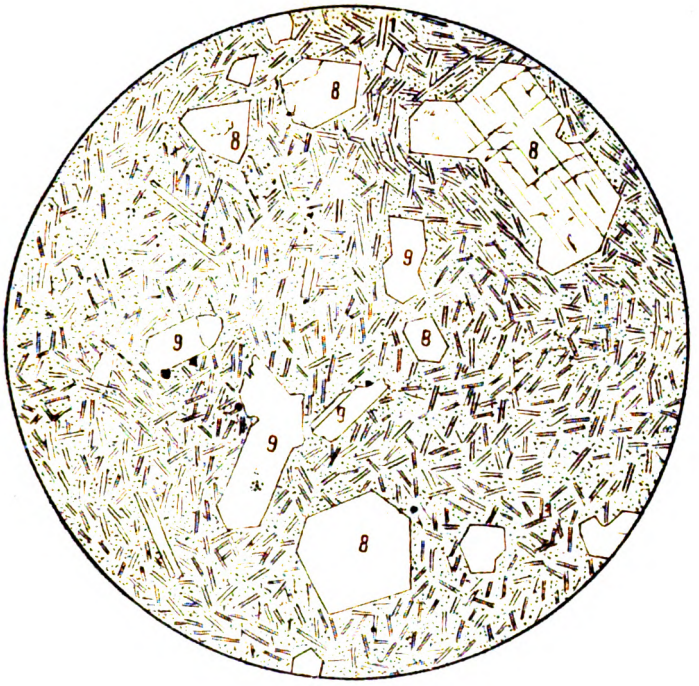

2.

Kromolitografija C. Albrechta u Zagrebu.

Digitized by Google

Digitized by Google

1.

2.

Kromolitografija C. Albrechta u Zagrebu.

Digitized by Google

Digitized by Google

Sl. 1.

Sl. 2.

Kromolitografija C. Albrechta u Zagrebu.

Digitized by Google

Digitized by Google

Sl. 1.

Sl. 2.

Kromolitografija C. Albrechta u Zagrebu.

Digitized by Google

Digitized by Google

Sl. 1.

Sl. 2.

Kromolitografija C. Albrechta u Zagrebu.

Digitized by Google

Digitized by Google

Sl. 1.

Sl. 2.

Kromolitografija C. Albrechta u Zagrebu.

Digitized by Google

Digitized by Google

1. 1.

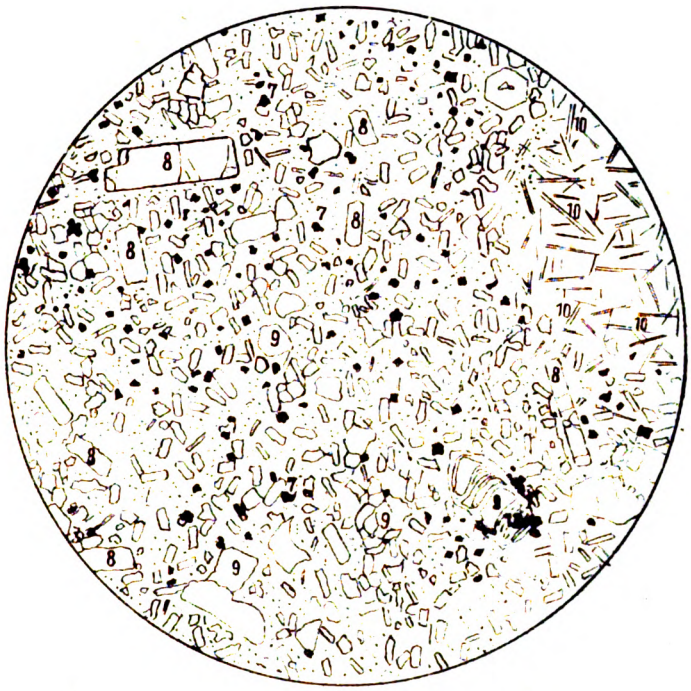

2.

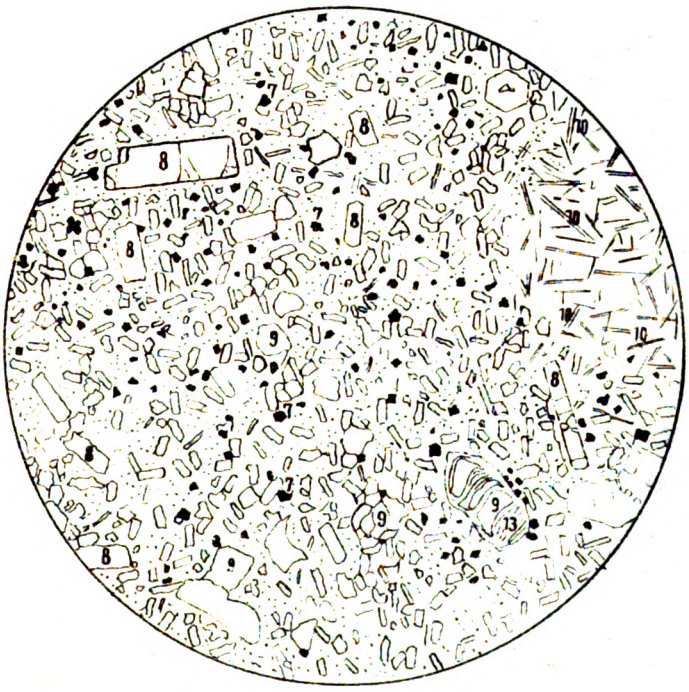

Kromolitografija C. Albrechta u Zagrebu.

Digitized by Google

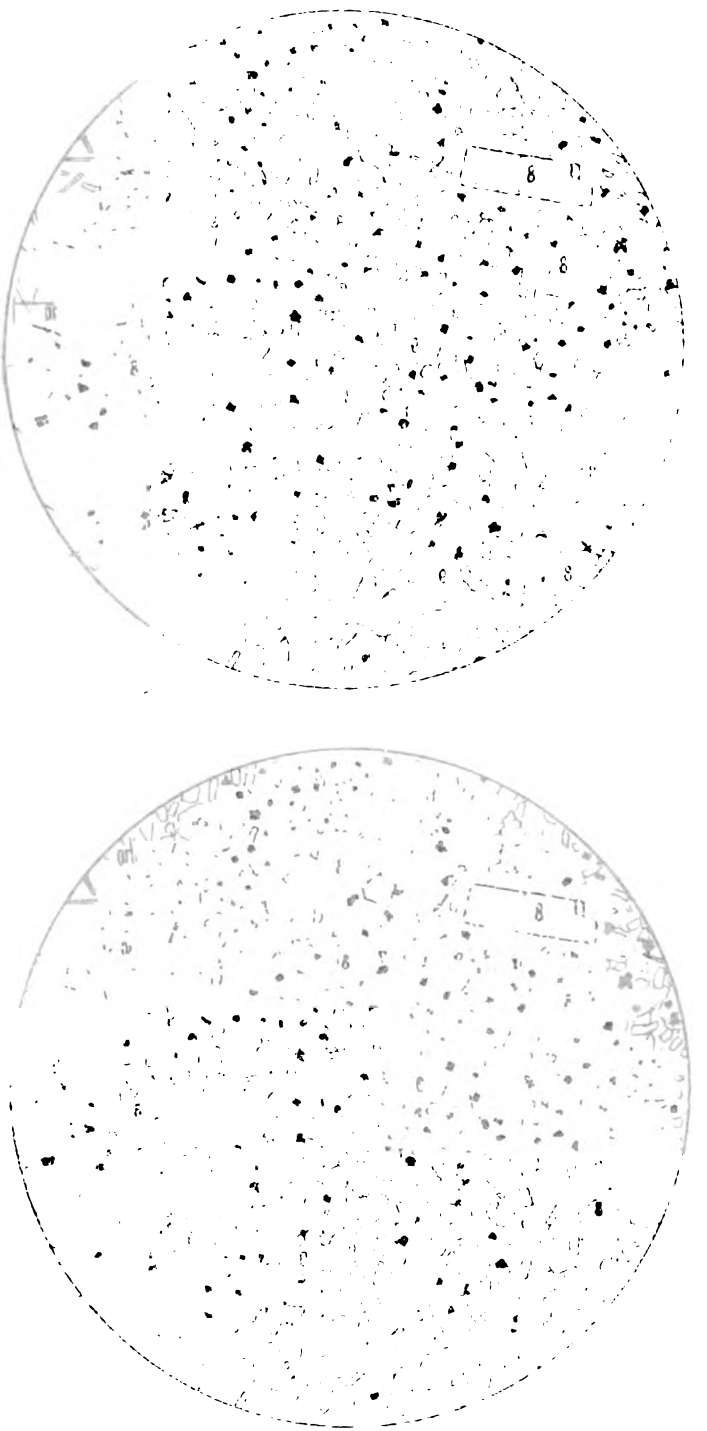

Digitized by Google

1. 1.

2

Kromolitografija C. Albrechta u Zagrebu.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA CXII.

RAZREDI FILOLOGIČKO-HISTORIČKI I FILOSOFIČKO-JURIDIČKI.

XXXVI.

U ZAGREBU 1892.

KNJIŽARA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE (DIONIČKE TISKARE).

TISAK DIONIČKE TISKARE.

Digitized by Google

U knjižari jugoslavenske akademije (knjižari Dioničke tiskare) u Zagrebu

mogu se dobiti knjige, koje izdaje jugoslavenska akademija znanostî i umjetnostî, koje izlaze njezinom pomoću i koje su prešle u njezinu svojinu:

A. Knjige, koje izdaje akademija.

I. Zbornici (knj. 1—182):

1. **Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti** (knj. 1—112):
   — knjige I. do LIX. i LXXX. svima trima razredima zajedničke. Ciena knj. I—XIX, svakoj 1 fr. 25 nč. Knj. XX. do LIX. svakoj 1 fr. 50 nč. Knj. LXXX. 2 for.
   — Filologičko-historičkoga i filosofičko-juridičkoga razreda. Knj. LX., LXII., LXIII., LXV., LXVII., LXVIII., LXX., LXXI., LXXIII., LXXIV., LXXVI., LXXVII., LXXIX., LXXXI., LXXXII., LXXXIV., LXXXV., LXXXVI., LXXXIX., XCI., XCIII., XCIV., XCVI., XCVII., XCVIII., XCIX., C., CI., CII., CIII., CV., CVIII., CX. i CXII. (I—XXXVI.) Ciena po 1 for. 50 nvč.
   — Matematičko-prirodoslovnoga razreda. Knj. LXI., LXIV., LXVI., LXIX., LXXII., LXXV., LXXVIII., LXXXIII., XCII., XCV., CIV., CVI. CVII., CIX. i CXI. (I—XV) Ciena CXI. knjizi 2 for. 50 novč., ostalim 1 for. 50 nč. Svakoj svezci 75 nč.
   — Boškovićev. Knjiga LXXXVII., LXXXVIII., XC. Ciena 4 for. 50 novč.
2. **Stari pisci hrvatski** (knj. 1—19).
   — Knj. I. Pjesme M. Marulića. U Zagrebu 1869. Ciena 2 fr. a. v.
   — „ II. Pjesme Šiška Menčetića Vlahovića i Gjore Držića 1870. Ciena 2 fr.
   — „ III. i IV. Pjesme Mavra Vetranića Čavčića. 1871. i 1872. Ciena III. knj. 2 fr., knj. IV. 2 for. 50.
   — „ V. Pjesme Nikole Dimitrovića i Nikole Nalješkovića. 1873. Ciena 2 fr.
   — „ VI. Pjesme Petra Hektorovića i Hanibala Lucića. 1874. Ciena 2 fr.
   — „ VII. Djela Marina Držića. 1875. Ciena 3 for.
   — „ VIII. Pjesme Nik. Nalješkovića, A. Čubranovića, M. Pelegrinovića i S. Mišetića Bobaljevića i Jegjupka neznana pjesnika. 1876. Ciena 1 for. 70 nvč.
   — „ IX. Djela Ivana Fr. Gundulića. 1877. Ciena 5 for.
   — „ X. Djela Frana Lukarevića Burine. 1878. Ciena 2 fr. 50 nč.
   — „ XI. Pjesme Miha Bunića Babulinova, Maroja i Oracija Mažibradića i Marina Burešića. 1880. Ciena 1 for. 80 nč.
   — „ XII., XIII. i XIV. Djela Gjona Gjora Palmotića. 1882., 1883. i 1884. Ciena knj. XII. 3 for. XIII. 3 for. 50 nvč. XIV. 2 for.
   — „ XV. Djela Antuna Gleđevića. 1886. Ciena 2 for.
   — „ XVI. Djela Petra Zoranića, Antuna Sasina i Savka Gučetića Bendeviševića. 1888. Ciena 2 for. 50 novč.
   — „ XVII. Djela Jurja Barakovića. 1889. Ciena 3 for.
   — „ XVIII. Pjesni razlike Dinka Rañine 1891. Ciena 2 for. 50 nč.
   — „ XIX. Djela Gjona Gjora Palmotića 1892. Ciena 50 nvč.
3. **Starine.** Knj. I—XXV. 1869—1891. Ciena I. knjizi 1 for. 25 nč. Knj. VII., X., XXI., XXII., XXIII., XXIV. i XXV. po 2 for., ostalim po 1 for. 50 nč.
4. **Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium.** (Knj. 1—23):
   — Knj. I—V., IX., XII., XVII., XXI., XXII. 1868. 1870. 1872. 1874. 1875. 1878. 1882. 1886. 1890. 1891. Listine o odnošajih izmedju južnoga Slavenstva i mletačke republike. Ciena I., II., III. i IX. po 3 fr., IV., XXI. i XXII. po 4 fr., V. i XII. po 2 fr. 50 nč., XVII. knj. 2 fr.
   — Knj. VI., VIII., XI., 1876., 1877., 1880. Commissiones et relationes venetae. Tom. I. II. III. Ciena VI. i XI. knj. 2 for. VIII. knj. 2 fr. 50 nč.
   — Knj. VII. 1877. Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia. Ciena 6 for.
   — Knj. X. XIII. Monumenta ragusina. Tom. I. et II. 1882. Ciena X. knj. 2 50 nvč. Knj. XIII. 3 for.

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA CXII.

RAZREDI FILOLOGIČKO-HISTORIČKI I FILOSOFIČKO-JURIDIČKI.

XXXVI.

U ZAGREBU 1892.

KNJIŽARA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE (DIONIČKE TISKARE).

Digitized by Google

LIBRARY OF CONGRESS
RECEIVED
MAR 5 1927
DOCUMENTS D ON

Dionička tiskara u Zagrebu.

Digitized by Google

Sadržaj.

Strana

Gnomički aorist u grčkom i hrvatskom jeziku. Od dra. M. Musića 1

Život i književni rad F. Miklošića. Od dra. T. Maretića . . . 41

Putovanja po Balkanskom poluotoku XVI. vieka. XII. Opis dvaju carskih poslanstva u Carigrad: K. Ryma godine 1571 i D. Ungnada godine 1572. Od dra. P. Matkovića 163

Digitized by Google

Digitized by Google

Gnomički aorist u grčkom i hrvatskom jeziku.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 26. ožujka 1892.

DR. AVGUST MUSIĆ.

1. Gnomički zove se grčki aorist ne samo onda, kad dolazi u poslovicama (gnomama), n. pr.

ὅς κε θεοῖσ' ἐπιπείθηται, μάλα τ' ἔκλυον αὐτοῦ (A 218.), nego i u onakovim rečenicama, kakva je ova:

ἀλλά μοι αὐτῷ
ἔργον ἀέξουσιν μάκαρες θεοὶ ὄφρ' ἐπιμίμνω·
τῶν ἔφαγόν τ' ἔπιόν τε καὶ αἰδοίοισιν ἔδωκα (o 371 do 373.), pa u poredbama, n. pr.

ὡς δ' ὅτε τίς τε δράκοντα ἰδὼν παλίνορσος ἀπέστη
οὔρεος ἐν βήσσῃσ', ὑπό τε τρόμος ἔλλαβε γυῖα,
ἂψ δ' ἀνεχώρησεν, ὠχρός τέ μιν εἷλε παρειάς,
ὡς αὖτις καθ' ὅμιλον ἔδυ Τρώων ἀγερώχων
δείσας Ἀτρέος υἱὸν Ἀλέξανδρος θεοειδής. Γ 33—37.

Tako je ovaj aorist prvi prozvao Döderlein (Reden und Aufsätze, Th. 2, str. 316).

U svima ovim prilikama može se grčki aorist prevesti hrvatskim prezentom perfektivnoga glagola: Tko bogove sluša, rado ga *usliše;* to *pojedem* i *popijem* i vrijednim *dadem;* a onu poredbu prevodi g. Maretić ovako:

Ko što u planinskom dòlu kad zmiju
Opazi tkogod, natrag *odlètî,* u koljena njemu
Udari drhat i on *odbježi* blijed u licu itd.

Ali se u hrvatskom jeziku nalazi i aorist u istoj službi, na pr. Dva loša *izbiše* Miloša. Čudo pasa *ujedoše* vuka. Nesta vina, *nesta* razgovora, nesta blaga, *nesta* prijatelja (sve iz Vukovih Poslovica).

Osim grčkoga i hrvatskoga jezika čini se da ima gnomički aorist samo još u starom indijskom jeziku. Primjere navodi Delbrück u

Digitized by Google

Synt. Forschungen II. na ovim stranama: 32, 42, 61, 65, 67, 68, 70, 71, 73, 75, 80.

2. Najglavniju literaturu o grčkom gnomičkom aoristu naveo sam i ocijenio u svojoj raspravi: Imperfekat i aorist itd. (Izvješće gimn. zagr. 1884.) str. 28—29. Odatle se vidi, da je *G. Hermanna*, koji je gnomički aorist tako tumačio da ‚unum factum tamquam exemplum pro pluribus commemoratur' (ad Viger. str. 913), pobio *E. Moller* u Philologu VIII, str. 113 i dalje, pa IX, str. 346 i dalje, i to tim, što je istakao ove momente: 1) gnomički se aorist (osobito u poredbama) izmjenjuje s prezentom, odakle se vidi, da ne znači prošlosti; 2) pozivanje na prošlost često je nemoguće; 3) u podložnim rečenicama, koje pripadaju glavnim rečenicama s gnomičkim aoristom, ne dolazi (kao onda, kad je u glavnoj rečenici prošlo vrijeme) optativ, nego konjunktiv s ἄν, odakle se opet vidi, da gnom. aorist ne znači prošlosti. — Na to se može kazati, da gnomički aorist istina ne znači prošlosti u onom smislu, kako je G. Hermann mislio, ali se ne može poreći, da aorist i tada, kad je gnomički, ostaje aorist t. j. ‚tempus praeteritum'; to dokazuje augment, kojemu Moller sasvim krivo pripisuje službu, da se ńim indikativ razlikuje od ostalih oblika. Ovaj je posljedńi moment prema Molleru istakao *Franke* u raspravi: Ueber den gnomischen Aorist der Griechen, koja je izašla u Berichte der kön. sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften zu Leipzig, philologisch-historische Classe, 1854. str. 63 i dalje, ali je pošao predaleko, što je Hermannovo tumačeńe u opće nastojao da obrani. Iza Mollera i Frankea ostalo je dakle neriješeno pitańe: kako može gnomički aorist ne značiti prošlosti (u Hermannovu smislu) pa opet ostati ‚tempus praeteritum'?

Od novije literature treba ogledati, što misle Delbrück i Brugmann. *Delbrück* kaže u Synt. Forsch. IV, str. 108—9, da gnom. aorist naknađava prezent perfektivnih glagola, ali ne kaže, kako do toga dolazi. *Brugmann* kaže u § 160. svoje grčke gramatike: Auffallend und noch nicht befriedigend erklärt ist die scheinbar zeitlose Verwendung (sc. des Aoristes) in Gleichnissen und in Sentenzen — pa naslućuje, da je tomu uzrok injunktiv. Ali kako hrvatski jezik ne poznaje injunktiva, pa opet ima gnomički aorist, upotrebljavańu aorista u gnomičkom smislu ne će biti uzrok injunktiv.

Ja dakle mislim, da pitańe o grčkom gnomičkom aoristu još nije riješeno, a još maňe pitanje o hrvatskom gnomičkom aoristu,

Digitized by Google

o kojem se jedva što i pisalo, jer danas više ni mene ne zadovoljava ono, što sam u pomenutoj raspravi svojoj o tome onako mimogred napisao (str. 24 - 30); nema sumńe, da bi grčki gnomički aorist, kad bi ga valalo onako tumačiti, kako sam ga ja ondje tumačio, morao uza se imati ἄν, a hrvatski prijeći u kondicional. Među tim pošlo mi je za rukom, te sam našao bolje tumačeńe, kojemu mislim da se, bar u jezgri, ne će moći zabaviti. Ovo tumačeńe rad sam ovdje izložiti.

Osvrtat ću se u opće samo na grčki i na hrvatski jezik. Grčke ću primjere vaditi ponajviše iz Homera, a hrvatske (srpske) iz Vukovih narodnih umotvorina.

3. Gnomički se aorist upotrebljava u rečenicama, koje Paul (Principien d. Sprachgeschichte, str. 103) *apstraktnima* zove. Prije svega valja nam dakle ogledati narav apstraktnih rečenica. Apstraktne rečenice mogu se označiti kao rečenice, kojih se radńa vrši u apstraktno vrijeme. A apstraktno zovem u duhu Paulove terminologije (isp. o. c. str. 66 i dalje, pa 103) ono vrijeme, koje nije ńeko posve određeno vrijeme (konkretno vrijeme), nego samo vrsta vremena. Tako je n. pr. vrijeme ‚danas u jutru' konkretno, a vrijeme ‚u jutru' apstraktno vrijeme. I konkretno i apstraktno vrijeme može se kazati i ćitavom (podložnom) rečenicom. Tako je n. pr. u rečenici: Kad sam svršio svoj posao, šetao sam se[1] — podložnom rečenicom ‚kad sam svršio svoj posao' kazano konkretno vrijeme; a u rečenici: Kad svršim svoj posao, šećem se — kazano je podložnom rečenicom ‚kad svršim svoj posao' apstraktno vrijeme. I vrijeme, koje se ne kaže izrijekom, može biti konkretno ili apstraktno. Konkretno je onda, ako situacija, kontekst itd. pokazuje, da se radńa glagolska vrši u ńeko posve određeno vrijeme, inače je apstraktno, te se misli, da se radńa glagolska vrši u vrijeme, u koje se u opće vršiti može. Pouzdan znak, da je u ńekoj rečenici vrijeme, koje nije izrijekom kazano, apstraktno, nalazi se u tom, ako je subjekat apstraktan (isp. Paula o. c. 103.). Tako je n. pr. u rečenici: Učenik se uči — subjekat ‚učenik' apstraktan, ako se ne misli ńeki određeni učenik, nego ćitava vrsta ljudi, kojima to ime pripada, pa je i vrijeme, u koje se radńa glagolska vrši, apstraktno, te se misli, da se vrši u vrijeme, u koje se u opće vršiti

[1] Navodim samo hrv. primjere, jer se radi samo o tom, da ńešto razjasnim; a što vrijedi za hrvatski jezik, to vrijedi i za grčki i za svaki drugi indoevropski jezik.

*

Digitized by Google

može. Dakako da vrijeme, u koje se radńa glagolska vrši, može biti apstraktno i onda, kad je subjekat konkretan. Tako n. pr. i onda, kad se misli na ńekoga određenoga učenika, vrijeme, u koje se vrši radńa glagolska u rečenici: Učenik se uči — može biti apstraktno. Ali prvo: kod konkretnoga subjekta vrijeme, u koje se radńa glagolska vrši, nije svagda apstraktno, a kod apstraktnoga svagda je apstraktno; a drugo: kod konkretnoga subjekta vaļa da se iz situacije, konteksta itd. razumije, je li vrijeme, u koje se glagolska radńa vrši, konkretno ili apstraktno, a kod apstraktnoga već se eo ipso razumije, da je to vrijeme apstraktno.

Iz pojma konkretnoga i apstraktnoga vremena slijedi, da se konkretno vrijeme nalazi samo jedan put, a apstraktno neodređeno mnogo puta. Tako se konkretno vrijeme ‚danas u jutru' nalazi samo jedan put, a apstraktno vrijeme ‚u jutru' nalazi se toliko puta, koliko ima jutara, dakle neodređeno mnogo puta. A otuda slijedi, da se i radńa, koja se vrši u apstraktno vrijeme, vrši neodređeno mnogo puta. A za radńu, koja se vrši neodređeno mnogo puta, ne može se kazati, ni da se vrši (samo) u sadašńosti, ni (samo) u prošlosti, ni (samo) u budućnosti, jer se de facto vrši i u sadašńosti i u prošlosti i u budućnosti. Radńa pak, za koju se ne može kazati, ni da je sadašńa, ni prošla, ni buduća, upravo je bezvremenska. Radńa glagolska u apstraktnim rečenicama dakle je bezvremenska.

A sada se pita: kojim se glagolskim oblikom kazuje radńa u apstraktnim rečenicama? Ako je glagol imperfektivan, u grčkom i hrvatskom jeziku dolazi u apstraktnim rečenicama prezent, ako li je perfektivan, u grčkom jeziku dolazi gnomički aorist, u hrvatskom također gnomički aorist ili običnije prezent. N. pr. Ἀ χεὶρ τὰν χεῖρα νίζει Epiharm. Ruka ruku *pere* (Vuk, Posl.) — Κάτθαν' ὁμῶς ὅ τ' ἀεργὸς ἀνὴρ ὅ τε πολλὰ ἐοργώς. I 320. Čudo pasa *ujedoše* vuka (Vuk, Posl.). Neko se za list *sakrije*, a nekoga ne može ni dub da *pokrije* (ib.).

4. Pitajmo se najprije, kako u apstraktnim rečenicama može dolaziti prezent (imperfektivnih glagola). Kad bi indoevropski prezent značio bezvremensku radńu, kao što se obično misli (isp. n. pr. Brugmannovu grčku gramatiku[2], § 156), ne bi bilo teško odgovoriti na to pitańe. Ali ja mislim, da indoevropski prezent ne znači bezvremensku, nego *sadašńu* radńu. To se vidi odatle, što indoevropski prajezik ne poznaje prezenta od perfektivnih glagola. Delbrück kaže doduše u Syntaktische Forschungen, IV, str. 112.

Digitized by Google

‚Danach kann man es als wahrscheinlich ansehen, dass im ältesten Indogermanischen das aus der einfachen Wurzel gebildete Praesens die eintretende Handlung ausdrückte' te se poziva na svoj Altindisches Verbum, gdje na temelju toga, što se u starom indijskom jeziku prezent od istoga korijena često na više načina tvori (povodeći se za Curtiusom, Zur Chronologie[2] str. 48. i dalje, 53 i dalje, isp. i Curtiusov Verbum, I[2], str. 13, 15 i dalje) na str. 18 i dalje kaže: Es scheint mir aber doch, wenn man den Gebrauch namentlich des Griechischen und Slavischen miterwägt, als sehr wahrscheinlich angenommen werden zu können, dass b h a r t i die momentane auf einen Schlag vollzogene Handlung bedeutet habe, also etwa ‚er ergreift, nimmt', b i b h a r t i (oder indogerm. b h a b h a r t i) die gesteigerte Handlung, also etwa ‚er hält fest', und b h a r a t i die dauernde Handlung, also ‚er trägt'. Am besten kann man sich, wie angedeutet, derartige Unterscheidungen an den slavischen Sprachen verdeutlichen. Ali za svoje misli ni Curtius ni Delbrück ne navode nikakvih potvrda; one se dakle ne mogu držati ni za što drugo nego za aprioristična nagađanja. A kako danas sam Delbrück o tome sudi, može se vidjeti iz njegove knjige Altindische Syntax, gdje na str. 275 o istoj pojavi kaže: Die Vermuthung lag nahe, dass diese äussere Mannigfaltigkeit einer alten Mannigfaltigkeit der Bedeutung entspreche, so dass etwa in der einen Form die dauernde, in der anderen die wiederholte Handlung ausgedrückt wäre u. s. w. *Diese Vermuthung hat sich mir nicht bestätigt.* Vielmehr hat meine Untersuchung für den Veda zu demselben negativen Resultat geführt etc. — A na strani 277 iste knjige kaže Delbrück: Danach darf man wohl behaupten, dass die grosse Masse der aus der Urzeit überlieferten Praesensformationen im Sanskrit *todte Bildungen* sind, die nur gelegentlich benutzt werden, um vorhandene Bedeutungsverschiedenheiten äusserlich festzuhalten. — Koliko ja znam, između staroga indijskoga i grčkoga jezika u tome nema razlike. Po tom se doista može kazati, da indoevropski prajezik ne poznaje prezenta od perfektivnih glagola. A to se može razumjeti samo onda, ako indoevropski prezent pokazuje sadašnju radnju. Jer kad bi indoevropski prezent pokazivao radnju bez obzira na vrijeme, ne bi se moglo razumjeti, zašto u indoevropskom prajeziku i perfektivni glagoli ne bi imali prezenta, kad se narav perfektivne radnje ne protivi onomu, što bi prezent značio, i kad perfektivni glagoli imadu n. pr. preterit (aorist) paralelan s preteritom imperfektivnih glagola (imperfektom). Ako pak indoevropski

Digitized by Google

prezent pokazuje sadašńu radńu, lako se razumije, da perfektivni glagoli, koji pokazuju takovu radńu, koja nigda ne može biti sadašńa, nemaju oblika, koji bi pokazivao perfektivnu radńu u sadašńosti.

Drukčije misli, kao što je naprijed spomenuto, Brugmann (Griechische Grammatik[2], § 156); a i sâm sam ńegda drukčije mislio (Impf. i aor., str. 14 i dalje). Ali Brugmann se odmah sâm zapleće u protivurječje, kad najprije kaže: Der ind. praes. 'ist an und für sich zeitlos, er bezeichnete ursprünglich keine bestimmte Zeitstufe. Daher wurde er im Griechischen, wie schon in der idg. Grundsprache, nicht bloss von der Gegenwart des sprechenden, sondern auch von der Vergangenheit (praes. historicum) und Zukunft sowie von allen Zeiten zugleich gebraucht — a onda za praes. hist. napose dodaje: Beim praes. hist. tritt der sprechende aus dem Rahmen der Zeit heraus, lässt über dem Interesse an dem Ereignis selbst die Vorstellung des zwischen dem Vorgang und der Erzählung desselben bestehenden Zeitverhältnisses nicht aufkommen und versetzt sich in die Zeit, da das Ereignis sich eben abspielte, so dass er dasselbe wie in einem Drama oder wie auf einem Bilde vor sich sieht. — Ako je ind. praes. ‚zeitlos' te se može i za prošlost upotrebljavati, onda ne treba, da bi se onaj, koji govori, upotrebljavajući ga za prošlost prenosio u ono vrijeme, kad se događaj upravo događa; ovo treba da se čini samo onda, ako ind. praes. znači upravo sadašńost.

S indoevropskim prajezikom slaže se u značeńu prezenta grčki jezik. Ali se ne slažu slavenski jezici. U ńima se prezent (imperfektivnih glagola) pored onoga značeńa, što ga ima indoevropski prezent, nalazi i u takom značeńu, po kojem pokazuje glagolsku radńu bez obzira na vrijeme, dakle nema samo vremensko značeńe sadašńosti, nego i bezvremensko značeńe. Tako se n. pr. upotrebljavańe prezenta u ovakovim rečenicama:

Da s' *vatamo* tanke slamke, tanke, tanane,
Da *gledamo*, ko će s kime da se ljubimo. Vuk, pj. I, 173.
Neka bog *zna*, dobra biti ne će. ib. II, 110.

jamačno osniva na bezvremenskom značeńu. Kako je prezent u slavenskim jezicima dobio to značeńe, ne ću ovdje ispitivati. Toliko stoji, da se moralo razviti sekundarno, da nije poteklo iz indoevropskoga prajezika. Ali to treba da istaknem, da se u slavenskim jezicima, u kojima prezent (imperfektivnih glagola) ima i bezvremensko značeńe, i perfektivni glagoli upotrebljavaju u prezentu. To

Digitized by Google

indirecte potvrđuje moju dedukciju, da u indoevropskom prajeziku, u kojem perfektivni glagoli nemaju prezenta, prezent (imperfektivnih glagola) nema bezvremenskoga značeńa.

5. Nakon ove digresije, koja mislim da je bila potrebna, vraćam se k pitańu, kako u apstraktnim rečenicama može dolaziti prezent (imperfektivnih glagola), za koji smo evo vidjeli, da znači sadašńu radńu, a u apstraktnim rečenicama radńa je svagda bezvremenska? — U indoevropskim jezicima radńa se temporalno određuje prema onomu vremenu, u koje se govori. Tako na pr. oblici ἔγραφον, ἔγραψα, ‚pisah, napisah' znače radńu prošlu za ono vrijeme, u koje se govori; oblici γράψω, ‚pisat ću, napisat ću' znače radńu buduću opet za ono vrijeme, u koje se govori. Tako isto ako kažemo, da je radńa apstraktnih rečenica bezvremenska, mislimo, da je bezvremenska za ono vrijeme, u koje se govori. Ali oblika, koji bi značio bezvremensku radńu, jezik ne poznaje. Radńu apstraktnih rečenica ne možemo dakle izreći, dok ostajemo na stajalištu onoga vremena, u koje se govori. Vaļa dakle tražiti drugo vrijeme, za koje radńa apstraktnih rečenica ne će biti bezvremenska. Ili budući da je bezvremenska upravo ona radńa, koja se ne može temporalno odrediti, vaļa tražiti vrijeme, prema kojemu će se radńa apstraktnih rečenica moći temporalno odrediti. A na to nas vrijeme navodi jedno karakteristično svojstvo imperfektivne radńe. Imperfektivna se radńa za ono vrijeme, u koje joj vršeńe pada, vrši svagda u sadašńosti. Tako bi se i ono, što se sada kazuje oblikom ἔγραφον ‚pisah', i ono, što se sada kazuje oblikom γράψω ‚pisat ću', u ono vrijeme, u koje se radńa vrši, kazivalo oblikom γράφω ‚pišem'. Prema onomu vremenu dakle, u koje se vrši, imperfektivna je radńa svagda jednako temporalno određena t. j. svagda sadašńa. Sada ćemo razumjeti, zašto u apstraktnim rečenicama, ako je glagol imperfektivan, u grčkom i hrvatskom i u opće u svima indoevropskim jezicima dolazi prezent. Zato, što je imperfektivna radńa za ono vrijeme, prema kojemu se jedinomu radńa apstraktnih rečenica može temporalno odrediti, t. j. za vrijeme, u koje se vrši, svagda sadašńa. Prezenti νίζει, ‚pere' u rečenicama Ἁ χεὶρ τὰν χεῖρα νίζει, Ruka ruku pere — znače dakle, da je radńa, koju znače glagoli νίζειν, ‚prati', za ono vrijeme, u koje se vrši, svagda sadašńa. Tko bi govorio u ono vrijeme, u koje se radńa ovih glagola vrši, vaļalo bi svagda da upotrebi prezent.

6. Pošto smo našli, zašto u apstraktnim rečenicama, ako je glagol imperfektivan, u grčkom i hrvatskom jeziku dolazi prezent, red je,

Digitized by Google

da ogledamo, u kojem obliku dolazi u apstraktnim rečenicama perfektivan glagol. Ako je glagol perfektivan, u apstraktnim rečenicama grčkima dolazi aorist, a u hrvatskima pored prezenta također aorist, čemu su primjeri naprijed navedeni. Pita se dakle, kako može u apstraktnim rečenicama dolaziti aorist? I perfektivna radńa ima jedno karakteristično svojstvo, paralelno s onim karakterističnim svojstvom imperfektivne radńe, koje čini, te imperfektivan glagol u apstraktnoj rečenici dolazi u prezentu Perfektivna je radńa za ono vrijeme, u koje se izvrši[1], svagda prošla. U ono vrijeme, ὅταν τις ἀποθάνῃ, ‚kad tko umre', kaže se ἀπέθανε, ‚on umrije'; u ono vrijeme, za koje se sada kaže ἀποθανεῖται, ‚on će umrijeti', kazat će se opet ἀπέθανε, ‚on umrije'. Dakle i perfektivna je radńa prema onomu vremenu, u koje se izvrši, svagda jednako temporalno određena, i to kao prošla. Ako se dakle imperfektivna radńa u apstraktnim rečenicama izriče oblikom glagolskim, koji pokazuje, kako je temporalno određena prema onomu vremenu, u koje se vrši, t. j. prezentom, nije nikakvo čudo, da se perfektivna radńa izriče oblikom, koji pokazuje, kako je temporalno određena prema onomu vremenu, u koje se izvrši, t. j. aoristom. Aoristi κάτθανε, ‚ujedoše' u rečenicama Κάτθαν' ὁμῶς ὅ τ' ἀεργὸς ἀνὴρ ὅ τε πολλὰ ἐοργώς, Čudo pasa ujedoše vuka — znače dakle, da je radńa, koju znače glagoli καταθανεῖν, ‚ujesti', za ono vrijeme, u koje se izvrši, svagda prošla. Tko bi govorio u ono vrijeme, u koje se radńa ovih glagola izvrši, vaļalo bi svagda da upotrebi aorist.

7. Prije nego nastavim svoje razlagańe vaļa da spomenem ńešto, što će, nadam se, ne samo ono, što je u § 5. i 6. izloženo, utvrditi, nego poduprijeti i ono, što ću poslije kazati. I osim apstraktnih rečenica upotrebļavaju se naime kadšto oblici glagolski, koji pokazuju, kako je radńa temporalno određena, ne prema onomu vremenu, u koje se govori, nego prema onomu, u koje joj vršeńe ili izvršeńe pada. Najjasniji i najpouzdaniji takav slučaj imamo u tom, što se aorist upotrebļava mjesto futura; n. pr. Za Boga, brate! molim te! *umreh* od žeđi; daj mi čašu vode. Vuk, prip. 20. Aorist ‚umreh' ne pokazuje, kako je radńa glagola ‚umrijeti' temporalno određena prema onomu vremenu, u koje se govori, jer za to

[1] Ovim glagolom treba zamijeniti glagol ‚vršiti', kad se govori o perfektivnoj radńi; imperfektivna se radńa vrši, perfektivna se može samo ‚izvršiti'.

Digitized by Google

je vrijeme ova radńa buduća, nego prema onomu vremenu, u koje joj izvršeńe pada, za koje je, kao perfektivna, dakako prošla. Ali budući da se radńa obično temporalno određuje prema onomu vremenu, u koje se govori, a za to je vrijeme radńa onoga glagola, koji je u aoristu, buduća, zato dobiva aorist značeńe futura: ‚umreh = umrijet ću'. Samo se može pitati: zašto se ne upotrebļava futur, koji bi jasnije pokazivao, da je radńa glagolska prema onomu vremenu, u koje se govori, buduća? U apstraktnim je rečenicama radńa glagolska prema onomu vremenu, u koje se govori, bezvremenska, a oblika, koji bi pokazivao bezvremensku radńu, jezik ne poznaje; zato se lako razumije, zašto se u ńima upotrebļava oblik, koji pokazuje, kako je radńa temporalno određena prema onomu vremenu, u koje joj izvršeńe pada. Ali zašto se u rečenicama, kakva je spomenuta, radije gleda na ovo vrijeme nego na ono, u koje se govori? Ja mislim, da to biva zato, da bi se pouzdanije izreklo, da će se radńa doista izvršiti. Govornik se kao prenosi u ono vrijeme, u koje će se radńa izvršiti: odatle aorist; ali ne zaboravļa, da to vrijeme nije još došlo, nego će istom doći: odatle aoristu značeńe budućnosti. Po tom mislim, da Miklošić ne tumači dobro futursko značeńe aorista u svojoj sintaksi na str. 787, 3., gdje kaže: die nahe Zukunft wird als vergangen dargestellt. Budućnost se ne može prikazati kao prošla, inače prestaje biti budućnost. Ova se pojava u opće ne može razumjeti, ako se ne učini razlika između onoga vremena, za koje je radńa prošla, i onoga, za koje je buduća, jer i prošla i buduća ne može biti za isto vrijeme. Tako se isto vara i Kühner, koji u svojoj grčkoj gramatici za istu pojavu u grčkom jeziku kaže: der Aorist wird zuweilen auf sehr nachdrückliche Weise gebraucht, wenn der Redende ein zukünftiges Ereigniss als bereits geschehen darstellt (str. 142, 11).

Aorist pro futuro dolazi osim hrvatskoga i bugarskoga jezika (Miklošić navodi na pomenutom mjestu svoje sintakse jedan primjer iz bugarskoga jezika), koliko ja znam, samo još u grčkom jeziku. Ali u grčkom jeziku veoma rijetko. Meni su poznata samo 3 primjera. Evo ih:

εἴ περ γάρ τε καὶ αὐτίκ' Ὀλύμπιος οὐκ ἐτέλεσσεν,
ἔκ τε καὶ ὀψὲ τελεῖ, σύν τε μεγάλῳ ἀπέτισαν,
σὺν σῇσιν κεφαλῇσι γυναιξί τε καὶ τεκέεσσιν. Δ 160—162.

ἀπέτισαν ‚platiše = platit će'.

εἰ μέν κ' αὖθι μένων Τρώων πόλιν ἀμφιμάχωμαι,
ὤλετο μέν μοι νόστος, ἀτὰρ κλέος ἄφθιτον ἔσται·

Digitized by Google

εἰ δέ κε οἴκαδ' ἵωμι φίλην ἐς πατρίδα γαῖαν,
ὤλετό μοι κλέος ἐσθλόν, ἐπὶ δηρὸν δέ μοι αἰών. I 412—415.

ὤλετο ‚propade = propast će'.

ἀπωλόμεσθ' ἄρ', εἰ κακὸν προσοίσομεν
νέον παλαιῷ. Eur. Med. 78.

ἀπωλόμεσθα ‚propadosmo = propast ćemo'.

Brugmann kaže u svojoj grčkoj gramatici § 160., da je prividno bezvremensko upotrebljavańe aorista u poredbama i poslovicama, t. j. gnomičkoga aorista, čini se, bilo u svezi s prividno futurskim upotrebljavańem na mjestima kao Δ 161, I 413. Da je ova slutńa Brugmannova opravdana, pokazuje moje razlagańe, po kojem se u jednom i u drugom slučaju aorist upotrebljava zato, što se hoće da pokaže, kako je radńa temporalno određena prema onomu vremenu, u koje joj izvršeńe pada.

Kud i kamo češće dolazi aorist pro futuro u hrvatskom jeziku. Iz Vukovih narodnih pjesama, pripovijedaka i poslovica imam u svojoj zbirci 47 prilično sigurnih primjera. Najčešće dolaze u takom aoristu glagoli ‚umrijeti, poginuti, otići'. S tim se može isporediti, da i u dva od ona tri grčka primjera dolazi glagol (ἀπ)ολέσθαι ‚propasti'. Na dalje vala spomenuti, da glagol obično dolazi u 1. licu (singulara), mnogo rjeđe u 3. licu, a u 2. licu ne dolazi nigda. Napokon dodajem, da je u ńekim primjerima situacija takova, da je budućnost, u kojoj će se radńa glagolska izvršiti, vrlo blizu onomu vremenu, u koje se govori, te bi se moglo činiti, da se aorist ne upotrebljava zato, da bi se pouzdanije izreklo, da će se radńa glagolska doista izvršiti, nego zato, da bi se izreklo, da će se radńa svaki čas izvršiti. Takav je onaj primjer, koji je naprijed naveden iz Vukovih pripovijedaka str. 20. ‚Za Boga, brate! molim te! *umreh* od žeđi; daj mi čašu vode'. Ali ja mislim, da se jedno s drugim može lijepo složiti. Jer što je budućnost bliža, to je pouzdanija. Zmaj upotrebljava u navedenom primjeru aorist mjesto futura zato, što hoće da istakne, da je smrt ńegova pouzdana, a na to ga sili to, što mu smrt već sjedi za vratom. Tako se aorist pro futuro upotrebljava u strahu. Takav je i ovaj primjer: Diži, pobratime, *ujedoše* me psi! Vuk, prip. 170. — Drugi su primjeri opet takovi, da se u ńima aoristom hoće samo odlučnije da ustvrdi, da se ńeka radńa hoće ili ne će izvršiti, bez onoga straha, koji smo našli u dva netom navedena primjera. N. pr.

Je li đe ko moj?
Sastavi me šńom!

Digitized by Google

Za vas život moj
Ne *rasta* me šńom. Vuk, pjes. I, 355.

S toga mislim, da uza sve to, što su ńeki primjeri takovi, te se čini, da se u ńima aoristom kazuje budućnost, koja je vrlo blizu, vaļa ostati kod onoga, što je za aorist pro futuro u opće naprijed kazano, da se naime upotrebļava zato, da bi se pouzdanije izreklo, da će se radńa glagolska doista izvršiti.

Evo još ńekoliko svakakvih primjera:

Umrijeh, majko, za mladom,
Za ńenom rajskom ļepotom. Vuk, pjes. I, 418.
Avaj mene od Boga miloga!
Đe *pogiboh* junak u tavnici
Za mladosti i ļepote moje
A kod moga golemoga blaga! ib. III, 411.
Aoh Draško! evo *pogibosmo*,
Spuški su ne Turci pristignuli,
Evo idu dva Mećikućića,
Osman-aga i Usein-aga,
Na dva końa ka' na gorske vile. ib. IV, 65.
Čuj, dragane, *odoh* za drugoga,
Za drugoga, za života tvoga. ib. I, 375.
Vi uzmite dvoje đece ludo,
Pa idite dvoru bijelome,
A ja *odoh* Smederevu gradu
Moliti se Đurđu i Jerini. ib. II, 500.

Brate s Bogom! ja *pođoh* glavom po svijetu, čuvaj kuću i radi o koristi, oca poštuj. Vuk, prip. 117.

Ne ludujte, Turci Lijevńani!
Kad ne kazah za te hitre noge,
Kojeno su końma utjecale;
I ne kazah za junačke ruke,
Kojeno su kopļa prelamale
I na gole sablje udarale;
Ja ne *kazah* za lažļive oči,
Koje su me na zlo navodile itd. ib. III, 357.
Ako pođoh, *nagledah* se jada,
Ak' ne pođem, neću viđet' drage;
Hoću poći, da neću ni doći. Vuk, pjes. herc. 187 (isp. i 129)[1].

[1] Pored aorista dolazi u hrvatskom jeziku i perfekat perfektivnih glagola u futurskom značeńu. U jednom i drugom slučaju radńa se glagolska temporalno ne određuje prema onomu vremenu, u koje se govori, nego prema onomu, u koje joj izvršeńe pada. Razlika je samo u tom, što se aoristom kazuje, da je radńa subjektova u to vrijeme prošla, a perfektom, u kojem se raspoloženu subjekat

Digitized by Google

8. Sada mogu s većim pouzdańem zaključiti svoje razlagańe o gnomičkom aoristu. Vidjeli smo, da u apstraktnim rečenicama prezent i aorist dolaze zato, što je imperfektivna radńa za ono vrijeme, u koje se vrši, svagda sadašńa, a perfektivna za ono, u koje se izvrši, svagda prošla. Ali za ono vrijeme, u koje se govori, radńa je u apstraktnim rečenicama svagda bezvremenska. Za ono vrijeme dakle, u koje se govori, prezent i aorist u apstraktnim rečenicama nužno dobivaju bezvremensko značeńe. A u apstraktnim rečenicama vaļa da odlučuje baš ono vrijeme, u koje se govori, inače rečenice prestaju biti apstraktne. Zato vidimo, da se prezent

---

u to vrijeme nalazi po tom, što je radńa ńegova prošla. Razlika između perfekta od perfektivnih glagola i aorista pa između perfekta od imperfektivnih glagola i imperfekta u opće nije velika. Zato i vidimo, da perfekat sve većma istiskuje aorist i imperfekat. Pa tako se i u futurskom značeńu razlika između perfekta i aorista slabo osjeća. Perfekat pro futuro dolazi mnogo rjeđe nego li aorist pro futuro. Najčešće dolaze i u perfektu glagoli ‚izgubiti glavu, poginuti'. Evo i za perfekat pro futuro ńekoliko primjera:

Jaši vranca, bježi u Kotare,
Oboje *smo izgubili* glave. Vuk, pjes. III, 127.

Ako joj ne pogodiš biļega, ti *si poginuo*. Vuk, prip. 102.
Ko se ļubi na bijeloj kuli,
Nek izlazi iz bijele kule,
Zar ne vidi, đe *je poginuo*? Vuk, pjes. II, 260.

Stani, careviću, *nijesi utekao!* Vuk, prip. 202.
Ak' ostaneš, care, u ćeliji,
Onda *si se* grija *ostajao*. Vuk, pjes. II, 92.

Metla došla, metla *pošla*. Vuk, posl. (‚kakva si — prosta — došla takva ćeš i otići' iz Vukove biļeške). Na snu došlo na snu *otišlo*. ib.

Perfekat pro futuro nalazimo i u grčkom jeziku, n. pr.

ὥστ' εἴ με τόξων ἐγκρατὴς αἰσθήσεται,
ὅλωλα καὶ σὲ προσδιαφθερῶ ξυνών. Sof. Fil. 75–76.
εἰ δὲ δὴ κατακτενεῖτέ με,
ὁ νόμος ἀνεῖται. Eur. Orest. 940—941.

κἂν τοῦτο τὸ στράτευμα νικῶμεν, πάνθ' ἡμῖν πεποίηται. Ksen. An. 1, 8, 12. Isp. Kühner, Ausf. griech. Gramm. II, 129.

I u latinskom jeziku, u kojem perfekat ima značeńe grčkoga ili hrvatskoga i perfekta i aorista, dolazi perfekat u futurskom značeńu, n. pr.

Perii, si me aspexerit. Plaut. Amf. 320. (Brutus) si conservatus erit, *vicimus*. Cic. Fam. 12, 6, 2. Si eundem (animum) mox in aestimanda fortuna vestra habueritis, *vicimus*, milites. Liv. 21, 43, 2. Isp. Kühner, Ausf. lat. Gramm. II, 97.

Digitized by Google

i aorist u apstraktnim rečenicama de facto upotrebljavaju u bezvremenskom značeńu. To je isti proces, po kojem i aorist dobiva značeńe budućnosti. Kao što aorist, koji upravo pokazuje, da je radńa glagolska za ono vrijeme, u koje joj izvršeńe pada, prošla, dobiva značeńe budućnosti po tom, što je radńa glagolska za ono vrijeme, u koje se govori, buduća, tako isto i prezent i aorist, koji upravo pokazuju, da je radńa za ono vrijeme, u koje se vrši ili izvrši, sadašńa ili prošla, dobivaju u apstraktnim rečenicama bezvremensko značeńe po tom, što je u apstraktnim rečenicama radńa glagolska za ono vrijeme, u koje se govori, bezvremenska. Razlika je samo u tom, što je za ono vrijeme, u koje se govori, u jednim rečenicama radńa buduća, a u drugima bezvremenska, i u tom, što je motiv, s kojega se aorist pro futuro upotrebljava, drugi od onoga, s kojega se u apstraktnim rečenicama upotrebljavaju prezent i aorist. Prezent i aorist dolaze u apstraktnim rečenicama zato, što jezik ne poznaje oblika, koji bi značio bezvremensku radńu; a aorist pro futuro ne dolazi zato, što jezik ne bi imao oblika, koji bi značio budućnost, nego zato, da bi se pouzdanije izreklo, da će se radńa doista izvršiti.

Sada možemo napokon potpuno razumjeti značeńe prezenta i aorista u apstraktnim rečenicama: prezenti νίζει, ‚pere' u rečenicama Ἀ χεὶρ τὰν χεῖρα νίζει, Ruka ruku pere — pokazuju, da je radńa, koju znače glagoli νίζειν, ‚prati', za ono vrijeme, u koje se vrši, sadašńa, ali za ono vrijeme, u koje se govori, budući da su rečenice apstraktne, — bezvremenska; aoristi κάτθανε, ‚ujedoše' u rečenicama Κάτθαν' ὅμως ὅ τ' ἀεργὸς ἀνὴρ ὅ τε πολλὰ ἐοργώς, Čudo pasa ujedoše vuka — pokazuju, da je radńa, koju znače glagoli κατθανεῖν, ‚ujesti', za ono vrijeme, u koje joj izvršeńe pada, prošla, ali za ono vrijeme, u koje se govori, budući da su rečenice apstraktne, — bezvremenska. A radi se baš o vremenu, za koje je radńa apstraktnih rečenica bezvremenska, inače bi rečenice prestale biti apstraktne.

9. Sada možemo razumjeti i jednu pojavu u grčkom jeziku, oko koje su se oni, koji su o gnomičkom aoristu pisali, mnogo namučili. U onima podložnim rečenicama, u kojima, kad je glagol glavne rečenice u glavnom vremenu, dolazi konjunktiv (s ἄν ili κεν), upotrebljava se onda, kad je glagol glavne rečenice u prošlom vremenu, optativ. Ali ako je glagol glavne rečenice u gnomičkom aoristu, onda u takovim podložnim rečenicama ne dolazi optativ, nego konjunktiv (s ἄν ili κεν); t. j. ne dolazi onaj način, koji bismo očeki-

Digitized by Google

vali po tom, što je glagol glavne rečenice u prošlom vremenu, nego onaj, koji inače dolazi tada, kad je glagol glavne rečenice u glavnom vremenu. Za ovaj posljedńi slučaj evo ńekoliko primjera:

τὴν (sc. αἴγειρον) μέν θ' ἁρματοπηγὸς ἀνὴρ αἴθωνι σιδήρῳ
ἐξέταμ', ὄφρα ἴτυν κάμψῃ περικαλλέι δίφρῳ. Δ 486.
ὅς κε θεοῖσ' ἐπιπείθηται, μάλα τ' ἔκλυον αὐτοῦ. A 218.
ἀλλ' ὅτε γηράσκωσι πόλιν κάτα φῦλ' ἀνθρώπων,
ἐλθὼν ἀργυρότοξος Ἀπόλλων Ἀρτέμιδι ξὺν
οἷσ' ἀγανοῖσι βέλεσσιν ἐποιχόμενος κατέπεφνεν. ο 409.

ἦν δ' ἄρα καί του πείρᾳ σφαλῶσιν, ἀντελπίσαντες ἄλλα ἐπλήρωσαν τὴν χρείαν. Tuk. I, 70, 4. ὅταν δ' ἐκ πλεονεξίας καὶ πονηρίας τις ὥσπερ οὗτος ἰσχύσῃ, ἡ πρώτη πρόφασις καὶ μικρὸν πταῖσμα ἅπαντα ἀνεχαίτισεν καὶ διέλυσεν. Dem. II, 9.

Ovu je pojavu, kao što smo u § 2. vidjeli, s pravom spomenuo Moller u Philologu VIII. str. 118, 119 protiv G. Hermanna, koji je mislio, da se gnomičkim aoristom ńekakav prošli događaj kao primjer za sve slične događaje navodi. Franke brani u pomenutoj raspravi o gnomičkom aoristu na str. 74 Hermannovu misao ovim riječima: Wir können nemlich auch in dieser Verbindung keinen Grund finden, von jener Theorie abzugehen, indem wir einestheils erwägen, wie leicht den Dichter, der — durch einen conjunctivischen Nebensatz — damit begonnen hatte einen Fall bloss als möglich zu setzen, seine Phantasie fortreissen konnte das Mögliche als wirklich, den denkbaren Fall als eine vollendete Thatsache anzuschauen und darzustellen; indem wir andern Theils bedenken, dass der Aorist in Gleichnissen und in generellen Sätzen als Ausdruck einer nur ideellen Thatsache auch im Bewusstsein des Dichters die volle Kraft eines historischen Tempus verloren haben konnte, so dass er dem bloss formellen Praeteritum conjunctivische Nebensätze folgen lassen konnte, welcher letztere Fall indess der verhältnissmässig seltnere ist. Oder, können wir sagen, in dem ersten Falle schwingt sich der Dichter von der ruhigen verstandesmässigen Exposition zu der lebhaft schildernden plastischen Darstellung auf, im zweiten hemmt er den Flug der Phantasie und stimmt sich zum ruhigen Ausdruck der Reflexion herab. — Ovo rogobatno razlaganje (za koje se sam pisac boji, da će se držati za ‚Spitzfündigkeit') gubi svaku vrijednost, ako se uzme na um, da po onom, što smo naprijed za gnomički aorist našli, radńa onoga glagola, koji je u gnomičkom aoristu, za ono vrijeme, u koje se govori, nije prošla, nego bezvremenska. A u pomenutoj vrsti pod-

Digitized by Google

ložnih rečenica dolazi optativ mjesto konjunktiva (s ἄν ili κεν) samo onda, ako je radńa glavne rečenice za ono vrijeme, u koje se govori, prošla. Po tom nije ni najmańe čudo, što u rečenim podložnim rečenicama, ako je u glavnoj rečenici gnomički aorist, ne dolazi optativ, nego konjunktiv (s ἄν ili κεν).

Izuzetak čini jedno jedino meni poznato mjesto u Homera, koje i Franke spomińe (str. 75, 76), ne bi li mu pomoglo oslabiti dokaznu silu toga ńemu veoma nepriličnoga fakta, da uz gnomički aorist u glavnoj rečenici, u spomenutoj vrsti podložnih rečenica ne dolazi optativ nego konjunktiv (s ἄν ili κεν).

Evo toga mjesta:

— δ (sc. λίς) δέ τ' ἄχνυται ὕστερος ἐλθών,
πολλὰ δέ τ' ἄγκε' ἐπῆλθε μετ' ἀνέρος ἴχνι' ἐρευνῶν,
εἴ ποθεν ἐξεύροι. Σ 322.

Ali ovaj primjer ne dokazuje ono, što Franke hoće, 1) jer stoji sâm prema velikomu broju primjera, u kojima uz gnomički aorist u glavnoj rečenici u podložnoj ne dolazi optativ, nego konjunktiv (s ἄν ili κεν); 2) jer se kod Homera u finalnim rečenicama, među koje i naš primjer pripada, nalazi više izuzetaka od pravila, po kojem uz glavno vrijeme u glavnoj rečenici, u podložnoj dolazi konjunktiv (s ἄν ili κεν), a uz prošlo vrijeme u glavnoj rečenici, u podložnoj dolazi optativ. Navest ću samo dva tri onakova primjera, koji su inače našemu posve slični:

ἦλθον ἐγὼ παύσουσα τεὸν μένος, αἴ κε πίθηαι. A 207.

Ovdje nalazimo u podložnoj rečenici αἴ κε s konjunktivom uza sve to, što u glavnoj dolazi prošlo vrijeme ἦλθον. Isp. i ρ 60.

ἀλλ' ἔτι τὸν δύστηνον οἴομαι, εἴ ποθεν ἐλθὼν
ἀνδρῶν μνηστήρων σκέδασιν κατὰ δώματα θείη. υ 225.

Ovdje imamo u podložnoj rečenici εἰ s optativom uza sve to, što u glavnoj dolazi prezent οἴομαι. Isp. i β 351. — Takav je izuzetak od rečenoga pravila i ono mjesto Σ 322 — a exceptio firmat regulam. Drugo je dakako pitańe, kako vaļa ove izuzetke tumačiti, ali to pitańe ne ide ovamo. Ja sam htio samo to da pokažem, da onaj izuzetak ne obara pravila, po kojem uz gnomički aorist u glavnoj rečenici, u podložnoj dolazi konjunktiv (s ἄν ili κεν), kao što pravila, po kojem uz prezent u glavnoj rečenici, u podložnoj dolazi konjunktiv (s ἄν ili κεν), ne obara primjer υ 225, ni pravila, po kojem uz prošlo vrijeme u glavnoj rečenici, u podložnoj dolazi optativ, primjer A 207.

Digitized by Google

Odlučno vaļa odbiti i onu misao Frankeovu, po kojoj u primjerima, koje on od str. 88—90 pomenute svoje rasprave ponajviše iz Demostena navodi, uza sve to, što u podložnoj rečenici dolazi konjunktiv s ἄν, aorist u glavnoj ne vaļa držati za gnomički. U tima primjerima misli Franke ‚dass der Aorist ein individuell historisches Factum bezeichnet und mit Unrecht für den gnom. Aorist erklärt worden ist'. Po tom on primjer iz Dem. 23, 206 ὑμεῖς δ', ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τοὺς τὰ μέγιστ' ἀδικοῦντας καὶ φανερῶς ἐξελεγχομένους, ἂν ἓν ἢ δύο ἀστεῖα εἴπωσι καὶ παρὰ τῶν φυλετῶν τινες ἠρημένοι σύνδικοι δεηθῶσιν, ἀφίετε· ἐὰν δὲ καὶ καταψηφίσησθέ του, πέντε καὶ εἴκοσι δραχμῶν ἐτιμήσατε — tumači ovako: ‚Der Redner — das zeigt, glaube ich, auch die genaue Angabe des Strafbetrags — gedenkt eines bestimmten Falls: und bestraft ihr ja einmal einen, so war' s um 25 Drachmen'. Ali ἐὰν καταψηφίσησθε dokazuje jasno, da je ἐτιμήσατε gnomički aor. ‚Ako koga osudite, nametnete mu globe 25 drahama'. Ispr. još ove primjere: Dem. 19, 225 οὗτος ἐκτρέπεταί με νῦν ἁπάντων, ἀφ' οὗ πρὸς Φίλιππον ἀφῖκται, κἂν ἀναγκασθῇ που συντυχεῖν, ἀπεπήδησεν εὐθέως, μή τις αὐτὸν ἴδῃ λαλοῦντα ἐμοί: ‚i ako bude prisiļen, da se sastane, skoči odmah na stranu'; Tuk. I, 70, 4 (citiran već naprijed), — za koje, kao i za sve druge, isto vrijedi.

10. Držim, da bi mi se s pravom moglo prigovoriti, da se nijesam obazreo na sve, na što bi vaļalo da se obazre onaj, koji raspravļa o hrvatskom gnomičkom aoristu, ako se ne bih napose dotakao spomenute već pojave, da u hrvatskim apstraktnim rečenicama, ako je glagol perfektivan pored gnomičkoga aorista i običnije od ńega dolazi prezent perfektivnoga glagola. Sada je došao red, da se i na tu pojavu osvrnem.

Što sam naprijed kazao, da prezent imperfektivnih glagola i aorist dolaze u apstraktnim rečenicama od nevoļe, jer jezik ne poznaje oblika glagolskoga, koji bi značio bezvremensku radńu, to vrijedi posve za grčki jezik, ali ne vrijedi posve za slavenske jezike, u kojima perfektivni glagoli imadu i prezent, dok grčki perfektivni glagoli ne poznaju prezenta, a prezent perfektivnih glagola sam po sebi ne može značiti ništa drugo nego bezvremensku radńu. Slavenski jezici imadu dakle, bar od perfektivnih glagola, oblik, koji znači bezvremensku radńu, pa ga u apstraktnim rečenicama i upotrebļavaju, i to ostali slavenski jezici samo taj oblik, a hrvatski jezik pored ńega i gnomički aorist. A tim, što se u apstraktnim rečenicama, ako je glagol perfektivan, upotrebļava prezent, dobiva se dvoje: prvo to, da se upotrebļava oblik, koji sam po

Digitized by Google

sebi znači onakovu radńu, kakva je radńa apstraktnih rečenica, t. j. bezvremensku radńu, dok aorist sam po sebi ne znači bezvremensku radńu; a drugo to, da je oblik, koji se upotrebļava onda, kad je glagol perfektivan, paralelan s oblikom, koji se upotrebļava onda, kad je glagol imperfektivan, t. j. u jednom i drugom slučaju prezent, dok kod gnomičkoga aorista toga paralelisma nema. Evo ńekoliko karakterističnih primjera iz hrvatskoga jezika, kako se upotrebļava prezent perfektivnih glagola u apstraktnim rečenicama: Vrijeme grad *gradi* pa ga vrijeme i *razgradi* (Vuk, Poslovice). Voda svašto *opere* do pogana jezika. ib. (isp. Voda sve *pere* osvem grijeha. ib.). Zlatan kļučić carev grad *otvori*. ib. (isp. Zlatan kļučić gvozdena vrata otvara. ib.). Vino i mudroga *pobudali*. ib. I ćorava koka *nađe* zrno. ib. Neko se za list *sakrije*, a nekoga ne može ni dub da *pokrije*. ib. To je sve za to što ne poštuje oca i matere; ńima *baci* iza pećke da jedu (Vuk, Pripovijetke 77.) (isp. Oca i matere ne poštuješ, nego im *bacaš* za pećku da jedu. ib. 78). Ima ovamo jedan zmajevski car, pa s nama često ima rat, i sad skoro imamo rok da se udarimo; pa kad se god pobijemo, svu nas trojicu *nadbije*, i što uteče u ovu jazbinu ono *ostane*. ib. 34. Isp. Miklošićevu Sintaksu 776, 7.

Ali sad nastaje novo pitańe: Ako hrvatski jezik u apstraktnim rečenicama može upotrebļavati glagolski oblik, koji već sam po sebi znači ono, što glagolski oblik u apstraktnim rečenicama treba da znači t. j. bezvremensku radńu, naime prezent perfektivnih glagola, zašto upotrebļava pored ńega drugi oblik, koji sam po sebi ne znači bezvremensku radńu, nego to značeńe tek sekundarnim putem dobiva, naime aorist? Ovo je pitańe nalik na ono, kojim smo pitali, zašto jezik kod posebnoga oblika za futur upotrebļava aorist pro futuro. Pa i odgovor na ovo pitańe bit će sličan odgovoru na ono pitańe. Ja mislim, da se aoristom odlučnije nego prezentom tvrdi izvršeńe glagolske radńe. Ako se to ne vidi tako jasno u samostalnim rečenicama, kao n. pr. Čudo pasa *ujedoše* vuka (Vuk, Posl.), Dva loša *izbiše* Miloša. ib. — a ono se vidi posve jasno u složenima, n. pr.

Nesta vina, *nesta* razgovora,
Nesta blaga, *nesta* prijateļa. ib.

Što omiļe, ne *omrznu*. Vuk, N. pjes. I, 442. Ako ne načuva, ne *nateče* (2. lice.) Vuk, Posl. K tomu dolaze primjeri, u kojima je aorist upotrebļen poradi rime sa subjektom, n. pr. *Neznadoše* svijet *pojedoše*. Vuk, Posl. (‚oni koji se čine i govore da ne znadu ništa'

Digitized by Google

Vukova biļeška). *Nemogoše pojedoše*, a *nekćeše* sve *popiše*. ib. (‚oni koji sve govore da ne mogu' Vukova biļeška).

11. Pošto sam sa sviju strana ogledao i — nadam se — protumačio narav gnomičkoga aorista, red je, da navedem za ń bar ńekoliko karakterističnih primjera najprije iz grčkoga, a onda iz hrvatskoga jezika.

Grčki se primjeri mogu podijeliti na tri grupe. U prvu grupu idu oni primjeri, u kojima gnomički aorist dolazi u glavnoj rečenici; u drugu oni, u kojima gnomički aorist dolazi u podložnoj rečenici; u treću grupu idu Homerove poredbe.

I. Primjeri za gnomički aorist u glavnoj rečenici:

Ὅς μέν τ' αἰδέσεται κούρας Διὸς ἄσσον ἰούσας,
τὸν δὲ μέγ' ὤνησαν καί τ' ἔκλυον εὐχομένοιο. I 509.

ῥεχθὲν δέ τε νήπιος ἔγνω. P 32.

ὁππότ' ἀνὴρ ἐθέλῃ πρὸς δαίμονα φωτὶ μάχεσθαι,
ὅν κε θεὸς τιμᾷ, τάχα οἱ μέγα πῆμα κυλίσθῃ. P 99.

ξυνὸς Ἐνυάλιος, καί τε κτενέοντα κατέκτα. Σ 309.

οὐ μὲν γὰρ τοῦ γε κρεῖσσον καὶ ἄρειον
ἢ ὅθ' ὁμοφρονέοντε νοήμασι οἶκον ἔχητον
ἀνὴρ ἠδὲ γυνή· πόλλ' ἄλγεα δυσμενέεσσιν,
χάρματα δ' εὐμενέτῃσι· μάλιστα δέ τ' ἔκλυον αὐτοί. ζ 185.

ἀλλά μοι αὐτῷ
ἔργον ἀέξουσιν μάκαρες θεοὶ ᾧ ἐπιμίμνω·
τῶν ἔφαγόν τ' ἐπιόν τε καὶ αἰδοίοισιν ἔδωκα. ο 373.

ὃ (ὕπνος) γάρ τ' ἐπέλησεν ἁπάντων,
ἐσθλῶν ἠδὲ κακῶν, ἐπεὶ ἂρ βλέφαρ' ἀμφικαλύψῃ. υ 85.
δώτῃ μέν τις ἔδωκεν, ἀδώτῃ δ' οὔ τις ἔδωκε. Hes. Ἔργα 355.
πολλὰ δ' ἀνθρώποις παρὰ γνώμαν ἔπεσεν,
ἔμπαλιν μὲν τέρψιος, οἱ δ' ἀνιαρᾶς
ἀντικύρσαντες ζάλαις ἐσλὸν βαθὺ πήματος ἐν μικρῷ πεδάμειψαν χρόνῳ.
Pind. Ol. XII, 10—12.

δεινῶν τ' ἄημα πνευμάτων ἐκοίμισε
στένοντα πόντον. Sof. Aj. 674.
κοινὰς γὰρ ὁ θεὸς τὰς τύχας ἡγούμενος
τοῖς τοῦ νοσοῦντος πήμασιν διώλεσε
τὸν οὐ νοσοῦντα κοὐδὲν ἠδικηκότα. Eurip. Ix. 227.

ἐν δὲ ὀλιγαρχίῃ πολλοῖσι ἀρετὴν ἐπασκέουσι ἐς τὸ κοινὸν ἔχθεα ἴδια ἰσχυρὰ φιλέει ἐγγίγνεσθαι· αὐτὸς γὰρ ἕκαστος βουλόμενος κορυφαῖος εἶναι

Digitized by Google

γνώμῃσί τε νικᾶν ἐς ἔχθεα μεγάλα ἀλλήλοισι ἀπικνέονται, ἐκ τῶν στάσιες ἐγγίγνονται, ἐκ δὲ τῶν στασίων φόνος· ἐκ δὲ τοῦ φόνου ἀπέβη ἐς μουναρχίην, καὶ ἐν τούτῳ διέδεξε, ὅσῳ ἐστὶ τοῦτο ἄριστον. Herod. III, 82. καὶ ἤν τις ἄρα ξὺν κατηγορίᾳ παροξύνῃ, οὐδὲν μᾶλλον ἀχθεσθέντες ἀνεπείσθημεν. Tuk. I, 84, 2. ἂν μὲν γὰρ ὅσα ἄν τις λάβῃ καὶ σώσῃ, μεγάλην ἔχει τῇ τύχῃ τὴν χάριν, ἂν δ' ἀναλώσας λάθῃ, συναναλώσε καὶ τὸ μεμνῆσθαι τὴν χάριν. Dem. I, 11. (ἡ τῶν θεῶν ψυχὴ) τὰ ὄντα ὄντως θεασαμένη καὶ ἑστιαθεῖσα, δῦσα πάλιν εἰς τὸ εἴσω τοῦ οὐρανοῦ, οἴκαδε ἦλθεν· ἐλθούσης δὲ αὐτῆς ὁ ἡνίοχος πρὸς τὴν φάτνην τοὺς ἵππους στήσας παρέβαλεν ἀμβροσίαν τε καὶ ἐπ' αὐτῇ νέκταρ ἐπότισε. Plat. Fedr. 247e.

II. Prije nego navedem primjere za gnomički aorist u podložnoj rečenici, vaļa mi ńešto kazati o diobi podložnih rečenica. Podložne se rečenice obično dijele na dvije grupe, koje Curtius zove *hipotaktičke* i *korelativne* (Erläuterungen[3] 192.); Delbrück *posteriorne* i *priorne* (Syntaktische Forschungen I, 35, 54, 71, 101), a Lange *supsekutivne* i *antecesivne* (ovima dvjema grupama dodaje Lange još koincidentne rečenice, Partikel εἰ 18). Isp. Jollyja, Ein Kapitel vergleichender Syntax, str. 60. i daļe. Uzme li se pak na um, da sve rečenice druge grupe (dakle Curtiusove korelativne, Delbrückove priorne, Langeove antecesivne) imadu hipotetički smisao, te u ńima dolaze isti načini (modi), kao i u pravim hipotetičkim rečenicama, bit će najboļe, da ih zovemo *hipotetičke*. Podložne rečenice prve grupe (dakle Curtiusove hipotaktičke, Delbrückove posteriorne, Langeove supsekutivne) možemo onda zvati *paratetičke*. U ńima dolaze isti načini, kao i u samostalnim rečenicama. Među hipotetičke idu osim pravih hipotetičkih (t. j. onih, koje se počinju s εἰ) i one relativne i temporalne rečenice, koje imadu hipotetički smisao. Sve ostale podložne rečenice idu među paratetičke. O čemu se radi, neka pokažu ovi primjeri:

οἴσω γὰρ καὶ χρυσόν, ὅ τίς χ' ὑποχείριος ἔλθῃ. o 448.
‚donijet ću i zlata, koje mi pod ruku *dođe*'.

Relativna rečenica ὅ τις — ἔλθῃ hipotetička je podložna rečenica, jer je radńa glagola ἐλθεῖν uvjet radńi glagola οἴσειν, te bi se rečenica ὅ τίς κ' ἔλθῃ mogla zamijeniti rečenicom εἴ τίς κ' ἔλθῃ, koja bi bila tako zvana eventualna hipotetička rečenica. Zato rečenica ὅ τίς κ' ἔλθῃ i ima modalni oblik eventualnih hipotetičkih rečenica t. j. glagol je u konjunktivu sa κε.

*

Digitized by Google

S ovim primjerom neka se isporedi H 296—8.

αὐτὰρ ἐγὼ κατὰ ἄστυ μέγα Πριάμοιο ἄνακτος
Τρῶας ἐυφρανέω καὶ Τρῳάδας ἑλκεσιπέπλους,
αἵ τέ μοι εὐχόμεναι θέιον δύσονται ἀγῶνα.

‚A ja ću obradovati Trojance i Trojanke, koje *će ići* na božje zborište'. Radńa glagola δύσεσθαι nije uvjet radńi glagola εὐφρανεῖν, nego jedna je radńa prema drugoj sasvim samostalna. Rečenica αἵ τε δύσονται ne može se zamijeniti nikakvom hipotetičkom rečenicom pa i nema modalnoga oblika nikakve vrste hipotetičkih rečenica. Ona je paratetička relativna rečenica. Isporedi i to, da se ὅ τίς κ' ἔλθῃ u predašńem primjeru prevodi na hrv. ‚koje *dođe*', a αἵ τε δύσονται ‚koje *će ići*'. U primjeru Σ 466—7.

— τεύχεα καλὰ παρέσσεται, οἷά τις αὖτε
ἀνθρώπων πολέων θαυμάσσεται, ὅς κε ἴδηται —

relativna je rečenica οἷα θαυμάσσεται paratetička, a ὅς κε ἴδηται hipotetička: ‚kojemu *će se* svatko *diviti*, tko ga *vidi*'. Tako i u primjeru φ 293—4.

οἶνός σε τρώει μελιηδής, ὅς τε καὶ ἄλλους
βλάπτει, ὃς ἄν μιν χανδὸν ἕλῃ μηδ' αἴσιμα πίνῃ —

rečenica je ὅς τε βλάπτει paratetička, a ὃς ἄν ἕλῃ μηδ' αἴσιμα πίνῃ hipotetička relativna rečenica: ‚koje i drugima škodi, tko ga požudno uzme i bez mjere pije'.

Iz naravi hipotetičkih i paratetičkih podložnih rečenica slijedi, da gnomički aorist ne može dolaziti u hipotetičkim podložnim rečenicama, jer se ńim ne može kazivati uvjet; gnomički aorist može po svojoj naravi dolaziti samo u tvrdńama. A u paratetičkim podložnim rečenicama nalazimo ga dosta često već kod Homera. N. pr.

ἀλλ' αἰεί τε Διὸς κρείσσων νόος αἰγιόχοιο,
ὅς τε καὶ ἄλκιμον ἄνδρα φοβεῖ καὶ ἀφείλετο νίκην
ῥηιδίως, ὅτε δ' αὐτὸς ἐποτρύνει μαχέσασθαι. P 176—178.
οἶνος γὰρ ἀνώγει
ἠλεός, ὅς τ' ἐφέηκε πολύφρονά περ μάλ' ἀείσαι
καί θ' ἁπαλὸν γελάσαι, καί τ' ὀρχήσασθαι ἀνῆκεν,
καί τι ἔπος προέηκεν ὅ πέρ τ' ἄρρητον ἄμεινον. ξ 463—466.
αἶψα δὲ φυλόπιδος πέλεται κόρος ἀνθρώποισιν,
ἧς τε πλείστην μὲν καλάμην χθονὶ χαλκὸς ἔχευεν,
ἄμητος δ' ὀλίγιστος, ἐπὴν κλίνῃσι τάλαντα
Ζεύς, ὅς τ' ἀνθρώπων ταμίης πολέμοιο τέτυκται. T 121—4.

Digitized by Google

Ovdje su podložne rečenice ἧς τε ἔχευεν i ὅς τε τέτυκται paratetičke, a rečenica je ἐπὴν κλίνῃσι hipotetička. Isp. još Δ 443. Ξ 217. Σ 108. δ 827. η 217. λ 201. ψ 13.

Napose treba spomenuti primjer Λ 86—91.

ἦμος δὲ δρυτόμος περ ἀνὴρ ὠπλίσσατο δεῖπνον
οὔρεος ἐν βήσσῃσιν, ἐπεί τ' ἐκορέσσατο χεῖρας
τάμνων δένδρεα μακρά, ἄδος τέ μιν ἵκετο θυμόν,
σίτου τε γλυκεροῖο περὶ φρένας ἵμερος αἱρεῖ,
τῆμος σφῇ ἀρετῇ Δαναοὶ ῥήξαντο φάλαγγας,
κεκλόμενοι ἑτάροισι κατὰ στίχας.

Na prvi bi se mah mislilo, da je rečenica s ἦμος hipotetička i da ovdje gnomički aorist dolazi u hipotetičkoj rečenici. Ali ako se isporedi δ 400—401.

ἦμος δ' ἠέλιος μέσον οὐρανὸν ἀμφιβεβήκῃ,
τῆμος ἄρ' ἐξ ἁλὸς εἶσι γέρων ἅλιος νημερτής —

vidi se, da nije tako. U δ kazuje se podložnom rečenicom doista uvjet glavnoj: da starac ide iz mora, treba da sunce stoji usred neba; ali u Λ ne kazuje se podložnom rečenicom uvjet glavnoj: da Danajci probiju falange, za to ne treba da bi drvar prigotovio ručak. Na jednom i na drugom mjestu vrši se radńa glavne rečenice o podne; to se kazuje podložnom rečenicom, ali ne direktno, nego tako, da se spomińe ńekakva radńa, koja je karakteristična za podne. U δ ova je radńa takova, da bez ńe nema podne, ona je uvjet podnevu, dakle i onomu, što se o podne vrši. A u Λ ova je radńa takova, da može biti podne i bez ńe, ona nije uvjet podnevu, dakle ni onomu, što se o podne vrši. Ona je samo sadržaj podnevu t. j. ńom se samo kazuje, što o podne biva. Po tom je u δ podložna rečenica s ἦμος hipotetička podložna rečenica, zato i ima modalni oblik eventualnih hipotetičkih rečenica. A u Λ je podložna rečenica s ἦμος paratetička temporalna rečenica; gnomički aorist dolazi dakle i ovdje u paratetičkoj podložnoj rečenici. Isp. i μ 439.

Rečeno je, da gnomički aorist dolazi samo u paratetičkim podložnim rečenicama. Ipak dolazi i u hipotetičkim podložnim rečenicama aorist, koji ako nije gnomičan, a ono je dońekle srodan sa gnomičkim aoristom. U primjeru Pind. Nem. XI, 13—16.

εἰ δέ τις ὄλβον ἔχων μοιρᾷ παραμεύσεται ἄλλων,
ἔν τ' ἀέθλοισιν ἀριστεύων ἐπέδειξεν βίαν,
θνατὰ μεμνάσθω περιστέλλων μέλη,
καὶ τελευτὰν ἁπάντων γᾶν ἐπιεσσόμενος —

Digitized by Google

pored konjunktiva παραμεύσεται dolazi aorist ἐπέδειξεν s istim značeńem. Ovu pojavu mislim da vaļa ovako tumačiti. Radńa podložne hipotetičke rečenice vrši se svagda prije radńe glavne rečenice. S gledišta onoga vremena, kad se radńa glavne rečenice vrši, radńa je podložne hipotetičke rečenice svagda prošla. Zato se kadšto (kao u našem primjeru) u podložnoj hipotetičkoj rečenici mjesto konjunktiva kao nehotice upotrebļava aorist, koji možemo zvati ‚aoristus pro coniunctivo'. ‚Ako tko ļepotom prestigne druge i u igrama *pokaza* (ἐπέδειξεν, mj. ἐπιδείξῃ ‚pokaže') snagu, neka znade, da je smrtan'. Ovaj je aorist toliko srodan s gnomičkim aoristom, što se ni jedan ni drugi ne upotrebļava s gledišta onoga vremeńa, u koje se govori, pa opet se jednomu i drugomu određuje značeńe s gledišta onoga vremena, u koje se govori, t. j. gnomički aorist dobiva bezvremensko, a aorist pro coniunctivo konjunktivno značeńe. Često dolazi aorist pro coniunctivo u hipotetičkim rečenicama bez εἰ, koje pokazuju, da je onaj, koji govori, uzrujan. N. pr.

κἄν τις ἡμέραν μίαν
χρηστὸς γένηται, δέκα πονηρὸς γίγνεται.
ἐπέτρεψας ἑτέρῳ· πλείον' ἔτι δράσει κακά.
Aristof. Ἐκκλ. 177 – 179.

πράττεταί τι τῶν ὑμῖν δοκούντων συμφέρειν, ἅφωνος Αἰσχίνης· ἀντέκρουσέ τι καὶ γέγονεν οἷον οὐκ ἔδει, πάρεστιν Αἰσχίνης. Dem. 18, 198. Isp. još Herod. VII, 10, β). Dem. 18, 117 i 274. Kühner, Ausf. griech. Gramm.[3] II, 784—5.

12. III. Najveće i najinteresantnije područje gnomičkomu aoristu čine Homerove poredbe. U Homerovim pjesmama upotrebļavaju se poredbe, da bi se ńešto prikazalo jasnije i živļe nego se prostim opisivańem može prikazati. Zato se za primjer uzima ńekakav događaj iz prirode ili iz ļudskoga života, koji se svaki čas događa, te je svakomu dobro poznat i živo pred očima. Ali pjesnik se obično ne zadovoļava tim, da bi onaj događaj, koji uzima za primjer, samo spomenuo, nego ga opširno s kojekakvim potankostima opisuje. Tako poredbe postaju čitave krasne slike, koje su pravi ures Homerovih pjesama. Glavne rečenice u poredbama apstraktne su rečenice; u ńima dolaze dakle oni glagolski oblici, koji dolaze u apstraktnim rečenicama t. j. prezent i aorist. A u podložnim rečenicama dolaze oni glagolski oblici, koji dolaze u onakovim podložnim rečenicama, koje pripadaju apstraktnim rečenicama. Da bi se onaj ogromni materijal, što ga pred sobom imadem, bar ńekako pregledati mogao, ja ću najprije govoriti o poredbenoj rečenici,

Digitized by Google

onda o onima (glavnim) rečenicama, kojima se poredbena rečenica širi, napokon o podložnim rečenicama, koje pripadaju poredbenoj rečenici, pa o onima, koje pripadaju onim rečenicama, kojima se poredbena rečenica širi. Najviše bit će mi do toga stalo, da pokažem razliku između (gnomičkoga) aorista i konjunktiva, jer je (po mom sudu) ovo najteže pitaňe iz modalne sintakse Homerovih poredaba. U opće pak neka ono, što ću o Homerovim poredbama kazati, bude zajedno mali prinos za boļe poznavaňe ovoga od gramatike prilično zanemarenoga poļa.

A. Poredbena rečenica može imati različan oblik:

1. ὡς ὅτε dolazi u Ilijadi i Odiseji 49 puta s konjunktivom, 1 put (ι 383—8) s optativom, 18 puta s prezentom, a 9 puta s aoristom. Pita se, kad dolazi u rečenici sa ὡς ὅτε konjunktiv, kad li prezent ili aorist? Ja mislim, da odlučuje to, da li je rečenica sa ὅτε hipotetička ili paratetička: u prvom slučaju dolazi u ńoj konjunktiv, u drugom prezent ili aorist. U oba slučaja uzima se za primjer ńeko vrijeme ili, ako se hoće, ńeka situacija: to pokazuje ὡς ὅτε ‚kao *kad*' (t. j. ὡς τότε, ὅτε — ‚kao *tada, kad* —'). To se vrijeme označuje rečenicom sa ὅτε, i to ili tako, da mu se ńom kazuje uvjet: rečenica sa ὅτε pripada među hipotetičke; ili tako, da mu se ńom kazuje sadržaj: rečenica sa ὅτε pripada među paratetičke rečenice. N. pr.

ὡς δ' ὅτε πῦρ ἀΐδηλον ἐν ἀξύλῳ ἐμπέσῃ ὕλῃ·
πάντῃ τ' εἰλυφόων ἄνεμος φέρει, οἱ δέ τε θάμνοι
πρόρριζοι πίπτουσιν ἐπειγόμενοι πυρὸς ὁρμῇ·
ὣς ἄρ' ὑπ' Ἀτρεΐδῃ Ἀγαμέμνονι πῖπτε κάρηνα
Τρώων φευγόντων. Λ 155—159.

Rečenica ὅτε ἐμπέσῃ hipotetička je rečenica te ima modalni oblik eventualnih hipotetičkih rečenica. Nom se kazuje uvjet onomu vremenu, koje se uzima za primjer t. j. ńom se kazuje, što treba da bude, da to vrijeme nastane. Sadržaj tomu vremenu t. j. što u to vrijeme biva, kazuje se onim rečenicama, koje slijede (od πάντῃ do ὁρμῇ). Vatra treba da navali na šumu, onda nastane takova situacija, da je vjetar svakuda nosi i da se stabla s korijeńem ruše od ogńene sile.

Sada ogledajmo jedan primjer, u kojem u rečenici s ὅτε dolazi aorist; n. pr.

ὡς δ' ὅτε τίς τε δράκοντα ἰδὼν παλίνορσος ἀπέστη
οὔρεος ἐν βήσσῃσ', ὑπό τε τρόμος ἔλλαβε γυῖα,
ἂψ δ' ἀνεχώρησεν, ὠχρός τέ μιν εἶλε παρειάς,

Digitized by Google

ὡς αὖτις καθ' ὅμιλον ἔδυ Τρώων ἀγερώχων
δείσας Ἀτρέος υἱὸν Ἀλέξανδρος θεοειδής. Γ 33—37.

Rečenica ὅτε ἀπέστη paratetička je rečenica. Ńom se ne kazuje uvjet, nego sadržaj onomu vremenu, koje se uzima za primjer t. j. ńom se ne kazuje, što treba da bude, da to vrijeme nastane, nego što u to vrijeme biva. A rečenicama, koje slijede, nastavļa se kazivati sadržaj tomu vremenu, ńima se hoće sadržaj tomu vremenu još boļe da iscrpe, ne bi li slika ńegova izišla potpunija. Aorist, koji dolazi u rečenici ὅτε ἀπέστη, gnomički je aorist. A kako gnomički aorist može dolaziti u paratetičkoj podložnoj rečenici, o tom se govorilo naprijed pod II.

Isporedi još: ἤριπε δ' ὡς ὅτε τις δρῦς ἤριπεν ἢ ἀγερωὶς
ἠὲ πίτυς βλωθρή, τήν τ' οὔρεσι τέκτονες ἄνδρες
ἐξέταμον πελέκεσσι νεήκεσι νήιον εἶναι. Ν 389—391. (Π 482—484)
ὡς ὅτ' ἀνὴρ φόρμιγγος ἐπιστάμενος καὶ ἀοιδῆς
ῥηιδίως ἐτάνυσσε νέῳ περὶ κόλλοπι χορδήν,
ἄψας ἀμφοτέρωθεν ἐυστρεφὲς ἔντερον οἰός,
ὡς ἄρ' ἄτερ σπουδῆς τάνυσεν μέγα τόξον Ὀδυσσεύς. φ 406—409.

Osim toga dolazi gnomički aorist u rečenici sa ὡς ὅτε Δ 275 do 282. Ε 901—904. Λ 558—565. Π 823—828. Υ 403—406. ε 488 do 491.

Mjesta, gdje dolazi ὡς ὅτε s konjunktivom, biļeži Delbrück, Synt. Forschgen I, 161—162.

2. ὡς dolazi u Ilijadi i Odiseji 18 puta s konjunktivom, 24 puta s prezentom, a 9 puta s aoristom. I ovdje držim rečenice, u kojima dolazi konjunktiv, za hipotetičke, a one, u kojima dolazi prezent ili aorist, za paratetičke podložne rečenice. I Delbrück drži rečenice, u kojima dolazi konjunktiv, za priorne (t. j. hipotetičke), isp. Synt. Forschgen 65. Ali ima bitna razlika između ńegova i moga shvaćanja. Delbrück misli, da je rečenica sa ὡς podložna onoj rečenici, kojom se poredbi kazuje aplikacija i koja se obično počiņe sa ὥς ‚tako'. N. pr.

ὡς δ' ἄνεμος ζαὴς ἠίων θημῶνα τινάξῃ
καρφαλέων, τὰ μὲν ἄρ τε διεσκέδασ' ἄλλυδις ἄλλῃ,
ὡς τῆς δούρατα μακρὰ διεσκέδασ'. ε 368—370.

Po Delbrücku rečenica ὡς τινάξῃ podložna je rečenici ὡς διεσκέδασε; prvom se kazuje prius (zato je priorna), drugom posterius, ili (kako ja mislim, da su Delbrückove priorne rečenice upravo hipotetičke) prvom se kazuje uvjet, drugom posljedak. Ali ja mislim, da radńa ‚uzvitlati kup suhe pļeve' nije ni uvjet ni prius radńi

Digitized by Google

raznijeti daske lađene'; među ovim radńama nema u opće nikakve druge sveze nego da se druga s prvom isporeduje. Rečenica ὡς τινάξῃ ne može dakle kao hipotetička podložna rečenica pripadati rečenici ὣς διεσκέδασε. Ja u opće mislim, da ὡς i τινάξῃ ne pripadaju istoj rečenici, nego ὡς pripada onoj situaciji, koja se uzima za primjer i koja se u poredbi crta; a rečenica τινάξῃ podložna je ovoj situaciji, i to tako, da se ńom ovoj situaciji kazuje uvjet. Rečenica sa ὡς osvrće se onda na jednu crtu ove situacije, i to ovdje na onu, koja je izrečena u rečenici τὰ μὲν ἄρ τε itd.; to dokazuje glagol διεσκέδασε. Po svemu tomu ὡς nije konjunkcija rečenice τινάξῃ, nego τινάξῃ je bez konjunkcije, kao što su bez konjunkcije hipotetičke rečenice kao Aristof. Ἐκκλ. 177—179., o kojima se naprijed pod II. govorilo, samo što u onim primjerima dolazi aorist pro coniunctivo, a u ovima sam konjunktiv. I kao što se ondje može dodati konjunkcija εἰ, tako bi i ovdje εἰ (isp. primjer I 480 do 482. dale pod 3) ili ὅτε bila ona konjunkcija, koja bi najjasnije pokazivala, u kakvoj je svezi rečenica τινάξῃ sa situacijom, koja se sa ὡς uzima za primjer. Ako ovu konjunkciju umetnemo, razjasnit će se odmah značeńe rečenice ὡς — τινάξῃ: ὡς (εἰ) — τινάξῃ ‚kao [u toj situaciji (zgodi), ako] žestok vjetar kup suhe pļeve uzvitla'. Vjetar treba kup suhe pļeve da uzvitla, onda nastane situacija, koja se uzima za primjer; onda vjetar pļevu raznese na sve strane. Tako je i Posidon raznio velike daske lađene. Po tom se naše rečenice ne razlikuju bitno od rečenica sa ὡς ὅτε i konjunktivom. Samo su ove jasnije, jer dolazi u ńima konjunkcija ὅτε, a u našima nema konjunkcije. Zato ὡς ὅτε s konjunktivom i dolazi toliko češće (49 puta) nego ὡς s konjunktivom (18 puta). Mjesta, gdje dolazi ὡς s konjunktivom, navodi Delbrück, Syntakt. Forschungen I, 161.

Posve su drukčije one poredbene rečenice sa ὡς, u kojima dolazi prezent ili aorist. One su doista podložne onoj rečenici, kojom se poredbi kazuje aplikacija, i to paratetički podložne. N. pr.

ὡς δ' ἀπὸ σώματος οὔ τι λέοντ' ἄϊθωνα δύνανται
ποιμένες ἄγραυλοι μέγα πεινάοντα δίεσθαι,
ὡς ῥα τὸν οὐκ ἐδύναντο δύω Αἴαντε κορυστὰ
Ἕκτορα Πριαμίδην ἀπὸ νεκροῦ δειδίξασθαι. Σ 161—164.

Ovdje se rečenicom ὡς οὔ τι δύνανται ne kazuje uvjet ńekakvoj situaciji, koja bi se uzimala za primjer, nego rečenicom ὡς οὔ τι δύνανται kazuje se upravo ono, što se uzima za primjer. Ali tako jednostavnih primjera ima malo. Obično se rečenica sa ὡς širi dru-

Digitized by Google

gim rečenicama pa se često ona radńa, koja se uzima za primjer, izriče kojom od ovih rečenica. N. pr.

ὡς δὲ λέων ἐλάφοιο ταχείης νήπια τέκνα
ῥηιδίως συνέαξε λαβὼν κρατεροῖσιν ὀδοῦσιν,
ἐλθὼν εἰς εὐνήν, ἁπαλόν τέ σφ' ἦτορ ἀπηύρα·
ἣ δ' εἴ πέρ τε τύχῃσι μάλα σχεδόν, οὐ δύναταί σφιν
χραισμεῖν· αὐτὴν γάρ μιν ὑπὸ τρόμος αἰνὸς ἱκάνει·
καρπαλίμως δ' ἤιξε διὰ δρυμὰ πυκνὰ καὶ ὕλην
σπεύδουσ' ἱδρώουσα κραταιοῦ θηρὸς ὑφ' ὁρμῆς·
ὣς ἄρα τοῖσ' οὔ τις δύνατο χραισμῆσαι ὄλεθρον
Τρώων, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ὑπ' Ἀργείοισι φέβοντο. Λ 113—121.

Ovdje se ne uzima za primjer radńa, koja se izriče glagolom συνέαξε, nego ona, koja se izriče rečenicom οὐ δύναται χραισμεῖν, što se vidi iz rečenice sa ὥς (οὔ τις δύνατο χραισμῆσαι ὄλεθρον). Moglo bi se kazati, da je pjesnik najprije htio da uzme za primjer radńu συνάξαι, zato je ńu i spomenuo u rečenici sa ὡς; ali je poslije šireći poredbu to zaboravio pa kod rečenice sa ὥς mislio na onu od spomenutih radńa, koja mu se za ńegovu svrhu činila najkarakterističnija. U tom slučaju rekao bi čovjek, da ὡς ne pripada upravo samo onoj rečenici, u kojoj se nalazi, nego čitavoj situaciji, koja se u poredbi crta; tako da se ovakovi primjeri približavaju onima, u kojima dolazi ὡς ὅτε s prezentom ili aoristom, gdje ὅτε pokazuje, da se za primjer uzima čitava situacija, kojoj se rečenicama, koje slijede, kazuje sadržaj. Aorist, koji dolazi u rečenici sa ὡς, gnomički je aorist, za koji je naprijed pod II. rečeno, kako može dolaziti u paratetičkim podložnim rečenicama.

Evo ńekoliko primjera:

ὥς τε λέων ἐχάρη μεγάλῳ ἐπὶ σώματι κύρσας,
εὑρὼν ἠ ἔλαφον κεραὸν ἠ ἄγριον αἶγα,
πεινάων· μάλα γάρ τε κατεσθίει, εἴ περ ἂν αὐτὸν
σεύωνται ταχέες τε κύνες θαλεροί τ' αἰζηοί·
ὣς ἐχάρη Μενέλαος Ἀλέξανδρον θεοειδέα
ὀφθαλμοῖσι ἰδών· Γ 23—28.

‚Kao što se lav obraduje itd.'

ὡς δὲ θεὸς ναύτῃσιν ἐελδομένοισιν ἔδωκεν
οὖρον, ἐπὴν κεκάμωσιν ἐυξέστῃσ' ἐλάτῃσιν
πόντον ἐλαύνοντες, καμάτῳ δ' ὑπὸ γυῖα λέλυνται,
ὣς ἄρα τὼ Τρώεσσιν ἐελδομένοισι φανήτην. Η 4—7.
ὡς δὲ λύκοι ἄρνεσσιν ἐπέχραον ἠ ἐρίφοισιν
σίνται, ὑπὲκ μήλων αἱρεύμενοι, αἵ τ' ἐν ὄρεσσιν

Digitized by Google

ποιμένος ἀφραδίῃσι διέτμαγεν· οἱ δὲ ἰδόντες
αἶψα διαρπάζουσιν ἀνάλκιδα θυμὸν ἐχούσας·
ὣς Δαναοὶ Τρώεσσιν ἐπέχραον. Π 352—356.
ἀλλά μοι Αἴγισθος τεύξας θάνατόν τε μόρον τε
ἔκτα σὺν οὐλομένῃ ἀλόχῳ, οἰκόνδε καλέσσας,
δειπνίσσας, ὥς τίς τε κατέκτανε βοῦν ἐπὶ φάτνῃ.
λ 409—411. (isp. δ 534—535.)

Osim toga dolazi aorist u rečenici sa ὡς još na ovim mjestima: Θ 306 - 308. Λ 548—557. N 62—65. O 271—280.

3. ὡς εἰ dolazi u Ilijadi i Odiseji 8 puta s optativom, 1 put s konjunktivom, a 1 put s aoristom. Za primjere, u kojima dolazi ὡς εἰ s optativom, isporedi Langea, Partikel εἰ str. 127 i dalje. Onaj jedini primjer sa ὡς εἰ i konjunktivom po onom, što je doslije rečeno, nije teško razumjeti:

ὃ δέ με πρόφρων ὑπέδεκτο,
καί μ' ἐφίλησ' ὡς εἴ τε πατὴρ ὃν παῖδα φιλήσῃ
μοῦνον τηλύγετον πολλοῖσιν ἐπὶ κτεάτεσσιν. Ι 480—482.

Rečenica εἴ τε φιλήσῃ hipotetička je podložna rečenica. Nom se kazuje uvjet onoj situaciji, koja se sa ὡς uzima za primjer. Ova situacija nastane, ako otac zavoli svoga sina jedinca itd. Prevesti valja: ‚— i zavolje me, kao ako otac zavoli svoga sina itd.'

Sada ogledajmo onaj jedini primjer, gdje u rečenici sa ὡς εἰ dolazi aorist:

αὐτὰρ ἔπειτα
λαοὶ ἔπονθ', ὡς εἴ τε μετὰ κτίλον ἔσπετο μῆλα
πιόμεν' ἐκ βοτάνης· γάνυται δ' ἄρα τε φρένα ποιμήν·
ὣς Αἰνείᾳ θυμὸς ἐνὶ στήθεσσι γεγήθει,
ὡς ἴδε λαῶν ἔθνος ἐπισπόμενον ἑοὶ αὐτῷ. N 491—495.

Aorist ἔσπετο u rečenici sa ὡς εἰ ne može biti gnomički aorist, jer gnomički aorist ne dolazi u hipotetičkim rečenicama, a da je ova rečenica hipotetička, dokazuje εἰ. Ovaj aorist može biti samo aorist pro coniunctivo, o kojem isp. naprijed pod II. Ovaj se dakle primjer ne razlikuje bitno od predašnjega.

4. ἠύτε (εὖτε) dolazi u Ilijadi i Odiseji 1 put s konjunktivom, 4 puta s prezentom, a 4 puta s aoristom. Što se god mislilo o etimologiji riječi ἠύτε (cf. Brugmannovu grčku gramatiku[2], str. 222.), toliko stoji, da je komparativni adverab poput ὡς. Konjunktiv pa prezent i aorist upotrebljavaju se dakle u rečenici sa ἠύτε (εὖτε) tako isto, kao i u rečenici sa ὡς (isp. naprijed br. 2). Konjunktiv dolazi u rečenici sa ἠύτε P 547—552:

Digitized by Google

ἠύτε πορφυρέην ἶριν θνητοῖσι τανύσσῃ
Ζεὺς ἐξ οὐρανόθεν, τέρας ἔμμεναι ἢ πολέμοιο
ἢ καὶ χειμῶνος δυσθαλπέος, ὅς ῥά τε ἔργων
ἀνθρώπους ἀνέπαυσεν ἐπὶ χθονί, μῆλα δὲ κήδει,
ὡς ἡ πορφυρέη νεφέλη πυκάσασα ἑ αὐτὴν
δύσετ' Ἀχαιῶν ἔθνος, ἔγειρε δὲ φῶτα ἕκαστον.

‚kao (ako, kad) grimiznu dugu smrtnicima rastegne Zeus s neba itd.'

Aorist se u rečenici sa ἠύτε (εὖτε) nalazi n. pr.

εὖτ' ὄρεος κορυφῇσι νότος κατέχευεν ὁμίχλην,
ποιμέσιν οὔ τι φίλην, κλέπτῃ δέ τε νυκτὸς ἀμείνω,
τόσσον τίς τ' ἐπιλεύσσει ὅσσον τ' ἐπὶ λᾶαν ἵησιν·
ὡς ἄρα τῶν ὑπὸ ποσσὶ κονίσαλος ὦρνυτ' ἀελλὴς
ἐρχομένων· μάλα δ' ὦκα διέπρησσον πεδίοιο. Γ 10—14.

‚kao što po vrsima brdskima južńak razaspe maglu itd.'

ἠύτε κίρκος ὄρεσφιν, ἐλαφρότατος πετεηνῶν,
ῥηϊδίως οἴμησε μετὰ τρήρωνα πέλειαν·
ἡ δέ θ' ὕπαιθα φοβεῖται, ὃ δ' ἐγγύθεν ὀξὺ λελακὼς
ταρφέ' ἐπαίσσει, ἐλέειν τέ ἑ θυμὸς ἀνώγει·
ὡς ἄρ' ὅ γ' ἐμμεμαὼς ἰθὺς πέτετο, τρέσε δ' Ἕκτωρ
τεῖχος ὑπὸ Τρώων, λαιψηρὰ δὲ γούνατ' ἐνώμα. X 139 – 144.

Osim toga dolazi ἠύτε s aoristom B 480 – 483. Π 487—491.

5. Relativne riječi οἷος, ὅσος dolaze u Ilijadi i Odiseji samo s prezentom (10) i s aoristom (5 puta), nigda s konjunktivom ni s optativom. Po tom su sve poredbene rečenice sa οἷος, ὅσος paratetički podložne onoj rečenici (sa τοῖος, τόσος), kojom se poredbi kazuje aplikacija, te se u svemu mogu najbolje isporediti s onima, u kojima dolazi ὡς s prezentom ili aoristom (isp. naprijed pod 2). N. pr.

οἵη δὲ ζεφύροιο ἐχεύατο πόντον ἔπι ῥῖγος
ὀρνυμένοιο νέον, μελάνει δέ τε πόντος ὑπ' αὐτῆς,
τοῖαι ἄρα στίχες εἵατ' Ἀχαιῶν τε Τρώων τε
ἐν πεδίῳ. Π 63—66.

‚Kakvo se lelijańe po moru raširi, kad zapadńak počińe duhati, a crni se more pod ńim, takovi su redovi Ahejaca i Trojanaca sjedjeli u ravnini'.

ὅσσα δὲ μερμήριζε λέων ἀνδρῶν ἐν ὁμιλῷ
δείσας, ὁππότε μιν δόλιον περὶ κύκλον ἄγωσιν,
τόσσα μιν ὁρμαίνουσαν ἐπήλυθε ἥδυμος ὕπνος. Δ 791—793.

Ostala su mjesta, gdje u poredbenoj rečenici dolazi relativ s aoristom: Δ 75—78. E 554 560. E 770 - 772.

Digitized by Google

B. U rečenicama kojima se poredbena rečenica širi, dolazi prezent ili gnomički aorist. Ove su rečenice glavne apstraktne rečenice, u kojima su, kao što smo naprijed vidjeli, ovi oblici glagolski posve na mjestu. Najčešće dolazi u ńima sam prezent, rjeđe se uz prezent nahodi aorist, najrjeđe dolazi sam aorist. Dosta će biti, ako navedem jedan primjer za sam aorist i jedan za prezent i aorist.

Po tri rečenice s aoristom nalazimo osim Γ 33—37. (isp. A. 1.) još O 271—278. i Φ 522—525. Evo ovoga posljedńega mjesta:

ὡς δ' ὅτε καπνὸς ἰὼν εἰς οὐρανὸν εὐρὺν ἱκάνει
ἄστεος αἰθομένοιο, θεῶν δέ ἑ μῆνις ἀνῆκεν,
πᾶσι δ' ἔθηκε πόνον, πολλοῖσι δὲ κήδε' ἐφῆκεν,
ὡς Ἀχιλεὺς Τρώεσσι πόνον καὶ κήδε' ἔθηκεν.

Po dvije rečenice s aoristom nahode se Π 297—302. i δ 335—340. (=ρ 126—131). Po jedna rečenica s aoristom nalazi se Δ 452—456. E 597—600. Λ 62—65. Π 487—491. Υ 495—499. Ψ 692—694. ε 368—370. ε 394—398. μ 251—255. χ 468—472.

Rečenice s aoristom nahode se pored rečenica s prezentom n. pr.

ἀμφὶ δ' ἄρ' αὐτὸν
Τρῶες ἔπον ὡς εἴ τε δαφοινοὶ θῶες ὄρεσφιν
ἀμφ' ἔλαφον κεραὸν βεβλημένον, ὅν τ' ἔβαλ' ἀνὴρ
ἰῷ ἀπὸ νευρῆς· τὸν μέν τ' ἤλυξε πόδεσσιν
φεύγων, ὄφρ' αἷμα λιαρὸν καὶ γούνατ' ὀρώρῃ·
αὐτὰρ ἐπεὶ δὴ τόν γε δαμάσσεται ὠκὺς ὀιστός,
ὠμοφάγοι μιν θῶες ἐν οὔρεσι δαρδάπτουσιν
ἐν νέμεϊ σκιερῷ· ἐπί τε λὶν ἤγαγε δαίμων
σύντην· θῶες μέν τε διέτρεσαν, αὐτὰρ ὁ δάπτει·
ὡς ῥα τότ' ἀμφ' Ὀδυσῆα δαΐφρονα ποικιλόμητιν
Τρῶες ἔπον πολλοί τε καὶ ἄλκιμοι, αὐτὰρ ὅ γ' ἥρως
ἀίσσων ᾧ ἔγχει ἀμύνετο νηλεὲς ἦμαρ. Λ 473—484.

Aorisne rečenice dolaze pored prezentnih još:

Δ 141—147. Δ 275—282. Δ 482—489. E 87—94. E 135—143. Θ 555—561. I 4—8. Λ 113—121. Λ 172—178. Λ 548—557. Λ 558—565. M 41—48. M 299—306. N 298—305. O 624—629. O 630—637. O 679—686. Π 823—828. P 53—60. P 61—69. P 109—112. P 389—395. P 657—667. P 625—731. Σ 316—323. Υ 164—175. X 93—97. ν 31—35. χ 383—389. ψ 233—240.

C. Od rečenica podložnih poredbenoj rečenici dolazi aorist:

1. u relativnim rečenicama, u kojima dolazi konjunktiv (u Ilijadi i Odiseji 33 puta), prezent (44 puta) ili aorist (29 puta).

Digitized by Google

Relativne rečenice s konjunktivom bez ikakve su sumńe poredbenoj rečenici hipotetički podložne. N. pr.

ὡς δ' ὅτ' ἀνὴρ δόρποιο λιλαίεται, ᾧ τε πανῆμαρ
νειὸν ἀν' ἔλκητον βόε οἴνοπε πηκτὸν ἄροτρον·
ἀσπασίως δ' ἄρα τῷ κατέδυ φάος ἠελίοιο
δόρπον ἐποίχεσθαι, βλάβεται δέ τε γούνατ' ἰόντι·
ὣς Ὀδυσῆ' ἀσπαστὸν ἔδυ φάος ἠελίοιο. ν 31—35.

Da ńekomu čitav dan volovi po ńivi vuku plug, to je uvjet onoj želi ńegovoj za večerom, koja se uzima za primjer. Ostale primjere navodi Delbrück, Synt. Forsch. str. 135. One relativne rečenice, u kojima dolazi prezent ili aorist, paratetičke su podložne rečenice. Ali će biti među ńima i hipotetičkih, u kojima prezent ili aorist dolazi pro coniunctivo. Isporedi n. pr.

δὴ τότε μιν τρὶς τόσσον ἔλεν μένος, ὥς τε λέοντα,
ὅν ῥά τε ποιμὴν ἀγρῷ ἐπ' εἰροπόκοισ' οἰέσσιν
χραύσῃ μέν τ' αὐλῆς ὑπεράλμενον οὐδὲ δαμάσσῃ — E 136—138. i
Τρῶες ἔπον ὡς εἴ τε δαφοινοὶ θῶες ὄρεσφιν
ἀμφ' ἔλαφον κεραὸν βεβλημένον, ὅν τ' ἔβαλ' ἀνὴρ
ἰῷ ἀπὸ νευρῆς — Λ 474—476.

U drugom primjeru dolazi aorist ἔβαλε ondje, gdje u prvom primjeru u analognoj prilici nalazimo konjunktiv χράυσῃ. No ja za sada nijesam mogao odijeliti jedne od drugih. Kako može gnomički aorist dolaziti u paratetičkim podložnim rečenicama, o tom se govorilo naprijed pod II. Paratetičke bit će n. pr. ove relativne rečenice s aoristom:

ἠύτε πορφυρέην ἶριν θνητοῖσι τανύσσῃ
Ζεὺς ἐξ οὐρανόθεν, τέρας ἔμμεναι ἢ πολέμοιο
ἢ καὶ χειμῶνος δυσθαλπέος, ὅς ῥά τε ἔργων
ἀνθρώπους ἀνέπαυσεν ἐπὶ χθονί, μῆλα δὲ κήδει — P 547—550.
ὡς δὲ χιὼν κατατήκετ' ἐν ἀκροπόλοισιν ὄρεσσιν,
ἣν τ' εὖρος κατέτηξεν, ἐπὴν ζέφυρος καταχεύῃ — τ 205—206.

Tako još: E 88[1]. O 364. Π 583. P 283. P 674.

Ostale poredbenoj rečenici podložne relativne rečenice s aoristom nalaze se na ovim mjestima: B 146. E 523. Λ 28. Λ 173. Λ 559. M 158. N 243. N 300. N 391. (= Π 484). Π 354. Π 753. Π 768. P 158. Φ 494. Ψ 223. Ψ 712. Ω 481. ζ 233. (= ψ 160). π 218. χ 300. χ 386.

2. u temporalnim rečenicama sa ὅτε, u kojima dolazi konjunktiv (u Ilijadi i Odiseji 9 puta), prezent (2 puta) ili aorist (5 puta).

[1] Citira se onaj stih, u kojem dolazi aorist.

Digitized by Google

One rečenice sa ὅτε, u kojima dolazi konjunktiv, pripadaju među hipotetičke podložne rečenice, n. pr.

ὅσσα δὲ μερμήριξε λέων ἀνδρῶν ἐν ὁμίλῳ
δείσας, ὁππότε μιν δόλιον περὶ κύκλον ἄγωσιν,
τόσσα μιν ὁρμαίνουσαν ἐπήλυθε ἥδυμος ὕπνος. δ 791—793.

Isp. Delbrücka Synt. Forschgen I, 168—169. A one, u kojima dolazi prezent ili aorist, pripadaju među paratetičke podložne rečenice, ali dopuštam, da ima među ńima i gdjekoja hipotetička, u kojoj dolazi aorist pro coniunctivo, dok je aorist u paratetičkim rečenicama gnomički aorist. Paratetičke bit će n. pr.

ὡς ὅτ' ἂν ἀστράπτῃ πόσις Ἥρης ἠυκόμοιο,
τεύχων ἢ πολὺν ὄμβρον ἀθέσφατον ἠὲ χάλαζαν
ἢ νιφετόν, ὅτε πέρ τε χιὼν ἐπάλυνεν ἀρούρας — K 5—7.
— ὡς τε νιφάδες χιόνος πίπτωσι θαμεῖαι
ἤματι χειμερίῳ, ὅτε τ' ὦρετο μητίετα Ζεὺς
νιφέμεν — M 278—280.

Ostale poredbenoj rečenici podložne rečenice sa ὅτε i aoristom nalaze se na ovim mjestima: Θ 556. Ξ 397. Σ 219.

D. Od rečenica podložnih kojoj od onih rečenica, kojima se poredbena rečenica širi, dolazi aorist:

1. u temporalnim rečenicama s ἐπεί, u kojima dolazi konjunktiv (u Ilijadi i Odiseji 2 puta: Λ 478. Φ 575.) ili aorist (1 put). One rečenice s ἐπεί, u kojima dolazi konjunktiv, pripadaju među hipotetičke podložne rečenice. Napose nas zanima ona rečenima s ἐπεί, u kojoj dolazi aorist. Evo čitave ove poredbe:

ὡς δ' ὅτ' ὄνος παρ' ἄρουραν ἰὼν ἐρύήσατο παῖδας
νωθής, ᾧ δὴ πολλὰ περὶ ῥόπαλ' ἀμφὶς ἐάγη,
κείρει τ' εἰσελθὼν βαθὺ λήϊον· οἱ δέ τε παῖδες
τύπτουσιν ῥοπάλοισι· βίη δέ τε νηπίη αὐτῶν·
σπουδῇ δ' ἐξήλασσαν, ἐπεί τ' ἐκορέσσατο φορβῆς
Λ 558—562.

Na prvi mah rekao bi čovjek, da je rečenica ἐπεὶ ἐκορέσσατο hipotetička, dakle da aorist ἐκορέσσατο stoji mjesto konjunktiva, ali ja mislim, da pjesnik nije htio kazati, da je to, da se magarac najede, uvjet, da ga djeca mogu istjerati, nego je k σπουδῇ ἐξήλασσαν dodao ἐπεὶ ἐκορέσσατο kao paratetički dodatak, koji izriče novu karakterističnu crtu, da kad djeca napokon s teškom mukom magarca istjeraju, on se već najeo (Ameis kaže: ein humoristischer Zusatz, welcher die fruchtlosen Bemühungen der Knaben noch einmal in

Digitized by Google

ein helles Licht stellt). Po tom će rečenica ἐπεὶ ἐκορέσσατο biti paratetička, a aorist ἐκορέσσατο gnomički aorist, koji je u paratetičkoj podložnoj rečenici posve na mjestu.

2. u rečenicama s ὄφρα, u kojima dolazi konjunktiv (u Ilijadi i Odiseji 5 puta) ili aorist (1 put). Što se tiče onih rečenica s ὄφρα, u kojima dolazi konjunktiv, Delbrück drži Λ 477. za hipotetičku (priornu), jer ὄφρα znači ‚so lange als' (Synt. Forschgen I, 170.); sve druge drži Delbrück za paratetičke (posteriorne), i to Δ 486. M 281. Π 10. za finalne (ὄφρα = lat. ‚ut' finale; Synt. Forschgen I, 155.), a X 192. za temporalnu (ὄφρα = ńem. ‚bis'; Synt. Forschgen I, 159.). Ali ja mislim, 1) da rečenice M 281. Π 10. i X 192. idu u istu kategoriju i da ὄφρα u svima znači ńem. ‚bis'; 2) da su sve tri rečenice s ὄφρα hipotetičke. Uzmimo n. pr. M 281.

— ὥς τε νιφάδες χιόνος πίπτωσι θαμεῖαι
ἤματι χειμερίῳ, ὅτε τ' ὦρετο μητίετα Ζεὺς
νιφέμεν, ἀνθρώποισι πιφαυσκόμενος τὰ ἃ κῆλα·
κοιμήσας δ' ἀνέμους χέει ἔμπεδον, ὄφρα καλύψῃ
ὑψηλῶν ὀρέων κορυφὰς καὶ πρώονας ἄκρους —

ὄφρα καλύψῃ može se sasvim lako prevesti: ‚dok pokrije vrhunce visokih gora itd.' (i Ameis prevodi ὄφρα ‚bis'). Na daļe καλύψῃ istina ne izriče uvjeta radńi glagola χέειν; zato se i čini, da rečenica ὄφρα καλύψῃ nije hipotetička; ali καλύψῃ pokazuje uvjet onomu vremenu, do kojega radńa glagola χέειν traje. Ako za ὄφρα uzmemo riječ ‚do kad', koja jasnije pokazuje, što ὄφρα znači, nego li ‚dok', možemo ὄφρα καλύψῃ prevesti: ‚— do (onoga vremena,) kad pokrije' t. j. Zeus treba vrhunce gorske da pokrije, onda nastane ono vrijeme, do kojega on sipa snijeg. Po tom su pomenute rečenice s ὄφρα i konjunktivom doista hipotetičke.

A ni u čemu se od ńih ne razlikuje ona jedina rečenica s ὄφρα i aoristom E 558.

οἵω τώ γε λέοντε δύω ὄρεος κορυφῆσιν
ἐτραφέτην ὑπὸ μητρὶ βαθείης ταρφέσιν ὕλης·
τὼ μὲν ἄρ' ἁρπάζοντε βόας καὶ ἴφια μῆλα
σταθμοὺς ἀνθρώπων κεραΐζετον, ὄφρα καὶ αὐτὼ
ἀνδρῶν ἐν παλάμῃσι κατέκταθεν ὀξέι χαλκῷ —

ὄφρα κατέκταθεν = ‚dok (t j. do onoga vremena, kad) poginu'. Po tom je i ova rečenica s ὄφρα i aoristom hipotetička t. j. κατέκταθεν nije gnomički aorist, nego aorist pro coniunctivo.

E. Od rečenica podložnih takovoj rečenici, koja je sama podložna poredbenoj rečenici, dolazi aorist:

Digitized by Google

1. u relativnim rečenicama, u kojima dolazi konjunktiv (u Ilijadi i Odiseji 2 puta: Γ 62. Π 387.), prezent (6 puta) ili aorist (4 puta). One relativne rečenice, u kojima dolazi konjunktiv, pripadaju među hipotetičke, a one, u kojima dolazi prezent ili aorist, pripadaju u opće među paratetičke podložne rečenice. Što se napose tiče onih relativnih rečenica, u kojima dolazi aorist, za N 300. ne sumńam, da je paratetička:

οἷος δὲ βροτολοιγὸς Ἄρης πόλεμόνδε μέτεισιν,
τῷ δὲ Φόβος φίλος υἱὸς ἅμα κρατερὸς καὶ ἀταρβὴς
ἕσπετο, ὅς τ' ἐφόβησε ταλάφρονά περ πολεμιστήν —

aorist je ἐφόβησε dakle gnomički aorist. Za Η 210:

— οἷός τε πελώριος ἔρχεται Ἄρης,
ὅς τ' εἶσιν πόλεμόνδε μετ' ἀνέρας, οὕς τε Κρονίων
θυμοβόρου ἔριδος μένεϊ ξυνέηκε μάχεσθαι —

i za Ο 581:

Ἀντίλοχος δ' ἐπόρουσε κύων ὥς, ὅς τ' ἐπὶ νεβρῷ
βλημένῳ ἀίξῃ, τόν τ' ἐξ εὐνῆφι θορόντα
θηρητὴρ ἐτύχησε βαλών, ὑπέλυσε δὲ γυῖα —

mislim, da su hipotetičke t. j. aorist dolazi u ńima mjesto konjunktiva. Za τ 523. napokon:

ὡς δ' ὅτε Πανδάρεω κούρη χλωρῆϊς Ἀηδὼν
καλὸν ἀείδῃσιν ἔαρος νέον ἱσταμένοιο,
δενδρέων ἐν πετάλοισι καθεζομένη πυκινοῖσιν,
ἥ τε θαμὰ τρωπῶσα χέει πολυηχέα φωνήν,
παῖδ' ὀλοφυρομένη Ἴτυλον φίλον, ὅν ποτε χαλκῷ
κτεῖνε δι' ἀφραδίας, κοῦρον Ζήθοιο ἄνακτος —

mislim, da je paratetička, ali nije apstraktna, dakle aorist κτεῖνε nije gnomički aorist.

2. u rečenicama s ἐπεί, u kojima dolazi konjunktiv (u Ilijadi i Odiseji 4 puta) ili aorist (2 puta). One, u kojima dolazi konjunktiv, pripadaju među hipotetičke podložne rečenice. Takove će biti i one dvije, u kojima dolazi aorist:

ἠύτε περ κλαγγὴ γεράνων πέλει οὐρανόθι πρό,
αἵ τ' ἐπεὶ οὖν χειμῶνα φύγον καὶ ἀθέσφατον ὄμβρον,
κλαγγῇ ταί γε πέτονται ἐπ' Ὠκεανοῖο ῥοάων — Γ 3—5.
τίφθ' οὕτως ἕστητε τεθηπότες ἠύτε νεβροί,
αἵ τ' ἐπεὶ οὖν ἔκαμον πολέος πεδίοιο θέουσαι,
ἑστᾶσ', οὐδ' ἄρα τίς σφι μετὰ φρεσὶ γίνεται ἀλκή — Δ 243—245.

Aoristi φύγον (Γ 4.) i ἔκαμον (Δ 244) dakle nijesu gnomički, nego aoristi pro coniunctivo.

Digitized by Google

13. U *hrvatskom* jeziku gnomički aorist ni iz daleka ne dolazi tako često, kao u grčkom. Razlog je tomu kazan naprijed. Za gnomički aorist u samostalnoj rečenici, uz koju nema podložne rečenice, mogu navesti samo ove već naprijed spomenute primjere: Ćudo pasa *ujedoše* vuka (Vuk, Posl.). Dva loša *izbiše* Miloša. ib. Neznadoše svijet *pojedoše* (oni koji se čine i govore da ne znadu ništa — Vukova bilješka). ib. Nemogoše *pojedoše*, a nekćeše sve *popiše*. ib.

Češće dolazi gnomički aorist u glavnoj rečenici, uz koju ima podložna rečenica. A u podložnoj rečenici može dolaziti:

1. opet aorist:

Nesta vina, *nesta* razgovora,
Nesta blaga, *nesta* prijatelja (Vuk, Posl.)
Nestadoše stari, *nestadoše* i stvari. ib.
Varoš *prođoh*, a dva draga *nađoh*,
Svijet *prođoh*, a brata ne *nađoh*. Vuk, pjes.-herc. 118.

U ovim primjerima podložne rečenice nijesu ničim označene kao podložne rečenice, ali opet nema sumńe, da su rečenice: nesta vina; nesta blaga; nestadoše stari; varoš prođoh; svijet prođoh — podložne, i to hipotetičke ili temporalne podložne rečenice, jer bi se svakoj od ńih mogla dodati konjunkcija ‚ako' ili ‚kad'. Aorist, koji u ńima dolazi, nije upravo gnomički aorist, nego odgovara onomu aoristu, koji smo u grčkim primjerima nazvali aoristom pro coniunctivo t. j. aorist dolazi u ńima zato, što je radńa ńihova s gledišta onoga vremena, kad se radńa glavne rečenice vrši, svagda prošla. Ovi hrvatski primjeri odgovaraju (što se podložne rečenice tiče) posve onima grčkim primjerima, koji su naprijed na str. 22. navedeni (Aristof. Ἐκκλ. 177—179. Dem. 18, 198.) U ostalom tim, što podložne rečenice nijesu ničim označene kao podložne rečenice, i tim, što u ńima dolazi aorist (mjesto prezenta), mislim da se veoma lijepo i formalno naznačuje, da jedna radńa brzo za drugom slijedi: tek što nesta vina, nesta i razgovora; tek što nesta blaga, nesta i prijatelja.

Takovi su i ovi primjeri, samo što je podložna rečenica relativnom zamjenicom ili konjunkcijom označena kao podložna:

Ko se dima nȅ *nadimî*,
On se ogńa ne *nagrija*. Vuk, Posl.

Ne *bi* kriv ko *vide*, no ko *pripovide*. ib.
Što *omile*, ne *omrznu*. ib.
Što *póđe* niz vodu, ne *vrnu* se uz vodu. ib.

Digitized by Google

Što *bi* brže, *ûteče* (kad se što reče ili učini, pa čoeku poslije bude žao — Vukova biļeška). ib.

S čim se *rugaše* tijem se *ponuđaše* (kad kome dođe ono na vrat za što se drugome rugao — Vukova biļeška). ib.

Kud ludi *prodriješe,* mudri ne *mogoše.* ib.

Dok se *nȅ namučî,* donde se *nȅ naučî* (2. lice). ib.

Dok se mudri *namudrovaše,* ludi se *naživovaše.* ib.

Dokle mudri *mudrovaše,* ludizi grad *primiše.* ib.

Dokle ne *bi* kome zlo, ne *bi* nekome dobro (isp. niže pod 2. primjer: Ne bi jednomu dobro dok drugomu ne bude zlo). ib.

Ako ne *načúva, nȅ nateče* (2. lice). ib.

Ako se *nȅ osvêtî, nȅ posvêtî* se (2. lice). ib.

Ako jezik ne *izlaja,* glava ne *isklima* (ili: Ako jezikom ne izlanda, glavom ne isklima). ib.

Ako se ne *nakusasmo,* ne *nagrebosmo* se. ib.

Ako se kusom ne *nakúsa,* jezikom se ne *nalíza.* ib.

Ako što ne *bi* u kusalo, ne *bi* u grizalo. ib.

2. u podložnoj rečenici dolazi prezent:

Ko ne *mjeri* mjerom ta *prevrnu* vjerom. Vuk, Posl.

Ne *bi* jednomu dobro dok drugomu ne *bude* zlo. ib.

3. u podložnoj rečenici dolazi perfekat:

Što dikla *navikla* to nevjesta ne *odviče* (što čoek u mladosti nauči ono jednako čini — Vukova biļeška). ib.

Vaļa priznati, da ovi primjeri nijesu svi posve sigurni. Nesigurnost dolazi najprije odatle, što ondje, gdje se aorist formalno (bez obzira na akcenat) ne razlikuje od prezenta, ne znamo, da li je onaj oblik, o kojem se radi, upravo aorist ili prezent. Tako n. pr. u primjeru: Ko se dima ne nadimi, on se ogńa ne nagrija — ne znamo, da li je oblik ‚nadimi' aorist (nädimî) ili prezent (nȁdimî). U primjeru: Ako ne načuva, ne nateče — ne znamo, da li su oblici ‚načuva, nateče' 2. lice aorista (načúva, näteče) ili 3. lice prezenta (nȁčûvâ, natèčê). Druga je nesigurnost u tom, što bi u mnogim primjerima aorist glavne rečenice mogao biti i aorist pro futuro (o kojem se govorilo naprijed na str. 8, br. 7.). Tako Daničić u Akad. rj. s. v. ‚ako' (I, str. 50a) za primjere: Ako ne načuva, ne nateče; Ako se ne nakusasmo, ne nagrebosmo se — kaže, da u ńima u obje rečenice aorist stoji za buduće vrijeme. Ali ja sam uza sve to sve ove i ovakove primjere metnuo ovamo, jer držim, da ako se ńeki i mogu drukčije razumjeti, opet se svi mogu razumjeti i tako, da pripadaju onamo, kamo sam ih ja metnuo.

*

Digitized by Google

Što se napokon tiče one diobe podložnih rečenica, koja nas je kod grčkih primjera toliko interesirala, ja mislim, da je podložna rečenica u svima navedenim primjerima hipotetička, samo u primjeru: Ko ne mjeri mjerom ta prevrnu vjerom — mislim da je podložna rečenica paratetička, jer se ńom ne kazuje uvjet glavnoj rečenici. Da ńetko prevrne vjerom, za to ne treba, da ne mjeri mjerom.[1]

[1] Gnomičkomu aoristu pored aorista pro futuro odgovara *gnomički perfekat* pored perfekta pro futuro, o kojem se govorilo na str. 11, bil. 1.; n. pr.

Prerasloj djevojci *pomrli* svatovi. Vuk, posl.
Drago *je* sam sebi najpriđe vrat *slomio*. ib.

(Koji svašto čini bez i kaka drugoga uzroka, nego samo što mu je tako *drago*. Vukova biļeška.) *Nijesu* vuci *stekli* po poruci, nego što si sami priprave. ib. *Nije umrla* baba od korbe, već od prazne torbe. ib.

Uz glavnu rečenicu s gnomičkim perfektom ima podložna rečenica, u kojoj dolazi:

1. opet perfekat:

Što kolevka *zaļuļala*,
To motika *zakopala*. Vuk posl. (Što se s čoekom rodi to ga prati do smrti. Vukova biļeška). Đe ko *nikao* tu *obikao*. ib. (cf. Đe ko nikne tu se i obikne. ib.) Kúma kûma ako *nije darovala, nije* mu ni brige *zadala* (čim će on ńu darovati — Vukova biļeška.) ib.

2. u podložnoj rečenici dolazi prezent:

A ko se u babe *najmi*, pa za tri dana ne *sačuva* kobile i ždrebeta, on *je izgubio* glavu. Vuk, prip. 22.

Od ovakovih rečenica treba razlikovati onakove, kakva je ova: *Trla* baba lan, da je prođe dan. Vuk, posl. Ova rečenica nije apstraktna, nego konkretna. Što se ńom kazuje, ne vrijedi za svaku, nego samo za ńeku određenu babu. Kad se komu kaže ova poslovica, onda mu se hoće da kaže: Ti si kao ona baba kója je trla lan, da je prođe dan. Tim se aludira na ńeku poznatu pripovijetku. Vuk sâm spominje u Predgovoru k Poslovicama na str. IX., da ima poslovica, koje su postale od pripovijedaka. Meni istina nije poznata pripovijetka, od koje je pomenuta poslovica postala, ali sam u Vrčevićevim Basnama našao izvor drugima dvjema sličnima poslovicama. Tako je poslovica: Magarca *su zvali* na svadbu da vodu nosi (Vuk, posl.) — postala od ove basne: Ženio se nekakav seļanin, i pogodi u svog komšije za dva tri dana magare da na ńega dotjeriva drva i vodu. Srete ga drugo magare iz komšiluka koje goňaše doma drva, pa ga upita: Gdje ideš? — „Na svadbu". „Blago tebi! reći će mu ovaj mladi magarac, na svadbi ti neće mańkati da na pretek jedeš i piješ kaonoti na veselom piru". Uz dahnu stari magarac, pa će odgovoriti mladomu: „Kami mi je,

Digitized by Google

14. Takav aorist, kakav smo našli u podložnim rečenicama onih primjera, koji su u predašńem paragrafu pod br. 1. navedeni, dolazi često i u onakovim (uvjetnim) podložnim rečenicama, koje pripadaju futurskim ili imperativnim glavnim rečenicama. Evo i za taj slučaj primjera, koje sam našao u upotrebljenoj literaturi:

1. U glavnoj rečenici dolazi *futur:*

---

sinko, blago! ne zovu mene na svadbu, na pir, ni na veselje, nego da im vučem drva i vodu; a nama je samo o Đurđevu dne pir i veselje". Vuk Vrčević, Narodne basne, u Dubrovniku 1883, str. 95. (isp. varijantu na str. 110) — Poslovica: Muha *orala* volu na rogu stojeći (Vuk, posl.) — postala je od ove basne: Orali volovi na jednoj ńivi, pa od nekuda doletje jedna muha te za inad pade jednome volu na rog očekujući kad će je moliti da mu se roga okani; a kad vidje da se prevarila, onda ona, opet za inad, zapregne u jaram dva komarca, pa mu poče po rogu orati, govoreći volu: „Ne ću ti se s roga maći prije nego mi se zamoliš, a kad ti jedan rog preorem, onda ću pregnuti moje volove na drugi, neka znaš ko ti je neprijatelj". Kad vo čuje upita orući: „Ma ko je to od ozgor te nešto nekome prijeti?" — Evo ja odgovori mu muha. — A vo ńoj: „Pravo ti reći, niti sam čuo kad si došla niti ću čuti kad ćeš poći". V. Vrčević, Narodne basne, str. 112. — Formalno se ovakove poslovice od onih, u kojima dolazi gnomički perfekat, razlikuju po tom, što se u ovakovim poslovicama u perfektu upotrebljavaju i perfektivni i imperfektivni glagoli, a u gnomičkom perfektu dolaze (kao i u perfektu pro futuro) samo perfektivni glagoli. Za aorist u poslovicama, koje su od pripovijedaka postale, nemam nijednoga pouzdana primjera iz literature, koju sam za ovu raspravu upotrebio. — Evo još ńekoliko takovih primjera:

I mačka *je* kralja *gledala*, ama ga se *nije bojala*. Vuk, posl. (cf. I mačka cara *gleda* [ma ga se ne *boji*]. Odgovori se kad ko reče kome: što me gledaš? — Vukova bilješka. ib.). *Ne mogao* se miš provući kroz jamu, pa *svezao* tikvicu za rep. (Kad ko sam učini sebi kaku smetńu. — Vukova bilješka) ib. *Rugala* se sova sjenici: idi kučko glavata. ib. *Sjetila se* prela kuđelje u oči neđelje. ib. *Svadili se* vrapci oko tuđe prohe. ib. *Zapanulo* Ciganina carstvo, pa *objesio* svog oca. ib.

Što ovakove rečenice uza sve to, što se kao poslovice upotrebljavaju, nijesu postale apstraktne, nego ostale konkretne, odatle se vidi, kako krivo misle oni, koji misle, da se gnomičkim aoristom kazuje ńešto, što se doista dogodilo, ili, kako kaže G. Hermann, da gnomičkim aoristom ‚unum factum tamquam exemplum pro pluribus commemoratur' (isp. naprijed § 2.). Takova bi rečenica bila konkretna, pa bi konkretna i ostala, jer je između konkretne i apstraktne rečenice pukao jaz, koji se ne da premostiti; konkretna rečenica ne može nigda postati apstraktna.

Gnomički perfekat nalazimo i u grčkom jeziku, n. pr.

Digitized by Google

Ako *zapeh* str'jele moje,
Ustr'jeliću tebe, Janko. Vuk, n. pj. I, 181.
Zmaj sokolu poručuje:
Ako *puštih* živa ogńa,
Gn'jezdo ću ti opaliti. ib. I, 488.
Ako sestra sjutra ne *šće* poći,
Kako ću ti onda odgovorit'? ib. II, 234.
Ako l' mi je ne *kte* dati majka,
Ja ću Maru na silu oteti. ib. III, 499.
Ako ne *bi* Koičić-Ivana,
Kunem ti se Bogom istinijem,
Ja se natrag ne ću povratiti. ib. III, 542.
Ako li vi Srbi *utekoše*,

οὐ γρὴ παννύχιον εὕδειν βουληφόρον ἄνδρα,
ᾧ λαοί τ' ἐπιτετράφαται καὶ τόσσα μέμηλεν. B 24—25.
οἳ δὲ δίκας ξείνοισι καὶ ἐνδήμοισι διδοῦσιν
ἰθείας καὶ μή τι παρεκβαίνουσι δικαίου,
τοῖσι τέθηλε πόλις, λαοὶ δ' ἀνθεῦσιν ἐν αὐτῇ.
Hes. Ἔργα 225—227.

ἐκεῖνο δὲ χρὴ γνῶναι, ὅτι οὐδέν ἐστι κερδαλεώτερον τοῦ νικᾶν· ὁ γὰρ κρατῶν ἅμα πάντα συνήρπακε, καὶ τοὺς ἄνδρας καὶ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ χρήματα καὶ πᾶσαν τὴν χώραν. Ksen. Kir. IV, 2, 26.

Tako i u latinskom jeziku, u kojem perfekat zastupa grčki i hrvatski i perfekat i aorist; po tom grčkomu i hrvatskomu gnomičkomu aoristu odgovara latinski gnomički perfekat; n. pr.

Ipse Pater media nimborum in nocte corusca
fulmina molitur dextra, quo maxima mota
terra tremit: *fugere* ferae et mortalia corda
per gentes humilis *stravit* pavor. Verg. Georg. I, 328—331.

Improvisum aspris veluti qui sentibus anguem
pressit humi nitens trepidusque repente *refugit*
attollentem iras et caerula colla tumentem:
haud secus Androgeos visu tremefactus abibat. Verg. Aen. II, 379—382. cf I 33—37.

Non domus et fundus, non aeris acervus et auri
aegroto domini *deduxit* corpore febres,
non animo curas. Hor. Ep. I, 2, 47—49.

Qui studet optatam cursu contingere metam,
multa *tulit fecitque* puer, *sudavit* et *alsit*,
abstinuit venere et vino; qui Pythia cantat
tibicen, *didicit* prius *extimuitque* magistrum. Hor. Ep. II, 3, 412—415.

Isp. Kühnera, Ausf. lat. Gramm. II, 100, 9.

Digitized by Google

Na jad će vi jutro osvanuti
A na devet sunce ogranuti. ib. IV, 512.
A ako me silom *sajahaše*,
Živ mi bratac, u dvore mu neću;
Ako li me silom *uvedoše*,
Živ mi bratac, vjenčati me neće
Vuk, pjes. herc. 209.

Kad staneš provati jednu po jednu od ovijeh haljina, ne ću niko kod nas da bude, nego nas dvoje; pa ako ti *valaše*, lasno ćemo se pogoditi, ako li ne *valaše*, ondar ih nikomu ne ću kazivati, nego ću ih dohraniti svojoj nevjesti. Vuk, n. prip. 102.

Ako *pođoh*, nagledah se jada,
Ak' ne pođem, neću viđet' drage;
Hoću poći, da neću ni doći.
Vuk, pjes. herc. 187.

(‚nagledah se' — aorist pro futuro; isp. naprijed str. 11).

Hajde tamo Mališa serdaru,
Ako tebe *utekoše* Turci,
Ti si jutros u jad udario;
Ako li ti izgiboše Turci,
Ela javi ovce uz planinu. Vuk, n. pjes. IV, 425.

(rečenica: Ti si jutros u jad udario — involvira futursku rečenicu n. pr. ‚bit će zlo po te!')

Dognaće mi jedan ortak dva vola, ako se *pogodismo*, pak valja mi ih obidovati. Vuk, n. prip. 284. (rečenica ‚ako se pogodismo' ne izriče uvjet rečenici ‚dognaće mi itd.', nego n. pr. rečenici ‚kupit ću ih', koja je na pameti onomu, koji govori). Jedan po jedan ispovjedite mi se na tajno ili pred svijema, ako *mogoh* da vam pomognem. ib. 98. (rečenica ‚ako mogoh da vam pomognem' ne izriče uvjet rečenici ‚ispovjedite mi se', nego n. pr. rečenici ‚pomoći ću vam', koja je na pameti onomu, koji govori; ili valja interpungirati iza ‚mogoh', te ‚ako mogoh' izriče uvjet rečenici ‚da vam pomognem').

2. U glavnoj rečenici dolazi *imperativ:*

Ako l', seko, ja *pogibo* amo,
Pomeni me po peškešu mome. Vuk, n. pj. II, 303.
Tko ne dođe, braćo, na ročište,
Čekajte ga za nedjelju dana;
Koga ne *bi* za nedjelju dana,
Čekajte ga za petnaest ravno. ib. III, 364.

Digitized by Google

Ako tebi utekoše Turci,
Ti si jutros u jad udario;
Ako li ti *izgiboše* Turci,
Ela javi ovce uz planinu. ib. IV, 425.

Isp. Zimine Sintakt. razlike str. 256—264[1].

---

[1] Tako dolazi u podložnoj rečenici i perfekat:

1. u glavnoj rečenici dolazi prezent:

Ko *nije viđeo* crkve, i peći se klaña. Vuk, posl. Prosjaka ne miluje ni onaj koji ga *je rodio*. ib. Nije kriv onaj koji *je* dva ovna *izio*, već onaj koji mu *je dao*. ib. Nije onaj siromah koji nikad ništa *nije imao*, nego onaj koji *je imao*, pa *izgubio*. ib. Siromaha je lasno pomoći, al' je teško onoga koji *je* (bio bogat, pa) *propao*. ib.

2. u glavnoj rečenici dolazi futur:

Ako vrag *nije razbio* kolijevku, razbiće grob. Vuk, posl. (Ako se čoeku nesreća ne dogodi u mladosti, dogodiće se u starosti. Vukova bilješka).

3. u glavnoj rečenici dolazi imperativ:

Čuvaj se od onoga koga *je* Bog *nakazio*. Vuk, posl. Udri Ciganče dokle *nije* tikvu *razbilo*, a kad razbije, po nehari ib. (Pripovijeda se kako je nekakav Ciganin opremao dijete na vodu, pa ga najprije izbio, da ne razbije tikve. Vukova bilješka). Beži, junače, kud te tvoje oči vode, dok *nije došao* zmaj, jer ćeš zlo proći ako te zateče. Vuk, prip. 35.

Digitized by Google

Život i književni rad F. Miklošića.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 5. Travńa 1892.

PRAVI ČLAN DR. T. MARETIĆ.

I.

Život.

Slavni je pokojnik bio, štono kažu, kabinetni naučńak. Za to su za pravo poznańe i pravednu ocjenu kńiževnoga ńegova rada glavni izvor sama ńegova djela. Ali ne treba smetnuti s uma, da rad svakoga čovjeka stoji više ili mańe u svezi s okolnostima, u kojima živi, dakle će se i u kńiževnom radu našega pokojnika koješta bolje razumjeti, ako se upoznamo s ńegovijem životom. Prije nego mu život prikažem, reći ću, da su mi u tom dijelu moje rasprave od velike pomoći bili opisi Miklošićeva života od A. Trsteńaka i dra. M. Murka, oba u slovenskom jeziku i štampana u „Letopisu matice slovenske", i to prvi u svesci za godinu 1882—83, drugi za god. 1891. Ima i drugijeh opisa Miklošićeva života što kraćih što duljih po različnijem slavenskijem i neslavenskijem časopisima i enciklopedijama, ali su najpotpuniji i najpouzdaniji od ove dvojice slovenskijeh pisaca.

Frańo Miklošić rodio se 20. Studenoga 1813. u štajerskom selu Radomeršćaku blizu varošice Ļutomera (ńem. Luttenberg). Roditeļi su mu bili čisti slovenski seļaci; otac mu se zvao Đuro, a mati Marija, rođena Zobović. Bili su, kao seļaci, dosta imućni ļudi. Frańo im nije bio jedino dijete; imali su još i sinova i kćeri. Otac je umŕo u velikoj starosti god. 1879, a mati mnogo prije, na ime god. 1844. Početnu je školu izučio Miklošić u Ļutomeru, kamo su mu se roditeļi s porodicom preselili god. 1817. Videći otac i stric, koji je bio župnik, kako je mladi Frańo bistre glave i najboļi

Digitized by Google

učenik u pučkoj školi, odluče dati ga na više nauke, da krasni talenat ne ostane zakopan u seoskoj zabiti. U jesen godine 1824 dovede ga otac u Varaždin i upiše u tamošńu gimnaziju. Tu je Fraño svršio prva dva razreda, a ostala četiri tadašńe gimnazije u Mariboru. I u latinskijem je školama kroza sve razrede bio najboļi učenik. Godine 1830 ode Miklošić u Gradac učiti filosofiju i prava. U Gracu nije samo učio, već je u društvu sa svojim vršńacima, osobito s pjesnikom Stankom Vrazom, snovao lijepe i smjele osnove budućnosti slavenske, kako to već umiju snovati mlada i plemenita djačka srca. Drugovao je također s uglednijem poļskijem rodoļubima grofovima Vladislavom i Tadijom Ostrovskim, s Kamjenskim i Pokrživnickim, i drugujući s ńima naučio je poļski, te je rado i lako čitao poļske knige. Na početku god. 1837 postade Miklošić namjesni učiteļ filosofije u gradačkom sveučilištu, jer se profesorska stolica bila ispraznila, i vlada u onaj čas nije imala nikoga drugog, komu bi mogla povjeriti predavańe toga predmeta Miklošiću su, istina, bile tada istom 23 godine, i što je još osobitije, nije još bio ni doktor filosofije, ali je pored svega toga ńemu zapalo, da predaje u sveučilištu filosofiju, jer je malo prije toga načinio s odličnijem uspjehom prvi rigoroz. U jesen iste godine postade Miklošić doktor filosofije. Učiteļovao je u gradačkom sveučilištu do konca Srpńa g. 1838, a tada ostavi tu privremenu službu, jer mu nije po voļi bila stega, kojom je u ono vrijeme bila sapeta sloboda predavâčâ filosofije. Miklošić je u onoj podrugoj godini svoga namjesnog učiteļovańa predavao teoretičnu i moralnu filosofiju i istoriju toga predmeta. U jesen g. 1838 ode Miklošić u Beč s namjerom, da tu postane advokat i tako da osigura sebi eksistenciju. U carskoj prijestolnici Miklošić za kratko vrijeme, na ime već godine 1840, postade doktor prava i dobije službu u advokatskoj kancelariji Mihajla Baha, koji je bio otac poznatoga kasnijega ministra Aleksandra Baha. Tako je bio Miklošić na pravom i najļepšem putu, da postigne ciļ, poradi kojega je došao u Beč, ali dobra sreća slavenske nauke odredi, da Miklošić ne bude advokat, već slavenski filolog. Kako je ovo najvažniji momenat u naučnom životu Miklošićevu, nužno je, da razložimo, kako se advokatski kandidat pretvorio u filologa.

Došavši Miklošić u Beč potraži svojega sunarodnika Bartola Kopitara, da mu preda preporučno pismo navedenoga grofa Vlad. Ostrovskoga. Brzo se sprijateļe ta dva Slovenca, jer ih je duševna ńeka potreba zbližila: Miklošić je bio žeļan znańa o slavenskom

Digitized by Google

svijetu, ńegovoj prošlosti, književnosti i jezicima, a toga nije ni od kuda mogao u tolikoj mjeri dobiti koliko od Kopitara, koji je u ono vrijeme pored Šafarika bio najučeniji slavist, a u gramatičnijem je stvarima i nadvisivao Šafarika, — Kopitar se opet u drugu ruku osjećao vrlo osamļen poslije smrti svoga učiteļa Dobrovskoga (g. 1829); on je po svojoj žestokoj naravi odbijao od sebe ļude, s kojima bi inače mogao dopisivati i priopćivati im svoje misli i nauke. Kopitar je već od prvijeh časova svojega poznanstva s Miklošićem opazio, kako je u toga mladoga čovjeka bistra glava, a žeļna pouke o slavenstvu. Taki je čovjek Kopitaru baš i trebao, s kojim će se moći po voļi razgovarati o sebi milijem predmetima i načiniti možda od ńega svoga učenika. Imao je Kopitar, istina, u Beču dobra prijateļa, na ime Vuka Karaģića, kojega je mnogo cijenio i dosta s ńime drugovao, ali kako Vuk nije bio čovjek, da se miješa u stvari, za koje nema dosta znańa ni priprave, nego se primao poslova, koje razumije, tako nije mogao Kopitar u Vuka naći čovjeka, kakav mu je trebao. Namjerivši se Kopitar na čovjeka po svojemu srcu zaokupi ga te se stane s ńim svaki dan sastajati i ići u šetńu. Mladi advokatski kandidat nije bio samo pun žeļe, da nauči što više slavenske filologije, već je imao za tu nauku i ńešto priprave, jer je već prije svoga dolaska u Beč bio izučio staroslovensku gramatiku (vidi biļešku J. Navratila u knizi: Kopitarjeva spomenica, vredil J. Marn, v Ljubljani 1880, str. 68), a rečeno je već naprijed, da je u Gracu naučio poļski: ovdje možemo dodati, da je za cijelo tada znao i ruski kao i drug mu Stanko Vraz, jer u vrijeme ilirskoga pokreta, koji je bio zahvatio i slovensku mladež u sveučilištu gradačkom, razumijevalo se samo po sebi, da svaki mladić, koji se kanio knjigom baviti, uči ruski. Daļe moramo dodati, da je Miklošić boraveći u Gracu bio naučio također ilirski, t. j. hrvatski toliko, da je mogao u tom jeziku pisati kao rođeni Hrvat onoga vremena[1]. Miklošić je

[1] U Danici su ilirskoj g. 1840. u br. 30. i 42. štampane dvije pjesme Miklošićeve. Pjesnik se pod prvom potpisuje: Dr. Fr. Vl. Miklošić, bivši suppl. professor filosofie u Gradcu, — a pod drugom: Dr. Fr. Vl. Miklošić bivši professor mudroljubja u Gradcu.

Prvoj je pjesmi natpis: *Ani P.... iz Petrograda* (pjesnik uzdiže za uzajmicom ļubavi), a drugoj *Slavuj* (sadržaj: tuga i prijegor). Obje su pjesme složene u osmeračkijem stihovima i kiticama od 4 reda. U prvoj su pjesmi slikovi *abab*, u drugoj su *aabb;* ona ima 6, a ova 7 kitica. Jezik je „ilirski" dosta čist od prilike onako kao u Vraza. Ispod prve pjesme štampana je ova biļeška:

Digitized by Google

dakle mogao s Kopitarom govoriti o različnijem pitańima slavenske filologije i širiti svoje znanje o tom predmetu, a Kopitar je mogao biti uvjeren, da ne dangubi govoreći s takvijem čovjekom. Učitel i učenik mogli su biti i bili su vrlo zadovolni jedan s drugijem. Pomenuti J. Navratil pripovijeda na istoj strani navedenoga svojeg djela, kako je znao Miklošić kašto izreći svoje mnijenje o kojem težem pitańu, a kad se to Kopitaru nije činilo dosta vjerojatno, odvratio bi mu „Das kann nicht sein"; učenik bi poslije toga promišlao dublje o stvari, i tako je učio samostalno umovati o naučnijem pitańima. U tom drugovańu prođe ugodno učitelu i učeniku preko 5 godina. Miklošić je uz to vrijeme slušajući Kopitara stekao ne samo mnogo lijepa znańa, već je primio od ńega oštrinu suda i pravu naučnu trijeznost, kojima se dvjema vrlinama odlikovao Kopitar kao malo tko drugi.

God. 1844 isprazni se u carskoj dvorskoj biblioteci jedno činovničko mjesto, a Kopitar kao prvi čuvar te biblioteke stane nagovarati Miklošića, da ostavi advokaturu i primi mjesto bibliotečkoga skriptora. Miklošić se brzo dade nagovoriti i prijeđe onamo, kamo ga je zvao Kopitar. Taj korak Miklošićev dokazuje veliku ńegovu ljubav prema nauci, jer u to vrijeme nije Miklošić mogao znati, da ga uza svu tu ljubav i marljivost čeka u budućnosti što više nego li Kopitara, koji je istom zadńe godine svoga života kao starac od 64 godine postao prvi čuvar dvorske biblioteke; nije trebalo mnogo računati Miklošiću pa da uvidi, kako bi možda već za kratko vrijeme kao advokat imao dohotke znatno veće od prvoga čuvara dvorske biblioteke, a kamo li ne od podređena činovnika, kakav je on sada imao biti. Svakako se odovud vidi, da je u Miklošića pored svega drugovańa s realnijem i kritičnijem Kopitarom ostalo još g. 1844. bar ńešto od ńegdašńega gradačkog pjesnika, jer samo ljudi sa zanosom i idealima mogu ono učiniti, što je tada učinio Miklošić. Novi skriptor carske dvorske biblioteke nije dugo drugovao sa svojim sadašńim poglavarom, jer se već 11. Kolovoza iste godine

---

„Ovu i još jednu pěsan pod naslovom *Slavuj* poslao je meni nižepodpisanomu jošte lanjsku jesen moj pobratim Dr. Miklošić, mladić poradi svojih neobičnih znanjah po cělom Štajeru obće poznat i hvaljen. Pěsmice ove bihu iz početka odlučene za ilirski almanah, za kojeg lani sa svih stranah naše domovine već gradiva sakupih, nu poradi nedostatka predplatiteljah izdati ga nemogoh; i sada ih s dozvoljenjem pěsnika priobćujem slavnomu občinstvu putem Danice. *Stanko Vraz*".

Digitized by Google

prestavi Kopitar. Gubitak poštovanoga i milog učitelja i prijatelja osjeti vrlo bolno Miklošić, te mu uspomena Kopitarova ostade sveta i draga do konca života.

Godina je 1844 još i tijem važna u Miklošićevu životu, što je u ńoj izišla na svijet prva ńegova naučna radńa, na ime recensija Bopove uporedne gramatike. Kao o drugijem tako ćemo i o toj radńi govoriti obilnije u drugom poglavlju, ovdje ćemo samo reći, da pisac već u tome svojem književnom prvencu stoji na onoj visini nauke, koja se u ono vrijeme tražila od svakoga ozbiljnog pisca, koji je htio recensirati Bopa. Miklošić u svojoj recensiji dokazuje ne samo potpunu sigurnost u slavenskoj gramatici, već se on slobodno kreće i na drugim poljima uporednoga jezikoslovlja; između drugoga vidi se, da je valjano proučio i staroindijsku gramatiku. Nama je pomenuta recensija dokaz, da je Miklošić u vrijeme svoga drugovańa s Kopitarom za cijelo mnogo i sam, privatno, učio, jer da toga nije bilo, iz samijeh razgovora sa svojim učiteljem ne bi nikako mogao toliko znańa sakupiti, koliko ga je u recensiji pokazao. Otud zaključujemo, da je Miklošić već prije Kopitarova poziva u dvorsku biblioteku bio nakan ostaviti advokaturu i prijeći na filologičko polje, jer što će advokatu sanskrt i uporedna gramatika? Rečena je recensija štampana ńegdje na početku g. 1844; datum do duše nije zabilježen, ali ona sveska bečkijeh Jahrbüchera, u kojoj je Miklošićev književni prvenac, izdana je za mjesece Januar, Februar i Mart 1844. Držimo dakle, da je ta recensija još u životu zatekla Kopitara, koji se mogao veseliti napretku svojega mladog prijatelja.

Miklošić je radio dalje na naučnom polju bez prekida sve do burne god. 1848, do koje je poslije rečene recensije izdao na svijet ńekoliko učenijeh radńa, kako ćemo vidjeti u drugom dijelu ove rasprave. Talasi god. 1848 bace i Miklošića na političko poprište. Ńegovi ga na ime dońoštajerski zemljaci u kotaru sv. Lenarta izaberu te godine u prvi austrijski državni sabor. On primi izbor te je izvršivao svoje zastupničke dužnosti u tom saboru, koji je iz početka saborisao u Beču, a poslije u Kromjerižu. Dalje je godine 1848 1849 bio Miklošić predsjednik slovenskoga političkog društva u Beču, koje se zvalo „Slovenija“. U tom su se društvu sastavljale molbe na cara u ime slovenskijeh zemalja, pa su se iz Beča slale u sve krajeve slovenske, da ih rodoljubi potpišu, prije nego se caru podnesu. Ali Miklošićev se politički rad brzo prekine; vlada raspusti na početku Ožujka 1849 državni sabor kromjeriški i izda

Digitized by Google

„oktrojirani" ustav za čitavu monarkiju. Miklošić se iz Kromjeriža vrati u Beč na svoje mjesto u dvorsku biblioteku i nastavi prekinuti naučni rad. On je sa svojih do tada izdanih djela bio već izišao na glas, pa to mu je priznala i mlada bečka akademija naukâ, koja ga je u prvo vrijeme svoga života na početku Veljače 1848 izabrala za svoga dopisnoga člana. Taj je izbor Miklošiću bio dokaz, da akademija ima volju negovati slavensku filologiju, koja je do tada životarila u monarkiji od dobre volje nekolicine pojedinaca. Još je više obradovao Miklošića carski dekret, što ga je dobio pod konac Travnja 1849, i kojim je postavljen za izvanrednoga profesora slavenske filologije u bečkom sveučilištu. Sada je Miklošiću kao akademiku i kao sveučilišnom profesoru puklo široko polje, koje je obećavalo obilnu žetvu, samo ako bude marljivo obrađivano, a raditi i opet raditi i neumorno raditi oko izabrane struke bila je Miklošiću prava naslada sve do konca života. Izvanredni je profesor bio Miklošić samo godinu dana, jer je brzo poslije svoga naimenovanja za tu službu pozvan u vratislavsko i u berlinsko sveučilište za profesora slavenske filologije. Bojeći se bečka vlada odlaska Miklošićeva iz Beča postavi ga godine 1850 za redovitoga profesora, te nakom toga nije više Miklošić imao povoda ni pomisliti, da bi se ikamo iz Beča selio. Ni na čast pravoga člana bečke akademije nije dugo čekao. Već u jednoj od prvih svojih sjednica raspiše akademija književnu nagradu od 1000 for. onome, tko napiše najbolje djelo o fonetici slavenskijeh jezika. Mjeseca Svibnja 1851 javi predsjednik, da je akademija dobila rukopis o slavenskoj fonetici s lozinkom ‚non fumum ex fulgore'. Šafarik i Palacki pročitali su rukopis i preporučili akademiji, da ga nagradi. Kada se otvori omot, na kojemu je stajala pomenuta lozinka, nađe se u njemu zapisano ime Miklošićevo, kako se u ostalom već unaprijed moglo znati ne samo po tome, što drugi nitko osim njega u ono vrijeme nije mogao napisati djela, što ga je akademija tražila, nego i po tome, što je Miklošić već god. 1850 bio izdao na svijet malu knjižicu o starosl. glasovima pa se vidjelo, da je ta knjižica gotovo sva i to većinom doslovno unesena u rukopis, koji je akademiji predan, samo je dakako znatno raširena. Miklošić dobije rečenu nagradu za svoju radnju ‚Vergleichende Lautlehre der slavischen Sprachen', pa je za godinu dana izda na svijet. Akademija bečka još i drukčije odlikuje pisca slavenske fonetike, izabere ga na ime odmah tada t. j. u Svibnju 1851 za svojega pravoga člana.

Digitized by Google

Kako je s naimenovańem svojim za redovitoga sveuč. profesora i s izborom za pravoga člana akademije Miklošić u pravom smislu polučio sve, što može da bude cilj života onakome naučńaku, i kako mu je to dvoje (u savezu dakako s ńegovijem udilnijem radom) bilo izvor svijeh drugijeh časti i dostojanstva, kojih se u punoj mjeri kasnije dostao, tako ja mogu dalji život Miklošićev prikazati još kraće nego li dojakošńi. God. 1852 oženi se on jednom Bečankom, s kojom je sretno živio do god. 1867, kada ženina smrt prekine taj brak, iz kojega potječu dva sina Frańo i Moric, koji su danas sudbeni činovnici u Beču. God. 1854 bio je Miklošić rektor bečkoga sveučilišta. Iste je godine postavljen upraviteljem komisije za ispitivańe kandidatâ gimnazijskoga učiteljstva, te je upravljao komisijom punijeh 25 godina. Učena društva u monarkiji i izvan ńe stanu jedno za drugijem birati ga za svoga člana, da dokažu svoje poštovańe naučnijem ńegovijem zaslugama. Jugoslavenskoj je akademiji kao počasni član pripadao od početka ńezina života t. j. od god. 1867. U šezdesetijem godinama odlikuje ga premilostivi naš vladalac u tri maha: god. 1862 naimenuje ga doživotnim članom bečke gospodske kuće, za godinu dana iza toga podijeli mu viteški red Leopoldov, a god. 1864 viteško plemstvo austrijsko. Tako je Miklošić ugledan i štovan sa svijeh strana dalje obrađivao naučno polje. U to se po malo prikuči i starost, i on dočeka god. 1883, koja je bila sedamdeseta ńegova života. Mnogobrojni se ńegovi štovatelji dogovore, da mu svečano proslave sedamdesetu godišńicu. Slovenski se rodoljubi sastanu u velikom broju 2. Rujna u Ljutomeru, da prodiče slavnoga sina svojega naroda. Na tu se slavu sakupi osim inteligencije i mnoštvo naroda. Slava je poglavito stajala u zanosnijem govorima o Miklošićevoj vrijednosti i zaslugama. Bilo je tu dakako i drugoga koješta: čestitaka, zdravica itd., što već biva pri takvijem prilikama. Slovenci su tom slavom dokazali hvale vrijednu jednodušnost, koja bi se možda teško našla pri drugijem narodima, kada treba proslaviti zaslužna i odlična sunarodnika. Svečano je proslavljen 20. Studenoga sedamdeseti rođendan Miklošićev u Beču. Ńegovi akademički i sveučilišni drugovi predadu mu veliku zlatnu medalju s adresom „na kateri so tiskana najslavnejša imena vse Evrope“, kako veli M. Murko. Slavenski sveučilišni slušači predadu svečaru album sa 132 fotografije ńegovijeh slavenskijeh štovatelja, za tijem srebrni lovorov vijenac i prirede mu dostojnu večerńu zabavu s komersom. Iz svijeh slavenskijeh zemalja dođu taj dan Miklošiću brzojavne

Digitized by Google

čestitke, na broju ih preko 150. Sjetile su se svečara taj dan također akademije i druga učena društva, kojima je bio član pa su mu poslale adrese i čestitke. Može se reći, da se taj dan spominalo Miklošićevo ime po čitavom slavenskom svijetu, gdjegod ima ljudi, koji mare za slavensku filologiju. Ni okruńene glave nijesu zaboravile Miklošića o ńegovu jubileju: ruski imperator podijeli mu red sv. Stanislava II. razreda sa zvijezdom, srpski kralj veliki krst reda sv. Save I. razreda, a rumuński komanderstvo rumuńske zvijezde. Može se reći, da nigda još nije slavenski ni jedan naučńak u tolikoj mjeri i s toliko strana počašćen i odlikovan koliko Miklošić. Sve je on to i zaslužio najdostojnijim načinom: kao ni drugijem doista velikijem ljudima nije u ńegovu radu ni ńemu slava bila cilj, jer bi se inače brzo bio pokazao u svojoj golotińi kao drugi tašti ljudi, koji ne poznaju viših ciljeva. Za Miklošića se može reći, što je Salustije rekao za mlađega Katona (de coniur. Catil. 54): quo minus petebat gloriam, eo magis illum sequebatur.

Na koncu školske g. 1885 digne ga vlada s profesorske službe i penzionira; Nj. Veličanstvo podijeli mu pri toj prilici red željezne krune II. razreda, a god. 1887 austrijski počasni znak (Ehrenzeichen) za umjetnost i nauku, godine pak 1889 mjeseca Travńa imenuje ga premilostivi vladalac svojim pravim tajnim savietnikom i time mu posvjedoči najveću svoju milost. Miklošić ni pod staru glavu nije mogao biti bez naučnoga rada; radio je bez prekida i poslije svoga jubileja, pače i poslije dignuća s profesure sve do zadńih dana svoga života. Da bi naknadio ńegdašńi školski rad, baci se kao penzionirac življe na parlamentarni rad u gospodskoj kući, kojoj je, kako znamo, bio član od god. 1862. Napokon prereže smrt svu poslenost marljivoga i žustroga starca: Miklošić umre 7. Ožujka 1891 u jutru nakon poduže bolešljivosti. Sahrańen je dva dana kasnije na centralnom groblju bečkom s počastima, koje su mu pripadale po ńegovijem zaslugama i dostojanstvima.

Još da rečemo koju o ńegovijem putovańima, o privatnom životu i o prijateljima. Što se tiče putovańa, odmah ćemo reći, da ona potvrđuju, što smo rekli na samom početku ove rasprave, na ime da je Miklošić bio kabinetni naučńak: izuzevši jedno jedino ńegovo putovańe, i to od god. 1856, kada je putovao po Dalmaciji i Crnoj Gori i tražio po arhivama i bibliotekama stare u narodnom jeziku pisane isprave za svoj zbornik ‚Monumenta serbica', što ga je dvije godine kasnije na svijet izdao, — svi su drugi Miklošićevi putovi služili odmoru i zabavi, što je pametan čovjek ima gledajući

Digitized by Google

stráne krajeve i ljude. Kuda je i kada je u tu svrhu putovao, to nama ne treba ovdje spominjati, jer ne stoji u svezi s njegovijem učenijem radom; za neke od tijeh putova doznajemo iz Trsteńakove biografije str. 19—20 i iz Miklošićevijeh pisama Jagiću, koja su štampana u ‚Archiv-u für slav. Philologie', sv. XIV. O privatnom životu pokojnikovu imamo reći, da je u svakom pogledu bio čist i u opće život čovjeka pošteńaka. Bio je pun onoga plemenitoga ponosa, koji se u malo ljudi nalazi, t. j. pomno je pazio, da se ni pred kim ne ponizi ni moljakańem ni laskańem. Bio je čovjek, koji nije sposoban nikomu laskati, ali — na čast mu budi rečeno — i nikoga vrijeđati, tko tomu ne da povoda. Ako se kada komu zamjerio, nije to bilo s osobnijeh, već sa stvarnijeh motiva, a treba uzeti i na um, da nije moguće svemu svijetu ugoditi. Svojih zasluga nigdje nije isticao, a kad je trebalo o njima govoriti, govorio je s onom čednošću, koja je ures svakomu pravom naučńaku. Nije bio tvrdica, nego čovjek praktičan i štedljiv, jer je vrlo dobro znao, da u današńemu sklopu ljudskoga društva samo onaj može biti potpuno nezavisan, tko nigda ne dolazi u priliku, da očekuje ili traži od koga materijalnu pomoć. — Premda je bio prijazan sa svakim i svakomu davao pošteńe, koje ga ide, opet prijatelja u pravom smislu imao je malo. I u tom se pokazivala praktična njegova filosofija, koju nalazimo potvrđenu i u njegovijem naprijed navedenijem pismima. Veli on tamo na jednom mjestu (str. 309): „Nekoliko prijatelja imate, a nekoliko ćete ih steći. Sve ljude imati za prijatelje nije moguće, pače ni dobro". Na drugom opet mjestu piše (str. 310): „Nekoliko ćete prijatelja imati, a mnogo ih i onako nema čovjek nigdje na svijetu". Poznato je iz mladijeh njegovijeh godina prijateljstvo s Kopitarom. Po tome svojem učitelju i prijatelju upoznao se s Vukom Karagićem. Sveze najsrdačnijega prijateljstva i uzajmičnoga poštovańa vezale su Miklošića i Vuka sve do god. 1864 t. j. do smrti Vukove. Živeći obojica u Beču često su se sastajali na prijateljske razgovore. Kod Vuka se upoznao s Daničićem, kojega je također cijenio i bio mu prijatelj sve do njegove smrti (god. 1882). Miklošić je god. 1862 svomu prijatelju Vuku, kojega je onda mučila neprestana glavobolja, vodio korekturu IV. knjige nar. pjesama, za što mu Vuk u predgovoru zahvaljuje. Poslije smrti Vukove bio je Miklošić član odbora za izdavańe Vukovijeh djela. Taj je odbor (Miklošić, Subotić, Utješenović) izdao ova djela: Priprava za istoriju svega svijeta, — petu knjigu nar. pjesama, — pjesme hercegovačke, — život i običaji naroda srpskoga,

Digitized by Google

— drugo izdańe nar. pripovijedaka i napokon: ńemačko-srpski rječnik. Miklošić je imao dosta posla uređujući ńemačko-srpski rječnik, kako se vidi iz predgovora. Ali nije žalio truda, da bi se odužio uspomeni pokojnoga prijateļa. Što je Miklošić mislio o Vukovijem sposobnostima, to je zasvjedočio god. 1879. u raspravi ‚o dugijem vokalima', gdje na str. 76. veli: *genijalni* Vuk Karaģić. Kako Mikl. nije bio čovjek, koji se razmeće frazama, tako imamo misliti, da je on doista bio uvjeren o Vukovoj genijalnosti. Dale se Miklošić poznavao s Gajem, s Kukuļevićem, sa Šafarikom, s Jakovom Grimom i s drugijem znatnijem knńiževnicima slavenskoga i neslavenskoga svijeta. Na po se nam vaļa spomenuti ńegov odnošaj prema Jagiću. Iz jednoga pisma, koje je štampano u pomenutom časopisu, str. 302, a potječe iz g. 1869., vidimo, da je već tada ńegova žeļa bila, da ga danas sjutra na profesorskoj sveučilišnoj stolici slavenske filologije u Beču zamijeni taj ńegov ńegdašńi učenik, a kasnije prijateļ. Godinu dana poslije kako je Miklošić ostavio profesuru, na ime 1886. postane doista Jagić ńegov našļednik. Od toga je vremena starac mnogo drugovao s Jagićem kao ńegda s Vukom.

Napokon da izbrojimo odlikovańa, koja su zapala Miklošiću, a nijesmo ih naprijed naveli. Osim pomenutijeh ordena imao je još ove: pruski civilni orden ‚pour le mérite', ruski sv. Ane *II.* razreda, bavarski Maksimilijanov, meksikanski carski naše drage Gospe; — bio je c. kr. dvorski savjetnik, — član akademija ili u opće učenijeh društava u Parizu, Berlinu, Pragu, Budapešti, Minhenu, Peterburgu, Krakovu, Kopenhagenu, Bukrešu, Biogradu i Rimu; — napokon član ńekojih maće znatnih društava.

II.

Miklošićev knńiževni rad pojedince.

1. Gramatički rad.

a) Glasovi.

U zborniku ‚Slavische Bibliothek' I., 1851., str. 43 dd. nalazimo članak Lautlehre der bulgarischen Sprache. Taj je članak napisan na osnovi građe, što ju je Miklošić sakupio iz ńekoliko bugarskijeh knńiga i iz usmenijeh podataka ńekolicine Bugara. Bugarska je fonetika dotjeranija i potpunija u knńizi ‚Lautlehre der

Digitized by Google

slavischen Sprachen', jer je među tijem izišla na svijet gramatika braće Cankova. Kao prvi pokus naučne obradbe bug. jezika, koji je još i danas od svijeh slavenskijeh najmańe poznat, a kamo li onda, zaslužuje ovaj Miklošićev članak veliku hvalu i priznańe.

Vergleichende Lautlehre der slavischen Sprachen. Wien 1852. Str. XVI. 518. Bila bi velika nepravda i znak hiperkritičnosti, kad bih ja ikojemu djelu Miklošićevu, osobito starijemu, prebacivao pogrješke, za koje mi istom danas nakon rada mnogijeh naučńaka znamo da su pogrješke. Za to ću ja u ovom i u svijem drugijem djelima F. Miklošića ńemu samo ono prebacivati, što se moglo i imalo pokuditi već onda, kada je Miklošić ovo ili ono djelo izdao. Prije nego počnem govoriti o ovoj knizi ponovit ću, što sam već naprijed rekao, da je Miklošićeva knižica ‚Lautlehre der altslov. Sprache' 1850. unesena u staroslovenski dio knige, o kojoj ću sada govoriti — Staroslovenski je dio najobilnije obrađen, jer je nauka o starosl. glasovima temelj glasovima drugijeh slav. jezika. Pojedine žive jezike poredi pisac samo sa staroslovenskijem, a ne među sobom. O tom veli on u predgovoru: ‚nije mi se činilo nužno porediti glasove n. pr. ruske s poljskima, jer se odnošaj kojihgod dvaju jezika među sobom raspoznaje iz onoga odnošaja, u kojemu jedan i drugi stoje prema starosl. jeziku'. Za što je za temelj uzeo starosl. jezik, o tom kaže također u predgovoru: ‚istom uz ovaj posao potpuno sam uvidio, da je za sve slavenske jezike bez izuzetka najtvrđe pravilo sačuvano u starosl. jeziku'. Što veli Miklošić u ova dva citata, tomu ne može biti nikakvoga prijekora, ali s drugime se ńečim ne možemo sprijateljiti. Ńegovo na ime poređeńe pojedinijeh živijeh jezika sa starosl. ima veliku ovu manu: pisac se premalo obazire na stare spomenike živijeh slav. jezika, nego ih većinom prikazuje u stańu, u kojemu se nalaze danas (t. j. oko god 1850.). Pravi odnošaj živijeh jezika prema staroslovenskomu samo bi onda bio očevidan, kad bi glasovni razvoj svakoga živog jezika bio prikazan od doba najstarijih mu spomenika do danas. Češki n. pr. jezik XIV. vijeka svakako je bliže stajao staroslovenskomu nego li stoji danas. Ali u ovoj stvari ne možemo Miklošića prekoravati, jer do god. 1852. bili su znatniji stari spomenici živijeh slav. jezika izdani u vrlo malom broju, a što ih je i bilo izdano, nije sve bilo kako treba; osim toga nije se pred Miklošićem gotovo nitko trudio oko istoričke fonetike slav. jězîkâ. Tko bi dakle pravedan mogao zamjeriti Miklošiću, što nije učinio onoga posla, za koji bi trebalo bar toliko ljudi ńegove mar-

*

Digitized by Google

ļivosti i talenta, koliko ima slav. jẽzîkâ! — Ne možemo odobriti, što Miklošić pri pojedinijem jezicima ne čini razlike među pojavima, koji su se razvili istom u istoričkom životu ovoga ili onog jezika (n. pr. da je u hrvatskom ili srpskom jeziku od ńegdašńih poluglasova ъ, ь nastalo *a*) i među pojavima, koji potječu iz praslavenskoga doba (n. pr. kad pri istom jeziku, str. 314, veli, da „*o* wird gesteigert zu *a*“: osv*a*jati, nabr*a*jati sk*a*kati, ili kad na str. 333 veli, da u tom jeziku guturali prelaze u palatale: vuče, bože, siromaše). U uporednoj je fonetici to znatna razlika, za to je trebalo paziti na ńu. — Gdjekoje glasovne pojave shvaća i tumači Miklošić odveć mekanički. Tako n. pr. u staroslov. dijelu na str. 12 piše: vokal se *a* zamjeńuje: 1. s vokalom *e*, n. pr. заметрѣти pored заматорѣти, чекати pored чакати i dr.; 2. s vokalom *o*, n. pr. окъı pored акъı, возотаи pored возатаи, родити pored радити, зоря pored заря, pref. роз pored раз, стоѩти pored станѫ i dr., 3. s vok. *u* n. pr. съжагати pored съжигати, 4. s vok. *ѣ*, n. pr. бесада (supr.) pored бесѣда, орѣхъ pored орахъ, обиталь pored обитѣль i dr. Isto tako piše na str. 20 o vokalu *e*, veli na ime, da se zamjeńuje: 1. s vok. *a*, kako se vidi iz primjera malo prije navedenijeh, 2. s vok. *o*, n. pr. попелъ pored пепелъ, одолѣти pored оделѣти, топлъ pored въстеплити i dr., 3. s vok. *ѣ*, n. pr. вретено pored rđavijega врѣтено, младеньць pored младѣньць i dr., 4. s vok. *u*, n. pr. gen. plur. страстеи, ногътеи pored страстии, ногътии, nom. sing. велеи, оукрашеи (ὁ κοσμήσας) pored велии, оукрашии, 5. s vok. ь, n. pr. ложесна pored ложьсна, мечь pored мьчь, стегно pored стьгно, instrumental singulara дьнемь pored дьньмь i dr. Tako mekanički tumači Miklošić i druge zamjene jednijeh vokala s drugima, on ih samo registrira, a slabo ih upravo tumači. Sva je prilika, da su takvi slučajevi u Miklošićevoj knńizi nagnale Šlajhera na oštre riječi, što ih je napisao na 71 strani svoje ‚Formenlehre der kirchenslavischen Sprache‘ (g. 1852): „In Miklosich's lautlehre entsteht noch etwas zu sehr alles aus allem.“ Šlajher dosuđuje tu manu Miklošićeve knńige tomu, što pisac slabo poredi staroslov. jezik s ostalijem indoevropskima; „nur die vergleichung mit anderen sprachen kann im kirchenslavischen die feste regel der sprache aus dem anscheinenden schwanken herausgreifen lehren“, veli Šlajher. Staroslov. jezik doista je svjetlo za sve druge slav. jezike, ali ako hoćemo da nam to svjetlo što sjajnije svijetli, moramo ga porediti s ostalijem indoevr. jezicima. Tu

Digitized by Google

je potrebu Mikl. uviđao, ali za što nije prema tomu radio, o tom veli u predgovoru: ‚premda je poređeńe s drugijem srodnijem jezicima za poznańe slavenskijeh glasovnijeh zakona i potrebno i korisno, ipak sam slabo kada upotrebļavao to poredeńe, jedno s toga, da bih uštedio prostora, a drugo, da bih čitateļu olakšao shvaćańe cjeline'. Ti razlozi nijesu tako jaki, da bi imali pisca odvratiti od pomenutoga poređeńa, koje bi ńegovoj kńizi bilo svakako za uvar. Tako n. pr. poređeńe s drugijem indoevr. jezicima bilo bi ga odvratilo od onoga, što veli na str. 34„ da je skrajńe *o* u небо, слово postalo od *e*, a to od *ec*, dakle небо od небес, (jer u gen. sing. itd. imamo небесе). Toga ne bi bio rekao, da je uzeo na-um grč. νέφος — νέφεσος ili γένος — γένεσος, lat. genus (t. j. genos) — generis (t. j. genesis). Daļe, da se obazirao, koliko treba, na srodne indoevropske jezike, ne bi u starosl. razlikovao ‚praejotirte' i ‚praejerirte' vokale (str. 106); Mikl. na ime drži, da je *ja* u стаıа = *j* + *a*, a u волıа mu je *ja* = ь + *a*, t. j. л je umekšano glasom ь, a iza ńega dolazi *a*. S potpunijem se pravom protivi Šlajher tomu razlikovańu na str. 84. svoje kńige, jer kaže, da u drugijem srodnijem jezicima ne nalazimo nikakvoga temeļa tomu razlikovańu: „Parallelen wie z. b. κράζω für κράγjω und стьза für стьгıа, ἐλάσσων für ἐλάχjων und доуша für доухıа beweisen, dass hier ein wahres *j* vorhanden ist, da sie dessen wirkungen zeigen, hiermit fällt demnach der von Miklosich angegebene unterschied hinweg, indem ebensowohl nach consonanten als nach vocalen das vorhandensein eines *j* ausser zweifel gesetzt ist." — Neobazirańe na druge indoevr. jezike učinilo je, te je Mikl. na str. 123 dd. posve krivo prikazao nauku o starosl. hijatu; on tu drži, da je hijat ukinut istom na slavenskom zemļištu i za gdjekoje konsonante među dva vokala drži, da stoje poradi hijata, gdje o hijatu ne može biti ni govora. N. pr. hijat je ukinut glasom *j* u бıѭ — бıеши, мъıѭ — мъıеши, *в* u коньчавати, бıвати, *н* u сънити, въньми, оу нıего, о нихъ, *д* u бѫдѫ, идѫ, pače i *г* u левъгитъ, ıевга. Šlajher se Miklošićevu nauku o hijatu protivi (str. 88), jer mu je poređeńe s drugijem indoevr. jezicima govorilo, da je taj nauk kriv; Šlajheru n. pr. *j* u бıѭ ne stoji poradi hijata, već pripada presentskoj osnovi itd. — Mikl. na str. 149. piše, da vokal *u* rado oslabi u ь ispred prejotiranijeh vokala, n. p. безоумье pored безоумıе, братья pored братıя, властьѭ pored властıѭ, бьѭ pored бıѭ i dr. Ńemu je dakle u tijem i sličnijem riječima *u* starije od ь. Šlajher je i tu boļe vidio: znajući, kako

Digitized by Google

u staroind. jeziku ī ispred vokalą prelazi u *iy*, izvodi on otud zaključak, da je ьj u navedenijem staroslovenskijem riječima starije od иj, jer stoji ispred vokala. — Da bude Mikl. više pomoći tražio u srodnijem indoevr. jezicima, lasno bi mu bilo odrediti pravi t. j. monoftongički izgovor znaka ъı, o kojemu piše na str. 112., da združuje u sebi dva glasa, ъ i *j*. Tako je mislio i Kopitar, glag. cloz. 50. Ali na str. 114 dopušta Mikl., da se izgovor ъj sačuvao samo u složenijem oblicima (n. pr. u složenoj deklinaciji добръıхъ, добръımъ itd.), inače se starosl. ъı izgovaralo kao rusko ъı i poljsko *y*. — Pošto smo ovako nabrojili nekoliko mana u Miklošićevoj ‚Lautlehre' od g. 1852. hajde da pokažemo i nekoliko nezinijeh vrlina. Da ta knjiga doista znači veliki napredak u nauci, to se onda istom pravo razabira, kada isporedimo s njom starosl. fonetiku, kako je nalazimo u ‚Institucijama' Dobrovskoga i u Kopitarovu ‚Glag. Cloz'. Dok je Dobrovski držao, da je ъ isto onako suvišan znak kao u Rusa pa ga za to nije ni pisao, a za ь je mislio, da je samo znak mekoće onoga konsonanta, koji pred njim stoji, a ono Miklošić ni najmanje ne sumnja, da su znakovi ъ — ь u starosl. jeziku služili za osobite vokale, i to: ъ se izgovaralo, kao ŭ, a ь kao ĭ. Na čast služi Miklošićevoj oštroumnosti ono, što piše na str. 72: ‚da se ъ na kraju rijèčî već nije izgovaralo u ono vrijeme, kada je pisan suprasaljski rukopis, to se može odovud zaključiti: nastavak ьнъ gubi često poluglas ь, kada oblik na kraju raste: od красьнъ postaje красна (supr. 427. 13), od оумьнъ biva оумни (supr. 49. 6.). U tijem slučajevima svakako se izgovarao vokal, koji stoji iza н. Budući da u oblicima nom.-sing. красьнъ, оумьнъ poluglas ь ne ispada ili nigda ili veoma rijetko, za to mislimo, da se ъ na kraju nije izgovaralo. Oblici краснъ, оумнъ samo su onda lasni za izgovor, ako se izgovara skrajńe ъ. Što je dokazano za ova dva slučaja, to se za druge može s razlogom misliti'. — Dobrovski je u institut. str. 26. i 28. znaku ѣ dosuđivao izgovor *je*. Miklošić se tomu odlučno protivi, jer se, kako veli na str. 93. znakovi ѣ — ıе nigda ne miješaju, a konsonanti, što stoje pred jednijem i pred drugijem, drže se posve različnijeh zakona. On drži, da se ѣ izgovaralo kao zatvoreno *e*. Na to ga navodi 1. magarski jezik s riječima kao tészta, déd, koje su postale od starosl. тѣсто, дѣдъ, 2. izgovor današńega slovenskog jezika, u kojemu zatvoreno *e* odgovara obično staroslovenskomu ѣ. Ali dakako i Mikl. zna za slučajeve, gdje je ѣ pisano mjesto ıа, kad toga ima i u suprasaljskom

Digitized by Google

rukopisu, n. pr. конѣ, родителѣ i dr., da i ne govorimo o glagolskijem rukopisima. Dobro je na str. 96. uvidio Mikl., da se nom.-plur.-neutr. вьсѣ ima izgovarati вьсꙗ, isto tako da je вьсѣкъ = вьсꙗкъ. Već je i Kopitar, istina, u svojem Glag. Cloz. str. 51. bio rekao, da su ъ, ь ‚vocales mutescentes', a ѣ da nije = ѥ, već da je = é fermé, ali je Mikl. Kopitarove misli o znakovima ъ — ь — ѣ dalje razvio i utvrdio. U osobitu zaslugu treba Miklošiću upisati, što je (str. 35) uvidio, da su se starosl. znakovi лъ — рь n. pr. u riječima плънъ, чрьнъ izgovarali kao vokalno *l* i vokalno *r*. On je to uvidio osobito poradi sanskrta, u kojemu se nalaze oba vokala *l* i *r* (premda je god. 1852 Mikl. s tijem mnijeńem o staroind. vokalnom *l* — *r* stajao gotovo osamljen, ali o tom će još dalje biti govora) i poradi toga, što slav. jezici s ove strane Dunava poznaju vokalno *r*. Maňe mu je vrijednosti dokaz, sto se u starosl. rukopisima izostavlja kašto poluglas iza vokalnoga ili slogotvornog *l*, *r*. Što se iza tijeh glasova piše obično jedan ili drugi poluglas, te odbija Mikl. na utjecaj onoga tuđeg jezika i tuđeg pisma (ne kaže, kojega?), po kojemu je složena glagolica, a iz glagolice je to prešlo u ćirilicu; ali bi moglo biti i to, veli on, da se iza slogotvornijeh glasova *l* — *r* doista čuje „ein dunkler nachhall". (Ovaj je dodatak, kako se lasno uviđa, koncesija običnijem mnijeńima o rečenijem glasovima). Dobrovski u svojim institucijama ne zna ništa za starosl. slogotvorno *l* — *r;* on n. pr. piše (posve na rusku): солнце, столп, сердце, жертва, a Kopitar o tijem glasovima (čini se da) ne govori nigdje ništa u Glag. Cloz. I Šlajher se u svojoj Formenlehre, 50. protivi Miklošićevoj nauci o slogotvornom *l* — *r*, ali mi danas znamo, da je u tom pitańu pravo imao Mikl., a ne Šlajher. U drugu opet ruku veliko priznańe izriče Miklošiću Šlajher na str. 49. gdje piše: „In vielen fällen wechselt im inlaute, besonders nach *p* und *л*, die schreibung zwischen ъ und ь; hier halte ich mich immer an die schreibung, die Miklosich befolgt, von der ansicht ausgehend, dass er wol guten grund gehabt, gerade einen von den beiden lauten aufzunehmen". — Veliku hvalu zaslužuje Mikl., što je na str. 42 dd. potpuno dokazao, da su starosl. znakovi ѧ — ѫ imali nasalnu vrijednost kao u Poljaka ę — ą. Vostokov je bio već god. 1820. iznio za to dokaz, ali samo jedan, na ime što poljski jezik ima jedan ili drugi od svojih nasala ondje, gdje i staroslovenski. Dobrovski nije ni u toj stvari progledao istine, ńemu je na ime ѧ = ja (kao u ruskom jeziku), a znaka ѫ i ne upotrebljava, jer ga nema ni ruska azbuka.

Digitized by Google

Ni Kopitar s obzirom na pomenute znakove nije bio na pravom putu, mislio je na ime, da su znakovi ѧ — ѫ imali onaj izgovor, što ga danas imaju u slovenskom jeziku, dakle ē — ō (Glag. Cloz. XXV i 52). Mikl. navodi nekoliko dokaza, sve jedan bolji od drugoga, da su ѧ — ѫ doista = ę — ą. Evo tijeh dokaza: slaroslovenske riječi s ѧ — ѫ imaju u Grka i grčkijeh pisaca εν — ον, n. pr. Λόγγος = лѫгъ, Σφεντόπληκτος = Свѧтоплъкъ, a ima i obratnijeh primjera: пѧтикости = πεντηκοστή, Фрѫгъ = Φράγγος; riječi, koje su uzeli Slaveni od Nijemaca ili Nijemci od Slavena pokazuju isto: велъбѫдъ, цѧта = got. ulbandus, kintus (a ovo od κοδράντης), пласати, пѫгва = got. plinsjan, puggs; to potvrđuju i riječi, što su ih uzeli Rumuńi od Slavena: оглиндъ (speculum) od slav. огладало, лѧнкъ (pratum) od slav. лѫка; i maǵarske riječi, uzete od Slavena, dokazuju isto: péntek, rend = пѧтькъ, рѧдъ, abront͡s, munka = обрѫчь, мѫка. I to je Miklošiću dokaz, što se nasalni izgovor sporadički sačuvao i u današńem slovenskom jez., n. pr. brenk, žvenk (starosl. брѫцати, звѧкъ). Napokon poređeńe s drugijem indoevr. jezicima daje Miklošiću dokaz za nasalnu vrijednost znakova ѧ — ѫ, n. pr. мясо: staroind. māṁsa, пѧтра: grč. ἔντερα, рѫка: lit. rankà itd. — Još bi se moglo navesti ńekoliko mana i vrlina Miklošićeve Lautlehre 1852. ali da ne bude previše, neka je i ovoliko dosta.

O s l o v i m a ѕ, s, ʒ. Ta je (hrvatskijem jezikom pisana) rasprávica štampana u *9.* knízi ‚Rada' jugosl. akademije, str. 11—16., a predana je u akad. sjednici 29. Srpńa 1869. — U svojoj Lautlehre 1852 nije još Mikl. bio uvidio, da znak s ima drugo značeńe nego li znak s; on tamo (str. 217) misli, da su se oba znaka izgovarala kao *z*. Šafarik je g. 1853. u djelu ‚památky hlaholského písemnictví' str. 18 izrekao slutńu, da glagolsko ѕ znači ne *z*, već *dz*, a izrekao ju je i sam Mikl. g. 1859. u svojoj raspravi o glagolici, koja je rasprava štampana u Erš-Gruberovoj enciklopediji. Toga se mnijeńa drži Mikl. i u ovoj raspravici u ‚Radu'. Na početku navodi mjesta iz glag. spomenika, gdje se nalazi znak ѕ, a navodi ih i iz ćir. rukopisa i opaža, da je s rijetko u spomenicima srpske i ruske recensije, a dosta je obično u onima, koji su pisani u Bugarskoj, samo se u ńima pored s u istom značeńu nalazi i ʒ. Što bugarske recensije rukopisi pokazuju glas *dz*, to se lijepo slaže s pojavom, što ga Mikl. navodi i potvrđuje, na ime, da se taj glas nalazi u današńem bug. jeziku. Dalje spominje, da

Digitized by Google

se sporadički nalazi *dz* i u hrvatskosrpskom jeziku[1], da u poljskoj deklinaciji prelazi *g* u *dz*: szpiedzy, srodzy, nodze od szpieg, srogi, noga. Toga ima, kaže, i u slovačkom govoru. Ne valja ono, što Mikl. veli o grčkom ζ držeći, da se u starogrčko doba izgovaralo *dz* (za to mu je κράζω = kradzō postalo od κραγjω), pa je poslije *d* otpalo i ostao izgovor *z*; isto je nastalo, veli Mikl., i u Slavena n. pr. *bozi* od *bodzi*. Današńa grčka gramatika dosuđuje starogrčkomu znaku ζ drugi izgovor, a ne *dz* (i to *zd*). Činjenicu, da *dz* po malo prelazi u *z*, dovodi Mikl. sretno u svezu s mišlju, da je u Slavena *ž* prvobitno glasilo *dž*, n. pr. *bože* postalo je od *bodže*. Glas *g* dakle na jednoj strani prelazi u *dz* na drugoj u *dž*, pa od prvoga biva *z*, od drugoga *ž*. Šteta je, sto ne navodi vrlo lijepu paralelu tomu pojavu, koja u tom stoji, da *k* prelazi u jednijem prilikama u *ts* (= c), u drugima u *tš* (= č). Tako bi mu dokazivańe bilo potpunije i jasnije. — Ne može se odobriti, što za crnogorsko *dzub, dzora* misli, da je starije od *zub, zora;* tako mu je i *gasnuti se*, *gak* starije od *žasnuti se*, *žak* (slovenski: žakelj). Ja za cijelo mislim, da je *dzub gasnuti se* istom na zemljištu našega jezika nastalo od *zub, žasnuti se*, jer nalazim i drugijeh primjera, da u domaćim i tuđim riječima, koje se počińu sa sibilantima, pristupi kašto na početku *t* ili *d*, pa se onda dental i sibilant združe u glasove, koje već treba Tako n. pr. imamo *gebrak* od (slovačkoga) *žebrák*, *gamor* (vidi u akad. rječ.) od *žamor;* *čafran, čkola, čkoda, čevrluga* od *šafran* itd., *cmiłe, cmrek, cmola, ckvara* od *smiłe* itd. — Još ćemo spomenuti, da Mikl. veli ovo: „glagolski je alfabet dobio znak ⱏ tijem, što je stariji znak, t. j. ѣ drugačije namjestio.“ U ćirilici drži da je ҙ mala varijacija od ꙁ i da je starije od s, koje je postalo od grčkoga znaka za broj ‚6‘.

Sada nam dolaze na red četiri Miklošićeve rasprave, koje su napisane u godinama 1877—1879 kao pripravne radńe za drugo izdańe knjige „Lautlehre“. Prva je od tijeh rasprava: Über den Ursprung der Worte von der Form aslov. *trst*. Štampano u Denkschr.[2] kń. *27*, str. 261—307., predano 10. Listopada 1877. — Johanes je Šmit u svojem djelu: Zur Geschichte des indogermanischen Vocalismus izrekao misao i nastojao ju utvrditi, da su staroslovenske riječi oblika *trst* (t. j. u kojima stoji

[1] Vidi o tom: Vuk, poslovice XXX.

[2] Ova mi skraćenica ovdje i svuda dale znači zbornik c. bečke akademije: *Denkschriften* der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Classe.

Digitized by Google

vokalno *r* među dva konsonanta) postale od praslav. oblika *tьrt* ili *tьrt*, n. pr. врътѣти od prvoga, a грѣсть od drugoga. Miklošić se tomu protivi i dokazuje u ovoj raspravi, da je starosl. *trъt* postalo od praslav. *tert*. Dvije velike teškoće vrlo smetaju Miklošićevoj hipotezi; prva stoji u tome, što ima sigurnijeh dokaza, da je praslav. *tert* izvor staroslovenskomu *trêt* (n. pr. мрѣти od praslav. *mertī), a druga u tome, što ima primjera, gdje starosl. jezik pred vokalnijem *r* ima guturale nepromijeńene (n. pr. крѣма, грѣло i dr.), a ako je praslav. oblik *tert*, trebalo bi, da se gutturali promijene u palatale, jer to traži vokal *e*, koji je ńegda stajao iza ńih. Te obje teškoće uzima Mikl. na um i gleda iskopati se iz ńih, ali sa slabom srećom. Prvu odbija tijem, što veli, da jezik dolazi kašto različnijem putovima do ciļa; tako da se i u našem slučaju praslav. *tert* mijeńa sad u *trъt*, sad u *trêt*, a objema je promjenama ciļ ukloniti se neugodnoj grupi *tert*. Istina je, da jezik udara kašto različnijem putovima, da dođe do ciļa, ali je onda zadaća naučne gramatike, da protumači te različne putove, a Miklošić i ne pokušava protumačiti *trъt* pored *trêt*. Iz druge se teškoće izvija Miklošić veleći, da je *tert* pretvoreno u *trъt* u ono vrijeme, dok su još gutturali ispred *e* stajali nepromijeńeni; a da je to vrijeme doista ńegda bilo, dokazuje litavski jezik, koji još i danas ostavļa ispred *e* guturale bez promjene. Kako Miklošić stvar pomišļa, moglo je dakle starosl. крѣма lijepo nastati od praslav. *kermā. Razlog Miklošićev ne bi bio loš, kad bi ispred vokalnoga *r* bili svagda gutturali bez promjene, ali ima dosta primjera, gdje su promijeńeni u palatale, n. pr. чрѣвь, жрѣтва. Opet bi dakle trebalo, da je Mikl. protumačio, kako je to, da se gutturali jednoć mijeńaju, a drugi put ostaju, a on toga nije učinio. Ta je čińenica uzrok, za što se za starosl. *trъt* u opće ne može suponirati samo jedan praoblik, već treba da su dva, i to *tьrt* i *tьrt*; ispred ь gutturali se mijeńaju, ispred ъ ostaju. Leskin je u Jagićevu Archiv-u III. 696. napisao recensiju ove Miklošićeve radńe pa dokazuje, da Mikl. nema pravo sa svojim *tert*, već Joh. Šmit sa svojim *tьrt* i *tьrt*. Danas nakon 15 godina stoji nauka na stanovištu Leskinovu i Šmitovu. Za dokaz ispravnosti toga stanovišta služi lit. jezik; od prajezičnoga na ime indoevr. vokalnog *r* — *l* biva u lit. jeziku sad *ir* — *il*, n. pr. piřsztas (prst) vil̃kas (vuk), sad *ur* — *ul*[1], n. pr. surbiù (sisam, starosl. сръбати), pul̃kas (mnoštvo

[1] Ne znam, za što Brugman u svojem Grundriss-u ne spominje lit. *ur* — *ul* (od indoevr. vokalnog *r* — *l*); on samo zna za *ir* — *il*.

Digitized by Google

ļudi ili stoke, starosl. плъкъ). Imamo dakle pravo suponirati i za praslav. doba *tirt—tilt* (= *tьrt, tьlt*) pored *turt - tult* (= *tъrt, tъlt*), samo bi dakako trebalo naći zakone, po kojima biva sad jedno, sad drugo. Osobiti dokaz svojoj misli o prijelazu praslav. *tert* u *trъt* nalazi Mikl. u ovom pojavu: tuđe riječi, koje u izvornom jeziku imaju oblik *tert*, glase u slav. jezicima *trt* (= starosl. *trъt*). N. pr. slov. *vrdača* iz ital. verdacchia, hrv. *prsura, pršut, vrbovati* iz ital. fersora (mletač.) persuto (mletač.) ńem. werben, češ. *konvrš* iz lat. conversus. Ali taj dokaz ne može mnogo vrijediti, jer po samom Miklošićevu priznańu potječu te riječi iz novijega vremena, pa ne mogu davati potvrdu za riječi, koje su pred mnogo stotina godina dobile oblik *trt*. Za tijem su to sve tuđe riječi, i kao takve nijesu prikladne da rasvjetļuju glasovne pojave domaćih riječi. Napokon vidimo, da u pravim domaćim riječima ostaje bez promjene ono *tert*, koje potječe iz novijega vremena; n. pr. hrv. *berba, verkati se, pernat*. Ako i nije Mikl. glavne svoje teze obranio, ali ńegova rasprava, o kojoj govorimo, ipak ima svoju vrijednost, jer je u jednu ruku sakupio sve slavenske riječi oblika *trъt* i etimologički ih protumačio (str. 265—286), a u drugu je ruku nauci poslužio time, što je gdjekoje glasovne pojave rasvijetlio i utvrdio, a gdjekoja kriva mnijeńa oborio. Tako mu treba upisati u zaslugu, što je uvidio, da su gdjekoje riječi oblika *trъt* kao n. pr. блъха (lit. blusa), кръвь (lat. cruor) različne svojim postańem od riječi kao плънъ, врътѣти i dr. Dale je vrijedan spomena ńegov dokaz, da je staroslov. jezik ne samo u IX. vijeku, već i mnogo vremena prije toga izgovarao vokalno *r* i *l*. Dokaz stoji u tvorbi iterativnijeh glagola: korjeniti se vokal, ako je kratak, u iterativima produļuje, te ь biva и (n. pr. процвитати : цвьтѫ), ъ biva ы (n. pr. въздъıхати : дъхнѫти), е—ѣ (n. pr. притѣкати — тешти), *o—a* (n. pr. избáдати : бости). Ostali se vokali ne produļuju; za vokale а, и, оу, ъı, ѣ, ѧ, ѫ nije to nikakvo čudo, jer su i onako dugi, ali ni vokali *r—l* ne produļuju se u iterativima, n. pr. почръпати : чрьпѫ, прѣмлъцати ili млъчати : млъкнѫти. Otud s potpunijem pravom zakļučuje Mikl., da se ni ispred ni iza vokalnoga *r—l* nije izgovarao nikakav vokal, jer da se n. pr. izgovaralo črъpą, bilo bi u iterativu почръıпати, a tomu nema ni traga ni glasa. — Tvorba je slavenskijeh iterativa navela Miklošića na vrlo dobru misao, koju izriče na str. 264., gdje se protivi Šlajheru, koji je učio u svojem kompendiju, da korjeniti vokal *a* u *istakati* i grupa *aj* u *napajati* prikazuju drugi stepen (zweite Steigerung) od *e* i *i*

Digitized by Google

(teći, piti); Mikl. veli, da je *istakati* izvedeno od *istočiti*, a *napajati* od *napojiti* i da je korjenito *a* u oba primjera nastalo time, što je *o* produljeno; vokalni su stepeni, veli Mikl., pojav veoma star, a slavenski iterativni glagoli potječu iz vremena razmjerno mladoga. — Joh. je Šmit u primjerima kao дълѣгъ, вьрьхъ i dr., kako ih mnoštvo ima u Ostromirovu jevanđelju, nalazio ‚svarabhakti' i u ńima nazirao odjek još iz praslavenskoga doba, a Mikl. navodi znatne razloge, koji mu ne dadu u pomenutijem primjerima drugo što vidjeti do čisto pravopisnu osobinu rečenoga spomenika; za to on ne može pristajati uz hipoteze, koje je Šmit izveo iz pisańa дълѣгъ, вьрьхъ. Miklošićeve je sumńe opravdao napredak slavenske gramatike, a Šmitove je hipoteze potpuno zabacio.

Ueber den Ursprung der Worte von der Form aslov. *trêt* und *trat*. Štampano u Denkschr. *28*, str. 1—52. Predano 19 Prosinca 1877. — Ova rasprava stoji u tijesnoj svezi s raspravom o *trъt*. Predmet su joj riječi kao брада od *bordā, глава od *golvā, мрѣти od *mertī, млѣти od *meltī. Na prvijeh 35 strana podaje nam pisac potpun materijal, gdje su popisane i etimologički protumačene sve slav. riječi s oblikom *trêt* i *trat*. Ima ńekoliko riječi, koje doista imaju glasove *рѣ* (*лѣ*), *ра* (*ла*) među dva konsonanta, ali ńihovo *ѣ—а* potječe iz praslav. doba i stajalo je jedno i drugo od pamtivijeka iza *р—л*. Takve su riječi n. pr. слѣпъ, брать. Pisac ih, kako i treba, strogo razlikuje od riječi, koje čine predmet ove ńegove rasprave. On dokazuje, da su riječi kao брада, мрѣти itd. u praslav. jeziku imale oblik *tert* (*telt*), *tort* (*tolt*), i dokaz mu je potpuno pošao za rukom, jer su ga primili i drže ga se do danas svi kompetentni gramatici među Slavenima i Neslavenima. Sretno se protivi Mikl. svojemu preteči na istom polju Joh. Šmitu, koji je u svojem pomenutom djelu učio, da su do duše oblici *tert—tort* prvobitni, jer o tom ne dopuštaju sumńe drugi srodni indoevropski jezici, ali su oni u praslav. jeziku promijeńeni u *teret—torot*, koje su oblike Rusi do danas sačuvali (борода, голова, мереть, молоть od starijega мелеть), a drugi su ih Slaveni promijenili u *trêt—trat* (n. pr. staroslov., hrv. itd. брада мрѣти), ńeki u *trêt—trot* (n. pr. poljski broda, mrzeć). Šmita je na tu teoriju, koja je danas potpuno zabačena, opet naveo Ostromir s poznatom svojom grafičkom osobinom дълѣгъ, вьрьхъ itd., za tijem navodi Šmit ńekoliko riječi, iz kojih se tobože vidi, kako *teret—torot* prelazi u *trêt—trat*. Te ńegove uzdanice razbija Mikl. jednu za drugom

Digitized by Google

i u opće malo što propušta bez spomena, što u ikakvom savezu stoji sa zadatkom, što ga obrađuje. Prebaciti bi mu se samo moglo, što nije prikazao zanimljive akcenatske i kvantitetske odnošaje riječi, o kojima govori, kako se pokazuju u pojedinijem slav. jezicima, n pr. hrv. bráda, krâva, zlâto, rus. бородá, корóва, зóлото, češ. brada, kráva, zlato itd. Malo poslije Miklošićeve rasprave, o kojoj govorimo, napisao je Fortunatov o tijem akcenatskijem i kvantitetskijem odnošajima članak u Jagićevu Archiv-u IV, str. 575 dd.

Ueber die Steigerung und Dehnung der Vocale in den slavischen Sprachen. Štampano u Denkschr. *28*, str. 53—96. Predano 13 Marta 1878. — Rasprava ima dva dijela; prvi govori o stupńevańu, drugi o duļeńu vokâlâ. U nauci o stupńevańu drži se Mikl. u glavnom nauke Šlajherove, koja opet ima svoj izvor u nauci staroindijskijeh gramatika o guṇi i vṛddhi. U vrijeme, kada je Mikl. ovu radńu pisao, već je bio počeo Brugman živo drmati vokalni sistem Šlajherov i dokazivati, da je indoevr. prajezik imao glasove a_1—a_2 ondje, gdje grčki jezik ima svoje ε—ο, dočim je Šlajher učio, da je indoevropski prajezik kao i sanskrt imao samo jedan vokal *a* za grč. ε—ο—α. Brugmanovu nauku prima Mikl. pa je nastoji sjediniti sa starijom naukom o stupńevańu: toči novo vino u stare mjehove. Nauka o guṇi i o vṛddhi vrijedi samo za staroind. jezik, a za druge indoevr. jezike samo dotle, dok se prajeziku dosuđuje onaj vokalizam, koji i sanskrtu; inače je protivurječje gotovo. U ń se nužno zapleo i Mikl., kako ćemo evo sada pokazati. On postavļa ovu vokalnu shemu:

1. indoevr.	a	I stup. aa	II stup.	āa
slav.	e	o		a
2. indoevr.	i	ai		āi
slav.	ĭ	oj – ê		nema
3. indoevr.	u	au		āu
slav.	ŭ	ov—u		av—va.

U toj shemi imamo koječemu zabaviti; tako n. pr. ne dokučujemo, za što bi slav. *o* bilo = indoevr. aa t. j. *ā*, pa kad bismo to i dopustili, onda se opet ne bi znalo, za što nije *o*, već *a* nastalo od indoevr. *āa* t. j. *ā*. U opće je vrlo sumńivo, imaju li se *a* u 1. i *av—va* u 3. redu dopustiti kao slavensko drugo stupńevańe. Ali najgore dolazi istom sada: uzmimo slavenske riječi цвьтж—цвѣтъ, u prvoj imamo temeļni vokal, a u drugoj prvi stupań; od istoga korijena imamo riječ цвисти (inf.); Mikl. na

Digitized by Google

str. 90. ove rasprave drži, da je korjenito u riječi цвисти nastalo duljeńem od ь, ali to je krivo mišljeńe, jer inf. цвисти stoji prema praes. цвьтѫ potpuno u istom odnošaju, u kojemu stoje inf. млѣсти, мрѣти (= melstī, mertī) prema praes. млъзѫ, мьрѫ (лъ, ьр = vok. *l*—*r*). Po samoj teoriji stupńevańa, (koja n. pr. uči, da je *ai*—*au* nastalo od *i*—*u* tako, što je pred ńih metnuto *a*) imamo pravo reći, da je melstī, mertī nastalo od mlstī—mrtī tako, što je *e* metnuto pred *l*—*r*, dakle je korjeniti vokal u цвисти morao nastati tako, što se u cvĭstī ispred ĭ umetnulo *e*, t. j. и u цвисти je postalo od *ei*, a tomu dvoglasu nema eno mjesta u Miklošićevoj shemi; isto tako nema mjesta ni vokalima *l*—*r* u praes. млъзѫ, мьрѫ, koji su iste tvorbe kao i praes. цвьтѫ. Nizovi se dakle: цвьтѫ—цвисти—цвѣтъ : млъзѫ—млѣсти—млазъ (= molzŭ) ne mogu smjestiti u Miklošićevu shemu; ona je dakle ńepotpuna, a čim bismo je stali popuńavati, odmah bismo je razorili. Otud se vidi, što smo naprijed rekli, da se teorija o stupńevańu vokâlâ ne da sjediniti s novom naukom o indoevr. vokalizmu, koja je za cijelo ispravnija od stare nauke. — Leskin je o ovoj Miklošićevoj raspravi napisao ocjenu u Jag. Archiv-u III. 705 dd. Recensent izriče priznańe velikoj marljivosti, za tijem obilnosti i preglednosti materijala, ali čitavu teoriju stupńevańa veli da mora zabaciti, osobito s toga, što po ńoj nije moguće u savez dovesti slav. ѣ—ой s litavskijem ë—ai. Za to Leskin veli: „ein Vocalsystem, das den Vocalismus zweier so eng verwandter Sprachen nicht zusammenbringen kann, ist überhaupt nicht haltbar.“ — Sada ńekoliko riječi o drugom dijelu Miklošićeve rasprave. Pisac veli odmah na početku, da mu je zadatak prikazati one vokalne duljine, koje su nastale istom na slavenskom zemljištu t. j. ne potječu iz indoevr. prajezika. Prvobitni su kratki vokali bili u Slavena, veli Mikl., *e*, *o*, ъ, ъ, vok. *l*, vok. *r*.; kad se ti vokali imaju produljiti, nastaje *ê*, *a*, *i*, *y*, *l* (dugo), *r* (dugo). S tijem se potpuno i današńa nauka slaže. Također mu treba povladiti, što u promjenama korjenitijeh vokala pri tvorbi iterativnijeh glagola (n. pr. въпрашати, напаѣати, оулавлѣати od просити, поити, ловити) ne nalazi sa Šlajherom, Šmitom, Gajtlerom stupńevańe, već duljeńe (vidi o tom i u prvom dijelu rasprave str. 60—61), jer se kategorija iterativnijeh glagola razvila na slavenskom zemljištu. Mikl. nalazi i u aoristima kao вѣсъ (od вести), басъ (od бости) duljeńe korj. vokala u zamjenu, ali staroind. jezik sa svojim s-aoristom (n. pr. ábhārṣam od kor. *bhar*, nositi) dokazuje, da duljina u вѣсъ, басъ nije tako

Digitized by Google

mlada, t. j. specifično slavenska, kako Mikl. misli. Daļe se vara pisac, kada za ѣ u imperfektu, n. pr. идѣхъ drži, da je produļeno *e;* ali o Miklošićevu shvaćańu slavenskoga imperfekta biće govora daļe. Teško je dokučiti, za što bi korjeniti vokal u цвисти, чисти, пишѫ bio produļen od ь poradi akcenta (accentuelle Dehnung). Vokalno zamjeńivańe, kako ga nalazimo u божьй, гостье, къй: божий, гостие, кый itd., tumači pisac u ovoj raspravi, kako treba t. j. ь i ъ produļuju se fakultativno ispred *j*. Vidjeli smo, da je u ‚Lautlehre' 1852. taj odnošaj posve drukčije i krivo shvaćao. Nova je misao, da se ѣ izgovaralo kao *ja* u praslav. jeziku i u najstarije doba staroslov. jezika, ali te misli nije nauka do danas usvojila, a jamačno je i ne će nigda.

Ueber die langen Vocale in den slavischen Sprachen. Štampano u Denkschr. *29*, str. 75—140. Predano 8. Siječńa 1879. — Vrijednost ove rasprave stoji u ovome: 1. primjera je za pojedine kategorije dugijeh vokala sabrana velika množina, tako da se radńom može lijepo i onaj koristovati, koji ne odobrava u svemu Miklošićevih teorija, — 2. temeļna je dioba vrlo zgodna i izvađena iz same jezgre predmeta, — 3. za stisnute vokale poļskoga i maloruskoga jezika drži s potpunijem pravom, da su našļednici ńegdašńih dugih vokala. — Pisac obrađuje, kako i treba, samo one duļine, za koje se može dokazati ili misliti, da su nastale na slavenskom zemļištu, jer ako stanemo samo malo porediti današńe slavenske duge vokale s dugijem vokalima n. pr. grčkoga, staroindijskoga i litavskoga jezika, odmah opažamo, da je na slavenskoj strani odnošaj grdno poremećen t. j. dugijem vokalima srodnijeh jezika odgovaraju veoma često slavenski kratki — i obratno. Miklošić u svojoj radńi razlikuje najprije stare i mlade duļine; za one veli, da se ne mogu danas svesti na dotične kratke vokale, a za mlade kaže, da se to može učiniti sad sigurno, sad vjerojatno. Među stare duļine broji on ńekę sadašńe ili ńegdašńe nasalne duge vokale; n. pr. staroslovenskomu мѫка (brašno) odgovara slov. mōka, hrv. múka, češ. mouka, poļ. mąka; na drugoj strani imamo prema starosl. мѫка (cruciatus) slov. mŭka (mjesto mŏka), hrv. mŭka, češ. muka, poļ. męka. U prvom je dakle slučaju zajednički praoblik mōnka, u drugom mŏnka. U ovom poslu lijepu pomoć daje i poļski jezik, jer ńegovi vokali ę — ję odgovaraju ńegdašńemu ĕn — ŏn, a ą — ją ńegdašńemu ēn — ōn. Dosta ima dakako slučajeva, kako i sam Mikl. opaža, gdje se u kvantiteti nasalnijeh vokala slavenski jezici ne slažu, n. pr. slov.

Digitized by Google

rōka, hrv. rúka, češ. ruka, poļ. ręka. Pisac veli, da će biti i drugijeh ‚starijeh' duļina, ali on u druge osim onijeh, koje se očituju u nasalnijem slogovima, ne će da dira, neka ih drugi traže i obrađuju. — ‚Mlade' duļine ili su plod kontrakcije (n. pr. hrv. žutō od žutoje, čuvāmo od čuvajemo i dr.) ili duļeńa; a duļeńe je opet dvojako: starije i mlađe. Jedno se od drugoga razlikuje kvalitetom produļenijeh vokala: u davnini su vokali *e* — *o* produļivani u *ŏ* — *a*, a kasnije u ē — ō itd. Starije duļeńe nalazi Miklošić u tvorbi iterativnijeh glagola, n. pr. slov. lêtati, hrv. lijètati, češ. létati itd., u metatezi, po kojoj su praslav. grupe *tert* — *tort* prešle u *trêt* — *trat*, napokon u naknađivańu ispalijeh konsonanta, n. pr. hrvatsko *donijeh* (starosl. доньхъ od до-нес-хъ). Mlađe duļeńe nalazi pisac pred zvučnijem konsonantima, n. pr. mēd, dūb, bōg; pred konsonantskijem grupama, gdje je prvi konsonant zvučan, n. pr. prāvda, poļ. wybáwca; u složenicama, gdje je prvi dio prijedlog, n. pr. slov. zāgorje, nāvada, hrv. nāručje, zāvidjeti, češ. záhoří, náležeti i dr., u osnovama pred gdjekojim nastavcima, n. pr. slov. dête, hrv. dijète, češ. dítě i dr., napokon u prvom slogu dvosložnijeh riječi, ali to se nalazi samo u češkom jeziku, n. pr. lípa, máti (: hrv. lȋpa, măti) i dr. Koješta se može Miklošiću prebaciti; mi n. pr. znamo iz predašńega, da *ije* u *donijeh* nije onako mlado, kako on misli; teško je dopustiti, da je duļina u tri pošļedńe navedene kategorije (primjeri: slov. zāgorje — češ. máti) plod akcenta, kako hoće Miklošić; ne uviđamo, za što bi duļina u mēd, dūb, bōg bila poradi skrajńega zvučnog konsonanta. Napokon mislim, da Miklošiću treba prebaciti, što slavensko duļeńe vokala tumači svuda mekanički ne obzirući se na psihičke faktore, koji u znatnoj mjeri imaju utjecaj na mijene slavenske kvantitete, kako sam ja nastojao pokazati u svojim radńama, koje su štampane u „Radu" knj. *67*, str. 8—9, *102* str. 32—33[1] i u Jag. Archiv-u IX.,

[1] Budi mi ovdje dopušteno s ńekoliko riječi dotaći se kratke ocjene, koju je o mojoj raspravi „Slavenski nominalni akcenat" (Rad *102*, str. 30 dd) napisao ńetko (vaļada sam urednik) u časopisu: Русскій филологическій вѣстникъ, 1891., III., str. 154. Recensent veli, da ta moja rasprava „въ существѣ не даетъ ничего новаго". Meni u mojem naučnom radu nije nigda bila najviša svrha udivļavati čitateļe bog zna kako originalnijem i novijem mislima; tu težńu ostavļam drugima, koji su umniji ili slavičniji od mene, ali ću ipak reći, da je ruski kritik s navedenom tvrdńom dokazao, da je moju radńu samo prolistao i to vrlo površno; da ju je pomnije pročitao, vidio bi, da u ńoj ima dosta novih dokaza

Digitized by Google

str. 137—138. Ali pored svega toga ostaje Miklošiću velika zasluga, što je prvi počeo obilnije obrađivati znatno jedno poglavlje iz slavenske fonetike. Napokon treba da dodam, da pisac u ovoj raspravi na str. 103—104 poredi ruske i hrvatske akcente u riječima, kojima je oblik *trêt* — *trat*, što bi trebalo da je učinio u raspravi o tijem riječima. Čudno je, što se ni malo ne obazire na češku kvantitetu tijeh riječi.

Vergleichende Lautlehre der slavischen Sprachen. Zweite Ausgabe. Wien 1879. Str. 598. — Komu je dobro poznat današńi napredak uporedne gramatike, imao bi gotovo na svakoj strani staroslovenskoga dijela ove knige više ili mańe štogod ispravlati. To je u ostalom više dokaz, koliko je uporedna gramatika od god. 1878. (kada je Mikl. pisao ovo svoje djelo) do danas napredovala, nego li možda tomu, da Mikl. nije dovolno proučio svu potrebnu i važniju literaturu toga predmeta. Kao u prvom izdańu tako mu je i ovdje starosl. jezik temel svijem drugima, za to je i najobilnije obrađen. U ovom su izdańu živi slav. jezici prikazani ne samo prema svojemu današńem stańu (kao u I. izdańu), već i poněšto prema istoričkomu svojem razvoju, samo bi trebalo, da je to još potpunije učińeno. Fonetika je staroslovenskoga kao i svijeh drugijeh jezika razdijelena u dva dijela: u vokalizam i konsonantizam. Pisac je u prvom dijelu mańe sretne ruke nego li u drugom; mnoge su partije vokalizma, to se očito vidi, zadale Miklošiću mnogo muke, pa ih opet nije prikazao sa želenom evidencijom. Glavni je uzrok tomu teorija o stupńevańu, koja mu nije dala u pravu sistemu dovesti slavenski vokalizam; a udara u oči i ńegova još jednako dosta pogrješna nauka o hijatu (str. 186 dd). Rasprave, koje su naprijed navedene među prvijem i među drugijem izdańem knige ‚Lautlehre', unesene su po glavnom svojem sadržaju u II. izdańe; za to nam ovdje ne treba ništa govoriti o vrlinama i manama onoga, što je iz tijeh rasprava uzeto, jer nam je to već poznato. Moramo reći, da u knizi, o kojoj govorimo, ima dosta i novijeh stvari, jedne od ńih zadržale su svoju

---

i hipoteza o činenicama, koje su slavenskijem gramaticima odavno poznate. Spominem samo svoj ritmički princip na str. 32—33. Što mi dale prebacuje, da mi je materijal nepotpun i da sam poradi toga pao u gdjekoje pogrješke, tu me u ńečemu sam ispričava, a što se ostaloga tiče, moja radńa nije ni malo pisana u dogmatičnom tonu, da je drugi ne bi mogli i smjeli ispravlati i popuńavati. Ako recensent to hoće činiti, široko mu pole!

Digitized by Google

vrijednost do danas, a druge se već g. 1879. nijesu mogle držati za osobito sretne. Kad bih ja htio jedno i drugo potvrdama da dokazujem, predugo bih se zadržao pri ovoj knizi. Za to ću evo samo ovo reći: Prebacivalo se Miklošićevoj knizi što mu i koliko mu drago, ona je svakako velike vrijednosti, a ta joj stoji poglavito u obilnosti, preglednosti i pouzdanosti upotrebljenoga materijala; za to ona još i danas može vrlo dobro poslužiti svijem poslovačima oko slavenske fonetike, ako se inače i ne slažu s većinom teorija i tumačeńa Miklošićevih. A ne smijemo premučati, kako se po čitavoj knizi osobito u starosl. dijelu, nalazi veliko mnoštvo dobrijeh i oštroumnijeh etimologija, koje potječu iz Miklošićeve glave. Dodajem, da su Leskin i Jagić u IV. knizi Archiv-a für slav. Philologie napisali dosta prostrane ocjene o toj Miklošićevoj knizi. Za to tko hoće bolje da joj vrijednost upozna, neka čita obje te ocjene.

Budući da s naukom o glasovima u najtješńoj svezi stoji etimologija, za to ovdje dodajemo:

Etimologički rad Miklošićev. Ovamo dakako pripadaju samo one radńe, u kojima je etimologija glavni, a ne uzgredni predmet. Tri su takve radńe:

Radices linguae slavicae veteris dialecti. Lipsiae 1845. Str. 147. To je kratak etimologički rječnik staroslovenskoga jezika, u kojemu su riječi poređane po azbučnom redu. Sámo se po sebi razumije, da je ovo djelo pokus i da god. 1844.[1] nitko ne bi bio mogao napisati boljega. Da je ta knjiga puna etimologija, kojih današńa nauka ne može odobriti, to je vrlo lasno i dokučiti i oprostiti, ali na čast Miklošiću mora se priznati, da u tom djelu ima dosta i dobrijeh etimologija, koje od ńega potječu, te još i danas vrijede. Ne smije se zaboraviti, da je ovo istom drugo djelo Miklošićevo (prvo je recensija Bopove gramatike, koja je spomenuta već u životu ńegovu) i da su onda bili glasovni zakoni slavenski vrlo slabo poznati, a bez toga poznavańa ne može biti prave etimologije. Ele Miklošić je svakako prvi slavenski naučńak, koji je pokušao slavensku etimologiju osnovati na pravom naučnom temelju. Od srodnijeh jezika indoevropskijeh obazire se pisac na staroindijski, gotski, litavski, grčki i latinski, a izrađujući ovu svoju knjigu služio se djelima ovijeh naučńaka: Benfey, Bopp, Burnouf, Dobrovski, Lassen, Pott, Šafařík.

[1] Na koncu knjige imamo datum: Vindobonae, Cal. Decemb. 1844.

Digitized by Google

Die Wurzeln des Altslovenischen. Štampano u Denkschr. 8, str. 28. Predano 4. Veljače 1857. — Pisac dijeli korijene u verbalne i pronominalne. Kako je Mikl. dijelio verbalne korijene s obzirom na njihov oblik dugo vremena i u kasnijim svojim radnama onako kao u ovoj raspravi, za to hajde da tu diobu njegovu ovdje pokažemo. On uzima 20 razreda verbalnijeh korijena: 1. razred, korijeni izlaze na *a*, n. pr. ба (fabulari), зна (scire), — 2. na *u*, n. pr. би (percutere), ли (fundere), — 3. na *oy*, n. pr. коу (cudere), строу (fluere), — 4. na *л*, n. pr. вл (volvere, otkle je влъна, unda), кл (mactare), — 5. na *p*, n. pr. др (scindere), мр (mori), — 6. na *ѣ*, n. pr. вѣ (flare), смѣ (ridere), — 7. na ъı, n. pr. бъı (esse), мъı (lavare), — 8. korijeni se ovoga razreda i svih, koji još dolaze, svršuju na konsonant, ali se pri diobi ne gleda na konsonant, već na korjeniti vokal, koji je u ovom razredu *a*, n. pr. крад (furari), хлад (refrigerari), — 9. vokal je *и*, n. pr. двиг (movere), лиз (lingere), — 10. vok. *oy*, n. pr. блюд (custodire), коуд (obtrectare), — 11. vok. *e*, n. pr. вед (ducere), рек (dicere), — 12. vok. *o*, n. pr. бод (pungere), мог (posse), — 13. vok. *ъ* n. pr. бъд (expergisci), лъг (mentiri), — 14. vok. *ь*, n. pr. льп (adhaerere), цвьт (florere), — 15. vok. *л*, n. pr. млъз (mulgere), тлък (pulsare), — 16. vok. *p*, n. pr. врьг (iacere), грьм (tonare), — 17. vok. *ѣ*, n. pr. бѣг (fugere), сѣк (secare), — 18. vok. ъı, n. pr. грьз (mordere), хъıт (rapere), — 19. vok. *а*, n. pr. гад (venire), лаг (decumbere), — 20. vok. *ж*, n. pr. гжд (fidibus canere), жх (odorari). U drugom dijelu, gdje su pronominalni korijeni, nema nikakve diobe, već se navode po azbučnom redu. Ne može se prebacivati Miklošiću, što je god. 1857. vokal u jednijem korijenima postavljao na jednom, u drugima na drugom stepenu, n. pr. врьг, млъз prema вед, gdje bi tražila sustavnost, da bude верг, мелз itd. U ono su doba i sve do novijega vremena i drugi jezikoslovci bili isto tako nedošledni; postavljali su n. pr. u grčkom jeziku kor. λιπ, φυγ (mjesto λειπ, φευγ) prema φερ, λεγ itd. U toj dakle stvari nema zamjere Miklošiću kao ni poradi drugijeh neispravnosti, n. pr. što postavlja korijene лаг (decumbere), сѣк (secare) mjesto лег, сек itd. Ali ima u ovoj njegovoj raspravi gdjekoja griješka, koja mu se već prije 35 godina mogla prebacivati. Tako nije dobro, što on riječima богъ, звѣрь, зълъ postavlja korijene бог — venerari, звѣр — laedere, зъл — malum esse. Budući da prema navedene tri riječi nema u slavenskijem jezicima primarnijeh glagola, a korijen mora biti verbalan, za to se ne može njima

*

Digitized by Google

iz samijeh slav. jezika korijen izvući; u raspravi dakle, kojoj je natpis: die Wurzeln des *Altslovenischen*, ne može biti mjesta korijenima бог, звѣр, зъл, makar ih i imao staroindijski jezik. — Gdjekoje korijene navodi pisac i na dva i na tri mjesta, n. pr. сми i смѣ (ridere), ста i сти (стоıати) i стѣ (стѣна), алък і лак і лок. On o tom veli u predgovoru: ‚korijeni se navode u onom obliku, koji je temelj izvedenijem riječima'. To se s praktičnijeh razloga ne može opravdati, jer se tako razbacuju riječi, koje su istoga izvora, a bolje je, da su sve na okupu. Tko bi tako radio, morao bi ove riječi: съмрътъ, мрѣти, моръ, оумирати, оумарıати rastavljati jednu od druge i svakoj naći posebno mjesto! — Miklošić dalje postavlja gdjekoje korijene, kojih nikako ne bi imao postavljati, n. pr. kor. ю (lucere), otkle izvodi ıавѣ, ıавити, — kor. бѣ (esse) mjesto бıѣ, — ıаг (sacrificare, staroind. yaj), otkle mu je ıагна (t. j. ono, što se ima žrtvovati).

Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen. Wien 1886. Str. VIII i 548. — Osobitoga je spomena u ovoj knizi vrijedan predgovor. Mirno i dostojanstveno, kako je Mikl. već običavao pisati, donosi on tu razloge, za što ne može pristati uz nauku novijih gramatika o prijevoju (Ablaut) i voli se držati stare teorije o stupnjevanju; isto tako brani on opet svoj način postavljanja korijena, kako ga je već bio branio u „Lautlehre', 2 izd. str. 584; njemu su na ime od staroind. rijèčî imás, smás korijeni *i—as*, premda bi dosljednost tražila ili *i—s* ili *ai—as*. Pored svega poštovanja prema uspomeni Miklošićevoj moramo reći, da njegova obrana ovih dviju starijih teorija u predgovoru etim. rječnika pripada među najslabije, što je igda iz njegova pera izišlo. Jer ne može se ozbiljno uzeti način, kojim opravdava kor. *i* pored *as;* n. pr. kada veli: ‚korijeni *i* ili *ē* (ići) i *as* (*es* biti) odviše su različni te ne mogu potpadati pod iste zakone'. Potpuno s istijem razlogom mogao bi tko reći: korijeni u grčkijem glagolima λείπω i φεύγω odviše su različni, za to im i vokalizam treba da je različan; prvomu je dakle glagolu korijen λαπ, a drugomu je φυγ. U daljoj svojoj obrani pomenute nedosljednosti Miklošić ili brani stvari, na koje nitko ne napada ili nalazi teškoće ondje, gdje ih nikako nema. Nije ni ono bolje, što govori u obranu te nedosljednosti u samom rječniku str. 94–95 pri kor. *i*3. Ni malo nije obranio stupnjevanja, a oborio prijevoja s onime, što veli na str. V.: ‚neki vele, da je *o* „Ablaut" od *e;* to bih tumačenje ja za to odbacio, jer taj Grimov izraz ne znači drugo do glasovna promjena u opće, a mi

Digitized by Google

bismo u svakom pojedinom slučaju hotjeli znati, kakva je to promjena'. U opće iz predgovora dobivamo utisak, da je starcu teško bilo oprostiti se od starijeh teorija, koje su ga vodile od mlađih godina. — A sada ńešto malo o samom rječniku. Sama stvar sa sobom donosi, da jest i da mora u toj knjizi biti koješta sumńivo; ali se s potpunom sigurnošću može i to reći, da takvoga naučńaka nema niti će ga biti, koji bi mogao napisati etimologički rječnik kojega mu drago indoevropskog jezika, gdje se ništa ne bi moglo promijeniti i popraviti. Miklošićevu knjigu resi pored obične obilnosti građe još i velika opreznost u poređenima riječi, i poradi toga će još na mnogo i mnogo vremena zadržati veliku svoju cijenu i biti nužna svakome, tko mari za slavensku etimologiju. Red je u knjizi strogo rječnički t. j. po redu latinske azbuke poređani su temeli riječima; velim malo neobično ime ‚temeli', jer su korijeni stavljeni samo ondje, gdje ih je pisac iz dotičnijeh slav. riječi mogao izvaditi, n. pr. *ber* (otkle je *brati, izbor* itd.), *čit* (otkle je *čitati, čislo* itd.), *düch* (otkle je *dihati, duša* itd.); gdje toga nije mogao učiniti, t. j. gdje se među riječima istoga izvora ne nalazi primaran glagol, tamo je za ‚temelj' riječima uzeo ili osnovu n. pr. *bolê* (bol, boljeti itd.), *čudos* (čudo, čuditi se itd.), *dŭšter* (kći) ili gotove riječi, od kojih su druge izvedene, n. pr. *bogŭ* (bog, bogat, božić), *človĕkŭ* (čovjek, — bolje bi bilo, da bude postavio čilovêkŭ, jer se č ispred samoga *l* ne bi bilo moglo razviti), *dlŭbokŭ* (dubok, dubljina) itd. S gledišta naučnoga ne može Miklošiću biti prigovora, za što je svoju knjigu tako razredao, ali taj način nije ni malo praktičan, jer i vješt slavenski gramatik često ne zna, gdje će koju riječ naći; za to je morao pisac dodati obilan registar[1], gdje su popisane sve riječi, za koje je mislio, da ih ne može svatko odmah naći, pa je uza svaku naznačio, gdje treba koju tražiti. Bilo bi s praktičnoga gledišta mnogo bolje, da je za temelj uzet staroslovenski jezik i da su sve staroslovenske *riječi* (a ne korijeni i osnove) poređane po azbučnom redu, pa kod svake da su navedeni glavni joj derivati i materijal iz živijeh jezika. Koje riječi starosl. jezik nema, ona bi se ipak mogla navesti u starosl. obliku i to sa zvjezdicom ili drugim kojim znakom, koji bi je označivao, da nije staroslovenska. Tako bi registar bio posve suvišan, i Miklošićeva bi knjiga bila nalik na etimologički rječnik ńemačkoga jezika od

[1] Taj registar nije posve potpun; nije n. pr. zabilježeno, da riječi *poluga, ve* (slovenska partikula) treba tražiti pri *palanka, va2.*

Digitized by Google

F. Klugea, koji rječnik osim drugih svojih vrlina ima i tu, što svatko bez ikakve muke može odmah naći svaku riječ. Još samo ńešto da istaknemo. Pišući Mikl. etimologički rječnik stao je, što se tiče riječi, koje u korijenu imaju vokalno *l* — *r* na po puta: stare svoje pogrješne misli, da starosl. *trъt* potječe od praslav. *tert*, nije posve odbacio, a bolje misli, da potječe od *tĭrt* ili *tŭrt* nije posve primio; tako n. pr. riječima: brdo, vrtjeti, puk, vuk postavlja temelje: *berdo, vert, pelkŭ, velkŭ*, a prema tomu i riječi: grba, grd izvodi iz *gerbŭ, gerdŭ*; ali tomu je protivno, kada riječi: hum, krma izvodi od *chŭlmŭ, kŭrmŭ* itd. Prema *gerbŭ, gerdŭ* očekivalo bi se, da će postavljati *kert* (crtati), *gerny* (žrvań) s nepromijeńenim guturalom, a mjesto toga piše Mikl. *čert, žerny*. — Napokon ću reći, da su o etim. rječniku Miklošićevu napisali poveće ocjene sa znatnijem popravcima i dodacima A. Brikner u Jag. Archiv-u XI. i R. Brandt u Русск. филолог. вѣстник-u g. 1887. i 1889.[1]

Napokon ćemo ovdje dodati još jednu Miklošićevu radńu, koja kao pravopisna stoji u svezi s naukom o glasovima. To je radńa: Geschichte der Lautbezeichnung im Bulgarischen. Štampano u Denkschr. *34*, str. 97—142. Predano 29. Studenoga 1882. — U prvom dijelu rasprave razbira Miklošić sve glasove bugarskoga jezika, o kojima može nastati ikakva sumńa, kako ih treba pisati. Pisac izlazi od staroslov. glasova i gleda, što kojemu odgovara u današńim bugarskim narječjima. Pregledani su ovi glasovi: ъ, ь, ѫ, ѭ, а, ꙗ, ѧ, ѩ, ѣ, р (slogotvorno), л (slogotvorno), е, о, grupa ие (u nastavcima), l' (meko), ń (meko), тj (= starosl. шт), dj (= starosl. жд), к, г (ova dva glasa u ugarskijeh Bugara na koncu riječi prelaze u ћ, ђ: пътниħ, дълђ t. j. putnik, dug), з (ovaj je glas u bug. narječjima često sačuvan kao *dz*), j, щ. Iz toga prijegleda doznajemo, kako se koji glas danas biježi (a to je vrijedno znati, jer koliko ima bugarskijeh pisaca, toliko ima gotovo i pravopisâ), kako se u starije vrieme biježio i kako se danas koji glas gdje izgovara. U drugom dijelu priopćuje pisac oglede iz različnijeh bug. narječja, a to su: a) dačkoslovensko narječje (kojim su govorili erdeljski Bugari, koji su se na početku XIX. vijeka porumuńili), b) ugarsko narječje (kojim govore Bugari u temeškom Banatu), c) sjeverno (današńe književno narječje zajedno

[1] Ne vrijedi ništa, što je u povodu iste knige napisao S. Mikucki u časopisu Варшавскія унив. извѣстія, god. 1886. i 1887. Žalosno je, što taki nakazni proizvod naopake učenosti može naći mjesta u ozbiljnom naučnom žurnalu.

Digitized by Google

s narječjima, koja mu najbliže stoje), d) južna narječja. Sjevernomaćedonskijeh govora ne broji Miklošić u narječja bugarskoga jezika, a to pokazuje time, što se na ńih ne obazire. Ogledi su uzeti iz štampanijeh knńiga i iz rukopisa, a štampani su slovima, koja su u originalu: latinskima, ćirilskima i grčkima. — Treći dio sadržava Miklošićev prijedlog za bugarski pravopis. On predlaže Bugarima ova slova: а, е, и, о, у, ъ, ѣ; р, л, н; т, д; п, б, в, ф, м; к, г; ч, ж, ш, j; ц, з, с. U konsonantizmu Miklošić hoće fonetiku; on toga do duše izrijekom ne veli, ali vidimo, da na str. 138 piše слатка, na str. 139 здраве. U vokalizmu se drži Miklošić etimologije, jer misli, da to traži narav bugarskoga jezika; tako on piše *e*, *o* svuda, gdje im je po etimologiji mjesto bez obzira na to, što se ti vokali, kad na sebi nemaju akcenta, izgovaraju kao *i*, *u*. Isto tako piše on glasove *o*, *a* svuda, gdjegod to traži etimologija, a u govoru *o* kašto, *a* rado prelazi u ъ. Dale piše Miklošić ѣ ondje, gdje mu je po etimologiji mjesto, premda se u stanovitijem slučajevima izgovara kao *ia*. Slogotvorne glasove *r*, *l* piše on рь, ль, n. pr. врьба, вльна; starosl. щ piše su dva znaka: шт, za glas ų, koji se nalazi samo u tuđim riječima, piše дж; za umekšane glasove, koji su postali od *tj*, *dj*, uzima Mikl. srpske znakove ћ, ђ. Znakove ѧ, ѫ odbacuje on posve te piše mjesto prvoga *e*, mjesto drugoga ъ; isto tako ne će Mikl. ništa da zna za znak ы, jer toga glasa bug. jezik nema, već svuda mjesto ńega piše и. Napokon uvodi on u bug. azbuku znak *j*, bez kojega ona po ńegovu mnijeńu ne može biti. Taj je znak predlagao Bugarima već g. 1822. Vuk Karaǵić u svojoj knńizi: Додатак к санктпетербургским сравнительным рјечницима, gdje na str. 49 veli: *j* је у бугарском језику готово још нужније него и у српскоме. U opće se pravopis, kako ga predlaže Mikl., najvećma približuje onome, kako ga je Vuk predlagao; razlikuje se Mikl. od Vuka u tome, što ovaj za starosl. ъ (u sredini riječi) i ѫ piše *a*, n. pr. даб, даж = starosl. дѫбъ, дъждь; za tijem slogotvorno *r* bilježi Vuk kao i konsonantsko, n. pr. грло, a slogotvorno *l* bilježi znakom ъ, n. pr. дъжник = starosl. длъжьникъ. U ostalom, Mikl. je spreman poradi što veće jednostavnosti svoje ъ svuda zamijeniti znakom *a*, isto tako ѣ znakom *e*. — Motrila se stvar s kojega mu drago gledišta, mora se priznati, da je ovaj Miklošićev pravopis kud i kamo razumniji od svijeh pravopisa, kojih se danas drže bugarski pisci, pače on je jedini razuman, i ne može se dosta požaliti, što je do danas (iza 10 gotovo godina) Miklošićev pravopis

Digitized by Google

ostao samo lijepa teorija na papiru i što mu je po svoj prilici suđeno, da i dalje ostane bez primjene u bugarskoj književnosti.

b) Osnove.

Glavno svoje djelo iz ovoga dijela gramatike izdao je Mikl. g. 1875, a prije toga napisao je 4 rasprave o pojedinijem pitańima iz nauke o slavenskijem osnovama, koje su s većim ili s mańim promjenama ušle u rečeno glavno djelo. Najprije nam dolazi rasprava: Die Bildung der Nomina im Altslovenischen. Štampano u Denkschr. *9*, str. 135—232. Predano 10. Lipńa 1857. — Rasprava je razdijeljena po nastavcima. Pisac počińe s vokalnijem nastavcima i ide po redu od jednoga do drugoga: ъ, о, ие, ие, а, иа, иа itd., za tijem prelazi na konsonantske, koje dijeli u razrede prema konsonantima, koji se u ńima pokazuju; dentalni su mu n. pr. nastavci: тъ, тай, шта сть, ьство, тель, ьда itd., guturalni къ, икъ, ьскъ, ага, хъ, оуха itd. itd. Napokon dolazi prilog, u kojemu govori o tvorbi adverbâ. — Pri nastavcima *ъ*, *а* otežčao je pisac sam sebi posao time, što ih motri prema onijeh 20 razreda korijena, koji su nam razredi poznati iz rasprave: die Wurzeln des Altslovenischen. Mikl. se muči s tijeh 20 razreda pokazujući, kako glasi korjeniti vokal, ako je nastavak ъ ili а, i dodajući izuzetke. Da se pisac obazirao koliko treba na srodne jezike (taj smo mu nedostatak istakli već pri knizi: Laut'ehre 1852) i da je uzimao u pomoć analogiju, bio bi mu posao mnogo lakši i kraći; tako n. pr. pri *e*-korijenima (11 razred) dosta bi bilo reći: korjeniti vokal glasi *o*, n. pr. плодъ, изводъ itd. (ispor. grč. λόγος, καρποφόρος itd.), a što se kašto nalaze i drugi vokali, n. pr. съплетъ тѣкъ (hrv. tijek), to je zavučeno iz drugijeh riječi istoga korijena: ispor. плести — плетж, тѣкати (hrv. protjecati) itd. Nekoje se pogrješke mogu piscu lasno oprostiti, kada se pomisli na vrijeme, kada je ova rasprava pisana; n. pr. što na str. 183. veli, da je *ш* u riječima вънѣшьнь, вьсегдашьнь, тамошьнь, тъгдашьнь umetnuto mjesto *с* i da ne potječe od zamjenice сь kao u riječima дьньшьнь, лѣтошьнь; za cijelo bi bolje bilo reći, da je *ш* u ona prva četiri primjera jednostavno preneseno iz ova druga dva. Ni to nije opravdano, što uzima na str. 213 i 220, da je *т* umetnuto u riječima rus. знатокъ, starosl. мьздодатьць, ili što u riječi нравъ nalazi (str. 206) nastavak авъ kao u ржкавъ, лжкавъ, грѣбавъ, a da se sjetio ruske riječi норовъ, vidio bi, da to ne može biti. Sve se to, kako rekoh, Miklošiću može oprostiti, ali već g. 1857.

Digitized by Google

nije smio tumačiti nastavak u riječima kao вождь, кличь, мужь itd. onako, kako to čini na str. 158. veleći, da je n. pr. вождь postalo od вождъ, a to od водьъ. — Pohvaliti se i u ovoj raspravi mora obilna i uzorno složena građa, točno razlikovaňe, je li koji sufiks primaran ili sekundaran, za tijem gdjekoje vrlo zgodne etimologije, kojih čovjek ne bi mislio naći u raspravi pisanoj pred 35 godina; n. pr. hrv. riječ *jak* dovodi u svezu s grč. ὄϊός τέ εἰμι t. j. to nije drugo do poznata starosl. zamjenica иакъ, — ili kad na str. 137 ime mjeseca рюинъ izvodi iz korijena рю (rugire) te veli, da je taj mjesec prozvan po rikaňu jelenâ.

Das Suffix ъ im Altslovenischen. Štampano g. 1858 u časopisu „Beiträge" (što su ga izdavali A. Kun i A. Šlajher), sv. I. str. 222—233 i 273—289. Ta je rasprava s vrlo neznatnijem propustima izvađena iz rasprave: Die Bildung der Nomina, Denkschr. 9 i to dakako iz onoga dijela, gdje se govori o nastavku ъ. — Pisac govori, da je ъ i primaran i sekundaran nastavak, pa prema tomu dijeli raspravu Sekundarno se ъ nalazi u složenijem riječima, n. pr. безбогъ, вологлавъ itd., a najnužnije o primarnom ъ rečeno je naprijed.

Verba intensiva im Altslovenischen. Štampano u istom časopisu, u kojemu i rasprava: Das Suffix ъ im Altslov., sv. I. str. 67—80. — Tu je prikazana tvorba deverbativnijeh starosl. glagola Jedni su deverbativi, uči pisac, izvedeni od prostijeh, drugi od izvedenijeh glagola. Prema tomu je rasprava razdijeļena u dva dijela. Proste glagole dijeli Mikl. s obzirom na ńihov korjeniti vokal u 20 poznatijeh razreda, pa ide od razreda do razreda te pokazuje, kako se u kojemu tvore deverbativi: jedni s nastavķom *a* (n. pr. съмилати molere, постилати sternere, раздирати, падати, двигати, отпадати), drugi s nastavkom *va* (n. pr. давати, бывати, починати), treći s nastavkom ꙗ (n. pr. дꙗти, стꙗти). U drugom dijelu postaju deverbativi od glagola III. IV. i V. vrste, a Mikl. ide od jedne do druge i pokazuje, kako deverbativi od ńih postaju s nastavcima а — ꙗ — ва, n. pr. изламати, стѫпати, кланꙗти, наважꙗти, повелѣвати, написавати itd. Svuda pisac spomiňe glasovne promjene korjenitoga vokala u deverbativâ prema ńihovijem temeļnijem oblicima.

Suffix лъ. Štampano god. 1858. u ‚Slavische Bibliothek' II. str. 268—288. Taj članak čini malen ulomak iz rasprave ‚Die Bildung der Nomina'.

Digitized by Google

Die nominale Zusammensetzung im Serbischen. Štampano u Denkschr. *13*, str. 1—28. Predano 23. Srpńa 1862. — Pisac veli, da je s tri razloga izabrao srpsku komposiciju za predmet svoje rasprave: u Vukovu su rječniku same narodne riječi, dakle i za složenice, što se u ńemu nalaze, može čovjek biti siguran, da ih je načinio sam narod, a ne književnici ugledajući se u druge jezike; za tijem su kao sve druge riječi tako i složenice u Vukovu rječniku obiļežene vjerno akcentima, a akcenti su u ovom poslu dosta važna stvar; napokon veli pisac, da je srpski jezik, kako mu se čini, od svijeh slavenskijeh složenicama najbogatiji. Složena lična imena i ona mjesna, koja su od ńih postala, nijesu uzeta u ovu raspravu, jer je pisac o ličnijem imenima u svijeh Slavena već prije ove napisao posebnu raspravu. — Miklošić razlikuje, kako i treba, prave složenice (Zusammensetzung) od nepravijeh (Zusammenrückung) i dijeli ih prema ńihovu značeńu u kategorije, koje su u opće pravo pogođene, ali ih nama ovdje ne treba navoditi Vrijedno je spomenuti, što Miklošić veli za prvi dio u složenicama kao: visibaba, varimeso, smrdipotok; on kaže: najprije bi se reklo, da je to imperativ, osobito poradi primjera kao: pecirep. svrzislovo, kļujdrvo, gdje je sveza među prvijem dijelom i među imperativom potpuno jasna; ali kad se pomisli na staroind. složenice kao bharadvāja, taradveṣas i na grčke kao φερέσβιος mjesto φερέτβιος, ἑλκεσίπεπλος mj. ἑλκετ-ί-πεπλος itd, onda se može reći, da je vari u varimeso itd. particip praes. act., kojemu je osnova izlazila na -at (kao u staroind. jeziku), pošto je *t* otpalo, prešlo je *a* u *o*, a poslije se pretvorilo *o* u *i* kao i u latinskom jeziku (n. pr. agricola, arcitenens i dr.). Kako je to mnijeńe nevjerojatno, dokazao je najboļe sam pisac, jer ga u knizi, koju je na svijet izdao g. 1875., na ime u „Vergl. Stammbildungslehre" sam odbacuje te u prvom dijelu pomenutijeh složenica nalazi, kako i treba, imperativ (str. 366). Danas ne treba gotovo ni spominati, da ni u grčkijem primjerima φερέσβιος, ἑλκεσίπεπλος nema participa. Još je vrijedno zabiļežiti, da u raspravi, o kojoj govorimo, broji Mikl. sve složenice, u kojima je prvi dio partikula, među prave složenice, dočim u pomenutoj knizi iz g. 1875 jedne broji među prave (n. pr. naručje, posavac), a druge među neprave (n. p. naloš, polukav) prema tomu, da li je drugi dio i sam u običaju ili nije, premda te razlike u diobi nije strogo proveo. — Dobro je protumačio Mikl. primjere kao: riba *zlatno krilo* mjesto *zlatokrila* veleći, da je tu prvi i drugi dio složenice samostalna riječ.

Digitized by Google

Vergleichende Stammbildungslehre der slavischen Sprachen. Wien 1875. Str. XXIV i 504. — Važan je uvod u ovu knjigu; tu na ime pisac lijepo dokazuje, da se staroindijski glas ṛ u riječi n. pr. kṛta izgovarao upravo onako kao slavensko slogotvorno *r*. S toga razloga ostaje i u ovom djelu Mikl. vjeran staroj svojoj teoriji, po kojoj glagolima мрѣти, стрѣти i sličnima glase korijeni *mr, str* itd. Istom u raspravi o riječima s oblikom *trъt*, koja je pisana dvije godine iza ove knjige, ostavlja tu teoriju i postavlja korijene *mer, ster,* pa to čini i u etimologičkom rječniku. I u drugom koječemu ostaje Mikl. pri starom u ovoj knjizi; tako su nastavci *ъ, a* (str. 2 dd.) obrađeni isto onako kao i u raspravi „Bildung der Nomina" t. j. jednako se muči s 20 razreda korijena pokazujući, kako se gdje korjeniti vokal mijeńa. Nije se ni godine 1875 moglo odobriti Miklošićevo tumačeńe na str. XXI., po kojemu je nastavak нь složen od nъ + i, dakle n. pr. branь da postaje od bra-nъ-i ili da очитъ postaje od око-итъ. U nauci o komparativu loše tumači tvorbe kao добрѣй veleći, da je tu ѣ postalo od ъ + i, što nikako nije moguće. Konsanti *j, v* u deverbativima *stajati, davati* kaže Mikl. i ovdje (str. 455) da ukidaju zijev. Tako bismo još mogli navesti po koju rđavu misao, ali čega ne smijemo pri drugijem ńegovijem djelima zaboraviti, ne smijemo ni ovdje, a to je, da vrline knjige pretežu ńezine nedostatke. Najveća vrijednost knjige stoji dakako opet u obilnoj i pouzdanoj i zgodno poređanoj građi, a ńezin ures čini nauka o nominalnoj komposiciji (str. 347 dd.) i o tvorbi verbalnijeh osnova (str. 418 dd.). Napokon treba dodati, da lijepijeh etimologija ima i ovdje razasutijeh po svoj knjizi među primjerima.

c) Oblici.

Lehre von der Coniugation im Altslovenischen. Štampano u Denkschr. *I.* str. 167—206. Predano 21. Lipńa 1848. — Ova je radńa prvi pokus, da se staroslovenska konjugacija prikaže prema svjetlu uporedne gramatike. Pomislimo li na vrijeme, kada je ta rasprava pisana, vrlo ćemo lasno dokučiti, što u ńoj ima i mora biti dosta pogrješaka, koje je nauka već odavno odbacila; ali u drugu ćemo ruku morati priznati, da zadatka, što ga je sebi postavio Mikl., ne bi u ono vrijeme jamačno nitko na svijetu ni tako obradio, kako je on, a kamo li bolje. — Kada je Mikl. ovu raspravu pisao, stajao je dobrano pod utjecajem Grimove ńemačke gramatike; to se osobito vidi otud, što u diobi

Digitized by Google

starosl. glagolâ nalazi da su jedni jaki, drugi slabi; jaki su mu glagoli I. vrste, jer na korijen pristupaju neposredno nastavci bez ikakvoga dodatka ili umetka, koji se nalazi u drugijem vrstama, za to su im glagoli slabi; isto tako razlikuje Mikl. jaki aorist od slaboga u slavenskoj konjugaciji. Trag starije mekaničke gramatike vidimo u tome, što pisac prikazavši oblike svijeh šest razreda dodaje kao osobito malo poglavje: n e p r a v i l n u konjugaciju, kamo broji glagole имамь, ѥсмь (pored бѫдѫ), вѣмь, дамь, нмь. To mu možemo lako oprostiti, kao i to, što glagol мрѣти i ńemu slične broji u III. vrstu, kojoj je poradi tijeh glagola morao dati 3 razreda, koje ćemo označiti primjerima: 1. мрѣти, 2. горѣти, 3. грѣти. To je ista pogrješka kao ona, što glagol клати (postao od *koltī, kao мрѣти od *mertī) u svim svojim gramatikama broji u V. vrstu. Ne može mu se zamjeriti, što u većoj duļini imperfekta (плетѣахъ, можаахъ) prema aoristu (плетохъ, могохъ) nazire simbolički izraženu trajnost radńe (str. 3); što krivo (prema današńemu našemu znańu) tumači postańe imperativnoga oblika za 3. lice plur. бѫдѫ, optativnoga бѫ, imperativa вѣждь, даждь, veleći, da je skrajńe ѫ u бѫдѫ postalo od ѣн (poredeći s time 2. lice plur. imper. бѫдѣте), da je бѫ aorisni oblik, da je вѣждь postalo od вѣдь, a to od вѣди (str. 6. 18. 4. 36.). Teže je ispričati ove pogrješke: 1. lice sing. i 3. lice pl. пекѫ — пекѫть[1] postali su od *пекмь — пекить „jer bi inače moralo biti печѫ — печѫть; isto tako treba po svoj prilici tumačiti ista lica i u ostalijem razredima I. vrste“ (str. 5), ta je pogrješka izišla otud, što drži, da je u svijem licima sadašńega vremena ‚umetak‘ (Bindevocal) *e;* budući da je za 2 lice pl. jakoga aorista našao u asem. jevanđelu oblik обрѣтете, a u misalu kneza Novaka 3 lice du. изнемогота, za to jednoć jakomu aoristu piše ‚umetak‘ *e* također u 1. licu du. i pl., dakle: обрѣтевѣ, обрѣтемъ, a drugi put stavļa *o* također u 2 i 3 lice du. i u 2. pl., dakle придота, придоте (str. 19); u III. i IV. vrsti krivo u paradigmama piše 3 lice pl. sadašńega vremena: горѫть, хвалѫть, a krivo je i to, što partic. praes. piše хвалѧ. To bi eto bile najkrupnije pogrješke. Na čast Miklošićevoj oštroumnosti služi, što je već g. 1848. dobro protumačio oblik вѣдѣ (znam); on ga na ime poredi sa staroindijskijem prvijem licem perfekta *vede* i dodaje, da je to jedini ostatak medija

[1] ь, a ne ъ piše Mikl. na kraju 3. lica sing. i pl. u ovoj i u drugim svojim ranijim radńama.

Digitized by Google

u slavenskoj konjugaciji (str. 35). Vrijedno je spomena, da je Mikl. prvi našao (u rukopisu bečke dvorske biblioteke, u kojemu su homilije različnijeh otaca) i u ovoj raspravi (str. 35.) prvi put objavio infinitivni oblik бѣитоу (esse).

Vergleichende Formenlehre der slavischen Sprachen. Wien 1856. Str. XVI. i 582. — Već je god. 1850. bio izdao Miklošić knjižicu: Formenlehre der altslovenischen Sprache, u kojoj su samo primjeri i potvrde, a oblicima se postanje ne tumači; ona je napisana samo za prvu potrebu te je ponajpače namijenena Miklošićevim slušačima. Nakon četiri godine izda Mikl. drugo vrlo pomnožano izdanje te knjižice s istijem natpisom. Ta knjiga od god. 1854. ušla je od slova do slova gotovo bez ikakve promjene u ‚Formenlehre' 1856. dakako u staroslovenski dio. Sva razlika među ‚Formenlehre' 1854. i među staroslovenskijem dijelom u ‚Formenlehre' 1856. stoji u tome, što je u onoj prvoj na koncu (str. 176—179) razložena tvorba starosl. komparativa i superlativa, a u ovoj drugoj toga nema. — U ‚Formenlehre' 1856. obrađeni su, kako se već iz natpisa vidi, oblici svijeh slav. jezika; temelj je svima dakako staroslovenski, za to je taj dio kud i kamo veći od ikojega drugog. Pri živijem jezicima slabo Mikl. tumači pojave već ih gotovo samo registrira, za tijem ne obrađuje on žive jezike istoričkijem načinom, već prikazuje s rijetkijem izuzecima samo današnje njihovo stanje. To je dakle oboje onako kao i u njegovoj uporednoj ‚Lautlehre' 1852. Iz ovoga, što je sada rečeno, izlazi, da će nam biti dosta, ako ocijenimo (dakako što kraće) samo staroslovenski dio knjige, o kojoj je govor. — Kada se pomisli, da je g. 1856. Mikl. od svijeh onijeh spomenika, koji danas sačinjavaju kao neki kanon čistoga starosl. jezika, mogao svoje znanje crpsti samo iz tri, a to su: Kločev glagoljaš (izdao Kopitar 1836), Asemanovo jevanđelje[1] i suprasaljski spomenik (izdao Mikl. 1851), onda će nam jasno biti, da nije mogao staroslovenskijeh oblika prikazati s najpotpunijom vjernošću. K tomu treba uzeti na um, da Mikl. ni u najkasnijim svojim gramatičkim radnjama nije sa strogom dosljednošću u praksi proveo onoga principa, što ga je u teoriji dokučio i priznao već na početku svojega kni-

[1] Taj je glagolski spomenik izdan na svijet, kako se zna, istom god. 1865. (drugi put god. 1878.), ali Miklošiću je Asemanovo jevanđelje bilo već prije god. 1865. dobro poznato, i to iz prijepisa, što ga je načinio Kopitar boraveći u Rimu god. 1837. i 1842. Vidi: J. Navratil. Kopit. spom. 15.

Digitized by Google

ževnog rada, na ime da treba razlikovati staroslovenske spomenike panonske od nepanonskijeh. Za to vidimo, kako on u svojim gram. radńama primjere i potvrde uzima iz jednih i iz drugih, te je pored svijeh ńegovijeh naznaka, otkle je uzeto što, muka uhvatiti iz ńegovijeh djela čistu sliku pravoga panonskoslovenskoga jezika, kako ju je n. pr. prikazao Leskin u drugom izdańu svoje staroslov. gramatike. To su eto uzroci, za što i u samijem paradigmama u ‚Formenlehre' 1856. nalazimo gdješto nepanonske t. j. neujamčene staroslovenske oblike; n. pr. na str. 21. i 25. nalazimo instrumental sing. краимь (mjesto краемь); na str. 63. dat.-loc. sing. той (mj. тои t. j. *toji),* na str. 73 добрѣй (mj. добрѣи t. j. dobrêji), na str. 148. imperativ дѣлай (mj. дѣлаи t. j. dêlaji), na str. 159. коупоуй (mj. коупоуи t. j. kupuji); *u* deklinacije kao posebne kategorije ne navodi pisac, već dotične supstantive broji u svoju ъ deklinaciju, t. j. kamo idu riječi рабъ, влъкъ i dr.; u 3. licu sing. i plurala piše svuda na kraju ь mjesto ъ kao i u ‚konjugaciji' 1848. Znatno više ima pogrješaka i veće su u tumačeńu pojedinijeh oblika, kako su postali. I to je lasno razumjeti, jer u ono doba znamo da Miklošiću nijesu bili, a nijesu ni mogli biti glasovni zakoni onako poznati kao nama danas, a naučna je fonetika temelj naučnoj morfologiji. To je do duše stvar, koja bi se sama po sebi imala razumijevati ne samo sada, već i prije 40 godina, ali ju je kao stvar, o kojoj ne može biti nikakve sumńe, dokazao istom g. 1876. Leskin u svojoj knizi ‚Declination'. Evo ńekoliko primjera krivijeh tumačeńa, koja su izišla iz slaba mara Miklošićeva za strogost glasovnijeh zakona. Na str. 5. veli, da je dat.-sing. пѫти postao od пѫтьи, a to od пѫтьѣ. Za instr.-sing. рыбѫ piše (str. 7.), da je postao od рыбамь i s tijem suponiranijem oblikom poredi isti padež muškijeh riječi, n. pr. рабомь; od рыбамь kaže da je рыбѫ nastalo kao 1. lice sadašńega vremena биѫ od бијомь (ispor. вѣмь). Lokal sing. рабѣ postao mu je od рабъ + i (str. 7.), gdje mu je рабъ osnova, a *i* mu je nastavak; mi danas dakako dobro znamo, da osnova nije рабъ (već рабо), ali Mikl. je tako mislio i 20 godina kasnije u II. izdańu svoje ‚Formenlehre', a ta je misao veoma čudna, jer je razbija i površan samo pogled na druge srodne indoevr. jezike. I ovo je čudno: nom. sing. конь postao mu je od коньъ, a instr. sing. коньмь od коньъмь (str. 13)! Glas ѣ u pronom. deklinaciji, n. pr. тѣмь, тѣмъ, тѣма veli da stoji mjesto osnovnijeh vokala ъ, о, а (str. 62). Oblici složene deklinacije добръимь, добръимъ, добръихъ misli

Digitized by Google

na str. 82., da su postali tako, što je u oblike nominalne добръмь, добръмъ, добръхъ umetnuta zamjenica *u*, te je pred ńom ъ prešlo u ы. Kraj takvijeh pogrješaka nije čudo, što mu ne vrijedi tumačeńe optativa бимь (str. 169); presenta идж, ядж, бжджь, gdje mu *д* ukida hijat (str. 113, — isto tako stoji *в*, da ne bude hijata, u oblicima сыновоу, сыновъ, str. 23); pluralnijeh oblika поляхъ, полямъ (od поляне, — str. 173), kad su ti oblici i drugijem naučńacima bili tamni sve do novijega vremena. Što osnovni vokal *e* — *o* u sadašńem vremenu zove ‚umetkom' (Bindevocal) kao i u raspravi o konjugaciji (g. 1848), to mu se ne može zamjeriti, kada se pomisli, da je isto tako učio i Šlajher u svojoj staroslov. gramatici; k tomu veli Mikl. na str. 99: ‚što ja upotrebļavam izraz „umetak" (Bindevocal), s tijem ne mislim, da je taj vokal svuda fonetičke naravi, već to s toga činim, što mi nije poznat drugi opće razumļiv izraz. Pitańe o pravom značeńu t. z. umetka čini se da pripada među najteža, što ih ima u svoj jezikoslovnoj nauci'[1].

Über die Genitivendung *go* in der pronominalen Declination der slavischen Sprachen. Štampano u Sitzb.[2], kń. *62*, str. 48—52. Predano 12. Svibńa 1869. — Završetak го u gen. sing. n. pr. того bio je, a i danas je još ńekima taman. Bop i Šlajher dovodili su to го u svezu sa staroind. nastavkom *sya* u gen. sing. pronom. deklinacije n. pr. *tasya* i u tom su poslu suponirali glasovne promjene, koje nijesu samo nevjerojatne, već upravo nemoguće. U svojoj ‚Formenlehre' 1856. str. 61 i Mikl. je držao, da su staros. го i staroind. *sya* isti element, pa da je u Slavena *s* ispalo, a *j* (staroind. *y*) da je ‚otvrdnulo' (verhärtet

[1] Mogao bi tko reći, da to znači dlaku cijepati, kada se pita, je li bolje reći: umetak (плет-е-те) ili osnovni vokal (плете-те). Da je ovaj drugi izraz ispravan, a prvi da nije, evo tomu dokaza: vokal, o kojemu se govori, ne stoji svagda među dva konsonanta, već kašto također među konsonantom i vokalom, ispor. n. pr. 1 lice imperfekta medija u staroind. jeziku *abhare* (= a-bhara-i) prema *aduhi* (= a-duh-i); kad bi vokal, o kojemu je govor, bio umetak, glasio bi onaj prvi oblik *abhari, jer tu ne bi trebalo rastaviti vokalom dva konsonanta. Dalje se pita, kakav bi smisao imao ‚umetak' u 2. licu imper. akt., staroind. *bhara*, grč. φέρε, gdje stoji na kraju riječi? Rečemo li: osnovni (tematski) vokal, onda su nam navedeni oblici potpuno jasni.

[2] Ova mi skraćenica ovdje i svuda dalje znači zbornik c. bečke akademije: *Sitzungsberichte* der kaiserlichen Akademie. Philosophisch-historische Classe.

Digitized by Google

sich) u *g*; a da to može biti, to je potvrđivao staropoljskom riječcom *gi* mjesto *ji* (starosl. и). U ovoj svojoj raspravici uviđa Mikl. svu nevjerojatnost dotadašńih tumačeńa, pa i svoga, te veli, da ono staropoljsko *gi* ne može biti ni od kakve koristi, jer je to po starom poljskom pravopisu pisano mjesto *ji*. On sada misli, da го u того nije ništa drugo do poznata partikula, koja inače glasi же; tako je того isto onaka tvorba kao gotski akusativi sing. ličnijeh zamjenica mik, thuk, sik, gdje je skrajńe *k* po ńegovu mnijeńu ista partikula kao i slav. го, pa eto stoji na kraju oblika. Ja držim, da je Miklošićevo tumačeńe genitiva того potpuno opravdano; Leskin, istina, u svojoj knizi „Declination" str. 112. ne prima toga tumačeńa, jer kaže, da bi Mikl. najprije morao dokazati, da je то u того genitiv; prema paбa očekivalo bi se *таго (t. j. та + го), kojemu nema nigdje traga. Po svoj prilici poradi istoga razloga ne prima ni Brugman Miklošićeva tumačeńa, Grundr. II. 781. Miklošić je unaprijed vidio, da će mu se to prebacivati, pa se brani, ali rđavo, jer veli: „po mojemu mnijeńu padeži postaju, ako se kojagod osnova združi s kojom pronominalnom osnovom", ńemu su na ime svi nastavci postali od pronominalnijeh osnova. Koji znadu što se danas misli o osnovama i nastavcima i o fleksiji u opće, ńima ne treba razlagati, kako je slaba Miklošićeva obrana od predviđenoga prijekora. Mnogo je jednostavnije i bolje reći: genitiv bi, istina, morao glasiti *таго, ali je pretvoren u того po analogiji dativa i lokativa томоу, томь. U istoj se raspravici protivi Mikl. vrlo smjelomu i posve nevjerojatnomu načinu, kako je Bop tumačio gen. чьсо ili чесо; Mikl. ne sumńa, da slavensko *co* odgovara staroind. *sya*, samo je ispalo *j*; taj ispadak nalazi on i drugdje, gdje ga današńa nauka ne nalazi. Kako je nauka o indoevropskijem guturalima g. 1869. slabo bila razvita, nije čudo, što Mikl. partikulu го (же) dovodi u svezu sa staroind. *gha*, *ha*, *hi*, grč. γε, got. *k*. Da ta poređeńa nijesu opravdana, uvidio je kasnije u svojem etim. rječniku (str. 69 pri kraju riječce *go*).

Über die zusammengesetzte Declination in den slavischen Sprachen. Štampano u Sitzb. *68*, str. 133—156. Predano 17. Svibńa 1871. — Pisac prikazuje najprije staroslovensku složenu deklinaciju i tumači joj oblike. Pravo govoreći, samo one oblike treba tumačiti, koji se svršuju na -мь, -мъ, -ми, -ма, хъ, jer su drugi ili potpuno ili dovoljno jasni. Mi znamo, kako je Mikl. tumačio te oblike u svojoj ‚Formenlehre' 1856; to je tumačeńe g. 1871. ńemu samome bilo nevjerojatno, za to je gledao,

Digitized by Google

da se domisli čemu vjerojatnijemu. Evo kako Mikl. tumači rečene oblike u raspravi, o kojoj je sada govor: oblik n. pr. добръимь postao je od добръ + имь, gdje je drugi dio pravi potpuni instrum. sing. od poznate zamjenice, a prvi je dio osnova adjektivu; samo se ъ ispred и može produljiti u ы. U svojoj nevjerojatnosti nije ovo tumačenje daleko odvojilo od tumačenja g. 1856., jer 1) osnova adjektivu nije добръ, već добро, a 2) u ono vrijeme, kada se razvijala složena deklinacija, već je davno i davno izgubljena bila u jezičnom osjećaju svaka svijest, što su korijeni, što li osnove; dakle narod nije mogao složiti osnovu sa zamjenicom u jedan oblik[1]. Malo je čudno, što se Mikl. muči i oko nekijeh očevidnijeh pogrješaka u nepanonskijem spomenicima pa ih tumači; tako dat. sing. страшьноомоу, gen. loc. du. светыю, gen. sing. fem. деватоѭ, acc. pl. нищиѭ. Takve je primjere trebalo ili na prosto ignorirati (jer nijesu panonsko-slovenski) ili reći, da su pogrješke. — Iza starosl. jezika dolaze na red pojedini živi jezici. I u tumačenju nihovijeh složenijeh oblika upotrebljava Mikl. u obilnoj mjeri onaj način, što smo ga pokudili pri starosl. jeziku; tako su njemu n. pr. hrv. oblici *dobroga, dobromu* postali od dobro + jega, dobro + jemu, gdje je *dobro* osnova dotičnoga adjektiva; istijem načinom drži on da su nastali i oblici: ruski lokal sing. (u narodnom govoru) богатоемъ t. j. богато + емь, češki oblici dobrého, dobrému od dobro + jeho, dobro + jemu itd. Jamačno su se svi ti oblici razvili prema pronom. deklinaciji, dakle *dobroga, dobromu*: toga, tomu; богатоемъ: моемъ, *dobrého, dobrému*: mého, mému itd. Mislim, da imamo pravo složene oblike živijeh jezika ovako tumačiti, kako sam ja sada razložio, jer opažamo u živijem jezicima

[1] Rečene oblike složene deklinacije tumačim ja ovako: gen. pl. i instr. pl. добръихъ (добръиихъ) — добръими nastali su tako, da su na gotove adjektivne oblike (добръ, добръі) pristupili gotovi oblici zamjenice (ихъ, ими). Gen. pl. povukao je za sobom lokal pl., te je добрѣхъ + ихъ, добрахъ + ихъ pokraćeno u добръихъ, jer u pronom. deklinaciji ta dva padeža glase jednako (n. pr. тѣхъ, ихъ itd.); instr. pl. добръими povukao je opet za sobom najprije ženski rod, koji bi imao glasiti добрами + ими, za tijem dat. pl. (добромъ + имъ), instr. sing. (добромь + имь) i dat instr. du. (доброма + има), te je nastalo добръимъ, добръимь, добръима. I to se razvilo po uzoru pronominalne deklinacije, gdje je u rečenijem oblicima ispred *м* svuda isti glas: тѣми, тѣмъ, тѣмь, тѣма ili сими, симъ, симь, сима; prema tomu je u složenom adjektivu u ta četiri oblika nastalo ъи.

Digitized by Google

dosta uzajmičnoga zamjeńivańa među oblicima pronominalne i složene deklinacije; tako n. pr. hrv. oblici *tih*, *tim* za cijelo su nastali prema *dobrih*, *dobrim*, a obratno *dobrijeh*, *dobrijem* razvilo se prema zakonitijem oblicima *tijeh*, *tijem* (starosl. тѣхъ, тѣмъ). — Iza slav. jezika dolaze bilješke o složenoj deklinaciji u litavskom, letskom i gotskom jeziku; o ona prva dva jezika nemam ništa dodati, a što se tiče gotskoga, tu se Mikl. držao mnijeńa ńekijeh uporednijeh gramatika starije generacije, koji su za ńeke oblike gotskoga t. z. ‚jakoga' adjektiva mislili, da su složeni. Novija nauka ne priznaje nikako složene deklinacije u gotskom jeziku, već drži, da se ‚jaki' adjektiv u jednijem oblicima drži nominalne, u drugima pronominalne deklinacije. — Miklošićeva rasprava, o kojoj govorimo, ima dva dodatka, u prvom govori pisac o razlikama među nominalnom i pronom. deklinacijom (tu osim drugoga veli, da se može sumńati, jesu li oblici тои, ѣи doista imali samo jedan slog, ali on je ipak počevši od g. 1854. pisao тоій, ѣй); u drugom dodatku ima dobrijeh misli o zamjenici *u* i o glagolu имти. — Napokon treba dodati, da je Mikl. svoj nauk o složenoj slav. deklinaciji, kako je razložen u ovoj raspravi iz g. 1871. malo preinačio g. 1879. u drugom izdańu svoje ‚Lautlehre'; tu na ime (str. 164—165) veli, da n. pr. instrum. sing. добрѣимь ne izlazi iz добръ + имь, već iz добро + имь, gdje je добро osnova; prijelaz iz *o* + *u* u ѣи opravdava oblikom кѣимь, za koji drži, da je postao od коимь (ispor. gen. коѣго itd.). Ta se Miklošićeva preinaka ne može zvati sretna, jer je кѣимь načińeno sámo prema složenoj deklinaciji (n. pr. добрѣимь), a nije postalo od коимь. Slabi su i razlozi, kojima se tu Mikl. brani od Leskina, koji je odbacio ńegovo tumačeńe složene slav. deklinacije, kako je prikazano u raspravi o tom predmetu iz g. 1871.

Das Imperfect in den slavischen Sprachen. Štampano u Sitzb. 77, str. 5—30. Predano 15. Travńa 1874. — Slavenski je imperfekt takva tvorba, kojoj se ništa analogno ne nalazi ni u jednom srodnom indoevropskom jeziku; za to su učeni ljudi o ńegovu postańu različno mislili; a najvjerojatnije ga je protumačio Joh. Šmit u Kunovu časopisu XXVI str. 394 dd. Po Šmitovu je dokazivańu плетѣахъ složen oblik od плетѣ + ахъ, gdje je prvi dio prastari infinitiv, a ахъ je imperfekt od korijena ѥс; po tom плетѣахъ upravo znači lat. ‚plectere eram' t. j. ‚plectebam'. Miklošić je u svojoj ‚Formenlehre' 1856, str. 91. mislio o slav. imperfektu isto, što u nauci o konjugaciji 1848. t j. x je karakter

Digitized by Google

toga vremena, a vokali ѣa aa, a, što pred ńim stoje, svojom težinom označuju trajnost radńe. Kako se vidi, to upravo nije nikakvo tumačeńe postańa imperfektova. Pravo tumačeńe pokušao je on dati u raspravi, kojoj smo gore priopćili natpis. On tu drži, da je kraći oblik n. pr. плетѣхъ stariji od duļega, n. pr. плетѣахъ. O elementu плетѣ misli, da nije drugo do presentska osnova, samo joj je skrajńi vokal produļen; presentska na ime osnova glasi плете (Mikl. priznaje, da ne vaļa za skrajńe *e* u плете reći, da je ‚umetak', i pristaje za Kurcijusom, koji je taj vokal označio kao osnovni ili tematski); u duļeńu tога vokala nalazi Mikl. opet znak dugotrajnosti, koja se imperfektom izriče. Za x u плетѣхъ ili плетѣахъ misli, da etimologički pripada korijenu нес, a iza ńega dolaze ‚umetak' i nastavci t. j. плетѣхъ je = pletê-ch-o-m. Imperfekt плетѣахъ drži Miklošić, da je postao po analogiji oblika kao горѣахъ, бъıваахъ itd., koji su izvedeni od infinitivnijeh osnova, a ‚razlog, za što infinitivna osnova prodire u područje presenta, stoji u sličnosti oblikâ imperfekta i aorista, koja se u mnogo slučajeva pokazuje'. Miklošićeva je rasprava o imperfektu i do danas zadržala svoju vrijednost poradi obilnijeh primjera imperfektove tvorbe iz svijeh slav. jezika, ali ńegova misao o postańu toga vremena nije naukom usvojena, jer je slav. imperfekt za cijelo novotvorina; glas x dakle sa svijem onijem, što iza ńega stoji, mogao je prodrijeti iz aorista, ali nije mogao biti dodan osnovi плетѣ ni горѣ, jer u samostalnom životu pojedinijeh indoevr. jezika ne može biti govora o osnovama kao ńečemu, što bi se moglo upotrebļavati u tvorbi novijeh oblika.

Beiträge zur altslovenischen Grammatik. Štampano u Sitzb. *81*, str. 81—136. Predano 20. Listopada 1875. — Ova rasprava obuzima 7 točaka iz starosl. gramatike. Najprije pisac govori o kraćem participu praet. act. IV. vrste, n. pr. хваль (od хвалити); ńemu je taj oblik postao od hvaljъs, a to od hvaliъs. Kada znamo, da nauka o hijatu nije Miklošiću bila jasna ni god. 1879, kako dokazuje drugo izdańe ńegove ‚Lautlehre', onda ćemo lasno razumjeti, za što on za glas *e* u oblicima давъ, хваливъ drži da služi za ukidańe zijeva. Šlajher je u tom bio mnogo bliže istini, kada je u svojem Compendium u učio, da -въс- stoji iza vokala, a -ъс- iza konsonanta. Miklošić se toj nauci protivi, jer ne može, kako sam veli, dokučiti, za što bi isti nastavak glasio drukčije iza vokala, drukčije iza konsonanta; a na pravi put bi ga bio doveo staroind. jezik sa svojim participom perfekta, n. pr.

*

Digitized by Google

vidvāńs — vidvat — vidus, da se obazirao u svojem poslu na ń, koliko treba. Mikl. se pita, za što je po malo nestalo kraćega oblika, te se u slav. jezicima održao samo duļi хваливъ, i odgovara na to pitańe vrlo dobro veleći, da su jezicima oni oblici povoļniji koji su prozirni, kod kojih se lasno može rastaviti osnova od nastavka: ‚razumu je oblik прѣстѫпивъша miliji od oblika прѣстѫпьша, kako su mu i oblici несохъ ведохъ povoļniji od нѣсъ, вѣсъ'. Daļe drži Mikl., da je kraći particip osobina strogo panonsko-slovenska, kojoj nema traga u ostalijem slovenskijem narječjima t. j. u bugarskom, karantansko-slovenskom i dačko-slovenskom. Veliku vrijednost imaju obilne potvrde za kraći i za duļi particip IV vrste (хваль i хваливъ) iz staroslovenskijeh spomenika panonskijeh i nepanonskijeh[1]. — Za tijem govori Mikl. o participu praes. act. na ѧ i na ѫ pored ъı, n. pr. плетѫ, плета pored плетъı. On drži, da je -ѫ najstariji oblik (ispor. gen. плетѫшта itd.), pa da je otud nastalo u jednu ruku -ѧ i to slabļeńem, u drugu je ruku — opet slabļeńem — nastalo najprije -ъ, a otud se opet jačańem razvilo -ъı. Čudno je, što veli, da se prijelaz iz ѫ u ъ nalazi dosta često u starosl. jeziku, a još je čudnije, što veli, da je ъı svagda sämo pojačano ъ i da nije pravo, što ga svode na staroind. ū! U opće Mikl. nije objasnio trijade плетѫ — плета — плетъı. Vidi o ńoj u Leskinovoj gramatici, 2 izd. str. 5. i 76. — Iza toga piše Mikl. o aoristu Najprije navodi potvrde iz panonskijeh i nepanonskijeh spomenika za prosti aor., (n. pr. могъ, идѫ), pa prelazi na 2. i 3. lice sing. aor. kao зачатъ, оумрѣтъ, бъıстъ i dr. Leskin je bio već u Kunovijem i Šlajherovijem Beiträge-ama VI. 185. pravo uvidio, da su aoristi бъıстъ, дастъ, ıастъ plod analogije prema presentu; Miklošić ne prima toga mnijeńa, već veli, da je -s- u tijem oblicima znak aorista kao i u prvom licu, n. pr. дахъ = da-*s*-ъ Ne vrijedi mnogo Miklošićev razlog: ‚misao o oblicima ‚дастъ, ıастъ, koju ja ovdje pobijam, identificirajući *s* presenta i *s* aorista ukida razliku među ta dva oblika'. Nakon toga navodi potvrde za aoriste kao вѣсъ, рѣхъ. Napokon tumači ‚aorist' бимь dovodeći ga u svezu sa staroind. aoristom n. pr. avedisam (ili avedīm), avedīs, avedīt, premda sam priznaje teškoće toga poređeńa. Nije

[1] Griješka je, što na str. 92. veli Mikl., da u Savinoj knizi nema ni jednoga duļeg participa; Leskin u svojoj gramatici, 2. izd., 115. navodi iz toga spomenika oblik погоубивъ.

Digitized by Google

čudo, što Mikl. u ono vrijeme nije znao protumačiti optativa бимь, jer onda ni drugi nijesu znali, da je to optativ. — Četvrtu točku čine nastavci za 2. i 3. lice duala; pisac sada postavlja za drugo lice nastavak *та*, a za treće *те*, jer ga na to navode panonski spomenici, a prije toga vremena (n. pr. u ‚Formenlehre' 1856) postavljao je *та* za obadva lica držeći se suprasaljskoga rukopisa. Pisac pokazuje, kako koji spomenik panonski i nepanonski upotrebljava dualne nastavke *та* — *те* — *тѣ*. — U petoj točki govori pisac o imperativnijem oblicima kao биите, колите; po njegovu mnijenju to su pravi imperativni oblici kao i пиите, (koje on čita i prepisuje *pijte*, a to ne valja) колите; samo je u prvom slučaju ѣ (ispor. ведѣте) prešlo u ꙗ, u drugom u *и*. Za tijem navodi potvrde imperativu na -ꙗ- iz spomenikâ. — Šesta je točka: lokal sing. na [redacted]е, n. pr. небесе, камене, цръкъве. Taj mu je oblik panonizam; ne tumači ga, ali mu navodi potvrde iz spomenika. — Napokon u sedmoj točki dokazuje potvrdama iz spomenika, da se adjektiv тоуждь drži pronominalne deklinacije.

1. Altslovenische Formenlehre in Paradigmen mit Texten aus glagolitischen Quellen. Wien 1874. Str. XXXV. i 96. — 2. Vergleichende Wortbildungslehre der slavischen Sprachen. Zweite Ausgabe. Wien 1876. Str. 550. — Knjiga pod 1. pripada u ovo poglavlje samo sa svojim drugim dijelom, koji je na str. 1—56., gdje je prikazana staroslovenska fleksija, a prikazana je isto onako kao u knjizi pod 2., samo znatno kraće, jer u ovoj drugoj knjizi pisac mnogo više tumači postanje oblika nego u prvoj. Potpuno vjerne slike prave panonsko-slovenske gramatike ne nalazimo ni u ta dva djela, ali je nalazimo svakako u većoj mjeri nego li u ‚Formenlehre' 1856. Nekoji su nepanonski oblici u paradigmama, istina, zamijenjeni panonskima, n. pr. u lokalu sing. konsonantske deklinacije u pomenute dvije knige iz g. 1874. i 1876. nalazimo na kraju *-е* mjesto predašnjega *и*, dakle камене, словесе itd., nalazimo instrum.-sing. краемь, a ne više краимь; u 3. licu sing. i plur. pišu te dvije knige nastavak ne *мь*, već *мъ*, u 3 licu duala pišu *те*, a ne *та* kao prije; i složena je deklinacija prikazana ispravnije. Ali gdjegdje je štogod Mikl. u paradigmama promijenio, što ne bi trebalo mijenjati; tako n. pr. u instrum.-sing., dat.-pl, dat. instr.-du. piše рабъмь, рабъмъ, рабъма, — селъмь, селъмъ, селъма, piše u nom.-acc. pl. neutra добрѣйши, u instr.-sing. рыбѫ, a normalni su oblici рабомь, селомь itd., добрѣйша, рыбоѭ, jer su mnogo običniji. Gdjekoje su pogrješke zadržane,

Digitized by Google

kako su u I. izdańu: nom. sing. ладий, млъний[1], dat. loc-sing. той, добрѣй, imperat. дѣлай, дѣлайте, ликоуй, ликоуйте, a svuda bi tu trebalo da je *u* (t. j. *ji*), a ne *ŭ* (t. j. *j*). Kada u paradigmama g. 1874. i 1876. piše uporedo kao jednako normalne oblike partic. praes. веда i ведъı, неса i несъı itd., (premda to nijesu), onda bi vaļalo, da je pored гостиѥ, костиѭ itd. uporedo zapisano i гостьѥ, костьѭ. — Ńekoje pogrješke u tumačeńu postańa oblika, kako ih nalazimo u ‚Formenlehre' 1856, zadržano su i u ‚Wortbildungslehre' 1876. Tako n. pr. veli i u ovoj drugoj kńizi, da je dativ рабоу postao od рабови, pošto je *u* otpalo, a *ов* se pretvorilo u *оу* (str. 5.); za instr. pl. рабъı piše, da je postao od рабъми, pošto je *м* ispalo (str. 8); prvo lice sing. плетѫ postalo mu je od *pletom*, a to od *pletomi* (str. 64); riječi kao рабъ, влъкъ broji u ъ-deklinaciju, ili točnije: ъ (a) dekl., (a riječi kao село idu mu u *o*-deklinaciju); riječima kao цръкъı piše da se osnova svršuje na *v*, ali dodaje: ‚možda bi bilo boļe reći, da su to ū-osnove' (str. 39). Nastavak мъı pored мъ u 1. licu plur. kaže (str. 68), da je postao tako, što se ъ ojačalo u ъı. Već u raspravi o imperfektu g. 1874. znamo da je za sadašńe vrijeme odbacio naziv ‚Bindevocal', ali još ni g. 1876. nije se mogao posve otresti staroga svojeg nazora, jer ‚Bindevocal' nalazi on još u aoristu (n pr. 2 i 3 lice sing. веде, 1. lice pl. вѣсомъ); to je s tijem čudnije, što mu je jamačno dobro bila poznata potpuna srodnost tvorbe slavenskoga aorista вѣдъ s grčkijem ἔλιπον, staroind. aricam, daļe slavenskoga вѣсъ s grč. ἶξον[2]. Tako bi se još koješta moglo Miklošiću prebaciti, ali lako je danas iza 16 godina nalaziti pogrješke; a koliko je god. 1876. bilo naučńaka, koji bi bili kadri ne samo otkrivati pogrješke, već i boļu kńigu napisati? — Što se tiče živijeh jezika u 2. izdańu oblika, za ńih vrijedi gotovo isto, što smo rekli pri prvom izdańu. Dodati treba samo, kako je udivļeńa vrijedna vještina, s kojom je Miklošić umio na ono malo strana, što ih je određeno svakomu pojedinomu živomu jeziku, sastaviti u jasnu cjelinu veliko obiļe materijala, koji bi pod rukama mańe vješta majstora ostao ‚rudis indigestaque moles'.

---

[1] U ‚Formenlehre' 1874, str. 10, veli: „зьдьчий oder wohl richtiger зьдьчии"; ali u kńizi od g. 1876. opet piše -ий *(ij)*.

[1] On već godine 1847. u ocjeni Vostokovļeva Ostromira, str. 10., poredi kratki slav. aorist s grčkim jakim i staroindijskim *a*-aoristom.

Digitized by Google

d) Sintaksa.

Die Verba impersonalia im Slavischen. Štampano u Denkschr. *14.* str. 199—244. Predano 23. Veljače 1865. — Ova je rasprava izišla nešto promijenena u drugom izdanju i to u posebnoj knjižici, kojoj je natpis: Subjectlose Sätze. Wien 1883. Str. 76. — Ova rasprava pripada među najvrednije plodove Miklošićeva pera. Pisac nije samo lijepo dokazao, da u primjerima kao ὕει, *pudet, curritur, grmi* nema subjekta, već je on dodao gotovo potpun materijal iz svijeh slavenskijeh jezika i lijepo ga razredjao u kategorije (drukčije u drugom nego li u prvom izdanju). Napokon treća velika zasluga Miklošićeva stoji u tome, što je lijepo razložio istoriju predmeta, t. j. pokazao, što su o njemu mislili gramatici i filosofi počevši od Kvintilijana pa sve do Benfaja i Štajntala, koja su dvojica recensirala prvo izdanje ove rasprave i pobijala temeljnu misao Miklošićevu, a on im u drugom izdanju odgovara i ostaje, po mojemu sudu, pobjednik. — Osim glavne misli, koju je, kako sam već rekao, lijepo dokazao, ima i drugo koješta, čim se njegova rasprava može ponositi. Tako je n. pr. lijepo opazio (II. izd., str. 26), da su besubjektne rečenice upravo prednost onijem jezicima, koji ih imaju; kada se veli ‚na moru je mirno' tu je fantaziji otvoreno šire polje, nego li kad se kaže ‚more je mirno', jer je u prvom slučaju predikat neograničen, a u drugom je on ograničen subjektom. I ovo je zgodna misao: mnoge se besubjektne rečenice mogu okrenuti u subjektne, ali značenje ne ostaje sasvijem isto; kad rečenica nema subjekta, onda je radnja nehotična, a kad u njoj ima subjekt, radnja je hotimična; tako će slovački učitelj u školi zapitati ‚kdo je kýchol?' onda, kada misli, da je to koji učenik nahvalice učinio, da smeta obuku; misli li učitelj, da se to komu slučajno dogodilo, upitaće ‚komu sa je kýchlo?'; tako i Nijemac veli ‚mich friert', kada zebnja ne zavisi od njegove volje, ako li zebe za to, jer sam to hoće, onda će reći ‚ich friere'. — Među besubjektne rečenice ne broji Mikl. s pravom primjere kao δεῖ, πρέπει, δοκεῖ, *liquet, evenit, oportet,* оуные бѣ, *drago mi je, čini mi se* itd., jer takvi glagoli imaju uza se kakav takav dopunak, koji im služi za subjekt: δεῖ γράφειν, оуные бѣ ходити, čini mi se, da je tako itd. Da ni u primjerima kao *strah me je, zima je* nema subjekta, to zaključuje pisac s potpunijem pravom otud, što se veli: strah me je *bilo,* zima je *bilo.* I u tom ćemo se s Miklošićem potpuno složiti, što veli, da je izraz ‚copula' za glagol *jesam* nekorektan, pa

Digitized by Google

bi trebalo, da ga i logika i gramatika odbace; *jesam* je kao i svaki drugi glagol svagda u rečenici predikat. Teže možemo pristati uza ń, gdje tumači starosl. primjer сестръı нѣстъ дома. On misli, da je ńegda bilo сестрѫ н. д. pa da je akusativ zamijeńen genitivom kao i u rečenicama, gdje je prelazni glagol zanijekan. U prvom izdańu držao je poradi primjera kao сестръı нѣстъ дома, da je i glagol *jesam* prvobitno bio prelazan, ali tu vrlo nevjerojatnu misao zabacuje u II. izdańu i veli, da taj glagol izriče stańe, a akusativ, što uza ń stoji (сестрѫ н. д.) da je akusativ stańa kao i u ńem. primjeru ‚mich dürstet' prema ‚ich dürste' itd. Ali ni to se tumačeńe ne može nazvati sretnijem, i ja držim, da je genitiv u primjerima: *sestre* nije doma, u toj kući ne će *kokota* pojati, *nikakvog* mu ne pogibe *druga* itd. jednostavan analogički prijenos iz onakvijeh rečenica, gdje objekt stoji u genitivu poradi zanijekanoga prelaznog glagola.

Der praepositionslose Local in den slavischen Sprachen. Štampano u Sitzb. 57, str. 531—558. Predano 4. Prosinca 1867. — U početku govori pisac, kako u razvoju jezikâ prijedlozi sve više otimaju mah i poradi toga sve više iščezava samostalna poraba padeža. Taj se pojav u slavenskoj sintaksi najlepše vidi pri lokalu. Iza toga navodi potvrde, gdje se slavenski mjesni lokal upotrebljava bez prijedloga: najviše je potvrda iz staroslovenskoga i staroruskoga jezika, a u oba je ta poraba običnija pri sopstvenijem imenima nego li pri apelativima. Mjesni lokal nalazi Miklošić, kako i treba, u starosl. jeziku uz glagole коснѫти сѧ, висѣти, вазѣти, дръжати сѧ itd. Iza toga govori o vremenom lokalu, ali taj se bez prijedloga nalazi samo pri ńekijem riječima kao дьнь, ношть, зима, лѣто, часъ, оутро i to najčešće u starosl. jeziku. Napokon lokal načina nalazi pisac samo u ńekijem adverbima kao трѣбѣ, льзѣ, годѣ, кротъцѣ, лютѣ itd. Mikl. spomińe odjelito još ńekoje porabe slavenskoga lokala, ali su im potvrde veoma rijetke, a nije ih ni trebalo navoditi kao osobite kategorije, već bi se mogle smjestiti pod koje od ona tri temeljna lokalna značeńa: mjesta, vremena i načina; n. pr. u rečenici: не весели сѧ мнозѣ бр҃ашьнѣ (ne laetaro multo cibo) nalazi Mikl. lokal uzroka, a pravo govoreći, to je mjesni lokal kao i uz glagole коснѫти сѧ, висѣти itd. Na koncu rasprave stoji dodatak, gdje govori o lokalu bez prijedloga u jezicima: staroindijskom (gdje je najobičniji), grčkom (οἴκοι, αἰθέρι, Ἑλλάδι), latinskom (Corinthi, Romae), litavskom i letskom.

Digitized by Google

Über den accusativus cum infinitivo. Štampano u Sitzb. *60,* str. 483–506. Predano 2. Prosinca 1868. — Pisac navodi različna mnijeńa i pobija ih, pa izriče svoje, koje stoji u ovom: Osim klasičkijeh jezika nalazi se acc. c. inf. u staroslovenskom (n. pr. непьштеваше призрѣние бъıти, ἔδοξαν φάντασμα εἶναι) i u gotskom (hwana mik qitand wisan thos manageins? τίνα με λέγουσιν οἱ ὄχλοι εἶναι;). U ova dva jezika nalazi se pored toga i dativ c. inf.; n. pr. starosl. бъıти съ нимь богоу вѣроуѭ (esse cum eo deum credo), got. jah warth gaggan imma thaírh atisk (ἐγένετο διαπορεύεσθαι αὐτὸν διὰ τῶν σπορίμων). Mikl. drźi, da ni jedna ni druga konstrukcija ne potječe iz grč. jezika, već da su to pravi narodni staroslovenski i gotski pojavi. On kaže: infinitiv je upravo ‚nomen actionis', a mi vidimo, da u slav. jezicima uz ‚nomina actionis' kašto stoji dativ ili akusativ mjesto očekivanoga (adnominalnog) genitiva; n. pr. starosl. вѣда си вьса прѣжде бъıтиꙗ *имъ* (πρὶν γενέσθαι αὐτά), starosrpski: hvalimo vašu milosть na vašemu omilovaniju *našu bratiju;* pol. odbijanie *się* głosa, oddanie *się* na zgubę itd. Tako uzrok dativa ili akusativa uz infinitiv stoji po Miklošićevu mnijeńu u samom infinitivu, a ne u drugoj kojoj riječi. — Ovo Miklošićevo tumačeńe pomenutijeh dviju konstrukcija ni malo nije vjerojatno, jer uz ‚nomina actionis' obično stoji u svijem indoevropskijem jezicima adnominalni genitiv, a dativ i akusativ veoma rijetko; ne može biti opravdano izlaziti od osamljenih, abnormalnih slučajeva i iz ńih vaditi pravilo za pojave, koje treba tumačiti. Osim toga ne smije se infinitiv samo onako porediti s imenima ‚actionis', jer se infinitiv slaže s onijem padežem, s kojim i ostali oblici istoga glagola. U kratko, ali dobro dokazao je Kurcijus u svojoj knizi ‚Erläuterungen zu meiner griech. Schulgrammatik' III. izd. 1875. str. 201—202, da Mikl. sa svojim tumačeńem nije na pravom putu.

Die Negation in den slavischen Sprachen. Štampano u Denkschr. *18,* str. 335–367. Predano 31. Ožujka 1869. — Dosta će biti u opće o ovoj raspravi reći, da je pisac potpuno iscrpao predmet svoga istraživańa i lijepo ga razredio u kategorije. U sve pojedinosti niti mogu zalaziti niti je potrebno, jer da to i učinim, potvrdilo bi se samo ono, što sam ovaj čas u opće o radńi rekao. Za to ću iz ńe navesti samo tri stvari, koje mi se čine najvažnije. O riječi нѣ u нѣкъто, нѣчьто, нѣкъде itd. misli, da je nastala stezańem od не вѣ, a вѣ opet da stoji mjesto вѣсть (kao *je* mjesto *jest);* dalje drži, da se вѣ (вѣсть) u pomenutijem riječima upo-

Digitized by Google

trebļava u pasivnom značeńu kao пишетъ, kada znači ‚scribitur'; po tom dakle Miklošićevu tumačeńu нѣкъто znači ‚nescitur quis', a to je = aliquis. To svoje tumačeńe ponavļa Mikl. i u etim. rječniku pri riječi *nê;* ali ono nije vjerojatno, jer je teško dopustiti, da bi se не въ pretvorilo u нѣ, a nije lako ni dokučiti, za što bi značeńe ‚nescit' prelazilo u ‚nescitur'. Riječca će нѣ i dalje ostati tamna, jer koliko ja znam, nije nitko osim Miklošića pokušao etimologički je protumačiti. — Partikula se *ne* nalazi i u poredbama, n. pr. staroind. (vedski) *na,* lit. *nei,* slav. него, неже; o tom veli Mikl.: ‚*ne* je i u tom slučaju upravo negacija — ne, ne posve, ali nalik, gotovo'; tomu dodaje on riječi Potove: indem man einem Dinge ein ihm nicht zukommendes Prädicat beilegt, liegt es nahe dessen materielle Identität mit einem anderen Dinge, welchem dieses Prädicat ganz eigentlich zukommt, zu negieren. S tijem dovodi Mikl. u svezu način, kako se u ruskoj tradicionalnoj književnosti izriču poredbe, n. pr. изъ за горъ было, горъ высокіихъ, *не* бѣлая заря занимала ся, *не* красно солнце выкатало ся: выѣзжалъ тутъ Илья Муромецъ. To upravo znači: kako se bijela zora hvata, kako se žarko sunce diže, tako izlazi Ilija Muromac. Dobro je učinio Mikl., što je razumijevańe modalnoga *ne* olakšao tijem ruskijem poredbama[1]. — Što u slavenskijem rečenicama, gdje dolazi никъто, ничьто itd., mora i glagol biti zanijekan, to Mikl. tumači ovako: ничьто nije prosta negacija riječi чьто, već znači afirmativno *ništa,* protivno onome, što jest *ńešto,* za to je ни u ничьто ograničeno samo na tu i ńoj slične riječi, te ne može i glagola nijekati, pa je potrebno, da pred glagol dođe posebna negacija; što u drugijem jezicima nema uz glagol negacije, ako se u rečenici nalazi riječ, koja znači *nitko, ništa* itd., to je za to, što u ńima te riječi (n. pr. lat. nemo, nunquam) nemaju nigda afirmativnoga značeńa. Meni se ovo tumačeńe čini malko preumjetno, i rekao bih, da je svakako jednostavnije i boļe tumačeńe Šlajherovo, kojega Mikl. ne prima posve. Šlajher na ime u svojoj lit. gram. 326. piše: *asz nëko ne matau* (ich sehe nichts); da „nichts" das Object ist, so kann auch nicht von einem positiven „sehen", sondern nur von einem „nicht sehen" die Rede sein. Vergleichende Syntax der slavischen Sprachen. Wien 1868—1874. (Broj godina za to je tako zabiļežen, jer je knjiga izlazila na svijet po malo, u sveskama.) Str. XII. i 896.

[1] O modalnom *ne* govori i moja rasprava ‚Veznici' u ‚Radu' *89,* br. 97.

Digitized by Google

Ta je knjiga izdana i drugi put, i to god. 1883., ali bez ikakve promjene. — Pri ovom djelu ne zna čovjek, čemu bi se više divio: velikoj smjelosti Miklošićevoj, da se primi tako teškoga posla, za koji je imao vrlo malo predradnja, te je trebalo istom krčiti šumu prije nego će obrađivati njivu, — ili bi se više čudio obilnoj i biranoj građi iz svijeh slavenskijeh jezika, koja je uzrok, da će još mnogo i mnogo vremena Miklošićevo djelo biti prijeko potrebna knjiga pomagalica i savjetnica svakomu, tko mari za slavensku sintaksu, makar se kako teorije u njoj izložene promijenile. Radnje, koje su u ovom odjelu pred sintaksom spomenute, ušle su u nju, dakako nešto pokraćene, te nauka o besubjektnijem rečenicama (str. 346 dd) i o negaciji (str. 170 dd) čine, što bi se reklo, sjajne partije Miklošićeve sintakse, isto tako osobitu hvalu zaslužuje odsjek o artikulu (str. 124 dd), o perfektivnijem i imperfektivnijem glagolima (str. 294 dd), o genitivu s obzirom na dvojako mu temeljno značenje (str. 447 dd). Mikl. sintaksu dijeli najprije u dva dijela: u prvom govori o sintaktičkom značenju dijelova govora, u drugom o pojedinijem oblicima nominalnijem i verbalnijem. Ja dobro znam, da te diobe ne odobravaju svi gramatici, već vole diobu, koja je osnovana na rečenicama, kakva se n. pr. nalazi u Paulovoj srednjogornjonemačkoj i u Delbrikovoj staroindijskoj sintaksi. Što se diobe sintakse tiče, ja se potpuno slažem s Miklošićem, jer mi se čini racionalnija: u njoj nalazi svaki sintaktički pojav svoje mjesto, pače i o rečenicama se može i mora govoriti u nauci o veznicima i o verbalnijem vremenima i modima; i dijelovi rečenice imaju u toj diobi svoje mjesto: o subjektu se govori pri nominativu, o objektu pri akusativu itd. Koji se one druge diobe drže, govore u prvom dijelu o prostijem, u drugom o složenijem rečenicama, pa u prvi dio meću nauku o padežima, prijedlozima i vremenima, a u drugi o veznicima i modima. Teško je uvidjeti korist i zgodnost toga načina sintaktičkoga obrađivanja, jer padeži i prijedlozi dolaze isto tako u složenijem kao i u prostijem rečenicama, vremena i modi dolaze također u jednima i u drugima, treba dakle ili na dva mjesta govoriti o istoj stvari ili samovoljno odrediti pojedinijem oblicima mjesto, gdje će se govoriti o njima. — Pošto sam ovako izrekao svoje potpuno priznanje Miklošićevoj sintaksi, ne će mi valjda nitko zamjeriti, ako istaknem i neke nedostatke. Prema osnovi čitavoga djela, a osobito prema nauci o prijedlozima i padežima, određeno je za čudo malo mjesta veznicima, a i ono malo, što ima o njima, bez potrebe je razbacano, jer o veznicima ne

Digitized by Google

govori samo u posebnom poglavlju (str. 257—261), već i među adverbima (str. 150 dd) ovdje ondje. Ne možemo mu prebacivati, što se danas više ne prima njegova nauka o gramatičkom rodu (str. 17 dd.), jer je malko poetičnija nego bi trebalo, što gdjekojih pojava nikako ne tumači (n. pr. rusko моего = меня str. 71 ili imperativ u pogodbenijem rečenicama str. 798 i dr.), ali mu se može uračunati u pogrješku, što nije nauke o refleksivnijem glagolima (str. 266 dd.) bolje razvio, a to bi bio mogao učiniti, jer je krasna knjiga N. Nekrasova: О значеніи формъ русскаго глагола СПб. 1865., u kojoj je taj predmet lijepo obrađen, izišla na svijet prije, nego li je Mikl. počeo pisati svoju sintaksu. Za gdjekoja tumačenja u toj knjizi moglo se već pred 20 godina reći, da ne vrijede mnogo; n. pr. na 808. strani veli za slav. kondicional (реклъ бъıхъ), da je prvobitno značio prošlost, to da izlazi iz obadvaju njegovijeh dijelova, a modalno značenje da se razvilo tako, što se shvaća, da ono u opće ne biva, što ne biva sada; za optativni oblik n. pr. *živio!* veli na str. 802: „Das partic. praet. act. II. bezeichnet meist ohne *jes* den wunsch, der auf solche weise als gewährt ausgedrückt wird". Gdjekoje su stvari suvišne, jer im nema pravoga mjesta u sintaksi; tako osim drugoga poglavlje: Den pronomina angehängte partikeln (str. 116—124), poglavlje: Substantivum verbale (str. 877—880).

2. Leksikografički rad.

a) Tuđe riječi u slav. jezicima.

Die Fremdwörter in den slavischen Sprachen. Štampano u Denkschr. *15.*, str. 1—68. Predano 6. Lipnja 1866. — To je vrlo obilat, ako i ne baš potpun popis riječi, što su u natpisu naznačene. Slavenske su tuđice poređane po azbuci i uza svaku stoji zabilježeno, u kojem se slav. jeziku nalazi i otkle je uzeta. U tom popisu nalazimo i riječi, kojima je korijen do duše slavenski, ali su prevedene prema drugomu kojem jeziku, n. pr. *zamjeriti se* (sich vermessen), *dopadati se* (gefallen), *sveta noč* (u ugarskijeh Slovenaca: Weihnachten). Stvar sama sa sobom donosi, da je koješta nejasno ili sumnjivo, a gdje se piscu što takvo činilo, to je naznačio skraćenicom *vgl.* (t. j. vergleiche, isporedi, ali ne uzmi za sigurno). Osim riječi uzeo je Mikl. u svoju raspravu i nastavke, koji su iz tuđih jezika prodrli u slavenske; tako *-ǵija* (n pr. vašarǵija — iz turskoga jez.), *-ija* (n. pr. morija, Srbija, — iz njem j.).

Digitized by Google

Die türkischen Elemente in den südost- und osteuropäischen Sprachen (griechisch, albanisch, rumunisch, bulgarisch, serbisch, kleinrussisch, grossrussisch, polnisch). Štampano u Denkschr. *34.* str. 239—338; *35.* str. 105—192; *37.* str. 1—88; *38.* str. 1—194. Predano 2. Siječńa 1884. (*34.* i *35.* knjiga) i 5. Listopada 1887. (*37.* i *38.* knjiga). — U kratkom pristupu u *34.* knjizi veli pisac, da su riječi iz turskijeh narječja provaljivale u slav. jezike u tri periode. Prvu periodu stavlja Mikl. u prva tri ili četiri vijeka kršćanske ere, dok Slaveni još nijesu krenuli u zapadne zemlje i dok su im istočni susjedi bili gdjekoji turski narodi. Iz te periode misli Mikl., da potječu riječi *klobuk* i *topor* i to s toga, što su poznate i onijem Slavenima (Slovencima, Česima, Lužičanima), koji inače nemaju turskijeh riječi; za prvu riječ veli, da se velika njezina starost očituje i time, što je promijeńena prema slavenskijem glasovnijem zakonima. (Toga pravo ne razumijem, jer da je tako, bilo bi valjada staroslovenski itd. клабоукъ). Prvu od navedenijeh riječi uzeli su Slaveni iza hiljadu godina opet od Turaka, i to Osmanlija, ali u nepromijeńenom obliku: *kalpak.* Druga se perioda počińe sa VII. vijekom, kada su turski Bugari podjarmili Slavene na desnoj obali dońega Dunava i predali im gdjekoje svoje riječi, koje su prodrle i u staroslovensku književnost. Kao takve riječi označuje Mikl. санъ (dignitas) i чрътогъ (thalamus); prva je prodrla i u ruski jezik, a drugu su nakon 500 godina u nepromijeńenom obliku uzeli južni Slaveni od Osmanlija: *čardak.* Treća se perioda počińe s drugom polovinom XIV. vijeka, kada su se Turci Osmanlije nastanili u zemljama balkanskoga poluostrva. Iz te periode potječe kud i kamo najveći broj turskijeh riječi u jezicima, koji su u natpisu radńe navedeni. — Mikl. još veli, da su Rusi primili dosta turskijeh riječi ne samo od osmanskijeh Turaka, već i od svojih turskih susjeda na istoku. Za maǵarski jezik veli, da se samo kašto na ń obazire, pa ostavlja maǵarskim naučńacima, da točno protraže turske riječi u svojem jeziku. — Iza toga dolazi popis turskijeh riječi u navedenijem jezicima. Na prvom je mjestu svuda turska riječ u latinskom i arapskom pismu, pa se za svaku veli, je li prava turska, ili je arapska ili persijska. Kraće ili duže biješke nalaze se gotovo pri svakoj riječi. U *34.* knjizi dolazi popis do konca slova *k,* a u *35.* je nastavak i svršetak. U *37.* knjizi su dodaci, za koje veli, da ih je napisao bivši potaknut recensijama J. Budenza (u Nyelvtudományi közlemények, sv. 19) i T. Korša (u Jagićevu Archiv-u, sv.

Digitized by Google

8. i *9.*); ti dodaci teku do konca slova *m;* u *38.* je knjizi svršetak ali i opet nov dodatak.

Über Fremdwörter. Štampano u Jagićevu Archiv-u g. 1888. kn. *11,* str. 105—111. — Pisac najprije dokazuje s nekoliko primjera, da tuđe riječi ulaze u narode iz usmenoga saobraćaja, a ne iz knjiga. Za tijem pokazuje, kako su glasovne promjene u riječima tuđicama često veoma zamršene, ali za to da se ne smije reći, da te promjene nijesu podvrgnute nikakvijem zakonima. U istoriji tuđih riječi razlikuje Mikl. dvije periode; raniju i kasniju; u prvoj je saobraćaj među narodima slab, malo se tuđica uzima, i narod, koji ih uzima, mijeńa ih prema svojim glasovnim zakonima i tako ih asimilira svojemu leksičkom blagu; u drugoj je periodi saobraćaj živji, tuđica se uzima više, i narod, koji ih uzima, maňe ima osjećańa za glasovne zakone svoga jezika, tuđice ostaju neasimilirane, pa se i osjećaju kao tuđice. Riječi prve periode mogu se zvati uzajmjenice (Lehnwörter), a druge tuđice u pravom smislu (Fremdwörter). Za sve se ove misli navode potvrde. Napokon pokazuje Mikl. s nekoliko primjera, kako se i značeńa uzetijeh riječi kašto tako mijeńaju, da ih je teško sjediniti. — Najviše primjera daju piscu turske riječi, od kojih su se neke raširile po većem dijelu Evrope. Vidi se, da je u vrijeme, kada je ova raspravica pisana, Mikl. bio u velike zabavjen svojim poslom oko turskijeh riječi.

b) Pojedine kategorije riječi.

Die Bildung der slavischen Personennamen. Štampano u Denkschr. *10,* str. 215—330. Predano 11. Prosinca 1859 — Ta rasprava ima još i danas veliku vrijednost poradi obilnoga materijala: lična su imena uzeta iz svijeh slav. jezika, izbrojeni su potpuno njihovi nastavci i osnove. Ne može se zamjeriti piscu, što nije uvidio temejne razlike među složenijem imenima i među ipokoristicima, kako ju je lijepo g. 1874 pokazao Fik u svojoj knjizi: Die griechischen Personennamen. Ta razlika sipa toliko svjetlo na onomastiku indoevropskijeh naroda, da se njezino otkriće može brojiti među najljepše stečevine u području cjelokupne indoevropske filologije[1]. Nekoje pogrješke Miklošićeve potječu iz nepoznavańa pomenute razlike; tako n. pr. za imena Boroje, Borilo, Borena (češko), Борята (rusko) veli, da postaju od osnove боръ

[1] Vidi o tom obilno u mojoj raspravi: O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba, ‚Rad' *81.*

Digitized by Google

(pugna), a imena Beroje, Berilo, Beroš, Beřiš (češko) od glagolske osnove бер, — a trebalo bi reći, da je Boroje itd. ipokoristik od složenoga imena Borislav; a Beroje od Berislav itd. Tako i imena Dabo, Dabac, Dabiša izvodi od osnove дај (kojoj ne piše značeńa), a to su ipokoristici od složenoga Dabiživ; — od osnove радъ izvodi Miklošić neposredno imena, koja su ipokoristici od Radoslav itd., dakle imena: Radojica, Radan, Radońa, Radoš i dr. Čudno je, što Mikl. traži slavenske korijene imenima Benko, Beneš, Benak, koja su ipokoristici od lat. Benedictus, daļe imenima Vávrata, Vavřík (češka), Wawrzęta (poļski), za koja je mogao i morao znati, da su postala od lat. Laurentius; tako drži za prava slavenska i ova imena: Gajo, Gajin (oboje od: Gabriel), Klime, Klimoje, Klimeta (od: Clemens), Lukan, Lukša (od: Lucas).

Die Bildung der Ortsnamen aus Personennamen im Slavischen. Štampano u Denkschr. *14*, str. 1—74. Predano 2. Lipńa 1864. — Rasprava je razdijeļena u dva dijela: u prvom su poređani nastavci dotičnijeh mjesnijeh imena, u drugom osnove s imenima od ńih postalima. Tako je čitava rasprava složena od same lijepo poređane građe, ali je suhi materijal na dosta mjesta oživļen zgodnijem napomenama. Tako n. pr. na 8. strani govori o mjesnijem imenima, koja su postala od narodnijeh, i kaže: tijeh imena dosta ima, ali ona nemaju za istorika onolike važnosti, kolika se čini, jer nije dopušteno zakļučivati, da ova ili ona zemļa stoji u kakvom odnošaju prema onijem narodima, kojih se imena nalaze u mjesnijem imenima dotične zemļe. Najviše takvijeh mjesnijeh imena postaje od imena pojedinijeh individuja, a ne čitavog naroda. Što se n. pr. u Češkoj nalazi ime *Prusice*, a u Poļskoj *Prusy*, za to se ne smije poradi toga samoga misliti, da su tu ńegda živjeli stari Prusi. — Teško je dokučiti, za što Mikl. u ovoj raspravi navodi mjesna imena od osnova kao баранъ, вѣтръ, гоголъ, заяцъ, кара-[1], козлъ itd., kad od tijeh osnova nema ličnijeh imena. Obratno je, što za češka i poļska imena n. pr. Dalov, Dalkovice, Dalešice, Dalemyšl, Dalastowice, Dalanowo, Dalechowy veli, da prema ńima nema ličnoga imena, a ipak u raspravi o ličnijem imenima navodi češka imena Dalata, Daleša, Dalimil.

Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen. I dio štampan u Denkschr. *21*, str. 75—106; II dio u Denkschr. *23*,

[1] Od te se osnove nalaze samo srpska imena: Karan, Karanovac, Karanović, a postala su od ńem. riječi *Karren*. Vidi o tom u S. Novakovića, Čupićeva godišńica, III. 278.

Digitized by Google

str. 141—272. Predano 10. Siječńa 1872. i 7. Siječńa 1874. — U prvom su dijelu razložene općene misli o dotičnom predmetu, u drugom je građa. Osim dobitaka, kojima se nadao pisac za slavensku gramatiku i rječnik, veli, da je ovu radńu još i za to napisao, da bi se vidjelo, kako treba tumačiti mjesna imena: ne na osnovi kojekakvijeh rodoļubnijeh fantazija, čega je dosta bilo, već na osnovi trijezne gramatike i istorije. U raspravi se navode ne samo mjesna imena, već također imena bregova, rijeka i potoka, koja su postala od mjesnijeh. Građa je dakako obilna, ali ni iz daleka nije potpuna, jer je gotovo nemoguće u tom poslu doći bar do ńeke potpunosti. Mikl. lijepo razlaže, od kakvijeh sve apelativa postaju slavenska mjesna imena, za tijem o gramatičkijem ńihovijem oblicima, t. j. u kojemu broju stoje koja imena, u kojem padežu, rodu, jesu li supstantivi ili adjektivi, jesu li prosta ili složena. Sve su to dragocjeni prinosi za poznavańe predmeta, a dragocjeno je i ono, što govori o načinima, kako Nijemci prema svojem govoru mijeńaju slavenska mjesna imena. U gdjekojem ponijemčenom imenu sačuvana je koja glasovna osobina iz velike starine, a danas je više nema; n. pr. u Štajerskoj ima mjesto, koje Nijemci zovu *Jedlonig*, a to je ime za cijelo postalo još u vrijeme, dok su Slovenci govorili *jedla,* a ne *jela* kao danas; tako su gdješto sačuvani stari nasali (n. pr. *Kleindombra* u Koruškoj: slav. джóрава), po Češkoj i gorńolužičkoj zemļi sačuvano je *g* u dosta ponijemčenih imena (n. pr. ńem. Gleine: gorńoluž. Hlina, — Prag: češki Praha) itd. Gdjekoje se sitnice imaju u prvom dijelu ove Miklošićeve radńe ispraviti, ali u svojoj cjelini taj je prvi dio veliki dobitak za slavensku filologiju. Nije mańe važan ni drugi dio, u kojemu se slavenska mjesna imena izvode iz 789 apelativa, koji su poredani po azbuci. Gdje treba, tu Mikl. u građu umeće kraće ili duļe tumačeńe.

Die slavischen Monatsnamen. Štampano u Denkschr. *17*, str. 1—32. Predano 13. Veļače 1867. — I ovo je vrlo lijepa radńa o zanimļivom jednom poglavļu slavenskoga jezičnog blaga. Tu nam pisac podaje gotovo potpunu[1], a što je još vrednije, sigurnu građu iz svijeh slavenskijeh jezika, iz sadašńosti i prošlosti. Osim

[1] Čudno je, što je Miklošiću uteklo ime *klimalica,* koje bi lijepo pristajalo uz slovensko *kimavec* (September), malorusko кивень (Avgust). Vuk u rječniku piše: *klimalica,* kad u mjesecu Juliju końi klimaju glavom, te se brane od muha, koje im u nos navaļuju.

Digitized by Google

toga tumači on slavenska imena mjeseci „nach dem gegenwärtigen Stande der Sprachwissenschaft“, pokazuje, otkle je koje ime izvedeno i kako mu se značeńe razvilo. Diletantska, nekritična i negramatička oštroumnost gdjekojih pisaca kušala je često tumačiti slavenska imena mjeseci, i Mikl. sad izrijekom, sad mûkom odbacuje sva takva neosnovana tumačeńa; ali gdje drži, da je koji ńegov predšasnik istinu pogodio, tu pristaje uza ń dodajući od svoje strane zgodne napomene, koje utvrđuju predšasnikovo mnijeńe. To je n. pr. pri imenima *rujan*, *prosinac* i dr. U raspravi ima lijepijeh tumačeńa, koja potječu iz ńegove glave, a među najļepša pripadaju ona, koja se tiču imena *červenec* (češ.), *czerwiec* (poļ.) i *styczeń* (poļ.) Gdjekoje ime ostalo je dakako i Miklošiću tamno. Ja ću ovdje spomenuti samo ime *veļača*, i to za to, jer mislim, da ga ja mogu protumačiti. U kńizi na ime Matije Divkovića Наук карстиански 1611. ima naprvo kalendar, gdje su imena mjeseci onako zabiļežena, kako ih danas Hrvati zovu; samo za *Februar* nalazi se tamo ime *Veļanoć*. Današńe *Veļača* očevidno je otud izvedeno kao ipokoristik poput *Veļe, Mare*. Ime *Veļanoć* po svoj prilici je poradi poklada, koje obično padaju u taj mjesec. Napokon je vrijedno zapamtiti ovu vrlo dobru napomenu Miklošićevu: ne smije se misliti, da narodna imena mjeseci u današńih naroda znače stalne odsjeke godine, koji imaju svoj astronomički početak i svršetak; nije teško dokazati, da su rečena imena ta značeńa dobila istom kada su današńi narodi primili kršćansku vjeru te se upoznali s rimskijem imenima mjeseci. Tako je n. pr. *listopad* značio u opće ono vrijeme u godini, kada lišće pada s drveća, a poslije je, već prema podnebļu, to ime dobilo značeńe ‚Oktobar‘ ili ‚Novembar‘. Tako treba tumačiti i primjere, gdje isto ime znači u jednom kraju ovaj, u drugom onaj mjesec.

Die christliche Terminologie der slavischen Sprachen. Eine sprachgeschichtliche Untersuchung. Štampano u Denkschr. *24*, str. 1—58. Predano 8. Prosinca 1874. — Ovo je upravo, što se kaže, sjajna radńa koliko poradi krasnijeh resultata, toliko i poradi udiļnoga niza temeļitijeh dokaza. Kada su sv. braća Ćirilo i Metodije došli u Moravu, a poslije u Panoniju, preveli su u stari slovenski jezik bibličke i liturgičke kńige, ali, veli Miklošić, jamačno ne sami, već uz pomoć svojih učenika. Što se u crkvenoj slavenskoj terminologiji nalazi dosta grčkijeh elemenata, to Mikl. odbija na utjecaj Ćirila i Metodija, koji su došli iz grčke zemļe i bili ļudi grčki obrazovani. Ali u istoj terminologiji

Digitized by Google

ima i mnoštvo ńemačko-latinskijeh elemenata, koje su, umuje potpuno pravo Miklošić, unijeli učenici svete braće. Nikako se ne smije misliti, da je slavenski jezik po Moravi i Panoniji prije ńihova dolaska bio posve isključen iz crkve, jer prodikovati i ispovijedati može se samo narodnijem jezikom. Dakle je već i prije Ćirilova i Metodijeva prijevoda bilo ńešto narodne slovenske crkvene terminologije; većinom su ti izrazi bili što na prosto uzeti iz ńemačkoga ili latinskog jezika, što prevedeni iz jednoga i drugog, ali je bilo i pravijeh narodnijeh slav. izraza. Za što se ovdje spomińu latinski i ńemački jezik, to odmah svatko razumije, kada pomisli, da su ńemački sveštenici prije vremena sv. braće kršćavali Slavene po Moravi i Panoniji. Pisac je svukoliku crkvenu terminologiju razdijelio u kategorije, pa ide od jednoga do drugog izraza i pokazuje mu ¡ostańe Veliki broj izraza, koji su ili uzeti ili prevedeni iz ńem. ili lat. jezika dokazuju sigurno dvoje: da su crkvene i liturgičke kńige prevedene u Moravi i Panoniji, a drugo, da se narod tijeh zemaļa već prije Ćirila i Metodija služio u crkvi bar dońekle svojim jezikom.

c) Pravi rječnici.

Lexicon linguae slovenicae veteris dialecti. Vindobonae 1850. Str. X. i 204. Kńiga je posvećena knezu Mihajlu Obrenoviću, koji je novcem pomogao, da je pisac može izdati na svijet. Potrebu starosl. rječnika, makar koliko nepotpunoga i nesavršenoga osjećao je dobro Miklošić znajući, da bez ńega nije moguće napredovati staroslovenskoj filologiji. Za to ga ide slava, što je gledao doskočiti toj prijekoj potrebi. Građu je za taj rječnik uzimao iz različnijeh izvora, koji su svi pobiļeženi u pristupu. Udara u oči, što je upotrebļeno vrlo malo ruskoslovenskijeh izvora, a razmjerno mnogo srpskoslovenskijeh (među koje broji i rukopise hrvatske recensije kao Novakov misal i dr.). Premda je upotrebio i gdjekoje vrlo mlade izvore (iz XVI., pače i iz XVII. vijeka) i premda je građu uzimao samo iz tri čisto staroslov. izvora (asem., supr., cloz.), opet sve riječi biļeži strogo po zahtjevima panonsko-slovenske fonetike, dakle n. pr. сватъ, мѫка, вѣра, плънъ, трънъ, a ne сватъ, моука, вера, полнъ, тернъ itd. Značeńa se riječi navode u latinskom i grčkom jeziku. Ovaj je rječnik imao zadovoļavati samo prvu potrebu, jer je u mnogom pogledu nepotpun. Za to je Mikl. odmah, pošto ga je izdao na svijet, stao kupiti

Digitized by Google

građu za drugo mnogo potpunije izdaće, te nakon 12 godina izađe na svijet prva sveska drugoga izdaća, kojemu je natpis:

Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum emendatum auctum. Vindobonae 1862—1865. Prvi pogled pokazuje, da je ovo izdaće mnogo veće od prvoga; dok su u ovom samo 204 strane, a ono ih u drugom ima 1171. Drugo je izdaće za to u veličini vrlo odvojilo od prvoga, jer u ńemu Mikl. većinu riječi potvrđuje primjerima iz upotrebljenijeh izvora, a u prvom izdańu toga ne čini. Za tijem su u drugom izdańu svakoj riječi zabilježena sva značeńa, a u prvom je samo glavno. Dalje u drugom izdańu poredi Mikl. staroslovenske riječi s riječima drugijeh slav. jezika, navodi im etimologije i u tom se poslu obazire gotovo na sve indoevropske jezike, koji su od ikakve važnosti u uporednoj gramatici. Napokon je za drugo izdaće upotrebljen mnogo veći broj izvora, i tako nije čudo, što u ńemu ima mnogo više riječi nego u prvom: tako n. pr. slovo Б ima u prvom izdańu 1060, a u drugom 1979 riječi; slovo Л ima ih u prvom 346, u drugom 926 itd. Iz natpisa se vidi, da su i u drugom izdańu značeńa zapisana latinski i grčki. — Za leksičko poznavaće nepanonskijeh spomenika biće ovo drugo izdaće svagda vrlo potrebno i korisno, premda ni ono u tu ruku nije potpuno, a i ne može biti, jer Mikl. nije pred 30 godina mogao sve nepanonske izvore upotrebiti. Svakako se može reći, ako i nije u rečenom pogledu drugo izdaće potpuno, ali se potpunosti blizu primiče. Usuprot za leksičko poznavaće pravijeh panonskijeh spomenika ta je knjiga kud i kamo nepotpuna, jer su od tijeh spomenika upotrebljena samo ona tri, koja i u prvom izdańu, a drugijeh nije ni mogao pisac upotrebiti, jer nijesu bili izdani na svijet, a originale dobiti u ruke nije mu bilo moguće. Ne smijemo koriti Miklošića za ono, što nam nije mogao dati, već mu budimo zahvalni za ono, što nam je doista dao!

Краткій словарь шести славянскихъ языковъ. С. Петербургъ, Москва, Вѣна 1885. Djelo ima i francuski natpis Dictionnaire abrégé de six langues slaves. Str. 955. — Na svakoj strani ima 7 stupaca; u prvom su ruske i staroslovenske riječi (ove druge samo u toliko, u koliko se slažu s ruskima), u drugom bugarske, u trećem hrvatske ili srpske (ćirilicom), u četvrtom češke, u petom poljske, u šestom francuske, u sedmom ńemačke. Ovaj rječnik upravo ima svrhu pokazivati, kako se koja ruska (ili staroslovenska) riječ veli bugarski, hrvatski itd. Od Miklošića su u ovom djelu samo jezici staroslovenski, bugarski, fran-

*

Digitized by Google

cuski i ńemački; ostale su obradili ńegovi pomoćnici: V. Nikolski (ruski), S. Novaković (hrvatski ili srpski), A. Macenaner (češki), A. Brikner (poļski)[1]. Miklošiću napokon pripada redakcija čitavoga djela, za to i stoji ńegovo ime na natpisu. Prave naučne vrijednosti nema ovo djelo, može se reći, nikakve, a i praktična je vrijednost neznatna, jer tu nema onoga, što svaki praktični rječnik mora davati, t. j. ne samo gole riječi, već i različna ńihova značeńa, frazeologičke osobine, rekciju glagola, adjektiva itd. Svega toga nema u ovom rječniku, za to od ńega nema pomoći nikomu čitajući ruske knńige Jamačno Miklošiću nigda ne bi palo na um izdavati na svijet djelo tako nepotrebno. Ono je naruģbina principa Petra Georgijevića Oldenburškoga, o ńegovu je trošku izdano i moralo se izraditi po ńegovoj osnovi. Princip je imao najļepšu namjeru koristiti slavenskoj filologiji, ali od onako nefilologične i nepraktične osnove nije moglo biti koristi.

3. Rad oko nar. pjesništva.

Die serbische Epik. Štampano u časopisu Oesterreichische Revue 1863. II. Band 1—23. — Pisac je držao za vrijedno inteligentnoj austrijskoj publici prikazati u najglavnijim crtama epsko pjesništvo naroda našega. Znatan je dio rasprave izrađen po Vukovijem dragocjenijem biļeškama, koje se nalaze u predgovoru k prvoj knńizi nar. pjesama lajpciškoga izdańa od g. 1824. Ovamo ide ono, što Mikl. govori o diobi ženskijeh pjesama, o šaļivijem junačkijem pjesmama, o raširenosti epike po različnijem krajevima naroda, o narodnijem pjevačima, o širiteļima junačkijeh pjesama. Što je drugo u raspravi, to su resultati Miklošićeva izučavańa predmeta. Sve je to priopćeno u lakoj formi, jer je rasprava očevidno pisana za široku publiku. Tu govori Mikl. osim drugoga, kako naša narodna epika potječe iz samoga prostog naroda, a nikako joj nije izvor na dvorovima drevnijeh velikaša kao zapadnoevropskijem baladama i romancama; kako su ńeke pjesme o Kraļeviću Marku od Srba primili Slovenci i Bugari, a ńekoje druge (n. pr. o Novaku i Grujici) i Rumuńi. Što Mikl. veli, da su pjesmu (pjesme) o Dojčinu izbaviteļu Soluna uzeli Srbi od Bugara, to mi se čini sumńivo, jer Dojčin nije nikakav narodni bugarski junak, već je to Maģarin Doci. Još govori Mikl. o formi i građi narodne naše epike: o epskoj širini, o palilogiji, o epitetima, o poredbama, o desetercu, o

[1] Vidi: Jagić, Arhiv VIII., 591.

Digitized by Google

sliku, o muzičkoj pratńi (s guslama) pri recitirańu junačkih pjesama. Nema pravo Mikl., što za pjesme kao ‚Sveci blago dijele', ‚Đakon Stefan i dva anđela', ‚Ogńena Marija u paklu', ‚Jovan i divski starješina' i druge ńeke drži, da su *mitologičke* „weil sie unter dem christlichen Namen offenbar einen heidnischen Cultus bergen"; za cijelo su te i slične pjesme internacionalnoga izvora kao i većina junačkih naših pjesama t. j. priče, koje se u različnijeh naroda nalaze, okrenuo je naš narod u stihove. Ne mogu se složiti s Miklošićem ni u tom, što veli, da su pjesme o Marku Kraļeviću nastale već u XIV. vijeku; to on drži s toga, što se i danas spjevavaju pjesme o suvremenijem događajima, dakle da je tako bilo i u davnini. Ali o Marku ne pjeva narod ništa istorično, dakle smo upravo usilovani postańe svijeh pjesama o Marku staviti u vrijeme poslije ńegove smrti (g. 1394). U opće, dok nema jačih dokaza od navedenoga Miklošićeva i od onijeh, što ih navodi Jagić u svojoj raspravi u *37* knńizi ‚Rada', dotle ja jednako[1] držim, da mnijeńe, e je narod hrvatski i srpski imao junačkijeh pjesama prije svršetka XIV. vijeka, nije drugo do nedokazana dogma.

Über Goethe's „Klaggesang von der edlen Frauen des Asan Aga." Geschichte des Originaltextes und der Übersetzungen. Štampano u Sitzb. *103,* str. 413—490. Predano 28. Veļače 1883. — U ovoj raspravi nalazimo potpunu istoriju glasovite narodne pjesme o Hasanaginici, koja je prvi put štampana g 1774 u knńizi talijanskoga prirodńaka Alberta Fortisa ‚Viaggio in Dalmazia'. Ista je pjesma sačuvana i u jednom rukopisu iz XVIII. vijeka, a Vuk ne mogavši je naći u narodu štampa je s ńekijem popravcima u svojoj III. knńizi g. 1846 br. 80. Miklošić priopćuje sva ta tri teksta i dodaje im svoje biļeške. Vrijedno je zapamtiti, da Mikl. ne odobrava Vukovijeh promjena u tekstu, jer mu se čini, da predaleko idu. Iza toga govori o prijevodima pomenute pjesme, i tu je najznatnije ono, što piše o Geteovu prijevodu. Već se iz ovoga vidi, koliko je ova Miklošićeva rasprava vrijedna, a ńezinu vrijednost povećava još to, što u dodatku govori o poznatoj prevodiļi Vukovijeh nar. pjesama Talfiji. Mikl. veli, da Talfija iza Vuka ima najveću zaslugu za poznavańe naše narodne epike u Evropi, i u opće govori o toj ženi s velikijem poštovańem, koje je ona potpuno i zaslužila. Opisavši u kratko život te izvrsne i pa-

[1] T. j. i poslije svoga odgovora g. Jagiću u *101.* knńizi ‚Rada' str. 224.

Digitized by Google

metne žene priopćuje nekoliko nezinijeh pisama Kopitaru iz god. 1824—1839. Ta su pisma zanimljiva i znatna za pravo poznavanje i ocjenu čestite Talfije.

Die Darstellung im slavischen Volksepos. Štampano u Denkschr. *38*, str. 1—50. Predano 3. Srpňa 1889. — Pisac je rad u ovoj raspravi da pokaže razlike među umjetnom i narodnom epikom. Veli, da se pokazujući te razlike za to ograničuje na spoljašnost ili na formalnu stranu, jer ljudima nije dano zaviriti u nutrašńost ili u samu dušu onijeh, koji stvaraju epopeje. Toga razloga ja ne mogu razumjeti, jer ni malo nije nemoguće govoriti o onijem stvarima, koje čine nutrašńost ili pravo biće epike i umjetne i narodne (n. pr. prikazivanje različnijeh karaktera, junaštva, ljubavi itd.); a kad je o tom lijepo moguće u jednoj i u drugoj govoriti, onda se valjada može porediti jedna epika s drugom i u tom pogledu. Mikl. nije dosta vjeran svomu zadatku u izradbi onoga, na što se ograničio; on sipa do duše dosta obilnom rukom primjere iz narodne epike hrvatskosrpske, bugarske i ruske, ali premalo navodi primjera iz umjetnijeh epopeja, već u kratko veli: toga ima, a toga nema u umjetnoj epici. Bilo bi zanimljivo i korisno isporediti na tanko makar i s formalne samo strane nekoliko najznatnijih umjetnih epopeja s narodnom slavenskom epikom, ali Mikl. toga nije učinio. U samoj izradbi nalazimo četiri točke, u kojima se po piščevu mnijeńu očituje ‚Darstellung im slavischen Volksepos'. Te su četiri točke: širina (koju pisac zove ‚Stetigkeit'), ponavljanje (riječi i rečenica), epiteti, poredbe. Za epsku širinu navodi premalo primjera, u druge je tri točke obilniji. U raspravi osim materijala ima dosta i općenijeh misli, ali misli već mnogo puta kojegdje napisanijeh. Moje je u opće mnijeńe o ovoj raspravi, da pripada među najslabije Miklošićeve radńe, i ja jasno u ńoj osjećam staračku ńegovu klonulost.

4. Istorički članci.

Glagolitisch. Članak štampan pod tom riječju g. 1859. u Erš-Gruberovoj enciklopediji str. 403—422. — U ovom članku nalazi čitatelj lijep prijegled o svemu najznatnijem, što je do g. 1859. urađeno oko glagolice. Osim toga prijegleda, na koji se meni ovdje ne treba obazirati, priopćuje Mikl. nekoje svoje misli, kod kojih je vrijedno još i danas popostati. Miklošića s potpunijem pravom svi razlozi navode na misao, da je glagolica starije pismo od ćirilice; a kako svi najznatniji izvori vele o sv. Ćirilu, da je složio sla-

Digitized by Google

vensko pismo, tako se Mikl. ne ustručava izreći tvrdńu, da je sv. Ćirilo složio glagolicu, a budući da grčka manja legenda o sv. Klimentu, učeniku sv. Metodija veli, da je izumio slavensko pismo poslije sv. Ćirila, za to se Miklošiću čini opravdana tvrdńa, da je ćirilicu složio Kliment. Ovo Miklošićevo umovańe o glagolici i ćirilici priznaje i današńa nauka za veoma vjerojatno; potpune sigurnosti ne može tu dakako biti poradi mnogijeh teškoća. U ostalom tako je već godinu dana prije Miklošića umovao Šafarik u svojem zadńem djelu. Mańe može današńa nauka pristajati za Miklošićem, kad on veli, da sv. Ćirilo nije izumitel glagolice, već samo reformator, jer da su Sloveni davno prije Ćirilova vremena dobili pismo od Grka, ali preko Ilira. Na tu misao navode Miklošića čudna imena glagolskijeh slova, nespretni ńihov oblik i napokon to, što je vrlo teško dopustiti, da bi ikoji čovjek pojedinac složio svu azbuku kojemu narodu. Ali sve te razloge potpuno obara svjedočanstvo crnorisca Hrabra, koji izrijekom veli, da u preďašńe vrijeme (t. j. prije Ćirila i Metodija) nijesu Slaveni imali pisma (не имѣхѫ книгъ), već su, budući neznabošci, crtama i urijezima (чрътами и рѣзами) brojili (чьтѣхѫ) i gatali (гатаахѫ). Miklošiću je dakako dobro poznata ova vijest, i on joj gleda oslabiti značeńe, ali, moramo reći, s vrlo slabom srećom. — Od svijeh tumačeńa imena *glagolica* za cijelo je Miklošićevo najbolje: on na ime drži, da je riječ глаголъ u starijeh Hrvata značila: 1. verbum, 2. littera isto onako kako je riječ слово ńegda imala prvo, a danas ima drugo značeńe. Premda se značeńe ‚littera' riječi глаголъ ne može potvrditi, ipak je paralela s riječju слово tako jaka i očevidna, da to možemo mirne duše misliti i reći, da riječ *glagolica* znači: skup glagola t. j. slova ili pismena — Teško je razumjeti, za što Mikl. drži, da su učenici Metodijevi bivši prognani iz Morave i utekavši u Bugarsku iz Bugarske krstili Hrvate i s krstom im dali i glagolicu. Tä zna se iz vjerodostojnijeh izvora, da su Hrvati bili kršteni već prije vremena Ćirila i Metodija. — Mikl. u ovoj raspravi nalazi priliku govoriti o plemenima starijeh Slovena, ali o tom ćemo reći koliko treba malo dale pri raspravi, koja čini uvod u knjigu: Formenlehre in Paradigmen 1874.

Marija kći Angjelinina i Konstantin Arijanit. Štampano u ‚Radu' jugosl. akad. *12*, str. 1—9. Predano 22. Prosinca 1869. — U raspravici se govori, kako se slijepi sin despota Đurđa Brankovića Stevan oženio među god. 1456 i 1466. Anđelinom, koja je bila kći arnautskoga dinaste Arijanita. Anđelinina i Stevanova

Digitized by Google

djeca bila su: Marija, Đurađ i Jovan. O Đurđu (kasnije vladici Maksimu) i Jovanu (srijemskom despotu) govore dosta i srpski izvori i nar. pjesme, a Marija im je posve nepoznata. Miklošić je o toj Mariji skupio istoričke bilješke te ih priopćio u ovoj raspravici i s tijem je učinio uslugu srpskoj istoriji onijeh tužnijeh vremena. Ona je bila udata za monferatskoga grofa Bonifacija i umrla g. 1495. Bila je lijepa, čestita i pametna žena. — Ńezin ujak, a brat Anđelinin bio je Konstantin Arijanit. To je bio potukač, ali sposoban čovjek. Stajao je u službi cara Maksimilijana i rimskijeh papa Aleksandra VI. i Julija II. Poslije smrti svoje nećake Marije bio je skrbnik ńezinijeh sinova i regent monferatske kneževine. I o ńemu priopćuje Mikl. bilješke, što ih je skupio iz izvorâ.

Altslovenische Formenlehre in Paradigmen. Wien 1874. Str. XXXV. i 96. — Poznatu svoju panonsku teoriju Miklošić je i prije i poslije ove knige spominao i branio, gdje mu se dala prilika, ali svuda u kratko i samo mimogredom; a najpotpunije ju je razložio u uvodu ovoj knizi. Pisac je do duše mislio bugarsku teoriju još jednoć obilnije pobiti („indem ich mir eine ausführliche widerlegung dieser ansicht für die nächste zukunft vorbehalte"), ali te namjere nije nigda izveo. Temelne su misli Miklošićeve u ovoj radńi ove: slavenski su jezici već u IX. vijeku bili razdijeljeni kako su i danas, svaki je imao svoje karakteristike, s kojima se razlikovao od drugijeh jezika; — svi nas pouzdani istorički izvori vode u Panoniju s Moravom kao zemlju, u kojoj se započela slavenska liturgija u IX. vijeku, ni jedan u Bugarsku; — isto tako svi izvori jedinodušno zovu jezik te liturgije *slovenski,* a ne bugarski; — ima staroslovenskijeh spomenika, u kojima se vide očiti tragovi hrvatskoga, srpskoga, bugarskoga i ruskoga jezika, a u drugu ruku ima i takvijeh spomenika, u kojima nema takvijeh tragova. Slažući sve te činenice jednu s drugom ne može Mikl. doći do drugoga zaključka, nego da je jeziku čistijeh staroslovenskijeh spomenika domovina u Panoniji; on se dakle nema zvati starobugarski, već staroslovenski ili još točnije panonsko-slovenski. Mikl. drži, da bi i oni, koji domovinu toga jezika stavljaju u Bugarsku, morali ńega zvati staroslovenski, jer je ime Словѣне u IX. vijeku i prije pripadalo ne samo praocima današńih Slovenaca i ńegdašńih panonskih Slovena, već također praocima današńih Bugara i izumrlijeh (na početku XIX. vijeka) dačkijeh Slovena. Sva su ta četiri plemena sačińavala u VI. vijeku jednu etnografičku cjelinu, dok se nijesu (kako veli u raspravi ‚Glagoli-

Digitized by Google

tisch') među nih u VII. vijeku utisnuli Hrvati i Srbi, a još kasnije Mađari. Da je bugarski jezik već u IX. vijeku bio različan od panonsko-slovenskoga, tomu Mikl. nalazi potvrdu u bolońskom psaltiru, koji je pisan samo 300 godina poslije smrti sv. Metodija, pa se već u ńemu nalaze karakteristične crte današńega bugarskoga jezika, kojih panonsko-slovenski jezik nigda nije imao. Šafarik je ńegda (Starož. 596) mislio, da je užasna propast bugarske države g. 1019. tako silno udarila u narod, da se bug. jezik počeo mijeńati i gubiti deklinaciju. Mikl. tomu razlogu Šafarikovu ne priznaje, kako i třeba, nikakve vaļanosti. Poznato je, da Mikl. ni sa svojim uvodom u ‚Formenlehre in Paradigmen' nije razoružao svojih protivnika, koji jednako domovinu starosl. jezika nalaze u Bugarskoj i zovu ga starobugarski. Što se mene tiče, ja potpuno pristajem za Miklošićem; jer osim razloga, što ih on navodi u rečenom uvodu, uzimam ja na um, da panonsko-slovenski narod nije nikakva fikcija; ta od salcburškoga bezimeńaka doznajemo, da je taj narod u vrijeme sv. Ćirila i Metodija živio u današńoj zapadnoj Ugarskoj na desnoj obali Dunava i tu imao svoju državu. Da je taj narod imao u svojem jeziku obje najkarakterističnije glasovne osobine staroslovenske t. j. шт — жд i ѧ — ѫ, to dokazuje očevidno mađarski jezik, na koji se Mikl. poziva ne samo u pomenutom uvodu, već i u raspravi ‚Glagolitisch'. Za ѧ — ѫ ima dosta potvrda u mađ. jeziku (n. pr. péntek, szomszéd itd.); za шт su istina samo dvije: pest, mostoha (palást se ne može računati, jer tu i drugi ńeki slav. jezici imaju *št*), a za жд samo jedna: rozsda. Mjesto očekivanoga шт, жд nalazimo u mađ. jeziku druge glasove, n. pr. szerencse (starosl. сръшта), parittya (starosl. прашта), gargya (starosl. граждa); te su mađ. riječi za cijelo uzete iz onijeh slav. jezika, koji imaju dotične glasove, tako n. pr. prva iz govora Slovenaca ili kajkavskijeh Hrvata (ali dakako još u ono vrijeme, dok je i taj govor imao nasale), druga i treća iz hrvatskoga ili srpskoga jezika. Što Mađari prema starosl. жд imaju kašto *sgy* n. pr. mesgye (међда), to je jamačno također iz panonsko-slovenskoga jezika, jer se danas zna, da se iza palatalnijeh glasova u tom jeziku čulo još slabo *j*; za to i nalazimo u spomenicima чюдо pored чудо, — надеждь (t. j. надежда) pored надежда itd. (Leskien. Handb.[2] 47). Bugarski jezik istina ima danas glasove шт — жд, a možemo dopustiti, da je u IX. vijeku imao i nasale ѧ — ѫ; s te dakle strane ne bi bilo nikakve teškoće dopustiti, da je jezik n. pr. zografskoga jevanđeļa starobugarski. Ali je tu druga nevoļa: što bi Ćirila i

Digitized by Google

Metodija kao rođene Soluńane navodilo, da pišu sjeverobugarskijem narječjem, koje im je bilo do duše razumļivo, ali svakako tuđe? oni drukčije nijesu mogli pisati nego ili narječjem svojega kraja t. j. južnobugarskijem (maćedonskijem) ili panonsko-slovenskijem; ali maćedonskijem narječjem oni nijesu pisali, jer ako ono i ima još i danas nasale[1], ali nema glasova шт — жд, već mjesto ńih ѣ — ђ, a ne može se reći, da je u IX. vijeku bilo u tom govoru шт — жд, jer nije moguće, da bi se otud razvilo današńe ѣ — ђ. — Mikl. u ovoj raspravi slijedeći Dimlera drži, da su i Moravci u IX. vijeku pa i Slovaci bili isto pleme, koje i panonski Sloveni. To je jamačno velika pogrješka, koju sam na žalost i ja unio u svoju knigu ‚Slaveni u davnini' str. 143—144. Dokazi, koji se za tu misao navode, slabe su vrijednosti a protive se i prošlosti i sadašńosti i Ćeha i Moravaca i Slovaka. Pogrješnu tu misao brani Mikl. još ovako: on drži, da Česi već u IX. vijeku nijesu imali nasala, dakle da su Moravci i Slovaci bili u ono doba češki ogranak, ne bi se ńihov knez zvao Сватоплъкъ, već bi mjesto а stajao češki glas *a*. Istina je, da svi izvori pišu tomu knezu ime tako, da ne može biti nikakve sumńe o nasalnom izgovoru prvoga sloga, ali nije istina, da češki jezik u IX. vijeku nije imao nasala. Da ih je imao još u X. vijeku, to sigurno dokazuje ime kneza sv. Vaclava, koje latinski izvori pišu ‚Venceslaus' (staroslovenski bilo bi Ваштеславъ); a za IX. vijek imamo dokaz u latinskom izvoru ‚Annales Fuldenses', koji pod god. 872. ime ńekoga češkog vojvode piše ‚Zventislau' (= starosl. Свитиславъ). Još i u svojoj ‚Lautlehre' 1879. na str. 37. piše Mikl., da Česi već u IX. vijeku nijesu imali nasala. Napokon ću dodati, da u raspravi ‚Glagolitisch' za Moravce veli Mikl., da pripadaju češkom plemenu, ‚jer je dioba Slavenâ u plemena prastara, a nije nastala istom u IX. vijeku' (str. 408), a u raspravi o slavenskijem riječima u mag. jeziku (g. 1871) str. 5. nagińe se k misli, da su Moravci slovensko pleme.

Die serbischen Dynasten Crnojević. Ein Beitrag zur Geschichte von Montenegro. Štampano u Sitzb. *112*, str. 29—92. Predano 20. Sijećńa 1886. — Najprije priopćuje Mikl. 7 pisama Skender-bega Crnojevića, koji ih je pisao g. 1523. što mletačkoj vladi što pojedinijem čeļadma u Mlecima. Mikl. izdaje ta pisma ne samo u originalu (jezik srpski ili hrvatski onoga vremena, pismo

[1] U pomenutom uvodu ne vjeruje Mikl., da se igdje na području današńega bugarskog jezika izgovaraju nasali, ali u Lautl.[2] 365. navodi tomu sam potvrde.

Digitized by Google

ćirilovsko), već i u suvremenom sačuvanom ńemačkom prijevodu. Iza izdańa stoje izdavačeve biļeške tijem pismima. Od tijeh biļežaka spomińemo tri najvažnije: u jednom pismu dolazi rijek ‚roditelь moj bezgrêšьni' u značeńu ‚poočim'; Mikl. s pravom odbija taj rijek na bogomilsku nauku, koja je ženidbu i ńezine plodove držala za veliki grijeh. Druga se znatna biļeška tiče imena *Crna Gora;* Miklošić odbacuje dojakošńe primitivne pokuse oko tumačeńa toga imena (koje se prvi put javļa godine 1435.) i veli, da ime *Crna Gora* ima svoj razlog u crnoj boji hridi ili jela, a nikako nije prozvana po Crnoju ili Crnojeviću Daļe tumači pisac imena *Dukļa* (ili Dioklitija) i *Zeta;* za prvo piše, da dolazi prvi put u Plinija, koji ga piše *Doclea,* a drugo ime izvodi on iz arnautskoga jezika. — Pomenuta se pisma Skender-begova čuvaju u Beču (u arhivi zajedničkoga ministarstva financija), i Mikl. priopćuje vijesti, iz kojih se vidi, kako su pisma došla u Beč. — Poslije toga govori pisac u osobitom poglavļu o porodici Crnojevića na osnovi različnijeh izvora iz g. 1356—1526. Na po se govori o Ivanu Crnojeviću i ńegovijem sinovima, i u tom se poslu dosta izmučio, jer su vijesti o ńima u izvorima vrlo zamršene. — Iza toga govori o državnom životu Crne Gore, kakav je bio prije kneza Danila. Napokon dolaze sitnije ńeke biļeške.

Über die altrussischen Kolbjager. Štampano g. 1887. u Jagićevu Archiv-u, kń. *10,* str. 1—7. — ‚Ruska pravda' i ruska ‚kormčaja' pomińu narod pod imenom Колбяги. Držeći se mnijeńa, što ga je izrekao nordički naučńak P. Munch, Miklošić je bio već g. 1860 u svojem izdańu Nestora str. 192 zabiļežio, da su ti Колбяги nordičko pleme, kojemu je ime Kylfingar. Mikl. ne dvoji ni malo, da su Kolbjazi normanski narod, najbliži srodnici Varjazima i (neslavenskijem) Rusima; on im određuje sjedišta (južno od Varjaga, jugozapadno prema gradu Pskovu) i dokazuje iz vizantinskijeh isprava XI. vijeka da su kao i Varjazi služili kao najmenici u vizantinskoj vojsci pod imenom Κουλπίγγοι.

5. Rad oko neslavenskijeh jezika.

Über den reflexiven Gebrauch des Pronomens οὗ und der damit zusammenhängenden Formen für alle Personen. Štampano g. 1848. u Sitzb. *1,* str. 119—137. — U grčkom jeziku služe kašto refleksivni oblici također za prvo i za drugo lice; n. pr. νῶν αὐτὸν κἰνῶ Aeschyl; οὗτοι ἔγωγε ἧς γαίης δύναμαι γλυκυρώτερον ἄλλο ἰδέσθαι Odys., τῇ σφετέρῃ γενναιότητι νενικήκαμεν Polyb. itd.

Digitized by Google

Mikl. navodi mnijeńa različnijeh gramatika od grčkoga doba pa do svojega vremena o toj porabi. Pravo je protumačio nije ni jedan; a mnogi su držali rečeni pojav za pogrješku. Mikl. dokazuje, da je to pojav potpuno pravilan, jer se refleksivne zamjenice upotrebljavaju za 1. i 2. lice također u jezicima staroindijskom, litavskom i u slavenskima te navodi tomu potvrde iz tijeh jezika. Maňe mu vrijedi dokazivańe s pomoću latinskoga jezika, u kojemu je pasivni oblik n. pr. *dicor* tumačio, držeći se Bopa, da je postao od *dico se*, jer mi danas znamo, da se latinski pasivni oblici imaju drukčije tumačiti, nego su mislili Bop i kasnije Šlajher. Što se pomenuti pojav u grčkom jeziku sačuvao samo u ostacima, tomu je, veli Mikl., razlog težńa za što većom jasnoćom. I pravo veli.

Die slavischen Elemente im Rumunischen. Štampano u Denkschr. *12*, str. 1—70. Predano 18. Srpńa i 17. Listopada 1860. — U pristupu govori pisac, kako su današńi Rumuńi potomci starijeh Dačana, koji su se počeli miješati s Rimljanima u II. vijeku poslije Hrista; a Dačani su kao i ńihovi najbliži srodnici Geti bili ogranci velikoga tračkog naroda, koji je opet stajao u rodbinskoj svezi s ilirskijem narodom, od kojega potječu današńi Arnauti. Tako se razumije osobita srodnost, koja veže jezike rumuński i arnautski. U raspravi, o kojoj govorimo, drži Mikl, da današńi Rumuńi sjede u zemljama Dunavu na sjeveru još od rimskijeh vremena; i tako se u ono doba općeno mislilo, ali g. 1874. u poznatom uvodu knizi ‚Formenlehre in Paradigmen' drži (povedavši se valjada za R. Reslerom), da su praoci današńih Rumuńa živjeli sve do god. od prilike 1200 u krajevima Dunavu na jugu, pa su se istom tada doselili na sadašńu svoju postojbinu. — Znatno je, što ima ńekoliko gramatičkijeh pojava, koji su zajednički više ili maňe jezicima ne samo rumuńskom i arnautskom, već još i bugarskom i novogrčkom, a od česti i hrvatskosrpskom, a zasluga je Miklošićeva, što je te pojave prvi otkrio i pokazao. Ti su pojavi: izricańe budućega vremena s pomoću glagola, koji znači *velle* — za tijem nestadak infinitiva (u bugarskom, novogrčkom i arnautskom jez.), — isti oblik za genitiv i dativ (u ista tri jezika i još u rumuńskom), — postpositivni artikuo (u bug., rum., arn.), — običnost glasa ъ (u ista tri jez.). Tê i ńeke druge maňe očevidne pojave izvodi Mikl. iz utjecaja ńegdašńega tračkoga i ilirskog jezika. — Iza toga govori pisac posve u kratko o elementima latinskim, grčkim, maďarskim i ńemačkima u rumuńskom jeziku; ovih je pošljedńih vrlo malo i potječu iz najnovijega vremena;

Digitized by Google

za to i karakterizira Miklošić vrlo zgodno rumunski jezik prema ostalim romanskima ovako: ‚od česti tračkoga oblik rumunskoga jezika pa nestadak njemačkijeh elemenata čine najglavniju razliku među njim i ostalijem romanskijem jezicima'. — Iza toga dolazi glavni zadatak čitave radnje, na ime: slavenski elementi u rum. jeziku. Tu veli, da nijesu u rum. jezik prodrle samo slavenske riječi, već i gdjekoji slavenski nastavci; takvijeh nastavaka nalazi Mikl. 7 na broju, a slavenskijeh riječi, koje je sve poređao po azbuci, nalazi oko 1000. Zaista veliki broj, ali nije čudnovat, kad se uzme na um, da su Rumunji i crkvu i državno uređenje dobili od Slavena. Već su se oko god. 1860. rumunski pisci stidjeli tolike množine slavenskijeh riječi, pa su ih stali zamjenjivati romanskima u nadi, da će po malo i narod primiti te nove zamjene i slavenske riječi odbaciti; Mikl. veli, da je ta nada budalasta; rumunski pisci, veli on, mogu istrijebiti iz književnosti većinu slavenskijeh riječi, ali je drugo pitanje, hoće li narod razumjeti taj novi jezik svojih pisaca. — Napokon ima ova Miklošićeva rasprava dodatak, u kojemu se govori o istarskijem Rumunima i o njihovu jeziku. Pisac veli, da je to sićušan narodić, koga ima nešto malo više od 3.000 duša i da živi u sjeveroistočnoj Istriji; rumunski da ti ljudi govore samo u porodicama, i već su blizu, da se potpuno pohrvate. Zovu se Vlasi. Je li taj narodić od pamtivijeka u Istriji, ili se doselio u kasnije vrijeme, na to veli Mikl. da ne može odgovoriti. Za tijem priopćuje neke oglede toga istarsko-rumunskog jezika, koji je također pun slavenskijeh riječi.

Die slavischen Elemente im Neugriechishen. Štampano u Sitzb. *63,* str. 529—566. Predano 15. Prosinca 1869. — Ovoj je raspravi cilj pokazati, kako je neosnovano umovanje poznatoga Falmerajera, koji je dokazivao, da pravijeh potomaka starijeh Grka više nema, a današnji Grci da nijesu drugo do Slaveni, koji govore pokvarenijem grčkijem jezikom. Istorička svjedočanstva dokazuju sigurno, da je u VIII. vijeku sva Helada (osobito Peloponez) bila puna Slavena, ali tijem Slavenima po malo nestaje traga t. j. sve se više pretvaraju u Helene, te im Miklošić zadnji spomen nalazi u jednom izvoru iz prve četvrtine XV. vijeka. Veća grčka kultura i moć grčke crkve pohelenila je Slavene. Kad bi Falmerajerova misao o narodnosti današnjih Grka bila opravdana, onda bi njihov jezik morao biti sav prožet slavenskijem elementima, a mjesto toga što nam pokazuje ova Miklošićeva rasprava? Pokazuje nam, da u glasovima i oblicima današnji grčki jezik nema

Digitized by Google

ništa slavenskoga[1], a u grčkom leksičkom blagu nalazi Mikl. do duše dosta slavenskijeh riječi, ali su rijetke od ńih poznate po svijem krajevima helenskoga naroda, većina ih se govori samo u neznatnijem dijelovima naroda; za tijem su gdjekoje slavenske riječi unišle u grčki jezik iz arnautskoga ili turskoga. Ako se prema tomu odbiju iz računa slavenske riječi, koje se odbiti imadu ili što su vrlo slabo rašireno ili nijesu neposredno potekle iz slavenskoga jezika, ostaće nam jedva 30, najviše 40 slavenskijeh riječi u grčkom jeziku, — a što je to prema tisući riječi, što su ih Slaveni dali Rumuńima, a toliko od prilike i Maǵarima i Litavcima? Kako je malo slavenskijeh elemenata u današńemu grčkom jeziku, onda se istom pravo vidi, ako uzmemo na um, što Mikl. veli, da su Grci u svoj jezik mnogo više koješta uzeli od Arnauta, Franaka (t. j. Talijana i Francuza), pače i od Turaka nego li od Slavena.

Albanische Forschungen I. Die slavischen Elemente im Albanischen. Štampano u Denkschr. *19,* str. 337—374. Predano 20. Travńa 1870. — II. Die romanischen Elemente im Albanischen. Štampano u Denkschr. *20,* str. 1—88. Predano 22. Lipńa 1870. — III. Die Form entlehnter Verba im Albanischen und einigen anderen Sprachen. Štampano u Denkschr. *20* str. 315—323. Predano 22. Lipńa 1870. — U raspravi pod br. I. Mikl. određuje najprije sjedišta arnautskoga naroda, onda podaje prijegled izvora za poznavańe arnautskoga jezika t. j. izbraja gotovo svu kukavnu arn. literaturu počevši od najstarijega djela, koje potječe iz god. 1635. pa do god. 1868. Mikl. se osim tijeh izvora poslužio za ovu radńu još i zbornikom od kakve 2000 arnautskijeh riječi, što ih je bio u četrdesetijem godinama zabiležio po kazivańu ńekakvoga Arnautina Gege; za tijem je upotrebto ńekoliko pjesama, što ih je bio zapisao Vuk S. Karaǵić iz usta jednoga Arnautina iz sjeveroistočnijeh krajeva i napokon malen zbornik riječi iz narječja dalmatinskijeh Arnauta, koje mu je riječi poslao I. Berčić.

[1] Mikl. drži, da ni u nastavcima nema ništa slavenskoga; što Grci imaju veliki broj riječi s nastavkom ιτζα (ιτσα), n. pr. αὐγίτζα (zora), καρδίτζα (srdašce), to Mikl. misli, da je promijeńeno od ισκη, dakle αὐγίτζα od αὐγίσκη, a ισκη je pravi grčki nastavak. Mnogo se prirodnije čini grčko ιτζα izvoditi iz slavenskoga nastavka *-ica* nego li iz grčkoga ισκη. Meni se ne čine dosta jaki razlozi, kojima Mikl. brani misao, da je ιτζα = ισκη, ali on sam priznaje, da mu stvar nije dosta jasna, t. j. da bi ipak ιτζα moglo biti = slav. *-ica*.

Digitized by Google

Pisac dalje prikazuje arnautsku fonetiku i pravopis, a onda prelazi na glavni zadatak. Tu iz početka veli, da mu nije poznato, da se u fonologiji ili sintaksi arnautskoj nalazi što slavensko, a od slavenskijeh nastavaka prodrli su u arnautski jezik ovi: *-ica, -ište, -ьnikъ, -arьcь*. Iza toga dolazi s poznatom Miklošićevom točnošću i pouzdanošću izvedeni popis slavenskijeh riječi u arn. jeziku, kojih ima oko 300, a sve su te riječi Arnauti uzeli dakako što od Srba što od Bugara. — U raspravi pod br. II. nalazimo popis romanskijeh riječi (latinskijeh i talijanskijeh) u arnautskom jeziku, Mikl. ih je nabrojio 930[1]. Iza popisa tijeh romanskijeh elemenata stoje: ‚Bemerkungen über die Lautlehre der romanischen Elemente'. Iz tijeh se napomena istom razabira prava cijena rasprave i velika muka, što ju je pisac imao oko jezika onako neobrađenoga, kako je arnautski. Stvar je upravo za divljenje, kako se Mikl. kreće sigurno na tom parlogu. — Rasprava pod III. samo je ovlaš svezana s općenijem natpisom ‚Albanische Forschungen'; ona poda ń samo u toliko pripada, što se navode primjeri također iz arnautskoga jezika, ali tomu jeziku nikako nije određeno prvenstvo. Pisac pokazuje, u kojem obliku prelaze glagoli iz jednoga jezika u drugi. Tu imamo: a) infinitiv, n. pr. ńem. marschieren, parlieren iz franc. marcher, parler (kašto se nalazi to -ieren i u domaćim glagolima: halbieren, stolzieren); novogrč. ἀριβάρω, ῥιζικάρω iz tal. arrivare, risicare; arn. grabit, kosit iz srpskoga grabiti, kositi; — b) aorist, n. pr. novogrč. ἀσδίζω (obijestan sam), καζαντίζο (stječem) iz turskoga aorista azdym, kazandym; hrv. lipsati, pedepsati iz grč. λεῖψαι, παιδεῦσαι, bug. апесам (volim), дексам (primam) iz grč. ἤρεσα, ἐδεξάμην; takvijeh primjera iz grčkoga jezika ima i u arnautskom i rumuńskom jeziku; u bojadisati, sevdisati (slično i bug.) imamo tursko aorisno *d* kombinirano s grčkijem aorisnijem *s*; — c) imperfekt: finski valita (birati) iz ńem. wählte itd.

Die slavischen Elemente im Magyarischen[2]. Štampano u Denkschr. *21.*, str. 1—74. Predano 18. Siječńa 1871. —

---

[1] Gust. Majer u svojem etim. rječniku arnautskoga jezika nalazi slav. riječi u tom jeziku 540, a romanskijeh 1420, ali Majer je dakako iza 20 godina imao u ruci obilnije izvore od Miklošića.

[2] Ova je radńa izišla na svijet u II. izdańu u knjizi: Die slavischen Elemente im Magyarischen von Dr. F. Miklosich. Zweite Auflage besorgt und eingeleitet von Dr. L. Wagner. Wien und Teschen 1884. Izdavač je bio ńegda Miklošićev učenik. On veli, da je raspravu za to izdao drugi put na svijet, jer je već odavno

Digitized by Google

U uvodu govori pisac o važnosti istraživańa tuđih riječi i navodi zgodne primjere, gdje riječi tuđice rasvjetļuju gdjekoje tamne točke narodne prošlosti, o kojima istorija šuti. Dalje govori o piscima, koji su se prije ńega trudili oko istoga predmeta i ocjeńuje ńihov rad. Za tijem veli Mikl., da su Maģari od Slavena uzeli i ńekoje nastavke: *ьnikъ, ovьcь, ovьka* (maģ. *nok, ócz, óka),* a u sintaksi možda tvorbu složenoga futura s *fog,* koja bi mogla biti načińena prema slav. futuru s начати, ити, ali sve to Mikl. samo spomińe, jer je on sebi za zadatak uzeo obraditi samo slavenske riječi, koje su prodrle u maģ. rječnik. Onda kaže, da se nije ograničio samo na današńi maģ. jezik, već je uzimao građu također iz starijeh isprava i drugijeh istoričkijeh izvora, jer su gdjekoje riječi slavenske do danas po malo Maģari izgubili. Za tijem razlaže pisac obilno glasovne promjene, kojima su podvrgnute slavenske riječi u maģ. jeziku; osobito govori o početku riječi, gdje u Slavena stoji više nego jedan konsonant, pa o vokalnoj harmoniji. Od svijeh slavenskijeh jezika, veli dalje pisac, najviše su Maģari uzeli riječi iz panonsko-slovenskoga, a istom u kasnija vremena ńešto malo također iz jezika češkoga, hrvatsko-srpskoga i maloruskoga. Osim kulturno-istoričkijeh momenata važne su slavenske riječi u maģ. jeziku još i za slavensku gramatiku, i to za to, jer po ńima doznajemo, kako su se izgovarali staroslovenski znakovi ѧ — ѫ — ѣ u riječima n. pr. радъ, оборжчь, нѣмьць (maģ. rend, abroncs, német). Ispred samoga popisa slavenskijeh riječi u maģ. jeziku priopćuje Miklošić 20 kategorija, u koje se mogu te riječi razdijeliti s obzirom na pojmove, koji su ńima označeni; tako u 1. kategoriju stavļa riječi, koje se tiču crkve i vjere, u 2. državę, vladaoca, prava, u 3. novaca i mjera, u 4. rata i vojske u opće, u 5. životińa, u 6. biļa, u 7. ruda, u 8. ratarstva, u 9. različnijeh zanata itd. Svatko uviđa, da je taj prijegled po kategorijama veoma poučan, jer nam on dokazuje golemu kulturnu zavisnost maģ. naroda od Slavena u staro doba i u čem su sve Slaveni bili učiteļi Maģarima. Iza toga napokon dolazi sistematičan popis slavenskijeh riječi po azbučnom redu. Popis ima 956 brojeva, ali sam Mikl. napomińe, da u ńemu nije sve sigurno, jer su gdjekoje riječi, što su u popisu navedene, možda Slaveni uzeli od Maģara, a za ńeke

---

rasprodana, a potrebno je, da je maģarski filolozi što bolje poznaju. Ispred same Miklošićeve rasprave napisao je Wagner dosta obilan uvod, u kojemu lijepo obrađuje ńeka pitańa iz maģarske filologije.

Digitized by Google

je to upravo sigurno, za tijem se gdjekoje riječi danas više ne govore, a gdjekoje su opet slabo raširene. Ako se dakle sve takve riječi odbiju, ostaće ipak lijep broj od kakvijeh 900 riječi. Dodaću još samo, da ja ovu radńu poradi krasnoga razlagańa i dokazivańa i poradi sjajnih upravo resultata brojim među najvrednije Miklošićeve radńe.

Über die Mundarten und die Wanderungen der Zigeuner Europa's. To je niz od 12 rasprava, koje su sve štampane u Denkschr. uz 8 godina. I. Denkschr. *21.*, str. 197—253, predano 21. Veļače 1872. — II. Denkschr. *22.*, str. 21—102, predano isti dan iste godine. — III. D. *23.*, str. 1—46, predano isti dan iste godine. — IV. D. *23.*, str. 273—340, pr. 20. Svibńa 1874. — V. D. *25.*, str. 1—68, pr. 21. Srpńa 1875. — VI. D. *26.*, str. 1—66, pr. 9. Veļače 1876. — VII. D. *26.*, str. 161—247, pr. 18. Listopada 1876. — VIII. D. *27.*, str. 1—108, pr. isti dan iste godine. — IX. D. *30.*, str. 159 -208, pr. 8. Listopada 1879. — X. D. *30.*, str. 391—486, pr. 14. Siječńa 1880. — XI. D. *31.*, str. 1—54, pr. isti dan iste godine. — XII. D. *31.*, str. 55—114, pr. isti dan iste godine. A sada evo, što nalazimo u kojoj od tijeh rasprava:

I. Pisac daje popis slavenskijeh riječi, što se nalaze u narječjima evropskijeh Cigana; tijeh riječi ima do 650. Vrijedno je spomenuti, da za riječ *vigań* (slov. *vigeń*, češ. *vyheň*). Mikl. misli, da su je Slaveni uzeli od Cigana; to on misli za to, što se iz slav. jezika ne može protumačiti, za tijem što joj je značeńe takvo, da opravdava tu misao. Iza rasprave dolazi obilan popis literature o Ciganima, o ńihovu jeziku i životu.

II. Tu su prilozi za gramatiku i za rječnik ciganskijeh narječja; pisac raspravļa 8 pitańa iz ciganske fonetike, morfologije i sintakse, a za tijem priopćuje 13 priloga za cig. rječnik; prilozi potječu od različnijeh ļudi, a jedan je od samoga Miklošića sakupļen oko g. 1847. („vor etwa 25 Jahren") iz usta maďarskijeh Cigana.

III. Ovo je jedna od najsjajnijih Miklošićevih rasprava s obzirom na strogu metodičnost i oštroumnost razlagańa i na divne upravo resultate. U ńoj je pisac podao vrlo lijep primjer, kako narodnu prošlost objašńuju jezični podaci, gdje nema istoričkijeh. Priopćujem jezgru te rasprave. Cigani potječu iz Indije, i to iz krajeva oko dońega Inda. Ńihov jezik pripada kao osmi među arijske jezike današńe Indije. Kada su Cigani ostavili svoju indijsku domovinu, to se ne zna, jer nema izvorâ, ali poradi ńekijeh jezičnijeh pojava

Digitized by Google

u ciganskom jeziku naslućuje Mikl., da bi to moglo biti oko god. 1000 poslije Krista. Kojim su putem ili putovima kretali Cigani iz Indije u Evropu, to se ne može reći, jer istoričkijeh vijesti nema nikakvijeh, k tomu su narječja azijskijeh Cigana vrlo slabo poznata. Ali se može lijepo odgovoriti na pitaña: u koju su evropsku zemļu Cigani najprije došli i kojim su pravcima kretali iz ńe u druge evropske zemļe? Mikl. na to odgovara: budući da u narječjima svijeh evropskijeh Cigana bez izuzetka ima mnogo grčkijeh elemenata, za to se može reći, da su evropski Cigani sjedili za cijelo najprije u Heladi i otud se po malo raširili po ostaloj Evropi. Prvu vijest o ńihovu boravku među Grcima ostavio je ńekakav fratar, koji ih je g. 1322. vidio na ostrvu Kreti, a Mikl. misli, da su se potezali koji vijek među Grcima, dok je utjecaj grčkoga jezika na ciganski golem. Što je Cigane pognalo iz indijske ńihove domovine u različne zemļe Azije i Evrope, to je Miklošiću zagonetka, koje vaļada nitko ne će nigda odgonenuti. Za tijem govori Mikl. o tom, koliko koji evropski narod trpi Cigane: Turci i Grci slabo mare za ńih; Rumuńi, Maģari, a osobito Španolci prijateļi su Ciganima; isto se od slavenskijeh naroda može reći za Poļake i Maloruse; ostali ih Slaveni slabo trpe, a još slabije Nijemci, a ļuti su im neprijateļi Francuzi i Arnauti. Miklošić razlikuje 13 ciganskih evropskih narječja, a imena im daje po zemļama, u kojima žive Cigani. Ta su narječja: 1. grčko, 2. rumuńsko, 3. ugarsko, 4. moravsko-češko, 5. ńemačko, 6. poļsko-litavsko. 7. rusko, 8. finsko, 9. skandinavsko, 10. talijansko, 11. francusko ili baskičko, 12. englesko-škotsko, 13 španolsko. Svi su evropski Cigani dosta koješta uzeli iz jezikâ onijeh naroda, među kojima žive; to za španolske Cigane vrijedi u tolikoj mjeri, da im je gramatika danas gotovo potpuno španolska; a većina je i drugijeh narječja grdno promijeńena, tako da se samo s mukom raspoznava u ńima indijski im izvor; razmjerno su čista narječja samo grčko, ugarsko i rumuńsko. Iza toga ide Miklošić od narječja do narječja pa navodi gdjekoje istoričke i statističke podatke o Ciganima dotičnijeh krajeva, priopćuje jezične oglede i analizira leksičko blago. Ta je analiza jedina pomoć, da se odredi, kako su Cigani po Evropi putovali. Evo kako radi Miklošić: Budući da grčki Cigani imaju u svojem jeziku (osim ciganskijeh) samo grčkijeh elemenata, za to on zakļučuje, da grčki Cigani prije nego su došli među Grke, nijesu boravili ni među kojim drugim evropskim narodom. U narječju rumuńskih Cigana ima elemenata rumuńskih i grčkih, — i

Digitized by Google

otud Mikl. zaključuje, da su rumuński Cigani došli iz zemlje, gdje je glavni jezik bio grčki. (Istina, u govoru tijeh Cigana ima i nekoliko mađarskijeh pa i slavenskijeh riječi, ali su one uzete iz rum. jezika). Mađarski Cigani imaju mađarskih, grčkih i rumuńskih elemenata za to Mikl. zaključuje, da su mađ. Cigani došli među Mađare, pošto su bili već dulje vremena živjeli među Grcima i Rumuńima. Sličnijem se načinom pomaže Mikl. i za Cigane ostalijeh evropskijeh zemalja.

IV. Mikl. priopćuje 15 pripovijedaka i 9 pjesama (s interlinearnijem latinskijem prijevodom) iz jezika bukovinskijeh Cigana. Ispred tekstova stoji kratak prijegled fonetike bukovinsko-ciganskoga govora, a iza pojedinijeh tekstova nalazimo kratke gramatičke i stvarne bilješke. Tekstove je Miklošiću poslao negov negdašńi učenik Leon Kirilović, realački profesor u Černovici.

V. Ovo je drugi dio rasprave pod br. IV., tu na ime nalazimo potpun glosar tekstovima, koji su tamo priopćeni. U glosaru je kod svake riječi zabilježeno, ako je tuđa, iz kojega je jezika uzeta (maloruskoga, rumuńskoga, grčkog.)

VI. Tu su vokabulari ciganskijeh narječja, što se govore po Galiciji, Srijemu i Srbiji. Vokabular prvijeh Cigana poslao je Miklošiću S. Dubrovski realački profesor u Striju, od narječja srijemskijeh Cigana dva su vokabulara, jedan od Gavrila Lucarića, drugi od Ferdinanda Milera (obojica negdašńi učenici Miklošićevi, a danas gimn. profesori u Osijeku); vokabular iz narječja srpskijeh Cigana poslao je Miklošiću Stojan Novaković. U dodatku govori Mikl. o imenu *Cigani*, za koje drži, da je postalo od imena Ἀθίγγανοι, kako su Vizantinci zvali nekakvu krivovjeračku sektu u Armeniji u IX. vijeku; iz Armenije su dakle Cigani mogli doći u vizantinsko carstvo, i Grci su ih prozvali Ἀθίγγανοι (poslije Ἀτσίγγανοι) onako, kako su Francuzi Ciganima dali ime ‚Bohémiens', jer su došli iz Češke. Sámo ime Ἀθίγγανοι izvodi Mikl. iz arapskoga jezika i po izvorima razlaže, što su bili krivovjerci Ἀθίγγανοι. Napokon pokazuje, da u cig. jeziku ima i armenskijeh elemenata.

VII. i VIII. Pisac azbučnijem redom tumači ciganske riječi različnijeh narječja s obzirom na nihovo postańe.

IX. Tu je obrađena fonetika ciganskijeh narječja. Mikl. poredi ciganske glasovne zakone sa staroindijskima, — posao mučan, kada se pomisli, kako su se ciganska narječja u svakom obziru vrlo udaljila od svojega prvobitnog stańa. Jedna glasovna ciganska osobina

*

Digitized by Google

dovodi Miklošića na misao, da Cigani potječu iz sjevero-zapadnoga kraja indijskoga jezičnog područja, jer se u tamošńem jeziku ta osobina također nalazi, a u drugima je indijskijem govorima nema.

X. Nauk o tvorbi ciganskijeh riječi.

XI. Nauk o ciganskijem oblicima.

XII. Sintaksa ciganskijeh narječja. Predmet je razdijeļen, kao i u slavenskoj Miklošićevoj sintaksi, u dva dijela: u prvom je sintaksa dijelova govora, u drugom sintaksa oblika.

Beiträge zur Kenntniss der Zigeunermundarten. Pod tijem su natpisom priopćene 4 rasprave, koje su uz 4 godine štampane u Sitzb. — I. i II. Sitzb. *77.*, str. 759 792, predano 8. Srpńa 1874. — III. Sitzb. *83.*, str. 535 562, predano 19. Srpńa 1876. — IV. Sitzb. *90.*, str. 245 - 296, predano 10. Travńa 1878.

I. Mikl. prikazuje dva najstarija djela (obadva iz XVI. vijeka) o ciganskom jeziku.

II. Pisac poredi staroindijske riječi, u kojima dolaze aspiratae (mediae i tenues), s ciganskima i izvodi pravila.

III. Ciganski elementi u varaličkijem jezicima (Gaunersprachen) evropskima. Na početku je navedena literatura tijeh jezika, a onda dolazi popis ciganskijeh elemenata u ńima. Nijesu popisane samo prave cig. riječi (što su ih Cigani donijeli iz Indije), već i riječi evropskijeh naroda, koje su ušle u cig. narječja. Mikl. uzima za predmet svoga istraživańa ove varaličke jezike: ńemački (Rotwelsch), danski, francuski (argot) i engleski (slang) i najviše cig. elemenata nalazi u prvom.

IV. Tu nalazimo oglede (što priče i pjesme, što vokabulare i gramatičke priloge) iz cig. narječja, što se govore u Karpatima, po južnoj Ugarskoj, Bukovini, Rumuniji, Rusiji, Sibiriji, Armeniji. Mikl. je te oglede uzeo što iz rijetkijeh kńiga, što iz biļežaka, koje su mu poslali različni pomagači.

Über die Wanderungen der Rumunen in den dalmatinischen Alpen und den Karpaten. Štampano u Denkschr. *30.*, str. 1—66. Predano 11. Lipńa 1879. — Na početku govori pisac o Rumuńima u istočnoj Istriji, kojih ima ńešto preko 3000, i gotovo su već pohrvaćeni. O ńima je, kako je već rečeno, govorio ńešto Mikl. u raspravi ‚Die slav. Elemente im Rumunischen' g. 1860. Onda nije mogao reći, jesu li ti Rumuńi starosjedioci u Istri ili su kasniji došļaci, — a u ovoj raspravi nalazi Mikl. pouzdan dokaz, da su se ti Rumuńi doselili u Istriju između svoje braće ostalijeh Rumuńa; dokaz stoji u tome, što istarski Rumuńi

Digitized by Google

imaju među svojim slavenskim riječima i nekoliko bugarskijeh: dakle su negda morali živjeti u blizini Bugara. Ali kada su se rečeni Rumuni doselili u Istriju, to je Miklošiću tamno, jer ne nalazi nigdje nikakvoga podatka, ali nagađa, da se to dogodilo u XIV. vijeku. Dalje govori Mikl. o Rumunima na srpskom zemljištu. Srpski ih spomenici zovu *Vlasi*. Bavili su se stočarstvom i sa stokom su se selakali s brda na brdo, s pašnaka na pašnak. Pisac govori o imenu *Morlaci* i misli, da je postalo od grč. Μαυρόβλαχοι, što znači *crni Vlasi*, a i naš ih narod gdješto zove *Karavlasi*, što također znači *crni Vlasi*, jer je *kara* u turskom jeziku = *crn*. Za što se Rumuni zovu *crni Vlasi*, to nije poznato. Mlečići su ime *Morlacchi* upotrebljavali ne samo za dalmatinske Rumune, već i za čisto slavensko pučanstvo čitave Dalmacije. Iza toga govori Mikl. o Rumunima na otoku Krku, koji su potpuno pohrvaćeni na početku XIX. vijeka; za tijem s pomoću isprava dokazuje, da je Rumuna bilo negda i po Dalmaciji. Njihovo ime *vlah* ostalo je do danas kao apelativ za ‚seljak'; Muhamedovci po Bosni i Hercegovini, a katolici u tijem zemljama i drugdje (osim Dalmacije) zovu Vlasima za porugu Srbe, a tomu je razlog u vjeri, jer su i Rumuni bili i jesu kao i Srbi pravoslavni. Onda govori Mikl. o Rumunima, kojih je negda bilo po Moravi, na maloruskom i na poljskom zemljištu, a danas ih više nema, jer su poslaveneni. Što su se Rumuni (u vijekovima XIII.—XV.) tako daleko i u tako različne zemlje razgranali, to izvodi Mikl. iz njihova stočarskoga života, jer pravi su stočari, kako su bili Rumuni, nužnijem načinom nomadi. Već se iz ovoga kratkog sadržaja vidi velika zanimljivost radnje, jer takva etnografička razlaganja svagda se čitaju sa slašću. Vrijednost je radnji povišena priopćenijem prilozima; pisac nam podaje oglede iz jezika krčkijeh i istarskijeh Rumuna i popise rum. riječi, što se nalaze u jezicima hrvatskom ili srpskom, maloruskom, poljskom, češko-moravskom i slovačkom. Mikl. je u svoju raspravu uzeo i tri znatna priloga, što mu ih je poslao prof. E. Kalužnacki; u jednom je popis rum. riječi u maloruskom i poljskom jeziku, drugi sadržava popis mjesta po Galiciji, u koja su se naselili Rumuni, i istoričke bilješke o tijem mjestima, treći prilog Kalužnackoga govori na osnovi jezičnijeh i istoričkijeh podataka o seobama Rumuna po Galiciji.

Rumunische Untersuchungen. Istro- und macedo-rumunische Sprachdenkmähler. Štampano u Denkschr. *32.*, str. 1—92 (prvi dio) i str. 189–280 (drugi dio). Predano 5. Siječnja 1881. — U prvom dijelu priopćuje najprije iz službenoga jednog izvora

Digitized by Google

pravi broj istarskijeh Rumuńa u g. 1850., kada ih je u tri okružja (Castelnuovo, Pisino, Albona) bilo 2953. Za tijem dolaze tekstovi istarsko-rumuńskoga jezika, što ih je Miklošiću poslao dr. Antonio Ive; iza tekstova stoji vokabular svijeh riječi, što se nalaze u ńima i u onome, što je Mikl. izdao u Denkschr. *12.* i *30.*, i što se nalaze u jednoj rumuńskoj kńizi o jeziku rečenijeh Rumuńa. Dale dolazi članak dr. T. Gastera: ‚Materialien zum Studium des Rumunischen in Istrien'. Tu je građu g. 1880. Gaster sabrao putujući po Istriji. Iza toga članka naznačuje Mikl. poimence sve riječi Gasterove zbirke, koje potječu iz hrvatskoga ili slovenskoga ili bugarskog jezika (jer su se istarski Rumuńi, kako je naprijed spomenuto, doselili iz zemle, koja je bila u susjedstvu s Bugarima). — U drugom dijelu govori Mikl. najprije o fonetici maćedonsko-rumuńskoga narječja. Za tijem dolazi rječnik toga narječja, što ga je Mikl. uzeo iz kńige Nijemca J. Thunmanna, koja je štampana u Lipisci god. 1774., a Thunmann je opet preštampao pomenuti rječnik (cincarsko-grčko-arnautski) iz grčke jedne kńige, kojoj se trag do danas zameo, a izdao ju je na svijet u Mlecima g. 1770. T. A. Kavaliotis (Καβαλλιώτης). Miklošić ne preštampava samo taj rječnik, već umeće i svoje biļeške pojedinijem riječima, gdje mu se čini potrebno. Iza toga preštampava Mikl. ńekoliko tekstova cincarskoga jezika iz grčke kńige ńekoga Danila (Δανιήλ), koja je štampana g. 1802. U tekstove je umetnuo Mikl. interlinearni latinski prijevod i dodao im je potpun vokabular s potrebnijem biļeškama.

Beiträge zur Lautlehre der rumunischen Dialecte. Niz rasprava štampan u Sitzb. *98—102.* Pisac se obazire na sva tri rumuńska narječja: maćedonsko (cincarsko), istarsko i dačko i obrađuje glasove ne samo u riječima, koje potječu iz lat. jezika, već i u onima, koje su slavenskoga i arnautskoga izvora. U kńizi *98.* (str. 519—550; predano 18. Svibńa 1881.) obrađen je prvi dio vokalizma; u kń. *99.* (str. 5—74, pred. 5. Listopada 1881) drugi dio vokalizma; u kń. *100.* (str. 229—304, pred. 4. Siječńa 1882.) treći dio vokalizma i prvi dio konsonantizma; u kń. *101.* (str. 3—94, pred. 19. Travńa 1882.) drugi dio konsonantizma; u kń. *102.* (str. 3—74, pred. 4. Listopada 1882.) govori Mikl. o odbacivańu, umetańu i dometańu vokala i konsonanta, o metatezi, o kontrakciji, hijatu, asimilaciji i akcentu.

Die slavischen, magyarischen und rumunischen Elemente im türkischen Sprachschatze. Štampano u Sitzb. *118.*, str. 1—26. Predano 13. Veļače 1889. — Pisac se obazire

Digitized by Google

samo na osmansko-turski jezik prelazeći preko sjevernijeh turskijeh narječja, u kojima se nalazi množina ruskijeh riječi. Dalje veli, da se slabo obazire na narječja osmanska, premda bi se u pojedinima našlo dosta slavenskijeh riječi; tako n. pr. u bosansko-turskom jeziku dolaze hrv. riječi *lan, most* pored *ćeten, ćuprija* itd. U svoj popis, koji je sastavljen s poznatom obilnošću i točnošću, unio je Mikl. ne samo one riječi, što su ih Osmanlije doista uzele iz jezika u natpisu navedenijeh, već i one, za koje to nije sigurno, pače možda ni vjerojatno. Mikl. dakako pri svakoj takvoj nesigurnoj riječi izriče svoju sumnju. Tko pročita sav taj popis, taj vidi, da su Osmanlije uzele za čudo malo slavenskijeh riječi. Među takve se mogu računati samo one, za koje nema sumnje, da su doista slavenskoga izvora, za tijem koje upotrebljavaju Turci u govoru i pismu (ne samo u rječnicima) i koje ne služe samo za slavenske pojmove (n. pr. *čar* postalo od slav. *car*). Ako se samo takve riječi računaju, izlazi ih jedva 40. — Iza popisa dolazi dodatak, u kojemu Mikl. razlaže neke glasovne zakone turskoga jezika, prema kojima se uzete riječi moraju mijenjati.

Мађарски ћирилским писменима. Štampano godine 1889. u III. knjizi časopisa: ‚Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini', str. 1—10. — Rukopis ovoga teksta nalazio se odavno u Miklošića, a potječe po svoj prilici iz konca XVIII. ili iz početka XIX. vijeka. Sadržaj čini ispovjedna molitva. Rukopis je pisan crkvenom ćirilicom, a pisao ga je po Miklošićevu mnijenju nekakav Rusin, jer se znak ѧ upotrebljava za *ja*. Ispod svakoga ćirilovskog retka umetnuo je Mikl. transkripciju latinskijem slovima, kako se danas mađarski piše. Iza teksta je prijevod, ali ne od Miklošića, već od uredništva „Glasnika".

6. Recensije.

Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Zend, Griechischen, Lateinischen, Litthauischen, Gothischen und Deutschen von Franz Bopp. Berlin 1833—1840. Recensiju toga djela štampao je Mikl. u bečkom časopisu ‚Jahrbücher der Literatur' 1844, Band *105*, str. 43—70. — Bopova je gramatika izlazila u sveskama; prva je štampana g. 1833, druga 1835, treća 1837, četvrta 1840, a peta nije još izišla na svijet, kada je Mikl. pisao svoju recensiju. Počevši od drugoga dijela poredi Bop i staroslovenski jezik, a kašto se obazire i na druge slav. jezike. Mikl. je u Bopovu djelu našao nekoliko vrlo krupnijeh pogrješaka, te je mislio, da će koristiti nauci, ako te pogrješke otkrije i ispravi, da se dalje ne

Digitized by Google

šire pod okriljem Bopova imena. Mikl. govori o Bopu u čitavoj recensiji s najvećim poštovańem, i gdje pokazuje ńegove najsmješnije pogrješke, spomińe ih kao sitnice, koje su se Bopu potkrale pored sve ńegove pažńe, ne prebacuje mu neznańe niti mu se ruga, od čega bi se dvojega drugi recensent mogao teško uzdržati. Mikl. je tu sjajno pokazao svoju duševnu mirnoću, koja ga je u svem ńegovu kńiževnom radu resila do konca života. Kako su oko g. 1840. jadno poznavali slavensku gramatiku jezikoslovci-poređači, to je drastičnijem primjerima za Benfaja pokazao Šlajher u svojoj ‚Formenlehre der kirchenslav. Sprache' str. XI, ali ni Bop nije daleko odvojio. Tako n. pr. ćirilovsko slovo в piše kašto latinskijem *b*, n. pr. *brata* (t. j. врата), *zbati* (t. j. звати); piše *prošiši*, *prošiti* mjesto просиши, просити; ali najljepše je ovo: u Grimovu prijevodu Vukove srpske gramatike našao je Bop ovake futurne oblike: бићу, играћу pa kako nije bio vrlo vješt ćirilici, čitao je to za бићу, играћу, a što je još gore i smješnije, tumačio je u I. izd. svoje gramatike to -ћу veleći, da dolazi od korijena дѣ, staroind. *dhā* (postavljati), futur dakle da se tako tvori, da se glagol od toga korijena združi s osnovom onoga glagola, kojemu se hoće izreći budućnost! Iz tijeh se primjera (koji su svi uzeti iz Miklošićeve recensije) vidi, kako je u ono vrijeme Bop slabo bio pripravljen, da poredi slavenske jezike s ostalijem indoevropskima, ali kako je I. izdańe ńegova djela slabo moglo imati koristi za slavensku gramatiku, to će odmah svatko dokučiti, kad se reče, da su Bopu bile ‚Institucije' Dobrovskoga izvor za staroslovenski jezik, i on se toga izvora strogo držao, te je n. pr. za znakove ъ — ь mislio, da ne znače drugo do tvrdoću ili mekoću onoga konsonanta, koji pred ńima stoji, da se znakovi ѧ — ѫ izgovaraju kao *ja* — *u*, a ѣ kao *je;* a iz Vostokovljeva Разсужденія i Kopitarova Glag. Cloz. mogao je Bop naučiti pravu vrijednost svijeh tijeh znakova. Ali i u drugom gdječemu vidio je Mikl. bolje od Bopa; tako n. pr. Mikl. već u toj svojoj recensiji drži, da je staroind. jezik imao vokalno ili slogotvorno *r, l,* koje su glasove Bop i Lassen i drugi sanskrtisti svakojako izgovarali, samo ne pravo. Mikl. misli potpuno korektno: ako ‚guna' *ay, av* (t. *ai, au*) gubeći *a* prelazi u proste vokale *i, u,* onda će valjada i ‚guna' *ar* — *al* istijem načinom prijeći u *r, l.* Slavenski particip na -лъ tumačio je Bop krivo, veleći, da je ńegovo л postalo od ńegdašńega dentala kao u lat. lacrima, levir od dacrima, devir; recensent pravo veli, da to ne može biti, jer nema nikakve potvrde, da bi u slav. jezi-

Digitized by Google

cima *d* prelazilo u *l*, a kad bi ih i bilo, ne bi vrijedile, jer staroind. particip, s kojim Bop dovodi u svezu slavenski, nema *d*, već *t*, n. pr. bhūta (= bivši). Miklošić dodaje: po mojemu mnijenju sa starosl. бъıлъ slaže se u tvorbi staroindijski supstantiv pāla (čuvar) od kor. pā (čuvati). Oko slav. aorista dosta se recensent muči, pa premda ni njemu nije sve dosta jasno, ipak Mikl. i u tom dijelu slav. gramatike bolje vidi od Bopa. Vrijedno je spomenuti, da Mikl. u ovoj recensiji gdjekoje staroind. riječi dovodi u etimologičku svezu sa slavenskima, dakako sad pravo (n. pr. staroind. pitu — jelo: starosl. питати, hraniti), sad krivo (guṇa — kakvoća, jakost: starosl. двогоубъ). Ne može se kod toliko dobrijeh misli, što ih je u svojoj recensiji izrekao, zamjeriti Miklošiću, što je gdjegdje i pogriješio: tâ tâ je recensija njegov naučni prvenac, pa k tomu pisana pred 50 gotovo godina! Tako mu n. pr. ne vrijedi misao, da je starosl. ъı dvoglas (u tom se držao Kopitara: Glag. Cloz. 50), ne vrijedi mu tumačenje složenijeh oblika n pr. добръıмъ iz добро + имъ ili добра + имъ, ni tumačenje gen. sing. na -ъı n. pr. вьдовъı, za koji oblik misli, da potpuno odgovara latinskomu viduae (mjesto: viduai).

Остромирово евангеліе 1056—1057 года изданное А. Востоковымъ. Санктпетербургъ 1843. Recensija je toga izdanja napisana u *119* knjizi bečkoga časopisa ‚Jahrbücher der Literatur' str. 1—39. Na koncu ocjene stoji datum: 1. Veljače 1847. — Mnogi su slavenski filolozi, osobito ruski, sve do novijega vremena držali, da je u Ostromirovu jevanđelju najbolje sačuvan pravi staroslovenski jezik. Pače i Joh. Šmit i Leskin njegda su to isto mislili; ovaj drugi je pače g. 1871 napisao svoju staroslovensku gramatiku poglavito na osnovi Ostromirova jevanđelja. Što je i sam Vostokov to mislio, nije čudo, jer koliko je pravijeh panonskijeh spomenika bilo poznato g. 1843? S tijem je veća slava Miklošićeva, što je on već g. 1847 upoznao pravu vrijednost Ostromirova jevanđelja. Slavenska filologija danas potpuno u tom obziru stoji na Miklošićevoj strani. — Vostokov piše na V. strani predgovora: Сравнивъ Остромирово Евангеліе съ изчисленными выше памятниками словенской письменности (misle se: Glag.-cloz., monum.-frising. i rajmsko jevanđelje) должно отдать оному первенство передъ ними, если не по древности, то по полнотѣ и правильности языка Церковнословенскаго и по однообразному правописанію. Miklošić se s tijem sudom ne slaže, već u pravilnosti jezika i pravopisa daje prednost Kločevu glagolašu, suprasaljskom rukopisu i Asemanovu jevanđelju. On nabraja 12 točaka, koje do-

Digitized by Google

kazuju, da je pisac Ostromirova jevanđe|a koješta zapisao ne prema čistomu staroslovenskom jeziku, već prema svojemu materinskom, ruskomu. Evo tijeh točaka: 1. ꙗ mjesto ѧ i ѧ mjesto ѧ iza ж, ш, ч, ц; n. pr. ꙗзыкъ, земꙗ (gen -sing.), начала. Većinu je ovijeh pogrješaka u ostalom uvidio Vostokov i popravio u indeksu. 2. ѧ i ѧ mjesto ꙗ; n. pr. вьсакъ, въпиахж (mjesto вьсꙗкъ, въпиꙗахж). 3. оу mjesto ж i ю mjesto ѭ; n. pr. вѣроу, знаю. 4. ж mjesto оу i ѭ mjesto ю; n. pr. законж (mjesto законоу), обожь (mjesto обою). 5. ьр — ър, ьрь — ъръ, ьл — ъл, ьль — ълъ mj. рь — ръ, ль — лъ; n. pr. пьрвѣе, пьрьси, дьрꙁаите, пълнъ, мълъва. Pisar — đakon Grigorije — držao se u tom šarenom pisańu ruskoga izgovora; ispor. rus. первый, полный; što piše пьрьси, мълъва, tu je jamačno kontaminiran i ruski i staroslovenski pravopis: pravo je ruski пьрси, мълва (t j. перси, молва), a pravo je staroslovenski прьси, млъва; poluglas iza р — л piše Grigorije ondje, gdje ga na to nagoni ruski izgovor: кръвь, крьстити, сльза; ispor. rus. кровь, крестить, слеза. 6. ж mjesto жд; n. pr. прѣже, прихожь. 7. е mjesto ѣ, n. pr. древо, несть (mjesto нѣсть, nije). 8. poluglase ъ, ь piše Grigorije vrlo pravilno, dok čisti staroslovenski spomenici u-tome mnogo griješe. 9. у mjesto оу. 10. щ mjesto шт. 11. javlja se kašto rusko полногласіе, n. pr. перегънжвъ, Володимира. 12. mjesto ютеръ u Ostromiru dolazi нѣкъій. — Točku 9. mogao je Mikl. izostaviti, jer je to pisarska griješka, koja se ne može odbiti na ruski izgovor; isto tako mogla je izostati i točka 10, jer ne samo što se щ (ѱ) nalazi i u čisto panonskijem glagolskijem rukopisima, n. pr. dosta često u marijanskom jevanđe|u, već nema sumńe, da je taj znak pripadao i najstarijoj glagolici, dok ima brojnu vrijednost (na ime 800). Ali ako se te dvije točke odbiju, još ih ostaje deset, i one potpuno dokazuju, da se Ostromir znatno uda|uje od čistoga staroslovenskog jezika. To je svoje uvjereńe Mikl. iza 30 godina ponovio u raspravi o rijećima s oblikom *trst*, str. 303 - 304. Još bismo imali dosta koješta navesti iz ove Miklošićeve ocjene, ńegove gramatičke i druge napomene, ali da ne du|imo odviše posla, reći ćemo još samo ńekoliko riječi, jer ono, što je priopćeno, i onako je najvažnije. Dodajem još to, da mu sve napomene nijesu dakako jednake vrijednosti; da u toj ocjeni uči, da su panonski Sloveni i (slavenski) Bugari isto pleme, koje su na koncu IX. vijeka Maǵari razdvojili, i onda panonski Sloveni da su pomaǵareni, ali su trag svojemu jeziku ostavili u velikom mnoštvu svojih riječi, što su ih Maǵari primili i do

Digitized by Google

danas sačuvali; da se s razlogom protivi Šafariku, koji je u ‚Starožitnostima' 633. rekao, da su Mađari veći dio slavenskijeh riječi uzeli u staroj svojoj istočnoj domovini, gdje su sjedili do IX. vijeka; da veli, kako iza supina u starosl. jeziku dolazi mjesto akusativa obično genitiv (n. pr. посъла и на села своя пастъ свиний); tu imam dodati, da je tu sintaktičku osobinu davno prije Miklošića opazio Dobrovski u svojim Institucijama str. 646. Suvišno je gotovo spominati, da Mikl. izriče potpuno svoje priznaće Vostokovu poradi uzorne ńegove savjesnosti i točnosti.

Српска синтакса. Написао Ђ. Даничићъ. Део првый. У Београду 1858. — Ne toliko recensiju ili ocjenu, koliko obznanu i to kratku o toj knjizi napisao je Mikl. u 97. broju ‚Српских Новина' g. 1858. Mikl. hvali Daničićevo djelo, što je u ńemu svako pravilo potvrđeno primjerima, pa ne samo iz današńega jezika, već i od najstarijih vremena, priznaje piscu veliki trud i oštroumnost u tumačeńu sintaktičkijeh pojava, kaže, da će i sam, kad bude pisao slavensku sintaksu, mnogo koješta upotrebiti iz Daničićeve. Svoju obznanu završuje Mikl. s riječima: Не може човек да не назове српски народ срећним, што добивши од поштованога Нестора међу славистама ненадвишен зборник својих народних песама, којима се сав просвећени свет праведно диви, и речник, који је углед за речнике, сад од млађега човека има о једноме између најтежих делова у граматици својега језика посао, који науци са свим одговара.

Рјечник из књижевних старина српских. Написао Ђ. Даничић. I o ovoj Daničićevoj knjizi, ili bolje, samo o prvoj ńezinoj svesci napisao je Mikl. kratku obznanu g. 1862. u Видовдану, br. 38. U ńoj govori, kako je ovo Daničićevo djelo vrlo zaslužno, kako bez ńega ne će moći biti nitko, tko se bavi ne samo jezikom, već i prošlošću srpskoga naroda, hvali Daničićevu pomńu i pravu filologičku točnost. Znatne su ove riječi Miklošićeve: И ја сам пређе имао намјеру осивјетлити начином, којим је овдје учињено, српске документе, које сам издао, и посао мој још прије неколико година бјеше далеко напредовао, кад ме други послови сметоше, те га не могох наставити: а сад разгледавши прву свеску дјела Даничићева могу са свијем миран оставити на страну свој одломак[1].

[1] Ove su dvije ocjene preštampane g. 1891. u 4. broju Просветнога Гласника, str. 178—180.

Digitized by Google

7. Izdańa.

S. Joannis Chrysostomi homilia in ramos palmarum. Vindobonae 1845. Str. VIII. i 72. Ova je homilija ulomak iz suprasaļskoga rukopisa, a Mikl. ju je izdao po prijepisu Kopitarovu. Tekst je štampan na tâkijem stranama (2—24), na lihijem stoji latinski Miklošićev prijevod, a na str. 26—35 grčki original. Jamačno se ima odbiti na Kopitarov prijepis, što se tekst ove homilije ne slaže potpuno s tekstom u izdańu supras. rukopisa (str. 234—245). Tako n. pr. u homiliji u 1. retku stoji чоудесемъ, a u supr. чоудесемь; hom. r. 5. съплетенъихъ: supr. сьпл ; hom. r. 190. съпаѫштоу: supr. сьпа –; hom. r. 338. осватити: supr. освѣтити; hom. r. 347. въ: supr. вь; hom. r. 352. доухомъ: supr. доухомь; hom. r. 353. вѣкомъ: supr. вѣкомь; hom. r. 360. слѣпии: supr. слѣпии. Iza grčkoga teksta dolaze biļeške, napokon potpun glosar. — Ova kńižica ima dva dodatka: u prvom je izdana isprava kraļa Stefana Uroša iz prvijeh godina XIV. vijeka ; u drugom biļeška kaluđera Isaije o smrti kraļa Vukašina. O ta dva istorička dokumenta govori Miklošić u predgovoru.

Vitae Sanctorum. Accedunt epimetra grammatica quinque. Viennae 1847. Str. 54. I ovo je ulomak iz supras. rukopisa, ali iz samoga originala, ne iz prijepisa Kopitarova. Izdana su žitija triju svetaca, kojima uspomena pada na dane Marta 9. 11. 19, u izdańu supras. rukopisa stoje ta žitija na stranama 50 dd., 90 dd., 128 dd. Nekoliko sitnijih razlika nalazimo i ovdje, tako n. pr. u vit. sanct. redak 3 ima вь, a supr. въ; v. s. 9. бѣхѫ: supr. бѣ'хѫ; v. s. r. 186. тем'ьнъии: supr. темьнъии; v. s. r. 489. тъжде дьнь: supr. въ тъжде дьнь; v. s. r. 514. .гї. (broj XIII.): supr. .вї. (broj XII). Osim toga ima u ‚vitae sanct.' dosta štamparskijeh pogrješaka, koje nijesu ispravļene na kraju kńižice u popisu „corrigenda", n. pr. redak 183. бесгоуд'на (mjesto бест—), r. 502. поспожда (mj. госп—), r. 654 пе (mj. не). Iza teksta su metnute biļeške i glosar, ali u glosaru su samo one riječi ‚quae in nostris Radicibus linguae slovenicae veteris dialecti desunt'. Poslije glasara dolazi 5 dodataka: u prvom pokazuje na osnovi bugarskoga abecenara i dviju grčkijeh biļežaka, koje su prava imena ńekijem slavenskijem slovima; u drugom dodatku govori o deklinaciji slavenskoga složenog adjektiva, poredi ga s litavskijem, tumači postańe oblika новъихъ, новъимъ (krivo, kao i u ‚Formenlehre' 1856 — vidi naprijed), ispravļa Dobrovskoga, Kopitara i Vostokova, koji su gdjekoje

Digitized by Google

padeže složene deklinacije pogrješno postavljali, a vrlo oštro govori o Hanki u povodu iste stvari; u trećem dodatku govori o starosl. aoristu za ono vrijeme u opće dobro, samo da nije pokušao tumačiti i jakoga aorista n. pr. текъ, падъ, o kojemu smiješno veli, da mu je na kraju otpalo aorisno -съ i dodaje: ‚confer librorum glagoliticorum пѣникъ e *phoenix*, ubi etiam съ abiectum esse vides'; u četvrtom dodatku tumači oblike бѣхъ, бѣахъ, бѫдѫ, — u ovom pošljednjem obliku *д* mu je dakako umetak zijeva radi; u petom dodatku razlaže, kako se sve opisuje futur u staroslov. jeziku i oblik глаголати имамь poredi s futurom romanskijeh jezika.

Vita s. Clementis episcopi Bulgarorum. Vindobonae 1847. Str. XXII i 34. Knjižica ima posvetu: Manibus Kopitarii gratus discipuli animus. — Znatni ovaj izvor za istoriju sv. Ćirila i Metodija i njihovijeh učenika bio je prije Miklošićeva vremena dva puta izdan, ali su ta izdanja bila tako rijetka, da je od njih bilo slabo koristi. Za to je velika zasluga Miklošićeva, što je svojim izdanjem doskočio velikoj potrebi slavenske filologije. Važan je njegov latinskijem jezikom pisani predgovor, u kojemu se osim drugijeh dobrijeh stvari nalazi dokaz, da pisac ovoga žitija nije Teofilakt, bugarski arhiepiskop, kako je u natpisu zabilježeno, već da je žitije napisao neki mladi suvremenik i prijatelj sv. Klimenta. Nakon 30 godina kušao je oštroumnijem i jezgrovitijem dokazivanjem ruski pisac A. Voronov oboriti rečeni Miklošićev dokaz, ali mu to ipak nije pošlo za rukom[1]. U predgovoru priopćuje Mikl. važnija mjesta žitija u latinskom prijevodu, da se mogu i oni koristovati, koji ne umiju grčki. Iza predgovora dolazi grčki tekst bez ikakvoga komentara.

Popevka od Svilojevića. Štampano god. 1851. u Slavische Bibliothek I. 259–260. Tu je bugaršticu štampao Mikl. kao prozu, jer u ono vrijeme nije u njoj razaznao stihova. On ništa drugo ne veli o toj pjesmi osim da je zapisana g. 1663. Poslije ju je, i to dakako kao pjesmu u stihovima, štampao među drugijem bugaršticama u Denkschr. *19.* str. 69.

Glagolitisches Fragment. Štampano g. 1851 u Slav.-Bibl. I. 261—263. Tu je izdan ulomak marijanskoga jevanđelja: Joann. XIX. 9—28 i to u ćirilovskoj transkripciji. Taj je ulomak

[1] Vrijedno je zabilježiti, da i Dobrovski u svojim pismima Kopitaru god 1811. i 1823. veli, da Teofilakt ne može biti pisac Klimentove legende. Vidi: Сборникъ отдѣленія русскаго языка и словесности, томъ *39*, str. 218. 630.

Digitized by Google

dao Miklošiću V. Grigorović, koji je čitav rukopis na svetoj Gori našao i dobio. Danas se ne razumije, za što Mikl. u (vrlo kratkom) predgovoru veli, da će ovaj ulomak prijateljima slavenske filologije biti s tijem miliji, jer se čuje, da je sav rukopis osim toga jedinog lista propao.

Monumenta linguae paleoslovenicae e codice suprasliensi. Vindobonae 1851. Str. XII. i 460. Izdanu je priložen jedan snimak. — Premda suprasaljski rukopis nije u glasovima i oblicima sačuvao onoliko starine koliko n. pr. zografsko jevanđelje, ali još i danas, gdje su otkriti i izdani nekoji starosl. spomenici, za koje se g. 1851. nije ni znalo, rečeni je rukopis vrlo važan za poznavanje starosl. jezika. Važnost mu povećava njegovo leksičko blago, koje je poradi sadržaja rukopisa mnogo obilnije i raznovrsnije nego li u jevanđeoskijem tekstovima. Mikl. je svakako učinio veliku uslugu slavenskoj nauci s izdanem takvoga spomenika. Prvu polovinu rukopisa izdao je Mikl. po originalu, koji se čuva u biblioteci ljubljanskoga liceja; za drugu polovinu veli u predgovoru, da ne zna, gdje se nalazi, ali ju je ipak izdao i to po Kopitarovu prijepisu, koji je bio nekoliko godina pred svoju smrt sav rukopis prepisao[1]. U predgovoru govori Mikl. o načinu svojega izdanja, a taj je način kao u svijem njegovijem izdanima staroslovenskijeh tekstova: svi su suvišni znakovi (spiritusi) poizostavljani, uvedena je racionalna interpunkcija, sve su skraćenice potpuno ispisane, svaka se riječ za se piše. Takav način misli on, da je pravi evropski, a zadržati u izdanima kako je u rukopisima sve suvišne znakove, kratice itd. to je on držao za barbarstvo (Formenlehre in Paradigm. XXXIV.) Drugi su izdavači starosl. spomenika mislili, i to s pravom, da štampano izdanje može samo onda potpuno zamijeniti original, ako je upravo sve iz originala zadržano, i da je vjernost izdanja nužnija od udobnosti čitatelja.

Apostolus e codice monasterii Šišatovac. Vindobonae 1853. Str. XXIV i 267. S jednijem snimkom. Knjiga je posvećena: ‚Illustrissimo principi Michaeli M. Obrenović hoc patriae linguae monumentum venerabundus offert gratus editor'. Ovaj rukopis (pisan g. 1324 u gradu Žrelu blizu Peći rukom kaluđera Damjana) pored svih svojih pogrješaka i pisarskih i stvarnih ima veliku cijenu ne

[1] O sudbini supras. rukopisa, tko ga je, kada i gdje našao, kako je rastrgan, kamo je došla jedna polovina, gdje se druga čuva, o tom ima lijep članak od P. O. Bobrovskoga u časopisu Журналъ министерства народнаго просвѣщенія. 1887. Октябрь-Декабрь.

Digitized by Google

samo za poznavańe srpsko-slovenskoga jezika, već i za istoriju slavenskoga prijevoda Novoga Zavjeta; za to je dobro učinio Mikl., što ga je na svijet izdao. Patrijarh Josif Rajačić poslao je taj rukopis Miklošiću u Beč, da ga može izdati, a knez Mihajlo platio je štampu.

Über die Sprache der ältesten russischen Chronisten vorzüglich Nestor's. Štampano u Sitzb. *14,* str. 1—52. Predano 8. Studenoga 1854. — U predgovoru veli Mikl., da je tekst Nestorove kronike do zla boga rđavo sačuvan i da je dužnost nauke očistiti po mogućnosti tekst od pogrješaka, a jezikoslovna je nauka u današńe vrijeme (t. j. god. 1854) dovoļno pripravļena za taj posao. Mikl. izdaje prvijeh 18 poglavļa Nestorove kronike onako, kako on drži, da bi je trebalo izdati. Ńegova su načela u tom poslu ispred izdańa obilno razložena. Ėvo u kratko, kako Mikl. umuje: Nestor se za cijelo kao i svaki pisac držao ńeke gramatike; on nije mogao istu riječ često na istoj strani različno pisati, a što takvijeh primjera ima dosta u ńegovoj kronici, to su učinili neuki i nerazumni prepisivači; Nestor veli ‚словѣньскъ ꙗзыкъ и роусьскыи єдинъ єсть', i iz te rečenice, koja objektivno nije istinita, vidi se, da je Nestor imao namjeru pisati čisto staroslovenski, ali mu je to slabo polazilo za rukom, jer mu je u tom smetao materinski ruski jezik, koji je silom provaļivao; u tekstu dakle Nestorovu, drži Mikl., treba sve zadržati, što je pravo po staroslov. gramatici, a od onoga, što se s ńom ne slaže, vaļa zadržati samo ono, što se nalazi također u drugijem suvremenijem ruskijem spomenicima; što se u ńima ne nalazi, to se ima okrenuti na staroslovensku. S ovijem se načelima ne možemo posve složiti, jer treba računati s mogućnošću, da je Nestor često dobro znao, kako bi se što reklo čisto staroslovenski, pa je ipak zapisao ovu ili onu riječ na rusku. U ńega se n. pr. nalazi володѣти, ворота, оумерети pored владѣти, врата, оумрѣти, i Mikl. jamačno ide predaleko, kad u svoj tekst uzima samo ove druge (staroslovenske) oblike; trebalo bi mu uzimati jedne i druge, kako gdje stoji u rukopisu, kojega se drži. Isto se tako ne može opravdati, što Mikl. vokal *o* u riječima kao олень, одинъ svuda mijeńa u ѥ, samo u sopstvenijem imenima kao Ольгъ, Ольга (staronord. Helgi, Helga) ostavļa *o*. Poređeńe Nestorova jezika s jezikom ostalijeh ruskijeh suvremenijeh spomenika svakako je vrlo korisno, ali je Mikl. u tom poslu upotrebio kud i kamo premalo spomenika, na ime samo 2, i to rukopis bečke dvorske biblioteke, koji se zove

Digitized by Google

‚codex Hankensteinianus' i spomenik, što ga je izdao g. 1851. K. M. Obolenski: Лѣтописецъ Переяславля Суздальскаго; a da je poredio Nestora sa što većim brojem drugijeh suvremenijeh spomenika, ne bi gdjekojih pravih staroruskih oblika brisao iz Nestora; tako bi bio n. pr. svuda ostavio gen.-sing.-fem. na -ѣ, n. pr. землѣ, accus.-pl. na ѣ, n. pr. конѣ, partic.-praes. na -a, n. pr. река, мога i ne bi tijeh oblika okretao u земля, коня, рекъı, могъı. Iz svega se ovoga vidi, da Mikl. nije bio svuda najsretnije ruke, gdje je jezik Nestorov išao normirati.

Chrestomathia palaeoslovenica. Vindobonae 1854. Str. 1—92. Tu je štampano iz različnijeh rukopisa ńekoliko staroslovenskijeh ulomaka, a na kraju knjižice stoje frisinški spomenici. U knjižici su suhi tekstovi bez ijedne riječi predgovora ili pogovora ili drugijeh kakvijeh bilježaka i bez glosara. Očevidno je to izdańe namijeńeno školskoj porabi.

Chrestomathia palaeoslovenica cum speciminibus reliquarum linguarum slavicarum. Vindobonae 1861. Str. 1—114. Ovo je upravo drugo izdańe knige pred ovom navedene; staroslovenski su tekstovi gotovo isti, koji u I izd., samo ih je ńešto mańe. Frisinški su spomenici opet dodani; osim toga se u ovoj čitanci nalaze panonska legenda o sv. Ćirilu kao ogled srpsko-slovenskoga jezika; za tijem je štampan ulomak iz Nestorove kronike, dva staročeška ulomka u stihovima i napokon ulomak iz staropoljskoga florijanskoga psaltira. I u ovoj su knjizi goli golcati tekstovi bez ikakvijeh bilježaka.

Evangelium s. Matthaei palaeoslovenice e codicibus. Vindobonae 1856. Str. 1—80. Tekst, koji je štampan ćirilicom, složen je iz različnijeh rukopisa. Ni tu nemamo ni predgovora ni pogovora ni bilježaka ni glosara, pače ni naznaka, iz kojega je rukopisa što uzeto. Jamačno je i to imala biti školska knjiga.

Lex Stephani Dušani. Fasciculus prior textum continens. Vindobonae 1856. Str. 28. I ovo je izdańe bez ikakvoga komentara. Tekst nije Miklošićev, nego je preštampan Šafarikov iz knjige ‚Památky dřevního písemnictví Jihoslovanův 1851., pače i slova su iz iste štamparije, na ime Haase-ove u Pragu. Vrlo kratki predgovor glasi: Textus legis Stephani Dušani, quem in hoc libello in usum discipulorum meorum edidi, descriptus est e P. J. Šafarikii monumentis serbicis. Fasciculum posteriorem glossarium continentem tempore haud ita longinquo emissurum me esse confido. Taj drugi sveščić nije nigda na svijet izdan.

Digitized by Google

Die Sprache der Bulgaren in Siebenbürgen. Štampano g. 1856. u Denkschr. 7, str. 105—146. — U pristupu govori Mikl. o Bugarima po Ugarskoj, koliko ih gdje ima, i kada su se doselili. Za tijem prelazi na erdeljske Bugare, za koje kaže, da su se porumunili istom na početku XIX. vijeka, naznačuje mjestimice, gdje su sve po Erdelu boravili. Iza uvoda dolazi izdanje katekizma, koji je napisan u jeziku tijeh porumunjenijeh Bugara. Katekizam je pisan magarskijem pravopisom; to ne bi bilo nikakvo zlo, ali je nevolja, što pisac nije bio dovolno vješt jeziku, kojim je pisao, za to su mnoga mjesta u katekizmu tamna. Mikl. izdaje katekizam u pravopisu, kojim je pisan; za tijem dodaje popis svijeh riječi, što se u spomeniku nalaze i tumači ih po mogućnosti; onda govori o pravopisu i fonetici katekizma, iza toga o tvorbi riječi, o oblicima i sintaksi. Vidi se, da upravo s ljubavlu obrađuje jezični ostatak nestaloga jednog slavenskog plemena. On drži, da je to pleme ogranak bugarskoga naroda i da se doselilo u Erdelj dosta rano. Nakon 18 godina promijenio je Mikl. to mnijenje, i to u predgovoru knige ‚Formenlehre in Paradigmen', gdje na strani X—XI. veli: ‚iza ponovljenoga istraživanja ne mislim više, da su se ti (t. j. erdeljski) Slaveni, koji se sami nigda nijesu zvali Bugari, doselili s desne na lijevu obalu Dunava, već ih sada držim za autohtone erdeljske. Sigurno je, da su oni sa svijem različni od ugarskijeh Bugara, koji su se u kasnija vremena doselili u Ugarsku'. U toj knizi i u knizi ‚Wortbildungslehre' 1876. str. 201. poradi navedenoga razloga zove Mikl. pomenuto pleme: dački Sloveni, a njihov jezik dačko-slovenski. G. 1882. u raspravi ‚Geschichte der Lautbezeichnung im Bulgarischen' izdao je Mikl. i drugi jezični spomenik tijeh erdeljskijeh Slavena, koji mu je došao u ruke negdje poslije g. 1876; sadržaj tome spomeniku čini 11 molitava, koje su zabilježene god. 1803., dok je još bilo ljudi, koji su govorili tijem dačko-slovenskijem jezikom. Svojoj raspravi u Denkschr. 7., dodao je Mikl. god. 1858 u ‚Slavische Bibliotek' II. str. 140—141 tri neznatna dodatka pod natpisom: Zusätze zu meiner Abhandlung ‚Die Sprache der Bulgaren in Siebenbürgen'.

Das Recht von Pskov. Štampano g. 1858. u ‚Slavische Bibliotek' II. str. 46—63. Tu Mikl. izdaje pskovski zakonik (koji potječe iz g. 1467.) i to po izdanju N. Mazurkevića (Odesa 1847.), a Mazurkević ga je bio izdao po jednom rukopisu iz XVIII. vijeka Iza izdanja su dodane veoma kratke bilješke, koje se tiču kritike teksta.

Digitized by Google

Denkmal der neuslovenischen Sprache. Štampano također u ‚Slav. Bibl.' II. str. 170—172. Tu je izdana slovenska ‚confessio generalis' po rukopisu, koji se čuva u Ljubljani, a potječe iz XV. vijeka. To je poradi svoje — razmjerno — velike starosti važan spomenik novoslovenskoga jezika.

Die altslovenischen Legenden vom heil. Wenzel. Štampano u ‚Slav. Bibl.' II. str. 270—281. Tu Mikl. preštampava obje legende o sv. Većeslavu, koje su se sačuvale u ruskoslovenskoj recensiji. Dulu preštampava iz izdańa A. Vostokova g. 1827., pa i predgovor Vostokovlev priopćuje u ńemačkom prijevodu; kraću legendu preštampava po izdańu F. Palackoga, koji ju je bio štampao latinicom, a Mikl. ju izdaje kao i prvu ćirilicom. Miklošićev se pravi trud ograničuje samo na lat. prijevod obadviju legenda; on je, istina, bio naumio napisati i biļeške jednoj i drugoj, te to obećava učiniti u III. svesci časopisa ‚Slav. Bibl.', ali ta sveska nije nigda svijeta ugledala, a ni obećane Miklošićeve biļeške. Vidi se dakle, da Miklošićeva čednost nije pretjerana, kada za ovaj svoj posao veli: ‚meine geringfügige Arbeit'.

Brief des heil. Brun an Kaiser Heinrich II. Štampano u ‚Slav. Bibl.' II. str. 307—312. To je pismo važno za slavensku mitologiju, jer se u ńemu spominje bog polapskijeh Slavena ‚Svarožić'. Iza izdańa ima ńekoliko sitnijeh biļežaka, koje se tiču kritike teksta. Pomenuto je pismo prije Miklošića izdao A. Hilferding u časopisu ‚Русская Бесѣда' g. 1856.

Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii. Viennae 1858. Str. XII. i 580. Kńiga ima posvetu: Illustrissimo principi Michaeli M. Obrenović hunc librum dedicat gratus editor. — Osim isprava štampani su u ovoj kńizi i natpisi, za koje je Mikl. doznao, te imaju kakvu istoričku vrijednost. Od gdjekojih isprava priopćuje Mikl. samo izvod ili sadržaj, jer više nije o ńima doznao. Prije ove Miklošićeve kńige štampali su bili dosta isprava Avramović, Karano-Tvrtković, Šafarik; iz ńihovijeh kńiga preštampao je Mikl. dotične isprave, osim toga je štampao dosta još nigdje neizdanijeh isprava, što su mu ih poslali pojedini ļudi, koje on poimence spominje. Gdje se nije mogao dokopati originala, tu se služio prijepisima. U originalima nije mijeńao drugo, osim što je poizostavļao suvišne znakove, skraćenice razvezao i uveo interpunkciju po smislu; istijeh se pravila držao i u starijim prijepisima; ‚in iis vero, quae librarii russizantes praecipue hoc saeculo descripserunt, serbismos restituendos esse censuimus persuasum habentes

Digitized by Google

textum hoc modo emendatum ab archegrapho minus discedere quam apographum, quo usi sumus'. Pri svakoj je ispravi po običaju izdavalačkom XIX. vijeka rečeno sve, što o ńoj treba znati: kada je i gdje je koja pisana, tko je ispravu izdao i u koju svrhu, — to stoji pred svakom ispravom, a za svakom je zabiļeženo, gdje se čuva original ili prijepis, na kakvom je materijalu pisana, kako je sačuvana sama i pečat joj i je li već tko dotičnu ispravu štampao. Mikl. priznaje, da će biti dosta pogrješaka u ńegovu djelu t. j. nije mogao sve pravo pročitati i odgonenuti. — Nema sumńe, da bi sve, što je u ovoj knjizi izdao Mikl., drugi tko štampao poslije za kraće ili za duļe vrijeme, jer bi to tražila najpreča naučna potreba, ali Miklošića ide slava, što je tu potrebu u ono vrijeme uvidio te joj doskočio i to načinom, s kojim nauka može biti potpuno zadovoļna.

Zum Glagolita Clozianus. Štampano u Denkschr. *10.*, str. 195–214. Predano 11. Svibńa 1859. — U zbirci različnijeh rukopisa poglavito za tirolsku istoriju. koju je sabrao A. A. Dipauli, našla su se po ńegovoj smrti 2 glagolska lista. Kada je ta dva lista dobio u ruke Mikl., brzo je uvidio, da su to ulomci ‚Kločeva glagolaša', što ga je g. 1836. bio izdao Kopitar, kojemu je do ruku došlo 12 listova toga ńegda velikoga rukopisa. Od tijeh Kopitarom izdanijeh listova zadńih osam sačińava potpun jedan kvaternijon, a prva su četiri lista polovina kvaternijona, koji je neposredno pred onim bio; tomu nepotpunomu kvaternijonu pripadaju i pomenuta dva lista Dipaulijeve zbirke. Mikl. je ta dva lista izdao u ćirilovskoj transkripciji, kao i Kopitar, i to redak po redak kao u originalu. Ispod svakoga retka originala teku druga dva retka: u prvom je grčki tekst homilije, iz koje je glagolski preveden, u drugom je retku tekst homilije, kako se nalazi u jednom srpsko-slovenskom rukopisu XIII. vijeka, o kojemu Mikl. govori, koliko treba, u biļeškama. Taj je srpsko-slovenski tekst umetnuo Mikl. za to, jer je držao, da su oba prijevoda (i glagolski i srpsko-slovenski) potekla iz istoga izvora, a na tu ga je misao navodila velika ńihova sličnost.

Chronica Nestoris. Textum russico-slovenicum edidit F. M. Vindobonae 1860. Str. XIX. i 223. — U latinski pisanom predgovoru govori Mikl. najprije o izvorima Nestorove kronike; za tijem o tome, je li joj pisac upravo Nestor; daļe spomińe ugovore Rusa s Grcima, koji se nalaze u kronici, i dokazuje, da su autentični. Onda g vori, kako je držao za svoju izdavačku dužnost ispravļati tekst, gdjegod su pogrješke očevidne; on je uvjeren ne

*

Digitized by Google

samo, da je ńegovo izdańe lakše za čitańe i razumijevańe nego li ikoje prije ńega, već i da jamačno bliže od ikojega drugog izdańa stoji pravomu Nestorovu tekstu. Ovo je nastojańe Miklošićevo svakako vrijedno hvale i priznańa, samo bi trebalo, da je u biļeškama naznačio sve svoje ispravke i promjene originalnoga rukopisa, kojega se držao (boļe govoreći: izdańa arheografičke komisije). Jezik je u ovom izdańu normiran posve po načelima, što ih je g. 1854. razložio izdajući prvijeh 18. poglavļa Nestora. Što treba o tijem načelima držati, to smo mi naprijed već rekli. Iza teksta dolaze dodaci, gdje su najprije štampana mjesta iz grčkijeh pisaca, koja je Nestor preveo i unio u svoju kroniku; onda dolazi popis mnogobrojnijeh skandinavskijeh imena, što se nalaze u kronici; Mikl. u tom popisu dokazuje, da su to doista skandinavska imena i izvodi ih iz nordičkijeh; u tom mu je poslu, kako u predgovoru priznaje, mnogo pomogao norveški istorik Petar Munch; napokon dolaze u dodacima ‚Notae criticae et exegeticae', za koje treba žaliti, što nijesu obilnije. — U predgovoru veli Mikl., da će do mala izići na svijet latinski prijevod Nestorove kronike od Mihajla Osadce, a sam da će izdati rječnik iste kronike. Ali ni obećani prijevod ni rječnik nigda nijesu svijeta ugledali.

Beiträge zur Kenntniss der slavischen Volkspoesie. I. Die Volksepik der Kroaten. Štampano u Denkschr. *19.*, str. 55—114. Predano 30. Srpńa 1869. — Tu Mikl. izdaje hrv. narodne pjesme starijih vremena, koje se inače zovu bugarštice i ispjevane su u poznatijem dugačkijem stihovima. Mikl. je u taj svoj zbornik uzeo: bugarštice, koje su sačuvane u štampanijem djelima Hektorovića i Barakovića, pjesmu o Svilojeviću, koja se našla među papirima nesretnoga Petra Zrińskoga i koju je bio Mikl. već štampao u ‚Slav. Bibl.' I., za tijem ńekoliko pjesama sačuvanijeh u dva rukopisa XVIII. vijeka. Već se iz natpisa vidi, da Mikl. pjesme, koje je izdao, drži, da su hrvatske; u predgovoru opravdava tu misao time, što veli, da je ńihov jezik očevidno hrvatski; što u ńekima nije potpuno čist hrvatski, a ono je još mańe čisto srpski. Što su se bugarštice u narodu izgubile, to odbija Mikl. na utjecaj čisto srpske epike, koja se po malo raširila u krajeve, gdje su živjeli i žive pravi Hrvati. U predgovoru još govori Mikl. o imenu ‚bugarštice' i o ńihovu stihu, s kojim poredi slične stihove u Slovenaca, Novogrka i Talijana. Biļeške, što su dodane pjesmama, sve se gotovo tiču samo stiha i teksta, koji su na mnogo mjesta rđavo sačuvani. Literarno-istorička je biļeška

Digitized by Google

samo jedna (na str. 71. o Petru Zrinskom i M. Svilojeviću), a vrlo bi dobro bilo, da ih je što više; šteta je, što se Mikl. uklonio tako lijepom i zahvalnom poslu, da dade stvarni komentar bugaršticama.

Die Legende vom heiligen Cyrillus. Von Ernst Dümler und Franz Miklosich. Štampano u Denkschr. *19.*, str. 203—248. Predano 14. Srpnja 1869. — U predgovoru se izbrajaju rukopisi Ćirilova žitija, kojih ima 17, ali ni jedan nije stariji od XV. vijeka; tri su od njih srpske recensije, ostali su ruske. Tekst je štampan po lavovskom (srpsko-slovenskom) rukopisu, ali budući da taj ima samo prvijeh 15 poglavlja, za to je za ostatak (pogl. 16—18) upotrebljen rukopis đakona Vladislava iz god. 1479. Šafarik je u Pamatkama 1851. čitavomu svomu izdanju Cirilova žitija udario za temelj taj rukopis iz god. 1479., ali ga je popunjavao i popravljao, gdje mu se nužno činilo, još s druga tri rukopisa, Za to je dakako Miklošićev tekst različan od Šafarikova. Ispred izdanja stoji uvod od E. Dimlera, u kojemu se dokazuje, da je Ćirilovo žitije napisano u IX. vijeku i s toga potpuno vjerodostojno. Iza teksta dolazi latinski prijevod od Miklošića i Dimlera. Napokon su bilješke od Miklošića, ali ih je vrlo malo, a komentar bi se bio mogao napisati i vrlo obilan i vrlo poučan[1].

Vita sancti Methodii russico-slovenice et latine. Vindobonae 1870. Str. 29. — Na lâkijem stranama stoji tekst, a na lihijem latinski prijevod. Tekst je ruske recensije, a rukopis teksta potječe iz XII. ili XIII. vijeka. Prije Miklošića bio ga je već god. 1865. izdao O. Bodjanski. Po drugom rukopisu štampao je god. 1851. Metodijevo žitije Šafarik u svojim Pamatkama. Iza teksta i prijevoda dolazi nekoliko kratkijeh bilježaka. Tu se potkrala čudna pogrješka: Metodije se prestavio g. 6393 (= 885), pa tako imaju svi rukopisi njegova žitija, pa i onaj, kojega se Mikl. držao, i u njegovu izdanju doista (na 22. strani) stoji ta godina zabilježena, a na kraju knjižice među bilješkama veli: ‚Annum 6394 omnia vitae apographa habent'; indiktijon je g. 6393 bio 3, i tako izvori pravo vele, a

[1] U III. pogl. Ćirilova žitija spominje se, kako je Bog negda po jelenu u lovu uhvatio *Plakidu* (такоже древле оулови Плакидоу въ ловѣ еленемь). Mikl. u prvoj bilješci veli: ‚Die hier erwähnte heilige Placida aufzufinden ist mir nicht gelungen'. — To za cijelo nije svetica, već svetac i mučenik *Eustahije,* koji se prije krsta zvao *Placid,* pa mu se (po kazivanju legende) ukazao jednoć u lovu jelen s krstom među rozima, i to je bio uzrok, te se Placid obratio na kršćansku vjeru.

Digitized by Google

Mikl. kaže, da bi trebalo da je 4 i domišļa se, da je žitije Metodijevo bilo najprije napisano glagolicom, a u tom pismu se broj 4 piše znakom ѯ; kad je kasnije tekst okrenut u ćirilicu, preneseno je, misli Mikl., isto slovo, a г u ćirilici ne znači 4, već 3. To je potpuno suvišna hipoteza, jer nema nikakve teškoće ni u godini ni indiktijonu Metodijeve smrti, već se Mikl. sam čudnijem načinom zapleo u pogrješku. Vidi o tome: Jagić, Вопросъ о Кириллѣ и Меѳодіи, str. 35.

Trojanska priča. Štampano u III. knjizi Starina jugosl. akademije str. 147—188. Predano 13. Listopada 1870. — Rukopis trojanske priče čuva se u vatikanskoj biblioteci. Pisan je oko g. 1350. za bugarskoga cara Jovana Aleksandra. Mikl. je za svoje izdaće upotrebio prijepis, što ga je oko g. 1841. načinio „neki franciškan iz Portugalske, koga je B. Kopitar u Rimu učio staromu slovenskomu jeziku". Ispred izdaća opisuje Mikl. paleografičke, gramatičke i leksičke osobine ‚priče'. Uz izdaće teče paralelno na protivnoj strani Miklošićev latinski prijevod, kojim je izdavač hotio poslužiti i onima, koji nijesu vješti staromu slovenskomu jeziku. Osim literarno-istoričke vrijednosti ima trojanska priča i veliku cijenu za istoriju bugarskoga jezika, jer u ńoj dosta ima sigurnih osobina, koje su mogle prodrijeti samo iz narodnoga bugarskog jezika onoga vremena. Za to Mikl. zaslužuje priznaće, što je ‚priču' izdao.

Psaltir s tumačeńem pisan g. 1346. za Branka Mladenovića. Štampano u IV. knjizi Starina jugosl. akademije str. 29—62. Predano 10. Siječńa 1872. — U pristupu govori Mikl., da se rukopis ovoga psaltira čuva u rumuńskom namastiru Bistrici i da mu ga je rum. ministar prosvjete poslao na ńeko vrijeme u Beč. U rukopisu ima biļeška, da je pisan za sevastokratora Branka Mladenovića g. 6854 = 1346. rukom ńekoga Jovana Bogoslava. Rečeni Branko Mladenović otac je Vuka Brankovića Mikl. govori u pristupu i o drugijem slavenskijem rukopisima, u kojima su psalmi s tumačeńem. Za tijem prikazuje osobine Mladenovićeva rukopisa u paleografičkom, gramatičkom i leksičkom obziru. Onda priopćuje iz ńega ńekoliko izvoda. Napokon dodaje ńekoliko psalama s tumačeńem u grčkom jeziku po jednom bečkom rukopisu.

Altslovenische Formenlehre in Paradigmen mit Texten aus glagolitischen Quellen. Wien 1874. — U toj je knjizi na str. 57—77 izdano prvijeh 10 poglavļa Markova jevanđeļa iz zografskoga rukopisa, i to u ćirilovskoj transkripciji, a po prijepisu

Digitized by Google

Jagićevu, koji je 5 godina kasnije izdao čitav zogr. rukopis. Još je Mikl. u istoj knjizi str. 78–81 preštampao ulomak iz Kločeva glagolaša.

Izvještaj od godine 1772. o manastirih na Fruškoj Gori u Sriemu podastrt kr. dalm.-hrv.-slav. namjestničkomu vieću. Štampano u Starinama, kn. 8., str. 1—19. Predano 27. Listopada 1875. — Osobita je komisija pregledala god. 1772. fruškogorske namastire, i njezino je izvješće važno za ekonomičko stanje namastira i duševno kaluđera onoga vremena.

Neke je spomenike izdao Mikl. zajedno s drugijem naučnjacima. Tako imamo:

Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana. Collecta ediderunt Fr. Miklosich et Jos. Müller. — Od tijeh grčki pisanijeh isprava izišlo je od g. 1860. do 1890. šest knjiga; u I, knjizi (1860) su: Acta patriarchatus constantinopolitani 1305–1402. E codicibus manu scriptis bibliothecae palatinae vindobonensis. II. (1862) je knjiga nastavak prve. U III. (1865.) su: Acta et diplomata graeca res graecas italasque illustrantia e tabulariis anconitano, florentino, melitensi, taurinensi, veneto, vindobonensi. Knjige IV. (1871.), V. (1887.), VI. (1890.) sadržavaju: Acta et diplomata monasteriorum et ecclesiarum orientis. Sve su knjige štampane u Beču i izdane troškom bečke carske akademije.

Monumenta spectantia ad unionem ecclessiarum graecae et romanae maiorem partem e sanctioribus Vaticani tabulariis edita ab Augustino Theiner et Francisco Miklosich. Cum tabula. Vindobonae 1872. Str. 64. — U toj je knjižici izdano u latinskom i grčkom jeziku 14 isprava iz godina 1124—1582. između Grka i papinske stolice. Isprave je našao i prepisao Tajner, a Miklošić je samo nadgledao štampanje, ‚quo editio horum monumentorum accuratior et ornatior curis eius credita evaderet', — veli se u predgovoru.

Novo nadjeni spomenici iz IX i XI. vieka za panonsko-moravsku, bugarsku i hrvatsku poviest. Izdali F. Miklošić i F. Rački u Starinama, kn. *12.*, str. 206–223. Predano 10. Srpnja 1880. — G. 1878. nenadano je nađen u Londonu zbornik iz XII. vijeka, u kojemu su izvodi iz različnijeh papinskijeh pisama. Istorici su umah uvidjeli veliku važnost toga zbornika i požurili su se, da ga upotrebe. Članovi odbora za izdavanje poznatijeh ‚Monumenta Germaniae' P. Ewald i W. Wattenbach dali su na molbu Miklošićevu prepisati iz londonskoga zbornika ono, što se tiče slavenske

Digitized by Google

istorije, a Mikl. pošaļe taj prijepis dr. Račkomu, da ga izda na svijet u ‚Starinama'. Priopćeno je 15 izvoda iz papinskijeh pisama: prvijeh je 11 iz pisama Ivana VIII. iz god. 872—874.; tri su iz pisama Stefana VI. iz godine 886—888., a jedan je iz pisma Aleksandra II. iz godina 1061—1062.

Mikl. je u predgovoru svojih Monum. serb. str. VI. vrlo lijepo izrekao, kolika je slava izdavačka: minima gloria est in edendis, maxima in explicandis litterarum monumentis. Iz onoga, što daļe veli, razabira se, da je on izdavačke poslove mańe cijenio od drugoga rada: Nos animo lubenti cuilibet cito edituro, quae collegeramus, permissisemus malentes ab alio editis frui quam edendo tempus consumere et quae nobis magis cordi sunt, differre et procrastinare. Mikl. dakle nije bio osobiti prijateļ mekaničkoga prepisivańa i preštampavańa. — On je sa svojim ńekim izdańima dosta koristio nauci, a bio bi još i mnogo više, da je bio obilniji u biļeškama, što ih je dodavao svojim izdańima (a ńekima nije nikakvijeh dodavao). U opće škrtost u komentirańu tekstova pripada među slabe strane Miklošićeva rada.

8. Zbornici.

Mikl. je već u prvo vrijeme svojega rada osjećao potrebu, da se za slavensku filologiju otvori osobit organ. To ga je osjećańe nagnalo, te je počeo izdavati Slavische Bibliothek, knigu, koja bi izlazila u neodređenijem rokovima, a štampalo bi se u ńoj sve, što ima vrijednosti za slav. filologiju. Ali kod malobrojnosti suradnika i kupaca mogao je od toga zbornika izdati Mikl. samo dvije sveske, od kojih je prva izišla g. 1851., a druga 1858. U jednoj u drugoj ima priloga od različnijeh pisaca onoga vremena, a što je sam Mikl. u ńima izdao, to nam je poznato iz dojakošńega prijegleda, a jedan ćemo ńegov članak iz prve knige malo daļe priopćiti.

Ovdje je najzgodnije mjesto spomenuti Miklošićevu slovensku čitanku ili Slovensko berilo u 4 knige za gimnazijske razrede V—VIII. — Prva je knjiga (za peti razred) štampana 1853, druga 1854., treća 1858., četvrta 1865., — sve u Beču. U prve su tri knige štiva iz pisaca novijega vremena u prozi i stihovima. U čitanci za peti razred četiri su štiva od Miklošića: na str. 22. mala pjesmica ‚Lipa', koju je preveo iz J. Kohanovskoga; na str. 91. dd. ‚Pripovedke iz češke historije' (i to iz najstarije); na str. 127. dd. ‚Severin Boetij' (poznati latinski pisac i savjetnik kraļa Teo-

Digitized by Google

dorika); na str. 146. dd. ‚Nektere izmed najznamenitnejših reči v Carigradu' (opisuje, što je sam vidio u Carigradu god. 1851. i dodaje istoričke bilješke). U čitanci za šesti razred samo je jedno štivo Miklošićevo i to na str. 135. dd. ‚Cenobija', gdje govori o toj istočnoj carici, koja se dugo junački protivila caru Avrelijanu, dok je on nije svladao i u Rim odveo u triumfu. U čitanci za sedmi razred nema ništa od Miklošića, ako nije od njega koje od štiva, uz koja nije zabilježeno od koga su. Čitanka za VIII. razred ima dva dijela: 1. Zgodovina (t. j. ogledi iz starije slovenske književnosti), 2. Izgledi iz sedanje slovesnosti. U drugom dijelu nema ni jednoga štiva od Miklošića, već samo bilješke, a u prvom su dijelu iz njegova pera bilješke o starom slovenskom jeziku i književnosti; u taj je dio umetnuo nekoliko staroslovenskijeh ulomaka (ćirilicom), drugi frizinški ulomak itd.

Barth. Kopitar's kleinere Schriften sprachwissenschaftlichen, geschichtlichen, ethnographischen und rechtshistorischen Inhalts herausgegeben von Fr. Miklosich. Erster Theil. Wien 1857. U toj je knjizi izdao Mikl. autobiografiju svojega negdašnjeg učitelja i prijatelja, za tijem njegove njemačke članke i recensije iz različnijeh novina i časopisa. Drugi dio nije mogao izići na svijet poradi slabe prođe prvoga.

9. Članci različnoga sadržaja.

Entgegnung auf herrn Wenzel Hanka's albernheiten und lügen. Štampano u Slav. Bibl. I. str. 267 dd. — Hanka se sam držao, a i mnogi su ga drugi u ono vrijeme, osobito njegovi zemljaci, držali za velikoga uglednika u slavenskoj filologiji. Pravi vještaci u toj struci kao Dobrovski, Kopitar, Šafarik bili su slaba mnijenja o znanju i sposobnostima Vaclava Hanke. I Miklošić je brzo uvidio, tko je Hanka. On na ime u svojoj knjizi ‚Vitae sanctorum' piše u drugom dodatku o Hankinoj knjizi Начала священнаго языка Словянъ, kako je puna pogrješaka te veli: ‚mirandum igitur non est eum non solum in rebus difficilioribus minusque notis centies errasse, verum etiam in facillimis et in vulgus notis hallucinatum esse'. Razumije se dakle, kako je Miklošića moralo ražestiti, kada je čovjek, kojega je on tako malo cijenio, napisao g. 1850. u časopisu češkoga muzeja, da se Mikl. kiti tuđim perjem, jer knjige ‚Radices', ‚Homilia in ramos palmarum' i ‚Vitae Sanctorum', što ih je Mikl. izdao pod svojim imenom, ne potječu od Miklošića, već od Kopitara, koji ih je u rukopisu ostavio nedovršene. Hanka

Digitized by Google

tu svoju tvrdńu utvrđuje time, što veli, da Mikl. za života Kopitarova nije ništa slično pisao, za tijem veli, da on svoju tvrdńu može i dokazati iz Kopitarovijeh pisama Dobrovskomu i ńemu, t. j. Hanki. Pročitavši Mikl. tu klevetu pozove javno u jednijem češkijem novinama Hanku, da svoju tvrdńu ili dokaže ili poreče. Na to ovaj u istijem novinama ševrdajući odgovori, kako je on samo rekao, da se čini, da pomenuta djela potječu od Kopitara. Ne budući Mikl. zadovoļan s tijem odgovorom, napiše u Slav. Bibl. navedenu ‚Entgegnung', koju završuje s riječima, da se ńemu čini, da Hanka nije pošten čovjek. Ali u istom odgovoru dokazuje Mikl. također, da je Hanka grdna neznalica u staroslovenskoj gramatici. Ta lekcija ne bi škodila Hanki i ńegovijem štovateļima, ali velika grubost, s kojom to čini Mikl., ne služi ni Miklošiću na čast. Izrazi kao: idiot, beispilloseste arroganz, bodenloseste unwissenheit, der arme mann, unendlich beschränktes wissen, seine urtheilslosigkeit, Dobrovský, Kopitar und Hanka das ist Hektor, Achilles und Thersites, dokazuju, kako je Mikl. svoga klevetnika hotio smrviti, ali i s mańom grubošću mogao je isto postići. Znao je Mikl, da takve polemike ni malo ne unapređuju nauke, za to je ovaj ńegov odgovor Hanki ostao prva i zadńa ńegova polemika.

Die Rusalien. Ein Beitrag zur slavischen Mythologie. Štampano u Sitzb. *46*, str. 386–406. Predano 8. Lipńa 1864. — Nema sumńe, da su stari Slaveni u svoje neznabožačko doba štovali osobita božanska ženska bića, za koja su mislili, da žive u vodama; σέβουσι ποταμούς τε καὶ νύμφας veli Prokopije za stare Slavene. Šafarik je god. 1833. u posebnom članku o Rusalkama mislio, da su te vile povotkińe neznabožački Slaveni zvali isto onako kako ih danas Rusi zovu, na ime *Rusalke*. Šafarik u tom članku dovodi ime *Rusalke* u svezu s riječju русло, koja u ruskom jeziku znači: rijeka, riječno korito. Mikl. u navedenoj raspravi također drži, da su stari Slaveni poznavali vile-povotkińe, ali ne misli, da su ih zvali Rusalke. Po ńegovu je mnijeńu to ime dosta mlada izvora: ono je nastalo, drži Mikl., istom u vrijeme, pošto su Slaveni, navlastito Rusi, bili već kršteni. Ime rečenijeh vila izvodi Miklošić iz latinske riječi *rosalia*, koja u Grka glasi ῥουσάλια i znači duhovsku nedjeļu (t. j. ružična nedjeļa). Riječ je ta došla i k Slavenima: *rusaļe* ili *rusaļi* (u Hrvata i Srba), *risale* (u Slovenaca), *rusadla* ili *rusadljé* (u Slovaka), русальная (русальская) недѣля (u Rusa). Svi su ti oblici ista riječ, koja znači duhovsku nedjeļu. Mikl. misli, da je ta riječ po malo od kršćanske duhovske nedjeļe prenesena

Digitized by Google

na nekakvu neznabožačku svetkovinu, koja se od prilike u isto doba slavila još dugo vremena iza pokrštenja. Po svoj je prilici ta neznabožačka svetkovina bila posvećena vilama, pa su tako vile prozvane *Rusalke*. Mikl. za potvrdu svojega ovdje razloženog mnijenja navodi ovu paralelu: ime коляда postalo je od lat. Calendae i značilo je negda kršćansku svetkovinu, a po malo se nime počela označivati slavenska neznabožačka svetkovina, koja je padala u vrijeme kršćanskoga Božića, a napokon je u Malorusa коляда postalo ime nekakvoga bijesa.

Die Blutrache bei den Slaven. Štampano u Denkschr. *36*, str. 127—210. Predano 5. Siječnja 1887. — Rasprava ima tri dijela. U prvom govori pisac u opće o krvavoj osveti s juristićkoga i istoričkog gledišta, kako je postala i razvila se u različnijeh naroda Osim drugoga govori tu o vremenu postanja krvne osvete veleći, da ona postaje u ono vrijeme, dok je individualnost još slabo razvita, dok svatko ono misli i ono hoće što i njegovo bratstvo; govori o osvetniku, o predmetu osvete, o krivcu, umiru, krvarini; govori, kako su u kršćanskijeh naroda crkva i država najglavniji faktori, koji krvnu osvetu ukidaju, crkva poradi onijeh moralnijeh osnova, na kojima je sagrađena, a država za to, jer ona ne može trpjeti, da drugi tko pravicu kroji osim nje same. Također govori tu o smrtnoj kazni, za koju misli, da potječe iz rimskoga prava, i otud su je uzeli Germani, a od Germana zapadni Slaveni; a istočni su je Slaveni primili iz Vizantije, ako ne možda također od Germana. Zgodno poredi Miklošić krvnu osvetu u neciviliziranijeh ljudi s dvobojem u civiliziranijeh: i krvna osveta i dvoboj znače zadovoljštinu, koju pojedinac drži da je dužan sam uzeti ne tražeći je u državne vlasti. — U drugom dijelu prikazuje pisac krvnu osvetu kakva je bila ili kakva jest u slavenskijeh naroda: u Hrvata i Srba, u Bugara, Čeha, Poljaka i u Rusa. Do naših vremena sačuvala se krvna osveta samo u Crnoj Gori i okolici. Najstarije svjedočanstvo za krvnu osvetu u Slavena nalazi Mikl. u cara Mavrikija, koji piše, da Slaveni osvećuju svoje goste (ξένους), ako tko u njih dirne, a to čine Crnogorci još i danas. — Treći dio prikazuje krvnu osvetu u ostalijeh indoevropskijeh naroda, od kojih su je neki ukinuli već u najstarije doba kao n. pr. Rimljani, a drugi su je poznavali vrlo slabo ili nikako, n. pr. Indijanci, Španjolci, a u trećih je, n. pr. u Arnauta, sačuvana u potpunoj strogosti do danas. Mikl. je dodao svojoj raspravi opis umira osvete u onijeh naroda, koji je poznaju ili su je poznavali. Crnogorski je umir sa

Digitized by Google

svim svojim obredima vrlo nalik na arnautski, i Mikl. drži, da su te obrede primili Crnogorci od Arnauta.

Über die Einwirkung des Türkischen auf die Grammatik der südosteuropäischen Sprachen. Štampano u Sitzb. *120,* str. 1—12. Predano 9. Listopada 1889. — Ova se raspravica ima smatrati za dopuńak velikoj raspravi o turskijem riječima u jezicima jugoistočne Evrope. U glasovima i oblicima tijeh jezika nije Mikl. našao ništa, što bi bilo uzeto od Turaka, ali nastavaka našao je dosta, pa ih sve po redu navodi. Tako su n. pr. Hrvati, Srbi i Bugari uzeli ove nastavke od Turaka: *ǵija* n. pr. bojaǵija, govorǵija, bug. ловџија; *lija* i *li,* n. pr. Bosanlija, novajlija, biserli, zlatali; *luk* n. pr. latinluk, đavoluk, bug. роб.лук; *sija,* n. pr. silesija, grdosija, bug. гнздосија (Kokette); *dar* i *tar*[1], n. pr. čuvadar, sveznadar, bug. главатар (Oberhaupt), слугатар (Diener). I nastavak *čuk* ili *čug* u Bugara i Rusa uzet je iz turskoga jezika: bug. зеленчук (Gemüse), rus. лѣнчугъ, бѣлчугъ, malorus. барчук (Sohn eines Barin), медведчук (junger Bär), Томашук (= upravo: Tomašić). — Čini se, da predaleko ide Mikl., što i nastavak *če* (n. pr. latinče, paripče, goveče, bug. соколче, волче) izvodi iz turskoga jezika, te mu nije više vjerojatno ono, što je o istom nastavku rekao u knjizi Stammbildungslehre str. 191. Među verbalnijem sufiksima iz turskoga je jezika *di,* koji se združuje s grčkijem *sa,* n. pr. bojadisati, bug. кондисам (svraćam se), темелединсам (utvrđujem). Vidi o tom naprijed pri Albanische Forschungen III. U sintaksi svojoj imaju pomenuti jezici vrlo malo što turskoga. Mikl. ovamo broji pojav, što se adjektiv kašto ne deklinira, n. pr. samur kapa, demir penǵer, mramor kamen itd.; za tijem akusativ u ovakijem primjerima: šarca ćeš mi timar učiniti (t. j. ńegovati, upravo: ńegu učiniti), vaļa m' kulu tamir učiniti (t. j. popraviti, upravo: popravak učiniti).

III.

Miklošićev kńiževni rad u opće.

Tko samo oko baci na veliko mnoštvo Miklošićevih radńa, što smo ih u drugom poglavļu naveli i ocijenili, mora priznati, da je

[1] Taj su nastavak uzeli Turci iz persijskoga jezika; to je poznati indoevr. nastavak, koji u grčkom jez. glasi τηρ ili τωρ (n. pr. γενετήρ, γενέτωρ), lat. *tor* (n. pr. victor), staroind. *tar* (n. pr. dātar, davalac) itd.

Digitized by Google

Mikl. doista bio čovjek neumorne marljivosti, jer od god. 1844—1889 nije prošla ni jedna godina, u kojoj on ne bi izdao ili bar pripravljao za štampu koju radnju. A dosta godina ima, gdje je nauka od njega dobila po nekoliko radnja. Kada se k tomu uzme na um, da su Miklošićeve radnje od veće česti tražile mnogo vremena, dok im se građa sabere i uredi i dok se obrade, mora se priznati, da je Mikl. bio brz u svojem radu. Ja dakako ne uzimam ovdje riječ ‚brz' u njezinom lošem značenju t. j. ‚nagao, nepromišljen', već Miklošićevu brzinu držim za odlično svojstvo, koje nije dano svakomu naučnaku. Marljivost dakle i brzina u radu pripadaju među one vrline Miklošićeve, koje mu mora svatko priznati, tko ima samo pojam o ozbiljnijem književnijem poslovima. U te dvije vrline malo ga je tko od slavenskijeh naučnaka dostigao, a još manje tko prestigao. Svi dobro znamo, da koliko su god rečena dva svojstva lijepa i vrijedna, da pri mnogijem piscima dosta često od njih strada kakvoća rada, jer piscima ostaje premalo vremena, da ovu ili onu radnju dotjeraju ili da uvide, da u opće nije za štampu. ‚Nonum prematur in annum' zlatno je pravilo, ali vrlo su ga rijetki pisci držali i prije i poslije Horacija! I među Miklošićevim se radnjama nalazi takvijeh, pri kojima nauka ne bi ništa izgubila, da nigda nijesu svijeta ugledale; ali na veliku čast služi Miklošiću, što je takvijeh njegovijeh radnja vrlo malo. Ja ih nalazim samo tri, i to: odgovor Hanki 1851, Краткій словарь 1885 i Darstellung im slav. Volksepos 1889. Na sreću slabost ili nepotrebnost tijeh triju radnja može se ne samo razumjeti, već i ispričati. Za odgovor Hanki sam veli Mikl., da će dobro biti, ako se što prije zaboravi, jer od takvijeh polemika nauka nema nikakve koristi; on ne bi odgovarao Hanki, da se nije od njega osjetio uvrijeđen u onome, što je svakomu poštenom čovjeku najmilije, na ime u svojem obrazu. Što se tiče ‚kratkoga rječnika od šest jezika', tu treba uzeti na um, što smo već rekli u drugom poglavlju, kad je o njemu bila riječ, na ime, da je taj posao naružbina i da se Mikl. morao držati naručiteljeva plana. Radnja napokon o prikazivanju u slav. epici bila bi sama po sebi dobra i korisna, da ju je Mikl. obradio obilnije t. j. prikazao što potpunije makar i spoljašnje samo karakteristike slavenskoga eposa pa ih isporedio s isto takvijem karakteristikama umjetne epike, što sam veli u predgovoru da je zadatak te njegove radnje. Mislim, da sam s pravom slabost te rasprave odbio u drugom poglavlju na Miklošićevu staračku klonulost, jer je njemu bilo već 76 godina, kada ju je pisao. Ni za jednu se drugu Miklošićevu

Digitized by Google

radńu ne može reći, da je slaba ili nepotrebna[1]; on u gdjekojima, istina, izriče misli, kojih nauka nije primila niti će ih primiti (n. pr. u raspravama o accus. cum inf. 1868, o složenoj deklinaciji 1871, o imperfektu 1874), ali je svakako vrijedno bilo saslušati te misli, jer sve su ozbiļne i dobro promišļene. U opće govoreći: Miklošićeva plodnost i brzina nije bila na uštrb vaļanosti ńegova rada.

Miklošićeva se marļivost ne vidi samo iz velikoga broja ńegovijeh radńa, nego i iz toga, što one pripadaju onako mnogim i različnim područjima. I s te strane može svatko sebi sud stvoriti o vrsnoći Miklošićevoj, tko samo oko baci na drugo poglavļe ove moje radńe, gdje je sav rad Miklošićev poređan po pojedinijem područjima. Prije će čovjek izbrojiti ona područja slavenske filologije, na kojima nije Mikl. ništa uradio nego li ona, na kojima je više ili mańe privrijedio štogod. Ni jednoga članka iz ńegova pera nemamo o umjetnoj knńiževnoj istoriji današńih slav. naroda, nemamo o paleografiji ni ćirilovskoj ni glagolskoj, i to bi bila jedina dva znatnija ogranka slavenske filologije, gdje Mikl. nije ogledao svoje snage. Ova se Miklošićeva vrlina mora s tijem više cijeniti, što smjer naučnoga knńiževnog rada u naše vrijeme ide za što većim specijalizirańem; današńi se naučńaci rado ograničuju u svojoj struci na jedno više puta vrlo usko područje, pa malo pitaju, što ńihovi drugovi rade na drugijem područjima. Ta pocjepkanost ne može ostati bez ubitačnijeh pośledica za nauku, jer se tijem načinom gubi nužna harmonija među ograncima iste struke. Mora se dakako uzeti na um, da je danas veoma teško s jednakom vrsnoćom raditi na različnijem područjima, jer su zahtjevi za svako pojedino veliki, ali što je mańe ļudi, koji to mogu, s tijem je veća ńihova slava.

Kod velike obilnosti i raznoličnosti Miklošićeva rada, i to uspješnoga i zaslužnog rada, mogao bi tko držati Miklošića za genijalna čovjeka. Ali pored svega priznańa i poštovańa, što sam ga dovoļno posvjedočio u ovoj svojoj raspravi prema Miklošićevu radu, ja ne mogu Miklošića brojiti među genijalne naučńake. Od genija se traži velika originalnost i savršenost, traži se, da mu djela budu uzor i predmet divļeńa za sva vremena i sve narode. Tijem zahtjevima Miklošićev rad ne odgovara u dovoļnoj mjeri; on je, istina ostavio ńekoliko prekrasnijeh radńa, ali ni jedna od ńih ne stoji

[1] Ovdje se dakako moraju izuzeti iz računa radńe o nastavcima ъ i ль, koje su izvađene iz drugih većih; za tijem izdańa pskovskoga i Dušanova zakonika, koja prikazuju preštampane tekstove kako su ih uredili drugi pisci.

Digitized by Google

na tolikoj visini, na koju se ne bi mogao uspeti i drugi čovjek znatnoga talenta i velike marljivosti. Ima u njegovijem radńama misli, koje bi same po sebi zaslužile, da se zovu genijalne, ali taj se izraz za sav njegov rad, uzevši ga u cjelini, ne može nikako upotrebljavati, jer smo imali prilike u drugom poglavlju vidjeti dosta radńa, a nekoliko smo ih malo prije poimence naveli, koje se nikako ne mogu zvati genijalne. Nauka će s dužnijem poštovańem i zahvalnošću spominati ime Miklošićevo poradi nekojih u pravom smislu njegovih misli i resultata. Tako n. pr. veliku hvalu zaslužuje Mikl., što je već g. 1844. u svojoj recensiji Bopove gramatike izrekao misao, da je staroindijski jezik poznavao vokalno glasove *r* — *l*, i toj je misli ostao jednako vjeran, premda ni među samijem sanskrtistima nije nalazio odziva, dok je nije napokon god. 1875. lijepo dokazao u predgovoru svojoj ‚Stammbildungslehre'; isto je to g. 1852. u svojoj ‚Lautlehre' uvidio za staroslovenske glasove ръ — лъ n pr. u riječima чрънъ, плънъ, a nakon 25 godina to je u raspravi o riječima s oblikom *trst* dokazao kako valja. Lijepo je uvidio Mikl. i dokazao već g. 1852. u pomenutoj knjizi, da se poluglasovi u starosl. jeziku na kraju riječi nijesu već izgovarali u vrijeme, iz kojega potječu najstariji naši spomenici. Njegovu oštroumnost lijepo dokazuje činjenica, što je već g. 1848. u raspravi o starosl. konjugaciji valjano protumačio staroslovenski oblik вѣдѣ (znam), premda je poslije sam odbacio to svoje tumačeńe, dok n. pr. u ‚Wortbildungslehre' str. 125. veli, da je taj oblik zagonetan. Mnogo mu vrijedi misao i dokazivańe u raspravi o riječima s oblikom na *trst*, da korjeniti vokal u iterativima оумарѣти, напаѣти itd. nije, kako su ostali gramatici mislili, drugo stupńevańe, već samo duljeńe. Veliko priznańe zaslužuje dalje Mikl. što je u raspravi o dugijem vokalima g. 1879. uvidio i dokazao, da su se poljski i maloruski t. z. stisnuti vokali razvili iz njegdašńih dugih; — što je g. 1869 oštroumno i pravo protumačio slavenski pronominalni genitiv того; — što je g. 1859. izrekao jedino pravo tumačeńe imena ‚glagolica'; — što je napokon već g. 1847. odredio pravu vrijednost Ostromirovu jevanđelju. Tako bi se mogla navesti još gdjekoja visoka misao Miklošićeva, koja je vrijedna i hvale i divljeńa, a sada ćemo spomenuti njegove radńe, koje se mogu zvati sjajne, koje bi služile na čast i najvećim umovima. Među takve radńe brojim Miklošićeve rasprave: o mjesnijem slav. imenima, što su postala od apelativa, o slav. imenima mjeseci, o slav. kršćanskoj terminologiji, o slavenskijem elementima u jezicima

Digitized by Google

rumunskom, maǵarskom i grčkom, o besubjektnijem rečenicama i napokon treću raspravu o Ciganima.

Kad bi velika većina Miklošićevih misli i radńa stajala onako visoko, kako stoje sada navedene radńe i misli, onda bih i ja drage voļe priznavao ńegovu genijalnost, ali kada pomislimo, da u ńegovu radu ima dosta i misli i radńa, koje su daleko od genijalnosti, onda mu je dakako ne možemo priznavati. Takvijeh radńa ne ću ovdje navoditi, jer je dosta o ńima naprijed rečeno; samo ću spomenuti ńekoje slabe i pogrješne misli Miklošićeve. Poznato nam je iz drugoga poglavļa, da je ńegova nauka o slavenskom hijatu ostala svagda nepotpuna i pogrješna; isto tako nije nigda dotle došao, da pravo protumači složenu slavensku deklinaciju, premda se ńekoliko puta od g. 1844 do 1879 vraćao na taj predmet; nedošļednosti u postavļańu korijena n. pr. u staroind. jeziku *i* pored *as* nije se nigda uklonio, pače kad su drugi lijepo dokazali, da to ne može biti, on je ipak branio tu nedošļednost i ostajao pri ńoj; riječi kao рабъ brojio je svagda u ъ-deklinaciju, a riječi kao пръкъı u *v*-deklinaciju; za praslavensku je grupu *tert* mislio, da je od ńe postalo u starosl. jeziku ne samo *trêt*, već također *trьt;* mislio je (u raspravi o slav. dugijem vokalima), da je vokalna duļina u riječima n. pr. mêd — bôg — dûb uzrokovana skrajńim zvučnim konsonantom; imena Benko, Klime, Gajo, Lukan i dr. izvodi (u raspravi o ličnijem slav. imenima) iz slavenskijeh korijena, gdje je dobro morao znati, da su ta imena strogo kršćanska i da nijesu slavenskoga izvora; o glagolici je u poznatoj raspravi mislio, da je starija od vremena slavenskijeh apostola; ne može se sretnijem držati ni ńegovo uniformirańe Nestorova jezika; a napokon ne može se pohvaliti Miklošićeva škrtost u komentirańu tekstova, što ih je izdavao i kojima je u opće dodavao komentar. Vidjeli smo u drugom poglavļu, kako bi za obilan stvarni komentar bili vrlo zahvalni tekstovi: Chronica Nestoris, Volksepik der Kroaten, Životi sv. Ćirila i sv. Metodija. Ova bi se čitula Miklošićevih slabosti i pogrješaka mogla umnožati s još ńekoliko primjera, ali ih je dosta i ovoliko, da bi se vidjelo, kako Mikl. nije bio čovjek genijalna uma.

U ostalom već je jamačno dosta ovoga raspredańa o pitańu, je li ili nije Mikl. bio genijalan. Tko sa mnom drži, da mu taj pridjevak ne pripada, s time mu za cijelo ne čini nepravde niti se ogrješuje o ńegovu uspomenu, jer je dobro poznato, da su genijalni ļudi u opće neiskazano rijetki, za tijem da nauke i umjetnosti

Digitized by Google

za svoj napredak duguju više talentima nego li genijima. A Miklošić je cjelokupnim svojim radom pored svijeh mana svakako zasvjedočio veliki talenat. Toga meni ovdje ne treba dokazivati, jer to obilno izbija na vidik iz drugoga poglavlja ove rasprave pak i iz onoga, što je u ovom poglavlju do sad rečeno.

Osim svojstava Miklošićevih, koja su do sad navedena (na ime marljivost, brzina, talent) treba još spomenuti veliku njegovu ljubav k svojemu predmetu. Onolika plodnost, koliku je on zasvjedočio, ne može se odbiti na samu marljivost, jer bi sama marljivost s godinama klonula, već tu plodnost treba izvoditi također iz ljubavi prema nauci. Ta ga je ljubav nagonila na poslove, kojih se poradi velike njihove teškoće nigda ne bi primio čovjek mање energije i mање kuraže. Samo je ta ljubav učinila, te je Mikl. napisao četiri debela toma slavenske gramatike, rječnike staroslovenski i etimologički, šesnaest rasprava o Ciganima, veliku radnju o turskijem riječima u evropskijem jezicima. Ljubav k nauci i k radu umučkala je u njemu sumnje, koje mnogomu drugomu ne bi dale tijeh vrlo teških radnja ni početi, a kamo li svršiti. Svojim vedrim umom, kojega nije nezdrava skepsa nigda pomućivala, on je dobro shvaćao, da će u njegovijem radnjama biti dosta pogrješaka, da će ih u onima, gdje je on ne samo obrađivač, već i krčilac, morati biti; znao je, da će se s vremenom uz veći napredak nauke pogrješke u njegovijem djelima sve više pomaljati i što se više pogrješaka bude nalazilo u njima, da će im se razmjerno umanjivati vrijednost. Ali on je držao na umu, kako istorija svijeh nauka uči, da napredak u naukama stoji tek od neznatne česti u genijalnijem otkrićima, već da stoji pretežno u tome, da mlađi ili u opće kasniji trudbenici dotjeruju i popravljaju rad svojih predšasnika. Može tko pomisliti: kakvo veselje može imati čovjek mučeći se oko nauke, kad zna unaprijed, da će se prije ili poslije pokazati pogrješke njegova rada? Na to pitanje ne ću ja da odgovaram, nego ću navesti lijepe Miklošićeve riječi, što ih je napisao u drugom izdanju svoje ‚Lautlehre' str. 302: ‚ako ja i ne mislim, da sam odgonenuo zagonetku, opet se nadam, da će ovaj posao doprinijeti štogod, te će se drugi tko približiti tajni, a ta je nada i jedino veselje, što ga čovjek ima u ovakijem poslovima'.

Bolesne one skepse, koja svaki koristan duševni rad već u zametku ubija, nije bilo u Miklošića ni truna, kako najbolje dokazuje obilni njegov rad; ali zdrave skepse, koja je u naučnom radu prijeko potrebna za obuzdavanje fantazije, imao je Mikl. u obilnoj

Digitized by Google

mjeri. Vrlo ćemo se rijetko u ńegovijem djelima namjeriti na slučajeve, da sigurno i odlučno izriče misli, koje se ne mogu dokazati ili za koje on ne nalazi tvrdijeh dokaza. On vrlo rado sam ograničuje dohvat svojih tvrdńa umećući u ńih izraze kao: vielleicht, — es dürfte sein, — es scheint, — man wäre versucht anzunehmen, — man könnte geneigt sein anzunehmen i dr. Mnogu svoju radńu zove on ‚Versuch'. S ovijem načinom izricańa svojih misli i tvrdńa dokazao je Mikl., da ne pripada među ļude, koji su odveć uvjereni o svojim, često posve neznatnima, sposobnostima. Takvijem je ļudima odlučnost u izricańu misli mnogo milija, ali dakako samo onda, kada se radi o mislima, koje su im poćudne, izricali ih oni ili drugi tko; ako li tko odlučno što tvrdi, što ńima nije po voļi ili im ne ide u glavu, onda će dašto prvi i te kako graknuti.

Nakon ovoga, što je sada rečeno o Miklošićevoj pravoj naučnoj skepsi, lasno dokučujemo činenicu, što se on nigda ne predaje fantaziji, ne leti na ńezinijem krilima, već se čvrsto drži tvrde zemļe, t. j. činenica. Površni ļudi drže istinu za ńeki do duše potrebni, ali gorki lijek, koji bi oni htjeli uzimati samo sa šećerom, pa makar se korist lijeka s time i umańila. Ńima su dakle mile samo one naučne radńe, koje oni zovu ‚zanimļive', a ne znaju bolni, da je u 99 slučajeva od 100 zanimļivost, kako je oni shvaćaju, rođena sestrica fantazije i protivnica istine. Komu nije istina sama po sebi zanimļiva, pa makar kako suho i prosto bila razložena, taj istinu niti poznaje niti štuje. Istorija svijeh nauka, pa i slavenske filologije, poznaje svu silu radńa, koje su do duše zanimļive, ali za napredak nauke imaju vrlo slabu vrijednost ili nikakvu. Ozbiļni naučni trudbenici ne pitaju mnogo, hoće li ńihove radńe biti zanimļive; ako budu, s tijem bolje, — ako li ne budu, ne mare, već pitaju, hoće li nauka imati od ńih koristi. Što se mene tiče, meni je unaprijed prava naučna vrijednost svake radńe sumńiva, koje nijesam vidio, a hvale mi je kao zanimļivu, dakako zanimļivu u običnom smislu. Neka iz ovoga nitko ne zakļučuje, da su moj ideal suhoparne i rogobatne radńe, gdje ti se treba čitajući mučiti, dok se doviješ, što je pisac hotio reći. Tä lakoća i jasnoća pisańa vrlo se lijepo daje sjediniti s najtreznijim prikazivańem i ne mora imati nikakve zajednice ni sa fantazijom ni sa ‚zanimļivošću'. Dokaz je tomu najļepšim načinom ostavio Mikl., koji nije išao ni za zanimļivošću ni za fantazijama, a ipak je umio pisati tako jasno, prozirno i lako, da ga svaki čitateļ može vrlo lako

Digitized by Google

pratiti i nigda ne biti u sumńi, je li ga pravo razumio. Kako je on pisao, tako mogu samo oni, koji su potpuni gospodari jezika te umiju svagda naći pravi izražaj za sve, što hoće reći. Mikl. je u opće veliki majstor u stilu; nema u ńega nikakvoga cifrańa, nikakvoga patosa ni težńe za efektom, već izriče svoje misli razgovijetno i jednostavno; zna ih lijepo nizati jednu na drugu, i u opće se vidi, da mu je svaki izraz i svaka rečenica na svojem mjestu; sve je odmjereno i promišļeno. Tko se hoće uvjeriti o svijem ovijem vrlinama Miklošićeva stila, neka pročita uvod u ńegovu knjigu ‚Formenlehre in Paradigmen', gdje razlaže i brani svoju panonsku teoriju. Ńeka osobita otmjenost, kojoj je izvor u držańu dragocjenoga grčkog pravila μηδὲν ἄγαν, provijava svuda Miklošićevo pisańe. Mnogi pisci preko mjere uzvisuju radńe svojih prijateļa ili onijeh ļudi, koji pišu po ńihovu ćefu, a u drugu ruku govore oštro i bezobzirno o svojim protivnicima ili o ļudima, do kojih im nije mnogo stalo. Među takve ļude nije pripadao Miklošić; on je i u svojoj hvali i u kuđeńu svagda kratak, ne prelazi nigda mjere i ostaje u granicama otmjenosti. Kada Mikl. pobija protivnička mnijeńa, zna se kašto poslužiti ironijom, ali vrlo finom i blagom. Tako n. pr. u pomenutoj knjizi Formenl. in Paradigm str. VII. spomenuvši Šafarikovo umovańe, kako se današńi bug. jezik počeo rastvarati prvo iza strašne propasti bug. carstva g. 1019, a za tijem poslije turske invazije, dodaje Mikl. ove riječi: ‚Dakle Grci jedanaestoga vijeka skrivili su, što je Bugarin izgubio, recimo, deklinaciju; Turci četrnaestoga vijeka još su više udaraca nanijeli bugarskomu jeziku. Srbi dekliniraju još i danas pored svijeh nevoļa od Grka i Turaka. Stvar doista mora rđavo stajati, kad je ni sam Šafarik ne umije bolje utvrđivati'. U istoj knjizi str. XXXV. obrazloživši svoj, nama već poznati način izdavańa staroslovenskijeh spomenika, koji u tom stoji, da se svi nepotrebni znakovi nad slovima izostavļaju u štampi i skraćenice da se razriješe, dodaje ovo: ‚Što se veli, da je zadržańe znakova i skraćenica korisnije i ļubiteļu starine ugodnije, tu se zaboravilo dokazati korist, a što se ugodnosti tiče, to će gdjekojemu čitateļu ozbiļno lice pri tricama učiniti veseļe, dakle mu ne će biti neugodno'. Na 621. strani svoje sintakse pobijajući mnijeńa onijeh gramatika, koji staroslovensku konstrukciju dativa s infinitivom drukčije tumače od ńega, veli o ńima: ‚tä dakako, s malo lukavosti i sile može se i tako tumačiti, a jezik ne jauče kao dijete u Erlkönigovu naručju'.

*

Digitized by Google

Solidnost Miklošićeva rada stoji od velike česti i u tome, što ńemu nije bila poznata težńa za originalnošću, koja je vrlo zamamļiva za mnoge naučńake, te originalnosti za ļubav grade kojekakve kule u oblacima, koje svaki vjetrić lako razori. U Miklošićevim radńama namjeravamo se, istina, često na resultate, kojih prije ńega nitko nije izrekao pače možda ni slutio, ali ti nenadani resultati nijesu u ńega plod težńe za originalnošću, već lijepo izlaze iz materijala, kojega prije nitko nije sabrao. Ńeki lijepi plodovi Miklošićeva rada nijesu u svojoj klici ńegovo pravo duševno vlasništvo, već drugijeh pisaca, a Miklošića ide slava, što je tuđe misli ili dokaze daļe dotjerao i usavršio. Tako je n. pr. panonsku teoriju primio od Kopitara, ali ju je svojim dokazima tako utvrdio, da se s potpunijem pravom može zvati ńegova. Od Dobrovskoga je primio poznatu diobu slavenskijeh glagola u 6 vrsta, ali ju je već god. 1848. u svojoj nauci o starosl. konjugaciji potpunio, a poslije ju je još daļe usavršio. Na pravu misao o izgovoru starosl. znaka s naveo je g. 1853 Miklošića, kako znamo, Šafarik, a Mikl. je misao primio i daļe ju razvio. Krasni su Miklošićevi dokazi za nasalni izgovor znakova ѧ — ѫ, ali prvi odlučni dokaz, koji je osnovan na poļskom jeziku, znamo da je iznio Vostokov već g. 1820.

Kako je Mikl. malo tražio, da bude originalan, to se najboļe vidi otud, što ńegova jakost ne stoji u teorijama, već u činńenicama, koje same izlaze iz materijala, što ga je on znao pomńivo sabrati i majstorski prikazati. U gramatičkim svojim radńama Mikl. je ļubio mnogobrojnost primjera. O tom govori on lijepo na XXIV. strani svoje Stammbildungslehre: ‚Nijesam tvrdovao s primjerima, jer sam mislio, da ću s time olakšati ocjenu mojih tvrdńa o glasovnom obliku riječi i o značeńu nastavaka. Mnogi će, bojim se, reći, da sam navodeći primjere previše dobra učinio, i da bi dosta bilo samo po ńekoliko primjera. Ali ja mislim, da bi se s tom škrtošću slabo olakšalo poznańe slavenskijeh osnova. I nenatkriļeni Jakov Grim mislio je tako. Tko se jako ograničuje u primjerima, tomu se vrlo lako događa, da radi po načelu potpuno nenaučnom: quae desperat tractata nitescere posse relinquit‘. — Ja ću samo reći: ako i jest Mikl. u navođeńu primjera podašan, da se ipak ni u najobilnijoj ńegovoj građi ne nalazi balasta kao u gdjekojim gramatičkim radńama drugih gdjekojih filologa, koji ne umiju razlikovati potrebno od nepotrebna. Dobro je Mikl. znao, da su u naučnom radu teorije i činńenice dva različna elementa, koja je vrlo često teško ili nemoguće složiti; znao je, da su teorije elemenat

Digitized by Google

prolazan, a činenice da su postojan, znao je, da teorije same po sebi ne vrijede ništa i da svu svoju vrijednost dobivaju samo od svoje sloge s činenicama, usuprot činenice da i same imaju vrijednost, samo ako su što potpunije i pouzdanije sabrane. Za to je Mikl. s potpunijem pravom držao, da ni jedan rad nije za nauku izgubljen, u kojemu su prikazane činenice ili materijal onako kako treba, pa makar se za teorije, što su osnovane na tom materijalu, prije ili poslije dokazalo, da su pogrješne. To je svoje mišljenje pokazao Mikl. ne samo svojim čitavim radom, već i tim, što je dva puta, na ime na čelu rasprave: Die Bildung der Nomina i na koncu predgovora u Vukov njemačko-srpski rječnik naveo kao svoj princip lijepe riječi Vukove: „Ja znam dobro, da će učeni ljudi i ovdje naći dosta pogrješaka, ali se opet nadam, da će im ovaj moj posao i ovaki biti miliji nego da nikako nije".

Dalje je Mikl. dobro znao, da svaki naučnjak po slabosti ljudske naravi često posrće i pada u pogrješke. Kad je tako, onda je prva dužnost svakoga pravog naučnjaka, da otrese sa sebe sve, što bi ga moglo u njih uvaliti. Čovjek bi rekao, da se ta dužnost sama po sebi razumije, pa opet mnogi naučnjaci ne mare za nju, već se u svojem književnom radu daju voditi kojekakvijem predsudama, svojim narodnosnim, društvenim ili vjerskim simpatijama i antipatijama, i tijem načinom sami sebi oduzimaju mogućnost, da istinu što bolje ugledaju. Dosta se često i najpravednijim i najsavjesnijim sucima događa, da krivo što presude, premda se ničim drugim nijesu dali voditi do težnom, da doznadu istinu; a kako bi krive presude istom bile obične, kad bi sucima bilo slobodno suditi po svojim predsudama i različnim simpatijama i antipatijama? Kod pisaca, koji ne će ili ne znaju sve to zatomiti u sebi, zaključak je već unaprijed gotov, još prije nego su i počeli koju radnju izrađivati; oni natežu činenice na svoju stranu, a gdje to nikako ne ide, tamo ih ili iskrivljuju ili prešućavaju. Tako je sirota istina potisnuta u kut, a mjesto nje šepiri se tendencija ili što je još gore lijepo narumenena i nakićena laž. Među najveće i najljepše prednosti Miklošićeva rada brojiće ozbiljni i trijezni njegovi ocjenitelji svagda to, što se svakoga svojeg posla primao posve slobodan. U kojem smislu uzimam ja ovdje riječ ‚slobodan', to ne ću sam da definiram, nego ću navesti riječi I. S. Turgenjeva, koji negdje ovo veli: ‚bez slobode u najprostranijem smislu t. j. bez slobode prema samomu sebi, prema svojim unaprijed stvorenim idejama i sistemama, pače i prema svojemu narodu, prema svojoj istoriji ne može se misliti

Digitized by Google

pravi umjetnik'. (Turgenev, Сочиненія u izdanju g. 1880., I. 107.) S najvećim se pravom te riječi mogu upotrebiti i za svakoga pravog naučnaka. S tom svojom nutarnom slobodom bio je Miklošić nalik na one svete i pobožne ljude, koji se ulazeći u crkvu umiju otresti svijeh svjetskijeh misli, koje bi ih mogle smetati u razgovoru s Bogom. I on je imao kao svaki čovjek svoje nazore o svijetu i ljudima, ovo ga je privlačilo, ono odbijalo, a prema trećemu je bio ravnodušan; ali on svojim nazorima nije puštao vlasti, da ga u traženju istine zavode na stramputice. U tom je on bio posve različan od svojega učitelja Kopitara, koji niti je umio niti je htio u svojim djelima tajiti svoje simpatije i antipatije, osobito u nacionalnijem pitanima, tako da se iz samijeh njegovijeh djela može lasno uhvatiti slika njegova religioznoga i političkoga mišljenja. Posve je drukčije pri Miklošiću: komu ni malo ne bi bio poznat njegov život, već bi samo imao u rukama njegova djela, taj ne bi nikako bio kadar iz njih nacrtati makar kako tamnu i maglovitu sliku, u koji je on logor pripadao po svojem religioznom i političkom mišljenju.

Ima dakako ljudi, koji ispituju srca i bubrege, te znadu, da je Mikl. stajao u službi austrijske, Slavenima, kako oni vele, neprijateljske politike i da je u suglasju s tom politikom dijelio slavenske narode, da je rastavljao Maloruse od Rusa, Hrvata jedan dio da je brojio među Srbe, drugi među Slovence; za tijem kažu ti ljudi, da je Mikl. samo za to, jer je bio rođeni Slovenac, crkvenoslavenski jezik zvao ne starobugarski, već staroslovenski. U današnje narodnosnim razmiricama ustalasano vrijeme riječi ‚narod' i ‚domovina' jesu loci communes, kojima se svaki čas nabacuje svakojaka čeljad, te u njihovo ime više griješi nego dobra čini; tako ne može biti čuda, za što ni Mikl. nije ostao pošteđen od izvraćaña i podmetaña, kojim mnogi ljudi časte svoje političke protivnike. I u hrvatskoj dnevnoj literaturi čita se i čitalo se dosta često, kako je Mikl. bio neprijatelj Hrvata, a to da je pokazao svojim naprijed pomenutim cijepaňem hrvatskoga naroda. Ja ni malo nijesam niti mogu biti protivan, ako tko dostojno i s pravijem naučnijem dokazima pobija Miklošićeve misli o hrvatskom narodu i jeziku, jer i sam držim, da je Mikl. dijeleći jugosl. jezike i određujući im granice bio dosta jednostran i nedošljedan. Tako on govor današnje južne kraljevine Srbije, za tijem stare Srbije broji u srpski jezik, premda taj govor bliže stoji bugarskom jeziku, jer u njemu ima znatan broj osobina, koje su mu zajedničke s bugarskijem, a kojih inače u srpskijem govorima

Digitized by Google

nigdje nema. Za cijelo broji Mikl. pomenuti govor u srpski jezik za to, što narodu, koji ńime govori, pripada ime Srbi. Dośljednost bi dakle tražila, da i govor kajkavskijeh Hrvata broji u hrvatski jezik, jer narod, koji govori kajkavski, ne samo da se zove hrvatski, nego to doista i jest po svjedočanstvu istorije. Što je govor hrvatskijeh Kajkavaca srodniji slovenskomu jeziku nego ostalijem hrvatskijem narječjima, tomu je isti razlog kao i govoru pomenutijeh južnijeh Srba, koji je sličniji bugarskomu nego srpskomu jeziku. Govorne se osobine u jezicima razvijaju tako, da se ova ili ona jezična promjena pojavi u kojemu, često po svojem prostoru posve neznatnom, kraju, pa se onda poput talasa raširi dalje; druga se opet jezična promjena pomoli u drugom kojem kraju pa se i ona kao talas dalje prostre itd. Ti su talasi dakako vrlo različne širine, i to ne samo oni, kojima je početak u različnijem krajevima, već i oni, koji su nastali u istom kraju. Za to vidimo, da ni jedno narječje nije strogo jedinstveno, već u jednom kraju istoga narječja ima osobina, kojih u drugom kraju nema; u opće narječja, kojima se područja dotiču, primaju koješta jedno od drugoga, premda su inače u drugom koječem različna. Tako možemo posve lijepo misliti, da je govor kajkavskijeh Hrvata svoje slovenske osobine dobio tako, što su ih talasi donijeli iz govora susjednijeh Slovenaca. Što nije kajkavski govor posve identičan ni s jednim slovenskim narječjem, već ima i svojih osobina, od kojih su mu jedne zajedničke sa štokavskijem, druge s čakavskijem govorom, to je za to, jer su samo ńeki talasi od Slovenaca zahvatili Kajkavce. Kako nijesu Kajkavci nigda prestali biti Hrvati, tako ni jezik, kojim oni govore, nije prestao biti hrvatski, premda se s vremenom približio slovenskomu, a malo udaljio od ostalijeh hrvatskijeh narječja, kako ni govor Srba, što žive u susjedstvu Bugara, nije prestao biti srpski jezik. Kako bilo, da bilo, Mikl. je brojeći Kajkavce među Slovence (n. pr. u predgovoru ńige Lautlehre 1852, Lautl. 1879 str. 318) pogriješio onako, kako je pogriješio u mnogo drugijeh stvari, na ime, što nije uzeo sve momente u obzir ili mu nijesu bili poznati. Golemu nepravdu čine Miklošiću oni, koji misle, da je u tom pitańu on s toga pogriješio, što se dao voditi austrijskom politikom ili prevelikom ljubavlju prema slovenskomu narodu, iz kojega je izišao, i kojemu je želio tobože granice što više raširiti. Koji to o Miklošiću misle, oni, nemajući za to mišljeńe nikakvoga dokaza, pokazuju, kako nijesu kadri dokučiti, da ńihov protivnik može

Digitized by Google

imati viših razloga i ciļeva u svojem radu, koje oni dosuđuju samo sebi i svojim jednomišļenicima.

Isto tako čine krivdu Miklošiću i oni, koji govore, da je mrzio na Hrvate, a previše milovao Srbe i za to da je područje onijeh prvijeh previše suzio, a ovijeh drugijeh previše raširio. Vrlo mnogi, koji to govore, nigda za cijelo nijesu pročitali, što on piše o Hrvatima i Srbima u svojoj Lautlehre 1879 str. 391—392. Tu Mikl. broji Štokavce -ekavce među Srbe, i ja ne znam, ima li koji razboriti Hrvat, koji može reći, da to nije istina; Štokavce -ikavce broji Mikl. od najveće česti među Hrvate, i tu mu se može samo toliko prebacivati, što ih nije sve među Hrvate ubrojio, jer se ne vidi pravi razlog, za što bi jedni ikavci (na ime Dalmatinci, Slavonci, katolici po Bosni, Hercegovini i ńegdašńoj vojnoj Krajini) bili Hrvati, a drugi (na ime Buńevci) za što bi bili Srbi; što on na rečenom mjestu Štokavce -ijekavce broji među Srbe, to je učinio s toga, jer su ga na to navodile biļeške Konstantina Porfirogenita. Ja ću rado priznati potrebu, da se Porfirogenitove biļeške imaju kontrolirati drugijem istoričkijem podacima; neka slobodno pobija vrijednost Porfirogenitovu u pitańu o Hrvatima i Srbima svatko, tko za to ima znańa i sposobnosti, neka dokazuje, da je Mikl. na krivom putu brojeći sve ijekavce i ńeki dio ikavaca među Srbe, ali samo nitko neka ne govori, da je Miklošića u ńegovoj diobi Hrvata i Srba išta drugo vodilo do najčišća težńa za istinom; ako je pored sve te težńe pogriješio, pogriješili su i drugi, koji su s najplemenitijim namjerama tražili istinu, jer ‚errare est humanum'.

Miklošićevu vrijednost može samo onaj pravo ocijeniti, tko isporedi ńegov rad s radom one četvorice ļudi, koji se imaju držati za prve i gotovo jedine stupove slavenske filologije u prvoj polovini XIX. vijeka, a to su Dobrovski, Kopitar, Vostokov, Šafarik. ‚Patrijarh' slavenske filologije Dobrovski bio je već 15 godina u grobu, kada je Mikl. izdao na svijet prvu svoju naučnu radńu; Kopitar je iste godine umro, a Vostokov i Šafarik bili su tada već naučńaci na glasu, te su još ńekoliko godina radili uporedo s Miklošićem. Sva četvorica bili su veliki ļudi, i ńihova su imena najtješńe združena s istorijom slavenske filologije. Sada kad i Mikl. počiva već u grobu, potpada i ńegov rad sudu istorije. Ja sam u ovoj raspravi nastojao što potpunije[1] i što vjernije prikazati ńegov

[1] U mojem drugom poglavļu izostavļeno je, koliko ja znam, 5 sitnih članćića Miklošićevih, kojih nijesam mogao u ruke dobiti.

Digitized by Google

rad sa svijem njegovijem vrlinama i nedostacima, te mislim, da iz toga mojeg prijegleda i ocjene izlazi, da je Mikl. potpuno vrijedan drug one četvorice pisaca, da je i njegovo ime u istoriji slavenske filologije onako važno kako su i njihova. Tko bi na tanko išao porediti Miklošića s onom četvoricom pisaca, došao bi možda do zaključka, da Mikl. ustupa Dobrovskomu u kritičnosti, Kopitaru u oštroumosti, Šafariku u toplini osjećaja, Vostokovu u opreznosti. Ali jedno će morati svatko priznati, na ime: da Mikl. stoji visoko nad svom tom četvoricom obilnošću i s njome združenom mnogostranošću i daljinom pogleda Ako se onoj četvorici računa u zaslugu, što su bili ne samo obrađivači, već i krčioci njive, na kojoj su radili, a ono se ne smije zaboraviti, da se i Mikl. u svojim leksikalnim, pak u ranijim gramatičkim radnjama, za tijem u traženu slavenskijeh riječi u neslavenskijem jezicima nalazio većinom na potpuno pustu polu, na koje nije nitko prije njega zalazio, a kamo li ga krčio i obrađivao. Što i iza Miklošića još ostaje dosta posla današnjim i budućim trudbenicima, to ne umanjuje vrijednosti njegova rada. jer kad se što prebacuje kojemu Miklošićevu djelu, svagda se treba upitati: a koliko je ljudi bilo, koji bi u ono vrijeme, kada je on dotično djelo pisao, mogli ga bolje od njega napisati? Za tijem tkogod hoće biti pravedan prema onakvijem ljudima, kakav je Mikl., treba da na umu drži lijepe riječi, što ih je gotovo pred 1000 godina rekao crnorizac Hrabar: оудобьне бо єстъ послѣжде потворити неже пръвоє сътворити.

Sadržaj.

I. *Život.* — II. *Miklošićev književni rad pojedince:* 1. Gramatički rad; *a.* glasovi, *b.* osnove, *c.* oblici, *d.* sintaksa. — 2. Leksikografički rad; *a.* tuđe riječi u slav. jezicima, *b.* pojedine kategorije riječi, *c.* pravi rječnici. — 3. Rad oko nar. pjesništva. — 4. Istorički članci. — 5. Rad oko neslavenskijeh jezika. — 6. Recensije. — 7. Izdanja. — 8. Zbornici. — 9. Članci različnoga sadržaja. — III. *Miklošićev književni rad u opće.*

Digitized by Google

Putovanja po Balkanskom poluotoku XVI. vieka.

XII.

Opis putovanja dvaju carskih poslanstva u Carigrad: K. Ryma godine 1571 i D. Ungnada godine 1572.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 9. travnja 1892.

PRAVI ČLAN DR. P. MATKOVIĆ.

U posljednjoj našoj razpravi o putovanjih po Balkanskom poluotoku XVI. vieka[1] spomenusmo, da opisi tih putovanja potječu većinom od poslanstva cara njemačkoga, odnosno kralja ugarskoga, odašiljanih u diplomatskih i drugih poslovih k sultanovu dvoru u Carigrad. Prvo poslanstvo, koje car odasla k Porti u Carigrad, bijaše, kao što je poznato, Ivana Hoberdanca i Sigismunda Weixelbergera od god. 1528[2], a pošto je car Ferdinand god. 1547 kupio od Sulejmana mir za godišnji danak od 30.000 dukata, od onda putuju malo ne svake godine poslanici cara njemačkoga, odnosno kralja ugarskoga, k Porti u Carigrad Jer pošiljanje godišnjega danka, trvenja na granicah i priegovori radi obnove primirja odnosno mira dovodilo je Austro-Ugarsku s Turskom u česti saobraćaj. Mir s Turskom trebalo je često obnavljati, najprije na pet, pa na osam godina; a koliko god puta se rok primicao kraju, trebalo je svaki put slati sjajno poslanstvo s obilatimi darovi u Carigrad, da se izhodi obnova mira uz što povoljnije pogodbe; godišnji pako danak uz bogate darove za sultana i njegove doglavnike odpravljao se malo ne svake godine svečanim načinom u Carigrad, naime preko poslanstva, koje je ovakove prilike upotrebljavalo za

[1] Rad jugosl. akad., knj. CV, 142.
[2] Rad, knj. LVI, 142.

Digitized by Google

razne pritužbe i molbe. Naša nakana nije, da razpravljamo o historiji ovih carskih poslanstva; mi se s njimi kao i s historijom samo toliko služimo, na koliko jih trebamo, da razsvietlimo naše putopise. U ostalom još danas manjka historiji tačan imenik ovakovih poslanstva, kao što ga imamo o mletačkih bailih i vanrednih residentih, koji su zastupali republiku kod Porte u Carigradu[1]; ali tačan imenik carskih poslanstva bio bi samo onda moguć, kad bi se djelo Gévayevo nastavilo[2]. Osim ovih poslanstva odašiljanih s dankom, pa radi mira i drugih državnih posala, uzdržavao je car i stalno poslanstvo u Carigradu, osobito odkad se car njemački ili kralj ugarski obvezao mirom od god. 1547 na plaćanje danka; al takovi poslanici s početka bijahu tako zvani privremeni ili izvanredni residenti, koji su ostajali u Carigradu dok se mir utanačio, ili stalni diplomatski poslovi obavili. Prvi takav resident bijaše Ivan Malvezzi, koj je zastupao danak plaćajućega kralja Ferdinanda kod Porte[3]; o njem bilježi Martin Crusius, da ga je Ferdinand poslao u Carigrad, „ut oratoris partes ageret, quo commodius Turcarum in regno Hungariae grassationibus occurreretur; cum esset, qui apud principem de suorum praefectorum iniuriis coram expostularet et satisfactionem exigeret[4]". Nego prvi stalni poslanik cara njemačkoga odnosno kralja ugarskoga, koj je redovito u Carigradu od god. 1563 prebivao, bijaše Nizozemac Albert de Vyss (à Vuys), a za takova ga priznavaju ne samo tadanji, nego i noviji historici[5].

---

[1] Rad, knj. LVI, 143, 144. Le Relazioni degli ambasciatori Veneti, ser. III, vol. III; p. XXI—XXIV.

[2] Gévay, Urkunden u. Actenstücke etz., Wien 1840—42.

[3] I. Zinkeisen, Gesch. d. osm. R., II, 865.

[4] Martini Crusi Turcograeciae, libri octo, Basileae, 1584 p. 484.

[5] „Albert de Wiis, qui ordinaria Byzantii legatione fungebatur". N. Isthvanfi, lib. XXIV, p. 314. — „A. v. Wyss der erste an d. Pforte ordentlich residirender Bothschafter Oesterreichs". Hammer, Gesch., III, 400. — „A. v. Wyss, jetzt (1563) stehend beglaubigter Gesandte bei d Pforte". Zinkeisen, II, 904. — Da je A. Vyss u istinu bio prvi stalni poslanik carev kod Porte, razabira se najjasnije iz instrukcije Ferdinandove za Vyssa od 17. srpnja 1563, gdje se ističe „ut . . . . dein munere oratoris ibi fungatur" (Hammer, l. c.). Prema ovomu ne imaju pravo oni, koji tvrde, da je Adurno bio prvi stalni poslanik ili internuncij ugarski, koj bi u tom svojstvu god. 1544 u Carigrad odaslan (Salamon, Ungarn im Zeitalter d. Türkenherrschaft; Leipzig, 1887, pag. 91). Nu ova tvrdnja protivi se tadanjim izvorom; jer Ferdinand videć, da mu nije moguće natrag osvojiti, što su Turci jur čvrsto

Digitized by Google

Budući da je Francezka jur od god. 1535 uzdržavala kod Porte stalnoga poslanika[1], tim se veća pokazivala potreba, da i car njemački odnosno kralj ugarski takodjer drži u Carigradu stalna poslanika, jerbo mu je država s Turskom neposredno medjašila; pa što njekoje tačke mira od god. 1562 nisu bile još riešene; i što se na medjah, pored svih pisanih ugovora, usljed turskih provala često mir kršio. Po smrti Vyssovoj bijaše mu nasljednikom opet Nizozemac, glasoviti diplomat Karlo Rym, a poslije ovoga David Ungnad.

I ova dva putopisa, koja su ovaj put predmetom našega razpravljanja, potječu takodjer od putovanja carskih poslanika, odaslanih s dankom i u poslovih diplomatskih k Porti u Carigrad. Ova carska poslanstva putuju, počamši od prvoga Vrančićeva putovanja, pravilno od Beča Dunavom do Biograda paše jih turski u Ostrogonu i u Budimu sjajno primahu, davahu jim za dalji put brodove i vojničku pratnju, a putovahu na trošak turske vlade. Od Biograda pako dalje putovahu kopnom, koje jašeć, koje vozeć; onom naime glasovitom starom vojničkom cestom sve do Carigrada, u onom smjeru, kojim je ova cesta onda išla. Putopisi dakle ovih carskih poslanstva opisuju malo ne uviek jedan te isti put i priedjel, dočim poslanstva drugih vlastih, naime mletačka i francezka, prikazuju u svojih putopisih druge puteve i druge priedjele. Premda putopisi carskih poslanstva opisuju malo ne isti put i iste priedjele, ipak tim još nisu ovi putopisi izlišni; jer svaki putopisac o istom putu i o istih priedjelih prinosi mnogu novu bilježku ili podatak, kojim se putopisi predhodnika popunjuju ili razsvjetljuju, te će ovi putopisi, svi skupa zajedno i sustavno, prikazati dosta savršenu sliku tadanjih prilikah u zemalja i naroda na tom putu, kakove slike neće biti za nijedan drugi priedjel Balkanskoga poluotoka. Ovakovu sistematičnu sliku kušao je iz starih putopisa sastaviti Č. Mijatović za Srbiju, a

držali, nego da se od Ugarske spasi, što se još povoljnim mirom spasiti može, odasla pod kraj god. 1544 prepošta jegarskoga Hieronima Adurna s tajnikom Malvezzom u Jedrene, gdje je onda Sulejman stolovao, da izhodi što povoljniji mir. Pošto je Adurno 15. ožujka, malo poslije dolazka, u Jedrenetu umro, nije imalo Adurnovo poslanstvo željna uspjeha. O kakovu dakle stalnomu poslanstvu Adurnovu ne bijaše ni spomena, što se jasno razabira iz Ferdinandove instrukcije za Adurna od 28. pros. 1544 u Hammera, Gesch., III, 270.

[1] Charrière, Negociations de la France dans le Levant, I, 283, 284.

[2] Č. Mijatović, Pre trista godina; Glasnik srp. uč. dr., knj. XXXVI, 155—200.

Digitized by Google

najnovije doba dr. Šišmanov za Bugarsku[1]; nu čini nam se, da je to bilo na toliko odveć rano, što za takovu sliku trieba mnogo više putopisne gradje, pa što su mnogi putopisi još nepoznati i nerazpravljeni; pače još nemamo ni savršena popisa tih putopisa; uz to se kod Bugarske izpremiešalo putopise XVI. i XVII. stoljeća, što bi se imalo razlučiti po razdobju; jer putopisi XVI. vieka prikazuju druge slike, nego što putopisi XVII. vieka, a ovi opet druge, nego što putopisi XVIII. vieka.

1.

Put od Bruselja iz Brabanta u Carigrad u Traciji, glavni grad turskoga cara[2].

Po smrti stalnoga carskoga poslanika Alberta pl. Vyssa, koj je u Carigradu preminuo 21. listopada 1569. i u Peri, u crkvi svetoga Benedikta, bio sahranjen[3], odredi car Maksimilijan II., da mu bude nasljednikom opet Nizozemac, Karlo Rym plemeniti Estebeck; a na putovanje Rimovo u Carigrad, na mjesto njegova opredieljenja, odnosi se ovaj gore navedeni putopis, o kojem evo sada razpravljamo.

Car Karlo V. zauzet jur od mladosti svoje za Nizozemce, upotrebljavaše mnoge za poslove diplomatske, a ti nizozemski diplomate u carevoj službi spadaju medju najvještije i najokretnije carske diplomatske poslovodje 16. vieka. Car Karlo V. i njegov brat Ferdinand upotrebljavahu Nizozemce takodjer kao poslanike odašiljane u Tursku, da sa Sulejmanom i s njegovim nasljednikom ugovaraju primirja, odnosno mir, i da razprave mnoge znatne poslove, odnoseće se na tadanje političke odnošaje Turske i Austro-Ugarske. Nizozemci bijahu, kako gore spomenusmo, prvi stalni carski poslanici u Carigradu. Nizozemski diplomate, koji caru njemačkomu odnosno kralju ugarskomu izkazahu velikih usluga u diplomatskih poslovih, bijahu: *Corneille de Scepere,* o kojega putopisu jur smo razpravljali[4]; pa *Gerard Veltwyck,* koj je caru Karlu V. u raznih diplomatskih poslovih koristno služio, a ugovarao je kao poslanik

[1] Dr. Šišmanov, Stara putovanja prjez Blgariju. Sbornik za narodnji umotvorenija. Sofija 1891, knj. IV, 321.

[2] „Reyse van Bruussele vut Brabant to Constantinopels in Thracyen, Hofstat van den turcschen keysere".

[3] Hammer, Gesch. III, 529, 776.

[4] Rad, knj. LXII, 45—134.

Digitized by Google

Karlov i Ferdinandov s Portom poznati mir od 1547 godine[1]. *Auger Busbecq*, drug Vrančićev na prvom njegovom poslanstvu, bijaše takodjer glasovit diplomat i carski poslovodja kod Porte, o njegovu ćemo putopisu napose razpravljati, čim Dernschwamov, koj je još u rukopisu, svjetlo ugleda. *Albert de Vyss* (à Vuys), koj bijaše od god. 1563 pa do svoje smrti stalnim carskim poslanikom kod Porte u Carigradu, steče velikih zasluga za cara, osobito kod utanačivanja mira s Turskom od god. 1567 za izaslanstva Vrančićeva i Teuffenbachova[2]. Napokon *Karlo Rym de Estebeck*, kojega se broji do Sceppera i Busbeka medju najslavnije nizozemske diplomate 16. vieka, rodio se u Gandu (Gentu) g. 1533. Izučivši svoje nauke na sveučilištu u Louvainu (Lövenu), posveti se pravnoj nauci, te zaputi u Italiju, gdje si steče doktorat prava na sveučilištu u Padovi odnosno u Rimu. Povrativ se u domovinu, imenovan bi savjetnikom vieća luksenburžkoga. Car Maksimilijan II. pozove ga na svoj dvor i odasla ga za poslanika u Tursku. Medju diplomatskimi poslovi, koje je izvršio, računa mu se u zaslugu osobito mir od godine 1574, utanačen na osam godina medju carem i sultanom Selimom II.[3] Uspjesi, koje postiže Rym u diplomaciji, prinukaše cara, da ga pozove u Beč, te ga imenova svojim dvorskim savjetnikom, a poslije bude članom nizozemskoga vieća u Bruselju. Potonje dneve svoga života proživi u Gandu, gdje je g. 1583 preminuo. Suvremenici hvale Ryma kao odlična govornika, latinskoga pjesnika, pronicava filozofa i učena historika, a osobito da bijaše vješt u pravu gradjanskom i da je poznavao šest jezika. Po ovih svojstvih sudeć, bijaše R. za diplomatu vrlo sposoban. Rukopisi, koji su iza njega ostali, veli se, da su se izgubili. Medju timi rukopisi spominje se izvještaj o njegovu putovanju u Tursku, a taj izvještaj da je nosio naslov: *Commentarii rerum in singulis diebus toto legationis tempore ab ipso factarum;* pa da je u tom izvještaju opisao sva mjesta, kojimi je na tom putu prošao. Na to opaža mu biograf, da toga rukopisa nitko nije vidio, nego da se je vjerovatno žalibog izgubio[4]. Ovaj dakle izgubljeni rukopis „komentara" sadržavao bi ne samo Rymov putni dnevnik u Carigrad,

[1] Hammer, Gesch., III, 272—77. Zinkeisen. II, 859—66.

[2] Hammer, III, 362, 400, 401, 509—13, 767. — Zinkeisen, II, 904, 906.

[3] Hammer, Gesch., IV, 20, 21

[4] Jul. de Saint Génois, Les voyageurs belges du XIII. au XVII. siècle. Bruxelles 1846, v. I, p. 51, 52.

Digitized by Google

nego i dnevnik njegova poslaničkoga djelovanja u Carigradu. Hammer govoreć o miru, što ga utanačiše Rym i Ungnad s Portom g. 1574, spominje tom prilikom, da se u c. kr. dvorskoj knjižnici u Beču sačuvao rukopis (br. 537, sada 7441) ili kratak putopis Rymov u Carigrad, napisan u holandeskom jeziku, od 27. julija 1584[1]. Budući da je K. Rym g. 1583 umro, činila nam se ova bilježka Hammerova nevjerovatnom, te smo potražili pomenuti rukopis dvorske knjižnice, i razabrali, da ono u istinu nije putopis Karla Ryma, nego Levina Ryma od godine 1583 i 1584, što se i s katalogom rukopisa podpuno slaže[2]; o tom putopisu Levina Ryma, kad dodje na kronologijski red, progovoriti ćemo na pose. Diplomatskih izvještaja carigradskoga poslanika K. Ryma, upravljenih u raznih poslovih na cara, sačuvalo se u tajnom arhivu u Beču dosta, pisani su gladkom i liepom latinštinom, biti će za historiju turskih i austro-ugarskih odnošaja onoga doba znameniti, kao što se iz kratkih bilježaka i izvoda u Hammera razabira; nu šteta, što još nisu štampom izdani. Medju ostalimi znatan je za nas prvi izvještaj, koji je Rym na cara upravio, čim je prispio u Carigrad, u kojem medju ostalimi navodi, kako treba odgajati domaće tumače za službu poslaničku. Rym veli, da valja po mletačkom običaju dopitati poslaničtvu dva ili tri umna i dobra mladića: „unum *Germanum* et alterum *Croatam*, ex duabus quippe nationibus fidelioribus et sincerioribus genitas, mittat, quos oratores novi in Turcarum lingua institui curent; ut ubi hanc illi calluerint M. V. his interpretibus utatur, nec opus habeat, ut Principis Turcarum vasallos aut alterius territorii homines huic operi adhibeat, unde multa incommoda et difficultates nascuntur“, etc.[3] Ovo neka bude za sada dosta o K. Rymu, kojega put u Carigrad prikazuje gore navedeni putopis.

U c. kr. dvorskoj knjižnici u Beču čuva se medju rukopisi putopis, koj nosi na omotu ovaj knjižničarski naslov: *Descriptio itineris Joannis Van den Branden et sociorum Bruxellis Constantinopolin cum descriptione aulae Turcicae* (Sig. 8590; hist. prof. 1036); pod istim ovim naslovom zabilježen je ovaj putopis i u ka-

[1] Hammer, Gesch., IV, 20.

[2] „Lewinus Rym, Descriptio belgica itineris 25. iulii 1583, Constantinopolin versus a Vindobona suscepti et februario 1584 finiti. N. 7441 (hist. prof. 1037, ch. XVI, 34, 12°). Tabulae codicum manuscriptorum in bibliotheca palatina vindobonensi asservatorum; vol. V, p. 141.

[3] Hammer, Gesch., III, 777.

Digitized by Google

talogu rukopisa iste knjižnice (vol. V, 270); dočim mu je pravi naslov: *Reyse van Bruussele vut Brabant to Constantinopels in Thracyen, hofstat van den turcschen keysere* (put od Bruselja iz Brabanta u Carigrad u Traciji, glavni grad turskoga cara). Razgledavši ovaj rukopis prije više godina spazismo, da je pisan na nizozemskom jeziku, da sastoji od dva diela, i da je putopis sadržan u prvom dielu. Dugo smo tražili, dok smo s velikom mukom našli prošle godine u Beču vještaka u pismu i jeziku, da nam prepiše i prevede prvi dio rukopisa, naime putopis, koj se strogo tiče naših posala; dočim od drugoga diela tražili smo samo obširniji izvod. Ovaj mučni posao obavio je vjerno i saviestno mladi germanist, gosp. Robert Levissohn, komu u to ime budi najusrdnija hvala! — Rukopis napisan je u nizozemskom jeziku renaissance, te je današnjemu holandezkomu jeziku do njekojih ortografijskih i leksikalnih razlika prilično srodan. Rukopis broji 44 lista u osmini, a pismo je bez sumnje XVI. vieka. Budući da ima u rukopisu u podredjenih pojedinostih mjestimice malih pukotina i pisarskih grješaka: naslućujemo odatle, da će rukopis, premda pripada XVI. vieku, težko biti izvornikom; a nije nemoguće, da je djelomice iz njekoga drugoga jezika na nizozemski pretočen (iz Ranzana, Ramberta i dr.). U ostalom ovaj rukopis odnosno putopis niti je štampom izdan, niti je poznat; jer mu u literaturi — do pomenuta kataloga c. kr. dvor. knjižnice — nigdje neima spomena.

Držeć se s početka knjižničarskoga naslova, mišljasmo, da mu je Hans van den Branden piscem, te smo se trudili, još prije no što smo priepis i prievod u ruke dobili, da nješto saznamo o piscu pomenuta putopisa: prelistasmo u tu svrhu, mi i drugi, mnoge starije i novije biografijske i bibliografijske sbornike, ali nigdje nismo našli piscu putopisa spomena. U istom poslu obratismo se na naučnoga druga, dra. M. Kana, profesora geografije na sveučilištu u Amsterdamu, koj je takodjer pretražio mnoge nizozemske stare i nove biografijske i bibliografijske sbornike, ali imenu pomenuta pisca nije nigdje našao traga; obratio se takodjer na tamošnje antikvare i historike; nu i taj trud bijaše bezuspješan. Za taj trud budi učenomu drugu najusrdnija hvala! — Nu čim smo priepis s prievodom putopisa proučili, razabrasmo, da mu Hans van den Branden nije piscem; nego da je ovo ime, istaknuto na omotu rukopisa i u katalogu rukopisa pomenute dvorske knjižnice kao puki bibliotekarski natučak (Stichwort), da se pomenuti rukopis u katalogu što laglje nadje; jer se Hans van den Branden prvi spominje u

Digitized by Google

putopisu medju drugovi, koji su krenuli iz Bruselja na put. Pomenutomu dakle rukopisu odnosno putopisu nezna se za pisca; niti ima o tom u rukopisu kakova natucanja. U ostalom neima sumnje, da putopis prikazuje putovanje K. Ryma, tadanjega carskoga stalnoga poslanika, koj je putovao na svoje opredieljenje u Carigrad, a to se odatle jasno razabira, što putopisac, pošto je nacrtao svoj i svojih drugova put od Bruselja do Praga, nastavlja, odnosno crta nadalje Rymov put, koji nosi posebni napis: *Het verstreck van myn heere Rym.* — Buduć da se u naslovu rukopisa na omotu, odnosno u katalogu, navodi još i to, da je putopis pisan od 7. studenoga 1570 do 17. listopada 1576, pomislismo u prvi mah, nesadržava li ovaj putopis možda one gore pomenute izgubljene Rymove komentare, pretočene na nizozemski jezik, o kojih Rymov biograf tvrdi, da su sadržavali osim putnoga dnevnika takodjer dnevnik Rymova poslaničkoga djelovanja u Carigradu. Toga radi pretresli smo i onaj drugi dio pomenuta rukopisa c. kr. dvorske knjižnice, o kojem je zabilježeno, da sadržaje „opis dvora turskoga" (descriptio aulae turcicae). Iztraživši ga na tanko osvjedočismo se, da je naslov o drugom dielu rukopisa na omotu i u pomenutom katalogu posve kriv; jer u tom dielu neima o kakovom opisu dvora turskoga ni spomena; nego ovaj drugi dio sadržaje samo opis puta u domovinu, te je kao i prvi dio putni dnevnik Rymova puta od Carigrada u Prag i dalje u Nizozemsku. Iz iste pako sadržine ovoga diela ujedno smo se uvjerili, da pisac toga putopisa nije nipošto K. Rym; jer se o njem u putopisu svagda u trećoj osobi govori, pa ga putopisac svagda zove „myn heere Rym". Ako se uz to porede izvještaji Rymovi s našim putopisom glede sloga i misli, lasno se razabira, da se pisci vrlo razlikuju te da ovih putopisa pronicavi Rym nije napisati mogao. Nego ovaj putopis biti će vjerovatno napisao njetko od Rymove pratnje; tko? — to je težko pogoditi, jer u putopisu neima, kao što gore jur rekosmo, nikakova natucanja. U ostalom pisac, kao što se iz sadržine razabira, nije bio običan sluga, nego koji obrazovaniji i u putovanju iskusniji član poslanstva: razborit motrilac, koj je takodjer umio svoja motrenja vjerno prikazati; vjerovatno bijaše vojničkoga stališa, jer su ga utvrdjenja osobito zanimala. Da je pisac toga putopisa u istinu bio koji odličniji član poslaničke družbe, razabira se odatle, što pisac pod kraj svoga putopisa priča, da je 2. svibnja 1575 predao molbu na cara za službu, i da je 3. lipnja imenovan kapetanom, a plaću da je dobio od 1. lipnja; pa

Digitized by Google

da mu je car 3. srpnja podielio dopust na tri mjeseca, a 12. istoga mjeseca da je cielo poslanstvo od Praga krenulo na put u Nizozemsku.

Putopis napisan je u formi dnevnika, jer putopisac vrlo tačno bilježi, osobito na putu od Beča do Carigrada, kao i natrag, kamo su dnevice na noć prispievali, i gdje su se podulje odmarali. Uz to spominje i mjesta, kojimi su prošli, a od Budima dalje opisuje i znamenitosti poglavitijih mjesta. Prema ovoj formi, pa što prinosi o proputovanih priedjelih malo geografijskih bilježaka, tim je ovaj putopis pravi putni dnevnik u smislu onoga doba. — Budući da je ovaj putopis još u rukopisu nenaštampan, priobćiti ćemo ponajprije u izvodu što vjernije njegovu sadržinu, pa ćemo ga ocieniti po našem običaju, poredjujući ga sa starijimi putopisi i s drugimi suvremenimi i poznijimi izvori.

„Dne 7. studenoga lieta gospodnja 1570 putovahu Hans van den Branden, Joos Meyne, Lievin Dolens i Pieter Bosschaert od Brussele (Bruselja) u Leuven (Löwen), pa u Thienen (Tienen), Tongheren (Tongern) i Maestricht (Maastricht); odavle u Aecken (Aachen), Deurren (Düren), Rymbach (Rheinbach) i Andernaecken (Andernach); odavle preko mosta u Couuelents (Koblenz), pa u Caplen (Kapellen), Reenss van Renss (Rense) u Bouppaertberg (Boppart); dalje u St. Geber (St. Goar), Bacharacht (Bacharach), Bynghen (Bingen), Corniss (Orbis?), Worms, u Spiere (Speier); odavle u Bruussel (Bruchsal) u švabskoj zemlji, gdje su gospodina Ryma dne 25. prosinca našli; jer je 16. prosinca iz Bruselja poštom krenuo. Dalje putovahu u Bret (Bretten), Fainghen (Vaihingen), Constat (Cannstadt), Esselyngen (Esslinghen), Gippynghen (Göppingen), Ghysselinghen (Geislingen), Olms (Ulm), Ellin van Ellïn (Elchingen), Reysbech (Reisenberg), Laudynghen (Lauingen) Rein (Rain), Diligen (Dillingen), Nuborg (Neuburg), Inghelstat (Ingolstadt), Regensborg (Regensburg), Kiren (Kürn), Nitnau (Nittenau), Pruch (Bruck), Rids (Rötz), Walmunchen (Waldmünchen), Bilsen (Pilsen), Rakitzan (Rokycan), Beron (Beraun) u Prage (Prag), gdje su g. Ryma 11. siečnja našli; jer je jur prije, naime 4. siečnja, tamo prispio".

Put gospodina Ryma.

„Dne 16. prosinca krenu g. Rym iz Bruselja poštom k priestolnici carevoj, koga je dne 4. siečnja u češkom Pragu našao, a pratiše ga Joos Wyts, svak gospodinov Philobert de Bruxelles,

Digitized by Google

liečnik Arnoldus Manlius, Anthonius Heyman, Franciscus van der Aa i Jodocus Rym, koji su carsko veličanstvo u češkom Pragu našli. Kad je gospodar (Rym) od Bruselja krenuo, pratijahu ga njegov brat Franciscus Rym, upravljatelj na dvoru prelata sv. Petra kod Genta i brat Josipa Wytsa, koji se drugoga dana prije izhoda sunca oprostiše.

„Dne 16. siečnja odputova gospodar (Rym) na zapovied i želju carevu poštom u grad Weenen (Wien) u Austriji, kamo je 19. istoga mjeseca prispio s trojicom svoje pratnje, naime s Joos Wits-om, Franciskom van der Aa i Jodokom Rymom; dočim su ostali gore pomenuti u Pragu ostali. Kad je gosp. Rym pred veče u Beč prispio, doznači mu gosp. Bousbek stan u kući staroga gospodina Saurera.

„Dne 30. siečnja odputova gospodar iz Beča u Prag. Preko Dunava se na ladji prevezao, jer je 19. za svoga došašća našao pred gradom most skrhan, te je morao prieći preko leda, koj se sliedećega dana opet skrhao. Na preporuku Bousbekovu stupi u službu gospodarovu Henrik Piermont, koj bijaše Bousbekov dvornik u Carigradu, i odputova s gospodarom u Prag, a poslije toga u Carigrad; jer je na tom putu poznavao običaje, a minule je godine s gospodinom „van Münkewyts" ondje bio[1]. Isti Henrik umre na povratku u Ugarskoj.

„Dne 2. veljače prispije Rym kasno na večer u Prag, a 13. ožujka krenu on i pratnja mu s darovi, odredjenimi za turskoga cara, od Praga put Beča. Dne 21. ožujka prispjeli su u austrijski Beč, gdje su se bavili, dok su za pratnju gospodinovu bile ugarske haljine gotove. Tu je uzeo gospodin još druge sluge i plemiće u svoju službu. Pošto su svi ti poslovi bili obavljeni, i gospodin poslanik primio od cara naloge, dadoše se na put".

Evo popisa puta poslanika Karla Ryma i njegove družbe od Bruselja do Praga odnosno do Beča. Kao što se iz sadržaja razabira, samo su puka mjestna imena onih gradova i varošica, preko kojih se putovalo. Buduć da ovaj dio putopisa daleko premašuje medje naših razpravljanja, za to se nećemo s njim mnogo baviti; pošto se mjestna imena lasno razpoznavaju; dodavši jim još u zaporkah prava ili današnja imena, dade se Rymov put na svakoj

[1] „Redit Minquiz (2/VII 1571), consiliarius, qui cum a duobus annis (1569) huc legatus primum venisset, acceptissimus fuit. Rymov izvještaj u Hammer, Gesch., III, 610.

Digitized by Google

većoj karti dobro pratiti. U ostalom imamo putopis, cieli jedan viek mladji od gore navedena, a opisuje malo ne isti put od Bruselja do Beča i daje o znatnijih mjestih prilično obširne i dobre opise, koji liepo razsvjetljuju gola imena našega putopisa. Taj je putopis dobro poznatoga Engleza dra. Eduarda Browna, koj je god. 1669 putovao preko Nizozemske, Njemačke i Ugarske u Tursku; proputovavši ovu (Srbiju, Bugarsku, Macedoniju) sve do Tesalije uključivo, vrati se preko Furlanske, Kranjske, Koruške i Austrije u Englezku, te napisa o svojem putovanju putopis, izdan u Londonu g. 1673[1], a preveden bi u njekoliko jezika. Iz ovoga je putopisa izcrpio akademik St. Novaković sve one putopiščeve bilježke, koje se odnose na srpske zemlje i naštampao jih na srpskom jeziku[2]. Nam je pri ruci njemački prievod Brownova putopisa, na koji ćemo se u ovoj razpravi koji put pozvati i porediti prievod njemački[3], koj je iz holandezkoga postao, s Novakovićevim, koj je neposredno iz izvorna djela potekao.

Pošto je poslanik Rym obavio svoje poslove u Pragu i Beču, te primio od cara potrebite instrukcije, krenu sa svojom mnogobrojnom pratnjom iz Beča na put, koj se ovako opisuje. „Dne 18. travnja krenulo je poslanstvo (poslanik K. Rym sa svojom pratnjom) od Beča sa 7 ugarskih kočija za poslanikovu družbu, a sa drugih sedam za darove; pratio jih je sav dvor mladih princa, razni plemići pomenuta dvora, g. Bousbek i mnogi drugi pó milje od Beča daleko. Pošto su se s ovimi oprostili, putovahu isti dan do *Vicermunta*[4] (Fischament), koj je 4 milje od Beča u Austriji daleko. Sliedećega dana, 19., prispjeli su pred veče u veliko liepo selo, gdje je vrlo jak gradić, koj se ugarski zove *Owar*, a njemački *Altenburg*. Na putu od Beča do ovoga gradića prispjeli su u liepu ravnu zemlju, koja se očima neda pregledati, a takova je sva ugarska zemlja. Prispjev u ovu liepu ravninu, ugledaše sred nje brežuljak poput drvene grede, koja luči Austriju od Ugarske. Na ovoj liepoj ravnini bujno raste visoka trava, po kojoj ljeti toliko stoke pase, da joj se broja nezna. Na njoj ima toliko množtvo

[1] Ed. Brown, A brief account of some travels in Hungaria, Servia, Bulgaria, Macedonia etc. London 1673.

[2] St. Novaković, Bележke doktora Brauna o srpskih zemljah od g. 1669. Spomenik srpske kr. akademije IX, 33—45. Beograd 1891.

[3] Ed Brown's Reisen durch Niederland, Teutschland, Hungarn, Serbien, Bulgarien etc. Nürnberg 1685, s. 39—78.

[4] Na povratku piše „Vissermunt".

Digitized by Google

goveda, da se jedva vjeruje. Ova je zemlja u istinu, kao što je i na glasu, najrodnija u cielom kršćanstvu. Jednu dobru milju puta od Fischamenta vidjeli su ostanke razrušena grada *Petronella*, od koga je onda bilo vrlo malo preostalo, naime visoki bieli zid. Ova se varoš radi svoje veličine zvala „Malom Trojom“, a drugo doba *Celetia* ili *Celertum*. Kralj Matija ju razori za rata protiva cara Friderika. Odavle nedaleko je gradić *Hunburcgh* (Haimburg), potiče od Huna, koji su njegda daleko i na sve narode s vojskom udarali. Gradić je smješten na onom ravnom polju, koje luči Austriju od Ugarske. Odavle dalje ostaju gradići iza sjevernih gora, koje Ugarsku od zapada i iztoka omedjašuju. Prvo, što se tu od Ugarske vidi, jest grad *Posonium* (Požun), na lievo onkraj Dunava, liep, jak i prikladno namješten, punih 8 milja od gradića Hunburcgha. — Dne 20. krenuše od Altenburga; vidjeli su još ondje grob kralja Matije: tako je sačuvan, kao da bi nov bio. Istoga dana oko pódana prešli su preko mosta nedaleko Gjura *(Rab)*, gdje je uviek straža, koja javlja, kadgod Turci radi robljenja ili plaćkanja amo u zemlju provaljuju. Vojska, koja je ondje smještena, kad se stalnimi znakovi o provali Turaka ubaviesti, ima jim se oprieti, te jih suzbiti. Medju mostom i gradom Gjurom došli su jim mnogi husari na susret, pozdravivši jih, dopratiše jih u Gjur, u vrlo krasnu kuću grofa Salma, odkuda su imali daleki pogled na liepu dunavsku ravninu. Grad se zove njemački *Rab*, a ugarski *Jaurinum*, a njegda se zvao *Jaurum*. Tu stoluje biskup, koj bijaše onda opatom samostana sv. Martina *(Ste. Martins)*, što se diže na brdu, a ugarski se zove *Gewiy z. Marton* blizu Gjura, da se razluči od drugoga Sv. Martina u Ugarskoj. Samostan je jednu ugarsku milju od Gjura. Pomenuta gora zove se ugarski *Baton*, a njemački *Schiltberg* (Schildberg); jer tu bi car Henrik III. od kralja Bele napadnut, i ostavi u taboru svoje štitove, a odatle se ono brdo još danas zove „Schiltbergh“. Pomenuti biskup i tamošnji častnik posjetiše poslanika, kojemu pokazaše grad s vana i s nutra. Grad je jak i još se dnevice bolje utvrdjuje, budući da Turci dnevice pred gradskimi vrati plaćkaju i često s drugimi čarkaju; s toga je u gradu mnogo vojnika smješteno. — Dne 21. pošto su se kola i pratnja preko Dunava prevezla, prebaciše još jednom Dunav, gdje ovaj tvori otok i tako su dospjeli poslije podne u Komoran (*Commara)*, koj je poslijednje mjesto na granici kršćanstva. Tu su se odmarali, dok nije vjetar prestao, jer bijaše vrlo žestok, te se nije moglo brodom dalje putovati. — Dne 26. krenuše dalje, pratio jih je za-

Digitized by Google

povjednik komoranski s 22 sensala (Sennssalen), a pó milje dalje dodjoše jim na susret Turci iz Ostrogona, da jih, kao što je običaj, preuzmu od zapovjednika komoranskoga, kao straža u zaštitu (Sauve garde). Pošto jih Turci preuzeli, što na granici dviju zemalja, kršćanstva i Turske, biva; pošto je kapetan Kielman predao gospodina i njegovu družbu, krenuše poslije objeda na brodovih dalje, te su istoga dana pred veče u Ostrogon *(Strigonium)* prispjeli. Turci jim donesoše svakojakoga živeža i drugih potreba, a gosp. poslanik posjeti još istoga dana turskoga zapovjednika ili sandžakbega (St. Jargbeg) i predade mu od cara poslane darove. Na veče bijaše kod sandžaka gostba, koju putopisac na šire opisuje. — Drugo jutro, 27., prošli su pokraj Višegrada (*Vicegradum*), gdje se gradić na visokom brdu diže; na podnožju istoga brda, s desna kad se k Budimu vozi, vide se stare podrtine od kuće kraljice Marije, a s lieva razvaline dvaju samostana. Stigavši pred veče u Budim *(Buda)*, posla jim paša svakojaka živeža, na ime vina, kruha, siena, zobi i drugih potreba. Ovako su obskrbljivali poslanstvo sa živežem ne samo u Budimu, nego i na svem putu do Carigrada. — Sliedećega dana, 28., posjeti poslanik sa svojom družbom tamošnjega pašu Mustafu, koj za poslanika i plemiće posla konje. Pred pašinom kućom usidrili se njihovi brodovi. Paša dočeka poslanstvo u velikoj dvorani svoje kuće i primi ga vrlo svečano. Putopisac na tanko opisuje audienciju u paše s običaji, što Turci ovakovom prilikom vrše. Pošto bi audiencija obavljena i darovi na ime carevo paši predani, oproste se medjusobno, a poslanik zamoli, da mu se dopusti razgledati grad, što mu paša dragovoljno dozvoli. Paša odpravi opet za poslanika i njegove plemiće konje, a više čauša kao pratnju. Najprije razgledaše kr. Matije dvor, o kojem bilježi, da su se divili nad njegovom krasotom i sjajem, pa su ga ipak Turci pustili propasti, da nitko u njem ne stanuje. Sobe su mu velike, pozlaćene i s dragocjenimi bojami tako ukrašene, da se svakim pravom može nazvati kraljevskom palačom. Odavle podjoše k Dunavu, pa preko mosta na 55 ladja u Peštu *(Peste)*, koja je uprav naproti Budimu, a izmedju oba grada teče Dunav. Kr. Ferdinand obsjedao je g. 1542 Peštu bez uspjeha, a tom je prilikom mnogo ljudi iz carevine poginulo. I ovu smo varoš prošli, primjećuje putopisac, te smo se na veče vratili na brodove".

Poslanstvo ukrcavši se u Beču na ladje, krenu Dunavom ponajprije put Budima. Na tom putu spominje Rymov putopisac sva

Digitized by Google

znatnija mjesta, u kojih se pristajalo, a njekoja na kratko i opisuje; u ostalom opis mu je ovoga diela puta u cielom obćenit. Isti put opisa i Pigafetta, ali oba nadmašuje opis Vrančićev i jedan viek mladji putopis Ed. Browna[1]. Premda ovaj dio putopisa — od Beča do Biograda — nespada u okvir naših razpravljanja, ipak, pošto ga u izvodu prikazasmo, nemožemo ga posve mukom mimoići. — Rymov putopisac najprije spominje *Owar*, njemački *Altenburg* (Stari grad), gradić kraljice Marije, o kojem bilježi Olah, da je bio na ušću Litave i da bijaše vrlo jak, opasan dvojakom jarugom i obkopi[2], a još na šire i tačnije ga opisuje M. Stella[3]. Naš se putopisac divi veličini i bujnosti ugarske ravnine, a osobito množini stoke, koja je onuda pasla; uz to spominje i medjašni znak izmedju Austrije i Ugarske, dočim Ed. Brown na šire opisuje Ugarsku, ne samo njezine gore i rieke, nego raznovrstno prirodno bogatstvo, kakovih opisa u tadanjih domaćih pisaca po gotovu nit neima[4]. Od razvalina Petronela navodi naš putopisac samo visoki bieli zid, dočim Pigafetta, a osobito E. Brown, o razvalinah kod Petronela — staroga Carnunta — na šire govore, iztičuć Br. naročito veliko obilje starih novaca, što je ondje vidio i dobio[5]. Naš putopisac, kao i Pigafetta, tvrdi, da je grad razorio kr. Matija, dočim Brown to pripisuje Hunom. Da bi se Petronel bio zvao „Malom Trojom", odnosno *Celetia* ili *Celertum*, to smo našli u jedinoga P. Ranzana, koj bijaše tri godine kod kr. Matije poslanikom, te napisa „Epitome rerum hungaricarum", što je Sambukus nastavio i u Beču g. 1558. izdao[6]. Ranzani isto navodi o Petronelu, što i naš putopisac, na ime, da se zvao „Malom Trojom", a domaće ime da mu je bilo *Celetia* ili *Celectum* (dakle ne Celertum), a razori ga kr. Matija u ratu protiva cara Fridrika[7]. Ova bilježka, kao i prediduća, te njekoje sliedeće upućuju nas, da je Rymov putopisac nesamo poznavao Ranzanov „Epitome", nego da ga je na pomenutih mjestih malo ne doslovce upotrebio. Imenu pako Celetia ili Celectum neima u starih geografa nigdje spomena, dočim

[1] Rad, knj. C, 87—92. Ed. Brown, Reisen, p 79—116.

[2] N. Olah, De Hungaria et Atila, Varasdini, p. 35, 36.

[3] M. Stellae, Descriptio Altemburgi, arcis reg. Mariae, ap. Schwandtner, Scriptores, I, 863—867.

[4] Ed. Brown, Reisen, p. 79—102.

[5] Rad, knj. C, 87, 91. E. Brown, Reisen, p. 103.

[6] Ranzani ap. Schwandtner, Scriptores, I, 326—413.

[7] Ranzani, op. c., p. 339.

Digitized by Google

za drevni poznati Carnuntum kod Petronella, nezna ni jedan ni drugi pisac[1]. I ono što naš putopisac bilježi o gradiću Haimburgu *(Hunburcgh)* i o Požunu *(Posonium)*, uzeto je malo ne doslovce iz pomenuta Ranzana (p. 339), dočim Ed. Brown samostalno opisuje Požun kao glavni grad tadanje Ugarske, gdje su se kraljevi ugarski krunili i insignija čuvala[2]. O Rabu ili današnjem Gjuru, kamo se desnim rukavom dunavskim prispjelo, nedaje opisa[3], kao ni Ranzani; nego govori o mnogoj vojsci, koja je ondje bila smještena, i o stražah, koje čuvaju grad od provala turskih. Jauerinum ili Javarinum zvahu ga u istinu Ugri, ali staromu imenu Jaurum, ili kod Ranzana Jarnum, neima u starih geografa spomena. Budući da je gjurski biskup bio njegda opatom sv. Martina na gori panonskoj, prihvaća Rymov putopisac priliku, da rekne koju o glasovitoj opatiji Sv. Martina svete gore panonske, koja se u istinu tako zove, da se razluči od drugih Sv. Martina, kojih u Ugarskoj više ima. Putopiščev pako *Gewiy z. Marton* biti će Gewiy izopačena magjarska rieč „hegy", što znači brdo; dakle *Sz. Marton Hegye* (brdo Sv. Martina ili *sacer mons Pannoniae)*. Ovo brdo zove mu se jedan put ugarski Gewiy, drugi mu se put zove ugarski Baton, a njemački Schiltberg. Gewiy, kao rekosmo, izopačena je magjarska rieč „hegy"; magjarsko ime Baton za goru panonsku, nije nam poznato, ako nije putopisac zamienio goru s poznatom bogatom opatijom Battha, koju Olah (op. 37) opisuje. *Schiltberg* pako nije se zvao „mons Pannoniae", nego Vrteška gora (Vértes hegye); a priču o Schiltbergu biti će putopisac ondje čuo, ili ju je izpisao iz poznate kronike Thuroczove, koja o toj priči na šire govori[4]. Putopisac ističe, da je Gjur jak i tvrd grad, a kao takova opisuje ga na šire Brown[5]. Dunavski otok kod Komorana *(Commara)* zvao se onda „insula Comáron", današnji je Čaloköz, a Komoran bijaše onda u istinu posljednja varoš kršćanstva naprama turskoj Ugarskoj[6]. Na daljem putu spominje *Strigonium* (Ostrogon)

---

[1] Naš putopisac piše Celertum (umjesto Celectum), koje je staro ime Kastorije, koja posve drugud spada. Smith, Dictionary. I, 522.

[2] Ed. Brown, Reisen, p. 104—105.

[3] Opis Gjura (Javarini) u Olaha, p. 36, Bizara ap. Schwandtner, I, 696 i 696, pa u Brovna, Reisen, p. 105—107.

[4] Turocz ap. Schwandtner, I, 110.

[5] Brown, Reisen, p. 105—107.

[6] Komoran u Olaha, p. 15 i 16; u Browna, p. 111 i 112. Rad, C, 91.

Digitized by Google

i *Vicegradum* (Višegrad) s njegovimi razvalinami, a o jednom i drugom mjestu razpravljano je u Pigafettinu putopisu[1]. U Budimu *(Buda)* opisuje, po običaju drugih poslanstva, svečanu audienciju u paše, a o znamenitostih grada iztiče dvor kr. Matije, kojega se sjaju veoma divi, dodajuć, da su ga Turci ipak tako zapustili, da nitko u njem ne stanuje. Premda se je poslanstvo tri dana bavilo u Budimu, i grad svestrano razgledalo, nedaje putopisac ni o Budimu, ni o Pešti potanja opisa, dočim Pigafetta i drugi putopisci na šire opisuju Budim i njegove znamenitosti[2]. — Pošto je poslanstvo u Budimu obavilo svoje poslove s budimskim pašom, krenu dalje Dunavom prama Biogradu, a taj dio puta opisuje Rymov putopisac ovako:

„Dne 1. svibnja digoše Turci most, jer se inače nebi moglo s brodovi proći. Na to preploviše kroz most i pristaše kod podnožja njekoga brda, dok je poslanik svoje poslove izvršio, dok je odpravio svoje tumače s izvještajem na cara, a s dvojicom tumača vrati se takodjer J. Wyts, plemić mechelnski. O pomenutom brdu priča putopisac poznatu priču: Kako se njeki Turčin za obsade Budima zagovorio, da će, ako turski car pobiedi, s vrha brda pored sve njegove užasne strmine, jašiti dole k Dunavu. Pošto bi grad predobiven, jašio je na konju na brdo, odkuda je konja neprestano mamuzami bio, da jaše nizbrdice; ali konj radi visine preplašen, krenu dva puta stranputice i nije slušao jahača, jer je bio mudriji od njega. Kad je to potonji vidio, poveže konju oči i potjera ga nizbrdice, te su se oba, konj i jahač, na obali Dunava na tisuću komada razpali. Na spomen toga sazidana bi na brdu kapelica, a na obali Dunava kod vode, gdje je pao, kameni spomenik[3]. Ploveć dalje pristaše istoga dana daleko od Budima, iza brdina, koje su imali pred Ostrogonom (Strigonia) na desno, a od Beča dole zovu se *Sciltberghen* (Schildberge). U ostalom ova je zemlja ravna, bez brda; ali nije tako naseljena, kako bi zaslužila. Pošto su dvie milje od Budima daleko putovali, prispjeli su do 5 milja duga otoka, koj ima 10 sela, a ta su za gospodstva kršćanskoga pripadala grofu Salmu. U jednom od tih sela, po imenu *Rachzkowits* prenoćiše toga dana. Selo je vrlo liepo i veliko, a namješteno je kod vode na kraju prama iztoku. U selu Rachzkowits

[1] Rad C, 88, 89, 92. — Brown, p. 112 i 113.
[2] Rad, C, 89, 92, 150. — Brown, p. 113—116.
[3] Gülbabe grob na Josipovu brdu (Josefsberg) u Budimu gl. Hammer, Gesch., IV, 103.

Digitized by Google

ima svakojakih viera; naime Turaka, koji gospoduju, Židova, Srba i još jedna sljedba, koja se od vjere Kalvina mnogo ne razlikuje. Pomenuti Srbi *(Rasciani)* imaju u svojoj crkvi samo živopisane slike, rezanih kipova neimaju, pričest pružaju s kruhom uzkisnutim, na kojem su tri male tačke, a znače otca, sina i sv. duha. U svojih crkvah imaju oltare, svieće i svjetiljke, služe misu na grčkom (sic!) jeziku i govore grčki (umjesto srpski); svećenici jim se žene kao drugi svjetovnjaci, nose brade i plaćaju turskomu caru jedan dukat godišnjega danka. Oni obradjuju svu zemlju, jer se Turci ne bave poljodjelstvom, nego drže sudove s kršćani i sude jim pravo. — Dne 2. svibnja putovahu kopnom u selo po imenu Mali Paxi *(Kleyn paxi)*, nedaleko je veće selo, po imenu *Ghroot paxi* (Gross P. ili Veliki P.)[1]. Kad se vozi oko dvie milje niz rieku, onda je s lieve ruke varoš *Calloxia*, njegda biskupija, a trećinu milje je od Dunava udaljena. Ondje stanuju vrlo bogati ljudi i seljaci; jer tko ne ima na polju 2000 ovaca, kao i konja i krava, ne drže ga bogatašem; jer zemlja ne može biti liepša i rodnija za tovljenje stoke, kao što je ova. Ovaj priedjel zvao se njegda „kumanskim poljem" *(Cumanorum campus)*. Tu ima mnogo ptica i životinja, kao u nijednoj drugoj zemlji; kao što se ovdje vidi, gdje su Turci godine 70 zasnovali tvrdju na obranu polja od pljaćkanja kršćana iz Agrije; jer su jim tamošnji vojnici često nanašali medju stokom velike štete. Istoga dana putovaše do *Tolne*, koja se latinski zove *Altinum*, gdje takodjer ima raznih viera; ali više kalvinske, no što drugih; ima jih, kao što mu propovjednik reče, preko 2000 duša. Tu radjaju izvrstna ugarska vina, zato se varoš zove u njihovom jeziku „materom vina". Vinogradi su jednu milju od varoši daleko, penju se po brežuljku, a teže jih samo kršćani, koji plaćaju sultanu danak; što se Turkom takov posao nemili, za to ga prepušćaju kršćanom; nu ipak piju vino pored svega, što jim ga zakon strogo zabranjuje. — Dne 3. prošli su više sela, koja se s broda, jerbo je priedjel s obje strane Dunava lugovi zarasao, dobro ne vide. Preko noći pristali su na rubu ovih lugova, u maloj ravnici, koja je bila puna trske. — Dne 4. krenuli su prije dana i prispjeli u ravnicu, pa u *Valkowar*, gdje je na brežuljku gradić, koj bijaše njegda svojinom njekoga kneza. Za tim su prošli uz gradić, koj je na brdu, a ime mu je *Teuto-*

[1] Na povratku navodi „u Fedewar (Földvar) preko palanke *Pari*, dobar karavanseraj".

Digitized by Google

burgum. — Dne 5. vozili se jutrom pokraj velike kule, oko koje ima njekoliko kuća. Tu bijaše njegda velika varoš, po imenu *Satha,* koju su Turci razorili. Još dalje s desna, diže se na lievo gradić i varoš po imenu *Batha,* nego je daleko od vode. Još dalje s desna, diže se na brdu četvorast gradić, a ime mu je *Athya,* obzidan je bielim kamenom, a uza nj je stara kršćanska crkva; gradić se diže na visini i ogradjen je zidom; sultan Sulejman obsjedao ga sa svom svojom silom tri mjeseca, te ga nije mogao osvojiti, dok ga nisu predali uz slobodan odlazak posade. Još dalje napried drugi je gradić po imenu *Kleynne Mest,* koj je malo ne sav razstreljan; Turčin ga je razorio, pošto ga je 14 dana obsjedao. Jednu milju dalje od toga drugi je gradić, porušen i satrt, po imenu *Keroska.* Svi ovi gradići na desnu su ruku, kad se niz rieku vozi, a još više ima gradića, seoca i dvoraca, koja su našim nepoznati. Još dalje je grad *Petrovaradinum,* pod kojim je Turčin za obsjedanja ostavio 40000 ljudi; diže se na visokoj pećini, a priča se, da su ga predobili lagumom, koj su Turci kopali, da se zaboravi, kako je tvrdjica osvojena. Stanovnici u tvrdji sami su Turci, a vani stanuju kršćani. U tvrdji je još stara kršćanska crkva, koju su Turci djelomice pretvorili u mošeju, a djelomice u hambar, pun ječma i brašna u vrećah, nahrpanih sve do crkvena pročelja. Turci su pratili poslanika na kulu i oko podvršja, da mu pokažu tvrdoću položaja; na platnih ima liepih topova s grbom cara Sigismunda. Istoga dana prispjeli su do liepa vrlo velika sela, po imenu *Caron* s razvalinami starih sgrada i osobito liepe velike crkve. Tu ima njekoliko dašćara grčkih (srpskih) trgovaca. — Dne 6. svibnja prispjelo se po podne u Biograd *(Belgrade),* prošavši pokraj njekoliko gradića i starih gradjevina. S desna ostavili su liepu tvrdju, po imenu *Salonikemen,* s liepim gradićem, a oboje je obzidano sve do vode. S lieva vidjeli su grad *Titul* (Titelj) na rieci *Tibiscus* (Tisi), koj, čini se, da je jednu milju daleko od Dunava. Isti Tibiscus blizu utječe u Dunav. Pred Biogradom još utječe u Dunav rieka Sava *(Savus),* koja dolazi s jednim rukavom iz Štajerske *(Stiria),* a s drugim iz Hrvatske *(Croatia).* Pomenuti pako Tibiscus dolazi koje iz *Sepusa* u Cassoviji[1], koje iz Erdelja (Transilvania)".

I ovaj dio puta — od Budima do Biograda — opisa Pigafetta, a još savršenije Vrančić u putopisu svoga prvoga putovanja[2]. Na

[1] Cassovia et Scepusium, gl. u Olaha, 49.

[2] Monumenta hungarica historica, Script., II, 289—96. Rad, knj. C, 92—95.

Digitized by Google

tom putu navodi Rymov putopisac, da gore, što su jur pred Ostrogonom i dalje imali s desna, da se zovu *Sciltberghen* (Schildbergen): u istinu su ono potonji kraci Vrteške odnosno Piliške gore, koja se hvata jur pred Ostrogonom, pa do preko Višegrada i do Budima mjestimice samoga korita dunavskoga Otok izpod Budima današnji je Čepel, na kojem je bilo, po Pigafetti, do 10 sela, koja on dopituje Hrvatom odnosno Srbom. Medju timi seli i naš putopisac ističe *Rachzkowits* (Rácz-Kevi), Pigafettin Chevi ili Olahov Kevy[1]. Budući da je to bilo srpsko selo, prihvaća putopisac priliku, da svrati pažnju na Srbe *(Rasciani)*, opisujuć obćenito njihove crkve i obrede, zove njihov jezik, to crkveni to obćenja grčkim, u mjesto srpskim, valjda za to, što jim je pismo naličilo grčkomu. Dalje spominje varošice Mali *(Kleyn)* i Veliki *(Groot) Paxi;* potonja je poznata iz Olahova opisa i Pigafettina putopisa[2]. Nadbiskupsko mjesto Kaloča *(Colloxia)* u istinu je podalje od Dunava, a ističe ju za to, što ima tamo vrlo bogatih stočara. Ovu gospodarsku granu, naime stočarstvo, često putopisac spominje, valjda za to, jer ga sjeća na svoju domovinu, koja se onda radi svojih bujnih cretišta u toj struci gospodarstva osobito odlikovala. I Olah kod Kaloče navodi „Kumansko polje" *(Cumanorum campus)*, koje je više gore na sjeveru medju Dunavom i Tisom, o kojem veli, da Kumanci hrane blago i konje u velike, te si tim stiču znatna bogatstva[3]. Dalje spominjuć poznatu varoš *Tolnu*[4] kraj Dunava, ističe njezino vinogradarstvo, nazivajuć ju „materom vina" (bor-anya = Baranja); navodi ju i Pigafetta, s kojim se naš putopisac glede protestanta liepo sudara[5]. I Brownu se Tolna zvala *Altenum* ili *Altinum*, kod koje opisuje boj medju Rimljani i Huni, koji bi pobiedili gubitkom od 40.000 ljudi i Rimljane izagnali Ali Tolna po novijih iztraživanjih ne bi bila stari Altinum, koj bijaše po Antoninovu Itineraru (p. 244) u Dolnjoj Panoniji po strani od Mursae, na putu medju Mursom i Lugiom, stanica rimske konjaničke posade: po Reichardu današnji Bataszék[6]. Nadalje medju Tolnom i Petrovaradinom pobrkao je naš putopisac svoje putne stanice i njekoja mjestna imena zamienio; pa buduć jim položaj vrlo obćenito označuje, zato jih je težko s današnjimi

[1] Olah, p. 16. Rad C, 92.
[2] Olah, p. 37. Rad, C, 143, 150.
[3] Olah, op. c., p. 52 i 53.
[4] Schwandtoer, I, 330, 559, 735.
[5] Rad, knj. C, 143, 150.
[6] Forbiger, Alte Geographie, III, 350.

Digitized by Google

mjestnimi imeni identifikovati. Tako stanice Batha i Teutoburgum, što navodi poslije Vukovara, imalo bi jim po položaju biti mjesto pred Vukovarom. *Batha,* poznata varoš kod Dunava na ušću Šarviza, bijaše na glasu svojom bogatom opatijom[1]. *Teutoburgum,* gradić na brdu, staro je mjestno ime; kojemu pako njegovu novijemu odgovara, mučno je odgonetati, pošto mu putopisac položaja pobliže ne opisuje. Ptolomejov Τευτοβεύργιον (lib. II, c. 15) ili *Teutoburgium* Antoninova Itinerara (p. 243), ili *Tittoburgum* Tab. Peut., *Clautiburgum* u G. Rav. (p. 220) i u Not. Dig. (p. 91), bijaše varošica u Dolnjoj Panoniji, 16 milja od Cornaca (Vukovara), medju potonjim i Lugionom (Bata), držalo se ju najprije, kao Olah bilježi (p. 15), za Drazat, blizu ušća Karašice u Dunav; poslije se mislilo, da je bila na utoku Drave u Dunav[2]. Ed. Brown[3], Muchar i dr. ju identifikuju s Erdutom, Reichard s Bielim brdom kod Sarvaša[4], Mannert s Vukovarom, a Mommsen, što je najvjerovatnije, s Daljem, jer navodi pod br. 3270—73 napise, koji to utvrdjuju[5]. Koja od ovih navedenih varošica bijaše putopiščev Teutoburgum — to je radi obćenita opisa vrlo mučno pogoditi; vjerovatno biti će, kao i u Browna, Erdut. Navodeć *Valkowar* ili današnji Vukovar, ne opisuje ga na šire, kao njegovi predhodnici[6]. *Satha,* Pigafettina Zata, današnji Sotin, koji Vrančić zove Atthya[7]. Tim bi naš putopisac iz Sathe i Athye napravio dva različita mjesta, dočim je jedno te isto s domaćim i tudjim imenom. Ona pako bilježka, kojom putopisac Athyu opisuje, odnosi se zaista na Ilok (Uylacchum, Wylak), dobro poznat od Vrančićeva i Pigafettina putopisa[8]; što se razabira iz opisa položaja i Sulejmanove obsade, koja se na Ilok odnosi, samo što obsada nije trajala tri mjeseca, nego samo sedam dana[9]. *Kleynne Mest,* Vrančićev je Banmostra, današnji Banoštor, a putopiščeva *Karoska* bez sumnje je Vrančićev Cierwgii ili Czerwgh, a današnji Čerević[10]. Svaki stariji

[1] Rad, knj. C, 143 i 150.
[2] Smith, Dictionary, II, 1133.
[3] „Erdud, *Teutoburgium* d. Alten"; Brown, Reisen, p. 80.
[4] Bischof u. Möller, Vergl. Wörterb., p. 958.
[5] Ptolomae geographia ed. Müller, p. 299. Forbigerger, III, 349. Mommsen, Corp. Inscr. Lat., vol. III, 433.
[6] Rad, knj. C, 93.
[7] Starine, knj. XXII, 184. Rad, C, 149.
[8] Starine, XXII, 184. Rad, LXXI, 16; C, 93, 149.
[9] Hammer, Gesch., III, 56.
[10] Rad, knj. LXXI, 16.

Digitized by Google

putnik, putujući Dunavom k Biogradu, govori više ili manje obširno o znamenitoj tvrdji Petrovaradinu, koju *(Petrovaradinum)* i naš putopisac na kratko opisuje; svaki ističe tvrdoću grada i gubitke turske za osvojenja, al potonji su obično pretjerani; jer Turci nisu izgubili za obsade Petrovaradina, kako putopisac priča, 40.000 ljudi, nego po turskih izvorih jedva 1000, a po inostranih do 2000 ljudi[1]. Ova se priča o gubitku turskom valjda ondje pričala, jer se opetuje i kod drugih putopisaca. *Caron* današnji su Karlovci, takodjer poznati od predjašnjih putopisaca[2]. Još spominje Slankamen *(Salonikemen)* i Titelj *(Titul)* s ušćem Tise *(Tibiscus)*, a oba su mjesta dobro poznata od Vrančićeva putopisa[3]. Sava *(Savus)* u istinu ima dvie izvor-rieke, ali obje dolaze iz Kranjske; Tisa pako ima svoja vrela u Marmarošu, a iz Erdelja prima najznatnije svoje pritoke.

Izkrcavši se poslanstvo u Biogradu, bavilo se tu samo jedan dan, razgledalo grad, o kojem putopisac ovo priča:

„Dne 7. svibnja odmarali se u Biogradu, jer ne bijaše zapovjednika kod kuće, da jih obaviesti, ima li se ladjami dalje putovati. Poslanik smio je tvrdjavu s vana i s nutra razgledati, premda su Turci kazali, da još nije nikomu pokazivana. Razgledali su sav grad s vana i s nutra, te ona mjesta, odkuda bijaše osvojen, na ime od onuda, gdje je tursko groblje. Na veče dobili su odgovor, da neima na razpolaganje ladja i da je putovanje po vodi do Nikopolja *(Nicopolis)* pogibeljno. — Dne 8. primiše opet odgovor od zapovjednika, da neima ladja i da je vrlo pogibeljno Dunavom dalje putovati; jerbo da je priedjel vrlo divlji, a radi pećina i gora vrlo se mučno od Biograda dalje plovi; premda je glasila zapovied budimskoga paše, da poslanstvo prispie što prije u Carigrad; jer se govorilo, da će turski car krenuti put Cipra. Od Nikopolja dalje imali bi putovati kopnom samo 11 do 12 dana; ali poslanik na to ne bi nigda pristao; jer se i prije nije tako išlo, da bi se bilo do Nikopolja po vodi, a dalje na kolih vozilo. Naravno kad je Turčin krenuo k Sigetu, imao je vodju po imenu Aliportoucka, koj ne popuštaše, nego da galije plove s Crnoga mora gore po Dunavu, jer bijaše hrabar vojnik. On je dakle vodio do Biograda pet galija, natovarenih s topovi, strjeljivom i drugimi vojnimi potrebami. Pred Sigetom sagradi šanac, koji je glede vrsnoće sve znanje i vještinu

[1] Hammer, Gesch. III, 56.
[2] Rad, knj. LXXI, 17. Starine, XXII. 90.
[3] Rad, knj. LXXI, 17.

Digitized by Google

vojničku onoga doba daleko nadmašio, a s tim je najviše štete počinio. Aliportouck ima liepi dvorac, kad se putuje od Carigrada k Crnomu moru; ide se pokraj dvaju gradića, koji štite izlaz iz Carigrada k Crnomu moru, ili ulaz iz Crnoga mora u grad, gdje se svi putujući brodovi pregledavaju, da ne bi izvažali robove; jedan je gradić na azijskoj, a drugi na europskoj strani. U dvorcu Aliportouckovu — oko 18 talijanskih milja daleko od Carigrada — nastani se g. poslanik Rym, da se ukloni velikoj vrućini i kugi u Carigradu, a stanovaše ondje od 15. srpnja do 1. listopada 1571. Ovdje poslanik oboli, a kad se bolestan vrati u Carigrad, pretvori se njegova groznička bolest u zimnicu četvrtaču, koja ga je mučila od listopada 1571 do konca listopada 1572. Onaj Aliportouck umre pred Sigetom, bi radi svoje drzkosti ustrieljen. Priča se, da je paša bio mrk. Tu je ostao i turski car, sultan Sulejman, kojega nasliedi sin mu Selim, koj, čim je dočuo za smrt očevu, požuri se iz Azije u tabor; jer za smrt sultanovu samo je malo vojnika znalo".

Krenuvši od Biograda, opisuje Rymov putopisac dalji put ovako: „Istoga dana, na ime 8. svibnja, usljed pomenuta odgovora izkrcaše kola iz ladja i krenuše od Biograda kopnom u *Hissargic* (Hisardžik), gdje su u prvom karavanseraju (carvaiceray) prenoćili, oko 4 milje od Biograda na Dunavu. — Dne 9. krenuše dalje u selo *Potortque*. — Dne 10. prispjeli su u selo *Batisna*. Istoga dana susrete jih na rieci Moravi *(Morava)* kurir po imenu Bartul, iz kuće pokojnoga carskoga poslanika Alberta de Wis, koj umre u listopadu 1570; odasla ga paša, da sazna, zašto su darovi tako dugo izostali i ne misli li car skoro jih poslati. Pošto se s poslanikom porazgovorio na pomenutoj Moravi, odjaha dalje u Budim; ali tamošnji paša, koj je kurirova pisma razgledao, odasla ga opet kući, jer nije bilo više od potrebe da dalje putuje. — Dne 11. putovahu do *Parnoki* ili *Sparnoki*. Kod ulaza u selo dugo su išli obalom Morave, koja dieli medju sobom dvie zemlje, na ime Rasciju i Serviju. Na rieci je vrlo veliko liepo selo, po imenu *Jagotna*, gdje ima vrlo mnogo grlica i veliko obilje riže; jer se Turci njom vrlo rado hrane, više, nego ikojom drugom hranom. Riža raste ondje ovako: polja su vrlo ravna, te se još bolje poravnaju, izpresiecaju se malimi gredicami ili slogovi, za da bude riža vazda navodnjena, jer bez vode ne bi mogla rasti; raste samo pod vodom. — Dne 12. dospjeli su u selo *Topliza*, gdje je poslanik u liepom karavanseraju prenoćio. — Dne 13. putovahu liepom ravnicom,

Digitized by Google

koja radja obilno pšenicom i drugim žitom; ima i dobra vina, što raste po stranah doline po brdih, koja se na drugoj strani Niša *(Nisa)* sdružuju. Dolinom putovahu tri do četiri ure, pa su dospjeli u Niš, njegda glasovit grad, a tada selo, premda ima mnogo dašćara turskih, dubrovačkih i drugih trgovaca. Grad su Turci onako porušili. Pokraj Niša teče *Nissava,* pritok Morave, a preko nje vodi jaki most. Ondje je putopisac vidio liepih razvalina starinskih zidina od različitih sgrada, mnogo kipova i velikih mramornih ploča s urezanimi latinskimi pismeni, kao što se vide po crkvah u putopiščevoj domovini. Poslaniku i njegovoj pratnji pokazaše starinski podrum sa željeznimi vrati, što su nedavno Turci odkrili, gdje su našli tri rimska olovna liesa i rimski sandal. Čim su liesove otvorili, sve što je bilo u nutri, razpalo se u prah. — Dne 14. rano jutrom, jer bijahu duhovi, poslanik je slušao misu, koju je čitao redovnik, koga tamošnji Dubrovčani radi obavljanja kršćanske službe božje uzdržavaju. — Istoga dana, na ime 14. svibnja, odjahaše poslije mise van grada i dospjeli su do pomenute gore, kojom se uz- i nizbrdice mučno jaše; gora se zove *Cunovizza,* jer se težko na nj uzlazi. Gore je straža s bubnjem, o koji se udara, kadgod onuda mnogo ljudi prolazi, da se tim opomene konjare, kravare i pastire druge stoke, koja dole izmed brda pase, da pripaze na svoju stoku, da jim ne bi nitko šta ukrao, jer se to u istinu dogadja. Na udaranje bubanja sakupe se takodjer seljaci, jer su svi kršćani, te budu često od rdjave čeljadi orobljeni. U gori je cio dan daždilo. Pustivši s desna gradić *Coprivatz,* prispjeli su na veče u selo *Clissurizza,* što je jur u Bugarskoj (Bulgaryen), koju zemlju gora Cunovizza od Srbije (Servia) razstavlja. — Dne 15. putovahu do *Zaribrodta,* preko visoka brda, što se diže medju gorama Hemus (!) i Scardus, a na njegovom podanku ostaviše grad *Pirot* ili *Pirothum,* koj bieše njegda takodjer rimskim posjedom; ima pet bunara ili vrela, od kojih je jedno vruće vode; vrela tvore oko grada velik liep ribnjak. Istoga dana vidjeli su potaracani put Trajanov, gradio ga rimski car, a ide od Budima u Ugarskoj, sve do Carigrada u Traciji, a na mnogih je mjestih dobro sačuvan. Izmedju pomenutih gora išli su dolinom i prešli su preko rieke *Sicova,* a još malo dalje preko Nišave *(Nisava).* U Bugarskoj nose mlade djevojke odrezanu kosu sve do vienčana dana; kad jih se sastane s kratkom kosom, onda su očevidno neudate; poslije puste ju rasti, slobodno visi, ili je tako podvezana, da se čini, kao da bi na glavi imali zdjelu, kao što Egipćanke; rado gledaju momke iz

Digitized by Google

tudjih zemalja, naravno kršćane, osobito one, koji imaju punu kesu novaca. Nakićene su srebrnimi, mjedenimi i kositrenimi novci, prstenjem i dr., a sve to nose na vratu, ušima i u kosi; osobito ljube vrlo mnogo prstenja, jer misle, da su tim ljepše, čim jih više imaju. Kada ženam muž umre, odrežu si kosu i razgrebu si lica, nemareć, da li su u žalosti liepe ili ružne. Krste svoju djecu kao i Grci, te živu na slični način. -- Dne 16. krenuvši s Caribroda, ostaviše Nišavu na lievo. Kod izlaza iz doline išli su preko vrlo visoke gore, tiesnim konjskim vrlo mučnim putem. Nisu pravo znali, je li Hemus ili Scardus, što se vrlo na blizu jedan drugomu primiču; jer nitko u zemlji nije znao toga pravo kazati, za to su tako mislili, pošto su to od drugih putnika čuli. Izmedju ovih brdina putovahu oko četiri ure, te ostaviše Hemus s desne, a Scardus s lieve ruke; potonji se naglo snizuje. Ondje, gdje se ova brda razjazuju, tvoreć prostranu ravnicu, smješteno je selo *Dragoman*, odkuda se ide u liepu zemlju sofijsku *(landt van Sophia)*: polje sofijsko (plaineurre van S.) je liepo, rodno i bogato seli i crkvami. Sred doline smješteno je selo *Bellizа*. Polje radja svakojakimi usjevi, ima i mnogo stoke u velikih stadih, a brdašca su zarasla vinogradi. Onoga dana putovali su vrlo daleko, konji su jim teglili od 5. ure jutrom do 8. ure na veče, dok su u Sofiju *(Sophia)* stigli. U predgradju prešli su preko starinskoga mosta, gdje su se još sačuvali temelji kamena mosta, koji je car Trajan dao sagraditi. Blizu Sofije vidjeli su visoko brdo, koje je ljeti i zimi snjegovito, o kojem mišljahu, da je Orbelus (!)".

Rymovo poslanstvo bavilo se samo jedan dan u Biogradu, dok se odlučilo, kojim će se putem dalje putovati i da se za taj put pripravi; uz to je razgledalo grad i njegove znamenitosti. Budući da je Porta željela, da poslanstvo što prije u Carigrad stigne, jer se sultan spremao na put, mišljaše budimski paša, da bi poslanstvo od Biograda dalje putovalo kraćim putem, na ime ladjami do Nikopolja, a od ovud dalje kolima do Carigrada. U to ime biti će izdao paši biogradskomu odredbe; al u Biogradu nije bilo razpoloživih ladja za dalje putovanje po Dunavu, pa što dalje putovanje po vodi u glasovitih Klisurah odnosno sutjeskah dunavskih nije bilo ono doba još bez pogibelji; a i poslanik bio bi težko na to pristao, da napusti stari poznati put, kojim su njegovi predhodnici obično išli, te da krene putem manje poznatim i pogibeljnim. Putopisac tim potaknut, prihvaća priliku, da o mučnom i pogibeljnom putu od Biograda do Nikopolja koju rekne: kako je na ime Ali-

Digitized by Google

portuk, stari beg Rhodosa, kao vrhovni zapovjednik dunavskoga brodovlja turskoga za sigetskoga rata vodio brodove s topovi i zairom od Carigrada preko Crnoga mora i ušća dunavskih gore do Biograda i dalje; priča još o vještini i junačtvu Aliportukovu, koj bijaše zapovjednikom svega topničtva turskoga kod Sigeta, o njegovoj smrti i o njegovu dvorcu blizu Carigrada, u kojem je Rym ljetovao i obolio. Ove putopiščeve viesti o Aliportuku prilično se slažu s historijom one vojne[1]; one pako dvie tvrdjice na Bosporu koje štite Bospor i morska vrata carigradska, gdje se pregledavaju brodovi, da ne bi roblje izvažali, poznate su po imenu Rumeli- i Anadoli-hisar, o kojih razpravljasmo kod Pigafettina putopisa[2]. Pošto nije bilo u Biogradu razpoloživih ladja za dalje putovanje po Dunavu, spremalo se poslanstvo na dalji put, kojim su predjašnji carski poslanici u Carigrad putovali, na ime starom carigradskom cestom, koja je dovoljno opisana od starijih putopisaca. Premda se poslanstvo samo jedan dan u Biogradu bavilo i grad razgledalo, ne daje putopisac ni sada ni na povratku nikakova opisa grada i njegova života; dočim svaki stariji i pozniji putnik Biograd više ili manje na šire opisuje[3]. Na povratku jedino to opaža, da Biograd *(Belgrade* ili *Ghrycs Weissenburgh)* ima veliku tvrdju, a varoš da je kao selo. Čini se, da su našega putopisca

---

[1] Hammer, Gesch., III, 444. Mesić, Život Nikole Zrinjskoga, pag. 249, 254.

[2] Rad, knj. C, 157—160.

[3] Medju poznijimi pisci liepo opisuje Ed. Brown, Biograd, njegove znamenitosti i njegov život; opis mu je vriedan, što mu ocjenjuje položaj na Dunavu i Savi, nedaleko Tise i Morave; a osobito što prikazuje Biog. kao znamenito tržište izmedju Iztoka i Zapada; spominjuć trgovačke naselbine dubrovačku i jermensku, drži Dubrovčane glavnimi ondješnjimi trgovci itd. Brown od St. Novakovića, Spomenik srpske kr. akademije, IX, 36, 37. Reisen, p. 120—122. — Malo ne suvremeni putnik I. Tavernier, priča o Biogradu, da su jih primili na stan četiri dubrovačka trgovca, koji ondje trguju u velike, dovažajuć iz Dubrovnika sukno, što izmjenjuju za vosak i živu, koja se dobiva u gornjoj Ugarskoj i Erdelju. Dok su obavili poslove s pašom, koj je tražio od svakoga po 200 dukata za putni list: nisu imali, veli, druge utjehe, nego da su se dobro gostili, jer je kruh, vino, meso i varivo bilo vanredno jeftino. Budući da je B. na ušću Save u Dunav, love se u velike štuke i šarani; jetra, mlieko i ikre se jedu, a riba se poklanja siromahom. Dva isusovca, koje Dubrovčani uzdržavaju, bijahu dobri kapelnici, a na polnoćki slušahu vrlo liepu vokalnu i instrumentalnu glasbu. Joh. B. Tavernier's Orientalische Reiss-Beschreibung, Genf 1681, uvod, l. 6.

Digitized by Google

najvećma zanimala utvrdjenja gradova, jer ističe mjesto, odkuda bi Biograd osvojen; bijaše vjerovatno vojničkoga zvanja, jer mu je poslie povratka podieljena čast kapetana.

Spremivši se poslanstvo na put, krenu od Biograda, a prva mu stanica bijaše *Hissargic* (Hisardžik), današnja Grocka, koju takodjer stariji putopisci spominju i opisuju[1]. Sliedeća mu je stanica *Potortque*, izopačeno mjestno ime; pošto ne opisuje ni puta ni mjesta, težko mu je u trag ući. Mislimo, da je izopačeno od turskoga mjestnoga imena, Pigafettina *Poturechie*, koje se srpski zvalo Klenovac, a magjarski Palottna[2]; što je negdašnja Hassan-Pašina Palanka, a današnja varoš Palanka na lievom briegu Jasenice, o kojoj smo jur drugdje razpravljali[3]. Na povratku zove Rymov putopisac isto mjesto *Gegni* (Jeni) *Palanka*, a naseljeno mu je od samih Turaka. *Batisna* današnja je varošica Batočina, poznata kao putnička stanica od predjašnjih putopisaca[4]. Po Brownu se u Batočini mienja žensko odielo, koje potanje opisuje[5]; dočim drugi putopisci tu promjenu tek kod Biele Palanke ili kod Pirota opažaju. Dalje navodi *Parnoki* ili *Sparnoki*, izopačeno mjestno ime; po daljini i položaju sudeć, današnja je varošica Paraćin, koju na povratku zove *Parakin*, a spominju ju kao znatniju stanicu i drugi putopisci[6]. Rymov putopisac postavlja granicom medju Rascijom i Srbijom Moravu pred Jagodinom, a to je ona stara medja izmedju Moesije i Dardanije; ali nije išla Moravom pred Jagodinom, nego riekom Ravanicom kod Ćuprije. Ovu su medju prenieli pozniji geografi i putopisci na Srbiju i Bugarsku. *Jagotna* (na povratku *Jagodna*) današnja varoš Jagodina, nedaleko Morave, s obje strane rieke Bjelice, u liepoj pitomoj ravnici, spominju ju i drugi putopisci[7]. I Rymov putopisac, kao i Pigafetta (l. c.), spominje u ondješnjoj nizini Moravinoj rižišta, koja na šire opisuje. Medju Paraćinom i Nišem navodi putopisac samo selo *Topliza*, što će biti vjerovatno današnje

[1] Rad, knj. LXXI, 21: knj. C, 96, 133, 137, 138.

[2] Starine, knj. XXII, 219. — Hadži Chalfa (p. 158.) spominje blizu Biograda mjesto *Potindža (?)*, gdje je smederevski beg sagradio Palanku. O Potindži gl. u Novakovića, Hadži Chalfa (Spom. 18), p. 66.

[3] Rad, knj. C, 133, 137.

[4] Rad, knj. C, 133, 137.

[5] Brown u Novakovića, Spomenik, p. 37. Rad, knj. LXXI, 30, 32; knj. C, 124, 129, 130.

[6] Rad, knj. C, 131, 135.

[7] Rad, knj. C, 131, 136.

*

Digitized by Google

selo Topolnica, na istoimenoj rieci, pritoku iztočne Morave. Premda putopisac neopisuje ni puta ni mjesta: sva je prilika, da je poslanstvo putovalo od Paraćina u Niš starinskim putem preko Bovana[1], dočim je na povratku išlo današnjim putem preko Aleksinca. Jer na povratku navodi kao stanicu *Spahigieu,* Pigafettino selo Spahicchiova, ili tursko ime Spahiköi, to jest današji Aleksinac na ušću Moravice[2]. Pošto je na daljem putu prikazao dolinu kao bujnu i rodnu, obilnu svakojakim žitom i vinom, koje se težalo po bližnjih brežuljcih, navodi Niš (*Nisa*) na Nišavi (*Nissava*), kao njegda glasoviti stari grad, a tada veliko selo[3], pa još uviek znatno trgovačko mjesto, gdje medju ostalimi trgovci spominje i Dubrovčane, kojih je ondje onda moralo biti dosta, jer su radi bogoslužja uzdržavali svoga svećenika[4]. Jaki most preko Nišave, koji njeki putopisci kamenim, a drugi drvenim zovu, sjeća na mnoge krvave okršaje, što se ondje odigrali, osobito za prvoga križarskoga rata[5]. Putopisac samo spominje razvaline starih gradjevina i nâpisa, kao stvari donjekle poznate, jer ne daje o razvalinah potanjeg opisa, niti priobćuje napisa, kao Vrančić[6]: nego svraća pažnju na netom odkriti podzemni podrum, gdje su nadjena tri rimska sarkofaga, ali ni o tom ne daje potanjeg opisa.

Na daljem putu od Niša do Sofije navodi Rymov putopisac ponajprije strmu i mučnu goru Kunovicu (*Cunovizza*), koju njegovi predhodnici prikazuju takodjer kao vrletnu i tegotnu[7]. Ovom prilikom opisuje na Kunovici straženje opasnih od hajduka napastovanih planina, odnosno gorskih ždriela, da se obezbiedi putnikom siguran prolaz; o čem drugi putopisci obično kod ždriela „Trajanovih vrata" ili drugdje govore. Opis našega putopisca je karakterističan, te se razlikuje od sličnih opisa tim, što se obazire ne samo na putnike, nego i na tamošnje pastire. Ova odredba straženja opasnih planina ili ždriela, nije se vršila samo na putu od Biograda k Carigradu, nego i drugdje po Balkanskom poluotoku;

---

[1] Rad, knj. C, 135. Milićević, op. c., p. 786.
[2] Rad, knj. C, 131, 135. Starine, XXII, 179.
[3] Rad, knj. C, 135.
[4] U izvještaju o stanju katoličke crkve od god 1581 spominju se u Nišu samo dvie kuće dubrovačkih trgovaca. Fermendžin, Acta Bulgariae ecclesiastica, p. 12.
[5] Rad, knj. XLII, 65, 66. Jireček, Die Heerstrasse, p. 88, 89.
[6] Rad, knj. LXXI, 26.
[7] Rad, knj. LVI, 220; knj. LXXI, 30, 32; knj. C, 125 i 130.

Digitized by Google

jer Ed. Brown govori o takovoj planinskoj straži na putu iz Larise i u Makedoniji[1]. Zatim spominje gradić *Coprivatz* s desna od puta; vjerovatno današnje selo Koprivnica, u istinu na desnoj strani podalje od puta, a spominje ju i Ramberti[2]. Selo *Clissurizza*[3] spominje i Vrančić (*Clyzzurieza*), a Pigafetta ga zove „Zuha Clisura", vjerovatno negdašnja Mustafa-pašina Palanka, a današnja varošica Biela Palanka[4], koja bijaše jur u rimsko doba (Remesiana) glavnom stanicom medju Nišem i Pirotom. I našemu je putopiscu Kunovica granica izmedju Srbije i Bugarske, kao i njegovim predhodnikom[5]. *Zaritbrodt*, Vrančićev je „CzarewBrod", ili današnji Caribrod, a navode ga i predjašnji putopisci[6]; *Pirot* ili *Pirothum* današnji je Pirot, spominje ga malo ne svaki stariji putnik[7]; leži mu pod gorom (Belavom, a na rtu je gradić), koja mu se diže, kao i Pigafetti, medju Haemom i Skardom. Naš putopisac još zabilježi o Pirotu, da bijaše rimskim posjedom: u istinu bijaše vjerovatno rimska stanica *Turres*[8]; ona pako pirotska vrela tvore močvarnu kotlinu, ovienčanu vinogradi[9]. I našemu putopiscu, kao i Vrančiću, nastaje od Pirota taracan put Trajanov; ali onomu odpočimlje jur od Budima, a ovomu od Biograda[10]. Ova se bilježka odnosi na starc-rimsku raznovrstnu opisanu cestu, koju je narod, kao i sve starije gradjevine ovih krajeva, pripisivao caru Trajanu. Dalji put opisuje Rymov putopisac, premda obćenito, nu ipak dosta vjerno. Na tom putu spominje ponajprije dvie poznate rieke *Sicova* (Sukova) i *Nissa* (Nišava), preko kojih su prešli. I opis gorskoga mučnoga puta medju Caribrdom i Sofijskim poljem, preko poznate klisure Ježevice, premda ju po imenu ne spominje, prilično mu se podudara s opisom Vrančićevim[11]. I Pigafetta opaža (C,

---

[1] Novaković, Spomenik, IX, 43.

[2] Rad, knj. LVI, 220.

[3] Na povratku zove ga *Clerisesef* (sic!). dodajuć „svagdje mučni putevi preko gora".

[4] Rad, knj. C, 123 i 129.

[5] Rad, knj. LVI, 119; knj. C, 124, 130.

[6] Rad, knj. LXXI, 31; knj. LXXXIV, 90 i 91.

[7] Rad, knj. C, 123, 129.

[8] Itin. Ant., 135. Itin. Hier., 566. T. P., G. Rav., IV, 7. Procop. de Aed., IV, 4, p. 285. Jireček misli, da je bila malo dalje od Pirota. Heerstrasse, p. 24.

[9] O Pirotu gl. Milićević, kr. Srbija, p. 223—27.

[10] Rad, knj. C, 129.

[11] Rad, knj. LXXI, 31, 32; knj. C, 128.

Digitized by Google

123), da su ona ždriela medju Balkanom i Skardom, koje se gore ondje znatno stežu, tvoreć dolinicu. Ovom prilikom opisuje naš putopisac nošnje Bugarkinja, što su jur Ramberti, Vrančić i Pigafetta takodjer obširno opisali kod B. Palanke[1], a jedni i drugi se opisi liepo medju sobom podudaraju, popunjuju i razsvjetljuju. Položaj sela *Dragoman*, koje zove na povratku *Dragomanli*, na gorskoj ravnici, gdje se brda razjazuju, dosta je tačno, prem obćenito, označio; pa i opis ubava sofijskoga polja ili kotline, živa mu je slika tadanjega doba i liepo se slaže s opisi predhodnika[2]. Selo pako *Belizza* ili današnja Bjelica na sofijskom polju, dobro je poznata od predjašnih putnika[3]. Na ulazu u Sofiju spominje starinski most, koj bi mu bio na temeljih staro-rimskoga mosta sagradjen, naravno i ovo mu je djelo cara Trajana. Ono pako visoko snjegovito brdo blizu Sofije vjerovatno je Vrančićeva „Vitossa" (Vitoša), koju i naš putopisac dole niže zove *Vitis* (sic!); nu nije stari Orbellus, kako misli putopisac, niti s njim dospieva Orbellus, kao što Vrančić misli[4].

„Dne 17. svibnja odmarali su se u Sofiji i razgledali u gradu sve starine. Najprije starinsku crkvu sv. Sofije, njegda krasnu, sagradjenu na lik sv. Sofije u Carigradu. Na ulazu joj imaju Turci svoju bogomolju, ali veliko tielo (corpus) crkve ostaje prazno; htjedoše toliko puta ju porušiti, ali, kao što jim sami Turci pričahu, koliko god puta podjoše, da ju razruše, svaki put je po jedno čeljade ostalo mrtvo. Nakon tolikih bezuspješnih pokusa ostave ju stati, da se sama od sebe razpade. Ima u nutri topničkih kola i njekoliko topova. Još ima u Sofiji starinskih stvari, što nisu tako znatne. Sofija se njegda zvala po caru Trajanu *Ulpianum* (sic!) nit ima zidina, niti vrata i nije potaracana, kao druge varoši. Škrilja, s kojimi je grad bio potaracan, ima mnogo velikih po ulicah. Malo su vidjeli kuća zidanih ili kamenih, tim više malih drvenih kuća, pokrivenih šimljom. Ulice su tako neravne, da se jedva s koli može prolaziti. Pomenuta crkva sv. Sofije sagradjena je od crvenih opeka. Kod mosta, gdje je tursko groblje, ima još više debelih zidina od gradića Trajanova Ulpiana. S juga diže se pomenuti Orbelus, koj se tada *Vitis* (sic!) zvao; a to bi značilo, kao što jim

[1] Rad, knj. LVI, 119; LXXI, 30, 32; knj. C, 124, 129 i 130.
[2] Liep opis polja sofijskoga gl. u Jireček, Cesty, 1, 50—55.
[3] Rad, knj. LXXI, 31; knj. C, 123 i 128.
[4] Rad, knj. LXXI, 31; knj. C, 127. Jireček, Cesty, p. 42 i d.

Digitized by Google

pričaše neki Slavenin (Slauen), „visok (hooghe)“, misle na ime, da je to najviše brdo na svietu. Na brdu je ribnjak, u kojem ima uviek vode u obilju, a tako je studena, da se u njoj ni ljeti ni zimi ruka ne može držati; brdo je na viek sniegom prekrito. Na podnožju ima majdan izvrstna željeza, a što ga se tu izkopa, izvozi se za Carigrad. U Sofiji ima liepo naravno kupalište vruće vode, koja dolazi iz sumporna brda; na ulazu pako kupelji je studeno vrelo, kakovih u Sofiji ima mnogo. Tu ima svakojakih vjera, na ime Kršćana, Turaka, Židova, Cigana i Grka“.

„Dne 18. svibnja, krenuvši od Sofije, ostaviše s desna brdo Vitis, dočim jim se brdo *Losan* sve to više primicalo. Na njegovu podanku ima više toplica, koje iz njega izviru. Oko tri ure puta daleko od Sofije nailazi se na rieku *Iscar,* koja se mnogovrstno dieli; most preko nje, imajući 14 lukova, od kojih su njekoji zidani, a drugi nasipani, sagradi njekoji turski paša. Za tim su išli preko gore *Vasiliza,* kojom se vrlo rdjavo jaše. Jedni ju zovu Vasiliza, drugi *Vacora (!),* a drugi opet *Belazrekhtra (!).* Ova se gora diže medju Orbelom i Hemom, hvatajuć se obima krajevima ovih gora. Na pomenutoj gori ne ide se u razmjerju prema drugim tako visoko; jer Orbelus, Hemus, Losan i Vitis svagda su prekriti sniegom, te se čini, kao da Orbel tek od ove gore odpočimlje. — Dne 19. prešli su preko gore *Capidervent,* te prenoćiše na njezinom podanku, u selu *Viterdervent.* Na tom Capiderventu ili Vasilizi dižu se velika kamenita vrata, sagradjena od crvenih opeka, što su Makedonci na obranu protiva Rimljana sagradili, a š njimi su se i despote dugo zaštićivali. Vrata su prilično porušena, a okolo ima još mnogih razvalina starinskih gradjevina. Medju gorami vidio je putopisac s desna onkraj Orbela visoku goru *Rodopeus,* koja se okolo liepe doline prostire. U selu Viterderventu na podanku Capiderventa, gdje su noćevali, velike su razvaline starinskoga gradića iz rimskoga doba, zidana od crvenih opeka; ali nikoga nije bilo, koj bi jim kazao, kako se zove. — Dne 20. rano jutrom sidjoše duboko u dolinu, koja je bila sva zarasla. Onuda teče rieka *Mariza* iz gore, koju su dan prije prevalili. Iza toga vidi se (gdje Orbelus prestaje), kako se ističe *Rodopeus,* koj jim bijaše s desna vazda daleko. Istoga dana prešli su preko rieke *Jana* ili *Colonix,* preko nje vodi liep drven most na kamenih stupovih, a prenoćiše u velikom i dobro napučenom selu *Pazarich*[1],

[1] Na povratku „Tartarbassar“.

Digitized by Google

koj uzdržaje velik trg svakojakih trgovina. Okolina je liepa i dobro obradjena, obilna svakojakom stokom. — Dne 21. jahahu od rana jutra pomenutom ravninom sve do grada *Philippopoli*[1] preko rieke Marice. Most, preko kojega se pred gradom ide, sagradjen je od drva, te ima 40 lukova. Philippopoli sagradio je Filip Makedonski (Philippus Macedo), otac Aleksandra Velikoga, namješten je djelomice na ravnini, a djelomice oslanja se na brdo, na kojem je Filip imao svoj gradić. Na spomen toga ima razvalina na trih brežuljcih, na kojih stajahu tri gradića, koja su bila vjerovatno jaka, jer to svjedoči i priroda mjesta. Rieka Mariza, vele, da je stari Hebrus, te da utječe kod Galipolja (Gallipoli) u Egejsko more (zee Aegeo). Mnogi misle, da se je u ravnini plovdivskoj bio boj medju Cesarom i Pompejem; ali po Appianu bili su ondje boj Oktavianus i Antonius protiva Bruta i Kasija, nesretnih branilaca rimske države. Još se vide naokolo mnogi humci, kao što u Flandriji mlinska brda (muellen berghen), što su za rata prosti vojnici sagradili; jer su Rimljani, gdje su njihove vojske padale, rukami nanašali zemlju, kojom su mrtce pokrivali. Ako su poginuli imali više sluga, tim su bile njihova trupla bolje pokrivena, tim bijahu brdašca viša, a svaki je radio samo rukama. U Plovdivu ima više vjera i naroda. Grci imaju tu svoga predstavnika patriarha carigradskoga, koj bijaše stari čovjek".

„Dne 22. svibnja, krenuvši od Plovdiva, putovahu do sela *Gaiali*. — Dne 23. prispjeli su pred veče u *Chiudegegni Bustraman*, ili kao što ga Turci zovu „Novo selo", jer su ga s nova sagradili. Tu je liep karavanseraj. Prošli su rieku *Carmanlig* i kraljevsko vrelo kralja Vgassin Mresig (Vukašina Uroša); ondje da je, priča se, zatukao sluga pomenuta kralja Vukašina, koj je bježao pred Gjurgjem despotom srpskim, koj se bunio protiva kralja Matije i podložio se vlasti sultanovoj. Kad je naime prispio k vrelu umoran od duga puta, htjede se napiti, ali osjeti, da je voda zločesta, jer se onoga dana promienila u smrdljivu vodu, kao što se još vidi. I tu bijaše još više razsijanih humaka, nego što je prije navedeno. Istoga dana prošli su selom *Hermali*. — Dne 24. krenuše dalje, ostavivši gradić *Ioanitsar* s lieva, te su prošli preko *mosta Mustafe paše*, sagradjena od četvorasta klesana mramorna kamena. Rieka se zove *Marizza;* most ima 18 svodova u vodi, a dva manja na kopnu; veli se, da je stajao 130.000 dukata. Ondje su dva liepa

[1] Na povratku „Philippopel".

Digitized by Google

karavanseraja: jedan za cara, a drugi za caricu, a tri su jake milje daleko od Jedreneta *(Andernopels)*, kamo su na večer prispjeli. Na ulazu (Jedreneta) je liepi dva hitca dug most, imajući s obje strane visoke brane od mramora, a pod njim teku dvie rieke, na ime *Marizza* i *Tuns;* budući da obje prave jake virove, čini se, da jedna proti drugoj teče. Tu su stanovali u karavanseraju pokraj kuće Mehmed paše, koja je bila onda prva, jer ju je sam dao graditi".

Budući da se Rymovo poslanstvo samo jedan dan bavilo u Sofiji, za to je putopiščev opis toga grada obćenit i površan. I naš putopisac spominje staru glasovitu crkvu sv. Sofije, raznovrstno opisanu od starijih i poznijih putopisaca, pričajuć tamošnju priču, kako je Turci porušiti ne mogu, te ju upotrebljavaju, koje kao bogomolju, koje za skladište topova i drugih bojnih sprava. I našemu putopiscu zvala se Sofija u rimsko doba, kao što Vrančiću i Pigafetti[1], *Ulpianum* u mjesto *Serdica Ulpia.* Od staro-rimskih spomenika spominje samo staro zidine kod mosta, gdje je tursko groblje, te misli, da su ono ostanci Trajanova gradića; ali potanja opisa onih podrtina ne daje[2]. Vitoša, ili putopiščeva *Vitis,* u istinu se diže Sofiji na jugu, ugledna gora, o kojoj je po tamošnjem pričanju samo to zabilježio, da je najviša na svietu, te da ima na vrhu ribnjak, a na podanku majdan željezne rude[3]. Govoreć o sofijskoj toplici, pričahu mu, da joj vrelo izvire u njekoj gori, gdje ima sumpornih ruda[4]. Svaki stariji putopisac prikazuje Sofiju kao znatno tržište, iztičuć tamošnju dubrovačku naseobinu kao posrednicu trgovačkoga prometa; nu naš je putopisac to mimoišao, te ne spominje Dubrovčana ni ondje, gdje navodi razne vjere, odnosno narodnosti, koje u Sofiji žive.

Na daljem putu medju Sofijom i Adrianopolom najprije navodi putopisac, da što jim se više odmicala s desna Vitoša, da jim se tim više primicala gora *Losen,* na koje podanku ima više toplih vrela. Gore po imenu Losen neima u onom kraju; ali ima selo *Lozen* (Dolnji i Gornji) blizu putopiščeva puta. Po položaju sudeć, bila bi putopiščeva gora Losen ona, što se diže nad selom Gornjim Loznom, — dakle gora Lozen, — koja na današnjih geografijskih kartah neima vlastitoga imena; jer na austrijskoj karti (1:300000) zove se „Brdo planina" (1060 $^{m}/_{}$). I K. Jireček na

[1] Rad, knj. LXXI, 33; knj. C, 127.
[2] O staro-rimskih ostancih u Sofiji gl. K. Jireček, Cesty, p. 4.
[3] Savršen opis Vitoše gl. u K. Jirečeka, Cesty, p. 42—46.
[4] O sofijskoj toplici gl. K. Jireček, op. c., p. 25.

Digitized by Google

svom putu od Samokova u Sofiju, silazeć ka gornjemu Loznu, krasno crta vidik s vrh sljemena ove gore, što se otvara na Sofijsko polje i njegovu okoliuu na daleko, takodjer nenavodi imena gore[1]. Tim bi naš putopisac sačuvao orografijsko ime Lozen gore, koju razstavlja Iskra od susjedne Vitoše i njezinih iztočnih ogranaka, koje se ime više neupotrebljava; svakako je naravnije, nego ono gore pomenuto na austrijskoj karti; a da bi na podanku one gore bilo više toplih vrela, za to nismo nigdje našli potvrde. Pošto su putnici blizu Grubljana prešli mostom preko Iskre (*Iscar*), koja se ondje u istinu na više struga ciepa, crta dalje putopisac mučan put preko ihtimanskoga gorskoga priedjela ili glasovitih klanaca. Goru zove putopisac *Vasiliza*, ime, što je jur od starijih putopisaca dovoljno poznato[2]. Druga pako imena ove gore, što jih navodi, zamienio je orografijska s topografijskimi imeni; jer nit *Vacora* (sic!), kao ni *Belazcrekhtra* (sic!) nisu orografijska, nego topografijska imena jednoga te istoga mjesta: Vacora je bez sumnje Vakarevo ili Vakarel, a Belaczrekhtra je Vrančićeva „Bela Crekva", a Pigafettina „Allagia-clisse" (Ala-Klise), što je opet Vakarel, o kojem mjestu stariji putopisci na šire govore[3]. Na povratku spominje putopisac na istom putu osim stanice *Capidervent* (Kapu Derbend), *Ichterman* (Ihtiman), gdje su imali dobre stanove, i *Voccarea* (Vakarevo), poznata mjesta, o kojih nedaje opisa. O orografijskoj pako razredbi gore Vasilice medju Orbellom i Haemom na tanje razpravljasmo kod Pigafettina putopisa[4]. Na daljem putu navodi goru *Capidervent*, koju opet Vasilicom zove: i tu je zamienio orografijsko s topografijskim imenom; jer Capidervent preinačeno je tursko ime sela Kapu Derbend, gdje su u istinu glasovita „Trajanova vrata" o kojih svaki stariji putopisac govori[5]. *Viterdervent* na podnožju gore (Vasilice) bez sumnje je današnji Vjetren, takodjer poznat od starijih putopisaca[6]. One pako razvaline starinskoga gradića, kojemu za ime nezna, Betzekov je „Assarick" ili turski Asarlyk[7]. I položaj planine Rhodope dosta je tačno sa svoga puta označio. — Spustivši se s gore u dolinu

[1] K. Jireček, Cesty, p. 75, 489.
[2] Rad, knj. C, 121.
[3] Rad, knj. LXXI, 34 i 37; knj. C, 125.
[4] Rad, knj. C, 126 i 127.
[5] Rad, knj. LXXI, 37 i 38; knj. C, 122 i 126.
[6] Rad, knj. C, 117 i 120.
[7] Rad, knj. LXXXIV, 94; knj. C. 120.

Digitized by Google

Marice, spominje putopisac njezin gornji tok, ali se u tom vara, jerbo Marica ne dolazi sa gore Vasilice, koju su dan prije svladali; što bi donjekle bilo, kad bi bili pošli preko Momine klisure (Kyz derbend), pošto Marica ima svoje izvore više sela Raduil na rumilijskom zemljištu[1]. Dalje navodi rieku *Jana* ili *Colonix*; po imenu sudeć, Jana je današnja Luda Jana, koja izvire na Srednjoj gori, a utječe niže T. Pazardžika; Colonix je Rambertov *Caludriz*[2]. Ako je poslanstvo preko rieke prešlo pred T. Pazardžikom, onda ju je naš putopisac zamienio, kao njekoji njegovi predhodnici, s Topolnicom, koju treba prieći, prije nego što se udje u T. Pazardžik, dočim se preko Lude Jane poslije prelazi. I Ramberti (l. c.) spominje najprije Caludriz, pa onda Toponitz, što bi obratno imalo biti. *Pazarich* ili *Tatarbassar* poznata je varošica Tatar-Pazardžik, koja bijaše u istinu onoga doba znatno trzište. *Philippopoli* ili *Philippopel* poznati je stari grad, o kojem svaki stariji putnik više ili manje na šire govori[3]. Rymov putopisac ne prinosi novih bilježaka, kojimi bi popunio starije opise Plovdiva; nu ipak navodi sve najglavnije znamenitosti, koje i stariji putopisci spominju: navodi naime da ga je sagradio Filip Makedonski, otac Aleksandra Velikoga; ističe one tri sienitne stiene, što se dižu nad ravninom Marice, po kojih ga Rimljani nazvaše Trimontium, i koje bijahu stari osnov grada. Ugledav u ravnini tolike humke ili mogile razsijane, poredjuje jih s flandrijskimi mlinskimi brdi, je priča o njih kao o rimskih grobovih, palih vojnika u ratu medju Oktavijanom i Brutom, zamjenjujuć, poput drugih, makedonski Philippi s tracijskim Philoppopolom[4]. — Na daljem putu medju Plovdivom i Adrianopolom prva mu je stanica poznato selo Kajali (*Gaiali*). Sliedeća pako stanica, na ime *Chiudegegni Bustraman* i priča o smrti kralja Vukašina upućuje nas, da je Rymov putopisac ne samo imao pri ruci, nego da je mjestimice i upotrebljavao putopis Rambertov, koj bijaše u tri izdanja onda jur poznat, što se jasno opaža jur kod opisa Plovdiva i mogila u njegovoj okolini[5]. Budući da se put našega putopisca s putem Rambertovim u Nišu stiče, tim bi putopis potonjega bio Rymovu putopiscu donjekle vodjom na daljem njegovom putu. Ovo je mjesto s pričom o

[1] K. Jireček, Cesti, p. 81. i 82.
[2] Rad, knj. LVI, 223.
[3] Rad, knj. C, 116, 119. 120.
[4] Rad, knj. C, 120. K. Jireček, Cesty, p. 91, 92.
[5] Rad, knj. LVI, 222—26.

Digitized by Google

kralju Vukašinu malo ne doslovce iz Rambertova putopisa izpisao; jedino što kod Harmanlije dodaje, da ovdje ima još više razsijanih mogila. Pošto smo o tom jur u naših objasnjenjih Rambertova putopisa na tanje govorili, upućujemo na pomenutu razpravu[1], kojoj imamo ovo dodati. Rambertu znači Chiudegegni Bustruman „selo novih Turaka“ (casal de Turchi novi), dakle „Köi jeni Busroman“; dočim naš putopisac navodi, da su ga Turci zvali „novim selom“ (neuwe durp), jer su ga s nova sagradili, što je znatna razlika. Držeć se strogo putopisa, veli naš putopisac, da su istoga dana prošli rieku *Carmanlig* (Uzundžovu) i selo *Hermali* (Harmanlija), pa da su pred veče došli u pomenuto „novo selo“; tim bi se Chiudegegni Bustraman ili Köi jeni Busroman imalo tražiti na putu poslije Harmanlije; ali sličnomu imenu neima na onom putu nigdje spomena Po položaju i donjekle po imenu sudeć, najpriličnije bi odgovaralo današnjemu selu Jenidželi na Findiklu niže Harmanlije, nedaleko puta, na desnoj obali Marice, kad ga ne bi naš putopisac sliedeći dan kao posve različito mjesto na pose spominjao po imenu *Joanitsar*, kojemu u Ramberta neima spomena. Ako je Busroman isto što i Musloman[2], možda je ono traženo selo današnje Hisarlyk Muslim austrijske karte, na lievoj strani Marice naproti Jenidželu ili putopiščevu Joanitsaru, koji su svakako s desna, a ne s lieva pustili. Na povratku pako, neobziruć se više na Ramberta, navodi putopisac na istom putu tri stanice, odnosno sela, naime *Armandli*, poznatu Harmanliju, koja mu je od samih Turaka naseljena, pa *Seinichieu* ili poznato Semizče, od kršćanskih mu Bugara naseljeno; i *Papaschein* ili poznati Papazli, kamo se u istinu preko Kajala (*Gaiali*) dolazi; u potonja dva mjesta, opaža, neima karavanseraja[3]. Budući da je poslanstvo preko čuvena mosta Mustafina (Mustafa paša-Köpri) samo prešlo, nenavodi putopisac o tom čuvenom mostu drugoga, nego što i Ramberti, dočim mu predhodnici više ili manje na tanje o tom glasovitom mostu govore[4]. Tako i kod ulaza u Jedrene (*Andernopols*) spominje, kao i Ramberti, onaj kameni most, pod kojim se stiču Marica i Tundža, koju takodjer zove *Tuns*, potvrdjujući pričanje Rambertovo, da te rieke jedna proti drugoj teku[5].

[1] Rad, knj. LVI, 225—27.
[2] Glasnik srbskoga uč. dr., knj. 59, str. 58.
[3] Rad, knj. C, 115, 116, 118, 119.
[4] Rad, knj. C, 115 i 118.
[5] Rad, knj. LVI, 225 227.

Digitized by Google

Dne 25. svibnja odmaralo se poslanstvo i razgledalo „Andernopels". Najprije opisuje putopisac velebnu palaču Mehmed paše, u kojoj su stanovali. Zatim opisuje grad, o kojem navodi, „da je osnovan od cara Hadrijana; imajuć mnogo starinskih kršćanskih crkava, a još više mošeja; pa velikih kuća, vrlo mnogo dućana, mnogo dvorova, a trgovina da mu je živa kao i u Carigradu. Tu se izvodi krasan kordovan u svih bojah, dragocjena sedla, pozlaćena i posrebrnjena, uzde, razne sprave i nakiti konjski, tako ukusno, kao nigdje drugdje; dragocjene igle bolje nego drugdje; ali tko bi znao, dodaje, kakove igle djevojke za najbolje drže. Grad se prostire u liepoj ravnini; stare su kuće na turski način priredjene. I kršćanske crkve su u turske mošeje pretvorene. Turski car ima tu krasan dvor, kamo obično svake druge ili treće godine rado dolazi. I tjelesna mu straža ima tu liepi stan. Car ima još tu uglednu konjušnicu, gdje drži, ako je i odsutan, do 200 konja. U ovom gradu stolovahu turski carevi prije osvojenja Carigrada. Najkrasniju mošeju sazida car Murat, sada uprav gradi i sultan Selim takovu. Potomci Grka, koji tu njegda vladahu, zatočeni su u ovom gradu. Tu ima vrlo mnogo kršćana i neizmjerno mnogo Židova, tako da mnogi tvrde, da je tu više, ili bar toliko stanovnika, koliko u Carigradu[1].

„Dne 26. krenuvši od Jedreneta dalje, prispjeli su preko sela *Abza* i *Sigulti* u stanicu *Esschi-baba*, što znači „stari otac", a prostire se u liepoj ravnini[2]. — Dne 27. došli su u *Bergats*. Na ulazu je riečica. Ovo je mjesto njegda moralo biti liepim gradićem, jer kao što se priča, bilo je dvie milje i više veliko; pa ipak naliči selu; Mehmed paša ga u kratko vrieme s velikim troškom liepo ukrasio, sagradivši mnoge daščare, liepu mošeju i karavanseraj, tako da je tu sada za putnike prikladna i udobna stanica. Mošeja je smještena umah na ulazu sela, a galeriju joj nosi 36 mramornih stupova, svaki je 18 stopa visok, a jedan hvat debeo. I karavanseraj je liep i udoban, sred kojega je bunar bistre vode. Mehmed paša ostavio je zakladu, da svaki putnik ili prenoćitelj dobije toliko jela na osobu, što bi mogla jedva tri čeljadeta svladati.

[1] Na povratku putopisac je o „Adrianopolu" u svom dnevniku (11/XI 1574) samo to zabilježio, da je vrlo težko bilo stan dobiti, pošto se beglerbeg s vojskom povratio iz moldavskoga rata i sve stanove zapremio.

[2] Na povratku navodi samo stanice *Hapsa* i *Esschibabat*, kamo se dolazi preko mosta.

Digitized by Google

Nije to odredio samo za Turke, nego i za kršćane, Židove i druge vjere, za bogate kao i za siromahe. To isto je Mehmed paša uredio na mnogih mjestih u Aziji. — Dne 28. dospjeli su u *Chiorlig*, njegda velik i jak gradić; pokraj njega teče rieka *Chiorlig*, od koje gradić nosi svoje ime. Ova rieka niti je velika, niti je plaha, nego vrlo široka. Jednom je amo došao sultan Selim, otac sultana Sulejmana, a ovaj bijaše otac sadašnjega sultana Selima II.; dakle Selim I. bijaše djed Selima II. Onaj dodje amo, da boj bije sa svojim otcem Bajazitom, ali poslije boja morao je uzmicati, ostavivši mejdan. Stupivši poslije smrti Bajazitove na priestol, sakupi veliku vojsku protiva Ugarske; ali kad je dospio na mjesto, gdje je sa svojim otcem boj bio, umre od kuge. — Dne 29. prispjeli su do liepe ravnine, odkuda se vidi Propontis, a prije pódne prodjoše preko duga mosta uz more i dodjoše u varoš *Selimbria*, koja se sada zove *Selivrea*[1]. Most ima 36 lukova a drže ga stupovi od škriljevca kamena. Selivrea ima više starina, nego ikoji grad, što su ga vidjeli. Još je sav ogradjen starinskimi zidinami od crvenih opeka, četvero-uglast, diže se na pećini nad morem. Tu poslaniku i njegovoj družbi nebijaše dozvoljeno razgledati grada. — Sliedećega dana, 30., prodjoše pokraj mnogih mlinova uz morsku obalu, preko sela *Bogados*, *Combergats* i *Buuchegmeghi*[2] ili velikoga mosta; potonji ima 28 lukova, sastavljen je od četiri različita diela ili mosta, koja su medju sobom skopčana: prvi most ima 9, drugi 5, treći 7, a četvrti 7, što zajedno čini 28 lukova. Poslie podne stigoše do drugoga mosta, koj se negda zvao *Ponte piculo*, ili „mali most", a sada se turski zove *Cochiugmegi*[3], ili takodjer „mali most". Na susret jim dodje čauš, odaslanik Porte, imenom Mustafa čauš, a š njim kućni tumač, gosp. Anthonio, koji su s poslanikom u „Ponte piculo" dugo razgovarali, a na veče se opet u Carigrad povratili. — Dne 31. svibnja dodje jim jutrom rano na susret Eduardus Mantuanus, kojega odasla car minule godine ovamo kao agenta, onda, kad je gospodar radi smrti Alberta de Wys imao simo doći. Na susret jim takodjer dodje Stekelius, tajnik pomenuta Alberta, i većina sluga pokojnikovih. Kad su prispjeli k obronku brda do kamenoloma, dodjoše poslaniku na susret sa svečanim pozdravom čauš baša, kapetan svih čauša i kapetani spahisa s mnogimi svojimi ljudmi, koji s drugimi i s turskim

[1] Na povratku „Selibrea".
[2] Na povratku „Beiuchegmegi".
[3] Na povratku „Couchiuegegmegi".

Digitized by Google

tumačem, imajuć svi skupa do 100 konja, pratijahu poslanstvo do njegova stana. Veselili su se, što su prispjeli u Carigrad, jer jim je bila velika muka dugoga puta težka (ipak ne pretežka), premda su htjeli jur poslie njekoliko dana isti put još jednom poduzeti".

Pošto se poslanstvo samo jedan dan u Jedrenetu bavilo, s toga je putopiščev opis toga poslie Carigrada najznatnijega grada tadanje Turske općenit, te se posvema slaže s opisom Rambertovim[1]; jedino što je mjestimice stilistički proširen, a mjestimice stegnut. Vrh onoga, što je u Ramberta, spominje još novu mošeju Selimovu, koja se upravo onda gradila, pa i sultanovu konjušnicu. Ovaj općenit opis Jedreneta nadmašuju opisi istoga grada u predjašnjih putopisaca, osobito u Pigafette, koj je poduljim bavljenjem imao više prilike proučiti ovaj znameniti grad i njegove tadanje prilike[2].

Posljednji odsjek puta medju Jedrenetom i Carigradom, kao i mjesta na tom putu, takodjer je poznat od starijih putopisaca, koji ga više ili manje na šire opisuju[3]. Na tom putu spominje Rymov putopisac mjesta *Abza*, *Sigulti* i *Esschibaba;* prvo je poznata varošica Hafsa; Sigulti je Rambertov Sugulti, vjerovatno današnje selo Kulelii, na istoimenoj rieci, a Esschibaba današnja je varošica Eski-Baba, znači mu, što i drugim, „staroga otca". O *Bergats-u,* ili današnjem Lüle Bergasu, u koji se preko riečice Karagač ulazi, navodi glede negdašnje veličine što i Ramberti, samo što putopiščeve dvie milje nisu talijanske nego znatno veće[4]. Vrh toga navodi gradjevine Mehmeda paše Sokolovića, iztičuć liepi karavanseraj za obskrbu putnika, pa velebnu mošeju, koju na tanje opisuje. *Chiorlig* ili današnji Čorlu na istoimenoj rieci *(Chiorlig),* o kojem opetuje bilježku Rambertovu (l. c.). Vrh toga govori o boju medju Bajazitom i Selimom, o kojem boju i stariji putopisci na šire pričaju[5]. Ravnina odnosno dolina, s koje su ugledali more *(Propontis),* biti će bila vjerovatno kod hana Kinikla, a most od 36 lukova, kojim su prispjeli u Silivru, vodio je preko lučke bare[6]. *Selivrea* u istinu je stara Selymbria, puna starinskih gradjevina; budući da ne bijaše poslanstvu dozvoljeno potanje razgledati grad, za to puto-

[1] Rad, knj. LVI, 225 i 226.
[2] Rad, knj. C, 107—114.
[3] Rad, knj. C, 103—108; knj. CV, 168.
[4] Rad, knj. LVI, 227, 229.
[5] Rad, knj. C, 101, 105, 106; knj. CV, 168.
[6] Betzek, govoreć o istom mostu, navodi samo 26, a Zeno 28 lukova. Rad, knj. LXII, 117; knj. LXXXIV, 98.

Digitized by Google

pisac spominje o Silivru i njegovih gradjevinah samo ono, što je u Ramberta zablježeno[1]. Za tim spominje dva sela uz more, na ime *Bogados* i *Combergats;* potonje se u starijih i poznijih putopisaca često spominje, dočim prvo vrlo riedko; medju starijimi oba navodi K. Zeno[2]. Putopiščev Bogados Zenov je Babergor, Betzekov Bivadis. Morosinijev Bogados, današnje ribarsko selo Bojados ili Pivatos, njegda jak bizantinski gradić Epivatai (Ἐπιβάται)[3]. *Combergats* Rambertov Chiumbergasti, Zenov Combergor, a Benettov Cumborghas, današnji Kumburgas, neznatno selo na obali mora Marmarskoga[4]. Napokon navodi dvie poznate varošice, na ime Böjük- i Küčük-Čekmedže *(Buuchegmeghe* i *Cochiugmegi)* ili Ponte grande i Ponte piccolo talijanskih putopisaca, a njihove mostove preko laguna, osobito prvi, opisuju stariji i raniji putopisci svaki po svoju, a naš putopisac popunjuje opis Pigafettin[5]. Buduć da je poslanstvo prispjelo pred večer u Küčük-Čekmedže, u pošljednju stanicu pred Carigradom, moralo je tu noćiti, jer nije bilo više vremena za svečanu pratnju i doček, što se tek sliedećega dana po običaju obavilo. Sa svečanim dočekom Rymova poslanstva u Carigradu (31. svibnja) savršuje putopisac prvi dio svoga putnoga dnevnika, izrazujuć (kao i predhodnici mu) veselje, što su se u Carigradu mogli odmoriti od dugoga i mučnoga puta.

Rym prispjevši u Carigrad nastupi službu stalnoga carskoga poslanika u Porte, te ju obavljaše sve do pod kraj 1574 godine. Pošto se je Rym s negdašnjim carskim poslanikom Busbekom u Beču posavjetovao i dogovorio, započe s velikim vezirom priegovore o obnovi mira, kojega je jur polovica roka (od 8 godina) bila minula. Ovi su priegovori trajali sve do obnove novoga mira od 1574 godine, kad no je car odaslao sjajno poslanstvo s dankom i bogatimi darovi pod Davidom Ungnadom glede obnove mira u Carigrad. Ovi su priegovori, kao i djelovanje Rymovo u Carigradu, naravi historijske, ne spadaju na naš predmet, sadržani su u gore pomenutih izvještajih Rymovih i u putopisu Gerlachovu, o kojem ćemo dojduć put razpravljati. Medjutim su malo ne svake godine dolazila carska poslanstva s dankom i darovi u Carigrad; medju

---

[1] Rad, knj. LVI, 227—29; knj. C, 102, 104.
[2] Rad, knj. LXII, 117.
[3] Rad, knj. LXXXIV, 98. Hammer, Gesch., 2. A., II, 858.
[4] Rad, LVI, 189, 228, 229; LXII, 117. Hammer, II, 857.
[5] Rad, knj. C, 100, 101, 103 i 104.

Digitized by Google

ostalimi David Ungnad god. 1572, a o njegovu putu govori sliedeći putopis.

Pošto bi novi mir medju Austro-Ugarskom i Turskom godine 1574 utanačen, odnosno predjašnji obnovljen[1], povrati se poslanik Rym kući, a pratio ga medju ostalimi i neznani putopisac, koj je vodio putni dnevnik, kao nastavak, na povratku poslanikovu, na ime na putu od Carigrada do Nizozemske, a sadržan je u drugom dielu gore pomenuta rukopisa dvorske knjižnice. Buduć da u ovom nastavku putnoga dnevnika, neima osim topografije ništa znatnoga, što bi bilo vriedno iztaći: za to mimoilazimo ovaj dio putnoga dnevnika od Carigrada do Biograda, pošto je Rymovo poslanstvo i onako natrag putovalo istim putem, kojim je išlo u Carigrad, a topografijski su podatci isti, te su napried navedeni. Samo kronologije radi to nam je spomenuti, da je K. Rym, pošto se sa svojim nasljednikom, s poslanikom Davidom Ungnadom, u Carigradu oprostio, krenuo prvoga studenoga 1574 na put, a 4. prosinca krenuo je iz Biograda. Buduć da put od Biograda dalje k Budimu ne bijaše isti, kojim se putovalo u Carigrad, nego se išlo kopnom preko današnje Slavonije, odnosno Sriema: za to bi trebalo o ovom dielu puta ili putnoga dnevnika koju reći, ali i o tom dielu puta ne ima u Rymova putopisca osobitih bilježaka, a topografija je dosta oskudna; u ostalom ovaj dio puta dovoljno je poznat iz Pigafettina putopisa[2].

„Dne 4. prosinca prevezlo se poslanstvo — nastavlja Rymov putopisac — na dvih ladjah iz Biograda *(Belgrade* ili *Ghrycs Weissenburgh)* u Zemun *(Zemin)*, gdje su stanovnici kršćanski Srbi; dalje navodi Mitrovicu *(Metrowyts)*, gdje je stolica sandžaka; pa Tovarnik *(Towarnyck)*, selo srpsko; Vukovar *(Volkewar)*, gdje je stari gradić, a preko Vuke *(Volko)* vodi mu drven most od 130(?) lukova. — Dne 10. prosinca prispjeli su u Osiek *(Herseck)*, prvi utvrdjeni grad poslije Carigrada; spominje poraz Kacianera, kojega zove grofom „Ladron“. U Osieku vidjeli su na tornju veliku uru, koja je kazala i tukla ure, a bila bi mu prva, što su u Turskoj vidjeli. Preko Drave vode mnogi mostovi, a jedan drveni je 100 koraka dug; okolina osiečka je močvarna nizina. O Muhaču *(Mohats)* navodi, da ima tvrdjicu s turskom posadom, koju su Turci protiva Kršćana sagradili; izvan nje stanuju Turci i Ugri izpre-

[1] Hammer, Gesch., IV, 20. Zinkeisen, III, 555.
[2] Rad, knj. C, 140—143, 148—153.

Digitized by Google

miešani, a u okolini da ima razvalina od kršćanskih crkava. O bojištu pako muhačkom bilježi samo to, da se ondje udavio kr. Ljudevit, kojega se po pečatnjaku razpoznalo. O Budimu, kamo se 17. pros. prispjelo, bilježi, da jim je paša oduzeo najbolje konje; jer da je jahače zabranjeno iz Turske izvažati. Poslanstvo stiglo je napokon u Beč 28. prosinca, a 2. siečnja 1575 imalo je u cara svečanu audienciju". — Ovaj dio puta — od Biograda do Beča — ne treba komentara, pošto je i onako putopisnimi podatci oskudan, pa što ga je Pigafetta (l. c.) na šire i savršenije opisao.

Osim Pigafette imamo opis istoga puta u ranijega putopisca, gore pomenuta E. Browna, koj je istim putem od Osieka do Zemuna (*Zemblin*) putovao, a o tom je putu ovo zabilježio[1]. „Krenuvši od Darde, prispjeli smo u Osiek (*Esseck* ili *Ossech*), o kojem se misli, da je stara *Mursa*, ili bar da nije bila odavle daleko. Varoš leži ponješto nizko, ulice su drvećem zasadjene i radi močvarna tla granjem odnosno daskami obložene. Po strani gradskih vrata vidi se ostatak rimskoga napisa M. AELIAN etc.[2], a na drugoj strani je glava djevice u kamen uklesana. Spominje, kao i Rymov putopisac, uru, koja da je iz Severina onamo donešena. Tu je najveći top (Canon), što ga je igda u tvrdjah vidio, a položen je na gomili stabala. Najveća mu je tu znamenitost drveni most, što vodi preko Drave (*Trab*) i njezinih bara: pet je milja (englezkih) dug, letvami ogradjen, a svake četvrt milje je toranj. Jedan dio toga mosta, što ide preko Dunava[3], spalio je u posljednjih ratovih Nikola Zrinski (Niclas Serini), pa je od onda opet drugi sagradjen. Svaki, koj je ovaj most razgledao, njegove čvrste temelje, mnoge ogromne stupove, čuditi se mora ovakoj gradnji, koja je izvedena drvenom gradjom. Most mu je umjetnina, a hrastove su grede tako čvrsto medjusobno sbijene, kao da će na viek trajati. Ovo je najveći prielaz u Ugarskoj, Srbiji i Turskoj. Kad bi se bio ovaj most hrabro branio, za Sulejmanove provale u Ugarsku, ne bi bio tako lako do Budima došao. N. Zrinski ga je za to spalio, da tim zaprieči dovoz hrane vojsci velikoga vezira. Isti most opisuje malo ne istimi riečmi na drugom mjestu (p. 83), gdje govori u obće o mostovih, dodajuć, da je N. Zrinski spalio dio mosta preko Dunava u ratu medju carem Leopoldom I.

[1] Ed. Brown. Reisen, p. 118—120.

[2] O rimskih napisih na vratih u Osicku, gl. u Pigafette, Starine, knj. XXII, 185.

[3] Malo niže tvrdi (p. 118), da je N. Zrinski spalio onaj dio mosta „der über den Trab-Fluss gebauet ist".

Digitized by Google

i sultanom Muhamedom IV., te da je u mjesto ovoga malo niže sagradjen drugi most na ladje, preko kojega je putopisac god. 1669 putovao. Ovaj most nije za to sagradjen ondje, gdje bijaše prvi, jer stupove, što su pod vodom, nije mogla vatra uništiti, a tako su jaki i čvrsto zabijeni, da bi mnogo truda i posla trebalo, dok bi se iz zemlje izvadili. Ovim mostom polaze turske vojske u Ugarsku; na ovom mjestu mišljaše nesrećni kr. Ljudevit oprieti se turskoj vojsci, koju je Sulejman na Ugarsku vodio. Nik. Zrinski pako ne davno ga dade spaliti, da presieče put pomoćnoj vojsci, koja bi dolazila u pomoć velikomu veziru, koj je onda imao svoj tabor u Ugarskoj. O Osieku još to bilježi, da je turski grad, opasan jarugom i malim platnom; gradić pako diže mu se nad malim nasipom, naproti rieci Dravi. — Odavle prispjeli su u *Valcovar*, gdje je takodjer liep drven most preko rieke *Walpo* ili *Valpanus* (sic!). Ova je voda puna riba, a na njezinoj zapadnoj strani diže se grad *Walpo*, koji su Turci g. 1645 osvojili. O rieci Walpo bilježi na drugom mjestu (p. 82), da izvire više grada Walpo, pa da su ju prebacili kod Vukovara (Valcovar); poslije da su išli preko Bosuta (*Bosueth* ili *Bacuntus*), koj ne daleko Sirmia u Savu utječe. Prošavši *Sotzinpalanku* i *Tobarnik*, prispjeli su u *Mitrovizu*, veliku varoš, koja ima vrlo veliki trg. Za tim su došli u *Simonovitz*, pošto su stari glasoviti Sirmium s desna ostavili. O Sirmiu bilježi još to (p. 98), da se ondje za biskupa Photina držao obći koncil[1], i da se ondje nalazi mnogo starih rimskih novaca. Priedjel ovaj zove mu se *Schremnia* (Sriem), onaj pako blizu Drave *Bossega*. Budući da je u Sriemu vidio sela s podzemnimi prebivališti, govori tom prilikom o Troglodithi, a stanove na šire opisuje. Pošto sliedeći putopis takodjer o istih prebivalištih priča, prenosimo ove Brownove bilježke na ono mjesto. — Još ćemo na kratko spomenuti Brownov opis Drave i Save (p. 80 i 81), jer je za ono doba dosta karakterističan, pokazujuć, kako se još onda jako miešala stara geografija s novom. „*Trab* ili *Dravus* izvire u Noriku, pošto je prevalio svoj 300 milja dugi put preko Koruške i Ugarske, utječe ne daleko Erduta (*Teutoburgium*) u Dunav. Čim pako udje u Ugarsku, sdružuje se s Murom (*Muer*); znatno više gore, ne daleko izvora, jur je znatna rieka, jer kod Bielaka (Villach) vodi preko nje dobar most, kojim je putopisac prošao.

[1] O sinodi u Sirmiu od god. 357 gl. Alzog, Kirchengeschichte, pag. 238, 240.

*

Digitized by Google

Preko iste rieke, dodaje, morao je medju Celovcem i Ljubelom (Leubelberg) preko dva duga drvena mosta i jednoga otoka prieći. — Dravi na jugu teče plemenita Sava (*Savus* ili *Sau*), koja izvire u Koruškoj (sic!), a utječe kod Biograda u Dunav; tok joj je od prilike 300 milja dug, a pritječu joj mnoge rieke, koje ju znatno povećavaju. Sava je jur od Krajnja (Krainburg) znatna rieka; a poslije tako raste, da njekoliko znatnih otoka zaprema; medju ostalimi otok *Metubaris*, koj k staromu Sirmiu pripada; pa kod Zagreba (*Sagrabia*) otok *Sissek* ili *Segestica*, koj bijaše od starine tvrdi i znameniti grad; jer su Rimljani svoje trgovine od Akvileje kopnom preko Ljubljane u Segestiku i dalje gore odpravljali, da obskrbe ove pokrajine i svoje tamošnje posade svakojakimi potrebami. Medju ovimi riekami, na ime Dravom i Savom, prostire se liep dug priedjel, kamo se Sulejman sigurnosti radi povuče, dok je prispio u Biograd, kad je s 400.000 vojske krenuo na Beč, gdje ga je jaka vojska tadanjega cara Karla V. pripravna dočekala".

Ovako opisuje Ed. Brown svoj put od Osieka do Zemuna. Rimske napise na vratih osiečkih priobćio je Pigafetta[1]; ostatak pako rimskoga napisa, što spominje Brown, nije dosele odkrit. Najobširniji mu je opis glasovitoga mosta osiečkoga preko Drave i njezinih bara; ali u tom opisu ima nepouzdanih podataka, pače i protuslovja, potičućih vjerovatno od tamošnjih pričanja ili nesložnih pisaca. Putopisac opisuje i onaj dio mosta, kojega je samo ostanke vidio, što ga spali Nikola (II.) Zrinski, a taj dio vodio mu je jedan put preko Dunava, a druge pute preko Drave, pa i dimenzije mosta odveć su visoko uzete. Ako je to onaj isti most, što ga dade sagraditi Sulejman na svojoj sigetskoj vojni, onaj je most bio sagradjen na 18 ladja, sagradila ga vojska za 17 dana, a duljina mu je mjerila po turskih izvorih 4800 lakata. Ovo potvrdjuju i drugi tadanji pisci (Almosnino), samo što u mjesto lakata uzimlju korake[2]. Ovaj se most mnogo spominje i u vojnoj historiji oslobodjenja Slavonije, ali ni tu nisu podatci o duljini mosta sasvime u skladu. Iz pomenute je historije poznato, da je u istinu Nikola II. Zrinski, kao što putopisac ističe, g. 1664, krasan most, Sulejmanovo djelo, 8560 koraka dug, a 17 širok, za dva dana spalio; pa da je iste godine na brzu ruku za tri mjeseca sagradjen drugi most; a da ga nebi neprijatelj opet spalio, povjereno bi

[1] Starine, knj. XXII, 185.
[2] Hammer, Gesch., III, 444, 445.

Digitized by Google

Mustafi paši Kiklelu da ga brani. Ovaj je most (9100 koraka dug, a 12 lakata širok) spalio god. 1685 maršal J. Leslie; ali mu ne podje za rukom cieloga mosta spaliti, nego samo dio ovkraj Drave (1100 koraka u duljini), što vodi preko bara, a isti taj dio da je spalio N. Zrinski prije 20 godina. U mjesto ovoga spaljenoga mosta sagradiše Turci nasip, koji je carska vojska god. 1687 porušila[1]. Nadaje spominje i onaj drven most kod Vukovara (*Valcovar*), poznat od predjašnjih putopisaca[2]. Rieka *Walpo* i gradić *Walpo*, Vrančićev Valpo, Volco drugih putopisaca, poznata je Vuka (Vlъka, ili Vъlka). O rieci Vuki i Bosutu, preko kojega je putopisac na putu u Tovarnik (*Tobarnik*) prešao, dodaje i stara rimska imena: Vuku zove *Valpanus* u mjesto Valdanus ili Valdasus, Bosut Bacuntus u mjesto Bacuntius[3]. O potonjem se stariji i noviji pisci (Mannert, Katančić, Smith etc.) slažu, da je u istinu Bosut; ali neutječe, kako Plinij tvrdi (l. c.), kod Sirmia, nego podalje na zapadu, kod sela Bosuta; budući da su bare Bosutove gotovo do Mitrovice dopirale, misli se, da su one bare bile negda Bosutovim koritom. *Valdanus* ili *Valdasus* uzimlju pomenuti pisci, da je rieka Bosna; ali nisu dobro Plinia (l. c.) razumjeli; jer govoreć o riečju Dunava, o glavnoj rieci i njezinih pritocih, navodi, da se Valdasus izljeva u Dunav, a ne u Savu, kao što su drugi razumjeli, a tim bi putopiščev Valdanus, bilo vjerovatno staro-rimsko ime današnje Vuke. *Sotzin palanka* (Sotin) i *Mitrovitz* poznata su mjesta od starijih putopisaca[4]. *Simonovitz* bez sumnje Simonovac ili Šimanovci, neznatno selo blizu Golubinaca na putu u Zemun. — Putopiščevu opisu Drave (*Trab* ili *Dravus*) imamo to dodati, da ondje gdje ju je vidio, na ime u Bielaku, na starom putu medju Celovcem i Ljubljanom, i kod Osieka, gdje je takodjer preko nje išao, da ju točno opisuje; ostalo pako uzeto je iz Plinia (III, 147), glavnoga putopiščeva vrela geografijskoga. Stari *Teutoburgium* uzimlje, kao i drugi stariji pisci[5], za današnji Erdut, dočim je iz rimskih napisa poznato, da je Teutoburgium današnji Dalj[6]. — I Savu (*Savus*) opisuje Brown većinom po Pliniju (III, 147, 148), a vidio ju je na svom putu samo u gornjem toku, u Krajnju

[1] Hammer, Gesch, VI, 123, 125, 460, 479.
[2] Rad, C, 93. Starine, XXII, 90.
[3] Plin, Hist. Nat., l. III, c. 148, ed. Detl., I, 162.
[4] Rad, LXXI, 16; C, 148, 149.
[5] Muchar, Noricum, p. 265;
[6] Mommsen, C. I. L., III, 423; napisi br. 3270—73.

Digitized by Google

i na ušću kod Zemuna, odnosno u Biogradu. Da se kod opisa Save u ostalom držao Plinija, razabira se od onud, što navodi dva Savina otoka, naime *Metubaris* i *Segestica*. Prvi otok, koj bi po Pliniju pripadao staromu Sirmiu, mnogo su tražili stariji pisci, ali ga pravo nisu nigdje mogli naći. Većina pisaca prihvaćala je mišljenje Sambukovo, da je stari Metubarris Otočec[1], o kojem tvrdi Katančić[2], da je bio odveć mali otok, te ga više ne ima. Isti misli, da bi traženi otok mogao biti onaj, što ga tvori Sava i Bič (odnosno Berava), koj blizu Save izvire i opet se k Savi vraća, dakle i Bosut; jer da Metubarris znači mjesto od bara okruženo, a cielo polje da je močvarno. Ako se Bosut po Pliniju izljevao kod Sirmia, onda je naravno, da ni ovaj otok nebijaše daleko od Sirmia. I savski otok *Segestica* s glasovitim rimskim gradom *Siscia* takodjer je uzeto većinom od Plinija (III. 147, 148), po kojem je na ušću Kupe u Savu kod Siska spajala dvoguba jaruga, odnosno struga, obje rieke, i tvorila otok, po imenu *insula Segestica*, na kojoj bijaše glasoviti grad. Tiberius je okolinu grada u istinu pretvorio jarugom, koju dade kopati, u pravi otok[3]. Ovoj tvorbi otoka pomagala je osobito riečica Odra, koja medju Savom i Kupom teče i u potonju utječe. Siscia, kao što je poznato, bijaše za Augusta svakako najznatniji grad sve Panonije, živo tržište na dvih plovkih riekah, stjecište svih Augustovih i Tiberijevih poduzeća protiva Panonije i Ilirije. Premda ju je poslije Sirmium nadkrilio, osta ipak znamenit grad s carskom kovnicom i kao stanica rimskoga brodovlja na Savi[4]. Na karti Ugarske od M. Zündtena od god. 1567, nacrtana je medju Savom, uščem Kupe i Odrom „insula Segestica“ a ovo se često opetuje na mnogih kartah XVII. vieka. Onaj pako stari put, što ga Brown spominje, išao je u istinu za Augusta od Aquileje do Aemone (Ljubljane), pa prama jugo-iztoku, prateć tok Kupe sve do njezina ušća u Savu kod Siska. Ovaj iztočno-rimski put bijaše za Augustove vojne operacije na Savi znamenit, a prikazuje ga Tabula Peut. i Itinerar Antoninov[5]. Tim bi Brownov opis puta od Osieka do Zemuna znatno popunjavao i opis istoga puta u Rymova putopisca.

[1] Bischoff-Möller, Vergleichendes Wörterbuch d. Geogr., p. 754.
[2] Katančić, Orbis antiquus, I, 300, 301.
[3] Dio Cassius, XLIX, 37.
[4] Siscia u starih geografa gl. u Smitha, op. c, II, 1114, 1115; Forbiger, III, 343, i dr.
[5] Itinerarium Antonini Augusti, 260, 272—74; ed. Porthey, pag. 121, 130.

Digitized by Google

Tim bi razpravili putni dnevnik Rymova poslanstva. Crtajući putovanje Dunavom od Beča do Biograda, a odavle dalje kopnom u Carigrad i natrag, prikazuje staru vojničku cestu tadanjega smjera, mnogovrstno opisanu od starijih putopisaca. Ovo je prvi putopis po naših krajevih napisan na nizozemskom jeziku onoga doba; od pisca, kojemu je domovina bila daleko od opisanih krajeva, i kojemu je bila posve tudja proputovana zemlja i narod, koj, prema njegovu, bijaše na dosta nizku stepenu kulture. Premda Rymov putopisac ne bijaše znanstvenoga obrazovanja, nerazpravljajuć o staro klasičkoj geografiji, kao što njekoji njegovi predhodnici; ali kao što se iz bilježaka razabira, bijaše praktičan putnik, pazeć osobito na stvari svojega zanimanja, a sudeć o zemlji i narodu prema prilikam, u kojih je živio. U ostalom mi smo se od ovoga putnoga dnevnika više nadali, jer mu neznani pisac bijaše rodjeni Nizozemac, a njegovi zemljaci bijahu glasoviti putnici i geografijski obretnici, te su se odlikovali osobitom vještinom u opisivanju i prikazivanju proputovanih zemalja. Neznani pako Rymov putopisac malo se osvrće na geografijske i etnografijske prilike proputovanih krajeva; nego vodeć vrlo tačno svoj putni dnevnik, vrlo jednovito i obćenito opisuje svoj put, navodeć većinom mjesta i poglavite njihove znamenitosti, koje su putopisca zanimale; dakle osobito topografiju, koja je mjestimice dosta izopačena, što odatle potiče, jer se putopiščev jezik daleko od slovenskoga odmicao. Vrh toga kod neznana Rymova putopisca prvi put se točno opaža u redu naših razpravljanja uporaba starijega putopisa i srodnoga spisa; jer u opisu puta od Beča do Budima osvrtao se neznani putopisac na Ranzanov opis Ugarske, a od Plovdiva do Carigrada na poznati putopis Rambertov. Da li je osim ove dvojice još koji drugi spis upotrebljavao, tomu, pored najpomnjivijega iztraživanja, ne mogasmo u trag ući. Pored svega toga ipak Rymov putopisac prinosi dosta svojih sobstvenih motrenja i bilježaka, koje starije putopisce popunjuju odnosno razsvjetljuju.

2.

Putovanje car. poslanika Davida Ungnada od Beča u Carigrad god. 1572.

Glas, da je car Maksimilijan utanačio s Ivanom Zigmundom Zapoljom poznati ugovor od 1570. godine, dopre, premda ga se nastojalo pred Portom što više zatajiti, takodjer do Carigrada i vrlo

Digitized by Google

ozlovolji Tursku; a pošto se razabralo, da Maksimilijan nastoji izbor kneza erdeljskoga u svoju korist izrabiti, ogorča to još više Portu protiva cara. Nu Turska nije se zadovoljavala s pritužbami i protesti, nego po svojem običaju lati se oružja, te nanese caru mnogo štete u Ugarskoj i Hrvatskoj. Premda se cara s mnogih strana poticalo, da na Tursku radi kršenja mira digne vojske; ipak nije došlo ovaj put do rata medju Turskom i carem: nego Maksimilijan usuprot odasla 1572. godine u Carigrad sjajno poslanstvo, koje je vodio David Ungnad, barun Sonečki i Eduard Provisionali. Ovo je poslanstvo imalo u ime carevo izručiti sultanu obični godišnji dar (danak), uz bogate darove za sultana, velikoga vezira i paše. Tom se prilikom imalo takodjer pritužiti u Porte na turske namjestnike, koji na granicah krše mir, i što su Turci oplienili godišnji sajam u Simandu. Porta pako bila je s ovim carevim poslanstvom jako zadovoljna; jer veliki rat s carem, premda ga se nije bojala, u ovo doba ne bi joj bio povoljan, budući da je protiva nje bio sklopljen poznati savez medju Španijom, Mleci i papom. Premda je Porta po svojem običaju obricala, da će doskočiti nepravdam, koje nanašaju Turci na granicah carevim zemljam i podanikom, ipak je sve ostalo pri starom[1]. Ovo Ungnadovo polanstvo po gotovu niti ne spominju historici; o njem ima po svjedočanstvu Hammerovu, potanjih viesti u izvještaju Ryma, tadanjega stalnoga carskoga poslanika u Carigradu; ali Rymovi su izvještaji, kao i svi spisi odnoseći se na Ungnadovo poslanstvo od god. 1572, jošte uviek neizdani, pohranjeni u c. kr. tajnom arhivu u Beču.

Ob ovom poslanstvu Davida[2] Ungnada i Eduarda Provisionalisa sačuvao se putopis, kojemu je ovaj naslov: „Beschreibung einer

---

[1] O političkih odnošajih medju carem i Portom god. 1570—2, gl. Isthvanfi, historia de rebus hungaricis, p. 315 i 316. Fr. Forgachii, rerum hungaricarum sui temporis commentarii, libr. XIX—XXII, p. 687. Katona, Histor. crit. regum Hungariae, l. XXV, 230—307, 371—400. Hammer, Gesch. d. Osman. R., 1, Aufl., III, 610, 611. Fessler-Klein, Gesch. v. Ungarn, III, 610 i 611.

[2] Ungnad zove se u putopisu „David", tako ga zove Gerlach, M. Crusius i dr., dočim ga njekoji historici, osobito Hammer (l. c.), krivo zove Ivanom (Johann, Hanns), zamienivši ga vjerovatno s Ivanom Ungnadom, poznatim vrhovnim kapitanom na štajerskih i hrvatskih granicah. Stric ovoga poslanika Davida Ungnada bijaše Ivan (III), koj je prešao na protestantizam, živio u Würtembergu i podupirao južnoslavenske protestante. Genealogija u Beckmana, op. c., I, 382.

Digitized by Google

Legation und Reise von Wien aus Ostereich auff Constantinopel, durch den wohlgeborenen Herrn, Herrn *David Ungnaden*, Freyherrn zu Sonneck und Pfandsherrn auff Bleyburgk, auss Römischer Keyserlichen Majestät befehlig und Abforderungen an den türckischen Keyser, anno 72 verrichtet. — Darinn die Geschenck so S. G. dem Türcken, seinen Räthen und Befehlichhabern selbst uberantwortet, und sonsten viel schöner Historien, Antiquiteten und Geschichte, gar lustig zu lesen, beschrieben und verfasset seyn, vormals nie ausgangen. — Itz und aber in Druck verfertiget durch *M. Franciscum Omichium.* — Cum privilegio. — Zu Güstrow im fürstlichen meckelnburgischen Hoflager. Anno 1582". Putopis obsiže pet štampanih araka u 4., a paginacija je na dolnjem rubu s pismeni i rimskimi brojevi označena. — Isti putopis nosi na glavi još ovaj napis: „Beschreibung der Reise von Wien aus Ostereich auff Constantinopel an den türckischen Keyser, wie dieselbige der wolgeborner Herr, Herr *David Ungnad,* Freyherr zu Soneck und Pfandherr auff Bleyburgk, von römischer kayserlicher Maiestet abgefertigter Legath, Anno 1572 den 16. Aprilis angefangen, und den 23. September zu Pressburgk auf die Krönung des ungerischen Königs Rudolphi glücklich widerumb angekommen".

Fr. Omich izdavatelj ovoga putopisa posvećuje ga svomu velemilostivomu dragomu plemiću negdašnjemu učeniku, Davidu Baszevitzu, a u obširnoj posveti najznatnije je ovo: „Weil dann diese des ernanndten Herrn Ungnaden Reise viel nützliches und lustiges Dinges, so S. G. darauf gesehen und erfahren, begreiffet, und niemalls hiebefuhr meines Wissens in Druck gegangen, habe ich selbige allen Liebhabern frembder Landschaft und Historien, und sonderlich E. E. als meinem gewesenen discipulo . . . . zu gefallen in Druck verfertigen, und zum newen Jahr verehren wollen".

Na ovaj putopis prvi je svratio pažnju I. Beckmann, profesor u Göttingenu, u svojem djelu: „Litteratur der älteren Reise-beschreibungen; Göttinger 1808", B. I, 400–403; jer se spominje u „Bibliotheci Meibomiani", pa što se na taj putopis Beckmann slučajno namierio u sveučilišnoj knjižnici u Göttingenu, odkuda ga i mi u znanstvenu porabu pozajmismo U ostalom ovaj je putopis danas velika bibliografijska riedkost. Beckmannova obznana ovoga putopisa vrlo je kratka (2 str. u 8.); o samom putopisu gotovo niti negovori, već ponajviše o Omichu, izdavatelju putopisa. Osim Beckmanna nije mi poznato, da bi se igdje spominjao ovaj putopis, o kojem se dakle ovdje prvi put na tanje razpravlja.

Digitized by Google

Sada nastaje pitanje: tko je napisao ovaj putopis Ungnadova poslanstva? — o tom neima nigdje u putopisu spomena; niti njegov izdavatelj — Omich — toga nekazuje, niti nespominje od koga ga je dobio, ili kako je do rukopisa toga putopisa došao. U naslovu i u posveti, napisanoj u Güstrowu, na Božić g. 1582, navodi, da ovaj putopis, na koliko znade, još nije nikad naštampan, a šalje ga svomu negdašnjemu učeniku, Davidu Bassevitzu, k novoj godini na dar, što se ovomu uviek milila historija, geografija i starine. — Iz samoga pako putnoga dnevnika nerazabira se ništa drugo, nego da je pisac ovoga dnevnika bio u službi njekoga odličnijega člana Ungnadova poslanstva. Jer pričajuć o audienciji kod sultana i navodeć darove, što se nosilo u seralj, veli (pag. EII.): „Haben *wir Diener* vor den Herrn, welche geritten, unter den Röcken hergetragen". Na drugom mjestu (pag. EIII.), navodeć darove, što je sultan poslao poslaniku i Eduardu (Provisionalisu), spominje kao trećega i svoga gospodara (meinem Herrn Hofmeister), ali kako se taj potonji zvao — toga nenavodi. U ostalom ovaj bezimeni pisac putopisa, kao što se iz njegove sadržine razabira, ne bijaše prost sluga svoga gospodara, koj bijaše, kao što se gore spominje, vrlo odličan član poslanstva; jer kao što se opaža, putopisac bijaše donjekle i književno uzobražen, jer bijaše vješt latinskomu jeziku, pa i historija nebijaše mu posve nepoznata, a u gradovih su ga starine i napisi osobito zanimali; u ostalom se još to opaža, da bijaše vješt motrilac i da je stvari dobro razpoznavao i ocjenjivao. Putopis je u cielom dosta rdjavo napisan, u njem ima mnogo tudjih rieči, biti će ga napisao možda njeki austrijski Niemac, jer su ovi ono doba od prilike onako pisali; pače iz sloga prozrieva, kao da piscu nebijaše njemački jezik pravim materinskim, nego da ga je poslie loše naučio; u ostalom slavenskoga porekla nebijaše; jer se to razabira od onuda, gdje govori o jeziku, u kojem se u Budimu na audienciji kod paše razpravljalo, pa što slavenska mjestna imena ne samo krivo piše, nego je mnoga tako izopačio, da se jedva razpoznaju. Je li pako izdavatelj u putopisu, na račun pisca, što mienjao, — toga nespominje; moguće je, da je izdavatelj slavenska imena udešavao prema tadanjemu sjevero-njemačkomu načinu pisanja i tim mnoga imena izopačio.

Izdavatelj ovoga putnoga dnevnika bijaše Franjo Omich *(Franciscus Omichius)*, koj bijaše god. 1615 profesorom ljekarstva u sveučilištu u Frankfurtu na Odri, a godine 1632 bijaše potonji put

Digitized by Google

rektorom istoga sveučilišta; napisao je četiri medicinske razprave, koje se spominju u medicinskih rječnicih onoga doba i u „Bibliotheci Platneriani[1]".

Putopis je napisan u formi putnoga dnevnika; nu znatno je savršeniji, nego što su ona dva poljska putna dnevnika, o kojih u CV. knj. Rada (p. 142–201) razpravljasmo. Jer Ungnadov, kao i Rymov putopisac, ne samo tačno bilježe, osobito na putu u Carigrad i natrag, kamo su svaki dan na noćište stigli, nego i najznatnija mjesta, kojimi su prošli; uz to bilježi i znamenitosti mjesta, osobito starine većih gradova. Geografijskimi i etnografijskimi bilježkami pako nije dnevnik odveć obilan, osobito prvimi, a od potonjih ima njekoliko zanimivih. Ovo dakle nije pravi putopis, jer mu manjka geografijski opis puteva i geografijski položaj pojedinih mjesta; nego je pravi putni dnevnik u smislu onoga doba, samo što nenaznačuje daljina medju pojedinimi mjesti, kojimi se označakami njekoji drugi stariji putopisi odlikuju.

Pristupajuć k ocjeni putnoga dnevnika poslanstva Ungnadova, priobćiti ćemo ponajprije u izvodu, pošto je dnevnik vrlo riedak, što vjernije njegovu sadržinu, a kod ocjenjivanja poredjivati ćemo ga sa starijimi putopisi. Vrh toga uzeti ćemo u pomoć sličan putni dnevnik poslanstva Waltera grofa de Leslie, kojega odasla car Leopold I. u Carigrad g. 1665, da obnovi pretrgnuti savez s Turskom[2], a napisa ga *Pavao Taferner,* Isusovac, član i kapelan poslanstva.

„Dne 16. travnja godine 72. (1572) odasla Njegovo rimsko carsko veličanstvo blagorodnoga gospodina *Davida Ungnada,* baruna sonnečkoga kao poslanika, a s njim gospodina Eduarda Provisionala[3] s njegovimi častnici k turskoj Porti u Carigrad. Pošto

---

[1] Joh. Beckmann, Litteratur der älteren Reisebeschreibungen, I, 400, 401.

[2] Caesarea legatio, quam mandante rom. imper. Leopoldo I. ad Portam Ottommanicam suscepit, perfecitque *Walterus comes de Leslie* etc. Viennae 1668. — Kratka biografija Lesliea i Taffernera u Jäcka, Reisen durch die Türkey, II Th., I B., p. 62 i 63. O Leslievu putopisu po njemačkom izdanju (Breslau 1680) ima razprava u bugarskom „Sborniku za narodnji umotvorenija etc." Sofija 1891, knj. IV, p. 462–69; ali ovaj sbornik nije mi onda bio žalibog pristupan.

[3] Carski odaslanici, *Gašpar Minkwitz* i *Edward Provisionali,* nosili su god. 1569 sultanu danak, a Portinim dostojanstvenikom ugovorene darove. (Fessler-Klein, Gesch. v. Ungarn, III, 605). E. Provisionali

Digitized by Google

je spomenuti gospodin i njegova družba, o kojoj će biti poslije govora, od gospode i plemića Njegova carskoga veličanstva bila blagoslovljena, i ovim ruke poljubila, oprosti se s Njegovim carskim veličanstvom, s obima nadvojvodama, Matijom i Maksimilijanom, i s cielim carskim dvorom. — 17. bijaše gospodin poslanik opet od Njegova carskoga veličanstva pozvan, i pošto je primio zapoviedi, dopratiše poslije objeda grofovi, baruni i plemstvo gospodina poslanika do brodova, te je u ime božje na put krenuo. Brodova bilo je u svemu pet velikih: jedan za gospodina poslanika, drugi za Eduarda i plemiće, treći za kuhinju, a ostala dva broda za konje i kola. Budući da je onoga dana duvao jak vjetar, morali su jednu milju niže Beča kod njeke luke prenoćiti. — 18. Uzeli su zajutrak kod gosp. Friderika pl. Czindzendorfa u *Orthu*[1], i budući da je istoga dana još bio vjetar jak, prispjeli su na noćište u Njemački Starigrad (*Teudschen Altenburg*). — 19. prispjeli su u Požun (*Pressburgk*), gdje su do 26. uviek na brodovih ostali; jer je tu čekao poslanik na njekoje carske odluke i naputke. — 26. krenuše od Požuna prama Komoranu (*Comorn*), te su prenoćili kod njeke luke niže *Sumerina* (Šomorin, Somorja)[2]. — 27. prispjeli su rano u Komoran (*Comorn*), gdje jim je na pó milje na susret došao u nakićenom brodu plemeniti i hrabri Andrija Kihlmann[3], kr. savjetnik i pukovnik, pozdravivši gospodu na vodi, pozove jih k sebi na večeru. — 28. u Komoranu se odmarali i na Turke čekali. — 29. pratio jih pukovnik sa svojimi vojnici i 22 nakićene šajke jednu milju niže Komorana, a iskrcali se kod pusta sela i gradića, koj se njekada *Leovar* (?) zvao; u rimsko doba bijaše tu kameni most preko Dunava, vodio je k varoši *Bononia*, koja, kad se dole vozilo, ostajala je s desne ruke; još se vide ostanci temelja i jame. Postojav tu malo, prispjeli su Turci s osam šajka, koje odasla Mahmud, sandžak ili beg ostrogonski (*Grahn*), da pozdrave poslanika, kojega se došašću svi raduju. Tu se pukovnik sa svojimi šajkami oprostio s poslanikom, kojemu na čast izbaciše hitce iz topova, a tomu su Turci sa svojih brodova odgovarali. Na desnoj obali Dunava nanizana su ova sela:

---

bijaše njekoliko puta u Carigrad odaslan, njegov izvještaj od g. 1570 spominje Hammer, Gesch., III, 609.

[1] *Ort*, na rukavu dunavskom u Dolnjoj Austriji u negdašnjem okružju pod Manhartovom gorom.

[2] Pigafetta, Rad, knj. C, 152.

[3] Gledaj napried, str. 166.

Digitized by Google

Nesimul (Neszmil), *Labos* (Labatlan), *Voitsalu* (Ujfalu) i *Tat* (Tát), a na lievoj: *Leovar*(?), *Jechiul* (Zsitvató?), *Alotsch* (Mocs), *Paggai* (Párkány) i *Aloschla* (?). Čim je poslanstvo u Ostrogon (*Grahn*) prispjelo, odasla pomenuti beg svoje ljude, da pozdrave poslanika; poslav na brod svakojakoga živeža i drugih potreba, pozove poslanika i njegovu družbu k sebi za drugi dan na zajutrak. — 30. bijaše u bega gostba, koju putopisac na tanko opisuje; istom je prilikom predao poslanik begu odredjeni mu dar. Poslije gostbe dozvoli jim pohoditi crkve, koje su sve opustošene; osim jedne kapele, sagradjene od crvena mramora u slogu rimskom, na kojoj se čita ovaj napis s pozlaćenimi pismeni: *Thomas Backhotz* (*Bakač*) *de Erdeut, cardinalis strigoniensis, almae dei genitricis Mariae virgini extruxit 1507.* Zatim su putem na brodove razgledali gradić, koj je zidom opasan i rdjavo sagradjen, a naseljen je od samih Turaka. Varoš i grad osvoji sultan Sulejman 1541 (umjesto 1543) godine. Tu utječe rieka *Graan* (Gron) u Dunav, a odatle nosi varoš svoje ime[1]. Istoga dana prispjeli su dvie milje niže Ostrogona u varošicu, koja je s lieva, a zove se *Maroscha* (N. Maros)[2]. Ovoj naproti s desna je *Vicegradt* (Višegrad), njemački se zove *Blinten burgk* (Blendenburg, Arx alta), visok opustošen gradić, sa silnimi zidinami, unutri je velika stiena od kamene soli, koju turski car daje čuvati. Pomenuti gradić ima stražu od 50 Turaka. Pod gradićem na Dunavu visoka je kula, odkuda je njekada vodio hodnik u gradić. Tu ima takodjer porušen samostan i dvorac, gdje su, kako se priča, kraljice prebivale, kad su tu stolovali kraljevi ugarski i čuvala se kruna; dočim se dvorska služinčad u pomenutoj varošici Maroschka svakojako zabavljala[3]. Stanovnici ove varošice, stari i mladi, govore dobro njemački, a veli se, da takodjer u selih, na ime *Mertmair* (Marót), *Zering* (Zebegény) i *Pilsien* (Pilis) većinom Niemci stanuju. Od Ostrogona k Budimu vidi se s obje strane liepa visoka gora, a s jedne i druge strane su ova sela: *Dennisch* (Dömös), *Vicegradt* (Višegrad) i *S. Andre* (Sanct-Andrae), koj je dvie milje više Budima, gdje gora dospieva, a nastaje liepa ravnina, nad kojom se diže Budim. Na lievoj su obali ova sela: *Nurgest* (Garam Kövesd), *Helemba* (Helemba), *Sobie* (Szobb), varošica *Marosch* (N. Maros), *Weitarissa* (Verőcze Vörös-

[1] Ostrogon u Pigafette, Rad, C, 88, 92, 152.
[2] *Maros* oppidum Vissegrado obiectum. Olah, op. c., p. 45.
[3] O Višegradu gl. u Olaha, p. 25—30; pa Pigafetta u Radu, C, 89, 92.

Digitized by Google

var), *Watz* (Vácz), *Bogdan* (Bogdány), *Totfalur* (Tötfalu) i *Orosfalur* (Kis Oroszi). Oko četvrt milje više Budima (*Offen*), vide se s desna zidine staroga grada Budima; tu nastaje liep otok (Margaretski), koj bijaše njekad platnom ogradjen, u nutri ima nekoliko liepih crkava; bijaše tu takodjer opatički samostan sv. Margarite. Kad su istoga dana, na ime 1. svibnja, k Budimu prispjeli, odasla begler beg Mustafa paša iz roda Sokolovića (*Sohollouitz*), poslaniku na susret 20 nakićenih šajka, koje su jih s pucnjavom primile i do grada pratile. Na obali pako primi poslanika na ime pašino njegov tiheja (kiaja), po imenu Pirig, koj mu izruči poziv, da će dojdućega dana biti audiencija. Živež i sve druge potrebe posla pašin providnik na brodove".

„Dne 2. svibnja odasla paša k poslaniku šest čauša, svoga dragomana i janičara na konju, za poslanika i Eduarda posla dva liepa konja, pa dvie sluge sa srebrnimi kapami i perjanicami i osam janičara, da doprate poslanstvo u dvor pašin, dočim je vojska po ulicah poredana stajala. Dalje opisuje, kako je paša poslanika i njegovu pratnju svečano dočekao, kako je radostno primio carske darove, naime, dva srebrna pozlaćena vrčića, uru i 500 talira; kako se preko dragomana ugarski (ungerisch sic!) preko pó druge ure razpravljalo i razgovaralo. Pošto se je audiencija svršila, dade paša poslanika i njegovu pratnju na brodove odpratiti. Na večer, priča dalje, dade paša pred brodom poslanikovim (da jim priredi njeku zabavu), jednoga Turčina i dva Srbina (zwene Rätzen), koji su Kršćane i Turke bili porobili i prodali, okrutno mučiti: Turčinu dade čekićem ruku i nogu smlatiti, Srbinom pusti nosove i uha odrezati, na stup jih privezati i kožu jim do pupka oderati. Napokon su Srbi bili u vodu bačeni, a Turčin odnešen i zakopan. Treći dan dade paša poslanika i njegovu pratnju dopratiti u dvor, da ga razgledaju, a vodila su jih četiri čauša i dragoman. Dvor, odnosno grad, hvata se varoši Pešte, koja mu je naproti, i vode. što leži niže od Budima, velikimi je i jakimi zidinami ogradjen, a nakićen mramornimi grbovi rimskoga carstva, češkimi i ugarskimi. Kad se udje u dvor, leži naproti vodi top s napisom: *Mathias Corvinus, rex invictissimus.* U dvoru ima mnogo liepih soba, njekoje su puste, a u njekojih je strop zlatom i lazurom urešen. S desna čita se nad vrati dvorane ovaj napis: *Magnanimum principem victoria sequitur, anno 1479.* U toj dvorani isplaćuje Turčin svoje vojnike; tu je takodjer mramorni komin, urešen grbom, u kojem gavran drži u kljunu prsten; uz to su s obje strane ure-

Digitized by Google

zani znakovi kraljevine Češke i Ugarske. Dalje su obašli sobe, u kojih je prebivala kraljica Izabela (supruga kr. Ivana Zapolje), medju timi bijaše sobica, koje strop bio okićen lazurnimi bojami i slikami, a tu je bila spavaonica kraljičina, gdje je ona vlastoručno napisala stih: *Sic fata volunt, Isabella regina.* Zatim su obašli spavaonicu kr. Matije, pa knjižnicu, koja je gradjena na svodove, u kojoj ima njekoliko tisuća knjiga[1]; osobito je jedna osvodjena dvorana, urešena zlatom, lazurom i slikami, prikazujućimi nebeske konstelacije, a pod timi se ovo čita: *Aspice Matthiae micuit quo tempore regis natalis, coeli qualis imago fuit.* Do te je dvorane osvodjena soba pomenute knjižnice s visokimi prozori, a do stiene naproti vrati stoji svjetska kruglja ili globus, koji drže dva angjela, a pod tim se čita: *Cum rex Matthias suscepit sceptra Bohemae gentis, erat similis lucida forma poli.* Na izlazu pako, na hodniku su stube s velikimi vrati od crvena siečena mramora, a nad njimi je napis: *Vladislai regis hoc munificum opus 1502.* Pošto su grad razgledali, krenuše prama vodi: tu je s desna kupalište od mramora i drugoga crvena kamena liepo sagradjeno, a nedaleko od toga, pod brdom S. Gotarda (Blocksberg, Gerzelez), slično je kupalište, koje su paše dali po starom slogu osvoditi i olovom pokriti. Treće je kupalište naproti staromu Budimu, te je slično sagradjeno; sva imaju toplu vodu, poput one u austrijskom Badenu[2]. Zatim smo pošli preko mosta na ladjah u Peštu: most, veli nadalje, ima 60 visokih stupova pod sobom, 690 koraka je dug, a 7 širok. Pešta neima ni zidina, ni obkopa, kuće su joj rdjave, neima tu ništa osobita za vidjeti; ali ima dosta trgovaca, naime Dubrovčana, Talijana, Srba, Ugra i Turaka, a uz to mnogo raznovrstne liepe robe. — Dne 4. i 5. svibnja dogovarao se poslanik s pašom o svakojakih predmetih, odnosećih se na mir, granice i druge stvari, primao od paše odgovore i opet odvraćao. Ovih su dana dvie ugarske sluge blizu Jegra (Erla) od Turaka ulovljene i posiečene, paša jih s odsiečenimi glavami posla na brod, da se vidi, da naši vazda krše mir, a što Turci tako rade, da uzroka imaju".

---

[1] Gl. kratak opis Korvinove knjižnice, kao i kr. dvora prije pustošenja turskoga u Olaha, De Hungaria et Atila, p. 19 i 20.

[2] O toplih vrelih budimskih pozniji putopisci, osobito Ed. Brown (Reise p. 113, 114), govore na šire; pa k tomu gl. opis Wernerov u Schwandtnera, v. I, 148 i 149.

Digitized by Google

„Dne 6. krenuše s Budima dalje, i ostaviše tu baruna Sebastiana Rederna, Baltazara Lodovskoga i njekoje sluge, koji se povratili u Komoran i u Beč. Na zajutrak prispjeli su u *Ratzkhobin* (Rácz-Kevi), mjesto naseljeno od Srba i Ugra, gdje ima mnogo trgovaca srpskih i turskih. Buduć su stanovnici bili kršćanom skloni, bojahu se Turci uhodarstva, i žurahu se dalje, a mi moradosmo za njimi, te smo prispjeli u varošicu *Feutvar* (Földvar), gdje je rdjav gradić, u kojem stanuje 50 turskih konjanika. Ovo mjesto, gdje su prenoćili, slično je austrijskomu *Visch hamendu* (Fischament), leži na desnoj obali, te je 5 milja od srpskoga sela (*Rätzen mark*) udaljeno. — Dne 7. u jutro krenuše i pristaše radi živeža kod mjesta *Paxi* (Paks), gdje je čardak s 50 konja. Ovo se mjesto stere na desnoj obali Dunava, te ima visoke i liepe vinograde. Tu se prostiru mnoge luke, a Dunav se sve više širi. Na noć stigoše u *Tolnu*, varošicu s 4000 kuća, koje plaćaju Turčinu 8000 talira poreza, osim darova, što paši budimskomu moraju davati. Tu je Mehmed paša sagradio kupalište i karavanseraj. Carinar se zove Hussami Michal, nosi tursko odielo, ali je dobar kršćanin i kršćanom drag. Kad su razgledavali varošicu, pozove poslanika k sebi i podvori ga s izvrstnim vinom, pokazivaše u ostalom dobru volju. Tu su se na tri dana živežem obskrbili".

„Dne 8. svibnja dospjeli su u selo i gradić po imenu *Baia*, gdje ima 50 konjanika, mnogo junaka (Junacken) i toplice. Odavle u selo *Zeremblin* (Szeremle), koje je na Dunavu, četiri milje puta daleko. Premda se poslanik pogadjao s Piriom Tihrom, da ga vodi u *Mohatz* i *Joel* (? Czelje) *Mohatz*, gdje je kralj Ljudevit poginuo, ipak nisu onamo išli, što se Dunav ondje daleko razlieva, te je na njekojih mjestih plitak i suh, da je težko proći; nego su isti dan kroz same luke plovili, te malo polja i gora vidjeli, dok nisu na veče pristali kod sela *Colut* (Kolut), koje je takodjer na luci. Toga su dana 14 milja plovili".

„Dne 9. svibnja opet su uz same luke plovili, dok su prispjeli u *Irerbar* (?, Vörös Márt), koj su s desna pustili. Niže njega je s lieva dvorac *Sambor* (Zombor). Zatim su prispjeli na mjesto, gdje *Traag* (Drava) u Dunav utječe i svoje ime gubi. Jednu milju dalje prošli su gradić *Erdeut* (Erdut), uz koji je varošica, a oko nje su vinogradi, koji se steru kod pomenuta ušća po liepoj visini, i dopiru sve do Biograda *(Griechssweissenburgk)*. Za tim su plovili pokraj staroga gradića *Balkhovar* (Vukovar), uz koji ima varošica od 300 kuća, od kojih je 60 od Srba nastanjenih. Rieka *Walcko*

Digitized by Google

(Vuka), od koje nosi varošica svoje ime, utječe tu u Dunav. Kad je turski car išao na Siget, tu je preko pomenute rieke dao sagraditi jak drven most, koj jošte stoji. Tu nastaje priedjel *Sirmium* ili *Sumichium* (?) gdje najbolje vino i žito u svoj Ugarskoj radja. Vinogradi su opustošeni. Tu se obskrbilo sa živežem, a na noć se pó milje niže, više sela *Sotin* pristalo".

„Dne 10. krenuše dalje i prošli su s desna pokraj mjesta *Sumich* (Sotin), gdje je dvorac *Athiavar*, koj se po srpski zove *Ottim*. Jednu milju niže toga dolazi grad i dvorac, ogradjen platnom i kulami, leži ubavo, a zove se srpski *Yllakh* (Ilok). Pod tim tik Dunava je gradjevina s priličnimi zidinami, sagradjena poput razkošna dvorca, a s obje strane Dunava ogradjena je zidom, što bijaše njegda zviernjak. Blizu nastaje gora *Allmus*, koja se srpski *Frustthogart* (sic! Fruška gora) zove. Zatim plovili su kod porušena samostana po imenu *Bonmostra* (Banoštor), srpski se zove *Bonaw* (?), nedaleko je porušen gradić *Chermi* (Čerević), a niže toga je stara razdrta i napuštena kula *Khomantzo* (Kamenica). Dalje su pristali u Petrovaradinu *(Peter Waradin)*; poslije ručka išli su ka gradiću, koj se diže na desnoj strani na prilično visokoj pećini; star je, a prema prilikam onoga priedjela dosta je čvrst. Godine 1524 turski je car tri mjeseca pod njim stajao i 40000 ljudi ondje izgubio; vodili su nas na najvišu kulu, pa u crkvu i na platna; u crkvi se na dva mjesta čita godina *1501*. U nutri ima mnogo topova i žita. Kad se turski car od Sigeta vraćao, ostavio je tu njekoliko stotina vrieća brašna, što smo još vidjeli; na zidinah naokolo ima kakovih 30 malih i velikih topova, i njekoliko vrlo velikih s napisom: *Wladislaus rex Hungariae et Bohemiae 1496*, a na jednom se topu čita: *Johannes Orzaa, episc. Sirmium* (sic!), *fecit hoc fieri 1511*. Ovaj gradić ima liepi pogled na sva obližnja mjesta preko Dunava, *Segedin* je jedan, a *Themonsvar* (Tamišvar) je 4 dana puta daleko. Ondje gdje Dunav nanaša mulj, sagradjen je drveni most, da se može bez zaprieke prelaziti; s desna prama zapadu (jugu) steru se liepi vinogradi i šume, a to leži u priedjelu „Sirmium". Jednu milju niže ima na desnoj obali Dunava liepa i velika varošića, po imenu *Karon* ili po srpski *Karlozi* (Karlovci), ima 600 kuća, a ponajviše je naseljena od Srba (Rätzen). Za tim su dalje plovili u *Zolin* (Vrančićev Zalonkemen), ili po srpski *Zlankemenn*, znači na njemački „gesalzten stein" (slani kamen) zato, što se sol amo dovaža iz Erdelja po Tisi *(Teussa)*, koja teče od sjevera k jugu, a utječe

Digitized by Google

s lieva u Dunav naproti gradiću po imenu *Titul* (Titelj). Amo se dovozi vrlo mnogo kamene soli, kojom se odovud obskrbljuju priedjeli medju Dravom (*Trag*), Savom (*Saw*), Vukom (*Valpo*) i Gronom (*Graom*, sic!). *Slani kemen* leži s desna na pećini, a varošica gdje su skladišta soli, takodjer je zidinami ogradjena. — Dne 11. oko 9 ure jutrom prispjeli su u Biograd (*Griechischen Weissenburgk*)".

Evo opisa putopiščeva puta od Beča do Biograda. Premda ovaj dio puta premašuje geografijske medje Balkanskoga poluotoka, ipak ga nećemo mimoići bez svake opazke, osobito glede njekojih mjesta, odnosećih se na topografiju Sriema; jer se tiče onoga kraja naše zemlje, o kojem neimamo mnogo gradje za historijsku geografiju onoga doba. — U prvom dielu ovoga puta, naime od Beča po Dunavu do Budima, spominje neznani putopisac sva znatnija mjesta na jednoj i drugoj obali Dunava. Tako obilne topografije na istom putu neima u nijednoga tadanjega putopisca, pa ni u putnih dnevnicih Vrančićevih; ali ona mjestna imena, po gotovu su sama neznatna sela na jednoj i drugoj obali Dunava, o kojih neznani putopisac nedaje nikakovih topografijskih bilježaka; ona se većinom razpoznavaju, te su pobilježena na Lipskovoj karti Ugarske; njekoja su ipak tako izopačena, da jih je mučno razgonetati. O znatnijih pako varoših istoga puta pridodaje po koju bilježku, osobito starinarske naravi, dočim su o istih varoših topografijski opisi u Vrančića i Pigafette znatniji, te neznanoga putopisca znamenito popunjuju. Medju takovimi mjesti iztiče neznani putopisac pusto selo i gradić, negdašnji *Leovar*, gdje bijaše za rimsko doba zidani most preko Dunava, vodio mu je k staroj varoši Bononiji, koja je, kad se dole putuje, ostala na desno, a putopisac je još vidio ostanke temelja pomenuta mosta. Starih gradova imena *Bononija*, kao što je poznato, bijaše više: jednog od njih postavja Ptolomej (lib. II, c. 15, 4) u Gornju Panoniju, a to medju varoši udaljene od Dunava, dočim po putopiščevu navodu bila bi ne daleko desne mu obale. Nu iztražitelji stare geografije, počamši od Katančića[1], pa uključivo do Mommsena (p. 421) misle, da je Ptolomej pomenutu Bononiju, koja se njegda zvala i *Malata* (današnji Banoštor) iz Dolnje prenio u Gornju Panoniju[2].

[1] Katančić, Orbis antiquus, I, 311, 319.

[2] Itin. Anton., 243, Ammian, XXI, 9; XXXI, 11 etc. Tab. Peut. *Milata;* Ptol. ed. Muelleri, I, 293. Forbiger, Alte Geogr., 2 Aufl., III, 349.

Digitized by Google

Mjesto pako blizu Komorana, gdje su vidjeli ostanke staro-rimskoga mosta, zvalo se našemu putopiscu njegda *Leovar*. Ovo smo mjesto tražili po svih mogućih geografijskih starih izvorih ugarskih; ali na mjesto ovoga imena u onom kraju nismo nigdje naišli; odkuda zaključujemo, da je putopiščev Leovar takodjer izopačeno mjestno ime. Možda mu je pravo ime magjarski Óvár[1] (Ung. Altenburg ili slavenski Stari grad) blizu ušća Litave u mali Dunav, kojim je poslanstvo u Gjur putovalo, gdje bijaše znatno rimsko mjesto *Ad Flexum*[2]; gdje takodjer bijaše onaj glasoviti sredovječni gradić, o kojem Olah i Stella (l. c.) na šire govore. U ovom slučaju prenio bi ga putopisac s austro-ugarske medje ka Komoranu, kao što Ptolomej svoju Bononiju iz Dolnje u Gornju Panoniju. Ako je pako ono mjesto u istinu bilo, kako putopisac tvrdi, kod Komorana, onda bi po daljini i položaju sudeć. mogao biti putopiščev Leovar današnji Vár Földe Lipskijeve karte, kod Komorana na lievoj obali Dunava.

Od drugih mjesta opisuje ruševine Višegrada *(Vicegradt)*, kojega je i njemačko ime (*Blintenburg* u mjesto Blendenburg) zabilježio; ali opis Olahov znatno je obsežniji i savršeniji[3]. Na istom putu razmjerno najsavršeniji mu je opis Budima, o kojem malo ne svaki stariji i noviji putopisac na šire govori. Opis kraljevskoga dvora u neznana putopisca, dosta je znatan, prikazujuć ga kakav je onda bio, a razlikuje se od drugih opisa tim, što priobćuje napise većinom iz doba kr. Matije, koj je kr. dvor razkošno uriesio, kojih napisa drugdje neima. Ovo potonje ističe se više ili manje u cielom putopisu. Ovaj opis Budima s opisom se Pigafettinim liepo medju sobom popunjuju[4]. Prikazujuć Peštu kao znatno tržište, spominje medju ostalimi trgovci i Dubrovčane *(Ragusserisch)*, koji su ondje osobite trgovačke povlastice uživali. Neznani putopisac prigodom audiencije kod budimskoga paše opaža, da se s pašom razpravljalo preko tumača u magjarskom (ungerisch) jeziku, dočim se je po Vrančićevu i Pigafettinu pričanju hrvatski razpravljalo. Ovo potonje čini se vjerovatnije, jer i drugi pisci to potvrdjuju[5]. Usuprot opisu neznana putopisca, putni dnevnik poslanstva W. Leslijeva, koji

[1] Olah, op c., p. 15, 35, 36. Stella u Schwandtnera, I, 863—7.
[2] Navodi starih pisaca u Forbigera, III, 351.
[3] „*Vissegrad*, „quod Germani *Plintenburg* vocant". Olah, De Hungaria, p. 25—33, gdje je i obširan opis grada i kr. dvora.
[4] Rad, knj. C, 89, 90, 92, 150.
[5] Rad, knj. C, 89, 92.

Digitized by Google

napisa duhovnik i član poslanstva P. Tafferner, opisujuć putovanje do Budima na 19 stranica, nedaje nikakova opisa ni puta, ni mjesta, nego ponajviše na široko govori o dnevnoj službi božjoj, o dočekih, gostbah i običnih doživljajih, geografijskih pako bilježaka valjda za to nedaje, što je onaj dio puta jur od drugih putopisaca i geografa opisan.

Obavivši Ungnad i Provisionali naloženi jim posao s pašom budimskim, krenuše dne 6. svibnja na ladjah po Dunavu put Biograda. Na tom putu spominje neznani putopisac dosta mjesta, od kojih su njekoja imena vrlo izopačena. Budući da ovaj dio puta, kao što je poznato, na šire i savršenije opisuje Vrančić u putopisu svoga prvoga putovanja[1], za to ćemo iz putnoga dnevnika našega putopisca iztaći samo one topografijske bilježke, koje starije putopisce popunjuju odnosno razsvjetljuju. Takove su bilježke većinom napisi, dočim je ostalo više ili manje od drugih poznato. *Ratzkhobin*, ili kao što ga niže zove „srpskim selom *(Rätzenmark)*", poznata je varošica Chevi ili Racz-Kevi, na lievom rukavu Dunava, koj pravi tu veliki otok Čepel, na kojem, kao priča Pigafetta, ima osam i više sela naseljenih od Hrvata, dočim jih Olah Srbom dopituje[2]. *Feutvar*, po položaju i daljini sudeć, biti će Vrančićev Feldvar, Pigafettin Fuldvar ili današnji Földvar, a *Paks* i *Tolna* poznate su varošice iz Pigafettina i Rymova putopisa[3]. *Zeremblin*, Vrančićev „Zeremlyen", ili današnje selo Szeremle na obali Dunava nedaleko od Baje[4]. *Irerbar*, izopačeno mjestno ime; po položaju i daljini sudeć, vjerovatno Vrančićev Weresmarth, Pigafettin Veresmarton, današnji Vörös Márth, koj se na onom putu u istinu s desna ostavlja[5]. Budući da poslanik nije došao do Muhača *(Mohatz)* i muhačkoga sela Czelje *(Joel?)*, da vidi mjesto, gdje je kr. Ljudevit II. poginuo, sliedi, da je poslanstvo od Baje do niže Koluta *(Colut)* putovalo lievim rukavom Dunava, koj ondje pravi veliki otok Brigitin ili Margitin, a to potvrdjuju navedena mjesta. — Jednu milju niže ušća Drave *(Traag)* spominje gradić *Erdeut* (Erdut) i tamošnje vinograde. *Balkhovar* današnji je Vukovar, o kojem Pigafetta na šire govori. I naš putopisac navodi rieku Vuku *(Walcko)*, njezino ušće i onaj most, što ga dade preko nje sagraditi Sulejman na polazu k Sigetu, a tim potvrdjuje Pi-

[1] Monum. Hungariae histor., Scr., II, 289—96.
[2] Rad, knj. C, 92; gl. napried, str. 169, 170, 172.,
[3] Starine, XXII, 90, 187. Rad, C, 150; gl. napried, str. 170, 172.
[4] Starine, knj. XXII, 85, 90.
[5] Starine, XXII, 85, 90.

Digitized by Google

gafettine bilježke[1]. Neznani putopisac ističe takodjer Sriem *(Srmium)*, kao vrlo rodan priedjel, koj plodi najboljim vinom i žitom u Ugarskoj; nu žali, kao što i njegovi predhodnici, što su vinogradi opustošeni[2]. *Sumich* bit će iskvareno ime mjesta *Sotin*, koji više gore takodjer spominje; uz to navodi ugarsko ime *Athiavar* i srpsko *Ottim*. I Vrančić ga potonjimi imeni zove, a Pigafetta po imenu Zotin ili Zata[3]. Dalje spominje Ilok *(Yllackh)*, grad na brežuljku, o kojem predhodnici mu na šire govore[4]. — U putnom dnevniku poslanstva Leslijeva (p. 19—27) spominju se na putu od Budima do Biograda znatnija mjesta, ali bez svakih topografijskih i etnografijskih bilježaka. Putopisac ponajviše priča o svečanih dočekih i svakojakih doživljajih, koji nisu znatni nit u geografijskom, nit u etnografijskom pogledu. Kod Iloka *(Illock)* bilježi, da je njegdašnji glavni grad županije sriemske i pozorište djelovanja sv. Ivana Kapistranskoga; u stolnoj crkvi da je sahranjen sin kralja bosanskoga, naime knez Lovrinac, sin Nikole Ujlakija, koga je kr. Matija (1471) imenovao kraljem bosanskim[5]. Ove se crkve drži samostan, a iz njegovih ruševina se razabira, da je vrlo star Ima tragova, veli dalje, da je u ovom kraju imalo biti mnogo kršćana; seljaci ispoviedaju vjeru Kristovu, koja je radi nestašice svećenika izopačena mnogimi bludnjami, a za dokaz toga navodi primjer, da su donieli na krst jednu godinu staro diete. Ovo nevoljno stanje Kršćana pod tadanjom vladavinom turskom plastično je opisao Vrančić u svojem putopisu[6].

I neznanu putopiscu, kao i Vrančiću, odpočimlje Fruška gora *(Almus Frustthogart)* blizu Iloka[7]. Porušeni samostan ili gradić *Bonmostra*, poznati je Banoštor, njegda stolica sriemskoga biskupa, Vrančić ga na tanje opisuje, a domaće mu ime *Bonaw* (sic!), Vrančićevi su „Banowzy[8]". Porušeni gradić *Chermi* Vrančićev je Cierewg ili Cherwgh, današnji Čerević; a stara razdrta i napuštena kula *Khomantzo* Vrančićev je Kamonez, današnja Kamenica,

[1] Starine, XXII, 90. C, 93.
[2] Rad, knj. LXXI, 17; C, 148. Monum. Hung., Scr. II, 294. Starine, XXII. 184.
[3] Rad, knj. LXXI, 16; knj. C, 149. Starine, XXII, 85, 184; gl. napried, str.. 171.
[4] Rad, knj. C, 93, 149; gl. napried, str., 171, 173.
[5] Rad, knj. C, 93, 149.
[6] Monum. Hung. histor., Scr. II, 89—96. Rad, knj. LXXI 16—18.
[7] Rad knj. LXXI, 17; knj. C, 148.
[8] Rad, knj. LXXI, 16.

Digitized by Google

njegda bogata i odlična sriemska varoš[1]. U Petrovaradinu *(Peter Waradin)* razgledalo je poslanstvo tvrdju, koja mu se diže na prilično visokoj pećini, o kojoj takodjer Pigafetta govori[2]; nu Sulejman nije ju osvojio god. 1524, kao što putopisac priča, nego god. 1526; nije ju obsjedao tri mjeseca, nego samo 12 dana, i nije pod njom izgubio 40.000 ljudi, nego po turskih izvorih samo 1000, a po inostranih do 2000 ljudi[3]. Opisujuć nadalje tvrdju i njezina platna, navodi topove razne veličine, medju kojimi ističe jedan top s napisom kr. Vladislava II. od god. 1496, a drugi s napisom sriemskoga biskupa Ivana (III. 1508—1514) Orsaga *(Orzao)*, de Gut s godinom 1511. Putopisac još ističe, kao Pigafetta kod Sotina (C, p. 149), daleki pogled u veliku ugarsku nizinu, pa krasnu šumovitu goru i vinograde sriemske. — Putopisac pako poslanstva Leslijeva spominje Čerević *(Kirevicium)* i Petrovaradin *(Petro-Varadinum)*, ali nedaje potanjega opisa ovih mjesta; nego kod Petrovaradina primjećuje, da se od stare slave izopačio, a o priedjelu veli (p. 26): „digna omnino regio, fortissima quondam a situ et munitione, et par invictae cuilibet provinciae, si etiamnum revivisceret Petro-Varadinum".

Nadalje spominje neznani putopisac liepu varošicu *Karon*, koja mu se srbski zove *Karlozi* (Karlovci), o kojoj takodjer govore njegovi predhodnici[4]. *Zlankemen* s velikimi skladišti kamene soli, poznati je Slankamen, o kojem takodjer predhodnici govore[5]; ali Tisa, koja u istinu teče od sjevera k jugu, neutječe u Dunav, kao što priča putopisac, naproti Titelju *(Titul)*, nego naproti Slankamenu; dočim naproti Titelju utječe Begej, koji je zamienio s Tisom. Skladišta soli u Slankamenu obskrbljivahu solju u istinu jugozapadnu Ugarsku i Sriem. — I Leslijev putopisac spominje Slankamen *(Salenkemen)*, o kojem bilježi, da je položaj varoši i gradića glasovit, i da se od starih gradjevina još sačuvalo liepih sgrada. O Tisi *(Tibiscus)* pako pravo veli, da se tu spaja s Dunavom.

Ovaj topografijski spis putopiščeva puta po Dunavu do Biograda, odnosi se na znatnija mjesta, što leže na Dunavu; u cielom je, ako izuzmemo izopačena mjestna imena, dosta vieran, te prikazuje tadanje stanje onih krajeva, što su na šire i plastičnije

[1] Rad, knj. LXXI, 16 i 17.
[2] Rad, knj. C, 93, 94.
[3] Hammer, Gesch., III, 56; gl. napried, str., 171, 174.
[4] Rad, knj. LXXI, 17; Starine, XXII, 90.
[5] Gl. napried str., 171, 174.

Digitized by Google

opisali Vrančić i Pigafetta, koje neznani putopisac mjestimice popunjuje.

Izkrcavši se poslanstvo u Biogradu, bavilo se tu samo jedan dan, da se spremi na mučan put po kopnu, a putopisac razgledavši Biograd opisuje ga ovako:

„Dne 12. svibnja, nastavlja neznani putopisac, odmarasmo se u Biogradu, te smo s dozvoljom Hasanpaše, koj bijaše prije više godina pašom tamišvarskim *(Themonstuar* sic!), a onda bijaše beg ili sandžak (Sarsiang!) biogradski, razgledali grad i varoš. Grad leži visoko i prijatno, pod njim teče od zapada voda Sava *(Saw)* i utječe u Dunav tik zidina grada, kod biele kule prama iztoku. U gradu neima ništa osobita za vidjeti, pače u nutri je loše sagradjen. Tu je kula, koja je razstrieljana, a zove se *Bog se* (Bojša), a naproti ovoj je druga, a zove se *Nebog se* (Nebojša). Pomenuti grad straži njekoliko Turaka. Varoš pako prostire se pored Dunava i Save ponješto razgranjeno, veli se, da ima oko 6000 kuća, a naseljena je od Turaka, Židova, Srba, Dubrovčana i dr. U varoši su dva liepa karavanseraja, i stara prikladna kuća (bezestan), u kojoj ima različitih trgovina. Kad je bila turska vojska poražena, nagomila tu Turčin kod vode, radi gradnje brodovlja, iz Erdelja i dolnje Ugarske mnogo konoplje, voska i smole. U to vrieme bukne vatra, te uništi sve to i mnoge kuće, a trgovcem nanese velike štete, osobito njekomu Dubrovčaninu, komu je robe u vriednosti od 30.000 talira pogorjelo; turskomu caru pako ostala je vriednost od 40.000 talira. S toga je car trgovcem naložio, i sam je pomagao, da se sagradi nova kuća, koja je jur započeta, imati će mnogo dućana, a biti će limom pokrivena i po rimskom slogu sagradjena, a kao što se čini, biti će skupa gradjevina, koja će se turski zvati „Rheamserai (sic!, karavanseraj)".

Budući se poslanstvo samo jedan dan bavilo u Biogradu, za to je i putopiščev opis Biograda vrlo obćenit, te zaostaje daleko iza opisa Vrančićeva i Pigafettina[1]. Medju ostalimi ističe naš putopisac kulu Bojša *(Bog se)*, koje stariji putopisci nespominju, dočim je glavna kula Nebojša *(Nebog se)* dobro poznata od Vrančićeva putopisa. Putopisac računa broj kuća na 6000, dočim jedan viek mladji putopisci, na ime Morosini računa, da ima 1200 kuća, a

[1] Rad, knj. LXXI, 18 i 19; C, 94 i 139. Starine, XXII, 182.

Digitized by Google

Benetti navodi, da ima do 50.000 stanovnika[1]. I neznani putopisac prikazuje Biograd kao znamenito tržište, te navodi medju ostalimi trgovci i Dubrovčane kao posrednike trgovačkoga saobraćaja medju iztokom i zapadom. Govoreć napokon o šteti (30.000 talira), što nanese požar dubrovačkomu trgovcu, pokazuje tim, da su Dubrovčani onoga doba u Biogradu na veliko trgovali i bili dosta bogati. — Putopisac pako Leslijeva poslanstva nedaje ovaj put o Biogradu nikakova opisa, tim više govori (p. 27—34) o sjajnom dočeku, te podrobno nabraja i opisuje na susret jim poslanu vojsku. Uz to spominje i dubrovačkoga poslanika, koj se iz Carigrada vraćao i careva poslanika posjetio; po nošnji, veli, da je vrlo sličan kakovomu mletačkomu senatoru ili poslaniku.

Obavivši poslanstvo u Biogradu svoje poslove i ostavivši ladje u luci biogradskoj, krenu 13. svibnja kopnenim putem k Carigradu, a o tom putu nastavlja neznani putopisac ovako: „Dne 12. priedjoše na kopno; imali su 20 kola, od kojih je 5 pripadalo njihovoj pratnji. Dne 13. svibnja, pošto su kola bila priredjena i natovarena, krenuše na put, te su nakon jedne milje puta od Biograda prispjeli do gradića, koj je na visokoj gori, turski se zove *Habolla*, ugarski *Ziernaw*. Dok još Turci nisu imali Biograda, sagradili su ovaj gradić i bili su 10 godina susjedi Ugarske. Tako je poslanstvo prešlo iz Ugarske u Srbiju, koja je tu prvi dio zemlje Gornje Mizije; ovdje su njekada vladali despote, dok jih Turci nisu protjerali, a sada je ova zemlja naseljena od Srba i Turaka. Na noćište prispjeli su u varošicu po imenu *Grotzka*, a prenoćili su u karavanseraju. Kad su Turci osvojili Smederovo *(Semendrei* oder *Inicornium* u mjesto *Tricornium)*, stražili su Biograd, te su u pomenutoj varošici sagradili palanku, koja još stoji, a od Biograda je 3 milje daleko".

„Dne 14. svibnja krenuli su preko liepe, ali ne odveć visoke gore, na desnu su pustili selo *Kholar*, te su prispjeli k drugomu selu, po imenu *Reznitz*, koje je s lieva na visini, i tu su prenoćili; grad pako *Semendrey* (Smederevo) ostavili su s lieva. — 15. došli su na noćište u selo, po imenu *Copavi*, koje je s lieva od puta. Na istoj lievoj strani je na daleko gora *Carpathus*, koja se kod Holinave s Dunavom zajedno kreće k moru Crnomu, i Ugarsku završuje. Tu se diže gora *Gutschemia* te dopire do gore Hamum (sic! Haemum). — 16. krenuli su preko dubokih dolina k selu

[1] Rad, knj. LXXI, 19.

Digitized by Google

Batutnitz[1], pa pokraj rieke Morave i preko visoke i ravne doline k varošici *Jagotna*[2], gdje su kod njekoga bega prenoćili. Ova je varošica djelomice od ispahija naseljena. — Dne 17. su nakon milje puta prispjeli na obalu rieke Morave *(Morava)*, koju su na ladjah prebacili. Priča se, da tu dospieva Srbija a *Zardinia* (?) da nastaje. Ova rieka zvala se njekad *Mostius* (sic!) a nedaleko odavle vidjeli su s lieva zidine porušene varoši *Tortici* (?); te su medju Moravom, koja je s desna i gorom *Gutschemia*, koja jim je bila s lieva, po ravnom polju, gdje se mnogo riže teži, prispjeli na noćište u varošicu *Barackhin*[3], kojim teče riečica po imenu *Zierinza* (valja *Zierniza)*, a izvire na gori Gutschemia. Ova je varošica ponajviše ispahijami naseljena. — Dne 18. su se tu odmarali. Istoga dana prispjela su tri srpska kalugjera iz manastira koj leži ovoj varošici s desna, u tiesnoj gori, oko dvie milje od Paraćina daleko, a zove se *Ranauitza* (mjesto *Ravanitza)*; kalugjeri su poslaniku donieli na dar jagnje, njekoliko glava kisela kupusa i mješinu vina. Pomenuti kalugjeri nose dugu kosu, na glavi kamilarku[4], odievaju se crnimi haljinami, bogoslužje obavljaju na srpskom (servischer) jeziku, s grčkimi obredi i navadami; vele, da jih ima do 300 po manastirih; i da je ondje tielo despota Lazara u škrinji, a njegova da je bila Bugarska i Srbija".

„Dne 19. putovahu medju dubokimi dolinami, preko prve hajdučke šume *(Rauberwaldt)* i preko polja, te su prispjeli u selo *Bolinau*[5]. Ovim priedjelom teče prama izhodu (u mjesto zapadu sunca) rieka *Moraviza*. Nad ovim selom dižu se dva porušena gradića, jedan naproti drugomu, na dvih različitih brdih, jedan viši od drugoga, te bijahu u doba srpsko braništa. — Dne 20. preko druge hajdučke šume, preko brda i dolina, gdje se rieka *Morava* poput otoka na tri rieke dieli. Pomenuta rieka izvire kod Novoga brda *(Novo Bardo)*, a oni su se vozili pored nje blizu gore *Gutschemia*, koja je rudami bogata; Turci prave tu puške, taneta i limu, i sve to izvažaju u Carigrad. Ovaj kraj ima rudnika u *Otio Nobeth, Rudingradu* i *Tropzni*. Zatim su putovali u *Kholmass*, gdje na lievo *Gutschemia* svršava, a *Hemus* odpočimlje, te

[1] Na povratku zove „Patsbin".
[2] Na povratku zove ju „Jagodna".
[3] Na povratku ga zove „Baragemi".
[4] „Das Haupt mit einem schwarzen Harrassen-Sack, welches sie hinden binden, auf dem Rücken hangen lassen, bedeckt".
[5] Na povratku ga zove „Boliban".

Digitized by Google

su prispjeli u varoš *Nissa,* koja se tako zove po rieci *Nissavi*, koja onuda teče".

„Dne 22. putovahu k varošici *Piroch,* koja leži pod gorom Hemo: tu je na pećini porušen gradić, koj su sagradili i nastanili despote, s jedne je strane dapače položit; tu izvire mnogo toplih sumpornih vrela. Na noćište prispjeli su u selo *Zariprot*, niže kojega teče mala rieka *Cycova.* — Dne 23. išli su potaracanim putem, koji takodjer Bugari Trajanovim zovu; priča se, da ga je dao graditi car Trajan, da nemora zimi svoju vojsku po sniegu i blatu voditi; prošli su selom *Calletin* i prispjeli su na noćište u selo *Belissa.* Kad su ovamo došli, bili su malo ne svi mužkarci i žene izišli iz sela u njeku drvenu crkvu, koja je na visini, a svaki je iz svoje kuće ponio sa sobom ždelu kuhane pšenice i biela kruha, što su polagali u crkvi na dva duga stola, a nad tim je svećenik, uz kojega su stajale starješine obćinski, molio i pjevao; za tim su žene, mlade i stare, svaka s gorućom sviećom pošle na groblje, koje je uz crkvu, te na grob svojih krvnih rodjaka, od kojih je mnogi prije 20 godina umro, zabole svieću, bacile se na nj i sa svom snagom zvale i naricale, a njekoje su se dapače do krvi po licu greble. Pošto je to njeko vrieme trajalo, njekoje žene, imajuće na glavi vience, tiešile su plačuće i vodile je natrag u crkvu, gdje je svećenik opet molio dugu molitvu, tamnjanom kadio, pjevao i blagoslivljao, a pšenicu i kruh nošahu pred svećenika, koj je od toga nješto uzimao; ostala pako obćina se posiela i jela, a jedan je drugomu od svojih mrtvih pričao. Za tim je svećenik opet pjevao i nje blagosljivao, tim su ustajali i krenuli kući. Ovo se običaje obavljati tri put u godini, na ime svakoga petka poslije najvećega crkvena praznika. Na oltaru imaju mnogo voštenih svieća, razpela i slika sv. Pavla, sv. Nikole i Bogorodice".

„Dne 24. prispjeli su u Sofiju *(Sophie)*; gospodin poslanik odsio je u njekoga dubrovačkoga trgovca, konji i kola pako smješteni su bila u karavanseraju. Ova je varoš obično stolica begler bega, nije utvrdjena, neima zidina, zaprema 7000 kuća; tu je takodjer veliko trgovačko zanimanje; u ostalom neima šta tu vidjeti. U predgradju ima ipak ostanaka starih zidina, porušena grada *Vlpio* (sic!, u mjesto *Ulpia Sardica*), koji je sagradio car Vlpio Trajan, ima i staru crkvu sv. Sofije, koju Turci danomice ruše, jer od nje grade svoje crkve. Mehmed, bivši budimski paša, kojega je njeki Židov otrovao, sagradi tu prilično liepu crkvu, u kojoj je zakopan; još je tu isti paša utemeljio kupalište i karavanseraj, da

Digitized by Google

kad se tu putujući Turčin svrati, da ima on i konj mu tri dana obskrbu. U ovoj je varoši kupalište od liepa biela laštena mramora, ukusno sagradjeno, i još jedno s pet soba, koje jedna peć grije. Dne 25. i 26. odmarali se u Sofiji".

Evo putnoga dnevnika neznana putopisca od Biograda do Sofije. Pošto se poslanstvo u Biogradu spremilo na put po kopnu, krenu malo ne istim putem, kojim su i njegovi predhodnici, Vrančić, Betzek i Pigafetta išli, i u svojih ga putopisih opisali. Mi ćemo s toga iz dnevnika neznana putopisca iztaći samo one podatke, koji popunjuju, odnosno razsvjetljuju starije putopisce toga puta. Prvo mjesto, koje spominje neznani putopisac poslije Biograda, jest gradić na visokoj gori, po imenu *Habolla* ili *Ziernaw*, bez sumnje turska Havala ili Žrnov srpskih ljetopisaca, a navode ga Vrančić i Pigafetta[1]. Turci su u istinu odavle stražili Biograd, dok ga još nisu imali. *Grotzka* poznata je varošica, koju Turci nazivahu Hisardžik, a utvrdiše ju kao branište protiva Biograda, dok još nebijaše njihov. I neznani putopisac pridružuje se onim, koji su držali Smederovo za stari Tricornium[2]. To stariji, to mladji putnici, putujući od Biograda prama Carigradu, išli su do Grocke odnosno do Smedereva pored Dunava, gdje su se s ovom znamenitom riekom oprostili, a odovud krenuli su prama jugo-jugo-iztoku; na tom putu do Batočine, obično spominju stanice Kolare, Livadicu naproti V. Orašju i Klenovac ili Palanku. Neznani pako putopisac navodi na istom putu dvie stanice, na ime *Reznitz* i *Copaui*, dva tako izopačena mjestna imena, vjerovatno neznatna sela, da sličnim u onom kraju neima spomena, za to jim je vrlo težko u trag ući. Nu držeć se opisa, mogla bi biti putopiščeva *Reznitz* medju Kolari *(Kholar)*, što su s desna, i Smederevom *(Semendry)*, što su s lieva pustili, današnje neznatno selo Radinac, u kotaru podunavskom okružja smederovskoga, jer je u istinu s lieve strane puta. Još bi jedna konjektura, koja nam se čini prikladnija, mogla naći mjesta, na ime nije li Reznitz možda izopačeno ime rieke Jasenice, koja kod V. Orašja u Moravu utječe, u ovom slučaju bilo bi potonje mjesto, naproti Vrančićevoj Livadi (Livadici) putopiščeva Reznitz, jer V. Orašje, stolica sreza smederevskoga, gdje je prielaz preko Morave k selu Livadici, i danas je obično noćište na putu od Biograda k Nišu. Druga mu je stanica selo *Co-*

[1] Rad, knj. LXXI, 21; knj. C, 138.
[2] Rad, knj. LXXI, 21.

Digitized by Google

pavi (?), prema navedenim stanicam u drugih putopisaca, moglo bi se pomisliti, da je izopačeno mjestno ime Vraučićeva i Pigafettina „Clenovca" ili današnje Palanke na Jasenici[1]; ali na istom putu, na njegovoj lievoj strani, ima selo Lapovo u srezu lepeničkom okruga kragujevačkoga[2], što je vjerovatnije; jer se s putopiščevom oznakom liepo slaže; te leži u istinu na lievo od puta, a Batočini *(Batutnitz)*, kojom su sliedećega dana prošli, na sjeveroiztoku. Neznani putopisac spominje kod potonjega mjesta goru Karpata *(Carpathus)*, koja mu se na lievoj strani od puta diže i Ugarsku kod *Holinave* na Dunavu završuje. Ovo potonje mjesto, na ime Holinava, Vrančićeva je Halimaska ili Pigafettina Almasca[3], možda Armasok (?) austrijske karte (1 : 300.000) nedaleko Kladova. Gora pako *Gutschemia* neće biti drugo, nego kompleks gora na iztočnoj strani Morave, vjerovatno Pigafettina gora *Gotscena* ili Vrančićeva gora Kučeva *(Cuciaevo)*, na ime gore one glasovite srpske župe, koja se uz Braničevo spomine u staro-srpskih ljetopisih[4]; samo što svaki putopisac tu goru na drugo mjesto postavlja. Kad bi bili putopisi Vrančićev i Pigafettin ono doba jur naštampani, lasno bi se moglo pomisliti, da jih je neznani putopisac poznavao; pošto je orografijska razredba i imena gora u njih dosta slična; nu neće biti drugo, nego da su glede orografije oboji iste izvore upotrebljavali. Batočina *(Batutnitz)* i Jagodina *(Jakotna* ili *Jagodna)* poznate su varošice, a opis puta posve je u skladu s opisom Pigafettinim (C, 136) — Poslanstvo pako Leslievo krenuvši od Biograda, putovalo je istim putem, na ime preko Grocke *(Isarchich)*, Palanke *(Hasanbassa palanka)*, Batočine *(Bodanzin)* u Jagodinu *(Jogada* sic!), o kojoj je putopisac zabilježio, da je „locusa natura amoenus, fontibus celeber et exquisitis deliciis aptus".

Kod današnje Ćuprije prispjelo je Ungnadovo poslanstvo na Moravu, koju je ladjami prebacilo. Tu bi mu prestajala Srbija *(Servia)*, a nastajala *Zardinia* (?); potonja mu je izopačeno ime, vjerovatno *Dardania*; jer na današnjoj rieci Ravanici zamjenjivala se stara granica medju Moesijom i Dardanijom, što su njekoji

---

[1] Rad, knj. C. 137. Starine, XXII, 181.
[2] K. Jovanović, Rječnik, p. 42. Milićević, kn. Srbija. p. 296.
[3] Starine, XXII, 86. Rad, C, 91.
[4] Starine, XXII, 180. Rad, knj. LXXI, 23; knj. C., 136.

Digitized by Google

pozniji geografi i putopisci prenieli na Srbiju i Bugarsku[1], dočim drugi onu medju prenose na Nišavu. I naš putopisac spominje staro ime srpske ili zapadne Morave, ali ju zove kao i Vrančić imenom „Mostius[2]“. Pokraj današnje varošice Ćuprije, vidjeli su s lieva zidine stare razorene varoši *Tortici* (sic!), koja je bila medju Moravom s desna i gorom Gutschemia s lieva. Premda je putopisac položaj stare varoši dobro označio, al joj je ime grozno izopačio. Ona stara varoš poznati je rimski municipij Horreum Margi[3], koj bijaše preko šest vjekova najveća varoš u nutrašnjosti Gornje Moesije; iz njezinih ruševina postalo je sredovječno Ravno staro-srpskih ljetopisa[4], koje Edrisi zove Rabna, a križarski putopisci zovu ga različito (Rabinel, Rabnel, Ravenella i dr.); za turskoga gospodstva Morava Palanka ili Morava Hisar, i napokon Ćuprija. Ruski četnik Gramberg vidio je tu još god. 1808 ruševine staro-rimske varoši po imenu „Trajan“, odkud je možda postalo izopačeno putopiščevo ime Tortici[5]. Putopiščeva pako gora *Gutschemia*, odgovara bi tu po položaju Podgoračkim planinam (Golubinji), koje se Ćupriji na iztoku dižu. Nadalje spominje *Barackhin*, današnji Paraćin, i rieku *Zierinzu*, koja je današnja Crnica, Pigafettina *Scermasca*, izviruća pod brdom Sisevcem, koj je sastavinom Podgoračkih planina ili putopiščeve Gutschemie, a utječe nedaleko Paraćina u Moravu[6]. U Paraćinu primilo je poslanstvo malu deputaciju s darovi srpskoga manastira Ravanice *(Ranauitza)*, kojom prilikom opisuje neznani putopisac na kratko nošnju kaludjersku, dočim je Pigafetta putovao s Vrančićem k manastiru i opisao ga po autopsiji[7]. Na daljem putu spominje putopisac prvu hajdučku šumu *(Rauberwaldt)* i selo *Bolinau* ili *Boliban*. Prva hajdučka šuma odgovala bi položajem današnjoj mozgovačkoj planini Bukoviku, a selo Bolinau ili Boliban poznati je sredovječni grad *Bolьvan* ili današnje selo Bovan na lievoj strani Moravice. Bolьvan spominju staro-srpski spomenici, pa Vrančić i Pigafetta u svojih putopisih[8]; neznani pako putopisac navodi ruševine dvaju gradića,

[1] Gl. napried, str. 176, 179.
[2] Rad, knj. C, 137.
[3] Ptol. III, 9, 5. Itin. Ant., 134. Hierocles, p. 657 itd.
[4] Daničić, Rječnik, III, 6.
[5] Ćuprija gl. u Milićevića, kn. Srbija, p. 1128.
[6] Starine, XXII, 180. Rad, C, 136.
[7] Starine, XXII, 180, 181. Rad, C, 136.
[8] Milićević, kn. Srbija, p. 786. Starine, XXII, 92, 95, 180. Rad LXXI, 28; C, 135.

Digitized by Google

koji se dizahu na dvih različitih brdih. I naš putopisac spominje rieku *Moravizu,* ali neteče mu na zapad, nego prama „iztoku sunca“ (!). Buduć da je poslanstvo, obišav aleksinačku kotlinu, putovalo starim putem preko Bovana u Niš, biti će druga hajdučka šuma (ander Rauberwaldt), po položaju sudeć, današnja planina Ozren, osobito njezini visi i klisure Obla glava, Debeli i Siedi vrh, preko kojih je vodio put na njezin južni obronak. Ovdje bi mu gora Gutschemia, kao i Pigafettina Gotscena, položajem svojim odgovarala planini Ozren, o kojoj tvrdi neznani putopisac, da je rudami vrlo bogata, da Turci tu prave puške, taneta i limu, te da odavle izvoze u Carigrad, a u ovom kraju bila bi mu rudarska mjesta *Otio Nobeth* (?), *Rudingrad* i *Tropzna* (Toponica?). Nu od ovih mjesta prvo i potonje je užasno izopačeno, da jih je vrlo mučno razgonetati; drugo pako, na ime Rudingrad, čini se, da je narodno ime, ali mu neima nigdje u onom kraju spomena. Glede rudnoga pako bogastva, neima spomena u današnjih opisih Srbije, da bi Ozren ili aleksinački okrug obilovao kovinami, nit ima tamo rudarske industrije, niti ju spominju stari spomenici. Buduć da putopisac spominje Novo brdo *(Novo bardo)* kao velište Morave (iztočne), nije li možda iz onoga rudami bogata priedjela, prenio svoje rudarske bilježke, koje je njegdi čitao, u ove krajeve. I sliedeća putopiščeva stanica, naime *Kholmass* (?) vrlo je izopačeno mjestno ime; poznavajuć smjer staroga puta od Bovana u Niš[1], tražili smo na tom putu slično ime, al mu neima traga. Buduć da mu kod ove stanice prestaje gora Gutschemia, odgovarao bi Kholmas današnjemu selu Komren[2], na putu k Nišu, na sjeverozapadu. O Nišu *(Nissa)* pako nezna drugo kazati, nego da je varoš, te da nosi ime od *Nissave*, koja ju protječe; dočim stariji putopisci na šire o njem pričaju, a Leslijev putopisac, koj je preko Aleksinca *(Aleschinti)* putovao, o Nišu bilježi (p. 36): „urbs fuit episcopalis, nunc vile oppidum, etiam istud sed rudiori vulgo suscepti curriculi umbilicus“.

Na putu medju Nišem i Sofijom navodi neznani putopisac najprije varoš *Piroch,* ili današnji Pirot, koj mu takodjer leži pod Balkanom *(Hemo)*; spominje poznatu staru gradinu na pećini (Sarlak ili Isarlak, t. j. gradić), o kojoj govori malo ne svaki tadanji putnik[3]. Jošte navodi sumporna vrela, kojim u starijih pu-

[1] Milićević, kn. Srbija, p. 786.
[2] Milićević, kr. Srbija, p. 85.
[3] Rad, knj, LXXXIV, 90; knj. C, 129; napried str. 181.

Digitized by Google

topisaca neima spomena. *Zariprot* današnji je Caribrod, o kojem takodjer stariji putopisci govore[1], a riečica *Cycova* današnja je Sukovska rieka, koja se u istinu niže Caribroda, izpod Sukovskoga mosta izlieva u Caribrodsku rieku s lieve joj strane. Zatim priča putopisac, da su krenuli potaracanim putem, koji Bugari zovu Trajanovim; jer ga je ovaj car za to sagradio, da ne mora vojsku zimi po sniegu i blatu voditi. I Vrančić u dnevniku svoga drugoga puta opaža, da kod Pirota nastaje taracan put, koji domaći zovu Trajanovim[2]. Ove se bilježke odnose na staro-rimsku poznatu vojničku cestu, koju smo napried spomenuli[3]. Dalje su prošli selom *Calletin*, današnjim Kolatinom, gdje se Ježevica stiče s Godečkom riekom, pa su prispjeli u selo *Belissa*, današnju Bjelicu na isto-imenoj rieci, koje selo i drugi tadanji putopisci spominju[4]. Prigodom noćevanja u Bjelici opisuje neznani putopisac iz autopsije narodni običaj pohadjanja groblja ili pomen na mrtve, što se u Srba zove *družičalo* ili pobušeni ponedjeljnik (drugi po uskrsu). Ovaj je običaj opisao Vuk[5], ali ponješto drugačije, nego naš putopisac; nu sličnost medju jednim i drugim opisom lasno se razpoznaje. S toga se razabira, da je družičalo bilo i u Bugara u običaju; a kao što mi pričaše, još se oko Trnova i drugdje u Bugarskoj obavlja, ali ne svagdje na jednaki način. Tim pričanjem prinio je neznani putopisac mali prilog za tradicionalnu literaturu južno-slovensku.

Putopisac pako Leslijeva poslanstva navodi medju Nišem i Pirotom najprije selo *Coitina*, koje mu je tri ure od Niša daleko, današnja je Kutina na isto-imenoj rieci. Kod ovoga mjesta opisuje vruće kupelji, koje, veli, da su u prisoju nedaleko kraljevskoga puta; kupelji su pod otvorenim nebom, bez ikakova krova i nadzora, nego su poznate svojom snagom; izviru pod gorom i tvore korito, koje je dugo 15, a široko 10 stopa. Ovaj opis vruće vode odnosi se vjerovatno na susjednu Niševačku Banju, koja je gotovo dvie ure od Niša daleko, pored puta u Pirot, a izvire u

---

[1] Rad LXXXIV, 90, 91. Opis Caribroda u Jirečeka, Cesty po Bulharsku, p, 356 i 357.

[2] Monum Hung. histor., Scr. VI, 80.

[3] Rad, knj. LXXI, 26; knj. C, 129; gl. napried str. 181.

[4] Rad, knj. LXXI, 32; gl. napried, str. 182.

[5] Vuk Karadžić, Život i običaji naroda srpskoga; u Beču 1867, str. 27, 28. Družičalo gl. u akademijskom rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika, II, 814.

Digitized by Google

istinu pod brdom (Koritnjakom)[1]. Nadalje spominje varošicu *Mussa bassa palancu ili Curruzesma,* što je današnja Biela Palanka, mnogo vrstno opisana od starijih i mladjih putopisaca[2]. Tu jim dodjoše na susret Bugarkinje (Bulgarae faeminae) s razdrobljenim maslom, a pred poslanike bacaše sol, želeći jim tim, da ugodno i srećno bez svakih neprilika nastave svoj put. Tu, veli, da ima mnogo staro-rimskih spomenika, i priobćuje dva rimska napisa, koja je takodjer Mommsen po drugih izvorih objavio[3]. Tu su ostanci, kako je poznato, staro rimske varoši *Remesianae,* iz koje ruševina sagradiše Turci Muša paša Palanku ili današnju Bielu Palanku[4]. Na desnoj (u mjesto lievoj) strani puta nastaje mu zlatom bogati, od starine glasoviti Haemus, koj se u duljinu proteže. Kod Pirota (*Pirota* sive *Sackarkoi* u mjesto Šarköi) tuži se putopisac na široko, da nisu bili vikli na tamošnju ljetnu vrućinu, koje radi mnogi su članovi poslanstva bili oboljeli, a njekoji i umrli; jer vlada danju najveća žega, noću pako zima i vlaga. Liepa karakteristika kontinentalnoga podnebja, pošto su početkom srpnja onuda putovali. Na povratku zove Pirot „Bulgariae metropolim" i opisuje užasnu studen, što su ondje pretrpjeli; jer su u siečnju putovali[5]. Prije nego što je poslanstvo u Sofiju prispjelo, primi ga pred ovim gradom, na ime u *Nicopolisu,* tamošnji biskup (vjerovatno arhimandrita). Izvan mjesta je crkva, koja je bila njegda urešena različitimi slikarijami, što su Turci porušili i satrli. Po drevnom pričanju bila je ova crkva sagradjena prije 1400 godina i da su ju Kršćani u velikom broju vazda polazili. Nicopolis, koj razlikuje od onoga na Dunavu, današnji je manastir sv. Nikole u Orehovu, kojemu su pripadala sela Bjelica, Kostinbrod i dr., a spominje se u starih bugarskih spomenicih[6]. O Sofiji napokon, o njezinom položaju i znamenitostih nezna Lesliev putopisac drugo kazati, nego da je u Bugarskoj, da neima zidina, pa da je stara kršćanska crkva, sagradjena u slogu križa, turskom mošejom, i da u tamnoj kapeli obavlja franciškan službu božju. — I neznani putopisac

[1] Milićević, Kr. Srbija, str. 11.
[2] Rad, knj. C, 129; gl. napried, str. 176, 181.
[3] Mommsen, C. I. L. Tom. III, p. 1, p 268 n. 1686 i 1687.
[4] Jireček, Heerstrasse, p. 23, 127.
[5] Na istom povratku spominje *Dragman* (Dragoman), ali ga neopisuje.
[6] J. Šafařik, Pamatky dřevniho pisemničtvi Jihoslovanův, 2. izd., str. 96 i 108; Jireček, Cesty, str. 12.

Digitized by Google

opisuje površno Sofiju *(Sophie)*, nu ipak spominje živo tamošnje trgovanje, ostanke starih zidina i glasovitu crkvu sv. Sofije, o kojoj svaki stariji i mladji putnik govori. Još spominje naš putopisac, da se je Sofija u staro doba zvala *Vlpio*, u mjesto „Ulpia Serdica“ i da ju je sagradio car Ulpio Trajan[1]. Tim više govori o novijih gradjevinah, koje sagradi Mehmed (Sokolović), bivši budimski paša.

Dalji put od Sofije do Carigrada opisuje neznani putopisac ovako: „Dne 27. putovahu preko daleke ledine i preko rieke *Sciabrum*, koju domaći žitelji zovu *Iscar*. Ova rieka dieli Scardus od Orbela. Za tim su prošli dolinami i preko visoka brda, te su dospjeli na noćište u selo po imenu *Walckharella*. — Dne 28. svibnja krenuše liepom ravninom, koja je tri milje duga, a dvie široka, na okolo je pako ogradjena gorom i mnogimi seli zasadjena; dospjeli su u selo *Ictiman*, gdje su ih smjestili u starom drvenom karavanseraju, pokraj crkve, koja je u zemlji prva, što ju Turci sagradiše. Prenoćivši tu, krenuše 29. preko gore *Rodope*, u kojoj je selo, po imenu *Khaplidervam*, a kod toga sela su velika, visoka, porušena vrata, zvana *Basilica*, kroz koja može husar s osovljenim kopjem projahati. Na drugom mjestu ove gore je opet selo, po imenu *Vieterina*[2], a kod njega ima porušen gradić, koji je njegda njeki kršćanin, po imenu *Nowackhno*, sagradio; još ima od toga gradića starih zidina, koje se „Novakhno“ zovu. Za tim je mjestom sagradio Mehmed paša, veliki vezir sadašnjega i predjašnjega cara, za putnike liepi bunar; jer svi putevi, koji idu iz Srbije u Traciju, stječu se ovdje. Jer ovaj gradić s pomenutimi vrati bijaše njegda klisura i braništem Makedonaca, Traćana i Srba. U ovoj gori ima vrlo uzak, rdjav i kamenit put, na mnogih se mjestih vidi potaracan put Trajanov, o kojem je bilo jur gore govora, zarasao je jur travom i drvećem, a od voda je vrlo razdrt. S ovoga gradića vidi se prama Plovdivu *(Philippopoli)* liepa ravna poljana; tu, vele, da prestaje i odpočimlje Dardanija. Ova je zemlja imala njegda ratoboran narod, koj je vlastitimi domaćimi ratovi izkorienjen. Ovaj je priedjel prostran, ali nije plodan, jer je suh i pjeskovit, ljeti dapače posvema presišu rieke. Na noćište stigoše u varošicu *Tatar Pasarsitsch*, koja je od samih Turaka naseljena. — Dne 30. svibnja krenuše liepom ravninom u *Philippopoli* (Plovdiv), gdje su

[1] Rad, knj. LXXI, 31, 33; knj. C, 127; napried p. 182, 185.
[2] Na povratku zove ga „Novasella“ (Jeniköi).

Digitized by Google

se u karavanseraju blizu mosta smjestili. Ovaj grad sagradjen je na tri brda, toga radi zove se *Trimontium*. Gore na brdu je stari porušeni gradić. Priča se, da je ovaj grad sagradio Filip Makedonski, otac Aleksandra Velikoga. Uprav ovoga dana prispio je amo beglerbeg Grčke, po imenu Čauš-beg, koj bijaše Sulejman Sodomićanin (Sodomiticus), sa svojom vojskom, te se pored Marice *(Mariza)*, koja protječe gradom, utaborio. Budući da je poslanik imao i njemu na ime carevo izručiti pismo i dar, za to ga je molio za audienciju. Na to je beglerbeg po svojem čaušu poručio: vidi se, da gospodin poslanik još nije nikad bio kod Porte, te nezna, da u Turaka nije običaj, da putem s poslanici govore i razpravljaju, osobito ovom prilikom, kadno je od cara svoga odaslan, da s vojskom ide dalmatinskomu Novigradu *(Novagrada)* u pomoć, jer su ga Mletčani obsjeli. Ako mu poslanik ima šta poručiti ili poslati, on je pripravan saslušati ga i primiti. Na to mu je poslanik po plemićih poslao carevo pismo i dar, što su četiri njegova čauša pratila; vojska pako bijaše ulicom poredana, a sredinom su išli trubljači i bubnjari, koji su igrali. Kad su poslanikovi izaslanici k njemu došli, usta, prijatno se nakloni i pruži jim ruku; zatim preuze dar, na ime visoku uru s kristalnimi stakli, dva prilično velika pehara, krasnu pozlaćenu mjedenicu i svjetiljku, što je marljivo razgledao. Pošto su izaslanici posjeli, reče jim, da vrlo žali, što nesmije s poslanikom govoriti, jer bi svakojake sumnje na nj, kao novajliju u ovoj časti, bacali, kad bi osobno s njim govorio. Na to su ga izaslana gospoda na mjesto poslanika u ime carevo pozdravila i k novoj časti mu čestitala. Predavši mu carevo pismo pridodaše: budući da je Nj. Veličanstvo čulo, da on u Porte uživa veliki ugled, za to poklanja mu Njeg. Veličanstvo ovo posudje, moleći ga, da bi mu pomogao u svoga cara izhoditi željni mir, i da će mu Nj. Veličanstvo za to biti vazda zahvalnost dužno. Na to je pomenuti beglerbeg pitao za Njegovo Veličanstvo, komu sve srdno zahvaljuje, što se ovim darom njega sjetilo. Pošto su mu izaslanici poslanikovi zaželjeli srećan put, a on njim i poslaniku oprostiše se i krenuše kući uz počasti i pratnju, kao i predjašnji put. Računalo se njegovu vojsku na 40.000 momaka, ali oni nisu više u njegovu taboru vidjeli, nego 7 do 8000 ljudi i 500 deva. Beglerbeg je pristojan i učtiv gospodin, prilično debeo, nije odveć velik, može mu biti oko 30 godina, a veli se, da rado pije. — Dne 31. prošli su selom *Comusins* i prispjeli su na noć u selo *Khayali*. — Dne 1. lipnja prošli su selom *Zivo*, pa opet preko hajdučke

Digitized by Google

šume. U ovoj kao i u svih pomenutih šumah ima koliba sa stražari, koji, čim spaze i čuju s daleka putnike, udaraju u bubnje, javljajuć tim, da se može bez opasnosti prolaziti. Na noć stigoše u *Hauriali.* — Dne 2. prispjeli su ka kamenitomu mostu, 450 koraka dugomu, od četvorca kamena, sagradi ga Mustafa paša, veliki vezir sultana Sulejmana (u mjesto Selima I.), dok bijaše još mlad; sagradi još seralj kao pristanište za putujućega cara. Varošica se po njemu zove *Mustafa Bascha Zschufri*[1]. Tu su prenoćili u karavanseraju, koj je tu uz mošeju sagradjen, tu su jim dali prema zakladi mesa, riže i kruha".

„Dne 3. prispjeli su u veliki stari grad *Adrianopoli,* koj je još ogradjen starimi visokimi grčkimi i rimskimi zidinami, na kojih se mjestimice vide grčki i rimski napisi. Ovaj je grad sagradio car Hadrijan (Adriano); u predgradju ima dugi kameni most, kamo pritječe s iztoka *Tuntza,* a sa ponoći rieka *Hadro,* te se pod mostom s riekom *Maruzom* stječu. Potonja pako s gorom *Orbelai* (sic!) koja se kod rieke Iscar uzdiže, kreće se na zapad k moru Egejskomu. U Adrianopolu neima ništa osobita za vidjeti, nego mošeja sultana Selima, sadašnjega cara turskoga, koj ju dade sagraditi po sužnjevih i Grcih, najkrasnije mramore dao je po moru amo voziti od razrušenog grada Troje. Tu su još dvie mošeje, na ime sultana Bajazita i sultana Sulejmana, koje se s ovom jedva dovršenom gradjevinom nedadu porediti. Car ima izvan grada dvorac ili seralj, jer običaje malo ne svake godine njeko vrieme tu prebivati. Budući da ovaj priedjel uz rieku Maruzu ima dosta trave i livada, drži tu car svoje deve u velikom broju; u tu svrhu dao je sazidati staju za nekoliko tisuća deva, a u njoj ima mnogo soba s liepimi vodostroji od biela laštena mramora. U dvorcu je takodjer soba, gdje car sa svojom sultanijom običaje spavati, 30 je koraka duga, a 6 široka, nakićena zlatom, lazurom i bielim mramorom. Gradnja ove sobice, vele, da je 50.000 talira stajala. Dne 4. lipnja su tu ostali, te mnogo liepih i ukusnih trgovina vidjeli".

„Dne 5. krenuše preko ledine u selo *Hapsa*[2], gdje su preko noći ostali. — Dne 6. prošli su varošicom *Eschibaba,* koja je u vrlo liepom priedjelu, a na noć stigoše u *Bergass,* koj njegda bijaše gradom, a zvao se *Bergula.* Mehmed paša ukrasio ga liepimi gradjevinami, osobito liepom mošejom i karavanserajem.

[1] Na putu u domovinu zove ovo mjesto samo „Mustapha Bascha".
[2] Na putu u domovinu zove ovo mjesto „Haptsa".

*

Digitized by Google

Dne 7. prenoćiše u *Ihsioly*[1]. — Dne 8. krenuše dalje, te su nakon tri ure puta prispjeli k moru Egejskomu; za tim su stigli na noć u staru Grčku varoš *Sylimbriju*[2], koja na moru, te je još većinom od Grka naseljena; tu je star opustošen gradić. — Dne 9. prispjeli su ka kamenomu mostu, koj vodi preko morskoga rukava, po imenu Propontis; most je 730 koraka dug, a 8 širok; varošica nosi od mosta ime; kad je more most iztrošilo, dade sultan Sulejman ugledan most opet sagraditi, ali neda se poreditи s onim u Pragu *(Praag)*. Prenoćivši, krenuše preko drugoga rukava morskoga i rdjava duga mosta u varošicu, po imenu *Gutschekmesse*[3], gdje utječe rieka *Bolhemus* u more. Poslanik (Orator) rimskoga cara u Carigradu odasla Pruxela (Filip de Bruxelles) s dragomanom gosp. izaslaniku na susret, javljajući, da je zapriečen slaboće radi doći mu osobno na susret, nego da još dojdući dan, na ime 10. lipnja, ostane u varošici, jer toga je dana vieće, za to ne bi izaslanik nit od čauša, nit od ikoga drugoga Turčina imao pratnje; jer ne samo da Turci pomenuti dan svetkuju, nego što je petkom, subotom, nedjeljom i pondjeljkom divan ili vieće, za to ovih dana ne bi mu mogao nitko u susret doći. S toga se je tu poslanstvo 10. lipnja odmaralo".

„Dne 11. lipnja odasla carigradski carski poslanik pomenuta Bruxella, dva dragomana i svoje sluge gosp. poslaniku jednu milju puta na susret; za poslanika i Eduarda dva konja, mi ostali pako u naših najboljih haljinah ostadosmo u kolih. Kad su se na četvrt milje približili ka gradu, čekao jih je čauš paša i 50 čauša u dolini njekoga brda kod bunara. Tu je dočekao g. poslanika i dalje ga pratio u grad, gdje jih je mnogo naroda po ulicah čekalo; njekoji se veseljahu govoreć „aferim", to jest, baš dobro je učinjeno, dočim drugi njekoji nas nazivahu „gauri". Oko 10 ura prije podne stigoše u karavanseraj, gdje jih je carski carigradski poslanik onoga dana o svom trošku držao. Kad se hoće da pomenuti čauš paša koga prati, valja ga naručiti, i od svakoga konja po jedan dukat mu platiti".

Ovo bi dakle bio neznana putopisca dnevnik puta od Sofije do Carigrada: opis puta mu je razmjerno obćenit i kratak, mjestna i vlastita imena ponajviše izopačena, a historijske bilješke neumjestno poredane i pobrkane. Mi ćemo i tu samo one

[1] Na putu u domovinu zove ovo mjesto „Eschiorli".
[2] Na putu u domovinu zove ovo mjesto „Sillibrea".
[3] Na putu u domovinu zove ovo mjesto „Ponte piccolo".

Digitized by Google

podatke putopiščeva dnevnika iztači, koji starije putnike popunjuju, odnosno ispravljaju. Na tom putu najprije spominje rieku *Sciabrum*, bez sumnje stari Ciabrus; ali ovaj nije narodna Iskra *(Iscar)*, koju je poslanstvo nedaleko Grubljana po drvenom mostu prešlo, nego poznata Cibrica, koja kod Cibra utječe u Dunav. I Vrančić u putopisu svoga prvoga puta trudio se na široko dokazati, da je Ptolomejov Ciabrus današnja Iskra[1], a tako se onda općenito mislilo; jer i naš putopisac primjećuje, da Iskra dieli Haemus od Orbella. Selo *Walckharella* poznati je Vakarel na razvodju medju Iskrom i Maricom, a spominju ga i drugi putnici[2]. — Mučan put preko ihtimanskoga gorskoga priedjela ili glasovitih klanaca opisuje neznani putopisac tako općenito, da ga stariji putopisci glede opisa klanaca i topografije puta znatno popunjuju[3]. Na tom putu spominje najprije selo *Ictiman* (Ihtiman) s istoimenim poljem, koje je odasvuda gorom ogradjeno, spominje i opisuje ga svaki tadanji putopisac. Na putu pako preko onoga gorskoga priedjela, ili kroz glasovite klance, navodi samo dva sela na ime *Khapliderram* (sic l) i *Vieterina;* prvo je izopačeno tursko ime Kapu Derbend (ždrielo vrata) ili današnji Kapudžik, gdje su u istinu stara rimska glasovita vrata, poznata po imenu „Trajanovih vrata"; ali ta vrata nisu zvala se, kao što tvrdi putopisac *Basilica* (Vasilica), nego ovako se zvala tvrdjica blizu vrata, poznata pod turskim imenom Kapudžik, odnosno onaj gorski priedjel, putopiščeva i Pigafetina Rhodopa, zvao se u Bugara Vasilicom, te je pod ovim imenom poznat i u starijih putopisaca[4]. Drugo je selo *Vieterina*, poznati Vjetren[5], na podnožju gradića, koji dopituje putopisac Novak Debeljaku *(Novakhno*, sic!), poznatomu junaku naše tradicionalne literature, dočim stariji putopisci, osobito Vrančić i Pigafetta, istomu narodnomu junaku dopituju gradić Kapu Derbend, odnosno „Trajanova vrata[6]". Onaj pako gradić kod Vjetrena Betzekov je *Assarick,* ili Asardžik, kako ga Turci zvahu po onoj ruševini sta-

---

[1] Rad, knj. LXXI, 33, 34, 36, 37.

[2] Rad, knj. LXXI, 37; knj. C, 58; napried str. 183.

[3] Rad, knj. LXXI, 34—40; knj. C, 125—138; napried, l. c.

[4] Potanje o ždrielu i Vasilici gl. u Radu, knj. C, 121—126; gled. napried, l. c.

[5] Rad C, 120. Vetarno s opisom ruševina gradića u Fermendžina, Acta Bulgariae eccl., p. 148; napried l. c.

[6] Rad, knj. LXXI, 38, 39. C, 121.

Digitized by Google

roga gradića[1]. Putopisac je tu vjerovatno pobrkao lokalizaciju starih narodnih predaja; jer tek poslije Vjetrena opisuje na kratko onaj mučan put i izlče klisure s Trajanovimi vrati kao stara poznata braništa tamošnjih naroda. S visina pako kod Vjetrena ugleda poslanstvo ravno plovdivsko polje, koje mu je suho i pjeskovito. — Varošica *Tatar Pasarsitsch* poznati je Tatar pazardžik, koju, kao znatniju na ovom putu, svaki tadanji putnik opisuje. Bugarska (Dardania) pako, koja mu, kao i njekim drugim tadanjim geografom i putopiscem, odpočimlje kod Cuprije, dočimlje mu na podnožju gore kod Vjetrena, jer dalje plovdivsko polje računa jur k pokrajini Traciji. — O Plovdivu *(Philippopoli)* znade neznani putopisac samo to kazati, da je sagradjen na tri brežuljka, i da se zato zvao u staro doba *Trimontium*, uz to spominje stari porušeni gradić, koj je sagradio Filip Makedonski, a sve ovo liepo se slaže sa starijimi putopisci[2]. U Plovdivu sastalo se poslanstvo s beglerbegom (rumilijskim) Sulejmanom Sodimićanom, koj je vodio vojsku u pomoć dalmatinskomu Novigradu, koji su Mlečani bili onda obsjedali. Buduć da je poslanik i za beglerbega nosio carevo pismo s darovi, želio se njemu predstaviti; al beglerbeg po običaju turskom nije primio poslanika, nego njegove izaslanike. Putopisac na šire opisuje audienciju u beglerbega, pridajuć, da u beglerbega nije bilo vojske 40.000, nego samo 7—8000 s 500 deva. Mislilo se valjda za to, da ima u beglerbega 40.000 vojske; jer mu je tolika vojska bila obično podredjena[3].

Putopisac Leslieva poslanstva na putu od Sofije do Plovdiva uključivo, najprije spominje ihtimansku dolinu (Ictiman vallem)[4], koja je bila od žitelja opustošena; za tim su prispjeli vrlo kamenitim i mučnim putem u *Kisterfent*, izopačeno tursko ime, poznatoga Kyz Derbend (Momina Klisura)[5]; al uz to dodaje, da su ondje na visokoj gori ostanci glasovitih željeznih vrata. Dalje priča,

[1] Rad, knj. LXXXIV, 94; knj. C, 120. Gl. napried, l. c.

[2] Rad, knj. LXII, 106—10; knj. LXXI, 40, 48; knj. C, 119 i 120; napried str. 184.

[3] Starine, XXII, 152, 153.

[4] O ihtimanskih gorskih klancih priča na povratku (p. 157) „in Ictiman discedatur, infamem a montibus et praecipitiis asperis, incultisque regionem, nunc etiam glacie ac nivibus obsitam, et ad figendos gressus ipsis quoque iumentis ex lubricitate subiacentium lapidum, ac constricti gelu prope intractabilem".

[5] O Mominoj Klisuri, ždrielu, poznatom od starijih putopisaca, gl. Rad, knj. LXXXIV, 93. K. Jireček, Cesty, p. 82.

Digitized by Google

da na podnožju gore izviru dva vrućа pušeća se vrela, a sred ovih je bistro i studeno vrelo, koje je mirisom i ukusom slično onim. Ova vrela biti će vjerovatno Betzekova „sumporna vrućа vrela[1]“, koja su, po položaju sudeć, poznata i nazvana po varošici Banji; u istinu su na podnožju gore, na samokovskom putu, gdje se je s potonjim putem sticao ihtimanski i tatarpazardžički put. — Dalje navodi *Saruhambek* (na povratku *Sahurambeg)*, u Hadži Chalfe (p. 188) Sarembeg, ili Sarambey današnjih karata, „priedjel mu je velik i rodan, a varošica ljepša, nego obične“. Pošto je poslanstvo prošlo Tatarpazardžikom *(Datarbarzich)*[2], prispjelo je u Plovdiv *(Philippopoli)*, o kojem priča, da je velik i da ga je sagradio Filip (II) makekedonski kralj; rieka Hebrus, latinski (sic!) zvana *Merish* (Marica), izviruća na tracijskoj gori Rhodopi, poljepšava ga. Hebrus prima rieke *Toponiza* (Topolnica) i *Caludris* (Luda Jana)[3]. Varoš ima mnogo rdjavih kuća; odličniji, osobito vojnici, stanuju u gradiću. Pokraj gradskih zidina diže se na brežuljku crkvica s grčkimi napisi na bielom mramoru, posvećena je apoštolu Pavlu, oblika je jajasta, u promjeru ima šest sežanja, prozori su porušeni, a slike strte, premda se od potonjih vide na zidinah tragovi. Sred crkvice diže se poveći kamen, s kojega je, kako se priča, propovieđao sv. Pavao evangjelje[4]. Tri milje odavle žive po varoših i selih više tisuća žitelja, koji se po sv. Pavlu zovu Pavlićani *(Paulini)*[5]. Što dalje o propoviedanju Pavlovu navodi, to se odnosi na makedonski grad Philippi, a ne na Philippopol. Na hitac kamena od crkve, nastavlja, dižu se visoke zidine, koje su slične gradskim vratim, a nose napis *Vitellianus curavit.* Najveći dio grada stere mu se po dvoglavom brdu, na kojem je toranj, drevna gradjevina, a na njem je ura, koja tuče dobe dana,

---

[1] Rad, knj. LXXXIV, 93.

[2] Kod Tatarpazardžika priča (p. 157) na povratku, „da se medju visokimi i snjegovitimi gorami otvara prostrana ravan, koja je mnogimi umjetnimi prokopi izpresiecana, radja obilno rižom, kojom se u Iztoku hrane bogati i siromasi, kod kuće i na polju.

[3] Gl. *Caludriz* u Ramberta. Rad, knj. LVI, 223; knj. LXII, 108. Gl. napried str. 183, 187.

[4] U izvještaju o stanju katoličke crkve u Turskoj od g. 1581 veli se, da u Plovdivu „non ce chiesa di Latini, ne capella“ etc. Acta Bulgariae ecclesiastica, p. 12.

[5] O Pavlićanih (Paulianisti) u okolini Plovdiva, ima u sbirci Fermendžina liepe gradje. Acta Bulgariae eccl., p. 74, 82—87, 160 itd. K. Jireček, Cesty, p. 101—3.

Digitized by Google

što je velika riedkost, jer je neima ni Konstantinov, ni Hadrijanov grad. Oko varoši je velika ravan, koju s jedne strane polieva i brani rieka, dočim zub vremena hoće da stare zidine poruši. Nedaleko diže se na brdu pravoslavni manastir sv. Vasilje sa 150 kalugjera. Ovaj opis popunjuje njekojimi podatci starije putopise i novije opise[1].

Na daljem putu od Plovdiva do Jedreneta navodi neznani putopisac najprije sela *Comusins, Khayali* i *Zivo*: prvo je Vrančićeva Konjštica (Constyza) ili „Konyws", drugo je Pigafettina „Zurizza", a treće vjerovatno Uzundžova; sva tri mjesta poznata su od starijih putopisaca[2]. Kod potonjega mjesta spominje opet hajdučku šumu i tom prilikom opisuje, kako se straže pogibeljni putevi, koje hajduci napastuju, i kako se obezbjedjuje putnikom siguran prolaz, što drugi putopisci obično kod ihtimanskih gorskih klanaca opisuju[3]. *Hauriali* današnja je Harmanlija, a „kameni most" ili *Mustafa Bascha Zschufri*, poznati je „Mustafin most" ili varošica Mustafa Paša Köpri. Ovaj glasoviti most preko Marice svaki tadanji putnik po svoju opisuje[4]. Pored toga, što se poslanstvo samo jedan dan u Jedrenetu *(Adrianopoli)* bavilo, ipak je putopiščev opis toga onda znamenitoga grada tako obćenit i površan, da za opisi istoga grada u drugih tadanjih putopisaca daleko zaostaje. Jer o Jedrenetu znade putopisac samo to kazati, da je stari grad, ogradjen grčkimi i rimskimi zidinami, na kojih ima grčkih i rimskih napisa; ali nijednoga napisa žalibog ne priobćuje, i da ga je sagradio car Hadrijan. I našemu putopiscu i Vrančiću dolazi Tundža *(Tuntza)* s iztoka (sic!), a Arda *(Hadro)* sa sjevera (sic!), i da pod mostom utječu u Maricu *(Maruza)*. Od svih znamenitostih Jedreneta najviše govori o glasovitih mošejah, a medju timi iztiče mošeju tadanjega sultana Selima II., koja bogastvom i krasotom Bajazitovu i Sulejmanovu daleko nadmašuje, što Hadži Chalfa (p. 5—8) potvrdjuje. Dalje navodi sultanov seralj, a tu mu se najbolje svidjela bogato urešena spavaonica sultanije. Glasovite pako trgove i bezestane Jedreneta samo mimogred napominje.

Putopisac Leslieva poslanstva navodi na istom putu malo ne ista mjesta, na ime *Papassi* (Papazli) s mošejom i karavanserajem,

[1] Rad, knj. C, 119, 120; gl. napried str. 184. Jireček, Cesty, pag. 88—111.

[2] Rad, knj. LXXI, 44; knj. LXXXIV, 96; knj. C, 119.

[3] Rad, knj. LXXI, 34, 37; knj. C, 120, 121.

[4] Rad, knj. C, 115 i 118.

Digitized by Google

što je djed tadanjega velikoga vezira za udobnost putnika sagradio; za tim *Kiral* (Kajali), *Harmanli* (Harmanliju), s mošejom, karavanserajem *(hann)* i kamenim mostom (preko Uzundžove), kakova do tada nisu vidjeli. Navodeć nadalje varošicu *Mustapha-Bassa-Cupri*[1], opisuje na široko njezin glasoviti han (Hann); spominje i glasoviti most, koj mu je 442 koraka dug, sagradjen od biela četvorasta kamena, a poredjuje ga s mostovi u Regensburgu i u Pragu. Sva su ova pomenuta mjesta poznata iz tadanjih putopisaca[2]. Opisujuć na široko presjajan doček u Jedrenetu, gdje se slučajno onda sultan bavio, zanemario je grad i njegove znamenitosti. Jedino što je za tri dana tamošnjega boravka o gradu zabilježio, jest, da leži u liepoj ravnini, da mu veća rieka — *Marica* — polieva s juga zidine, a grad da je najkrasniji u svoj Traciji ili Romaniji. Opis pako drvena dvora sultanova odnosi se ponajviše na njegov slog i liepi položaj. Na povratku pako priča nješto više o Jedrenetu; na ime, da je grad sagradio car Hadrijan; kule i zidine, premda jih je zub vremena oštetio, još su znatne; iztiče nadalje mošeju sred grada, koju sagradi veliki vezir Sulejmanov od sieèena kamena; a vodomet u mošeji, koj za muhamedovske obrede obilno obskrbljuje vodom, osobito hvali.

Put napokon što ga opisuje neznani putopisac od Jedreneta do Carigrada, kao i mjesta na tom putu, dobro su poznata iz tadanjih putnika, koji je više ili manje tačno opisuju. Najprije navodi selo *Hapsa* ili današnju Hafsu; *Eschibaba* (Eski Baba) i *Bergass* (L. Burgas), poznata su mjesta od dojakošnjih putopisaca. Potonja se varošica u istinu zvala *Bergule*, treća stanica na putu od Jedreneta u Carigrad; u njoj je, po svjedočanstvu Hadži Chalfe (p. 20), u istinu sagradio Mehmed paša mošeju, školu i karavanseraj[3]. *Ihsioly*, izopačeno mjestno ime, valjda *Chiorly* ili današnji Čorlu, o kojem malo ne svaki tadanji putopisac, a osobito Pigafetta, na tanje govori[4]. *Sylimbria* poznata je grčka varoš Silivri, gdje u istinu ima ruševina starih gradjevina. „Kameni most" preko morskoga rukava, od koga mosta varošica nosi ime, današnje je Böjük Čekmedže ili „Ponte grande" talijanskih putopisaca. Opisujuć novi kameni most, sagradjen od Sulejmana, primjećuje, da se neda

[1] Na povratku zove ova mjesta *Papisli, Cajali, Harmandi* i *Cupribassa*.

[2] Rad, knj. LXXI, 51, 52; knj. C, 118 i 119; gl. str. 184.

[3] Gl. napried, str. 189 i d.

[4] Rad, knj. C, 103 i 104.

Digitized by Google

s pražkim mostom porediti. Varošica *Gutschekmesse* s rdjavim mostom preko lagune, poznata je Küčük Čekmedže ili „Ponte piccolo“ talijanskih putopisa. Rieka pako *Bolhemus*, koja u istu lagunu utječe, bit će iskvareno ime staroga *Bathynias*, današnjega Tašlyderć, koj kod Küčük Čekmedža utječe. O svih ovih mjestih govore više ili manje na šire i stariji putopisci[1]. Buduć da bijaše dne 10. lipnja u Carigradu divân ili vieće, moralo se poslanstvo ovoga dana u Küčük Čekmedžu odmarati; jer nebi bilo svečano praćeno i dočekano u Carigradu, kamo je dne 11. lipnja svečano unišlo i u karavanseraju bilo smješteno. Tim završuje neznani putopisac svoj putopisni dnevnik do Carigrada.

Putopisac Leslieva poslanstva priča o posljednjem odsjeku svoga puta ovo: „krenusmo s Jedreneta k Carigradu putem potaracanim, koj se proteže 30 njemačkih milja u duljinu; o podne prispjeli smo u *Hapsu* (Hafsu), a sliedećega dana u *Babbu* (Eski Baba). Zatim su putovali preko mjestâ *Vorgass* (L. Burgas), *Karostraun* (Karištiran) i *Ziorbi* (Čorlu)[2].“ Kod potonjega mjesta i ovaj putopisac spominje boj medju Selimom i ocem mu Bajazitom, o kojem boju i stariji putopisci često govore[3]. Poslije su prošli prostranom dolinom, pa preko liepa kamena mosta i dospjeli su u grad *Silebria*, današnji Silivri, koj mu se diže na grebenu mora Egejskoga (Marmarskoga), tvoreć prijatnu luku, koja se proteže od gradskih zidina do kula, glasovitih od rimskih naselbina, a ove stare kule i zidine svjedoci su velike starine. O divnom položaju Silivra, stare megarske naselbine Selymbrije, i njezinih starih gradjevinah govori i Pigafetta u svojem putopisu[4]. Zatim su prešli po treći put preko 900 stopa duga mosta, sastavljena od četiri mosta[5], koj prieči, da more, kad naraste, okoline nepoplavi; most je sagradjen od siečena kamena, a pod njim se širi veliki i prostrani zaton. Ovo je onaj glasoviti most Sulejmanov kod Böjük Čekmedža, o kojem smo jur gore govorili, malo ne svaki ga putopisac po svoju opisuje i svoju mu duljinu odmjeruje. Odavle pa do drugoga mosta, koj, buduć da je od onoga kraći, zove se „malim mostom“ (Ponte piccolo), stere se otvoren priedjel, koj je prepuščen razkošju saltanovu. Ovo je

[1] Rad, knj. C, 100—107; knj. CV, 168.

[2] Na povratku zove jih *Borgas, Charisteran* i *Chiorlich*.

[3] Rad, knj. C, 102 i 104; gl. napried str. 190.

[4] O Selymbriji potanje K. Jireček, Die Heerstrasse, p. 53, 54. Rad, knj. C, 101, 104; napried, str. l. c.

[5] Gl. napried, str. 190, 192.

Digitized by Google

onaj poznati most, koj kod Küčük Čekmedža preko lagune vodi, o kojem tadanji putopisci često govore. Sva ova mjesta navode i stariji putopisci[1]. Poslanstvo ukrcalo se u Küčük Čekmedžu za Carigrad, gdje bi vrlo sjajno dočekano i primljeno.

Prikazavši i razsvietlivši putni dnevnik neznana putopisca od Beča do Carigrada, treba da koju reknemo (premda nespada u okvir naših razpravljanja) i o ostaloj sadržini pomenuta dnevnika. Neznani putopisac nastavlja svoj dnevnik i za boravka u Carigradu, a odatle se razabira, da nije poput drugih putopisaca išao za tim da opiše Carigrad i njegove znamenitosti; nego da je jednovitim načinom izpričao, što je Ungnadovo poslanstvo od 12. lipnja do 14. kolovoza u Carigradu radilo. Najprije priča, da su se vozili k utoku Ponta i Egejskoga mora, k crkvi Barbarose, koj da je Turke prvi učio galije graditi i uredio im ratnu mornaricu. Jer u Turaka je običaj, opaža, da prije, nego što jim galije krenu na put, da se sakupe u ovoj crkvi na molitvu, gdje je onoga dana vrhovni kapetan Vlutschala (Uludži) paša s najodličnijimi kapetani i dr. svoju molitvu obavio, a sliedećega dana svečano odjedrio. Nadalje priča, da su brojili galije, kojih da je u svem bilo 120, a medju njimi 5 velikih, te da jih je i sliedećih dana još po nekoliko krenulo na put i da jih je svega skupa bilo do 180 galija". Porta, kao što je poznato iz tadanjih putopisaca, običavala je poslanstvom inostranih država, tobože njim u čast, priredjivati velike parade i što sjajnije razvijati i prikazivati svoju ratnu snagu, to kopnenu, to pomorsku, da tim prikaže ne samo svoju moć, nego da inostrane vladaoce i njihove izaslanike umekša glede pokornosti i popustljivosti. Ona mošeja Barbarosina bila je blizu Bašiktaša na europskoj strani Bospora nedaleko Carigrada, kod carskoga dvorca Dolma Bagtše, a u mošeji bijaše grobnica glasovitoga Hajredina Barbarose, koj je mošeju dao sagraditi. Barbarosa nije učio Turke galija graditi, nego je za njega, kao beglerbega pomorskoga, ratna mornarica turska dovila se svoje najveće snage. Nu flota turska nije bila onda onako jaka; jer porazom kod Lepanta bješe malo ne satrta; pa ipak, po svjedočanstvu tadanjega mletačkoga poslanika carigradskoga Garzona, brojila je turska flota god. 1573

---

[1] Rad, knj. LXXI, 52–55; knj. LXXXIV, 98—101; knj. C, 100—107.

Digitized by Google

osim manjih brodova, do 280 galija[1]. Neznani putopisac dakle nije onom prilikom vidio ciele flote turske.

Nadalje priča, kako je poslanstvo u Porte obavilo svoje poslove, naime od 12. do 20. lipnja pobrojilo je i izručilo carskomu poslaniku carigradskomu novce i darove, a od 20. je pohode obavljalo. Najprije je pohodilo velikoga vezira, pak ostale paše i vezire, a kod svakoga tačno nabraja, što je dobio na dar u novcu i dragocienostih; potonje opisujuć dodaje, gdje su darovi pravljeni, i koja jim je bila ciena. Uz to na kratko opisuje svakoga pašu-vezira dodajuć, kako jih je primio, prijatno ili osorno. Tako n. pr. priča o tadanjem velikom veziru Mehmedu (Sokoloviću), da je sin njekoga kršćanina u Bugarskoj (sic!), da ima carevu kćer za ženu, da je prilično star, uzrasta visoka i mršav, pa da jih je vrlo uljudno i prijatno primio. O Pialu paši pako navodi, da je sin njekoga postolara u Ugarskoj, da je srednjega stasa, star i debeo, te da je nješto osoran, jer kad su mu ruke pružili, da nije ni ustao. Tako nadalje opisuje redom i ostalu trojicu, što je poznato iz Pigafettina putopisa[2]. — Zatim priča, kako se obavila u sultana svečana audiencija, da su naime novce (danak) na dvojim kolima u seralj odvezli i u riznicu položili; darove pako da su sluge, medju koje putopisac i sebe broji, pod haljinami nosili. Nadalje opisuje obćenito seralj i gostbu, kod koje je putopisac sjedio uz vlaškoga poslanika, koj je u isto vrieme Porti takodjer donio danak. Govoreć o svečanoj audienciji dodaje, da je poslanik duže na samu sa sultanom govorio, te da je sultan poslanika Ungnada, Eduarda (Provisionalia) i putopiščeva gospodara nadario šarenimi haljinami i s 5000 aspra. Običaji i obredi, koji se kod takovih prilikah razvijaju, poznati su jur od drugih putopisaca[3]. O čem je pako poslanik sa sultanom i njegovimi ministri razpravljao, o tom neznani putopisac nezna ništa kazati. Pošto se poslanstvo dne 3. kolovoza sa sultanom, a 13. s velikim vezirom Mehmedom oprostilo, krenulo je na put u domovinu.

Usuprot putopisac Leslieva poslanstva ne samo da na široko opisuje (p. 78—150) svečani doček, parade i pohode u paša, vezira, svečane audiencije u sultana; nego opisuje takodjer Carigrad i njegove znamenitosti, osobito piramide i spomenike, hipodrom, crkvu

[1] Relazioni degli ambasciatori Veneti; ser. III, vol. I, p. 422.
[2] Starine, knj. XXII, 98.
[3] Starine, knj. XXII, 98—103.

Digitized by Google

sv. Sofije, grobnice sultana, seralj, tamnice „sedam tornjeva i Bainum", a to je sve jur od drugih putopisaca, osobito iz Pigafettina putopisa, dovoljno poznato. Vrh toga navodi i poslanike inostranih država, s kojimi je poslanstvo obćilo, na ime francezkoga, englezkoga i dubrovačke, ali potonjih imena žalibog nespominje. Molilo je napokon poslanstvo po običaju za oslobodjenje njekojih kršćanskih robova. Diplomatske pako poslove, što je Leslievo poslanstvo s Portom imalo urediti, jedva mimogred spominje. Pošto poslanstvo nije moglo izhoditi, da se kršćanska crkva u Galati s nova sagradi, oprosti se sa sultanom i velikim vezirom, te krenu na put u domovinu.

Neznani putopisac nastavlja svoj dnevnik i na putu u domovinu. Budući da je poslanstvo istim putem natrag putovalo, kojim je išlo u Carigrad, za to spominje na putu od Carigrada do Biograda samo mjesta, kamo se na noć dospjelo, nedodajuć o tih mjestih, kao poznatih, nikakovih bilježaka. Od Biograda pako dalje do Požuna, budući da se drugim putem išlo, dodaje kod njekojih mjesta kratke bilježke. Ima njekoliko mjesta, koja nespominje na putu u Carigrad, ali ni o tih nedaje bilježaka; malo ne sva su poznata od tadanjih putopisaca. *Semichie,* današnje Semizče, spominju ga i drugi tadanji putnici[1]. *Nova sella,* slavenski je prevod turskoga Jeni Köi, Vrančićev „Novus pagus", ili današnji Vjetren, dobro poznat od starijih putnika[2]. *Ibrahum Dragoman* Betzekov je Tragomanski, današnji Dragoman, kod glasovitog ždriela Ježevice[3]. *Jeleniza,* medju Nišem i Pirotom, vjerovatno današnje selo Jelašnica medju Bielom Palankom i Nišem, s desna od današnjega glavnoga puta. *Gerincko,* medju Jagodinom i Batočinom, izopačeno mjestno ime; po daljini sudeć, možda današnje selo Bagrdan, još danas jedna od glavnih stanica na onom putu, a spominje ga (Devi bagardan) c. kr. inžinirski kapetan na svojem putu u Carigrad[4], ili je koje drugo selo blizu Bagrdana.

I Leslievo poslanstvo vratilo se istim putem, kojim je putovalo u Carigrad, za to je njegov putopisac u opisu puta u domovinu znatno kraći, nenavodeć novih stanica ili nepoznatih mjesta; a što o jednom ili drugom mjestu dodaje, to je jur napried kod dotičnih

---

[1] Rad, knj. C, 118.
[2] Rad, knj. LXXI, 39; knj. C, 120.
[3] Rad, knj. LXXXIV, 91; knj. C, 128. K. Jireček, Cesty, p. 355.
[4] Hadži Chalfa, Rumelie u. Bosna, p. 186.

Digitized by Google

mjesta navedeno. Nego Lesliev putopisac ovaj put bolje opisuje Biograd, no što na putu u Carigrad. Mi to priobćujemo zajedno s onim opisom, što je na polazu iz Pešte (p. 19) o Biogradu kazao, a oboje je dosta mršavo. Biograd *(Belgrad)* mu je grad, koj se inače zove „Taurunum" (sic!) ili „Alba graeca"; kod njega utječe Sava u Dunav, obuhvaća velik prostor, a prostire mu se položitim brežuljkom, te je svojim položajem, pa što je za obranu prikladan, prvi medju srbskimi gradovi. Glavni pako grad Srbije je Smederevo *(Samandria)*, na obali Dunava, nedaleko Biograda, a osvojio ga je car Murat g. 1438. Na povratku popunjuje ovaj opis ovako (p. 158 i 159): „na riekah sgodno položen grad (Biograd) ima tvrdju, koja se iztiče po sredini, a okružena je dvojakom jarugom. Zidine se ruše radi turskoga nemara. Voda za kućnu potrebu vodi se prokopi u grad. Sa zapada teče Sava tvoreć baru, od sjevera Dunav, kojemu pritječe Drava, Tisa i Sava, te ga povećavaju. U ostalom Dunav može radi svoje širine i dubine ladje od tri reda vesala nositi". Ovaj obćeniti opis Biograda nedonosi izviše podataka, koji bi popunjavali tadanje putopisce, a što mu je Biograd stari Taurunum, to nije samo njegova pogrješka, nego i svih tadanjih geografa i putopisaca[1].

Od Biograda do Požuna navodi napokon neznani putopisac (p. E. III.) u svojem dnevniku gola mjestna imena (vjerovatno noćišta), a ta su ponajviše izopačena. Jedino kod Osjeka *(Esteck,* sic!) prinosi ovu kratku bilježku: „grad je naseljen od Turaka i Srba (Rätzen) i ogradjen je platnom; malo niže grada utječe Drava *(Trag)* u Dunav *(Thonaw)*, a tu su vidjeli mjesto, gdje je Kacijaner zaveo narod. Iz imena se pako mjesta, koje putopisac navodi, razabira, da je poslanstvo Ungnadovo od Biograda do Požuna putovalo istim putem, kojim je išao i Vrančić na svojem drugom putu. Budući da je taj put Pigafetta prilično tačno opisao[2] i o njem je u predjašnjem putopisu razpravljeno[3]: za to bi bilo suvišno o tom opet govoriti. Taj je put od Biograda do Požuna prevalilo Ungnandovo poslanstvo za 16 dana, na ime od 8. do 23. rujna, koj dan je u Požun stiglo, a sliedeći dan, na ime 24., okrunjen bi Rudolf za kralja ugarskoga, dočim po tvrdjenju historika (Isthvanfia i Katone) obavljena bi krunitba 25. rujna[4].

[1] Rad, knj. C, 94 i 95.
[2] Rad, knj. C, 140—147.
[3] Gl. napried str. 193, 194.
[4] Katona, historia critica, XXV, 339—347.

Digitized by Google

I poslanstvo Leslijevo putovalo je od Biograda do Beča onim istim putem, koji je Pigafetta na tanje opisao, a putopisac Leslijev navodi na tom putu (p. 161—182) ne samo sva glavnija mjesta, odnosno stanice, kojih su imena takodjer prilično izopačena, nego prinosi kod znatnijih mjesta i svoje opazke, od kojih ćemo samo zanimivije priobćiti, pošto se ovaj dio puta i onako neodnosi više na Balkanski poluotok. „Krenuvši poslanstvo od Biograda, prispjelo je preko Zemuna *(Semlinga)* u selo Golubince *(Columbinza)*, koje je sve pod zemljom, jedino se razpoznaje po dimnjacih, koji se nad zemljom ističu. U Mitrovici *(Mittrovich)* naišli su na prostranu ravninu, koja neima ni drveća, ni gora, a protezala bi mu se tri dana u daljinu. Tvrdjica joj je prirodno i umjetno dobro utvrdjena, jer ju sa dvie strane dobro ogradjuju Sava i njezine bare. Odavle za dva dana dospjelo se preko Tovarnika *(Tubornik)* u Vukovar *(Volkavar)*, kojega je tvrdjica na glavici. Sedmi dan pošto se krenulo od Biograda, stiglo se u Osiek *(Ossek* seu *Essek)*, koj je jarugom i malim zidom ogradjen, a ulice su mu radi močvarna tla odrubitimi stabli obložene. Na Dravi je tvrdjica, koja se diže na brežuljku, ima tri topa, koja nisu položena na kotačih, nego na stablih, ima uru u drvenom tornjiću, pokazuje dobu, al ne tuče. Novi most vodi preko Drave i bližih močvara, proteže se pó ure daleko; blizu njega su ruševine drugoga mosta, koji je glasoviti Nikola Zrinski (Nicolaus comes Serinius) spalio. — Na ovom putu od Zemuna do Osieka vriedno je iztaći podzemno selo Golubince, kakovih sela bijaše ono doba u Sriemu više. Ed. Brown, malo ne suvremeni putnik, govori o tih podzemnih selih sriemskih, opisujuć na šire takovo selo Simonovac *(Simonowitz)* ili Šimanovce blizu istih Golubinaca, poredjuje njihove stanovnike s Troglodyti starih geografa. Brownov opis takova sela priobćujemo, jer je dosele jedini putopisac, koj opisa takovo prebivalište u jednom dielu naše zemlje, dodav i njegovu sliku. „U ovoj zemlji (Sriemu), priča Brown, stanuju mnoge porodice i stanovnici malih varošica sasvime pod zemljom Blizu svojih podzemnih špilja ili stanova imaju bunare za vodu, iz kojih oni crpaju vodu, kao mastilci i pivari (s motkami, na kojih je posuda pričvršćena); ako bi stranac na bunar došao, napadnu ga rado njihovi psi, koji su putnikom pogibeljni. Kad smo tuda putovali, ovi se jadni kršćani bjehu povukli, kao bieli zečevi, u svoje špilje tako, da smo se morali zaustaviti i ući

[1] O Osieku gl. napried str. l. c.

Digitized by Google

u njihove kuće, da svojoj radoznalosti zadovoljimo. U kućah naš smo bolje, nego što smo očekivali. Kuće su bile pretinjene na pojedine odjeljke s drvenimi dimnjaci i s prozorom na daljem kraju malo poviše zemlje. Sve su stvari bile liepo ponamještane više zemlje kao i po drugih siromaških kućah. Sve je bilo i ako osrednje ali po načinu ovih zemalja. Jezik jim se od slovenskoga mnogo nerazlikuje[1]". Evo Brovnova opisa podzemna prebivališta; bilo bi zanimivo znati, da li je takovih prebivališta bilo u Sriemu prije Turaka? — vjerovatno da jih nije bilo, pače sumnjamo, da jih bilo u 16. vieku; jer putnici toga vieka, koji su istim putem išli i oko istih mjesta noćevali, nespominju takovih stanova, koji se nebi bili njihovu motrenju izmakli, a postali su vjerovatno radi poznijih nepodnošljivih turskih zuluma.

Na daljem putu do Budima navodi putopisac njekoliko golih mjestnih imena (Barnavar, Mohacz, Saxan, Paxi etc.), poznatih od Pigafettina putopisa, govori na šire o Budimu i Korvinovoj knjižnici, što je za tadanje prilike dosta znatno. „Budim bijaše, veli (p. 173), sjajna priestolnica kraljevska, a to dokazuju ruševine zidina i drugih gradjevina. Nad ovim razorenjem bi se vojvoda Ivan (Zapolja), kad bi živio, više razplakao, nego nakon njegova prvoga (g. 1526) opustošenja. Kad bi se pako Sulejman mogao iz pakla povratiti, dodaje putopisac u svojoj ogorčenosti, te bi vidio, da njegovi sirovi i okrutni vojnici nisu poštedjeli ni kamena, ni stiena, te vidio, kako se je Budim s prvobitna svoga veličanstva izopačio, nebi više rekao, da je Budim najglasovitiji i najkrasniji grad". Crtajuć nadalje ostanke negdašnjega sjaja, spominje prekrasan mramorni spomenik ostrogonskoga nadbiskupa Martina od g. 1383. o kojem nitko nezna kazati, kamo je spadao. Na cesti od bečkih vrata do trga stajale su njegda liepe kuće, koje se jur ruše, a tobožnji prozori zaliepljeni su papirom ili su slamom zabušeni. Sred grada je crkva sv. Gjurgja, koju se pretvorilo koje u mošeju, koje u oružnicu. Na portiku je krasan kip mučenikov, komu je okrutna ruka odbila glavu, pa ni zmaju nije oprostila. Govoreć o kraljevskom dvoru, spominje u pridvorju krasne mramorne stupove, kojih su glave i podnožja kitili kipovi tigara i lavova; osobito ističe vrlo umjetno izradjene gavrane u grbu porodice Korvina, pa spomenik

[1] Ed. Brown od Novakovića, str. 42. Reisen, p. 119. Prema opisu ima u englezkom originalu slika, koju Novaković plastični opisuje; budući je neima u njemačkom prievodu, mi ju mimoiduć, upućujemo na pomenuti Novakovićev opis.

Digitized by Google

Beatrice Napuljske. Kraljevska soba, vrlo ukusno sagradjena, još stoji, samo što su slikarije mjestimice krnje; budući da neima krova, zato je sve preostavše ponajviše nagrdjeno. Ovo se pustošenje neodnosi na podzemne prostorije i na zvjerinjak, samo što se umjesto nestalih krasnih stvari drugo nevidi, nego gjubre i paučina, a kraljevska kapela pretvorena je u muhamedovsku špilju. Izvan dvora i obkopa prostire se prama sjeveru velik prostor, gdje je smješteno više od 30 velikih topova s raznimi napisi. Prama jugu su podzemne tamnice, koje su prikladnije za divlju zvierad, nego za one, kršćanske sužnjeve, kojim su namienjene. — Prelazeć na Korvinovu knjižnicu, koju jim je namjestnik dozvolio vidjeti, spominje (p. 176), da je još prošloga vieka sastojala od tisuća knjiga, i da je tu bilo spisa od mnogih izabranih i odličnih pisaca iztočne crkve, a natjecala se s drugimi glasovitimi knjižnicami kršćanskoga svieta. Sada pako, na veliku žalost, jedva broji 400 kodeksa, koji ležahu na hrpi prekriti prahom, pliesni i blatom, a miši jih pustoše i grizu. Nad ovom slikom barbarstva tako se posjetitelji knjižnice sgražali, da je putopisac primietio, da žalostnijega šta nisu nigda vidjeli[1]. Ovaj opis Budima i njegovih znamenitosti u mnogom pogledu popunjuje starije putopisce.

Budući da su dnevnici Rymova i Ungnadova poslanstva glede vremena, što no se na putu probavilo, vodjeni tako tačno, kao u nijednoga starijega putopisca; za to se dade tačnije ustanoviti to vrieme, koje su potrošila pomenuta poslanstva na svojem putu od Beča u Carigrad i natrag. Po računu dnevnika probavilo je Rymovo poslanstvo na putu od Beča do Carigrada u svem 44 dana (od 18. travnja do 31. svibnja), a Ungnadovo u svem 56 dana (od 17. travnja do 11. lipnja uključivo); isto toliko od prilike, koliko potonje, trebovalo je i Vrančićevo poslanstvo na drugom svojem putu. Ako se pako odbije na odmor 9 dana kod Rymova, a 15 dana kod Ungnadova poslanstva, onda je Rymovo poslanstvo trebovalo za put od Beča do Carigrada ukupno 35, a Ungnadovo za za isti put ukupno 41 dan. Od Biograda do Carigrada trebovalo Rymovo poslanstvo u svem 24, a Ungnadovo u svem jedan mjesec; isto toliko, kao potonje, trebovalo je i Crnovićevo poslanstvo od

[1] Ed. Brown, malo ne suvremeni putnik (god. 1679), bilježi o istoj knjižnici, da je nedavno imala još 300 knjiga, koje, premda se lasno do njih nemože, Turci vrlo nemarno čuvaju, jer izgledaju, kao da su jih crvi, miševi i štakori sgrizli. A i ove je knjige požar od god. 1669 malo ne sve uništio. Ed. Brown, Reisen, Nürnberg 1685, p. 94.

Digitized by Google

god. 1564, kod kojega bijaše i Betzek[1], dočim je drugo Vrančićevo poslanstvo trebovalo za isti put od prilike isto toliko, koliko i Rymovo, na ime 34 dana. Ako se pako odbije kod Rymova poslanstva odmor od 2 dana, a kod Ungnadova od 8 dana, onda je trebovalo jedno i drugo samo 22 dana. — Na povratku probavilo je Rymovo poslanstvo na putu od Carigrada do Beča ukupno 58 dana (od 1. stud. do 28. prosinca uklj.), a Ungnadovo na putu od Carigrada do Požuna svega skupa 41 dan (od 14. kolovoza do 23. rujna uključivo). Od Carigrada do Biograda trebovalo je Rymovo 32, odnosno 27., a Ungnadovo poslanstvo ukupno 25 dana; isto toliko, koliko potonje, trebovalo je i Busbekovo poslanstvo[2]. Odavle se razabira, da je Rymovo poslanstvo u cielom hitrije putovalo. — Leslievo pako poslanstvo, koje je malo ne jedan viek poznije istim putem išlo, trebovalo je za isti put od Beča do Carigrada svega skupa 105 dana, ili tri i po mjeseca, naime od 26. svibnja do 7. rujna uključivo, a od Biograda do Carigrada trebovalo u svem 74 dana, naime od 26. lipnja do 7. rujna uključivo. Natrag pako, od Carigrada do Beča, trebovalo je u svem 94 dana, a od Carigrada do Biograda ukupno 55 dana; natrag dakle, premda se putovalo zimi za kratkih dana, po sniegu i ledu, na što se putopisac vrlo tuži, trebovalo se je manje, nego za ljeta na put u Carigrad. Ivan B. Tavernier, malo ne suvremeni putnik, trebovao je od Beča do Carigrada u svem 41, a od Biograda do Carigrada 27 dana, dakle malo ne toliko, koliko i Rymovo poslanstvo[3]. Toliko dakle vremena, koliko je Leslievo poslanstvo, nije trebalo nijedno starije; jer ovo je poslanstvo putovalo sa sjajnom pratnjom i velikom prtljagom; putem se u glavnijih gradovih podulje bavilo, a uz to bijaše često bolešću svojih drugova, koji nebijahu vikli na tamošnji život i podnebje, te su njekoji putem umrli, dosta sprečavano. I odavle se razabira, što je drugdje jur opaženo[4], da vrieme, što je poslanstvo za karavanski put u Carigrad trebovalo, visilo je obično o veličini karavane i o individualnosti dotičnih poslanika i njihove pratnje.

Tim bi razpravili putni dnevnik neznana pisca o putu poslanstva Ungnadova, koje je putovalo starom vojničkom cestom od Biograda

[1] Rad, knj. LXXXIV, 99.
[2] Rad, knj. C, 153.
[3] Joh. B. Tavierniers Orientalische Reiss-Beschreibg. Genf 1681.
[4] Rad, knj. C, 153.

Digitized by Google

do Carigrada u onom smjeru, kojim je ona cesta onda išla. Prem da ovaj putni dnevnik nespada, kako gore rekosmo, u red pravih putopisa, nu ipak je svakako bolji od Betzekovih dnevnika, jer prinosi podataka, koji onovremene putopise koje popunjuju koje razsvjetljuju. Najslabija je strana ovoga putnoga dnevnika, što topografijska imena nisu vjerno predana, jer su većinom izopačena, a njekoja tako jako, da jih je težko razgonetati. Odavle izvodimo, da neznanomu putopiscu bijaše slovenski jezik posve tudjim, da je mnoga topografijska imena zlo čuo, lošc shvatio, a još rdjavije u svoj dnevnik ubilježio; jer su mu mnogi slavenski glasovi bili tudji, a to je poglavito razlog, što je kod transkripcije mnogo izopačenoga. Nije li takodjer izdavatelj putnoga dnevnika kao sjeverni Niemac u transkribiranju slavenskih topografijskih imena još više izopačivao po kakovom starom putopisu ili tadanjoj geografiji, za to — neimamo dokaza. I u putopisu Leslijeva poslanstva, jedan cieli viek mladjem, takodjer su topografijska imena ništa manje, a mjestimice i gore izopačena; jer i putopiscu Leslijevu bijaše slavenski jezik posve tudjim. Prem da je potonji putopis sadržinom znatno obsežniji, nu glede geografijskih i etnografijskih bilježaka malo ne je tako mršav, kao i ovaj Ungnadova poslanstva. Što se u obće tiče transkripcije tudje geografijske nomenklature, to je još danas u geografiji krvava rana, jer su mnoga takova imena, što su putopiščevu jeziku posve tudja, koje izopačena, koje tako različita, da kad jih kartografijski poredjujemo, u smetnji smo, kako se jedno ili drugo ime ispravno piše ili izgovara. Za to imamo nebrojenih primiera u geografiji izvaneuropskih kontinenata, a osobito u zemljah nearijskih naroda. — U cielom putni dnevnik Ungnadova poslanstva, premda je glede forme vrlo jednovit — izuzam navedene mahne — ipak je za svoje doba kao putni dnevnik ili popis puta dosta znatan, te je znatno jedriji i samostalniji od putopisa Rymova poslanstva.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

32101 077266383

Digitized by Google